BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH-INDIE.

BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

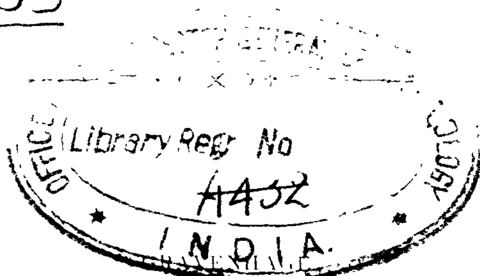
NEDERLANDSCH-INDIE.

UITGEGEVEN DOOR HET

KONINKLIJK INSTITUUT VOOR DE TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH-INDIË.

ZEVENDE VOLGREEKS. — ACHTSTE DEEL.

(DEEL LXII DER GEHEELE REEKS)

's GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF.
1909.

INHOUD.

NOTULEN

VAN DE

BESTUURS- EN ALGEMEENE VERGADERINGEN

VAN HET

KONINKLIJK INSTITUUT

VOOR DE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH-INDIË.

1908—1909.

BESTUURSVERGADERING
VAN 20 JUNI 1908.

Aanwezig de HH. Snouck Hurgronje (Onder-Voorzitter), van Höevell, van Deventer, Martin, van Berckel, Poensen, van Ophuijsen, Visser (Penningmeester) en Kielstra (Secretaris). De HH. Kern (Voorzitter), Speijer en Heeres zonden bericht van verhindering.

De notulen der vergadering van 16 Mei jl. worden gelezen en goedgekeurd.

Tot lid van het Instituut wordt benoemd de heer P. L. van Bueren, te Krian (Soerabaja).

Van de HH. E. A. C. F. von Essen en Prof. Dr. J. Huizinga is bericht ontvangen dat zij met het einde des jaars hun lidmaatschap wenschen te doen eindigen; de leden Mr. E. H. Bergsma en S. Blok zonden bericht van veranderd adres.
Notificatie.

Van het Buitenlandsch lid Prof. Dr. Marre zijn — met de toezegging dat nog andere zullen volgen — ten geschenke ontvangen twee brieven, d.d. 21 Sept. en 20 Dec. 1843 door den Minister van Koloniën J. C. Baud en den Voorzitter van het Bataviaasch Genootschap, W. R. baron van Höevell gezonden aan Ed. Dulaurier, waarin dank betuigd wordt voor de toezending van diens geschift: „Mémoire, lettres et rapports sur le cours de langues Malaye et Javanaise”.
Onder dankbetuiging deponeeren.

De Secretaris deelt mede dat het Woordenboek der Tobeloreesche Taal door A. Hueting, en de Gorontalosche Woordenlijst door E. E. W. G. Schröder zijn afgedrukt. Op zijn voorstel wordt de handelsprijs dezer uitgaven vastgesteld op f 8.— en f 2.50; herinnerd wordt hierbij, dat volgens de besluiten der Algemeene Vergaderingen van 16 Febr. 1907 en 15 Febr. 1908 de beide werken voor de leden beschikbaar worden gesteld voor de helft der genoemde bedragen.

De HH. van Höevell en van Ophuijsen brengen verslag uit over het in hunne handen gesteld opstel van het lid Th. C. Rappard over het eiland Nias. Beider oordeel luidt over 't algemeen gunstig, zoodat zij de opneming in de *Bijdragen* aanbevelen; doch zij hebben eenige opmerkingen, waaromtrent vóór den druk nog met den schrijver in overleg zoude kunnen worden getreden.

Aan den Secretaris wordt opgedragen dienovereenkomstig te handelen, terwijl verder tot de plaatsing in de *Bijdragen* besloten wordt.

Van den heer G. J. van Dongen, Controleur bij het Binnenlandsch Bestuur, is ontvangen eene monografie over de Koeboes in Palembang.

In handen van de HH. van Höevell en van Ophuijsen.

De Secretaris stelt voor, de bibliotheek van het Instituut jaarlijks gedurende de eerste helft der maand Augustus te sluiten, vooral in het belang van den beambte.

Wordt besloten, bij wijze van proef deze sluiting voor het jaar 1908 goed te keuren.

De Heer van Berckel herinnert aan de oprichting van de Linschoten-vereeniging, ten doel hebbende de uitgave in het oorspronkelijke van zeldzame of onuitgegeven Nederlandsche zee- en landreizen en landbeschrijvingen, en stelt voor dat het Instituut als lid dier Vereeniging toetreedt.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De Secretaris deelt mede dat voor de Bibliotheek o.a. de volgende geschenken zijn ontvangen:

a. door bemiddeling van den Heer Speijer, van Prof. Lanman deel II—IV, VII—IX der Harvard Oriental Series;

b. de volledige serie der Mitteilungen van de Deutsche Gesellschaft für Natur- und Völkerkunde Ostasiens te Tokyo;

c. door tusschenkomst van het lid C. Canne, van Pangeran Ario Notodirodjo te Djokjakarta, de beschrijving van het huwelijk van den troonsopvolger aldaar (dit is het geschrift, volgens de notulen der Vergadering van 16 Mei door Dr. Groneman toegezegd, doch van dezen nog niet ontvangen).

De Vergadering wordt gesloten.

BESTUURSVERGADERING

VAN 19 SEPTEMBER 1908.

Aanwezig de HH. Kern (Voorzitter), van Höevell, van Deventer, Speijer, Heeres, van Berckel, van Ophuijsen, Poensen en Kielstra (Secretaris). De HH. Snouck Hurgronje (Onder-Voorzitter), Martin en Visser zonden bericht van verhindering.

De notulen der Vergadering van 20 Juni jl. worden gelezen en goedgekeurd.

Tot leden van het Instituut worden benoemd de HH. F. K. J. Beukema toe Water, Ch. L. Crince Le Roy, F. K. J. Heringa, Hoesein Djajadiningrat, A. A. de Jongh, S. de Kanter, F. E. Keuchenius en C. J. Westenberg.

De leden Mr. A. A. Galestin, E. F. Jochim, Prof. Dr. Kristensen, Mr. Dr. Schoch en Thorbecke zonden bericht van veranderd adres.

De HH. Eckstein, Dumont, Melchior, Romswinkel en Fransen zonden bericht, dat zij met het einde des jaars hun lidmaatschap wenschen te doen eindigen.

Voorts werd mededeeling ontvangen van het overlijden der leden Bouricius, Lens en Vreede, en van den donateur Mr. Pijnacker Hordijk.

De Secretaris deelt mede dat afgedrukt en in den handel gebracht zijn:

a. de Catalogus der Bibliotheek, tegen den prijs van f 5.—;
b. de Hoofdstukken uit de spraakkunst van het Tontemboansch door den Heer en Mevr. Adriani, tegen den prijs van f 3.25.

Goedgekeurd.

De Secretaris deelt mede dat hij het artikel van den heer Th. C. Rappard over het eiland Nias om- en bijgewerkt heeft terug ontvangen.

Notificatie.

De Secretaris deelt mede dat door hem is ontvangen: f 12.— contributie van het lid G. J. Pool over 1907, f 42.37^{5} voor verkochte boeken, f 800.— van het Ministerie van Koloniën voor 100 exc. van Hueting's Woordenboek, en f 200.— van den Commissaris van Ronkel. Een en ander is door hem aan den Penningmeester afgedragen.

Notificatie.

Naar aanleiding van een ter zake ingekomen verzoek wordt besloten, de Indologische Vereeniging te Leiden op te nemen onder de Instellingen, waarmede het Instituut in verbinding staat.

Op voorstel van de HH. van Höevell en van Ophuijsen zal over het in hunne handen gesteld artikel van den heer van Dongen over de Koeboes alsnog het advies worden gevraagd van den Onder-Voorzitter.

De Vergadering wordt gesloten.

BESTUURSVERGADERING
VAN 17 OCTOBER 1908.

Aanwezig de HH. Kern (Voorzitter), Snouck Hurgronje (Onder-Voorzitter), van Höevell, van Deventer, Speijer, van Berckel, van Ophuijsen, Poensen en Kielstra (Secretaris). De HH. Martin, Heeres en Visser zonden bericht van verhindering.

De notulen der Vergadering van 19 September worden gelezen en goedgekeurd.

Met ingang van 1 Januari 1909 worden tot leden van het Instituut benoemd de HH. Dr. W. A. F. Bannier, E. A. Engelbrecht, J. Hildring en Mr. H. Matthes.

Van de leden Patrice Cramer, H. P. Th. Witkamp en Dr. W. A. C. van Vredenburch werd bericht ontvangen van veranderd adres; het lid W. Meijer Ranneft is overleden.
Notificatie.

Van den Secretaris van het Kon. Deensch Aardrijkskundig Genootschap is d.d. 5 Oct. jl. een schrijven ontvangen ter aanbeveling van den onderzoekings-reiziger Ejnar Mikkelsen.
Notificatie.

Van den heer M. A. C. Hartman te Delft zijn d.d. 2 October voor de handschriftenverzameling ten geschenke ontvangen twee bundels papieren, handelende over West- en Zuid-Borneo van 1772—79.
Onder dankbetuiging aanvaard.

Door den Voorzitter der Indologische vereeniging is d.d. 23 September dank betuigd voor de, in de vorige bestuursvergadering, te haren behoeve genomen beslissing.
Notificatie.

Door de vereeniging „Oost en West" is d.d. 8 Oct. n°. 44 het verzoek gedaan, geplaatst te worden op de lijst der Genootschappen en Instellingen waarmede het Instituut in verbinding staat.
Geene bedenking.

Door dezelfde vereeniging is d.d. 8 Oct. n°. 45 de vraag gesteld of het Instituutsbestuur bereid zoude zijn met een aantal andere genootschappen samen te werken tot het organiseeren van lezingen op koloniaal gebied.
Na gedachtenwisseling wordt besloten te antwoorden dat het houden van lezingen of het deelnemen aan de organisatie daarvan minder ligt op den weg van het Instituut, dat zijn kracht moet uiten in de publicatie van geschriften en in zijne bibliotheek, en dat er te minder reden bestaat om van dien tot dusver gevolgden weg af te wijken nu er, zooals in het ontvangen schrijven wordt aangetoond, een aantal vereenigingen bestaan die in de behoefte van lezingen, ook over koloniale onderwerpen, kunnen voorzien.

De Secretaris deelt mede, f 15.— te hebben ontvangen en

aan den Penningmeester ter hand gesteld voor verkochte boeken.
Notificatie.

Door den Onder-Voorzitter wordt nader advies uitgebracht over het geschrift van den heer van Dongen over de Koeboes.

Den Secretaris wordt opgedragen, in verband daarmede met den auteur in overleg te treden.

Van het lid G. P. Rouffaer is d.d. 16 dezer een schrijven ontvangen, waarin hij met 1 Januari 1909 ontslag vraagt als adjunct-secretaris, in verband met een door hem voorgenomen studiereis naar Indië.

Hij schrijft daarbij o. a.:

„Nu de Catalogus der Koloniale Bibliotheek gereed kwam, heb ik het geruste gevoel, een taak te hebben afgewerkt die een belangrijk deel betreft van het arbeidsveld des Instituuts. Want, naar mijne volle overtuiging, is naast het bloeiend in stand houden van Uw tijdschrift, de *Bijdragen*, en het uitgeven van afzonderlijke werken daarnevens, het krachtig beheeren en verrijken Uwer Koloniale Bibliotheek een derde en niet de laatste mooie taak voor het Koninklijk Instituut.

„Als ik thans, na met 1 Juli 1898 benoemd te zijn tot Uw Adjunct-Secretaris, mijn ontslag als zoodanig verzoek, behoef ik wel nauwelijks te zeggen dat een deel mijner beste gevoelens en levensherinneringen zich gehecht hebben aan Uw Instituut, en met name aan dat gedeelte waaraan ik meer onmiddellijk verbonden was, Uwe Koloniale Bibliotheek.

„Laat het mij, ten blijke daarvan, vrij staan U te verzoeken om, in plaats van gewoon lid te zijn, met 1 Januari a. s. donateur te worden van Uw Instituut".

Naar aanleiding van dit schrijven wordt besloten:

1°. den heer Rouffaer uit te noodigen, in de Bestuursvergadering van December a. s. tegenwoordig te willen zijn, ten einde persoonlijk den dank van het Bestuur in ontvangst te nemen voor alles wat hij in het belang van het Instituut en van de organisatie der boekerij heeft verricht;

2°. hem op de meest eervolle wijze ontslag te verleenen als Adjunct-Secretaris;

3°. hem te benoemen tot donateur van het Instituut.

Op voorstel van den Secretaris wordt verder besloten, den be-

ambte W. C. Muller met ingang van 1 Januari 1908 den persoonlijken titel te verleenen van Adjunct-Secretaris, en dezen te doen bijstaan door een bediende of beambte, geheel aan hem ondergeschikt.

Goedgekeurd.

De vergadering wordt gesloten.

BESTUURSVERGADERING
VAN 21 NOVEMBER 1908.

Aanwezig de HH. Snouck Hurgronje (Onder-Voorzitter), van Höevell, van Deventer, Martin, Heeres, van Berckel, van Ophuijsen, Poensen en Kielstra (Secretaris). De overige Bestuursleden zonden bericht van verhindering.

De notulen der Vergadering van 17 October jl. worden gelezen en goedgekeurd.

Met ingang van het jaar 1909 worden benoemd tot leden van het Instituut de HH. J. H. Doeve te Wonogari (Soerakarta), M. van Geuns, tijdelijk te 's Gravenhage en Dr. N. J. Krom te Leiden.

De HH. B. H. Schröder, C. J. van Kempen, C. A. Kroesen, G. Poortman en C. F. H. Tückermann gaven kennis, dat zij met het einde des jaars het lidmaatschap wenschen neder te leggen.

Notificatie.

Op voorstel van den Secretaris wordt benoemd tot "assistent bij de Koloniale Bibliotheek" de heer N. Schneider te 's Gravenhage.

De Secretaris deelt mede dat de door het Instituut bezorgde uitgaaf van de "Leiddraad bij het bestudeeren van 't Galelasch

dialect op het eiland Halmaheira, door M. J. van Baarda, het licht heeft gezien: dat een present exemplaar door hem aan den Minister van Koloniën is aangeboden, en dat, in overleg met de firma Martinus Nijhoff, de handelsprijs is bepaald op f 2 50 per exemplaar (voor de leden de helft).

Goedgekeurd.

Van het lid A. Hueting is, ter plaatsing in de *Bijdragen*, ontvangen een stuk, waarin zijn samengevat en toegelicht de „verordeningen aangaande de adat der Inl. Christenen op Halmaheira".

In handen van de HH. van Höevell en Poensen.

Van den Heer F. J. F. van Hasselt is tot hetzelfde doel ontvangen een „Schets uit het volksleven van de bewoners der Humboldtbaai".

In handen van de HH. Martin en van Ophuijsen.

Op voorstel van den Heer van Berckel wordt £ 7 beschikbaar gesteld voor den aankoop van eenige werken van de Hakluyt Society.

De Secretaris deelt mede, f 15.— te hebben ontvangen voor verkochte boeken, welk bedrag aan den Penningmeester is afgedragen.

Notificatie.

De Secretaris deelt verder mede dat ten behoeve der Bibliotheek van het lid Jhr. Mr. C. H. J. van Haeften ten geschenke zijn ontvangen de *tien* deelen (in 5 dln. gebonden) van het werk „Voyage au Pole Sud et dans l'Océanie, sur les corvettes l'Astrolabe et la Zélée, par J. Dumont-d'Urville, Paris 1841—46.

Den schenker, die reeds meermalen blijk gaf van zijne bijzondere belangstelling in de Koloniale Bibliotheek, zal daarvoor dank worden betuigd.

De Vergadering wordt gesloten.

BESTUURSVERGADERING

VAN 19 DECEMBER 1908.

Aanwezig de HH. Kern (Voorzitter), Snouck Hurgronje (Onder-Voorzitter), Visser (Penningmeester), van Höevell, Speijer, Martin, van Berckel, van Ophuijsen, Poensen en Kielstra (Secretaris). De HH. Heeres en van Deventer zonden bericht van verhindering.

De Adjunct-Secretaris, de heer G. P. Rouffaer, de bestuurskamer binnentredende, wordt door den Voorzitter toegesproken. Deze zegt o. a. dat het Bestuur er prijs op heeft gesteld, den heer Rouffaer vóór zijn aftreden als Adjunct-Secretaris eenige oogenblikken in zijn midden te zien om hem dank te kunnen zeggen voor alles wat hij in de laatste tien jaren ten bate van het Instituut heeft verricht; in het bijzonder voor de boek-verzameling, die, door de krachtige hulp van den heer R. aangevuld en geordend, thans den naam van „Koloniale Bibliotheek” met eere kan dragen.

Op zijn arbeid in die bibliotheek mocht de heer R. onlangs de kroon zetten door de voltooiing van den catalogus die nu, gedrukt, de leden van het Instituut en van het Indisch Genootschap, benevens vele andere belangstellenden den weg wijst in den voorhanden boekenschat.

Ook in andere opzichten — men denke o. a. aan de voortreffelijke uitgaaf der uitkomsten van het Oudheidkundig onderzoek op Java, waarvan het eerste deel het licht zag en het tweede weldra verschijnen zal — bewees de heer R. de wetenschap welke binnen den kring der Instituutswerkzaamheden valt, belangrijke diensten.

Voor dat alles zegt de Voorzitter hem dank. Het Bestuur zal zeker het verlies gevoelen dat het te wachten staat; maar de wetenschap, waaròm de heer R. thans heengaat, geeft daartegenover reden tot blijdschap. Want het gegrond vooruitzicht bestaat dat de door den heer R. voorgenomen reizen in den Indischen Archipel de kennis onzer Koloniën in groote mate zullen ten goede komen. Het bestuur wenscht den heer R. allen voorspoed, gezondheid en kracht om te volbrengen wat hij zich voorstelt, — overtuigd als

het is dat hij dan met een rijken buit voor de wetenschap in het Vaderland zal terugkeeren.

De heer Rouffaer zegt den Voorzitter en de verdere Bestuursleden dank, ook voor het vertrouwen dat dezen steeds in hem stelden en waardoor het hem mogelijk was veel bij te dragen tot de bereiking van het standpunt waarop volgens zijne opvatting de Koloniale Bibliotheek behoort te staan. Hij hoopt en vertrouwt dat hij, wanneer hij zijne gezondheid mag behouden, althans ten deele zal kunnen voldoen aan de goede verwachtingen, door den Voorzitter geuit.

Als een bewijs van zijne voortdurende belangstelling in de Bibliotheek biedt hij ten geschenke aan:

1°. Voyage de La Pérouse autour du monde (1797), 4 deelen met Atlas.

2°. Relation du Voyage à la recherche de La Pérouse, par le C^en^ Labillardière (an VIII de la République française), 2 deelen met Atlas.

3°. Voyage de Dentrecasteaux, envoyé à la recherche de La Pérouse (1808), 2 deelen met Atlas.

Nadat de Voorzitter hem voor dit belangrijk geschenk dank heeft gezegd, verlaat de heer Rouffaer de vergadering.

De notulen der bijeenkomst van 21 November jl. worden gelezen en goedgekeurd.

Tot leden van het Instituut worden benoemd de HH. J. Kats en J. B. Neumann ('s-Gravenhage), P. de Nes (Probolinggo) en Raden Sosro Danoe Koesoemo (Toedjoen, Madoera).

De HH. mr. A. J. C. van Hamel, J. H. Hiebink Rooker, mr. F. C. Hekmeijer, H. Kerbert, H. Kuijp, G. Nijpels, C. M. Pleijte, mr. O. J. H. Graaf van Limburg Stirum en C. L. Vlaanderen hebben kennis gegeven dat zij met het einde des jaars hun lidmaatschap wenschen te doen eindigen.

De leden E. C. Abendanon, mr. G. J. Nolst Trenité en A. Kruyt gaven bericht van veranderd adres.

Notificatie.

Ingekomen zijn:

1°. eene verhandeling van Dr. Max Moszkowsky over de inheemsche volksstammen van Sumatra.

In handen van de HH. van Berckel en van Ophuijsen.

2°. Eene beschrijving van het Kéblai (rijdans met gezang) bij de Rotineezen.

In handen van de HH. Kern en Poensen.

3°. Eene verhandeling van den heer A. Couvreur over het ontstaan van het Rijk van Larentoeka.

In handen van de HH. van Höevell en Martin.

4°. Een verzoek van het Bestuur der société belge d'études coloniales, om een present-exemplaar van den Catalogus der Bibliotheek.

Toegestaan.

5°. Een vraag van het Buitenlandsch lid A. Marre, of het Instituut prijs zou stellen op het bezit van een afschrift eener (onvoltooide) Maleisch-Hollandsche dictionnaire van Radermacher, zijnde de heer Marre in het toestemmend geval bereid, dat afschrift te vervaardigen.

Wordt besloten te antwoorden dat het Bestuur de bereidwilligheid van den heer Marre zeer waardeert en zich derhalve te goedertijd voor de toezending van het beloofde afschrift aanbevolen houdt.

De heer Van Höevell brengt, ook namens den heer Poensen, verslag uit over het in de vorige vergadering ter tafel gebracht opstel van den heer Hueting over de adats bij de inlandsche christenen op Halmaheira.

Zij adviseeren tot opneming in de *Bijdragen*, na eenige wijziging in de redactie.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

Mede namens het Bestuurslid van Ophuijsen brengt de heer Martin verslag uit over het stukje van den heer van Hasselt: scène uit het volksleven der bewoners van de Humboldtsbaai.

Overeenkomstig dat verslag wordt tot de plaatsing in de *Bijdragen* besloten.

De penningmeester brengt de begrooting voor 1909 ter tafel, en geeft daarbij de noodige toelichtingen.

De begrooting wordt na bespreking goedgekeurd tot een bedrag, in ontvang en uitgaaf, van f 10.800.

De penningmeester, de heer G. C. Visser, deelt mede dat hij zich,

op raad van zijn geneesheer, bij zijne a.s. aftreding niet herkiesbaar kan stellen; hij deelt dit nu reeds mede, opdat tijdig naar een vervanger zal kunnen worden omgezien.

De president zegt deze mededeeling met groot leedwezen te vernemen, omdat het Bestuur in den heer Visser niet alleen een uitstekend penningmeester bezit, maar ook een vriendschappelijk kameraad, dien het met leedwezen uit zijn midden zal zien heengaan. Hij geeft den heer Visser de verzekering dat allen aan hem eene aangename herinnering zullen behouden.

De Secretaris deelt mede, voor verkochte boeken te hebben ontvangen f 10.—, welke aan den Penningmeester zijn afgedragen.

Notificatie.

Verder, dat het Instituut ten behoeve der Bibliotheek ten geschenke ontving:

a. Van het bestuurslid Baron van Höevell, het werk (2 deelen) van Aartshertog Franz Ferdinand van Oostenrijk: „Tagebuch meiner Reise um die Erde 1892—1893;

b. van het bestuurslid Prof. Dr. Speijer, de volledige serie der afleveringen van zijne uitgave der Avadanaçataka, voor zoover tot nu toe verschenen;

c. van het lid Th. F. A. Delprat het werk van Hugo Pedersen: „Door den Oost-Indischen Archipel”:

d. van het lid M. van Geuns eene collectie afschriften van archiefstukken over de opiumteelt op Java, van het jaar 1827.

Aan de HH. van Höevell en Speijer betuigt de Voorzitter dank; aan de beide andere HH. zal, namens het bestuur. schriftelijk worden dank gezegd.

De vergadering wordt gesloten.

BESTUURSVERGADERING
VAN 16 JANUARI 1909.

Aanwezig alle bestuursleden, behalve de heer van Deventer die bericht van verhindering zond.

De notulen der vergadering van 19 December jl. worden gelezen en goedgekeurd.

Tot leden van het Instituut worden benoemd de HH. G. J. van Dongen te Sehajoe (Palembang) en J. V. L. Oppermann, tijdelijk te 's-Gravenhage.

De HH. E. T. T. Arnold Bik, Dr. J. W. R. Koch, Dr. C. te Lintum, mr. H. J. Tasman, Fritz du Bois, mr. A. A. van Oven en M. B. Rost van Tonningen gaven kennis dat zij met het einde des jaars 1908 hun lidmaatschap wenschten te doen eindigen.

De leden H. Hendriks, H. Th. W. Witkamp en Dr. H. F. C. ten Kate zonden bericht van veranderd adres; overleden is het lid mr. J. H. de Stoppelaar.
Notificatie.

De Secretaris deelt mede, voor verkochte boekwerken ontvangen te hebben f 9.65, welk bedrag aan den Penningmeester is afgedragen.
Notificatie.

Van den heer G. J. van Dongen is bericht ontvangen, dd. 25 November jl., dat hij aan het Instituut gaarne alle vrijheid laat ter omwerking waar noodig van zijn opstel over de Koeboes (zie notulen van 17 October jl.).
Notificatie; de HH. van Ophuijsen en Kielstra verklaren zich bereid zich met de revisie van dat opstel te belasten.

De Secretaris leest het door hem samengesteld jaarverslag, dat tot geen opmerkingen aanleiding geeft.

De Penningmeester brengt ter tafel zijne rekening en verantwoording over het jaar 1908, en licht de daarin voorkomende cijfers toe.

Deze stukken worden in handen gesteld van de Bestuursleden van Berckel en Poensen, terwijl daarna de gewone leden Bakhuizen van den Brink en W. van Gelder zullen worden uitgenoodigd, ze na te zien en er in de, op 20 Februari a.s. te houden algemeene vergadering verslag over uit te brengen.

Ter aanvulling van de vacatures in het Bestuur, veroorzaakt door de periodieke aftreding der HH. Visser, van Höevell en van Deventer, worden de volgende drietallen opgemaakt:

1. Vacature—Visser:
   C. R. Bakhuizen van den Brink.
   J. Habbema.
   J. E. de Meijier.

2. Vacature—van Höevell:
   Prof. Mr. C. van Vollenhoven.
   Prof. Mr. J. H. Carpentier Alting.
   W. de Iongh Dz.

3. Vacature—van Deventer:
   Dr. H. H. Juijnboll.
   B. Hoetink.
   C. B. Nederburgh.

Door de HH. van Berckel en van Ophuijsen wordt verslag uitgebracht over het in de vorige Vergadering in hunne handen gestelde artikel van den heer Max Moskowsky.

Na beraadslaging wordt besloten, het stuk aan den schrijver terug te zenden met de mededeeling dat het minder geschikt is bevonden voor opneming in de *Bijdragen*.

Door de HH. Kern en Poensen wordt verslag uitgebracht over het in de vorige vergadering in hunne handen gesteld artikel van het lid C. Lekkerkerker.

Overeenkomstig hun advies wordt tot opneming van dat stuk in de *Bijdragen* besloten.

Door de HH. van Hoëvell en Martin wordt verslag uitgebracht over het in de vorige vergadering in hunne handen gesteld artikel van den heer Couvreur.

Zij komen tot de slotsom dat het stuk zooals het daar ligt, door de wijze van bewerking niet geschikt kan geacht worden voor opneming in de *Bijdragen*.

Na beraadslaging wordt besloten, den schrijver in overweging te geven over eene omwerking van zijn stuk in overleg te treden met den heer van Hoëvell.

De vergadering wordt gesloten.

JAARVERSLAG OVER 1908.

Het *Bestuur* bestond in het afgeloopen jaar uit de HH.: Prof. Dr. H. Kern (Voorzitter), Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje (Onder-Voorzitter), G. W. W. C. Baron van Höevell, Mr. C. Th. van Deventer, Prof. Dr. J. S. Speijer, Prof. Dr. K. Martin, Prof. Mr. J. E. Heeres, Mr. G. J. A. van Berckel, Prof. C. Poensen, G. C. Visser (Penningmeester) en Dr. E. B. Kielstra (Secretaris).

Ingevolge art. 8 van het Reglement zijn de HH. van Höevell, van Deventer en Visser aan de beurt van aftreden. De heer Visser, als Penningmeester herkiesbaar, heeft wegens gezondheidsredenen verzocht niet voor eene herbenoeming in aanmerking te komen. Het doet het Bestuur in hooge mate leed dat aldus de hoop, in de Algemeene Vergadering van 15 Februari 1908 uitgesproken: dat de heer Visser "nog vele jaren de geldelijke belangen der Instelling zal kunnen en willen behartigen" onvervuld zal blijven.

De Adjunct-Secretaris G. P. Rouffaer en de beambte W. C. Muller bleven tot groote tevredenheid van het Bestuur werkzaam. Eerstgenoemde verzocht met het einde des jaars eervol ontslag uit zijne betrekking, in verband met zijne reisplannen door den Indischen Archipel; dat ontslag werd hem verleend, terwijl in de Bestuursvergadering van 19 December jl. hem hulde werd gebracht voor al wat hij ten bate des Instituuts, in het bijzonder ook in het belang der Bibliotheek heeft verricht.

Den heer W. C. Muller werd nu den persoonlijken titel van Adjunct-Secretaris verleend, terwijl de heer N. Schneider, als "assistent bij de Koloniale Bibliotheek" hem werd toegevoegd.

De Commissarissen in Oost-Indië bleven als gewoonlijk hunne zeer gewaardeerde diensten bewijzen; door vertrek van den Commissaris in West-Indië is echter diens plaats onlangs opengevallen. Aangezien het aantal leden in die Kolonie ondanks onze pogingen om daarin verandering ten goede te brengen steeds bedenkelijk klein blijft, schijnt de benoeming van een nieuwen Commissaris te Paramaribo voorshands onnoodig.

Op 1 Januari 1909 telde het Instituut:

1 Beschermvrouw (H. M. de Koningin).
35 Buitenlandsche leden.
6 Donateurs.
9 Contribueerende instellingen.
637 Gewone leden en
3 Correspondeerende leden.

Door overlijden verloor het Instituut den donateur Mr. C. Pijnacker Hordijk en de leden: H. A. van Beuningen, W. H. V. Graaf van Heerdt tot Eversberg, H. J. Hijmans, W. Meijer Ranneft, C. T. Pabst, J. H. Romswinckel, Mr. J. H. de Stoppelaar, L. Swart, Prof. Dr. A. C. Vreede, Mr. F. A. H. von Weckherlin, C. J. M. Bovens, Mr. J. W. Th. Cohen Stuart, Mr. A. F. Lens en L. C. Welsink.

Door ruiling van werken is het Instituut in verbinding met 139 binnen- en buitenlandsche Academien, geleerde Genootschappen en Instellingen.

Van de *Bijdragen* verschenen de 3e en 4e aflevering van het 60e, benevens het geheele 61e deel, te zamen 950 bl. druks.

Verder werden uitgegeven:

Hoofdstukken uit de spraakkunst van het Tontemboansch, door Dr. N. Adriani en Mevrouw M. L. Adriani-Gunning;

Tobeloreesch-Hollandsche Woordenlijst, door A. Hueting;

Gorontalosche Woordenlijst, door E. E. W. G. Schröder, en

Leiddraad bij het bestudeeren van 't Galelareesch dialect op het eiland Halmaheira, door M. J. van Baarda.

Al deze werken werden voor de leden beschikbaar gesteld tegen de helft van den boekhandelsprijs, wat het eerste betreft onder nadere goedkeuring van de Algemeene Vergadering.

Voorts zag nog het licht de reeds lang verbeide Catalogus van de Koloniale Bibliotheek, loopende tot het eind van het jaar 1906. Met de aan dien Catalogus toegevoegde registers biedt hij een duidelijken en vertrouwbaren wegwijzer in onzen belangrijken boekenschat. Zoodra de werkzaamheden zulks toelaten, zal een supplement volgen, waarin de aanwinsten, na de afsluiting van den gedrukten Catalogus verkregen, worden vermeld.

De *Bibliotheek* van het Instituut, met die van het Indisch Genootschap een geheel — de Koloniale Bibliotheek — vormende, verkeert in goeden staat en wordt geregeld aangevuld.

Door onvoorziene omstandigheden is het nog niet mogelijk geweest, het tweede deel van het "Oudheidkundig onderzoek op Java" (Beschrijving van Singasari en de Wolkentooneelen van Panataran) in het licht te doen verschijnen: de verwachting is echter gewettigd, dat zulks thans binnen betrekkelijk korten tijd zal kunnen geschieden.

Het *gebouw* voldoet bij voortduring in alle opzichten aan zijne bestemming: van bibliotheek en leeszaal wordt in steeds ruimer mate gebruik gemaakt.

De *financieele toestand* des Instituuts blijkt uit het Verslag van den Penningmeester. Waren wij, blijkens het Jaarverslag over 1907, op 1 Januari 1908, aan effecten en contanten, in het bezit van f 23.548.83⁵, — thans is dit cijfer f 23.458.79⁵. — Zooals in het vorig Verslag werd opgemerkt, was het toen beschikbaar bedrag hooger, doordien minder was gedrukt dan verwacht werd. Neemt men in aanmerking wat, blijkens het straks medegedeelde, in 1908 het licht heeft gezien, dan schijnt de uitkomst wel bevredigend, al zal het loopende jaar belast worden met het aandeel van het Instituut in de kosten van de uitgaaf van het tweede deel van het Oudheidkundig onderzoek.

Intusschen, — de omvang onzer werkzaamheden neemt geleidelijk toe: en al geeft ons ledencijfer in vergelijk met vorige jaren geen reden tot klagen, meermalen ondervindt het bestuur, dat het, uit geldelijke overwegingen, niet alles kan doen wat het zou wenschen om het Instituut, met zijne belangrijke bibliotheek, meer en meer aan zijne bestemming te doen beantwoorden. Wij blijven daarom ook thans den wensch uitspreken dat velen, die belang behooren te stellen in onze Overzeesche Bezittingen, onze Vereeniging ook financieel, als donateur of contribueerend lid, zullen steunen.

ALGEMEENE VERGADERING

OP 20 FEBRUARI 1909.

Aanwezig zijn de bestuursleden: Prof. Dr. H. Kern (Voorzitter), Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje (Onder-Voorzitter), G. W. W. C. baron van Höevell, Mr. C. Th. van Deventer, Prof. Dr. J. S. Speyer, Prof. Dr. K. Martin, Mr. G. J. A. van Berckel, Prof. Ch. A. van Ophuijsen, Prof. C. Poensen, G. C. Visser (Penningmeester) en Dr. E. B. Kielstra (Secretaris); benevens de gewone leden Mr. J. H. Abendanon, Ch. R. Bakhuizen van den Brink, Mr. A. J. E. A. Bik, W. van Gelder, P. Goedhart, Dr. H. H. Juynboll, J. J. Meijer, Jhr. L. C. van Panhuijs, Dr. R. D. M. Verbeek en het correspondeerend lid Dr. J. D. E. Schmeltz.

De Voorzitter opent de vergadering en stelt voor de notulen der Algemeene Vergadering van 15 Februari 1908, welke, voorloopig door het Bestuur vastgesteld, reeds in de *Bijdragen* zijn gedrukt, thans definitief goed te keuren.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De Voorzitter geeft het woord aan den Secretaris ter lezing van het Jaarverslag, dat tot geene opmerkingen aanleiding geeft.

Daarop wordt door de heeren Ch. R. Bakhuizen van den Brink en W. van Gelder, bij monde van laatstgenoemde, verslag uitgebracht over de rekening en verantwoording van den penningmeester over 1908. Daar zij de administratie geheel in orde bevonden, stellen zij voor haar goed te keuren met dankbetuiging aan den penningmeester die er zooveel tijd en zorg aan besteedde.

De goedkeuring wordt verleend op voorstel van den Voorzitter, die — in aansluiting aan hetgeen door hem reeds in de Bestuursvergadering van December werd gezegd — namens het Bestuur en de leden van het Instituut getuigt van aller leedwezen over zijn aftreden, niet het minst ook om de reden die daartoe aanleiding

gaf, van aller wensch dat zijne gezondheid zich spoedig zal herstellen, van aller dankbaarheid voor hetgeen hij ten bate des Instituuts verrichtte, van aller vriendschappelijke gevoelens.

Tot bestuursleden, ter vervanging der aftredende HH. Visser, van Höevell en van Deventer, worden met nagenoeg algemeene stemmen gekozen de HH. Ch. R. Bakhuizen van den Brink, Prof. Mr. C. van Vollenhoven en Dr. H. H. Juynboll, welke allen (de heer van Vollenhoven bij monde van den Secretaris) zich bereid verklaren de benoeming te aanvaarden.

Op voorstel van den Voorzitter wordt goedgekeurd, dat het vanwege het Instituut uitgegeven werk: Hoofdstukken uit de spraakkunst van het Tontemboansch, door Dr. N. Adriani en Mevrouw M. L. Adriani—Gunning, door het bestuur voor de leden is verkrijgbaar gesteld tegen de helft van den boekhandelsprijs.

De heer van Gelder, opmerkende dat de laatste jaren veel is uitgegeven voor de aanvulling van de bibliotheek, stelt de vraag of het bedrag van f 30.000, waarvoor zij tegen brandschade verzekerd is, thans nog wel voldoende kan worden geacht.

De Secretaris meent dat tegenover de aanwinsten rekening moet worden gehouden met het feit dat tal van werken verouderen en daardoor in waarde dalen, en dat overigens de som van f 30.000 uit den aard de zaak zeer globaal is.

De Voorzitter zegt dat het Bestuur de quaestie nader zal kunnen overwegen.

De heer Abendanon vraagt, of het niet mogelijk zou zijn de aanwinsten van de bibliotheek geregeld ter kennis van de leden te brengen.

De Secretaris antwoordt, dat het — zooals ook in het Jaarverslag is gezegd — de bedoeling is, nu zoo spoedig mogelijk een lijst der na ult. 1906 ontvangen werken te doen samenstellen en verder jaarlijks zoodanige lijst te geven: periodiek, b.v. om de vijf jaren, zal men die lijsten kunnen samenvatten in supplementen, zich aansluitende bij den catalogus.

Na eene opmerking van het bestuurslid Martin wordt besloten, ook deze quaestie nader in de bestuursvergadering te bespreken.

De heer Visser, aftredend als Penningmeester, zegt den Voorzitter dank voor de straks tot hem gerichte woorden en geeft de verzekering dat de vriendelijkheid en welwillendheid, welke hij steeds in de bestuursvergaderingen en in de algemeene vergaderingen mocht ondervinden, bij hem in aangename herinnering zullen blijven.

De heer van Panhuijs vestigt de aandacht van het Bestuur op het Americanisten congres, dat om de twee jaren gehouden wordt. De Nederlandsche Regeering zond, ten vorigen jare, twee afgevaardigden naar het toen te Weenen gehouden congres, maar overigens werd in Nederland geen enkel bewijs van belangstelling gegeven. Ook met het oog op onze West-Indische kolonien zou de heer van Panhuijs het wenschelijk achten, dat het Instituut òf lid werd van het congres, òf aan de congressen deelnam.

De Voorzitter zegt dat hij de zaak gaarne in de Bestuursvergadering zal ter sprake brengen. Hij merkt overigens op, dat de weinige belangstelling, waarvan de heer van Panhuijs gewaagde, eene voor de hand liggende reden heeft. er zijn in ons land slechts zeer enkele personen die zich met de talen, de oudheden, de geschiedenis enz. van Amerika bezig houden.

De Voorzitter zegt den aftredenden leden, van Hoevell en van Deventer, dank voor hetgeen zij gedurende hun lidmaatschap van het bestuur hebben gedaan. Verbiedt de wet hunne dadelijke herbenoeming, hij hoopt de Heeren later weder in den kring des Bestuurs terug te zien.

De vergadering wordt gesloten.

BESTUURSVERGADERING
VAN 20 FEBRUARI 1909.

Aanwezig zijn de HH. Kern, Snouck Hurgronje, Speijer, Martin, van Berckel, van Ophuijsen, Poensen, Bakhuizen van den Brink, Juynboll en Kielstra; de HH. Heeres en van Vollenhoven zonden bericht van verhindering.

Tot Voorzitter, Onder-Voorzitter, Secretaris en Penningmeester worden gekozen de HH. Kern, Snouck Hurgronje, Kielstra en Bakhuizen van den Brink.

De Voorzitter heet de nieuwbenoemde bestuursleden welkom en verzoekt den Secretaris, de notulen der Vergadering van 16 Januari j.l. te lezen.

Deze worden goedgekeurd.

Op voordracht van den Secretaris worden benoemd:

a. tot leden-donateurs:

de Cultuur-Maatschappij der Vorstenlanden;
de Deli Spoorweg-Maatschappij;
de Handels-Vereeniging Amsterdam;
de Koninklijke Paketvaart-Maatschappij;
de Maatschappij tot voortzetting der zaken van der Linde en Teves;
de Nederlandsch-Indische Landbouw-Maatschappij;
de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij;

b. tot gewone leden:

Prof. Dr. H. Bavinck, L. J. van Beuningen van Helsdingen, Prof. Mr. D. van Blom, Mr. L. G. N. Bouricius, C. C. A. Crom, Dr. P. J. A. Cuijpers, Dr. W. van Everdingen, C. G. Frentzen, Dr. W. Hecker, Dr. A. G. Honig, Dr. S. S. Hoogstra, Jhr. Mr. J. H. Hora Siccama, W. P. Kops, Dr. K. Later, A. F. Lens, W. J. Manssen, Dr. W. W. van der Meulen, Mej. H. C. H. Moquette, Prof. Dr. H. M. van Nes,

Dr. A. G. Roos, E. A. von Saher, Dr N. J. Singels, Ds. G. Tjalma, Dr. G. J. Vos Az., Dr. E. Wiersum, Jhr. J. M. van Asch van Wijck en Dr. W. F. Gombault.

e. tot buitenlandsch lid:

de heer Wm. Campbell, F. R. G. S. te Tainan (Formosa).

Van de HH. J. J. H. Enthoven, J. André de la Porte, Felix Driessen en J. A. C. Sluijster is bericht ontvangen dat zij, de eerste met ult°. 1908, de anderen met ult°. 1909, hun lidmaatschap wenschen te doen eindigen.

Het buitenlandsch lid Gabriel Ferrand, de leden A. G. Lamminga, Mr. H. A. Lorentz, Mr. H. A. van de Velde en O. L. Helfrich zonden bericht van veranderd adres.

Notificatie.

De Secretaris deelt mede dat hij heeft ontvangen:

a. de afrekening van den Commissaris van Ronkel met een wissel ad f 200.—;

b. f 38.17[5] voor verkochte boeken;

c. f 25.—, bijdrage van Mr. J. C. de Marez Oyens.

Notificatie.

Naar aanleiding van de beslissing, in de vorige Bestuursvergadering genomen ten opzichte van het opstel van Dr. Moskowsky, is van dien Heer d.d. 24 Januari een schrijven ontvangen, dat overeenkomstig zijn verlangen wordt voorgelezen.

Na bespreking wordt besloten, den Secretaris op te dragen, zijn vorig schrijven voor zoover noodig nog aan den heer Moskowsky toe te lichten.

De Secretaris deelt mede, dat van het Buitenlandsch lid A. Barth, het Bataksch Instituut en de leden Mr. C. Th. van Deventer, W. van Gelder, W. P. Groeneveldt, B. Hoetink, A. M. H. J. Stokvis, J. Waterreus en J. W. IJzerman een aantal boekwerken zijn ten geschenke ontvangen, o. a., van laatstgenoemde, het kostbare werk van A. K. Coomaraswamy: Mediaeval Sinhalese art, Campden 1908 en dat van M. de Faria y Soesa: Asia Portuguesa, Lisboa 1666—1675.

Aan de schenkers is de dank van het Bestuur betuigd.

Overeenkomstig het verzoek van den Bibliothecaris van de Universiteit te Aix-en-Provence (Bouches-du-Rhône) wordt besloten, deze Instelling op te nemen onder die waarmede het Instituut door ruiling van werken in verbinding staat.

De Vergadering wordt gesloten.

Mr. C. T. ELOUT
als minister van Koloniën

n zijne veroordeeling van het beleid der Regeering van den gouverneur-generaal baron Van der Capellen

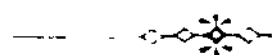
BLIJKENS ONUITGEGEVEN STUKKEN

DOOR

P. H. VAN DER KEMP.

Die Gleichgultigkeit ist ein lauer Forscher, die Liebe macht klarsehend und aushaltend — wenn sie nicht blind macht. Die Liebe ist es, die sich den Stoff zur Forschung aussucht: und sie hält das Feuer brennend unter der Arbeit.

ANDREAS AUBERT.

INLEIDING.

De terugverkrijging van de koloniën als een gevolg van het Londensch tractaat van 13 Augustus 1814 (1), was gepaard gegaan met de verlevendiging van bij vele onzer landgenooten bestaande illusiën over de bronnen van inkomst, die voor Nederland in Oost en West zouden worden geopend, niet slechts door middellijke voordeelen, maar ook door rechtstreeksche baten (2). Zelfs de Koning schijnt niet geschroomd te hebben om aan een man als Raffles te kennen te geven, hoezeer men daarmede vervuld was (3). Zeker is het, dat onze departementschefs van Kolonien er wel eenigermate toe medewerkten, om deze illusien levendig te doen houden. De kolonien zijn nog niet eens in ons bezit, of wij lezen reeds in een rapport d.d. 25 October 1814 N° 266 aan den Koning van het hoofd van algemeen bestuur, directeur-generaal Goldberg, over het spoedig opvoeren der kolonien „tot een winstgevend object van 's Lands kas" (4).

(1) Zie over dit tractaat mijn artikel in de *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van het Koninklijk Instituut*, dl XLVI (1897), bl. 239 vv. zoomede de hoofdstukken I en II van mijne *Geschiedenis van het tractaat van 1824* in die Bijdragen, dl LVI (1904), bl 1 vv.

(2) Verg mijne *Brieven-Van de Graaff*, dl I § 45.

(3) Brief van Raffles aan Marsden van Juli 1817, op bl 289 van de in 1830 door Raffles' weduwe bezorgde *Memoir* (slechts gedeeltelijk in de uitgave van 1835, dl I bl. 324-325): dit schrijven is o. a. ook opgenomen door D. C. Steijn Parvé in zijne *Handelingen van Sir James Brooke* (1859), bl 48-49.

(4) De toenmalige departementschef Goldberg had d d. 7 October 1814 onzen consul-generaal te Londen, den heer May, verzocht om bij de Engelsche douane onderzoek te doen naar de soort en, ware het mogelijk, naar de hoedanigheid der goederen uit Engeland naar Java gezonden en van daar ontvangen, ten einde te kunnen nagaan den staat der markt op het eiland in Europeesche goederen en Indische producten hieruit kon dan opgemaakt worden de meerdere of mindere noodzakelijkheid tot het uitzenden van goederen, die voor Indie benoodigd waren en waarvan de bedragen onder het monopolie der Oost-Indische Compagnie weleens tot 15 millioen gulden hadden beloopen - De Consul werd echter niet in de gelegenheid gesteld aan het verlangen te voldoen Hij zond nochtans stukken over, waaruit bleek,

Men hoede zich echter in den terugblik ten deze voor overdrijving. Naar batige sloten werd niet gejaagd, men had geduld blijkbaar, ook toen de batige sloten niet opdaagden, werd hoopvol geoordeeld, dat de toekomst schoon bleef. Hoor bijv. hoe minister Falck eene schets geeft van Nederlands armoede en Oost Injes rijkdom in een rapport aan den Koning d.d. 1 Augustus 1820: „De Oostersche finantiën daarentegen zijn in een bloeijenden toestand. Niet alleen, dat in de uitzending van alle behoeften voor Java en het transport van zeer talrijke versterkingen voor deszelfs Land- en Zeemagt buiten eenige bemoeijenis van 's Rijks schatkist is voorzien — niet alleen dat wisselbrieven door Kommissarissen-Generaal bij de overname der bezittingen, tot een aanmerkelijk montant ten faveure der Britsche O. I. Compagnie getrokken, hier te lande uit hunne gelijktijdige remises hebben kunnen worden voldaan, — maar zelfs, en dien onverminderd, heb ik niet opgehouden trapsgewijze de schuld af te doen, die het Departement der Koloniën vroeger bij de Generale Thesaurie gecontracteerd had en die thans niet meer bedraagt dan f 1.600.000. — Geen twijfel, Sire, of, bij aldien niet zeer buitengewone omstandigheden het Indische Bestuur in het overmaken van gelden of geldswaardige objecten verhinderen, geen twijfel zeg ik, of ook deze som zal, tusschen heden en het laatst van 1821 kunnen worden gerembourseerd; . . . . ." [1].

Gerembourseerd: het loopt dus feitelijk over betaling door Indië van

rapporteerde Goldberg d.d. 25 October 1814 N° 266 aan den Souvereinen Vorst: „dat, over het algemeen genomen, de markt van Java, hoewel spaarzaam, echter beter voorzien zal zijn van Europische en Indische goederen in Indiën verhandeld wordende, dan van producten van Java voor de Europesche markt geschikt". En dan leest men dit:

„Het zal aan de opmerkzaamheid van Z. K. H. niet echapperen hoe zeer deze gecombineerde berigten de bewijzen opleveren van het groot gewigt van den handel op Java, daar dezelve in den aanvang door de Engelschen geneghgeerd en met niet meer dan twee schepen begonnen, in ruim twee jaren eenen zoo grooten uitbreiding verkreegen heeft, dat in Februarij van het lopende jaar, reeds vier en twintig schepen geregistreerd waren, die allen te Batavia thuis behoren.

„Z. K. H zal uit de even gemelde stukken insgelijks gelieven op te merken, dat behalven de belastingen die op Java, zoo op de vrije landerijen en op andere objecten te heffen zijn, de in- en uitgaande regten, insgelijks aanzienlijke inkomsten zullen opleveren, en dat alles te samen genomen en gevoegd bij de producten, die den staat aankomen zullen, binnen weinigen tijd deze kolonie tot een winstgevend object van 's Lands kas en eene bron van welvaart voor de commercie van dit land zal opvoeren." (Rijksarchief).

[1] *Ambtsbrieven*, bl. 129

wat voor Indië werd uitgegeven. En zoo het ook niet onmogelijk is, dat de Koning zich tegenover Raffles sterker heeft uitgelaten in het verlangen naar batige sloten, het kan toch ook wel wezen, dat de Koning op den voorgrond wilde stellen, dat Indië niet de schuldenaar van het moederland moest worden. Zoo ver mij bekend, werd tenminste in al de jaren der regeering van den gouverneur-generaal Van der Capellen nooit op batige sloten aangedrongen en reeds bij den aanvang van ons hersteld Nederlandsch gezag op Java laat zich het Opperbestuur hierover aan Commissarissen-Generaal niet anders uit, dan dat Nederland niet door de kosten voor Indië worde gedrukt. Ten bewijze strekke, dat als de departementschef Goldberg bij brief aan Commissarissen-Generaal d.d. 16 Januari 1817 N 372/2, erkent de ontvangst uit Batavia van onderscheidene depêches, waarvan een d.d. 27 Augustus 1816 N° 11, *Koloniën* aanleiding vindt het volgende op te merken:

„De bij de laatstgenoemde depêche voorkomende provisioneele schikkingen ter beheering en behoorlijke verantwoording van 's Lands finantiën, zijn overtuigende blijken van de aandacht, welke door UHEdGestr. op dat gewigtig punt is gevestigd; en welker werkzaamheden ik hoope dat eerlang zodanige gunstige resultaten zullen opleveren, dat niet alleen bij de algemeene begrooting van uitgaven voor het volgend jaar geene uitgaven voor de Oost Indische bezittingen zullen voorkomen, zonder te gelijker tijd te kunnen aanwijzen de middelen, waaruit dezelve zullen kunnen worden bestreden, maar dat ook onze geliefde Koning zal worden ontheven van de zorg welke deze aanvragen aan Hoogstdezelven veroorzaken en Zijne Majesteit eerlang het gewenscht genoegen zal mogen smaken, van het gunstig verschiet geopend te zien, dat in 's Rijks schatkist met der tijd allengs zullen terug keeren de aanzienlijke sommen, welke ten behoeve dier Koloniën uit dezelve zijn voorgeschoten."

De Koning zou dàt *gewenscht genoegen* in de eerste vijftien jaren van het hersteld koloniaal gezag niet smaken. De bijdragen verminderden, ja hielden zeer spoedig geheel op. Minister Falck gaf er den Landvoogd zijne teleurstelling over te kennen ([1]). De Indische regeering, niettegenstaande zij zelve ten slotte in den grootsten geldnood verkeerde, zou de zwakheid hebben voor dien drang te wijken, door tegen het einde van 1824 op hoogst onvoordeelige voorwaarden wissels op Londen bij Palmer te nemen,

([1]) Bl. 92 dl. I van mijne *Brieven-Van de Graaff*.

ten einde f 1600000 aan het Ministerie te kunnen zenden, gelijk wij nader zullen lezen in het VIIe hoofdstuk.

Ongetwijfeld ware door den Minister wel anders gehandeld en alzoo zulk een drang niet uitgeoefend, indien hij slechts alles had geweten. En zeker kon ook van een schoon doorzicht blijk zijn gegeven, indien het Opperbestuur de overtuiging had gedeeld, dat eene van middelen beroofde kolonie, waar alles nieuw moest opgezet en ingericht worden tot de marine incluis, aan een groot kapitaal moest behoefte hebben om eerst zichzelf te kunnen worden en daarna levenskrachtig genoeg om het voorgeschotene te kunnen teruggeven: eene meer scherpzinnige bestudeering der Indische stukken had misschien ook den Minister voor den juisten stand der zaken de oogen kunnen openen, — gelijk trouwens de heer Falck zelf eerlang zou erkennen (1): doch tegenover deze veronderstellingen staat het niet te loochenen feit, dat men in Indië zòò zeer moeite deed om in de stukken den financieelen stand gunstig af te schilderen, dat zelfs dààr de machthebbenden voor het gevaarlijke der toekomst geen geopend oog schenen te hebben. Ik wees in *De Indische Gids* van Augustus 1908 (bl. 1021 vv.) er op (2) hoe de gebrekkige organisatie van de boekhouding en de onkundige samenstelling der begrootingen gepaard gingen met de bepaalde zucht om Indië's financieelen staat niet naar waarheid bloot te leggen, tot men eindelijk van daar aan het Opperbestuur moest melden, dat men het er geldelijk niet langer houden kon. Minister Falck bleef echter toen voor de lastige taak bewaard om meer leidend in te grijpen. In toenemende mate toch had de Koning zich vervreemd van den man, dien hij in den aanvang als zijne *rechter hand* had leeren waardeeren. Van chef van het koninklijk kabinet had deze de portefeuille van Koloniën moeten aanvaarden en in den aanvang van 1824 ook van daar gaan, om als ambassadeur te Londen op te treden (3). Zijn opvolger als minister was de oud-commissaris-generaal Mr. C. T. Elout, die den 1^n April 1824 de portefeuille van Financiën met die van Koloniën verwisselde. Dadelijk bij diens optreden vangt onze inderdaad belangwekkende geschiedenis met hare ver strekkende staatsrechtelijke gevolgen aan. Moest ik die geschiedenis met een paar woorden

(1) Zie zijn brief aan Van Lennep in hoofdstuk IX

(2) In een artikel *Over de boekhouding en de begrooting van Nederlandsch-Indie onder de regeering van den gouv.-gen. Van der Capellen*

(3) Een en ander medegedeeld in mijn artikel over *Fagel's ontslag*, gepubliceerd door *De Tydspiegel* van April 1899 bl. 329 vv.

kenschetsen, het zoude zijn met de uitdrukking eener gedachte, die bij mij telkens opkwam en Goethe op zijne reizen door Italië schijnt vervuld te hebben: *O, wie beseliget uns Menschen ein falscher Begriff*: want dit is de roode draad, die van het begin tot het einde door onze bladzijden heenloopt, leidende niet alleen den Landvoogd, maar ook den Minister op verkeerde wegen.

Zie, men leeft in eene huishouding en men neemt het er goed van, tevreden onder de illusiën eener bloeiende toekomst, rustig onder opgezette cijfers van een geduldig papier, niet al te zeer bekommerd door het voor een ieder zich openbarende, dat noch gewone papieren munt, noch rentegevende beloften, noch leenen hier, noch leenen daar, de toekomst slechts voor een enkel jaar, neen ten slotte voor geene enkele maand verzekert. Men leeft onder de betoovering eener koninklijke zelfstandigheid en oneindig liever dan haar prijs te geven, wordt er voor gestreden op eene wijze, die doet vragen: hoe kan een denkend staatsman zoo voor het *Ik wil handhaven* opkomen! Men leunt zich als het ware tegen beminde koningen aan, maar als die beminde koningen doen bevelen, doet men vlak het tegenovergestelde. Men zegt zijne verantwoordelijkheid te gevoelen, maar als de vorstelijke toorn ten slotte neervalt, toont men zich kinderachtig blijde over de verzekering, dat onverstand goede trouw niet behoeft uit te sluiten! Zoo de eerste landvoogd na het herstel van ons gezag in Oost-Indië. Maar helaas ook zoo de eerste minister van Koloniën, die werkelijk een minister van Koloniën kon heeten. Hij staat hooger, oneindig hooger en waar zooveel reden tot vereering is, doet het jammer, niet effectvol de minderheid van den een tegenover de treffende hoogheid van den ander te kunnen stellen. Maar de geschiedenis is nu eenmaal geen dichterlijk drama, al ontbreekt het dramatische niet. Men kan zacht, verschoonend oordeelen over het eerst voldoen aan het in den aanvang van 1823 ontvangen verzoek uit Indië om geldelijke hulp, in den aanvang van 1826; maar hoe kon de Minister leven in eene illusie, die hem intusschen dringende bevelen naar Indië deed schrijven om geldelijke hulp *uit Indië* te ontvangen? Waar was de scherpzinnigheid, die, het kostte wat het wilde, den tooverstaf deed verbreken, die het koper in goud scheen om te zetten; waar de snijdende heelmeester in dat der kolonie zoo ten verderve voerend inkankerend kwaad, dat vooral een gewezen minister van Financiën, geen dag en geen nacht rust had moeten laten? En dan, wat te zeggen van dit steunen van het koninklijk gezag, van dat dekken met zijne

verantwoordelijkheid, in zake de Nederlandsche Handelmaatschappij! Waar bleef hier het hooge doorzicht, dat zoo fraai deed opkomen voor de ministerieele verantwoordelijkheid tegenover koloniale zelfstandigheidsmanieren? Men waant met die stichting eene nieuwe toekomst geopend te hebben voor het koloniale leven, maar een waan eerlang ten ondergaande in de afwijzing om met den landvoogd van 1830 samen te werken, den landvoogd, die, als eersten plicht, van de leden der Indische regeering verwacht, dat zij voortaan hoog zullen weten te houden de belangen van dat door het koninklijk gezag gedragen lichaam. Een valsch begrip moge dan ook een zalig gevoel geven, hoe dikwerf volgt niet een neerdrukkend onzaliger ontgoocheling! Zoo deze geschiedenis.

Ik beoog weder uitsluitend het publiceeren van onuitgegeven door mij in 's Rijksarchief gevonden stukken, die ik dan aanhaal of weergeef, zonder nadere vermelding van de bron. Wat daar buiten valt, moet enkel dienen voor het behoorlijk begrip van het geheel. Van enkele particuliere brieven deel ik tevens mede, waar men ze in 's Rijksarchief vinden kan.

Tot het juiste overzicht moge ook strekken mijne indeeling van de vrij ingewikkelde stof. De hoofdstukken II t/m VI doen ons de in Nederland genomen maatregelen kennen, als gevolg van het in hoofdstuk I gedaan verzoek om geld; VII t/m XIII schetsen de wijze van optreden in Indië, doordien op het verzoek in hoofdstuk I niet spoedig genoeg werd geantwoord; de afkeuring in Nederland van de in Indië genomen maatregelen; eindelijk het verzet tegen die afkeuring in Indië; XIV t/m XVIII zetten uiteen hoe ten gevolge van deze gebeurtenissen werd opgetreden in Indië door Du Bus, in Nederland door Van der Capellen en Elout.

HOOFDSTUK I.

Het verzoek uit Indië om geldelijken bijstand, op het einde van 1823.

De te Batavia handelende firma *Deans, Scott en C°*. stond in betrekking met het in 1814 te Calcutta opgerichte handelshuis *W. Palmer en C°*. De chef hiervan, de heer Palmer, kwam in 1821 uit Calcutta naar Batavia, omdat de firma Deans, Scott en C°. hare geldelijke verplichtingen jegens Palmer en C°. niet meer kon

nakomen. Het Bataviasche handelshuis werd dientengevolge vervangen door eene andere firma, geheeten Deans en C°., waarvan o. a. lid was de Engelschman *R. Morris*. Hiermede komen wij aanstonds op de hoogte van den oorsprong der uit een nationaal oogpunt eigenaardige betrekkingen van de Indische regeering tot het Calcuttasche handelshuis, dat te Batavia werd vertegenwoordigd door de firma *Deans*. (1)

Reeds het jaar der komst van Palmer te Batavia verkeerde de Indische regeering in de grootst mogelijke geldverlegenheid. Terwijl zij aan hare geldelijke verplichtingen niet regelmatig kon voldoen, zoodat zelfs de uitkeering der bezoldigingen te wenschen overliet, trachtte zij zich o. a. mede te redden door de uitgifte van 9 pCt. rentegevende promessen. Niet te verwonderen alzoo, dat, gelijk de hoofddirecteur van Financiën mededeelde, de *bestaande penurie van algemeene bekendheid was.* Hieraan moet worden toegeschreven, dat men door de Engelsche heeren telkens stappen ziet doen, om onze Regeering over te halen bij hen geld te leenen; zoo is althans de voorstelling in de officieele stukken. Palmer bood dan aan om de Regeering uit den brand te helpen door in Bengalen 2 à 2½ millioen sicca-ropijen tegen 7 à 8 pCt. op te nemen. Dat was in 1821: men ging er op in; toen Palmer echter reeds vertrokken was, kreeg men berouw. Er werd tegenbevel gegeven; Palmer kon in den aanvang van 1822 uit Calcutta mededeelen, dat hij niet verder was gegaan dan tot 50000 ropijen. In dat jaar 1822 stond de Regeering er echter even treurig of nog slechter voor, zoodat nu de Landvoogd niet afsloeg een voorstel van Palmer, bij particulieren Calcuttaschen brief gedaan, om f 1 millioen in leen te verstrekken. (2)

Met het jaar 1823 begon het nog ernstiger te spannen. Dit bracht

---

(1) Over het huis Palmer, zie ook mijne *Geschiedenis van het tractaat van 1824*, bl. 118. — Het ontstaan der firma *Deans en C°* wordt medegedeeld in mijn artikel over *Wappers Melis* in *De Indische Gids*, afl. Dec. 1897, bl. 1597 vv.

(2) Dit alles breeder in *De Java-oorlog van 1825—30*, door P. J. F. Louw, dl. II, bl. 596-600 en 609-610. — De heer Louw heeft drie lijvige deelen geleverd; ten gevolge van den breeden opzet om ook in zijn werk tal van zaken te behandelen, die met het onderwerp van den arbeid in geen rechtstreeksch verband staan, was daarmede het werk op verre na niet voltooid. De heer E. S. de Klerck heeft het voortgezet: van hem verschenen nog twee lijvige deelen; een derde zal het eindelijk besluiten. Het eerste deel draagt het jaartal 1894.

den daareven genoemden heer Morris op de gedachte om ook de behulpzame hand aan te bieden: de menschen zijn echt vriendelijk.

Zonder er iets van te zeggen aan de Indische autoriteiten — de Landvoogd schijnt het van belang te hebben geacht, dit vooral het Opperbestuur te doen weten — schreef Morris er over aan een handelshuis te Londen. Toen hierop een gunstig antwoord werd ontvangen, wendde Morris zich tot den Landvoogd. Ik geloof niet beter te kunnen doen, dan terug te geven het in zijne gevolgen belangrijk geheim besluit van 28 November 1823 L^r A, als resultaat der overwegingen:

Gezien een adres van *Robt Morris*, koopman te *Batavia*, voormalig geassocieerde in het huis van negotie van *Deans en C^o*, daarbij te kennen gevende dat hij, tijdens zijn deelgenootschap in gem. firma, vermeend had te verstaan, dat het Gouvernement verlangende was, om een gedeelte der in omloop zijnde massa van papieren munt en promissaire noten intetrekken, en tot dat einde eene geldleening in zilver te beproeven; dat hij hierop in zijne bovenvermelde betrekking uit eigen beweging bedacht was geweest, om zich bij de correspondenten van zijn huis, de kooplieden *Paxton*, *Cockerill* en *Trail en C^o* te Londen te informeren, of dezelve genegen zoude zijn, om zoodanig eene beleening te bezorgen, en welke voorwaarden daarvoor zouden moeten worden bedongen; dat hij daarop nu onlangs antwoord heeft ontvangen, met te kennen gave dat zij aannemen, om eene som van 300.000, en desbegeerd wordende, tot 500.000 Pd. st. ten dienste van het Indisch Gouvernement te bezorgen, met opgave der voorwaarden, waarop deze beleening zoude kunnen worden tot stand gebragt, zijnde deze voorwaarden breeder door den Heer *Morris* bij voornoemd adres ontwikkeld, verzoekende hij, om bijaldien het Gouvernement daarop eenigzins attentie mogt slaan, met deze onderhandeling, Gouvernementswege, te worden belast, waartoe zijn aanstaand vertrek naar Europa, wegens particuliere handelszaken, hem het best in staat zoude stellen.

Gehoord de adressen van den Luitenant Gouverneur, den Raad van Indie, voormalig Hoofd Inspecteur van Financien (¹), den Hoofd Directeur van Financien en den Directeur der Comptabiliteit en algemeene Boekhouding, in eene daartoe belegde bijeenkomst, opzettelijk op dit onderwerp geraadpleegd.

En in aanmerking genomen zijnde, dat door de financieele com-

(¹) Ik neem deze redactie goed over, waaruit ik opmaak, dat met het college van den Raad van Indie werd genoord, doch het raadslid Van de Graaff.

missie, bij secreet besluit van den 27 November 1822 benoemd [1], in hare voordragt van den 25 October 1823, bestemd om ter tafel der Regering te worden gebragt, de noodzakelijkheid eener geldleening, op onderscheidene gronden, wordt betoogd, en als een onvermijdelijken maatregel mag worden beschouwd;

dat, volgens een algemeen overzigt van de behoefte aan klinkende munt, om het voorgestelde doel te bereiken, eene som niet minder dan van zes millioenen Indische guldens noodig zoude zijn;

dat de voorwaarde waarop de Adressant zich aan het Gouvernement aanbiedt, om deze beleening te bezorgen, op eenige wijzigingen en veranderingen na, niet onaannemelijk voorkomen, en, ofschoon eenen nieuwen last voor 's lands financien geboren doende worden, echter zoodanig zijn ingesteld, dat men met gerustheid mag verwachten, dat dezelve op den duur, zonder een al te groot bezwaar, zullen kunnen worden nagekomen;

dat de Gouverneur-Generaal inmiddels hoopt en vertrouwt dat de gedachte geldleening van zes millioenen guldens, bij aldien dezelve door Zijne Majesteit wordt goedgekeurd, in het Moederland zelf bij Nederlandsche capitalisten of huizen van negotie zal kunnen worden verkregen op dezelfde of soortgelijke of welligt nog voordeeliger voorwaarden dan die, welke door den Adressant aan het Gouvernement zijn voorgesteld;

dat echter zoolang hieromtrent geene zekerheid bestaat, het onraadzaam zoude zijn om het aanbod van den Adressant geheel van de hand te wijzen, en het tevens van veel belang kan worden gerekend, dat het Ministerie voor de Kolonien, voorloopig kennis bekome van dit aanbod, en van den staat der financiele huishouding alhier, welke het Gouvernement heeft bewogen, om gem^d aanbod in overweging te nemen, ten einde des noods eenige voorbereidende stappen te kunnen doen, in afwachting van het meer volledig rapport omtrent den stand der zaken, hetwelk aan het Ministerie, vanwege de Hooge Regering, nader zal worden aangeboden, en waarbij de gronden voor de noodzakelijkheid van gedachte geldleening nader zullen worden ontwikkeld;

en dat tot bereiking van dit oogmerk het op handen zijnde vertrek van den Adressant eene geschikte gelegenheid aanbiedt

Is goedgevonden en verstaan:

Aan Zijne Excellentie den Minister voor het publiek onderwijs, de

[1] Bij dit besluit was niet alleen overgegaan tot de op bl. 9 vermelde 1 millioen-leening, maar tevens eene commissie benoemd om den waren staat van 's lands financien te onderzoeken: ze bestond uit hoofddirecteur Goldman, president der rekenkamer Bauer en raad van financien Wappers Melis. — Verg. *Louw*, dl. II, bl. 610.

nationale nijverheid en de kolonien, te schrijven eene missive, te vinden in het secreet receuil, onder de dagteekening van heden, met last aan den Algemeenen Secretaris om dezelve aan den Heer *Robert Morris*, ter verdere bezorging aan den Minister, bij tijds te doen behandigen.

Het was niet de eerste depêche, die alzoo binnen korten tijd zou afgaan om op den bedenkelijken staat der financiën te wijzen en op de daaruit geboren noodzakelijkheid om Indië door eene geldleening te ondersteunen. Ook de Indische brieven van 21 October 1823 N°. 225 en van 27 November d. a. v. N°. 249 behandelden het onderwerp. Als een lichtpunt werd daarbij vermeld, dat de boekhouding nu voortreffelijk georganiseerd mocht heeten — ook echter eene voorstelling, die ten eenenmale onjuist was (1)! Ook? Ja men stelde het immers nu niet voor, dat Indië aan een chronisch tekort leed, maar meer als eene kasoperatie: er was wat te veel papier in omloop, en men vond beter daarvoor wat specie in de plaats te stellen: ziedaar alles. Zoo schreef de Landvoogd niet alleen den Minister, maar zoo ook luidden de vele besluiten op dit gebied. Voor het Opperbestuur bleef daardoor een tijd lang verborgen, dat de Indische huishouding in een hoogst bedenkelijken toestand verkeerde.

In de depêche van 28 November, die Morris mede kreeg, werd toch bericht, dat er f 8 millioen papier in de wandeling was, waaronder 2½ à 3 millioen rentegevende promessen. Deze laatsten konden wel blijven, werd vermeend, maar 2 millioen papieren munt moest ingetrokken worden, ten einde te voorkomen, dat de specie verdween: 12 ton werd noodig geacht ter voldoening van reeds geleende kapitalen, 28 ton tot voorziening in de overige behoeften. Alzoo wenschte de Indische regeering slechts 6 millioen uit Holland te ontvangen, "hoezeer het algemeen gevoelen was dat eene geheele intrekking van al het papier verkiesselijk zijn zou". De depêche vestigde er de aandacht op, dat het vermelde Londensche handelshuis zich bereid had verklaard de benoodigde som te verstrekken; maar onder de voorwaarden behoorde, dat als zekerheid ten deze zou worden gegeven *de residentie Kedoe* met al hare inkomsten, een waarborg, die, naar het handelshuis verlangde, tevens de uitdrukkelijke goedkeuring moest verkrijgen van de Nederlandsche regeering vandaar dat de heer Morris persoonlijk den brief van

(1) Zie de depêche van 21 October 1823 in mijn op bl. 6 noot 2 vermeld *Indische Gids*-artikel, bl. 1328 vv.

28 November aan het Ministerie zou brengen. De Landvoogd achtte de voorwaarden niet volstrekt verwerpelijk: hij hoopte evenwel, dat kapitalisten in Nederland voor de leening te vinden zouden zijn. (1)

Toen echter 's Landvoogds zendeling in April 1824 op het Departement kwam, ontmoette hij niet den meer toeschietelijken Falck, maar den beter zich in de koloniale zaken werkenden Elout. Pas opgetreden, had deze nog geen tijd gehad om zich behoorlijk op de hoogte te stellen, en zoo vernam hij eerst uit die door Morris aangeboden depêche van 28 November 1823, dat Indië eene geldelijke ondersteuning behoefde. Maar de brief zelf was overigens ook naar zijne opvatting volstrekt niet verontrustend of dringend gesteld. De Gouverneur-Generaal gaf toch slechts te kennen, dat er zich te weinig werkend kapitaal, en te veel papier in omloop bevond. Niettegenstaande de Indische huishouding geenszins ten achteren was gegaan en met de volste overtuiging van de toenemende welvaart der bezittingen en van de soliditeit („indien ik mij zoo mag uitdrukken" stond er), heerschte er slechts sedert eenigen tijd gebrek aan disponibele fondsen, een gebrek trouwens, dat de financieele operatiën steeds had belemmerd, maar thans zoodanig was toegenomen, dat daarin op eene krachtdadige wijze moest worden voorzien.

Was dan dadelijke hulp noodig? Och neen. De Landvoogd behield zich voor *om bij een naderend opzettelijk ingericht rapport*, aan de samenstelling van welk stuk gewerkt werd, den Minister meer omstandig en zoo volledig mogelijk met alle de bijzonderheden van den financieelen staat bekend te maken. Hij voegde er bij, dat het Gouvernement sedert eenigen tijd bereids den wensch gekoesterd had, om de hierboven aangehaalde omstandigheden te verbeteren, doch zonder dat deswege tot eenig bepaald besluit was gekomen; dat die wensch aan sommige der voornaamste handelshuizen op Java niet onbekend scheen te zijn gebleven; dat toen de heer Morris als geassocieerde in het huis van Deans en C°. hieromtrent geheel uit eigen beweging, en buiten kennis van den Landvoogd eenige openingen had gedaan aan het huis Cockerill, Trail en C°. te Londen; en dat dit zich genegen had getoond, om door middel van Terrier en C°. te Rotterdam, een benoodigd kapitaal van zes millioen zilver te verstrekken. De depêche vervolgde, dat, naar den Landvoogd vermoedde, men van dit voorstel geen gebruik behoefde

(1) De voorwaarden bij *Louw*, dl. II, bl. 615.

te maken, omdat in Nederland zelf wel het geld te vinden zou zijn; doch mocht dit niet het geval blijken, dan kon wellicht het bedoelde voorstel nog van dienst wezen. "Hoezeer", las nl. de Minister in de depêche, "ik dan ook de hoop voede en het mij hoogst aangenaam zal zijn, dat in den boezem van ons moederland zelf en bij onze eigene landgenooten de middelen zullen worden gevonden om de Indische kas met de benoodigde klinkende munt te stijven, en hoezeer ik vermeen mij op Uwer Excellenties medewerking te mogen verlaten om op dezelfde of meer voordeelige voorwaarden als de onderwerpelijke, deze hulpmiddelen in Nederland te verkrijgen zonder de toevlugt tot vreemden bijstand behoeven te nemen, zal Uwe Excell. ingeval deze hoop niet mogt worden vervuld en de pogingen vruchteloos mogten zijn, uit het voorstel van den heer Morris kunnen zien, welke aanbiedingen door vreemden worden gedaan, en ik heb daarom vermeend dit voorstel niet geheel van de hand te moeten wijzen, maar den heer Morris met hetzelve voorloopig aan U te moeten adresseren, ten einde U.E. in de gelegenheid te stellen om daarvan het noodig gebruik te maken, in afwachting dat bij haar de nadere voordragt zal zijn ontvangen, waarbij de tegenwoordige staat onzer financiën en de gronden, waarop ons verlangen en de middelen steunen om denzelven op de bedoelde wijze te verbeteren en te bevestigen, zullen zijn ontwikkeld, waardoor U. E. zal zijn in staat gesteld, om met volle kennis van zaken dezen maatregel aan de sanctie van Zijne Majesteit te onderwerpen."

Niet ten onrechte zag de Minister in dat schrijven het bewijs, dat de Gouverneur-Generaal zelf van begrip was, dat men in Nederland de zaken niet juist kon beoordeelen, zonder de ontvangst van de toegezegde inlichtingen omtrent den waren staat der financiën, ten einde daardoor de gronden en middelen tot verbetering, te leeren kennen. Dit was trouwens in overeenstemming met de op bl. 11 voorkomende bewoordingen van 's Landvoogds resolutie.

Voor eene juiste waardeering van Elout's beleid is dit feit van belang. Herhaaldelijk werd hem later verweten, dat hij eigenlijk de schuld droeg van 's Landvoogds veroordeelde stappen om eindelijk zelf geld te zoeken te Calcutta, daartoe toch genoodzaakt doordien de Minister niet spoediger inging op het geldverzoek van November 1823. De directeur der in- en uitvoerrechten en accijnzen te Batavia Wappers Melis, door den Landvoogd naar Nederland gezonden om de Calcuttasche leeningen te verdedigen, zal het eerlang den Minister verwijten in eene nog meermalen te vermelden memorie aan den

Koning van Juli 1825, welk stuk men afgedrukt vindt op bl. 76 vv. van D. C. Steijn Parvé's *Geschiedenis van het Munt- en Bankwezen van N. I.* (1852). In een rapport d.d. 8 Augustus 1825 N° 124 *Geheim* toonde de Minister aan, dat het verzuim uitsluitend had gelegen te Batavia. — Van Indië uit beklaagde zich de Gouv.-Gen. zelf bij het Opperbestuur tijdens het uitbreken van den Dipanegaraschen opstand over de beweerde nalatigheid. Opnieuw richtte de Minister een rapport d.d. 26 April 1826 l[t] H. en K. N° 87 aan den Koning ter ontzenuwing van deze aantijging, gelijk men dit kan lezen in mijne *Brieven van den Gouverneur-Generaal Van der Capellen over Dipanegara's opstand, zoomede eene wederlegging van den Minister Elout* in de *Bijdragen van het Kon. Inst. tot de Taal- Land- en Volkenkunde van N. I.*, dl. XLVI (1896), bl. 593 vv. (1). — En voor de derde maal werd, nu na zijne aftreding, Elout er over hard gevallen in het den Indischen lezer niet onbekende werk van C. ten Brink, houdende *Een woord over het beheer van Indië enz.* Elout verdedigde zich andermaal in een schrijven aan den Koning d.d. 29 April 1833, dat afgedrukt is op bl. 23 vv. der *Elout-Bijdragen* van 1861. Zoowel in dit stuk, als in het rapport van 1826, zijn door Elout gedeelten der Indische depêche van 28 November 1823 overgenomen, waarin, naar ik herinnerde, de Landvoogd zoo uitdrukkelijk te kennen gaf, dat met handelen behoorde gewacht te worden, tot een nader rapport uit Indië zou zijn ontvangen.

En de Gouverneur-Generaal wachtte ruim twee maanden, alvorens hij op zijne depêche van 28 November terugkwam! Immers eerst d.d. 10 Februari 1824 N°. 22 *Secreet* schreef hij er op nieuw over. Om het te voren beloofde stuk aan te bieden, dat in het bijzonder bestemd heette, naar 's Landvoogds eigen meening, voor de juiste beoordeeling van den voorgestelden maatregel? Ook dat niet! Wel werd in den brief naar dat stuk verwezen, maar het was nu als te lijvig beschouwd om met dezelfde gelegenheid te worden gezonden. Men had het zelfs niet noodig geacht de verschoonende mededeeling hierover in deze depêche te doen, maar men deed het bij

(1) Deze *Brieven* ontleende ik aan een *Elout* bundel in 's Rijksarchief. Zij werden echter daardoor afgedrukt van in den bundel voorkomende copieën, die voor partieulier gebruik bewaard werden en misschien niet zorgvuldig zijn afgeschreven. Ik had destijds niets anders ter beschikking. Ik zal meermalen naar mijne verhandeling verwijzen onder den overigens niet eigenlijken naam van *Dipanegara Brieven*.

eene latere, nl. d.d. 24 Februari 1824 N°. 24, die men echter tegelijkertijd te 's-Gravenhage ontving. Werd het stuk dan verzonden een korten tijd later? Alweer, ook dat niet. O! o! Ziehier het besluit d.d. 27 Februari 1824 *Secreet* lett. D.

Gehoord het rapport van den Algemeenen Secretaris ([1])

En in aanmerking nemende dat het Secreet rapport van financien d.d. 25 October 1823, naar aanleiding der Resolutie in Rade van 10 dezer L^r A Secreet, is bestemd om met alle de daarbij behoorende bijlagen kopielijk aan het Ministerie van Kolonien te worden gezonden.

Dat echter de volumineuse aard van gemelde stukken, niet toelaat om een behoorlijk afschrift derzelve, voor het ophanden zijnde vertrek van een schip naar *Nederland* in gereedheid te brengen, terwijl aan een andere zijde het groot belang der zaken bij gemelde Resolutie verhandeld en bij missive van den 10 dezer N° 2 Secreet aan het Ministerie van Kolonien medegedeeld een spoedige verzending van gemelde missive en overige daarbij vermelde stukken vordert, en deze laatst gemelde zoodanig zijn ingerigt dat dezelve al het hoofdzakelijke bevatten van het geen tot opheldering of inlichting omtrent gemelde zaken noodig kan worden geacht

Is goedgevonden en verstaan:

Eerstelijk. Met de kopielijke toezending aan het Ministerie van Kolonien van voorsch. Secreet rapport van den 25 October 1823 tot eene nadere gelegenheid te supersederen.

Ten tweede. Aan Zijne Excellentie den Minister van het publiek onderwijs, de nationale nijverheid en de kolonien hiervan kennis te geven bij missive te vinden in het Secreet recueil n° 3.

En zoo geschiedde het, dat terwijl de depêche van 10 Februari 1824 ontvangen werd d.d. 7 Augustus d. a. v., het fameuse rapport het Departement eerst bereikte.... d.d. 9 Maart 1826, d. w. z. toen de Minister er niets meer aan had ([2]).

Bovendien gaf de depêche van November 1823 geenszins den indruk, dat Indië in dringenden nood verkeerde; werd daarin volstrekt niet gerept van een tekort, van een toenemend gebrek, voortvloeiende uit te groote uitgaven: las men er slechts in van eene belemmering wegens de geringheid der beschikbare fondsen: stelde men het veeleer voor, dat de hulp enkel beoogde een middel

([1]) Bousquet.

([2]) *Bydr.-Elout* van 1861, bl. 117. — Over eene herinnering aan deze treurige behandeling, zie de depeche van 5 Maart 1825 in hoofdstuk IV.

te erlangen tot regularisatie, geenszins het verkrijgen van een redmiddel uit een met den dag dringender wordenden nood; — ook die brief van 10 Februari 1824 was al heel weinig geschikt om den Minister tot een meer overeenkomstig de waarheid juist inzicht te brengen.

Daarin las men o. a. dit (1):

„Het algemeen gevoelen komt daarop neer, dat tot herstelling van een beter evenwicht tusschen het in circulatie zijnde papier en de klinkende munt, vereischt zal worden de vernietiging van f 3.600.000 papier, op de som van f 7.600.000, welke zich thans in de wandeling bevindt; terwijl, afgescheiden daarvan, volgens de aantooning voorkomende bij de hiernevens gevoegde *Korte beschouwing van den staat der financiën enz.* de som tot aanvulling van het kapitaal voor de huishouding dezer Bezittingen benoodigd, op ongeveer *twee millioenen* berekend wordt.

„Ten einde hiertoe te geraken, is geen ander middel te bezigen dan het doen eener geldleening, welke tot de uitvoering van het gemaakte ontwerp en volgens de stukken hierbij overgelegd (2), eene som van ten minste *zes millioenen* guldens zoude moeten bedragen. Door het aangaan van deze schuld wordt in den grond der zaak eigenlijk niets anders daargesteld, dan hetgeen wenschelijk geweest ware in 1816 reeds te hebben kunnen zien daarstellen, namelijk een *geleend kapitaal*, *om er de uitgebreide staathuishouding mede te kunnen beheeren*, en hetwelk eerst *langzaam* uit de jaarlijksche *overwinsten* moet worden afgelost, en alzoo allengs gebragt tot een eigen, vrij en onbelast kapitaal van het Gouvernement."

En verder:

„Het dienstjaar 1823 voor zooveel hetzelve zich thans laat beoordeelen, zal wel is waar geene verbetering, en zelfs waarschijnlijk eerder eene kleine verachtering van het kapitaal onder ult°. 1822 hebben aangebragt, dan de vooruitzichten voor het dienstjaar 1824 mogen schoon genoemd worden; eerlang zal ik de eer mogen hebben Uwer Excellentie voorloopig met de inkomsten en lasten van 1823 bekend te maken, en tevens de begrooting over dat dienstjaar, welker verzending door het thans behandelde financieele werk is opgehouden geworden, kortelijk af te handelen; ook de begrooting

(1) Zie *Dipanegara Brieven*, bl. 595.

(2) In Louw's *Java-oorlog II* bl. 618-619 wordt ook een fragment van deze depeche opgenomen, maar ik mis er in de niet onbelangrijke woorden: *hierbij overgelegd.*

van 1824, welke reeds is afgewerkt (en bij de Hooge Regering gearresteerd), zal dan spoedig volgen, en Uwe Excellentie doen zien, dat daarbij door de aanzienlijke verbetering der inkomsten, voor namelijk bestaande in de amfioenpacht en de landelijke inkomsten, een batig excedent van elf tonnen schats boven de lasten wordt aangetoond, ongerekend de tijdens het opmaken van laatstgemelde begrooting nog onbekende vermeerdering, welke de verpachting der middelen op Padang en op Riouw heeft mogen ondervinden, en die voor de eerste plaats eene som van f 75900 en op de andere eene som van f 103500 voor het loopende jaar heeft opgebragt."

De Minister kon dus ook hierin geenerlei reden vinden om met overhaasting en zonder rijp overleg in deze te werk te gaan. Er was te minder aanleiding om zich ongerust te maken, daar ook andere depêches, die niet met het leeningsvoorstel verband hielden, op de gunstige financieele toekomst wezen. In het bijzonder moest ten deze de aandacht trekken een Indische brief van den zelfden datum 10 Februari 1824, die den 12n Augustus ontvangen werd. Het stuk strekte ten geleide eener resolutie tot vermeerdering van de traktementen der subalterne officieren; om het gepaste van dezen maatregel in verband met den financieelen staat aan te toonen, stond er in het volgende (1): „Ik kan Uwer Excellentie niet verbergen, dat deze verandering, eene vermeerdering van f 93000 's jaars zal veroorzaken, doch daarentegen heeft men in aanmerking mogen nemen het voordeelig vooruitzigt, hetwelk 's Lands inkomsten voor het vervolg aanbieden, en de zekerheid welke de tegenwoordige stand derzelve oplevert, dat dit meerder bezwaar voor 's Lands schatkist door een meer dan geëvenredigd accres van inkomsten opgewogen zal worden."

Slechts eene zachte schaduw werd op deze voorspiegelingen geworpen door een...... particuliertje, dat de Minister in die zelfde maand Augustus 1824 ontving.

Den 17n Februari had de Landvoogd zijne kostbare reis naar de Molukken aangevangen, o. a. vergezeld van het lid in den Raad van Indië Mr. H. J. van de Graaff. Deze invloedrijke hoofdambtenaar zag de Indische financien steeds rooskleurig in; volgens hem was er ook nu inderdaad geen „wezenlijk te kort", dat was z. i. de waarheid; zij werd dan ook telkens in de Indische depêches op den voorgrond

(1) Zie *Dipanegara-Brieven*, bl. 596. — Ik kom op deze resolutie terug op het einde van hoofdstuk VI

gesteld, maar het heette tevens eene waarheid, "die niet dadelijk en gemakkelijk te demonstreeren" was. [1]

Ook de luitenant-gouverneur, generaal De Kock wist zich niet geheel aan Van de Graaff's invloed te onttrekken [2], maar deze had nu Batavia verlaten en gene was als waarnemend gouv.-gen. opgetreden. De Kock schreef reeds 2 Maart 1824 aan Elout, dat de kas op Java niet best voorzien was, waarom hij op overmaking van fondsen aandrong. De Minister bracht echter dit schrijven in verband met 's Landvoogds reis, die, naar men mocht veronderstellen, belangrijke sommen aan 's Landskas voor het oogenblik onttrok; ongerustheid over een dreigend bankroet wekte dientengevolge ook deze mededeeling niet.

HOOFDSTUK II.

Gunstige beschikking op het Indisch verzoek om geldelijken bijstand, bij ministerieele depêche van 21 October 1824.

Uit niets blijkt, dat de heer Elout ooit eenigermate onwelwillend gestemd is geweest tegen zijn gewezen collega uit de Commissie-Generaal; uit niets, dat bij den Minister neiging bestond om Indië aan zijn lot over te laten; uit niets, dat het de Minister was, die den Koning opzette tegen den Landvoogd. Wel van alles het tegendeel. De heeren Van der Capellen en Van de Graaff hebben dit nochtans vermeend — tot hunne beider schade.

Zoodra had met Morris in April 1824 de depêche van November 1823 overhandigd, of Elout haastte zich particulier baron Van der Capellen mede te deelen, wat de Minister aan den Engelschen zendeling gezegd had en dus wat hij er aanstonds van dacht altijd natuurlijk behoudens de te verwachten nadere inlichtingen uit Indië, wanneer toch eerst de zaak vatbaar zou zijn voor officieele behandeling.

Destijds was het land in beweging voor het oprichten der Handelmaatschappij, die echter eerst in den aanvang van het volgende jaar hare werkzaamheid zou kunnen beginnen. Onder den indruk nu der alzoo te nemen maatregelen en de behoefte aan ondersteuning van dat lichaam, deelde Elout bij een particulier schrijven d.d. 4 April 1824 aan Van der Capellen per omgaande mede, dat het voorstel van eene zoo aanzienlijke leening op nogal bezwarende voorwaarden

[1] *Brieven-Van de Graaff*, dl I, bl. 90.
[2] Verg. *Brieven-Van de Graaff*, dl II, bl 293 noot 1.

en onder verband van eene geheele residentie, hem voorkwam weinig ondersteuning bij den Koning te zullen vinden; dat, zoo voor Indië eenige buitengewone maatregel mocht noodig zijn, de Handelmaatschappij mogelijk van nut zou kunnen wezen: en dat hij daarom voorloopig den heer Morris had opgemerkt, dat juist de vestiging van zulk eene maatschappij in den boezem van ons vaderland invloed op de beslissing zou kunnen hebben.

Daargelaten het bedenkelijke der verpanding van eene onzer residentiën aan een vreemdeling, dat wel viel te verdedigen omdat het er dan toch op neerkwam, dat Indië en Nederland goed waren voor de voldoening van de schuld, rijst de vraag of de Minister billijk oordeelde met de voorwaarden der aangeboden leening te bezwarend te achten. Een geschiedschrijver van bijna een eeuw later kan dat misschien niet zoo gemakkelijk beoordeelen, omdat veel afhangt van de omstandigheden van het oogenblik; wel is het een feit, dat de directeur Wappers Melis te Batavia d.d. 18 October 1824 *den Gouverneur-Generaal* over Morris' voorstel memoreerde: „.....de conditiën waren zóó onereus, dat ik mij nu nog verwonderen moet, dat dezelve door Uwe Excell. niet dadelijk is afgekeurd..... Ik verwonder mij geenszins dat die persoon slecht in Nederland ontvangen is": doch wat moet men over de billijkheid van dit oordeel denken, wanneer men in het VIIe en VIIIe hoofdstuk bekend wordt met Wapper's eigen voorstellen op dit gebied?

Intusschen hield de Minister den Koning er buiten; een nadere vertrouwelijke brief van 19 Mei 1824 deelde dit den heer Van der Capellen mede: er moest op de beloofde gegevens gewacht worden. Wèl echter berichtte hij daarin tevens, dat de geldleening, zooals zij was aangeboden, niet zou doorgaan, er nochtans tot geruststelling welwillend bijvoegende, dat niets zou verzuimd worden om Indië en de Indische regeering ten nutte te zijn.

Waarom heeft de heer Van der Capellen deze beide particuliere brieven niet doen zien aan den Raad van Indië, die de Indische regeering uitmaakte en in ontstemming was gebracht over 's Ministers stilzwijgen op de geldaanvraag van November 1823? Doordien deze overlegging werd nagelaten, bleef aan 's Raads leden onbekend, dat het zwijgen geenszins moest uitgelegd worden, alsof naar het oordeel van het Opperbestuur, Indië uitsluitend op zichzelf aangewezen diende te blijven (1).

(1) De vermelde particuliere brieven van Elout, zoomede Wappers Melis' schrijven in *Bydr-Elout* van 1861, bl. 116-117.

De Minister dacht er niet aan.

Dit bleek ook, toen de Augustus-post, met hare officieele en particuliere Indische Februari-brieven, hem er eindelijk aan deed twijfelen of de toestand wel zòò hoopvol was, als men oorspronkelijk had doen gelooven. Immers deze twijfel was voor hem genoeg om niet langer op de rapporten te wachten, die dan toch toegezegd waren. Hij begon nu ook de zaak ernstig te bestudeeren aan de hand der stukken, die zich op het Ministerie bevonden. De vrees beving hem dientengevolge, dat de Indische regeering vermoedelijk den financieelen staat te gunstig pleegde voor te stellen. En hij werd in die richting niet weinig versterkt door den heer Muntinghe, die als lid in den Raad van Indië met verlof in Nederland aan den opbouw van de Handelmaatschappij had medegewerkt, doch eerlang naar Indië terugkeerde, teleurgesteld, toen hij zich niet tot een der bestuurders van dit lichaam zag benoemd. Muntinghe schatte de verachtering van 1816 tot het einde van 1823 op minstens 17 millioen, 't kon echter — 't zou eerlang juist blijken! — ook wel zijn 22 (¹).

Het resultaat van 's Ministers overwegingen was een breed verslag aan den Koning d.d. 14 October 1824 N° 48/388. Volstrekt ontradende het voorstel-Morris, wilde hij Indië 'n millioen méér geven, dan de gevraagde 6, „omdat", gelijk de Minister beteekenisvol den Landvoogd schreef in de nader te noemen geheime depêche d.d. 8 Maart 1825 N° 32, „men bij de lezing der van Java ontvangen rapporten niet van zich heeft kunnen verwijderen de vrees dat de stellers van het overzigt der financiele huishouding, zich ten aanzien van den stand van zaken, en de benoodigde hulpmiddelen te veel aan dat zelfbedrog hebben overgegeven, hetwelk zoo dikwijls bij openingen van dien aard wordt aangetroffen."

De Minister deed bovendien bij deze één millioen, nog een millioen, maar niet ten gebruike door Indië. Het Londensch tractaat van Maart 1824 legde namelijk aan Nederland de verplichting op om £ 100000 aan Engeland uit te keeren; daarvoor diende dat tweede millioen; waarom het dan niet gesteld werd op f 1200000, gelijk wij verschuldigd waren, vind ik onvermeld.

En hoe moest men nu aan die 8 millioen komen? Voor den

(¹) Muntinghe had d.d. 29 December 1822 Indië verlaten en kwam er terug d.d. 14 Mei 1825. Zie ook over het in den tekst medegedeelde § 15 dl. I van mijne *Van de Graaff Brieven*.

Minister was in dit opzicht geene overweging, naar het schijnt, noodig: de vraag om haar door particuliere inschrijving op voldoende voordeelige conditiën te verkrijgen, werd niet eens gesteld, dus ook niet beantwoord. Ik zou zeggen, dat de heer Elout hier op den verkeerden weg is geraakt. Hij doorzag niet, als een Van Hogendorp, waartoe die weg zou leiden: hem trof niet als eene hoogst bedenkelijke aanwijzing, dat hij, naar wij lezen zullen, de Handelmaatschappij ter kwader ure overhaalde, om te doen wat hare statuten uitdrukkelijk *verboden*: trouwens zóó snel achtervolgde hier vrouwe Nemesis, dat nog geen twee jaar na de sluiting van het Preangerkoffiecontract van 8 Maart 1825, de Minister er bij den Koning op aandrong om zich met de Maatschappij te verstaan ten einde de verbintenis te verbreken, gelijk wij zullen lezen in hoofdstuk III onder art. 5 van dat contract!

Laten wij het er aanstonds bijvoegen, dat, toen bij de ontmoeting met den heer Morris al dadelijk de gedachte aan dit handelslichaam rees, den Minister de verbodsbepaling vermoedelijk niet voor den geest stond. Hij was ook zóózeer vervuld van de overtuiging, dat aan deze nationale onderneming speciaal eene bescherming behoorde gegeven te worden, dat zij zelve er in ieder geval wel eerlang om zou verzoeken, terwijl men die dan toch, naar zijne meening, niet weigeren kon, voor zoover ze de strekking had om de Maatschappij te belasten met den overvoer en verkoop der Javasche gouvernementskoffie: nu bood zich als het ware ongezocht de gelegenheid daartoe aan met die te verbinden aan de in Indie gevorderde geldelijke hulp. Onder dezen vorm verhaalde de Minister zelf in den vermelden geheimen brief d.d. 8 Maart 1825 N°. 32 het beloop der zaak aan den Gouv.-Gen. Hierin toch leest men:

„De oprigting der Nederlandsche Handelmaatschappij is reeds aan Uwe Excellentie bekend, als eene gewigtige nationale onderneming, onder anderen ten doel hebbende, om voor Nederland en de Nederlandsche nijverheid, meer regtstreeksch nut te trekken, uit 's Rijks schoone Indische bezittingen. Voornamelijk tot den uitvoer van nationale fabrikaten gehouden en tot het uitsluitend gebruik van nationale schepen verpligt en tot meer andere restrictiën in het belang van Nederland gebonden, had de Maatschappij aanspraken op tegemoetkomingen van den kant des Gouvernements, en men was dan ook van den beginne af genegen, om haar dezelve te bezorgen. De producten, die op Java nog aan den Lande geleverd worden, en waarover het Gouv^t^. dus vrijelijk beschikken kan, kwamen

in de eerste plaats, als middelen daartoe in aanmerking, en toen juist te dier tijd, de noodzakelijkheid bekend werd, om Nederlandsch-Indië van zilvergeld te voorzien, begreep men, dat het ligchaam, hetwelk buitendien in zulke naauwe betrekkingen met de Regering stond te komen, de benoodigde specie op de minst bezwarende voorwaarden zou kunnen bezorgen.

„Zoo kwam het denkbeeld tot rijpheid om de voor Indië te doene leening, in verband te brengen, met eene concessie, die tog ook door de Maatschappij voor eenige jaren zoude zijn verzocht en verkregen geworden, al had men oorbaar geacht de leening met particulieren te sluiten...."

Vandaar dan dat de Minister al dadelijk in zijn rapport van 14 October 1824 den Koning aanbeval het voorstel-Morris niet te aanvaarden, maar de hulp der Handelmaatschappij in te roepen, aan wie ter verzekering harer rechten het product der gouvernements-koffie van de Preanger kon aangeboden worden [1]. Trouwens niemand minder dan het bekende lid in den Raad van Indië Mr. H. W. Muntinghe, die in Nederland zijnde tot het in leven roepen der Handelmaatschappij zoo krachtig had medegewerkt, niemand minder dan hij had vóór het tot stand komen der statuaire bepalingen reeds voorgesteld den Koning te verzoeken het koffieproduct van de Jakatrasche en Preanger Regentschappen aan de Maatschappij tegen een billijken prijs af te staan, en hierop was door eene deswege benoemde commissie gunstig praeadvies uitgebracht; echter werd het voorstel op de laatste vergadering van aandeelhouders, samengekomen voor het ontwerpen der bepalingen, d.d. 29 Juli 1824 verworpen [2]. Nu werd het zelfde denkbeeld, zij het dan ook onder gewijzigden vorm, toch onder 's Vorsten aandacht gebracht, en wel door den Minister, dien deze zaak aanging.

Men zou zeggen, dat de aldus aangeboden gelegenheid om de Handelmaatschappij aan een voordeelig zaakje te helpen, eenigszins zacht den zeer bij haren bloei persoonlijk betrokken Koning moest doen stemmen tegenover de schuldenmakende Indische heeren. Het tegendeel van dien. Bij missive d.d. 18 October 1824 N° 56 van 's Konings

(1) De heer Louw merkt aan in noot 3 bl 27 dl II van zijn *Java-oorlog*, dat op bl. 119 der *Elout-Bydragen* van 1861 niet vermeld staat, *wanneer* de Minister de beleening der Preangerkoffie voorstelde Het geschiedde bij het in den tekst vermeld rapport, dat ook op bl 119 der *Elout-Bijdragen* is genoemd

(2) Zie *De Nederlandsche Handel-Maatschappij*, proefschrift van H. W. Tydeman (1867), bl. 155.

staatssecretaris werd wel den Minister de verzochte machtiging gegeven om zich met de Maatschappij te verstaan, doch met dit bijschrift:

„In afwachting van de meer volledige inlichtingen, welke nog worden tegemoet gezien, nopens den stand van de financiele zaken in Oost-Indië, waarover het rapport van Uwe Excellentie van den 14den dezer n° 48/388 handelt, moet de Koning zich de beoordeeling deswege voorbehouden, zoo wel als van de redeneringen der Oost-Indische regering, omtrent het vereischt werkend kapitaal, boven de fondsen van inkomsten en uitgaven, en wel na een bezit van meer dan acht jaren, gedurende welke er gelegenheid is geweest om dat werkend kapitaal uit de opbrengsten aan te schaffen; immers de verpligting op het zelve Bestuur heeft gerust, om te trachten zulks te bewerkstelligen door zoo noodig de uitgaven te beperken, tot hetgeen volstrekt noodzakelijk was; terwijl het al verder aan den Koning is voorgekomen, dat zoo de Raad van Indië *Muntinghe*, den stand der zaken al te zwart en overdreven mogt hebben afgeschilderd, er aan den anderen kant evenmin staat te maken is, op de voordeelige berigten van het evengemeld Bestuur, te minder daar bij Uw voors. rapport wordt aangetoond, hoe zeer het zich aan zelfs bedrog overgeeft om een voordeeligen indruk te verwekken, en er voorzeker nog verschillende bijzonderheden moeten bekend worden, welke niet zeer geschikt kunnen zijn om het vertrouwen van het Europeesch Gouvernement op deszelfs beheer te vermeerderen, vermits de slotsom van den gedurig als voordeelig aangewezen stand der Oost-Indische financien, reeds nu blijkt de noodzakelijkheid mede te brengen eener aanzienlijke ondersteuning in geld uit *Europa*."

De Minister haastte zich bij brief van 21 October 1824 N° 28 den Landvoogd kennis te geven van de ontvangen koninklijke machtiging, dus tevens van de weigering om zich met Engelsche handelshuizen in te laten. Erkennende namelijk de ontvangst in Augustus der op bl. 15 en 16 vermelde Februari-depêches, berichtte hij het volgende:

Ik heb den inhoud van deze gewigtige stukken gebragt ter kennis des Konings, en hoezeer ik mij niet met al de daarin vervatte redeneringen en gevolgtrekkingen heb kunnen vereenigen, te minder daar mij nog altoos ontbreekt het rapport van de Hoofddirectie van Financien, de belangrijkste der bijlagen van de missive van 10 Febr. j.l. n° 2 secreet, heb ik echter, tot mijn leedwezen, allen grond gevonden om de voordragt tot het doen van eene geldleening ten behoeve van Indië, op het krachtigst te ondersteunen.

Heden ontving ik 's Konings voorloopige magtiging om over die leening te onderhandelen, en wel met het bestuur van de Nederlandsche Handelmaatschappij, met last, om bij die gelegenheid, den koffiepluk der Preanger Regentschappen te beschouwen, als een geschikt voorwerp om als zekerheid voor de voorgenomen leening te worden aangewezen, en om tevens in verband daarmede, de commerciele belangen, zoo van die Maatschappij, in het bijzonder, als van den Nederlandschen handel, in het algemeen te bevorderen.

Van welken aard de schikkingen zullen zijn, die ten gevolge hiervan zullen worden gemaakt, durf ik niet vooruitloopen; doch terwijl ik het nuttig acht om Uwe Excellentie te doen kennis dragen, dat de met zoo veel aandrang gevraagde geldelijke hulp, zonder twijffel zal worden verleend, oordeel ik het tevens belangrijk de Hooge regering te verwittigen dat de onderhandelingen waarschijnlijk tot den eenen of anderen maatregel zullen aanleiding geven, waarin de koffij der Preanger regentschappen zal zijn begrepen. Over die koffie behoort alzoo tot wederopzeggens door de Hooge regering niet anders te worden beschikt dan bij eene volstrekte benoodigdheid van penningen voor den loopenden dienst en dan nog slechts tot het geringst mogelijke gedeelte van den reeds in de pakhuizen geleverden oogst, zullende in geen geval over den verkoop, nog niet in de magazijnen opgeslagen, onderhandeld of voorschotten daarop, ontvangen, noch in het algemeen, iets door de Indische regering gedaan mogen worden, hetwelk zoude kunnen strekken om de maatregelen te belemmeren, die hier zullen worden beraamd, in de veronderstelling, dat intusschen de zaken van de Preanger Regentschappen en derzelver product, zullen blijven op den ouden voet.

Ik zal nader gelegenheid hebben om op den inhoud der in dezen brief aangehaalde Indische depêches terug te komen; voorloopig echter zij der Hooge regering, de grootst mogelijke spaarzaamheid in het doen van nieuwe, en den meesten ijver in het bezuinigen van reeds bestaande uitgaven met aandrang aanbevolen; hierop moet toch de mogelijkheid berusten om de aan te gane leening uit de eigen hulpbronnen van Indië te kwijten, en om voor den vervolge die verlegenheden te vermijden, die het bestuur zoo dikwijls in het verledene hebben gekweld. Zonder eene groote inkrimping in allen onnutten omslag, zonder eene ernstige vasthouding aan den regel, om de uitgaven te beperken, tot hetgeen *volstrekt* noodzakelijk is, zullen leeningen weinig baten, en het is bij ontstentenis van eenen spaarzamen geest in het bestuur veeleer te vrezen, dat de ruimte van middelen, die het eerste maar kortstondige gevolg van geldleeningen is, meer nadeel dan nut zal stichten.

Ik spreek niet van den Heer Morris, daar het aanbod hetwelk eenige Engelsche huizen door zijne tusschenkomst hebben gedaan,

geen voorwerp van overweging heeft kunnen worden, vooral in een oogenblik, waar het belang algemeen wordt erkend om de regtstreeksche betrekkingen tusschen het moederland en deszelfs Indische bezittingen uit te breiden en te bevestigen.

Deze voor de Indische regeering zoo gewichtige depèche van 21 October 1824 werd in duplo met de toen gereed liggende *Jonge Anthonij* en *Apollo* dadelijk verzonden: maar ongelukkig belette voortdurende tegenwind de schepen met een aantal andere vaartuigen gedurende twee maanden uit te zeilen, zoodat dit eerst geschiedde in Januari 1825, eene vertraging mede van groote gevolgen (1).

Hoofdstuk III.

Het contract met de Handelmaatschappij van 8 Maart 1825.

Wanneer het als juist mag aangenomen worden, dat de wijze, waarop de Indische regeering zelve om geldelijke hulp vroeg, minister Elout met de behandeling ervan geen haast deed maken, aan den anderen kant is de mogelijkheid niet uitgesloten, dat het onderwerp eerder zou zijn ter hand genomen, indien de Handelmaatschappij reeds hare werkzaamheden had aangevangen, toen de Indische brieven over geldnood den heer Elout bereikten; doch ongeveer terzelfder tijd, dat Morris bij den Minister zijne opwachting kwam maken, was men pas doende om tot het vormen van het machtige handelslichaam te komen.

Noode kan men wel zeggen is men tot zijne oprichting overgegaan, immers toen inderdaad geen andere uitweg scheen te bestaan om onzen Indischen handel tot beteekenis te brengen. De leidende mannen uit de dagen, dat wij de koloniën terug ontvingen, wilden slechts vrijheid van handel, zóózeer, dat wanneer H. W. Daendels in 1814 een request aanbiedt voor de oprichting eener bevoorrechte maatschappij ten behoeve van de Oost-Indische bezittingen, met aanbeveling toen reeds — opmerkelijk genoeg! — dat de Souvereine Vorst er aandeelhouder van zou worden, de Departementschef in de volgende bewoordingen bij zijn rapport d.d. 2 December 1814 N°. 576 afwijzend adviseert, waarmede onze Vorst zich vereenigde:

Bij het examen van dit stuk is dan al aanstonds in overweging gekomen, dat, wat de gronden betreft, waarop het zelve is ge-

(1) Zie bl. 598 en 607 mijner *Dipanegara-Brieven*. De *Anthonij* bereikte eerst Batavia d.d. 19 Juni 1825: zie noot 1 bl. 170 dl. I der *Van de Graaff-Brieven*

baseerd, daarin wel wordt aangevoerd het meerder voordeel, dat er voor de ondernemers gelegen is, in het drijven van den Oost Indischen Handel in maatschappij; maar geenzints wordt betoogd, dat die Handel, aan zich zelven overgelaten, niet met genoegzame vigueur zal worden doorgezet, zoodat de afhaal der producten van daar genoegzaam verzekerd zij, hetgeen ten allen tijde de gewichtigste bedenking is geoordeeld, die de tegenstanders van den vrijen vaart hebben kunnen opperen. Wel is waar dat in het request wordt aangegeven dat de vaart op de Indiën grotere kapitalen vereischt, als de verminderde ressourses der kooplieden voor zoortgelijke expeditien zullen kunnen afzonderen: doch dit bewijst nog niet, de onmogelijkheid dat het vooruitzicht op importante winsten, zo als de requestrant erkent, dat daarbij te behalen zijn, geene aanbrengingen van krachten, al ware het dan ook van vereénigde middelen zal te weeg brengen, zonder dat het Gouvernement daaraan bijzondere voorrechten verleene: reeds ziet men in de expeditie der vier schepen, de *Arinus Marinus*, *Maas en Rotterdam*, *Maria Elizabeth* en *Elizabeth Johannes*, hoezeer particulieren zich toeleggen op de vaart naar de Indiën; andere ondernemingen doen zich in het verschiet voor. En deze consideratie toch alleen zou het Gouvernement van Zijne Koninklijke Hoogheid kunnen doen afwijken van die liberale beginselen, waardoor het alle deszelfs onderdanen gelijkelijk tracht te doen deelen in de voordeelen die de onderscheidene takken van handel, voor allen openstellen.

„Het bevoorrechten eener bijzondere associatie zoude dus bij het ontluiken van dien handel daartoe alle speculatie kunnen uitdoven, en de ondernemingsgeest zoude zich reeds van den aanvang af, onderdrukt zien en belemmerd door een zoodanig bevoorrechte associatie tegen welke zij niet zou kunnen wedijveren.

Hieruit zoude dus volgen, dat het voorstel tot het sanctioneeren daarvan, op zijn best genomen, ontijdig is, omdat de gelegenheid nog niet is geboren, om uitspraak te kunnen doen, of eene geheele vrije vaart al dan niet eene reguliere afhaal der producten zal verzekeren; waarbij nog komt dat zoo lange het stelsel op den vaart en handel op de Oost-Indië, niet definitivelijk zal zijn aangenomen, het onvoorzichtig zijn zoude op verzoeken acht te slaan, welke eens geaccordeerd, daarmede eventueel in oppositie zouden kunnen staan.

De grond tot het verzoek der oprichting eener bevoorrechte maatschappij niet van dat overwegend gewicht beschouwende, om voor als nog eenige attentie te verdienen, zou het bijna overbodig kunnen worden geacht de verzoeken uit het 2e lid van het request afgeleid afzonderlijk na te gaan, ware het niet dat de zaak vatbaar was om van eene andere zijde beschouwd te worden; namelijk: dat de associatie het karacter konde aanneemen eener groote rhederij zonder dat dezelve

daardoor in eene bevoorrechte maatschappij ontaart; want tog het Gouvern[t] onderzoekt geenzints of de fondsen tot den handel door één, of meerdere, te samen worden gebracht; men is integendeel te wel overtuigd, dat zelvs de kleinste ondernemingen, die thans nog aangelegd worden, door vele gezamentlijk geschieden.

De bij het 1e point gevraagde protectie van het Indisch Gouvernement kunnen alle ten handel komende Nederlandsche scheepen met recht verwachten; dit is geen uitsluitend prérogatif, het is het belang van het Gouvernement zelve, de scheepvaart aan te moedigen door eene goede behandeling. Dit verzoek wordt dus zonder bedenking aan alle stilzwijgend toegestaan en vereischt als het ware geene bijzondere toezegging, hoe zeer men daarvan alle en een iegenlijk gaarne verzekert.

Den aanvoer van duiten onbepaaldelijk voor een termijn van drie jaren te accorderen, naar aanleiding van het 2[e] point, zoude niet raadzaam zijn: het Gouvernement hier te lande behoort zich zelve zoo min als dat van Indiën van nu af aan reeds aan banden te leggen, maar zich voor te behouden, die uitvoer te accordeeren, naar gelang der behoefte, welke hetzelve in vervolg van tijd, op de inkomende berigten uit de Oost-Indiën zal kunnen calculeeren; want hoe zeer voor eene populatie als die van Java is, nog veel van die munt op het eiland kan ingevoerd worden, zoude het artikel evenwel overstopt worden kunnen en wanneer het dus doende eenmaal het crediet verloor, was het voor altoos gedaan; hieruit volgt dus, dat men in hypothesis dat een groote rhederij zich formeerde en daartoe aanzoek deed, zoo als nu de Requestrant, de concessie zich zou moeten bepalen tot den uitvoer van een zekere quantiteit in proportie der behoeften, waarvoor het Gouv[t] telkenmale eene licencie zoude verleenen; altoos in verband gebracht met de verzoeken, die ten zelver einde ook door andere handelaren mogten worden gedaan, proportioneel aan derzelver uitgebreidere ondernemingen, en onder zoodanige precautien als ter verzekering van het alooij en het munten derzelve noodzakelijk zullen bevonden worden.

Het 3[e] point om de amphioen te Amsterdam bij publieke verpachting aan te besteeden, strijdt mede tegen het denkbeeld van vrijen handel; den invoer van dit artikel is door de Engelschen vrijgesteld, tegens betaling van 10 rp[n] inkomende rechten, en deze of soortgelijke bepaling met de billijkheid overeenkomende, behoorde alzoo te blijven, doch alvorens die op de plaats zelve vastgesteld zullen zijn, kan dit point niet in overweging komen.

Met het voorstel in het voorgaande point buiten deliberatie te houden, vervalt van zelve het 4e daarop volgende, om namentlijk de pachtpenningen op Java in koffij te doen uitbetalen; de vrees als of er zich geene kopers voor het laatstgemeld artikel zouden opdoen, kan niet zeer gegrond zijn, daar in den tegenwoordigen staat der

consumtie van dat artikel een te kort berekend wordt van 50 à 100 millioenen pond en de culture van het zelve sedert de Engelschen in bezit van het eiland Java zijn, aanmerkelijk is verminderd.

Even min is het een volstrekt gevolg, dat onder de veranderde omstandigheden van den handel in Indiën, en de meer uitgebreide en wederkeerige relatiën met de West van Indiën contanten naar Bengalen voor de amphioen zouden worden uitgevoerd, terwijl nog daarenboven, naar de meening van den requestrant zelve, de andere (waarschijnlijk de Levantsche) amphioen met meer voordeel kan worden aangewend, waartoe geene contanten benoodigd zijn.

De uitbreiding van de cultuur en colonisatie een object zijnde van het hoogste aanbelang en waarmede de bloei van het eiland Java zoo zeer verbonden is, zoude men de vraag bij het 5e Artikel voorgesteld, om een geschikt terrein, bij, of op het eiland Java onder al zulke bepalingen, als het Indisch gouvernement zal dienstig vinden, wel der gunstige overweging van het aanstaand Indisch Bestuur kunnen aanbevelen; maar de uitgifte zelve, een voorafgaand plaatselijk onderzoek vereischende, zoude men zich hiertoe ook moeten bepalen. De Requestrant gevoelt daarvan zelve de noodzakelijkheid, en stelt het op dien voet vóór, welke ook de eenigste is, om de inconveniënten af te snijden, welke concessiën hier te lande gedaan, kunnen naar zich sleepen.

Ten gevolge van deze consideratiën, zoude het advis van den Ondergeteekende hierop neerkomen: om volstrekt het oprichten eener bevoorrechte maatschappij af te raden; doch casu quo aan een grote Rhederij, welke een uitgebreide handel op de O.-I. zoude organiseeren:

1°. te verleenen alle mogelijke protectie;

2°. naar gelang van omstandigheden aan deze rhederij op speciale licence even als aan alle handelaren het aanvoeren van duiten te accordeeren;

3°. te declineeren het voorstel om bij wijze van verpachting in de behoeften van amphioen te voorzien; maar de conditiën van den aanbreng van dat artikel aan de beslissing van het toekomstig Gouvt te refereeren;

4°. daardoor van zelfs voor vervallen te houden het voorstel om de betaling der pachtpenningen in koffij te doen; en

5°. om naar aanleiding van het 5e artikel van het Request zoodanige Rhederij ter bekoming van een geschikt terrein op 't eiland Java aan de aanstaande Regeering van Indiën aan te wijzen, en dezelve te autoriseeren op het daartoe te doen verzoek, zoo veel mogelijk, favorabel regard te slaan.

Eindelijk, daar het plan van eene bevoorrechte maatschappij als strijdig met de beginselen van vrijheid in den handel niet gegouteerd wordt, is 't bijna onnodig te zeggen, dat daardoor nu ook van zelve

het voorstel vervalt dat de Souverein daarvan deelgenoot zoude worden.

Wij zien echter ook uit dit adres, dat alzoo evenmin de wenschelijkheid werd ontkend om eene maatschappij in het leven te roepen, die sterker kon geacht worden dan ondernemingen van op zichzelf staande personen of firma's, ten einde met vrucht te kunnen optreden tegen mededingende vreemdelingen; aan zulk eene maatschappij dan ook eenigen steun van 's Rijkswege, hetzij middellijk of onmiddellijk te geven, werd niet gewraakt. H. W. Muntinghe huldigde eenerlei denkbeelden in zijne bekende memorie van Juli 1817. Een vijftal jaren later, namelijk op het eind van 1822, als lid in den Raad van Indië met verlof naar Nederland gaande, wordt hij in deze opvatting niet weinig versterkt door den kwijnenden staat van den Nederlandschen handel op Oost-Indië (1). Hij doet eene reis, zoo door de Noordelijke als de Zuidelijke provinciën, en geeft in zijn rapport van 21 Februari 1824 verslag van zijne gesprekken met de vertegenwoordigers van den koopmanstand in de voornaamste plaatsen gehouden. De grondtoon was dat de handel, speciaal die op Indië, slechts zou kunnen verlevendigd worden, door de vereeniging in eene groote maatschappij (2). Een koninklijk besluit van 29 Maart 1824, verschenen op den 2n April, riep tot deelneming hiervoor op: den 12n April hadden de inschrijvingen plaats: den 19n April werd gelegenheid gegeven tot een nog grooter bedrag in te schrijven dan oorspronkelijk bepaald: door eene koninklijke commissie werd een reglement ontworpen, dat in eene vergadering van 40 afgevaardigden der deelnemers moest worden behandeld, waartoe deze den 24n Mei werden bijeengeroepen: in vier sectiën, ieder van 10 leden, had deze behandeling plaats 14 dagen lang; toen weder algemeene vergaderingen van de afgevaardigden in Juli: eindelijk het koninklijk besluit van 10 Augustus 1824, waarbij de statuten der Maatschappij, onder den naam van *Artikelen van overeenkomst* werden vastgesteld (3).

In kenschetsend warme bewoordingen berichtte de Minister de groote gebeurtenis der geboorte aan den Landvoogd.

(1) Verg *Brieven-Van de Graaff*, dl. I bl 24, 31 en 32.

(2) Het rapport is afgedrukt in de inleiding van Elout's *Bydragen tot de geschiedenis van het tractaat van 1824* — De in den tekst volgende data ontleende ik aan het proefschrift van H. W Tydeman over *De Nederlandsche Handel-Maatschappy*, bl. 136 vv.

(3) In de *Staats-Courant* van 24 Augustus. — Men vindt ze o. a. nog afgedrukt in Hogendorp's *Bydragen*, Nieuwe uitg. dl. V, bl. 328 vv. en in De Waal's *Nederlandsch-Indie i/d S G* dl. I, bl. 108 vv.

Reeds eene depêche d.d. 5 April 1824 N° 28/59 meldde als volgt, dat, gelijk de menschen wellicht in Indië zouden klappen, de weeën waren begonnen:

Van het zeilree leggende schip de *Jonge Jacobus*, maak ik gebruik om Uwe Excellentie te doen toekomen een exemplaar van Zijner Majesteits Besluit den 29 Maart j.l. te Amsterdam genomen, omtrent de oprigting eener Nederlandsche Handel Maatschappij.

Uit de premisse van dat belangrijk besluit zal Uwe Excellentie 's Konings heilzame bedoelingen genoeg ontwaren vooral wat betreft de betrekkingen van het Moederland tot hare Oost Indische Bezittingen en de uitbreiding van vaart en handel op dezelven.

Bij de commercie is dit Besluit met bijzondere belangstelling vernomen en er schijnt geen twijffel of naar het voorbeeld van Onzen geëerbiedigden Koning en de overtuiging van HoogstDeszelfs belangstelling in den bloei van handel en fabrijkwezen, het daartoe benoodigde Kapitaal zal spoedig bijeengebragt zijn.

Voor het tegenwoordige en zoo lang de Artikelen van overeenkomst niet zullen zijn vastgesteld, kan ik hier niets meer bijvoegen dan mijn wensch dat 's Konings heilzame oogmerken tot bevordering van algemeene welvaart met een' gezegenden uitslag moge bekroond worden.

Ik behoef bij Uwe Excellentie niet aan te dringen het verzoek, om reeds voorloopig, ook ten Uwent, de zaken daarhenen te wenden, waar des Konings wil leidt.

De geboorte werd bericht bij ondervolgende depêche d.d. 23 Augustus 1824 N° 77/170:

Bij Koninklijk Besluit van den 18den dezer, zijn goedgekeurd en vastgesteld de Artikelen van Overeenkomst voor de Nederlandsche Handelmaatschappij, waarvan ik de eer heb Uwe Excellentie voorlopig eenige exemplaren te zenden met het zeilree liggend schip *Marij en Hillegonde*, kapitein *Glazener*.

In afwachting, dat ik Uwe Excellentie opzettelijk over de werking dier Maatschappij in Indië zal kunnen onderhouden, zal het mij aangenaam zijn, dat door Uwe Excellentie worde gezorgd, dat intusschen de geest en strekking van dit Reglement bij alle maatregelen, op welke de Hooge Regering haren invloed oefenen kan, niet worden uit het oog verloren, en dat vooral niets worde vastgesteld, door hetwelk de werking der Maatschappij in *Indië* zoo als dezelve in de Artikelen en meer bepaaldelijk in het vierde hoofdstuk wordt omschreven, zoude te leur gesteld of vertraagd worden. [1]

[1] De Artikelen verschenen in de *Bataviasche Courant* van 12 Januari 1825.

Eene depêche d.d. 16 October 1824 N° 25/266 vervolgde dit onderwerp aldus:

Door mijnen brief van den 23sten Augustus laatstleden, N° 77/170, is Uwe Excellentie bekend geworden, met de door Zijne Majesteit den Koning goedgekeurde *Artikelen van Overeenkomst voor de Nederlandsche Handelmaatschappij*, uit welker beschouwing Uwe Excellentie al dadelijk zal hebben ingezien, de naauwe betrekkingen, die tusschen het Gouvernement en dat ligchaam zullen worden aangeknoopt, tot bevordering, zoowel van de wederzijdsche belangen, als van den regtstreekschen handel tusschen Nederlandsch Indië en het Moederland, terwijl voorts niet aan Uwe Excellentie zal zijn ontgaan, de mate van bescherming waarop de nieuwe Maatschappij van den kant der regering aanspraak heeft, uit aanmerking van de verpligtingen die zij zich, ten behoeve van de Nationale nijverheid, heeft opgelegd.

Dit alles, zal het onderwerp uitmaken van eene nadere algemeene beschouwing, van de oogmerken der Nederlandsche Handel Maatschappij, die ik Uwe Excellentie eerlang zal doen geworden, bepalende ik mij, bij deze gelegenheid tot de kennisgave dat nog vóór het einde van dit jaar, door de Maatschappij drie schepen naar Java zullen worden geëxpedieerd, beladen met troepen en gouvernement's goederen, aan een van welke schepen, ter grootte van omtrent *drie honderd* lasten, hier te lande de zekerheid zal worden gegeven van te *Batavia* door de Hooge Regering te zullen worden ingehuurd voor de Japansche reis van het jaar 1825.

Ten gevolge van deze schikkingen, zal Uwe Excellentie, voor de Japansche reis van het jaar 1825, slechts één schip te *Batavia* behoeven in te huren, en er op rekenen, dat een schip van omtrent drie honderd lasten, door de Nederlandsche Handel Maatschappij bevracht, tijdig genoeg te *Batavia* zal aankomen, om als het tweede schip voor de Japansche reis van dat jaar te worden gebruikt.

Intusschen kon de Maatschappij eerst ten volle hare werkzaamheden aanvangen, nadat zij zich administratief behoorlijk had georganiseerd. Hiermede ging het gansche jaar 1824 voorbij; een koninklijk besluit van 4 Februari 1825 stelde verder tal van huishoudelijke reglementen vast. Hierin zal men wellicht de reden moeten zoeken, dat niet eerder het contract tot verstrekking der f 8 millioen tot stand kwam; doch overigens was reeds vòòr het ten einde loopen van 1824 eene overeenkomst met de Handelmaatschappij gesloten, die bovendien in onze Indische geschiedenis eene niet gewenschte vermaardheid zou erlangen.

Art. 12 der Statuten bepaalde, dat aan de Maatschappij bij voorkeur

zouden opgedragen worden de gouvernementstransporten. Tegen het einde van 1824 moesten troepen en goederen naar Indië gezonden worden: de Koning deed bij de Maatschappij aanzoek, dat deze zich daarmede nu aanstonds zou belasten ([1]). Hare directie had er weinig lust in, omdat het lichaam nog niet behoorlijk was gevestigd en er in Indië nog geene vertegenwoordigers waren. De zaak werd haar echter aanlokkelijk gemaakt door de toezegging, dat zij als retourvracht zou erlangen tegen marktprijs 12.000 pikols koffie uit den gouvernementsoogst. Alzoo kwam het tot eene overeenkomst, volgens welke drie door haar uitgeruste schepen, met name *Rotterdams Welvaren*, *Betsy en Carolina* en *Fortitudo*, met gouvernementsgoederen en troepen naar Indië zouden vertrekken, zoomede bij retour 12.000 pikols Preangerkoffie ontvangen en wel dit product in mindering van de sommen, welke de Maatschappij van het Indisch bestuur zou te vorderen hebben, ter zake van den met die schepen alsdan plaats gehad hebbenden aanvoer der troepen en goederen. Het Indisch bestuur kreeg van deze overeenkomst kennis bij depêche van 19 December 1824 N° 3/288, met de ernstige aanmaning om het bevel tot levering der koffie op te volgen ([2]). Had de Satyre niet eenige aanleiding om alzoo reeds in het jaar der geboorte, de Handelmaatschappij voor te stellen, als een monster, alle zwakkeren in zijne om zich heengrijpende klauwen pakkende en zonder vorm van proces verslindende ([3])? En het duurde mede zoo lang niet, dat boosaardigen het letterwapen N. H. M. van dezen groothandelaar-monopolist wilden lezen *Niemand Handelt Meer*.

Maar zóó vraatzuchtig bleek de pasgeborene toch niet te zijn, dat aanstonds toegehapt werd toen minister Elout nogmaals voor de tweede maal kwam aandoedelen met duizenden zakken koffie van de beste soort, echter slechts op hoop van zegen, en daartegen een dadelijk voorschot van 8 millioen gulden. Bij art. 71 der Artikelen van Overeenkomst was namelijk o. a. verboden „dat de maatschappij

([1]) Dat dit alles heeft plaats gevonden op 's Konings eigen initiatief, deelt de Minister den landvoogd Du Bus mede, in eene aan het slot van hoofdstuk XI nader te noemen depêche d.d. 30 December 1826.

([2]) Zie de *Elout-Bydragen* van 1851, bl. 68 vv. De brief is daar echter verkeerd genommerd 3/228. Ik geef hem in zijn geheel weer in hoofdstuk XI.

([3]) Zie het belangrijk artikel *Hollandsche spotprenten in de negentiende eeuw* door Dr. H. E. Greve in Elsevier's maandschrift, elfde afl. 1907, bl. 312. Heel sprekend vind ik echter de teekening niet. — Deze plaat over *De Groothandelaar* is ook vermeld onder N° 6209 dl. III (1879) van *De Nederlandsche Geschiedenis in platen* van F. Muller.

immer gelden zonder onderpand zal mogen leenen aan particulieren of aan publieke autoriteiten". Deze bepaling was er niet onwillekeurig in opgenomen. In het ontwerp werd er over gezwegen, maar de IVe sectie had geoordeeld „dat aan de Maatschappij verboden worde eenigen handel in effecten te drijven of gelden *à deposito* te leenen aan particulieren of aan eenige publieke autoriteit, *zonder nogthans de speculatiën op goederen of voortbrengsels van dat Rijk, onder verantwoording van den Raad, uit te sluiten*" (1). Nochtans was een volstrekt verbod gewettigd, zonder dus de aanbevolen uitzondering en nu kon het wel niet anders dan dat de Directie bezwaar maakte om een product, hetwelk werd toegezegd, maar niet in de hand was gegeven, als een onderpand te beschouwen. „De benoodigde som, als *geldleening* te negotiëren, onder bepaling dat de Maatschappij uit den opbrengst der koffij, die zij als Commissionair voor het rijk herwaarts voeren, behandelen en verkoopen zou, hare interessen en aflossingen zoude dus vinden, dit scheen van den aanvang af, onoverkomelijke moeijelijkheden te zullen ontmoeten bij de Directie, welke vermeende hierdoor hare personele verantwoordelijkheid te zullen in gevaar stellen" (2). Maar de Minister was al te zeer advocaat om zich door zoo'n kleinigheid te laten afschrikken (3). Verordeningen en geene mazen om er toch door te kruipen, och kom! Hij was het, die de aandacht vestigde op eene andere bepaling; er waren er goed 100! De factory te Batavia kon namelijk door de Directie, volgens art. 83 gemachtigd worden o. a. „tot het aanslaan van gouvernementspachten". Men had daarmede natuurlijk regiën op het oog gehad als opiumpacht, zoutpacht, enz. enz., maar wat kwam dat er nu op aan, ook dat er hier enkel sprake was van eene machtiging der Directie aan haar factorij! De Minister stelde immers de Directie gerust. „Hieruit ontstond bij haar de overtuiging", luidt het waarlijk leuke verhaal, „dat zij, onder de benaming en in den vorm van een pachtcontract,

(1) Zie bl 43-45 van een o a. in de bibliotheek van het Ministerie van Kolonien voorhanden drukwerk, houdende de rapporten over de ontwerp-artikelen. — Uit een noot op bl. 146 van Tydeman's proefschrift zou men kunnen opmaken, dat hetgeen in de vier sectien behandeld is, enkel bestaat in manuscript

(2) Deze en volgende aanhalingen uit het op bl 35 te vermelden ministerieel rapport d d 18 Februari 1825 N° 15 *Geheim* aan den Koning over het beloop der onderhandelingen

(3) Verg. mijne verhandeling over Mr. *C. T. Elout* in *De Tydspiegel* van 1898 bl. 236· „Maitre passé en avocasserie"

met een te bedingen voorschot van pachtpenningen, dat gene konde doen, waartoe zij geloofde, dat haar, zooals zij de zaak eerst beschouwd had, de bevoegdheid ontbrak. Bij deze overtuiging voegde zich al meer en meer, het bezef der wezenlijke voordeelen, — ai! — welke uit deze handeling voor de algemeene belangen van de Maatschappij konden voortvloeijen, en zoo werd de Directie, die aanvankelijk scheen te gelooven, dat eene overzeesche geldschieting, ten aanzien van den intrest en andere bepalingen niet met binnenlandsche negotiatien konde worden gelijk gesteld, al meer en meer geneigd om de voorwaarden der onderwerpelijke overeenkomst, op het laagste peil te brengen."

Zoo verstond men zich, dat de Maatschappij die dus genaamde „pachtpenningen", dat ze dan toch niet waren, dadelijk zou geven en wel ten bedrage van 8 millioen.

De Minister bood een ontwerp-contract, voorzien van toelichtingen, den Koning aan bij rapport d.d. 18 Februari 1825 N° 15 *Geheim*, waarop een rescript van 22 Februari 1825 N° 136 machtiging gaf, de verbintenis aan te gaan. De Departementschef haastte zich bij geheimen brief van 28 Februari 1825 N° 22 den Landvoogd kennis te geven, dat het ontwerp van eene overeenkomst tusschen het Ministerie en de Handelmaatschappij, in zake de aan Indië te verleenen geldelijke hulp, door den Koning was goedgekeurd en dat alzoo onverwijld de noodige maatregelen genomen zouden worden om een aanzienlijk gedeelte van het aan Indië toegedachte zilvergeld bijeen te brengen en bij de eerste veilige gelegenheid te verzenden. „Ik moet nog herhalen", besloot de depêche, „het verzoek, reeds in mijnen brief van 21 Oct. jl. gedaan (¹), om in de beschikking over de Gouvt^s koffij geene veranderingen hoegenaamd te maken en zelfs om de verkoopingen van tijd tot tijd, op den ouden voet, daarvan te houden, te bepalen tot hetgeen volstrekt zal noodig zijn voor de behoefte der Schatkist. De schikkingen met de Handelmaatschappij zullen in een naauw verband worden gebragt, met maatregelen, ten doel hebbende om den ganschen koffijoogst der Preanger Regentschappen door hare tusschenkomst naar de Nederlandsche markt te doen vloeijen, zoodat de geldelijke hulp door dat ligchaam aan Indië te bezorgen, eigenlijk zal zijn een voorschot op de pacht van die koffij, jaarlijks, naar eenen te bepalen prijs, met koffij af te lossen."

(¹) Zie bl. 25.

Het contract werd den 8n Maart 1825 tusschen het Ministerie en de Handelmaatschappij gesloten. Het was het eerste van dien aard, de eerste schrede alzoo op den weg der Consignatie-contracten, die zulk eene gewichtige rol in onze staatsrechtelijke en economische geschiedenis hebben gespeeld. Ik twijfelde er dan ook ter nauwernood aan, dat deze belangrijke overeenkomst ergens gepubliceerd zou worden aangetroffen. Nu mij gebleken is, dat dit niet plaats vond, zal ik het stuk in zijn geheel doen volgen. Onder ieder artikel geef ik woordelijk de toelichtingen terug, die voorkomen, hetzij in margine der ontwerpbepalingen, hetzij in den bovenvermelden brief aan den Koning; onder een paar bepalingen vindt men bovendien N.B.'s van mijne hand.

CONTRACT.

Tusschen het Ministerie voor de Nationale Nijverheid en de Koloniën als daar toe speciaal gemagtigd bij Koninklijk rescript van den 22 Februarij 1825 N° 136, ten eenre, en de Nederlandsche Handel Maatschappij ten andere, betreffende den verkoop aan deze laatste, van de koffij, door de Hooge Indische Regering in de Preanger Regentschappen en in de residentiën Buitenzorg en Krawang op het eiland Java in te oogsten.

Art. 1. Het Ministerie voor de Nationale Nijverheid en de Koloniën, als daar toe speciaal gemagtigd bij Koninklijk rescript van den 22 Februarij 1825 N° 136, staat bij deze aan de Nederlandsche Handel Maatschappij bij verkoop vast en onherroepelijk af, voor het na te melden getal jaren, de geheele hoeveelheid koffij, door de Hooge Indiesche Regering op de landen uitmakende de Preanger Regentschappen, in te oogsten en te ontvangen, zonder eenige restrictie, hoe ook genaamd; zijnde onder dezen afstand ook begrepen zoodanige koffij, als in de residentiën Buitenzorg en Krawang aan de Hooge Regering wordt geleverd.

Toel. i. m. Het zal nuttig zijn dat de overeenkomst *zóó* gesteld worde, dat alle aanleiding tot verschillen in Indië worde benomen Hoezeer nu onder den naam van Preanger *koffij* ter goeder trouw ook die van Buitenzorg, en de geringe hoeveelheid, die uit Krawang komt, begrepen is, heeft men dienstig geacht die beide districten ook hier te noemen.

Art. 2. Deze verkoop omvat een tijdvak van twaalf achtereenvolgende jaren, welke worden gerekend ingegaan te zijn met 1 Januari 1825, en te eindigen met ultimo December 1836; met dien verstande echter dat daarvan wordt uitgezonderd de koffij uit den pluk der voormelde

Districten, welke door de Hooge Indische Regering, binnen zes maanden na het teekenen dezes, reeds te Batavia ontvangen en aldaar verkocht zal zijn; zullende mitsdien de verkoop voor dit jaar alleen slaan op zoodanige partijen van de opgemelde koffij, als op den dag, dat de zes maanden verstreken zullen zijn, zoo er te Batavia als elders nog onverkocht mogten leggen, en verbindende zich het voormelde Ministerie om aan de Hooge Regering nu reeds de noodige aanschrijving te doen, op dat de verkoopingen van gemelde koffij door gezegde Hooge Regering, na het kennis dragen van dit Contract, de gewone maandelijksche verkoopingen niet te boven zullen gaan.

Toel. i. m. Men heeft de Directie niet kunnen overhalen om voor langer dan *tien* jaren te contracteren. Op de aanmerking echter dat dit tijdvak eerst behoorde in te gaan met het volle fournissement der acht millioen, waartoe voor de wederzijdsche convenientie twee jaren zijn genomen, is de termijn op *twaalf* jaren gebragt. De jaarlijksche aflossingen zullen hierdoor grooter worden, dan de Indische regering zich had voorgesteld [1], doch dit heeft deze goede zijde, dat het tot spaarzaamheid zal dwingen.

Art. 3. Wat de qualiteit der bij dit Contract door het meer gemelde Ministerie aan de Nederlandsche Handel Maatschappij verkochte koffij betreft, verpligt zich het zelve, te doen zorgen, dat, gedurende den loop der voornoemde jaren, [2] de cultuur, pluk, verzorging en vervoer, der aan het Gouvernement geleverde verbouwde koffij, zoodanig worden geadministreerd, dat dit product bij de verschillende afleveringen aan de Gemagtigden der Maatschappij te Batavia (voor zoo verre daar in door goede behandeling en voorzorgen kan worden voorzien) aan de gewone goede qualiteit van de tegenwoordige Preanger-koffij voldoe.

Art. 4. De koopprijs dier koffij wordt tusschen het meer gemelde Ministerie en de Nederlandsche Handel Maatschappij bepaald, voor den tijd van drie achtereenvolgende jaren (te weten 1825, 1826 en 1827) op drie en twintig Nederlandsche wigtige guldens per pikol, van

[1] D. w. z. bij de leenings-voorwaarden-*Morris*, volgens welke jaarlijks op de f 6 millioen slechts zou afgelost worden 3 pCt.

[2] In het Ontwerp volgde hier de tusschenzin: „immer en altijd, ook bij eventueele verandering in de administratie der Preanger landen en der residentien Buitenzorg en Krawang." Deze woorden zijn echter vervallen, blijkens de volgende Toel. i. m.:

„Daar de Maatschappij hier slechts bedoelt, dat haar altoos goede koffie zal geleverd worden, en het bedenkelijk en onnoodig is, om hier eene eventueele verandering van administratie zijdelings aan te roeren, zouden de onderhaalde woorden zeer gevoegelijk kunnen worden weggelaten."

62½ Nederlandsche ponden, door de Maatschappij of haar Gemagtigden in gemelde specie of in deszelfs equivalent, ten genoegen van het genoemde Ministerie of van de Hooge Indische Regering te Batavia te voldoen, behoudens de deductiën hier na te melden.

Toel. i. m. De betaling is in wigtige Nederlandsche Guldens bepaald, omdat het waarschijnlijk is, dat ook ongerande en minwigtige Guldens thans op Java in omloop zijn.

Men heeft deze uitdrukking ook verkozen, omdat het bedenkelijk scheen, hier te spreken van Guldens Indisch of Nederlandsch Courant, in den zin waarin deze benamingen bij den handel aangenomen zijn, daar dezelve, tog, ligtelijk in tweestrijd zouden kunnen komen, met de veranderde bepalingen in den vervolge welligt omtrent het Indische muntstelsel te maken. De benaming van wigtige Guldens is dus verkieslijk voorgekomen, als aanduidende eene reëele specie, en zich niet inlatende met hare gangbare waarde.

Volgens de laatste berigten van Java was de koffij toen op 22 Guldens per pikol *dalende;* de aangeboden prijs van f 23 voor drie jaren, waarvan het eerste reeds bijna verstreken zal zijn, eer de overeenkomst in Indië zal kunnen werken, schijnt dus aannemelijk te zijn.

Toel. i/d brief. Behalve de redenen reeds op den kant van het project-contract aangevoerd tegen het bezigen van benamingen, die naderhand in tweestrijd zouden kunnen komen met hetgeen omtrent het Indische muntstelsel zal worden verordend (een onderwerp in het breede behandeld bij mijn rapport van heden N° 14 ([1])) waren er vele gronden, die pleitten voor het doen leveren van het geld *hier te lande*, eene bepaling, die ook noodzakelijk was, om volkomen zekerheid te erlangen, dat de benoodigde som werkelijk in specie naar Indië gevoerd, en niet door wissel-operatiën daar bezorgd zou worden. Dit nu eenmaal aangenomen zijnde, was het doelmatiger de leening in Nederlandsche Guldens te sluiten; voor de Indische kas zal het effect hetzelfde zijn, daar tog eene gegeven som in Nederlandsche Guldens, naar Indië gevoerd, in even zoo vele Indische Guldens verandert.

N.B. Deze prijsbepaling van f 23 voor de jaren 1825 t/m 1827 bleek ten slotte te hoog, zoodat de Maatschappij er op verloor; zie Tydeman's aangehaald proefschrift bl. 202-204.

Art. 5. Zes maanden voor den afloop der gemelde drie jaren en dus in de maand Julij 1827, zal de koopprijs voor de als dan volgende twee jaren, weder tusschen het meergemelde Ministerie en de Nederlandsche Handel Maatschappij worden overeengekomen en zoo ver-

([1]) Zie hierna hoofdstuk X; het rapport in bijlage V.

volgens in de maanden Julij 1829 en Julij 1831; telkens weder voor twee achtereenvolgende jaren en eindelijk in Julij 1833, voor de als dan nog overige drie jaren.

Toel. i. m. Uit dit artikel blijkt dat de prijsbepaling altoos in het moederland zal plaats hebben; dit is nuttig voorgekomen ter vermijding van botsingen en verschillen tusschen de autoriteiten in Indië en de factorij te Batavia, en ook omdat men in Indië de zaak niet zoude kunnen beschouwen, uit het oogpunt van het algemeen Nederlandsche handelsbelang, dat daarbij niet behoort vergeten, en slechts in het moederland geheel overzien kan worden.

N.B. Toen het tot de prijsbepaling in 1827 moest komen, stelde de Maatschappij voor f 17. De Minister wilde hiervan niet weten, ook niet van het nader voorstel ad f 18; hij wenschte f 20, en daar men het niet eens kon worden, werd 's Konings beslissing ingeroepen bij rapport d.d. 25 Augustus 1827 lett H N° 221[k]. Opkomende voor de billijkheid eener prijsbepaling ad f 20, schreef de Minister:

„Zij verschilt zelfs f 3 met den prijs, die, bij het kontrakt van den 8 Maart 1825 voor de drie eerste jaren is bedongen geworden en veroorzaakt dus aan de Indische kas over het gemiddeld jaarlijksche produkt van 100/m Pikols genomen de aanzienlijke vermindering van f 300000 's jaars op de inkomsten; bij inwilliging van het voorstel der Maatschappij, om slechts f 18 per pikol te besteden, zoude dit tot f 500000 's jaars klimmen. Om bij deze nader bij Uwe Majesteit in het breede van den bekommerenden staat der koloniale geldmiddelen te gewagen, zal voorzeker wel overbodig zijn, doch het is voorgekomen, dat juist deze omstandigheid eene gewigtige reden te meer is om aan de vaststelling eener prijsbepaling van f 20 per pikol te houden, die zooals aangetoond is, thans nog door partikulieren voor koffij van mindere kwaliteit gegeven wordt."

Aan de Kamers van Koophandel en Fabrieken te Amsterdam, Rotterdam en Antwerpen werd toen advies gevraagd. Blijkens het ministerieel rapport d.d. 20 October 1827 lett. H. N° 277[k] *Geheim* gaf dit nochtans geen resultaat „daar toch de Kamers verschillende wijzen van berekeningen hebben aangenomen en die van Amsterdam zich als het ware in deze geheel heeft verschoond". — Hoezeer reeds nu de Minister van de door hem uitgelokte verbintenis genoeg had, blijkt uit het volgend belangrijk slot van dit rapport:

„Ik mag het als overtollig beschouwen te verklaren, dat bij dit

Departement de overtuiging bestaat dat de Handelmaatschappij, in hare betrekkingen tot het Gouvernement, voor alle verlies, dat vooraf kan worden berekend, behoort te zijn gewaarborgd, doch even zoo zeer schijnt het er voor gehouden te mogen worden, dat het algemeen verband, het welk tusschen Haar en dat Gouvernement bestaat, medebrengt, dat op het belang van het laatste tevens worde gelet. De Kamer van Koophandel van Rotterdam, maakt eene aanmerking, die van gewigt is, namelijk, dat de winsten van allerlei aard, op de uitreizen behaald, van invloed moeten zijn op de prijzen, die men voor de retouren wil besteden: dat in de meeste gevallen een retour *zonder schade* de verwachting des koopmans geheel vervult en dat de behoefte om retouren te moeten hebben, aanleiding heeft gegeven, dat in de laatste jaren de koffij op *Java* is betaald met prijzen, die aanhoudend verlies hebben gegeven. — De Handelmaatschappij, die op hare uitreizen met zoo vele vrachten is bevoordeeld en de schepen uit en te huis voor f 240 per last inhuurt — de Handelmaatschappij, die te dezen zoo veel vooruit heeft op den particulier — kan niet zonder onbillijkheid, verwachten, dat haar retouren verzekerd zullen worden tegen prijzen, die zelfs bij den tegenwoordigen stand der markt, eene vrij goede en bij de minste rijzing eene zeer aanzienlijke winst zouden opleveren.

„Ik zal de eer hebben Uwer Majesteits beslissing in deze af te wachten en eindig dit rapport met aan Hoogst Dezelve eerbiedig mijne hoop te uiten, dat de door de Maatschappij geboden prijs zal kunnen worden verhoogd tot den door mij voorgestelden maatstaf van f 20 per pikol. Mogt dit niet alzoo bevonden worden, dan kan ik den wensch niet onderdrukken, dat overwogen worde, in hoe verre er middelen zouden zijn te beramen, om het overige der schuld van het Indisch Bestuur aan de Maatschappij, op eene andere wijze af te doen en zoo doende aan het eerste de vrije beschikking terug te geven over de Preangerkoffij en mitsdien over een zeer aanzienlijke bron van inkomsten."

Bij missive d.d. 24 October 1827 l^t X^2 8 *Geheim* van den Staatssecretaris deed de Koning den Minister weten, dat op nieuw de f 20 aan de Handelmaatschappij moest voorgesteld worden. „Indien desniettemin", besloot dit schrijven, „de Directie groote bezwaren vinden mogt in het aannemen der voorz. prijsbepaling, zoude Zijne Majesteit niet ongenegen zijn, om aan haren wensch tot eenige vermindering, toe te geven, mits in dat geval, die verminderde prijs als minimum wierd aangenomen en tevens vastgesteld,

dat van de winst, welke dezelve bij den verkoop hier te lande eventueel mogt overlaten, een zeker gedeelte aan het Rijk zal worden uitgekeerd: zijnde Hoogstdezelve op dat denkbeeld gekomen, door de gelijksoortige overeenkomst, welke tusschen het Oost Indisch bestuur en de Factorij te *Batavia*, ten aanzien van de opiumpacht is aangegaan."

De Minister, een en ander der Maatschappij mededeelende, ontving ten antwoord, vooreerst dat f 18 zoo hoog was als zij, behoudens de haar opgelegde verplichtingen en verantwoordelijkheid, bieden kon; ten tweede, dat 's Konings denkbeeld wellicht in een nieuw contract te pas kon komen, maar dat het hier uitsluitend gold de uitlegging van het contract van 1825. De Minister deelde dit negatief resultaat den Koning mede bij zijn rapport d.d. 24 November 1827 lett H N° 313k *Geheim*. Hij vond nu te meer reden den prijs van f 20 te handhaven, omdat naar de sinds van Java ontvangen berichten die prijs zich daar staande hield; art. 14 van het contract van 8 Maart 1825 over scheidsrechterlijke uitspraak bood alzoo de eenige oplossing aan, waarna het rapport op nieuw aldus besluit:

"Uwe Majesteit gelieve zich, voor het overige te binnen te brengen dat, naar luid van het aangehaalde kontrakt van den 8 Maart 1825, de verkoopprijs der koffij (inbegrepen de regeling waarvan hier de rede is) nog *viermaal* bepaald zal moeten worden en daar de hier behandelde brief der Maatschappij, meer en meer bevestigt, hoe moeijelijk het is om het, in het onderhavige geval, met Haar eens te worden, zoo schijnt zich der overweging nog nader aan te prijzen, het reeds, bij mijn rapport van den 26 October ll. lt H N° 283l Geheim, geopperd denkbeeld om na te gaan in hoe verre er middelen zouden zijn te beramen, om het overige der schuld van het Indisch Bestuur, aan de Maatschappij, op eene andere wijze, dan door den afstand der Preanger koffij te kwijten en in dier voege, aan het eerste, de vrije beschikking over die koffij terug te geven. Ik neem de vrijheid te verzoeken Uwer Majesteits verder welbehagen te mogen verstaan en er de voordragt bij te voegen om mij te magtigen om, bij de verdere behandeling, welke deze zaak, in allen geval, moet ondergaan, het denkbeeld eener vernietiging van de bestaande overeenkomst, bij de Maatschappij, hetzij schriftelijk, hetzij mondeling te berde te brengen."

Bij missive d.d. 5 December 1827 lt O34 *Geheim* deed de Koning weten, dat het inderdaad "bedenkelijk" voorkwam om op het voorstel der Maatschappij in te gaan; dat het echter evenzeer be-

zwaar had om de vernietiging van het contract te willen uitlokken, "waartoe ook de Directie zonder de medewerking van den Raad der Maatschappij niet zoude kunnen overgaan". In dien stand der zaak, beval de Koning aan, "een middenweg", door "het verschil te deelen" en alzoo den prijs te stellen op f 19 "hebbende Hoogst dezelve reden om te geloven dat eene zoodanige schikking bij haar zal ingang vinden".

De Minister deed dientengevolge bij schrijven d.d. 7 December l^t H. N° 319^k dit voorstel aan de Maatschappij, waarop deze den volgenden dag inderdaad antwoordde, dat zij er zich mede vereenigde, dus f 19 voor 1828 en 1829.

Met de prijsbepaling van de daarop volgende jaren kreeg men andermaal dezelfde quaestie, hetgeen den 5^n Augustus 1829 tot eene additioneele overeenkomst leidde: "die aan de eene zijde, het Gouvernement eenig aandeel in de voordeelen, welke uit eene rijzing in het koffij-artikel zouden kunnen voortspruiten, toekent, doch tevens, van den anderen kant, aan de Maatschappij eene meer voldoende uitkomst waarborgt". Aldus luidde het (¹) in de aanspraak van den President der Maatschappij d.d. 24 Mei 1830; maar hij vertelde er niet bij, dat de Regeering in elk geval 10 pCt. winst aan de Maatschappij waarborgde. Indien de verkoop der producten haar die niet verschafte, zou het Indisch bestuur haar die moeten uitkeeren; bij aldien de verkoop meer dan 10 pCt. winst opbracht, zou van dat meerdere $\frac{3}{5}$ aan de Regeering worden afgestaan.

Wat trouwens te denken van eene bepaling als waaraan wij nu komen, waarin wel werd aangegeven de te gebruiken maatstaf voor het bepalen van den koffieprijs, maar "met overlating van eene *billijke* koopmanswinst aan de Maatschappij"!

Art. 6. Ingeval onverhooptelijk bij de in het vorige artikel genoemde prijsbepaling eenig verschil van denkbeelden tusschen het meergemelde Ministerie en de Nederlandsche Handel Maatschappij mogt ontstaan, zal dezelve gereguleerd worden, naar het netto rendement van den Pikol ordinaire Preanger koffij in de Nederlanden, volgens de alsdan bekende marktprijzen, na aftrek van vracht, assurantie en onkosten, en met overlating van eene billijke koopmanswinst, aan de Maatschappij.

Art. 7. De aflevering der meergemelde koffij door de Hooge Indische Regering aan de Nederlandsche Handel Maatschappij of derzelver Gemagtigden, zal geschieden te Batavia, naar mate dat dezelve uit de

(¹) Zie bl. 204-5 van Tydeman's proefschrift.

Binnenlanden zal worden aangevoerd; zullende de koffij gepakt moeten zijn, in goede Goeni-zakken, welke door de Maatschappij aan den lande gerestitueerd zullen worden.

Toel i. m. Door deze bepaling kan het Gouvernement eene groote vereenvoudiging in de pakhuisdirectie te Batavia daarstellen en dezelve is daarom opzettelijk aldus geredigeerd. — De koffij-pakhuizen te Batavia kunnen dan, onder billijke schikkingen, in het gebruik der Maatschappij overgaan, waartoe op haar verzoek, de noodige bevelen, naar Java zullen kunnen worden afgevaardigd.

Art. 8. Op den koopprijs van meergemelde koffij, welke wordt berekend op een gemiddeld jaarlijksch product van ongeveer honderd duizend Picols, zal door de Nederlandsche Handel Maatschappij aan het meergemelde Ministerie gedaan worden een dadelijk voorschot van acht millioenen Nederlandsche guldens, en wel in zoodanige verkrijgbare muntspeciën als nader zal worden bepaald ([1]). doch onder voorwaarde, dat bij aldien het bezorgen van deze of gene bijzondere muntspecie, met buitengewone kosten vergezeld ging, deze door de Maatschappij aan het meergemelde Ministerie zullen kunnen worden in rekening gebragt, zoo als ook die van assurantie, expeditie en vracht, in geval het gemelde Ministerie de Nederlandsche Handel Maatschappij met de verzending van gemelde som of gedeelten daar van, aan de Hooge Indiesche Regering mogt willen belasten.

Toel. i. m. Door de magt hier aan het Gouv^t. voorbehouden, omtrent de bepaling der muntspecie, waarin de fournissementen zullen geschieden, zal de verzending geheel of ten deele kunnen bestaan uit *nieuwe Guldens*, waaromtrent aan Z. M. de consideratiën van dit Ministerie zijn medegedeeld, naar aanleiding van het Kabinets schrijven van den 7 Octr. 1824 N° 76.

De optelling van speciën hier voorkomende ([2]), en nog voor uitbreiding vatbaar, indien Z. M. begeren mogt, dat andere geldsoorten *casu quo*, in plaats van de nieuwe munt worden bezorgd. Door de bepaling, dat het Gouv^t. alle buitengewone kosten zal dragen, aan het bezorgen van deze of geene specie verknocht, zal het welligt doelmatigst zijn geene speciën te noemen, en dan kunnen de onderhaalde woorden wegvallen ([3]).

---

(1) In plaats van de enkele woorden *als nader zal worden bepaald* stond oorspronkelijk in het ontwerp achter *muntspecien* „te weten, wigtige Nederlandsche Guldens, Drie Guldens of Spaansche matten, als nader tusschen beide partijen zal worden overeengekomen en bepaald"

(2) Wat in deze alinea voorkomt, heeft betrekking op de redactie, gelijk zij oorspronkelijk luidde, blijkens de vorige noot

(3) Gelijk geschiedde.

Het zenden der genegotieerde gelden naar Indië zal wel bij voorkeur met 's Rijks schepen geschieden, daar dit, vooral bij de thans zoo veelvuldige zeeschuimers, het veiligste is ([1]). De vracht zal dan worden uitgewonnen, alsmede de expeditie, hoezeer het waarschijnlijk is, dat de assurantie, indien men daartoe overgaat, hooger zal stijgen, dan met gewoone schepen.

Toel. i/d brief. ...ik moet voor Uwe Maj. nog de redenen openleggen, waarom de te negotieren som niet in Indische guldens is uitgedrukt, zoo als het kabinetsschrijven luidt, en waarom die op *acht* en niet op *negen* millioen is bepaald.

(Volgt de toelichting op het eerste punt, door mij gegeven ad art. 4 bl. 38).

Volgens de uit Indië ontvangene stukken had men daar slechts eene leening van zes millioen noodig geacht, welke som reeds in het eerste jaar met een half millioen aan intrest, aflossing en onkosten werd geacht te zullen worden verminderd, behalve nog de inhouding van eenige procentos, die men verwachtte dat aan de geldschieters bij elk fournissement, als hunne belooning zouden dienen te worden toegestaan; men rekende dus op weinig meer dan het genot van vijf millioen.

Indien van de nu te negotieren acht millioen het benoodigde voor de aan Engeland verschuldigde betaling van ± 100000 wordt teruggehouden, zal de Indische regering niet alleen een veel grooter dadelijken onderstand bekomen, dan waarop dezelve had gerekend, maar dezelve zal daar te boven, gedurende de eerste twee jaren daarvan slechts de rente, en geene aflossingen hebben te dragen, zoodat het mij niet noodig is voorgekomen de negotiatie met nog een millioen te vermeerderen.

Daar te boven, zoude die vermeerdering waarschijnlijk nieuwe bedenkingen hebben doen rijzen bij de Directie der Maatschappij, en het was belangrijk alle verdere vertraging voor te komen.

De laatste berigten uit Indië, geven aan deze laatste beweegreden nog meer klem, daar dezelve doen zien dat de verlegenheden van het bestuur, en de noodzakelijkheid van eene spoedige voorziening, hoe langer hoe grooter zijn geworden.

Bij brief van den 21 Oct. jl. N° 28 *geheim*, welks afzending echter door tegenwind zeer lang is opgehouden geworden, heb ik den Gouverneur-Generaal reeds voorloopig verwittigd, ([2]) dat de gevraagde geldelijke hulp, zonder twijffel zoude worden verleend; doch bij die gelegenheid is tevens aangedrongen op de noodzakelijkheid om in het doen van nieuwe uitgaven, spaarzaam, en in het bezuinigen van de reeds bestaande onafgebroken werkzaam te zijn, daar hierop tog naar den loop, die de

[1] Het transport vond inderdaad met oorlogsschepen plaats. Zie de N. B. ad art. 9, bl. 47.

[2] Zie bl. 24-26.

Indische geldmiddelen schijnen te hebben genomen, de mogelijkheid moet rusten om de aan te gane leening uit de eigen hulpbronnen van Indië te kwijten, en om voor den vervolge die verlegenheden te vermijden, die het bestuur aldaar, zoo dikwijls hebben gekweld. Hoezeer ik nu aan het naarkomen van deze aanbeveling niet twijffel, zal het tog belangrijk, ja noodzakelijk zijn, dat eenige voorname punten van bezuiniging door Uwe Majesteit zelve worden bepaald en aangewezen, en hiertoe zal ik Uwe Maj. ter gelegener tijd in allen eerbied, voordragt doen (1). — Het rapport van de Hoofd Directie van financien te Batavia, welks gemis mijn verslag van den 14 Oct. 1824 n° 48 388 (2) in vele opzigten onvolledig heeft doen blijven, is dusverre nog wel niet ontvangen, doch, omtrent het algemeen resultaat, dat de uitgaven te hoog zijn in verhouding tot de inkomsten, bestaat geen twijffel, en het is daardoor minder noodzakelijk geworden naar eene meer volledige kennis der bijzonderheden te wachten. (3)

N.B. Was inderdaad de hulp met f 8 millioen van meer beteekenis dan die der f 6 millioen van Morris, zelfs aannemende dat deze som f 5 millioen netto werd? Ik heb daaraan getwijfeld. Vooreerst werd de 8 door de betaling aan Engeland van de £ 100000 reeds f 6800000. Dan stelt de Minister wel in het licht, dat gedurende de eerste twee jaren geene aflossingen waren te doen, maar volgens de voorwaarden-Morris was men vrij om evenzeer die aflossing na te laten, en werd daaromtrent ook voor volgende jaren volkomen vrijheid gegeven. Waarop echter vooral de aandacht moet gevestigd worden, is, dat volgens de Engelsche voorwaarden het mede aan de keuze van het Gouvernement bleef om de overmaking der verschuldigde renten en aflossingen te verrichten hetzij in producten, hetzij op eene andere wijze, terwijl volgens de nu gewettigde regeling

(1) Zie hoofdstuk VI.

(2) Vermeld op bl. 24

(3) Bij missive van den Staatssecretaris d.d. 22 Februari 1825 N° 137, maakte de Koning den Minister opmerkzaam, dat bij het Amortisatie-syndicaat niet zooveel nieuwe Nederlandsche zilveren munt meer voorhanden was als te voren, waarom voor de uitvoering der artt. 8 en 9 met den minister van Financien in gedachtenwisseling zou getreden moeten worden. Daarop besluit dit schrijven aldus: „De Koning heeft overigens uit het slot van uw rapport met genoegen gezien, dat Uwe Excellentie zich voorstelt om zonder het meer volledig verslag der bijzonderheden, de financieele aangelegenheden in Indie betreffende, af te wachten, eene voordragt tot het vaststellen en aanwijzen van eenige voorname punten van bezuiniging aan Hoogstdenzelven aan te bieden, zullende dezelve dan ook gaarne bij Zijne Majesteit van Uwe Excellentie worden te gemoet gezien." Zie hierna hoofdstuk VI.

de inkomst van den ganschen Preanger-oogst, berekend blijkens art. 8 op 100000 pikols 's jaars, gedurende de contractsjaren aan de administratie der huishouding in Indië werd onttrokken, d. w. z. naar de prijsbepaling in art. 4 f 2300000 's jaars. — Vandaar mijn twijfel; later vond ik eenerlei bezwaar in een brief van een *Inwoner van Batavia* d.d. 30 Juli 1825, gepubliceerd in het maandschrift *The Oriental Herald* van Februari 1826 en daaruit vertaald overgenomen in het tijdschrift *De Weegschaal* (¹) van 1826, bl. 277-289. De schrijver neemt het voor de Indische regeering op, zonder daarom al de bestuursmaatregelen van den heer Van der Capellen goed te keuren. Op bl. 283 leest men: „In den tegenwoordigen staat der financien zullen de acht millioen, indien die terstond in specie naar Indië gezonden worden, eene kortstondige verzachting te weeg brengen, en niets meer· vermits de Handelmaatschappij de koffij verkrijgende, daardoor aan de *Indische* regering twee en een half millioen van haar jaarlijksche inkomsten ontneemt, hetwelk haar spoedig in nieuwe en grooter moeijelijkheden moet verwikkelen."

De schuld van £ 100000, bedoeld bij art. 16 van het Tractaat van 17 Maart 1824, werd voldaan door aanneming der wissels, die van wege de Engelsche Thesaurie (door Rotschild te Londen) getrokken werden op de Nederlanden den 9ⁿ, 13ⁿ, 16ⁿ, 20ⁿ, 23ⁿ, 27ⁿ, ieder groot £ 15000, en den 30ⁿ ad £ 10000 : KK. BB. d.d. 11 December 1825 Lᵗ L² ⁰ Geheim en 17 December 1825 Lᵗ IJ² ⁰ Geheim.

Eindelijk moet hier nog herinnerd worden, dat ten slotte niet naar Batavia gezonden is de boven vermelde som van f 6800000, maar de volle 8 millioen, gelijk de Minister uitdrukkelijk herinnerde in zijn rapport aan den Koning van 26 April 1826 (²). Hoe die één millioen meer werd verkregen, is mij niet gebleken.

Art. 9. Het voorschot in art. 8 genoemd zal door de Nederlandsche Handel Maatschappij aan het meergemelde Ministerie worden betaald, in zoodanige termijnen en op zoodanige tijden als dit laatste zal verkiezen; doch onder beding, dat het meergemelde Ministerie, telkens drie maanden te voren aan de Nederlandsche Handel Maatschappij zal kennis geven, zoo van de hoegrootheid der te doene betaling, als van de specie of specien, waarin dezelve door de Nederlandsche Handel Maatschappij zal dienen te worden gedaan; alles onder dien verstande, dat het Ministerie en de Maatschappij zich stellig verbinden,

(¹) Dit tijdschrift vindt men o. a. in de Koninklijke bibliotheek te 's-Gravenhage en in de Universiteitsbibliotheek te Leiden.

(²) Zie *Dipanegara-Brieven*, bl. 600.

het eerste, om de bepaalde som van acht millioenen Guldens te zullen ontvangen, en de laatste, om dezelve te zullen leveren vóór of met ultimo December 1826.

Toel. i. m. [ad *alles onder dien verstande* enz.] Deze bepaling zal voor beide partijen zekerheid geven dat de volle leening voor ult°. Decr. 1826 zal zijn gefourneerd. — De Maatschappij heeft op deze insertie aangedrongen om zeker te wezen, dat de aflossingen van f 800/m. 's jaars met 1827 bepaaldelijk zullen beginnen.

N.B. Na kennisneming van den benarden staat der Indische financiën, gelastte de Koning de opeisching der gelden van de Handelmaatschappij in ééns; zij werden dadelijk verzonden met de oorlogsvaartuigen *Bellona* en *Triton*, die d.d. 8 April en 1 Mei 1825 uit Nederland zeilden, maar eerst in den aanvang van 1826 Batavia bereikten (1).

Art. 10. Tot zekerheid van het bij de twee voorgaande artikelen bepaalde voorschot en van deszelfs na te melden *Interest* en terug betaling, wordt door het meergemelde Ministerie, als daar toe insgelijks door Zijne Majesteit gemagtigd, speciaal verbonden de provincie der Preanger Regentschappen, met alle hare inkomsten, baten en opbrengsten, zonder eenige uitzondering, hoe ook genaamd, mitsgaders de Gouvernementsinkomsten der provinciën Buitenzorg en Krawang.

Art. 11. Van het door de Nederlandsche Handel Maatschappij aan het meergemeld Ministerie te doene voorschot van f 8000000 zal door dit laatste aan de eerste op Java, op den hier na te melden voet, worden vergoed een jaarlijksche interest van vijf wigtige Nederlandsche guldens ten honderd, ingaande met den dag, der door de Nederlandsche Handel Maatschappij te doene en bij artikel 9 vermelde betalingen.

Toel. i. m. De benaming van *wigtige Guldens*, is hier om de zelfde redenen als in art. 4 gekozen. — Dezelve kan voor het Gouv^t. te minder bezwaar opleveren, omdat de betalingen, die uit art. 11 en 12 zullen voortvloeijen, niet in specie gedaan, maar in koffij verrekend zullen worden.

Art 12. Een tiende gedeelte van het meergemelde voorschot en dus de somma van achtmaal honderd duizend wigtige Nederlandsche guldens, zal jaarlijks op den hierna te melden voet aan de Nederlandsche Handel Maatschappij worden terug betaald, te beginnen met het jaar

(1) Verg. 's Ministers rapport van 26 April 1826 aan den Koning op bl. 600 der *Dipanegara-Brieven.*

1827, zoodanig dat dus binnen twaalf jaren, en wel vóór het einde van het jaar 1830, het geheele voorgeschoten kapitaal van acht millioen Nederlandsche guldens aan de Maatschappij zal zijn terug betaald en verevend.

N.B. Op 1 Juli 1829 was de Regeering nog aan de Maatschappij verschuldigd f 5600000, waarop de helft, dus f 2800000, in eens werd terugbetaald, ingevolge de onder art. 5 op bl. 42 vermelde wijzigende overeenkomst van 5 Augustus 1829. De verdere afbetaling zou plaats hebben in jaarlijksche termijnen, die zoodanig waren bepaald, dat de laatste in Juli 1839 verviel, tenzij de Indische regeering de schuld op den vroegeren, bij het oorspronkelijk contract bepaalden termijn mocht verlangen af te doen. Inderdaad had de aflossing van de schuld op ultimo 1836 toch plaats, en wel door middel eener ten laste van Nederlandsch-Indië gebrachte geldleening, bestaande uit 1170 aandeelen, elk van f 1000, rentende 6 pCt. 's jaars en waartegen voor zekerheid werd gesteld de opbrengst der landrenten in de regentschappen Tjiringin en Lebak. Zie dit belangrijk incident breedvoeriger in S. van Deventer's *Landelijk stelsel*, dl. II (1866), bl. 752-4.

Art. 13. De voldoening, beide van interest en aflossing van meergemeld voorschot, zal jaarlijks geschieden, bij gelegenheid der aflevering door de Hooge Indische Regering aan de Nederlandsche Handel Maatschappij of haar Agenten te Batavia der voormelde door haar van het Ministerie gekochte en aan haar afgestane koffij der Preanger Regentschappen, als zullende gemelde interest en aflossing in de door de Nederlandsche Handel Maatschappij of haar Gemagtigden te Batavia aan de Hooge Indiesche Regering (tegen ontvangst van gemelde koffij) te doene betaling valideren, en wel op den volgenden voet:

Dat namelijk de eerste dertig duizend pikols door of van wege de Nederlandsche Handel Maatschappij van de Hooge Indiesche Regering te ontvangen, door de eerste aan de laatste, overeenkomstig het bij art. 4 en 5 bepaalde, zullen worden betaald, doch dat de verder te ontvangene koffij met de voornoemde interest en aflossing zal worden verrekend, en wel in dier voege, dat wanneer de gemelde verdere afleveringen van koffij, tot den, ingevolge art. 4 en 5 bepaalden, of te bepalen prijs, eene meerdere somma zullen bedragen dan het gezamenlijk montant der bij artikel 11 en 12 bepaalde interest en aflossing, het surplus als dan door de Nederlandsche Handel Maatschappij of derzelver gemagtigden, op den voet bij art. 4 bepaald, aan het Indiesche Gouvernement zal worden betaald, en dat, bij aldien de gezegde ontvangene koffij, de gemelde interest en aflossing niet mogt bedragen,

als dan het ontbrekende door de Hooge Indiesche Regering aan de Nederlandsche Handel Maatschappij of hare gemagtigden zal worden voldaan, in Indische gangbare munt, tot de als dan bestaande en bekende courante wissel-courssen.

Toel. i. m. [bij de alinea *Dat*]. Deze bepaling is gemaakt in het belang van de Indische administratie, voor welke het tijdstip van den aanvang van den koffijoogst, jaarlijks is een tijdstip van penurie, zoo als in het rapport van 14 Oct. 1824 n° 18 388 is aangetoond Nu is zij zeker van voor de eerst af te leveren 30000 pikols, altoos geld te zullen bekomen, en dat met de volgende afleveringen eerst de verrekening van rente en aflossing zal aanvangen.

Art. 14. Bij aldien er onverhooptelijk gedurende den loop van dit Contract eenige geschillen omtrent deszelfs uitvoering tusschen de wederzijdsche contracterende partijen mogten ontstaan, zullen dezelve verblijven aan de beslissing en uitspraak van twee onpartijdige arbiters, waar van één door ieder der partijen zal gekozen worden, en welke arbiters het vermogen zullen hebben, in gevalle zij het omtrent hunne decisie niet eens mogten zijn, een' derden of super arbiter ter beslissing nevens zich te mogen kiezen; verbindende zich de contracterende partijen aan de uitspraak van zoodanige arbiteren en super arbiter, zich te zullen onderwerpen, als aan een vonnis in het hoogste ressort, en rénuntierende de contracterende partijen van nu af als dan, van alle regtsmiddelen, als appèl, cassatie of dergelijke.

Van dit contract zijn vier eensluidenden gemaakt, waarvan twee aan ieder der contracterende partijen zijn afgegeven.

Aldus gepasseerd en gecontracteerd binnen 's Gravenhage den Achtsten Maart 1825.

De Minister voor de Nationale Nijverheid en de Kolonien
Elout.

De Nederlandsche Handel-Maatschappij
Van de Poll Pres.
G. Schimmelpenninck Dir.
De Clercq Secr.

Bij depêche d.d. 8 Maart 1825 N° 32 *Geheim* zond de Minister het op dien dag door hem geteekend contract naar Batavia. Ik ontleende reeds enkele passages uit den brief (bl. 21-23 en 26 vv.), belangrijk zoowel om wat er in staat, als om hetgeen er tusschen de regels in valt te lezen. Het is alsof de Minister vervuld is met de vrees, dat de Indische regeering min of meer maling zou hebben aan de lastgeving tot het afleveren der koffie. En waarlijk als hij d.d. 19 December 1824 den Landvoogd bevolen had — zij het

dan ook niet als gevolg van *dit* contract — om voor den eersten keer de Maatschappij met eene retourlading van 12000 pikols koffie ten dienste te wezen, gelijk ik op bl. 33 mededeelde, zou diens antwoord d.d. 9 Juni 1825 zijn, dat er niet aan voldaan was ([1])!

Doch geven wij het woord aan den vermanenden departementschef, die toen nog niet kon weten, hetgeen zou plaats vinden met zijne aanschrijving van 19 December 1824.

„Wat de tijd der aflossing betreft, deze is op twaalf jaren bepaald, *eensdeels* omdat het bedenkelijk voorkwam, voor een langer tijdvak de vrije beschikking over de koffij der Preangerlanden af te staan, en *anderdeels* omdat het wenschelijk werd geacht, dat de Indische regering bij deze gelegenheid alles zoodanig inrigte, dat het werkend kapitaal voor de huishouding aldaar vereischt, zoo spoedig doenlijk, en althans in een veel korter tijdsbestek, dan dat van drie en dertig jaren (de aflossingstijd der voorgeslagen leening van den Heer Morris) het onbelast eigendom van het Gouvernement worde ([2]). — Naar het gevoelen des Konings ([3]), had dat kapitaal, reeds behooren aanwezig te zijn, *na een bezit van meer dan acht jaren gedurende welke er gelegenheid is geweest om dat werkend kapitaal uit de opbrengsten aan te schaffen; immers de verpligting op het zelve bestuur heeft gerust, om te trachten zulks te bewerkstelligen, door zoo noodig de uitgaven te beperken, tot het geen volstrekt noodzakelijk was.* — Deze beoordeeling, letterlijk overgenomen uit een kabinetsschrijven van 18 Oct. 1824 N° 56 moest leiden tot die uitvoering, welke de spoedigste verwezenlijking van Zijner Majesteits wenschen konde verzekeren, en zoo is onder 's Konings speciale goedkeuring tot stand gekomen, eene bepaling, die aan de Hooge Indische regering, de verpligting zal opleggen, om door eene, in alle takken van het bestuur, in te voeren strikte en blijvende zuinigheid en door eene afschaffing van alle uitgaven, niet vallende binnen de door den Koning zelf aangewezen grenzen van het *volstrekt noodzakelijke* in den loop der eerstvolgende twaalf jaren, dat gene te bewerkstelligen, wat Z. M. vermeent, dat in de laatst verledene acht jaren, had kunnen zijn tot stand gebragt." — Alzoo eene nieuwe aanmaning tot het betrachten van zuinigheid.

Vervolgens wordt toegelicht, waarom het contract gewaagt van

([1]) Hierover handelt hoofdstuk XI

([2]) De eigenlijke reden was echter, dat de Maatschappij zelf niet voor langer wilde contracteeren, zie bl. 37 ad art. 2!

([3]) Zie hiervóór, bl. 23-24

wigtige Nederlandsche guldens en verder, ook in verband met het slot van art. 2, houdende dat in 1825 de verkoopingen van Preanger-koffie door de Indische regeering, na de ontvangst van het contract, de gewone maandelijksche verkoopingen alvast niet zouden overschrijden:

„Het zou overbodig zijn de noodzakelijkheid eener stipte vervulling van het gesloten kontrakt, in al deszelfs deelen en bijzonderheden van den kant der Indische Regering aan te tonen; zij zal, dat ben ik overtuigd, ook niet in gebreke blijven, om bij alle ondergeschikte administratien dat zelfde te doen in acht nemen en om in de eerste plaats, dadelijk na de ontvangst van dezen brief, de noodige bevelen te geven, om de nakoming te verzekeren van het slot des tweeden artikels van de overeenkomst.

„Ik zal nader gelegenheid hebben om op deze geheele zaak en het gebruik der te ontvangen speciën terug te komen; intusschen wil ik deze niet besluiten zonder Uwer Excellentie's aandacht te hebben gevestigd op art. 7 van het kontrakt, bepalende dat de koffij dadelijk bij aankomst te Batavia aan de agenten der Maatschappij zal worden afgeleverd. Dit beding is gemaakt in het belang van het Gouv[t], hetwelk daardoor gelegenheid zal hebben, om den gehelen omslag uit de thans gebruikelijke opschuring der koffij te Batavia, voortvloeijende, af te schaffen, en de koffijpakhuizen aldaar, aan de Maatschappij te verhuren, op die wijze een begin makende, met de bezuinigingen, welke het 's Konings begeerte is, dat alomme worden ingevoerd.

„Het spreekt van zelf, dat onder de gegeven omstandigheden geene remises van Uwe Excellentie tot stijving der Indische kas bij dit Ministerie worden te gemoet gezien, dan wanneer daarop dezerzijds nader bepaaldelijk zal worden aangedrongen." ([1])

Voor de Handelmaatschappij smaakte dit contract spoedig naar meer. Reeds bij missive d.d. 16 Mei 1825 N° 148 stelde zij den Minister voor *om den oogst van specerijen uit de Molukken jaarlijks haar af te staan*. De Minister antwoordde, dat hij wilde afwachten, wat nader omtrent de Moluksche cultuur zou beslist worden. Bij missive d.d. 24 Maart 1826 N° 111 kwam de Handelmaatschappij er op terug. Wat zij beoogde ten aanzien van het artikel „zonder eenigzints hetzelve aan een monopolie of uitsluitenden handel van onze zijde te willen onderwerpen", was slechts, dat haar het product werd geconsigneerd, eene overeenkomst „welke tevens in

([1]) Op deze laatste alinea kom ik terug in hoofdstuk VII.

het gemeenzaam belang der Maatschappij en van het Indisch Gouvernement zijn zoude, en welke, naar alle waarschijnlijkheid, gunstig op het artikel zelve zoude kunnen werken". Volgens haar, had nl. de ondervinding stellig geleerd: "van welk belang het bij de beperktheid van de consumtie van dit artikel is, dat deszelfs aanvoer op bepaalde markten geschiedt, en hetzelve zich zoo veel mogelijk in vaste handen bevinde, dewijl, wanneer hetzelve alleen als remise genomen wordt, door particulieren, die genoodzaakt zijn, om bij de aankomst van het artikel in Europa onverwijld tot elken prijs te realiseeren, dit natuurlijk het verlagen en geheel onder den voet werpen der prijzen ten gevolge moet hebben". — Het doel, luidde het verder, hetwelk de Maatschappij met het voorstel had, was geenszins het behalen van buitensporige winst, "maar wel om aan het koloniaal bestuur den hoogst mogelijk bestaanbaren prijs van hare specerijen te verschaffen: in het Vaderland, even als zulks voorheen het geval was, de hoofdmarkt der specerijen te vestigen en eindelijk in de vermeerdering harer retouren gelegenheid tot de uitbreiding van haren uitvoerhandel van voorwerpen der Nationale nijverheid, te vinden". De Maatschappij wilde de consignatie van het begrootte product, waartegen zij telkens, wanneer de Factory een gedeelte ter beschikking ontving, dadelijk aan de Indische regeering een voorschot zou verstrekken. "De Maatschappij deze specerijen aldus in consignatie ontvangende, zoo zoude het natuurlijk haar belang zijn, om de grootst mogelijke hoeveelheid, waarvoor het vertier derzelven vatbaar is, af te zetten, en dit tot de voordeeligste prijzen, tot wier bereiking het verleenen van een behoorlijken stilstand, in het belang der koopers, zeker veel zoude toebrengen, terwijl onverwijld na iedere verkooping het batig saldo, hetwelk aan de Indische Regering te goed zoude komen, aan hetzelve zoude worden geremitteerd. Ter nadere aanwijzing van het voordeel, hetgeen er voor de Indische Regering in deze transactie gelegen zoude zijn, voegen wij hierbij de aanmerking, dat de Maatschappij bij eene dergelijke operatie geene coursen verlangt van 47 en 48 stuivers Indisch per Piaster, of 110 à 112 centen per Nederlandschen gulden, zoo als dezelve thans, naar wij vermeenen, door particulieren aan het Indisch Gouvernement is afgeperst geworden, maar dat zij zoo voor de som, welke door de Factory in dezen zoude worden voorgeschoten, als voor die, welke naderhand door de Maatschappij zoude worden geremitteerd, zich te vreden stelt met den cours van gulden voor gulden, daar zij in deze transactie, gelijk vroeger

gezegd is, meer het algemeen belang en eene geschikte wijze van overmaking van gelden, dan wel eene buitengewone winst beoogt."

De Minister antwoordde bij missive d.d. 22 Mei 1826 l^{r} H. N° 70^{k} *Geheim.* Het oude Compagnie-stelsel moest opgegeven worden, daar de uitsluitende geschiktheid van den Molukschen bodem voor de specerijteelt, "een hersenschim" bleek en alzoo onze mededingers ook elders zijn gaan planten. De Minister vervolgde dan aldus:

"In deze omstandigheden zoude het niet raadzaam zijn dat stelsel te blijven aankleven: eene noodige beperkte teelt in Indië, in verband met afgemeten en spaarzame verkoopingen in Nederland, zoude al meer en meer de strekking hebben, om de specerij kulture in andere landen aan te moedigen, en het is integendeel voorgekomen, dat daar de Moluksche bodem de geurigste specerijen oplevert, en de teelt er, door hebbelijkheid en ondervinding, met minder moeijelijkheden te worstelen heeft dan elders, deze voordeelen, die wij nog boven onze mededingers bezitten, ons het middel aan de hand geven om door eene spoedige verandering van stelsel, het verlorene welligt te herwinnen en de Molukken weder te doen worden en blijven de eenige of althans de voorname voorraadschuur van dit artikel.

"Op deze gronden heeft het Z. M. behaagd het beginsel te omhelzen, dat zoo wel op de eilanden, welke onderhevig zijn geweest aan eene verpligte leverantie van specerijen aan het Gouvernement, als op de veel talrijker gedeelten van de Molukkos, dus verre onder de extirpatien begrepen, de teelt van die voortbrengselen zoo veel mogelijk zal worden uitgebreid, ten einde alzoo, de grootst mogelijke hoeveelheid specerijen aan den Molukschen bodem te ontwoekeren. Op de eilanden in de eerste cathegorie vallende, zullen de specerijen bij voortduring nog aan het Gouvernement moeten worden geleverd; doch in die welke onder de tweede cathegorie zijn begrepen, zal aan de planters de vrije beschikking worden gelaten, over de vruchten van hunnen arbeid. — Die vrijheid van handel, welke aan de laatsten zal worden toegestaan, om de toezegging van eene onbelemmerde beschikking te verwezenlijken, zal slechts zijn gebonden, aan de gemakkelijke verpligting om hunne produkten te voeren naar de havens van *Ambon*, *Banda*, *Ternate* en *Menado*, alwaar slechts de Nederlandsche vlag, en die van inlandsche vorsten, daarmede gelijk gesteld, zal worden toegelaten. — In dezen geest zijn de bevelen ingerigt, over dit onderwerp naar Indië afgevaardigd."

Hieruit volgde vanzelf, dat op het voorstel der Maatschappij niet kon worden ingegaan.

„Het doen overgaan der specerijen, in zoogenaamde vaste handen", herinnerde verder de Minister, „het houden van afgemeten verkoopingen met eenen vooraf bepaalden stilstand, en alle verdere pogingen om het artikel op eenen hoogen prijs te houden, zouden niet staan in overeenstemming met het aangenomen begrip, dat het dalen der prijzen het beste middel is, *en* om het vertier uit te breiden, *en* om de teelt in andere landen te drukken; en daarenboven zouden deze pogingen al spoedig worden verijdeld door den gestadigen aanvoer van die specerijen, over welke de vrije beschikking aan de inlanders zal worden gelaten."

Overigens kon niets de Maatschappij beletten om op de openbare verkoopingen te Batavia mede te dingen, doch wilde zij nader in schikkingen treden „als waardoor het groote oogmerk der nieuwe inrichtingen niet zal worden tegengewerkt", dan zou de Regeering gaarne tot nader overleg bereid gevonden worden, terwijl de gelegenheid geopend werd om op het Departement inzage te erlangen van de over de nieuwe inrichtingen bestaande stukken.

HOOFDSTUK IV.

's Konings meening over de verlenging van Van der Capellen's landvoogdij tot het najaar van 1825.

Zoolang het Opperbestuur geen last van Indië had, was het botertje tot den boôm, al vond men het ook minder aangenaam, dat er niets van al het lekkers in de Nederlandsche schatkist vloeide. In Indië zelf had de heer Van der Cappellen bovendien een kring van bewonderaars om zich, wier brieven naar Holland wel konden opwegen tegen berichten van ontevreden teleurgestelden, gelijk trouwens eene landvoogdij nooit kan nalaten op te wekken. Men noemt hem [1] *in de kracht van het woord*, een *edel mensch*: den *waardigen* Gouverneur; onzen *besten* Gouv.-Gen.; onzen *waardigen* en *beminden* Gouv.-Gen.; onzen *beminden* chef; onzen *besten chef*: onzen *braven Hoogen vriend*: onzen *geëerbiedigden* Gouv.-Gen.; onzen *nooit genoeg geprezene*, aan wien men *dagelijks* een *oprecht saluut aan tafel brengt*; onzen *nooit volprezen* Gouv.-Gen., dien *edelen man*, die zoo waarachtig verdient, dat men hem de waarheid nooit verberge, en wiens *wijsheid* voor niets staat: hoe ware het mogelijk het verlangen van zoodanig een man te kennen, en zich niet gedreven te gevoelen

[1] Zie bl. 40 dl. I *Brieven-Van de Graaff*

"door de oprechtste zucht om aan hetzelve te voldoen"; een man, *wiens hart en hoofd even zuiver en helder zijn;* onzen *waardigen gebieder; den besten man dien onze Lieve Heer ooit tot Gouverneur-Generaal heeft geroepen:* den *kundigsten* en *vlijtigsten ambtenaar van zijn Gouvernement:* dien *goeden Gouv.-Gen., die alles goeds zoo gaarne bevordert; weldoend genie;* onzen *Grooten Vriend*, wiens *grootmoedigheid* en *rechtschapenheid van ziel* over alle zwarigheden heenstapt, ook al heeft hij bedenkingen; wiens *grootheid* en *kalmte van ziel* in moeilijke omstandigheden, men in stomme bewondering aanstaart, dien men al meer moet achten en liefhebben, hoe langer men hem leert kennen; dien *braven man*, dien *edelen man*, die de waarheid *zoekt* en *lief heeft;* den *besten man op de wereld:* onzen *edelen rechter*, dien *éénige onder zoo vele duizenden, uit vrouwen gebaard;* onzen *grooten* en *beminden weldoener:* onzen *goeden* Gouverneur; onzen *edelen Vriend;* edelen Gouv.-Gen.: een *vriend van allen, die het wel meenen* met eene *grootmoedige* en *rechtschapen ziel:* met *opgeklaard verstand* en *vaderlijke bezorgdheid: vader* en *weldoener* der Indische volkeren, met *bewonderenswaardige grootheid* en *kalmte van ziel*, ja . . . *wiens gebreken zelven hem kenmerken als een edel mensch . . .*

such
As, to seek through the regions of the earth
For one his like, their would be something failing
In him that should compare. I do not think
So fair an outward and such stuff within
Endows a man but he.

Roemrijk heette in deze stemming 's Landvoogds regeering; *ongekende voorspoed* kroonde zijn bestuur over de Oost-Indische bezittingen, die, verzekerde het raadslid Van de Graaff, "nooit gelukkiger en bloeijender zijn geweest dan in dit tijdstip".

Te midden van dien z. g. *luister*, gaf de Koning eindelijk bij besluit d.d. 14 Juli 1823 N° 94 gevolg aan de "dringende en herhaalde aanzoeken" van den heer Van der Capellen om "in den loop van het jaar 1824" naar het vaderland terug te keeren, terwijl generaal De Kock de landvoogdij als *luitenant-gouverneur* zou waarnemen, tot er nader in werd voorzien (¹). Hoe kwam men aan dat luitenant-gouverneurschap? Bij koninklijk besluit d.d. 8 Mei 1822 N° 68 was "naar aanleiding van artt. 5 en 6 van het Reglement op het beleid der Regering van

(¹) Het besluit vindt men o. a. afgedrukt als bijlage van de in hoofdstuk XIV vermelde afscheidsrede in de *Buitengewone Bataviasche Courant* van 3 Januari 1826.

Nederlandsch Indië" generaal De Kock benoemd "tot Luitenant-Gouverneur van 's Rijks Aziatische bezittingen, met zitting in den Raad van Indië, zullende hij bij voortduring den post van commandant der troepen aldaar blijven bekleeden", terwijl tevens bepaald werd "dat ingeval van overlijden of vertrek van den tegenwoordigen Gouverneur Generaal van Ned. Indië, hij zich provisioneel en in afwachting van Z[r] M[s] nadere beschikking over dat ambt, belasten zal zoo wel met het opperbestuur der gemelde bezittingen, als met het bevel over 's Rijks Land- en Zeemagt beoosten de Kaap de Goede Hoop" ([1]). Het was eene bijna lachwekkende slordigheid van *Koloniën*, dat voorbij gezien werd, dat het Reg. Regl. den titel van luitenant-gouverneur niet kende, wel dien van luitenant-gouverneur-generaal: zie de artt. 4 en 5. Mag men er eene kleine aanwijzing in vinden, van de wijze, waarop in het algemeen het beheer der koloniën gevoerd werd onder het ministerie Falck? ([2])

De Gouv. Gen. had zich intusschen mede tot het Ministerie gewend met drie vragen, waarvan de strekking blijkt uit het daarop gevolgd koninklijk besluit d.d. 21 Juli 1824 N° 98, houdende:

1° Dat het traktement van den Landvoogd zou ophouden met den dag der overgave aan den Luitenant-Gouverneur;

([1]) De in de vorige noot vermelde courant bevat niet tevens dit besluit, maar wel het extract eener missive van minister Falck d.d. 22 Mei 1822, N° 5/77, houdende gedeeltelijke mededeeling van het K. B. d.d 8 Mei 1822. Misschien werd het stuk in de courant van 1826 niet afgedrukt met het oog op de regeling van het legercommando, dat generaal Van Geen destijds reclameerde, gelijk ik in hoofdstuk XIV zal mededeelen.

([2]) Het is verklaarbaar, dat in weerwil van het vermelde besluit, publicisten zich onwillekeurig gehouden hebben aan de titulatuur, die het Regeerings-Reglement voorschreef, te eerder omdat met het optreden van commissaris-generaal Du Bus inderdaad de titel in luitenant-gouverneur-generaal werd veranderd. Als voorbeelden van verkeerde aanwijzing, vestig ik de aandacht op bl 7 van Van der Wijck's proefschrift, waar men leest, dat De Kock „sinds 1822" de waardigheid van L G G. bekleedde; zoomede op bl 209 en 242 dl II eerste stuk (1873) der *Geschiedenis van de Nederlandsche Oost-Indische Bezittingen* door J J Meinsma, dat „bij Koninklijk Besluit van 8 Mei (1822) de Kock benoemd werd tot Luitenant-Gouverneur-Generaal" en dat Van der Capellen „den 1 Januari 1826 het bewind overdroeg aan den Luitenant-Gouverneur-Generaal Merkus de Kock" — ofschoon Stbl. 1826 N° 1 het anders leert. Zie ook mijne aanteekening in de *Van de Graaff-Brieven* dl I, bl. 90, noot 7; doch ik had er daar aan moeten toevoegen, dat hij slechts den titel van L.-G. voerde tot de overgave van zijn waarnemend landvoogdschap aan Du Bus op 4 Februari 1826 — zie Stbl. 1826 N° 5. Sinds is de titel L G G : zie o.a. bl. 152 van Van Rhede's boek over *De Gouverneurs-Generaal*, enz. (1891).

2° Dat tot goedmaking der reiskosten van den heer Van der Capellen werd toegestaan f 25000;

3° Dat hem vergund werd „om, gedurende de terugreis, zijne tegenwoordige montering en onderscheidingsteekenen te dragen".

Aldus zou de heer Van der Capellen eerlang gelegenheid vinden, gelijk wij in hoofdstuk XIV zullen lezen, om zich midden op zee voor het bewonderend scheepsvolk, uitgedost in al zijne glorie te vertoonen, ja tot ergenis van de uniform-dragenden op een hoffeest te Brussel als ..... *generaal der Infanterie*, zooals in ons laatste hoofdstuk zal worden verhaald!

Het besluit werd gevolgd door een, dat de strekking had om generaal De Kock evenzeer een genoegen te geven. Een koninklijk besluit van 14 September 1823 N° 14 had namelijk bepaald, dat hem gedurende eene waarneming als landvoogd zou toegelegd worden f 100000 's jaars; een van 7 October 1824 N° 119 verhoogde dat met f 50000!

De mededeeling aan den Landvoogd, dat hij de vrijheid had om in den loop van 1824 terug te keeren, was met betuigingen van groote waardeering gepaard gegaan. De vrienden waren er verrukt over; de bewondering steeg, toen de Landvoogd in 1823 besliste om zijn terugkeer voorloopig uit te stellen! Welgezinden en weldenkenden waren toch met nieuwe vreugde over zoo'n edelmoed vervuld. Koning en Vaderland, die reeds dankbaar moesten zijn voor het verledene, behoorden voor dezen stap nòg dankbaarder te wezen (1)! Hoeveel leed nochtans zou de heer Van der Capellen niet zijn bespaard, wanneer hij heengegaan ware, toen zijn tijd gekomen heette; want zeker niets zal hem zóó zeer getroffen hebben, dan dat de Koning hem toen zou doen gevoelen er genoeg van te hebben niet alleen, doch dat zijn vervanger benoemd werd met het openbare doel om den verwarden winkel in orde te brengen (2)!

De Koning had de hem rechtstreeks door Van der Capellen gezonden mededeeling over zijn verlengd aanblijven ontvangen, toen reeds de Minister, bij de toezending d.d. 5 Maart 1825 van het Preanger-

(1) *Brieven-Van de Graaff*, dl. I bl. 38-39

(2) Zie mijn *Dipanegara*-artikel in de *Bijdragen van het Kon. Instituut* dl. XLVI (1896), bl. 406-407. — In een artikel over de *Leening van 20 millioenen*, voorkomende in *De Weegschaal* van 1826, bl. 61-73, wordt het naar aanleiding van het motiveeren der benoeming van Du Bus tot commissaris-generaal, „reeds buitengewoon genoeg" genoemd, dat „zulke luide verwijtingen" van officieele zijde gehoord werden.

contract, den Landvoogd duidelijk genoeg te kennen had gegeven, dat de Opperbestuurder zich alles behalve over het Indische regeeringsbeleid gesticht gevoelde ([1])! Die ongunstige stemming bleek niet weinig toegenomen op het van den Minister ontvangen bericht, dat het in Zuid-Celebes tot een opstand gekomen en dientengevolge uitzending van troepen zeer noodig was ([2]). Het volgend particulier briefje, gedagteekend Brussel 14 Maart 1825, hetwelk de Staatssecretaris De Mey van Streefkerk aan Elout schreef, is teekenend genoeg:

„Uwe weinig opbeurende brieven van den 11 en 12 dezer, over de O. I. aangelegenheden, zijn, zoo als U. E. ligt begrijpen zal, door den Koning met leedwezen ontvangen. Z. M. behoudt zich voor om, bij uwe aanstaande komst alhier, mondeling de meenige opmerkingen te behandelen, waartoe de daarnevens overgelegde stukken overvloedige aanleiding geven, en heeft thans slechts gewild, dat ik U. E. zoude uitnoodigen: 1° tot het inzenden eener officieele voordragt ter aanwerving en overbrenging van troepen voor de O. I. Koloniën, vermeenende Z. M., even als U. E., dat daarmede, in de gegevene omstandigheden, niet mag worden verwijld, en 2° tot het mededeelen van uwe consideratien en advies, wat er te doen zij, met opzigt tot het, door den Gouverneur-Generaal Van der Capellen genomen besluit om nog een jaar op Java te blijven, zulks in verband beschouwende met de bewoordingen, waarin aan denzelven de vergunning tot zijne terugkomst in het moederland gegeven is."

Minister Elout antwoordde op dit tweede punt den 19n Maart 1825. Hij herinnerde er aan, dat blijkens rapport van zijn ambtsvoorganger d.d. 16 Juni 1823, het besluit van 14 Juli d. a. v. was voortgevloeid uit het stellig verlangen van den Landvoogd zelf om terug te keeren. Dat deze nu dien terugkeer uitstelde, moest enkel hieraan worden toegeschreven, dat, naar het inzien van den Gouv. Gen., er „buitengewone omstandigheden" waren gerezen, die het hem plichtmatig deden oordeelen aan te blijven. Zoo o. a. had ook de heer Van der Capellen d.d. 9 October 1824 aan hem, Elout, een brief geschreven, die ontvangen was in Januari 1825, en waarin het volgende voorkwam:

„Ik ben nog niet van mijn voornemen afgegaan, om met het einde van dit jaar de terugreis naar Europa aan te nemen, in gevolge het verlof daartoe van den Koning bekomen en overeen-

([1]) Zie bl. 50.

([2]) Zie over de onlusten op Zuid-Celebes § 52 dl. I mijner *Van de Graaff-Brieven*.

komstig mijn hartelijk verlangen. Intusschen wil ik u niet verbergen, dat ik nog zoo veel belangrijke zaken ter afdoening in dat kort tijds verloop voor mij zie, en zoo doordrongen ben van mijne verpligting om vooral opzigtelijk onze financiën goede en vaste bepalingen daar te stellen voor dat ik de regering in andere handen overgeef, dat ik het niet als eene onmogelijkheid beschouw, dat mijn vertrek nog zal worden uitgesteld. Ik hoop spoedig in staat te zullen zijn daaromtrent een stellig besluit te nemen, het welk u dadelijk zal worden medegedeeld, en alleen zal afhangen van het geen mijne pligt mij duidelijk en stellig zal voorschrijven."

Hoezeer nu — vervolgde Elout's advies — hij (Elout) geene kennis had gekregen van het voornemen tot langer verblijf, noch particulier, noch officieel — "eene omstandigheid, welke ik aan geene andere oorzaak dan aan verzuim ter Secretarij te Batavia, waarvan meer voorbeelden zijn, kan toeschrijven" — en hij dus niet in staat was de aanleiding ertoe bepaald op te geven, maakten toch, oordeelde de Minister, zoowel de aangehaalde woorden van bovenvermelden brief, als mededeelingen van den Lt-Gen. De Kock, het duidelijk, wat de eigenlijke reden tot het verlengd verblijf zou zijn. "Het zal", schrijft dan Elout over den invloed van het raadslid Van de Graaff op den Landvoogd (1), "zeker aan den goeden wil van den Baron van der Capellen niet ontbreken, om al dat te doen, wat ten goede zoude kunnen dienen; ik ken en waardeer de zuiverheid zijner bedoelingen, maar ik moet mede rondelijk betuigen, dat onder zijne zeer vertrouwde raadgevers mannen zijn, wier bekwaamheid ik niet wil verduisteren, maar wier wijze van zien en beheer bij ondervinding gebleken is niet juist te zijn.

"De tijd van een jaar zal al grootendeels verstreken zijn, voor dat eenige nadere bevelen van hier den Gouv. Genl zouden kunnen toekomen; maar het is nog ten vollen tijd, en ik acht zeer van belang dat de Gouv. Genl gedurende zijn verblijf, hoe lang of kort ook, Uwer Majs stelligen wil te weten krijge, omtrent de wijze van beheer." De heer Elout verklaarde ten slotte bezig te zijn aan voorstellen ten deze, die hij aan Zr Ms oordeel zou onderwerpen.

Had de Minister den Koning moeten mededeelen, dat door hem geene brieven over het verlengd verblijf waren ontvangen, per schip

(1) De brief is door den heer Elout eigenhandig geschreven en wijl zijn handschrift bijzonder onduidelijk is, heb ik bij dergelijke minuten veel moeite met de ontcijfering gehad. Dit ter verschooning van mogelijke fouten.

Jonge Jacobus, een paar dagen later, nl. 22 Maart 1825, aangekomen, ontving hij een „brievenkistje, hetwelk echter”, rapporteerde de Minister dien dag aan Z. M., „niets belangrijks inhoudt dan eene missive gedagteekend Batavia den 12n October jl. N° 223, welke ik mij haast aan Uwe Maj. ter lezing aan te bieden” (1).

Deze brief, juist handelende over het besluit tot uitstel van vertrek, luidde in zijn geheel als volgt:

Het is aan Uwe Excellentie bekend, dat op mijne dringende en herhaalde bede, Zijne Majesteit bij besluit van den 14 Julij 1823 (N° 94) heeft goedgevonden mij te veroorloven in den loop dezes jaars, op zoodanig tijdstip als mij meest geschikt mogt voorkomen, mijne functiën neer te leggen en aan den Luitenant-Gouverneur over te geven.

Ten gevolge dier vergunning had ik vast besloten in December dezes jaars de terugreis naar *Europa* aan te nemen, werwaarts mijne personele belangen en genoegens, en de vurige wensch mijner dierbaarste betrekkingen mij sedert lang geroepen hebben.

Ik hoopte zelfs nog onlangs bij mijne terugkomst op *Java* dit voornemen ten uitvoer te kunnen brengen en had in die veronderstelling in het gaan van *Soerabaija* naar *Batavia* het schier voltooide fregat, te *Rembang* reeds in oogenschouw genomen.

Sedert mijne aankomst evenwel te dezer hoofdplaats, van welke ik door een samenloop van omstandigheden zeven maanden was afwezig geweest (2), heb ik nader rijpelijk mijne verpligting geraadpleegd, en als een gevolg daarvan bevonden, dat, hoezeer ik ook mogt verlangen van 's Konings vergunning gebruik te maken en hoe brandend mijne begeerte ook zijn mogt om eindelijk met mijne Echtgenoot naar het geliefde Vaderland, in den schoot der mijnen terug te keeren, en den gewigtigen en werkzamen, doch niet altijd even aangenamen werkkring, in welken ik nu reeds een' zoo geruimen tijd verkeer, te zien eindigen, ik in den loop van de twee maanden, welke mij van dit jaar nog overschieten, met geene gerustheid deze gewesten zou kunnen verlaten.

(1) Het verzenden der brieven in kistjes had tengevolge, dat de stukken bij aankomst van het schip niet aanstonds per post verzonden konden worden, waardoor vertragingen in de ontvangst door het Ministerie van wel 14 à 16 dagen ontstonden, terwijl particulieren en dagbladen veel eerder op de hoogte der gebeurtenissen kwamen. Op dien grond, verzocht de Minister bij depêche d.d. 9 November 1825 N° 75/265 aan den Landvoogd: „dat de aan mijn Ministerie verzonden depêches, kouranten en alle stukken welker spoedige kennis eenigzints belangrijk kan zijn, niet in kistjes, maar in gewone enveloppes of pakketten worden vervat”.

(2) Ten gevolge van de reis naar de Molukken.

De menigte van gewigtige zaken, die nog afdoening vorderen, maar bovenal de financieele toestand, welke wel doordachte en aanvankelijk goed bestuurde maatregelen dringend vereischt, voorts de staat van zaken op *Celebes*, welke militaire operatiën onvermijdelijk maakt, en onlangs geene gunstige wending genomen heeft, al dit te zamen heeft mij na aandachtige overweging tot het besluit doen komen om mijn vertrek van hier nog voor eenige maanden en dus waarschijnlijk tot het najaar van 1825 te verschuiven; en ik heb van dit mijn voornemen dan ook heden in Rade van Indië mededeeling gedaan.

Bij het nemen dezer voor mij gewigtige beslissing, en het doen dezer opoffering, die niet gering te achten is, heb ik noch eigen belang, noch persoonlijk genoegen beoogd, maar eeniglijk geraadpleegd het geen ik aan mijn pligt verschuldigd meen te zijn. Ik vertrouw daarom op deze wijze niet tegen den wil of de bedoelingen van Zijne Majesteit te hebben gehandeld.

Aan Uwe Excellentie mededeeling van dit een en ander doende, neem ik de vrijheid daarbij te voegen, dat het mij even geruststellend als aangenaam zoude zijn spoedig te mogen vernemen, dat ik mij in dit vertrouwen niet bedrogen heb.

Wat meldde de Minister naar aanleiding van dit schrijven aan den Koning?

Alvorens hierop te antwoorden, moet ik 's lezers aandacht er op vestigen, eensdeels dat, ofschoon de Minister inderdaad telkens reden van ontevredenheid meende te moeten hebben over den Landvoogd, hij daaraan nooit op afbrekende wijze aan den Vorst uiting gaf; anderdeels dat de Minister in zijne eigen briefwisseling met den Gouverneur-Generaal zòò menigmaal wees op verkeerde behandeling van zaken, dat de Indische regeering, die eigenlijk nooit tot dusver eene leidende hand van het Ministerie gevoeld had, er geheel door over stuur geraakte.

Wij lazen, dat volgens bericht door den Minister aan den Koning, de *Jonge Jacobus* niets bijzonders voor het Departement had aangebracht. Over dat nalatig toezenden van berichten en stukken had reeds te voren, doch dezelfde maand Maart, namelijk bij depêche van den 5n N° 32/44, de Minister de volgende vermaning doen afgaan.

Het is in de laatste tijden meermalen gebeurd, dat mij depêches van Uwe Excellentie zijn geworden, waarvan de voornaamste bijlagen waren teruggehouden. — Dit heeft onder anderen plaats gehad, met *het financiële rapport van de Hoofd-Directie van Financiën*, behoorende

bij de Secreete missive van den 10ⁿ Februarij 1824 N° 2 [1], en met *het reglement op het bestuur van Amboynezen en onderhoorigheden* — een der belangrijkste bijlagen van het rapport van 9 Julij 1824 N° 152*a*, welke stukken mij nog altoos ontbreken, in weerwil van den geruimen tijdsverloop, sedert de ontvangst der brieven, tot welker behoorlijk verstand, dezelve zoo onontbeerlijk zijn.

Eene gelijke vertraging heeft plaats in den ontvangst der Registers van handelingen en besluiten *in* en *buiten* Rade, zooals reeds aan Uwe Excellentie kennelijk is, uit mijnen brief van 3 December 1824 N° 21 269 [2]; de eerste zijn op dit oogenblik nog niet later dan tot November 1823 en de laatste slechts tot Mei 1823, hier voorhanden, zoo dat niet zelden de beöordeeling van allerlei zaken, door het gemis van die Registers, onvolledig blijven, of geheel uitgesteld worden moet.

Het zal niet noodig zijn Uwe Excellentie te overtuigen van de noodzakelijkheid dat hierin verandering kome, houdende ik mij verzekerd, dat de blote kennisgave van deze hoogst onnaauwkeurige en voor Zijner Majesteit's dienst nadeelige behandeling van zaken ter Secretarie. gevolgd zal worden door gepaste en blijvende voorzieningen....

[Verzoek om toezending van aangewezen *Staatsbladen*, *Naamboekjes*, *Couranten*, ter aanvulling van groote gapingen].

Gaarne zal ik, met het Register der besluiten *in* en *buiten* Rade, zoo voor het vervolg als voor het verledene, ontvangen een afschrift van de daarvan bestaande *Indices*.

Maar nu de *Jonge Jacobus* ook weer niets had aangebracht, vervolgde de Minister bij depêche d.d. 16 Maart 1825 N° 19/47 het onderwerp aldus:

Eene geregelde en zorgvuldige briefwisseling tusschen dit Ministerie en de Hooge Regering van Nederlandsch Indië, is zoo belangrijk voor beiden, dat, ofschoon ik dit onderwerp reeds in het algemeen heb aangevoerd, bij mijnen brief van 5 dezer, N° 32/44, ik mij nader gedrongen gevoel, daarop terug te komen, bij inzage der dépêches aangebragt met de brik *Jonge Jacobus*, den 3den of 4den November van Batavia gezeild.

Volgens particuliere berigten in menigte met dat vaartuig ontvangen,

(1) Het is wel vreemd, dat, in weerwil van deze herinnering, dat rapport het Ministerie eerst ontving in Maart 1826! Zie bl 16. — Op bl. 13 al. 2 r. 2 v. b., staat over dit rapport *naderend* in plaats van: *nader en*

(2) De missive handelde over *delegatien* — zie bl. 80 —, maar zij besloot incidenteel met de vermaning, dat: „in het algemeen, zoo veel doenlijk, bespoedigd wordt de overzending van de registers van Uwe Besluiten en die *in Rade*, welke zeer dikwijls, bij de behandeling der koloniale zaken, te pas komen en, tot heden niet verder zijn ingekomen dan: eerstgemelde, tot ultimo Julij en laatstgemelde tot ultimo November 1823". — Dit *Juli* 1823 in den brief van December 1824, in verband met *Mei* 1823 in dien van Maart 1825 kan ik niet verklaren.

zoude Uwe Excellentie besloten hebben nog een jaar aan het hoofd des bestuurs te blijven: — aan de schuld aan het huis van *Palmer*, reeds aangegroeid tot drie millioenen, zoude eerlang eene verdere uitbreiding staan te worden gegeven: — en eindelijk zouden de zaken van *Makasser*, eene zeer ernstige wending hebben genomen.

Over geen van deze onderwerpen handelen de per de *Jonge Jacobus* ontvangen brieven, en echter ware het belangrijk geweest, daaromtrent bij die gelegenheid eenige stellige berigten te ontvangen; men zoude dan niet in het onzekere zijn geweest, in hoe ver de maatregelen, bij mijnen brief van den 8sten dezer N° 32 *Geheim* medegedeeld (1), ten gevolge der veranderde omstandigheden, als genoegzaam en voldoerde kunnen worden beschouwd, noch ook, of en zoo ja, welke vermeerdering de uitzending van militairen in dit jaar, zoude behooren te erlangen, waaromtrent ik echter, op grond van den inhoud van eenen bijzonderen brief van den Luitenant-Gouverneur *de Kock*, een voordragt aan den Koning zal doen.

Dat alles geeft mij aanleiding Uwe Excellentie op nieuws te verzoeken, om ten aanzien van de Europesche briefwisseling zoodanige bevelen te willen geven, dat alle mededeelingen die voor dit Ministerie noodzakelijk of belangrijk zijn, met orde en spoed worden afgezonden. (2)

Was alzoo de Minister verstoord over het brievenkistje van de *Jonge Jacobus*, de eenige brief van belang er in ondervond er de gevolgen niet van. Immers, toen het schrijven van den Landvoogd over het verlengd aanblijven den Koning bij rapport d.d. 22 Maart 1825 N° 46 werd aangeboden, deed de Departementschef het onder de volgende waardeerende betuiging:

„Bij de in dit stuk ontvouwde redenen van het uitgesteld vertrek van den Heer van der Capellen naar Europa, zij het mij geoorloofd nog eene te voegen, genomen uit de kennis, die ik van zijne persoonlijke denkwijze heb en welke de kieschheid hem waarschijnlijk verboden heeft te noemen — namelijk de wensch om zelf de opperste verantwoordelijkheid te dragen van de buitengewone maatregelen, die tot herstel der financiën stonden genomen te worden, zonder

(1) Het 8-millioenencontract met de Handelmaatschappij: zie bl. 49

(2) Verg. over 's Ministers ontevredenheid wegens nalatige toezending der registers de *Van de Graaff Bruten*, dl II bl. 283-284. — Op 's Konings initiatief ging d.d. 1 Februari 1826 op nieuw eene ernstige aanschrijving af over het regelmatig toezenden van berichten, welke ik opnam onder Bylage N° I. Onder Van der Capellen's opvolger is er inderdaad verbetering ten deze gekomen, gelijk blijkt uit het ministerieel rapport aan den Koning d.d. 4 December 1826 in hoofdstuk XVII

eenig gedeelte daarvan op zijnen opvolger te schuiven." — De Minister verzocht den Koning hem in staat te stellen om als antwoord op het aangeboden stuk „te voldoen aan de in het slot van hetzelve vervatte bede van den Heer van der Capellen, om spoedig te mogen vernemen dat hij, door het verlengen van zijn verblijf, niet tegen den wil of de bedoelingen van U. M. heeft gehandeld".

Met dit schrijven kruiste zich een brief van den Staatssecretaris, gedagteekend Brussel 22 Maart 1825 l[r] U[3] *Geheim*, waarin den Minister het volgende, in antwoord op diens bl. 58 vermeld voorstel van 19 te voren, werd bericht:

„Ik vinde mij gelast aan Uwe Excellentie kennis te geven, dat de Koning zich geheel en al vereenigt met de denkbeelden vervat in Uw geheim rapport van den 19 dezer N° 43; Zijne Majesteit zal dienvolgends het door U, in den geest derzelve, te ontwerpen besluit te gemoet zien; ook wenscht Hoogstdezelve dan tevens van Uwe Excellentie te vernemen of het als nuttig zoude kunnen worden beschouwd, dat, behalve de, door tusschenkomst van Uw departement te geven bevelen, te gelijk, door Zijne Majesteit zelve aan den Gouverneur-Generaal *Van der Capellen*, wierd geschreven in antwoord op de laatste brieven door hem aan Zijne Majesteit onmiddelijk gerigt, en achtervolgends aan Uwe Excellentie medegedeeld, en zoo ja welke strekking zoodanige kabinets-aanschrijving voornamelijk zoude behooren te hebben.

„Voorts zal de Koning de mededeeling verwachten der berigten welke Uwe Excellentie heeft ingewonnen nopens de leening, die bij *Engelsche* huizen, voor rekening van het Nederlandsch Oost-Indisch Gouvernement, zoude geopend zijn."

Drie dagen later zond 's Konings secretaris van Staat mede uit Brussel terug den brief van den Landvoogd d d. 12 October 1824 (bl. 60), met bijvoeging van ondervolgend schrijven d.d. 25 Maart 1825:

„Ik heb de eer hiernevens aan Uwe Excellentie terug te zenden, de missive van den Gouverneur-Generaal van Neerlands Indië van den 12 October ll. N° 223, bij Uw rapport van den 22 dezer N° 46, *geheim*, overgelegd, en tevens aan Uwe Excellentie te doen geworden een brief van den Baron *Van der Capellen*, aan den Koning gerigt, en gedagteekend 13 October 1824; op dit laatste stuk verlangt Zijne Majesteit Uwe consideratiën en advies te ontvangen.

„Alhoewel de ongunstige indrukken, welke de tegenwoordige

omstandigheden in Oost-Indië vooral bij gebrek aan voldoende toelichtingen, noodzakelijk moeten te weeg brengen, het wenschelijk konden doen achten dat de Baron *Van der Capellen* op den vroeger voorgenomen tijd ware teruggekeerd, zoo schijnen alsnu alle beraadslagingen deswege geheel overtollig en zonder doel, want al improbeerde Zijne Majesteit het voornemen van den Gouverneur-Generaal nopens zijn verlengd verblijf, zoude het berigt daarvan niet veel vroeger dan *Augustus* ter zijner kennis komen, en wanneer men dan daarbij de tijd voegt tot het maken van schikkingen voor het aannemen der reis vereischt, dan zoude het tijdstip, waarop de Gouverneur-Generaal thans voornemens is terug te keeren, van zelve bereikt worden.

„Hetgeen tegenwoordig naar Zijner Majesteits inzien, te doen staat, is, dat men zorge, dat het verblijf van den Baron *Van der Capellen* te Batavia zich niet verder uitstrekke dan hij aanwijst, en dat hij alsdan zonder verwijl repatriëre; Zijne Majesteit verlangt dat Uwe Excellentie deszelfs gedachten late gaan, over de dienvolgends aan den voorm^n^ Gouverneur-Generaal af te zenden instructiën, ten einde bij gelegenheid Uwer aanstaande komst te *Brussel*, deswege en over de daarmede in verband staande aangelegenheden van Neerlands Indië met Hoogst denzelven verder in mondeling overleg te treden."

Het gevolg van dat mondeling overleg is geweest, dat de Minister bij rapport d.d. 4 April 1825 *Geheim* N° 59 twee stukken ter koninklijke vaststelling ontwierp.

Het eene werd het K. B. van 5 April 1825 l^t^ Q^4^ *Geheim*, waarbij werd goedgekeurd 's Landvoogds verlengd verblijf tot het einde van 1825, echter: „met verdere mededeeling, dat Wij van zijnen ijver verwachten dat die tusschentijd zal worden ten nutte gemaakt tot het nemen van alle zoodanige maatregelen als tot herstel en verbetering der Indische, vooral geldelijke aangelegenheden, dienstig zullen geacht worden, alles achtervolgens de door Ons of Onzentwege te geven voorschriften". — Dit besluit werd den Landvoogd gezonden door tusschenkomst van den Minister, die in de aanbiedende depêche van 7 April 1825 N° 62 *Geheim* er aan toevoegde: „dat het mij tot een wezenlijk genoegen strekt, den tolk der Koninklijke goedkeuring te zijn, op eenen stap, die, hoe bedroevend de aanleiding daartoe ook zij, echter een nieuw bewijs heeft opgeleverd van Uwen ijver voor de gewigtige taak aan Uwe zorg betrouwd". — Waren deze woorden wellicht ingegeven om

eenigermate te verzachten den indruk, dien moest maken de lezing van nog een ander in het pakket voorhanden stuk, namelijk van den koninklijken kabinetsbrief van denzelfden datum als het besluit, zijnde het tweede door Elout ontworpen schrijven? Zooals dat luidde, is het door den Koning geteekend geworden [1]. Ik laat het in zijn geheel hier volgen: de laatste alinea is prachtvol.

Wij hebben kennis genomen van de mededeeling door U zoo aan Ons, als aan het departement van Kolonien gedaan van Uw voorgenomen langer verblijf in Indië tot het najaar 1825 en van de gronden, die U daartoe hebben bewogen. Zoo het ons aan den eenen kant leed doet, dat omstandigheden, waaromtrent wij na meer vollediglijk met dezelve te zijn bekend gemaakt, ons nader oordeel voorbehouden, uwe tegenwoordigheid langer vereischen dan aanvankelijk was voorgenomen, zoo willen wij echter onze goedkeuring niet onthouden omtrent uw besluit, hetwelk de hoop en verwachting geeft, dat hetzelve goede uitwerkselen voor de belangen aan uwe zorg toebetrouwd, hebben zal.

Daartoe zal uw verblijf vooral vruchtbaar moeten zijn in groote besparingen, en in alle zulke maatregelen, als strekken kunnen om de te hoog gerezen uitgaven binnen de behoeften en grenzen terug te brengen, een onderwerp, waarover U nader en afzonderlijk onze voorloopige meening zal worden kennelijk gemaakt, welker naauwgezette opvolging wij U bij dezen aanbevelen Wij hebben ook met leedwezen opgemerkt, hoezeer bij aanhoudenheid de goede verstandhouding met naburige Inlandsche vorsten en volken gestoord wordt. Wij verlangen dat de zorgen der Indische regering daartoe strekken, dat alle aanleiding tot misverstand door de militaire en burgerlijke gezagvoerenden vermijd worden, daar het onze uitdrukkelijke begeerte is, dat waar het eenigzins mogelijk is, vrede te behouden opdat alzoo de Rijksschatkist met geene hoogloopende uitgaven bezwaard worde, de handel bloeie, en de welvaart onzer onderdanen op vaste beginselen ruste.

Daar wij het belangrijk achten dat ten aanzien van vele aangelegenheden Uwe toelichting de veelal onvolledige inlichtingen der Indische berigten aanvulle, zoo verlangen Wij, dat Uw vertrek naar herwaarts niet later plaats vinde, dan op het einde van dit lopende jaar.

En bij dat alles kwamen de gelijktijdig vastgestelde besluiten betrekkelijk Begrooting en Bezuiniging, waaraan de beide volgende hoofdstukken gewijd zijn en die niet anders konden luiden voor den Landvoogd dan als straffende verwijten over het door hem gevoerd

[1] Zie bl 94

beleid. De Landvoogd trachtte zich echter over de lastgeving tot terugkomen zooveel mogelijk goed te houden tegenover derden. Toen hij op het einde van Augustus 1825 besluit en kabinetsbrief ontving, deelde hij generaal De Kock mede, dat hij teruggeroepen werd om vele inlichtingen te geven en dat de stelligheid van dit bevel hem „aangenaam" was (1). Wie zou er dupe van worden?

HOOFDSTUK V.

Het koninklijk besluit d.d. 3 April 1825 N° 89 tot vaststelling eener vijfjarige Indische begrooting door den Koning.

In deze zelfde dagen van aanvang April 1825 gaf minister Elout gevolg én aan bij hemzelf gerezen gedachten, én aan 's Konings evenzeer spontaan opgekomen aandrang om maatregelen in het leven te roepen, die konden strekken om in Indië een zuiniger financieel beheer tot stand te brengen.

Daartoe behoorde in de eerste plaats de vaststelling der Indische begrooting door den Koning en wel om de vijf jaren.

Bij missive d.d. 2 April 1825 N° 57 *Geheim* deed de Minister daartoe het volgend voorstel:

Onder de middelen tot herstel en behoud van de financiele orde in Nederlands Indië behoort voorzeker eene goede inrigting en vooral eene strenge handhaving van de begrooting der uitgaven. Dit middel zal dan bijzonderlijk krachtig zijn, wanneer die begrooting door U. M. zelve wordt vastgesteld; alzoo toch zal het oppergezag van het Moederland eenen dadelijken en nuttigen invloed op het geldelijk beheer in Indië oefenen, en dit beheer eene gewenschte vastheid erlangen. Hiertoe echter is onvermijdelijk dat die begrooting over een langer tijdvak dan van een jaar loope. Tot nu toe wierden die begrootingen door den Gouv. Gen. in Rade voor één jaar vastgesteld; dan na eene ondervinding van ruim acht jaren bestaat er mogelijkheid om over een ruimer tijdvak de vermoedelijke uitgaven onder zekere voorbehouding te regelen. Het komt mij althans wenschelijk voor, dat daarvan eene proeve genomen worde.

Deze bedenkingen hebben mij bewogen ten dien aanzien aan U. M. een voorstel te doen, hetwelk vervat en ontwikkeld is in het hiernevens gaande ontwerp van besluit en de daarbij gevoegde ophelderende

(1) Zie den aanvang van hoofdstuk XIV.

nota. Welligt zal U. M. dit ontwerp niet in alle deelen even volledig vinden; dan het zij mij vergund te mogen aanmerken, dat men in Indië niet ten volle bekend is met alle de voorschriften, welke tot het zamenstellen eener begrooting hier te lande worden in acht genomen, en dat het (mijns bedunkens) in deze verkieselijker is, om voor het oogenblik het bij deze eenvoudige bepalingen te laten berusten dan om door te groote vermenigvuldiging van regelen aanleiding te geven tot eene vertraagde inzending van de eerste begrooting, die tot eene proeve dienen moet, waar spoedige voortzetting zoo hoogelijk noodig is.

Het in dit schrijven bedoeld ontwerp is ook wegens de toelichtingen belangrijk. De Minister had ze, gelijk wij lazen, bij het ontwerp gevoegd in eene afzonderlijke nota, doch voor de gemakkelijkheid der kennisneming laat ik ze volgen *onder* de daarbij behoorende bepalingen.

Overwegende dat het Opperbestuur door Ons over de volkplantingen en bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen geoefend, zich ten aanzien van Nederlandsch Indië, na de reeds verkregen kennis van de lasten en inkomsten kan en behoort uit te strekken tot het bepalen, van tijd tot tijd, van den aard en de hoegrootheid der uitgaven van het Koloniaal bestuur;

Overwegende dat de maatregelen onlangs door Ons genomen, tot het bezorgen van geldelijke hulp aan de Indische financiën, dienen vergezeld te gaan van bepalingen, welke de zekerheid verschaffen dat de inkomsten dier bezittingen toereikende zullen zijn, om aan alle kosten van beheer, en daaronder ook aan de uit die maatregelen voortvloeijende verpligtingen, zonder verdere buitengewone hulp en buiten bezwaar van den Moederstaat te voldoen;

Overwegende dat het middel om hiertoe te geraken niet alleen moet worden gezocht in eene veranderde inrigting der begrootingen van inkomsten en uitgaven van Nederlandsch Indië, maar ook, en wel bijzonder, in eene volstrekte vasthouding aan de laatsten.

Onzen Minister voor de Nationale Nijverheid en de Koloniën gehoord,

Hebben besloten en besluiten:

Art. 1. De begrooting van uitgaven van Nederlandsch Indië zal worden gesplitst in eene *gewone vijfjarige* door Ons vast te stellen op eene voordragt van het Ministerie van Koloniën, en eene *buitengewone begrooting* telken jare, daartoe termen zijnde, door den Gouverneur-Generaal in Rade op te maken, onder nadere goedkeuring.

Art. 2. Op de *gewone vijfjarige begrooting* zullen gebragt worden alle

vaste posten van uitgaaf, en voorts alle toevallige en wisselvallige, welker noodzakelijkheid bij het beramen der begrooting vooraf kan worden bepaald, terwijl op de *jaarlijksche buitengewone begrooting* slechts zullen mogen voorkomen, zoodanige uitgaven als bij het ontwerpen der vijfjarige niet vatbaar zullen zijn, om naar aanleiding van bekende omstandigheden te worden vooruitgezien.

Art. 3. De *gewone vijfjarige begrooting* zal zoodanig moeten zijn ingerigt, dat de noodzakelijkheid eener *buitengewone* slechts zeldzaam voorkome, en zich bepale tot gevallen van plotselinge onlusten, gebrek aan levensbehoeften onder de ingezetenen, en dergelijken, zullende deze gevallen zelfs ten deele moeten zijn voorzien, door op de *vijfjarige begrooting* onder een afzonderlijk Hoofdstuk te brengen eene jaarlijksche som voor *onvoorziene tegenspoeden*, over welke nimmer voor andere oogmerken en dus ook niet voor buitengewone uitgaven van eenen dagelijkschen aard zal mogen worden beschikt.

Aanm. op art 1, 2 & 3. Deze splitsing der begrooting in eene *gewone* en *buitengewone* is noodzakelijk geoordeeld, omdat er van tijd tot tijd uitgaven kunnen worden vereischt, die met geene mogelijkheid konden zijn vooruitgezien. — De gehele strekking dezer bepalingen is echter zoodanig, dat het maken eener *buitengewone begrooting van uitgaven* slechts zeldzaam zal voorkomen. Het zal welligt zonderbaar voorkomen, dat men behalve een post voor *Onvoorziene tegenspoeden* later nog bevoegdheid geeft (zie art. 7) om bij elk Hoofdstuk eene matige som te voegen voor *buitengewone uitgaven van eenen dagelijkschen aard*, doch dit is geschied, om alle voorwendsels af te snijden tot het bezigen van den post van *Onvoorziene tegenspoeden* voor andere oogmerken, dan die in art. 3 uitgedrukt. In Indië is de fluctuatie der prijzen van allerlei benoodigdheden, veel grooter dan in Europa. De rijst stijgt, bij voorbeeld niet zelden in een kort tijdsbestek van f 100 tot f 190 de koijang (omtrent 1900 Nederlandsche ponden); de scheepsvrachten zijn moeijelijk vooruit te bepalen en hangen soms, wanneer het Gouvernement verlegen is, van de bescheidenheid der reederijen af en zoo zijn er meer objecten, te talrijk om hier genoemd te worden. — Men moet dus niet zelden meer bekostigen dan men geraamd had; het is even noodig om hierin door eenen matigen post bij elk hoofdstuk te voorzien als het onmogelijk zoude zijn, dit door naauwkeuriger ramingen te voorkomen.

Art. 4. Tusschentijds zal tot geene openbare werken mogen worden besloten, maar die welke volstrektelijk worden noodig geacht, zullen door den Gouverneur-Generaal in Rade, eens om de vijf jaren worden in overweging genomen, bij gelegenheid van het ontwerpen der vijfjarige begrooting, in het oog houdende, om het totaal der geraamde kosten van die gezamentlijke werken zoo veel doenlijk gelijkelijk te

verdeelen, over elk der vijf jaren, in die begrooting begrepen en om geen begin met dezelve te doen maken, voor dat Onze beslissing op dezelve is vernomen.

Art 5. De voordragt van elke volgende vijfjarige begrooting, zal door den Gouverneur-Generaal in Rade ontworpen en aan het Ministerie van Koloniën moeten afgezonden zijn, achttien maanden voor dat het tijdvak der loopende vijfjarige begrooting is verstreken.

Art. 6. De eerste vijfjarige begrooting van uitgaven zal loopen over de jaren 1826 tot 1830 beide ingesloten.

Dezelve zal door den Gouverneur-Generaal in Rade moeten zijn ontworpen en aan Onzen Minister voor de Koloniën afgezonden, vòòr den 1n Januarij 1826, magtigende Wij de Hooge Regering voor dit maal, om de alzoo te ontwerpen begrooting van en met 1 Januarij 1826 tot grondslag van al de uitgaven te doen strekken, in afwachting dat over dezelve nader door Ons zal worden beslist.

Art 7. De eerste vijfjarige begrooting van uitgaven zal ten aanzien van de verdeeling en den form, volkomen gelijk zijn aan die thans in Nederlandsch Indië gebruikelijk, op dat alzoo uit de blote onderlinge vergelijking van de onderscheidene afdeelingen en onderafdeelingen, dadelijk blijke, hoe veel op dezelve, in elk der vijf jaren, beginnende met 1826, is bezuinigd in tegenoverstelling van vroegere jaren, met dien verstande echter:

a. Dat bij de vijfjarige begrooting zullen vervallen de posten van *onvoorziene* en *suppletoire onvoorziene uitgaven*, op die van 1823 en 1824 voorkomende, om te worden vervangen door den post bij art. 3 van dit besluit bepaald en voorts door eene, bij elk Hoofdstuk te voegen, en zoo laag mogelijk te stellen som, voor *dagelijksche onvoorziene uitgaven.*

b. Dat bij die begrooting zullen gevoegd worden specifieke aantooningen van alle uitgaven, zonder onderscheid, en wel, voor zoo veel de tractementen aangaat, met overlegging van lijsten van alle ambten, en hoe veel de bezoldiging is, voor elk derzelve bepaald.

Aanm. op art. 6 & 7. Door deze bepalingen zal de nieuwe inrigting reeds dadelijk met 1826 kunnen werken, zonder dat daarom aan Zijne Majesteit minder gelegenheid zal zijn gegeven, om die meerdere besparingen te doen invoeren, welke bij nadere overweging zullen worden noodig geacht.

Het belang om de nieuwe inrigting dadelijk in werking te brengen, hangt naauw te zamen met de voorgenomen besparingen; de jaarlijksche begrootingen, zoo als zij thans zijn ingerigt, houden een zeer groot getal ambtenaren bezig: dit werk vereenvoudigende en slechts eens om de vijf jaren latende terugkomen, zal dus op zich zelf reeds dadelijk tot aanzienlijke bezuinigingen kunnen leiden.

Om echter dit oogmerk te bereiken, is het noodig dat de form der tegenwoordige begrootingen voor ditmaal worde behouden, want wanneer dit besluit op Java zal worden ontvangen, zal de maand Augustus reeds ten einde zijn, en een aantal voorbereidende maatregelen tot zamenstelling der begrooting van 1826 zullen zijn genomen. — Door eenen anderen vorm en inrigting voor de eerste vijfjarige begrooting voor te schrijven, zoude het ondoenlijk worden, den nieuwen arbeid, hieruit voortvloeijende, vóór 1° Januarij 1826 te kunnen ten einde brengen; men zou dus voor 1826 nog eene eenjarige begrooting moeten behouden, en de vermindering van personeel uit de vereenvoudiging voortvloeijende, zoude even als de vijfjarige begrooting tot 1827 vertraagd worden. Het schijnt dus, in allen opzigte doelmatigst, den zelfden vorm en de zelfde inrigting vooreerst te behouden, te meer daar de naauwkeurige en opzettelijke overweging hier te lande, van welke de eerste vijfjarige begrooting het onderwerp zal worden, genoegzame gelegenheid zal geven om de onvolmaaktheden, die dezelve in den vorm mogt bezitten, voor den vervolge te doen herstellen.

Art. 8. Voor den vervolge zullen in Nederlandsch Indië niet meer worden gearresteerd begrootingen van inkomsten, zoo als dezelve thans aldaar bestaan; maar de Hooge Regeering zal Onzen Minister voor de Koloniën, ten spoedigste dienen van consideratiën en advies hoedanig op eene minder omslagtige wijze, bij het ontwerpen der vijfjarige begrooting van uitgaven, kan worden genomen een overzigt der inkomsten, waaruit de uitgaven zullen moeten worden bestreden. Bij het zamenstellen der eerste vijfjarige begrooting van uitgaven, zal te dezen opzigte worden te baat genomen, en gelijktijdig met dezelve naar Nederland worden gezonden, een staat der werkelijke inkomsten gedurende het jaar 1824 genoten, behoudens zoodanige beredeneerde deductiën als, naar aanleiding van bekende omstandigheden zullen noodig voorkomen om eene globale raming van inkomsten voor 1826 tot 1830 te verkrijgen, waaromtrent geene teleurstellingen te duchten zijn, anders dan ten gevolge van onvoorziene en algemeene rampen en gebeurtenissen.

Aanm. op art. 8. Thans wordt telken jare in Indië even als eene begrooting van uitgaven, ook eene begrooting van *inkomsten* gemaakt; de eerste behoorde eigenlijk naar de laatste opgemaakt te worden, doch de ontvangene stukken dragen vele blijken, dat de Hoofd-Directie van Financiën juist anders om gehandeld heeft, en, in stede van immer naamwaardige besparingen voor te dragen, slechts gepoogd heeft, om de mogelijkheid van het behouden der bestaande of geraamde uitgaven aan te toonen, door de begrooting van inkomsten in evenredigheid te doen zwellen.

Doelmatiger schijnt het om de vijfjarige uitgaven te bepalen naar hetgeen de ondervinding omtrent de inkomsten van het verledene tijdvak geleerd heeft, gematigd, waar zulks noodig mogt zijn, door berekeningen op dan bekende omstandigheden gegrond. Dit is echter een onderwerp waarover men gerustelijk vooraf de gedachten van het Indiesch bestuur kan innemen, indien men tot grondslag der uitgaven van 1826 tot 1830 neemt de werkelijke inkomsten van 1824, die in Augustus van dit jaar reeds in al derzelver bijzonderheden zullen bekend zijn. Die inkomsten zijn laag geweest, door de plotselinge daling der koffijprijzen van 18 op 11 piasters, en men loopt dus weinig gevaar van teleurstelling, zoo men aanneemt, dat elk der eerstvolgende vijf jaren, het jaar 1824 in inkomsten zal evenaren.

Art. 9. Bij het ontwerpen der vijfjarige begrooting van uitgaven zal worden in het oog gehouden, dat het Onze stellige begeerte is, dat de kosten van beheer en verdediging van 's Rijks Oost Indische bezittingen, niet alleen uit derzelver inkomsten worden bestreden, maar ook dat die inkomsten een jaarlijksch overschot opleveren, waaromtrent Wij ons voorbehouden om, na eenigen tijd, meer bepaalde voorschriften te geven. Wanneer mitsdien bij het ontwerpen der vijfjarige begrooting van uitgaven bij vergelijking met de vervaardigde raming der inkomsten, blijkt, dat eene vermindering van omslag noodzakelijk is, zal dezelve onverwijld zoo veel mogelijk bewerkstelligd, en aan het Ministerie van Koloniën de consideratiën van de Hooge Regering medegedeeld worden, over de verdere maatregelen, welke de omstandigheden mogten vorderen.

Art. 10. Zoodra het ontwerp van de vijfjarige begrooting van uitgaven en daarbij behoorende stukken, bij het Ministerie van Koloniën wordt ontvangen, zal het zelve Ons daaromtrent ten spoedigste dienen van berigt, consideratiën en advies, opdat het dien ten gevolge door Ons te nemen besluit in tijds op Java kan terug ontvangen zijn. Bijaldien dit door omstandigheden mogt worden verhinderd, zal de Hooge Regering de door Haar voorgedragene begrooting vooreerst voor een jaar invoeren, in afwachting dat Onze beslissing haar geworde.

Art. 11. De Algemeene Rekenkamer en de Hoofd-Directie van Financiën van Nederlandsch Indië, zullen door den Gouverneur-Generaal in Rade worden voorzien van stellige bevelen, te dien effecte dat te beginnen met 1 Januarij 1826, op het eiland Java, met uitzondering der vaste bezoldigingen, geene betalingen worden gedaan tenzij door de Algemeene Rekenkamer vooraf is gecertificeerd, dat de post, bij de begrooting voor die uitgaven toegestaan, nog niet is verbruikt. Ten aanzien van de buitenkantoren, welker afgelegenheid deze vooraf gaande formaliteit onmogelijk maakt, zal aan de Gouverneurs en Residenten op hunne persoonlijke verantwoordelijkheid worden

opgedragen om op de zelfde wijze tegen het overschrijden der begrooting te waken, onderworpen aan de nadere herziening der Algemeene Rekenkamer van Nederlandsch Indië.

Aanm. op art 11. Deze bepaling schijnt noodzakelijk, omdat dus verre het maken van begrootingen eene onnutte formaliteit is geweest. Dezelve waren zelden gereed voor dat het jaar reeds half verstreken was, zijnde die van 1824 de eerste, die in de maand Februarij van dat jaar gearresteerd was. Hieruit is voortgevloeid, dat allerlei uitgaven werden gedaan, zonder dat de post der begrooting, waaruit dezelve moesten worden bestreden, werd aangewezen of geraadpleegd: dit althans is geschied tot ultimo December 1823, de laatste datum der bij dit Ministerie ontvangene registers van resolutiën van den Gouverneur-Generaal in Rade (1).

Art. 12. Aan den Gouverneur-Generaal in Rade wordt bij voortduring de bevoegdheid toegekend, om in eenig Hoofdstuk der begrooting van Uitgaven, des noodig, overschrijvingen te laten doen van de eene afdeeling op de andere: doch geene overschrijvingen van het eene Hoofdstuk op het andere zullen geschieden anders dan met Onze vooraf verkregene toestemming.

Art. 13. Wij behouden Ons voor om dit besluit nader te ampliëren en te wijzigen, naarmate bekende omstandigheden zulks zouden komen te vorderen, waaromtrent Wij alsdan de noodige voorstellen van het Ministerie van Koloniën zullen te gemoet zien.

Afschrift enz.

Reeds bij koninklijk besluit van 3 April 1825 N° 89 werd dit stuk vastgesteld.

Hoofdstuk VI.

Het koninklijk Bezuinigingsbesluit van 5 April 1825 N° 96.

Naar wij lazen had de Minister den Landvoogd bij brief van 21 October 1824 kennis gegeven van 's Konings machtiging om zich met de Handelmaatschappij te verstaan, doch tevens van die gelegenheid gebruik gemaakt om op spaarzaamheid aan te dringen (bl. 25).

Intusschen waren reeds in Indië sinds April 1822 nu en dan door den Landvoogd commissiën benoemd tot het ontwerpen van be-

(1) Ten aanzien van 's Ministers ontevredenheid ten deze, zie bl 62 en 63 hiervóór.

zuinigingen, die echter geenerlei practisch resultaat hadden opgeleverd. Omdat zij volstrekt onmogelijk werden geacht? Leden als Van de Graaff oordeelden er zoo over, anderen als De Kock deelden die meening geenszins. Deze laatste had aangewezen 'n f 3 millioen, en ook erkennende, dat veel op zijn voorstel kon aangemerkt worden, meende hij, dat men toch wel „iets" had kunnen doen. De overwegende invloed van Van de Graaff, die van oordeel was, dat het ontstaan der tekorten geene blijvende oorzaak had, maar enkel moest toegeschreven worden aan het oorspronkelijk gemis van werkkapitaal, verlamde de practische werkzaamheid der op bezuiniging gestelde heeren. Echter had De Kock, waarnemend Landvoogd tijdens de reis van den heer Van der Capellen naar de Molukken, van die gelegenheid gebruik gemaakt, eerst minister Falck, daarna minister Elout, omtrent het vorenstaande in te lichten niet alleen, maar tevens er de aandacht op te vestigen, dat feitelijk al die begrootingsstukken, enz. de treurige werkelijkheid niet voldoende teruggaven ([1]).

Werd door een en ander het vertrouwen van den Minister op een krachtvol beleid tegenover de uitgaven zeer verzwakt, er was voor hem nog menige andere middellijke aanwijzing, dat van het initiatief des Landvoogds in dezen zoo goed als niets viel te verwachten. Vandaar, dat toen de Minister bij rapport d.d. 18 Februari 1825 het ontwerp-contract der Handelmaatschappij den Koning aanbood en daarbij inlichtte reeds den 21n October 1824 den Landvoogd tot spaarzaamheid te hebben aangemaand, hij er, blijkens het op bl. 45 medegedeelde, op volgen liet: „Hoezeer ik nu aan het naarkomen van deze aanbeveling niet twijffel, zal het tog belangrijk, ja noodzakelijk zijn, dat eenige voorname punten van bezuiniging door Uwe Majesteit zelve worden bepaald en aangewezen, en hiertoe zal ik Uwe Maj. ter gelegener tijd, in allen eerbied, voordragt doen." — De Koning deed antwoorden, dat van dit voornemen „met genoegen" was kennis genomen en „gaarne" het rapport werd te gemoet gezien ([2]).

De Minister liet er sinds eene maand over heen gaan; het is duidelijk, dat hij van dien tijd gebruik maakte om de Indische stukken goed te bestudeeren. In zekeren zin viel hem dit te gemakkelijker, eensdeels omdat hij als commissaris-generaal plaatselijke ervaring in Indië had opgedaan, anderdeels omdat hij als minister

([1]) *Elout-Bijdragen* van 1861, bl 14, 112, 117-118. — Verg bl 18 hiervóór.
([2]) Zie noot 3 op bl 45.

van Financiën tevens met de geldelijke vraagstukken van die dagen vertrouwd was. Bevoegd tot oordeelen kon hij dus zeker wel geacht worden; maar of het goed is geweest om zóó in te grijpen, als hij deed, zou ik niet onvoorwaardelijk willen beamen. Het ruw inhakken in bestuursorganisatiën is geen besturen meer; trouwens Elout zou nog menig opvolger aan Koloniën krijgen, die, zooals Van de Graaff klaagde, „met eene ijzeren hand" het bestaande aantastte (1): niet omdat het op zichzelf niet goed was, niet omdat het voor geene verbetering vatbaar zou geweest zijn, maar omdat bezuiniging het wachtwoord van het oogenblik werd. De ontwikkeling van veel goeds heeft daaronder zeer, zeer geleden.

Geven wij nu het woord aan den Minister, gelijk wij dit lezen in zijn belangrijk rapport aan den Koning d.d. 4 April 1825 N° 61 *Geheim*:

De missive van den Secretaris van Staat van 18 October 1824 N°. 56 (2), waarbij mij werd kennelijk gemaakt Uwer Majesteits voorloopig oordeel over de in mijn rapport van den 14 te voren N°. 48,388 vervatte financiële mededeelingen over Nederlandsch Indië, behelsde onder anderen ook de verklaring dat Uwe Majesteit vermeende, dat er gedurende de acht jaren sedert de weder in bezit neming van Java verloopen, wel gelegenheid is geweest om het vereischte werkende kapitaal uit de opbrengsten zelve aan te schaffen, en dat althans de verpligting op het bestuur van Nederlandsch Indië heeft gerust, om te trachten zulks te bewerkstelligen, door, zoo noodig, de uitgaven te beperken, tot hetgeen volstrekt noodzakelijk was. — Eene meer bepaalde meening behield Uwe Majesteit zich voor, tot dat de meer volledige inlichtingen zouden zijn ontvangen, welke destijds nopens den stand der Indische financiën werden te gemoet gezien.

Bij mijn rapport van 18 Februari jl. N°. 15 *Geheim* (3), gaf ik Uwe Maj. onder anderen kennis, dat die meer volledige inlichtingen nog niet waren ontvangen, doch dat er ondertusschen geen twijffel overbleef aan de bestaande noodzakelijkheid om de uitgaven binnen naauwere grenzen te brengen, eene noodzakelijkheid welke nader is gebleken uit de vertrouwelijke mededeelingen mij, gedurende het afwezen van den Gouv.-Generaal van der Capellen, door den Generaal De Kock gezonden, en waarin de ongenoegzaamheid der inkomsten, om de voor 's hands bekende uitgaven te bestrijden, werd afgeschilderd als eene bron van zeer nijpende verlegenheid.

(1) *Van de Graaff-Brieven*, dl. II bl. 264.
(2) Zie bl. 23-24.
(3) Op bl. 45.

Eene nadere aan Uwe Majesteit bekende mededeeling van de zelfde hand, behelst dat de Gouv.-Gen. van der Capellen, dadelijk na zijne terugkomst, eene commissie had benoemd, om den financiëlen staat te onderzoeken en middelen van voorziening voor te dragen, van welker noodzakelijkheid hij zoo zeer doordrongen scheen, dat hij zelfs besloten had zijne voorgenomen terugreis naar Europa nog een jaar uit te stellen, een besluit aan Uwe Majesteit kennelijk gemaakt bij mijn geheim rapport van den 22 Maart jl. N°. 46 (1).

In dezen stand van zaken schijnt het daarvoor te mogen gehouden worden, dat, ook zonder eenige nadere aanbeveling of tusschenkomst dezerzijds, door het Gouvt. van Nederlandsch Indië tot maatregelen van bezuiniging zal worden overgegaan; doch of die maatregelen genoegzaam zullen zijn om geheel aan den wil van Uwe Majesteit te gemoet te komen, — en of zij in eene juiste verhouding zullen staan tot de verlegenheid van het oogenblik — en tot de verpligtingen, welke in de toekomst, uit de met de Handel Maatschappij aangegane overeenkomst zullen voortvloeijen, dit vermeen ik te mogen in twijffel trekken.

In de eerste plaats is het geen geheim, dat de voornaamste financiële medehelpers en raadgevers van den Gouvr.-Generaal, tot degenen behooren wier grondstelling steeds geweest is, om elke gedachte aan bezuiniging toe te schrijven aan onbekendheid met Java's onmetelijke hulpbronnen, en om alle uitkomsten, die met hunne geuitte meeningen in tegenspraak kwamen, te wijten aan toevallige en voorbijgaande tegenspoeden. — In het tegenwoordige tijdstip schijnt het, bij den eersten opslag, ondoenlijk dit stelsel vol te houden; doch, wanneer men overweegt, dat de nijpende verlegenheid van het jaar 1824, is vergezeld gegaan van eene aanmerkelijke daling in de koffijprijzen, van eene reize van den Gouv.-Gen. naar de meer oostwaarts gelegene eilanden, en van eene vredebreuk op Celebes, dan verheft zich de vreze, dat ook wederom ditmaal zal worden gepoogd om aan den Gouv.-Gen. de overtuiging te geven, dat de belemmeringen in de laatste tijden ondervonden slechts aan buitengewone oorzaken moeten worden toegeschreven, dat er geene algemeene onevenredigheid tusschen de inkomsten en uitgaven bestaat, en dat algemeene en gestrenge bezuinigingen, mitsdien niet behooren onder de maatregelen van volstrekte noodzakelijkheid.

Deze vreze versterkt zich bij de bedenking, dat hoe blijkbaar nadeelig de consignatiën van regten en de delegatiën van traktementen op den bestaanden voet, sedert eenen geruimen tijd voor het Gouvt zijn geweest (zoo als aan Uwe Majesteit is gebleken uit mijn geheim rapport van den 18 febr. jl. N° 14) de financiële directie op Java dat nadeel echter niet onder de aandacht der Hooge regering schijnt te

(1) Zie bl. 63

hebben gebragt, in weerwil van de groote uitbreiding in de laatste tijden aan de delegatiën, ook onder hare eigene ambtenaren, gegeven ([1]).

In de tweede plaats, is het te vrezen, dat de hulp door het huis Palmer aan het Indisch Gouv^t^ aangeboden, in de bestaande verlegenheid zal worden aangenomen ([2]), en dat de ruimte van geld hierdoor verkregen, almede zal strekken om op de adviseurs der Hooge regering den spoorslag tot bezuiniging te verzwakken, die andersints in weerwil van onvruchtbare betogen, zoude hebben bestaan.

In de derde plaats, schijnt mij de gekozen weg, op zich zelf weinig goeds te beloven. Onbekend met de instructiën aan de te Batavia benoemde Commissie gegeven, en zelfs slechts op eene inofficiële wijze van haar aanwezen onderrigt, kan ik mij over de waarschijnlijke strekking van haren arbeid, geene gissingen veroorloven, doch, in het algemeen gesproken, schijnt mij die benoeming zelf van den kant der regering eene deferentie voor de gevoelens van anderen aan te duiden, die doet vrezen dat zij in de voorgenomen bezuinigingen niet zoo gestreng en onafhankelijk zal te werk gaan, als de omstandigheden schijnen te vorderen.

En eindelijk *in de vierde plaats*, mag men het er voor houden, dat de vergelijking van *lasten* en de *baten*, die de Commissie tot grondslag van haren arbeid zal leggen, voor zoo veel de uitgaven betreft, zal rusten op de veronderstelling, dat de aan te gane leening, volgens het uit Indie gedane voorstel slechts in dertig of meer jaren zal behoeven te worden afgelost, en voor zoo veel de inkomsten aangaat, op eenen verkoop van koffij bij openbare vendutie tot hoogere prijzen dan in de gegeven omstandigheden zullen kunnen worden verwezenlijkt.

Wanneer nu de kennisgave van het met de Nederlandsche Handelmaatschappij gesloten contract, op Java wordt ontvangen, namelijk in Junij of Julij aanstaande, zal men wel inzien, dat de Commissie op te gunstige veronderstellingen heeft gebouwd, doch het zal dan welligt bij de reeds ingevoerde ongenoegzame bezuinigingen worden gelaten.

In weerwil dus van het vertrouwen, dat de Gouv.-Genl. van der Capellen, in den ruimsten zin, verdient ([3]), en van de vrij groote waarschijnlijkheid, dat thans op Java aan bezuinigingen wordt gearbeid, komt het mij voor, dat er geene redenen zijn waarom Uwe Majesteit zoude behooren af te zien, om door het geven van eenige bepaalde voorschriften, het door den Gouv.-Genl geopenbaarde voornemen tot bezuiniging op eene krachtdadige wijze te bevorderen, daardoor tevens de hinderpalen uit den weg ruimende, die anderzins, om de door mij

([1]) Over deze delegatie-quaestie geef ik eene nadere toelichting aan het slot van dit rapport.

([2]) Gelijk inderdaad plaats vond.

([3]) Hoe kòn de Minister dit schrijven, terwijl al wat de Minister deed, van het tegendeel dier overtuiging blijk gaf?

aangevoerde redenen, welligt aan de uitvoering van dat voornemen, zouden kunnen in den weg staan.

Een andere grond voor het maken van eenige bepalingen door Uwe Maj. omtrent de in Indie te maken bezuinigingen, is hierin gelegen, dat sommige van die bezuinigingen van eenen te tederen aard zijn, of met bijzondere belangen te veel in aanraking komen, om door het Indisch bestuur te worden daargesteld, zonder de zekerheid te hebben, dat dezelve Uwer Maj^s^. goedkeuring zullen wegdragen, en eindelijk, behoort ook niet te worden vergeten, dat sommige punten van bezuiniging, zoo als het matigen van de uitzendingen van officieren, alleen door Uwe Maj. kunnen worden bepaald.

Ter betere beoordeeling van de zaken in dit rapport behandeld, is bij hetzelve gevoegd, een *vergelijkende staat der algemeene begrootingen van inkomsten en uitgaven in Nederlandsch Indië van* 1817 tot 1824, beide ingesloten, en ik heb voorts nog vermeend bij deze gelegenheid aan Uwe Majesteit ter inzage te moeten aanbieden, de reeds ten deele aan Hoogstdezelven bekende brieven, van tijd tot tijd, door den G. G. van N. I. aan dit Ministerie geschreven, ten geleide der begrootingen.

Bij nadere lezing van die stukken, zal het gewis aan Uwe Majesteit niet ontgaan, dat in den brief van 6 October 1819 N° 165 (1) de noodzakelijkheid erkend en aangedrongen is geworden om door een spaarzaam en wijs bestuur, de Koloniën in staat te stellen, om, ook in tijden van onspoed, zich buiten bezwaar van den Moederstaat, en zonder hulp van leeningen te kunnen redden; dat in dien van 31 Oct. 1820 N° 209 (2), reeds de vreze wordt geopperd, dat de schaal waarop het gansche beheer van zaken is ingerigt, te ruim voor de inkomsten zal worden bevonden, en dat daarom dan ook toen reeds de krachtige medewerking van de regering in het Moederland is verzocht, om dat gevreesde kwaad af te weren; dat de missive van 19 April 1821 N° 90 (3) geen gunstiger tafereel van den financiëlen toestand ophangt, maar echter die uitkomsten meer toeschrijft aan voorbijgaande ongelukken dan aan blijvende oorzaken, met verklaring voorts, dat de ondervinding nader bewezen heeft, dat de uitgaven hooger zijn geloopen dan men bij de eerste daarstelling der nieuwe inrigtingen had vooruit gezien, en met herhaling van het vroegere verzoek om de Indische kas, door gematigde uitzendingen van officieren en ambtenaren, te sparen; dat de brief van 18 April 1822 N° 81 (4) reeds spreekt van

(1) Bij res. van dien dag N° 1 was de begrooting voor 1819 vastgesteld. Zie den brief bij *Louw*, dl. II, bl. 591

(2) Bij res. van dien dag N° 6 was de begrooting voor 1820 vastgesteld: *Louw*, dl. II, bl. 593

(3) Verg. *Louw*, dl. II, bl. 595 vv. Bij res. van dien dag N° 8 was de begrooting voor 1821 vastgesteld

(4) Bij resol. van dien dag N° 9 was de begrooting voor 1822 vastgesteld: *Louw*, dl. II, bl. 603 en den brief op bl. 606.

gemaakte bezuinigingen door de omstandigheden gevorderd; doch alle ongunstige uitkomsten, die zich hier en daar vertoond hebben, uit het oog verliest bij eene beschouwing der steeds stijgende inkomsten, daaromtrent eenige redeneringen in het midden brengende, geheel in dien geest van zelf-bedrog en uitstel, door mij straks als dien van de voornaamste financiële ambtenaren op Java beschreven — behelzende deze brief voorts nog de mededeeling der benoeming van eene Commissie van bezuiniging; dat die van den 17 febrij 1824 N° 52 met deszelfs bijlage (resolutie van den Gouv.-Genl in Rade van 1 Julij 1823 N° 8 (1)) veeleer blijken draagt van pogingen der financiële directie om de raming der inkomsten in evenredigheid met die der uitgaven te doen zwellen, dan van een voornemen om de uitgaven naar mate van de geraamde inkomsten te besnoeijen, vermeldende deze stukken ook niets omtrent de werkzaamheden der in het vorige jaar benoemde Commissie van bezuiniging; dat uit den brief van 30 April 1824 N°. 106 en deszelfs bijlagen, in verband met de stukken uit welke mijn rapport van 14 October 1824 N°. 48 388 is zamengesteld (2), blijkbaar is, dat het geraamde excedent voor dat jaar, alle verdere beduchting had doen plaats maken voor de bedriegelijke overtuiging, dat de moeijelijkheden, die men ondervonden had en nog ondervond, slechts aan eene ongenoegzaamheid van werkend kapitaal moesten worden toegeschreven en dat eindelijk uit den algemeenen staat der begrootingen blijkt, dat de uitgaven, die in 1823 reeds zeven en twintig millioen bedragen, in 1824 met ongeveer een millioen waren vermeerderd, waaruit men mag afleiden, dat de arbeid der Commissie van bezuiniging, althans niet gestrekt had, om het totaal der uitgaven in vergelijking van vroegere jaren, te doen verminderen.

Het zij mij geoorloofd uit al deze aanhalingen de gevolgtrekking te mogen opmaken en naar aanleiding daarvan te mogen herhalen, dat er in waarheid, eene dringende noodzakelijkheid bestaat, voor eene dezerzijdsche tusschenkomst, ten einde dien geest van uitstel en zelfmisleiding krachteloos te maken, welke dusverre alle pogingen tot bezuiniging in Indië, schijnt te hebben verijdeld.

Op grond van al het vorenstaande heb ik de eer Uwe Maj. in overweging te geven; het arresteren van het hiernevens gevoegde Concept-Besluit, welks bepalingen, nader zijn toegelicht in eene daaraan gehechte Nota, aan welke ik de vrijheid gebruik mij te mogen refereren.

Alvorens het Concept-Besluit weer te geven, vordert toelichting het op bl. 76-77 in het rapport des Ministers voorkomende over het verwijt tegen de Indische regeering betrekkelijk de *delegatiën*. Volgens de in 1817 vastgestelde rampzalige muntverordening der Commis-

(1) Begrooting voor 1823: *Louw*, dl. II, bl 611.
(2) Bl 21 hiervóór.

sarissen-Generaal moesten „alle tractementen en andere betalingen, in Nederland zelf in guldens vastgesteld, om in Indië betaald te worden" berekend worden tegen „honderd duiten voor elken gulden". Daar echter een gulden feitelijk 120 duiten waard was, vonden de Indische traktementgenietenden er een voordeel in, zooveel mogelijk, de bezoldiging aan derden in Nederland te doen uitbetalen door het Ministerie in evenveel guldens van 100 centen, als zij in de Indische kas stortten in guldens van 100 duiten. En dat heette nu een misbruik! Om hieraan paal en perk te stellen, werd niet de muntverordening gewijzigd, doch lokte minister Falck het koninklijk besluit uit van 6 December 1818 N° 14, waarbij de bevoegdheid tot delegeeren werd beperkt, o. a. door de bepaling, dat de delegatie enkel kon strekken ten behoeve van ouders, broeders of zusters en dan nog slechts, wanneer de noodzakelijkheid er van was betoogd: ook moest in elk bijzonder geval 's Konings toestemming er voor verzocht worden. Eene depêche d.d. 21 December 1818 N° 1/178 lichtte den Landvoogd over de aanleiding tot het besluit in (1).

De Indische regeering lette echter niet op deze beperkingen en het Departement evenmin. Toen nu minister Elout twee verzoeken ontving voor delegeering aan handelshuizen te Amsterdam, zoodat het geenszins bleek, of zij niet strekten „tot andere, door den Koning, niet gewilde einden", begon de Minister met deze stukken niet den Koning aan te bieden, maar bij missive d.d. 3 December 1824 N° 21/269 aan den Landvoogd te schrijven:

„Op grond van de bepalingen bij dat Besluit gemaakt, is dan ook, ondanks eene gedurige en groote vermeerdering van in Indië verleende delegatiën, begrepen, dat Uwe Excellentie, kennis dragende van de bedoelingen van Zijne Majesteit in deze, zoodanige delegatiën niet zal hebben ingewilligd, dan na zich van de noodzakelijkheid daarvan te hebben overtuigd en altijd is, in dat vertrouwen, en wanneer de gelden, ten behoeve van ouders, broeders of zusters moesten strekken, de toestemming van den Koning verzocht geworden.....

„Intusschen, zijn mij, dezer dagen hier volmagten aangeboden, welke mij hebben doen twijfelen, of, ten Uwent, de bepalingen van het besluit van den 6den December 1818 N° 14, wel, met die juistheid worden in acht genomen, als vereischt en ook, tot dus verre, gemeend is (2)."

Terwijl deze depêche op reis was, ging de Indische regeering

(1) Verg. *Brieven-Van de Graaff*, dl. II N°s 35 en 36, bl. 61 en 62
(2) Deze depêche haalde ik mede aan op bl. 62 noot 2

voort met delegatie-verzoeken door te zenden. Zoo had, ontwaarde de Minister, iemand f 50 's maands gedelegeerd, en daarvoor vermoedelijk slechts in Indië gestort f 41; een ander f 25 gedelegeerd, gestort f 20. En toen?! Bij depêche d.d. 10 October 1825 N° 8k/239 deelde de Minister den Gouverneur-Generaal mede: dat de Koning in den vervolge de delegatien uit Indië niet anders bekrachtigde dan gulden voor gulden, dat is: dat even zoovele, of beter even zoo weinige, *Nederlandsche* zouden worden betaald, als *Indische* gedelegeerd waren. Men had het inderdaad slechts voor het zeggen!

Ik zal nu laten volgen het ontwerp-besluit, dat de Minister bij zijn rapport van 4 April 1825 aanbood; ik voeg ook hier voor de gemakkelijkheid der lezing onder elk der artikelen de toelichtingen, die in de afzonderlijke Nota voorkomen; om de onderwerpen van de bepalingen beter in het oog te doen springen, heb ik ze gespatieerd.

Wij enz.

Overwegende dat de noodzakelijkheid is gebleken, om de uitgaven van bestuur in 's Rijks Oost Indische bezittingen, in verhouding tot de inkomsten binnen naauwere grenzen te brengen.

Overwegende dat de maatregelen daaromtrent door de Hooge Regering van Nederlandsch Indië te nemen, allezins zullen worden bevorderd door Onzentwege eenige bepaalde punten aan te wijzen, welker invoering dien ten gevolge niet zal behoeven te worden een onderwerp van nader onderzoek of overweging bij de Indische administratie. (1)

Onzen Minister voor de Nationale Nijverheid en de Koloniën gehoord,

Hebben besloten en besluiten:

Art. 1. Gedurende de jaren 1826 tot 1830, beide ingesloten, zullen in Nederlandsch Indië *geene openbare werken* van wat aard ook, worden begonnen, met vrijlating aan de Hooge Regering om aan het Ministerie van Koloniën eene speciale voordragt te doen omtrent dezulke als geen uitstel van vijf jaren kunnen lijden, en waaromtrent Wij Ons als dan voorbehouden nader te beslissen.

Alle de reeds aangevangene werken zullen op ontvangst van dit besluit worden gestaakt, met uitzondering alleen van die welker gehele of gedeeltelijke voltooijing door eene zeer dringende noodzakelijkheid geboden of tot behoud van het reeds tot stand gebragte gedeelte, gevorderd mogt worden.

Nota op art. 1. Zoo het repareren of aanleggen van vele werken, na de herstelling van het Nederlandsch gezag een maatregel van dringende

(1) Deze overweging was zeker niet onaardig gevonden!

noodzakelijkheid was, thans kan men veiliglijk deze uitgaven voor eenige jaren bepalen tot het dagelijksche onderhoud, daar alle sporen der Engelsche verwaarlozing mogen geacht zijn, te zijn verdwenen. — Dit artikel wordt dus voorgedragen, in de innige overtuiging, dat althans geene of slechts weinige werken overgebleven zijn, die onder de hoog noodige behooren.

Art. 2. Alle voor rekening van den lande bestaande *transport-etablissementen* van materialen, steen- en pannenbakkerijen, houtzagerijen en verdere met de openbare werken in verband staande hulpinrigtingen, zullen worden afgeschaft of verminderd, voor zoo ver althans als de vereischte bouwstoffen, des benoodigd, door middel van overeenkomsten met partikulieren kunnen worden verkregen.

Nota op art. 2. Deze bepaling is een gevolg van de eerste.

Art. 3. Na de ontvangst van dit besluit zullen *geene inkoopen van landerijen*, huizen of andere vaste goederen, ten behoeve van het Gouvernement mogen plaats grijpen, ten zij om zeer gewigtige en dringende redenen, van welke als dan verslag zal worden gedaan aan het Ministerie van Koloniën.

Nota op art. 3. Dit artikel wordt noodig geacht, omdat het Gouvernement op Java thans bij elke gelegenheid land koopt, om geen andere reden dan om te handelen in overeenstemming met het, door het zelve aangenomen beginsel, om op die wijze het bijzonder landbezit te beperken.

Art. 4. Het *Departement van den Waterstaat* op Java, zal zoo spoedig doenlijk na ontvangst van dit besluit en althans vóór 1 Jan 1826 als eene algemeene directie worden ingetrokken, en de dus verre daaronder behoord hebbende werken zullen geplaatst worden onder het toezigt der Residenten, die voor het onderhoud van alle wegen, gewone bruggen en waterleidingen, op eene eenvoudige en onkostbare wijze en zoo veel mogelijk door de hulp van inlanders zullen zorgen; voor de thans onderhanden zijnde noodzakelijke waterwerken, zoo als dat der zeehoofden te Batavia, zal het vereischte deskundige toezigt kunnen worden behouden, doch slechts als eenen tijdelijken maatregel, bestemd om na de voltooijing van dat werk te vervallen.

Nota op art. 4. Op Java is het onderhouden der wegen en bruggen eene verpligting der bevolking, die zulks buiten bezwaar van het Gouvernement verrigt; het is daarom van geen bijzonder belang, dat deze verpligting door eene opzettelijke en kostbare administratie worde gade geslagen, daar het Gouvernement geen onmiddellijk nadeel lijdt, zoo het een of ander van deze werken, niet geheel naar de beste regelen wordt aangelegd. Doch te dezen opzigte heeft men weinig

grond tot klagen, daar het maken van wegen en bruggen, zeer goed door de inlanders verstaan wordt. — Eigenlijke waterwerken zijn er bijna niet; de waterleidingen voor den landbouw behooren tot de zaken in welker behandeling de Javaan eene zeer groote bedrevenheid aan den dag legt, en het komt dus in allen opzigte voldoende voor, dat, telkens wanneer het Gouvernement een eigenlijk kunstmatig waterwerk wil doen aanleggen, het daartoe benoodigde deskundige toezigt, als eene speciale en tijdelijke voorziening, uit Europa worde aangevraagd. De tegenwoordige Hoofd-Inspecteur met zijne drie Inspecteurs, opzieners en verdere geëmployeerden, houdt men dus voor ten eenemaal onnoodig.

Art. 5. De thans bestaande algemeene *directie over de Civiele gebouwen* in Nederlandsch Indië zal zoo spoedig doenlijk worden ingetrokken; zullende de Gouverneurs en Residenten, elk in den zijnen, voor zoo veel des noods met behulp van eenen opziener, daaromtrent het toezigt uitoefenen dusverre door eenen Directeur der Civiele gebouwen en zijne ondergeschikten waargenomen, wordende aan den Gouverneur-Generaal de bevoegdheid verleend, om uit die ambtenaren eenen te benoemen tot het geven van bouwkundige adviezen aan het Gouvernement, doch zonder eenig algemeen toevoorzigt.

Nota op art. 5. De staat, waarin alle gebouwen van den lande thans gebragt zijn, wettigt reeds op zich zelf onder de gegeven omstandigheden eene voordragt tot vermindering van het personeel, noodig geacht, toen dezelve allerlei voorzieningen vorderde. Behalve deze speciale bedenking, is er nog eene algemeene, welke ook op den Waterstaat toepasselijk is, en allezins pleit voor het afschaffen van dergelijke algemeene directiën. — Zoo lang dezelve bestaan, is er namelijk eene klasse van ambtenaren wier belang medebrengt (al was het dan ook slechts om hunne eigene onmisbaarheid aan te tonen) dat het Gouvernement openbare werken onderneme. Dit heeft op Java, in de beide opgenoemde departementen, veelvuldig plaats gehad, en het is dus, in een oogenblik waarin het vinden van middelen van bezuiniging, van een bijzonder gewigt is, belangrijk voorgekomen, om de wortelen, die dit kostbare kwaad in alle gedeelten van Nederlandsch Indië heeft geschoten, op eenmaal uit te roeijen, door het vernietigen van den stam op de hoofdplaats geplant.

De officieren van de Genie, wier functien zich op Java toch meestal tot de Civiele bouwkunde bepalen, kunnen, des noods, het Gouvernement in het daarstellen van gebouwen behulpzaam zijn, zonder dat het noodig schijnt, hen daarvoor afzonderlijk te bezoldigen.

Art. 6. De *Constructiewinkel* te Sourabaija, zal ten spoedigste op eenen minder omslagtigen en kostbaren voet worden ingerigt, naar den grondslag, dat daarin slechts zullen worden vervaardigd, voorwerpen

welke niet vatbaar zijn, om bij aanbesteding door partikuliere werklieden te worden geleverd, dan wel, om uit het Moederland ontboden of ter reparatie derwaarts gezonden te worden, en dat de inrigting, in tijd van vrede, steeds zal bestaan uit het hoog noodige personeel, om in tijd van oorlog, door de toevoeging van inlandsche werklieden, eene meerdere uitgebreidheid daaraan te kunnen geven.

Nota op art. 6. Wat de Constructiewinkel te Sourabaija eigenlijk wezen moet, is, voor zoo ver men weet, nog nimmer met duidelijkheid bepaald, getuige de uitzendingen van molenaars, goud- en zilversmeden en andere onnutte personen, voor welke het nimmer gelukt is om op Java, eene doelmatige bestemming te vinden. *In tijd van oorlog* schijnt dat attelier te moeten zijn, eene inrigting tot het herstellen of vervaardigen van wapentuig en andere verdedigingsmiddelen, welke bij gebrek van deskundige werklieden op Java, niet voor particuliere aanbesteding vatbaar zijn, en *in tijd van vrede*, wanneer wapenen en remontestukken uit Europa ontboden, of ter reparatie derwaarts gezonden kunnen worden, schijnt hetzelve te moeten zijn, een kern van eenige weinige Europeanen, geschikt om, door toevoeging van inlanders, in tijd van nood, tot een uitgebreider inrigting te worden gevormd. Door deze eenvoudige beginselen uit het oog te verliezen, is de Constructiewinkel geworden, eene zeer kostbare inrigting, aan welks hoofd een officier van hoogen rang is geplaatst, en welke strekt om allerlei voorwerpen te vervaardigen, welke even goed en zonder twijffel veel goedkooper door particulieren konden worden geleverd. Het zesde artikel moet dienen om den Constructiewinkel terug te brengen op den straks gemelden voet.

Art. 7. Bij *de militaire school* te Samarang zullen, na ontvangst van dit besluit, geene nieuwe jongelingen worden geplaatst; maar de thans aldaar onderwezen wordende kadetten, zullen naar mate zij de daartoe gevorderde jaren en andere vereischten bereiken, bij de onderscheidene korpsen worden ingelijfd; waarna dat instituut geheel zal worden ingetrokken, wordende aan den Gouverneur-Generaal de bevoegdheid verleend om intusschen aan het Ministerie van Koloniën eene voordragt te doen, om een bepaald getal kinderen van officieren in Indië dienende, op 's Rijks militaire school te Delft tot den dienst der Artillerie en Genie te doen bekwamen.

Nota op art. 7. De militaire school te Samarang is kostbaar en, hoe nuttig zulk eene inrigting, in vele opzigten, ook in tijd van oorlog zij, thans is dezelve voor 's Rijks dienst onnoodig, daar men de middelen heeft om Genie- en Artillerie-officieren uit het Moederland te bekomen. De inrigting is daarenboven onder alle omstandigheden, zeer onvolmaakt, daar het bijna altoos gebeurt, dat een of meer van de belangrijkste onderwijzersplaatsen door het afsterven van de daartoe gekozene

personen, in het geheel niet of slechts zeer onvoldoende kunnen vervuld worden.

De inrigting heeft echter, voor de in Indië dienende en met huisgezinnen bezwaarde officieren, het nut, dat ten koste van den lande, in de militaire opvoeding van eenige hunner kinderen wordt voorzien; deze gunst aan eenigen te blijven bewijzen in dier voege, dat hunne kinderen ten koste van de Indiesche kas, op 's Rijks Artillerie- en Genie-school worden toegelaten, is welligt niet ondoelmatig, en het is daarom dat deswege eene voordragt uit Indië wordt gevraagd, waaromtrent Zijne Majesteit in tijd en wijle, nader zal kunnen beslissen.

Art. 8. Het *Departement der posterijen* zal onverwijld, op eenen minder omslagtigen en kostbaren voet worden geregeld naar den grondslag, dat er geene posterijen zullen zijn dan van Batavia naar Sourabaija: dat deze zelfs zoo eenvoudig mogelijk zullen zijn ingerigt; dat dezelve op alle andere wegen zullen worden afgeschaft; en dat op deze laatste het brengen der brieven naar de groote postkantoren, door middel van boden te voet of te paard zal worden ingevoerd.

Wij begeren, dat de bepalingen omtrent het reizen van ambtenaren, officieren en particulieren, ten spoedigste, naar deze veranderde inrigting der posterijen, zullen worden gewijzigd.

Nota op art. 8. De posterijen zijn op Java ingerigt op eenen voet, waardoor het reizen en het verzenden van brieven, met eenen ongeloofelijken spoed kan geschieden, doch waardoor dit Departement volgens de begrooting van 1824, omtrent f 215000 meer aan den lande kost dan hetzelve opbrengt. — Het schijnt niet wenschelijk, dat een spoed, die slechts zeldzaam voor de belangen van den dienst gevorderd wordt, en in den dagelijkschen loop van zaken, geheel onnoodig is, zoo duur betaald worde.

Het is aan deze bedenkingen, gevoegd bij de overtuiging dat eene zoo uitgebreide postinrigting ondoelmatig is onder een stelsel, waarbij het reizen van Europeanen binnen 's Lands, grootendeels zal vervallen, dat dit artikel deszelfs oorsprong verschuldigd is.

Art. 9. Na de ontvangst van dit besluit zullen geene *verhoogingen van traktementen* onder wat benaming of aan wien ook, worden verleend. Alle *personele toelagen* en *gratificatien* zonder onderscheid zullen onverwijld worden ingetrokken, zoo dat niemand eene hoogere bezoldiging zal genieten, dan het vaste traktement voor den post door hem bekleed, bepaald.

Nota op art. 9. Tot toelichting van deze bepaling dient, dat velen thans in het genot zijn, van toelagen, boven de vaste traktementen hunner posten, welke zij alleen aan persoonlijke consideratiën verschuldigd zijn. Dat aan deze laatsten, in eenen onbekrompen staat

der financiën, eene billijke plaats kan worden ingeruimd, wordt niet betwist; maar, wanneer het Gouvernement moeite heeft om de geldmiddelen tot bestrijding der hoog noodige uitgaven te doen toereiken, dan behooren dusdanige toelagen te vervallen, waarvoor te meer grond is, omdat alle traktementen in der tijd door Commissarissen-Generaal bepaald zijn naar eene innige overtuiging van de noodzakelijkheid en het belang, om de dienaren in Indië op eene ruime schaal te bezoldigen.

Art. 10. De na te melden kollegiën zullen zoo spoedig doenlijk, worden gebragt op den navolgenden voet, te weten:

Het *Hoog Geregtshof* van Nederlandsch Indië op eenen President en zes leden.

Het *Hoog Militair Geregtshof* op eenen President en zes leden.

De *Raad van Justitie te Batavia* op eenen President en vier leden.

De *Algemeene Rekenkamer* op eenen President en vier leden.

De *Weeskamer te Batavia* op eenen President en vier leden.

Zullende de overige Raden van Justitie en Weeskamers, vooreerst blijven op den tegenwoordigen voet.

Nota op art. 10. Sommige van deze kollegiën hebben thans een grooter getal vaste leden, en aan de meeste zijn nog buitengewoone leden toegevoegd, in het tijdvak toen de uitzending van ambtenaren, en vooral van bejaarde en gehuwde ambtenaren, nog niet aan de thans aangenomen heilzame bepalingen onderworpen was (1). — De Gouverneur-Generaal moest zulke personen op de eene of andere wijze, voor kommer en gebrek beveiligen, en dit behoort onder de oorzaken, die buiten schuld van het Indische bestuur, op de onmatige vermeerdering der uitgaven hebben gewerkt.

De tegenwoordige voordragt van de in dit artikel genoemde kollegiën zal eene niet onaanzienlijke besparing te weeg kunnen brengen, en is geheel voldoende voor de dienst.

Art. 11. Zoo spoedig doenlijk en uiterlijk met 31 December 1825 zullen worden ingetrokken:

a. de kostbare *metingen* in sommige gedeelten van Java en laatstelijk in de bosschen aangevangen;

b. het bestaande personeel voor de *achterstallige boekhouding* (2);

c. het personeel aan de *Algemeene Rekenkamer*, voor achterstallige werkzaamheden toegevoegd: en

d. de *Hoofdcommissie van verponding*, zullende hare werkzaamheden, voor zoo veel noodig, worden opgedragen aan den Directeur der landelijke inkomsten en directe belastingen.

(1) Bedoeld wordt de regeling in Stbl 1825 N° 32; zie hierna bl 99 noot 1.

(2) Over deze lastgeving, zie men nader mijn artikel in *De Indische Gids* over Boekhouding, enz. jaarg. 1908, bl. 1030.

Nota op art. 11. Het afschaffen van de in dezen genoemde uitgaven, zal eene aanmerkelijke besparing zijn; het personeel der achterstallige boekhouding alleen beloopt f 60882, volgens de begrootingen van 1824. De bedoelde metingen worden bijna alle verrigt door personen, die de voor dat werk vereischte kunde slechts zeer onvolmaaktelijk bezitten en men kan zich dus (afgescheiden van derzelver schijnbare nutteloosheid) in geen geval veel goeds van dezelve beloven.

Art. 12. Wij begeren, dat onverwijld eene meerdere eenvoudigheid in *het beheer en de verantwoording der rekenpligtige ambtenaren* in Nederlandsch Indië worde ingevoerd, naar het beginsel, dat het houden van alle boeken, rekeningen en staten, door de ondergeschikte ambtenaren, niet volstrektelijk tot eene goede beheering en contrôle en de zamenstelling der algemeene boeken, vereischt, zal worden afgeschaft; dat de contrôle der Algemeene Rekenkamer onmiddelijk en niet door de tusschenkomst der Hoofddirectie van Financiën zal worden uitgeoefend en dat voorts het toezigt dier kamer, zich zoo wel tot den vorm, als tot den inhoud der verantwoordingen zal uitstrekken.

Nota op art. 12. De administratieve reglementen op Java zijn bijna zonder uitzondering hoogst omslagtig en vereischen een talrijk personeel op alle bureaux. Eene onnoodige formaliteit, die daarin aanvankelijk algemeen plaats had, maar nu nog slechts ten deele bestaat, is, dat de Hoofddirectie van Financiën het intermediair is, waardoor de Algemeene Rekenkamer, hare gemeenschap met de rekenpligtigen onderhoudt, en dat terwijl de Rekenkamer den inhoud der verantwoordingen gade slaat, de Hoofddirectie van Financiën voor den form waakt. — Het is intusschen blijkbaar, dat hierdoor veel nutteloos geschrijf wordt veroorzaakt; de Rekenkamer kan beter en spoediger onmiddelijk met de rendanten van rekening handelen, en de gene die den inhoud der rekeningen opneemt, kan met weinig meer moeite ook op derzelver form letten, zonder dat het noodig zij, daarvoor afzonderlijke ambtenaren te bezoldigen. (1)

Art. 13. Het *beheer der stad Batavia* en hare ommelanden zal onverwijld op eenen min omslagtigen voet worden ingerigt, zoo dat de noodzakelijkheid worde vermeden, om aldaar nevens een kostbaar plaatselijk bestuur, te behouden eene even kostbare Hoofdadministratie voor de financiën.

(1) De rechtstreeksche rekeningaflegging aan de Rekenkamer zou het bezwaar blijken te hebben, dat aldus de ambtenaren te doen kregen met een college, hetwelk niet hun administratieve chef was. Na eene halve eeuw ervaring is men er dan ook op teruggekomen, ten einde eene gereede inzending der stukken te waarborgen.

Nota op art. 13. De Administratie der stad Batavia, is zeer kostbaar, vooral sedert dat er behalve een Resident, wiens traktement en dat zijner onmiddelijke bureau-geëmploveerden, in het jaar 1824, f 107088 bedroeg, nog eene afzonderlijke beheering voor de plaatselijke financiën en pakhuizen is daargesteld, welke voor dat zelfde jaar op f 119472 was begroot. Een van beiden kan wegvallen, wanneer alle onnutte vermenigvuldiging van werk wordt afgeschaft.

Art. 14. De Gouverneur-Generaal zal onverwijld doen nagaan welk gedeelte van den te Batavia en elders *in 's Lands pakhuizen aanwezigen voorraad van Europische en andere behoeften*, niet zonder vreze voor bederf, kan worden bewaard, en mitsdien, in verband met de benoodigdheid, zoude behooren te worden verkocht. — De Hooge Regering zal onverwijld vaststellen en nader herwaarts zenden eenen vijfjarigen behoorlijk gemotiveerden eisch van behoeften, opgemaakt met de matigheid voortvloeijende uit de bevelen door Ons omtrent de openbare werken gegeven, doch tevens met genoegzame ruimte om de noodzakelijkheid te doen vervallen van alle inkoopen in Indië, welker vermijding de Hooge Regering op het ernstigste wordt aanbevolen.

Nota op art. 14. De Hoofddirectie van Financiën, die de eischen, uit de opgaven der onderscheidene departementen opmaakt, heeft veelal aanvragen gearresteerd, die onmatig hoog schenen en waaraan men echter hier zoo veel mogelijk heeft trachten te voldoen, uit vrees van door het matigen derzelve, aanleiding te geven tot partikuliere inkoopen te Batavia, die in de meeste gevallen, nimmer dan tot drukkende prijzen geschieden.

Een vaste vijfjarige eisch, naar de wezenlijke behoefte berekend, niets overtolligs, maar ook al het noodige bevattende, is eene zeer wenschelijke zaak, die, behoorlijk geregeld, tot vele besparingen zal leiden.

Art. 15. Wij begeren dat de vaste uitgaven voor *de huisvesting van den Gouverneur-Generaal* toegestaan, eene nadere herziening en matiging zullen ondergaan, waaromtrent door denzelven, het Ministerie van Koloniën zal worden gediend van consideratiën en advies. Intusschen zullen geene nadere inkoopen van huisraad of uitbreidingen van huishoudelijke inrigting, ten koste van den Lande plaats hebben.

Nota op art. 15. De Gouverneur-Generaal is voor rekening van den lande gehuisvest: behalve het onderhoud der gebouwen door hem bewoond, kwam dat van tuinen, meubelen enz. gewoonlijk op f 480000 's jaars te staan, eene som, die voor matiging vatbaar is. Men zoude dit punt gerustelijk aan den Baron van der Capellen hebben kunnen overlaten, indien de omstandigheid, dat hij eerlang naar Europa zal terugkeeren, het niet onwaarschijnlijk maakt [1], dat door hem zelf be-

[1] Er staat „niet *on*waarschijnlijk", ofschoon n.f. de bedoeling is te lezen „niet waarschijnlijk".

sparingen in de kosten van het Gouverneur-Generaal's ambt zouden worden geprovoceerd, welke niet door hem, maar door zijnen opvolger zouden worden gevoeld. — Het zijn deze bedenkingen, die tot de voordragt in art. 15 vervat, hebben aanleiding gegeven.

Art. 16. De *verlooven* in den vervolge te verleenen om tot herstel van gezondheid of om andere redenen, naar Europa terug te keeren, onder behoud van een gedeelte der inkomsten, zullen niet anders worden toegestaan dan op zoodanigen voet dat intusschen de functiën van den afwezige, voor het overblijvende gedeelte van het traktement, worden waargenomen, en dat, in het algemeen, het verlof niet strekke tot bezwaar van de schatkist. — Geene vrije transporten zullen aan personen, met verlof gaande, mogen worden verleend en de Hooge Regering zal ten aanzien van dit onderwerp in het algemeen, eenige vaste bepalingen aan het Ministerie van Koloniën voordragen ([1]).

Nota op art. 16. Het beperken der verloven, is eene vrij moeijelijke zaak, en het zal best zijn daaromtrent een voorstel uit Indië te vragen. — Het zal intusschen nuttig zijn, den algemeenen regel vast te stellen dat de verloven niet zullen strekken ten bezware van 's Lands kas.

Art. 17. Geene gewoone *militaire promotien* zullen voortaan in Nederlandsch Indië geschieden, dan tweemaal in het jaar, op zoodanige tijden als door den Gouverneur-Generaal zullen worden bepaald, telkens met eene tusschenruimte van zes maanden. — De waarneming der intusschen voorvallende vacatures, zal niet komen ten bezwaar van 's Lands kas.

Nota op art. 17. Thans heeft de vervulling van bijna alle militaire vacatures plaats kort na dat dezelve zijn ontstaan; in den gewoonen loop van zaken schijnt zulks voor uitstel vatbaar, en hieromtrent wordt in dit artikel, een vaste regel voorgedragen, die zonder nadeel voor de dienst, eene bezuiniging kan te weeg brengen.

Art. 18. Den Gouverneur-Generaal wordt op het nadrukkelijkst aanbevolen, het vermijden van alle kostbare *verplaatsingen van officieren en troepen,* zijnde het Onze begeerte dat dezelve niet geschieden, dan bij volstrekte noodzakelijkheid. — Het vervoeren naar Europa van gepasporteerde militairen, zal bij voorkeur geschieden met de terugkerende schepen van Oorlog.

([1]) Dat mocht dan ook waarlijk wel Of men al dan niet buiten bezwaar van den lande naar Europa zou gaan, scheen geheel af te hangen van willekeurige opvatting In een brief van Nahuys, opgenomen door mij onder Bijlage N° XII, komt althans de klacht voor, dat hem geen verlofstraktement werd gegund, niettegenstaande daarmede „alle andere verlof hebbende ambtenaren zijn begunstigd geworden".

Nota op art. 18. De transportkosten van personen, loopen in Indië zeer hoog; de militaire begrooting van 1824 bepaalde alleen voor dit object en voor de reis- en vacatiegelden van officieren f 507541. Zonder in staat te zijn hier omtrent eenige bepaalde voorschriften te geven, heeft men nuttig gedacht dat punt hier, als gewis voor besparing vatbaar, aan te halen.

Art. 19. De Gouverneur-Generaal zal zoo spoedig mogelijk het Ministerie van Koloniën dienen van deszelfs consideratiën en advies:

a. Over de mogelijkheid om het bij de formatie der Indiesche landmagt bepaalde getal *eerste en tweede luitenants* te verminderen, onder bepaling dat aan de compagniën, die tot de velddienst geroepen worden, eenige mobiele officieren zullen worden toegevoegd, te nemen uit de korpsen, die slechts garnizoensdienst verrigten;

b. Over de intrekking der bestaande *werfdepots* als afzonderlijke en kostbare inrigtingen, dezelve voegende bij de plaatselijke of divisionnaire commandanten;

c. Over het verminderen van het getal der *plaatselijke commandanten*, of het opdragen dier functiën aan officieren van minderen rang;

d. Over de tegenwoordige inrigting der *militaire administratie* in Indië en de mogelijkheid om daaromtrent doelmatige vereenvoudigingen en bezuinigingen in te voeren; en

e. Over de mogelijkheid *om de troepen in Indië*, op eene minder kostbare wijze *te kleeden.*

Nota op art. 19 lett a. Thans hebben alle korpsen, het zij dezelve al dan niet in het veld zijn, het zelfde getal officieren, dat wil zeggen, die welke garnizoenen houden, hebben even veel 1e en 2e luitenants bij elke compagnie, als die welke tot actieve operatiën worden gebruikt. — Hoe zeer nu het bepaalde getal, in het laatste geval behoort te blijven, schijnt in het eerste geval een minder getal te kunnen voldoen en het is deze bedenking, welke heeft aanleiding gegeven om over dit punt van besparing het gevoelen van het Indiesch bestuur te vragen.

Art 20. De Gouverneur-Generaal zal het Ministerie van Koloniën dienen van deszelfs consideratiën en advies over de gehele intrekking van alle nog bestaande *kavaleries-korpsen, rijdende artillerie en trein*, met uitzondering alleen van twee of drie compagniën kavalerie, om te worden geplaatst te Souracarta, Djocjocarta, en in de westelijke afdeeling, met autorisatie op voornoemden Gouverneur-Generaal zoo het onderzoek, daaromtrent te doen, het doelmatige van deze intrekking mogt aantonen, alsdan dadelijk het noodige daartoe voor te bereiden.

Nota op art. 20. Op Java schijnt alle kavalerie en rijdende artillerie onnoodig; de inlandsche vijand wacht ons nimmer af, op een terrein

waar deze wapenen van nut kunnen zijn, maar begeeft zich in bosschen en moerassen — en de vrees voor eenen Europischen vijand, schijnt op dit oogenblik niet groot genoeg om daarvoor alleen, het houden van zulke kostbare korpsen te regtvaardigen.

Deze bedenkingen hebben in het jaar 1815 de Engelschen bewogen, om alle kavalerie en rijdende artillerie, die zij op Java hadden af te schaffen; omtrent de rijdende artillerie hebben wij dit voorbeeld reeds ten deele gevolgd. Het schijnt, dat wij hetzelve gerustelijk nog verder kunnen volgen — desnoods, met bepaling van eene evenredige vermeerdering van manschappen bij de Europische infanterie-korpsen.

Volgens geloofwaardige berigten zoude, daar te boven, van de kavalerie op kleine Indiesche paarden gemonteerd, in geen geval eenige belangrijke diensten te wachten zijn, terwijl het gebruik van Perzische, Arabische en andere groote paarden, zeer kostbaar is, en door de zware bewegingen aan de meeste dier paarden eigen, de meeste manschappen in korten tijd onbekwaam maakt.

Behalve eenige kavaleristen, voor uiterlijke vertooning, aan de inlandsche hoven, schijnt dat wapen mitsdien een geschikt object van bezuiniging te zijn. De begrooting van 1826 bevatte voor de kavalerie en de remonte, eene som van f 375779, waaronder de kleeding en het harnachement niet zijn begrepen.

Art. 21. Het Departement van Oorlog zal Ons vooreerst geene voordragten aanbieden tot *het zenden van kavalerie- of rijdende artillerie-officieren* voor Oost Indië, wordende wijders nog bepaald, dat gedurende de jaren 1825 en 1826, geene infanterie-officieren, boven den rang van tweeden luitenant, aan Ons ter plaatsing bij het leger in Indië zullen worden voorgedragen en slechts voor zoo veel de van daar met verlof zijnde officieren, ongenoegzaam zullen worden bevonden om de detachementen rekruten naar derwaarts vertrekkende, te geleiden.

Nota op art. 21. Dit artikel vereischt geene bijzondere toelichting; het getal officieren in Indië aanwezig, (vooral in de hooge rangen) overtreft de behoefte en bij de kavalerie is dit ook in de lage rangen het geval. Het matigen der uitzendingen behoort dus onder de middelen, waardoor het Gouvernement in Europa krachtdadig kan medewerken, tot het daarstellen van de bezuinigingen, die hetzelve aan de Indiesche administratie wil hebben voorgeschreven.

Art. 22. De Hooge Regering van Nederlandsch Indië zal nagaan welke *andere of meerdere bezuinigingen* kunnen worden daargesteld, vertrouwende Wij, dat geene pogingen zullen worden gespaard om mede te werken tot het bereiken van Onze stellige begeerte, dat geene onnutte uitgaven geschieden, en dat die, welke noodig zijn, met de meeste spaarzaamheid worden bestierd.

Art 23. De Hooge Regering zal tevens onderzoeken door welke

middelen de inkomsten zonder te groot bezwaar der ingezetenen, zouden kunnen worden vermeerderd, wordende daaromtrent nu reeds door Ons bepaald:

a Dat de bestaande *belasting op alle vaste goederen*, het eigendom van bijzondere personen, op het eiland Java, thans bedragende ½ procent van derzelver getaxeerde waarde, met den jare 1826, zal worden gebragt op 1 pCt. van die waarde, alles behoudens de uitzonderingen en vrijstellingen, bij de ordonnantie op die belasting daargesteld.

b. Dat de *belasting op de rijtuigen en paarden*, te rekenen van het jaar 1826, zal worden verhoogd met 50 pCt., met vernietiging van alle vrijstellingen, ten behoeve van Europeanen of derzelver afstammelingen, met uitzondering alleen van de paarden, welke de officieren verpligt zijn, tot uitoefening van hunne dienst te houden en waarvoor aan hen indemniteit voor fourage is toegekend en voorts die, welke voor den landbouw of in de stoeterijen worden gebezigd.

c. Dat onverwijld maatregelen zullen genomen worden, om de belasting op de collaterale successiën, met meer gestrengheid en onder een naauwer toezigt te doen invorderen. En

d. Dat de inlanders en andere Oosterlingen, welke worden verwezen tot dwangarbeid aan de openbare werken, zullen worden gezonden naar eene door de Hooge Regering te bepalen plaats, alwaar zij tot het teelen van koffij of dergelijke voortbrengselen voor den Europischen handel kunnen worden gebezigd, met intrekking van alle bepalingen, volgens welke die personen thans huisselijke en andere diensten verrigten, waarvan alleen worden uitgezonderd degenen, welke tot reiniging der Hospitalen worden gebezigd.

Nota op art. 23.

a Men heeft de innige overtuiging, dat in een land alwaar men, om de waarde van vaste goederen te kennen, gewoon is derzelver jaarlijksche opbrengsten, met vijftien vermenigvuldigd, tot kapitaal te maken, de voorgestelde verhooging veiliglijk kan worden bepaald. — Dat dezelve nog niet door het Gouvernement zelf is ingevoerd, moet alleen worden toegeschreven aan de omstandigheid, dat de voornaamste ambtenaren onder de landbezitters behooren, en dat er dus, als het ware, eene vereeniging van krachten bestaat om alle vermeerdering van belasting te verhinderen, waartegen geen bestuur dusverre nog is bestand geweest.

b. Op Java wordt door alle klassen van ingezetenen ruimschoots toegegeven aan al wat tot vermeerdering van weelde en vertoning kan leiden; de rijtuigen en paarden, hoezeer tot eene zekere hoogte, onmisbaar, worden, vooral door de Europeanen in eene menigte gehouden, die oorzaak is, dat dezelve altoos zijn beschouwd geworden als voorwerpen van weelde, en als zoodanig belast; doch die belasting

is steeds zeer laag geweest, omdat een ieder belang had om de verhooging tegen te houden en de vrijstellingen zijn buitendien ook zóó talrijk, dat dit middel zelden meer dan f 45000 's jaars heeft opgebragt, niettegenstaande de meeste menschen in de groote steden van zes tot twintig paarden houden. Men is overtuigd, dat de voorgestelde verhooging veilig kan worden daargesteld.

c. De geringheid van de opbrengst dezer belasting toont de noodzakelijkheid dezer aanbeveling.

d. De onkosten op het onderhoud van zoogenaamde kettinggangers zijn vrij hoog, en men heeft in elke residentie een aantal dezer menschen, welke tot werk worden gebezigd, dat voor het Gouvernement grootendeels geen belang heeft, en slechts strekt tot bevordering van het gemak of het belang van bijzondere personen. -- Eene vereeniging van deze personen, tot oogmerken van landbouw schijnt voor het Gouvernement verkieslijk te zijn; derzelver arbeid zal dan productief worden en het toezigt over hen, dat door de verspreidheid kostbaar moet wezen, zal dan veel goedkooper en gemakkelijker zijn. — In 1824 werden de kosten der kettinggangers *alleen te Batavia* op f 48181 begroot.

Als een uitvloeisel van dit voorstel ontving minister Elout van den Secretaris van Staat twee kabinetsbrieven; beiden getuigen van de zorg, waarmede de Koning zelf al deze zaken behandelde. Inderdaad, wanneer men van zulk eene breede gedachtenwisseling tusschen Koning en Minister kennis neemt — en er is natuurlijk geene reden om daarbij uitsluitend aan de behandeling van koloniale aangelegenheden te denken — dan kan men slechts eerbied gevoelen voor de wijze, waarop de hooge staatsplichten werden vervuld. Daarom vond ik ook zoo juist de opmerking van De Bosch Kemper in zijne *Geschiedenis van Nederland na 1830*, waar deze bestrijdt (¹) het gevoelen, dat de ministers onder Willem I slechts zijne commiezen zouden geweest zijn. Vorst en Minister zien wij samenwerken op eene wijze, zooals het eigenlijk behoort. En men doet slechts bij het lezen der stukken aan de waarheid hulde, waar de geschiedschrijver in zijne *Aanteekeningen* op die plaats, over de gewraakte uitdrukking nog als volgt uitweidt:

"De uitdrukking is vaak gebruikt, zooals bijv. in de *Arnhemsche courant* van 10 Sept. 1839. Zij is in dit opzicht waar, dat aan Willem I het geheele regeeringsbeleid werd toegeschreven en de ministers zich ook geheel als dienaren des Konings beschouwden; maar de uitdrukking is te sterk wanneer men meent, dat van

(¹) In dl. III (1875), bl 130 en in de *Aanteekeningen* aldaar op bl 18.

Willem I een krachtig initiatief uitging, zoodat zijne ministers slechts uitvoerden hetgeen hij bevolen had. Integendeel was Willem I veel meer geneigd raad te vragen en het initiatief, dat de ministers genomen hadden, te volgen, wanneer hunne voorstellen met zijne inzichten overeen kwamen. De ministers waren ook in dit opzicht meer dan commiezen, dat zij nooit achter den naam des Konings zich verscholen."

Keeren wij tot de kabinetsbrieven terug. De eene is van 5 April 1825 l[t] R[4] *Geheim* en van den volgenden inhoud:

De kabinetsbrief voor den Secretaris van Staat, Gouverneur-Generaal van Nederlands Indië, waarvan het ontwerp, bij Uw rapport van gisteren N°. 59 is overgelegd (1), is door Zijne Majesteit goedgekeurd en onderteekend: dezelve gaat hierbij gesloten terug ten einde aan den Baron *Van der Capellen* te worden toegezonden.

Uwe Excellentie ontvangt mede hiernevens afschriften van de door U voorgedragen ontwerpen van besluiten, door Zijne Majesteit bekrachtigd, zoo betrekkelijk het verlengd verblijf van den Gouverneur-Generaal in *Indië*, als nopens daar te stellen bezuinigingen op *Java*.

Ten aanzien van de, betrekkelijk dit laatste onderwerp, alsnu gemaakte bepalingen, heb ik de eer op 's Konings last de mededeeling hierbij te voegen, dat Zijne Majesteit tot het vaststellen daarvan is overgegaan, geleid door het vertrouwen in de kennis, welke Uwe Excellentie van de Plaatselijke belangen en behoeften op *Java* heeft, daar dezelve anders hier en daar voorafgegane nadere inlichtingen zouden hebben gevorderd. — Over enkele punten intusschen behoudt Zijne Majesteit zich voor nog het een en ander aan Uwe Excellentie te doen mededeelen bij eenen brief, welke op morgen aan Uwe Excellentie zal worden afgezonden, doch naar welken Hoogstdezelve, wegens den vereischten spoed niet gewild heeft, dat de expeditie der Besluiten zoude wachten.

Het koninklijke bezuinigingsbesluit d.d. 5 April 1825 N° 96 verzond de Minister dadelijk bij missive d.d. 7 April 1825 N° 32 (2). Daarna ontving hij echter van den Staatssecretaris den nog toegezegden brief d.d. 6 April 1825 N° 31, luidende:

Het Koninklijk besluit van den 5 dezer N°. 96 zal Uwe Excellentie hebben doen zien dat Zijne Majesteit gevolg heeft gegeven aan Uw

(1) Zie hiervóór bl. 65-66.

(2) In den *Java-oorlog* van Louw dl. II bl. 86 is het Bezuinigingsbesluit abusievelijk gedrukt N° 6. — Een deel van den inhoud der aanbiedingsmissive d.d. 7 April in de *Elout-Bijdr.* van 1861 bl. 19-20.

voorstel nopens de in te voeren bezuinigingen in het Indisch bestuur.

Zoo als ik bereids de eer had aan Uwe Excellentie bij mijne geheime missive van gisteren L^{t}. R^{1} te doen opmerken, heeft het vertrouwen hetwelk Zijne Majesteit stelt in de bij U berustende kennis van zaken op *Java*, gevoegd bij de overtuiging, in het algemeen, der noodzakelijkheid om krachtdadige maatregelen tot daarstelling van bezuinigingen in de koloniale administratie te nemen, en bij den drang der omstandigheden, Hoogstdenzelven doen overgaan tot het vaststellen van bepalingen, welke de Koning van een zoodanig gewigt beschouwt, dat ieder derzelve, afzonderlijk uit haren aard, bij meerdere tijdruimte een onderwerp van opzettelijke overweging bij Zijne Majesteit zoude hebben moeten uitmaken, om vervolgens in derzelver onderlingen zamenhang te kunnen worden behandeld, zoo als de Koning gewoon is, bij zaken van een zoo hoog belang, te doen.

Het dringende der verzending van de bij de ten dezen bedoelde besluiten, heeft ook gisteren geene gelegenheid gelaten tot het doen aan Uwe Excellentie van eenige mededeelingen ten aanzien van enkele punten, waaromtrent Zijne Majesteit zich dezelve blijkens mijne bovengemelde missive heeft voorbehouden.

Ik vinde mij als nu door den Koning gelast, in betrekking tot die punten, het volgende ter kennisse van Uwe Excellentie te bengen.

Art. 9 van het besluit van gisteren N° 90, beveelt onder anderen, de onverwijlde intrekking van alle personele toelagen en gratificatiën, zonder onderscheid.

Zijne Majesteit zoude verlangen, dat door Uwe Excellentie, dien onverminderd, van het Indische bestuur eene naauwkeurige opgave gevraagd wierd, van alle de ambtenaren en bedienden, die thans in het genot zijn van personele toelagen en gratificatiën, van het bedrag derzelve voor iederen afzonderlijk, en van de redenen welke tot het verleenen van zoodanige gunsten aan elk hunner hebben aanleiding gegeven; komende het den Koning voor, dat, zoo bij de overweging dier opgaven het kwam te blijken, dat dezelve gegrond zijn op bijzondere contracten of op geheele uitstekende diensten er welligt termen zouden kunnen geboren worden om aan den eenen of anderen der daarin begrepene personen, deze als nu op te heffen geldelijke voordeelen, later geheel of gedeeltelijk te vergoeden.

Bij art. 10 wordt de vermindering van het getal leden der onderscheidene hooge kollegiën en administratiën, bevolen; art. 2 bevat de afschaffing of vermindering der transport-etablissementen; volgens art. 4 moet het Departement van den Waterstaat ophouden eene afzonderlijke Directie uit te maken; bij art. 5 wordt de Algemeene Directie voor de Civiele gebouwen ingetrokken; terwijl bij andere artikelen, de invoering van bezuinigingen in andere takken van bestuur wordt vastgesteld.

De gevolgen dier maatregelen zullen onvermijdelijk zijn, dat veel personen òf geheel broodeloos worden, òf eene aanmerkelijke vermindering in hunne inkomsten zullen ondergaan; òf dat daaruit een groot bezwaar voor het pensioenfonds zal ontstaan.

De Koning vermeent dat, ten einde hierin zoo veel moogelijk te voorzien en gegronde klagten voor te komen, als een geschikt en der Nijverheid bevorderend middel, in aanmerking zoude kunnen komen, het terugbrengen der bedoelde personen tot den burgkring (1), door hen gelegenheid te verschaffen, den eenen tot het bebouwen van woeste gronden, den anderen tot het aanleggen van fabrieken of tot het stichten van handel-huizen, waartoe dan uit de koloniale middelen geldelijke te gemoetkomingen, hetzij als voorschot, als subsidie, gratificatie, of afkoop van pensioenen zouden kunnen worden verleend, met in het oog houding van de aanspraak, die iedere dier personen op bijstand heeft, in verband tot de financiële belangen van het Gouvernement.

Zijne Majesteit verlangt, dat dit denkbeeld bij nadere gelegenheid als een punt van opzettelijke overweging, aan het Indiesche bestuur door Uw Excellentie worde aanbevolen, zoo bij U geene bedenkingen daartegen bestaan, terwijl in het tegenovergesteld geval Hoogstdezelve Uwe consideratien en advies deswege zal te gemoet zien.

Volgens art. 14 moet de Hooge Regering alle inkoopen, in Indië, van Europesche behoeften, met zorg vermijden. Zijne Majesteit heeft dit artikel goedgekeurd in de veronderstelling, dat daarbij de bedoeling niet geweest is om ook uit te sluiten de voorwerpen, welke de Nederlandsche Handelmaatschappij voor eigene speculatie naar *Java* zoude willen zenden, en ook in zoodanige benoodigdheden zouden kunnen bestaan, die in de vijfjarige aanvrage bij het artikel bedoeld, begrepen zullen worden.

Art 20, zoo als het bij het ontwerp voorkomt, handelt over de geheele intrekking van alle nog bestaande *kavallerie-korpsen*, ARTILLERIE *en trein*.

Zijne Majesteit heeft echter het woord ARTILLERIE door de woorden RIJDENDE *artillerie* doen vervangen (2); naar aanleiding der Nota van toelichting, waaruit moet worden opgemaakt, dat de *rijdende* artillerie

(1) Bedoeld zal wel zijn *burgerkring*.

(2) In de door mij gebruikte minuut van het ontwerp-besluit staat wel *rijdende* artillerie, maar het *rijdende* is met eene andere hand er boven gegeschreven: vandaar dat ik het *rijdende* er bij deed drukken (bl. 90). De overschrijver echter, die de minuut nam van het door den Minister gestelde klad, liet het woord abusievelijk weg, gelijk ons hierna nog zal blijken. — De rijdende artillerie was trouwens bereids op eigen initiatief in Indie opgeheven bij een besluit van 18 Januari 1822: zie noot 2 bl. 88 in dl. II van Louw's *Java-oorlog* Over dit *dubbel* supprimeeren maakte zich de heer Van der Capellen vroolijk, gelijk wij lezen in een brief d.d. 19 November 1825 aan generaal de Kock, weer te geven in Hoofdstuk XIV

artillerie alleen op *Java* als onnoodig te beschouwen is; en omdat Zijne Majesteit niet kan vooronderstellen, dat de bedoeling van Uwe Excellentie zoude zijn het *geheele* wapen in te trekken, een maatregel, welke aan veele bedenkingen zoude kunnen onderhevig zijn.

§ *a.* van art. 23 bepaald, dat de bestaande belasting op alle vaste goederen, zijnde ½ ten honderd van derzelver geschatte waarde, zal worden gebragt op 1 ten honderd dier waarde.

Zijne Majesteit verlangd, door Uwe Excellentie te worden onderrigt, of ten dezen bedoeld wordt de eigenlijke grond-rente welke op den eigenaar drukt; en voor hoe veel de opbrengst daarvan begrepen is in de som van f 7248780, welke bij den door U overgelegden vergelijkenden staat op de begrooting van 1824, als *landelijke inkomsten en andere grondlasten* voorkomt.

Uit dien staat blijkt overigens wel van het bedrag der *begrootingen* van de uitgaven, over de jaren 1817 tot en met 1824 opgemaakt, doch geenszins van dat der werkelijke uitgaven, welke, in verhouding daarmede, plaats gehad, en noodwendig, op den tegenwoordigen geldelijken toestand der Oost Indische administratie, den meest gewigtigen invloed uitgeoefend hebben. Zijne Majesteit oordeelt, dat er geene meerdere moeijelijkheid zal kunnen bestaan opgaven der werkelijk gedane uitgaven, over ieder dier dienstjaren op te maken en over te zenden, als van de werkelijk genoten inkomsten, en Hoogstdezelve zoude daarom verlangen, dat het bepaalde, ten aanzien dezer laatsten bij art. 8 van het besluit van den 3 dezer N° 89 (1), bij eene aanschrijving van Uwe Excellentie aan de Hooge Regering in Indië ook op de uitgaven toepasselijk wierd gemaakt.

Ik vermoed, dat de Minister niet zulk een schrijven zal verwacht hebben; anders had hij daarin wel aanleiding gevonden om òf dadelijk den Landvoogd over de beteekenis der vastgestelde bepalingen in te lichten, òf hare redactie te wijzigen. Hoe ook, hij zag zich verplicht om bij depêche d.d. 8 April 1825 N° 66 *Geheim* dadelijk nog den Landvoogd met 's Konings bedoelingen over de toepassing van het besluit bekend te maken. Het moest onwillekeurig den Gouv. Gen. en zijne omgeving versterken in de meening, dat de Koning in deze meer eene lijdelijke en temperende rol vervulde, terwijl dit over het geheel genomen geenszins het geval was. Integendeel, de Koning dreef wel degelijk ook den Minister. (2)

(1) Zie blz. 71

(2) Louw op bl. 126-7, dl II van zijn *Java-oorlog* eenige mededeelingen doende uit de ministerieele depeche van 7 April, die handelden over de 23 artikelen van het Bezuinigingsbesluit, schrijft: „Zoo rigoureus als zij naar de letter luidden, wilde de Nederl. Regeering ze echter niet opgevat zien. Reeds den volgenden dag, 8 April, schreef de Minister aan den Gouv.-Gen.,

Het nader ophelderende schrijven luidde aldus:

Met mijne missive van gisteren N°. 32/63 zal aan Uwe Excellentie geworden, het Koninklijk besluit van den 5 dezer N°. 96, houdende eenige bepalingen en voorschriften tot verbetering van den financiëlen staat van Nederlandsch Indië.

Bij de toezending van dit besluit, gaf de Heer Secretaris van Staat mij te kennen, dat hoezeer Zijne Majesteit begeerde, dat de expeditie van hetzelve naar Indië, onverwijld met de gereed liggende scheepsgelegenheid zoude gevolg nemen, ik echter eenige nadere mededeelingen over de daarin vervatte bepalingen kon te gemoet zien.

Die mededeelingen als nu ontvangen hebbende, haast ik mij om aan Uwe Excellentie zoodanige gedeelten daarvan te doen kennen, als geacht kunnen worden, noodig te zijn om aan het besluit van den 5 dezer N°. 96, eene uitvoering, met 's Konings bedoelingen overeenkomende te geven.

Bij art. 9 van dat besluit wordt, onder anderen, de onverwijlde intrekking bevolen van alle personele toelagen en gratificatiën, zonder onderscheid. — Hoewel de stipte opvolging verwacht, en bij deze op nieuw aangedrongen, wordt van een bevel, hetwelk op de overweging rust, dat een bestuur geplaatst in de omstandigheden, waarin het Indische verkeert, geene buitengewone geldelijke opofferingen behoort te doen om de reeds zeer ruime schaal van bezoldigingen of de middelen van bestaan, die sommige beroepen opleveren, te vermeerderen, wil men echter gaarne de mogelijkheid toegeven, dat er enkelde gevallen kunnen bestaan, waarin uitstekende diensten of andere, hiermede in gewigt gelijkstaande beweegredenen, gronden kunnen opleveren tot eene uitzondering op dien regel. Het is daarom, dat Uwe Excellentie bij deze genoodigd wordt, om bij een afzonderlijk rapport opgave te doen van alle ambtenaren en anderen, die bij den ontvangst van deze aanschrijving in het genot zijn van personele toelagen en gratificatiën, van het bedrag derzelve voor ieder afzonderlijk, en van de redenen, welke tot het verleenen van zoodanige gunsten aan elk hunner hebben aanleiding gegeven, op dat alsdan nader zoude kunnen worden overwogen of er welligt termen zouden kunnen gevonden worden, om in een of ander geval eene redelijke vergoeding toe te staan. (1)

dat hij door den Koning gemachtigd was om naar aanleiding van 4 dier artikelen eenige nadere mededeelingen te doen." — Het oogenschijnlijk vreemde der behandeling wordt nu beter verklaard door mijne mededeeling van den inhoud der brieven van den Staatssecretaris d d. 5 en 6 April, die natuurlijk niet in het archief te Batavia zijn, zoodat alleen daar viel te lezen, hetgeen er over in de ministerieele depêche stond.

(1) Bij *Louw* t. a. p. bl. 127 wordt dit aldus gecommentarieerd: „Het Opperbestuur in Nederland wenschte dus, hoewel 't uit den aard der zaak tot oordeelen geheel onbevoegd was, zijn kleine gunstbewijzen zelf uit te

De bij meer dan een artikel van het besluit van 5 dezer N° 96 gelaste verminderingen van personeel en andere bezuinigingen in vele takken van bestuur, doen de vrage ontstaan, hoedanig zal behooren te worden gehandeld ten aanzien van de personen, wier ambten of diensten, door die maatregelen, overtollig zullen worden. Het is moeijelijk daaromtrent eenige bepaalde voorschriften te geven; doch het schijnt als algemeenen regel te kunnen worden aangenomen, dat aan dezulken, die naar aanleiding van Zijner Majs. besluit van den 4 Maart jl. N° 119 tot de geklassificeerde ambtenaren behooren (1), ten koste van den lande een middel van bestaan behoort te worden verschaft, in afwachting dat zij bij voorkomende gelegenheden wederom met eenen post kunnen worden begiftigd, een oogmerk, dat dezerzijds zal kunnen worden bevorderd, door vooreerst geene nieuwe uitzendingen van ambtenaren te doen (2).

deelen." Ik vind dit eene onbillijke beoordeeling. Ook wijkt de *aanhaling* aldaar van 's Ministers woorden af van den werkelijken tekst; echter wordt niet daarmede aan de bedoeling van het geschrevene te kort gedaan. — Aardig, dat de heer Van der Capellen op dezelfde onjuiste wijze beoordeelt eene koninklijke afkeuring over een Indischen maatregel ter vermeerdering van luitenantstraktementen, gelijk wij op blz. 104 zullen lezen.

(1) Het eerste *Ambtenarenreglement* werd vastgesteld bij koninklijk besluit d.d. 13 November 1814 N° 49, op eene voordracht d.d. 10 t. v. Nc 371 van den departementschef Goldberg. Men had 5 klassen, gerangschikt „naar mate hunner presumptieve talenten en merites", en waarbij heette gestreefd te zijn „om de door Zijne Koninklijke Hoogheid aanbevolene spaarzaamheid omtrent 's Lands financien zoo veel mogelijk te observeren". De uitgezondenen gingen dan ook dood van ellende: zie *Van de Graaff-Brieven*, dl I bl. 17-18. — Het in zoo vele opzichten gebrekkige reglement bleef tien jaren bestaan, toen het vervangen werd door het in den tekst vermelde van 4 Maart 1825, Staatsblad Nc 32, — bedoeld ook op bl. 86 in „Nota op art. 10" — de eerste verordening, die eene plaats kan gegeven worden in de geschiedenis der opleiding van onze Oost-Indische ambtenaren: zie het artikel van H. J. Lion over dit onderwerp in het *Tijdschrift voor N. I.*, 17n jaargang (1855), dl I, bl. 66 vv. Bij de aanbieding van dit besluit, schreef de Minister in zijne depêche d.d. 10 Maart 1825 N° 1/45 aan den Landvoogd:

„In de laatste tijden is 's Konings aandacht meer dan eens gevestigd geweest, op de aanzienlijke uitgaven welke dus verre het uitzenden van personen voor den burgerlijken dienst in *Oost-Indië* heeft veroorzaakt, en dit heeft aanleiding gegeven tot een opzettelijk onderzoek, zoowel naar de middelen om die uitgaven binnen naauwere grenzen terug te brengen, als omtrent de geschiktste wijze om in de benoemingen zelve meer orde en doelmatigheid te doen ontstaan.

„Uit dat onderzoek is geboren het besluit door den Koning op den 4n dezer sub N°. 119 genomen ...."

(2) In de officieele nieuwsbladen deed het Ministerie aankondigen, dat alle verzoeken om plaatsing in Indie van de hand werden gewezen, berichtte de Minister aan den Landvoogd bij depêche d.d 20 April 1825 N° 1k/80.

Welligt zijn er andere middelen om over dusdanige personen te beschikken. en het zal mij aangenaam zijn, dat de Indische regering dit tot een punt van overweging en mededeeling aan dit Ministerie make, kunnende, naar 's Konings inzien, en tot bevordering der nijverheid, te dezen welligt in aanmerking komen, het terugbrengen der bedoelde personen tot den burgerstaat, door hen gelegenheid te verschaffen, daarin als landbouwers, fabriekanten of kooplieden een bestaan te vinden, met in het oog houding van de aanspraak, die ieder hunner op bijstand heeft, in verband tot de financiële belangen van het Gouvernement. — Daar dit onderwerp in verband staat met de vestiging van Europeanen op Java, in het algemeen, en vermits nog aanhangig zijn de uit Indie daarover geschreven brieven, zal de bovenstaande mededeeling van 's Konings wijze van zien op dit punt, kunnen aanleiding geven tot een nader rapport over deze belangrijke stoffe, in verband met de vorige en welligt ook, tot eene beschouwing van den kant der Indische regering, verschillende van die, welke mij bekend is, mitsgaders meer dan deze vatbaar, om der Koninklijke goedkeuring te worden aanbevolen. — Tegen de thans op Java in werking zijnde inrigtingen, bestaat onder meer andere, de gewigtige bedenking, dat de moeijelijkheden daarbij aan Europeanen in den weg gelegd om eene vestiging op Java, zonder aanwijzing van middelen van bestaan, te verkrijgen, in het bijzonder op de Nederlanders schijnen te zullen werken, welke uitsluiting vreemdelingen, door vreemde kapitalen ondersteund, niet zullen ondervinden. — De oefening van scheepvaart, handel en andere takken van nijverheid, die voor den Europier openstaan, zoude op die wijze grootendeels of geheel vallen in handen van vreemdelingen, en een grooter getal van deze naar Java trekken, dan met het welbegrepen belang van den moederstaat kan overeenkomen.

De waarschuwing tegen inkoopen van Europische behoeften, bij art. 14 vervat, is niet toepasselijk op voorwerpen, welke door de Nederlandsche Handelmaatschappij, op eigen speculatie naar Java kunnen worden gezonden. Indien dus de gelegenheid zich mogt voordoen om van dat ligchaam tot redelijke prijzen sommige van de Europische behoeften in te koopen, welke in den vijfjarigen eisch zullen worden begrepen, zal men gaarne zien dat zulks geschiede, met kennisgeving aan dit Ministerie, ten einde onnoodige uitzendingen te vermijden (1).

Onder de stukken, welke bij het nemen van het besluit van den 5 dezer N° 96 onder 's Konings oog zijn geweest, behoort ook een algemeene staat van al de begrootingen van inkomsten en uitgaven in Nederlandsch Indië, van 1817 tot 1824, beide ingesloten. Tot eene

(1) Dus werden wèl geboycot de Nederlandsche goederen, niet aangebracht door de N. H. M. — Hoe heeft de Minister hiertoe kunnen overgaan, zonder eerst nader den Koning in te lichten? En wat moest men wel in Indie hiervan zeggen?

meer volledige en juiste beoordeeling van zaken, wenscht Z. M. te zien een soortgelijken staat van de werkelijke inkomsten en uitgaven in die jaren genoten en bekostigd, en daar de bij dit Ministerie aanwezige stukken tot het vervaardigen van zoodanig stuk niet genoegzaam zijn, verzoek ik Uwe Excellentie om bij den staat der inkomsten van 1817 tot 1824, welke de eerste vijfjarige begrooting moet vergezellen, te willen doen voegen, een staat aantoonende het wezenlijk bedrag der uitgaven in elk van die jaren gedaan.

Tegelijkertijd lichtte de Minister den Koning in bij ondervolgend schrijven van denzelfden datum en nommer 8 April 1825 N°. 66:

Naar aanleiding van de missive van den Heere Secretaris van Staat van den 5 dezer L^t. R^a *geheim*, heb ik de afzending naar Java van Uwer Maj^s. besluit van dien dag N°. 96 dadelijk na deszelfs ontvangst doen plaats grijpen, terwijl in eenen lateren brief aan den Gouv.-Gen. van der Capellen, zijn kennelijk gemaakt, al zulke gedeelten van het nadere kabinetsschrijven van 6 dezer N°. 31 als noodig waren om aan het voornoemde besluit eene uitvoering te geven, overeenkomende met Uwer Majesteits bedoelingen.

Bij deze kennisgeving moet ik nog de volgende ophelderingen voegen, mij van wege Uwer Majesteit gevraagd.

De voorgedragen maatregelen tot bezuiniging waren slechts bestemd om de *rijdende artillerie* en niet het gehele wapen te omvatten, daar de artillerie te voet in Indië onmisbaar mag worden geacht. — De schrijffout te dezen in de voordragt begaan, geheel hersteld zijnde door de bewoordingen, waarin Uwer Maj. besluit te dezen opzigte geredigeerd is, zal het niet noodig zijn hierover verder uit te wijden.

De som van f 7248780, welke in de begrooting van inkomsten van Nederlandsch Indië, voor het jaar 1824 is uitgetrokken voor het algemeen bedrag der *landelijke inkomsten en andere grondlasten* bestaat uit de volgende posten, te weten:

1° Belasting op de ongebouwde eigendommen .	f	4.720.129
2° » de gebouwde d° .	»	56.291
3° » de tuinen	»	17.980
4° » de vischvijvers	»	109.076
5° » de koffijtuinen.	»	2.100.000
6° Vertiening van landerijen op Makasser . .	»	19055
7° Grondrenten	»	1.140
8° Verponding . . , ...	»	225.109
Te zamen . . .	f	7.248.780.

Van al deze posten, zijn de zeven eerste eigenlijk huurpenningen, aan de inlandsche bevolking als bruikers van het land opgelegd, uit krachte van den grondeigendom die, in geheel Indie, wordt geacht in

den Souverein te berusten, en het is slechts de laatste dezer belastingen, de *verponding* namelijk, die op den eigenaar drukt, als geheven wordende van landen, waarvan de eigendom door den Souverein aan bijzondere personen is afgestaan. Deze verponding dan, gewoonlijk te Batavia bekend onder den naam van *de belasting van het half procent op de vaste goederen*, is het middel, waarvan door Uwe Maj. de verhooging tot één procent is bepaald, en zoo de maatregel aan het oogmerk beantwoord, zal dus de opbrengst van dezen post, van f 225.109 waarop de verponding in 1824 was begroot, kunnen stijgen tot ruim f 450 000, eene vermeerdering, die de grondeigenaars, welke geacht worden door elkander 15 pCt. intrest te genieten van de kapitalen in landerijen gevestigd, zonder bezwaar, kunnen lijden, vooral wanneer zij niet meer belemmerd worden in de beschikking over hunne producten, dan in de laatste tijden heeft plaats gehad.

Wat de Indische regeering onder de op haar einde loopende landvoogdij van den heer Van der Capellen verrichtte naar aanleiding van het Bezuinigingsbesluit, vinden wij vermeld in een daaraan speciaal gewijd hoofdstuk van Louw's *Java-oorlog* (¹). — Dat het 't Opperbestuur ernst zou zijn met de handhaving der voorschriften, vond de Minister gelegenheid een paar dagen later nog den Landvoogd uitdrukkelijk in herinnering te brengen. Bij Indisch besluit d.d. 10 Februari 1824 N° 2 had de Gouverneur-Generaal, nog wel in strijd met een koninklijk besluit van 28 Februari 1818 N° 83, eigenmachtig traktementsverhoogingen aan eenige officiersrangen toegekend; onder een fraai betoog over den bloei der financiën was bij Indischen brief van dien datum N° 41, daarop de koninklijke goedkeuring verzocht (²). Oorspronkelijk aarzelde de Minister hiertoe zijne tusschenkomst te verleenen, omdat die goedkeuring toch zou

(¹) Zie dl. II, bl 129 vv met verscheidene bijlagen, w.o N° 21. — De beoefenaar der geschiedenis van ons tijdvak kan dezen schrijver van den Java-oorlog van 1830 dankbaar zijn, dat hij over zooveel onderwerpen, die met den Java-oorlog in geen onmiddellijk verband staan, talrijke archiefbescheiden mededeelde; de breedvoerige behandeling er van moest echter geschieden ten koste van den gang en de eenheid van het werk. Hetzelfde gemis aan eenheid, waardoor de lezing vermoeiend en soms weinig aangenaam wordt, treft men in de hoofdstukken zelven menigmaal ook aan; het is soms alsof de archiefstof den schrijver overstelpte. Dit hoofdstuk III b.v. over „De bezuinigingsmaatregelen gedurende het einde van het bestuur van den G. G. Van der Capellen en het begin van dat van den C. G. Du Bus" vangt aan te handelen over een brief betrekkelijk *kolonisatie op Java*, waaraan zijn gewijd de bladz. 124-126; met 'n „Aldus waren dan de beruchte (!) 23 artikelen ter wereld gekomen" op bl. 127, terwijl wij reeds op bl. 86 bij die geboorte tegenwoordig waren. — Een oordeel over de beschrijving van den oorlog zelf staat natuurlijk hier geheel buiten.

(²) Zie dat stuk op bl. 18 hiervóór.

worden geweigerd, maar nadat de financieele richting in het algemeen was vastgelegd door de Begrootings- en Bezuinigingsbesluiten, achtte de heer Elout een ondersteunend voorstel minder schadelijk voor de toekomst, waarom hij er toe overging bij rapport d.d. 13 April 1825 N° 11k. De Koning toonde zich echter ook nu niet genegen om er op in te gaan; dit lokte een tweede rapport van den Minister uit, waarop bij missive d.d. 22 April 1825 N° 92 de Staatssecretaris als volgt antwoordde:

De overweging van Uw nader rapport van den 19 dezer, nopens de plaats gehad hebbende verhooging van de tractementen der 1ste en 2de Luitenants der Infanterie en van de officieren van gezondheid der 2de en 3de klasse bij resolutie van den Gouverneur Generaal van Nederlands Indie in Rade, van den 10en Februarij 1824 N° 2, heeft Zijne Majesteit meer en meer overtuigd, dat het Oost Indisch Gouvernement in dezen zijne bevoegdheid is te buiten gegaan, vermits geene verhooging dier tractementen, anders dan bij wijze van temporaire toelagen, krachtens het Koninklijk Besluit van den 28sten Februarij 1818 N° 83, mogt worden verleend.

Wat aanbelangt het *bijzonder* verzoek van den Gouverneur Generaal, dat de maatregel door den Koning mogt worde goedgekeurd, waarmede Zijne Majesteit onbekend was, valt aan te merken, dat die goedkeuring uit den aard der zaak, uitdrukkelijk had moeten zijn voorbehouden bij, en vermeld in de resolutie zelve in Rade genomen. Door het gaaf verleenen der voormelde verhoogingen, heeft het Indisch Bestuur Zijne Majesteit in eene verkeerde positie gesteld; hetzelve komt in dezen als de weldoener voor, en aan den Koning blijft het onaangename der weigering overgelaten. Zijne Majesteit verlangt dan ook, dat de Gouverneur Generaal door Uwe Excellentie worde aangeschreven om te zorgen, dat in het vervolg, in zaken welke, zoo als verhoogingen van bezoldigingen, het zij van Militaire, het zij van Burgerlijke Ambtenaren, geen onmiddelijke spoed kunnen vorderen, geene gunstige beschikking genomen worde, alvorens de goedkeuring van Zijne Majesteit te hebben gevraagd en bekomen.

Wat de onderhavige zaak aanbelangt, blijft de Koning, om de onderstaande redenen, Hoogst deszelfs goedkeuring daaraan onthouden, des echter dat Zijne Majesteit zich de voortduring der door den Gouverneur Generaal in Rade, bij resolutie van den 10den Februarij 1824 N° 2 toegekende verhoogingen, voorloopig, *als tijdelijke toelagen* laat gevallen.

De Minister zond afschrift van dit stuk bij depêche d.d. 26 April 1825 N° 2k/82 aan den Gouv.-Gen., onder opmerking: "dat het bij hetzelve herhaalde verbod tegen het verhoogen van traktementen

op eigen gezag, reeds uitgesproken bij art. 9 van het Koninklijk Besluit van den 5 dezer N° 96 mag worden beschouwd, als een nieuw bewijs van het stellige voornemen des Konings om zich voortaan geene andere afwijkingen van gegevene bevelen te laten welgevallen, dan die welke door eene zoo dringende noodzakelijkheid geboden mogten worden, dat dezelve het uitstel, aan eene wisseling van denkbeelden met het moederland verknocht, niet mogten kunnen lijden".

De Indische regeering schroomde nochtans niet om juist dat art. 9, bevelende de intrekking van alle *personeele toelagen* en *gratificatiën* tot een ernstigen steen des aanstoots te verklaren. Zij deed het bij een schrijven van den Landvoogd d.d. 18 October 1825 N° 286 en bij een besluit van dien datum N° 3 [1]. — Omtrent 's Konings rechtmatige afkeuring van het Indisch besluit d.d. 10 Februari 1824 in zake de luitenantstraktementen, schreef Van der Capellen d.d. 8 November 1825 aan generaal De Kock, dat de Koning boos scheen, niet over het feit der traktementsverhooging op zichzelf, maar dat „hem het toestaan van die gunst daardoor ontnomen is" — waarlijk al eene even onverstandige als oneerlijke lezing van 's Konings motieven in deze aangelegenheid. — Toen echter de Indische October-stukken in Nederland kwamen, was reeds de heer Du Bus als commissaris-generaal opgetreden. Aan hem werd dienteugevolge gericht ondervolgende ministerieele depêche d.d. 7 Juni 1826 I[t] H N° 83 *Geheim:*

Zoo de bedoelde brief en wat, in verband daarmede in Indie is verrigt, bereids bij Uwe Excellentie een punt van overweging mogt zijn geweest, zoo zal uit die beschouwing zonder twijffel de overtuiging zijn geboren, dat de Indische regering bij die gelegenheid, noch in hare daden, noch in hare voorstellen, heeft gehandeld in overeenstemming met de nog zoo onlangs aan Uwe Excellentie geblekene inzigten en verwachtingen des Konings. — Deze tog staan in een naauw verband met de innige overtuiging, dat in den ongunstigen staat der Indische financiën, en bij de hulp die aan dezelve, onder den waarborg van het moederland, wordt verleend, geene pogingen moeten worden onbeproefd gelaten om de uitgaven binnen naauwere grenzen terug te brengen en dat die pogingen, in de eerste plaats, moeten zijn gerigt tegen al zoodanige posten van uitgaaf, die geen anderen grond hebben dan persoonlijke begunstiging. — Deze gunstbewijzen kunnen in enkelde gevallen, van dien aard zijn, dat dezelve bij ruime

(1) Het besluit en wat naar aanleiding van art 9 verricht werd, bij *Louw*, dl. II, bl. 141 vv

en onbekrompen geldmiddelen voor behoud zouden vatbaar wezen; doch, onder zulke omstandigheden als thans op Nederlandsch Indië drukken, en waardoor het schier onmogelijk is geworden de diepte der financiële wond, bij gissing, te bepalen, moet slechts het hoog noodige behouden, het overtollige daarentegen, aan bedenkingen van algemeen belang, opgeofferd worden.

Wanneer men van dit standpunt nagaat hoedanig het bevel tot intrekking van alle personele toelagen, in Indië is ten uitvoer gelegd, ontbreekt het voorwaar niet aan stof tot zeer ernstige bedenkingen. De Raden van Indië, aan welke de voorbereiding der zaak was opgedragen (1), schijnen aan bijzondere belangen eene naauwgezette aandacht te hebben geschonken, op welke, in de gegeven omstandigheden, slechts de publieke zaak aanspraak had; men schijnt den regel te hebben gevolgd om een ieder, was het mogelijk, te handhaven in het bezit van zijne eenmaal verkregen inkomsten; in het rapport van de straks bedoelde Raden, vindt men de ambtenaren der Secretarie bijzonderlijk tot het behouden hunner toelagen aanbevolen, naar den even bedenkelijken, als zonderlingen regel, dat art. 10 van het Regeringsreglement die ambtenaren als het ware, aan de magt des Konings zoude hebben onttrokken (2); in de resolutie van den G. G. in Rade van den 18 Oct. jl. N° 3 wordt met zoo vele woorden gezegd, dat ware het bevel tot intrekking der toelagen niet zoo peremptoir geweest, de regering wel termen zoude hebben gevonden om met de uitvoering van het Koninklijk besluit te temporiseren; en eindelijk, wordt in het rapport der Raden van Indië *Muntinghe* en *Dozy*, en vervolgens ook, bij weerklank, in het slot der missive van den G. G. van den 18 Oct. jl. N° 286, eene voordragt gedaan, welker aanneming niets minder zoude involveren, dan de onvoorwaardelijke erkenning, dat al wat gedurende de laatste tien jaren in Nederlandsch Indië met opzigt tot het verleenen van personele toelagen is verrigt, slechts is geweest eene karige en hoog noodige uitdeeling van belooningen aan buitengemeene verdiensten, zonder dat immer aan consideratiën van eenen personelen aard, zoude zijn toegegeven geworden (3).

Dit alles heeft den Koning geleid tot de beoordeeling, dat de bevolen intrekking der personele toelagen op eene zeer onvolledige wijze is ten uitvoer gebragt — dat wel verre dat tot de voorgestelde herstelling dier toelagen ruimschoots zoude kunnen worden toegetreden, integendeel een groot gedeelte van die, welke hetzij dan onder den naam van toelagen, of dien van dubbelde traktementen, in wezen zijn gebleven, bij eene strikte toepassing van Zr Ms bevelen almede had

(1) Muntinghe en D'Ozy: zie hierna.

(2) En zulk eene redenering van Muntinghe!!

(3) Zie ook *Louw* t. a p., dl. II, bl. 142 vv.

behooren te vervallen — en dat eindelijk het al of niet behouden van eenen post van uitgaaf, niet behoort te worden bepaald, naar het minder of meerder beloop van die uitgave in het afgetrokkene beschouwd, maar naar den invloed die een aantal van zoodanige posten, bijeengevoegd, op de Indische financiën uitoefent.

Wat de eindelijke beslissing van den Koning omtrent de personele toelagen zal wezen, is nog niet bekend, daar Z. M. heeft verklaard, zich dezelve voor te behouden, tot dat de eerste vijfjarige begrooting, mitsgaders de eerste berigten van Uwe Excellentie zullen zijn ontvangen.

Ik heb intusschen vermeend Uwe Excellentie dezen *vertrouwelijken* brief te moeten schrijven, zoo wel om Haar bekend te houden met den stand der zaak, als ook, en wel voornamelijk, om bij Uwe Excellentie de overtuiging te versterken, dat de Koning het herstel der Indische financiën slechts verwacht van eene stipte opvolging van Hoogstdeszelfs bevelen, en daarentegen, zoo wel aanvankelijk, als bij vervolg, niets dan teleurstelling te gemoet ziet, zoo aan de veelerlei bezwaren, die welligt in Indië zullen worden geopperd, te zeer wordt toegegeven.

Dat het aan zoodanige bezwaren niet zal ontbreken, mag onder anderen worden afgeleid uit dat gedeelte van de Indische depêche van 18 Oct. 1825 N°. 286, waar aan dit Ministerie worden toegezegd nadere rapporten «over de uitvoering der onderscheidene punten in 's Konings besluit van den 5 April 1825 N°. 96, vervat, en de moeijelijkheden, welke door plaatselijke omstandigheden, die men in Nederland niet genoeg schijnt te kennen, daarbij ondervonden worden".

Dat er sommige moeijelijkheden bestaan, ook dezulke die, op dezen afstand, niet konden worden gekend of vooruitgezien, wil men geredelijk toegeven — doch — met deze erkenning gaat gepaard de innige overtuiging, dat er onder die moeijelijkheden slechts weinige zijn, die niet door den vasten wil om naar 's Konings bedoelingen te handelen, kunnen worden te boven gekomen. (1)

Het toekennen van personeele toelagen en gratificatiën volstrekt te verbieden, was ongetwijfeld geen halve maatregel en ook niet in een land als Indië volkomen vol te houden; maar hoe werd van de tot zoolang bestaande vrijheid gebruik gemaakt? Het voorbeeld, dat ik zal mededeelen, is, dunkt mij, tevens de veroordeeling en doet begrijpen, dat het Opperbestuur den tijd gekomen achtte om aan zulk eene vrijheid paal en perk te stellen.

(1) Wij zullen in hoofdstuk XII lezen, dat reeds bij depêche van landvoogd Van der Capellen d.d. 12 Juli 1825 minister Elout principieel verweten werd bemoeiing met de Indische aangelegenheden, zonder daaraan geëvenredigde kennis. De waardige beantwoording d.d. 1 April 1826 in hoofdstuk XIII

In 1823 trad de commandant der Zeemacht, schout-bij-nacht Musquetier af(1). Herinneren wij ons, dat doordien generaal De Kock ter gelegenheid van de expeditie tegen Palembang belast werd met het opperbevel zoo der land- als der zeemacht aldaar, Musquetier van de rechtstreeksche deelneming aan dien krijgstocht werd buitengesloten, hetgeen een niet te verdedigen adres d.d. 26 April 1821 ten gevolge had, waarop ik terugkom in een noot van hoofdstuk XII. Toen nu in 1823 Musquetier naar Nederland zou vertrekken, schreef de hoofddirecteur van Financiën bij missive d.d. 23 Mei 1823 aan de Regeering, blijkens de overwegingen van het daarop gevolgd Indisch besluit d.d. 26 Mei 1823 N° 1:

„dat het hem bekend is hoe de Schout-bij-Nacht Musquetier, laatst gecommandeerd hebbende 's Konings Eskader in deze gewesten, niettegenstaande den spaarzamen voet op welken hij geleefd heeft, uit de gelden welke hij uit de Koloniale kas heeft genoten, niet geheel in de kosten van zijn verblijf hier te lande heeft kunnen voorzien, (zijnde zijne Europesche bezoldiging gedurende dien tijd ten behoeve zijner in het vaderland achtergelatene huishouding uitbetaald)";

dat hij dientengevolge:

„tot liquidatie zijner zaken genoodzaakt zoude zijn voor een bedrag van f 3000 wissels op zijne gelden in Europa af te geven; iets hetwelk voor dezen reeds ouden Landsdienaar, die thans in ziekelijke omstandigheden uit Indië tehuis keert, zeer bezwarend zoude zijn";

eindelijk:

„dat door de beschikking in der tijd gemaakt, ten gevolge van welke het commando der Palembangsche expeditie zoo wel wat de Landmagt als de Zeemagt aanging, aan den kommandant der Troepen is opgedragen geweest, de Schout bij Nacht verstoken is geweest van de eer om dezen togt bij te wonen, en ook niet gedeeld heeft in het Gratifiëren, welke aan de officieren der Expeditie is te beurt gevallen, en dat hij overigens gedurende zijn verblijf in Indië hoegenaamd geene toevallige pecuniële voordeelen heeft genoten."

Op deze gronden werd bij vermeld besluit aan den afgetreden Marine-commandant eene gratificatie toegekend van f 3000!

Prachtig is het argument aan het slot, dat de arme man heelemaal nog niets genoten had. Maar hoe diep er in zat, dat men nu en dan iets extra's moest krijgen, lezen wij o. a. ook in een

(1) Hij werd vervangen door Jhr. I. I. Melvill van Carnbee: verg. *Van de Graaff-Brieven*, dl. I, bl. 150, § 51.

klaagschrift d.d. 10 Augustus 1826 van den wegens den Dipanegaraschen opstand ontslagen resident A. H. Smissaert, waarin deze er op wees.... *dat hij nog nooit iets gehad had:* „terwijl anderen, die kortelings eerst in dit land waren gekomen, begiftigd wierden met toelagen en met gratificatiën".

Voor eene staathuishouding als van Indië doet er 'n paar duizend gulden meer of minder zeker niet toe, maar tegen wanordelijk beheer zijn geene schatten bestand en de manieren van doen als wij opmerken bij het uitkeeren van toelagen en gratificatiën zijn teekenend voor gemis aan orde. ([1])

Hoofdstuk VII.

Het opnemen te Batavia van 60000 pond sterling bij het Britsch-Indische huis Palmer om naar Nederland remises te kunnen zenden tegen het einde van 1824.

Vòòr de Gouv.-Gen. zijne groote reis naar de Molukken op den 17ⁿ Februari 1824 aanving, deed hij zich over den financieelen toestand inlichten. Men had er echter voor gezorgd, dat het beeld er van voldoende genoeg scheen, om den vertrekkende gerust te stellen en met blijde hoop op zegen den langen tocht te doen aanvangen. Een staat, loopende over de negen maanden Januari—September 1824 toonde hem wel een nadeelig saldo van 'n 15 ton, doch naar den gedachtengang, waarin men toen leefde, was dit niet van overwegende beteekenis: de last werd achtergelaten om nog één millioen bij Palmer te leenen ([2])! Echter hadden de heeren te Batavia, vervuld van de zucht om den Landvoogd niet al te zeer tot ongerustheid te stemmen, de cijfers nog wat *geflatteerd*, zoodat de Minister bij Indische depêche van 10 Februari 1824 zulk een „lagchend tafereel" van de geldelijke toekomst ontving, dat, gelijk wij op bl. 116-118 zullen lezen, de heer Elout er toe gebracht werd om op remises aan te dringen, nog in Augustus 1825! Het tekort zou ten slotte bijna het dubbele blijken te zijn.

Toen den 2ⁿ October 1824 de Gouv.-Gen. te Batavia terugkwam, vond hij de Regeering in de grootste verlegenheid. Den 18ⁿ van

([1]) Ik heb uit dit oogpunt ook de gratificatie-quaestie beschouwd, bij de mededeeling van Smissaert's klacht in mijn artikel over *Dipanegara*, zie *Bijdragen van het Koninkl. Instituut*, dl XLVI (1896), bl. 377-380.

([2]) Zie hierna op bl. 125

die maand berichtte de directeur Wappers Melis, lid eener commissie ter zake, dat hij getracht had tusschen de verschillende meeningen van pessimisten en optimisten over den geldelijken staat door te zeilen; de laatsten hadden echter, vermeldt hij, den waren toestand *verbloemd:* „in de hoop ieder jaar, dat die bijzondere providentie voor Java, die zoo veel gedaan heeft, daar men zoo lang op gesteund heeft, het een of ander groot geluk zou doen opdoemen, waarmee alles zou kunnen hersteld worden. Door dergelijke illusiën", luidde de voor den Landvoogd verpletterende conclusie, „heeft men Uwe Excellentie trapsgewijze en langzamerhand van eene kwade en verkeerde positie tot eene ergere, en eindelijk voor eenen verschrikkenden afgrond gebragt". Het was in zoover geen napleiten van dezen raadsman — gelijk Baud hem heeft ten laste gelegd ([1]) — dat hij vòòr 's Landvoogds vertrek naar de Molukken, hem er tegen gewaarschuwd had, dat het gegeven overzicht op groote teleurstelling zou uitloopen. ([2])

Onwillekeurig gaat men mede gevoelen met 's Landsvoogds teleurstelling, waar hij aldus door zijne raadgevers op een dwaalweg was gebracht· doch men zou den heer Van der Capellen in zijn doorzicht onderschatten, indien men niet aannam, dat hijzelf wel eenige geneigdheid toonde om zoogenaamd bedrogen te willen worden. Kenschetsend op dit gebied vond ik eene resolutie van 24 Mei 1820 lett. A., waarbij de Hoofddirectie werd gemachtigd acceptatiën af te geven tot een bedrag van zes ton· „betaalbaar drie maanden na derzelver dagteekening, met bijberekening van renten of wel onder korting van de onder kooplieden aangenomen procento's". De Hoofddirectie had er echter in hare missive d.d. 20 Mei 1820 N° 1 op gewezen, dat het deficit zóó groot was, dat bovendien de dadelijke aanmaak werd vereischt van 1 millioen papier; ten aanzien waarvan nu haar werd te kennen gegeven: „dat hoezeer de behoefte van den handel, en het verlangen der gemeente, in waarheid eene meerdere uitgifte van papierengeld ten volle regtvaardigen"!! echter het oogenblik van penurie daartoe minder geschikt was; nochtans werd zij gemachtigd: „om langzamerhand nog een millioen guldens aan papieren munt, ter uitgifte te doen in gereedheid brengen", „alles echter zonder overhaasting en met vermijding van al wat bij de gemeente de verkeerde opvatting zou kunnen doen ontstaan, dat

([1]) Zie Myer's *Baud*, bl. 151-152

([2]) *Elout-Bijdragen* van 1861, bl 127 vv

([3]) Verg *Louw*, dl II, bl 596

die aanmaak het gevolg ware van het thans bestaande momentonele geldgebrek".

Zoo oefende men zich in zelfbedrog, tot nu in 1824 de crisis dringend voorziening in specie vorderde.

Een aanzienlijke tegenslag was geweest de gedruktheid van de productenmarkt; een tegenslag, die nog ernstiger aankwam, juist door het algemeene bekend zijn van de verlegenheid, waarin de Regeering verkeerde. De aspirant-koopers op de veilingen van koffie, tin, specerijen, konden zich daardoor te gemakkelijker verbinden, ten einde zich tegen lage prijzen de kavelingen te zien toegewezen, eene samenspanning, die in Indië bij uitbestedingen altijd gemakkelijk is geweest, maar vooral destijds, toen het aantal handelaren nog zeer gering was. Een waarlijk oorspronkelijk middel bedacht toen de Regeering om dit bedrijf tegen te gaan. Of beter, zij bedacht het niet, maar het werd haar alweder aanbevolen door den onmisbaren Deans, van wien Wappers Melis steekpenningen zou ontvangen, volgens Du Bus' rapport d.d. 12 Maart 1826, gelijk medegedeeld in mijn *Indische Gids*-artikel over Wappers Melis, hiervòòr op bl. 9 noot 1 vermeld ([1]). De Regeering nam dan in het diepste geheim een strooman, alias Deans, die als voor zichzelf, maar feitelijk voor 's Gouvernements rekening, op de Gouvernementsproducten mede bood! Voor zoover men er dan aan bleef hangen, moest het landsproduct naar *China* gezonden worden, ten einde de comedie ten einde af te spelen. Men scheen eenig dadelijk resultaat er mede te krijgen: want het tin, gedaald tot 20 $, werd toen aan derden inderdaad verkocht voor 25½; de notenmuskaat, vroeger verkocht voor 68 en 70 en gedaald tot 63, werd nu van de hand gezet voor 68 en 79 $ het pikol. De strooman ontving commissieloon; men oordeelde dat dit ruim vergoed werd door den steun, dien de tusschenpersoon aan den marktprijs gaf. Zulke kleine middelen kunnen misschien eene enkele maal doel treffen, op den duur brengen zij niets voort: wij zullen lezen hoezeer de Minister ze terecht afkeurde. Zoo daalde dan ook het tin ras weer tot 22, de muskaat tot 63 en 41½ ([2]). — Vooral ten aanzien van de gouvernementskoffie, dus die uit Preanger, een der voornaamste

([1]) . . . on assure que le prédit W. savait pourquoi la forte commission était accordée à ce correspondant de la maison Palmer de préférence à une concurrence publique"

([2]) Zie de op bl. 14-15 vermelde *Wappers-memorie* Verg *Louw*, dl. II, bl. 24-25.

bronnen van inkomst, kreeg de Regeering een geduchten klap. In het begin van 1825 daalde zij op 18 Spaansche matten tot 11 toe! Te zwaarder was de winstderving op dit product, omdat ingevolge de publicatie van 3 Februari 1824, Stbl. N° 4, de prijs, waartegen de koffie door de Regeering van den inlander zou worden aangenomen, in geen verband meer stond met den in de daarop volgende maanden dalenden marktprijs, terwijl de Regeering het niet aandurfde om den inkoopsprijs lager te stellen, dan aanvankelijk voor het oogstjaar was toegezegd ([1]).

En daarbij kwam nog aandrang van het Ministerie tot geldzending naar Nederland!

De batige saldo's, die onder het Cultuurstelsel naar de vaderlandsche schatkist zouden vloeien, hebben weleens doen meenen — ik heb er reeds in de Inleiding op gewezen — dat de remiseverzoeken, die van het Ministerie aan het Indisch bestuur gericht werden tijdens de regeering van den landvoogd Van der Capellen, op zichzelf genomen reeds iets onredelijks hadden. 't Is waar, men kon er verschillend over denken of de Indische begrooting niet onbillijk belast werd, b. v. met de uitgaven voor onze vestiging te Canton, met de gansche marine-organisatie in Indië, enz., en daarover werd ook verschillend gedacht, maar dit is meer eene quaestie van maat, geenszins het eigenlijk gezegde *batig-slot*-beginsel. En wraken kon men het dan toch niet, dat uitgeput Nederland niet bovendien op den duur zou belast worden met aanzienlijke uitgaven voor Indië.

Zoo dan schreef de departementschef Goldberg, bij missive d.d. 31 October 1816 het volgende aan Commissarissen-Generaal ([2]):

Eene zaak is er, die ik bij UHEG. niet te veel aandringen kan, het is het tegengaan van alle pogingen om terug te keeren tot het oude systema van aanvoer van behoeften voor de huishouding in Indië, zonder dat daarvoor te gelijk met de aanvrage, of bevorens, de fondsen worden overgemaakt. Dit systema te herstellen, vrees ik dat een der eerste pogingen der costumieren op Java zal zijn, en ik beroep mij op de kennis die UHEG. van de zaak zelve en vooral ook van de opinie des Konings hebben, om slechts aan te stippen, hoe weinig welkom dat systema zijn zoude. Ik erken, dat de commercie op Java nog niet

([1]) Depêche der Ind. reg. d.d. 11 Januari 1825 aan den Minister: *Louw*, dl. II, bl. 72-73.

([2]) Zie den brief in Van Deventer's *Nederlandsch gezag* enz. Bijl. XXXIII, bl. 128-133.

genoeg geëtablisseerd is om op een regulieren aanvoer van alle Europesche behoeften voor de troepen of de marine te kunnen rekenen; vele van deze behoeften zullen waarschijnlijk door de commercie nimmer aangevoerd worden, en het zal derhalve noodig blijven dat in zoodanig gebrek van wege het Gouvernement worde voorzien. Maar, alles wat UHEG. op deze wijze zullen vragen moet bestendig vergezeld of gepreceedeerd worden door remises, hetzij in producten hetzij in andere waarden, in Europa gangbaar. De Koning heeft zich hierover zoo stellig geëxpliceerd, zelfs voor de behoeften in de West-Indiën, dat aan het terugkomen daarvan geheel niet te denken is.

Hetgeen dit gevoelen voor het vervolg nog bevestigt, en hetzelve voor al de Koloniën tot eene Staatsmaxime maken zal, is de beslissende boventoon door de leden der Zuidelijke Provinciën in den Staatraad en in de Wetgeving verkregen, waardoor alle posten op de jaarlijksche begrooting, waarvan men de nuttigheid niet volkomen kent en met handen tast, tot hevige discussiën en dubieuse uitkomsten aanleiding geven, en alle verder bezwaar der koloniën voor de Kas van het Moederland als ondoelmatig en schadelijk wordt beschouwd. Deze opinie strookt daarenboven zoo wel met den loffelijken geest van bezuiniging van den Koning, dat ik de grootste moeite gehad heb om van eene petitie van ruim 22 Ton voor den jare 1817 twaalf Ton te obtineren. Ik zend UHEG. bij deze de geheele begrooting, en verwijs u, ter bevestiging van hetgeen ik hiervoor gezegd heb, tot de korte en krachtige adstructie van den heer Six om dit ter nauwer nood geobtineerde montant tegen de verdere aanvallen in de 2de Kamer te beveiligen.

In den nazomer, toen er kwestie was van de formatie der begrooting, werd mij in een Kabinetsschrijven gevraagd, tegen wanneer ik berekende remises uit de bezittingen in de beide Indiën te ontfangen voor de gedane uitschotten. Ik heb de beantwoording dezer vraag ontweken, maar zij is mij niet kwijtgescholden.

En hoe de Departementschef zich gedrongen gevoelde, de vermaning in 1817 te herhalen, lazen wij bereids in onze Inleiding, bl. 5.

Het Indisch bestuur echter, geroepen alles te organiseeren, kon op den duur niet voldoen aan het verlangen om hetgeen in Holland voor de koloniën betaald werd, te vergoeden. Vandaar, dat reeds eenigen tijd vòòr Elout's optreden als minister van Koloniën, het Departement zich in zulk eene geldverlegenheid bevond, dat de Koning uit 's Rijks schatkist, toen onder beheer van Elout als minister van Financiën, een voorschot deed verstrekken. Niet onnatuurlijk, dat, terwijl men op Koloniën volstrekt onbekend was

met de benarde geldelijke omstandigheden, waarin Indië zelf verkeerde, deze voorschot-ontvangst, gepaard ging met eene ministerieele missive aan den Landvoogd d.d. 12 Februari 1824 N° 37/26, gevolgd door eene d.d. 17 Februari 1824 N° 29/27, waarin op zeer dringende wijze en met referte tot vorige over remises handelende brieven, die echter onbeantwoord waren gebleven, op het zenden van afdoend toereikende sommen, ter betaling van de Indische schuld in Nederland, groot f 1.600000 werd aangedrongen: minister Falck verklaarde zich „ten einde raad" (1). — Voor de Indische regeering kwam echter deze lastgeving te meer uit de lucht vallen, omdat men te Batavia, op grond van de door het Ministerie achtereenvolgens gezonden stukken, had uitgerekend, dat de schuld slechts was f 1.050000, en dat deze schuld, blijkens eene afrekening, gevoegd bij de ministerieele depêche van 10 April 1823 N° 13/49, als *gedelgd* kon beschouwd worden door den verkoop der naar Nederland gezonden specerijen.

Wel moest een minister „ten einde raad" geacht worden om zulk eene lastgeving te doen afgaan, terwijl uit zoovele depêches en aanwijzingen kon blijken — zie o. a. ook het overzicht in Elout's rapport op bl. 78-79 hiervòòr — dat er geenerlei plaats was voor de meening, dat het met de Indische financiën niet zoo ongunstig gesteld zou zijn of de administratie aldaar kon ten dezen opzichte wel aan al hare verplichtingen voldoen. Minister Elout, deze correspondentie van zijn voorganger overziende, liet dan ook niet na eerlang den Koning te schrijven (2):

„Of voor deze meening bij mijnen voorganger genoegzamen grond heeft bestaan; of de inhoud der rapporten van tijd tot tijd, en onder anderen ten geleide der jaarlijksche begrootingen uit Indië ontvangen, mitsgaders het langzamerhand ophouden van alle remises, hetzij in wissels, hetzij in producten, bij het vorig Ministerie van Openbaar Onderwijs, Nationale Nijverheid en Koloniën, hadden behooren aanleiding te geven om de blijkbare jaarlijksche verachtering der Indische financiën en de noodzakelijkheid van den eenen of anderen afdoenden maatregel, in opzettelijke overweging te nemen — en of eindelijk onder die omstandigheden een zoo onvoorwaardelijk en dringend bevel tot het doen van remises, had behooren gegeven te worden, als de door den Heer Wappers Melis

(1) Zie over deze twee brieven *Louw*, dl. II, bl. 30-33. — Verg. bl. 4 en 5-6 hiervóór.

(2) In het op bl. 15 vermelde rapport van 8 Augustus 1825

bedoelde missives van dat Ministerie, in dato 12 en 17 Februarij 1824 N° 37/26 en N° 29/27 behelsden, dan wel of de herhaalde verzekeringen dat de gesteldheid der financiën, hoezeer tijdelijk belemmerd, echter in zichzelf ver van ongunstig was, gevoegd bij de schaarsheid der Indische kas hier te lande, tot zulk een bevel wettigden, dit zijn vragen, die Uwe Majesteit zonder eenige nadere toelichting kan beoordeelen, daar Hoogstdezelve van tijd tot tijd door mij is bekend gemaakt met al de bij dit Ministerie berustende financiële opgaven en rapporten van het Indisch Bestuur."

Men zou zich echter vergissen, zoo vermeend werd, dat minister Elout zelf ook niet op remises heeft aangedrongen. In de eerste dagen zijner nieuwe werkzaamheid, had hij zich nog niet aan eene rechtstreeksche officieele behandeling van dit belangrijk financieel punt gewijd, daar hij buiten staat was geweest de retro's behoorlijk na te zien. Hij vergenoegde zich dientengevolge met vertrouwelijk en onder de hand zoowel aan den Gouv. Gen. als aan den Luitenant-Gouverneur zijne gedachten mede te deelen. Hij ging daarbij uitsluitend af op de aanschrijvingen van zijn ambtsvoorganger: kennende (uit den tijd van zijn beheer als minister van Financiën) den bekrompen staat van de Indische kas in Nederland, vestigde de heer Elout des Landvoogds aandacht op dien stand in zijne particuliere brieven van 4 April, zoomede van 19 en 24 Mei 1824, onder uiteenzetting van de noodzakelijkheid der behoefte; alzoo drong ook hij op overmaking van gelden aan, echter met het voorbehoud: *zoo dit eenigszins mogelijk was* (1). Men bedenke nochtans daarbij wel, dat de Minister reeds destijds het eerste hulpverzoek uit Indië had gekregen in April 1824.

Over het geheel genomen, is de houding van den Minister tegenover het Indisch bestuur, naar het mij voorkomt, onberispelijk; het ongelijk is altijd, dunkt mij, aan den kant der Indische regeering; maar toch had ik den heer Elout in deze geldnood-quaestie wel wat sterker willen zien. Dat hij kort na zijn optreden in April 1824 den remise-drang van den minister Falck uit onbekendheid met den waren toestand voortzet, laat ik gaan; men moet zich nochtans verwonderen, dat dit evenzeer geschiedt nadat er ruim tijd was geweest de op bl. 10-14 vermelde depêche van 28 November 1823 van hare meer diep liggende zijde te bekijken, te toetsen aan hetgeen toch reeds op het Departement voorhanden was. Zelfs nog

(1) Verg. *Elout-Bijdragen* van 1861, bl 116 vv.

in de depêche van 23 Juni 1824 N° 45/115, geleidende het koninklijk besluit d.d. 21 t. v. N° 130, waarbij f 300000 uit 's Rijks schatkist aan Kolonien was verstrekt, zag men, terwijl op bezuinigingen werd aangedrongen, de stellige lastgeving gevoegd om onverwijld te zorgen voor het overmaken van aanzienlijke sommen gelds. Was het wonder, dat de, blijkens bl. 128, d.d. 23 October 1824 ingestelde financieele commissie den Landvoogd bij haar rapport van 23 November d. a. v. N° 3 adviseerde in Gods naam maar, als geld te krijgen was, remises te zenden, schrijvende dat zij zich gevleid had, dat het Ministerie zijne depêches van 12 en 17 Februari 1824 niet had doen volgen door die van 23 Juni 1824, toen immers de Indische brief van 28 November 1823 in handen van het Opperbestuur was gekomen; was het wonder, dat de Commissie daaraan de overtuiging zeide te ontleenen: "dat wij uit Nederland geen hulp te wachten hebben"? (1)

Wat meer is, nog bij depêche d.d. 31 Augustus 1824 N° 28/281, geschreven naar aanleiding van het tractaat van Maart 1824, merkte de Minister den Landvoogd op: "Alle de verschillen zijn nu uit den weg geruimd door de bepaling, dat eene som van *honderd duizend Ponden sterling* door *Nederland* in *Londen* zal betaald worden, vóór het einde van het jaar 1825.

"Ik moet derhalve Uwe Excellentie op het allerernstigste aanmanen om te zorgen, dat die som ter gezetter tijd uit *Indië* worde overgemaakt." (2) Zelfs toen de Indische Februari-depêches van

(1) Men vindt deze ernstige stukken o. a. bij *Louw*, dl. II, bijlage XII, bl. 629.

(2) Deze depêche van 31 Augustus 1824 N° 28/281 is, onder het eenigszins vreemde hoofd *Instructien voor den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indie*, opgenomen in de *Elout-Bijdragen* van 1863, bl 239-248 met de verkeerde aanwijzing van de maand *Juli* en zonder verdere datumvermelding: de in den tekst aangehaalde woorden op bl. 247: door mij werd echter gevolgd het archiefstuk. — Ik haalde het stuk mede reeds aan in de *Bydragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde voor N.-I.*, dl 53 (1901): *„De Nederlandsche Factoryen in Voor-Indie in den aanvang der 19e eeuw"*, bl. 473, en dl. 56 (1904): *„De geschiedenis van het Londensch tractaat van 17 Maart 1824"*, bl. 195-196. Ik maakte op beide plaatsen de aanmerking, dat de eerste mededeeling van het tractaat aan het Indisch bestuur geschiedde bij depêche d.d 21 Juni 1824 N° 66/109, en dat is ook juist: maar ik had bij de vermelding van dit stuk, de depêche zelve niet gelezen Nu blijkt mij daaruit, dat reeds te voren, doch ondershands, de Landvoogd het tractaat van het Ministerie had ontvangen. Immers die depêche luidt als volgt

„Bij ontvangst dezes zal Uwe Excellentie reeds zijn ter hand gekomen het door mij ondershands toegezonden Tractaat tusschen het Nederlandsche en

1824 eenige dagen daarna den Minister toch wat meer de oogen openden, zóó dat hij nu zijn *leedwezen* d.d. 21 October den Landvoogd te kennen gaf, dat de Minister het voorstel tot sluiting eener leening bij den Koning op het krachtigst had moeten steunen, wordt er, naar het schijnt, niet aan gedacht om er tevens op te wijzen, dat alzoo het verzoek om remises van zelf verviel ([1]). Dit toch geschiedde eerst aan het slot der depêche van 8 Maart 1825, houdende kennisgeving van de met de Handelmaatschappij gesloten overeenkomst (bl. 51). Toen echter was het reeds veel te laat.

Het Indische leeningsvoorstel „behoefde", meende de Minister in zijn rapport aan den Koning van 8 Augustus 1825, niet van remise-aansporingen terug te houden, met het oog op den hoopvollen toon van het stuk. *Behoeven*, zeer zeker niet, maar het kòn toch ook wel. Op het Departement waren bovendien nog andere Indische depêches om over de beteekenis dier redenen te doen denken, om uit de eigen cijfers der achtereenvolgens gezonden stukken tot eene gansch andere conclusie te komen. Waarlijk, hoe zwak zich het Indisch bestuur tegenover dien aandrang uit Holland ook getoond moge hebben, men kan zich toch wel voorstellen, dat — waar het niets van het Ministerie hoorde — dat bestuur ten slotte gedacht heeft: Ze schijnen er geen voldoende crediet te hebben om ons te helpen, laten wij ze dan bijstaan met het restje crediet, dat in ieder geval ons overblijft. Doch geven wij op nieuw het woord aan den Minister, waar hij in zijn verdedigend rapport van 8 Augustus 1825 uiteenzet, hoe hij er toe kwam nog in Augustus 1824 het Indisch bestuur aan te sporen om geld over te zenden tot goedmaking der schuld van de ₤ 100000 aan Engeland:

Engelsche Gouvernement op den 17n Maart dezes jaars aangegaan, wegens de wederzijdsche belangen in de *Oost-Indie*

„Ten overvloede gaat nog een exemplaar van dat Traktaat met deszelfs bijlage hiernevens, onder mededeeling tevens dat, volgens een op heden bij mij ontvangen brief van den Minister van Buitenlandsche Zaken, de akten van bekrachtiging van dat Traktaat op den 8e dezer, zijn uitgewisseld

„Ik heb gemeend Uwe Excellentie voorloopig hiermede te moeten bekend maken in de onderstelling, dat zulks misschien aanleiding zoude kunnen geven tot het beramen van schikkingen of maatregelen door het Indisch Bestuur met betrekking tot dit gewigtig onderwerp, in afwachting dat bij Uwe Excellentie zullen zijn ingekomen de verdere stukken, welke mij ten gevolge van de voorschr. bekrachtiging door Zijne Majesteit zullen worden toegezonden"

([1]) Zie dezen brief. *Geheim*, op bl. 24-26 hiervóór: bl. 25 aldaar al. 2 r. 7 v. o. is achter het woord *verkoop* uitgevallen *van koffie*.

Ik meende dat te eerder te mogen schrijven, daar in den brief van den Gouverneur-Generaal van den 10 Februarij 1824 N°. 2 (bij mijn Departement onder dagteekening van 7 Augustus geëxhibeerd) na de ontwikkeling van den financiëlen staat, die onder ultimo 1822, geacht werd een batig slot van ruim twee millioen aan te toonen en na de aanvrage van zes millioen zilver geld tot uitbreiding van werkend kapitaal en tot vermindering van het in omloop zijnde papier, gezegd wordt (1):

»De vooruitzigten voor het dienstjaar 1824 mogen schoon genoemd worden; eerlang zal ik de eer hebben Uwer Excellentie voorloopig met de inkomsten en lasten van 1823 bekend te maken, en tevens de begrooting van dat dienstjaar, welker verzending door het thans behandelde financiële werk is opgehouden geworden, kortelijk afhandelen; — ook de begrooting van 1824, welke reeds is afgewerkt en bij de hooge Regering gearresteerd, zal dan spoedig volgen, en Uwe Excellentie doen zien, dat daarbij door de aanzienlijke verbetering der inkomsten, voornamelijk bestaande in de amfioen pacht, en de landelijke inkomsten, een batig excedent van elf tonnen schats boven de lasten wordt aangetoond, ongerekend de tijdens het opmaken van laatst gemelde begrooting nog onbekende vermeerdering, welke de verpachting der middelen te Padang en Rio heeft mogen ondervinden en die voor de eerste plaats eene som van f 75900, en op de andere, eene som van f 103500 voor het loopende jaar heeft opgebragt. — De toekomst, gemeten naar het voorledene en het tegenwoordige, gelijk zulks breeder in de hierbij gaande stukken is behandeld, en daarbij gevoegd, de gegronde verwachting, dat meer en meer zal mogen worden gemaaid, van het geen vroeger is gezaaid, dan blijft er geen de minste beduchting over, of, zonder buitengewoon groote onspoedige gebeurtenissen, zullen de middelen dezer belangrijke bezittingen jaarlijks een meer dan toereikend overschot opleveren, om de kosten der bedoelde leening, welke in het eerste jaar nog beneden de f 600000 blijven, en jaarlijks langzamerhand verminderen zal, te kunnen bestrijden. — Ja, indien zich de gunstige inzage, in het verschiet, zoo als die op het oogenblik alhier bestaat, moge verwezenlijken dan zal het aan de Indische financiën mogelijk zijn, om de leening in minder dan den geprojecteerden tijd van drie en dertig jaren af te lossen, en daardoor den last der rentebetaling aanmerkelijk te verminderen; het is uit dien hoofde wenschelijk, en ik verzoek Uwe Excellentie daarop indachtig te mogen maken, dat de voorwaarden der leening worde vrijgelaten, om het kapitaal jaarlijks met 3 pCt. *dan wel zoo veel* MEERDER *als het Indische Gouvernement zal verkieslijk oordeelen, te kunnen aflossen.*"

(1) Ik maakte reeds melding van dezen brief op bl 15 al. 1 hiervóór: het N°. 22 schijnt echter te moeten zijn N°. 2: ik ontleende het eerste nommer aan *Bijdr. Elout*, bl. 117

Dit lagchend tafereel, hier ontvangen op het oogenblik toen men de instructiën straks aangehaald ontwierp, leverde gewis geen grond op om niet aan Indië de betaling op te leggen van eene som, die geene onverwachte vordering was, maar door de financiële Directie in Indië zelf was begrepen geworden, in den voorloopigen staat of balans, bij den straks aangehaalden brief van 10 Februarij 1824 N°. 2 (secreet) overgezonden, alwaar men onder de lasten van Indië vindt:

»*Britsch Gouvernement*, voor saldo aan hetzelve komende wegens zoodanige posten als waarvan bij de overname der Kolonie de sommen wel zijn vastgesteld, doch waarvan volgens Conventie, de wijze van betaling in Europa zoude worden bepaald f 1.358.400."

De beoordeeling van dit een en ander laat ik gaarne aan Uwe Majesteit over, doch maak geene zwarigheid te verklaren, dat indien ik den financiëlen toestand van Indië naar waarheid had gekend, ik nimmer zoude zijn overgegaan om op het doen van remises aan te dringen, gelijk ik daarna, door eene aandachtige overweging van vroegere en latere stukken geleerd, bij het overzenden van het kontrakt met de Handelmaatschappij gesloten, bij brief van 8 Maart jl. N°. 32 (geheim) heb verklaard, dat het van zelf sprak, dat onder de gegeven omstandigheden geene remises, anders dan voor de bijzondere pensioenfondsen werden te gemoet gezien — en vervolgens na het ontvangen van de wissels van £ 60000 bij bijzonderen brief heb getracht verdere overmakingen te stuiten.

Het ware wenschelijk geweest, dat men, bij het overwegen van de van hier vroeger gegevene bevelen, in Indië, had acht geslagen op de omstandigheid, dat dezelve moesten zijn afgevaardigd zonder kennis van den juisten stand van zaken aldaar.

Zeker, de Minister had in die depêche van 8 Maart 1825 geschreven, dat aan de vroegere aanmaning tot remises nu geen gevolg meer moest gegeven worden, gelijk wij op bl. 51 hiervoor kunnen lezen, maar nog geen drie maanden te voren, toen toch gelijke kennis over Indië's geldnood bestond, was bij de op bl. 33 vermelde depêche van 19 December 1824 *gelast*, om onmiddelijk met gouvernementskoffie te betalen de uit Nederland gezonden vrachten. Het is zoo, Indie had zich met wissels kunnen schadeloosstellen, maar als men dergelijke brieven ontvangt, is toch de indruk wel verklaarbaar, dat men niet helpen wil of kan.

Opdat er echter omtrent de beteekenis van Elout's vermaning in zake de £ 100.000 aan Engeland, geen misverstand rijze, denke men er wel aan, dat *deze* aanvraag geenerlei invloed heeft kunnen uitoefenen op hetgeen de regeering te Batavia ten aanzien van Indische geldleeningen zou doen, daar de vermaning eerst in December

1824 ontvangen werd en toen reeds de nader te vermelden onderhandelingen met Calcutta haar beslag hadden gekregen. Treurig daarentegen waren de gevolgen van Elout's aanschrijving d.d. 19 December 1824, gelijk wij in hoofdstuk XI zullen zien: hier bepaal ik mij met de aandacht te vestigen, op hetgeen geschiedde ter voldoening aan de door de ministers Falck en Elout opgeëischte f 1.600.000, als schuld aan 's Rijks schatkist.

Die voortdurende drang uit Holland naar remises had zóózeer de Indische regeering gedrukt, dat zij vermeende daaraan in de eerste plaats, het kostte wat het wilde, te moeten voldoen. De Gouv.-Gen. was nog met zijn alter ego, den heer Van de Graaff midden op de Moluksche reis, toen hoofddirecteur Goldman, die in den brief van minister Falck, d.d. 17 Februari rechtstreeks aangevallen was (1), aan Van de Graaff d.d. 30 Juli 1824 schreef (2):

"De geldelijke staat van het Gouvernement is zeer embarassant geweest; wij hebben er ons evenwel door gered, doch veel moet er nog betaald worden, waarbij voornamelijk komt de te doene remise voor het Ministerie in Nederland, zoodat buitengewone maatregelen in het werk gesteld zullen moeten worden om aan de nog te doene uitgaven het hoofd te kunnen bieden.

"De vermindering van den prijs der koffij doet ook veel nadeel aan de inkomsten; dan ik ben met UHEdG. van gevoelen, dat het ligchaam gezond en sterk van binnen is en dat wij alles zullen te boven komen door gepaste maatregelen in het werk te stellen."

Kern gezond! En als de waarnemend landvoogd De Kock d.d. 2 Augustus 1824 mede aan Van de Graaff schrijft over de moeite, die hem de financiën veroorzaken, meldt hij tevens, dat eene ziekte van den heer Goldman hem dubbel verlegen maakte, "daar hij altoos nog al ressources uitvindt, waarvan ik wel juist niet houd, maar die men in moeijelijke situatiën wel bij de hand moet nemen" (3).

Welke waren nu de *gepaste maatregelen* om in de eerste plaats aan Nederland de verzochte f 1.600.000 te doen toekomen?

Twee middelen lagen daartoe als het ware voor de hand, herinnerde de financieele commissie van 23 October 1824 in haar advies d.d. 23 November d. a. v. N°. 3:

(1) *Louw*, dl II, bl. 30: „Ik meene dus het uitblijven èn van remises èn van antwoord te moeten stellen op de rekening van de Hoofddirectie van Financien, welke verzuimd hebben zal dit zeer gewigtig punt aan de aandacht van Uwe Excellentie te herinneren."

(2) *Van de Graaff-Brieven*, dl II, N° 124

(3) *Van de Graaff-Brieven*, dl II, N° 125

1°. Het zenden van producten:

2°. Het bezorgen van wissels.

Maar beide deze middelen werden door de Commissie ontraden. Het eerste: omdat in Nederland het realiseeren der producten veel tijd zou in beslag nemen, terwijl men daar dan toch dadelijk geld wilde hebben; ook was het moeilijk om er op het oogenblik te Batavia scheepsgelegenheid voor te krijgen. Het tweede: omdat men geen geld had tot het koopen van wissels en bovendien de wisselkoers buitengewoon onvoordeelig was, daargelaten nog dat de risico groot moest geacht worden.

Al moet toegegeven worden, dat de Commissie in hare opvatting gedeeltelijk steun kon vinden, in eene nog betrekkelijk jonge depêche van minister Falck, nl. de op bl. 113 vermelde d.d. 10 April 1823, bepaaldelijk aanmanende tot toezending van òf geld, òf wissels, daar producten niet aanstonds te realiseeren waren (¹), schijnt toch de Commissie hier al een zeer onhelder advies te hebben gegeven, vooral bezien bij het licht van hetgeen ze dan wel aanried en dat opgevolgd is. Kon zij, gegeven de omstandigheden, in gemoede aannemen, dat het Ministerie niet bevredigd zou zijn door de mededeeling, dat bij de eerste de beste gelegenheden „een naamwaardige hoeveelheid koloniale producten", gelijk het in haar advies luidde, (dat ze niet voorhanden was, werd niet geconstateerd) zou worden gezonden, ook al was door minister Elout mede geschreven, dat specerijen nog onverkocht lagen wegens te lage prijzen (²)? Bood de handel niet het middel aan, om reeds op zeilende producten geld te erlangen? Was dat middel niet reeds toegepast onder het ministerie Falck? — En wat de wisselgeschiedenis betreft, zeker, *à l'impossible nul n'est tenu:* met, *geen geld*, *geen wissels*, was alles gezegd; maar waarom dan dit argument aangedikt met den onvoordeeligen stand van den wisselkoers, terwijl tòch aan het Ministerie geld per wissel

(¹) In die depeche schrijft de Minister onder verwijzing naar de adstructie der bijlagen van de overgelegde afrekening: „Ik kan mij dus bepalen tot de opmerking dat de hier te lande te doene uitgaven over het algemeen voor geene naamwaardige vermindering vatbaar zijn; maar zal er echter den wensch bijvoegen, dat Uwe Excellentie van tijd tot tijd, even als in het jongst verloopen jaar, de gelegenheid waarneme om mij, het zij door wissels op solide huizen, het zij door het voldoen van kredietbrieven, in het bezit te stellen van eenige sommen in gereede gelden, want het *beleenen* van specerijen gaat vergezeld van bezwaren voor de kas en de *verkoop* derzelver regelt zich naar omstandigheden en voorwaarden, die grootendeels buiten de magt der administratie zijn."

(²) Zie *Louw*, dl. II, blz. 629.

werd gezonden, inderdaad tegen zulk een onvoordeeligen koers, dat minister Elout er nu niets meer van begreep!

Wat raadde dan de Commissie aan, blijkens de woorden der instemmende resolutie van 28 November 1824 *secreet* lett A. A. (1)?

„Dat de kommissie bekend geworden zijnde met het aanbod van den heer *Palmer* om 60/m. ponden sterling, in wissels op *Londen* af te geven mits dat voor het bedrag dier som, en voor de daarop vallende kosten, producten worden gezonden voor de helft naar *Engeland*, en voor de helft naar *Nederland*, en hoezeer schoorvoetend een maatregel voorstaande, die, behalven derzelver kostbaarheid, de *Bataviasche* markt nog beroofd van een zeer aanzienlijk gedeelte producten, echter geen ander middel ziende om thans fondsen over te maken, en onderrigt zijnde dat ieder transactie bereids genoegzaam gesloten is" — zoo adviseerde de Commissie in dit aanbod te treden. — „En onderricht zijnde, *dat ieder transactie bereids genoegzaam gesloten is*", zal wel door den schrijver in het door mij geraadpleegde register verkeerd zijn overgenomen, maar de zin is toch duidelijk genoeg: de Commissie stond voor het feit, dat de transactie zoo goed als bereids was tot stand gekomen! Waartoe dan al die andere redeneeringen vooraf? En van wie was dan die transactie uitgegaan? Hoe ook, het verklaart, dunkt mij, voldoende, het gewrongene van het gegeven advies.

Wat wij weten, is het volgende:

De Indische regeering had, krachtens het besluit van 12 November 1822 N° 2 van de firma Palmer en Co. te Calcutta 1 millioen gulden geleend, gelijk wij op blz. 9 lazen. Sinds was gebleken, dat de Indische kas daaraan niet genoeg had en zoo werd aan de firma een tweede millioen gevraagd. Palmer en Co. waren niet alleen zoo vriendelijk terstond daarop in te gaan, maar de heer Palmer zelf bracht het benoodigde naar Batavia (2). Terwijl hij nu daar op nieuw

(1) Alzoo heb ik voor mij die resolutie, met het advies zelf. In de memorie-*De Waal*, waaruit de heer Louw zijne gegevens trok, worden de woorden van het advies aangehaald (*Louw*, dl. II, bijlage XII): de conclusie echter, de laatste alinea op bl. 630, is weergegeven in substantie, waardoor niet blijkt, dat het advies der Commissie geenszins uitging van Palmer's eerste voorstel om het gansche product naar Londen te zenden; noch dat de Commissie eigenlijk slechts eene zoo goed als reeds aangegane overeenkomst aanvaardde: zie daarvoor het slot van de door mij te vermelden woorden. Trouwens De Waal verhaalt ook in zijne memorie — zie *Louw*, dl. II, bl. 42 — : „de transactie was, toen zij er op gehoord werd, reeds als afgedaan, — de heer Palmer ten minste beschouwde het zoo".

(2) In den aanvang van het volgende hoofdstuk kom ik hierop terug: zie bl. 125.

was, rees deze quaestie over het zenden van £ 60000 naar Holland. Hierover alweer schreef Palmer d.d. 8 October 1824 aan hoofddirecteur Goldman: hij was dus goed op de hoogte! Hij verklaarde zich bereid wissels op Londen af te geven tot het benoodigd bedrag; gouvernementsproducten moesten ook wel daarvoor afgestaan worden, 'n 16000 pikols koffie, doch dit behoefde niet dadelijk: men kon wachten. Ik vermoed, dat dit het is geweest, wat Commissie en Regeering verleid heeft, om Palmer's aanbod te verkiezen boven het zenden van producten naar Holland: immers dan bleef men voorloopig de producten ter beschikking houden voor aanvulling van de kas. Hoe ook, naar aanleiding hiervan verstond zich Goldman, maar daartoe gemachtigd door den Landvoogd, met Palmer: £ 60000 beloofde deze in wissels; de koffie te leveren over 12 maanden, welke zoude gezonden worden naar *Londen* ter verkoop, en nadere verrekening, alles met berekening van hoog loopende commissie, interest en onkosten. Een maand later had men echter dezerzijds berouw, speciaal over die bepaling, dat al de koffie naar Londen zou gezonden worden. Palmer liet er zich toen voor vinden, dat de helft der koffie de bestemming naar *Nederland* zou krijgen, doch met de voor de partij ter andere onereuse bepaling, dat niettemin het bepaalde commissieloon over die niet te Londen te verkoopen helft toch ook aan den Londenschen agent zou toevallen, evenzeer als aan den Amsterdamschen agent!

Het was in dezen stand der zoo goed als beklonken zaak, dat de financieele commissie er advies over uitbracht, gelijk ons uit de op bl. 120 weergegeven bewoordingen blijkt. Zoo geschiedde het, dat bij resolutie van 28 November 1824 *Secreet* L^t. A. A. machtiging werd verleend tot het aangaan eener transactie, waardoor het Ministerie in het bezit kwam van slechts f 717856, en wel voor f 1097241; een verlies derhalve van f 379385! Bij brief van 1 December 1824 gaf de Landvoogd kennis aan het Departement van de remise ad £ 60000. Gedaan op een tijd, dat de wissel zéér onvoordeelig was, verwonderde de Minister dit zóó zeer, dat hij dadelijk over het verkeerde er van schreef, doch hiermede kon de zaak zelve niet meer ongedaan gemaakt worden.

Het is eene treurige geschiedenis geweest, die Elout ten rechte heeft afgekeurd, gelijk blijkt uit de *Elout-Bijdragen* van 1861, bl. 73-78. Wappers trachtte haar goed te praten in zijne op bl. 15 vermelde memorie van Juli 1825, doch ik vind niet, dat hij daarin geslaagd is; men zie zijn betoog op bl. 80-81 van Parvé's

werk over het Indische bankwezen. Wat had dan Elout gewild, ook de dringende behoefte in Indië aan geld in aanmerking genomen? Wij lezen het hierna in het IXe hoofdstuk, in zijn betoog tegen Wapper's memorie. Tegen het niet realiseeren der beschikbaar komende producten te Batavia, maakte de Minister geen bezwaar: maar hij oordeelde, dat men de producten even goed en oneindig voordeeliger naar het Ministerie had kunnen zenden, in plaats van de Palmer-wissels, die nu voor de producten waren afgegeven. 't Is waar, dan had op de toezending nog 'n jaar gewacht moeten worden (¹), maar ook op de verzilvering der gezonden wissels moest men wachten, wilde althans het Ministerie niet nog minder in handen krijgen door disconteering dan reeds het geval was. De Minister keurde dus vooral de handeling af wegens de wijze, waarop men naar Holland geld had overgemaakt en niet zoozeer wegens het feit, dat men het Ministerie bijsprong op een oogenblik, dat men hulp van het Ministerie behoefde. De Commissie-Generaal had in 1816 evenzeer geleend van het Britsch bestuur op hetzelfde oogenblik, dat ze voor realisatie beschikbare producten naar Holland deed zeilen en wel, omdat het zoo aardig was, dat men reeds producten kon zenden. Toen namelijk bestond ook nijpend geldgebrek: vandaar, dat de Commissie bij brief d.d. 3 Augustus 1816 aan het Departement had gemeld, dat zij aan het Britsche gouvernement verzocht had eene „subsidie" van 200000 ropijen, met belofte om dit in wissels op het Departement terug te betalen (²).

Als een gevolg hiervan gaven zij d.d. 29 October 1816 op dit Departement een wissel af, groot £ 25000 aan de order van de Engelsche Oost-Indische Compagnie, betaalbaar op drie maanden na zicht in Londen. Commissarissen deelden dit het Departement mede bij eene depêche van 12 November 1816 N° 26, die echter, gelijk veelvuldig plaats vond, alleen de onderteekening draagt van Elout.

(¹) In het op bl. 119 vermelde advies d.d. 23 November 1824 van de financieele commissie werd dit juist als reden opgegeven, waarom toezending van producten werd ontraden, immers — zie *Louw*, dl. II, bl. 630: „de ondervinding raadplegende, bespeurt men, dat dit middel vele zwarigheden aanbiedt: vooreerst in de langdurigheid alvorens de producten zijn van de hand gezet en de gelden ingecasseerd en ten andere in de moeilijkheid om thans van hier scheepsgelegenheid tot het doen overvoeren van een naamwaardige hoeveelheid koloniale producten te verkrijgen"

(²) Verg. Van Deventer's *Nederlandsch Gezag* (1891), bl. 78; J. A van den Broek in de *Vragen des Tijds* van Mei 1893, bl. 108; Hoek's *Herstel van het Nederlandsch Gezag* (1862), bl. 95; enz

Zij deelden daarin mede, dat de ropij berekend was tegen den koers van 2 sh. 6 pence, zijnde de koers van den dag. Daar Commissarissen-Generaal de som ter leen ontvingen zonder betaling van interest, verzetten zij zich niet tegen deze berekening, „hoezeer daartoe wel eenige redenen, vooral met betrekking tot het kopere geld, waren bij te brengen". Dan vervolgt de depêche aldus:

Wij zijn echter tevens met ernst bedacht op het middel om de vaderlandsche kas voor die uitgave te vergoeden, en hoopen binnen weinigen tijd twee der naar hier ingehuurde transportschepen namelijk *de vrouw Aletta* en de *Aurora* met eene lading koffij aan UHoogEdel Gestreng consignatie te bevrachten.

Om daartoe in staat te zijn, hebben wij met aandrang vastgehouden, dat de hoeveelheid koffij, op welke het Britsche Bestuur volgens eene daarvan gemaakte berekening uit de inzame van dit jaar regt had, door hen niet in natura zoude worden naar zich genomen, maar dat dezelve ter onzer beschikking gelaten zou worden, en de waarde daarvan gerekend tegen 6 Spaansche Matten per picul van 125 ℔, aan hen door ons uitgekeerd, hetwelk dan ook alzoo is bepaald.

Wij hebben voorts ter bereiking van dat zelfde doel een prijs van 8 à 9 Spaansche matten, welke ons door particulieren was geboden, van de hand gewezen, geheel overtuigd van den goeden indruk, dien het in Nederland maken moest, wanneer wij die koffij in natura overzonden! . . . . .

. . . . wij verzekeren U HoogEdele Gestrenge, dat wij ons ten sterksten bevlijtigen zullen, zoo veel mogelijk alles hier ten beste der Nederlandsche kas te regelen; dan voor het oogenblik is dit ondoenlijk: thans is de schaarschheid van geld voor ons zoo groot, dat wij niet in staat zijn, de militaire en burgerlijke bezoldigingen geheel af te betalen, en UHoogEdele Gestrenge zal ons niet ten kwade duiden als eene kleine proeve daarvan bij te brengen, dat wij zelve gedurende den tijd van ons verblijf nog maar hebben kunnen ontvangen yder vijftien duizend Ropijen op het agterstallige tot 1 Augustus, en dat de ordonnantie voor die maand nog onbetaald is, zoodat wij gelden tegen 9 pCt. voor ons zelven hebben moeten opnemen ([1]).

Wij zijn dus wel genoodzaakt ons te onderwerpen aan de voorwaarden, welke ons op het laten van klinkende munt en dat daarmede gelijk staat, worden voorgehouden ([2]).

Reeds bij eene vroegere gelegenheid hebben wij UHoogEdele Gestrenge het moeijelijke van onzen stand te dien opzigte opgegeven,

(1) „Niet dan tegen eene interest van 9 pCt. kon men gelden verkrijgen": bl. 80 van Hoek's *Herstel*

(2) Namelijk bij de overneming der kassen en goederen van de Engelschen.

maar wij voegen er nu, gelijk als toen bij, dat de toekomst ons gunstiger uitkomst belooft.

En naar wij lazen op bl. 4, ook minister Falck zag bij zijn rapport aan den Koning d.d. 1 Augustus 1820 die toekomst blijmoedig in o. a. wegens het feit: "dat wisselbrieven door Kommissarissen-Generaal bij de overname der bezittingen, tot een aanmerkelijk montant ten faveure der Britsche O. I. Compagnie getrokken, hier te lande uit hunne gelijkkijdige remises hebben kunnen worden voldaan". Dat intusschen minister Falck zich niet kon vereenigen met de opvatting van Commissarissen-Generaal, gelijk uiteengezet in hunne missive van 12 November 1816, zouden wij reeds kunnen vermoeden na de kennisneming van zijn op bl. 120 vermeld schrijven d.d. 10 April 1823, doch reeds vele jaren vroeger liet hij er zich op gelijke wijze over uit, gelijk wij nader lezen in hoofdstuk XI.

HOOFDSTUK VIII.

Het Indische Leenings-Muntstelsel-besluit van 3 December 1824.

Het nijpend geldgebrek, dat zich zoo spoedig na de afreis van den Landvoogd naar de Molukken te Batavia deed gevoelen, droeg alle blijken van eene geheele en aanzienlijke verachtering, die, ofschoon de juiste diepte der wonde toen nog niet bekend was, nu voor het eerst de financieele raadgevers van het Gouvernement deden afzien van verdere pogingen om zich, zooals tot dusverre had plaats gehad, wijs te maken, dat de staat van zaken over het geheel genomen zeer gunstig was en de verlegenheden slechts aan tijdelijke en voorbijgaande oorzaken moesten worden toegeschreven. Zóó weinig onverwacht was trouwens het gebrek opgekomen, dat nog vóór den aanvang der Moluksche reis, de Landvoogd den Hoofddirecteur en den Raad van Financiën Wappers Melis had gelast zich met de firma Palmer en C°. te Calcutta in betrekking te stellen, ten einde ter leen te bekomen, na de op bl. 121 vermelde som van f 1 millioen, nog één millioen en wel "op dusdanige voorwaarden als de heeren Palmer en C°. ten meeste voordeele van het Gouvernement zouden kunnen verkrijgen". Het effect bleek uit het besluit van 3 Mei 1824 *Geheim*, houdende: "dat hieraan geredelijk door gemeld huis van negotie voldaan was geworden, door het zenden van den Heer *Palmer* in persoon naar *Batavia*, met de gevraagde som, gedeeltelijk

in Spaansche matten en gedeeltelijk in credietbrieven om op *Bengalen* wissels te trekken". ([1])

Het is van belang dit op te teekenen, niet zoozeer met het oog op de geldverstrekking zelve — hoe verstoord ook hierover de Minister zou worden ([2]) — als op het feit van Palmer's vernieuwd verblijf te Batavia, hetgeen ontegenzeggelijk een gewichtigen invloed heeft uitgeoefend op het besluit, tot het aangaan met hem van eene leening groot 15 millioen, terwijl men een paar jaar te voren was teruggekomen op eene met hem aangegane leening van 2 à 2½ millioen "in de onzekerheid of de Koning een zoodanigen maatregel wel zou goedkeuren" ([3]).

De promessen waren nu aangegroeid tot 4 millioen gulden, rentende 9 pCt. ([4]). Met het vroeger uitgegeven papier, ten bedrage van 5 millioen, was de massa papieren geld dus tot 9 millioen vermeerderd. Aan Palmer had men eene schuld over ultimo Juni 1824 van f 1884600, waaronder 3 ton voor geleverde goederen, en het overige aan voorgeschoten gelden. Bij eenige personen en zelfs gestichten op Java had men ongeveer 4 ton geleend. Alle gemaakte berekeningen toonden bovendien een aanzienlijk deficit aan, dat op de eene of andere wijze in den loop van het jaar moest worden aangevuld.

Om de verwarring te vermeerderen, werkte een verkeerd muntstelsel den achteruitgang der welvaart in de hand. Hierover dienden de "gezamenlijke kooplieden" te Batavia d.d. 12 Februari 1824 eene belangrijke nota in, welke was uitgelokt door een verzoek van

([1]) Ziehier het ontvangstbewijs dat de waarnemend Gouverneur-Generaal er voor afgaf;

De Luitenant Gouverneur van Nederlandsch Indie verklaart bij deze namens de Hooge Indische Regering, van de Heeren *Palmer & Co* te Calcutta ten behoeve van het *Nederlandsch-Indische* Gouvernement in leen te hebben ontvangen *Een millioen* sicca-ropijen gedeeltelijk in Spaansche matten en gedeeltelijk in credietbrieven om op *Bengalen* wissels te trekken, zullende aan den Heer *Palmer*, bij de terugkomst van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal dusdanige securiteit en documenten voor alle zijne voorschotten gegeven worden, als in regt en billijkheid door hem zouden kunnen worden verlangd.

Batavia den 3 Mei 1824.
De Kock.

([2]) Omdat, hetgeen men den Minister verborgen had willen houden, voor de beide millioenen-leeningen gouvernementskoffie verpand was, gelijk wij in hoofdstuk IX zullen lezen.

([3]) *Louw*, dl. II, bl. 600. — Verg. bl 9 hiervóór.

([4]) Het bedrag promessen rees blijkens Staatsblad 1826 N° 10 tot f 5.500.000.

de Hoofddirectie van Financien, in December 1823, gericht aan de Directie der Bataviasche beurs. Ik zal de eenheid van het verhaal ten aanzien van den geldnood hier niet verbreken door op de handelingen omtrent het muntstelsel tegelijkertijd in te gaan, al is het ook waar, dat de zucht om daarin verbetering te brengen mede van grooten invloed is geweest op de Calcuttasche transactiën ([1]).

Toen de ministerieele Februari-depêches, houdende drang naar remises (bl. 113), — men had dus in *dezelfde* maand uit *Indië* aan *Holland*, en uit *'s-Gravenhage* aan *Batavia* om geld gevraagd!! — te Batavia kwamen, was de Landvoogd van zijne Moluksche reis nog niet teruggekeerd. Zijn waarnemer stelde de depêche van 12 Februari in handen van den hoofddirecteur J. C. Goldman. Deze gaf de onmogelijkheid te kennen, dat onder de bestaande omstandigheden, uit de gewone inkomsten de middelen waren te vinden ter voldoening aan den wensch tot het stijven der Indische kas in Nederland, waarom hij voorstelde het openen eener inschrijving te Batavia voor eene geldleening ad f 1 millioen, als het eenige middel om met het minst mogelijke tijdsverzuim de berekende som van f 850000 Holl. of f 708000 Indisch naar Europa over te maken. De voorwaarden werden echter door de Regeering bij resolutie d.d. 10 Augustus 1824, met algemeene stemmen onaannemelijk verklaard; tevens werd besloten, daar de Gouv. Gen. spoedig terug verwacht kon worden, de stukken naar hem op te zenden. ([2])

De Landvoogd ontving het pakket te Soerabaja. Hij vereenigde zich met de beslissing, behield zich echter voor op de zaak terug te komen, eensdeels omdat de Hoofddirectie nog niet voldaan had aan een bij art. 3 der resolutie van 18 April 1824 opgedragen onderzoek naar de oorzaken van het verschil der berekende som, ten aanzien van Indië's schuld aan Nederland (bl. 113) en naar het bedrag der in Europa benoodigde remises; anderdeels omdat nu den Landvoogd was gebleken, dat de financieele toestand van Indië meer algemeene en krachtdadige maatregelen zoude vorderen, in welke alsdan het punt der remises naar Europa gevoegelijk scheen te kunnen worden begrepen; — maatregelen, die geschikter voorkwamen, dan de op zichzelf staande middelen, die men uitsluitend had aangegeven tot het overmaken van fondsen.

Hierdoor werd de behandeling der zaak weer ruim een maand

---

(1) Men zie echter in Bijlage II een overzicht van de Nota der Bataviasche beurs

(2) Zie het besluit bij *Louw*, dl II, bl. 621.

verschoven, daar de Landvoogd eerst in October 1824 te Batavia terug was ([1]). Toen inzage nemende van den staat der zaken, kreeg hij de overtuiging, dat het noodzakelijk was, om zoo spoedig mogelijk zich van den financieelen toestand van het oogenblik en met de waarschijnlijke vooruitzichten ten deze volledig bekend te maken, opdat men de middelen zou kunnen beramen, zoowel ter verbetering als om de Regeering in staat te stellen alle aangegane verbintenissen te voldoen. Om hiertoe te geraken werd onverwijld èn aan den Hoofddirecteur, èn aan den raad van Financiën Wappers Melis opgedragen om elk afzonderlijk die opgaven te verzamelen en ze den Landvoogd met hunne beschouwingen aan te bieden.

Den 18n October 1824 voldeed Wappers Melis aan de opdracht. Zijn wegens de gevolgen zoo betreurenswaardig advies is het geweest, dat de heer Van der Capellen den verkeerden weg heeft uitgezonden. Er met groote kracht van redenen op wijzende, dat de Indische stukken het er als het ware op toegelegd hadden om het Opperbestuur in den waan te brengen, dat er in Indië eigenlijk geen dringende geldnood heerschte, trachtte hij aan te toonen niet slechts het onwaarschijnlijke eener leening in Nederland, maar ook het schadelijke, dat daarin zijns inziens zou zijn gelegen. Hij stelde alzoo voor eene groote leening te sluiten in Britsch-Indië. Het deficit werd berekend op 'n 15 millioen, tot welk bedrag ongeveer ook was gekomen het rapport d.d. 19 October 1824 van den Hoofddirecteur ([2]).

Op deze twee adviezen kon echter, meende de Landvoogd, geen dadelijk besluit volgen, doch wel leverden bedoelde stukken nuttige bouwstoffen op "voor een meer algemeen financieel overzigt, waardoor alle onzekerheid omtrent den waren tegenwoordigen toestand ophoude, en waaruit tevens geboren worde de aanwijzing der middelen, te bezigen om de Indische financiën op een goeden en duurzamen voet te brengen". Vandaar het besluit d.d. 23 October 1824 lr U *Secreet*, waarbij eene commissie werd benoemd om deze gewichtige aangelegenheid in het breede te behandelen ([3]). Haar werd tevens te kennen gegeven; "het vertrouwen van den Gouverneur-Generaal, dat zij zoodanig doordrongen zal zijn van het gewigt en overgroot

([1]) Voor wat in den tekst volgt, breeder in *Bijdr.-Elout*, bl. 128 vv.

([2]) In *Bijdr.-Elout*, bl 130

([3]) Zie *Bydr-Elout*, bl. 131 en *Louw* t a p., dl II, bl. 34. De Commissie bestond uit De Kock, Van de Graaff, Goldman, Wappers Melis, Meylan en De Vogel

belang harer taak, dat zij, eenstemmig te werk gaande en alleen 's Lands belangen voor oogen houdende, zal pogen over de zaken, aan haar onderzoek onderworpen, het meest mogelijke licht te verspreiden, en alle hare voorstellen zal omkleeden, met zulke consideratiën en ophelderingen, als waardoor de Hooge Regeering eindelijk in staat zal worden gesteld, om met volledige kennis van zaken en gerustheid (onder 's Konings goedkeuring en met billijke verwachting op dezelve) te beslissen, in een punt, dat in het naauwste verband staat, met het welzijn en het behoud dezer gewesten".

Natuurlijk, dat aan de Commissie al de op hare taak betrekking hebbende stukken werden overgegeven. In dat dossier was tevens — helaas! — een groot rapport d.d. 25 September 1824 van Wappers Melis over het op bl. 126-127 vermelde advies der Bataviasche kooplieden betrekkelijk het muntstelsel. De veranderingen, die daarin naar Wappers' oordeel moesten gebracht worden, stonden volgens het rapport in het nauwste verband met de verbeteringen, die het gansche financiewezen had te ondergaan en alzoo werd de Commissie er toe geleid om ook dit onderwerp te behandelen, ofschoon de letter van hare opdracht het niet noemde. Ontegenzeggelijk trad de heer Wappers Melis in deze commissie op den voorgrond; want in een harer rapporten werden al zijne begrippen ten aanzien van het muntstelsel omhelsd, terwijl in een ander rapport onderschreven werden al zijne denkbeelden ten aanzien eener geldleening in Britsch-Indië.

Bij missive d.d. 6 November 1824 N° 1 diende de Commissie haar eerste rapport in (¹). Zij begon ... met niet te voldoen aan hare opdracht voor zoover daarbij stellige punten ter onderzoek werden opgegeven; maar de „volledige beantwoording der verschillende punten, in het *secreet* besluit van 23 October 1824 vervat", zou „een geruimen tijd" vereischen, terwijl het door de heeren Wappers en Goldman vereischte onderzoek reeds overtuigend aan het licht had doen treden, dat spoedige middelen bij de hand behoorden te worden genomen. Door den Hoofddirecteur werd berekend, dat de schulden zouden beloopen tot ultimo Juni 1825 f 14709140; de heer Wappers was gekomen op f 14740000 en daar deze door geheel zelfstandige beschouwingen verkregen cijfers wonderwel overeenkwamen, had de Commissie „het onbegrensd vertrouwen in de

(¹) Verg. *Louw*, dl. II, bl 35.

juistheid der berekening". Verder wees zij er op: "dat door Uwe Excellentie, bij missive van den 3n Januarij 1823 N° 4, aan Zijne Excellentie den Minister voor de Koloniën is te kennen gegeven, dat vooreerst eene som van één Millioen, vijfmaal Honderd Duizend Gulden aan kleine zilveren munt benoodigd was, met verzoek om, zoo spoedig als de aard der zaak zulks eenigzins zoude toelaten, tot de aanmunting daarvan het noodige te bewerkstelligen, en dat niet alleen tot dusverre aan dat dringend verzoek niet is voldaan, maar dat zelfs nog geen berigt is ontvangen, dat daaraan voldaan zal worden" ([1]): waarom de Commissie verklaarde te gelooven, "het zij met eerbied gezegd, dat het Gouvernement, in de tegenwoordige gesteldheid van zaken, niet kan, noch mag afwachten de hulpmiddelen, die ons misschien uit het Vaderland zullen worden toegezonden, maar dat al dadelijk de middelen, die zich aanbieden, aangenomen moeten worden". Wat zich aanbood, was het dadelijk laten munten te Calcutta van 1½ milloen ropijen tegen 1¾ pCt., "zeer matig" tarief. Het model Javasche zilveren ropij lag op tafel, want Wappers had bij een rapport van 25 October 1824 N° 27 aan den Landvoogd zulk eene in de Calcuttasche munt geslagen ropij overgelegd. "Het verkrijgen van zilveren specie", betoogde de Commissie, "vereischt te meer spoed, daar door de veelvuldige verzendingen, die bereids van dit eiland naar de buiten-etablissementen zijn gedaan, en doordien weinig of geen zilveren specie meer van buiten wordt aangebragt, 's Lands kassen, in het algemeen, van die muntspecie niet meer zijn voorzien, en echter weldra voor de bezendingen naar de *Molukko's* en naar *Makassar*, eene aanzienlijke som zal vereischt worden, en het nemen eener beslissing in deze, vereischt almede spoed, vermits de heer *J. Palmer*, deelgenoot van het huis *Palmer en Co.* te *Calcutta*, thans hier, waarschijnlijk zeer spoedig naar *Bengalen* terug zal keeren". En, alsof de quaestie van den geldnood op zichzelf nog niet moeilijk genoeg was, veroorloofde zich verder de Commissie tegelijkertijd "eenige oogenblikken bij het tegenwoordig muntstelsel op *Java* stil te staan". Hierin zullen wij haar echter om opgegeven reden niet volgen. De slotsom

[1] Van dezen brief vind ik elders geen melding gemaakt; onze geschiedenis begon dan ook eerst met de geldverzoeken van November 1823: bl 10-12. — Volgens de *agenda* handelt het stuk over het op bl. 140 door Wappers vermelde besluit van 16 Januari 1821 N° 72 houdende „verbod op den invoer, binnen 's Rijks overzeesche bezittingen, van de nieuwe Nederlandsche muntspecien"

was het voorstel om te Calcutta te doen aanmunten dadelijk 1½ millioen Javasche ropijen en vervolgens nog eens 500000 ropijen. (1)

Maar de Landvoogd berustte in deze afwijking van de opdracht der resolutie niet. Hij wilde al de gestelde punten eerst behandeld zien, daar de partieele middelen wellicht weer wijzigingen zouden ondergaan, indien men de zaak in haar geheel overzag. Vandaar, dat hij verklaarde met eene beslissing te zullen wachten, op het ter zake strekkend tweede rapport. Dit breed opgezet stuk is gedagteekend 19 November 1824 N° 2 *secreet*. Daarin kwam de Commissie rechtstreeks: „tot de overweging en beantwoording der onderscheidene punten, waarvan het onderzoek haar bij het sec. besluit van den 23n Oct. lr U was opgedragen". (2)

Het stuk had den volgenden wijdschen aanhef:

„Doordrongen van het gewigt en overgroot belang onzer taak, zullen wij trachten te beantwoorden aan het vertrouwen door Uwe Exellentie in ons gesteld, door vlijt, door ijver en naauwkeurigheid in het onderzoek, door opregtheid in het openbaren onzer opinie en met ter zijde stelling van alle andere consideratiën, door het in acht nemen in onze voordragten, van al het geen tot het crediet van de Hooge Regering dezer landen, het ware belang dezer voortreffelijke bezittingen en die van ons Vaderland, als daarmede in een naauw verband staande, strekken kan."

Overeenkomstig het hierover op bl. 129 aangeteekende had de heer Goldman uitgerekend, dat de schuld zou zijn op ulto. Juni 1825 f 14.709140; de heer Wappers Melis f 14.740000; maar zelfs dit betrekkelijk gering verschil was bij nader inzien verdwenen, hetgeen der Commissie aangenaam was den Landvoogd mede te deelen „als een blijk van dien geest, met welken ieder lid dezer Kommissie bezield is". Men berekende namelijk den staat der schulden tot ultimo December 1824 aldus:

---

(1) Zie breeder *Louw*, dl II, bl 35-36.

(2) Een extract uit het rapport op bl 187, dl. I van De Waal's *Nederlandsch-Indië in de Staten-Generaal* De conclusie van dit tweede rapport bij *Louw* t. a. p. bl. 36-37, terwijl in Bijlage XI aldaar, bl. 624-627 in substantie wordt wedergegeven, wat de Commissie van de verschillende onder hare aandacht gebrachte punten zegt. Voor de geschiedenis van het beloop der zaak zijn echter in mijn oog van belang de daarin niet opgenoemde redeneeringen over de wenschelijkheid om de leening in Britsch-Indie te sluiten: vandaar hare opneming in den tekst

1°. Aan *papieren munt*, waarvan in 1817 aangemaakt 2 millioen, in 1820 één millioen, in 1821 id., in 1822 id.	f 5000000
2°. Aan *Gouvernements promessen*	» 4000000
3°. Aan *Palmer en C°*. voor 2 beleeningen van 1 millioen sicca-ropijen ieder in 1823 en 1824 (1), met interest daarop tot den vervaldag, benevens een saldo voor gezonden lijnwaden, zijden stoffen, goeni-zakken en amfioen	» 3000000 (2)
4° Aan *achterstallige betalingen, geldleeningen, wissels,* »*Chinasche schuld*" (3)	» 1400000
5° Aan het *Ministerie van Koloniën* »blijkens aanschrijving van den Minister van 17 Februari ll. n°. 29/27" (zie bl. 113)	» 1600000
6°. Aan Engeland te betalen, volgens het tractaat van 1824	» 1000000
Totaal der werkelijke schuld	f 16000000 (4)

»zonder dat aan de andere zijde, eenige geldelijke of andere dadelijk bruikbare middelen, voorhanden zijn, om in die geldbehoefte te voorzien, anders dan noodig is, om, al sukkelende, tot het einde van dit jaar te komen". — Nader werd betoogd, dat de schulden onder ult° Augustus 1825 gesteld konden worden op f 20.240.000. (5)

Van dit totaal kon echter het volgende afgetrokken worden.

»Met gemak" ware uit te geven nog f 3 mm. aan papieren munt; verder als de loopende promessen ad f 4 mm. werden afbetaald, kon men »met nut voor het algemeen" (sic) f $2\frac{1}{2}$ mm. aan promessen op nieuw uitgeven: alzoo totaal f 5.500000, waardoor de

(1) Over deze leeningen bl. 121 en 125

(2) Deze som zou aan Palmer betaald worden voor de helft in wissels op Londen (alzoo door het Ministerie te voldoen) en voor de andere helft in producten. De Minister werd tot het laatst toe van deze beschikking over de gouvernementskoffie onkundig gelaten, vermeenende alzoo, dat eene dergelijke beschikking alleen bepaald was voor den onder 5° vermelden post. De toorn van den Minister hierover, naar ik reeds op bl. 126 in noot 2 mededeelde blijkt uit zijn rapport aan den Koning d.d. 26 Augustus 1825, te vermelden in hoofdstuk IX, bl. 177.

(3) Wat dit voor een schuld was, weet ik niet.

(4) Dezen staat vindt men ook afgedrukt op bl. 121 van de *Elout-Bijdr.* Men zie mede de *Voorloopige balans of staat der bezittingen van het Gouvernement-generaal van Ned.-Indië onder ultimo Junij 1824* bij *E. de Waal*, t. a. p. bl. 192-194.

(5) Bij de hiervoor vermelde f 16 mill. zou nog komen: f 4 mm. geraamd tekort onder ult° Augustus 1825; en f 240.000 voor renten aan promessen.

schuld ad f 20.240000 verminderd werd tot f 14.740000 ([1]), "waarin ten spoedigste dient te worden voorzien om op den duur den financiëlen toestand van Nederlandsch Indië met gerustheid te kunnen beschouwen". Het rapport vervolgt aldus:

"Na de behoeften duidelijk aangewezen te hebben, kon er geen twijfel bestaan, dat de benoodigde sommen door eene geldleening buiten 's Lands kas moeten gevonden worden, vermits een zoo groot kapitaal in Nederlandsch Indie niet te vinden is.

"Wij zijn bijzonder aandachtig geweest op al hetgeen deswege aan het Ministerie voor de Koloniën geschreven is, onder 28 November 1823 en 10 Februari ll. ([2])

"In dit alles echter, evenmin als bij de outstentenis van officiële antwoorden van wege Zijne Excellentie den Minister voor de Kolonien, hebben wij niets kunnen vinden, dat ons het vertrouwen inboezemde, dat aan de vraag van 6 millioenen guldens, dadelijk zal worden voldaan, ten ware dat de oprigting der Handelmaatschappij, hiertoe meerder gemak bijbrengen kon.

"In de veronderstelling echter, dat dadelijk aan het verlangen van Uwe Excellentie voldaan werd, en dat de Handelmaatschappij, onder guarantie van Z. M. den Koning, zes miljoen guldens aan dit Gouvernement leende, op de zelfde voorwaarden als door den Heer Morris namens een huis in Londen voorgesteld is, zou evenwel de bekomene som, na aftrek der procenta's en van het eerste half jaar renten, niet eens voldoende wezen om de twee posten van schuld in Nederland en die aan het huis van Palmer te voldoen.

"Zou men dan moeten blijven beladen met het gewigt van onze geheele schuld alhier, van al onze papieren munt, en van al onze promessen? Waarmede zou Uwe Excellentie goedmaken de onvermijdelijke behoeften voor de eerste 7 à 8 maanden van het volgende jaar?

"Indien het Uwe Excellentie onder zoodanige omstandigheden geraden voorkomen mogt, om het overige gedeelte der geldelijke behoeften, boven de uit Nederland gevraagde zes miljoen als dan van een vreemd huis te vragen, geven wij het in overweging aan Uwe Excellentie, of, oordeelende naar den algemeenen regel, een vreemd Huis 9 à 10 millioen leenen zou, op eene securiteit, die reeds door Z. M. den Koning voor eene eerste som verbonden is; wij geloven

---

([1]) Een fraaie manier ter vermindering van schulden!

([2]) Zie bl 10-15 en 15-18

niet, dat zulks mogelijk wezen zou. En na de missive van 10 Februarij ll. aan het Ministerie in Nederland geschreven, om eene geldleening van 6 miljoen te verkrijgen, mag men veronderstellen, dat de verwondering groot wezen zou, indien men binnen tien maanden na die Missive, nog bijna eens zoo veel vragen moest, zoodat er gegronde redenen voor het vermoeden bestaan, dat aan die tweede vraag niet, zonder een prealabel en grondig onderzoek, zou worden voldaan. En wat, zijn wij genoodzaakt te vragen, zou men alhier in den tusschentijd aanvangen?

„Het komt ons derhalve niet alleen als geraden, maar zelfs als hoogst noodzakelijk voor, dat zoo spoedig mogelijk eene geldleening bij den vreemde bewerkstelligd worde, op zoodanige gronden, dat de eventueel te verkrijgen beleening in Nederland, in die vreemde beleening derzelver plaats vinden kan.

„Dit is niet de eerste maal, dat de kwestie over eene beleening bij den vreemde geopperd is geworden. Sedert is het vòòr en tegen het onderwerp van onderzoek en discussie geweest; wij zullen de voornaamste dier argumenten vòòr en tegen aanhalen.

„De redenen tegen, zijn:

1°. dat de renten aan vreemdelingen betaald worden; dit is als eene staathuishoudkundige objectie beschouwd geworden. Dezelve is echter volgens de hedendaagsche staathuishoudkunde ongegrond ([1]). Het gebruik van kapitaal veronderstelt twee zaken: de eerste, dat dat gebruik de renten opbrengt, die voor hetzelve betaald worden; de tweede, dat het buiten de renten een zeker profijt oplevert, als belooning der nijverheid, die hetzelve bezigt. — Indien dit het geval niet ware, wie zou kapitaal opnemen óf om daarop te verliezen, óf alleen om door zijne nijverheid den intrest daarvan aan den eigenaar te bezorgen? De voordeelen op kapitaal te behalen, regelt de vraag naar kapitaal, even zoo als de vraag daarnaar den prijs regelt. Dit is genoeg om te bewijzen, dat er voordeel in het gebruik van kapitaal is; maar, zal men vragen, welk voordeel heeft het Gouvernement in het emplooi van vreemd kapitaal? Alle vermeerdering van kapitaal vermeerdert de nijverheid en verlevendigt den omloop; daar nu een groot gedeelte van de inkomsten van het Gouvernement in indirecte belastingen bestaat, die afhankelijk zijn van de uitgestrektheid van de nijverheid en de activiteit in de circulatie; zoo volgt het van

[1]) De *Staathuishoudkunde* speelde destijds eene belangrijke rol: verg. *Brieven-Van de Graaff* dl. I, bl. 24.

zelve, dat hoe grooter het kapitaal in omloop is. hoe grooter de inkomsten uit de indirecte belastingen spruitende, wezen moet. Het is deze vermeerdering van inkomsten, die het voordeel van het Gouvernement uitmaken, in het gebruik van vreemd kapitaal: en daar in deze voordeelen, de interest en het gewoon voordeel, of de belooning voor de nijverheid begrepen zijn, zoo volgt, dat, naar mate dat het nieuw in te voeren kapitaal groot, en de termijn van aflossing lang is, het zeer waarschijnlijk wordt, dat wij het vreemd geleende kapitaal, uit de voordeelen op het gebruik van dat kapitaal gemaakt, afbetalen zullen.

„De tweede tegenwerping is, dat men verbindtenissen aangaat met de vreemde geldschieters. Dit kunnen wij als geene objectie beschouwen, vermits het eene algemeene bekende daadzaak is, dat H. H. M. M. de Keizers van Rusland en Oostenrijk, de Koningen van Engeland, van Frankrijk en der Nederlanden, onder zoodanige verbindtenissen, aan vreemden staan (¹). En zou men alhier als eene objectie mogen beschouwen, datgeen, hetwelk door de eerste Mogendheden van Europa, niet als zoodanig beschouwd wordt?

„Wij zullen dit punt nog uitbreiden met de aanhaling van de staatkunde van Engeland, die buiten en behalve het eerste kapitaal van de Engelsche O. I. Compagnie, alle geldleeningen in Engeland, aan die Compagnie, voor den dienst in Indië verboden heeft.

„Die wijze natie wil, dat Indië voor zich zelve zorge. Indien het Gouvernement geldleeningen voor de dienst in Indië autoriseerde, zouden de crediteuren, bij gebrek aan de zijde van de Compagnie, verhaal op het Gouvernement zoeken. Door zoodanige geldleeningen in Engeland te verbieden, kan het Gouvernement voor zoodanige leening ook nimmer aangesproken worden. Alle beleeningen in Britsch-Indië en voor de dienst in Indië gedaan, zijn derhalve op de Indische bezittingen gehypothekeerd en de Engelsche natie is in geen geval daarvoor aansprakelijk. Het voorbeeld van eene natie, die door hare financiële en commerciële inrigtingen, tot den hoogsten trap van voorspoed geklommen is, verdient wel, naar ons inzien, dat wij die inrigtingen tot leiddraad nemen. (²)

(¹) Met het verschil echter, dat bij de hier bedoelde staatsleeningen wel niet beloofd zal zijn het kapitaal terug te geven.

(²) Met dit verschil, dat „die wijze natie" in tekortkomingen onzerzijds aanleiding zou kunnen vinden, beslag op onze bezittingen te leggen, iets waarvoor „die wijze natie" ten aanzien van hare bezittingen nooit had te vreezen.

„Het derde punt is, dat, wanneer de leening in Nederland gedaan wordt, de Nederlandsche kapitalisten het voordeel genieten, en dat de renten van een zoodanig kapitaal in den boezem van Nederland gestort worden. — Het eerste dezer consideratiën is geheel personeel en raakt maar eenige individus van de Natie. — Het 2e gedeelte is meer algemeen: dan hier tegenover staat: dat kapitaal in alle gevallen, op eene of meer voordeelige wijze emplooi vinden zal; dat alle gedeelten van een Rijk, de overzeesche bezittingen daaronder begrepen, maar één geheel uitmaken; en dat het leenen van een kapitaal, door een gedeelte van het Rijk, aan een ander gedeelte van hetzelve, geene vermeerdering van kapitaal voor het geheel uitmaakt; terwijl het kapitaal, geleend en ingevoerd, van den vreemde in een gedeelte van het Rijk, het kapitaal van het geheele Rijk zoo veel vermeerdert, waardoor alle de takken van nijverheid in de circulatie verlevendigd worden, ten voordeele van allen.

„Wij zijn derhalve van gevoelen, dat de tot dus verre geopperde objectien tegen eene geldleening bij den vreemde, niet alleen ongegrond zijn, maar integendeel, dat in de positie, in welke de Indische bezittingen zich bevinden, zoo wel uit een staatkundig, als uit een staathuishoudkundig oogpunt beschouwd, aan eene geldleening, bij den vreemde de voorkeur behoort te worden gegeven.

„Wij aarzelen derhalve niet om Uwe Excellentie zulks voor te dragen, om met allen mogelijken spoed bewerkstelligd te worden; en dit zou in onze opinie op de volgende wijze kunnen geschieden."

De Commissie betoogde vervolgens, dat de in Britsch-Indië ten laste van *Java* aan te gane leening van 15 millioen gepaard moest gaan met herziening van het muntstelsel, zonder welke „het aanmaken van nieuwe Javasche ropijen, allerschadelijkst voor dit Gouvernement wezen zal, waardoor de moeijelijkheden vermeerderd zullen worden, zonder dat daardoor eenig duurzaam effect voor den handel of voor de circulatie zal verkregen worden". —

Ofschoon de Landvoogd zich à priori had overtuigd, dat om den toestand, waarin de geldmiddelen verkeerden, krachtdadig te herstellen, geene halve of palliatieve maatregelen dienden te worden genomen, maar het kwaad in het hart moest worden aangetast, was hij nochtans huiverig om deze gewichtige voorstellen dadelijk ter tafel van den Raad van Indië te brengen, te meer daar bij hem omtrent verscheidene punten van het rapport der Commissie bedenkingen waren gerezen, welke vooraf opgehelderd of beantwoord dienden te worden. Hij besloot derhalve de Commissie nader te

hooren, gelijk geschiedde in twee daartoe speciaal belegde bijeenkomsten d.d. 22 en 23 November 1824 (¹). Zoo liet de Landvoogd zich geenszins door het inderdaad zonderling betoog overtuigen, dat eene geldleening in den vreemde verkozen moest worden boven eene in Nederland te sluiten, overwegende, "dat, vermits alle overzeesche bezittingen ten nutte en voordeele van derzelver moederland moeten bestaan, het altijd verkieslijker moet worden geacht, om de voordeelen, welke het uitzetten van kapitalen, op goede en secure gronden, kan aanbieden, uitsluitend aan de ingezetenen van Nederland toe te kennen, dan dezelve door vreemden te doen genieten, en dat dus in allen gevalle, bijaldien het Gouvernement, na rijpe overweging mogt besluiten, om tot zoodanig eene geldleening bij vreemden over te gaan, niets anders dan eene volstrekte en volkomen erkende noodzakelijkheid, het Gouvernement daartoe zoude kunnen en behooren te bewegen". Ook keurde hij het af, dat de schuld speciaal ten laste van *Java* zou gevestigd worden: "aangezien zoodanig een verband op een gedeelte van Zr Ms Bezittingen, welligt in den vervolge, aanleiding zoude kunnen geven tot interpretatiën of vorderingen van de zijde der geldschieters, welke onaangenaam voor het Gouvernement, en nadeelig voor 's Lands algemeene belangen zullen zijn". De Landvoogd meende verder, "dat, wel is waar tot dus verre geene officiële berigten van het Ministerie van Koloniën waren ontvangen, omtrent het al of niet doorgaan van de, bij de dezerzijdsche missives van 28 November 1823 en 10 Februari 1824, voorgestelde geldleening in Nederland van 6 millioenen guldens, doch dat aan eene andere zijde, dezelve ook niet finaal was afgeslagen, en dat dus de mogelijkheid bleef bestaan dat, zoo wel deze som, als eene meer aanzienlijke, wanneer de behoefte van het Indisch Gouvernement nader en beter gekend zoude worden, in Nederland zelf te verkrijgen zoude zijn, vooral wanneer in aanmerking werd genomen, dat tot het oprigten van een fonds voor de nieuwe Nederlandsche Handelmaatschappij, voor aanmerkelijke sommen ingeschreven is geworden, welke niet door het Gouvernement zijn aangenomen, en die dus welligt renteloos zouden liggen en waarvan de houders genegen zouden zijn dezelve tegen eene matige rente, uit te zetten". Eindelijk behoorde nog tot een der hoofdbedenkingen de wensch der Commissie tot eene dadelijke verandering van het muntstelsel, de Landvoogd zich afvragende: "of dit munt-

(¹) Men zie ook *Louw*, dl II, 37-41.

stelsel niet moest worden beschouwd, als eene dier organieke wetten, waarin, zonder voorafgaande toestemming van Z. M. den Koning, geene verandering kan worden gemaakt en of het niet doelmatig zoude zijn, om, wanneer de regering al de noodzakelijkheid mogt erkennen van eene geldleening op den voet en wijze, zoo als dezelve door de Kommissie was voorgesteld, de beslissing van het andere punt aan den Koning over te laten?"

In de bijeenkomsten wees echter de Commissie op de dringende noodzakelijkheid om in Britsch-Indië de leening te sluiten, daar het geen nut zou hebben om op eene beslissing van het Opperbestuur te wachten; verder verklaarde zij „eenparig" ten aanzien van het muntstelsel: „dat zij van het grondbeginsel in hare rapporten, omtrent dit stuk ontwikkeld, en van de gronden, waarop zij hetzelve had daargesteld, niet konde afwijken, en zich steeds aan dezelve moest blijven gedragen".

De Gouv.-Gen., intusschen overtuigd, dat in ieder geval dadelijke hulp noodig was, deed toen de vraag „omtrent de som, welke tot het gaande houden der zaken, gedurende nog een jaar, hoe gebrekkig dan ook, en met hoe veel moeijelijkheden overigens gepaard, benoodigd zoude zijn, bij aldien de Regering, het noodig en onvermijdelijk mogt oordeelen om de gansche zaak onder het oog van Z. M. den Koning te brengen, en tot dat einde, en ter meerdere bespoediging, iemand met den toestand van Nederlandsch Indië, ten aanzien van deszelfs finantiële aangelegenheden, naauwkeurig bekend, naar Nederland te zenden, ten einde alle zoodanige openingen te kunnen geven, als de aard der zaken zoude vereischen". — De Commissie antwoordde daarop 'n 4 à 5 millioen, hoezeer zij tevens moest verklaren „dat volgens hare overtuiging de door haar voorgestelde maatregelen meer aan de wezenlijke en duurzame belangen van het Gouvernement bevorderlijk zouden zijn".

Na deze gedachtenwisseling droeg de Landvoogd den heer Wappers Melis op om Palmer, die immers te Batavia was, eene leening van 4 à 5 millioen guldens voor te stellen, terwijl tevens het commissielid werd uitgenoodigd „om, casu quo, zich met de hierboven vermelde missie naar Nederland te belasten, op zoodanige nadere instructie als Hem van wege de Hooge Regering zoude worden gegeven": deze uitnoodiging nam hij „gereedelijk" aan. Inderdaad wilde Wappers heel gaarne eene reis naar Europa maken (1).

(1) *Van de Graaff-Brieven* dl. I, bl. 181-2.

Verder had de op bl. 122 vermelde resolutie van 28 November 1824 alvast bepaald, dat Palmer zou verstrekken £ 60000 aan wissels, ter voldoening aan den remise-drang uit Holland.

Aldus voorbereid, bracht de Landvoogd de groote zaak in den Raad van Indië, waarvan het besluit d.d. 30 November 1824 Ir K *Secreet* het gevolg was: de inleiding tot dat stuk van den Gouverneur-Generaal in Rade bevat de mededeelingen, die ik hiervoren aanhaalde. De „meerderheid" was van oordeel, dat het muntstelsel niet zonder 's Konings machtiging mocht worden gewijzigd (art. 1). De Commissie werd dientengevolge alsnog uitgenoodigd te adviseeren omtrent het bedrag, dat voor het sluiten eener leening „tot het gaande houden der zaken" dadelijk noodig zou zijn (art. 2). Den 3n December zou de Raad de aangelegenheid verder behandelen (art. 3).

Het is wel jammer geweest, dat de Gouv.-Gen. niet bij zijne gedachte om slechts eene leening te sluiten tot het gaande houden der zaken is gebleven, toen Palmer tegen deze meer beperkte handeling geen bezwaar maakte. Immers, dat denkbeeld ging uit van de overweging, dat het beter ware om een voorloopigen maatregel te nemen; maar het was alweder de heer Wappers Melis, die den Gouv.-Gen. drong op den weg naar gelijktijdige herziening van het muntstelsel, in welk geval niet minder dan 15 millioen afdoende kon geacht worden. J. C. Baud, in Holland aan het Departement werkzaam zijnde, die destijds nog vriendschappelijke briefwisseling met Van der Capellen onderhield, schreef hem over dezen misstap d.d. 31 Juli 1825, het volgende (1):

„Bij de meer aandachtige overweging van de geheele zaak, is het mij onbegrijpelijk toegeschenen, waarom de Regering liever verkozen heeft den grooten maatregel op eigen gezag te nemen, dan eene leening van minder omvang, slechts berekend om de behoeften van het oogenblik te dekken. Zoo men b. v. drie of vier millioen bij Palmer had opgenomen, of wel gebruik makende van den lagen stand der wissels, zich in de armen van het moederland had geworpen en voor die som wissels getrokken (hetwelk zeer voordeelig zoude zijn geweest); zoo men dan eene zending naar Nederland had gedaan, om alles open te leggen: en zoo deze zendeling in October 1824 (toen de diepte der wond bekend was) Java had verlaten, dan zoude nu reeds de redding zijn daar geweest. Het is onbetwistbaar, dat eene koloniale regering soms in de noodzakelijkheid kan

(1) Bl. 267 van Mijer's *Baud* (1878).

komen, om haar gewoon gezag te moeten overschrijden, doch het is dan haar pligt, om die overschrijding niet verder te laten gaan, dan volstrekt noodig is. In de gegevene omstandigheden zoude eene leening van vier millioen zonder eigenmagtige verandering van muntstelsel, niet afgekeurd zijn geworden; maar eene leening van 15 millioen met eene gewigtige verandering van muntstelsel, was eene daad, niet door den drang van het oogenblik gebillijkt. Het was eene amputatie, een redmiddel daar te boven, waarvan de gevolgen niet te voorzien waren."

De Commissie diende op art. 2 van het besluit van den 30n November 1824, den 2n December. Zij vereenigde zich weder met een rapport van dien datum van Wappers Melis (¹). Dit is een leerrijk stuk voor de kennis van den wisselkoers dier dagen. De rapporteur trachtte te betoogen, dat men „op de introductie van spetie" 'n 10 pCt. zou verliezen, zoo het muntstelsel onveranderd bleef. En welk effect, vroeg hij verder, zou eene dusdanige opoffering van 'n 1½ millioen sicca-ropijen voor de verkrijging van 15 millioen op onze circulatie en op onzen handel hebben? Naarmate wij de zilvermunt uitgaven, zou die uit de circulatie verdwijnen, vermits het verschil tusschen deze speciën maar 6 à 7 percent was, terwijl de voordeeligste koers onder het thans bestaande muntstelsel bedroeg 16½ pCt. Dit moest eene correspondeerende vermindering in den prijs onzer producten medebrengen, vermits aan die zilveren specie, in menigte uit te geven, door de kooplieden de voorkeur zou gegeven worden. De prijs onzer producten was natuurlijk gegrond op den bestaanden wisselkoers. Gaf men aan de kooplieden een middel om tegen 10 pCt. voordeel in specie te remitteeren, dan zouden de prijzen der producten eene daling van 10 pCt. ondergaan. „Dus op 15 millioenen", besloot rapporteur zijne bewijsvoering over de nadeelen der handhaving van het muntstelsel, „zouden wij eene opoffering doen, van een en een half millioen sicca-ropijen, om onze producten 10 pCt. te doen dalen!" Geenszins onbelangrijk was ook, wat hij ten slotte opmerkte tegen de bedenking, dat de vereischte wijziging niet zou kunnen plaats vinden zonder 's Konings tusschenkomst. Het bestaande stelsel was niet door den Koning goedgekeurd of bevestigd. Wel had men ontvangen een koninklijk besluit d.d. 16 Januari 1821 over eene zekere soort gulden ten uitvoer naar Oost en West, doch dat besluit raakte den Indischen standpenning niet en refereerde evenmin aan de muntpublicatie van

(¹) Bij *Louw* dl. II, Bijl XIII, bl. 631.

14 Januari 1817. „Zijne Majesteit heeft zich geheel buiten de bepaling der waarde, in Indisch geld, gehouden", besloot rapporteur. „Hoogstdezelve schijnt dit zeer wijslijk aan de Hooge Regering dezer landen overgelaten te hebben, als afhangende van plaatselijke omstandigheden, die men hier te lande alleen beoordeelen kan. Mijne opinie derhalve is, dat eene verandering in het thans bestaande muntstelsel, tegen geen besluit van Zijne Majesteit den Koning wezen zou."

Gesterkt door dit stuk, meende de Commissie, „op grond van innige overtuiging", haar standpunt te moeten handhaven, zoodat zij verklaarde „dat alle de Leden onzer Kommissie het, als nog van de hoogst dringende noodzakelijkheid in het belang van den Indischen staat beschouwen, om door eene negotiatie van 15 millioenen, gepaard met eene verbetering van het tegenwoordig muntstelsel, 's Lands financiën te herstellen"; maar wilde men dit niet doen samengaan, dan zag zij zich verplicht den voorkeur te geven „aan eene minder groote beleening, en dus aan den provisionelen maatregel, als een minder zeker kwaad".

De Landvoogd hoorde andermaal de Commissie naar aanleiding van dit stuk in eene afzonderlijke bijeenkomst over sommige daarin voorkomende punten, zoowel als over de gansche zaak in het algemeen, waarna het onderwerp ter tafel gebracht werd in den Raad van Indië d.d. 3 December 1824. Bij het besluit van dien dag l[t] L. *Secreet* besliste de Regeering geheel overeenkomstig de voordracht der Commissie in de overtuiging, dat onder de gegeven omstandigheden geen andere maatregel aan het belangrijke doel, dat men zich voorstelde, kon beantwoorden. „Jammer dat hij bij zijn gevoelen niet volhard heeft", schreef Elout in zijne memorie van 1833 over deze beslissing van den Landvoogd, naar aanleiding van de door dezen eerst geopperde bezwaren; „de ondergeteekende zou dan zich niet in de onaangename verpligting gezien hebben de afkeuring dier leening aan U. M. voor te stellen en wel op vele der gronden door den Gouverneur-Generaal zelve als zijn eigen meening opgegeven" ([1]). Er werd dus besloten, zoowel tot de geldleening van 15 millioen in Britsch-Indië door tusschenkomst van 's Gouvernements agent J. Palmer van Calcutta als tot de herziening van het muntstelsel, als onmiddellijk daarmede verband houdende. De Commissie moest nu voor een en ander de noodige voorstellen doen; over den

([1]) *Bijdr Elout*, bl 137.

voet en de wijze, waarop de leening zou worden aangegeven, bevatte de resolutie geen woord. ([1])

Men zoude den heer J. Palmer dan ook maar zijn gang hebben laten gaan, in de „billijke verwachting, dat hij 's lands belangen en zekerheid met de minste bezwaren, zou trachten en weten te vereenigen", gelijk het immers geluid had, bij de regeling van het op bl. 121 vermelde eerste millioen ([2]). Het vertrouwen toch in Palmer's beleid en eerlijkheid was ook nu zóó groot, dat men hem eigenlijk *carte blanche* had willen geven, want eerst op diens eigen uitdrukkelijk verzoek, kwamen de heeren Wappers en Goldman, aangewezen om zich met hem te verstaan, er toe om hem eenigszins te instrueeren. Bij de nu volgende opdracht werd dientengevolge geheel los gelaten de gedachte, die aan het rapport der Commissie van 19 November ten grondslag had gelegen, en die door het besluit van den 30n d. a. v. was aangenomen (bl. 139), namelijk, dat men wel 15 millioen zou leenen, doch om te beginnen met slechts 9, en eerst dan de som met 6 millioen vermeerderen, wanneer uit Holland de gevraagde hulp niet zou komen ([3]). Alzoo gingen de heeren onderhandelen over 15 millioen; maar onderhandelen mocht het eigenlijk ook al niet heeten.

De instructie, die Wappers en Goldman den heer Palmer overhandigden, was van den volgenden inhoud ([4]):

Mr. Palmer having requested that the agents of this Government on the Continent of India, Messrs Palmer & Co. of Calcutta ([5]), may be furnished with an ultimatum for the conditions of the loan for 150 Lacs of sicca-rupees, which they are instructed to raise for the use of this Government, the following may be considered as those conditions independent of those stated in the General instructions of this Government to their agents in Calcutta of this date:

1°. The interest do not in any case exceed 8 percent;

2°. If it be deemed unavoidable for the ultimate success of the

([1]) Zie bij *Louw*, dl. II, bl 60 vv.

([2]) Zie bij *Louw*, dl. II, bl. 609.

([3]) Minister Elout heeft in zijne critische beoordeeling dezer aangelegenheid opgemerkt, dat het besluit van 3 December niet gezegd kon worden af te wijken van de in den tekst vermelde grondgedachte. Verg ook 's Ministers scherpzinnige critiek op bl. 160.

([4]) In het Hollandsch te vinden bij *De Waal* t. a p. bl. 195 onder E.

([5]) Het feit, dat alzoo Palmer en Co. agenten waren van het Nederlandsch gouvernement in Indie stelde, naar wij zien zullen, minister Elout in staat, aan hen nadere bevelen te geven.

Loan, a premium may be allowed on the amount of the subscriptions, but this premium shall in no case be higher so, that, when added to the interest, the two sums of premium and interest together shall not exceed 12 pCt.;

3°. The interest for the broken period to be nine percent.

Batavia, 7 December 1824.
J. C. Goldman.
Chef Director of Finance.
Wappers Melis,
Counselor of Finance for the
Department of Trade.

De instructie werd Palmer en C° toegezonden bij ondervolgend kenschetsend schrijven van de daar even vermelde onderteekenaars (1):

By a resolution of H^s. Excell^y. the Governor Gen. in Council of 3 Inst. l^r. L., we are instructed to inform you that since the year 1821 that your House, through the medium of your very respectable principal partner Mr. John Palmer, were first appointed the agents of this Government on the Continent of India, we have had every reason to be satisfied, not only with the manner in which our several commercial orders have been executed, but also with the readiness with which you have met every wish of this Government of financial nature.

This correct conduct and readiness, on your part, to meet the wishes of this Government induces us now that we are desirous of consolidating our floating debt, to prefer your Agency, to a public contract for obtaining a loan for this purpose (2).

The long established credit of your house, added to the more intimate acquaintance with the personal character of M^r. J^n. Palmer, is to us a sufficient warrant that this important trust will be executed by Your House, with all that fidelity and attention to our interests, which we might wish.

In order to withdraw from the circulation a considerable share of our paper money, to pay off our promissary notes, to reduce all our floating debt and to provide a disposable fund in our treasury, the effecting of a loan to the amount of 150 Lacs of sicca-rupees has

(1) In substantie en in het Hollandsch op bl. 138-139 van de *Elout-Bydr.*

(2) Elout merkte in zijn geschrift van 1833 op. „er schijnt niet de minste proeve genomen, of ook de Indische kooplieden of andere ingezetenen eenig deel in deze leening wilden nemen" *Bydr. E.*, bl. 139. — Com Gen Du Bus schreef in zijn op bl 110 vermeld rapport dd. 12 Maart 1826 over Wappers: „Dans l'affaire avec *Palmer*, les pièces que j'ai obtenues ici, augmentent la *preuve morale* d'une intervention interessée"

been resolved upon. in order to consolidate a debt in itself unimportant, with reference to our ressources, but which in its present state continually presses upon our current finances

We are aware that in trusting this important affair to your Agency, we could not perhaps propose to you conditions equally favorable with those, which you gentlemen will be enabled to procure for us; still as your Mr. Jn. Palmer has requested us to furnish him with an ultimatum of the conditions for this loan, so in order to meet his wishes, we have framed such an ultimatum with his assistance.

We however find it necessary to declare that we would have prefered giving to you a carte blanche, to this ultimatum, which is only given to meet the wishes of Mr. Jn. Palmer, and we have that full reliance on his and on your honor, that the Loan we now wish for, will be obtained by you, on the most favorable terms procurable with reference to the state of the money market in India and to the undeniable security of our unimpaired and increasing revenues and territorial posssessions (1).

We are therefore directed to and do in consequence hereby authorize and empower you, and to that end do constitute and appoint you the agents, for raising in the name and to the use of His Netherland's Majesty's Govt. in India, a sum of 150 Lacs of sicca-rupees, repayable in 20 years, the reimbursement to be completed at the rate of ten lacs of rupees pr. annum after the expiration of the fifth year of the loan, so that at the expiration of the twentieth year, the whole will be reimbursed.

The interests payable half yearly, which together with the annual reimbursement, to be paid at your office in Calcutta, at such a rate of interest and upon such further conditions as you shall be able to procure, not however exceeding, in any case the ultimatum of the separate memorandum annexed for this purpose to these presents

For the purpose of facilitating the operation we have intrusted Mr. Jn. Palmer with six series of promissary notes in blanco for the full amount of the 150 Lacs. intended to be raised and consisting in the following

20	Notes of	50000	each	making	f	1000000
80	»	» 25000	»	»	»	2000000
150	»	» 20000	»	»	»	3000000
400	»	» 10000	»	»	»	4000000
800	»	» 5000	»	»	»	4000000
1000	»	» 1000	»	»	»	1000000
2450	notes		form	Sa. Rs.	f	15000000

(1) Hieruit blijkt alzoo, dat men eigenlijk Palmer maar zijn gang had willen doen gaan! Het huis zelf kwam weldra in de grootst mogelijke moeilijkheden.

We have given to each series separate numbers for the convenience of reference to the separate register of each set. We request that you will give to these Notes a number of your General Register of them, in the order that they shall be issued, without reference to any series and send to us by every opportunity copy of your General Register of the Notes as you shall have issued them, so that we may add to our register of the different series, the particular number of your General Register opposite to each Note.

Supposing that it may be agreeable to you gentlemen to see a general statement of our financial situation, the chief director of the Finances has been instructed to prepare such a statement from our Books in order to be transmitted with these presents (1).

This statement will shew that the amount of our debt is nearly represented by our asset, and that as such our revenues and territorial possessions may be considered as unincumbered.

A part of the debt which we now wish to extinguish by the present loan, you will observe, is not the result of any deficiency in our current ressources, but the result of the recent treaty between the two Nations.

A considerable part is also intended for restoring a silver instead of a paper circulation so that you will be enabled to form an opinion of of our ressources, from the comparative smallness of our debt, under all the unfavorable circumstances of a first establishment without an adequate outfit.

All the public buildings, the roads, the bridges and harbours, were in a very neglected state. The arsenals, the warehouses and the treasuries were empty; in all these wants, provision has been made at considerable expense, which being now completed, our expenditure will be proportionably decreased and this, added to an abundant circulation of silver coin, in perfect harmony with the remaining coins used in general commerce and an adequate plan of general economy and retrenchment will place us in a situation of doing honor to the engagements we are now contracting.

His Exc[y] the Gov[r] Gen[l] is particularly anxious about the scrupulous fulfilment of our engagements and for fear that any unforeseen occurrence should intervene that might interfere with this punctuality, a separate memorandum of some points which His Exc[y] the Gov[n] Gen[l] is peculiar desirous of obtaining, is also annexed to these presents and we hope and trust that you will find it convenient to accede to them.

With respect to the appropriation of the proceeds of this loan we request that the very first sums may be applied to the coining of the Java rupees such as the two which you have already had struck off

(1) Waartoe men al niet kwam!

for us by Mr. Wilson; we do not in the present coinage wish to make any alteration in the legend, except that of making it plain and correct as proposed in the Memoranda of Mr. Wilson; we wish however that they should bear the date 1825 and that they should have a vertical instead of a diagonal milling; we also desire that the weight be 190 in stead of 200 grams and that the pure contents be 166 grains. (1)

We request that you will apply to His Exc^y the Govr Genl in Council of British India as agents for this Government, for the requisite permission to coin the Java rupees; enclosed we send a separate letter on this subject from His Exc^y the Baron van der Capellen to His Exc. Lord Amherst.

We request that 5 millions of these Java rupees may be coined with all possible expedition, of which 4 millions whole and one million in half rupees, on the basis of the 1st Memorandum of Mr. Wilson of 15 Lacs in one month.

As soon as one million of these rupees are coined, we request that they may be immediately sent, if no greater quantity could then get ready: the more of these rupees we shall receive by the earliest conveyance, the better.

If the sums raised on account of this loan will admit of it, after having provided for the coinage of 5 millions of Java whole and half rupees, we request that a million of Spanish dollars may be sent in kind, taking care however, that the purchase of them be gradually made so as not materially to affect the market price.

We beg leave here to add, that none but the pillar dollars are current in the Archipelago and those must neather have holes in them nor be otherwise defaced by chinese or other stamps; the various revolutionar dollars, as they are termed, and those with holes and stamps may be equally good as bullion, though not so for the circulation here.

We wish that the earliest opportunity may be seized to convey to us all the informations in this subject that we may require; it would also be agreeable if by that opportunity you could send us letters of credit as formerly to the amount of ten Lacs of Sicca rupees to be drawn for by us here, through the medium of M^r. Deans and Co.

We will apprize you in due course in what manner we wish the remaining funds of the loan to be disposed of.

In order to furnish you with the necessary funds to pay the inte-

(1) Dit deel van de opdracht ten aanzien van het gehalte van de nieuwe ropy heeft tot groote verwarring van denkbeelden aanleiding gegeven; men leze hierover dl. I, § 58 van mijne *Van de Graaff-Brieven*. – Het woord *milling*, dat ik goed overneem, zal wel tot werkwoord hebben *to mill* = stempelen.

rest and instalments of capital, as they shall become due, we will regularly consign to you such a quantity of our produce, as your market can readely take off with advantage; the remainder of the requisite funds we shall furnish you, partly by the way of Canton, making use of your friends Mess^r^. W. S. Davidson and C^o^. whenever the Netherlands consuls shall be absent and partly through the European markets, so that the funds whether in produce or in bills, shall always be placed at your disposal in the hands of your correspondents in London M^rs^. Cockerell, Trail and C^o^.

De *Separate Memorandum*, waarvan in dit bijna naief gestelde stuk sprake is, luidde aldus:

His Excell^y^ the Governor-General in Council, aware of the importance of the engagements which he is now contracting in reference to the Loan of one hundred and fifty Lacs of Sicca rupees, is peculiarly anxious about the punctual fulfilment of all the engagements entered into by this Government, and for fear that any thing should intervene to affect that punctuality in the course of this year, His Excell^y^ is anxious to consolidate the loan of one Lac of Sicca rupees with the Interest, which becomes due to Mess^s^. Palmer and Co on the 31st December 1825, which amount should be paid to them on that period, one half in produce, the other half in bills on London, so that the one half of this sum, payable in produce, should merge into the new loan, and that the other half the remittances on London, be purchased for our account, out of the funds arising from the new Loan.

His Excell^y^ the Governor General is fully aware of the rights acquired by Mess^s^. Palmer and Co., under those conditions, and so far from wishing to diminish those acquired rights, H^s^ Exc^y^ the Governor General requests that Mess^r^. Palmer and Co. will, with their acquiescence in his request, point out to this Government, the most eligible method of indemnifying them, so that they may be placed in precisely the same situation as if the reimbursement in question had been carried into effect, as at first stipulated.

His Exc^y^ the Governor General wishes further that Mess^s^. Palmer and Co. would sound the principal subscribers to this Loan of one hundred and fifty Lacs of Sicca rupees as to be able to inform him peremptorely, if there would be a probability of adding a condition, which should admit of this Government paying off either the whole, or one half or one third of this Loan, after the expiration of 5, 10 or 15 years, if such reimbursement should be deemed advisable, in consideration of a small premium (if such should be required) to be paid to the subscribers, without at the same time affecting the general conditions of the same.

Ook dit eigenaardig schrijven was geteekend, niet door den Landvoogd, maar door de heeren Goldman en Wappers Melis in hunne vroeger vermelde qualiteiten!

De lezing dezer instructieve voorschriften is wel wat bezwarend, ik erken het volgaarne; maar ze *moeten* gelezen worden, wil men zich zelfstandig een juist denkbeeld vormen van al de afdwalingen, waartoe de Indische regeering langzamerhand was gekomen.

Alzoo zou, volgens hetgeen wij hier lezen, de aflossing der op bl. 141 vermelde 15 millioen plaats vinden in hoogstens 20 jaar, doch Palmer zou pogen een korteren termijn te bedingen, desnoods onder toezegging van eene premie. Interest en aflossing moesten halfjaarlijks worden betaald ten kantore van Palmer en C° te Calcutta. De eerste vijf millioen, die Palmer in Britsch-Indië zou weten op te nemen, moest hij aanwenden tot het doen hermunten in nieuwe Javasche ropijen, terwijl hij, behalve die, tevens zou overzenden een millioen *piasters*. De te munten ropijen zouden gelijk zijn aan die, waarvan Wappers Melis het model had vertoond, behoudens een meer sierlijk en leesbaar Arabisch opschrift en de verandering van het jaartal 1766 in 1825. Voor de aflossingen en renten aan Palmer zoude zoodanige hoeveelheid producten als de Calcuttasche markt met voordeel kon opnemen, geconsigneerd worden, terwijl het overige zou worden aangewend, *ten deele* langs den weg van Canton, door tusschenkomst van de correspondenten van Palmer, indien de Nederlandsche consuls mochten afwezig zijn, *ten deele* over de Europeesche markten, zoodat de fondsen ten allen tijde, hetzij in producten, hetzij in wissels ter beschikking van Palmer zouden zijn, in de handen zijner correspondenten te Londen Cockerell Trail en C°.

Van provisie en commissie aan Palmer en C° te betalen, lazen wij niets, maar *volgens afspraak!* zouden zij genieten 2½ pCt. van de geheele leening en voorts ook van de aflossingen en interesten. De verzendingen van specie met de assurantie vorderden 5 pCt., terwijl het kostende der aan te koopen en over te zenden piasters, ten beloope van 1 millioen, in het onzekere bleef!

Voor den notaris K. Heynis en getuigen werd verder d.d. 10 December 1824 door den Hoofddirecteur, als zijnde daartoe behoorlijk door de Regeering gemachtigd, eene akte verleden, waarbij tot zekerheid voor de 15 millioen op het plechtigst en krachtigst werden verbonden alle inkomsten, territoriale bezittingen, roerende en onroerende eigendommen, als toebehoorde aan de bezittingen

van Z. M. den Koning der Nederlanden en Hoogstdeszelfs Gouvernement in Indië ([1])!

Verder kreeg de heer Palmer mede de op bl. 144 vermelde 2450 obligatiën .... geteekend *in blanco*, wat betrof interest, tijd van aflossing en verdere voorwaarden, die Palmer naar omstandigheden zelf kon invullen. Zie hier het model ([2]):

N°. Batavia, December 1824.

Government note for Calcutta Sicca Rupees 50000.

The Governor General in Council does hereby promise, for and on behalf of His Netherland's Majesty's Government of India, at the expiration of Twenty years from the .... day of .... 182 , and which will be on the .... day of .... 182 , in the years 184 , to .... pay to .... or order, at the office in Calcutta of Mess[rs]. Palmer and Co., agents for this Government on the Continent of India, the full and complete sum of Sicca Rupees Fifty thousand, together with interest for the same at te rate of ..... percent per annum every six months in succession at the some office: being for value received for the use of His Netherland's Majesty's Government in India. The due and punctual discharge of the same being secured by a deed of assignment and mortgage, of and upon the whole and all of the revenues, territorial possession and moveable and unmoveable property of, and belonging to His Netherland's Majesty's Colonies and Government in the East Indies.

The Governor General in Council further covenants and agrees to liquidate the whole amount of the Loan by instalments, the first whereof shall commence with ...... day of ...... in the year 183. and shall amount to one fifteenth part of this obligation, and be continued year after year in succession and in the same proportion, until the whole sum of sicca rupees Fifty thousand, together with interest, shall have been completed and paid off at the expiration of this loan on the ..... day of ...... 184.

By order of His Excellency the Governor General in Council

J. C. Goldman.
Chief director of Finance.
W. de Vogel,
Director of the Accountant office.

([1]) *Bijdragen-Elout* van 1861, bl. 140

([2]) Bij *De Waal* t. a. p. bl. 195 vindt men eene Hollandsche vertaling van eene obligatie, groot 50000 ropijen.

De in deze stukken voorkomende woorden *deed of assignment and mortgage* hadden betrekking op de daareven vermelde verpanding van geheel Nederlandsch-Indie.

Hoe rechtvaardig heeft niet minister Elout dit alles veroordeeld en o. a. berispend geschreven (1): „De Heer Palmer was alzoo houder van die aanzienlijke waarde, welke door de handteekening van de twee straks genoemde ambtenaren bekrachtigd en geheel in forma probanti was: alleen de bepaling en de ingang van rente alsmede de termijn der aflossing waren opengelaten; deze zouden door den Heer Palmer naar gelang der te bedingen voorwaarden worden ingevuld. Zoo groot was het vertrouwen op dat handelhuis, hetwelk evenwel daarna in groote geldelijke belemmeringen geraakt is.

„Van deze leening is dan noch hoofd-obligatie afgegeven, noch behoorlijke overeenkomst aangegaan, maar de Heer Palmer zou elke schuldbekentenis te gelde maken, die hij in de gelegenheid was te plaatsen, en dat wel op voorwaarden, die bij de eene en de andere zeer verschillend konden zijn."

Het Leenings-Muntstelsel-besluit van 3 December 1824 werd den Minister aangeboden bij een zeer belangrijk schrijven d.d. 11 Januari 1825 *Secreet* Ir A, met 12 bijlagen. De geschiedenis van het besluit wordt in den brief breedvoerig medegedeeld, daarbij verwijzende naar de overgelegde stukken, ten einde niet in herhalingen te vallen. Vervolgens toont de voortreffelijk gestelde missive aan, waarom de herziening van het muntstelsel mede noodig was. De Landvoogd erkent de groote verantwoordelijkheid, die door het besluit op hem wordt gelegd. Gebruikelijk groot woord intusschen, zonder eenige practische beteekenis! Ten hoogste op prijs stellende, dat het Opperbestuur zijne handelingen in deze zou goedkeuren, verklaarde hij, niet alleen zoo uitvoerig mogelijk te zijn geweest in zijne mededeelingen, maar aangezien er misschien nog altijd vragen openbleven, had hij met het overbrengen der stukken belast den heer Wappers Melis. Intusschen beloofde de Landvoogd zooveel mogelijk naar bezuinigingen te zullen streven. . . . . — Reeds werd door den heer Louw in zijn *Java-oorlog* deze overgewichtige depêche in substantie wedergegeven (2), waardoor ik geene vrijheid gevoel haar op te nemen, maar het spreekt wel vanzelf, dat het overzicht van een schrijven de karakteristiek der uiteenzetting wegneemt. Uit het

(1) *Bijdr.-Elout* bl 140
(2) Dl. II bl. 72-75.

oogpunt van karakterteekening is zeker niet het minst belangrijk het slot. Van schuldgevoel zijn geene sporen in die missive te vinden: het feit, dat men veel te lang met voorzienings-maatregelen gewacht heeft, schijnt niet te spreken: evenmin dat men het ministerie vroeger niet de waarheid gezegd had: maar met een zekeren hinderlijken eigenwaan wordt den Minister verwijtend toegevoegd: waar ik mijn best beloof te doen om uitgaven en ontvangsten in evenwicht te brengen "vertrouw ik op Uwer Excellentie's medewerking te mogen rekenen". Dan eindigt de brief aldus:

"Zonder terug te willen komen op de onderscheidene vertogen, welke ik reeds de eer heb gehad aan Uwe Excellentie te doen, omtrent de buitengewone lasten, waarmede successievelijk de Indische kas bezwaard is geworden, onder welke de kosten der Nederlandsche marine als een bestendig bezwaar mag worden gerekend; en door het vermeerderen waarvan alle dezerzijds aangewende pogingen tot een regelmatig financieel bestuur noodwendig vruchteloos moeten afloopen, zij het mij alleen vergund Uwer Excellencie's aandacht nogmaals daarop terug te roepen, en onder meer anderen, Uwe Excellentie ook dringend te verzoeken om het, zoo veel mogelijk daarheen bij Zijne Majesteit te dirigeren, dat met de meest mogelijke spaarzaamheid te werk worde gegaan in het uitzenden van supernumeraire officieren en overtollige ambtenaren, waaromtrent ik reeds de vrijheid heb genomen Uwe Excellencie bij verschillende gelegenheden te onderhouden, en waarvan des niettemin, sedert een aantal zijn aangekomen, welke gedeeltelijk nog à la suite of op non-activiteits-tractement voortloopen (daar tot dusverre geene gelegenheid zich heeft opgedaan om dezelve te plaatsen) dan wel provisioneel als supernumerair bij onderscheidene departementen werkzaam zijn gesteld, al wederom tot groot bezwaar van 's Lands kas, speciaal ten aanzien der gehuwden; zonder in aanmerking te nemen, het vrij aanzienlijke getal van ambtenaren, welke ten gevolge van het afstaan van onze bezittingen op *Malakka* en op de Westkust van Indië, buiten betrekking geraken en dus ook dadelijk tot last der Indische kas zullen komen, tot dat de gelegenheid zich zal aanbieden om dezelve in deze of gene bediening te plaatsen; terwijl ik, om de zelfde redenen, bij Uwe Excellencie blijf insteren, om niet dan zoodanige menschen, welke zich zelven behoorlijke middelen van bestaan kunnen verschaffen, en de zekerheid kunnen geven van dezelve alhier in Indië tot hun onderhoud dienstbaar te kunnen maken, dan wel die alhier betrekkingen hebben, welke zich

desnoods hun lot aantrekken, paspoorten voor Indië te verleenen ([1])

"En hiermede vertrouw ik alles te hebben gezegd, wat tot eene voorloopige kennisgave van de handelingen, en het oogmerk der Regering in deze, kon bijdragen; en ik vermeen mij overigens gerust te kunnen verlaten, op de verdere ontwikkeling, welke aan dezelve bij de nevensgaande stukken is, en bij de nog nader volgende zal worden gegeven, en voor zoo veel noodig nog nader door den overbrenger dezer gegeven zal worden; en welke ik hoop dat voldoende zal worden bevonden, om den gewigtigen stap door de Regering in deze gedaan, door Zijne Majesteit te doen goedkeuren en bekrachtigen daar zij zich in alle geval bewust is van naar Hare beste overtuiging en ten meeste nutte van Zijner Majesteits bezittingen, te hebben gehandeld, in de moeijelijke omstandigheden, waarin zij zich geplaatst vindt, en welke ik vertrouw dat naar waarde zullen worden geschat; mij tevens vleijende dat ook door Uwe Excellencie, na met al wat tot deze belangrijke zaak betrekking heeft, genoegzaam bekend te zijn geworden, alles zal worden aangewend, om die goedkeuring voor de Indische Regering te doen verwerven."

De resolutie, die dezen brief inhield, stelde tevens eene instructie voor Wappers Melis vast ([2]). Den 7n Januari 1825 schreef hierover De Kock, president van de vermelde commissie, aan zijn medelid *Van de Graaff* ([3]): "De koning Louis had tegen den zin van den maarschalk Daendels, den brigadier De Sandol Roy tot generaal-majoor bevorderd. Toen de Maarschalk hem zijne benoeming gaf, zeide hij hem: 'je vois avec plaisir Mons. le Général que le Roi a grande confiance en vous; tenez vous prêt à partir dans deux fois vingt quatre heures, je vous chargerai de mes dépêches pour le Roi, et vous pourrez lui donner tous les éclaircissements qui y manquent'; maar de man wist van niets, zoo zal het echter met den heer W. M. niet zijn, al is de instructie wat kort."

Dezelfde maand Januari 1825 vertrok Wappers Melis — tot zijn ongeluk! — naar Europa. Had hij, volgens het zeggen der kwaadsprekende gemeente, den Britsch-Indischen dienst verlaten met schulden, nu hij zich andermaal naar Europa inscheepte, waren ze

([1]) Deze opvatting, waardoor vreemdelingen gemakkelijker tot onze koloniën toegang konden krijgen dan Nederlanders, zou de Minister intusschen bestrijden. Zie bl. 100.

([2]) Zie *Louw*, dl. II, bl 72 noot ([1]).

([3]) *Brieven-Van de Graaff*, dl. II No 140.

niet slechts allen gedelgd, maar verheugde hij zich in een mooi fortuin, dank echter niet te verantwoorden daden, gelijk commissaris-generaal Du Bus d.d. 12 Maart 1826 aan den Minister rapporteerde (1)!

Vier hoofdpunten had hij met name bij Koning en Minister te behandelen:

1°. De uit Indië naar Nederland gezonden remise van £ 60000, niettegenstaande men in Indië zelf in geldverlegenheid verkeerde;

2°. De geldleening in Bengalen;

3°. De verandering van het muntstelsel;

4°. Het onafscheidelijke verband tusschen de beide laatste punten.

Behalve de depêche aan den Minister, waren hem tevens medegegeven twee brieven, rechtstreeks gericht aan den Koning, een door den Gouverneur-Generaal, de andere door den Luitenant-Gouverneur; eindelijk nog eene belangrijke missive aan den Minister d.d. 16 Januari 1825 N° 2, houdende vermelding der gronden, waarop de regeling van het muntstelsel, gelijk aangegeven in het besluit van 2 December 1824 lr. L., nogmaals gewijzigd was geworden bij eene resolutie van 16 Januari 1825 lr C *Secreet* (2).

Op dienzelfden datum van 16 Januari 1825 werd een besluit lr B *Secreet* genomen, dat in verband ook met een geheim besluit van 8 December 1824 lr C C nogmaals zeer sterk aan den dag doet treden, op welk eene helling, zoowel in theorie als in practijk, de Indische autoriteiten zich neerwaarts bewogen.

Den dag nadat het Leenings-Muntstelsel-besluit van 3 December 1824 was genomen, stelde de financieele commissie bij eene missive N° 5, „na rijpe overweging", voor om nog 1 millioen rentegevende promessen uit te geven, dit noodzakelijk achtende „niettegenstaande de beleening van 15 millioenen in Britsch-Indië te beproeven, en welke ook het effect van dezelve mogt zijn". Het hiermede weder instemmend besluit d.d. 8 December 1824 *Secreet* lett. C C, resumeert aldus eene nieuwe illusie der Commissie: „dat de Kommissie zeer wel beseft, dat het veeleer wenschelijk zoude zijn den omloop van dit voor 's Lands kas drukkend papier te kunnen verminderen, doch dat de noodzakelijkheid van spoedige voorziening in dringende behoeften, en het onvermogen om een beter middel aan de hand te geven de Commissie verpligt om bij het hierboven

(1) Zie mijn op bl. 110 hiervóór vermeld artikel over hem in *De Indische Gids* 1908.

(2) Over deze muntstelselstukken, *Louw*, dl. II, bl. 60-69.

desnoods hun lot aantrekken, paspoorten voor Indië te verleenen [1]

„En hiermede vertrouw ik alles te hebben gezegd, wat tot eene voorloopige kennisgave van de handelingen, en het oogmerk der Regering in deze, kon bijdragen; en ik vermeen mij overigens gerust te kunnen verlaten, op de verdere outwikkeling, welke aan dezelve bij de nevensgaande stukken is, en bij de nog nader volgende zal worden gegeven, en voor zoo veel noodig nog nader door den overbrenger dezer gegeven zal worden; en welke ik hoop dat voldoende zal worden bevonden, om den gewigtigen stap door de Regering in deze gedaan, door Zijne Majesteit te doen goedkeuren en bekrachtigen daar zij zich in alle geval bewust is van naar Hare beste overtuiging en ten meeste nutte van Zijner Majesteits bezittingen, te hebben gehandeld, in de moeijelijke omstandigheden, waarin zij zich geplaatst vindt, en welke ik vertrouw dat naar waarde zullen worden geschat: mij tevens vleijende dat ook door Uwe Excellencie, na met al wat tot deze belangrijke zaak betrekking heeft, genoegzaam bekend te zijn geworden, alles zal worden aangewend, om die goedkeuring voor de Indische Regering te doen verwerven."

De resolutie, die dezen brief inhield, stelde tevens eene instructie voor Wappers Melis vast [2]. Den 7n Januari 1825 schreef hierover De Kock, president van de vermelde commissie, aan zijn medelid *Van de Graaff* [3]: „De koning Louis had tegen den zin van den maarschalk Daendels, den brigadier De Sandol Roy tot generaal-majoor bevorderd. Toen de Maarschalk hem zijne benoeming gaf, zeide hij hem: ‚je vois avec plaisir Mons. le Général que le Roi a grande confiance en vous; tenez vous prêt à partir dans deux fois vingt quatre heures, je vous chargerai de mes dépêches pour le Roi, et vous pourrez lui donner tous les éclaircissements qui y manquent'; maar de man wist van niets, zoo zal het echter met den heer W. M. niet zijn, al is de instructie wat kort."

Dezelfde maand Januari 1825 vertrok Wappers Melis — tot zijn ongeluk! — naar Europa. Had hij, volgens het zeggen der kwaadsprekende gemeente, den Britsch-Indischen dienst verlaten met schulden, nu hij zich andermaal naar Europa inscheepte, waren ze

[1] Deze opvatting, waardoor vreemdelingen gemakkelijker tot onze koloniën toegang konden krijgen dan Nederlanders, zou de Minister intusschen bestrijden. zie bl 100.

[2] Zie *Louw*, dl II, bl 72 noot [1].

[3] *Brieven-Van de Graaff*, dl II N° 140.

niet slechts allen gedelgd, maar verheugde hij zich in een mooi fortuin, dank echter niet te verantwoorden daden, gelijk commissaris-generaal Du Bus d.d. 12 Maart 1826 aan den Minister rapporteerde (1)!

Vier hoofdpunten had hij met name bij Koning en Minister te behandelen:

1°. De uit Indië naar Nederland gezonden remise van £ 60000, niettegenstaande men in Indië zelf in geldverlegenheid verkeerde;
2°. De geldleening in Bengalen;
3°. De verandering van het muntstelsel;
4°. Het onafscheidelijke verband tusschen de beide laatste punten.

Behalve de depêche aan den Minister, waren hem tevens medegegeven twee brieven, rechtstreeks gericht aan den Koning, een door den Gouverneur-Generaal, de andere door den Luitenant-Gouverneur: eindelijk nog eene belangrijke missive aan den Minister d.d. 16 Januari 1825 N° 2, houdende vermelding der gronden, waarop de regeling van het muntstelsel, gelijk aangegeven in het besluit van 2 December 1824 l^{r}. L., nogmaals gewijzigd was geworden bij eene resolutie van 16 Januari 1825 l^{r} C *Secreet* (2).

Op dienzelfden datum van 16 Januari 1825 werd een besluit l^{r} B *Secreet* genomen, dat in verband ook met een geheim besluit van 8 December 1824 l^{r} C C nogmaals zeer sterk aan den dag doet treden, op welk eene helling, zoowel in theorie als in practijk, de Indische autoriteiten zich neerwaarts bewogen.

Den dag nadat het Leenings-Muntstelsel-besluit van 3 December 1824 was genomen, stelde de financieele commissie bij eene missive N° 5, „na rijpe overweging", voor om nog 1 millioen rentegevende promessen uit te geven, dit noodzakelijk achtende „niettegenstaande de beleening van 15 millioenen in Britsch-Indië te beproeven, en welke ook het effect van dezelve mogt zijn". Het hiermede weder instemmend besluit d.d. 8 December 1824 *Secreet* lett. C C, resumeert aldus eene nieuwe illusie der Commissie: „dat de Kommissie zeer wel beseft, dat het veeleer wenschelijk zoude zijn den omloop van dit voor 's Lands kas drukkend papier te kunnen verminderen, doch dat de noodzakelijkheid van spoedige voorziening in dringende behoeften, en het onvermogen om een beter middel aan de hand te geven de Commissie verpligt om bij het hierboven

(1) Zie mijn op bl. 110 hiervóór vermeld artikel over hem in *De Indische Gids* 1908.

(2) Over deze muntstelselstukken, *Louw*, dl. II, bl. 60-69.

vermelde stil te staan, zijnde het aan de Kommissie voorgekomen, dat de vermeerdering van promessen wel bezwarend, maar geenszins gevaarlijk is, daar dit papier nog zeer gezocht is, door personen, die kapitalen disponibel hebben, waarvoor zij geen dadelijk gebruik weten en wijders de Kommissie het daarvoor houdt, dat zoodra algemeen bekend zal zijn, dat het Gouvernement zich met een grooten maatregel bezig houdt om het papier geld grootendeels in te trekken, zoo wel de papieren munt als de promessen zelfs in waarde zullen stijgen".

Maar wat stelt de Commissie verder voor? Vermoedelijk uit vrees, dat zoo'n massa papier ineens agio zou doen, wilde zij van dat millioen, slechts de helft gedurende de loopende maand uitgeven, en het overige vinden, eensdeels door eene productenverkooping, anderdeels — men gelooft ter nauwernood zijne oogen — door met den koopman *Gavork Manuk* eene transactie aan te gaan, niet slechts om van hem te leenen 'n ton, maar tevens van hem te koopen voor 'n ton lijnwaden *op crediet!* Alzoo ging men uithalen het stukje van den typischen schuldenmaker, om in winkels goederen op rekening te koopen en dan geld te krijgen door het aldus verkregene elders te verkoopen! Nu vraag ik u toch.

Hierop volgde het vermeld besluit van 8 December 1824:

Art. 1 · Uitgifte van 1 millioen promessen, waarvan de helft in den loop der maand en het overige in volgende maanden.

Art. 2: „om nog in den loop dezer maand en wel zoo spoedig mogelijk, publiek te doen verkoopen 10000 pikols koffij, en zoo vele andere voorhanden en gewilde producten, als noodig zullen zijn om eene som van f 300000 te renderen".

Art. 3: „om tot den inkoop van lijnwaden, te trachten met den koopman *Gavork Manuk* zoodanige schikkingen te maken als waartoe deze te brengen zal zijn, om de afbetaling daarvan vooreerst te kunnen uitstellen en om dien koopman wijders te brengen tot het doen van zoodanig geldelijk voorschot, als waardoor de nieuwe met hem te contracteren schuld, op eene som van f 200000 gebragt worde".

Men vond het echter destijds niet noodig om een ton van Gavork Manuk in leen te nemen, waartoe deze zich bereid had verklaard; maar een maand later, stelt het besluit d.d. 16 Januari 1825 I[r] B *Secreet* niet slechts vast om 3000 pikols Japansche staafkoper op de markt te brengen, maar:

a. De resteerende 5 ton promessen uit te geven;

b. Van *Garork Manuk* een ton te leenen:

c. Nog een ton „zoo mogelijk in leen te nemen van het huis van *Thornton* te Batavia":

d. Van „eenige kooplieden te Batavia" in leen aan te nemen f 60000!

Een besluit d.d. 11 Maart 1825 *Secreet*, lett. G deed nog eens 'n ton opnemen bij den koopman *Schillaber*.

Hoe is het mogelijk, vraagt men zich af, dat de Indische regeering, met haar Landvoogd aan het hoofd, ook bij nadere overweging van oordeel is gebleven, dat zij de zaken goed had ingezien? Dat is de onzin der „verantwoordelijkheid", die wil goed praten, wat niet te verantwoorden is.

Hoofdstuk IX.

De afkeuring in Nederland en de mislukking in Britsch-Indië van de leening, groot 15 millioen.

Bij een brief, gedagteekend Batavia 30 Juni 1825, had het raadslid Van de Graaff aan zijn zwager Verschuir te Alkmaar over Wappers Melis geschreven (¹):

„Hij is met eene zeer belangrijke zending van het Gouvernement alhier naar Nederland gezonden, *eensdeels* om aan Zijne Majesteit den staat onzer financiën open te leggen en de noodzakelijkheid en doelmatigheid eener door ons in Britsch-Indië geopende aanzienlijke negotiatie (van 15 millioen ropijen) aan te toonen en *ten anderen* om den maatregel door het Indisch gouvernement genomen om het muntstelsel, door Commissarissen-Generaal (op de erroneuste gronden) ingevoerd, te veranderen, bij den Koning te verdedigen en door H.-D., is het mogelijk, te doen goedkeuren. Hij zal in deze zending de grootste moeijelijkheden en tegenkantingen ontmoeten, dewijl de tegenwoordige minister van Koloniën hem in alles tegen zal werken en alles wat door het Gouvernement alhier gedaan is geworden, ten hoogste zal trachten door den Koning te doen afkeuren."

Deze voorspelling is zóó precies uitgekomen, dat de heer Wappers

(¹) *Brieven-Van de Graaff* dl II, bl. 247

Melis, in geen enkel opzicht wat het hoofddoel zijner zending betrof, slaagde.

In Mei 1825 het vaderland bereikt hebbende, richtte hij zich het eerst naar Brussel, ten einde den Koning de op bl. 153 vermelde brieven aan te bieden. De ontvangst was al terstond niet, wat men zou noemen 'n Welkom. Bij rapport d.d. 28 Mei 1825 l^t. L^6 *Geheim*, deed 's vorsten staatssecretaris aan den te 's-Gravenhage verblijf houdenden minister het volgend verhaal er van. De Koning had „dezen Heer eenige oogenblikken ontvangen, doch zonder zich met hem in bijzonderheden in te laten" en verder hem verzocht zijne reis naar 's-Gravenhage „dadelijk voort te zetten", ten einde de voor den Minister bestemde brieven te kunnen overhandigen, „en daarbij de mondelinge inlichtingen te geven, waartoe zijne overkomst strekken moet"; overigens had de Koning zich voorbehouden om, na ontvangst van 's Ministers rapport, „den Heer Wappers Melis zoo noodig nader te zien".

Bij schrijven d.d. 2 Juni 1825 N° 91 *Geheim* gaf de Minister een overzicht van den inhoud der hem geworden stukken. Hoe ver de geldleening reeds gevorderd en op welke voorwaarden ze geschied zou zijn, was hem uit de stukken niet gebleken. Wèl had hij uit een voorloopig gesprek met den heer Wappers bemerkt, dat dezen door de Indische regeering gelast was, om indien de 6 millioenleening, indertijd aan Nederland gevraagd, onderwijl mocht zijn tot stand gekomen, dadelijk met J. Palmer te Calcutta in briefwisseling te treden, ten einde het bedrag der leening aldaar te doen verminderen. Na deze uiteenzetting vervolgde het rapport aldus:

„Eene zoodanige verstandhouding komt mij, om meer dan een reden, allerbedenkelijkst voor en in de gegeven omstandigheden slechts geschikt om de eindelijke beslissingen van Uwe Maj. te vermoeijelijken. Het schijnt daarom noodzakelijk, dat men zich verzekere, dat geene brieven, eenig officieel gezag met zich voerende, door den Hr. Wappers Melis worden geschreven, anders dan op last en met voorkennis van dit Ministerie, naarvolgens de bevelen door Uwe Maj. te geven.

„Het is op dezen grond, dat ik mij verpligt reken U. M. in overweging te geven, den heer Wappers Melis te doen bevelen, om zich van alle briefwisseling van voorschreven aard directelijk of indirectelijk te onthouden, anders dan op stelligen last van wege Uwe Maj., en dat hiervan door mij worde kennis gegeven aan den G. G. van N. Indië. En daar uit de stukken blijkt, dat de verandering

van muntstelsel, hoezeer bepaald, evenwel nog niet was afgekondigd en ingevoerd, als moetende dit wachten op de ontvangst uit Calcutta, van de bestelde nieuwe ropijen, zoude bij die aanschrijving kunnen worden gevoegd de last, om indien bij aankomst dezer mededeeling de afkondiging der nieuwe verordeningen, het veranderen der boeken, en meer andere zulke maatregelen nog niet waren genomen, dezelve alsdan op te schorten even als het sluiten van nadere of definitieve overeenkomsten met den Heer Palmer, tot dat Uwer Maj[s] beslissing daaromtrent zal zijn kennelijk gemaakt.

„De ontvangene stukken zijn van eenen aller gewigtigsten inhoud, en geven stof tot velerlei vragen en bedenkingen, welke aan den Heer Wappers Melis, wiens zending derzelver opheldering ten doel heeft, zullen worden voorgehouden, zoodra hij zal zijn teruggekeerd van den korten uitstap, dien ik hem heb toegestaan, gedurende de lezing der stukken, naar zijne betrekkingen te doen. — Daarna zal alles aan de hooge beoordeeling van Uwe Maj. worden onderworpen, met al den spoed, dien de moeijelijkheid der zaak zal gedogen."

Hierop volgde het belangrijk koninklijk rescript uit Brussel d.d. 4 Juni 1825 N° 112:

„De voorloopige mededeeling vervat in Uw geheim rapport van den 2 dezer N° 91, nopens den inhoud der depêches door den Heer *Wappers Melis* aangebragt, bevestigen tot Ons leedwezen maar al te zeer den ongunstigen financiëlen toestand van het Bestuur in Indië en de bedenkelijkheid der maatregelen, waartoe men gemeend heeft, aldaar, tot voorziening in dien toestand te kunnen overgaan.

„Zonder vooruit te loopen op de beslissing, welke een opzettelijk onderzoek, zoodra Wij daartoe door U zullen worden in staat gesteld, Ons zal doen raadzaam oordeelen, vermeenen Wij evenwel, dat reeds nu de noodzakelijkheid kan worden aangenomen, dat die beslissing zal behooren te worden overgebragt door eenen specialen kommissaris, met genoegzaam gezag en voorschriften voorzien, om voor de behoorlijke toepassing en stipte uitvoering derzelve te kunnen zorgen op den voet door Ons vroeger aan U te kennen gegeven.

„Wij verlangen dus, dat door U worde nagegaan welke persoon tot die belangrijke commissie in aanmerking zoude kunnen komen, en dat deswege eene voordragt aan Ons worde aangeboden, zoo mede nopens de meest spoedige indienststelling van een snelzeilend

oorlogsvaartuig, hetwelk denzelven naar *Batavia* zoude kunnen overbrengen ([1]).

„Wij verlangen voorts, dat, zoodra de ontvangen stukken door U genoeg zullen zijn overwogen, om Uwe denkbeelden te vestigen, nopens hetgeen dien ten gevolge zoude behooren te worden gedaan, dezelve aan Ons ter lezing worden toegezonden en dat gij U dan ook dadelijk herwaards begeeft, ten einde de geheele zaak en de te geven bevelen mondeling met Ons te overleggen en alhier tot conclusie te brengen: kunnende de Heer *Wappers Melis* door U worden uitgenoodigd om zich aldan ook in *Brussel* te bevinden."

Ten slotte werd den Minister opgedragen eensdeels om den heer Wappers Melis op last des Konings mede te deelen, dat hij zich van eigenmachtige briefwisseling met Palmer en C° had te onthouden; anderdeels den Landvoogd aan te schrijven om het muntstelsel en de leeningsquaestie in status quo te houden, voor zoover men niet reeds tot maatregelen was overgegaan.

Bij ministerieele depèche d.d. 6 Juni 1825 N° 92 *Geheim* werd — met zes verschillende schepen! — een brief in zesvoud verzonden, waarvan de inhoud met deze bevelen overeenstemde. De Minister berichtte daarin tevens: „dat op dit oogenblik Zr. Ms. fregat *de Bellona* ([2]) wordt gereed gemaakt, om eene hoeveelheid zilver geld, van omtrent vier millioenen guldens, naar Java over te brengen, bestaande in piasters, gerande guldens en drie-guldens, die reeds waren ingewisseld vòòr dat de depêches van 11 en 16 Jan. jl. bij mij waren ontvangen".

Op de lastgeving aan Wappers Melis, antwoordde deze den Minister bij schrijven, gedagteekend 's-Gravenhage 8 Juni 1825, dat door hem „aan 's Konings begeerte in deze, stiptelijk zal worden voldaan".

Onveranderlijk krijg ik den indruk, dat, nu Wappers zich zoo onverwacht en dadelijk geplaatst zag tusschen een ontevreden minister en een toornig vorst, de zendeling met buitengewone geschiktheid zich van zijne even ondankbare als moeilijke taak kweet. Ook

[1] In het proefschrift van den heer H. van der Wijck over den commissaris-generaal Du Bus de Gisignies, leest men op bl 4 ten aanzien van diens benoeming door den Koning, dat het niet blijkt „dat daartoe van de zijde des ministers of van iemand anders is medegewerkt" Uit de beide alinea's van dit rescript mag men wel opmaken, dat die benoeming plaats vond, geheel en al in overeenstemming met den wensch van minister Elout.

[2] Waarmede eerlang ook graaf Du Bus zou vertrekken

moet het in de Indische regeering, die toch al genoeg op haar boekje had, gewaardeerd worden, dat ze een hoofdambtenaar, geheel op de hoogte dezer zaak, uitzond, om mondelinge inlichtingen te geven.

Het laat zich overigens wel denken, dat de heer Van der Capellen met groot verlangen uitzag naar brieven „van vriend Wappers Melis", zooals de landvoogd hem noemt in een particulier schrijven aan De Kock d.d. 1 November 1825. Wappers' eerste berichten wezen er dadelijk op, dat de zaak verkeerd liep. Den 4n October lichtte Van der Capellen generaal De Kock in, dat hij de tijding van Wappers' aankomst had ontvangen, en dat het dezen verboden was geworden aan Palmer te schrijven. Den 18n October luidde het in een particulieren brief van den landvoogd aan den generaal: „Niemand heeft brieven van W. Melis. Wellicht is hem ook verboden met Batavia te corresponderen." — Zoo kon de Landvoogd zich voorbereid achten op hetgeen zou gebeuren en doet dit ons minder bevreemden de anders zeer zonderlinge verzekering, die hij bij particulier schrijven d.d. 1 November aan De Kock gaf: „Ik heb nimmer goedkeuring op de leening verwacht"! ([1]).

Met het hier bedoelde vernietigingsbesluit der leening was intusschen de zaak niet afgeloopen. Vriend Wappers zou het ondervinden.

Nadat de Minister ééne samenkomst gehouden had met Wappers alleen, en twee mede bijgewoond door den directeur J. C. Baud, zette de departementschef de zaken aan den Koning nader uiteen in een hoogst gewichtig, buitengewoon helder geschreven rapport d.d. 14 Juni 1825 Ir H No 99 *Geheim*. Vele nieuwe en niet onbelangrijke punten waren op de conferentiën ter kennis van den Minister gekomen „en daar het bleek, dat de heer Wappers Melis schier overal de voorname onderhandelaar en raadgever was geweest", rees bij den Minister de gedachte, dat Wappers in het bezit zou zijn van vele stukken, door welke de kennis der verhandelde zaken en de beoordeeling ervan in geene geringe mate kon worden toegelicht. De Minister had dientengevolge daarnaar gevraagd, waarop door Wappers een aantal papieren waren overhandigd ([2]). Het rapport verhaalt dan verder het beloop der zaak van het oogenblik, dat de Landvoogd uit de Molukken was teruggekomen en betreurt het, terecht, dat deze niet bij zijne oorspronkelijke gedachte ten aanzien eener beperkte geldleening was gebleven, alzoo de verandering in het

([1]) De particuliere brieven in 's Rijks archief, Aanwinsten 1905 sub XLIV No 22.

([2]) Zoo kwamen zij in 's Rijksarchief

muntstelsel niet had opgeschort (verg. bl. 139 en 141). Verder deelde de Minister de voorwaarden der leening mede, waaromtrent uit de stukken niets bleek, doch die hem nu door Wappers waren medegedeeld. Het rapport vervolgt dan aldus:

„Het is zonderling, dat de overeenkomst met den Heer Palmer niets behelst, op het stuk der leening van 6 millioen hier te lande gevraagd. De Commissie had bij haar rapport van 19 Nov. 1824 (¹) voorgedragen, *„om aan den Heer Palmer te doen voorstellen eene leening ten behoeve van het Gouv' ten bedrage van 9 millioenen Indische guldens* ZEKER, *en 15 millioenen* EVENTUEEL *om binnen 4 of 6 maanden, na het sluiten van het contract te worden bepaald"* (²).

„Bij het eerste art. der resolutie van 30 Nov. 1824 lr K. Secreet (³) had men besloten:

„als het gevoelen der vergadering aan te teekenen, dat de Hooge regering de noodzakelijkheid erkent, eener geldleening TEN BEDRAGE ALS DOOR DE COMMISSIE BIJ HAAR RAPPORT VAN 19 DEZER N° 2 IS VOORGESTELD",

waarmede schijnt te zijn bedoeld eene geldleening van 9 millioen vast en 6 millioen onzeker, indien naderhand blijken mogt, dat die som uit Nederland konde worden verkregen.

„Bij de resolutie van 3 Decr 1824 lr L (Secreet) (⁴) art. 2 was verstaan om

met referte tot de verklaring door de Regering bereids bij hare resolutie van den 30 Nov. j.l. lr K gedaan, en waarbij als nog wordt gepersisteerd, omtrent de noodzakelijkheid eener geldleening ZOO ALS DOOR DE COMMISSIE BIJ MISSIVE VAN 19 NOV. JL. N° 2 WORDT VOORGESTELD *te bepalen, dat ter voorziening in 's Lands geldelijke behoefte eene negotiatie van vijftien millioenen sicca-ropijen in Britsch Indië met den meesten spoed zal worden ondernomen* enz.

„Het is hier niet geheel duidelijk, maar tog wel vermoedelijk, dat de Hooge regering het alternatief door de Commissie voorgesteld, namelijk van 9 of 15 millioen heeft willen behouden, en evenwel is daarvan geene melding hoegenaamd gemaakt in de door den Heer Wappers Melis ontworpen punten van instructie voor de Heeren Palmer en C°. — Op de vragen door mij deswege aan hem gedaan, heeft hij geantwoord, dat de zaak echter aldus door den

(¹) Vermeld op bl. 131.
(²) Zie ook bij *Louw*, dl. II, bl. 37.
(³) Vermeld op bl 139.
(⁴) Vermeld op bl 141; zie art. 2 ook bij *Louw*, dl. II, bl 61.

Heer Palmer verstaan is: welligt dat hierop doelt het voorschrift door de Hooge Regering aan hem (Wappers Melis) bij art. 7 zijner eigene instructie gegeven, om indien er gelegenheid is de Heeren Palmer en C° van zijne aankomst in Nederland en van hetgeen voor dat huis belangrijk mogt zijn te vernemen, te onderrigten, doch het is dan tog niet vrij van bedenking om een zoo belangrijk punt in de schriftelijke instructie van den Heer *Palmer* in het geheel niet, en in die van den Heer *Wappers Melis*, slechts zijdelings aan te roeren.

„Dit is evenwel de eenige aanmerking niet, waarvoor de wijze van behandeling van deze gewigtige aangelegenheid vatbaar is; doch ik zal het scherpziend oog van Uwe Maj. in zaken van dezen aard, niet behoeven voor te lichten, en mij kunnen bepalen bij de algemeene betuiging, dat het te bejammeren is, dat men zich zoo geheel en al in de armen van vreemden heeft geworpen, zonder dat zelfs daardoor eenige de minste zekerheid is verkregen, dat de gevraagde hulp zal worden bekomen. Uit meer dan eene zinsnede van de brieven van den heer *Palmer*, in verband met de ophelderingen door den heer *Wappers Melis* gegeven, is blijkbaar, dat de oorlog, dien de Engelsche Compagnie thans tegen het Rijk der *Birmah's* voert, aan veel kapitaal bezigheid verschaffen en den intrest verhoogen zal; en dat men niet verwachtte de gevraagde som te *Calcutta* te zullen vinden, maar dacht ook toevlucht tot *Madras* en *Bombay* te zullen moeten nemen. Deze omstandigheden strekken tot opheldering van het 6e artikel der instructie van den heer Wappers Melis."

Vervolgens gaat de Minister na, eenerzijds, dat bij het slagen der leening het geld medio 1825, uit Calcutta te Batavia zou kunnen zijn; anderdeels, dat ongeveer te gelijker tijd de Landvoogd kon ontvangen hebben de depêche van 8 Maart 1824 betrekkelijk de tot stand gekomen leening met de Handelmaatschappij [1]. Hieruit zou de Gouv.-Gen. vernemen, „dat hij, na aftrek van de voor Engeland benoodigde £ 100000, nog meer zal bekomen dan de zes millioen door hem gevraagd, en dat het hier verrigte alzoo, met betrekking tot het *beloop* en niet minder met opzigt tot *de voorwaarden* der te verleenen hulp hemelsbreed verschilt van het afschrikkend tafereel daarvan door den heer Wappers Melis opgehangen in zijne memorie van den 18 Oct. 1824" [2]. — Indien men alzoo dade-

(1) Zie bl. 36.

(2) Vermeld op bl. 128.

lijk naar Calcutta schreef, zou men daar te weten kunnen krijgen met welk bedrag Palmer zijne leening kon verminderen, „maar daar de voornaamste conditiën en met name, al wat tot eene vroegere aflossing betrekking heeft, aan zijn huis zijn overgelaten; daar hij voorts naar aanleiding van zijnen schriftelijken last dan reeds eene leening van 15 millioen kan hebben gesloten; en daar, in allen geval, zijn huis ongaarne in de leening veranderingen zal zien maken, die deszelfs voordeelen en bemoeijingen van allerlei aard, zullen verkleinen, is het moeijelijk zich voor te stellen welke uitwerking die mededeelingen op de zaak zullen hebben".

Dan weidt het rapport uit over de quaestie van het muntstelsel ([1]):

De Minister deelt het feitelijke mede, en brengt in herinnering, wat hierover reeds werd aangeteekend, dat zoo de gulden, houdende 200 azen fijn zilver, voortaan zoude gangbaar zijn tot 25 stuivers Indisch, dat dan ook de standpenning gangbaar voor 30 stuivers Indisch moest houden 240 azen fijn zilver ([2]), waarna het rapport aldus vervolgt:

„Deze waarheid, hoe eenvoudig ook, wordt evenwel door den Heer Wapper Melis ontkent, welligt omdat het toestemmen van dezelve zoude insluiten de erkenning dat de voorschriften door hem en den heer Goldman wegens den nieuwen muntslag aan den Heer Palmer gegeven, afwijkende zijn geweest van de resolutie van 3 Dec. j.l.

„Tot eene juiste beoordeeling van de redeneringen der Hooge regering ten voordeele van het nu gekozen gehalte, zal welligt niet onbelangrijk zijn de inzage van de *Beschouwing,* welke mijn rapport van den 18 Februarij 1825 N° 14 geheim vergezelde ([3]), welk stuk, in de afdeeling, welke over *het munten in Indië* handelt, aantoont, dat de ropijen van het jaar 1747 tot 1751 geslagen, waren van het gehalte van de Suratsche ropijen, namelijk 11 penn., 8 grein, wegende 17 engels, 18 azen, en dus intrensiek waard 24 st. $8\frac{1}{12}$ penn., terwijl die waarop de Heer *Wappers Melis* zich nu schijnt te beroepen, namelijk die van de jaren 1764 tot 1770 te Batavia geslagen, slechts waren van het gehalte van 10 penningen, en ter zwaarte van 23 stuivers, hetwelk alzoo bepaald was om de gemeente tot het vermunten van oud zilver aan te moedigen, wijl, (zoo zegt de resolutie van 6 Nov. 1764) *het gemaakt zilver hier doorgaans minder, zelden meer dan tien penningen essayeert* ([4]).

([1]) Hier medegedeeld, om de eenheid van het rapport niet te verbreken.

([2]) Van de Graaff had dit mede ingezien: vandaar zijn dringende brief aan den Gouv.-Gen., opgenomen onder N° 142 van dl. II der *Van de Graaff-Brieven*

([3]) Over dit rapport nader in hoofdstuk X.

([4]) In dl. VII van het *Plakaatboek* door Mr. J. A. van der Chijs (1890) vindt men op bl. 794 de *Instructie voor den muntmeester*, vastgesteld op den in den tekst vermelden datum, waarbij de Javasche ropij wordt voorgeschreven „op het gewigt van 23 stuyvers en gehalte van 10 penningen".

"Men moet ook niet vergeten, dat de toen plaats gehad hebbende aanmuntingen even als de latere, van weinig belang zijn geweest, en dat de daardoor in de wandeling gekomen *ropijen* grootendeels weder zijn verdwenen."

Wijders brengt de Minister in herinnering, dat toen de heer Wappers Melis reeds op reis was er nog voor de derde maal eene verandering in het gehalte der ropijen gebracht werd »Dat deze veranderingen niet door den Heer Wappers Melis worden goedgekeurd", merkt dan nog het rapport op, »blijkt uit de brieven door hem op zijne reize, van Java geschreven [1] en welke hij mij almede heeft overhandigd. Deze hebben echter, evenmin als de vroeger aangehaalde stukken, tot eenig bepaald gevoelen bij mij aanleiding gegeven; de zaak is ook van te veel belang om, zonder rijpe overweging, daaromtrent eene stellige meening te uiten, en ik zal alzoo daarvan afstappen onder betuiging, dat het te wenschen ware geweest, dat de financiële commissie wat minder ligtvaardiglijk in eene zoo tedere aangelegenheid ware te werk gegaan."

Minister Elout liet mede niet na, Wappers Melis' aandacht te vestigen op de zonderlinge behandeling der remise naar Nederland door tusschenkomst van Palmer; zie blz. 122. Hieromtrent rapporteerde de Minister het volgende aan den Koning:

"Op de aanmerkingen door mij op deze handeling gemaakt, heeft de heer *Wappers Melis* geantwoord, dat de heer *Palmer* daarin geheel belangloos en om het Gouvernement te believen, was te werk gegaan. — Deze verzekering, die op mij weinig indruk maakte, schijnt ook te worden wedersproken door sommige uitdrukkingen in de boven aangehaalde brieven voorkomende, waaruit men moet opmaken, dat *Palmer* ongaarne zag dat men op de transactie terugkwam.

"Eenvoudiger, doelmatiger, en minder kostbaar, zoude het geweest zijn, geene wissels te zenden, maar de producten, die nu aan Palmer zullen worden afgegeven, onmiddelijk aan dit ministerie te consigneeren, om hier te worden verkocht. — Deze aanmerking heeft de heer Wappers Melis niet voldoende wederlegd, en mij blijft alzoo niets over, dan te beklagen dat bij al de leden der financiele directie op Java, zulk eene zichtbare neiging om door en met den Heer Palmer, en dus langs eenen geheel vreemden weg, te arbeiden, heeft bestaan, en dat men zich zoo zeer heeft beijverd om bij het Gouvernement eenen nadeeligen indruk te verwekken

[1] Namelijk reeds op reis zijnde naar Holland uit Serang d.d. 1 Februari 1824.

ten opzigte van de hulp, die dezerzijds konde worden verwacht."

Belangrijk is dan verder het volgend slot, omdat het zoo helder aan den dag doet treden de groote moeilijkheden, waarvoor nu het Opperbestuur geplaatst werd ten aanzien van de alsnog naar Batavia te zenden bevelen:

"Na het feitelijke van het voorgevallene in Indië aldus voor Uwe Maj. te hebben opengelegd, zoude ik gaarne tot het bijvoegen van eenige consideratiën willen overgaan opzigtelijk de maatregelen, die alsnu dezerzijds, in verband met het sedert hier verrigte, zouden behooren te worden genomen; doch ik zie daarin groote zwarigheid, *eerstelijk*, omdat het zeer onzeker is wat de uitslag der pogingen van den Heer Palmer zal wezen, zijnde het niet vooraf te berekenen of hij al dan niet in eene leening tot den intrest van 8 pCt. zal slagen en of hij in het eerste geval negen of vijftien millioen zal hebben opgenomen; *ten tweede*, omdat men even min op goede gronden gissen kan, of hij al dan niet voor het Gouvernement de faculteit om af te lossen zal hebben bewaard, en in het algemeen welke speciale voorwaarden hij zal hebben moeten toegeven en *ten derde*, omdat het niet te voorzien is, wat het gevolg zal zijn van de waarschijnlijk in *Mei* te Batavia ontvangene toezegging, dat de hulp van hier gevraagd zonder twijffel zal worden verleend, met welke toezegging gelijktijdig aldaar kan zijn aangekomen, de brief van den 11 Decr 1824 door mij op Uwer Maj^s bevel aan den G. G. geschreven over het nemen van onbevoegde beslissingen in het algemeen (1), alle welke aanschrijvingen zeer wel tot antidotale maatregelen kunnen geleid hebben.

"Omtrent het muntstelsel bestaat de zelfde onzekerheid; in een kort tijdsbestek, is het gehalte van den standpenning drie maal veranderd; de financiële commissie, aanvankelijk eenstemmig, is naderhand op dat stuk geheel verdeeld geraakt, en wie kan vooruit zien de nieuwe wending, die de zaken kunnen nemen, nadat in Julij of Aug^s zullen zijn ontvangen, de stukken over het muntstelsel, op Uwer Maj^s bevel naar Java gezonden, om daarop te dienen van cons. en advies (2), en vervolgens de overeenkomst met de Handelmaatschappij, wegens de koffij gesloten, waarin de prijzen, in *Nederlandsche wigtige guldens* zijn uitgedrukt (3).

(1) Opgenomen in Bijlage N°. VIII. Ik kom er op terug

(2) Hierover in hoofdstuk X.

(3) Zie op bl. 37 in art. 4.

"Reeds is naar Java geschreven, om alles zoo mogelijk te schorsen ([1]); deze bevelen zullen echter welligt te laat komen, doch het is niet onredelijk te veronderstellen, dat men na van de met de Handelmaatschappij gesloten overeenkomst te hebben kennis bekomen, zal gepoogd hebben, de leening met Palmer tot zeven millioen te verminderen, om met de hier opgenomen acht millioen, de benoodigde som van vijftien millioen uit te maken.

"Deze zeven millioen zal echter Uwe Maj. welligt, even min als eene grootere leening bij vreemden willen goedkeuren, en in dat geval zoude er niets overschieten, dan maatregelen te nemen om die zeven millioen nog aan de Indische regering te bezorgen, ten einde daarmede eene gelijke som aan Palmer af te lossen. Hierin beslisse Uwer Majts. wijzer doorzicht, zoo als ook ten aanzien van de wijze, waarop *casu quo*, die nieuwe leening van zeven millioen hier te lande zoude behooren te worden gedaan. De mondelinge conferentiën, waartoe ik Uwer Majts. uitnoodiging heb ontvangen ([2]), zullen welligt aaleiding geven, tot meer bepaalde denkbeelden.

"Intusschen wil ik niet afzijn, Uwe Majt ter kennis te brengen, dat heden aangebragt zijn Indische depêches tot den 21 Februarij j.l., welke niets behelzen over het onderwerp der verandering van gehalte van den *ropij* tot 228 azen, vermeld in den brief van den Heer Goldman van 4 Febr. j.l., een stilzwijgen, dat de twijffeling bij mij doet rijzen, of die verandering wel is tot stand gekomen, en of niet nieuwe overwegingen, nieuwe denkbeelden hebben doen geboren worden."

Dit rapport gaf den Koning aanleiding om minister Elout, den vice-president van den Raad van State Mollerus en den minister van Financiën Appelius bij missive d.d. 20 Juni 1825 lt R7 *Geheim* tot eene conferentie op den 22en te doen noodigen. Mede bijgewoond door den Staatssecretaris, den heer De Mey van Streefkerk, werd nog bij brief van dienzelfden dag lr F7 *Geheim*, door dezen aan minister Elout te kennen gegeven, dat de Koning voorloopig voor bepaald hield:

1° dat de leening met Palmer en C° zou worden afgekeurd en vernietigd, behoudens de aflossing der reeds ontvangen penningen door middel van gelden, die uit het moederland gezonden zouden worden;

2° dat in afwachting eener herziening van het Regeerings-Reglement

([1]) Zie bl. 156-158.
([2]) Zie bl. 158.

inmiddels eenige bepaalde voorschriften zouden worden gegeven tot betere regeling der bevoegdheden van de Indische regeering en hare bevoegdheden met betrekking tot het moederland:

3° dat de instructiën ter zake naar Batavia te zenden, zouden worden overgebracht door een ambtenaar, die onder den titel van Commissaris speciaal of eenigen anderen, met genoegzame macht zal zijn bekleed, om de nauwkeurige uitvoering er van te verzekeren, terwijl ontwerpen van een en ander door den Koning werden tegemoet gezien.

De heeren Mollerus, Appelius en Elout traden over deze aanschrijving in nieuwe gedachtenwisseling. Eenparig waren zij van gevoelen, dat de bevelen van tweeërlei aard behoorden te zijn, nl. die welke dadelijk afgezonden moesten worden, en die welke daarna de *Commissaris speciaal* zou medenemen.

Vandaar Elout's rapport aan den Koning d.d. 25 Juni 1825 N° 105 *Geheim*, dat dus alleen liep over de dadelijk af te zenden bevelen, daar de anderen geene haast hadden. Het rapport wenschte, dat onder de mededeeling aan den Gouv.-Gen. over de in Holland te nemen maatregelen, uitdrukkelijk zou genoemd worden het voorzien in de financieele behoeften, waardoor eensdeels wellicht veel zou worden voorkomen, hetgeen de eindregeling der zaak moeilijker en schadelijker kon maken, anderdeels vermoedelijk worden belet, „dat de indruk, dien de afkeuring van Uwe Maj. verwekken zal, aanleiding geve tot die overhaaste en ondoelmatige stappen, welke in oogenblikken van verslagenheid en belemmering, zoo dikwijls worden genomen". Haast was ook noodig, omdat het van de Indische regeering zou afhangen, om nadere beveleen naar Calcutta te zenden en er op wissels te trekken. De Minister verduidelijkte zijne bedoelingen door het overleggen van een ontwerp-besluit. Zulk een besluit kon in den loop van October 1825 op Java zijn; het moest vergezeld gaan van eene ministerieele aanschrijving, die in eenige meerdere bijzonderheden trad, waardoor zeer veel moeilijkheid kon worden belet en welk schrijven tevens moest aantoonen „hoe dwalend en ongerijmd het vermoeden is geweest, dat het moederland geene geldelijke hulp zoude veil hebben voor bezittingen van zoo veel aangelegenheid en waarde". Een besluit, dat uitdrukte de onbevoegdheid der Indische regeering, om in de gegeven omstandigheden eene leening bij vreemden aan te gaan, kon echter — merkte het rapport op — ook met zwijgen van de even onbevoegde en daarmede zoo nauw verbonden daad om het op 's Konings gezag ingevoerde muntstelsel te veranderen en een standpenning bij vreemden te doen

munten. Bleken de eventueel reeds ingevoerde veranderingen doelmatig, dan konden ze op 's Konings bevel nader gewettigd worden. "doch de door Uwe Maj. mondeling geopenbaarde meening, dat eene stellige afkeuring en vernietiging van al het gedane, noodig is tot eene indruk makende herinnering aan het oppergezag van den moederstaat, schijnt te vorderen, dat Uwe Maj. beginne met het ten deze in Indië verrigte af te keuren". — Dan was het verder noodig, vervolgde het advies, dat de Indische regeering aanstonds kennis kreeg van het voornemen tot het zenden van een Commissaris speciaal, want: "Deze kennis zal reeds op zich zelve genoegzaam zijn om de Hooge Regering af te houden van verdere beschikkingen, waardoor de zaken nog meer uit derzelver geheel zouden kunnen worden gebragt". Eindelijk heette het van groot belang, dat Palmer en C° te Calcutta rechtstreeks dadelijk kennis kreeg van de vernietiging der leening: "De omstandigheid, dat Palmer en C° door de Hooge regering zijn benoemd tot agenten van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement in Bengalen (1), ruimt vele bedenkingen op, die anderszins tegen eene onmiddelijke kennisgeving van hier zouden bestaan."

's Konings besluit d.d. 26 Juni 1825 N° 99 was hiermede geheel in overeenstemming. Onder de overwegingen er van behoort: "dat, onafhankelijk van de vele bedenkingen, welke tegen de wijze van uitvoering en daarstelling dezer maatregelen rijzen, die maatregelen in het afgetrokkene moeten worden geacht, de bevoegdheid der Regering van Nederlandsch Indië te boven te gaan, terwijl voorts de omstandigheden geenzins waren van zoodanigen aard, dat daardoor het overschrijden van die bevoegdheid, op de wijze waarop zulks heeft plaats gehad, zoude kunnen worden geregtvaardigd". De vijf artikelen, waaruit het besluit bestaat, vindt men afgedrukt in Louw's *Java-oorlog* (2).

Het stuk werd naar Batavia gezonden bij ministerieele depêche van 27 Juni 1825 N° 106 *Geheim:* het ontwerp van dit lastige stuk had de Minister mede eerst den Koning ter goedkeuring aangeboden; over het voornaamste gedeelte van den inhoud, zie men mede het aangehaalde werk bl. 79-82 (3).

(1) Verg. bl 142 noot 5.
(2) Dl. II bl. 78-79
(3) Op bl 79 aldaar, r 3 v o loopt de zin niet, omdat vóór het „dat bij de overwegingen" moet staan „dan" Het daaraan voorafgaande woord „schaden" m z „benadeelen": de laatste alinea op bl. 80 t/m 81 heeft nogal veel afwijkingen van den tekst, hetgeen voor *aanhalingen* minder geschikt is.

Het was in de eerste plaats voor Wappers Melis een gevoelige slag. Hij vooral had den Landvoogd zóó zeer gedreven tot de nu scherp afgekeurde maatregelen, dat op hem de belissing even zwaar moest vallen. Eene ongedagteekende aan den Koning gerichte memorie, doch geschreven te Brussel in den aanvang van Juli 1825 deed Wappers nog ter verdediging afgaan; het standpunt in aanmerking genomen, een knap stuk, dat, naar ik op bl. 14-15 mededeelde, in zijn geheel werd afgedrukt op bl. 76-93, dus ook geene kleinigheid, van D. C. Steijn Parvé's *Geschiedenis van het Munt- en Bankwezen van Nederlandsch-Indië*. In hoever de schrijver destijds reeds bekend was met het gevallen besluit, dan wel dat hij er slechts voor vreesde en daarom nog eene poging wilde aanwenden om den Koning tot andere gedachten te brengen, blijkt niet uit de memorie.

De Koning deed bij kabinetsmissive d.d. 9 Juli 1825 N° 126 het schrijven van Wappers Melis in handen stellen van minister Elout, die in een uitnemend rapport d.d. 8 Augustus 1825 N° 124 *Geheim* er op diende. Ik heb hieruit reeds het een en ander aangehaald.

Eerst toont de Minister glashelder aan, dat de oorzaak van de gerezen misstanden en misverstanden uitsluitend te Batavia gezocht moest worden, waarna hij aldus vervolgt:

„Als nu overgaande tot hetgeen de Heer *Wappers Melis* zegt, aangaande *het voor- of nadeelige der remise van £ 60.000* [1] moet ik mijne verwondering betuigen dat hij de redeneringen hier aangevoerd in goeden ernst voor waarheid wil doen gelden.

„Het bestuur van Nederlandsch Indië, eene remise tot dekking van gewone uitgaven in het moederland doende, kan de interest op die remise niet beschouwen als eene aan de operatie verknochte uitgave, vermits zoo hetzelve de remise niet deed, de fondsen renteloos in deszelfs schatkist zouden liggen: hoezeer dan ook de redeneringen van den Heer Wappers Melis te dezen opzigte, op de handelingen van eenen particulier, wiens fondsen gestadig vruchtbaar moeten worden gehouden, zouden van toepassing zijn, moeten dezelve, in het gegeven geval, als zeer onjuist worden beschouwd, en het toekennen van 5 pCt. interest op het bedrag der wissels was alzoo in waarheid eene onereuse voorwaarde. Hiervan wordt men nog meer overtuigd, wanneer men bedenkt, dat de agenten in *Londen*, terwijl de wissels nog loopen, het gebruik hebben van de fondsen, voortkomende uit den verkoop der producten, welke hen gaande weg

[1] Zie bl. 108 vv.

worden toegezonden. Zoo is nu reeds, volgens bekomen informatiën, eene som van £ 7000 in hunne handen, gesproten uit den verkoop van koffij, hen met het Engelsche schip *Salmon river* toegezonden.

„Dat de provisie van 5 pCt. aan de agenten in Londen toegestaan, zal begrijpen *niet alleen de commissie enz. op den verkoop, maar ook alle verdere provisiën en courtage voor assurantie, inkasseren en uitbetalen van gelden enz.*, zal ik gaarne voor 's Rijks belangen, bewaarheid zien, doch kan ik niet afleiden uit de overeenkomst, waarin woordelijk staat: dat uit den verkoop der producten zullen genomen worden *all charges of freight, insurance, duties, interest of money, commissions, warehouse rent and* WHATEVER ELSE THE SAID PRODUCE BE LIABLE TO.

„en verder:

That mesrs Cockerell, Trail and Co. be allowed to charge a commission of 5 pCt. upon the sales of the said produce, in full of their renumeration of agency in effecting insurance, coming under the advances, treating of proceeds of the consignments and sales thereof.

„Uit deze bepalingen blijkt wel, dat de agent van Palmer met meer dan 5 pCt. op het bruto-beloop der consignatien als zijne personele belooning in rekening mag brengen, doch dat evenwel nog van andere *commissien en onkosten* is gesproken, welke vooraf te bepalen, onmogelijk is.

„Het betoog, dat het voordeelig was 2½ pCt. buitengewone provisie toe te zeggen, mits de helft der goederen naar Nederland werden gevoerd (¹), zal Uwe Majesteit zonder eene opzettelijke wederlegging mijnerzijds, op deszelfs waarde weten te schatten. — Of echter door die dubbelde lasten zal worden bereikt, *dat de te betalen vracht* het aanzienlijkste gedeelte der onkosten, als een voordeel aan Nederland bezorgd, zal kunnen beschouwd worden, zal eerst dan waar zijn, wanneer de produkten met Nederlandsche schepen zullen worden overgevoerd; daar hiervan echter geen woord in de overeenkomst wordt gerept (eene stipulatie, die echter wel de aandacht van den Heer Wappers Melis was waardig geweest) en daar de zaak voorts geheel door de bemiddeling van een Engelsch huis, te Batavia zal behandeld worden, zij het mij vergund dat gedeelte der toezegging van den Heer Wappers Melis te mogen in twijfel trekken.

„Het ware te wenschen, dat zoo wel bij deze gelegenheden, als bij al de overwegingen, welke het voorwerp van deze beschouwing zijn, de raadslieden van de Hooge Regering, en met name de Heer

(¹) Zie bl. 122.

Wappers Melis, zich evenzeer hadden beijverd om bij dezelve eenig vertrouwen op Uwer Majesteits belangstelling en hulp in te boezemen, als zij gepoogd hebben het tegendeel te doen. Het Gouvernement zoude dan waarschijnlijk den meer nationalen weg hebben ingeslagen, om eenig uitstel in het doen der remises te verzoeken onder vaste toezegging, dat de producten, die nu in den loop van 1825 aan den agent van *Palmer* zullen worden overgegeven, van tijd tot tijd met Nederlandsche bodems aan dit ministerie zouden worden gezonden ([1]). Het Gouvernement, dat in Amsterdam al het noodige voor het bewaren en beheeren van goederen heeft, zoude die produkten dan hebben kunnen opslaan en verkoopen, zonder in noemenswaardige buitengewone kosten te vervallen, en zonder aan iemand provisie te betalen, en al die produkten zouden dan gekomen zijn op de Nederlandsche markt.

„Dat zoude vrij wat doelmatiger en voordeeliger zijn geweest, dan hetgeen nu is gedaan, vooral zoo men in aanmerking neemt, dat op dit oogenblik, dit ministerie geen genot van de overgezondene wissels heeft, tenzij hetzelve, de reeds zoo onereuse voorwaarden der remise, nog met de procenten van disconto gaat vermeerderen.

„Wat nu betreft den invloed, die de transactie met Palmer zoude hebben op de publieke Gouvernementsverkoopingen van produkten ([2]), ik wil voor een oogenblik als geheel waar aannemen wat de Heer Wappers Melis daarvan zegt, namelijk, dat de agent van Palmer op alle zoodanige vendutien fictieve inkoopen doende, de prijzen der koloniale voortbrengselen zoude doen stijgen; doch dan vraagt men, of het Gouvernement, niet even goed, door een ander vertrouwd persoon, de prijzen der openbare verkoopingen had kunnen doen opdrijven? — Men vraagt, of die 22000 pikols koffij, tot dekking der wissels van Palmer benoodigd, niet even goed door eenen Nederlandschen agent, in schijn hadden kunnen ingekocht en naar herwaarts geconsigneerd worden? Het kan wel geen twijfel lijden, of men zou Nederlanders in overvloed gevonden hebben, bereid om tegen eene redelijke belooning, zulk eenen dienst aan het Gouvernement te bewijzen.

„Of het echter wenschelijk is, dat de Regering zulke middelen bezige, om aan hare produkten eenen aan den stand der Europische markt onevenredigen prijs te verzekeren, en alzoo poge, ten koste, ook van den Nederlandschen handelaar, de Koloniale schatkist te

[1]) Verg. bl. 120.
([2]) Zie bl. 110.

stijven — dit is eene gewigtige vrage, die als van zelve rijst uit de opgaven van den Heer Wappers Melis, doch die — als niet onmiddelijk behoorende tot het bestek van dit rapport — hier met stilzwijgen wordt voorbijgegaan.

„Het kost mij evenwel moeite om zelfs het feit, in de *memorie* opgegeven, voor waarheid aan te *nemen*, daar ik mij niet kan overreden, dat de agent van Palmer, die als gevestigd koopman, belang zal hebben, dat de koloniale goederen te Batavia tegen lage prijzen verkrijgbaar zijn, pogingen zal aanwenden, om diezelfde goederen, ten believe van de Regering, tot hoogere prijzen op te drijven. Het tegendeel komt mij waarschijnlijker voor, en zoo er op het tijdstip, toen de operatie begonnen is, eene rijzing van prijzen is bespeurd, ben ik veeleer genegen dezelve aan eene gewone fluctuatie, dan aan den invloed der onderwerpelijke transactie toe te schrijven.

„Het beroep op het stelsel door Commissarissen-Generaal in den tijd op Java daargesteld, geschiedt door den heer Wappers Melis geheel te onpas. Dat stelsel was, wel is waar, behoudens de gewone middelen van ondersteuning voor de schepen en voortbrengselen van den moederstaat, dat van eenen vrijen handel, doch nergens bestaat in dat stelsel, het geringste spoor van eenige aanleiding, om niet overal, waar de Regering volkomen vrij in hare keuze is, het voordeel van Nederland en van de Nederlandsche markt bij voorkeur te bevorderen: dit wordt integendeel bij meer dan eene bepaling van het reglement van ink. en uitg. regten, zoo als door het opleggen van hoogere regten enz., op het duidelijkst gedaan en is bij nadere koninklijke besluiten uitdrukkelijk bevolen." (1) —

De Minister komt thans op Wappers Melis' redeneering, dat eene *leening bij vreemden* behoorde beschouwd te worden als voordeelig uit een staathuishoudkundig oogpunt (2). Evenals bij gelegenheid van de redeneeringen over den interest op de remise van £ 60000, zag de heer W. M. voorbij, schreef o. a. de Minister, dat zaken die ten aanzien van particulieren kunnen waar zijn, daarom nog niet behoeven toepasselijk te wezen op de Gouvernementen. „Zoo

(1) De voldoening van de £ 60 000 aan het huis Cockerell, Trail en Co te Londen, die de wissels voor het Indisch bestuur betaald had, bleef geruimen tijd slepende. Althans in een brief d.d. 21 Januari 1828 lett. II N° 13k *Geheim* van minister Elout aan zijn collega van *Financiën*, leest men: „Dat het schijnt uit dien hoofde nog eene som van £ 12.000 te vorderen te hebben".

(2) Zie bl. 134 vv.

men", merkte het schrijven op, „tot ontginning van land, tot het daarstellen van nuttige fabrieken of trafieken of in het algemeen tot eenig productief oogmerk, uit Britsch-Indië vijftien millioenen schats naar Java konde trekken, dan was het in eenen zekeren zin, juist geredeneerd, dat hoezeer dat kapitaal, langzamerhand vermeerderd met de renten, naar het vreemde land moet terugvloeijen, de meerdere winst daarmede behaald en in Nederlandsch Indië blijvende, als het ware eene bijdrage zijn zoude, door vreemden aan den nationalen rijkdom geleverd. Maar hoe kan de Heer Wappers Melis dit in goeden ernst van eene Gouvernementsleening beweren? De Indische regering zal het geleende geld immers niet bezigen tot ontginningen of tot andere oogmerken van *productie*: hetzelve zal integendeel tot betaling van schulden ter vervanging van eene bestaande te zeer uitgebreide papieren munt en voor de dagelijksche verteringen (1) gebruikt worden: en in stede van eene meerdere winst op te leveren, waaruit de interest zoude kunnen worden betaald, zal de interest integendeel eene schatting zijn, door Nederlandsch Indië aan Britsch Indië opgebragt.

„Deze eenvoudige voordragt van het nadeelige der zaak, verkrijgt een nog ongunstiger voorkomen, wanneer men zijne gedachten vestigt, op al het bedenkelijke van de meerdere betrekkingen, die door zulk eene handeling, met vreemden worden aangeknoopt, van den meerderen invloed, waartoe hen de gelegenheid wordt verschaft, en van de wending, die daardoor de handel met Calcutta, welke geheel door Engelschen en voor Engelsche rekening gedreven wordt, nemen zal. Die handel bezorgt thans aan Java voor eene aanzienlijke som aan opium en lijnwaden, voor welke Java slechts weinige artikelen van terugvracht bezit, die in Calcutta met voordeel kunnen worden verkocht. Deze artikelen zijn Japansch koper, Bankasch tin en specerijen, doch het voordeel op dezelve neemt van jaar tot jaar af, zoodat een steeds toenemende uitvoer van de edele metalen tot kwijting van het verschil, wordt gevorderd. — Hierbij zoude nu nog komen eene som van ruim twee millioenen, die op de eene of andere wijze, jaarlijks van Java naar Calcutta zoude moeten worden overgemaakt, voor de aflossingen, renten en onkosten van de leening, waaromtrent de instructie van den Heer Palmer zegt (2):

'In order to furnish you with the necessary funds to pay the

(1) *Behoeften* werd doorgehaald en er „verteringen", geloof ik, boven geschreven.

(2) Zie bl. 146-147

interest and instalments of capital, as they shall become due, *we will regularly consign to you such a quantity of our produce as your market can readily take off with advantage:* the remainder of the requisite funds, we shall furnish you, partly by the way of Canton, *making use of your friends Messrs W. S. Davidson and Co. whenever the Netherlands consuls shall be absent* and partly through the *European markets*, so that the funds whether in produce or in bills, shall always be placed at your disposal *in the hands of your correspondents in London, Mess^r Cockerell, Trail and Co.*"

"Hier wordt noch van de nationale belangen, noch van de Nederlandsche markt, een woord gerept; alles duidt integendeel aan, dat vreemde wegen, bij voorkeur zouden zijn ingeslagen geworden, en wanneer men dan in aanmerking neemt, dat gedurende al dien tijd, eene evenredige verflaauwing van direkten handel met Nederland zoude hebben plaats gehad, dan moet voor den oppervlakkigsten beschouwer, het ongegronde der redeneringen van den heer Wappers Melis in het helderst daglicht staan.

"In een vroeger gedeelte der Memorie wordt ook nog, als eene omstandigheid van waarde bijgebragt, dat uit de constitutie der Handel Maatschappij niet kon worden opgemaakt, dat uit deze bron, de gevraagde hulp zoude worden verkregen. — Zoo dit al eens juist was, dan nog konde het niet in den kring eener waarachtige beschouwing van zaken vallen, dat Nederland buiten de Handel Maatschappij, het vermogen niet zoude hebben om eene geldleening van eenige weinige millioenen aan Indie te bezorgen; — doch het gehele beroep op de statuten der Maatschappij is hier verkeerd, daar het 71^e der artikelen van overeenkomst slechts de bevoegdheid ontzegt om gelden te leenen *zonder onderpand.*" — Juist: men zie echter het op bl. 33-35 aangeteekende.

Dan geeft de Minister eene flinke beurt aan het muntstelsel [1] met de hoogst opmerkelijke uiteenzetting en buitengewoon harde conclusie, *dat deze gansche herziening eigenlijk slechts ten doel had om aan de ambtenaren meer traktement te verzekeren* ...... "Men zag", besluiten deze beschouwingen, "toen het reeds aan Uwe Majesteit bekende voorbeeld herhaald der Indische Kompagnies dienaren, die steeds gepoogd hebben de financiële bepalingen dienstbaar te maken aan de verbetering van hunnen staat —

[1] Ik heb dit slotgedeelte van het belangrijk rapport, handelende over het muntstelsel, opgenomen in Bijlage III.

en de strekking der voorstellen van den Heer Wappers Melis was een krachtige, ofschoon voor velen onzigtbare, hefboom, die aller gevoelens tot de zijne deed neigen. Van daar ten deele die krachtige pogingen welke zijn aangewend om de leening van 15 millioen te doen aannemen, vermits de verandering van het muntstelsel een *conditio sine qua non* van die leening was."

Ik heb uit de wijze, waarop beide zaken in Indië werden behandeld, geenszins den indruk gekregen van eenig baatzuchtig streven; een feit is ook, dat Wappers' rapport ten deze was voortgevloeid uit een adres van den handelstand, gelijk op bl. 126-127 medegedeeld. Dat de traktementen schrikkelijk onder het fatale muntstelsel leden, was zeer zeker mede een feit ([1]): maar het geheele economische leven van de koloniën leed er niet minder onder. Het kwaad bij den wortel aan te tasten — althans aangenomen, dat men dit deed — zou inderdaad voor Indië een zegen zijn geweest, waarvoor men veel, heel veel had kunnen verschoonen.

Wappers Melis zal wel van deze beschuldiging niets naders gehoord hebben: voor hem zou zij anders te harder hebben geluid, omdat hij als een zeer geldzuchtig man werd beschouwd ([1]).

Terwijl de Minister aan zijne memorie van 2 Augustus 1825 bezig was en die afsloot, ontving Wappers onderscheidene mededeelingen uit Batavia, Calcutta, Londen, die allen op verschillende wijzen te kennen gaven, dat de Britsch-Indische leening zou mislukken. De heer Goldman te Batavia had van het huis Palmer en C° te Calcutta al berichten ontvangen d.d. 24 December 1824, dat men niet licht zou slagen, daar de kapitalisten dan nog liever het geld gaven aan het eigen land, al was de interest bij den vreemdeling ook wat hooger, terwijl contanten zeer moeilijk te krijgen waren door enorme bezendingen naar Rangoon. Eene missive (van generaal De Kock) d.d. 19 Maart uit Batavia, door Wappers den 10ⁿ Augustus ontvangen, verhaalde, dat onze agent Palmer, op zijne reis naar Calcutta aandoende Singapore en Poeloe Penang, reeds daar te vergeefs pogingen in het werk had gesteld om zilvergeld naar de Indische regeering te Batavia verzonden te krijgen. J. Palmer zelf berichtte uit Calcutta aan Wappers, dat hij daar den 24ⁿ Februari was aangekomen, in verband waarmede een Londensche brief van Cockerell, Trail en C° aan Wappers tevens mededeelde, dat J. Palmer nog tot 1 Maart

(1) Verg. bl 79-80

(2) Zie o a *Brieven-Van de Graaff* dl II, bl 247.

niet had kunnen slagen in het sluiten van eenige leening. Eindelijk had Wappers zelf toevallig in eene Engelsche courant te Antwerpen gelezen een artikel uit *Mosha*, houdende, dat de voortdurende oorlog tegen Burma het crediet der Britsch-Indische regeering had ondermijnd, zoodat ook zij ter nauwernood geld opgenomen kon krijgen.

Van deze belangrijke aanwijzingen gaf Wappers plichtmatig kennis aan den Minister bij een brief uit Brussel d.d. 11 Augustus 1825 met twee bijlagen. Waar alzoo niet veel op hulp uit Bengalen kon gerekend worden, zou, had men Wappers uit Batavia geschreven, "hulp uit Nederland zeer nuttig en voordeelig wezen". In zijn brief aan den Minister zette hij dientengevolge breedvoerig uiteen (zonder echter de herkomst van den brief te noemen, dien De Kock had geschreven) op welke zware lasten de Indische regeering alzoo gebracht, en dat doordoor dringend en dringend voorziening gevorderd werd (1).

De Minister, erkennende in zijn antwoord aan Wappers d.d. 18 Augustus 1825 N° 128 *Geheim*, de ontvangst van den brief, waarin, gelijk de Minister memoreerde, waren medegedeeld "eenige bijzonderheden" uit de aan Wappers gezonden stukken, gaf over deze belangrijke berichten zijne verbazing te kennen, wijl eveneens hij, Minister, brieven uit Batavia had ontvangen, doch daarin ter zake niets hoegenaamd werd aangetroffen! "Ook ik", schreef namelijk de Minister aan Wappers, "heb berigten van Java tot den 19n Maart jl. over onverschillige zaken van allerlei aard ontvangen, doch geene eenige mededeeling, officieel noch bijzonder, is mij bij die gelegenheid geworden, over de belangrijke onderwerpen van de leening en den financiëlen toestand, zoodat Uw bijeengetrokken berigt van den 11 dezer, in waarheid veel en gewigtig nieuws voor mij bevat.

"In den tegenwoordigen stand der zaken is een zoodanig berigt evenwel niet genoegzaam om daarop tot verdere maatregelen te besluiten; het is allerbelangrijkst hetzelve in den gehelen zamenhang, waarin het U is medegedeeld, te kennen, en het is ook bij de beoordeeling niet onverschillig, de bron te weten, waaruit die mededeelingen zijn ontvangen.

"Het is om deze redenen, dat ik mij genoopt voel, om bij U aan te dringen op de zoo spoedig doenlijke, overzending aan mij

(1) De belangrijke brief op bl. 196-197 van dl. I van De Waal's *Nederlandsch-Indië in de Staten-Generaal*.

van de oorspronkelijke stukken, waaruit genomen zijn de berigten in Uwen brief van 11 dezer N° 18 vervat."

Wappers meende zich door den aanhef van dit schrijven gegriefd te mogen achten, en wel speciaal omdat de Minister daarin gesproken had van slechts *eenige* bijzonderheden. In zijn wederantwoord, gedagteekend Brussel 23 Augustus 1825 N° 21 ([1]) kwam hij daartegen op, onder verzekering, dat hij gewoon was *alles* den Minister mede te deelen, "dat ter mijner kennis komt, eenige de minste betrekking hebbende tot de belangrijke zaak, het doel mijner zending uitmakende, als blijken zal uit de hiernevens in originali overgelegde brief van Zijne Excellentie den Luitenant-Generaal De Kock, waar uit getrokken zijn de bijzonderheden door mij aan Uwe Excellentie medegedeeld onder den 11ⁿ dezer". 's Mans goede trouw en toewijding, niettegenstaande zijne commissie schipbreuk had geleden, kon hij bij denzelfden brief nog op eene andere wijze toonen. Het was hem voorgekomen, dat de Londensche brief van Cockerell, dien hij den Minister bij zijn schrijven van den 11ⁿ had overgelegd, niet alles inhield, wat men aldaar van de leeningsquaestie wist, waarom hij het handelshuis dringend had verzocht, om hem niets achter te houden. Uit het daarop gevolgd antwoord bleek, dat het huis Palmer en C° te Calcutta het *niet raadzaam* had geoordeeld om de leening aan te brengen. Wappers legde nu dit inmiddels ontvangen antwoord mede bij zijn schrijven van 23 Augustus over. Wel stonden op de effectenlijst (onder pari) genoteerd, lichtte hij er bij toe, de *Promissary notes of the Java Government*, maar die waren aan het huis gegeven voor het millioen ropijen, dat Palmer en C° geleend had in het begin van 1824 ([2]).

Wappers' brief van 11 Augustus was intusschen eene nieuwe bron van moeilijkheid voor den Minister. In deze zelfde dagen kreeg de departementschef namelijk een brief, gedagteekend 's-Gravenhage 19 Augustus 1825 N° 33 *Confidentieel*, van de Handelmaatschappij. De voor de Factory te Batavia bestemde leden waren benoemd en alzoo zou men zich weldra in staat gesteld zien "aan de betrekkingen der Maatschappij met Java die uitbreiding te geven, welke met de bedoelingen van Zijne Majesteit, en de voorschriften onzer Artikelen van Overeenkomst strookt, en die tevens

---

(1) Wappers schrijft hier abusievelijk het jaartal 1824; over zijne slordige dateeringen, waardoor hij „het recht zetten van daadzaken moeilijk maakt", zie mijn op bl. 110 vermeld artikel over hem in *De Indische Gids*.

(2) Zie bl. 121-122.

alleen in staat is, op den vaderlandschen handel en nijverheid dien weldadigen invloed, welken men met grond van deze instelling durft verwachten, uit te oefenen". Maar nu voelde de Maatschappij zich bezwaard en werd er uit dien hoofde inlichting verzocht: „door de sedert eenigen tijd in omloop zijnde geruchten, wegens eene financiële operatie van het Gouvernement van Java, en dien ten gevolge voorgewende verpanding (1) van de producten van dat eiland aan vreemdelingen, waardoor ook misschien aanvankelijk gewigtige hinderpalen zouden kunnen ontstaan omtrent de uitvoering der contracten, met Uwer Excellentie's Ministerie gesloten".

Voor zoover er kans bestond, dat de Calcuttasche leening niet zou doorgaan, was deze brief nog niet bijzonder onrustbarend, doch wat was er bovendien gebeurd? Iets, wat de Minister eerst vernam uit het Wappers' bericht van 11 Augustus, waarin, bij de uiteenzetting der schulden van de Indische regeering over den op bl. 132 vermelden post van f 3 millioen deze zinsnede voorkwam:

„Onder ultimo December van dit jaar, moet betaald worden aan de heeren Palmer en Comp., c. c. een en een half millioen voor kapitaal en interest der eerste leening, benevens saldo van rekening voor eischen, de eene helft in producten, de wederhelft in wissels op Londen; en onder ultimo December 1826, eene gelijke som en op de zelfde wijze. Ofschoon dit alles ten duidelijkste komt te blijken uit de rapporten door Uwe Excellentie ontvangen, heb ik het van mijn pligt geacht deze bedenkingen onder de aandacht van Uwe Excellentie te moeten brengen."

De Minister deed bij missive d.d. 26 Augustus 1825 N° 134 *Geheim* rapport aan den Koning over deze correspondentie met Wappers en de Handelmaatschappij. De aandacht vestigende op de vermelde zinsnede, schreef hij:

„De door het Indische bestuur aangegane verpligtingen, om op deze wijze, eene som van bijna drie millioen aan het huis van Palmer en C° te voldoen, dat is, om aan hetzelve bijna anderhalf millioen bepaaldelijk *in produkten* en eene gelijke som *in wissels op Londen* te betalen, waren mij geheel onbekend gebleven; immers, uit de ontvangene stukken bleek zulks geenzins *ten duidelijkste*, zoo als de Heer Wappers Melis vermeent; het kopielijk hiernevens gevoegd afschrift van een gedeelte der instructiën in den tijd door de Heeren Wappers Melis en Goldman aan de Heeren Palmer en C°

(1) *Voorgewende*, staat er.

gegeven, bevat wel is waar eene ingewikkelde verklaring, dat volgens eene bestaande afspraak, eene leening van een *lac* (honderd duizend) sicca ropijen op de voorschreven wijze moest betaald worden, doch de omstandigheid dat eene gedeeltelijke betaling in produkten ook was toegezegd voor het geheel beloop der *eerste* en *tweede* bij Palmer opgenomene sommen, alsmede dat op deze wijze ook moest voldaan worden het saldo van rekening voor *gedane leverantien*, dat alles heeft de Heer Wappers Melis, ofschoon meer dan eens om opheldering deswege gevraagd, mij nimmer te voren onbewimpeld medegedeeld.

„Hoe dit ook zij, deze verbintenissen verkrijgen een vermeerderd gewigt, wanneer men let, op de overeenkomst op den 8 Maart jl. op Uwer Maj[s] bevel met de Nederlandsche Handel Maatschappij gesloten wegens de koffij der Preanger regentschappen, en vooral op het slot des 2[den] artikels van dat stuk, uitdrukkelijk bepalende, dat de koffij, die zes maanden na dato en dus op den 8 Sept. 1825 nog onverkocht te Batavia zal liggen, reeds in den verkoop begrepen, en het eigendom der Maatschappij zal zijn (1).

„Voor den wissel van £ 60000 vroeger van Batavia overgezonden, zal in den loop van dit jaar, reeds eene aanzienlijke hoeveelheid koffij naar Europa gezonden worden; zoo men zich nu verbonden heeft, om onder ult[o] Dec. van dit jaar nog voor f 750000 aan produkten aan Palmer af te staan, en eene gelijke som aan hem te betalen *in wissels op Londen*, waarvoor alzoo de waarde in Londen, of althans in Europa moet worden bezorgd, hetwelk in den gewonen loop van zaken ook niet wel anders dan in produkten zoude kunnen geschieden, dan zal de eerste ontvangst der overeenkomst omtrent de koffij het bestuur op Java in geene geringe verlegenheid hebben gebragt. Die verlegenheid zal ten deele zijn geweken, wanneer uit de nadere beslissingen van U. M. zal kunnen worden afgeleid, dat, daar Hoogstdezelve het gehele achterwezen (2) der Indische financien, van hier zal aanvullen, ook voor de f 750000, welke in wissels op Londen betaalbaar zijn, de waarde door dit Gouvernement in Engeland zal kunnen worden bezorgd; doch, al redeneert men op Java ook in dezen zin, dan nog zal er genoegzame stof tot bekommering overblijven, en het is niet te voorzien, wat in die oogenblikken zal zijn besloten."

(1) Zie bl. 37. In het rapport wordt abusievelijk verwezen naar art. 1, in plaats van naar art. 2.

(2) Bedoeld wordt de achterstand.

De Minister wijst verder op het schrijven der Handelmaatschappij, waarvan de strekking is eene toezegging te erlangen, dat het bestaande contract, door geene schikkingen, welke intusschen buiten den Koning op Java mochten zijn gemaakt, zou lijden, en alzoo ook wat betreft de op den 8n Sept. 1825 nog onverkochte en vervolgens in te oogsten koffie in haar geheel zou blijven. De belangrijke brief besluit dan aldus:

„Daar het nu gebleken is, dat de twee kleine geldleeningen, te zamen bedragende omtrent drie millioen, zijn gedaan onder voorwaarden, welke zeer wel aan den Heer W. Melis bekend zijn, doch over welke hij dusverre gepoogd heeft eenen sluijer te werpen, zal ik hem een omstandig schriftelijk rapport over deze aangelegenheid afvragen ....”.

Dit afvragen geschiedde ook nog op 's Konings last, terwijl bovendien de Koning bij brief d.d. 29 Augustus 1825 lr W[19] *Geheim* van den Staatssecretaris den Minister ten aanzien van de quaestie met de Handelmaatschappij, deed weten, dat in de instructie van den vertrekkenden commissaris-generaal Du Bus een artikel moest opgenomen worden, houdende den uitdrukkelijken last, dat de Landvoogd te zorgen had voor de handhaving der met de Handelmaatschappij van 's Rijks wege gesloten overeenkomst, en dat hiervan aan de Maatschappij moest kennis gegeven worden. — Nadat Wappers bij brief van 3 September 1825 N° 22 voldaan had aan de lastgeving om de bijzonderheden der met Palmer en C° aangegane kleine leeningen op te geven, deelde de Minister bij geheim rapport van den 12 d. a. v. lt Ck *Geheim* den Koning mede, dat het voor het oogenblik niet geraden noch noodig scheen om in Nederland tot eenige bepaalde maatregelen ten opzichte van de voldoening aan Palmer en C° over te gaan, maar dat men enkel zou afwachten wat de tijd mocht brengen, terwijl men zich verder kon bepalen met de aandacht van den nog niet vertrokken Commissaris-Generaal op de zaak te vestigen.

„Met dit voorstel heeft Z. M. zich gelieven te vereenigen”, schreef de Minister daarop d.d. 16 September 1825 N°. 146s *Geheim*, aan den com.-gen. Du Bus „en het is, ten gevolge daarvan, dat ik, onder toezending der nog ontbrekende stukken, Uwe Excell. in bedenking geef om zoo spoedig mogelijk na Uwer Excell. komst op Java, dit onderwerp in opzettelijke overweging te nemen, zich daartoe doende voorleggen, de resolutiën, brieven of andere stukken, waarin de voorwaarden zijn bepaald, op welke de zoogenaamde

kleine leeningen aan Palmer en C°. behooren te worden teruggegeven.

„Eene betaling in *produkten* behoort niet te worden toegegeven, tenzij bepaaldelijk bedongen, iets hetwelk mij niet waarschijnlijk voorkomt, daar uit de stukken, aangehaald in mijn hiernevens genoemd rapport van den 12 dezer I[r] C[k] blijkt, dat op die wijze van betaling niet door Palmer is aangedrongen geworden, maar dat er eene overeenkomst heeft bestaan, dat de helft, in produkten aflosbaar, zoude worden gekweten uit de gelden, welke Palmer en C° zouden trachten te Calcutta te negotieeren voor rekening der Indische regering. Zoo, tegen mijne verwachting Palmer regt had, om op de afgifte van produkten aan te dringen, zal het in het belang van onzen eigenen handel wenschelijk wezen, dat hij worde overgehaald om daarvan af te zien en om voor de gehele schuld wissels te nemen."

Nu bracht men nog ruim vier maanden in pijnlijke onzekerheid door. Eerst toch medio Augustus 1825 gewerd den Landvoogd het bericht van de firma Palmer en C°, dat de leening mislukt was. Ontvangen terwijl het nijpendst geldgebrek heerschte, waardoor ook aan de dringende aanvragen van generaal De Kock voor zijn strijd tegen den opstand van Dipanegara niet kon worden voldaan, beschouwde de heer Van der Capellen deze tijding als „noodlottig", gelijk hij d.d. 16 Augustus 1825 den heer De Kock particulier schreef (1).

Echter had zich Palmer tegelijkertijd bereid verklaard om nogmaals eene geldleening te Londen te beproeven. Hierover won de Gouv.-Gen. het advies in van de leden van den Raad van Indië, dus niet van het college, naar ik denk spoedshalve. Hun advies was afwijzend, waarop den hoofddirecteur Goldman gelast werd, dadelijk naar Bengalen te schrijven, dat men in dit nader voorstel niet wenschte te treden. De Gouv.-Gen. gaf van een en ander het Ministerie kennis bij geheime depêche d.d. 3 September 1825 N° 3 *Secreet*, en wel naar aanleiding van het *dezer dagen* ontvangen schrijven van Palmer, gelijk de Landvoogd zich uitdrukte, ofschoon daarover dus reeds 'n *veertien* dagen over heen waren gegaan!

Het stuk luidde n.l. in zijn geheel als volgt:

„Uwe Excellentie is door de mededeelingen bij gelegenheid der afzending van den Heer *Wappers Melis* bekend geworden met het

(1) Rijksarchief Aanwinsten 1905 sub XLIV N° 22

voornemen der Hooge Regering, tot het doen eener beleening van een aanzienlijk kapitaal bij het huis van *Palmer en C°* te *Calcutta*, alsmede tot het doen aanmunten eener partij zilveren specie aldaar.

„Dezer dagen is van die plaats het berigt ontvangen, dat het Britsch bestuur geen verlof heeft willen geven tot het slaan van dit geld in deszelfs munthuis, en dat de omstandigheden van het oogenblik in *Bengale*, en de groote behoefte, welke zich ook aldaar aan specie doet gevoelen, het bewerkstelligen der leening te Onzen behoeve, onmogelijk maakt, tenzij men mogt willen overgaan om dezelve in Londen te doen bewerkstelligen.

„Na ingewonnen advies der leden van de Hooge Regering, heb ik de Hoofddirectie van Financiën aangeschreven, onverwijld naar *Bengale* berigt te geven, dat ten gevolge van deze mededeelingen, het Gouvernement afziet van de voorgenomene leening in *Calcutta* en ook niet zal treden in het plan om eene geldleening in *Engeland* te openen."

In zijn rapport d.d. 8 Februari 1826 N° 10k *Geheim* zond de Minister deze gewichtige Indische depêche aan den Koning [1]. Het officieel bericht over het mislukken der leening had „zeer veel waarde", al ware het slechts, dat nu de zekerheid bestond, dat de schikkingen met Palmer en C° en de daaruit voortgekomen koninklijke afkeuring zoomede de quaestie van het muntstelsel geene bijzondere moeilijkheden zouden opleveren. „Niet minder aangenaam is", oordeelde de Minister, „de in dezen brief voorkomende verklaring, dat de Indische regering het nieuwe aanbod van Palmer en C° om fondsen uit Engeland te bezorgen heeft afgeslagen, strekkende dit tot bewijs, dat thans bij die regering een meerder vertrouwen op het moederland en eene mindere neiging tot het inroepen van vreemde hulp bestaat, dan vòòr de zending van den Heer Wappers Melis naar Nederland." [2]

Intusschen had de Indische regeering niet de geldelijke hulp uit

(1) In mijne *Dipanegara-Brieven* deel ik op bl 586 mede, dat de Minister „tegelijk" aanbood een Indischen brief van 1 September 1825 N° 236, over den opstand, en dat de Koning er op deed antwoorden bij missive van den Staatssecretaris d.d. 5 Februari 1826 N° 128, en wel met het verzoek om over het onderwerp der leening een afzonderlijk rapport in te dienen.

(2) Eerst twee maanden daarna kreeg ook Wappers Melis bericht, en wel uit Londen, dat de leening niet had kunnen slagen In antwoord namelijk van de uit Londen gezonden lastgeving, dat de leening in geen geval verder mocht doorgaan dan bij de ontvangst zou hebben plaats gevonden, schreef

Holland kunnen afwachten, gelijk den Minister uit eene nadere depêche bleek.

Ruim een week toch nadat de Landvoogd zijne depêche van 3 September had doen afgaan, volgde de geheime resolutie van 14 September 1825 L^t I, waarin werd vastgelegd de op bl. 180 vermelde beslissing der Regeering, dat het voorstel van Palmer werd afgewezen.

Terzelfder tijd, namelijk bij geheime missive d.d. 12 September 1825 N° 5, werd den Minister bericht, dat ontvangen waren de geheime depêches van 21 October 1824 N° 28, houdende toezegging, dat de geldelijke hulp uit Nederland zou gezonden worden; van 28 Februari 1825 N° 22, kennisgevende de goedkeuring door den Koning van het ontwerp-contract met de Handelmaatschappij; en van 8 Maart 1825 N° 32 mededeelende het leeningscontract ad 8 millioen: zie bl. 24, 35 en 49. — De erkenning van ontvangst van het contract op 12 September sluit de mogelijkheid niet uit, dat reeds den 3^n te voren die ontvangst had plaats gevonden en dan kan juist zijn, wat bij *Louw* t.a.p. dl. II, bl. 82 staat opgeteekend over de weigering der Indische regeering om zich verder met Palmer in te laten: „Op deze beslissing had zeker grooten invloed uitgeoefend het bericht uit Nederland, dat aldaar op den 22^en Feb. 1825 (1) tusschen de Regeering en de Ned. Hand. Maat^ij. een contract was gesloten...." Trouwens de stellige toezegging, dat hulp uit Nederland zou gezonden worden, door den Minister gegeven bij de vermelde depêche van 21 October 1824 en die in

het huis Palmer en Co. te Calcutta d.d. 20 October 1825 aan Cockerell enz. te Londen:

„The *Carnbrac Castle* has brought us your letter of the 2th July on the interesting subject of the Java Gov^t Loan.

„You will be glad to learn that we have not raised one single stiver for the Java Gov^t nor sent them one, in anticipation of success. Of course we shall obey the Netherland Ministers injunction, the moment we receive it and it would be satisfactory if you could procure it to be notified to Mr Elout, that we had not negociated any portion of the Loan.

„We are disappointed and surprised at Mr. Wap. Mels silence, since his arrival in Europe; but he has probably been exposed to much trouble and vexation at the issue of this financial project."

Men weet het, dat aan Wappers verboden was geworden zich verder met Palmer in te laten (bl. 156 en 158). Afschrift van Palmer's bericht zond Cockerell den heer Wappers d.d. 6 April 1826, die zich haastte bij missive van den 11^n het door te zenden aan den Minister.

(1) Lees 8 Maart 1825. De koninklijke machtiging om het contract te sluiten, was van 22 Februari.

Indië ontvangen was zeker in Juni 1825 — zie bl. 26 noot 1 — zou voor de Indische regeering al aanleiding genoeg geweest zijn om nu niet verder te gaan. Onmiddellijke geldelijke hulp was intusschen een eisch van het oogenblik geworden. Daartoe herinnerde de Gouv. Gen. er aan, hoe hij getracht had zichzelf met de Calcuttasche leening te helpen, toen, luidt het afwerend verwijt „het volslagen gemis aan officiële berigten van het Ministerie van Koloniën, of op de dezerzijds gedane dringende vertoogen en aanvragen van ondersteuning in het Moederland eenig regard zoude worden geslagen, de hoop om van die zijde, geholpen te worden, geheel had doen verdwijnen". De verlegenheid was echter met het bericht over de leening uit Calcutta toegenomen: „nu deze maatregel, op den goeden uitslag van welken men vermeende staat te mogen maken en waarvan men zoo veel goeds verwachtte, ten eenemaal mislukt is, zoo als ik de eer heb gehad Uwe Excellentie zulks, bij mijne missive van den 3ⁿ dezer N° 3 (¹) mede te deelen, en mitsdien alle hoop, van die zijde de bodem is ingeslagen", zoodat „het niet vreemd moet klinken, wanneer ik Uwe Excellentie betuig, dat de nood als 't ware, thans ten top is gerezen, en de zaken alhier een zeer ernstig en kommerlijk aanzien hebben verkregen." De staat van zaken heette te donkerder, „daar het vuur van eenen geduchten opstand in het hart van Java blaakt, en deszelfs demping aanzienlijke buitengewone onkosten vereischt, terwijl hetzelve het beste en zekerste gedeelte van 's Lands inkomsten op die plaatsen óf tijdelijk doet ophouden, óf geheel doet verloren gaan, en de papieren munt, welke aldaar reeds een zoo groot gedeelte van derzelver crediet heeft verloren, dagelijks met eene nog aanzienlijker vermindering van waarde wordt bedreigd". Onder dien nijpenden nood kon met de naderende hulp der gelden van de Handelmaatschappij geene rekening worden gehouden, daar, gelijk de Landvoogd zelf, naar aanleiding van art. 9 van het Contract (bl. 46), schreef, die fondsen niet vroeger dan November 1825 te wachten waren; zij kwamen bovendien nog een paar maanden later. Vandaar, dat alvast door de Indische regeering wissels tot een bedrag van f 3.800000 op het departement van Koloniën werden gereed gehouden, alzoo daarmede vooruit loopend op de hulp, die door tusschenkomst van de Handelmaatschappij zou worden verkregen. Verzocht werd nu, dat het ministerie die wissels, zoo vertoond, zou aannemen.

(¹) Zie bl. 180. In het origineel staat N° 4, maar dit is eene verschrijving, blijkens het afschrift.

De Minister vroeg natuurlijk aanstonds 's Konings machtiging tot voldoening der wissels ([1]), er echter in zijn rapport hierover d.d. 7 Februari 1826 l[t] K N° 11 *Geheim* dit bijvoegende:

„....de Indische regering heeft door het afgeven der bedoelde wissels,als het ware bij anticipatie datgene verrigt, waartoe zij met voorkennis van U. M., bij mijne aanschrijving van 27 Junij 1825 N° 106 (toen aldaar nog niet bekend), was gemagtigd ([2]) en het zelfde zoude ook de Kommissaris-Generaal, naar luid zijner instructie, eenigen tijd later gedaan hebben. Dit onderscheid is er echter in de zaak gelegen, dat de nu te negotieren wissels grootendeels zullen strekken tot dekking van het te kort tusschen de inkomsten en uitgaven, terwijl de Kommissaris-Generaal dezelve tot intrekking der papieren munt en andere financiële operatiën zoude hebben gebezigd."

Het Opperbestuur kon nu niet meer, buiten 's Lands vertegenwoordiging, gelden opnemen. Vandaar, dat tot het verrichten dier operatiën d.d. 14 November 1825 de Indische leeningswet van 20 millioen bij de Kamer der Staten-Generaal ingezonden werd, vergezeld van eene breede „Adstructieve Memorie" ([3]). Falck, in Engeland, had over de uiteenzetting van het ontstaan van het tekort enkele aanmerkingen, blijkens zijn schrijven d.d. 24 November 1825 aan D. J. van Lennep ([4]). „Maar over het algemeen genomen ben ik", meldde hij, min of meer schuld gevoelende, „met het stuk zeer te vrede, omdat er uit blijkt dat men tot in 1824 geene authentieke data in Nederland bezeten heeft om tot keering van het dreigend kwaad werkzaam te zijn. Zij werden van jaar tot jaar toegezegd, maar kwamen niet. De stijging van alle soorten van inkomsten bleek inmiddels voldoende, en hoe kon ik mij inbeelden omtrent de vermeerdering der uitgaven beter inzigt te hebben dan V. d. C., dien ik altijd als zwaartillende gekend had? Misschien echter zoude ik, zonder mijne gevoelens voor dien voortreffelijken vriend, meer acht hebben geslagen op zekere flaauwe indiciën en zijdelingsche berigten; maar dit tort, zoo het er een is, wil ik mij veel liever getroosten dan het denkbeeld van het instrument te hebben moeten zijn van maatregelen die hem zoo geweldig zeer zullen doen."

([1]) Verg. *Bijdragen-Elout*, bl. 142

([2]) Het op bl. 167 vermeld geheim schrijven, houdende aanbieding van het besluit ter afkeuring van de leening.

([3]) De Waal's *Nederlandsch-Indie in de Staten-Generaal*, dl. I bl. 159 vv.

([4]) Zie Falck's *Brieven* (1861), bl. 268, N° 153.

De Leeningswet werd d.d. 27 Februari 1826 met 72 tegen 6 stemmen door de 2e Kamer aangenomen.

Bij missive d.d. 30 Mei 1826 Lr G2 zond commissaris-generaal Du Bus aan den Minister de akte van acquit en indemniteit, zooals het heette, gedagteekend 17 Mei 1826, waarbij de firma Palmer en Co erkende als vereffend de schuld, die van de Indische regeering te vorderen was tot een bedrag van 1.643.580 sicca-ropijen (1).

Ik heb reeds opgemerkt, dat Wappers Melis als zendeling van den Landvoogd plichtmatig en lang niet ongeschikt, zijne opdracht had vervuld. Trouwens, het ging ook om zijn eigen arbeid, want hij immers had den Landvoogd den weg aangewezen, die nu veroordeeld werd. Ik neem aan, dat hij dit alles heeft gedaan als eerlijk man, in goed vertrouwen: maar zoo zal er niet door een ieder destijds over gedacht zijn. Hij toch werd van allerlei leelijke zaken beschuldigd: hij had, werd in Indië verteld en in Nederland gepubliceerd, geknoeid met inkoopen voor het Gouvernement; hij had ook van dat zelfde door mij vermelde handelshuis Deans en Co een pakhuis veel te duur voor het land gekocht; en hij had overigens een verleden in Britsch-Indischen dienst en in zijn Vlaamsch geboorteland, dat veel, zéér veel te denken gaf.

Reeds waren de geruchten over 's mans onbetrouwbaarheid zóó zeer algemeen, dat Baud d.d. 31 Juli 1825 over hem aan Van der Capellen schreef (2): "ik geloof niet, dat W. M. vooreerst zal terugkeeren. Vele zendingen hangen af van den persoon, die ze volbrengt. In dit opzigt is de gedane keus ongelukkig geweest. Had men met iemand te doen gehad, dien men volkomen had kunnen vertrouwen, zouden welligt vele zaken een anderen keer genomen hebben. Doch nu ontbrak het geloof, en zelfs de waarheid verkrijgt uit den mond eens verdachten een schijn van bedrog". Vooral ook in 's Ministers rapport van 8 Augustus 1825 (bl. 168) wijst de toon duidelijk op de meening, dat Wappers het met de waarheid niet al te best vinden kon. — En in mijn op bl. 9 noot 1 vermeld artikel in *De Indische Gids* leest men, hoezeer de heer Du Bus — sinds 10 Augustus 1825 tegelijkertijd Gouverneur

(1) Nochtans bleven er geldelijke vorderingen van de firma bestaan. Dit bleek mij uit de depèche van den Landvoogd d.d. 4 October 1827 Lr L7 *Geheim*, waarin de Commissaris, zijn in hoofdstuk XIV mede te deelen verzoek tot terugkeer doende, uiteenzet wat hij verrichtte in opvolging zijner instructie

(2) In Mijer's *Baud*, bl. 691, noot 149.

van Zuid-Brabant en Commissaris-Generaal van Indië — nog vòòr zijn vertrek op 28 September [1], bij een rapport d.d. 23 Augustus 1825 al die ongunstige berichten volkomen bevestigt. — Het kan wel niet anders dan dat het geloof aan 's mans onbetrouwbaarheid verderfelijk was voor het slagen zijner zending. De Minister zal vermoedelijk hem er niet over gesproken hebben, maar toen eindelijk de beschuldigingen over Wappers' oneerlijk verleden in druk verschenen, kon eene verdediging niet uitblijven. Een werk, dat destijds veel opgang maakte en door mij in het laatste hoofdstuk opnieuw in herinnering moet worden gebracht, omdat het tevens een scherp strafgericht over Van der Capellen's beleid hield, de *Vrijmoedige Gedachten* van den bekenden geneesheer J. E. Doornik, handelde over dat verleden [2]. Wappers verantwoordde zich bij eene aan den Minister gerichte memorie van 4 December 1826.

Alles liep dus te zamen om het niet gewenscht te doen achten, dat de verdachte naar Indië zou terugkeeren. Hij had het anders zoo zeer verlangd en ook verwacht, in verband waarmede hij reeds meubels uit Antwerpen naar zijne fraaie woning te Batavia had gezonden. Dat meldde commissaris-generaal Du Bus in een rapport uit Indië van 12 Maart 1826, ook aandringende op zijne niet terugzending en berichtende, dat hij het *zedelijk bewijs* had, dat Wappers niet belangeloos de transactie met Palmer en C° had voorgestaan [3]. De Landvoogd beloofde hierover een nader bericht, dat ik echter niet heb aangetroffen. Hetzelfde rapport deelde mede, dat Wappers' intimus *Deans* Nederlandsch-Indië stond te verlaten, in de overtuiging vermoedelijk, schreef Du Bus, dat er nu niets meer van ons Gouvernement zou zijn te halen!

Hoofdstuk X.

De afkeuring in Nederland van de in Indië voorgenomen maatregelen tot herziening van het Muntstelsel.

Ofschoon het niet in mijn voornemen ligt, gelijk ik reeds opmerkte, om in deze verhandeling het muntstelsel te beschouwen, vordert nochtans dezelfde eenheid van het geschiedverhaal, waarom

---

(1) Eerst d.d. 9 Mei 1828 werd hij als gouverneur van Zuid-Brabant ontslagen en benoemd tot minister van Staat.

(2) Zie bl. 255-256 van het boek.

(3) Zie bl. 143 noot 2 hiervóór.

ik niet in vele bijzonderheden treed, dat er eenige incidenten van in herinnering worden gebracht.

Het Indische muntstelsel, gelijk indertijd door den departementschef Goldberg, uitsluitend toch onder zijn heilloozen invloed, was geordend geworden ([1]), had bankroet gemaakt. Goldberg was echter reeds in 1818 als departementschef afgetreden en staatsraad geworden, terwijl 1 April Falck hem verving. In hooge mate verstoorde den staatsraad de inzinking van een systeem, dat hij als het alleenzaligmakende had doen invoeren, maar in plaats dat hem de oogen voor de daarin voorkomende technische fouten opengingen, was hij slechts verbitterd tegen de Indische autoriteiten — de *costumieren*, zooals hij ze, nogal zot, gaarne noemde ([2]) — die, naar zijne meening, de schuld van het fiasco waren. Vandaar, dat hij, in eene memorie d.d. 20 Maart 1826 aan den Koning over de Muntverordening van 1817 — luk, raak — al zijne bitterheid deed vallen op: „de onverzettelijke voorliefde der oude Javaansche costumieren, die de raadgevers van de Indische regering geweest zijn en door hunne listige en zelfs veeltijds onkundige impulsiën, den geldelijken omloop in Indië en die relatief tot het moederland en de nationale scheepvaart en handel bedorven hebben": op: „deze lieden, te veel doordrongen met de oude vooroordeelen en misbruiken, die onder de regeering der voormalige Oost-Indische Compagnie en later op Java hadden bestaan"; zij waren, herinnerde de zich misleidende en onbeduidende staatsman, „in stede van trouwhartige raadgevers, de uitvinders of voorstanders van de middelen, die tot het verlammen en eindelijk tot de algeheele sloping van het geldstelsel hadden gestrekt." ([3]) En even luk, raak in een ander stuk: „Het zijn ongewijde handen geweest, die de Indische huishouding opgezet en bestierd hebben en indien zulke menschen als de HH. Muntinghe en Engelhard, die onlangs hier geweest zijn en groote klachten over de onhandigheid der Indische regering aangebragt hebben, die zelfde regering aan zulke maatregelen geholpen hebben, zoo als ik meen vrij zeker te mogen stellen, dan zijn zij waard

([1]) Zie o. a. mijn artikel *De Nederlandsch-Indische standpenning van 1817* in het *Tijdschrift voor N. I.*, afl. Maart 1897, bl. 228 vv.

([2]) Zie ook zijn brief op bl. 111 hiervóór.

([3]) De Koning verzocht over dit vreemde stuk advies aan minister Elout, die er op diende bij rapport d.d. 31 Augustus 1826 I^e^ H N° 76. Na de gebreken er in aangetoond te hebben, beveelt hij aan het „te houden buiten verdere dispositie".

opontboden en gestraft te worden of ten allerminste als gevaarlijke individuën uit de Koloniën verwijderd te worden gehouden" (1)!!

Zeker geen muntstelsel, hoe uitnemend ook op zichzelve, is ten slotte bestand tegen overmatige uitgifte van papier; maar ook zonder haar was de regeling van 1817 door en door fataal. En ook overigens raakten de in deze stukken uitgebrachte beschuldigingen tegen de *costumieren* kant noch wal, al ware het reeds omdat Engelhard onder het bestuur van den gouv.-gen. Van der Capellen geen invloed op den gang der zaken heeft uitgeoefend. Ik moet overigens bekend veronderstellen het verleden van Nicolaus Engelhard (2). Oudgast stond hij tegenover de bestuursrichting van Van der Capellen-Van de Graaff. Onder Commissarissen-Generaal had hij als commissaris voor de overneming der Molukken tot hunne ontevredenheid gewerkt en was hij dientengevolge in het landelijke overgegaan. Toen kwam hij weder in ongelegenheid, nu ten gevolge van de vijandige richting, die de gouv.-gen. Van der Capellen met Van de Graaff ten opzichte van het particulier landbezit insloeg. Engelhard gaf dit aanleiding om de betrekkingen met den heer Elout te hernieuwen. Hij deed het, eerst door correspondentie, vervolgens door zich naar Holland te begeven. Dank de ontevredenheid, die daar Van der Capellen's beleid begon te verwekken, werd hij op uitstekende wijze ontvangen, zoo door den Koning als door diens Minister. Engelhard was op het Loo geweest ter audientie, bij welke gelegenheid hij mededeelde zich niet in Holland te kunnen acclimatiseeren, waarom hij naar Indië zou teruggaan. De Koning sprak hem over de Indische zaken, speciaal betreffende den handel. Engelhard meende, dat er twee voorname punten waren, die daarop grooten invloed uitoefenden: 1°. de te hoog gestelde koers van de Nederlandsche Generaliteitsgulden op Java, als zijnde in het jaar 1817 van 24 stuivers Indisch gesteld op 30 stuivers Indisch en 24 Nederlandsch; 2°. het aangenomen stelsel betrekkelijk de koffiecultuur, ter verkrijging van dat product door particulieren, zaken van te grooter gewicht, omdat daarvan teneenenmale zoude afhangen: „of de maatregelen, door Uwe

(1) Nota in eene portefeuille met stukken van Goldberg met omslag „Colonel Van den Bosch" op 's Rijks archief.

(2) Zie het belangrijke geschrift over hem van Dr. F. de Haan op bl 195 dl. XLIII (1901) van het Tijdschrift van het *Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen* en mijne *Van de Graaff-Brieven*, dl. I § 20, zoomede het Alphabetisch register van dit werk in voce.

Majesteit genomen met de oprigting van de Handelmaatschappij, waaruit in de presente toestand van zaken, voorzekers alles is te hoopen onder de bescherming en invloed van Uwe Majesteit, mits daaraan (de richting) gegeven wordt als de aard der zaken komt te vorderen". — Engelhard bepaalde zich echter niet tot dit gesprek, maar zette zijne denkbeelden uiteen in een breed geschrift aan den Koning, gedagteekend 't Loo 6 September 1824 ([1]). Den Minister in handen gesteld, diende deze er op bij een uitvoerig rapport van 18 Februari 1825 N° 14 *Geheim*, dat zeker verdient gekend te worden, al gaat het ook buiten het onderwerp dezer verhandeling ([2]). Op het bestaan van beide stukken wordt overigens de aandacht gevestigd in de *Elout-Bijdragen* van 1861, bl. 60-61. — 's Konings staatssecretaris antwoordde den Minister bij missive d.d. 26 Februari 1825 *Geheim*, l^r P^2, waarin echter tevens behandeld werd een ministerieel advies van denzelfden 18 Februari 1825 N° 16 en dat uitsluitend de regeling van het muntwezen ten onderwerp had; al weder treft ons de zorg, waarmede de zich toewijdende vorst op de hoogte der zaken trachtte te komen. De Koning, werd medegedeeld, had „met veel belangstelling" de stukken gelezen, en met het voorstel om den Landvoogd over deze aangelegenheden te hooren, kon hij zich „volkomen" vereenigen, ook wat betrof het overleggen daarbij van Engelhard's beschouwingen, voor zoover ze het muntwezen betroffen. Verder volgden eenige opmerkingen, die speciaal betrekking hadden op het muntonderwerp, en waarin de aandacht trekt de zeer juiste herinnering, dat het Indische muntwezen nooit door het Opperbestuur was vastgesteld. Had de heer Elout voor deze opmerking, die ter verdediging kon strekken voor de houding van het Indisch bestuur, wel in genoegzame mate een geopend oog? ([3])

Nog onbekend er mede, dat de Indische regeering reeds op het einde van 1824 haar eigen weg ten aanzien van het muntstelsel had gevolgd, zond de Minister bij missive d.d. 22 Maart 1825 N° 47 *Geheim*, naar Indië extracten uit Engelhard's memorie

([1]) Zie den inhoud in Bijlage IV.

([2]) Opgenomen in Bijlage V. Op denzelfden dag was den Koning aangeboden het ontwerp-contract-Handelmaatschappij: zie bl. 38 ad art 4.

([3]) De opmerkingen in den brief van den Staatssecretaris, opgenomen in Bijlage VI. — Art. 19 van het Reg. Reg^t. luidde: „De Gouv.-Gen. in Rade regelt alle zaken betrekkelijk het geldstelsel en de aanmaking en uitgifte van klinkende of papieren munt" — Zie ook de opmerking van Bousquet in zijn brief d.d. 22 Januari 1826 aan Van de Graaff in *Brieven*, dl II, N° 180 en de beschouwing in dl. I van het werk, bl 184.

en van 's Ministers eigen rapport aan den Koning (1). Het was 's Konings verlangen, heette het daar, dat na over de zaken, in de gezonden stukken behandeld, te hebben geraadpleegd eenige ervaren en kundige personen "en ook met den Heer Engelhard", de Regeering van advies diende, speciaal over het al of niet doelmatige om de voordeelen thans in de Indische circulatie aan den gulden toegekend, te laten stand houden. Mocht de uitslag der overwegingen stellig daarheen leiden, om tusschen den Gulden en den Piaster de vaderlandsche verhouding te herstellen, zonder dat andere bedenkingen zich daartegen kwamen verzetten, zoo kon de Regeering zich voor gemachtigd houden om "als eenen voorloopigen maatregel" de gangbare waarde van den Piaster te verhoogen tot zoodanigen koers, als die, in vergelijking van den Gulden op 30 st^{s}. blijvend, zoude behooren te hebben "dat wil zeggen op omtrent 75 st^{s}. Indisch". — De zaak behoorde "niet met overijling behandeld, maar ook aan geene onnoodige vertraging" blootgesteld te worden. Overzending werd verzocht van de in Indië gangbare Indische muntspeciën, geschonden en ongeschonden. Opdracht verder "om dadelijk na den ontvangst van dezen brief, den vasten wisselkoers van 25 st^{s}. Ind. voor den Gulden buiten werking te stellen". Bij het in werking brengen van die maatregelen moest gezorgd worden om "alle uitdrukkingen te vermijden, waaruit zoude kunnen worden afgeleid, dat daarin, naar de begrippen van het Gouv^{t}, eene verandering van muntstelsel ligt opgesloten, en het komt zelfs voor, dat dit eene geschikte gelegenheid zal zijn, om door de uitdrukkelijke verklaring van het tegendeel, den misslag te herstellen, die in den tijd, door het inlasschen van dezen wisselkoers, onder de verordeningen van het muntstelsel, begaan is". — De Minister achtte het overbodig aan te dringen op de noodzakelijkheid, om het onderzoek "met de meeste naauwkeurigheid en volledigheid" te bewerkstelligen; "het belang der stoffe" prees zichzelf genoegzaam aan; alle punten, waaromtrent twijfel mocht heerschen, dienden gebracht te worden "tot de meest mogelijke klaarheid", ten einde den Koning in staat te stellen "deze tedere zaak op goede en duurzame gronden te regelen". Verder werd verzocht aanvulling van eene overgelegde *Beschouwing* over het verleden van het Indische muntwezen, zoo de Indische archieven daartoe gelegenheid aanboden (2).

Engelhard was intusschen d.d. 17 September 1824 vol hoop naar

(1) Verg. *Elout's Bijdragen* van 1861, bl. 60.

(2) Van deze *Beschouwing* is reeds melding gemaakt op bl. 162 hiervóór.

Batavia teruggekeerd. Hij kon dit met te meer gerustheid doen, omdat men destijds in Holland niet anders wist, dan dat de heer Van der Capellen in den loop van dat jaar zou aftreden. De Minister had dan ook niet den Landvoogd, maar den luitenant-gouverneur De Kock, namens den Koning een brief geschreven ter aanbeveling van Engelhard. Dit alles viel geducht tegen. In Maart 1825 was in Holland het bericht gekomen, dat de heer Van der Capellen er nog een jaartje zou aanknoopen (bl. 57 vv.), zoodat toen de heer Engelhard d.d. 6 Februari 1825 te Batavia aankwam, hij alsnog met dezen Landvoogd moest rekening houden. De Kock had den Gouv.-Gen. op de hoogte gesteld van de ontvangen aanbeveling, maar al werd ook Engelhard met de meeste beleefdheid ontvangen, verder leverde de ontmoeting geene resultaten. In eene breede missive d.d. 12 Maart 1825, waarin het beleid der Indische regeering menige veer liet zitten, uitte Engelhard aan Elout zijn teleurstelling hierover, de Gouv.-Gen. zich maar vasthoudende, schreef hij, „aan de opiniën van den raad van Indië Van de Graaff, een zeer verstandig man, maar die de plank ook wel eens misslaat" ([1])!

Ook aan 's Konings staatssecretaris J. G. de Meij van Streefkerk richtte hij denzelfden dag, dat minister Elout werd geschreven, een brief, uitweidende over de Celebessche zaken en het betreurende, dat hij nog den heer Van der Cappellen aantrof, waardoor bezwaar bestond om archiefstukken aan te vragen, die Engelhard noodig had voor de samenstelling van eene memorie, den Koning alsnog toegezegd.

De Gouv.-Gen. liet dus den heer Engelhard buiten de muntquaestie, zich er toe bepalende om de ministerieele depêche van 22 Maart 1825 met hare bijlagen in handen te stellen van de financieele commissie ([2]). Hoe die stukken opgenomen werden., waar reeds het Indisch besluit van 3 December 1824 eigenmachtig eene herziening van het muntstelsel had aangenomen ([3]), laat zich wel denken. Den 16n December 1825 diende deze Commissie een rapport in, waarvan men zich den omvang kan voorstellen, door de mededeeling, dat het, behalve tal van bijlagen, niet minder dan 510 bladzijden officieel formaat groot is. Deze arbeid is eene allerbelangrijkste bijdrage voor de geschiedenis van het Indische muntstelsel: bij de samen-

---

([1]) Zie *Brieven-Van de Graaff* dl. I, § 52, sub *d* en noot 2 op bl 161 aldaar. De in den tekst aangehaalde woorden op bl 171.

([2]) Vermeld in noot 3 bl. 128 hiervóór

([3]) Zie bl. 141

stelling van eene afzonderlijke monographie over dit onderwerp mag men het niet ongelezen laten [1]. — Eene geheime resolutie van 31 December 1825 N°. 7 vereenigde er zich geheel mede, onder betuiging aan „de Kommissie in het algemeen en inzonderheid het Lid derzelve, Mr. *H. J. van de Graaff*, als hebbende zich opzettelijk met dat travail belast, het bijzonder genoegen en den opregten dank der Regering". — Bij geheime missive van denzelfden datum N°. 9 bood de Gouv.-Gen. het dossier den Minister aan; de Landvoogd wees er op, dat het gansche onderwerp „tot den bodem is onderzocht en uiteengezet"; verder dat in opvolging van de intusschen ontvangen last des Konings d.d. 26 Juni 1825 N° 99 [2] geene verandering in het muntstelsel van 1817 was bevolen, „hoezeer van de dringende noodzakelijkheid van hetzelve, op den voet, door de Kommissie voorgesteld, overtuigd"; maar dat ook... geen gevolg was gegeven aan den last vervat in de ministerieele missive van 22 Maart 1825 N°. 47 [3] tot gedeeltelijke verbetering, oordeelende „dat alle maatregelen, welke eene strekking mogten hebben, strijdig met de gronden, waarop het verbeterd muntstelsel zoude behooren te rusten, niets dan verwarring en onzekerheid zouden kunnen te weeg brengen, en de zaak uit haar geheel rukken". — Ook overigens was de toon van het daarbij den Minister overgelegd en aan den Gouverneur-Generaal gericht rapport der Commissie wel in staat om den departementschef te prikkelen. Zoo b.v. waar deze het hierna door mij gespatieerde las op bl. 398, hoe door de Indische regeering en Zijne Excellentie den Landvoogd er naar gestreefd was: „alle de zaden van welvaart, volksgeluk en nijverheid, ten voordeele van Indië, en *ten nutte van het moederland* te ontwikkelen en uit te breiden, welke onder Uwer Excellenties verlicht en weldadig bestuur, met zoo vele zorg en opofferingen geplant en aangekweekt zijn geworden, *en nu gevaar loopen, om onder het onkruid te verstikken*". — Op het ministerie trok men het zich natuurlijk aan; en zoo las men als potlood-kantteekeningen op het eerste gespatieerde: „Aan het moederland is niet veel gedacht", op het tweede schamper: „Men had kunnen bijvoegen: onder het onkruid van de maladministratie van de regering in het moederland".

(1) J. P. P. van Zuylen van Nyevelt maakte er trouwens reeds van gebruik voor zijne *Bijdrage tot de Geschiedenis van het Muntwezen in Neerland's Oost-Indische Bezittingen* in de „Bijdragen tot de kennis der Nederlandsche en vreemde Kolonien". Utrecht 1847

(2) Vermeld op bl. 167.

(3) Zie bl. 189-190.

De Indische regeering bleef overigens handhaven de denkbeelden, vervat in hare resolutien van 3 December 1824 l^t L en 16 Januari 1825 l^t C, beiden *Geheim* (1), houdende, dat het muntstelsel op de doelmatigste wijze zou worden geregeld, door al de speciën te laten op den ouden voet. met uitzondering van den Nederlandschen gulden, die gebracht zoude worden op 25 stuiver Indisch, onder verklaring voorts, dat eene ropij van 228 azen fijn zilver, aan innerlijke waarde, en gangbaar voor 30 stuiver Indisch, behoorde te worden de standpenning van Nederlandsch-Indië.

Maar het Opperbestuur had de ontvangst dezer depêche niet afgewacht om nu zelf in het muntstelsel verandering te doen brengen. Sinds het afgaan der ministerieele depêche van 22 Maart 1825 was in Nederland nader bekend geworden, wat men in Indië eigenlijk wilde, doordien de in Mei aangekomen Wappers Melis, de daareven genoemde resolutien van 3 December 1824 en 16 Januari 1825 had medegebracht (2). De Koning kon zich met dit optreden, daargelaten zelfs of de maatregelen op zichzelf genomen goed waren, niet vereenigen; in overeenstemming met minister Elout (3), was de Vorst van oordeel, dat de gronden van het Indische muntstelsel dienden gelegd te worden door het Opperbestuur, en dat de beginselen ervan moesten in overeenstemming zijn met het stelsel in Nederland. De verdeeling in stuivers en de gangbare waarde der speciën behoorden alzoo in beide landen gelijk te zijn. Den 8n September 1825 had de Minister hierover eene conferentie met den Vorst. Aangenomen werd tevens, dat de aloude begrippen van eene meerdere waarde van het zilver in Indië niet langer gehuldigd moesten worden. In verband hiermede kon ook vervallen het op bl. 130 noot 1 en 140 bedoelde koninklijk besluit van 16 Januari 1821 N° 72, in Indië afgekondigd d.d. 13 November d. a. v., Staatsblad N° 48, houdende o. a. verbod tot invoer van de Nederlandsche munt in de Koloniën — een verbod, dat zijn oorsprong verschuldigd was aan den hoogen koers in het Indisch muntstelstel van 1817 den Gulden toegekend — zoodat die uitvoer nu naar alle andere landen vrij was.

Overeenkomstig het in die conferentie behandelde, bood de Minister bij rapport d.d. 10 September 1825 l^r A^1 *Geheim* een ont-

(1) Zie bl. 141 en 153: op laatst vermelde bladzijde staat abusievelijk 2 December.

(2) Zie bl. 153 en 156.

(3) Zie bl. 166.

werp aan, dat vastgesteld werd bij koninklijk besluit d.d. 12 September 1825 l^{r} C^{12} *Geheim* (1). Daarin waren slechts de grondbeginselen, van het Indische muntstelsel opgenomen, waarnaar commissaris-generaal Du Bus eene verordening zou uitvaardigen. Aldus ontstond het besluit van dien Commissaris d.d. 18 Februari 1826 N° 1, Staatsblad 1826 N° 7, „houdende bepalingen omtrent de invoering van een nieuw Muntstelsel voor Nederlandsch Indië" (2). Hoe zwak echter ook bij een man als Elout de gezonde beginselen van een muntstelsel waren, bewees, wat in dat zelfde staatsblad, overeenkomstig de regelen van het koninklijk besluit (art. 7), bepaald werd bij art. 6. De koperen munt zou namelijk blijven bestaan „uit de thans in omloop zijnde dubbele, enkelde en halve duiten, *welke zullen gangbaar zijn tot vijf duiten voor een' stuiver*, *of honderd duiten voor den gulden*". En dat was nu waarlijk de uitvoering van het groote beginsel, dat de gulden in Indië op gelijken voet met dien in Nederland moest worden behandeld, waar dan toch de gulden gesteld was op 100 centen, gelijk aan 120 duiten! Hoe kwam de Minister tot dezen bijna onbegrijpelijken en in zijne gevolgen zoo grooten misstand? Ten dien aanzien schreef hij in zijn rapport: „De inlander is op Java en elders aan eene rekening in *stuivers* en *duiten* gewoon; op het kopergeld heeft het Gouv^{t} eene groote winst, door hetzelve in omloop te brengen tot eene lagere waarde, dan de kosten van aanmaak en aanvoer bedragen; men heeft groote hoeveelheden koperen duiten bij de Handel Maatschappij besteld; dit alles pleit genoegzaam om de duiten als scheidemunt te behouden". Hoe kon dat nu in ernst een argument heeten voor het stellen van 100 duiten: was dan in Nederland het koper geen scheidemunt, terwijl men er stelde 100 centen d. i. 120 duiten? — En na het aangehaalde bij de inleidende beschouwingen te hebben opgemerkt, schrijft de Minister nog bij het artikel, waarin deze ongelukkige bepaling voorkwam: „Geene bijzondere opheldering wordt bij art. 7 vereischt, dan alleen deze, dat daar het kopergeld tegen eene gedwongen waarde in omloop is, men hetzelve slechts moet laten dienen tot de betaling van kleine munt." Vandaar het voorschrift in art. 6: „Niemand zal kunnen verpligt worden, om, in betaling van groote of kleine sommen, meer dan ter waarde van tien guldens aan koperen duiten aan te nemen"; maar 't was alvast

(1) Het K. B afgedrukt bij *Louw*, dl. II, bl. 177-179.

(2) Het advies van den Raad van Indië er over bij *Louw*, dl. II, bl. 180.

geene kleinigheid om in betaling van eene schuld, groot f 10, te moeten aannemen één duizend duiten en evenmin, dat men daarmede 200 duiten werd te kort gedaan (1). De op Java gangbare ropijen werden buiten werking gesteld „met uitzondering der Sicca-Ropij" (art. 4), welke uitzondering gerechtvaardigd was, schreef de Minister, op grond dat: „dezelve worden onder behoorlijk toezigt en in eenen goeden uitwendigen vorm, te Calcutta geslagen, en er is geene zwarigheid om dezelve te rangschikken onder die vreemde munten, aan welke, des noodig, een wettige koers kan worden gegeven." — Dat het verbod tot uitvoer van Nederlandsche guldens naar de Koloniën, overeenkomstig het op bl. 192 aangeteekende, werd ingetrokken, blijkt uit art. 9.

Met de vaststelling nu van het koninklijk besluit van 12 September 1825 kon de daarna ontvangen Indische muntdepêche van 31 December 1825, vermeld op bl. 192, buiten behandeling blijven. „ware het niet", schreef de Minister aan den Koning, „dat het onderwerp, daarin behandeld, van zulk overgroot belang is, dat het geenszins overbodig, maar integendeel nuttig en leerrijk moet geacht worden, om ook, nadat de zaak reeds is beslist, na te gaan, of de beslissing op goede gronden heeft gerust". In een voortreffelijk rapport d.d. 29 Juli 1826 1ᵗ H. N°. 135ᵏ tracht de Minister dan aan te toonen, dat dit inderdaad het geval was (2). Niettemin maakte de herziening fiasco. Commissaris-Generaal Du Bus kwam bovendien voor andere toestanden te staan, dan waarop de koninklijke beginselen waren gesteld geworden. In plaats van de maatregelen hiernaar te wijzigen, achtte hij zich door de nu eenmaal vastgestelde regelen gebonden: eene trouwe navolging, die zelfs minister Elout gewraakt heeft (3).

Van den Commissaris-Generaal was bovendien de fout in art. 6, waardoor het publiek verplicht werd tot 1000 duiten in ontvangst te nemen voor f 10; immers het door het Opperbestuur gesteld beginsel ging niet verder dan het koper te doen strekken voor „kleine betalingen, van welke de hoegrootheid nader in Indië zoude worden geregeld" (4). Het werd inzonderheid een ramp voor de ambtenaren

(1) Zie de gedachtenwisseling hierover met den Raad van Indie, die de f 10 nog wel tot f 100 had willen opvoeren, bij *Louw*, dl. II, bl 182-183

(2) Een overzicht van dit rapport in Bijlage N° VII.

(3) Zie Van der Wijck's proefschrift, bl 83 en de beschouwingen hierover van De Klerck in zijn *Java-oorlog*, dl. IV, bl. 112 (verg hiervóór bl. 9 noot 2).

(4) Men zie verder over art. 6 het rapport d d 3 Augustus 1826 van den Minister aan den Koning in Pairé's *Munt- en Bankwezen*, bl. 114 vv.

en militairen; immers de particulier had het althans gedeeltelijk in handen om vooraf te vorderen het minimum koper, dat voor de te presteeren diensten in betaling zou worden gegeven En dan de militair op expeditie met al dat koper! Men kent trouwens de geschiedenis: Indië werd met duiten als overstroomd [1]. Toen echter reeds in 1828 het denkbeeld opkwam om het koper te verminderen — door „het herstellen van de gangbare waarde der duiten op 120 van den gulden, waardoor van zelve, het ongerief dat eene gegeven hoeveelheid duiten in den omloop mogt veroorzaken, met 20 pCt. zal verminderen" — antwoordde minister Elout bij missive d.d. 21 Januari 1828 I[r] H. No. 13[k] *Geheim* aan zijn collega van Financiën:

„De vraag doet zich hier voor of een zoodanigen maatregel wel immer aan te raden zij, zoo wel omdat daardoor het gemak der decimale rekening zoude verloren gaan als omdat dezelve eene groote mate van wankelbaarheid bij het bestuur zoude aanduiden. Ik ben zeer genegen die vraag ontkennend te beantwoorden, doch heb evenwel gemeend het hier bedoelde middel te moeten opperen, te meer daar aan den anderen kant ook dient in overweging genomen te worden, of niet de groote winst die, bij het behouden der tegenwoordige gangbare waarde op de fabrikatie van duiten te behalen is, aanleiding geven zal tot eenen gestadigen toevoer van die munt, uit vreemde landen.

„Het terugbrengen der duiten op 120 voor den Gulden, zoude schadelijk zijn voor degenen, die op dat oogenblik groote hoeveelheden van die munt, tegen den koers van 100 voor den Gulden, bijeen vergaderd, onder zich mogten hebben. — Men zou dus hier en daar schadeloosstellingen moeten geven: doch zoo men vooraf zoo veel duiten uit den omloop kan trekken, dat daarvan nergens groote voorraad onder de ingezetenen is, en de overblijvende duiten integendeel in alle handen, bij zeer kleine partijen, verspreid zijn, zullen de gevallen, waarin schadevergoeding gevraagd zal worden, slechts zeldzaam zijn."

Aldus werd minister Falck's ideaal verwezenlijkt, toen hij in diepe

(1) „Er is eene aanmerkelijke hoeveelheid goud en zilver op Java aangebragt, het is uit den omloop weggevaagd, men ziet duiten en niets dan duiten. dit is de algemeene kreet!" Bl 41 van *De Nederlandsche Hermes*, Juli 1827. — „Men zag later niets dan kopergeld in omloop, en de enkele zilveren gulden. die nog in de wandeling werd gevonden, had, als handelsartikel, een waarde van 160 tot 180 duiten": bl. 495 dl. III der *Herinneringen* van E. Francis, president der Javasche Bank (1859)

kennis van Indische toestanden geestdriftig bij missive d.d. 17 Februari 1824 N° 29/27 uitriep: „De koperen munt eindelijk — de duiten — dit krachtigst hulpmiddel ter bevordering van industrie en welvaart onder den inlander, hoe voordeelig zoude de aanvoer daarvan zijn. . . ." (1)!

Zoo werd onder een man als Elout mede het koper in goud omgezet, gelijk onze Inleiding op bl. 7 het uitdrukte.

HOOFDSTUK XI.

Weigering van de Indische regeering in Juni 1825 om gevolg te geven aan een ministerieel schrijven, waarin 's Konings opdracht niet vermeld stond.

Aan het slot van Hoofdstuk VII bl. 123-125 bracht ik in herinnering eene depêche van 12 November 1816 van Commissarissen-Generaal, waarin zij, niettegenstaande hun groot geldgebrek, mededeelden gouvernementsproducten naar Holland te hebben gezonden, omdat dit een goeden indruk in Holland zou maken.

„Dit was juist het tegenovergestelde geval", berichtte minister Falck d.d. 14 Juni 1818 N° 36/8/7 naar Indië. „De commercie was geheel ter nêer geslagen, door te vernemen dat het Gouvernement produkten overzond, die volgens Art. 81 van het Reglement in Indië moesten verkocht worden, en dus bij den aanvang reeds deelnam in den handel, welke nogtans geheel was vrijgesteld en wel dat hetzelve zich alleen bepaalde tot de koffij, die als het meest gewilde produkt het hoofdartikel van den handel en vaart op Indië uitmaakte: en het liet zich zelfs een tijd lang aanzien, dat deze handel en vaart aanmerkelijk zouden verflauwen. Gelukkig is deze vreze naderhand verdwenen en inmiddels heeft men het ontwerp gevormd om de door Uwe Exc. afgezondene koffij zeilende te verkoopen (2) . . . .

„Hoe welmeenend dus het oogmerk der afzending van produkten *in natura* zijn moge, om, door alle mogelijke voordeelen van dezelve te trekken, met minder fonds eene grootere schuld af te doen, zoo heeft de ondervinding doen zien, dat dit oogmerk niet altoos bereikt,

(1) *Louw*, dl. II, bl. 32 — De brief werd door mij ook aangehaald op bl. 113 hiervóór.

(2) Op dit zeilende verkoopen vestigde ik bereids de aandacht: zie bl. 120 — Daarna zet de Minister uiteen de bezwaren, die overigens tegen producten-toezending bestaan met het oog op spoedige voorziening van de behoeften aan geld bij het ministerie.

maar door onvoorziene toevallen gedeeltelijk teleurgesteld en zelfs ten eenemaal verijdeld kan worden. Het aanzienlijk voordeel door de rijzing van den prijs der koffij kan geenzins ten bewijze strekken, dat buiten ongelukken, het doel altoos kan bereikt worden, want die rijzing is een toevallig geluk in den handel, hetwelk, even zoo wel als met de arak, zoude hebben kunnen tegenloopen. En wanneer bovendien in aanmerking wordt genomen, dat het Gouvernement, door deszelfs meerderen omslag en mindere gelegenheid om van alles partij te kunnen trekken, niet dan zeer zeldzaam zoodanig voordeel op de produkten kan genieten als de commercie daarvan weet te trekken, terwijl deze zich weder beklaagt, dat de speculatiën in den handel door den minderen verkoop in Indië en meerderen aanvoer voor Gouvernementsrekening hier te lande onzeker worden gemaakt, dan twijfel ik geenzins of UHEdG. zullen met mij instemmen, dat zoo lange de produkten in Indië met genoegzame mededinging kunnen worden verkocht, de overzending derzelve voor rekening van het Gouvernement kan en behoort te worden vermijd ..."

Daarom was het nog niet noodig, dat ingeval van remise de alzoo in Indië door verkoop verkregen gelden, naar Nederland werden overgemaakt, herinnerde de Minister, aangezien de gezagvoerders der uit Holland vertrekkende koopvaardijschepen, van het ministerie medekregen z.g. *credietbrieven*, houdende de bedragen, waarvoor zij op de gouvernementsveilingen *in Indië* mochten koopen, sommen, die dan vereffend werden, niet in Indië, maar in Holland: terwijl dus door deze behandeling de mededinging bij den verkoop vermeerderde, werd door het middel der credietbrieven de gelegenheid gegeven "om gelden naar welgevallen te kunnen overmaken". (1)

Hoezeer het Opperbestuur aan deze behandeling hechtte, blijkt nog uit een rapport d.d. 30 October 1820 N° 32 (2) van den Minister aan den Koning. De Indische regeering was destijds door de kosten van de Palembangsche verwikkelingen buiten staat geweest genoegzaam geld over te maken. Wijl er dit echter in Nederland moest zijn voor het uitrusten van Indische troepen, stelde de Minister voor, f 250000 bij de Nederlandsche Bank voor 3 maanden tegen 5 % 's jaars op te nemen met in pandgeving van een gedeelte der in 's Rijks pakhuizen voorhanden zijnde specerijen; in zijn schrijven

(1) De belangrijke brief van den Minister in Van Deventer's *Nederlandsch gezag enz.*, bijlage LIV, bl. 248-251: ik heb echter het archiefstuk gebruikt: vandaar afwijkingen van het stuk, zooals Van Deventer het publiceerde.

(2) In mijne *Van de Graaff-Brieven*, dl. I, bl. 91 is abusievelijk gedrukt 1818.

aan den Koning voegde hij echter het volgende over de wijze van behandeling te Batavia verschoonend er aan toe: "De Hooge Regering is er, ik erken het, op bedacht geweest om dit gemis door het overmaken van producten te vergoeden en waarschijnelijk is er nimmer eene kostbaarder lading specerijen geweest dan die, met welk de *Ida Aleida* thans regtstreeks uit de Molukkos naar het vaderland op weg is en die ik gedeeltelijk te Antwerpen en gedeeltelijk in Engeland voor een millioen gulden heb doen verzekeren (1). Maar terwijl de assurantie-premie al zeer spoedig en de vracht dadelijk na de aankomst van dien bodem moeten worden voldaan, kan het grootste deel der producten, die met hetzelve worden verwacht, eerst te gelde gemaakt worden, in den loop van den aanstaanden zomer, en, in zoo verre ware het wenschelijk geweest, dat men zich te Batavia had in staat bevonden om remises op den gewonen voet te bewerkstelligen" (2).

Die *gewone voet* was erkenning van den *credietbrief*, waardoor dan tevens gelegenheid bestond, lazen wij, "om gelden naar welgevallen te kunnen overmaken".

Indien dus de houder van zoo'n brief, als de meestbiedende, kooper werd, behoefde hij niet in Indië te betalen, doch kon het bedrag in Holland worden verrekend. Dat was één vorm van *welgevallen*. Een ander echter bestond hierin, dat de Indische regeering den credietbrief niet erkende, zoodat de schipper òf te Batavia geld moest zoeken om te kunnen koopen, òf onverrichter zake, wat dit punt betrof, terugkeeren. Hierbij vond alzoo het ministerie geen baat; maar de uitgeputte staat der Indische kas liet dikwerf geen anderen uitweg toe. Het was dan ook deze drang naar remises in den vorm van credietbrieven, die o. a. den voor een gezond begrootingsbeheer opkomenden Bousquet met vreeze vervulde. Zoo drukt hij in een schrijven d.d. 13 Juli 1819 aan Van de Graaff de hoop uit (3), dat ter wille der begrooting van dat jaar, "Z. Exc. nu geene credietbrieven meer honoreert, niettegenstaande de Hoofddirectie zulks heden ten aanzien van de *Clara* voorstelt, terwijl het montant der geaccepteerden van 1 Jan. tot nu toe, buiten de *Clara*, reeds f 644.000 beloopt". Den 23n October 1819 vervolgt hij (4):

(1) Dat was goed ook: het schip verging bij het inzeilen van de Simonsbaai aan de Kaap, gelijk berichtte de *Bataviasche Courant* van 17 April 1819

(2) Op bl. 134 van Falck's *Ambtsbrieven*

(3) *Brieven-Van de Graaff*, dl. II, bl 52

(4) *Brieven-Van de Graaff*, dl. II, N° 39

"Maar ik zie er geen gat in, zoo wij de som van f 800.000, voor de credietbrieven vastgesteld, nog gaan vermeerderen. De propositie van V. ([1]) is om alle, die er maar opkomen, te honoreeren, en hij bouwt dezelve op gronden, van welker valschheid ik tot in het merg mijner beenderen gepenetreerd ben, en die ik op de nota van aanmerkingen, welke ik u heb toegezonden, en tot mijn spijt zonder daarvan een afschrift te houden, zoo goed mij de tijd toeliet, heb gedeveloppeerd. Gisteren is er een nieuwe credietbrief van het pas uitgekomen schip *Dijkzigt* gepresenteerd. De meerderheid van den Raad ([2]) adviseert den Gouverneur stellig op de gronden in ons rapport gedeveloppeerd, om denzelven niet te honoreeren. V. heeft zich weder partij gesteld en gerefereerd aan zijn afzonderlijk advies; en naar hetgeen ik al pratende met zeker iemand over dat sujet heb kunnen nagaan, zoo triompheert hij bij de Patres Conscripti, aan welke die stukken ter napikking zijn gezonden ..... Enfin, mijn vriend, ik betuig u, dat, zoo lang de Gouverneur geene resolutie deswegen heeft genomen, ik er 's nachts niet van slapen kan. V. ligt op zijne luimen, *Timeo Danaos* ([3]). En wanneer hij de Straat eens uit is, kan het hem weinig meer schelen hoe of het met ons huishouden gaat. Eene mooije vertooning bij den Minister .... De koophandel geprotegeerd .... en meer ander fraais: maar van ledige kassen, van buitengewone uitgaven tot het dempen van revoltes, daarvan basta! De tulband van den Palembangschen sultan zal alles weder goed maken, en zoo men dien niet krijgen kan, zijne sik of zijne ooren! *Di! prohibite malum* ([4]). Gij meendet in uwen laatsten, dat even zoo als er een apart Onze Lieve Heertje is voor dronken lieden en kinderen, er nog wel een bij mogt komen voor de Inspectie van Financiën; ja, zeg vrij: voor gansch Indië, want hoe de boel nog te regt komt, dat is buiten het bereik van mijn zigt." — En den 26n October 1819 als hij er bij Van de Graaff op aandringt al zijn invloed aan te wenden om goed bij kas te zijn ([5]): "Hoe is het dus mogelijk, dat men in zulk een oogenblik voorstelde, en het den Gouverneur smakelijk trachtte te maken, om

([1]) Veeckens, de hoofddirecteur van Financien. Zie over hem *Brieven-Van de Graaff*, dl. I, § 24. Een naar het schijnt onsympathiek man. Bousquet hield het er voor, dat hij op het accepteeren stond, ten einde een wit voetje in Holland te krijgen, waarheen hij zich weldra zou begeven.

([2]) Raad van Financien

([3]) D. w. z. Ik vrees de Grieken

([4]) D. w. z. Goden! verhoedt het kwaad

([5]) *Brieven*, dl. II, bl 67-68.

alle de credietbrieven onbepaald te accepteeren, en de bij het besluit van 6 October N° 1 (waarbij de begrooting is gearresteerd) bepaalde som voor dit object zoo maar losweg en zonder reserve overschrijde? In Gods naam, mijn vriend, sterk toch onzen Hoogen vriend in zijne eens aangenomen principes. Men zoekt hem te belagen of vliegen af te vangen. *Incedis per ignes suppositos cineri doloso* (1). Zoo het van de zijde van V. geene verregaande onverschilligheid of zorgeloosheid is, moet het kwade trouw zijn: en het triumviraat is zijne dupe. De voorgewende belemmering, die aan den handel zoude worden toegebragt door het niet-honoreeren der credietbrieven is een bullebak. Ik heb er het levendigst bewijs van in het onlangs ingediend request van Van der Kaa, Hath en C°, die een credietbrief ter acceptatie hebben gepresenteerd van 30000 Sp. M., ten behoeve van het schip *Dijkzigt*, schipper Azon Jacometti. Deze man, die mij reeds verscheiden malen heeft bezocht, heeft mij gewaarschuwd om met de brieven of pakjes, die ik hem mede zoude willen geven, niet te lang te dralen, vermits hij niet langer dan 3 weken hier dacht te blijven, *daar zijne lading reeds voor hem gereed lag*, en hij niet, zoo als anderen (dit zijn zijne eigen woorden), op de aanstaande koffijverkooping behoefde te wachten, om zijn schip vol te hebben. En voor dit schip pretendeert men den credietbrief noodig te hebben om er op de aanstaande verkooping gebruik van te maken!"

De Indische regeering had inderdaad bezwaar tegen deze telkens terugkeerende pressie uitoefenende credietbrieven. Zij begon dientengevolge het Opperbestuur bescheidenlijk te verzoeken zich ten deze in te toomen, zelfs te *bidden*, gelijk het luidt in haar schrijven d.d. 6 October 1819 aan den Minister (2): „dat voor niet meer op de Indische kas gedisponeerd worde, hetzij door afgifte van credietbrieven of op welke andere wijze ook, dan door haar gemakkelijk kan gedragen worden en zij alzoo gewaarborgd blijve, om door het uitgeven van alle voorhanden fondsen ooit in verlegenheid te kunnen geraken, eene verlegenheid, welke hier van de schromelijkste gevolgen zou kunnen zijn". Maar toen dat *bidden* niet hielp en er steeds credietbrieven opkwamen, zag de Indische regeering zich wel genoodzaakt de ministerieele stukken af te wijzen, ja men liet eenvoudig den ministerieelen drang naar remises onbeantwoord. Een der vol-

(1) D. w. z. Gij loopt op vuur, verborgen onder bedriegelijke asch.
(2) *Louw* dl. II, bl. 591.

doeningen op dit gebied had bovendien de Indische regeering op een noodlottigen weg gebracht. Minister Falck deelde mede, dat in 1821 op eene *aanzienlijke remise* gerekend werd, wijl die om dringende redenen noodig was, dat de gewone verzending van specerijen in dat jaar gevolg moest nemen en dat in het begin van 1822 de eerste aflossing der oude schuld moest plaats hebben. Dadelijk, namelijk bij resolutie van 27 Juni 1821 N° 45, werd dientengevolge besloten tot verzending naar Nederland van al de specerijen, die niet tot eigen gebruik in Indië en voor de Indische en Chineesche markten noodig waren, zoomede om bovendien nog eene som van f 200.000 in wissels over te maken. Maar nu was de Indische kas zoo volslagen uitgeput, dat bij resolutie van 6 Juli 1821 N° 1, aangevangen werd met de uitgifte van 9 % promessen tot een bedrag van f 2 millioen. De Regeering deed het wel „met een bloedend hart", maar allengs geraakte men er aan gewoon en ging men op dien weg voort, terwijl het hart er niet meer sneller door klopte. Dat gaat zoo. (1)

Na deze vertooning mocht minister Falck verder te vergeefs uitzien naar remises. Slecht op de hoogte, vond hij deze houding der Indische regeering lang niet „voegzaam" en hield hij er haar van verdacht, dat de meening te Batavia bestond, er aan alle geldelijke verplichtingen was voldaan, met de toezending van specerijen. „In dit systema", schreef de Minister hierover geërgerd, bij missive d.d. 17 Februari 1824 N° 29/27 aan den Landvoogd (2), „is het geen wonder, dat het accepteren van credietbrieven, dat trouwens sedert lang geen plaats meer heeft gevonden, als eene verkeerde edelmoedigheid beschouwd wordt" . . . . .

Toen Bousquet zoo ernstig waarschuwde tegen het voldoen der credietbrieven, leefde men echter nog in den tijd van schuldvrijheid jegens den vreemdeling; doch later veranderde dit ook. De Calcuttasche firma Palmer en C°. hielp ons aan gelden voortdurend; haar agent Deans en C°. te Batavia behandelde die zaken rechtstreeks met onze autoriteiten; de producten of hunne opbrengsten moesten ter vendutie door hare tusschenkomst strekken om de aldus gemaakte schulden te vereffenen. Zoo in dezelfde maand, dat de Minister klaagt over het niet zenden van remises, keurt de Landvoogd bij resolutie d.d. 12 Februari 1824 Ir B. *Secreet* goed de handelingen van den Hoofddirecteur: „betrekkelijk de verzending der toen reeds ingekochte

(1) Zie *Louw*. dl II, bl 597-598

(2) Den brief haalde ik reeds aan op bl 113

en sedert op autorisatie van den Gouverneur Generaal door inkoop gesuppleerde hoeveelheid producten, dienende tot dekking der genegotieerde fournissementen in zilver specie en tot verevening der schuld aan het huis van *Palmer en C*°. te Calcutta". — En men moest daarbij wel den schuldeischer in veel genoegen geven, niettegenstaande de Landvoogd een en andermaal den Hoofddirecteur te kennen geeft, gelijk o. a. bij art. 4 van het overigens ook goedkeurend besluit d.d. 22 November 1823 I[r] A.: „dat de commissie-gelden voor de transactie, door hem ter zake voorschreven betaald, den Gouverneur-Generaal als een belangrijk bezwaar voor 's lands schatkist zijn voorgekomen".

Wat blijkt intusschen uit dit alles met betrekking tot den uit Nederland komenden drang op het Indisch bestuur om geld of producten? Over en weer werd het als eene gewone zaak beschouwd, dat aan uitnoodigingen van het ministerie tot het afstaan van producten geen gevolg werd gegeven. De credietbrieven werden geweigerd en de Minister kreeg geen antwoord. Het Opperbestuur berispte er wel de Indische regeering over, dat Indië niet de gelden terugzond, die in Nederland waren voorgeschoten, doch maakte van dit niet eerbiedigen der ministerieele aanschrijvingen geen *casus belli*. Het beginsel ten deze werd niet gesteld; men vond de behandeling alleen niet „voegzaam".

Een tiental maanden na die missive van 17 Februari 1824, gaat weder eene depêche van het departement af· minister is echter de heer Elout. De depêche van 19 December 1824 N°. 3/288 (1) handelde weliswaar niet letterlijk over credietbrieven, doch in zoover kwam de zaak op hetzelfde neer, dat de Indische regeering werd verzocht koffie aan bepaalde schepen af te staan en dat de kas te Batavia het geld er voor niet kon missen. Nu echter bestond het groote verschil, dat de teleurgestelde handelaren niet particuliere firma's heetten, maar de belanghebbende de Handelmaatschappij was.

Allereerst moeten wij met den inhoud van dat historisch geworden schrijven bekend worden. Het is reeds gedrukt, maar het trok meermalen mijne aandacht, dat Elout's aanhalingen uit brieven, ofschoon *in substantie* volkomen juist, dikwijls slechts iets meer dan 'n substantieel weergeven inhouden, in ieder geval niet *letterlijk* de aangehaalde woorden bevatten. Zoo is het ook het geval met dit schrijven, gelijk het voorkomt in de *Elout-Bijdragen* van 1861,

(1) Ook reeds vermeld op bl 33

bl. 68 vv., en daar het hier juist aankomt op de manier van zeggen, in haar geheel, laat ik den brief nu volgen:

Aan de Nederlandsche Handel Maatschappij is dezerzijdsch de verzekering gegeven, dat zij, voor de retourladingen der twee schepen(¹), die nu eerlang met Gouvernementsgoederen en troepen naar *Java* vertrekken, en dadelijk naar herwaarts terugkeren zullen, te Batavia, des verkiezende, zal kunnen bekomen eene hoeveelheid van twaalf duizend (12000) pikols koffij bonen, uit 's lands voorraad, welke koffij haar zal worden aangerekend tot den prijs dien de standaard van de markt, te *Batavia*, op den dag der overeenkomst, zal medebrengen.

Ik verzoek Uwe Excellentie mitsdien, om de voormelde hoeveelheid koffij, te nemen uit den pluk der *Preanger Regentschappen*, ter beschikking te willen doen stellen van dengenen, die daartoe van wege de Directie der Maatschappij zal zijn gemagtigd, om te strekken in mindering van de sommen, die dezelve van het Indisch bestuur zal te vorderen hebben, ter zake van den overvoer der goederen en passagiers, die met de schepen *Betseij en Caroline*, *Rotterdam's Welvaren* en *Fortitude* zullen afgaan, en waarvan de facturen en kontrakten, bij eenen afzonderlijken brief worden overgezonden. Om echter in de verrekening eenen vasten maatstaf te hebben, is aan de Directie toegezegd dat de prijs, waarvoor haar de bovengemelde twaalf duizend (12.000) pikols koffij zullen worden aangerekend, zal zijn de middenprijs, die voor koffij, te *Batavia*, besteed zal zijn, in de veertien dagen voor en na de aankomst ter reede van *Batavia*, van het eerst arriverende der voornoemde drie schepen, zullende die middenprijs, door van weerskanten te benoemen deskundigen, worden bepaald.

Het zal mij aangenaam zijn, dat te dezer gelegenheid noch in het afgeven der koffij, noch in het houden der afrekeningen, eenige vertraging of moeijelijkheid van Gouvernementswege plaats grijpe, maar dat integendeel deze drie schepen, die te *Batavia* zullen aankomen, voor en aleer de Maatschappij aldaar hare Factory zal hebben gevestigd, al die hulp en medewerking ondervinden, welke de Maatschappij in die omstandigheden, billijkerwijs, kan verwachten.

En nog geen week later, immers bij depêche d.d. 23 December 1824 N° 25/291, wordt opnieuw den Landvoogd ingescherpt, dat hij de belangen der Maatschappij dient hoog te houden. De brief handelt daar wel niet over koffie, doch juist de geheele verwijdering daarvan wijst er op, hoezeer de Minister met den bloei van dat handelslichaam vervuld was. De Landvoogd had namelijk bij missive

(1) Bedoeld zal wel zijn *drie* schepen; gedrukt in *Bijdr. E.* staat „eenige schepen".

d.d. 7 April 1824 N[e]. 96 medegedeeld den afloop eener naar Malakka en Riouw gezonden commissie met de daarbij behoorende resolutie van 14 Februari 1824 N°. 10 (¹). Met betrekking tot Riouw antwoordt de Minister, dat het rapport hem „zeer belangrijk" is voorgekomen en wel „vooral in verband met de sedert opgerigte Nederlandsche Handelmaatschappij. Immers, al wat de Kommissie aanhaalt, omtrent de middelen, waardoor *Rio*, reeds zoo gelukkig gelegen, een nog grooter gewigt in de schaal des handels zoude kunnen verkrijgen, en waardoor aan deszelfs mededinging ten opzigte van Sinkapoer, eene voor onze belangen, voordeelige rigting zoude kunnen worden gegeven, dit alles is vatbaar om door de Handelmaatschappij te worden beproefd en verdient de bijzondere bescherming en aanmoediging van de Regering". — Vandaar, dat de Minister hierover een brief had gericht aan de Handelmaatschappij, waarvan hij een afschrift nu den Landvoogd aanbood, met de ophelderende mededeeling:

„Deszelfs toezending heeft in het bijzonder ten doel, om Uwe Excellentie een denkbeeld te geven, van de betrekkingen die, hier te lande, tusschen de Regering en de Maatschappij worden aangeknoopt, en die ook in *Nederlandsch-Indië* dienen te worden nagevolgd, zal de inrigting beäntwoorden aan het verheven doel van haren stichter, eene zaak, die dan ook bij deze, op het ernstigst aan de Hooge Regering, aanbevolen wordt."

Tegenover zulke warme mededeelingen over 's Konings „verheven doel", — gevoegd bij die op bl. 31-32 vermeld over de geboorte der Handelmaatschappij — lag er toch iets brutaals in, om er zoo vierkant tegen in te gaan, als de Landvoogd meende te moeten doen en het met de uitvlucht, dat niet gewag werd gemaakt van eene koninklijke lastgeving, meende te kunnen doen (²). — Ook kan ik geheel medegaan

(¹) De commissie bestond uit de heeren Melvill en Wappers Melis. Op dit rapport doelde Engelhard in zijn brief d.d. 12 Maart 1825 aan den heer Elout, vermeld op bl. 170, dl. I der *Van de Graaff-Brieven*.

(²) In de *Notice* van den baron C. F. Sirtema de Grovestins (1852), is eene door Van der Capellen gestelde verdedigende memorie opgenomen. Daarin leest men op bl. 453 over de lastgeving van 19 December: „Le ministre n'avait pas joint à sa dépêche copie de l'arreté royal, en vertu duquel les agents de la nouvelle compagnie exigeaient la quantité de denrées coloniales promises, mais s'était contenté de se servir de la phrase *men is alhier met de maatschappij overeen gekomen*, etc., etc. (l'on est convenu ici avec la société)". — Ofschoon het tot de zaak niets afdoet, kan het toch strekken als eene aanwijzing om met de beweringen voorzichtig te zijn, daar de in de memorie cursief gestelde woorden niet in de lastgeving voorkomen, zooals de lezer zelf zich kan overtuigen. — De mededeeling in de *Geschiedenis van*

met hetgeen de heer Elout omtrent de beschuldiging van geheim gedoe ten koste van de Indische kas aanteekende in zijn aan den Koning gericht verdedigingsgeschrift van 29 April 1833, namelijk (1): "Niets geheims, niets verborgens, niets onredelijks, niets nadeeligs lag er, voor wien ook, in die overeenkomst opgesloten. Met de Maatschappij, die volgens art. 12 van het koninklijk besluit bij voorkeur met de levering en verzending van de goederen van Gouvernementswege moest belast worden (2), wierd, even als vroeger met andere kooplieden, op bepaalde voorwaarde onderhandeld. Zij zoude in betaling erlangen koffij naar eene redelijke bepaling van prijs."

Dit is alles volkomen juist, ook dit "Niets geheims", voor zoover de brief niet "geheim" heette. Ongunstig steekt hierbij af de voorstelling van den heer Van der Capellen, dat de koffie moest geleverd worden "pour un prix déterminé", dat hij geen gevolg gaf aan de levering "pour le prix convenu", doch de koffie liet veilen en afstond "pour celui que la vente publique indiquerait", die bleek "beaucoup plus avantageux que celui pour lequel on était convenu à la Haye de céder le café" (3). — Een bepaalde prijs wil zeggen eene som, niet meer, niet minder; wij lezen echter in den brief, dat hiervan geene quaestie is: de daarin aangegeven regeling had ook even goed voordeeliger kunnen zijn, immers wanneer de prijs van den dag lager was gebleken, dan de prijzen van het aangegeven verleden. En dat de op vendutie behaalde prijs zooveel voordeeliger bleek, kan ook wel toe te schrijven zijn geweest aan de ongewone omstandigheid, dat met een lageren prijs de schepen der Maatschappij de koffie zouden bekomen. Konden bovendien de Landvoogd en zijne raadslieden niet begrijpen, dat een in Nederland gesloten contract zoo maar niet, zonder aanzienlijke kosten te veroorzaken, ter zijde was te stellen? Aan het slot van dit hoofdstuk zullen wij

de N. O.-Indische bezittingen door J. J. Meinsma, dl II, 1e stuk (1873), waar men op bl 218 leest, dat de lastgeving van 19 December was „eene *namens den Koning* gezonden aanschrijving van den Minister", zal men moeten lezen in den zin, dat de Minister ongetwijfeld handelde, overeenkomstig 's Konings bevelen Verg. hiervóór noot 1 op bl. 33.

(1) Zie bl 69 der *Elout-Bijdragen* van 1861

(2) Bedoeld wordt hier het koninklijk besluit van 29 Maart 1824 N° 163, vermeld op bl 30 en dat tot deelneming opriep Men vindt het o a. afgedrukt als bijlage F in Hogendorp's *Bijdragen*, Nieuwe uitg dl V, bl. 322. Waar ik alzoo op bl. 62 in den laatste regel gewag maak van dat zelfde artikel, was het niet juist te schrijven „Art. 12 der *Statuten*"

(3) In de *Notice*, bl 453 en 454.

lezen, dat deze door nukken geleide aardigheid aan de Indische kas 'n paar ton kostte; maar eenig aanbod door den heer Van der Capellen om dit te vergoeden bij het gevoel van zijne zoo hoog opgevijzelde verantwoordelijkheid bleef natuurlijk uit! Integendeel, voor zooveel diensten werd pensioen gereclameerd.

Ik wensch echter de volle maat van billijke beoordeeling te geven, door te wijzen op den geldnood in Indie zelf. Met dat in betaling afstaan der koffie, in plaats van deze te Batavia te verkoopen, ging alweder eene dadelijke inkomst voor de administratie in Indie verloren, en dat terwijl men reeds in October 1824, onder verband van koffie, aan het ministerie 16 ton had overgemaakt ([1]). Dit kon de Minister weliswaar nog niet weten, maar hem was bekend, dat in Indië geldgebrek heerschte, zóó dat hijzelf hulp had toegezegd. ([2])

Het was reeds daarom wel te begrijpen, dat de gezagvoerder van het eerste schip, dat van wege de Maatschappij na de ontvangst der ministerieele lastgeving te Batavia aankwam, moeilijkheden ondervond ter verkrijging van het gouvernementsproduct. Had men echter daar slechts de zaak beschouwd en doen beschouwen als eene van alle beginselen ontdane, bloot administratieve opvatting, die enkel verband hield met het geldgebrek, dan zou wellicht het Opperbestuur de zaak zóó hoog niet hebben opgenomen. Dit was nochtans geenszins het geval. Reeds de aanloop stuurde de quaestie in de verkeerde richting.

De voorstelling van Van der Capellen is, dat de openbare verkoop reeds was aangekondigd en in afwachting daarvan schepen lagen te wachten. Men leest toch op bl. 453 der *Notice:* "Justement une vente assez considérable avait été annoncée et bon nombre de bâtiments l'attendaient pour s'en pourvoir, comme cela avait constamment été le cas." Vandaar, dat de Bataviasche kooplieden den Landvoogd een adres aanboden (bl. 454): "me suppliant de donner suite à la vente annoncée, et par conséquent promise de bonne foi". Ik laat daar, dat eene regeering dan toch niet de goede trouw schendt, wanneer zij eene aangekondigde verkooping niet laat doorgaan; maar bezwaar heb ik tegen het feitelijke der voorstelling, althans wanneer mijne onderzoekingen juist zijn. Het schip *Rotterdams Welvaren* was den 22n Januari 1825 van Rotterdam vertrokken en den 28n Mei d. a. v. te Batavia gekomen ([3]). Eene bekendmaking

([1]) Zie bl. 122 hiervóór
([2]) Verg. bl. 118-119.
([3]) Zie onder de *Scheepsberichten* der *Bataviasche Courant* van 1 Juni 1825

van den resident van Batavia d. d. 6 Mei had in het *Bataviaasch Advertentieblad* (een bijvoegsel van de *Bataviasche Courant*) van 7 en 14 Mei 1825 aangekondigd, dat 10.000 pikols op 14 Mei verkocht zouden worden; er bleven toen echter nog 10 à 11000 pikols ter verkoop — een verkoop, die dan ook geannonceerd is geworden, tot een bedrag van 8 à 9000 pikols, d.d. 9 Juni, in het *Advertentieblad* van den 11n d.a.v. Hoe stemt dit nu met Van der Capellen's verdediging? De mogelijkheid is niet uitgesloten, dat de ministerieele depêche van 19 December 1824 te Batavia ontvangen werd na de aankondiging van 6 Mei, en dat de Landvoogd daarom dezen verkoop liet doorgaan; doch daarover liep het geschil niet: dat liep over het niet afstaan van de beschikbare koffie, die ten verkoop *niet* was aangekondigd.

Generaal De Kock schreef 'n week na de hieronder te noemen vergadering van den Raad van Indië, aan den heer Elout, dat hij "die kooplieden eenigszins ferm" zou hebben aangesproken (1): doch het zal te Batavia wel niet onbekend zijn gebleven, dat de heer Van der Capellen en zijn alter ego hoogst ongunstig over de Handelmaatschappij spraken, zoodat de kooplieden konden verwachten, dat het protest lang niet in slechte aarde zou vallen.

"Onoverkomelijke onheilen" voorzag Van de Graaff uit de stichting der Handelmaatschappij, en het beschikken "op de willekeurigste wijze over de inkomsten van Nederlandsch-Indië ten voordeele van de Handelmaatschappij"; hij achtte, "dat het geen voordeel voor de natie is, wanneer haar vorst in handels-speculatiën deel neemt, en nog minder wanneer dezelve aan het hoofd van eene handelmaatschappij staat, welke uit haren aard tot monopolie overhelt" (2). — Merkwaardig zijn die telkens in zeer harde woorden terugkeerende veroordeelingen, omdat zij zoo ten volle, meer dan de voorspellers zelven misschien wel verwachtten, zijn uitgekomen. "Een ieder, die Indië kent, en de belangen van Indië in verband met die van het moederland waarlijk behartigt", treurde in de vrees voor "de vernieuwing van monopolie en dwangwetten en de vernieling van den geheelen vrijen handel": indien de Koning de zaken niet spoedig inzag, dan zou hij "met zijne door geene constitutie beperkte magt geheel Indië bederven"; "onze beste inkomsten worden aan de Handelmaatschappij opgeofferd, die weldra onzen geheel vrijen handel

(1) *Bijdr.-Elout*, bl. 73

(2) Voor de hier voorkomende aanhalingen, zie *Brieven* dl II N° 128, 147, 163, 165, 166, 177.

verdrongen zal hebben, om, tegen de grondwet van Nederland, eenen alleenhandel in deze rijke gewesten te stichten". "Zij, die den Koning raden om aan het belang van de Handelmaatschappij de dierbaarste belangen van Nederlandsch-Indië op te offeren, bevlekken de eer zijner regering." Een ieder, die niet blind in de zaken is, voorziet duidelijk, luidt nogmaals de merkwaardige voorspelling, "dat het régime van 1795, hetwelk men in Indië toepast, en de onwettige voordeelen, die men aan de Handelmaatschappij toewerpt, den goeden geest, en, mag ik het zeggen, de eerlijkheid der ambtenaren ondermijnen en door de vernieling van den vrijen handel, de verstopping van onderscheidene bronnen van toenemende welvaart en op volslagen onkunde steunende maatregelen, in Nederland genomen wordende, de kostbaarste bezittingen van Nederland in Indië bederven zullen, terwijl, wanneer men eindelijk dit alles in Nederland ontdekken zal, het te laat zal zijn om aan eenig radicaal herstel te denken". "Het land wordt aan de Handelmaatschappij opgeofferd". De stilte des doods spreidde zich er over heen; niemand meer durfde iets zeggen; alles "sluipt in het duister" en de laatste der hervormingen was, volgens de bittere en niet onaardige opmerking, dat het (in de officieele correspondentie gebruikelijke) woord *secreet* door *geheim* werd vervangen! .... En als Van de Graaff begint te schrijven over die door hem voorziene *onoverkomelijke onheilen*, dan doet hij het niet onder den indruk van gerezen quaestiën; maar dadelijk op de ontvangst van het bericht der vestiging van de Handelmaatschappij, gelijk blijkt uit zijn brief van 31 October 1824. Waar, verwijt hij dan later zijn zwager Verschuir (1), blijft 'n heil aanbrengende Van Hogendorp, waar 'n welbespraakte Van Alphen, waar 'n brave Janssens? Zij, die dan toch zoo zeer in Indië belangstelden! Maar ze worden misleid "door onvolledige en meestal verkeerde données en valsche renseignementen"; beroofd zijn zij "van het ware gezigtspunt, waaruit zij anders met hunne kennis de zaken dadelijk zouden beschouwen". O, als ik een "independent fortuin" had en overvliegen kon .....

En wie nu had tot het in het leven roepen van dit verderf medegewerkt? De man, wien niemand toch kennis van Indische toestanden kon betwisten, waarlijk Muntinghe! Was niet reeds door hem zijn tijdelijk verblijf in Holland misbruikt, om er de menschen over Indië's financieelen toestand warm te maken met "erroneuse begrip-

(1) *Brieven* dl. II N° 162 en 163 Zie ook aldaar bl 224

pen" (¹)! Was hij, de belangzuchtige, ook niet, o comble! met dien even belangzuchtigen Baud (²), de ziel geweest van de optimmering der Handelmaatschappij! Maar de mede geërgerde Landvoogd zou hem dat ten minste zeggen, zoodra hij maar voet aan Batavia's wal durfde zetten, gelijk den 12ⁿ Mei 1825 plaats vond. En zoo viel in de eerste raadsvergadering van den 31ⁿ d. a. v., de Gouv. Gen. den boosdoener er over aan. Muntinghe hield zich bijzonder knap (³); maar ook Van de Graaff gaf hem "in een belangrijk onderhoud" zijn ongenoegen te kennen. Te vergeefs antwoordde Muntinghe met hem veelbeteekenend te waarschuwen. Van de Graaft verklaarde zich niet "aan eenige consideratie of aan eenigen invloed, van wien ook te bekreunen" bij het blijven volgen van den eenmaal ingeslagen weg, dien hij voor den besten hield (⁴). Zoo stond men in den Raad van nu af als twee partijen tegenover elkander en Muntinghe moest het wel onaangenaam vinden, meende Van de Graaff, dat de geëerde van voorheen in 's Lands raadzaal nu zoo weinig zijn zin kreeg.

Met zulke opvattingen laat het zich begrijpen, dat de tegen de Handelmaatschappij protesteerende Bataviasche kooplieden heel vriendelijk en bemoedigend door den Landvoogd werden aangehoord en dat eene quaestie, die men had kunnen voordragen onder den incidenteelen drang der Indische geldkas, dus als geene beteekenis hebbende administratieve, op zich zelf staande daad, groote afmetingen kreeg. Moest men die 12000 pikols, krachtens ministerieel bevel, aan *Rotterdams Welvaren* afstaan, ondershands dus, en dat terwijl het Regeerings-Reglement openbaren verkoop gelastte? Over die vraag vergaderde de Raad van Indie, onder voorzittersschap van den Gouverneur-Generaal zelf, op den 8ⁿ Juni 1825. De Landvoogd was van oordeel, dat 's Ministers verlangen ter zijde kon gesteld worden, daar de brief van geene koninklijke lastgeving gewaagde, niet mededeelde, dat gehandeld was van 's Konings wege. Van de Graaff was het hiermede geheel eens: doch deze beiden stonden tegenover De Kock, Chassé en Muntinghe, zijnde Dozij wegens ongesteldheid te huis gebleven: er werd op gewezen, dat een ministerieel bevel moest beschouwd worden, als van den Koning uit te gaan, en dat reeds vele malen gouvernementsproducten ondershands waren verkocht. De zaak zou

(¹) *Brieven* dl II, bl. 215 Zie ook aldaar bl. 224 en hiervóór bl. 21 en 24.
(²) *Brieven* dl II N° 178, bl. 282.
(³) Zie *Brieven*, dl I, bl. 33.
(⁴) *Brieven* dl II, bl 249-250

alzoo ten gunste van de levering beslist zijn. Hoe kon niettemin Van der Capellen mededeelen: "La majorité du conseil partagea mon opinion"? De Landvoogd dreef hier inderdaad door. Zoo de heer Dozij het wellicht aangenaam mocht gevonden hebben, dat zijne ziekte zóódanig was, dat hij niet naar de vergadering gaan kon, ongelijk Chassé, die ook zich ongesteld gevoelde, maar van de vergadering niet weg bleef, dan kwam hij bedrogen uit; want, niettegenstaande de zaak den 8n afdoende was besproken en ieders gevoelen bekend was, werd de beslissing verdaagd tot eene vergadering op den volgenden dag en wel ten huize van Dozij. Deze gewezen algemeene secretaris van den Gouverneur-Generaal stemde nu met den Landvoogd en Van de Graaff, en alzoo werd door de beslissende stem van den voorzitter tot niet-nakoming van het ministerieel verlangen besloten, hetgeen Van der Capellen de vrijheid doet nemen tot de mededeeling, dat de meerderheid van den Raad het met hem eens was! — "Pour donner cependant une preuve de bonne volonté"! werd echter tevens besloten toch 2000 pikols aan *Rotterdams Welvaren* te verstrekken, maar dan tegen den prijs, die de resteerende 8 à 9000 pikols, ingevolge de bekendmaking van 9 Juni, op openbare vendutie zouden halen. — De Kock, ofschoon ter vergadering van den 8n voor de nakoming van het ministerieel verlangen opkomende, meende den 9n dat men zich bepalen kon met de levering van 6000 pikols, en alzoo 4000 op vendutie te brengen, dus dezen niet opgeschuurd te houden tot de komst der beide andere schepen: men kon daarentegen aan de gemachtigden der Maatschappij te Batavia toezeggen, "dat haar de overige 6000 pikols zouden worden verstrekt uit de eerste aangebragt wordende koffij uit de Preanger Regentschappen" — een der zoovele bewijzen, meende later Du Bus voor 's mans laf streven de kool en de geit te sparen [1]! Chassé en Muntinghe deden intusschen precies hetzelfde, gingen zelfs nog verder, de eene door slechts 4, de andere door slechts 5000 pikols aan het schip te willen afstaan. Dozij bleef ook bij zijn gevoelen, doch wilde zich aan het voorgestelde conciliatoir niet onttrekken; evenzoo Van de Graaff. Maar de Gouverneur-Generaal handhaafde gelijkelijk zijne meening; bezwaar echter makende om tegen het gevoelen van drie leden te stemmen, stelde hij voor den middenweg van 2000 pikols tot verstrekking aan het schip.

[1] Zie Du Bus' depêche van 12 Mei 1827 in hoofdstuk XVII.

Toen het nu tot stemmen kwam, bleken:

De Gouv.Gen. / Dozij ..... / Van de Graaff	voor	een	afstand	van	2000	pikols	en	verkoop	van	8 à 9000 pikols.
De Kock ...	"	"	"	"	6000	"	"	"	"	4000 "
Chassé	"	"	"	"	4000	"	"	"	"	6000 "
Muntinghe ..	"	"	"	"	5000	"	"	"	"	5000 "

Allen waren dus in meerdere of mindere mate schuldig aan het niet opvolgen van de ministerieele depêche, maar met den Gouverneur-Generaal, waren Dozij en Van de Graaff het in de eerste plaats, eensdeels omdat zij het minste aan de Handelmaatschappij gunden, anderdeels omdat zij het beginsel hadden voorgestaan, dat eene ministerieele lastgeving niet behoefde beschouwd te worden als uit te gaan van den Koning.

Gingen de heeren dien weg, onbewust van den ernst der zaak? Het zou onnoozel geweest zijn en dat waren ze toch niet: „prévoyant", leest men op bl. 454 der *Notice*, „qu'on serait très-mécontent à La Haye de cet acte d'insubordination, je priai les membres de donner leur avis par écrit, pour qu'on pût voir en Hollande comment chacun avait opiné, et ne pas faire pâtir les innocents pour les coupables; car si l'on avait manqué à la forme, je n'avais pas le moindre doute que l'arrèté royal avait été pris." De zaak wordt er ons voor Van der Capellen te onsympathieker door.

De Landvoogd zond dadelijk, immers bij brief van 9 Juni 1825 N° 150, bericht van het verhandelde aan den Minister. De Kock was ontevreden, vermoedelijk met zich zelven, zeker met het verloop der zaak. Acht dagen later, d.d. 17 Juni, schreef ook hij aan den heer Elout met de verontschuldigende verzekering: „Ik zal steeds trachten 's Konings bedoelingen te kennen om zoo veel mogelijk dezelve te bevorderen; thans echter kon ik maar ééne stem geven, en mijne wijze van zien eenvoudig voorbrengen, en die wordt dikwijls door sierlijke argumenten van anderen overschaduwd". Hm! (¹)

Welken indruk moest deze geschiedenis wel maken in Nederland, vanwaar steeds, naar wij lazen, was aangedrongen om de belangen der Maatschappij hoog te houden! Nog, toen reeds het bericht van Juni 1825 over de Linie kon zijn, nl. bij depêche d.d. 29 Augustus

(¹) Het verhandelde in den Raad van Indie, zoomede het particulier schrijven van De Kock, op bl 70-73 der *Elout Bydragen* van 1861.

1825 N°. 16k/183, waarin den Landvoogd werd kennis gegeven van de samenstelling der Factory te Batavia (1), beval de Minister namens den Koning de zaken der Maatschappij, "in welke, gelijk Uwe Excellentie uit vroegere stukken zal zijn bekend geworden, Z. M. een levendig belang stelt", in het algemeen in 's Landvoogds "hulp en medewerking" aan, de Minister daarbij verklarende het wel overbodig kon geacht worden "thans in eenige meerdere bijzonderheden te treden om aan dezen tak der Nederlandsche Handelmaatschappij, al die hulp van den kant van het Indisch bestuur te verzekeren, welke dezelve bij voorkomende gelegenheid mogt behoeven tot het verwezenlijken der oogmerken van de geheele instelling". — Men behoort inderdaad voor eene juiste waardeering van al deze gewisselde schrifturen zeer dikwijls nauwgezet te letten op de data, in verband met hetgeen niet slechts al gebeurd was, maar met hetgeen men al of niet aan de andere zijde der Linie er van kon weten. De lange tijd, dat de overzeesche brieven onder weg dienden te blijven, moest wel leiden tot vermeerdering van misverstand en tot prikkeling van de gemoederen. Bovendien ging het in deze gekwetste verhoudingen als in menig particulier huishouden. Als er geld is, stapt men over vele min of meer hinderende zaken heen: maar anders is er soms slechts eene geringe aanleiding noodig om de menschen verbitterd tegen elkander in het harnas te jagen en ons te herinneren aan "de beteekenis der stoffelijke dingen in het leven der menschheid", om de woorden van een onzer hedendaagsche geschiedschrijvers te gebruiken (2). Paste het eene regeering tegenover het Opperbestuur zoo parmantig op te treden, wier geldelijk beleid op een bankroet dreigde uit te loopen? Men moest nu wel niet zeggen, redeneerde Van de Graaff (3), dat er een tekort was; het tegendeel van dien, maar dat was eene waarheid "die niet dadelijk en gemakkelijk te demonstreeren is". Dat kon men zich zoo begrijpen, vooral ten overstaan van de teleurgestelde

(1) A. J. L. Ram, President;
Mr. Meyer,
D. de Haan,
F. H. Spengler,
en H. Beth — Leden

De heer de Haan bevond zich op Java: de andere heeren waren nog in Nederland.

(2) Prof. Dr. P. J. Blok, *Historisch materialisme* in het tijdschrift *Onze Eeuw*, September 1905, bl. 363-364.

(3) *Brieven*, dl. II. bl. 224

machthebbenden in Holland! En die teleurstelling kreeg nu eene te grooter beteekenis, al gaf men zich van de aanleiding ook geene rekenschap, al wilde men zich ook overtuigen, dat uitsluitend landsbelang, de zorg voor het hooghouden van een geordend koloniaal staatsrecht, de drijfveeren waren, nu dat de Koning zoo goed was geweest zich borg te verklaren voor 4½ percent rentebetaling aan de aandeelhouders (1), gelijk hij het trouwens ook voor andere gewichtige ondernemingen had gedaan of nog zou doen, als de Brusselsche Maatschappij van Volksvlijt en den Rijnspoorweg. 's Konings eigen minister van Justitie, mr. Van Maanen, zou het jaren daarna onwillekeurig den vorst herinneren in eene d.d. 10 Augustus 1838 aangeboden *Nota betreffende het effect en de gevolgen der garantie, door Zijne Majesteit toegezegd aan de deelnemers in onderscheidene maatschappijen en ondernemingen*, waarin men o. a. leest: „Indien het geoorloofd is om hierbij op de hoogste staatkundige redenen te wijzen, dan behoeft men zich slechts te herinneren, dat de voorspoed en voordeelige uitkomsten der gegarandeerde ondernemingen, in zeer vele opzigten afhangen van de rigting, door den Koning aan den loop der publieke zaken te geven." Waarin alzoo het kwaad was gelegen. (2)

(1) Zie art. 13 van het op bl. 206 noot 2 vermeld koninklijk besluit.

(2) De Nota vindt men in 's Rijks archief en vermeld in het verslag over 1900, bl. 75 N° 198 van N° XXIII der aanwinsten. Het *hierbij* in den aanhef der medegedeelde woorden heeft betrekking op het volgende. De Nota stelt voorop, dat het particulier vermogen van den Koning ook na zijn dood verantwoordelijk blijft voor de verzekerde waarborgen, dat de Koning met zijne bijzondere belangen, eigendommen en regten „aan het gemeene regt (Jus commune privatum) onderworpen is", „de gewone regelen van het private regt omtrent de opvolging in die verbindtenissen moeten dus gelden en wel ook ten aanzien der gehoudenheid der koninklijke erfgenamen om die verbindtenissen gestand te doen, alzoo er ten dien aanzien geene uitzondering van de regelen des burgerlijken regts gemaakt is, met betrekking tot de leden des Koninklijken geslachts." Practisch had dit echter een groot bezwaar, daar alzoo de verantwoordelijkheid zich over de verschillende erfgenamen zou verdeelen. Om daaraan te gemoet te komen, adviseert de Nota, dat de Koning een deel van zijn vermogen speciaal voor het dekken dier verantwoordelijkheid bestemt en dit nalaat aan den Kroonprins. Dat dan in de legitieme portien der andere erfgenamen gegrepen zou kunnen worden, vindt bij den Minister geene overwegende bedenking. Ziehier hoe nu wèl deze uitzondering van de regelen van het burgerlijk recht wordt verdedigd: „dan men meent als beginsel te mogen aannemen, dat bij den veelsoortigen aard der Hooge betrekkingen en verpligtingen des Konings, in tegenoverstelling met de enge en eenvoudige betrekkingen eens gewonen huisvaders, die tot zijne kinderen en bloedverwanten zijn beperkt, de gewone regelen ten aanzien der

Bij rapport d.d. 10 November 1825 Ir H N° 61 gaf de Minister den Koning kennis van het gebeurde ten aanzien der koffielevering. Naar 's Ministers oordeel vorderde dit eene ernstige koninklijke vermaning, dus eene berisping, maar ook niet meer dan dat. Hierop volgde echter een antwoord van den Staatssecretaris d.d. 15 November 1825 Ir O 17 *Geheim*, dat noodlottig zou worden voor de beide raadsleden, die met den Gouverneur-Generaal hadden gestemd. Immers de Koning deed uit 's-Gravenhage het volgende weten:

Met geen minder ongenoegen als leedwezen, heeft de Koning uit uw rapport van den 10 dezer Lt H. N° 61, en de daartoe behoorende bijlagen, de beschikking van het Oost-Indisch Gouvernement vernomen, ten aanzien van de toezegging dezerzijds, aan de Nederlandsche Handel Maatschappij gedaan, dat zij voor retourlading van de drie door haar uitgezondene schepen 12000 pikols koffij zoude ontvangen, van welke toezegging de mededeeling aan den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië, bij Uwe missive van den 10 december ll. is geschied (1).

Zijne Majesteit deelt te meer in uw gevoelen, dat die handelwijze eene opzettelijke en nadrukkelijke teregtwijzing vordert, daar de ge-

grenzen, welke de Wet heeft gesteld aan de vrijheid der erflateren, om naar willekeur over hun goed te beschikken, bij het instellen van den uitersten wil des Konings uit den aard der zaken niet in aanmerking kunnen komen, en dat het aan Zijne Majesteit geheel vrijstaat om daaromtrent zoodanig te handelen, als Hoogstdezelve in Hare wijsheid meest oorbaar achten mogt."

In beginsel en *Uit den aard der zaak* zijn alzoo hier de gronden voor de afwijking van het gemeene recht. De Nota wijst mede op het belang om den Kroonprins te bevoordeelen, wegens het feit, dat de aandeelhouders tot inschrijving werden aangemoedigd, niet alleen wegens den waarborg op ziehzelf, maar ook wel degelijk omdat die uitgaaf van den Koning, eene verwachting, die niet meer dezelfde beteekenis natuurlijk zou hebben, wanneer de verantwoordelijkheid voor den waarborg bij 's Konings overlijden door anderen moest gedeeld worden. Het *hierbij* van den tekst houdt met deze beschouwing verband. 't Is waar, aldus zou de Kroonprins een aanzienlijk grooter vermogen erlangen dan de andere erfgenamen, doch dit werd in de volgende bewoordingen als eene lichtzijde uiteengezet: „Indien het van belang kan geacht worden, dat de Troonsopvolger in staat zij om den luister van het Doorluchtige geslacht, welks Hoofd Hij is, met waardigheid te handhaven, dan zoude daartoe juist deze schikking medewerken, als strekkende om aan den Erfgenaam der Kroon een grooter aandeel in de Koninklijke nalatenschap te doen geworden, wel is waar tegen eenen last, maar toch niet buiten evenredigheid met het te genieten voordeel, terwijl, bij eenen verderen gunstigen loop van zaken, deze beschikking een aanmerkelijk voordeel zoude kunnen opleveren."

(1) Zie bl. 203-204.

ringste toegevendheid, aan zoodanig beginsel, als dat waaruit de Gouverneur Generaal en de Raden van Indië *van de Graaff* en *Dozij*, zich hebben veroorloofd te dezen te werk te gaan, in de koloniën van den Staat, en op zulk een afstand van het Moederland, voor het Rijk van de bedenkelijkste gevolgen, zoude kunnen worden.

De Koning verlangt derhalve van Uwe Excellentie te ontvangen, een ontwerp van zoodanige bepalingen als vereischt worden, om ten dezen, voor het vervolg volkomen te voorzien.

Bij die gelegenheid wenscht Zijne Majesteit tevens Uw gevoelen te vernemen, nopens de bijzondere maatregelen, welke er termen zouden kunnen wezen, ten aanzien der personen, welke in het onderhavig geval in den Raad van Indië de zoogenaamde meerderheid hebben uitgemaakt, te nemen ([1]).

Ik heb enz.

Maar de Minister had tegen het vaststellen van een ontwerp, als hier verlangd werd, bezwaar: in zijn rapport van 25 November 1825 l^r M.M.M.M. *Geheim* wees hij er op, dat als een minister beveelt, het als eene vanzelf sprekende zaak moet beschouwd worden, dat dit geschiedt krachtens het koninklijk gezag, zooals de Minister dit eerlang zou betoogen in zijn rapport van 1 April 1826, mede te deelen in het volgend hoofdstuk; wanneer echter daarin nu werd voorzien door bepalingen, zoo zou het kunnen schijnen alsof eerst met hare vaststelling dat werd uitgemaakt en alzoo de terechtwijzing minder op hare plaats zijn. — De Koning gaf dit toe en deed dientengevolge zijn staatssecretaris bij brief d.d. 29 November 1825 l^t F N° 19 *Geheim* het volgende berichten:

Na eene opzettelijke overweging van uw geheim rapport van den 25 dezer L^t. M. M. M. M. in verband met dat van den 10 te voren L^t. H. N°. 01 is het aan den Koning voorgekomen, dat vermits uit den aard der zaak de Regering van Nederlandsch Indië er niet aan twijfelen mogt, dat de door U gedaan wordende aanschrijvingen altijd moeten geacht worden ter uitvoering van Zijner Majesteits bevelen of bedoelingen te strekken, een opzettelijk besluit om de naarkoming dier aanschrijvingen te gelasten, minder doelmatig zoude kunnen zijn ([2]).

([1]) Ik heb de zinsnede goed overgenomen

([2]) Over deze „Koninklijke beslissing" van den 29^n, schrijft de heer Louw, dl. II, bl 120-121 „Er werd nu vastgesteld, dat een ministerieele aanschrijving altijd moest worden geacht tot uitvoering van 's Konings bevelen of bedoelingen te strekken, zoodat een opzettelijk Kon besluit om de nakoming dier aanschrijving te gelasten overbodig moest worden geacht." De bedoeling des schrijvers schijnt mij beter, dan de mededeeling zelve. *Vastgesteld* werd er niets, juist omdat de nakoming van een ministerieel bevel als *in den aard der zaak liggende* behoorde te worden beschouwd

Intusschen is het gedrag zoo van den Gouverneur Generaal als van de Raden van Indië, *van de Graaff* en *D'Ozij*, bij gelegenheid der deliberatiën over de aan de Nederlandsche Handel Maatschappij afgestane 12000 pikols koffij, zóó laakbaar, en zoude van zóó bedenkelijke gevolgen voor het Rijk en 's Konings dienst kunnen zijn, dat het Zijne Majesteit hoogst noodzakelijk voorkomt strenge maatregelen ten opzigte dier Heeren te nemen.

De Gouverneur Generaal Baron *van der Capellen* zal reeds de reis herwaards hebben ondernomen, of althans dezelve eerlang moeten ondernemen en dus in het geval komen zijn gehouden gedrag te verantwoorden, maar de Raden van Indië *R. D'Ozij* en Mr. *H. J. van de Graaff* dienen almede daartoe te worden opgeroepen en de Koning meent dierhalve, dat de commissaris-generaal van Nederlandsch Indië Burggraaf *Du Bus de Gisignies* bij eene geheime instructie zoude behooren te worden aangeschreven om die twee Heeren bij de eerste gelegenheid herwaards te doen komen, ten einde wegens hunne handelwijze ter zake voorz rekenschap te geven

Aan den Commissaris-Generaal voornoemd, kon echter tevens de bevoegdheid worden gelaten, om, zoo hij in verband met het oogmerk zijner zending, mogt oordeelen dat de voortdurende tegenwoordigheid van deze heeren of van een hunner *op Java* nuttig of noodzakelijk was, aan die aanschrijving voor als nog geen gevolg te geven, maar onder opgave van redenen, nadere bevelen deswege te vragen, terwijl hij in dat geval aan voorn Raden, 's Konings stellige afkeuring der voormelde handelwijze en Zijner Majesteits ernstige ontevredenheid op de nadrukkelijkste wijze zoude moeten te kennen geven, en hunne schriftelijke verantwoording vragen.

Uwe Excellentie kan zich voor gemagtigd houden om zoodanige geheime aanschrijving aan voorn. Kommissaris-Generaal te doen, ten ware daartegen gewigtige bedenkingen bij U mogten bestaan, in welk geval Zijne Majesteit Uwe nadere consideratiën en advies des wege, zoodra mogelijk, zoude wenschen te vernemen.

Wij zien ook hieruit hoezeer het de Koning persoonlijk is, die wilde dat gestreng werd opgetreden tegen de twee vermelde raadsleden [1].

(1) Toen te Batavia de verwijdering van de beide raadsleden bekend werd, schreef Van de Graaff d.d. 22 September 1826 aan zijn zwager Verschuir: „Men vertelt hier, dat èn de Minister, èn de heer Baud hemel en aarde bewogen hebben, om den heer D'Ozy vrij te pleiten, en mij alleen aan de disgratie van Z. M. over te leveren" *Brieven*, dl II, bl 298. — De door mij wedergegeven officieele correspondentie van den Minister met den Koning bevestigt dit niet, tenzij men aan die invloeden zou willen toeschrijven de woorden in het schrijven „van deze heeren *of van een hunner*".

Zoowel mondeling als bij een rapport d.d. 9 December l[r] T. T. T. (*Geheim*) bracht de Minister nog eenige bedenkingen bij den Koning in naar aanleiding van het bovenvermeld schrijven, hetgeen tengevolge had, dat Z. M. bij brief d.d. 13 December 1825 l[r]. Q[2 o] *Geheim* den Minister deed weten, dat schriftelijke verantwoording in het gestelde geval niet werd verlangd, "maar vervangen door de door Uwe Exellentie voorgedragene te kennengeving; doch dat voor het overige de in voorz. missive gemaakte bepalingen worden bijbehouden nopens de opzending herwaards, voor zoo veel daartegen bij den kommissaris-generaal *Du Bus de Ghisignies* geene bedenkingen mogten bestaan of overwegende oorzaken zich daartegen opdoen, ten gevolge van algemeene of bijzondere omstandigheden" (1).

De Minister deelde dit den Commissaris-Generaal mede bij schrijven d.d. 18 Februari 1826 l[r]. H. N° 23 *Geheim*.

Met onderstreping van de woorden, waarbij de Landvoogd alzoo *vrijheid van handelen* erlangde, zette de Minister de zaak uiteen, waarna hij aldus te kennen gaf, dat hij de verwijdering der heeren liever niet zag:

Aan Uwe Excellentie wordt alzoo de bevoegdheid gelaten, om zoo dezelve in verband met het oogmerk Uwer zending mogt oordeelen, dat de voortdurende tegenwoordigheid dier heeren op Java nuttig of noodzakelijk ware, of om andere gewigtige redenen aan deze opzending voor alsnog geen gevolg te geven, maar onder opgave van redenen, nadere bevelen te vragen.

Aan den mij gegeven Koninklijken last bij dezen voldoende, voeg ik alleenlijk hierbij, dat ik de vrijheid genomen heb, aan Zijne Majesteit als mijn gevoelen op te geven, dat de ernstige verklaring van des Konings ontevredenheid en afkeuring genoegzaam zijn zal, om alle herhalingen van diergelijken aard, en de bedenkelijke gevolgen welke Hoogstdezelve daarin teregt ziet, te voorkomen; en dat ik uit de persoonlijke kennis met de hierin betrokken leden met gerustheid durve afleiden, dat dezelve eenmaal van de stellige begeerte van Zijne Majesteit onderrigt, zich beijveren zullen, zich daarnaar te gedragen, en alzoo des Konings vertrouwen te herwinnen.

Ik meen bij deze gelegenheid Uwe Excellentie nog te moeten mededeelen, dat de Gouverneur-Generaal Baron van der Capellen op den 22[en] Juli ll. aan den Koning eenen brief heeft geschreven,

(1) Hier vind ik *De Ghisignies* met 'n *h* geschreven, bij sommige schrijvers als bij De Waal, evenzeer; bij andere echter niet

ten bijlage hebbende eenen van den 12^{en} Julij door Zijne Excellentie aan mij geschreven, welke almede hoofdzakelijk over de verhouding tusschen het Departement van Marine en Koloniën en de Indische regering handelt: Uwe Excellentie zal dien brief denkelijk kunnen vinden in het register van de handelingen en besluiten van den Gouverneur-Generaal afzonderlijk. Zijne Majesteit heeft over die stukken mijne gedachten gevraagd; welligt zal hieruit eene nadere beslissing volgen, welke ik ter zijner tijd aan Uwe Excellentie zal mededeelen ([1]).

Dat inderdaad 's Konings en 's Ministers ontevredenheid over de houding der raadsleden Van de Graaff en Dozij is opgewekt, niet door de weigering der koffielevering op zichzelf, maar bepaaldelijk omdat die voortvloeide eensdeels uit onwil ten opzichte van de Handelmaatschappij, anderdeels uit de gedachte, dat een ministerieel bevel niet behoefde nagekomen te worden, blijkt uit een nieuw incident, dat eenige maanden later plaats had en waarbij ook een stellig bevel, zij het dan ook tot het niet verkoopen der gouvernementskoffie, werd overtreden.

Toen in December 1824 de Minister een last tot koffielevering gaf, geschiedde dit voordat de Handelmaatschappij de 8-millioenen-overeenkomst, immers van 8 Maart 1825, was tot stand gekomen ([2]). Met het sluiten en de ontvangst van die overeenkomst, moest, naar wij weten, de gouvernementskoffie uitsluitend ter beschikking gehouden worden van de Handelmaatschappij. In opvolging hiervan had de Landvoogd met 8 September 1825 alle verkoopingen van koffie doen staken. Intusschen neep de geldnood weder zoodanig, dat men toch het oog liet vallen op de voorhanden hoeveelheid ten verkoop. Om den nood te bezweren, was bij geheime resolutie van 12 September 1825 l^{r} 1 besloten tot de dadelijke uitgifte van f 1 millioen wissels op het ministerie van Koloniën ([3]). De hoofddirecteur van Financiën wees er bij missive d.d. 9 October 1825 op, dat het noodzakelijk werd die wissels te plaatsen, waartegen dan alweder promessen uitgegeven konden worden. De door den Land-

([1]) Zie hierna in hoofdstuk XII.

([2]) Verg. bl. 32-33.

([3]) Op bl. 183 maak ik melding van f 3.800 000, waarvoor getrokken zou kunnen worden. Totaal werd getrokken voor f 3 500 003. Zie *Bydr Elout* bl 142.

voogd ingestelde financieele commissie [1] betoogde echter bij missive d.d. 17 October 1825 N°. 51 *Geheim*, dat verkoop van de 26000 pikols gouvernementskoffie, die te Batavia voorhanden waren, verre verkieslijk zou zijn boven eene hernieuwde uitgifte van promessen, welke door de af te geven wissels hoogst waarschijnlijk weer naar 's gouvernementskas zouden terugvloeien, terwijl de Commissie verder er op wees, dat eene dergelijke gedeeltelijke beschikking over den Preangeroogst te minder aanleiding tot afkeuring zou geven, *vermits er nog geene agenten der Maatschappij waren om het product te ontvangen en daarvoor gelden in 's lands kas te storten*. De Bataviasche handelshuizen, die door de Maatschappij waren gemachtigd geworden om de vroeger vermelde 12000 pikols ter bevrachting van de *Fortitudo*, *Rotterdams Welvaren*, *Betsy en Carolina* in ontvangst te nemen, waren wel door den Gouv.-Gen. verzocht om de sedert 8 September 1825 te Batavia opgeschuurde koffie over te nemen en den bedongen prijs te betalen; maar die huizen hadden verklaard, tot zulk eene betaling niet gemachtigd te zijn en verder was er te Batavia geen ander persoon om voor de Handelmaatschappij op te treden. Overigens drong te meer de nood om geld, in plaats van om promessen, doordien men de Buitenbezittingen voorzien moest en dáár in geen geval de promessen gangbaar waren. Op grond nu van dit alles bepaalde de resolutie in Rade van 18 October 1825 l^r. N. N. *Secreet*, dat voorloopig een partij van 10000 pikols koffie te Batavia zou worden verkocht. De Landvoogd gaf hiervan den Minister kennis bij missive van dien dag N°. 7 *Secreet*, tevens mededeelende, dat onder de gegeven omstandigheden, de Indische regeering had begrepen — men lette weer op den toon! — „dat, dewijl dezerzijds aan de opgelegde verpligtingen was voldaan, en de Handelmaatschappij met de vervulling van hare verbindtenissen in gebreke bleef, en het nimmer de intentie van Zijne Majesteit kan zijn, dat al de voordeelen van dit contract door de Handelmaatschappij genoten en al de nadeelen van hetzelve door Z^r. M^s. Bezittingen gedragen zouden worden, de dringende behoefte aan geldmiddelen, welke door het steeds wegblijven der toegezegde geldelijke ondersteuning zich meer en meer doet gevoelen, Haar allezins wettigde om tot den verkoop van een gedeelte der aangehouden koffij over te gaan".

En de Minister? Hij stelt bij rapport d.d. 14 April 1826 l^r. H

---

(1) Zie bl. 128, noot 3.

No. 34[k] *Geheim* aanstonds den Koning voor de handeling goed te keuren, zijnde bij hem „tegen den alzoo genomen maatregel geen bedenkingen opgekomen" (¹).

Was alzoo de *Rotterdams Welvaren* met slechts 2000 pikols weggezeild, nog zou gelegenheid bestaan hebben om met de komst der *Betsy en Carolina* en der *Fortitudo* de tekortkoming tegenover de Handelmaatschappij te dekken door aan deze schepen het overblijvende van de gecontracteerde hoeveelheid, dus 10000 pikols af te staan; de besluiten van 8 en 13 December 1825 N°'s 1 en 28 stonden echter ook nu slechts een gedeelte toe. De Maatschappij wendde er zich over tot de regeering in Nederland. Toen zij bezwaar had gemaakt, gelijk ik op bl. 33 mededeelde, om reeds zoo spoedig tot het zich in Nederland belasten met gouvernementstransporten over te gaan, had de Koning haar doen aanbieden de transporten op zich te nemen enkel als agent der regeering en dus overigens geheel voor rekening en verantwoordelijkheid van deze; maar de zaak was ten slotte geschikt door de ons bekende toezegging, dat de Maatschappij 12000 pikols tegen marktprijs zou ontvangen. Nu men in het afstaan er van teleurgesteld was geworden, verzocht de Maatschappij, dat op het oorspronkelijk aanbod wierd teruggekomen, m. a. w. dat alles zou worden

(¹) Ter aanvulling van dit incident strekke het volgende

De Handelmaatschappij, door den Minister van deze aangelegenheid op de hoogte gesteld, antwoordde bij schrijven d d 29 April 1826 N° 180, dat wel degelijk door haar de te Batavia gevestigde firma's *Van der Kaa, Haste en C°* en *Van Ryck, Gevers en C°* als gemachtigden waren aangesteld niet alleen, maar blijkens de overgelegde stukken der Indische regeering van 9 Juni en 7 Juli 1825 ook als zoodanig waren erkend, waarna het antwoord aldus besloot:

„Op den 17en October 1825 waren de Heeren Van der Kaa, Haste en C° en Van Rijck, Gevers en C° voor ons in het bezit van een aanzienlijk kapitaal, hetwelk zij later, gedeeltelijk, tot veel hooger prijzen dan die bij het contract bepaald, in koffij hebben besteed, zoodat er derhalve geen twijfel bestaat of de gemelde Heeren zouden zich bereid hebben verklaard, om de 10/m Pikols koffij, van welke de Hooge Indische regeering op 18 October 1825 den verkoop bepaalde, en zelfs veel grooter hoeveelheid, op den voet van het Contract te ontvangen en te betalen, indien hen dezelve waren aangeboden, doch het blijkt uit de correspondentie der gemelde Heeren, dat aan hen een zoodanig aanbod niet is gedaan, en wij mogen Uwe Excellentie niet ontveinzen, dat ons deze handelwijze van de zijde van het Indisch Gouvernement bevreemd heeft"

Op dit beweren kon de Minister bij zijn antwoord d d. 11 Mei 1826 L H N° 61k slechts herhalen de woorden der Indische resolutie, volgens welke alleen tot den verkoop was besloten, omdat de tot de bevrachting aangewezen handelshuizen bezwaar hadden gemaakt de koffie over te nemen — Wie in dit opzicht nu eigenlijk gelijk heeft gehad, is niet aan den dag getreden

beschouwd, als te hebben plaats gehad voor rekening van het Gouvernement. De Minister vond deze transactie billijk, waarvan het gevolg was het aanbod eener rekening van de Maatschappij, groot f 242396 met zooveel centen. De Minister oordeelde dit wat veel, maar nam ten slotte genoegen met eene verminderde rekening ad f 195745. Deze aanzienlijke som werd bij koninklijk besluit d.d. 29 December 1826 N° 70 betaald, uit de op bl. 184 vermelde leening van 20 millioen, door eene assignatie op de Nederlandsche Bank. Breedvoerig deelde de Minister bij depêche d.d. 30 December 1826 lr G en H N° 100/493 al deze bijzonderheden den Commissaris-Generaal mede: "opdat de Indische regeering te beter zoude kunnen beoordeelen de schadelijke gevolgen, welke gesproten zijn uit de handelwijze van de meerderheid van den Raad in de zittingen van den 8n Junij 1825 en den volgenden dag, gehouden".

HOOFDSTUK XII.

Protest van Landvoogd en Raad van Indië tegen het optreden van minister Elout.

Nog onbewust wat den Landvoogd zou boven het hoofd hangen met betrekking tot zijne Leenings-Muntstelsel-maatregelen, zette zich de heer Van der Capellen in het midden van 1825 neder ..... om den Minister ten ernstigste te berispen over diens manieren van doen! Had niet de Minister de Indische regeering telkens en telkens tot zuinigheid aangespoord, alsof men slechts 's lands gelden verkwistte, en speciaal uitgelokt eensdeels dat fameuse Bezuinigingsbesluit, anderdeels de onmogelijke regeling om door den Koning iedere 5 jaren de Indische begrooting te doen vaststellen, gelijk ik van een en ander in de hoofdstukken op bl. 67 en 73 gewaagde? Had hij niet bij depêche van 11 December 1824 N° 45 eene ernstige waarschuwing doen afgaan tegen 's Landvoogds eigenmachtig optreden (1). Had niet tegelijkertijd eene andere ministerieele depêche de Indische regeering verplicht een harer publicatiën over vuurwapenen te wijzigen en dat, gelijk nu den volke werd verkondigd, omdat men daaraan "eene verkeerde uitlegging" verkoos te geven, "welke met den geest en de bedoeling van gemelde Publicatie strijdig is" (2). 't Is waar, dikwerf zeide de Minister te

(1) Dit schrijven in Bijlage N° VIII opgenomen.
(2) Zie hierover Bijlage N° IX.

handelen op 's Konings last, maar het was het gevoelen in den Bataviaschen regeeringskring, dat de Koning er in zekeren zin maar voor een oortje bij thuis lag! Hoor, hoe Van der Capellen's alter ego zich ten deze uitlaat, als hij zijn zwager Verschuir, burgemeester van Alkmaar en lid der 1e Kamer, d.d. 3 September 1825 schrijft over den opstand van Dipanegara (1): „Dit onheil wordt dagelijks vergroot door de alles vernielende directie van onzen tegenwoordigen Minister van Koloniën, den heer *Elout*, die het er op gezet schijnt te hebben om den gouverneur-generaal Van der Capellen in alles te dwarsboomen..... Ondertusschen tast men met eene ijzeren hand door, men laat niets aan het beleid over van eenen Gouverneur-Generaal, die 10 jaren lang deze gewesten geregeerd heeft en dus ondervinding verkregen moet hebben. God weet wat hiervan worden moet."

Maar de Gouverneur-Generaal zou het toch eens flink den Minister zeggen. In Juli 1825 waren al die onaangename brieven ontvangen, hetgeen den Landvoogd zóó zeer uit zijn evenwicht bracht, dat De Kock den heer Van de Graaff aanbeval, dat zij beiden hem „tot bedaard overdenken moeten brengen" (2). 's Landvoogds schrijven, gedagteekend Batavia 12 Juli 1825 N° II *Secreet*, gericht aan den Minister, zal in Van der Capellen's kring de vrucht van nadenken heeten, toegejuicht als het ten minste werd, naar wij straks kunnen lezen, door zijn Raad: maar overigens zullen niet velen, dunkt mij, hulde brengen aan het even eigenwijze als onverstandige en onbillijke stuk. Trouwens, veel wat ten slotte tot ernstig geschil heeft geleid, zoo ten aanzien van de bevoegdheid der Indische regeering om wetgevend op te treden, als ten opzichte van hare meening dat ministerieele bevelen niet behoefden opgevolgd te worden, wanneer niet uitdrukkelijk was medegedeeld, dat ze op 's Konings last waren gegeven, had voorkomen kunnen zijn door een tijdig ingrijpen tijdens het ministerie van Falck onder omstandigheden, dat de zaken, waarom het ging, niet van zooveel beteekenis waren. Zoo had reeds, naar aanleiding van een beroep op *ministerieele* bedoelingen, een Indisch besluit d.d. 1 Mei 1821 N° 1, waarvan het Opperbestuur kennis ontving, bepaaldelijk verklaard, dat de Landvoogd, dermate „in den volsten zin" 's Konings vertegenwoordiger was, dat slechts van den Landvoogd verantwoording kon verlangd worden,

(1) *Van de Graaff-Brieven*, dl. II, bl. 264.
(2) *Van de Graaff-Brieven*, dl. II, bl. 251, N° 149, d.d. 12 Juli 1825

behalve door den Koning, door dengenen, *die daartoe door den Koning zou kunnen gemachtigd worden* (1). — Laat het zich intusschen nog wel begrijpen, dat op deze incidenteele en misschien onschuldig bedoelde mededeeling niet zoo bijzonder de aandacht is gevallen, of dat men niet genoeg overwoog, waartoe deze opvatting dus leidde, ernstiger was het, dat door het Indisch bestuur herhaaldelijk, zonder er aanmerkingen over nakwamen, maatregelen werden genomen, die evenzeer als een ingrijpen in de bevoegdheid van het Opperbestuur waren te beschouwen: zoo ten aanzien van het Tarief, zoo ten aanzien van het Muntstelsel (2). Ja, wat nog sprekender mag heeten, toen het den inderdaad voortreffelijken landeigenaar in de Preanger regentschappen De Wilde door de regeering van Van der Capellen zòò onmogelijk was gemaakt, dat hij naar Europa moest vertrekken, ontving hij, in Nederland gekomen, een mooi besluit van den Koning d.d. 11 Juli 1821 N° 61, waarmede hij naar Indie terugging, om nu het rustig genot van zijn landgoed te kunnen hebben; doch daar durfde men zich waarlijk vermeten het koninklijk besluit eenvoudig niet te er-

(1) Toen generaal-majoor De Kock tot opperbevelhebber werd benoemd van de Land- en Zeemacht bij de expeditie tegen Palembang, beklaagde zich hierover schout-bij-nacht Musquetier, commandant der Marine, die als opperbevelhebber der zeemacht, mede ter expeditie wilde: door hem daarvan uit te sluiten, luidde zijn op bl. 107 vermeld beklagschrift d.d. 26 April 1821 N° 303, kon hij niet gelooven, *dat aan de intentie van den Koning* **en van 's Konings Minister van Marine** *werd voldaan.* In de overwegingen van het afwijzend besluit, waarvan het berispend karakter ook in andere opzichten volkomen verdiend mocht heeten, leest men dan: „dat, daar Z. M. in den volsten zin den Gouverneur-Generaal heeft benoemd tot Hoogstdeszelfs vertegenwoordiger en tot Opperbevelhebber der Land- en Zeemagt in Indie, de Gouverneur-Generaal aan niemand, dan aan den Koning, en dengenen die daartoe door Hoogstdenzelven zoude kunnen gemagtigd worden, verantwoording schuldig is van Zijne verrigtingen: dat niemand in Indie het regt of de bevoegdheid heeft, om die verrigtingen te beoordeelen, en dat de Gouvern.-Generaal vermeent eene dusdanige berisping, van niemand minder te kunnen verwagten, dan van officieren onder zijne regtstreeksche orders gesteld". — De lezer zal wel tevens niet onopgemerkt laten de volstrekte ontkenning van Publiek's bevoegdheid om in Indie de handelingen der Regeering te beoordeelen!

(2) Verg. de beschouwing op bl. 452 van mijne *Geschiedenis van het ontstaan der Ned.-Indische Lijnwaden-verordening van 1824*, voorkomende in de *Bijdragen tot de T.- L.- en V.-kunde in Ned.-Indie*, dl. LXI (1908). — Aan het slot van dat artikel deelde ik mede, dat nog wel eens beschreven diende te worden „Hoe ten slotte de verordening van 1824 eerst in 1837 werd gewijzigd op aandrang van de Engelsche regeering". Vandaar een artikel van mijne hand in *De Indische Gids* van Februari 1909.

kennen! Naar aanleiding van deze inderdaad onbetamelijke zaak schreef ik reeds jaren geleden: „Koninklijke besluiten niet uitvoeren, particulieren afzetten — en heel veel meer nog — het zondenregister van baron Van der Capellen werd al bezwarender en de quaestie-De Wilde met zijn land sprak te zeer tot de verbeelding om niet groot schandaal te verwekken" (1).

Het zwijgen nu over al dergelijke zaken kon toch zeker wel van het standpunt der Indische regeering aangenomen worden als eene aanvaarding door het Opperbestuur van haar inzicht omtrent hare betrekkelijke onafhankelijkheid van ministerieele, ja als het er op aankwam, van koninklijke bevelen. Het verwondert mij daarom, dat nochtans dit verleden door den Landvoogd niet in herinnering is gebracht geworden; het mocht hem niet gebaat hebben voor het handhaven van den onder het ministerie Falck ingeslagen weg, het had hem dan toch zeer sterk gemaakt in zijne verdediging van de nu als willekeur veroordeelde daden onder het ministerie Elout. Dat de Landvoogd hierop inderdaad niet de aandacht heeft gevestigd, kunnen wij lezen in de depêche van 12 Juli 1825, die ik nu laat volgen (2):

(1) Zie mijn in 1890 door de *N. I. Maatschappij van Nijverheid en Landbouw* uitgegeven toelichting van *Het Reglement op de Particuliere Landerijen* bl. 239-247, zoomede mijne nadere uiteenzetting in de *Van de Graaff-Brieven*, dl. I, bl. 132-139.

(2) Op dezen brief en op het in het volgende hoofdstuk mede te deelen Elout-rapport er over, had ik het oog, toen ik in mijne *Bijdrage tot de geschiedenis der Regeerings-Reglementen van N. I.*, opgenomen in dl. LX 1908, bl. 423-424 van de *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van N. I.* van het Koninklijk Instituut er op wees, dat in het ontwerp van het Regeerings-Reglement van 1815 oorspronkelijk was voorgesteld bepaald uit te drukken, dat de Landvoogd verantwoordelijk zou zijn aan den Minister, doch dit vervangen was door enkel te gewagen van de verantwoordelijkheid aan den Souverein. — De heer Louw verkeert, blijkens dl. II, bl. 5 vv. van zijn *Java-oorlog*, omtrent de depêche van 12 Juli 1825 N° 1 eenigermate in dwaling. Hij schrijft, dat de Landvoogd protesteerde „in zijn brief aan den Min. van Kol. d.d. 22 Juli 1825 N° ?" Het moet echter zijn 12 Juli 1825 N° 1; het punt is in zooverre van belang, dat de heer Van der Capellen nog een protest deed afgaan en wel op den door den schrijver aangegeven datum van 22 Juli, maar niet aan den Minister, doch, gelijk wij nog zullen zien, aan den Koning: vandaar dat dit stuk *zonder nommer* is en alzoo achter den datum geen vraagteeken te pas komt. — Verder deelt de schrijver mede, dat „het voornaamste gedeelte van dien brief" reeds gepubliceerd werd in Spengler's proefschrift over Van der Capellen — waaraan Louw den bovenvermelden datum ontleende — en zegt dan, dat hij „dien brief hier", d. w. z. op bl. 7 van zijn werk teruggeeft. Maar hoe is het mogelijk, dat hij dit zeggen kan, heeft schrijver den brief zelf wel gelezen? De twee zinsneden er uit overgenomen, geven geenszins den indruk weer, dien het breed opgezette stuk op den lezer moet maken.

Na mijne terugkomst alhier van mijne reis naar de *Moluksche eilanden* en *Celebes* heb ik de eer gehad van Uwe Excellentie successivelijk onderscheiden dépêches te ontvangen.

Eenige derzelve zijn reeds door mij beantwoord, en de aangenomen cynosure volgende, zal ik ook op de overigen, voor zoover zulks gevorderd wordt, de afzonderlijke rescriptiën aan Uwe Excellentie doen toekomen, zoodra de daarin behandelde zaken daarvoor vatbaar zullen zijn, daar deze tegenwoordige alleen ten doel heeft, om Uwe Excellentie den indruk mede te deelen, welke de wijze, waarop door Uwe Excellentie, de correspondentie met mij geopend, en, tot dusver, voortgezet is geworden, op mij gemaakt heeft; ten einde niet telkens, bij de beantwoording van Uwer Excellentie's aanschrijvingen, op eene explicatie te behoeven terug te komen, welke voor mij onvermijdelijk is geworden, doch waarvan de repetitie, noch voor Uwe Excellentie, noch voor mij zelven, anders dan hoogst onaangenaam zijn kan.

Onder de zaken, welke ik steeds voor het belang dezer bezittingen en van het moederland als hoogst nuttig en wenschelijk heb beschouwd, behoort vooral die wel georganiseerde en met wederzijdsch vertrouwen en wederkeerige belangstelling onderhouden correspondentie tusschen het Gouvernement in het moederland en de regeering hier te lande, welke in de vroegere bloeijende dagen der Nederlandsch Oost-Indische maatschappij, zoo geregeld en doelmatig was ingerigt, onafgebroken stand hield, en alle gedeelten van Indië omvatte en welke noodwendig eene naauwkeurige kennis der wederzijdsche belangen, en eene heilzame overeenstemming der wederkeerige maatregelen te weeg moest brengen.

Ik durf mij zelven het getuigenis geven, van, sedert den aanvang van mijn bestuur, onafgebroken alle mededeelingen gedaan, en alle ophelderingen aan Zr. Ms. Gouvernement in Nederland gegeven te hebben, welke ik oordeelde dat op eenige wijze middelijk of onmiddelijk, aan voorschreven oogmerk, bevorderlijk konden zijn; en ik zal Uwe Excellentie dus ook niet behoeven te verzekeren, hoe aangenaam het mij heeft moeten wezen, bij Uwer Excellentie's ministerie die zelfde bedoeling in Hare correspondentie aan te treffen.

Uwe Excellentie veroorlove mij echter, met dezelfde opregtheid, waarmede ik deze verklaring afleg, Haar tevens te betuigen, dat ik, aan den eenen kant, met leedwezen, en aan de andere zijde, niet zonder groote gevoeligheid, heb opgemerkt, dat de meeste en voornaamste van Uwer Excellentie's aan mij gerigte dépêches, eene algemeene en zelfde strekking hebben, welke, naar mijne overtuiging, niet met 's Konings belang overeenstemt, noch zoo ik vertrouw met Hoogstdeszelfs wil en bedoelingen kan stroken, en welke ik, zoo lang die overtuiging bij mij blijft bestaan, niet met stilzwijgen mag voorbijgaan, zonder aan de pligten, die ik onmiddelijk aan Z. M. verschuldigd

ben, en zonder aan de regten, die mij door den Koning zijn toegekend, zoo wel als de onderscheiding, die ik, als Hoogstdeszelfs vertegenwoordiger, in deze gewesten, vorderen moet, regtstreeks te kort te doen.

De strekking, die ik bedoel, is de weinig gematigde toon van afkeuring, die in Uwer Excellentie's brieven heerscht, en bijkans al de handelingen der Indische regering treft sedert het tijdstip, dat ik het opperbestuur dezer bezittingen van Kommissarissen-Generaal heb overgenomen, en (1) de intentie, die daarbij ondubbelzinnig doorstraalt, om de teugels der regering van deze gewesten door den Koning aan mij toevertrouwd, uit mijne handen, in die van Uwer Excellentie's ministerie over te brengen, en alzoo de Hooge Regering dezer landen, — met terzijdestelling van alle fondamentele inrigtingen, in afwijking van al het geen immer vroeger, en tot het huidige oogenblik bestaan heeft, en redelijker wijze kan bestaan, en in lijnregte oppositie, met het geen ooit 's Konings welbegrepen belang gedogen kan — in een bloot administratief werktuig van Uwer Excellentie's ministerie, te herscheppen; dezelve niettemin gelijktijdig belast latende met eene ongedeelde hooge en uitgestrekte verantwoordelijkheid, die slechts van eene, onmiddelijk van 's Konings souvereiniteit afdalende, en daarvan alleen afhankelijke wetgevende en uitvoerende magt, kan worden gevorderd.

Met deze verantwoordelijkheid, die, in de eerste plaats op mij rust, en waarvan ik al het gewigt, en de geheele uitgestrektheid ten volle gevoel, acht ik eene zoodanige verhouding, tusschen Zr Ms Gouvernement in Indië en Uwer Excellentie's ministerie, als de bedoeling Uwer Excellentie schijnt te zijn, afgescheiden van nog andere niet minder gewigtige redenen, ten eenenmale onbestaanbaar; en, met de gevoelens, door mij, zoo even aan Uwe Excellentie opengelegd, zal het Haar dan ook geenzins kunnen bevreemden, dat ik, op het punt staande om het bewind dezer gewesten te verlaten, en van mijne verrigtingen aan den Koning persoonlijk rekenschap te geven, in afwijking van die bedoeling, en zoo lang ik de teugels van dat bewind in handen houde, op het spoor blijf volharden, het welk ik tot dus ver, met volkomen gerustheid van volgens 's Konings wil en belang te handelen, betreden heb; in de hoop, dat ter wezenlijke bevordering van Zr Ms dienst, mijn voorbeeld, door den geen, die het opperbestuur van mij zal overnemen, gevolgd zal worden.

Na hetgeen ik reeds hiervoren gezegd heb, zal Uwe Excellentie niet van mij kunnen verwachten, dat ik Haar thans eene apologie zal aanbieden van de zoodanige mijner handelingen, welke bijzonder van

(1) Hier eerst begint de aanhaling bij Louw-Spengler *en reeds eindigende met het overige van den zin*, maar dan pas vervolgende met de aanhaling, bedoeld in noot 2 van bl. 233.

de berisping Uwer Excellentie niet hebben mogen bevrijd blijven, en ik verzoek Uwe Excellentie ook over hetgeen ik ter deze gelegenheid nog verder zal aanvoeren, slechts te willen beschouwen als eene welmeenende poging, om Uwe Excellentie, ware het mogelijk, meerder vertrouwen en gerustheid in te boezemen als bij Haar evident bestaat omtrent de regelmatigheid, het beleid en de voorzigtigheid, welke door Z[r] M[s] Gouvernement in Indië, bij het beramen en uitvoeren van legislative en andere maatregelen, met vermijding van al wat naar kwetsing van het beginsel van non-retroactiviteit, van overhaasting, of onberadenheid zweemt, steeds, tot dus ver, is in acht genomen.

De herhaalde aanbevelingen door Uwe Excellentie gedaan wordende, om de instellingen door Kommissarissen-Generaal ten voorschrift nagelaten, niet uit het oog te verliezen, maar daaraan getrouw te blijven, duiden blijkbaar Uwer Excellentie's bezorgdheid aan, dat de Indische regering zich afwijkingen veroorloofd heeft, van de bepalingen, vervat bij het Reglement op het beleid der Regering, gearresteerd den 22[n] December 1818, en van de beginselen, waarop dit reglement en de overige verordeningen door Kommissarissen gemaakt, rustende zijn.

Onder de bedoelde afwijkingen schijnt Uwe Excellentie verder bijzonder te rangschikken de wetten en reglementen door de regering alhier in den jare 1823, geëmaneerd, op de toelating van vreemdelingen, en het regt van inwoning en verblijf in deze bezittingen ([1]); omtrent het landbezit der Europeanen, Chinezen en andere vreemdelingen in de Javasche vorstenlanden, en omtrent de hooge inkomende regten, welke bij publicatie van den 14[n] Februari 1824 (drie dagen vóór mijn vertrek naar de Moluksche eilanden) op den invoer van vreemde lijnwaden zijn gelegd geworden; terwijl Uwe Excellentie het Indisch Gouvernement tevens bij elke gelegenheid aan deszelfs verpligting herinnert, om in de uitgaven meer bezuiniging te behartigen.

Ten aanzien van het verbod aan Europeanen, Chinezen en andere vreemdelingen, om landen en dessa's in de Javasche vorstenlanden in huur of pacht te blijven bezitten, is Uwe Excellentie bovendien van oordeel, dat bij het daarstellen van dezen maatregel, niet, of

1. De Landvoogd had bij brief d.d. 29 October 1824 N° 237 mede den Minister aanbevolen om geene paspoorten naar Nederlandsch-Indië — die men destijds noodig had — te verleenen aan personen, die in Indië geen fortuin zouden kunnen maken, zonder behulp van het Gouvernement. Hij herhaalde dien aandrang merdenteel in zijne 15-Millioenen missive van 11 Januari 1825 — zie bl. 151-152 hiervóór. De ernstige bezwaren tegen zulk eene opvatting zette de Minister uiteen in zijn antwoord d.d. 16 April 1825 N° 16[k] 77 op den eerstvermelden brief, waaruit ook beider geheel verschil van standpunt ten aanzien van toelating in Indië blijkt (ik heb dat stuk in Bijlage N° X opgenomen). Verg. ook de aanmerking op bl. 100 hiervóór in de ministerieele depêche van 8 April 1825 N° 66 *Geheim*.

niet in allen deele, het beginsel van non-retroactiviteit, door de Indische regering is geëerbiedigd geworden; en met betrekking tot de verhoogde inkomende regten op de vreemde lijnwaden, heeft Uwe Excellentie onder anderen opgemerkt, dat daarbij het Indisch Gouvernement met overhaasting schijnt te zijn te werk gegaan, zonder al de gevolgen, welke daaruit konden voortvloeijen, en speciaal de aanleiding, die daardoor kon worden gegeven, tot vertogen van de zijde van *Engeland*, te hebben of te hebben kunnen in overweging nemen. — Bij elk dezer punten zal ik een oogenblik stil staan.

Beginnende met de publikatiën van 6 en 20 Mei 1823 (1), houdende bepalingen, omtrent het verblijf en het landbezit op Java en elders in Nederlandsch Indië en op het stuk van de verhuring en verpachting van landerijen op het grondgebied der Javasche vorsten, moet ik Uwer Excellentie herinneren, dat onder de vele belangrijke onderwerpen van regering en wetgeving, welke door Kommissarissen-Generaal, bij derzelver vertrek in 1819 van hier onbeslist zijn gelaten, vooral behoorde de gewigtige quaestie of de meest aangelegene van Z^r M^s bezittingen in Indië, het eiland Java, al dan niet voor eene Europische kolonisatie geschikt en berekend kon worden geacht; en dat die der Kommissarissen-Generaal, welke toen op het punt stonden om naar Nederland terug te keeren, stellig hun voornemen in het register der Besluiten hebben geconsigneerd, om de oplossing van dit vraagpunt, aan de Hooge beslissing van Zijne Majesteit te onderwerpen, zoodra zij in het moederland zouden zijn teruggekeerd (2).

Hangende deze beslissing kon mijn pligt geen andere zijn, dan de zaak te houden in *statu quo*, zonder die beslissing vooruit te loopen, of te gedogen dat de questie middelijk of onmiddelijk op eenige wijze werd geprejudicieerd.

Ondertusschen hadden eene menigte Europeanen, en daaronder ook vreemdelingen van verschillende natiën, begunstigd door de ruime bepalingen van de publicatie van 28 Augustus 1818 (Staatsblad N°. 00) en de nog ruimere toepassing daaraan door sommige plaatselijke autoriteiten gegeven, zich in de binnenlanden en vooral in de Vorstenlanden van Java verspreid, en aldaar, ondersteund door ruime, meestal vreemde kapitalen, uitgestrekte ondernemingen begonnen; terwijl de vooruitzigten op groote, spoedig en gemakkelijk te verwerven rijkdommen, dit getal dagelijks deed aangroeijen, zoodanig, dat ik het oogenblik nabij en reeds voor mij zag, dat elke wilsverklaring van Zijne Majesteit

(1) Staatsblad 1823 N°s 17 en 20.

(2) De Landvoogd had hier het oog op het besluit d.d. 8 Januari 1819 N° 5, opgenomen in mijne *Economische oorzaken* enz., Tijdschrift van het Konink. Inst. dl XLVII (1897), bl. 18-19. Zie daarvan art. 1. — Hierna, in Elout's rapport aan den Koning, is het besluit ook weergegeven

te laat zoude zijn, om eene Europesche kolonisatie op Java voor te komen, indien de Regering het langer uitstelde, voorzieningen daartegen te doen.

Door de publicatiën van 6 en 20 Mei 1823, heb ik het doel bereikt, om het geheel van den wil en van eenen enkelen wenk des Konings te doen afhangen óf om Java alsnog in eene Europesche kolonie te hervormen, óf om elken verderen voortgang van kolonisatie krachtdadig te staken, indien het welbehagen van Zijne Majesteit, aan mijne hoop en wenschen beantwoordende, integendeel daarheen mogt strekken, om *Java* als een van Hare kostelijkste domeinen, als eene *bezitting*, en niet als eene *kolonie*, te doen besturen.

Ik heb met de Regering daarbij de striktste regtvaardigheid en billijkheid in het oog gehouden, welke ik vertrouw dat mijn bestuur steeds, tot dus ver, hebben gekenschetst en ik heb, met gerustheid, den maatregel tegen de verhuringen en verpachtingen van landerijen en dessa's in de Javasche vorstenlanden genomen, omdat deze verhuringen en verpachtingen, tegen den geest der bestaande wetten, zoo wel als tegen de eigendommelijke Javasche instellingen, en de belangen der Javasche vorsten, grooten en onderdanen, strijdende, door mij en de Regering werden beschouwd, zoo eigenaardig als regtvaardig te behooren, tot die schaarsche uitzonderingen, welke door de bevoegdste autoriteiten van vroegeren en lateren tijd op het beginsel van non-retroactiviteit stellig erkend, en toegepast zijn geworden, terwijl de schadeloosstellingen bovendien, door mijne zorg, zoodanig zijn geregeld, dat aan niemand der belanghebbenden eenige de minste reden tot billijke klagte is overgelaten.

De publikatiën van 6 en 20 Mei 1823 zijn evenmin afwijkende van de bepalingen, bij het Reglement op het beleid der Regering in Indië vastgesteld, dewijl dezelve een onderwerp bevatten, waaromtrent, noch bij dat Reglement, noch bij eenige andere akte van Kommissarissen-Generaal, voldoende of genoegzaam stellig, is voorzien geworden, en speciaal heeft de laatstgenoemde publikatie, zonder het beginsel van kolonisatie of niet kolonisatie aan te tasten, veelmin te beslissen, slechts het doel beoogd, dat er tegen den wil en tegen de oogmerken van het Gouvernement, geene kolonisatie, strijdig met de algemeene belangen, kon ontstaan, en dat daar, waar eene kolonisatie dienstig mogt worden geoordeeld, dezelve onder het oog en de leiding van het Gouvernement moest geschieden, en niet aan toevallige omstandigheden of aan eenzijdige private belangen wierd overgelaten.

Indien Uwe Excellentie deze oogmerken niet zoo zeer miskend had, zoude zij in de handelingen der Indische regering, vóór en na het emaneren van de meergemelde publikatiën van 6 en 20 Mei 1823, ongetwijfeld genoegzame bewijzen hebben aangetroffen, dat die Regering, geheel vreemd van al wat naar stelselzucht zweemt, slechts in Hare

maatregelen, getracht heeft, het kwaad, hetwelk eene verkeerde toepassing van het beginsel van kolonisatie in deze bezittingen veroorzaken moest, te weren, maar daarentegen het nut, hetwelk eene Europische kolonisatie anderszins stichten kon, te bevorderen en uit te breiden; daar de afstand van gronden aan Europeanen, zelfs op *Java*, en het geven van geldelijke voorschotten en andere ondersteuningen en aanmoedigingen aan dezelve tot het oprigten van suikermolens en indigofabrieken aldaar, en tot het invoeren van nuttige, de industrie en het vermogen der eigendommelijke inlandsche bevolking overschrijdende machineriën, Uwe Excellentie met de ware en liberale gezindheid der Indische regering hadden moeten bekend maken; terwijl zij daarvan nieuwe blijken zal ontvangen, zoodra de ontwerpen tot kolonisatie, voornamelijk op *Riouw*, na voleindiging van het onderzoek, hetwelk thans nog aanhangig is, tot genoegzame rijpheid zullen zijn gevorderd ([1]).

Nu volgt de verdediging van het Lijnwaden-reglement van 1824, reeds medegedeeld op bl. 472-476 van het hiervòòr op

---

([1]) Naar aanleiding van een brief d.d. 7 April 1824 N° 96 van den Landvoogd aan het departement over deze kolonisatie-plannen omtrent Riouw, had reeds minister Elout in zijn antwoord d.d. 23 December 1824 N° 25/291 de volgende niet onbelangrijke bedenkingen aan den Gouv.-Gen. gemaakt over de inconsequentie der Indische regeering:

„De Hooge Regering heeft, nog niet lang geleden, het stelsel omhelsd, dat eene Europische bevolking in Indie verder dan tot bestuur en verdediging gevorderd wordt, schadelijk is. — Zonder dat stelsel, in het algemeen, en evenmin de toepassing, welke zij gemeend heeft, daarvan reeds op Java te mogen maken, als doelmatig te erkennen, schijnt het evenwel buiten tegenspraak te zijn, dat zoo de nadeelen, tegen eene Europische colonisatie geopperd, geheel of gedeeltelijk, bestaan, zulks op de buitenbezittingen in een veel hooger graad moet plaats hebben dan op Java. — Hier toch bezit de Regering overvloedige middelen, om de Europische volkplanters in toom te houden, en hun verkeer met de eigene bevolking, naar gelang der omstandigheden te wijzigen, terwijl op de buitenkantoren, die klein niet bestaat, en in het algemeen, de uitvoering der bevelen van de Hooge Regering, aan vele onzekerheden onderhevig is. In het stelsel dus, door de Hooge Regering aangenomen, schijnt de toelating van Europeanen, in den zin, waarin de Commissie zulks voordraagt, voor de afgelegen bezittingen, vrij wat bedenkelijker te zijn, dan voor de onmiddelijke nabijheid van het Hoofdbestuur, en degenen zelfs, die dat stelsel niet zijn toegedaan, en die integendeel overhellen, om in eene Europische kolonisatie veel goeds te zien, zullen waarschijnlijk, met opzigt tot de buitenkantoren, waar de arm der Regering, niet dan bij vertegenwoordiging reiken kan en waar de middelen des bestuurs, in het algemeen, zwak zijn, dit hun gevoelen niet voorbrengen, dan met zoodanige wijzigingen, als de plaatselijke gesteldheid, dáár, schijnt te vorderen."

bl. 221 noot 2 vermelde artikel over *De Lijnwaden-verordening van 1824* (1). De Landvoogd zet dan zijn betoog aldus voort:

En als nu tot het punt van bezuinigingen in de uitgaven genaderd zijnde, welke door Uwe Excellentie herhaaldelijk en dringend aan de Indische regering worden aanbevolen, zal ik, om het bestek van dezen brief niet te overschrijden, en vermits dit onderwerp reeds elders door mij in het breede is behandeld, en nog nader een afzonderlijk travail moet opleveren, hier daaromtrent slechts aanmerken, dat hoezeer ik met Uwe Excellentie de hooge noodzakelijkheid tot bezuinigingen ten volle gevoel, en daaromtrent mij ook niets te verwijten heb, het mij voorkomt, dat de wijze waarop door Uwe Excellentie tot dat doel wordt medegewerkt, geenszins geschikt is, om hetzelve te bereiken; daar, om niet van andere omstandigheden thans gewag te maken, er wederom dit jaar eene menigte overtollige ambtenaren (sommige met talrijke huisgezinnen) naar herwaarts zijn uitgezonden, voor welke alhier geene posten bestaan, en die dus als supernumerair, ten koste en bezwaar van de Indische schatkist, moeten worden onderhouden (2), en Uwe Excellentie heeft kunnen goedvinden om met eenige der schepen door de Handelmaatschappij ingehuurd, ladingen voor rekening van het Gouvernement te doen overbrengen, drie en vier malen grooter

(1) Op bl. 453 aldaar maakte ik melding van het in Engeland gebouwde schip, herdoopt in *Baronesse Van der Capellen*, aanbrengende lijnwaden, en genaturaliseerd als Nederlandsch schip, hetgeen geschiedde onder medewerking van onzen consul May te Londen. Minister Elout schreef dientengevolge den Landvoogd bij depêche d.d. 7 September 1824 N° 36/189*a*: „Ik stem met Uwe Excellentie ten volle overeen omtrent het ongepaste dier handelwijze. Ook is zulks èn door den Minister van Buitenlandsche Zaken, èn door 's Konings ambassadeur te Londen, den Heer May onder het oog gebragt. De wijze, waarop het heeft plaats gehad, doet mij genoegzaam verzekerd zijn, dat men voor dergelijke misbruiken in het vervolg geene vrees meer behoeft te voeden." Zulk eene volledige overeenstemming kwam in die dagen weinig voor! — Wijders zij nog herinnerd aan hetgeen op bl. 468 van mijn artikel te lezen staat, waar ik schreef: „Het is mij niet gebleken, in hoever het Opperbestuur de Indische regering behoorlijk op de hoogte heeft gehouden van de Londensche onderhandelingen." Sinds is mij dit wèl gebleken, namelijk uit eene overigens niet belangrijke „Nota betreffende de vordering van Engeland wegens te veel betaalde regten van invoer op Java" van De Kock, geschreven in 1836 en welke te vinden is in 's Rijks archief, Aanwinsten 1905, sub XLIV, N° 171, waarin men leest: „Het is toevallig dat de Indische regering de vermelde Publikatie heeft geärresteerd, bijna te gelijk toen het tractaat in Engeland werd gesloten, maar dit is eene omstandigheid geheel buiten de schuld der regering, die toen geen de minste kennis droeg, dat de negociatien betreffende Sincapoer, welke in 1820 waren opgeschort, toen weder opgevat waren."

(2) Verg. hierover 's Ministers maatregel vermeld in noot 2, bl. 99.

dan te voren alhier zijn aangekomen, waardoor op eenmaal zware uitgaven moeten worden gepresteerd, welke anders successivelijk en dus met meer gemak konden worden gekweten.

Ik behoud mij voor op dit onderwerp, en op den aard van eenige dezer ladingen, nader en opzettelijk Uwe Excellentie te onderhouden (1).

Na de behandeling van zulke gewigtige onderwerpen, zal Uwe Excellentie niet van mij kunnen vergen, dat ik nog stil sta, bij andere punten, die in Uwer Excellentie's correspondentie met de Hooge Indische Regering voorkomen, en om derzelver gering belang daarmede contrasteren; zoo als daar zijn, Uwer Excellentie's bedenkingen, omtrent de benoeming van een scheepskeurmeester en meter, en omtrent zekere geprojecteerde leverantie van linnen voor broeken, aan een gedeelte van Zijner Majesteits armee in Indië; terwijl ik evenwel daaromtrent dit tot Uwer Excellentie's geruststelling vermeen te mogen zeggen, dat ten aanzien van beide de opgenoemde punten, Hare aan den dag gelegde bezorgdheid, ten eenenmale ongegrond is.

(2) Ik stem volgaarne met Uwe Excellentie in, dat (zoo als door Uwe Excellentie te regt wordt opgemerkt) er maatregelen, zelfs de Indische bezittingen betreffende, kunnen zijn, welker beoordeeling hier te lande niet zoo veilig als in Europa geschieden kan; maar ik ben tevens van gevoelen, dat onder de zoodanigen slechts gerangschikt kunnen worden, die, welke van omstandigheden afhangen, welke hier niet, of niet naauwkeurig genoeg gekend kunnen worden; terwijl alle overigen, deze gewesten betreffende, welke niet in gemelde cathegorie vallen, veelal en bijkans zonder uitzondering, eene naauwkeurige, algemeene, zoo wel als plaatselijke kennis en ondervinding vereischen, die tot nog toe, niet of ten uiterste schaars in Nederland wordt aangetroffen, en zonder welke elke beslissing in Nederland, omtrent Indische zaken en belangen, niet dan hoogst gevaarlijk kan zijn.

Ik erken ook geredelijk, dat het voor Uwe Excellentie persoonlijk, die nog geene drie jaren op Java verbleven is, zonder de overige uitgestrekte Nederlandsch Indische Bezittingen te hebben kunnen leeren kennen, dikwerf ten uiterste moeijelijk moet vallen, om, bij elken maatregel van het Indisch Gouvernement, telkens die volle

(1) Dit geschiedde o. a., gelijk wij nog zullen lezen, over zendingen van steenen, een bijzonder ongelukkig voorbeeld.

(2) Hier wordt de op bl. 227 noot 1 bedoelde aanhaling bij *Louw* en *Spengler* vervolgd, doch zonder aanwijzing, dat er een hiaat is. De aanhaling sluit dan met het weergeven van *deze* alinea, ook zonder aanwijzing dat er nog heel wat volgen moet. Alzoo werden de meest aanmatigende gedeelten er uit gelaten, hetgeen o. a. wel verklaarbaar maakt, dat in het verstandige proefschrift van H. van der Wijck met terugzicht op Spengler's aanhaling wordt gesproken van „het hooghartige woord, dat dien edelen staatsman kenschetst" (bl. 263).

overtuiging van deszelfs doelmatigheid te erlangen, welke tot eene stellige en juiste beoordeeling gevorderd wordt [1]; terwijl andere daden der Indische regering ook bovendien aan Uwe Excellentie kunnen voorkomen, in tegenstrijdigheid met de organieke instellingen te staan, hoezeer dezelve slechts het noodwendig gevolg zijn van beter bekend geworden, of wel ten eenenmale veranderde omstandigheden. Zoo lang de kennis der Indische zaken en belangen, in Nederland zelf niet vermeerdert en algemeener wordt, is voor de onzekerheid, die daaruit moet voortvloeijen, geene andere, noch meer veilige waarborg, dan het volle vertrouwen, hetwelk de Indische Hooge Regering, en bijzonder het Hoofd van die Regering billijk mag verwachten, dat gesteld worde in derzelver kennis, ondervinding, goede trouw, en opregte gehechtheid aan 's Konings belangen in deze gewesten, vereenigd met die van het moederland, voor zoo ver beide derzelve in aanraking kunnen komen.

Op zoodanige beoordeeling, meende ik — door het vertrouwen steeds door Zijne Majesteit aan mij, bij verschillende gelegenheden, geschonken; door de onderscheiden hooge betrekkingen, die ik een reeks van jaren bekleed heb en nog bekleed, en door een verblijf van ruim negen jaren in deze gewesten, gedurende welke ik, onafgebroken op een hoog standpunt geplaatst, werkzaam ben geweest, en de voornaamste bezittingen der Nederlandsche kroon persoonlijk bezocht heb, — billijk en regtmatig aanspraak te mogen maken; en het heeft dus (om geene andere uitdrukking te bezigen) eene groote teleurstelling bij mij moeten veroorzaken, zoo stellig het tegendeel, in Uwer Excellentie's correspondentie aan te treffen; daar zij, hoezeer met al de opgenoemde omstandigheden bekend, mij zóó ligtzinnig in de vervulling van Zr. Ms. wil en bedoelingen; zóó vreemd geworden in 's Konings kabinet; zóó geheel onbekend met de groote politieke belangen van Europa, en als zulk eenen nieuweling in de Indische zaken heeft kunnen beschouwen, om zich zelven geregtigd te vinden tot zoodanige oordeelvellingen en beslissingen, over de daden mijner Regering, als bijkans op elke bladzijde van Uwer Excellentie's correspondentie voorkomen, en op eene wijze worden uitgedrukt, die ik hoop dat Uwe Excellentie thans zelf zal gevoelen, dat met het standpunt, waarop wij beide ons bevinden (op het zachtst vermeld) niet kan worden overeengebragt.

Na Uwe Excellentie dus met mijne gevoelens bekend te hebben gemaakt, blijft mij alleen nog over Uwe Excellentie te verzoeken, om deze tegenwoordige, met Uwer Excellentie's correspondentie, die daartoe aanleiding heeft gegeven, wel te willen brengen onder het

(1) Op deze ongepaste aanmerking had ik het oog bij mijne verwijzing in noot 1 van bl. 106

oog des Konings, die, zoo als ik gerustelijk vertrouw, daarin een nieuw bewijs zal gelieven te vinden, van het pligtbesef, waarvan ik doordrongen ben, om geene mijner handelingen noch derzelver beweegredenen voor Zijne Majesteit verborgen te houden, maar integendeel daarvan ook ongevergd, ten allen tijde, rekenschap te geven.

De Gouv.-Gen. woonde op den dag, dat deze depêche is geteekend, dus 12 Juli 1825, eene vergadering van den Raad van Indie bij [1]. Daarin werd voorgelezen de depêche, waarop, gelijk het luidt in de *Handelingen en Resolutiën van den Gouv.-Gen. in Rade over de maand Juli 1825*: „door al de leden der Regering hunne dankbetuigingen aan den Gouv.-Gen. voor de mededeeling, en tevens voor de wijze waarop daarbij de belangen dezer bezittingen en de waardigheid der Indische regering gehandhaafd en verdedigd zijn, uitdrukkelijk zijn aangeboden, met bijvoeging van hunne volkomen overeenstemming met de daarbij ontwikkelde gevoelens, en van hunnen wensch dat deze missive de meest voldoende uitwerking zoo voor den persoon van den Gouv.-Gen. als voor de publieke zaak, zal mogen te weeg brengen". Wat 'n houding!

Vervolgens werden ter tafel gebracht drie brieven van het Ministerie, wier inhoud aan de Indische regeering in het bijzonder mishaagd had; zij waren met volle wetenschap er van door den Koning goedgekeurd geworden, daar de Minister de ontwerpen bevorens bij zijn geheim rapport d.d. 1 April 1825 N° 31[k] den Vorst had aangeboden. Tot die brieven behoorde de op bl. 222 noot 1 aangewezen depêche d.d. 11 December 1824 N° 45, houdende waarschuwingen tegen 's Landsvoogds eigenmachtig optreden; echter was dat stuk niet alleen geschreven op last des Konings, krachtens een rescript van 18 November 1824, maar van dien last was ook in de depêche uitdrukkelijk melding gemaakt met dagteekening en nommer van het rescript, gelijk wij dit in de Bijlage N° VIII kunnen lezen. De Gouv.-Gen. en zijn Raad begaven zich dus ten deze op buitengewoon glad ijs, toen in die zelfde raadsvergadering, blijkens het slot van haar verbaal werd gedisponeerd: *om den hier gemelden brief voorloopig aan te nemen voor informatie, in afwachting der nadere mededeelingen daarbij door den Minister toegezegd!*

(1) De aanspraak, die hij daarbij hield, geeft Louw weder t. a. p. dl. II bl. 5-6. — De bijzonderheden, die ik over het in die vergadering gebeurde mededeel, ontleende ik aan een in het volgende hoofdstuk te noemen ministerieel rapport aan den Koning d.d. 18 Mei 1826 L^a H N° 67[k].

Art. 15 van het Regeerings-Reglement van 1818 luidde: „De Gouverneur-Generaal, in Rade, zoowel als afzonderlijk handelende, is gehouden de bevelen, hem uit naam des Konings toegezonden, na te komen.” Het bevel tot onthouding van onbevoegde bemoeiing en de aanwijzing der grenspalen van de bevoegdheid eener koloniale regeering, konden nu hier in geen geval beschouwd worden als uitvloeisels van eene persoonlijke denkwijze des Ministers, maar luidde wel degelijk als eene koninklijke lastgeving. Het argument, dat men ongehouden zoude zijn 's ministers aanschrijvingen na te komen, zoo daaruit niet duidelijk bleek van de koninklijke machtiging, kon alzoo hier niet worden ingeroepen, had geene aanleiding mogen geven tot voorloopige deponeering.

Op die zelfde ongelukkige vergadering gaf de Indische regeering ook een positief bewijs, dat zij volstrekt niet van plan was, zich aan de ministerieele vermaning, die ter tafel lag, te storen, alzoo ook zij gevolg gevende aan 's Landvoogds schrijven naar Holland, dat men op den ingeslagen weg zou blijven *volharden* [1]. Er werd namelijk vastgesteld eene Publicatie van 12 Juli 1825, Staatsblad N° 28, houdende *eeen Reglement op de Entrepôts en Entrepôts-regten, mitsgaders op de overscheping van goederen op de reeden in Nederlandsch-Indië*”. Terwijl in Nederland steeds naar het opvoeren van bescherming werd gedrongen en de Indische regeering aan dat verlangen voldoening had gegeven door hare eigenmachtige tariefwetgeving, gelijk ik dit verhaalde in mijn reeds aangehaald artikel over *De Lijnwaden-verordening van 1824*, ging zij juist den tegenovergestelden weg met deze Entrepôt-publicatie uit. De maatregel, hoe gunstig ook voor het algemeen vertier, kon in strijd geacht worden met het beginsel om den nationalen handel te begunstigen. Immers, de goederen van vreemden oorsprong, in de entrepôts opgestapeld, mochten volgens het reglement worden verkocht, en naar landen, niet aan het Nederlandsch gezag onderworpen, worden uitgevoerd, zonder andere rechten dan het 1 pCt. entrepôt; zij stonden hierin volmaakt met Nederlandsch fabrikaat gelijk. Ook gaf de vermeerdering der entrepôts reden tot de vrees voor aanmoediging van den sluikhandel, waartoe de hooge invoerrechten op vreemd fabrikaat genoeg prikkelden, en de entrepôts nog meer konden aansporen.

De Indische niet-Nederlandsche koopman beschouwde intusschen den vrijgevigen maatregel als *de dageraad van eene betere orde*. Althans zoo

[1] Zie de brutale mededeeling op bl 227 al 2

besloot een reeds op bl. 46 aangehaald schrijven d.d. 30 Juli van Batavia aan het maandschrift *The Oriental Herald*, houdende eene critiek op het regeeringsbeleid van den, gelijk werd aangegeven, door zijne raadslieden op een dwaalspoor gebrachten Landvoogd [1]:

„Het is eene voldoening, te bemerken, dat, hoe laat dan ook, de gouverneur zich van zijne slechte raadslieden ontdaan heeft [2], en eene meer liberale handelwijze aanneemt; en het is evenzeer eene voldoening, dat hij op dien weg door verlichte en verstandige raadslieden ondersteund wordt, die nu de oogen openen en erkennen, dat de maatregelen, tot hiertoe gevolgd, de bezitting nabij aan hare ruïne heeft gebragt, en het alleen aan een liberaal systema voorbehouden is, om aan de bezitting welvaart, en aan het moederland voordeelen te geven.

„Als een' aanvang, of als den dageraad van deze betere orde, geleide ik u de proclamatie in dato van den 12n dezer, waarbij een systema van vrijhavens, op zeer verstandige beginselen aangenomen is [3]. Het heeft alhier een groot genoegen gegeven, en men bouwt daarop groote verwachtingen."

Maar in Nederland was dat genoegen natuurlijk maar buitengewoon matig. Gelijk ik op bl. 429 van mijn artikel over *De Lijnwaden-verordening* mededeelde, deden er de vrijgevige bepalingen der verordening van 12 Juli 1825 ernstige bezwaren rijzen. Bovendien was het zóó regelrecht in strijd met 's Konings nadrukkelijke bevelen tegen het nemen van eigenmachtige maatregelen, dat men moeite heeft te begrijpen, hoe de Indische regeering tot zulk een ernstig verzet kon komen. Wat Koning en Minister op de ontvangst van het besluit bij Indischen brief d.d. 12 Juli 1825 N° 186*a* er van dachten, zal ik hierna mededeelen: wat de regeling zelve betreft, over hare doelmatigheid had een gezet onderzoek plaats, waarvan het resultaat was, herinnerde later minister Elout in een rapport d.d. 21 Maart 1828 lt H N° 77, dat het veel meer overhelde naar af-, dan naar goedkeuring. Intusschen bleef ook zij evenzeer ge-

(1) Zie het in noot 1 bl 46 vermelde tijdschrift *De Weegschaal* van 1826, bl. 277-289

(2) Ik denk, dat de briefschrijver hier op het oog heeft Wappers Melis, den directeur der in- en uitgaande rechten, die naar wij weten, naar Holland was gegaan ter bepleiting van de leening van 15 millioen en op wiens advies de rechten op vreemde goederen verzwaard waren geworden

(3) Met het oog op den datum, denk ik, dat de briefschrijver bedoelt de Entrepôt-verordening

handhaafd, als naar wij lazen de Lijnwaadbepalingen [1]. Keeren wij echter terug naar het gebeurde op 12 Juli 1825.

De Landvoogd had aan het slot zijner protesteerende depêche van 12 Juli den Minister verzocht, naar wij op bl. 234-235 zien, dat de correspondentie zou overgelegd worden aan den Koning. Maar even zonderling als hinderlijk bepaalde zich de heer Van der Capellen daartoe niet. Tegenwoordig zou men zeggen: de heeren waren „zenuwziek"! Immers, bij schrijven d.d. 22 Juli 1825 bood de Gouverneur-Generaal rechtstreeks afschrift van het stuk den Koning aan. Ook deze begeleidingsbrief verdient gekend te worden, waarom ik dien hier doe volgen:

Ik heb het laatst de eer gehad Uwer Majesteit, omtrent eene maand geleden, eenige regels over Marseille te schrijven met toezending der buitengewone Bataviasche Courant van 13 Mei, houdende het verslag der expeditie van den generaal Van Geen tegen het Rijk van Boni.

Heden vind ik mij gedrongen Uwe Majesteit eerbiedig te naderen met het verzoek om inzage te willen nemen van eenen brief op den 12 dezer door mij aan Uwer Majesteits Minister van Koloniën gerigt. Het doet mij leed Uwe Majesteit met dit verzoek te moeten lastig vallen, met de bewustheid dat deze briefwisseling met geen genoegen door Uwe Majesteit kan gelezen worden.

Als vertegenwoordiger van Uwer Majesteits hoogen persoon in dit gedeelte der Wereld, als getrouw ambtenaar, die gedwaald kan hebben in zijne meeningen, maar die met een gerust geweten voor Zijnen Koning kan verschijnen, die het groot vertrouwen door Uwe Majesteit in hem bij zoo vele gelegenheden gesteld, nimmer heeft misbruikt, die van zijne verpligtingen, maar tevens van zijne regten doordrongen is, en die niet van zich kan verkrijgen om zich door eenen van Uwer Majesteits Ministers als eenen van zijne subalterne ondergeschikten te doen behandelen, heb ik mij in gemoede verpligt gevonden den hierbij gevoegden brief aan den Minister van Koloniën te schrijven, en alzoo te beantwoorden het geen hij zich geregtigd gevonden heeft aan mij te schrijven en waarvan ik hem verzocht heb Uwe Majesteit niet onkundig te laten. — Uwe Majesteit moge beslissen of ik anders had kunnen en behooren te handelen dan ik gedaan heb Maar Zij kan niet willen, Zij kan dit niet, zoo lang de tegenwoordige bepalingen, en de bevelen mij in Europa door Uwe Majesteit gegeven, blijven bestaan, dat de Minister van Koloniën de Hooge Indische Regering en derzelver hoofd behandelt als ware Hem opgedragen Uwe Majesteit in Indië te

[1] Ontleend aan het proefschrift van Van der Wijck over *Du Bus* (1866), bl. 236.

vertegenwoordigen, en als ware Hij met de zware verantwoordelijkheid, die op mij en de Leden der Regering rust, belast. — Uwe Majesteit, die reeds zoo vele zorgen heeft, hiermede te bemoeijelijken, is mij zeer onaangenaam. Maar de zaak, die ik geenzins als een personeel geschil tusschen den Minister en mij beschouw, is ook in derzelver gevolgen te gewigtig om de kennis daarvan aan Uwe Majesteit te mogen onthouden. Hoogstdezelve wordt door deze kennis in staat gesteld te bevelen welke voortaan de verhouding zal zijn tusschen den Minister van Koloniën en Haren vertegenwoordiger in Indië, indien Zij hierin veranderingen voor den vervolge noodig en doelmatig mogt oordeelen. Overigens neem ik eerbiedig de vrijheid mij aan den inhoud van den aangehaalden brief te gedragen.

Hierop volgt eene kleine uitweiding over de expeditie-Van Geen naar Makasser, waarna wij dit lezen:

Wij zijn sedert weinige dagen in het bezit van het contract, waarbij aan de Nederlandsche Handel Maatschappij het geheele koffijproduct van het Gouvernement voor de twaalf eerst volgende jaren, aanvankelijk voor f 23 de pikol, wordt afgestaan. Ik mag voor Uwe Majesteit niet verbergen dat dit berigt op de kooplieden te Batavia eenen allerongunstigen indruk gemaakt heeft, en dat een ieder die Java een goed hart toedraagt, en belang in deszelfs voorspoed stelt, dat berigt met innig leedwezen vernomen heeft. Diep ben ik door het zelve getroffen, en indien ik mijne eerste opwelling had mogen volgen en niet was wederhouden geworden door andere pligten, welke ik niet mag verzaken, zoude ik dadelijk gebruik gemaakt hebben van het verlof mij vroeger door Uwe Majesteit gegeven, om de Regering aan mijnen opvolger over te geven.

Het geldelijk nadeel voor 's Lands kas door deze schikking te ontstaan, is aanzienlijk. De laatste Gouvernements openbare verkooping van koffij te Batavia heeft bijna f 31 per pikol opgebragt, behalve nog 6 percent vendu-ongelden, die voortaan mede onder den bepaalden prijs van f 23 begrepen zijn. Sedert die verkooping is de koffij onder particulieren te Batavia tot f 33 en daarboven gerezen. De rekening is dus gemakkelijk op te maken. Maar hoe aanzienlijk en drukkend dit verlies voor 's Lands financiën ook moge zijn, heeft de afstand van het aanzienlijkst product van de Bataviasche markt nog het veel grooter nadeel, dat daardoor alle concurrentie weggenomen wordt, en alle bemoeijenis der particuliere handelaars moet ophouden, het geen zeer waarschijnlijk het vertrek van eenigen hunner, die te Batavia gevestigd waren op de voortdurende verzekering, dat de handel voor een ieder vrij zoude blijven, en aan de Maatschappij geene uitsluitende voorregten zouden worden toegekend, ten gevolge zal hebben. Wat

verder uit dit alles zal voortspruiten met betrekking tot den voorspoed van Batavia en het eiland Java, zal de tijd moeten leeren. De Regering kan in deze niets anders doen, dan eerbiedig gehoorzamen het geen door Uwe Majesteit bevolen is, en het spreekt van zelve dat dit geschieden zal. Ik heb intusschen gemeend, zoo als in alle zaken, ook ten aanzien van deze, vrijmoedig mijne meening te mogen uiten.

Ik moet nog hierbij voegen, dat ik niet zonder verwondering het verband heb aangehaald gezien tusschen een voorschot van 8 millioen guldens door de Maatschappij aan het Ministerie van Koloniën te doen en den afstand van de geheele koffijoogst gedurende twaalf jaren aan dezelfde Maatschappij. Ik moet opregtelijk bekennen dit verband niet te kunnen bevatten. Want het mag wel voor uitgemaakt gehouden worden, dat bij den grooten overvloed aan geld in Europa, de kapitalisten met graagte tegen eenen goeden interest hunne fondsen in leen zouden hebben willen geven, zonder eene zoo drukkende en nadeelige voorwaarde aan het gouvernement van Nederlandsch Indië, een Gouvernement welks financiën voor het oogenblik wel moeijelijkheden ondervinden, maar hetwelk, na met vele tegenspoeden te hebben moeten worstelen en daardoor aanzienlijke buitengewone uitgaven te hebben moeten bestrijden, bij voortduring zulke aanzienlijke en voor uitbreiding vatbare hulpmiddelen heeft, en wiens geheele schuld op ver na nog niet gelijk staat met één jaar inkomsten. Ik zal dus nimmer in gemoede kunnen erkennen, zoo als het nu den schijn heeft, dat de tijdelijke benoodigdheid van het Gouvernement aan eenige millioenen de oorzaak is van den afstand van de koffij gedurende twaalf jaren.

Hierop volgt om den brief te besluiten dit geteem:

Wij hebben hier met de grootste vreugd door de jongste berigten vernomen, dat Uwe Majesteit van Hare onpasselijkheid hersteld was. Wij bidden God, dat Hij verder Uwer Majesteits dierbare gezondheid behoede en beware.

Ten slotte verzoek ik Uwe Majesteit mijnen eerbiedigen gelukwensch met Hare gewone goedheid te willen aannemen bij gelegenheid van het huwelijk door Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Frederik aangegaan. Mogt deze verbindtenis eene nieuwe bron van geluk en genoegens openen voor Uwer Majesteits vaderlijk hart, en voor het geheele Koninklijk huis.

Ik ben met den meesten eerbied,
Sire!
Van Uwe Majesteit
De zeer gehoorzame en onderdanige Dienaar
en getrouwe onderdaan
Van der Capellen.

Wij zien, dat deze brief aanvangt met de herinnering aan onze overwinning op Boni — een aanloop natuurlijk. Maar welk een indruk moest al dit vreemd geschrijf in Nederland maken, toen weinige dagen later berichten volgden, dat in de Vorstenlanden opstand was uitgebroken — eene Jobstijding, die in December 1825 zou worden ontvangen (1). Echter ook daarbij wordt herinnerd, dat onze glorie op Celebes door eene buitengewone courant den volke was verkondigd (2)! — Ernstig en niet onbillijk schreef een jaar later, namelijk bij depêche van 6 Mei 1826 lr P en H N° 71/137 de Minister aan landvoogd Du Bus.

„Eene staatkunde ten opzigte van de inlandsche Vorsten, die ons in gestadige oorlogen met hen heeft gewikkeld, heeft reeds daardoor genoegzame bewijzen opgeleverd van niet die te zijn, welke onze belangen vorderen, en het mag er voor gehouden worden, dat eene langere volharding daarin tot meer scheuringen zoude aanleiding geven, gelijk aan die welke bestaat op *Celebes*, alwaar ondanks de groote opofferingen van geld en bloed, nog geene neiging tot bevrediging, maar integendeel eene mate van verbittering schijnt te zijn geboren, welker gevolgen niet vooraf te berekenen zijn. — Eene verandering van gedrag is dus onzentwege noodzakelijk: de Koning heeft meer dan eens, uitdrukkelijk begeerd, dat eene vredelievende staatkunde door het Indische Bestuur zoude worden omhelsd (3); hieraan zal, dit vertrouw ik, zoo spoedig doenlijk voldaan en de voornaamste redenen tot misnoegen in en buiten *Java* opgeheven worden."

Maar wie was, volgens het oordeel van den heer Van der Capellen, de oorzaak van dien opstand, die nu Midden-Java voor lang zou doen bloeden? ..... Niemand anders dan minister Elout! Als namelijk de heer Van der Capellen bij particulier schrijven d.d. 6 December 1825 den derwaarts gezonden generaal De Kock bericht, dat de voormalige resident De Salis — wiens optreden zooveel tot dat verzet had bijgedragen — uit Holland te Batavia terug is, dan meldt hij dit aldus (4):

„Ik behoef U niet te zeggen, hoe De Salis verwonderd was, bij zijne komst de Javasche zaken te vernemen. Hij kan maar niet be-

(1) Zie noot 3 op bl. 244.

(2) Zie bl. 551 der *Dipanegara-Brieven*.

(3) Zie o. a. 's Konings brief op bl. 66.

(4) In 's Rijks archief Aanwinsten 1905 sub XLIV N° 22. — Over De Salis' verantwoordelijkheid in zake de Vorstenlanden, zie o. a. mijne *Van de Graaff-Brieven* dl. I, § 15 en de daar aangehaalde bronnen. Ik kom bovendien in hoofdstuk XIV er op terug.

grijpen dat *Diepo Negoro*, dien hij altijd voor een sukkel heeft aangezien, die zich niet gaarne met zaken scheen te bemoeijen, het hoofd geworden is van dezen opstand (1). Evenmin geloofde hij, dat Mankonegoro in zoo vele maanden geene middelen zoude hebben kunnen vinden om Diepo Negoro aan ons te leveren (2). — Hij meende, dat het berigt dezer onlusten in Nederl. in de tegenwoordige gemoedsgesteldheid aldaar eenen geweldigen indruk zal hebben gemaakt. Ik geloof dit met hem, vooral daar men zich zelven te wijten heeft, van geene troepen te hebben gezonden, om de Maatschappij te bevoordeelen, en geen geld, om eene miserabele vragt uit te winnen (3). De Min. Elout proclameert ronduit het principe: *dat Indië in Nederland geregeerd moet worden.* — Ik verlang, dat hij *mij* dit zegt. Onze ontmoeting zal niet zacht zijn. Ik heb hem zeer veel te zeggen, en hij zal mijne meening in het eerste gesprek geheel kennen."

Waarlijk, het begint moeite te kosten niet te vergeten, dat de heer Van der Capellen vele voortreffelijke eigenschappen heeft gehad.

HOOFDSTUK XIII.

Minister Elout's houding tegenover het optreden van den Gouverneur-Generaal en den Raad van Indië.

Elders heb ik medegedeeld, dat Nahuys wegens de Landverhuurquaestie op eigen kosten naar Nederland was teruggegaan (4). Daar gewerd hem eene goede ontvangst, vooral ook dank de ontevredenheid, die over Van der Capellen's maatregelen bij het Opperbestuur was ontstaan.

(1) De Salis heeft Dipanegara in 1828 geschetst als *vadsig, log, lui, indolent*. zie bl. 317 van mijn artikel over Dipanegara in Bijdragen-Instituut, dl. XLVI (1896).

(2) Generaal De Kock bij missive d.d. 31 Juli 1825 N° 1 aan den Landvoogd over den opstand schrijvende, berichtte o. a. „Omtrent den goeden wil en medewerking van den Prins Mangkoenegara kan ik Uwe Excellentie ook niet te veel zeggen: die brave grijsaard blijft zich steeds gelijk, en het Nederlandsch bestuur hartelijk toegenegen." *Louw*, dl. I, bl. 269

(3) De harde beschuldigingen, die de Landvoogd hierover officieel inbracht, kan men lezen in mijne op bl. 15 vermelde *Brieven van den Gouverneur-Generaal van der Capellen over Dipanegara's opstand, zoomede eene wederlegging van den Minister Elout* in de Bijdragen van het Kon. Instituut, dl. XLVI (1896), bl. 535 vv.

(4) Zie mijn in *De Indische Gids*, afl. April 1908, opgenomen artikel: *De nagedachtenis van Mr. H. G. baron Nahuys van Burgst, getoetst aan officieele en particuliere bescheiden.*

Hij zelf berichtte er over bij brief, gedagteekend Brussel 3 October 1825 aan generaal De Kock. Ik zal het schrijven tot bijna het slot hier weergeven, zoowel omdat ook uit die ontvangst 's Konings persoonlijke belangstelling in de koloniale zaken blijkt, als wegens Nahuys' poging om als ridder van de 4e klasse der Militaire Willemsorde bevordering te erlangen, eene poging zoo geheel in overeenstemming met zijn later aan den Koning te kennen gegeven wensch om zich vereerd te mogen zien met het ridderkruis van den Nederlandschen Leeuw. Ziehier:

Het is mij bijzonder aangenaam UHEdGestr. te mogen bekend maken, dat ik alhier zoo bij den Koning, de Prinsen, als Ministers den besten ontvangst genoten heb.

Bij Zijne Majesteit heb ik reeds twee audientiën, eene publieke en eene particuliere, gehad. De laatste heeft twee en een half uur geduurd, en in dezelve is niets als de Coloniale belangen behandeld geworden.

Het is niet mogelijk zich een denkbeeld te vormen van de vaderlijke goedheid, waarmede ik de laatste maal ben ontvangen geworden. Zijne Majesteit was in een particuliere ongekleede rok, zonder de minste order teekens, en liet mij van het begin tot het einde zitten. Ik zag bij die gelegenheid niets van den *Koning*, maar wel van den *gentleman* hetgeen mij den moed gaf om met die vrijmoedigheid te spreken, welke Z. M. zoo aangenaam is, en ook zoo geheel geschikt om Hoog Denzelven het ware der zaken te doen kennen.

De gevoelens van Z. M. ten opzigten van de Javasche aangelegenheden komen volmaaktelijk overeen met de denkbeelden van onzen verstandigen vriend Tiedeman, mij in zijne letteren van Maart vriendschappelijk medegedeeld ([1]). Ik heb deze missive aan den Koning laten lezen, omdat ik meende dezelve beter dan eenig stuk geschikt te zijn tot inlichting in den waren staat van zaken, en ook omdat daarin op zoodanige wijze van U, mijn waarde Generaal, gesproken wordt als niet als zeer aangenaam aan Z. M. en U wezen kan.

Opzigtelijk de handelingen van het Indisch bestuur ten aanzien van de landerijen in der Vorsten landen, schijnt maar één stem te zijn. Nog gisteren zeide mij de goede Hr De Meij, dat het hem voorkwam dat de Gouverneur Genl in weinige zaken zoo zeer had misgetast dan

([1]) Over Tiedeman, zie mijne *Van de Graaff-Brieven* in het Alphabetisch register. „Hij is een groot landbezitter en koopman en jousseert van een groot gevestigd crediet", schreef Van de Graaff in 1826 aan zijn zwager Verschuir: *Brieven*, dl. II, No 177.

in deze, en dat echter de G. G. in geene zaak meende zoo groot gelijk te hebben.

Bij een onderhoud met Prins Frederik is ook veel over U gesproken. Z. M. draagt UHEdGestr. steeds het beste hart en de meeste achting toe. De Lt Kol. de Waldkirch, des Prinsen vertrouwdste Aide de Camp, geeft mij daar van ook de aangenaamste verzekering.

Wanneer Gij Waardste Generaal op grond van mijnen goeden betoonden wil in het Padangsche tegen de Padris en van mijn aanbod om als volontair mede naar Palembang te gaan (¹), mij bij Z. K. Hoogheid wilde aanbevelen tot obtinering van het kruis der 3de klasse, zegt de Hr Waldkirch mij, is er geen twijfel of ik zoude daartoe bevorderd worden. Mag ik dit dus van Uwe goedheid vragen, en ook hopen om daaromtrent een woordje in antwoord te ontvangen (²).

Toen deze brief afging kon in Europa de opstand van Dipanegara nog niet bekend zijn. Hoezeer moest de ontevredenheid bij het Opperbestuur niet toenemen, nadat ook daarvan in November 1825 het bericht was ontvangen (³). Voor den Minister werd het eene te

(¹) Verg. over een en ander mijn artikel over hem in *De Indische Gids*

(²) In de bijlagen der *Herinneringen* van Nahuys (1858), komt op bl. 243-244 een zeer warm gestelde brief van generaal Chassé voor, waarin Nahuys wordt aanbevolen voor het kruis der Militaire Willemsorde 3e klasse en daar Nahuys zelf zich op de titelbladen zijner publicatien, als de *Herinneringen* en de *Brieven over Benkoelen*, noemt *Ridder der M. W. O*, heb ik in mijn vermeld Nahuys-artikel geschreven „Chassé droeg Nahuys voor tot ridder der Militaire Willemsorde 3e klasse, *die hem ook is toegekend*", hierbij echter meer denkende aan de orde, dan aan de klasse. — Het in den tekst medegedeelde deed mij echter een onderzoek instellen op de Kanselarij, waaruit bleek, dat Nahuys bij koninklijk besluit d.d. 22 October 1815 No 13 werd benoemd tot de 4e klasse en wel „Op verzoek van den majoor titulair bij den generalen staf Nahuys, tenderende om begunstigd te worden met de decoratie van de Militaire Willemsorde." Bevorderd tot de 3e klasse werd hij niet; De Kock zal, denk ik, op het dwaas verzoek niet zijn ingegaan. — Waarom Nahuys nog het kruis heeft moeten verzoeken na zulk eene schoone aanbeveling als van generaal Chassé, is mij onbekend. De geridderde had recht op dat stuk trotsch te zijn, maar hij, die ten slotte om het kruis vroeg, had niet met aanstellende nederigheid in zijne *Herinneringen*, bl. 102-103, moeten schrijven, dat Chassé's voordracht voor hem, Nahuys, was „eene meer dan verdiende belooning voor mijne geringe diensten en betoonden goeden wil". De waarheid is, dat Nahuys er altijd wel voor gezorgd heeft, dat zijne verdiensten niet onder de korenmaat verborgen bleven.

(³) De Minister ontving het bericht van den opstand bij eene depeche d.d. 3 Augustus 1825 No 212, die hij tegelijk met eene depeche d.d. 22 Juli 1825 No 196 ontving en bij rapport d.d. 28 November 1825 lett. H No 88 den Koning aanbood. Het origineel van een bericht uit Indië d.d. 30 Juli 1825 No 205 verongelukte, terwijl het duplicaat eerst in December Nederland bereikte. Zie *Dipanegara-Brieven*, bl. 551-552.

gemakkelijker taak, ik zeg niet den Landvoogd af te breken, maar in anderen de overtuiging te vestigen, dat het Indische regeeringsbeleid in velerlei opzichten de meest ernstige afkeuring verdiende. Hij vond daartoe andermaal gelegenheid, toen de Koning bij geheime aanschrijving d.d. 11 December 1825 Ir O N° 20 van den in Nahuijs' brief vermelden goeden heer De Meij van Streefkerk, den Minister deed verzoeken over de op bl. 225 en 238 vermelde stukken van 12 en 22 Juli 1825 zijne meening te zeggen.

Zoo de heer Van der Capellen vermoedelijk niet bekend zal geweest zijn met de geschiedenis van art. 2 van het Regeerings-Reglement van 1815, zeker is het, dat de heer Elout over het ontwerp gehoord werd, want het wordt uitdrukkelijk medegedeeld in het advies van den Raad van Koophandel en Koloniën, blijkens bl. 425 van mijne op bl. 225 noot 2 vermelde bijdrage. En volgens dat ontwerp was de "Hoge Regering van Indie" (Gouv.-Gen. en vier Raden) "aan onzen Secretaris van Staat voor de zaken van Koophandel en Koloniën rekening en verantwoording schuldig van alle hare verrigtingen": was de Landvoogd "aan gemelden Secretaris van Staat ondergeschikt en verantwoordelijk"; waren de Hooge Regeering van N.-I. en de Landvoogd "gehouden te gehoorzamen, te executeren en te doen executeren alle zoodanige orders, als door voornoemden Secretaris van Staat op onze autorisatie" werden gegeven.

Maar deze verantwoordelijkheid aan den departementschef bleek bij de koninklijke vaststelling van het Reglement geschrapt en vervangen door de verantwoordelijkheid aan den Souverein, gelijk ik opmerkte. — Welke beteekenis had men daaraan destijds willen hechten? De heer Elout zal zich misschien de wording van dit lange artikel 2 tien jaar later niet meer herinnerd hebben. Hij zwijgt er althans over. De Minister bepaalt er zich intusschen niet toe om te betoogen, dat zulk eene ondergeschiktheid in den aard der zaak lag, maar hij weet uit het arsenaal van voorschriften nog heel wat aannemelijks bij te brengen, om te bewijzen, dat men toch juist dat bedoelde, wat art. 2 van het Reglement van 1815 niet had willen uitdrukken, en evenmin eene plaats kreeg in het reglement van 1818. Aldus zijn geheim schrijven d.d. 1 April 1826 N° 31[k], dat alweder door degelijkheid van behandeling inderdaad uitmunt. Met de noodzakelijke verwijzing naar de te bespreken stukken openende, luidt het belangrijke rapport over de beschouwingen van den Landvoogd aldus:

Ik moet al aanstonds op den voorgrond stellen, dat ik met dien Heer instem, «dat de zaak welke het onderwerp van Zijn schrijven is

geenzins als een persoonlijk geschil tusschen hem en mij beschouwd moet worden". ([1])

Ik zal mij daarom strengelijk onthouden van de ontleeding en waardeering van sommige door hem gebezigde uitdrukkingen, zoo wel als van vergelijking tusschen onzer beider bekwaamheid en bevoegdheid om over de Indische belangen, zoo op zich zelven als in verband met de Nederlandsche te oordeelen, welke met onoplettend voorbijzien van de vroeger afgelegde verklaring, in dien brief gevonden worden.

Gedurende den tijd, dien ik met den Heer Van der Capellen in de Indische zaken in Indië werkzaam was, had ik gelegenheid veele zijner goede hoedanigheden waar te nemen en te waardeeren. Uwe Majesteit weet hoe ik mij steeds deswegens aan Hoogstdezelve verklaard heb.

De eenstemmige en vriendschappelijke wijze, waarop wij (zoo lange wij te zamen waren) de algemeene zaken bestuurden en behandelden, hebben mij na de aanvaarding van het Ministerie van Koloniën aangezet om aan mijnen gewezen ambtgenoot in vertrouwelijke onderhandsche brieven mijn hart uit te boezemen, wanneer ik ten aanzien van sommige algemeene of bijzondere maatregelen twijffeling voedde. Als Uwer Majesteits Minister heb ik aan den Gouverneur-Generaal de bedenkingen geopperd, de wenken gegeven, welke naar het licht voor mij opgegaan, in verband met Uwer Majesteits mij bekende oogmerken en verklaarden wil, tot goed beleid der zaken dienen konden.

Ik meende het eerste aan onze vriendschappelijke betrekking, het laatste aan Uwer Majesteits dienst en des Rijks belang verschuldigd te zijn.

De Heer van der Capellen misbillijkt deze handelwijze, en ziet daarin „een misbruik van gezag, eene verkorting van zijn regt, zeer ten nadeele van Uwer Majesteits welbegrepen belang" ([2]).

Het komt hier dan aan op de vraag welke de verhouding is en zijn moet tusschen den Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indië, hetzij in of buiten Rade tot het Departement van algemeen bestuur, aan hetwelk Uwe Majesteit hier te lande de zorg over des Rijks overzeesche bezittingen heeft toevertrouwd.

Aan Uwe Majesteit behoort het opperbestuur over dezelve; de plaatselijke besturen in elk van deze bezittingen, en dus in Nederlandsch Indië de Gouverneur-Generaal, hetzij dan, naar gelang der zaken in of buiten Rade, zijn belast met de oeffening van het oppergezag aldaar, naar luid en achtereenvolgens de algemeene of bijzondere bevelen hun door of van wege Uwe Majesteit gegeven.

([1]) Verg. bl. 239.

([2]) Dat zag inderdaad de heer V. d. C. zóó in — zie bl. 226-227 — maar aldus *aangehaald*, schreef hij het niet.

Nu schijnt het wel aan geen redelijken twijffel onderhevig te kunnen zijn, dat U. M. met het oprigten van het Departement van Koloniën ten doel gehad heeft, het hoofd van dat Departement te belasten met de zorg om de belangen van de buitenlandsche bezittingen en de verhouding van dezelven tot het moederland gade te slaan, deswegens met de besturen briefwisseling te houden, van hen de noodige inlichtingen te vragen, aan hen de twijfelingen en aanmerkingen, waartoe hunne wijze van bestier aanleiding mogt geven, mede te deelen en eindelijk in Uwer Majesteits naam de noodige voorschriften en bevelen toe te zenden, welke hij weet dat met Uwer Majesteits wil en oogmerken overeenkomen.

Uwe Majesteit kan in voorkomende gevallen bijzondere en bepaalde bevelen geven, Hoogstdezelve kan ook algemeene bepalingen voorschrijven, naar welke dat hoofd zich in de behandeling der zaken moet gedragen; die bevelen en voorschriften kunnen schriftelijk, maar ook mondeling aan hem gegeven worden; hij is gehouden zich daarnaar te gedragen, hij handelt dan overeenkomstig met den aard van zijne ambtsbediening, met zijne bevoegdheid, met zijn pligt, en hij handelt dan in naam en van wege U. M. van wien alleen hij zijn ondergeschikt gezag ontleent, wanneer hij op de zoo even voorgeslagen wijze te werk gaat en de Regering van de overzeesche bezittingen is gehouden, de verzochte inlichtingen te geven en evenzeer de aanschrijvingen, welke eenigen bepaalden last inhouden, als van wege U. M. gedaan, te beschouwen en na te komen.

Het is zoo: de Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indië is des Konings vertegenwoordiger in *Indie* (¹): elk die *in Indie* is, moet hem als dusdanig erkennen, en zijne bevelen opvolgen, omdat ook deze moeten geacht worden ter uitvoering van Uwer Majesteits last en bedoelingen te strekken; want ook daar uit ontleent hij zijn gezag; maar dat alles neemt de verhouding tot den Minister van Koloniën of hoe ook anders de titel of rang zijn moge, niet weg. Trouwens U. M. heeft zelve reeds uitspraak gedaan.

«Het is (zoo schreef mij de Heer Secretaris van Staat op 29 November 1825) Z. M. voorgekomen «dat, vermits uit den aard der zaak de Regering van Nederlandsch Indië er niet aan twijfelen mogt dat de door U gedaan wordende aanschrijvingen altijd moeten geacht worden, ter uitvoering van Zijner Majesteits bevelen of bedoelingen te strekken, een opzettelijk besluit om de nakoming dier aanschrijvingen te gelasten, minder doelmatig zou kunnen zijn" (²)

(¹) Verg. bl. 227 en 238.

(²) Zie bl. 216. Men gevoelt wel, hoezeer de hr. V. d. C. sterker zou gestaan hebben, indien de Minister had gevolg gegeven aan 's Konings oorspronkelijke gedachte om *voorschriften* ter zake te geven: dat standpunt nam natuurlijk ook de Landvoogd in: zie bl. 238.

Die uitspraak ontslaat mij van alle verder betoog van het beginsel in het algemeen.

Ik moet echter nog opzettelijk spreken van het door den Baron van der Capellen beweerde (1):

Dat, welke ook de bevelen zouden mogen zijn omtrent de verhouding, die er voortaan zijn zal tusschen den Minister van Koloniën en Uwer Majesteits vertegenwoordiger in Indië, indien Hoogstdezelve voor den vervolge hierin veranderingen noodig en doelmatig mogt oordeelen, Uwe Majesteit, zoo lang de tegenwoordige bepalingen en de bevelen hem in Europa door U. M. gegeven, blijven bestaan, niet kan willen, dat de Minister van Koloniën de hooge regering en derzelver hoofd behandelt, als ware hem opgedragen U. M. in Indie te vertegenwoordigen of als ware hij met de zware verantwoordelijkheid belast, die op den Gouverneur-Generaal en de Leden dier regering rust.

Op deze stelling, welke in den brief aan Uwe Majesteit letterlijk zoo is uitgedrukt, rust dan ook de verklaring in dien aan mij geschreven, te vinden (2),

dat hij de verkeerde strekking mijner aanschrijvingen niet met stilzwijgen mag voorbijgaan, zonder aan de pligten, die hij onmiddelijk aan U. M. verschuldigd is, en *zonder aan de regten, die hem door U. M. zijn toegekend*, zoo wel als aan de onderscheiding, die hij als Hoogstdeszelfs vertegenwoordiger in Indië *vorderen* moet, rechtstreeks te kort te doen:

dat hij, zoo lang hij de teugels van het bewind in handen had, op het spoor zal blijven volharden, hetwelk hij tot dus verre met volkomen gerustheid van volgens Uwer Majt wil en belang te handelen, betreden heeft, in de hoop, dat ten wezenlijke bevordering van Uwer Majesteits dienst, *zijn voorbeeld, door den geen, die het opperbestuur van hem zal overnemen, gevolgd zal worden.*

De stellige toon, waarop dit alles ter nedergesteld is, heeft mij de verpligting opgelegd, naauwkeuriglijk na te gaan, of er ook eenige bepalingen bestonden, door welke deze meening zou geregtvaardigd worden

Mij zijn geene andere bepalingen bekend dan die voorkomen óf in de instructie voor den Gouverneur Generaal, vastgesteld bij Uwer Majesteits besluit van 3 Januarij 1815 N° 48, óf in het reglement op het beleid van de regering in 's lands Asiatische bezittingen van die zelfde dagteekening, óf in het nadere reglement op het beleid van de regeering in Nederlandsch Indië, door Kommissarissen Generaal uit krachte van de aan hun verleende magt, op 22 December 1818 vastgesteld

(1) Zie bl 238-239 otschoon *aangehaald*, is het bewezende medegedeeld in substantie

(2) Op bl 226-227.

De artikelen van de eerstgenoemde instructie zijn de volgende:

Art. 9. De Gouverneur-Generaal zal zoo in Rade als op zich zelve in de uitoeffening der magt en autoriteit hem opgedragen, nakomen, de bepalingen van het reglement op het beleid van de Regering, het Justitiewezen en den handel. *in verband met de voorzieningen door Kommissarissen Generaal achter volgens hunne Instructie te maken, mitsgaders de nadere bevelen door of van wege den Souverein aan hem te geven.*

Art. 11. Hij zal eene onafgebroken correspondentie houden met het Departement van Koophandel en Koloniën, en jaarlijks aan hetzelve doen toekomen een summier verslag van den toestand der zaken in Indië met betrekking tot alle de onderwerpen van regering, hetzij aan zijne afzonderlijke zorgen, hetzij aan die van Gouverneur Generaal en Raden toebetrouwd.

Art. 12. De Gouverneur-Generaal zal in handen van den Souverein afleggen den navolgenden eed:

«dat zweer ik etc.

post alia

dat ik mijne instructie, de algemeene en bijzondere bevelen door den Souvereinen vorst, *of in Zijnen naam* gegeven, met alle getrouwheid zal nakomen, enz.

Het reglement op het beleid van de Regering te gelijkertijd met die instructie vastgesteld, houdt bij *art. 2*, behalve de algemeene bepaling om alle de orders, door den Souverein te geven, op te volgen, nog eene in: *om de stukken en papieren de Administratie der O. I. bezittingen betreffende, regelmatig ter kennis van den Souverein, of aan het Departement van Koophandel te zenden.*

Het eedsformulier voor den Gouverneur Generaal bij dit reglement bepaald, houdt de zelfde belofte in, als hiervoren uit de instructie aangehaald.

Het 13de art. van het Reglement van 1818 houdt weder in den last aan de Hooge regering, en aan den Gouverneur Generaal afzonderlijk, om van alle hunne handelingen, van alle belangrijke gebeurtenissen, *aan het Departement van Koloniën kennis te geven, en daarbij te voegen een omstandig en beredeneerd verslag der zaak en der gronden van beslissing ten einde den Koning in staat te stellen de juistheid der genomen maatregelen te beoordeelen.*

Art. 40 bepaalt, «dat de Gouverneur Generaal onder anderen bij eede belooven moet het Reglement op het beleid van de Regering, en de verdere algemeene of bijzondere bevelen, door den Koning, of in *Hoogstdeszelfs naam* gegeven, met alle getrouwheid na te komen».

Geen dezer bepalingen schijnt eenige kracht aan het gevoelen van den Heer van der Capellen bij te zetten: dezelve bevestigen integendeel den algemeenen en in den aard der zaak gegronden regel, dat de regering van Nederlandsch Indië aan het Departement van Koloniën alle hare daden, alle voorvallen en wat dies meer is moet openleggen, en bij wettige gevolgtrekking kan dan ook aan dat

Departement het regt niet betwist worden, om de regering aan die verpligting te houden, om bedenkingen aan de Regering te maken, aan haar inlichtingen te vragen, en eindelijk dezelve teregt te wijzen, wanneer deze zich eenige afwijkingen mogt veroorloven, alles onder des Ministers verantwoordelijkheid aan Uwe Majesteit.

Ware dit anders, dan zou Uwe Majesteit zelve regtstreeks met de besturen der overzeesche bezittingen moeten handelen. Zulks intusschen is ongewoon en dat het ook ten aanzien van Nederlandsch Indië niet is aangenomen, kan uit de handelwijze van den Gouverneur Generaal zelven blijken; mij ten minste is niet gebleken, dat dezelve ooit eenige officiële mededeelingen regtstreeks aan U. M. gedaan heeft, en het is mij even weinig bekend, dat U. M. ooit eenige regtstreeksche aanschrijving aan den Gouverneur Generaal heeft doen toekomen; integendeel wordt het Departement van Koloniën evenals alle andere Departementen van algemeen bestuur in hunnen kring steeds met de uitvoering van Uwer Majesteits besluiten, het zij dan algemeen, of wel bijzonder belast. Nog eens: de Minister is aan U. M. verantwoordelijk voor alle zijne daden, dus ook voor de aanschrijvingen aan den Gouverneur Generaal, maar de beoordeeling daarvan ligt buiten de grenzen der bevoegdheid van de Koloniale besturen, welker gehoudenheid om de aanschrijvingen hun gedaan, als van wege U. M tot hen gerigt te beschouwen en na te komen, vast staat en vast staan moet.

Ik mag mij weder hier op Uwer Majesteits uitspraak beroepen: bij gelegenheid toch van de weigering van de meerderheid der Indische regering, om aan de door mij gedane toezegging aan de Nederlandsche Handelmaatschappij te voldoen, heeft Hoogstdezelve verklaard «dit met ongenoegen en leedwezen vernomen te hebben, en tevens, dat die handelwijze eene opzettelijke en noodzakelijke teregtwijzing vorderde, daar de geringste toegevendheid aan zoodanig beginsel, als waaruit die meerderheid zich veroorloofd heeft te werk te gaan, in de Koloniën van den Staat, en op zulk een afstand van het Moederland, voor het Rijk van de bedenkelijkste gevolgen zou kunnen worden" (¹).

Na deze uitspraak zou ik mij al weder ontheven kunnen rekenen van het behandelen der stelling van den Gouverneur Generaal, dat de nu ontwikkelde verhouding tot en de bemoeijenis van het Departement van Koloniën met het Indische bestuur, zeer ten nadeele zijn zou van Uwer Majesteits welbegrepen belang, maar het gewigt der zaak, en het besef van de noodzakelijkheid, om te dezen aanzien een wel beredeneerd en vast stelsel aan te nemen, noopt mij hierbij eenige oogenblikken stil te staan.

(¹) Zie den brief op bl. 215-216. De wijze, waarop de heer Elout zinsneden uit rapporten soms aanhaalt, leeren wij ook hieruit kennen: verg. mijne opmerking ten deze op bl. 203.

Het welbegrepen belang van Uwer Majesteits dienst vordert, naar mijn gering, en met eerbiedige onderwerping aan wijzer oordeel, dat het beheer van Nederlandsch Indië naar vaste regelen en beginselen worde geoefend en dat wijders de aan te nemen beginselen en vast te stellen regelen, in het belang van Indië en dat van het moederland, derzelver onderling verband, bewaren.

Tot het bereiken van dit gewigtig oogmerk moeten de Indische regering en het Departement van Koloniën gezamenlijk werkzaam zijn. Zij moeten elkander met alle de omstandigheden, die ter zake dienen, en aan elk hunner uit den aard hunner betrekkingen bekend zijn, mededeelen, onderling van gedachten wisselen, opdat U. M. alzoo voorgelicht eindelijk beslisse; deze beslissing moet voor allen wet zijn. het Opperbestuur toch is aan den Koning, die op het hooge standpunt geplaatst is, van waar hij alles kan overzien.

Zoodanig nu is de strekking der verhouding, welke bij alle de mij bekende verordeningen is bepaald.

Op deze wijze worden de fundamentele inrigtingen, niet, gelijk de Gouverneur Generaal zegt [1], ter zijde gesteld, maar bewaard.

In de dagen van de Nederlandsche O.-I. Maatschappij is over dit beginsel op zich zelve wel nooit twijffel opgekomen, maar niet altijd wierd het vastgehouden, of liever, het Indische bestuur wist zich aan die beslissingen door allerlei middelen te onttrekken.

Uwe Majesteit heeft daarvan nog onlangs de bewijzen onder de oogen gehad toen ik in den voorleden jare de eer had het voorgevallene nopens het Indische muntstelsel tusschen de Bewindhebbers der O.-I. Compagnie, bepaaldelijk de vergadering van XVII, en de Indische regering, mede te deelen [2]. Meer andere voorbeelden zouden bij te brengen zijn, maar het is genoeg hier te doen opmerken, dat juist de gedragingen van het Indisch bestuur ten tijde van de Compagnie aanleiding gegeven hebben tot uitzending van Kommissarissen Generaal in den jare 1791; onderzoek tot voorbereiding en daarna het beramen van een vast stelsel van bestuur waren de bedoelingen, welke echter door den tegenstand van sommigen, door de ongelukkige verdeeldheid, welke tusschen de beide van hier uitgezondene leden gezaaid wierd en door den rampspoed der tijden gemist zijn. Later heeft men van de ondervinding van een dier Kommissarissen, zoo wel als van een ander bekwaam Indisch ambtenaar, hoezeer niet in het zelfde gevoelen staande, gebruik gemaakt. en deze met veele andere bekwame mannen met den arbeid belast, om een reglement of charter voor Indië te ontwerpen, en het is alleenlijk aan de opgevolgde tijdsomstandigden te wijten, dat hun verdienstelijke arbeid,

[1] Op bl 227.
[2] Verg. bl 173-174.

en de daarop gegronde besluiten geene dadelijke gevolgen gehad hebben.

Met het zelfde oogmerk besloot U. M. in 1815 tot de uitzending van Kommissarissen Generaal. Deze waren bijzonderlijk belast met het maken van vaste bepalingen, en verkregen de bevoegdheid, om die voorloopig in werking te brengen, alles onder de nadere goedkeuring van U. M. Zij voldeden aan dien last, met eene eensgezindheid, waarvan niet veele voorbeelden kunnen worden bijgebragt, en nu scheen verwacht te kunnen worden, dat de alzoo eenstemmiglijk aangenomen beginselen en bepalingen ten vasten rigtsnoer zouden blijven: deze verwachting was zoo veel te gegronder daar een hunner aan het hoofd van de Indische regering gesteld was en bleef.

U. M. had zulks daarenboven uitdrukkelijk zoo gewild bij *art. 9 van de Instructie van den Gouverneur Generaal van 1815*, en het wierd ten allen overvloede en uitdrukkelijk bepaald in het reglement van 1818.

Zoo luidt toch art. 16:

De Gouverneur-Generaal in Rade is bevoegd om ten aanzien van het beleid der algemeene regering in alle derzelver deelen zoodanige wetten, verordeningen en bepalingen te maken, als dezelve ten meesten nutte van Nederlandsch-Indië in verband met de belangen van Nederland oordeelt te behooren.

Deze wetten, verordeningen en bepalingen, gelijk alle andere besluiten, hetzij van den Gouverneur Generaal in Rade of buiten Rade, mogen niet afwijken van de gronden, op welke het stelsel van algemeene regering in hare onderscheidene deelen bij dit reglement of bij andere verordeningen en bepalingen door Kommissarissen Generaal uitgevaardigd en gemaakt, gebouwd is; zullende alle dezelve in kracht blijven, tot dat door den Koning nadere bevelen mogten gegeven worden.

Ziedaar de pligt der Indische regering duidelijk beschreven en bepaald.

De pligt van het Departement van Koloniën is, om op de vasthouding van die voorschriften te letten. Van daar de herhaalde aanbevelingen door mij gedaan, om de instellingen door Kommissarissen Generaal ten voorschrift nagelaten, niet uit het oog te verliezen, maar daaraan getrouw te blijven.

De Gouverneur Generaal heeft regt, wanneer hij zegt (1): „dat die aanschrijvingen blijkbaar mijne bezorgdheid aanduiden, dat de Indische regering zich afwijkingen veroorloofd had van de bepalingen, vervat in het Reglement van 22 December 1818, en van de beginselen waarop dit Reglement en de overige verordeningen door Kommissarissen-Generaal gemaakt, rustende zijn."

(1) Op bl. 228.

Het is reeds aan U. M. gebleken, dat deze bezorgdheid niet ongegrond was.

Hierop evenwel merkt de Gouverneur Generaal aan [1], dat sommige daden van de Indische regering mij kunnen voorkomen in tegenstrijdigheid met de organieke instellingen te staan, hoezeer dezelve slechts het noodwendig gevolg zijn van beter bekend geworden of wel ten eenenmale veranderde omstandigheden.

«Zoo lang (dus vervolgt de Gouverneur Generaal) de kennis der Indische zaken en belangen in Nederland zelve niet vermeerderd en algemeen wordt, zoo is voor de onzekerheid die daar uit moet voortvloeien, geen andere noch meer veilige waarborg, dan het volle vertrouwen, hetwelk de hooge regering en bijzonder het hoofd van die regering billijk mag verwacht worden, dat gesteld worde in derzelver kennis, ondervinding, goede trouw en opregte gehechtheid aan des Konings belangen in die gewesten, vereenigd met die van het moederland, voor zoo verre beide deelen in aanmerking komen."

Deze redenering heeft eene wijdere strekking dan de afwering van ministeriële aanschrijvingen, welke uit den aanhef van den brief, en uit den inhoud van dien aan Uwe Majesteit gerigt, te oordeelen, de grieven waren.

Het komt meer aan op het vaderlandsch oppergezag, hier vindt men onbewimpeld de stelling voorgedragen, dat de Indische regering, geheel onafhankelijk werken moet, zal het Indië en Nederland, in derzelver verband, wel gaan.

Ik houde deze leer voor hoogst gevaarlijk, en het doet mij hartelijk leed die aangetroffen te hebben in eenen brief, die in Indië op 12 Julij 1825 geschreven, en dus op een tijdstip, dat aan de Indische regering reeds moet toegekomen zijn, de geheime brief, dien ik op Uwer Majesteits last onder dagteekening van 11 December 1824 N° 45 schreef betrekkelijk de onbevoegde beslissingen van welke die regering zich in den vervolge onthouden moest. [2]

Ik neem de vrijheid Uwe Majesteit de lezing van dien brief, van welke een afschrift hierbij gaat, aan te bevelen.

Gaarne geef ik toe, dat beter bekend geworden, of ten eene male veranderde omstandigheden, eene wijziging, verandering, ja geheele intrekking van vroegere gemaakte bepalingen noodzakelijk maken kunnen, maar wanneer deze bepalingen eenmaal door het opperste gezag vastgesteld zijn, mag en moet het veranderen van dezelve aan de Indische regering niet worden overgelaten; die bevoegdheid moet aan U. M. alleen voorbehouden worden; anders vervalt alle vastheid van

(1) Zie bl. 234.

(2) Dat de Landvoogd inderdaad dien brief destijds ontvangen had, blijkt uit de raadsvergadering van 12 Juli 1825, medegedeeld op bl. 235.

bestuur, hetwelk bij elke verandering van regeringsleden, vooral van het hoofd der regering, ja bij elken nieuwen invloed van ondergeschikte ambtenaren, door veranderde begrippen kan geschokt worden; anders zou Uwer Majesteits opperbestuur niet kunnen werken, of de Indische regering hare klem verliezen, wanneer zij op Uwer Majesteits last weder de maatregelen moest intrekken, welke Hoogstdezelve afkeurt.

Het mangelt reeds niet aan voorbeelden om het schadelijke van zulke botsingen te bewijzen; het zij mij vergund enkele hier te mogen aanvoeren.

De juistheid van het in 1817 aangenomen muntstelsel was hier te lande een onderwerp van twijffeling geworden. U. M. wilde dit onderzoeken ([1]), en na de inlichtingen van de Indische regering bekomen te hebben, vaste bepalingen maken: intusschen vindt de Indische regering zich bevoegd, om zonder Uwer Majesteits voorafgaande goedkeuring te vragen, of met Uwer Majesteits gevoelen in het minste bekend te zijn, het geheele muntstelsel te veranderen, en de opgevolgde noodzakelijke afkeuring van dien maatregel geeft aan haar gezag eene krenking, die te bejammeren is, zoowel als die andere, welke uit de weigering gesproten is van eene vreemde regering zonder welker medewerking dat muntstelsel niet kon in werking gebragt worden ([2]) en welke invloed de tegenwoordigheid en het afwezen van een ondergeschikt ambtenaar op de bepalingen van het stelsel gehad hebben, kan daaruit blijken, dat de inhoud der standpenning, hoezeer in Rade vastgesteld, geheel veranderd wierd na het vertrek, en geheel tegen de meening van den ambtenaar, die den maatregel had aangeraden, en naar herwaards gezonden wierd, om denzelven te verdedigen ([3]).

Zijn de maatregelen omtrent de Moluksche eilanden al weder niet een treffend voorbeeld? Alle voorbereidende maatregelen waren in Indië genomen, om de allergewigste veranderingen in het bestaande en bij het Reglement bewaarde stelsel te maken; intusschen twijffelt de Gouverneur Generaal zelve, of ook de oprigting van de Nederlandsche Handelmaatschappij en het sluiten van het verdrag met Engeland het behoud van het bestaande zouden aanraden. ziedaar de zaak uit haar verband en ziedaar ook een bewijs, hoe ongeraden het is, met zulk eene overhaasting en zonder wederkeerige wisseling van gedachten de zaken uit haar geheel te brengen.

(1) Zie bl. 189-190.
(2) Zie bl. 181.
(3) Wappers Melis was in Januari 1825 naar Holland vertrokken en de daarop volgende maand werd naar Calcutta geschreven om den inhoud van den standpenning alsnog te veranderen: zie over hetgeen ik noemde eene *jammerlijke vergissing* mijne *Van de Graaff-Brieven*, dl. I 258 en dl. II den brief N° 142, verg. bl. 162-163 hiervóór

Het gebrek door den Gouverneur Generaal geopperd, dat namelijk eene naauwkeurige algemeene en plaatselijke kennis en ondervinding tot nog toe niet of schaarsch in het vaderland wordt aangetroffen, kan en moet door de Indische regering en derzelzer hoofd worden verholpen en aangevuld. Daartoe is vooral bevorderlijk die gestadige mededeeling van berigten, van ophelderende aanmerkingen, welke ook in de schaal van beoordeeling zoo gewigtig kunnen zijn.

Oppervlakkig zou men ook gedacht hebben, dat de zending van Kommissarissen Generaal al mede ten doel en ten gevolge zou hebben gehad, die vermeerdering van kennis te verspreiden, daar zij geraadpleegd wordende, hunne opgedane kennis en ondervinding zouden kunnen mededeelen; mij was het verder voorgekomen, dat ook andere kundige ambtenaren, die na in Indië lang en van nabij de zaken gezien en dezelve behandeld te hebben in het vaderland, waren terug gekomen, aan de kennis en ter beoordeeling van de zaken bevorderlijk konden zijn; maar dit alles ontvalt ons, naar des Gouverneurs-Generaals meening: alle die kennis is verloren, alle die ondervinding nietig; is dit zoo, dan vrees ik, zal die onkunde steeds voortduren, want al het licht, dat ons eens uit Indië door terugkerende ambtenaren, zelfs door eenen Gouverneur Generaal zou kunnen worden aangebragt, zal spoedig flaauwer worden, wanneer zijn opvolger, op grond van nader bekend geworden of geheel veranderde omstandigheden de kennis en ondervinding van zijnen voorganger, als onnaauwkeurig en gebrekkig beschouwt.

Maar zóó dikwijls en zóó spoedig veranderen de omstandigheden niet, dat die kennis ten eenemale vervliegen zou, of dat men de gewigtigste onderwerpen van de regering telkens daarnaar zou moeten wijzigen, zonder de beslissing van het Oppergezag af te wachten, na dezelve door eene naauwkeurige mededeeling van alles, wat ter zake dienende is, te hebben voorbereid.

De redenering uit dat gebrek van kennis der Indische huishouding in het vaderland, is zoo veel te zonderlinger, daar men in den brief, die het onderwerp van dit verslag is, wel verre van te twijffelen of in Indië ook eenig gebrek aan kennis van den staat der zaken, en van de belangen van het moederland, ook in betrekking tot andere volkeren bestaat, met groot vertrouwen het tegendeel beweert; ik onthoude mij van de uitdrukkingen, waarmede dit wordt ter nedergesteld, hier aan te halen (1); maar indien al die algemeene en naauwkeurige kennis bij het Hoofd van de regering op dien tijd berustte, een vroeger of later opvolgend Gouverneur Generaal zou dit welligt missen, en daar het hier zaken, en geene personen geldt, is het veiliger een stelsel aan te nemen, hetwelk aan het mogelijk wederkeerige gebrek aan kennis te gemoet komt. Veele zaken moeten ontwijffelbaar aan de plaatselijke

(1) Zie bl. 233-234.

regering worden overgelaten, en Indiën van hier geheel te regeren is zoo weinig mogelijk als nuttig, maar veele andere zaken liggen niet in den kring der kennis van het Indisch bestuur, anderen zijn zoo gewigtig en betreffen zoo zeer de beginselen zelve, op welke het Gouvernement van het vaderland deszelfs buitenlandsche bezittingen verkiest ingerigt en bestierd te hebben, dat niemand dan het opperste gezag in het vaderland daaromtrent beslissen kan en moet. Zoo is het van ouds begrepen, zoo moet het begrepen worden; die grenzen zijn, immers in groote trekken in mijnen brief aan de Hooge regering van 11 December 1824 aangewezen, en mijne overtuiging is, dat dezelve wel gesteld zijn.

Hiermede mag ik de behandeling der vraag in welke verhouding het Indisch bestuur tot het Departement van Koloniën, of liever (want zoo had de vraag behooren gesteld te worden) tot Uwer Majesteits oppergezag staat en staan moet voor afgedaan, en het betoog voor voldongen houden Maar heb ik mij ook veroorloofd verder te gaan, dan mijne bevoegdheid, mijn pligt medebragten? Het beginsel toch zou goed kunnen zijn, en het Hoofd van het Departement zou zich hebben kunnen vergrijpen; de overgelegde stukken moeten hier uitspraak doen.

Niet een eenige stellige last tot bepaalde maatregelen is door mij gegeven, dan op bevel en met voorkennis van U. M.

Ik heb op mij niet genomen Uwer Majesteits vertegenwoordiger in Indië te zijn ([1]), maar wel de overbrenger en tolk van U. M. bij den Gouverneur Generaal, opdat deze vertegenwoordiger des Konings naar des Konings wil handelen zou.

Ik heb bedenkingen en twijffelingen geopperd, denkbeelden aangegeven, die mij nuttig voorkwamen, dat ter kennis van de Indische regering gebragt wierden, opdat deze die zou overwegen, en, óf daar naar handelen óf mij hare tegenbedenkingen mededeelen; ik heb daarbij soms de verklaring gevoegd, dat, daar mij Uwer Majesteits eigen meening en welbehagen op een af ander onderwerp niet bekend was, ik mij van stellige beslissingen moest onthouden.

Ik mag in mijne brieven mij met ernst en warmte hebben uitgedrukt, omdat mij de zaken en het belang van het Rijk ter harte gingen, maar de vergelijking van de wederkerige briefwisseling kan het best bewijzen, aan welke zijde de meeste gematigdheid heerscht, en mijne onderhandsche brieven, waarvan enkele hierbij gaan, kunnen dit nog ophelderen.

U. M. vergunne mij, dat ik nog een woord spreke over de brieven door mij geschreven met betrekking tot eenige punten door den Gouverneur Generaal aangehaald.

[1] Zie bl. 258-259

Het behoort evenwel niet tot mijne tegenwoordige taak, om de hoogst belangrijke stoffe van eene uitgifte van landen en van eene colonisatie, hetzij dan in des Gouvernements of in de Vorstenlanden, of eindelijk van den maatregel der verhoogde regten opzettelijk te handelen; dit zal nader mijn pligt wezen. Nu wilde ik daarvan alleenlijk spreken in verband met de klagten over mijne ongepaste bemoeijenis, waarbij ik echter eene en andere onnaauwkeurigheid, welke in den brief van den Gouverneur Generaal geslopen zijn, zal aantoonen.

Ik neem de vrijheid, om met betrekking tot het eerst aangehaalde punt, Uwer Majesteits aandacht te verzoeken op den brief door mij op 23 Junij 1824 aan den Gouverneur Generaal geschreven (1). Die brief haalt én de resolutie van 20 Mei én die van 6 Mei 1823 aan welke eerste van het landbezit in het algemeen, de andere van de verhuringen en verpachtingen in der Vorsten landen handelt. over de zaken zelve, het stelsel van landbezit of van de verpachtingen heb ik mij niet stellig in mijnen brief verklaard; ik heb alleenlijk eenige bedenkingen aangevoerd omtrent de achteruitwerkende kracht van de publicatie van 6 Mei, en ik heb tevens mijne beduchtheid te kennen gegeven, dat 's lands geldmiddelen door den genomen maatregel zouden lijden, tenzij men een hulpmiddel en eene bron van vergoeding zocht, waartoe ik een middel aan de Regering in overweging gaf.

Ik zou dus van de publicatie van 20 Mei in dit verslag geheel kunnen zwijgen, ware het niet dat de Gouverneur Generaal mij herinnerde (2), dat Kommissarissen Generaal onbeslist gelaten hadden, de gewigtige vraag of Java al dan niet voor eene Europische kolonisatie geschikt was; dat die hunner, die toen op het punt waren zich naar Nederland te begeven, hadden aangenomen dit vraagpunt aan de hooge beslissing van U. M. te onderwerpen en dat hangende deze beslissing zijne pligt was de zaak in statu quo te houden, zonder die beslissing vooruit te loopen, en dat de publicatien van 6 en 20 Mei (welke door de Indische regering in naauw verband gebragt worden) dat doel bereikten, daar het van eenen enkelen wenk des Konings nu afhing om Java als nog in eene Europische kolonie te hervormen, of om elken verderen voortgang van kolonisatie krachtdadig te staken, indien het welbehagen van U. M., aan zijne hoop en wenschen beantwoordende, integendeel daarheen mogt strekken, om Java als een van hare kostelijke domeinen als eene bezitting en niet als eene kolonie te doen beschouwen.

Ik moet op mijne beurt den Gouverneur Generaal herinneren, dat hij maar gedeeltelijk en zeer onnaauwkeuriglijk opgeeft, wat door

(1) Zie dezen zoo correct gestelden brief in Bijlage N. XI.
(2) Op bl. 229.

Kommissarissen Generaal al en niet bepaald en gedaan is; ik acht het van belang die onvolledigheid hier aan te vullen ([1]).

Welk het gevoelen en wel het eenstemmig gevoelen van Kommissarissen Generaal was, kan het best blijken uit de publicatie van *18 Augustus 1818*, maar nog meer en duidelijk uit het vastgestelde Reglement op het beleid van de regering van 22 December 1818

Art. 106 van dat Reglement houdt deze bepaling in: «De Regering moedigt door alle middelen binnen haar bereik den landbouw aan: zij beraamt of stelt aan het Departement van Koloniën voor de beste middelen, om aanvankelijk of bij voortgang den landbouw door uitgifte van landen en de vermeerdering van eene Europische bevolking en landbouwers uit te breiden."

Dit beginsel wordt nu (altijd onder de nadere goedkeuring van U. M.) als wet vastgesteld. Vroeger had men hetzelve reeds aangenomen; van daar, dat aan den Raad van Financiën en aan den Inspecteur en Adjunct Inspecteur Generaal der landelijke inkomsten reeds in den jare 1817 de last was opgedragen om hunne consideratiën mede te deelen *nopens de bepalingen, welke ten aanzien van de uitgifte van gronden zouden kunnen worden genomen.*

De laatstgemelde leverden hun verslag op *29 December 1818*, eerst na het vaststellen van het reglement.

Dit verslag hield eene geheele ontrading van het aangenomen beginsel in; en zie hier wat bij resolutie van 8 Januarij 1819 besloten wierd ([2]):

In aanmerking genomen zijnde, dat het onderwerp van eene uitgifte van landen, zoo min door den President en Raden van Financien, in der tijd, als nu door den Inspecteur Generaal uit alle belangrijke gezigtspunten, waar uit dezelve behoort beschouwd te worden, is verhandeld;

»dat een meer algemeen overzigt van *alle de onderscheidene en belangrijke voordeelen van eene uitgifte van landen voor den landbouw, de nijverheid, den handel, de wederkerige betrekkingen van deze met inlandsche en tot het moederland, welligt tot nadere uitkomsten zal kunnen leiden:*

dat intusschen en voor als nog de zaak zelve niet is gebragt tot die rijpheid, dat zij geheel zou kunnen worden beslist of afgedaan, en het ook groote nuttigheid heeft, dat dezelve naar algemeene regelen van staathuishoudkunde kunnende worden beoordeeld, door den Koning zelve worde beslist:

(1) Uit het betoog van den Landvoogd heb ik den indruk gekregen, dat hij het opgegeven motief slechts uit noodzaak bijbracht. uit niets blijkt zijn zorg in deze, om het Opperbestuur vrijheid van beslissing te laten

(2) Het besluit nam ik reeds op in mijn artikel *De economische oorzaken van den Java-oorlog van 1825 30*, zie bl 18 der *Bijdragen van het Koninkl Instituut*, dl XLVII 1897); wegens Elout's spatieeringen kon ik mij echter niet bepalen met daarnaar te verwijzen

dat des niettemin eenige voorloopige onderzoekingen kunnen worden in het werk gesteld, welke, in de onderstelling dat eenmaal eene uitgifte van gronden door Z. M. zou kunnen bepaald worden, aan de uitvoering spoed zouden bijzetten;

dat ten aanzien van de personen, welke nu reeds eenige gronden in bezit hebben, dadelijk voorzieningen moeten genomen worden.

Zoo is goedgevonden en verstaan:

1e de missive van President en Raden van Financien van 11 Julij 1817 N° 65 (1) als mede de missive van den Inspecteur en Adjunct Inspecteur Generaal over de Landelijke inkomsten van den 29 December 1818 N° 25 te brengen ter kennis van het Departement van Kolonien, *met verdere te kennen geving, dat de kortheid des tijds niet gedoogt, dat thans door Kommissarissen Generaal dit onderwerp volledigljk in geschrifte behandeld wordt, doch dat die hunner, welke op het punt zijn, naar het vaderland terug te keren, bij behouden aankomst volgaarne daarover hunne nadere consideratiën zullen opgeven;*

2° den Gouverneur-Generaal te verzoeken, *om zoodanige maatregelen te nemen als hij zal vermeenen nuttig te zijn om te doen onderzoeken wat bij de uitgifte van gronden, indien eenmaal daartoe mogt besloten worden, zou dienen te worden in acht genomen;*

3° den Gouverneur Generaal tevens te verzoeken, om zoo spoedig mogelijk te doen opnemen de gronden, op welke enkele particulieren bij de missive van den Inspecteur en Adjunct Inspecteur Generaal bedoeld, reeds eenige onderneming begonnen hebben, en om die ontginde gronden tot zoodanige matige uitgestrektheid, en onder zoodanige voorwaarden, in eigendom of pacht af te staan, *als na hen gehoord te hebben*, met hunne en des lands belangen overeenstemmen.

Afschrift enz.

Dit besluit is blijkbaar gesteld in den geest, dat eene uitgifte van landen zou plaats hebben volgens het reglement: zoodanig was toen de eenstemmige meening van Kommissarissen Generaal, die daarom reeds vroeger (hierop slaat het 3e lid van het besluit) aan eenige particulieren, onder nader te bepalen voorwaarden, land in bezit uitgegeven hadden.

Dit besluit hield tegelijk de zaak in haar geheel.

Kommissarissen Generaal hadden zich ja bereid verklaard bij hunne terugkomst hunne consideratiën te geven, maar hunne noodlottige schipbreuk beroofde hen, en dus ook het Departement van Koloniën, van alle de noodige papieren. Daarna zijn zij tot het opgeven hunner gedachten niet in de gelegenheid gesteld. Ook moesten zij en het Departement van Koloniën verwachten, dat aan hetzelve zoude worden medegedeeld de uitkomst van het onderzoek, bij het 2e lid van dat

(1) In het *Landelijk stelsel* van S. van Deventer, dl. I, bl. 278 heet deze missive te zijn van 14 Julij en zoo leest men het ook in het besluit, zooals ik het deed afdrukken in het onder noot 1 vermelde artikel. Men vergl. over deze data-verschillen mijne *Van de Graaff Brieven* dl. I, bl. 24, noot 2, waarin ik 11 Julij als de juiste dagteekening vermeld.

besluit aan den Gouverneur Generaal opgedragen; van dezen last spreekt de Gouverneur Generaal in zijnen brief van 12 Julij 1825 niet: dit genoeg ten bewijze dat Kommissarissen Generaal hier niet in mora zijn geweest.

Na de ontbinding van Kommissarissen Generaal heeft die geheele stoffe in het oordeel van den Gouverneur Generaal zoo in als buiten Rade eene geheele andere rigting en wending gekregen.

Er is altijd in een geheel tegen overgestelden zin gewerkt en eindelijk heeft de Indische regering op 20 Mei 1824 in den toen aangenomen zin, dat het stelsel van Europische kolonisatie nadeelig was, eenige maatregelen genomen van welker beoordeeling in het algemeen ik mij nu onthoude, maar welke de Gouverneur Generaal zelve in zijnen brief aan het Departement van Koloniën van 20 Mei N°. 100 een der gewigtigste stappen noemt, welke dus verre het bestuur van Indië hebben gekenschetst, er bijvoegende dat het hem geenszins verwonderen zou, dezelve eenige klagten verwekken mogt bij enkele individus, die geheel onkundig met de ware belangen van het Gouvernement zijn, of wel zelve strijdige belangen hebben met hetzelve; dit strookt niet zeer met het beweerde, dat de zaak in haar geheel gehouden is; er worden ook in die publicatie bepalingen gevonden, die dadelijk zouden hebben kunnen werken; dan dit behoeft nu niet ontwikkeld. De Gouverneur Generaal evenwel erkent tevens bij dien zelfden brief, dat deze kwestie in Europa op verre na niet voor voldongen wordt gehouden, en er zich daar mannen van uitstekende verdiensten en kundigheden bevinden, die welligt nog tegenover gestelde begrippen koesteren.

Wat nu meer bepaaldelijk de publicatie van 6 Mei 1823 betreft, en de daarmede verbonden maatregelen betrekkelijk de vernietiging van de aangegane verhuringen en verpachtingen van gronden tusschen de Javaansche vorsten en grooten en sommige Europische ingezetenen, vereischt (zoo ik reeds te kennen gaf) eene opzettelijke behandeling de vraag of die verhuringen voor de belangen van het Nederlandsch Gouvernement al of niet dienstbaar zijn, hoezeer deze zaak in waarheid door de genomen maatregelen als beslist mag gehouden worden. Om evenwel mijn schrijven aan den Gouverneur Generaal over deze tedere stoffe te regtvaardigen, moet ik in eenige bijzonderheden treden.

Het is verre van uitgemaakt te zijn, dat zoodanige verhuringen of verpachtingen tegen de oorspronkelijke Javaansche instellingen strijden; immers de berigten en ophelderingen, door de Javaansche grooten gegeven, leiden tot een ander besluit. Voor zooverre dus de verhuurders allen Javaansche vorsten of grooten betreft, is er geen reden om te denken dat zij niet zeer ter goede trouw deswegens overeenkomsten hebben aangegaan. Zij konden althans van opzettelijke verkeerdheid niet worden beschuldigd. Zij zagen niet alleen, dat zeker

land aan de Heeren Bouwens en Shand op uitdrukkelijken last van de regering was afgestaan [1], maar zij gingen alle hunne overeenkomsten aan met voorkennis en onder het gezag van den Resident, wiens raad te volgen aan die vorsten was opgelegd en door hen bezworen.

Die ambtenaar was de vertegenwoordiger van de Indische regering en de Regering heeft dit bij alle gelegenheden, zelfs bij de laatste troonsverwisseling uitdrukkelijk aan de vorsten ingeprent en bevolen.

Die verhuringen hadden al sedert 1817 aangevangen; in de maand October 1821 is over deze zaak voor de eerste keer in Rade van Indië geraadpleegd, en het is uit de stukken bijna zeker, dat de eerste legale kennis, die de Javaansche vorsten omtrend de meening van de Indische regering verkregen hebben, was de brief hun door Gouverneur Generaal op *14 Januari 1823* geschreven [2]. Bij dien brief wordt gezegd, dat die verhuringen niet kunnen worden goedgekeurd:

1° omdat volgens de bestaande gewoonten en bepalingen geene landerijen in de Vorstenlanden aan Europeanen of Chinezen mogen

[1] Men zie over deze verbinding *Bouwens-Shand* het artikel in *De Indische Gids*, October-aflevering 1907 van den heer W. C. Nieuwenhuyzen: *Twee politieke ballingen onder de regeering van Koning Willem I*. De naam van Shand, komt ook voor op bl. 200 van Pieter de Haan's *Schetsen aangaande de Landelijke administratie op Java* (1829), als behoorende tot een der drie eenige landhuurders in Soerakarta van vreemden landaard; hij was namelijk een Schot, „die in zijne onderneming door het Gouvernement ondersteund is met f 14000". Verg. mede mijn op bl. 263, noot 1, te vermelden *rapport-Van de Graaff* over de Landverhuur, bl. 165 noot 2. Shand overleed te Jogja in 1822: zie de doodadvertentie en de oproeping van crediteuren in de *Bataviasche Courant* van 9 en 16 Maart 1822. Bouwens behoort tot de onderteekenaren van laatstbedoelde advertentie. — Den heer Nieuwenhuyzen, die in Bouwens belang stelt zij nog dit medegedeeld.

Pierre Marie Matthieu Bouwens van der Booyen had voor zijn huurland Kembang Aroem verzocht eene schadeloosstelling van 120.000 Spaansche matten. Bij een besluit van 8 Februari 1826 werd echter slechts toegekend f 600 's maands. Later verminderde de commissaris-generaal Du Bus deze toelaag op f 250, ten einde op het gebied der bezuinigingen voor ieder rechtvaardig te zijn (besluit d.d. 18 April 1826 N° 33). In 1827 vertrok Bouwens „heimelijk" naar Amerika. De Landvoogd dit feit met den gewonen breedvoerigen opzet den Minister rapporteerende bij schrijven d.d. 26 Juni 1827 N° 1, deelt mede niet verwacht te hebben, dat het „gunstbewijs" om over Java te reizen het middel zoude worden, „waarvan die Heer zich bedienen zoude, om de goede trouw te schenden en heimelijk deze gewesten te verlaten". — Een particulieren brief over Bouwens van Nahuys aan De Kock over het huurland heb ik onder Bijlage N° XII opgenomen: deze brief is ter kenschetsing van Nahuys en om andere redenen bijzonder lezenswaard. Ik ontleende hem aan 's Rijksarchief: Aanwinsten 1905 dl. XLIV N° 85.

[2] Zie meer over dien brief op bl. 24 in *Economische oorzaken* en de noot 3 op bl. 192, dl. II der *Van de Graaff-Brieven*.

worden verhuurd voor zulk een langen tijd en op zulke groote voorschotten.

2° omdat alle die verhuringen zijn gedaan buiten toestemming van de Hoge regering, hetgeen geheel en al strijdig is met de verpligting der vorsten omtrent het Nederlandsch Gouvernement en met de oude gebruiken.

Op deze gronden wierden dan bij publicatie van 6 Mei 1823 alle loopende contracten vernietigd en den huurders bleef bij *art. 2 uitdrukkelijk het regt voorbehouden op de verhuurders tot terugvordering der voorgeschoten penningen of tot zoodanige andere schadeloosstellingen als zij vermeenen zullen hen toe te komen.*

Deze zoo plotselinge beslissing en veroordeeling na een officieel stilzwijgen van vier of vijf jaren, is niet van hardheid vrij te pleiten. Deze bepalingen maakten dan ook op de Javaansche grooten eenen diepen indruk. De Resident de Salis zegt in zijn brief van 24 februarij 1823 aan den Gouverneur Generaal, dat de Keizer (van Soerakarta) na lezing van dezen brief zeer onthutst was; die Vorst opperde veele zwarigheden en merkte bijzonderlijk aan, dat de uitgegeven huurcedullen der verhuurde landerijen met deszelfs zegel voorzien en bekrachtigd waren, en dat door het verbreken van die kontracten deszelfs zegel eene groote vernedering zou ondergaan, dat het voorts zeer moeijelijk zou zijn de zaken met de huurders te schikken (1). Ja hoe diep die indruk in het algemeen bij de Javaansche grooten was, kan beoordeeld worden uit de Secreete Resolutie van Gouverneur Generaal in Rade van 9 September 1823 Lett. *a.*

Daarbij worden onder anderen de middelen onderzocht, waardoor men tot welzijn der bevolking, de magt van het Gouvernement in de Vorstenlanden zou kunnen uitbreiden, en nadat als een geschikt middel daartoe was erkend geworden, het in huur nemen voor rekening van het Gouvernement, van die afgelegen provinciën, die aan des Gouvernements grondgebied van Cheribon, Tagal, Passerouang en Soerabaya grenzen, wierd door de Hooge Regering verklaard: «dat echter ook het laatstgem. middel niet dan met groote omzigtigheid kon worden gebezigd, en althans daarmede behoorde te worden gesupersedeerd, *zoo lang de indruk der jongste maatregelen van het Gouvernement omtrent de verhuring van landen aan particulieren blijft voortduren.* Hartelijk wensche ik, dat die indruk niet een der oorzaken moge geweest zijn, van de ontevredenheid en den tegenwoordigen opstand van sommige Javaansche grooten. Wat hiervan zij, deze opgave, verklaring en gedrag van de Indische regering, kan althans niet tot betoog dienen, van de stelling, in den brief door den Gouverneur Generaal aan mij geschreven voorkomende, dat die ver-

(1) Zie ook bl. 36 *Economische oorzaken*

huringen, tegen de belangen der Indische vorsten strijden. Zij ten minsten schijnen dit zoo niet te hebben ingezien, noch overtuigd geworden, dat de vernietiging van dezelve in hun belang was, en het wordt dan ook moeijelijk in te stemmen, dat het zien vernietigen van eene handeling, welke men uit belang en om voordeel heeft aangegaan, het terug moeten geven van derden ontvangen en welligt gebruikte penningen, en het moeten schadeloosstellen van de personen, met welke men is overeengekomen, het eigen belang bevorderen zou.

Trouwens de Indische regering schijnt vroeger dit ook uit een geheel ander oogpunt beschouwd te hebben Een der redenen waarom men die verhuringen voor het Gouvernement nadeelig vond, was juist het te groote voordeel der Javaansche grooten [1]. Zie hier de op deze redenering staande overwegingen van den Gouverneur Generaal in Rade, zoo als zij voorkomt in de geheime resolutie van 14 Januarij 1823 lett. B.: »dat door zoodanige verhuringen van wijd uitgestrekte landerijen, de Javasche vorsten door den tijd eene aanzienlijke vermeerdering van geldelijke inkomsten moeten verkrijgen, welke niet anders dan eenen noemenswaardigen invloed op hun aanzien en hunne magt kunnen hebben en hen terug zouden kunnen brengen in eenen stand, die allergevaarlijkst voor de rust, het gezag, en het aanwezen van het Nederlandsch Gouvernement zoude worden, en geheel strijdig zoude zijn, met den aard der betrekkingen, waarin zij met hetzelve staan; vooral daar de prijs dezer landerijen, schoon reeds eene aanzienlijke som bedragende, echter nog niet te vergelijken is met dien, welken zij, naar mate van de kapitalen, die in dezelve gestoken worden, en de kostbare producten, die zij met den tijd zullen kunnen opleveren, hoe langer zoo meer waard zullen worden".

Het is zoo, er is wel bij de Indische regering een voornemen opgevat, en (zoo wij nu uit des Gouverneurs Generaal brief moeten onderstellen) ten uitvoer gebragt, om die verhuurders te gemoet te komen, maar dan is weder de vraag welke gevolgen zal dat voor de schatkist hebben? Het liet zich aanzien (immers zoo kwam het mij voor) dat de Inlandsche vorsten en grooten geene middelen zouden hebben om eenige betalingen aan de gewezen huurders te doen; dat de huurders in sommige gevallen, zich zouden moeten te vreden houden met een schuldbewijs, af te lossen in termijnen door middel van het product der aangelegde koffijtuinen: dat zij in andere gevallen zouden aandringen op de guarantie van het Gouvernement en dat eindelijk sommige huurders, dadelijk teruggave van kosten en renten vorderende, uit des lands kas zouden worden bevreedigd bij wijze van

[1] Dit punt was sterk op den voorgrond gesteld in het bekende *rapport-Van de Graaff* d.d. 23 Maart 1822, door mij gepubliceerd op bl. 143 vv. van het *Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Ned.-Indie*, dl. XLI (1890).

voorschot aan de verhuurders, en welke van deze of andere middelen van tegemoet koming mogten noodig zijn, buiten medewerking van het Indisch Gouvernement en de Indische schatkist, kon. dacht mij, de zaak niet blijven: het was daarom dat ik mij verpligt achtte het aanhouden der koffijplantagiën aan te wijzen als eene geschikte bron uit welke de tegemoetkoming zoude kunnen genomen worden, door omtrent derzelver goed beheer regtstreeksche of zijdelingsche maatregelen te nemen, terwijl ik daarbij mijne bedenkingen omtrent de terugwerkende kracht aan dat besluit gegeven, voegde.

Dat deze mededeeling van de gevoelens van het hoofd van het Departement van Koloniën, kwalijk genomen wordt, zie ik, maar begrijp het niet.

Mij zal het intusschen hoogst aangenaam zijn de nadere berigten van den Gouverneur Generaal te ontvangen omtrent de schadeloosstellingen, welke hij zegt zoodanig te zijn geregeld, dat aan niemand der belanghebbenden eenige de minste reden tot billijke klagten is overgelaten, en ik zal mij in de bevestiging hiervan hartelijk verheugen, wanneer vooral daarbij het belang van de schatkist zal bewaard zijn (¹).

Wat het tweede punt betreft, hetwelk de Gouverneur Generaal aanvoert (²), dat namelijk van de hooge regten op vreemde lijnwaden in 1824 gelegd; — over het al of niet doelmatige van die hooge regten zal ik niet nu, maar bij eene andere gelegenheid opzettelijk handelen; maar ik houde het, ook na alle de redeneringen in den brief voorkomende, voor zeker, dat de maatregel door de Indische regering genomen, hare bevoegdheid te boven gaat. Dit alles staat te zeer in verband met het geheele stelsel, dat U. M. meent te moeten aannemen omtrent de belangen van den handel en van de handelsbetrekkingen met Indiën, dan dat het plaatselijk bestuur, immer zonder voorafgaande goedkeuring van Uwe Majesteit zelve eenigen beslissenden stap zou mogen doen; zij had toch evenzeer een tegengesteld systema kunnen invoeren.

Ik wil gelooven, dat reeds sedert 1819 de Indische regering iets diergelijks op het oog gehad heeft, welligt heeft de Gouverneur Generaal hier het oog op hetgeen voorkomt in eenen brief aan het Departement van Koloniën op 21 November 1820 geschreven en handelende over de uitbreiding en het vertier van nationaal fabrikaat.

(¹) 's Konings afkeuring van den maatregel door den Gouv.-Gen genomen d.d. 6 Mei 1823, vond plaats in 1826 Minister Elout gaf hiervan com-gen. Du Bus kennis bij brief d.d. 27 November 1826, waarin breedvoerig op de zaak en op het *rapport-Van de Graaff* wordt teruggekomen. Die brief vindt men openbaar gemaakt in het *Tydschrift voor Ned.-Indie* van 1851, dl. II, bl. 45 en D. C. Steyn Parvé's *Koloniaal monopoliestelsel* 1851) Ik gebruikte het stuk bij de openbaarmaking van het *rapport-van de Graaff*

(²) Op bl. 231

Daarbij wordt gezegd, dat de speculanten en aanbrengers hunne rekening na eenigen tijd wel zouden vinden, vooral zoo de belangen van Nationalen handel en fabriekswezen door doelmatige bepalingen op Java worden beschermd, hetwelk echter niet behoort te worden beproefd dan nadat men de zekerheid zal hebben verkregen, dat de Nederlandsche fabrieken tot eene genoegzame extensie in de *behoefte van den Archipel* kunnen voorzien"; maar hier wordt niets van den aard der beschermende maatregelen gesproken, en nog minder van de oogmerken der Indische regering om eigener gezag dit te doen en hieruit was dus in Nederland zelve niet te voorzien, dat de Indische regering tot zulk een maatregel als welke nu genomen is, zou overgaan.

Ja, én in Indië én hier heeft men zich met ernst bezig gehouden met de zorge, om meer inlandsche gefabriceerde goederen, in Indië een ruimer uitweg te doen vinden, maar mij is niet bekend dat in de stukken, noch van de Indische regering, noch van het Departement van Koloniën eenige aanleiding tot zoodanige eenen prohibitieven maatregel te vinden is. En hoe het ook zij, het Indisch bestuur moest zich van de beslissing onthouden, hetzij vóór of tegen.

Een onlangs bekend geworden andere maatregel van den Gouverneur Generaal in Rade, is een nieuw bewijs van de onzekerheid, waarin de handel en handelaren, ook de Nederlandsche, gebragt worden, wanneer telkens de Indische regering in de verordeningen op dat stuk wankelt.

Ik bedoel de oprigting van de zoogenaamde Entrepôts, waaromtrent ik de eer zal hebben eerlang een verslag aan U. M. in te leveren (1); nu is het voor mijn tegenwoordig oogmerk genoeg voorloopig aan te merken, dat de Hr Wappers Melis, wiens gevoelen ik daarover heb ingewonnen, die Entrepôts als eene verlamming van den maatregel van de verhoogde regten, als een groot nadeel voor den Nederlandschen handel, als een aanloksel tot smokkelen voor de vreemden beschouwt. Dan wat er ook zijn moge van het nuttige of schadelijke van alle die maatregelen op zich zelven, eigenlijk behoorde dit niet tot het onderwerp van des Gouverneurs Generaal schrijven, noch tot mijne tegenwoordige beschouwing.

Ik heb aan den Gouverneur Generaal stellig te kennen gegeven, dat mij Uwer Majesteits meening niet bekend was, en hem dus geen bepaalden last kon geven, maar dat ik hem mijne bedenkingen mededeelde en hiertoe, meen ik, dat een hoofd van een Departement ten allen tijde bevoegd en verpligt is. Zoo wordt ook de gelegenheid geboren om gewigtige onderwerpen meer dan aan eene zijde te beschouwen.

Eindelijk spreekt de Gouverneur Generaal van mijne herhaalde

(1) Zie als gevolg hiervan de ontevredenheidsbetuiging aan de Indische regeering in de na dit rapport opgenomen depeche d.d. 11 April 1826.

aanmaning tot bezuiniging [1], en meent die in strijd te zijn met de eigen handelwijze van het Departement van Koloniën, en hij brengt te dezen bij, de overtollige uitzending van ambtenaren en de overtollige uitzending van goederen met de schepen van de Nederlandsche Handelmaatschappij.

Wat het eerste punt betreft, zal ik mij bij U. M. niet behoeven te verantwoorden, die weet, welke mijn gevoelen te dien aanzien geweest is, en die op mijne voordragt een bepaald besluit deswegens genomen heeft. [2]

Ten aanzien van de uitzending van goederen heeft men zich bij het Departement gedragen naar de eischen uit Indië van tijd tot tijd overgezonden. Dan ik ben mij zelve verschuldigd aan te merken, dat ik op die eischen veele aanmerkingen vroeger reeds aan het Indisch bestuur had medegedeeld, waarvan dan ook eene verbeterde en verminderde eisch voor 1825 en 1826 is ingekomen, zoodat ook dit stuk mijne aandacht niet is ontgaan.

Het is mogelijk, dat bij de zamenstelling van een der schepen van de Handelmaatschappij eene betere schikking had kunnen worden aangenomen, maar de spoed en het belang van het vertrek der schepen hebben daaromtrent invloed gehad en wel verre van deze aanmerking euvel op te nemen, zoo heb ik onlangs aan de Indische regering verzocht mij onbewimpeld te willen mededeelen de bedenkingen, welke ten aanzien van de hier uitgezonden wordende goederen bij haar mogten opkomen, opdat van wederzijden alzoo voor des Rijks belang kon gezorgd worden.

Ik heb echter de gelegenheid gehad om aan te toonen, dat de klagten, die zij over enkele uitgezondene goederen inbragt, aan den Raad van Financiën in Indië te wijten was, en dat ik reeds uit mij zelve, lang voordat zij die klagten inbragten, deswegens eene verandering gemaakt had, gelijk hun uit mijn vroeger schrijven bekend was.

Ziedaar nu, zoo ik meen, Uwe Majesteit in staat gesteld om over de aanspraken van den Gouverneur Generaal en over mijne handelwijze te oordeelen.

Zoo ik tegen Uwer Majesteits wil of bedoeling gehandeld hebbe, verzoek ik te mogen worden te regt gewezen. Zoo daarentegen mijne wijze van handelen met Uwer Majesteits oogmerken overeenkomt, en alzoo Hoogstderzelver goedkeuring niet onwaardig is, dan mag ik Uwe Majesteit verzoeken mij die goedkeuring te willen doen kennen. Of ook deze brief van den Gouverneur Generaal eenige aanschrijving aan de Indische regering noodzakelijk maakt, moet ik aan Uwer Majesteits beoordeeling overlaten.

[1] Zie bl. 232.

[2] Blijkbaar heeft de Minister niet goed gevonden, wat het Opperbestuur ten deze verricht had.

De zeer stellige en wijd uitgestrekte aanspraak op verkregen regt, hetwelk de Gouverneur Generaal aan zijnen opvolger wil overdragen, doet het mij nog al bedenkelijk inzien, om het enkel te laten berusten bij de aanschrijving, welke op Uwer Majesteits last met betrekking tot het bijzonder geval der geweigerde koffij aan de Handelmaatschappij reeds naar Indië verzonden is.

Wij zagen op bl. 265 (noot 1), dat de Minister den Koning een afzonderlijk rapport toezeide over den op bl. 236 vermelden maatregel betrekkelijk het vestigen van entrepôts op de drie hoofdplaatsen van Java. Hoe toornig hierover Koning en Minister waren, blijkt uit ondervolgende depêche d.d. 11 April 1826 lett. H. N°. 87/107 van den Minister aan den Luitenant-Gouverneur-Generaal: de vermaning kon wel niet treffen den schuldigen landvoogd, die de reis naar Europa reeds aanvaard had, maar zij moest toch er toe leiden om de leden der Indische regeering, w. o. in de eerste plaats den invloedrijken Van de Graaff, in een hoogst ongunstig daglicht te stellen en het vertrouwen op hem te ondermijnen. (1)

Ziehier de onmiddellijke veroordeeling der Entrepôt-resolutie van 12 Juli 1825:

Omtrent deze gewigtige zaak zal in tijd en wijle aan het Indiesch bestuur de meening van Zijne Majesteit worden kenbaar gemaakt, hoezeer ik thans reeds de algemeene aanmerking niet wil terughouden, dat de maatregelen in deze genomen, geheel strijdig schijnen met de belangen van Nederlands nijverheid, handel en scheepvaart en dat ook de Heer *Wappers Melis* in zijne hoedanigheid als Direkteur van de Ink. en Uitg. regten op Java, over de zaak geraadpleegd, in deze wijze van beschouwing deelende, zich onvoorwaardelijk tegen deze inrigtingen verklaard heeft.

Met het schrijven van dezen brief heb ik meer bijzonder ten doel, om de Indische Regering te doen opmerken, hoedanig het bevreemding heeft moeten baren, dat zij reeds zoo spoedig nadat mijn brief van den 11n December 1824 N° 45 *Geheim*, bij dezelve heeft moeten ontvangen zijn, heeft kunnen goedvinden over te gaan tot het daarstellen van maatregelen, als de onderhavige, zoo diep grijpende in de belangen der nijverheid van den moederstaat en van de vele takken van welvaart, welke van derzelver voorspoed geheel afhankelijk zijn. Bij den zoo even aangehaalden brief waren op 's Konings bijzonderen

(1) De lezer, die van de Entrepôt-quaestie meer wil weten, moet niet verzuimen te raadplegen het belangrijk dossier van de vermelde depêche, dat zich bevindt in 's Rijks-archief „Koloniën na 1813", bundel N° 280.

last, aan de Indische Regering de palen harer bevoegdheid, met opzigt tot het daarstellen van wettelijke verordeningen aangewezen; dezelve bevatte eene ernstige aanbeveling om zich te onthouden van beslissingen, waarin algemeene belangen mogten zijn begrepen, welke slechts van hier uit het ware standpunt kunnen worden overzien, en echter is de uitdrukking van den koninklijken wil ter naauwernood ontvangen of eene nieuwe overtreding wordt begaan, te tastbaar, dan dat het bestaan van goede gronden van verontschuldiging onder de mogelijkheden schijnt te kunnen worden gerangschikt..

Deze handelwijze van het Indisch Bestuur heeft dan ook niet onopgemerkt kunnen blijven en ik voldoe aan de bevelen des Konings door bij deze aan hetzelve te kennen te geven, dat, zonder vooruit te loopen de beslissing door Hoogst Denzelven over de gemaakte inrigtingen te nemen, het daarstellen derzelve door Zijne Majesteit wordt beschouwd als eene daad, de bevoegdheid der Koloniale Regering ver te boven gaande en *strijdig* met de aanbevelingen, voorkomende in den brief van het Departement voor de Nationale Nijverheid en de Koloniën, van den 11 December 1824 N° 45 *Geheim* — eene daad alzoo welke Zijner Majesteits ernstige ontevredenheid heeft gaande gemaakt.

Het zal mij aangenaam zijn, bij de erkenning van de ontvangst dezes, zoodanige ophelderingen te ontvangen, als mij in staat kunnen stellen om het gehouden gedrag der Hooge Regering in een gunstiger daglicht aan den Koning voor te stellen.

De Minister zond dit schrijven bij missive d.d. 14 April 1826 lt. H. N°. 35 *Vertrouwelijk* aan den commissaris-generaal Du Bus in open briefomslag ten einde adres te verleenen. Hij bracht in herinnering, dat art. 9 van 's Konings besluit d.d. 13 September 1825 N°. 80 (1), den Commissaris bevoegd en verplicht had verklaard, om de onder *cachet volant* aan den Landvoogd gezonden brieven van den Minister aan de Indische regeering, nader door omstandige bevelen, zoo daartoe termen waren, in acht te doen nemen. Voor de toepassing van dit voorschrift scheen de brief, die bij dezen door den Minister aan den luitenant-generaal De Kock d.d. 11 April 1826 N°. 87/107 werd geschreven, „eene allezins geschikte gelegenheid" op te leveren. — „Het doet mij hartelijk leed", verklaarde de Minister aan den Commissaris-Generaal, „in de zaak, waarvan die brief handeldt, een

(1) Bij dit besluit was de instructie voor den Commissaris-Generaal vastgesteld. Zij is o. a. gedeeltelijk medegedeeld en toegelicht in het werk van Cornets de Groot *Over het beheer onzer koloniën* 1862, bl. 71. Men vindt er ook over in andere werken als in D. C. Steyn Parvé's *Koloniaal monopoliestelsel* 1851 en in Van der Wijck's Proefschrift.

nieuw bewijs te zien van eene ontstemming bij de Indische Regering, welke de Koning (gelijk aan U. E. uit mijnen geheimen brief van 18 Febr. ll. N°. 23 blijken kan([1])) heeft verklaard te zijn laakbaar op zich zelve en bedenkelijk in hare gevolgen. Het is mij dus noodig voorgekomen, zoo als ik Uwe Excell. dan ook bij deze in overweging geef, om dat stuk aan de voornoemde Regering te doen toekomen, met zoodanige nadere aanbevelingen, als geschikt zullen zijn om aan dat ligchaam te doen inzien hoezeer Zijner Majesteits dienst daardoor lijdt, de belangen van het vaderland en van Indië en van den Koning gekwetst worden, en des Konings regtmatig ongenoegen het deel moet worden van hen, die ondanks de hun gegeven vermaningen volharden in eene stelselmatige veronachtzaming of overtreding van Hoogstdeszelfs bevelen, welke geheel onbestaanbaar is met de verpligtingen van een koloniaal bestuur."

Eene omstandigheid gaf bovendien aanleiding, dat een maand later de Minister meende den Koning te moeten voorstellen opnieuw den weerbarstigen Raad van Indie tot de orde te roepen.

In het op bl. 245 vermeld rapport van 1 April 1826 was alleen gehandeld over den Gouverneur-Generaal, aangezien de Minister geen aanleiding had gevonden om wat toenmaals de Indische regeering heette, in haar geheel te treffen, eensdeels wijl de Landvoogd enkel zijne eigene gevoelens had uiteengezet, anderdeels omdat de Departementschef meende te kunnen afwachten de resultaten der op bl. 218 vermelde berisping over het weigeren van de koffij aan de Handelmaatschappij. Maar nu het register der Indische regeeringshandelingen over de maand Juli 1825 doorbladerende, las de Minister van de toejuiching, waarmede de Raad van Indie had ontvangen de mededeeling van 's Landvoogds missive d.d. 12 Juli, waarvan ik op bl. 235 melding maakte. Vandaar 's Ministers rapport d.d. 18 Mei 1826 P. H. N°. 67 *Geheim*. Het bleek uit die Handelingen, dat het geheele lichaam der Indische regeering deelde de averechtsche opvatting over 's Landsvoogds zelfstandigheid ten opzichte van den Minister. Uit zulk eene stemming konden, welke dan ook de macht van den Commissaris-Generaal mocht zijn, niet dan zeer nadeelige gevolgen voor het algemeen belang voortvloeien, vreesde de Minister, waarna hij aldus besloot:

(1) Bedoeld wordt de op bl 218 vermelde brief betrekkelijk de weigering der koffie aan *Rotterdams Welvaren*

Ik acht het dan, ten vervolge op mijn rapport van den 1 April j.l. N° 31k geheim, als hoogst gewigtig, dat U. M. in de bestaande omstandigheden zoodanige maatregelen neme, als in Hoogstderzelver wijsheid, geschikt zullen voorkomen, om de Indische regering geheel te doen terugkomen van hare hoogst schadelijke dwaling, opdat dezelve zich in den vervolge mag gehouden achten, om de bevelen haar door of van wege U. M. gegeven, te eerbiedigen en op te volgen, eene gehoudenis, welke allezins kan en behoort zamen te gaan, met die vrijmoedige wisseling van denkbeelden en uiting van gevoelens, die U. M. van alle ambtenaren van den Staat, ten nutte van het algemeen, verwachten kan. — Zoo het Indisch bestuur zich niet, bij elke gelegenheid kweet van de verpligting om het moederland, door deszelfs plaatselijke kennis voor te lichten, zoude de staat van zaken even bedenkelijk worden, als thans, nu die regering gelooft, alles te mogen regelen, zonder het moederland te raadplegen. Tusschen twee uitersten moet en kan het midden worden bewaard, wanneer het bestuur en elk lid van hetzelve opregtelijk bezield zijn, met den wil om het goede naar de inzigten van het hoofd van den Staat tot stand te brengen, als met de overtuiging dat de grenzen eener koloniale regering geene andere behooren te zijn, dan die welke, op U^r M^s bevel, in den brief van 11 Decr 1824 N°. 45 geheim, zijn aangewezen.

Bij missive van den Staatssecretaris d.d. 20 Mei 1826 l^t. C^12 *Geheim* werd hierop echter het navolgende geantwoord:

De Koning heeft Uwer Excellentie's rapporten van den 1 April ll. L^t A N° 31^k en 18 dezer L^r H N° 67^k (geheim) bij de ontvangst van het laatstgemelde, in derzelver verband overwogen.

Hoezeer Zijne Majesteit eenstemmig met Uwe Excellentie oordeelt over de groote bedenkelijkheid van den inhoud der door den Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indië in Rade genomene resolutie van den 12 Julı 1825 N° 33, vermeent Hoogstdezelve echter dat, daar die resolutie bijna een jaar geleden genomen is, en eene voorziening ten gevolge daarvan, dus in allen gevalle niet dan zeer laat na die resolutie werken kan, het in de tegenwoordige omstandigheden, verkieselijk is te achten daar mede nog een of twee maanden langer te verwijlen, vermids het gegrond uitzigt bestaat, dat er in dien tusschentijd tijdingen van den Burggraaf *Du Bus de Gisignies*, zullen inkomen, en de aard der maatregelen van voorziening, welke voor meest doelmatig zouden te houden zijn, toch allerbest zal kunnen worden afgeleid uit de stemming, waarin 's Konings Kommissaris Generaal de Leden der hooge regering van Nederlandsch Indië zal hebben gevonden, en het verslag dat hij van zijn aanvankelijk wedervaren en verrigte zal inzenden.

Ik heb dienvolgens de eer Uwe Excellentie op last des Konings

bij deze uit te noodigen om op bovengemelde voorstellen terug te komen, zoodra de verwagt wordende tijdingen van den heer *Du Bus* zullen ontvangen zijn

Waarlijk, het werd hoog tijd, dat de heer Van der Capellen zijn afscheid nam: al wat ik omtrent belangrijke zaken met het ten einde loopen zijner landvoogdij lees, wekt de gedachte op aan gemis van behoorlijk overwegen der te behandelen zaken. Als voorbeeld moge het volgende nog strekken. Wij zagen op bl. 233 (noot 1) dat de Landvoogd had toegezegd om terug te komen op de zendingen van goederen uit Nederland. Daartoe behoorde metselsteenen. Bij Indischen brief d.d. 9 Januari 1821 N°. 13 was toezending hiervan met *iedere* scheepsgelegenheid gevraagd, doch uitsluitend als ballast, natuurlijk met het oog op de geringe kosten van transport. Bij eene resolutie van 19 November 1821 ving minister Falck dienteugevolge aan, steenen te zenden, doch *niet* als ballast, zoodat de prijs ervan in Indië opliep tot f 69 de 1000! Een later onderzoek van minister Elout heeft niet aan den dag gebracht, hoe zijn voorganger tot deze afwijking van den eisch is gekomen: de resolutie zelve maakte dit ook niet uit; misschien dus ook weer eene slordigheid, maar van groote geldelijke beteekenis. In plaats echter dat de Indische regeering aanstonds op die misvatting wees, zweeg ze er eenvoudig over, ofschoon ze uit de stukken der telkens aankomende steenenbezendingen kon lezen, wat dat al niet kostte. Zelfs liet zij maar steenen zenden, ondanks bij ministerieele depêche d.d. 17 November 1822 N° 11/208 aan de Indische regeering was medegedeeld, dat de reederijen niet gaarne deze vrachten aannamen. — Minister Elout kon met zijn optreden in April 1824 natuurlijk niet terstond aan die verzendingen denken, maar het geschiedde toch hetzelfde jaar: immers bij missive d.d. 22 November 1824 N° 10/262 schreef hij *uit zichzelf* naar Batavia over de duurte dezer vrachten, waarom hij er slechts spaarzaam mede zoude te werk gaan, tot nader bericht uit Indië. — Na dezen eersten stap van het Departement, verklaarde de uit Indië in Nederland aangekomen kolonel der genie Schultze, de bezendingen als *nuttelooze geldverspilling*, zoodat de Minister ze nu onmiddellijk deed staken.

En toch .... niettegenstaande de Indische regeering nooit iets er over had doen hooren, niettegenstaande minister Elout uit eigen beweging aan de verspilling een einde had gemaakt, komt er waarlijk met de nachtschuit eene Indische depêche d.d. 22 September 1825 N° 259 aan den Minister mededeelen, hoe door en door

schadelijk die steenen-verzendingen waren, aan den Minister gaarne de beoordeeling overlatende — let wel! —

"of het Ministerie van Koloniën, hetwelk zoo gereed is om elke uitgaaf door het Gouvernement van Indie bevolen, al is dezelve ook in het belang van dat Gouvernement en tot nuttige einden gedaan, als bezwarend voor de Indische financien te berispen, van zijne zijde de financiéle belangen van Nederlandsch-Indié behartigt en gadeslaat".

Waardig alweder, was het ministerieel antwoord d.d. 9 Maart 1826 Ir H N° 59 73, gericht, evenals de op bl. 267 vermelde depêche van 11 April 1826, aan den Luitenant-Gouverneur-Generaal. Kalm en breedvoerig werd de mededeeling der bezwaren van de Indische regeering nagegaan "ondanks zelfs de weinig gematigde uitdrukkingen, waarin zulks is geschied", waarna de Minister aldus vervolgde:

"Dit Ministerie oefent op de Indische uitgaven eenen niet geringen invloed, daar een aantal bestellingen en overeenkomsten voor *Indië* hier gedaan en gesloten worden; dat sommige dier handelingen vatbaar zijn om in het geldelijk belang van het Rijk te worden veranderd, kan even waar zijn, als dat de financiele verrigtingen van het Indisch bestuur, ondanks den besten wil, soms gelegenheid kunnen geven, tot nuttige teregtwijzingen.

"Wenken en aanmerkingen daartoe van weerszijden medegedeeld, zullen allezins strekken tot bevordering van het eenige doel, dat èn het Ministerie van Koloniën, èn de Indische administratie in het oog kunnen hebben en, terwijl ik mij dan ook verpligt acht te blijven volharden bij de stemming waaruit gevloeid zijn de wenken, welke in den nu voor mij liggenden brief van 22 September 1825 N° 259 ten onregte *berispingen* worden genoemd, — meen ik in het belang van 's Konings dienst, mij te moeten aanbevelen — tot eene voortdurende onbewimpelde mededeeling der aanmerkingen in *Indië* vallende, op de wijze waarop de zaken hier worden behandeld."

De Minister besloot met er op te wijzen, dat de Indische brief feitelijk "geheel onnoodig" geoordeeld moest worden, daar men immers te Batavia met het inzicht van het Ministerie reeds bekend was, tengevolge van de depêche d.d. 22 November 1824, zoodat het schrijven van de Indische regeering, zonder van die depêche gewag te maken, "hoogst zonderling" werd geacht "om het zacht uit te drukken".

Inderdaad, het laatste halfjaar 1825 waren Landvoogd en Raad van Indie niet meer zichzelf. Herinner u de Britsch-Indische leening.

Had niet alfhans hare mislukking tot eenig nadenken moeten stemmen over het ongeschikte van dezen stap? Had niet deze afloop eene verluchting moeten zijn, toen ontvangen werd de op bl. 167 vermelde ministerieele depêche van 27 Juni 1825, houdende de afkeuring van de leening en van hetgeen daarmede verband hield? Integendeel, de mislukking werd ten zeerste betreurd. "In waarheid was het beter anders, want dan waren wij uit vele moeijelijkheden gered", zullen wij lezen in een brief d.d. 1 November 1825 van Van der Capellen aan De Kock. En, niettegenstaande de heer Van der Capellen zelf van meening was geweest, blijkens het zelfde schrijven, dat de goedkeuring nooit zou worden verkregen — verg. bl. 159 — dus de zwakke zijden er van volkomen verklaarde in te zien, stelde de geheime resolutie der Indische regeering van 1 November 1825 l^e^ O tegenover de afkeuring een breedvoerig adres aan den Koning ter verdediging van haar beleid in deze en met verzoek, dat de verklaring van afkeuring in eene van goedkeuring mocht veranderd worden (1)! Zóózeer was men daar overtuigd van hetgeen Van de Graaff — de ontwerper, denk ik van het stuk (2) — aan zijn zwager te Alkmaar 'n paar maanden te voren had geschreven: "dat Zijne Majesteit zelf, beter ingelicht, zoude eindigen met mijne handelingen goed te keuren en mij te bedanken voor mijne wezentlijke aan zijn Kroon bewezen diensten"; dat slechts gewacht moest worden op Van der Capellen's komst in Nederland om Zijne Majesteit te doen inzien "de doelmatigheid en regtvaardigheid van de regering, die hij, in 's Konings naam over deze gewesten gevoerd heeft" (3)! — De afgetreden Landvoogd nam persoonlijk het stuk naar Holland mede en stelde het d.d. 13 Juni 1826 minister Elout ter hand, ten einde het onder de aandacht van den Koning te brengen (4). — De Minister adviseerde er op bij rapport d.d. 9 Juli 1826 l^r A N° 1, in welk breed opgezet stuk hij omgekeerd verlangde, dat de Koning de handelingen van den Minister nogmaals uitdrukkelijk

(1) *Louw*, dl II, bl. 83-85

(2) Zooals ik het geschreven heb, laat ik het staan, maar dat *denk ik* is overbodig geworden, omdat ik later kennis nam van een particulieren brief van den heer Van der Capellen aan De Kock op Midden-Java, geschreven op denzelfden 1sten November, waarin de Generaal wordt verzocht ook mede te teekenen Daarin staat, dat Van de Graaff den brief ontwierp Ik geef de woorden terug in hoofdstuk XIV. Dat dringen om De Kock in het standje ook „mee te laten doen" is wèl eigenaardig

(3) *Van de Graaff-Brieven*, dl II, bl 265

(4) *Bijdragen-Elout* van 1861, bl 153-154

zou goedkeuren ([1]). Dit had plaats bij een uitgewerkt koninklijk besluit d.d. 14 Juli 1826 N° 16 ([2]).

En terugkeerende tot die bewogen dagen van het laatste kwartaal 1825: niettegenstaande de Landvoogd toch in den op bl. 182 vermelden brief van 12 September zelf had geschreven, dat hij geene tijdingen uit Nederland vòòr November d. a. v. *kon* verwachten, klaagt hij er slechts twee weken later, immers bij missive van 1 October 1825 N°. 267, bitter over, dat te Batavia intusschen aangekomen schepen, die op 8 April en 1 Mei 1825 uit Nederland waren gezeild, geene „boven alle beschrijving noodzakelijke ondersteuning in specie", zoomin als militairen en krijgsbehoeften, hadden aangebracht. „Indien dit is toe te schrijven", luidt het, „aan de voorkeur, welke de Handelmaatschappij boven andere reederijen moet hebben in het overvoeren van troepen en goederen voor 's Gouvernements rekening, dan plukt Neerlandsch-Indië op dit oogenblik reeds dure en bittere vruchten van deze uitzondering op den algemeenen regel van vrije en onbevoorrechte mededinging, en dan valt het niet te ontkennen, dat de belangen der maatschappij beter gewaarborgd en behartigd zijn, dan die van Nederlandsch Indië en op dit oogenblik speciaal van Java, gewis eene der edelste bezittingen van 's Konings Kroon" ([3]). — Als de Minister dezen uitval behandelt in zijn meermalen vermeld rapport aan den Koning van 26 April 1826 (bl. 15), zegt hij er o. a. niet ten onrechte van: „Het is duidelijk, dat de spijt over het mislukken der Britsch-Indische leening en de daaruit ontstane teleurstelling hier zullen gewerkt hebben" ([4]).

HOOFDSTUK XIV.

De opstand in de Vorstenlanden. Afscheid van gouverneur-generaal Van der Capellen. Optreden van commissaris generaal L. P. J. du Bus de Gisignies. Beoordeeling door minister Elout.

In de laatste helft van 1819 had de gouv.-gen. Van der Capellen voor de tweede maal de Vorstenlanden bezocht, vergezeld van Van

([1]) Zie het stuk bij *Louw*, Bijl. XVI; ook in *Bijdragen-Elout*, bl 154-155
([2]) Zie *Bijdragen Elout*, bl 155-157 en het *Tijdschrift voor N.-I.* XVI jaarg. (1854), dl I, bl 201-202. Het artikel in dit tijdschrift handelt over *De noodzakelijkheid van eenen Raad van Koloniën*; er wordt op gewezen (bl 201), dat in deze geschillen beslist werd „*zonder dat de Raad van State gehoord werd*, enkel op het gezag *van den beklaagden Minister*"
([3]) *Dipanegara-Brieven*, bl. 587-588
([4]) *Dipanegara-Brieven*, bl 600

de Graaff, destijds inspecteur. Nahuys fungeerde als resident. De Landvoogd vernam er, dat Europeanen en Chineezen, waaronder de Resident zelf en eenige zijner bijzondere vrienden, uitgestrekte terreinen hadden gehuurd, maar deze wetenschap leidde voorloopig niet verder, dan tot eene opdracht aan den inspecteur om eerlang een nader gezet onderzoek in te stellen (1).

Eene bijzondere omstandigheid verhinderde, dat aan deze opdracht onmiddellijk gevolg werd gegeven. Van de Graaff, zich ziek gevoelende, deels door overwerken, deels door lichamelijke kwalen, zocht naar ontspanning in eene zeereis, en de Landvoogd, reeds destijds vervuld van de gedachte om zich het lot der Molukken aan te trekken, zond den tot hoofdinspecteur benoemde, overeenkomstig diens wenschen, derwaarts; vriend Meijlan vergezelde hem op Van de Graaff's verzoek (2). „Van achteren" werd door „sommigen" deze zevenmaandsche reis beschouwd *meer als een kabaal*, verhaalt Van de Graaff (3), om hem van den Landvoogd te verwijderen dan in de verwachting, dat hij zich „van deze in alle opzigten épineuse commissie zoude kunnen kwijten". Waarom *sommigen* dat meenden, terwijl het een openbaar feit kon zijn, dat de geheele reis overeenkomstig 's inspecteurs wenschen was, weet ik niet. Maar het werd eerst in 1824 geschreven, toen overal „verborgen" vijanden schenen op te doemen.

De inspectiereis liep bijzonder eervol af: Van de Graaff komt dan ook herhaaldelijk als eene gebeurtenis in zijn leven er op terug (4). Met Meijlan diende hij er d.d. 5 Juni 1821 een verslag over in, dat de afschaffing van den alleenhandel, zoomede de kolonisatie van Boeroe en Ceram aanbeval. Het rapport maakte op den Landvoogd, gelijk deze naar Holland schreef, een diepen indruk, zoodat Van de Graaff er zijn invloed niet weinig door zag versterkt (5). Eerlang gaat dan de Landvoogd zelf naar de Molukken (6), begeleid door

(1) Zie bl. 22 mijner verhandeling over *De economische oorzaken van den Java-oorlog van 1825* in de *Bijdragen van het Koninkl.-Instituut voor de T.- L. en V.-kunde van N.-I.*, dl. XLVII (1897).

(2) *Brieven-Van de Graaff*, dl. I, s. 12, bl. 107.

(3) Brief d.d. 24 Mei 1824 aan zwager Verschuur. *Brieven*, dl. II, bl. 210.

(4) Zie *Brieven*, dl. II, bl. 113, 171, 185-186, 186-187.

(5) Zie Van der Cappellen's brief op bl. 141 van Mijer's *Baud*. Men zie mede de bl. 254-255 aldaar, aan het rapport gewijd. Ook andere schrijvers hebben geheele stukken uit dit verslag overgenomen, als het *Tijdschrift voor Ned.-Indië*, 18e jaargang (1856), dl. I, bl. 172 en Kniphorst's *Historische schets van den Zeeroof*, bl. 95.

(6) Verg. bl. 108 hiervóór.

Van de Graaff, om overeenkomstig de in het rapport neergelegde denkbeelden, eigenmachtig als hervormer er op te treden, mede eene aanleiding tot verstoordheid bij het Opperbestuur.

Midden in Van de Graaff's eerste Moluksche reis was overleden het lid van den Raad van Indië Van Braam. De Koning zou voor de vervanging waarschijnlijk zijne keuze hebben doen vallen op het lid der Directie van Financiën, den heer Van Panhuijs, iemand van familie en oud-lid der Staten-Generaal. Het publiek scheen het ook te houden met den hupschen Van Panhuys, misschien wel omdat het *altijd* Van de Graaff wat begon te vervelen; doch daar daalt edele Van der Capellen als „weldoend genie" uit den hooge, zet zich in den Raad van Indië neder, en decreteert: *ter zijde stelling van alle personeele consideratiën uit vroegere betrekkingen of andere oorzaken ontleend.* Zoo werd in Mei 1820 Van de Graaff raad van Indië, echter provisioneel en onder nadere goedkeuring des Konings (1). De Koning heeft echter nooit die goedkeuring gegeven en dat niettegenstaande minister Falck's verzekering, dat de bekrachtiging zou volgen! (2) De benoeming geschiedde, terwijl Van de Graaff zich nog op zijne Moluksche reis bevond, zoodat het zijne schuld niet was, dat hij niet terstond de nieuwe betrekking kon aanvaarden: daarom werd het er, met het oog op het hooger traktement, voor gehouden, dat de betrekking dadelijk aanvaard was.

Nu ook kon aan de uitgestelde commissie naar de Vorstenlanden gevolg worden gegeven. Resident Nahuys had tot dusver het grootste vertrouwen bij de Regeering genoten, zoodat o. a. ook op zijn advies in 1821 met betuiging van waardeering werd afgezien van het denkbeeld om stukken land van den soenan van Soerakarta af te nemen, — een denkbeeld, dat men later toch gedeeltelijk zou verwezenlijken en niet weinig er toe geleid heeft om Dipanegara's opstand zoo snel populair te maken (3). Van de Graaff ontmoette in

(1) Zie breeder in *Brieven-Van de Graaff*, dl. I, § 43.

(2) *Brieven-Van de Graaff*, dl. I, § 45, bl. 121.

(3) Men zie de op bl. 275 noot 1 vermelde *Oorzaken*, speciaal het hoofdstuk over „De ontneming der landen Karangkobar en Djabarangkah", bl. 38, en Nahuys' oordeel over de gevolgen er van op bl. 24. — In Bijlage N° XIII neem ik Nahuys' belangrijk advies van 1821 en de beschikking er over op: met het oog op geheimhouding blijkt de zaak semi-officieel te zijn behandeld. Nahuys' brief is een partieulier schrijven aan den algemeenen secretaris, destijds J. C. Baud; en de Landvoogd antwoordde incidenteel mede bij partieulier schrijven. De brieven vindt men in 's Rijks archief, Aanwinsten 1905, sub XLIV N° 9.

resident Nahuys, die destijds zoowel te Solo als te Jogja fungeerde, een warm verdediger van de landverhuur, maar de Resident zelf belanghebbende zijnde, vond de overigens zoo kundige man niet het gehoor, dat wellicht anders aan zijne goed opgezette rapporten zou gegeven zijn. "Ongepast" noemde ik het elders, dat een resident zich met dergelijke transacties inliet, waar nog zeer uitdrukkelijk het handeldrijven aan 's lands dienaren verboden was geworden, ten einde hunne zelfstandigheid niet in gevaar te brengen (1).

Bij Van de Graaff vooral, "in zoo hoogen graad sanguineo-cholericus", gelijk hem eens zijn vriend Bousquet schreef (2), kwam dat eigenbelang bijzonder verdacht voor. Hij, die zich zoo dikwerf op deugdzaamheid, eerlijkheid, onbaatzuchtigheid beriep, moest tegen den man hebben, die zich met diens "gunstelingen" verrijkte "ten koste van 's Lands gewigtigste belangen" (3).

Het landverhuurbeginsel werd veroordeeld. Nahuys, resident der beide Vorstenlanden, achtte het aan zichzelven verplicht voorloopig niet langer te dienen eene regeering, die zoozeer zijne richting aan de kaak had gesteld: hij vertrok naar Holland. Ter kwader ure werden toen resident A. M. T. baron De Salis te Solo, A. H. Smissaert te Jogja. Hardhandig pakte de een, onhandig de andere de zaak der landverhuur aan. Reeds was bij eene resolutie van 30 October 1821 de verdere verhuur van gronden in de Vorstenlanden, zonder toestemming van het Gouvernement verboden, doch de toenmalige bestuurshoofden hadden dat stuk eenvoudig *gedeponeerd*, gelijk De Salis nu rapporteerde: "een onvergeefelijk verzuim", meende Meijlan terecht (4), waarvoor dan ook de gewestelijke besturen op voorstel van Van de Graaff ter verantwoording werden geroepen (5). Waren er oorspronkelijk bij het Raadslid nog tegen een te forsch optreden bedenkingen gerezen (6), De Salis nam alle

(1) Zie *Brieven van de Graaff*, dl. I, § 47. Zie ook hoofdstuk VI van mijn *Nahuys*-artikel in *De Indische Gids*, April 1908. Belangrijk mede is het oordeel van gouv.-gen. Van den Bosch, blijkens eene particuliere correspondentie met generaal De Kock, die ik daarom teruggeef in Bijlage XIV. De twee brieven vindt men in 's Rijks archief, Aanwinsten 1905, sub XLIV N° 23.

(2) Dd. 5 October 1819. *Brieven*, dl. II, N° 36, bl. 62.

(3) Van de Graaff d.d. 30 Juni 1825 aan zwager Verschuur in *Brieven*, dl. II, bl. 249.

(4) Brief d.d. 19 April 1823 van Meijlan aan Van de Graaff. *Brieven*, dl. II, N° 108, bl. 194.

(5) *Brieven*, dl. II, bl. 197.

(6) Zie Van de Graaff's bekend geworden rapport d.d. 23 Mei 1822, door mij gepubliceerd in het *Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Nederl.-Indië*, dl. XLI, bl. 186 en 187.

vrees weg. Aldus stond het plan reeds in 1823 vast *om de huurcontracten te doen verbreken*, toen onverwacht de Soenan zich begon te roeren (1). Intusschen was van het bestuurshoofd uitgegaan een *ontwerp-verordening tot vernietiging der landverhuur*, de befaamde ordonnantie, die weldra in het Staatsblad van Mei 1823 zou verschijnen; bij 's Residents ontwerp was tevens het concept overgelegd van een brief, dien de Gouv.-Gen. aan den Soenan zou schrijven, in antwoord op bezwaren, die de Vorst met plichtmatige en waarlijk zéér prijzenswaardige oprechtheid onder de aandacht der Regeering had gebracht.

Onverwacht vertrok echter ook De Salis naar Holland. De hoofden juichten en de landhuurders niet minder: ze hoopten hem nooit meer terug te zien. Toen de opstand uitbrak, vonden collega's: *dat hij nu maar ook den boel in orde had te maken* (2). De heer Van der Capellen zag in dit heengaan de lichtzijde, dat De Salis ook in Nederland zeer nuttig voor de belangen van Java kon wezen en den Landvoogd aan gene zijde der Linie zou weten te verdedigen tegen de aanvallen der verbitterde landhuurders. „Ik heb", schreef hij over hem d.d. 2 Augustus 1823 aan J. C. Baud in Nederland, „den heer Falck verzocht aan al hetgeen hij mogt voortbrengen omtrent de daadzaken, welke men bij ons nog zoo weinig schijnt te kennen en zoo scheef beoordeelt, het meest volkomen geloof te hechten" (3). De Salis zou dus eigenlijk Nahuys' invloed moeten neutraliseeren.

's Residents ontwerp-stukken van 1823 werden door de Regeering aan Van de Graaff in handen gesteld, die ze liet lezen aan vriend Meijlan. Deze had, evenals Van de Graaff, ook een oogenblik er aan gedacht, of het niet *gevaarlijk* geacht moest worden, wanneer men zich al te zeer met die Vorstenlandsche zaken inliet. Dit was echter in 1821 (4): nu schreef men 1823, terwijl de bescheidenheid

(1) Zie den belangrijken brief d.d. 19 April 1823 van Meijlan aan Van de Graaff in *Brieven*, dl II, N° 108 en de hiervóór op bl 275 noot 1 vermelde *Oorzaken*, bl. 26.

(2) Brief d.d. 16 Augustus 1825 van J. H. Domis, resident van Semarang, aan Van de Graaff in *Brieven*, dl. II, N° 170

(3) Zie Mijer's *Baud*, bl 129.

(4) Brief d.d. 27 Februari 1821 van Meijlan aan Van de Graaff: „Eene bedenking valt mij bij, of namelijk de Vorstenlanden geene exceptie op den regel kunnen maken, in zooverre als sommige lieden vermeenen, dat deze Landen ons minder ter harte moeten gaan, en het als gevaarlijk wordt beschouwd, om ook daar aan de beschaving van den Inlander te arbeiden." Zie *Van de Graaff-Brieven*, dl II, N° 84, bl 149.

ten aanzien van de opvattingen omtrent inlandsche politiek er niet op vooruit was gegaan. Kennis krijgende van de Solosche stukken, vond hij, dat die Soenan eigenlijk maar door de landhuurders was opgestookt: „een vreemde en schadelijke invloed" alzoo, die zijns inziens de stelling bevestigde „om de toelating van eene Europeesche bevolking in de Vorstenlanden als ten hoogste gevaarlijk te beschouwen" (1)! Het kwaad zou dreigen *ongeneeslijk* te worden, indien men niet aanstonds er tegen optrad, waarom men ook den Soenan eene flinke vermaning over zijne weifelende houding moest geven; vandaar dat hij de redactie van De Salis' concept-brief, dien de Regeering aan den Soenan zou schrijven, zéér verscherpte.

Bij Van de Graaff viel dit advies in de beste aarde. In zijn officieel rapport aan den Landvoogd liet hij de concept-verordening zoo goed als onveranderd: in de concept-missive nam hij daarentegen de verscherpingen, door Meijlan aangegeven, niet alleen over, doch dikte die nog met verscheidene alinea's aan (2)! En zóó stelde de Regeering de beide stukken vast den 26n Mei 1823. De missive was een aanmatigend, onwaar en daardoor onwaardig stuk, gelijk ik reeds elders opmerkte (3).

De verordening van Mei 1823 heeft de reputatie van gouv.-gen. Van der Capellen en zijn alter ego bedorven. Van de Graaff behoorde tot de mannen van het nieuwe licht op koloniaal gebied; zoo althans meende hij zichzelf te moeten beschouwen. Dat legde verplichtingen op, het houden van een bepaald karakter. Maar deze vrijzinnigen maakten zich bezorgd over drukking van de prijzen der gouvernementskoffie, wanneer de particulier ook met het product kwam aandragen; zij maakten zich bezorgd voor het Europeesch gezag in de Vorstenlanden, wanneer daar zoovele Europeanen kwamen: eene nieuwe ketterij; en zij maakten zich nogmaals bezorgd voor dat gezag, wanneer inlanders en hoofden aldus een weinig meer welstand erlangden, een summum. Zij, die deze gedachten tot leiddraad van hunne politiek namen, verloren het recht om nog op de richting van 'n Van den Bosch, van 'n Engelhard af te geven en haalden het karakter van hun daarop gevolgd verzet tegen de

(1) Zie den brief d.d. 19 April 1823, ook over hetgeen in den tekst volgt, van Meijlan aan Van de Graaff. *Brieven*, dl. II, No. 108.

(2) Officieele missive d.d. 24 April 1823 van Van de Graaff aan den Landvoogd. *Brieven*, dl. II, No. 109.

(3) Zie bl. 27 der op bl. 275 noot 1 vermelde *Oorzaken*.

Handelmaatschappij, hetwelk anders zooveel waarheid ten grondslag had, omlaag. Al die beweging om eenige requestreerende kooplieden van de hoofdplaats te believen .... waarlijk, dat was het verzet tegen 's Konings ernstig verlangen niet waard.

Toen de uitvoering van de Landverhuurordonnantie moeilijkheden in de Vorstenlanden bleef opleveren, besloot de Landvoogd er zelf de puntjes op de i's te gaan zetten, „om", zooals Van de Graaff het in een brief d.d. 20 Juli 1825 aan zijn zwager Verschuir te Alkmaar nogal vreemd uitdrukte, „om de belangen der Javasche vorsten (den Keizer en den Sultan) finaal te regelen" ([1]). Het raadslid zou natuurlijk weer medegaan. Daar de Landvoogd in de Vorstenlanden was geweest in 1817 met commissaris-generaal Elout, en de bezoeken herhaald waren in 1819 en 1822, zou dit de vierde maal zijn, dat hij derwaarts toog. Meijlan, die zeker wel goede gedachten kon hebben, keurde die persoonlijke bemoeiingen af. „De Gouv.-Gen.", schreef hij d.d. 18 Juli 1825 aan Van de Graaff, „kan in persoon de zaak niet afdoen. Hij moet den onzigtbaren God blijven, wiens beslissing onherroepelijk is. De zaak moet aan den generaal De Kock of aan u opgedragen worden; beiden staan hoog in de opinie van den Inlander en van de Europeesche ambtenaren, iets dat volstrekt noodzakelijk is" ([2]). Het lot was nu echter in zoover den Landvoogd gunstig, dat geene *reprise* van de geschiedenis te Makasser mogelijk werd, toen immers eene expeditie noodzakelijk bleek, omdat het verblijf aldaar van den Gouv.-Gen. inlandsche vasallen gelegenheid had gegeven om aan den verschuldigden eerbied tegenover 's Konings vertegenwoordiger tekort te doen. Juist toch tusschen de dagen in, dat Van de Graaff en Meijlan zich over 's Landvoogds reisplannen deden hooren, schreef Jogja's resident den 19n particulier aan den Gouv.-Gen., dat het gewest in vollen opstand verkeerde, eene mare, die bij een officieel schrijven van den 20n helaas! werd bevestigd ([3]).

De Gouverneur-Generaal zag dadelijk den ernst dezer berichten in; vandaar het besluit d.d. 26 Juli, houdende de benoeming van den legercommandant, generaal De Kock, tot regeeringscommissaris voor

(1) *Brieven*, dl. II, N° 158, bl 257.

(2) *Brieven*, dl II, N° 157

(3) Zie deze brieven in mijne op bl 242 noot 1 vermelde *Dipanegara*-verhandeling bl 383 noot 1 en 401-403.

de Vorstenlanden (1). Reeds den 30n Juli bevond hij zich te Solo (2). Hij bleef op Midden-Java tot den 7n December 1825 toen hij Jogja verliet, om de landvoogdij van den heer Van der Capellen over te nemen; den 15n bereikte hij Buitenzorg.

In die maanden Juli-December 1825 onderhield de heer Van der Capellen, buiten de officieele correspondentie, eene drukke particuliere briefwisseling met De Kock, die deze zorgvuldig heeft bewaard, op de brieven ook o. a. nauwgezet aanteekenende, de dagen van ontvangst. Zoo zijn ze terecht gekomen in een bundel van 's Rijks archief: Aanwinsten 1905 sub XLIV N°. 22. Zij verdienden inderdaad die zorg; wellicht dat ik ze eerlang onder de aandacht zal brengen van de redactie der *Bijdragen van het Koninklijk Instituut voor de T.-, L. en V.-kunde van N.-I.* Op dezen stond bepaal ik er mij slechts toe, om eenige uittreksels te doen volgen, die uitsluitend verband houden met hetgeen tot deze verhandeling behoort. Het zal den lezer wel niet ontgaan, dat ongetwijfeld de heer Van der Capellen nog langer zou aangebleven zijn, indien hem terugkeer niet uitdrukkelijk was bevolen.

Den 27n Augustus 1825 schreef de heer Van der Capellen aan generaal De Kock:

Ik weet niet zeker of ik U reeds gemeld heb, dat de Koning bij besl. en bij kabinetsschrijven mijn verblijf alhier tot het laatst van dit jaar heeft goedgekeurd, en mij bij laatstgen. schrijven gelast met dat tijdstip de terugreis aan te nemen om over vele zaken inlichtingen te geven (3). Een stellig bevel daaromtrent is mij aangenaam. Mogt ik U waarde General, de zaken maar in eenen redelijk goeden staat kunnen overgeven!

Den 22n October d. a. v. stortte Van der Capellen zijn hart uit aan De Kock over den jammerlijken opstand in verband met zijn heengaan:

Ik zie het eind nog niet van dezen noodlottigen oorlog, vooral omdat de Inl. Grooten ons niet naar behooren helpen. — En over 2½ maand moet ik U de Regering overgeven!!

(1) Zie *Louw*, dl I. bl 253, echter ook met de abusieve aanwijzing, dat De Kock zou zijn „Luitenant-Gouverneur-Generaal": verg. hiervóór noot 2 op bl. 56. Trouwens in de noot 3, waarnaar de heer *Louw* op bl 253 verwijst, worden de data over de door De Kock's doorgeloopen rangen juist vermeld

(2) Verg. over die reis bl. 542 v.v. mijner *Dipanegara-brieven*

(3) Zie den zuurzoeten brief op bl. 66.

Een schrijven van den 1[n] November 1825 houdt de volgende belangrijke ontboezemingen aan De Kock in:

Wat mijne bekommernis over de Javasche zaken nog zeer vermeerdert, is het aannaderend tijdstip van mijn vertrek. Want met ult°. December moet ik U de Regering overgeven. Mogten de zaken zich voor dien tijd eenigzins schikken, en U veroorloven in tijds terug te komen! Ik gevoel maar al te wel de nuttigheid en noodzakelijkheid van Uw aanwezen daar. Ik wenschte daarvan minder overtuigd te zijn. Ik weet er U opregtelijk dank voor, hoe onaangenaam het voor mij is niet met U te wezen en U over eene menigte zaken te raadplegen vooral op het eind van mijn bestuur!

De brieven gisteren ontvangen, hebben mijne aandacht eenigzins van de Javasche zaken afgetrokken. Ik doe U heden een afschrift zenden van 's Konings Besluit van 26 Junij en 's Ministers vriendelijke missive van den volgenden dag (1). — Ik refereer mij voorloopig aan die stukken. Ik heb nimmer goedkeuring op de leening verwacht (2): ik dacht echter niet, dat bevelen tot verbreking van aangegane verbindtenissen zouden gegeven worden (3). Gelukkig dat de zaak van de leening en van het muntstelsel in derzelver geheel is, in zoo ver nu niets te herstellen was (4). In waarheid was het beter anders, want dan waren wij uit vele moeijelijkheden gered. — Er is besloten in de vergadering van heden, dat door de Regering een brief door ons allen geteekend aan den Koning zal geschreven worden, waarvan kopij aan den Minister zal overgaan. Ik verbeelde mij, dat ook door U gaarn zal worden geconcurreerd, want de beschuldigingen zijn tegen ons allen gerigt. De Heer Van de Graaff heeft zich met de redactie van het concept van dien brief belast (5).

Uit nevensgaanden particulieren (6) van den minister Elout zal U blijken, dat men mij terug verwacht. Ik zoude ook niet wel met eenen Commissaris te gelijk hier kunnen zijn. De H[r] Elout schijnt dit zelf te gevoelen (7). Uwe regering zal moeijelijk zijn, waarde Generaal, en

(1) Zie bl. 167: overbodig te zeggen dat het *vriendelijke* ironisch bedoeld is.

(2) [illegible] bl. 159.

(3) [illegible] Landvoogd had zich alzoo gevleid met de kracht van het voldongen [illegible] was natuurlijk slechts gelast de verbintenissen te verbreken, [illegible] aan dezen zelven er de bevoegdheid toe gaven. En dan nog: hoe [illegible] goedkeuring was de Landvoogd geweest ten aanzien van het doen verbreken van verbintenissen, als die omtrent het landbezit!

(4) Verg. bl. 193.

(5) Verg. bl. 273 noot 2.

(6) Het staat er zoo.

(7) Het wil er alzoo bij den heer Van der Capellen niet in, dat men hem feitelijk heeft teruggeroepen. Ik denk echter, dat hij dit zoo maar schrijft, om zich houding te geven.

mijne terugkomst aanvankelijk zeer onaangenaam. Met een zuiver geweten kan men intusschen veel overkomen. De Minister doet de Regering veel eer aan met te gelooven, dat wij zuivere bedoelingen gehad hebben (1).

Ik kan me niet meer dan 3 candidaten voor commissaris voorstellen, namelijk Elout, Appelius of de Mey v. Streefkerk — ten ware over Goldberg of Verstolk gedacht wierd, het geen ik echter niet geloof. De benoeming van El. zoude mij het minst verwonderen.

Den 8n November schreef Van der Capellen den generaal:

Uwe aanwezendheid is nog hoogst noodig en ik vrees voor den schok bij Uw eventueel vertrek (2), want niemand kan bij zulke geringe middelen als de onzen doen hetgeen door U gedaan wordt. Behalve het persoonlijk vertrouwen, dat een ieder te regt in U stelt, geeft Uwe tegenwoordige en Uwe aanstaande positie U eene zedelijke kracht, die niemand anders hebben kan. Ik gevoel dit te zeer om nu reeds op Uwe komst aan te dringen, hoe gaarne ik U ook om zeer vele, en waaronder gewigtige redenen bij ons zag. Op niet langer dan twee maanden kan ik meer mijn verblijf op Java begrooten. Niet gaarne zoude ik het voorbeeld van de overgave van den Gen. D. aan J. moeten volgen, noch voor mij zelven, noch voor U, noch voor de zaken (3), maar ik moet op dit oogenblik nog wel mijne partij van deze verwijdering nemen; want het zwaarst, moet het zwaarst wegen, en dat is nu nog Uwe tegenwoordigheid in de Vorstenlanden. Welligt komt eene verandering ten goede, die U veroorlooft over eene maand terug te zijn en dan kunnen wij nog veel te zamen afdoen.....

De Koning schijnt boos, dat de vermeerdering van tract. aan de

(1) Toch zal hem die verzekering zóó gelukkig maken, dat hij den Koning niet dankbaar genoeg er voor weet te zijn! Zie het laatste hoofdstuk. — Van den particulieren brief, waarop Van der Capellen schijnt te doelen, draag ik geene kennis, maar in het rapport aan den Koning d.d. 19 Maart 1825 over het verlengd verblijf van den Landvoogd, schreef mede de Minister (zie bl. 59): „ik ken en waardeer de zuiverheid zijner bedoelingen". Ook in de op bl. 167 vermelde ministerieele depeche, begeleidende het afkeurend besluit der 15-millioenen leening — de *vriendelijke* brief van [illegible] — luidt het, dat bij den Minister, de innige overtuiging bestaat dat het Indisch bestuur weliswaar heeft gedwaald, „maar met goede inzichten" — zie *Louw*, dl. II, bl. 79. — dus, dat het aan goede bedoelingen niet ontbrak.

(2) Dipanegara proclameerde inderdaad bij De Kock's vertrek, dat de Generaal voor hem gevlucht was (zie mijne *Dipanegara-Brieven*, bl. 580).

(3) Wat met dit beroep op Daendels en Janssens eigenlijk bedoeld wordt, weet ik niet. Daendels weigerde de overdracht te verschuiven; Janssens beriep zich op zijne instructie. Het gevolg was, dat deze den 16n Mei 1810 het bestuur overnam.

L^ts (waarvan het besluit niet aangenaam is) door mij is toegestaan en hem het toestaan van die gunst daardoor ontnomen is. Ik ben van een ander gevoelen, en zie gaarne dat de militairen U dankbaar zijn (1).

In een particulier schrijven van 15 November 1825 aan De Kock, luidde het:

Ik zend U hierbij ter lezing de brieven van Wappers Melis gisteren ontvangen, en die niet onbelangrijk zijn. Ik verzoek dezelve na lecture terug. Ik voeg ook hierbij den brief van den Min. Elout aan mij en den (onwelvoeglijken) aan U aangehaald (2). Hoe gaarne zoude ik over dit alles en vele andere zaken met U vertrouwelijk en vriendschappelijk spreken! Nimmer konde voor mij Uwe afwezendheid onaangenamer en voor de zaken hier nadeeliger zijn, dan in deze oogenblikken, en toch is Uwe presentie in de Vorstenlanden zoo noodzakelijk.

Den 17n November berichtte Van der Capellen aan De Kock:

Mijn voornemen is Schneither mede te nemen omdat hij mij sedert lang verzocht had om een verlof, na 5 jaren hier te zijn geweest, en omdat ik nog veel nut van hem zal hebben bij het opmaken van stukken, die mij in het Vaderland zullen moeten dienen. Ik geloof, dat v. Schoor zijne functiën zal moeten waarnemen en dit goed zal doen (3), Schn. komt zeker terug. — V. d. Graaff, die veel deel gehad heeft aan maatregelen over welke men mij verantwoording zal vragen, had ik gaarn mede gehad. Ik heb daarvan echter geheel afgezien, want Uw raad zoude dan al te zwak geworden zijn (4).

In een brief d.d. 19 November van denzelfden leest men:

Hoezeer ik met U de innige overtuiging heb, dat Uw verlengd aanwezen van de grootste nuttigheid zoude zijn, en ik met ongerustheid Uw vertrek te gemoet zie, moet ik echter het door U ontworpen plan omtrent Uwe terugkomst goedkeuren. Vooral wensch ik, dat Uwe komst niet later dan op den bepaalden tijd plaats hebbe. Liever had ik het vroeger gezien, maar wij hebben geene keus, en de omstandigheden dwingen ons. Ik had gaarne met half December de regering overgegeven, maar dit kan nu niet....

Ik heb U met het bezuinigingsbesl. des Konings niet willen lastig

(1) Zie mijne opmerking ten deze op bl 104

(2) Ik schrijf dezen zin goed over.

(3) Schneither was algemeen secretaris; Van Schoor gouvernementsecretaris Zie over dezen laatste *Van de Graaff-Brieven*, dl. II, bl. 238, noot 1

(4) Verg *Van de Graaff-Brieven*, dl I, bl 175.

vallen. De voorschriften voor bezuinigingen in het Mil. Dep. zijn U bekend, waar men onder anderen de gesupprimeerde rijdende artillerie nog eens wil supprimeeren ([1]). Ik zend U alleen hierbij afschrift van het 15e Art. en hetgeen de Min. daarvan in zijn brief zegt ([2]). Ik zie daarop weinig meer te bezuinigen dan telkens gedaan is. Intusschen zullen wij er over moeten spreken, en Cleerens daarop hooren ([3]). De laatste aanbeveling in art. 15 is waarlijk niet noodig. Volgens Besl. van C. C. Gi door den Koning goedgekeurd had ik onder anderen een zilver service, zoo als het voor een Gouverneur-Generaal betaamt, kunnen aanschaffen enz. ([4]).

Mijne vrouw draagt mij hare vriendschappelijke groeten aan U op, en verheugt zich met mij over uwe aanstaande terugkomst. Waarom mag dit niet onder gunstige omstandigheden zijn, en waarom moet mijn terugkeer naar het Vaderland, die ik zoo vurig wenschte, zoodanig verbitterd worden, dat ik er met geen genoegen aan kan denken, daar ik Java in eenen zulken toestand achterlaat.

Eindelijk den 1n December:

Ik zal mij gelukkig achten wanneer ik geene ambten meer te vergeven zal hebben, en alle officiële betrekking waarvan ik zoo ruim mijne bekomst heb, voor altijd kan vaarwel zeggen. — Ik zal in Nederl. niemand in den weg zijn, al wilde men nog van mij gediend zijn.

Deze uittreksels eener particuliere correspondentie spreken voor zichzelf. Wij zien den schrijver onder gerechtvaardigde teleurstelling, maar zonder zich er ook eenigszins behoorlijk rekenschap van te geven, waar de oorzaken er van lagen. Daaronder lijdt allicht de sympathie, die men anders gaarne voor door het fatum getroffenen gaat gevoelen. Wij ontwaren hier echter ook eene groote lichtzijde: immers zijne blijvende hulde aan den militairen bevelhebber, wien hij zoo terecht zijn volle vertrouwen schonk. Welk een verschil met het ellendig gekriew, waarvan wij hierna zullen kennis nemen, als de nieuwe landvoogd het bestuur heeft aanvaard.

Wie dat zou zijn, bleef, naar wij uit deze correspondentie zagen, tot het laatst den heer Van der Capellen verborgen,

(1) Verg. bl. 96, noot 2.

(2) Zie bl. 85.

(3) De luitenant-kolonel-adjudant en intendant van den Landvoogd. Hij nam deel aan de bestrijding van de opstandelingen.

(4) Waarom de tweede zinsnede van art. 15 niet noodig moest geacht worden, ontsnapt mij.

evenals de wijze, waarop de macht van den uit te zenden commissaris zou worden geregeld. Wij naderen nu echter het einde der onzekerheid.

Herinneren wij ons, dat toen het officieel bericht der 15-millioenen leening den Koning bereikte, de Minister d.d. 4 Juni 1825 werd aangeschreven om eene voordracht te doen, ter benoeming van "eenen specialen kommissaris" ([1]); van die voordracht werd echter niet aanstonds werk gemaakt, doch wel bij het op bl. 167 vermelde koninklijk besluit van 26 Juni 1825 N° 99 den Gouv.-Gen bericht, dat een commissaris zou uitgezonden worden "onder een nader te bepalen titel". Eerst bij geheim rapport d.d. 2 Augustus 1825 N° 122 *Geheim* antwoordde de Minister op den last van 4 Juni. Deelde ik bereids in de noot 1 bl. 158 hiervòòr mede, dat de benoeming plaats vond "geheel en al in overeenstemming met den wensch van minister Elout", het geeft niettemin een eigenaardigen kijk op de staatsrechtelijke toestanden dier dagen, wat wij lezen in 's Ministers vermeld rapport, namelijk:

Uit de mondgesprekken sedert te Brussel gehouden, is mij gebleken, dat de keuze van Uwe Maj voorloopig was gevallen op den Burggraaf *du Bus de Ghisignies* Gouverneur der provincie Zuid-Braband, terwijl, eene mededeeling mij dezer dagen, door dien Heer in persoon gedaan, de zekerheid heeft gegeven, dat die keuze geene verandering heeft ondergaan, en dat die Heer mitsdien bepaaldelijk door Uwe M. voor de Indische kommissie is bestemd.

Ten aanzien van den persoon, aldus geene opzettelijke voordragt mijnerzijds vereischt wordende, zal ik dadelijk kunnen overgaan, tot de beschouwing van den voet waarop de benoeming zoude behooren plaats te hebben ...

Aldus vonden de beschuldigingen van Zuid-Nederlandsche zijde tegen het bevoorrechten van Noord-Nederlanders met staatsambten, eene waardige loochenstraffing in deze benoeming van een Zuid-Nederlander *pur sang* tot het voornaamste Nederlandsche staatsambt.

De teekenaar vierde dit streven naar eensgezindheid door de afbeelding van een schild: hierop ziet men ten achtergrond een paar klapperboomen; in het midden een los takje, waaraan een bes (van den koffieboom?): daaronder drie hurkende inlanders, waarvan de middelste door een der andere het hoofd op de bekende wijze, wordt gezuiverd; de hoofdtooisels doen echter denken aan Indianen. Het

[1] Zie bl. 157

schild wordt vastgehouden ter eene zijde door een man in een kiel gekleed met een hoogen hoed op, bij een graanveld staande: dat is een Belg; aan de andere zijde door een met een driekanten steek en een korte broek getooide en een pijpje rookende; er bij een schip: deze brave is een Hollander. En nu komt het eigenlijke mooie. Achter het schild staat een Javaan, met hoofddoek en inlandsch kostuum; hij legt vol vertrouwen de handen van Belg en Hollander ineen! (1)

De benoeming werd den Gouverneur-Generaal medegedeeld, bij depêche d.d. 16 Augustus 1825 N° 13k/175, waarbij dezen afschrift werd gezonden van het koninklijk besluit d.d. 10 Augustus 1825 N° 86. In die depêche stond de volgende herinnering: „Daar het voegzaam zal zijn, dat de Kommissaris-Generaal dadelijk na zijne komst te Batavia, de hem bij Art. 4 van het besluit des Konings toegewezen woning, zal kunnen betrekken, zal Uwe Excellentie wel willen gelasten dat het noodige daartoe worde voorbereid."

Misschien zullen er lezers zijn, aan wie zulk eene in bijzonderheden afdalende bemoeiing vreemd zal voorkomen; maar dat bij de bestaande gemoedstoestanden te Batavia eene dergelijke aanschrijving wel degelijk noodig was, moge uit het volgende blijken. Ik vermoed, dat generaal De Kock inderdaad de meening is toegedaan geweest, die men in deze aanschrijving vindt, zeker is het, dat de heer Van der Capellen die meening niet deelde. Immers, in een particulier schrijven, gedagteekend Buitenzorg 22 November 1825 aan generaal De Kock, toen nog op Midden-Java, leest men (2): „Over de woning ben ik het niet met U eens! Ik geloof dat mijne woning door U betrokken moet worden, daar de Koning U de voordeelen van die woning en die te Buitenzorg heeft toegekend (3) en mijne woning voor den Gouv.-Generaal, wiens functien door U bekleed worden, speciaal bestemd is. Die van den Gen. v. Gecn., waarvoor nu eene zware huur betaald wordt, kan dan van de begrooting

(1) De prent is gebracht onder N° 6255 van de op bl. 33 noot 3 vermelde *Geschiedenis*. Zoowel de daar vermelde spotprent als het plaatje welke, volgens F. Muller, ter herinnering van Du Bus' benoeming zou verschenen zijn, zag ik in het *Prentenkabinet* van 's Rijks museum te Amsterdam. Het is wel jammer, dat de herkomst van dergelijke platen niet bekend schijnt.

(2) De hier weergegeven particuliere correspondentie onder de op bl. 277 noot 1 vermelde Aanwinsten van 1905.

(3) Bij K. B. d.d. 14 Juli 1823 N° 94 was het gouvernementspaleis te Buitenzorg ter bewoning afgestaan aan Luit. Gen. De Kock. Zie *Louw*, dl. II, bl. 3, noot 1.

wegvallen, daar ingeval de *Commis.-Gen[l]* komt eene bijzondere schikking voor hem gemaakt zal moeten worden. Aan de Comm.-Gen[l] Elout en Buijskes was geen vrije woning toegekend, maar alleen aan den Gouv.-Gen. — in die qualiteit." — En twee dagen later, dus den 24[n] November: "Ter beantwoording van Uw postscriptum van den 18 dezer dient, dat ik alles inrigt om U Buitenzorg met 1 Jan. 1826 over te geven, waarvoor echter de komst van Cleerens zeer noodig is, en dat ik het huis te Batavia zal blijven bewonen tot den dag van mijn vertrek waarschijnlijk in de eerste helft of het midden van Januarij. Indien Z[r] M[s] Commissaris vòòr dien tijd mogt komen, zal ik hem verzoeken een ander kwartier te nemen. Na 10 jaren bijna dat huis bewoond te hebben, zoude ik niet gaarne voor eenige weinige dagen verhuizen."

Zoo zou men dus den verwacht wordenden commissaris, — men wist toen nog altijd niets, noch van den aard zijner macht, noch van de benoeming zelve — bij zijne komst, laten zoeken *een ander kwartier!*

De heer Van der Capellen vol toorn tegen den Minister: De Kock zeker weldra teleurgesteld doordien de landvoogdij hem voorbij ging, maar zich in ieder geval goed houdende; eindelijk nog een derde onder deze hoogst geplaatsten, die met den loop der gebeurtenissen den vrede in zijn gemoed zag verstoord.

Generaal Van Geen had verwacht, dat hij met de opdracht aan De Kock van de waarnemende landvoogdij, zou benoemd worden tot legercommandant. Te vergeefs bracht de Gouverneur-Generaal hem onder het oog dat hij, Landvoogd, zich niet bevoegd rekende buiten 's Konings stelligen last aan De Kock het bevel te ontnemen, daar het op bl. 49-50 vermelde besluit van 1822 zulks niet toeliet. Van Geen voerde aan, dat De Kock als waarnemend landvoogd te veel bezigheden zou hebben om zich naar behooren het commandement aan te trekken: de Landvoogd antwoordde, dat, indien generaal De Kock eene verklaring in dien geest gaf, een tijdelijke maatregel onder 's Konings nadere goedkeuring zou getroffen worden, maar daartoe kon niet worden overgegaan, omdat generaal De Kock persoonlijk er aan bleef heehten het legercommando niet prijs te geven. Van Geen liet zich echter niet overtuigen: hij verklaarde onrechtvaardig en tegen de regelen van den militairen dienst behandeld te worden. Hij vond het voor hem vernederend, vooral nu dat geen chef van den staf aanwezig was, bevelen te ontvangen door middel van jonge officieren van weinig anciënneteit en ondervinding, die bij

de zware werkzaamheden van een waarnemend Gouv.-Gen. zeer vele dingen zouden afdoen, en hij zou behooren te volgen. — De heer Van der Capellen bij het hiervoren vermelde particulier schrijven van 22 November dit onderhoud met generaal Van Geen berichtende aan generaal De Kock, liet daarop volgen:

Al mijn spreken heeft niet mogen baten, en hij heeft geeindigd met te zeggen, dat het hem aangenaam was te weten wat hij te wachten had, om daarna zijne arrangementen te nemen, die bij hem vast besloten waren. Nog heb ik hem aangevoerd, dat eene provisionele benoeming een groot verschil opleverde met eene definitieve, want dat bij eene eventuele en mogelijke benoeming van eenen anderen Gouv.-Gen[l] het voor U niet doenlijk zoude zijn het afgestaan commando weder over te nemen, enz. Dit had bij hem weinig indruk. U Exc. ziet uit het vorenstaande, dat ik den Gen[l] v. Geen geheel in Uwen geest gesproken heb. Echter wanneer ik mijn personeel gevoelen moet zeggen, na herlezing van het Kon. besluit kan ik niet ontkennen dat er eenige termen bestaan om aan den Gen[l] v. Geen onder Uw opperbevel op te dragen het zuiver mil. commando, zonder hetgeen verder bij het mil. dep. behoort, daar het waar is dat Uwe werkzaamheden van waarn. Gouv. Gen[l] U niet den tijd zullen toelaten, die dat commandement vereischt, vooral omdat er geen chef van den staf bestaat, zoo als altijd mijne opinie geweest is, dat een hoofdofficier van poids en ondervinding waartegen alle officieren van de armee opzien, dit moet wezen, even als bij onze eerste organisatie toen de gewigtige post van Chef van den Staf U is opgedragen. Ik heb dit reeds opgemerkt bij de benoeming van Winter, en betreur nu even als toen, dat onder onze oude kolonels, kolonels, die niets uitvoeren, er geen is, die Chef van den Staf kan wezen, ten ware men daartoe den Gen[l] v. Geen zelven wilde benoemen, waartegen echter ook zwarigheden bestaan. — Ik verzoek U over het vorenstaande nog eens na te denken en mij Uwe gedachten mede te deelen. Wenschelijk komt het mij, voor de belangrijke dienst, voor, eenen middelweg te vinden, die voor den dienst bevorderlijk, U niet onaangenaam en eenigzins naar genoegen van den Gen[l] van Geen is.

Onder deze omstandigheden brak eindelijk de gewichtige dag aan, dat de Gouverneur-Generaal zou aftreden. Uitgenoodigd om niet langer dan het jaar 1825 aan te blijven, mocht men verwachten, dat de datum niet later zou wezen dan 31 December. Dien dag vinden wij dan ook in Louw's *Java-oorlog* vermeld (¹), maar het

(¹) Zie dl. II, bl. 3

was den 1n Januari 1826, gelijk Staatsblad 1826 N° 1 mededeelt. Waarom echter dien datum? Zeker niet om, als bij den gewonen landsdienaar, nog het traktement van de ingetreden maand te kunnen ontvangen, doch om de reden, die Mr. Mijer ons in zijne *Kronijk van Nederlandsch-Indië, loopende van af het jaar 1816-1826* op de volgende wijdsche wijze verhaalt, waar hij de overgave memoreert (1): „Z. Exc. wenschte dezelve te doen plaats hebben in de tegenwoordigheid van hen, met welken hij de tien belangrijkste jaren zijns levens had doorgebragt. De *eerste* dag van het volgende jaar 1826 viel op een *zondag*, de algemeene Christelijke rustdag, wanneer de deuren der dagelijksche werkplaatsen gesloten en die der heiligdommen ontsloten waren. Deze dag, voor het welgestelde hart zoo bijzonder geschikt, om de wegen der Voorzienigheid en de weldaden, gedurende eene reeks van jaren van Haar ondervonden, gemeenschappelijk en erkentelijk te gedenken, werd door den Baron Van der Capellen bepaald voor de nederlegging van zijn Bestuur....."

Maar welk een verschil tusschen de dagen toen het op bl. 55 vermelde koninklijk besluit van 14 Juli 1823 N° 94 hem ontsloeg „met betuiging van onze meeste tevredenheid en goedkeuring, en hem onverlet gelaten om, op de wijze die hem het gevoegelijkste voorkomen zal, de terugreis naar Nederland aan te nemen" (2) en nu, dat hij onder betuigingen van hoogste ontevredenheid het bestuur moest overgeven aan den luitenant-gouverneur De Kock!

Hij deed het met eene breede, plechtige toespraak, dat den Koning eerlang zou doen zeggen: „Il me copie, c'est comme mes discours aux Etats-Généraux" (3)! De aftredende herinnerde er o. a. aan, dat de

(1) Zie *Tijdschrift voor N. I.*, 7 Jaargang (1845), dl. III, bl. 172.

(2) Zie het dispositief van het besluit in de tweede noot op bl. 20 van het stuk in het *Indisch Magazijn* vermeld hierna op bl. 291 noot 1.

(3) Volgens graaf Van der Duyn van Maasdam; zie bl. 156 der *Notice* van C. F. Sirtema de Grovestins (1852). — De met Indische toestanden bekende lezer weet, dat het in latere jaren gebruik is geworden, om ter gelegenheid van de algemeene audientie bij den Gouverneur-Generaal op den verjaardag van den Koning of de Koningin, eene redevoering te houden, populair genaamd de *Indische troonrede*. Wat zou Willem I daarvan gezegd hebben! Men schijnt er echter nu aan te denken om met die gewoonte te breken: althans dit deelden Indische bladen mede. — De *Amsterdamsche Courant*, hield een bericht in, dat o. a. de *Staats-Courant* van 15 Januari 1827, waarin ik het las, overnam, dat vier officieren van de Marine, die gediend hadden op het oorlogsschip de *Euridice*, toen dit de reis maakte met den Gouv.-Gen. naar de Molukken, ontvangen hadden van den oud-G.G. Van der Capellen elk eenen kostbaren degen met zijn toebehooren, met gelei-brieven er bij,

Koning hem bevolen had terug te keeren „ten einde Hoogstdenzelven omtrent velerlei zaken inlichtingen te geven", het overigens betreurende dat onlusten „voor een oogenblik de zoo lang genoten rust op dit gezegend eiland zijn komen storen (1). Maar onder hen, die dit alles aanhoorden of lazen, waren er, die het wel wat te zeer eene dichterlijke vrijheid achtten, om zich over de negen maanden, dat Dipanegara zich gelden deed, als eene rustverstoring „voor een oogenblik" uit te laten (2), een opstand waarover een brief van Batavia d.d. 15 September 1825 naar Londen, mededeelde, dat men *algemeen* geloofde, dat de verwacht wordende landvoogd de Europeesche bevolking verdelgd zou vinden (3). Wie echter op dien plechtigen stond, waarin de Landvoogd zichzelf onwillekeurig loofde, zijn ernst niet verloor, was goede De Kock. Hij, als luitenant-gouverneur, aanvaardde het waarnemend gouverneur-generaalschap met vele vriendelijke woorden aan het adres van den aftredende, „met zulke uitstekende en beminnenswaardige hoedanigheden versierd en begaafd", dat het voorwaar moeilijk zou zijn hem op te volgen! Vond Du Bus er zich door in zijn wiek geschoten? Zeker is het, dat hij de flauwiteit had, om De Kock dit getoost als karakterloos kwalijk te nemen, gelijk hij in eene depêche d.d. 12 Mei 1827 den Minister te kennen gaf (4)! Later noemde echter De Kock den heer Bousquet

voor de heeren hoogst vereerend". In denzelfden gedachtengang zou koning Willem kunnen gezegd hebben: 't ontbreekt er aan, dat hij ze decoreert! — De wijze waarop de G.-G. van zijne adjudanten sprak, en waarop volgens dezelfde *Notice* ook de Koning zou gevallen zijn, heeft evenzeer mijne aandacht getrokken, vóór ik de *Notice* er over las. Zie o. a. bl. 585 mijner *Dipanegara-brieven*: „Mijn adjudant de Luitenant-Kolonel Cleerens, door mij . . . op dat punt gezonden"; enz. — In een noot van hoofdstuk XVIII geef ik nog eene niet onaardige bijdrage over het gebruik onder gouverneur-generaal Wiese van het majestatis pluralis *Wij*.

(1) De afscheid-rede van den Landvoogd en het antwoord van den luitenant-gouverneur De Kock in de buitengewone *Bataviasche Courant* van 3 Januari 1825, zoomede in het op bl. 290 noot 1 vermelde tijdschrift-deel bl. 173 vv. en in het *Indisch Magazijn* van E. de Waal, 2e Twaalftal van 1845 N° 5. bl. 1 vv. — Ook in de in het laatste hoofdstuk vermelde *Korte Beschouwing*, bl. 14 vv., en in de *Levensschets* van Van der Capellen, door L. E. Bosch (1849), bl. 51 vv., is het grootste gedeelte der redevoeringen overgenomen.

(2) Zie bl. 242 der noot op bl. 241 van Doornik's *Vrymoedige Gedachten*, waarop ik mede in het laatste hoofdstuk terugkom.

(3) Zie den brief in de *Leydsche Courant* (o. a. voorhanden op de Universiteits-bibliotheek te Leiden) van 16 Januari 1825: „Men gelooft algemeen, dat, zoo er geen troepen uit Europa komen, de europeesche bevolking zal verdelgd worden."

(4) In hoofdstuk XV is de depêche van 12 Mei 1827 opgenomen.

ook een vleier, omdat deze Du Bus opwaarts toostte, gelijk wij in noot 4 van bl. 299 zullen lezen! De menschen zijn soms, onder al het grootdoen, bijzonder klein.

Nog bleef het scheiden moeilijk, want eerst den 2ⁿ Februari zeide de heer Van der Capellen de Koninginne van het Oosten vaarwel. Het trof, meende hij, dat de hand ten welkom nog gedrukt kon worden van den benoemden Commissaris-Generaal, want, daar in het gezicht van Batavia, naderde de *Bellona*. Haar naam getrouw, toonde zij zich echter baloorig, zoodat een kanonschot van Van der Capellen's schip tot bijdraaien moest oproepen, terwijl de aankomende landvoogd er nog over zat na te denken, of hij den vertrekkende wel gelegenheid tot eene samenkomst zou geven! En nu, midden in zee stak zich de heer Van der Capellen in zijne gesterde gouverneur-generaals uniform — het op bl. 57 vermelde besluit werd dus wel in ernst opgenomen! — toen hij zich met een van de *Bellona* gezonden sloep naar het schip deed voeren. Du Bus had echter geen lust tot praten; men scheidde stijf formeel, vermoedelijk bij zijn bezoeker den indruk achterlatende, dat er nog veel voor hem in het vet lag en dat zijn opvolger geen beminnelijk heer was ([1]).

Den 3ⁿ Februari stapte de Commissaris-Generaal aan wal.

Voor den in September 1825 uit Nederland vertrokken Landvoogd moet het wel eene groote teleurstelling zijn geweest, bij zijne aankomst eerst te vernemen, dat op Midden-Java sinds Juli 1825 een opstand feller dan ooit loeide; zijne roeping toch de kolonie op zuiniger voet in te richten, kon geen resultaat hebben, zoolang

(1) Over deze waarlijk kostelijke ontmoeting en het lossen van een kanonschot, zie de *Dipanegara-Brieven*, bl 581-583 — De afgetreden landvoogd bleef zoo lang nog te Batavia, daar hij passage had genomen op het Engelsche schip *Bombay*, dat in de nabijheid van Anjer zou ankeren om de familie te ontvangen, maar op zich wachten liet Den 29ⁿ Januari kwam te Batavia de tijding, dat de *Bellona* met den benoemden Commissaris-Generaal, den 28ⁿ September 1825 van Texel naar Batavia gestevend, den 28 Januari Anjer gepasseerd was en dus dagelijk ter reede van Batavia kon worden verwacht Op den 1ⁿ Februari landde de *Bombay* in de baai van *Radja Bassa* (Lampong-baai) op welk tijdstip de *Bellona* voor Anjer nog in het gezicht lag De heer Van der Capellen verliet toen Batavia den 2ⁿ Februari per stoomboot *Van der Capellen* ten einde zich op de *Bombay* te kunnen inschepen. Het was op dien tocht dat de *Bellona* werd gepraaid. Zie de op bl 290 vermelde *Kronijk*, bl 201 vv — Den 4ⁿ Februari ging de *Bombay* onder zeil Aan boord was mede de heer *Morris*. Den 4ⁿ Juni bevond men zich ter hoogte van *Wight* en bereikte men spoedig Engeland

die oorlog schatten verslond en bezuiniging bijna tot een onbegonnen werk maakte, "want daar verliest het zich met millioenen", merkte terecht Semarangs resident op (1). Du Bus ontzonk echter de moed niet. Aanstonds deed hij het bij zijn optreden hooren, dat de tijd voor enkel *demonstratiën* op het gebied van bezuinigingen, gelijk Meijlan had durven aanraden (2) en door den Minister waren doorzien (3), voorbij was. "Maatregelen zullen vereischt worden", proclameerde de Landvoogd d.d. 8 Februari 1826 (4) "om de zaken op den eenmaal geregelden voet te houden *(werd de bedoeling wel duidelijk uitgedrukt?)* en alle nieuwe verachtering in den financieelen staat, steeds zoo noodlottig voor het algemeen belang, voor te komen. Zij zullen met die gematigdheid genomen worden, welke de aard der zaken toelaat. Welligt kunnen zij voor het oogenblik in meerdere of mindere mate, eenigen invloed uitoefenen, min gunstig voor de belangen van dezen en genen, die zich in publieke betrekkingen geplaatst vinden, doch ik vertrouw, dat de overtuiging van derzelver noodzakelijkheid te stelliger en te algemeen zijn zal, dan dat niet dezulken, die er door mogten getroffen worden, dezelve als goede ingezetenen en getrouwe onderdanen zullen billijken."

Zij, die over eene dergelijke aankondiging mochten verontrust zijn of over zoo'n mal vertrouwen gegrinnikt hebben, — "wij doen niets als ons verwonderen", meldde nog resident Domis — ontvingen in dezelfde courant, die de publicatie inhield — als eene der eerste regeeringsdaden dus! — eene genoegelijke afleiding. Er was, meldde het blad — het verhaal is buitengewoon breed opgezet — in 's Landsvoogds hotel op den 19n eene vergadering geweest, van "de meest aanzienlijke, zoo militaire als civiele personen", en

(1) Domis d.d. 27 Februari 1826 aan Van de Graaff. *Brieven van de Graaff*, dl. II, bl. 286. - Uit eene „Zamentrekking der buitengewone onkosten, welke de oorlog op Java na zich heeft gesleept, van het uitbarsten der onlusten tot en met ultimo December 1826", opgemaakt te Batavia d.d. 14 September 1827 en den Minister aangeboden bij depeche d.d. 15 December d.a.v. Ie A° bleek dat de kosten waren geweest,

in 1825: f 1 479 731.03

in 1826: „ 4 019.401.45

Totaal f 6 261.082 48. De sommen worden opgegeven tot in breuken van duiten!

(2) *Brieven-Van de Graaff*, dl. I, bl. 93-94.

(3) Zie op bl. 77 zijn rapport aan den Koning over het instellen van Bezuinigingscommissiën als meer „eene deferentie voor de gevoelens van anderen", dan uit de overtuiging voortvloeiende, dat bezuinigingen noodig waren.

(4) Staatsblad 1826 N° 6. *Bataviasche Courant* van 22 Februari 1826.

wel voor de oprichting eener *anti-revolutionaire* vereeniging!! Te Brussel bestond namelijk onder vorstelijke bescherming het *Genootschap van Waterloo*, waarvan het doel eigenaardig aldus werd omschreven in het reglement: "Het inzigt van het genootschap is, het aandenken aan de glorierijke daden van 16 tot en met 18 Juni 1815 te vereeuwigen; jaarlijks eene stichtelijke karavane naar de velden van Waterloo te doen; een begrafenisbezoek bij de schimmen van onze brave verdedigers af te leggen en anti-revolutionaire beginselen, dat is, liefde voor ons schoon vaderland en gehechtheid aan den Koning te verbreiden."

Die vereenzelviging van liefde voor het vaderland met anti-revolutionaire beginselen was inderdaad prachtig. Kostelijk ook deze Malthezer herinnering aan *stichtelijke karavanes* [1], waarover zich Semarang's resident niet ten onrechte vroolijk maakte. De statuten hielden in, hoe die *karavaan* moest plaats vinden op den 1n Maandag na iederen 18 Juni.

Eene afdeeling van dit fraaie genootschap zag Du Bus gaarne in Indie: natuurlijk dat alle "aanzienlijken, zoo militaire, als civiele personen", en ook wel onaanzienlijken, maar toeliepen om den Waterloo-standaard — men had een *standaarddrager* en andere fratsen! — te volgen. Telkens hield de officieele courant nieuwe lijsten van deelnemers in! Op Batavia moest de herinnering aan die malligheid blijven voortleven in de *Waterloo-zuil* met dat tamme hondje er op, een ellendig leelijk monument op een fraai plein. Blijkens de *Bataviasche Courant* van 28 Juni 1826 had het op het *Koningsplein* moeten verrijzen; men heeft er echter het *Waterlooplein* mede begiftigd, in het middelpunt van Batavia's militair leven, en de laan tusschen beide pleinen *La belle alliance* genoemd; deze werd echter met de Belgische omwenteling in 1830 herdoopt in *Willemslaan*.

Du Bus was een bekwaam administrateur. Dat hij tevens een drijver bleek te zijn, ook soms in de verkeerde richting tegen de adviezen van deskundigen, mag hem niet al te euvel worden geduid, waar hij de diepe overtuiging koesterde, en op goede gronden, dat zijn voorganger soms door de heeren adviseurs van den wal in de sloot was gebracht. Zelfs menschen, die niet gestreng

(1) „Eine sogenannte Karavane, das heiszt eine Expedition" Bl 234 der *Deutsche Revue* Mei 1901: „Die letzte Karavane des Malteserordens (1874)." — Zie ook over het Maltheserkarakter van dergelijke expedities de woordenboeken, als van *Larousse*.

over het financieel beleid van Van der Capellen's regeering dachten, vonden toch ook sommige zaken ergerlijk, als b. v. dat men op zoo'n verlaten plaats als destijds Makasser was, behalve een zendeling, nog zoowaar een predikant kreeg: 'n f 13000 's jaars op de Makassaarsche begrooting voor dien eeredienst vond tenminste de gouvernementscommissaris aldaar Mr. H. J. Tobias toch ook „wat sterk" ( ). Niettemin moest er eerst op de komst van Du Bus gewacht worden, om aan deze zotternij een einde te zien gemaakt.

De kleinzielige schoolmeesterachtigheid, zooals ik elders schreef, stond echter den nieuwen landvoogd leelijk ([2]). Hij deed precies o. a. wat alle kleine bureaukraten doen: hij keek zuinig tegen landsdienaren, die de ontevredenheid van den gemeenschappelijken chef hadden opgewekt, ofschoon hij daarmede niets te maken had gehad. Zoo hield hij zich effen, toen de afgetreden Gouv.-Gen. hem nog in den omtrek der reede van Batavia, met ietwat lachwekkende bombarie een bezoek kwam brengen; zoo keek hij heel boos tegen het raadslid Dozij, en werd er geschokschouderd tegen diens collega Van de Graaff, nog vòòr dat behoorlijk kennis was gemaakt ([3]).

Had Van der Capellen's alter ego meer virtuositeit gehad, een, in de goede beteekenis van het woord, meer buigzaam talent: was hij niet behebt geweest met het onzalige denkbeeld, dat alleen hij en zijne denkgenooten *eerlijk*, *braaf*, *ter goeder trouw*, *deugdzaam* waren, dan zoude de partij nog wel te redden zijn geweest; maar al hetgeen hij als waarschuwingen had moeten opnemen, schenen hem zoovele prikkels om onwrikbaar op zijn standpunt te blijven. *Met den besten wil* kon hij, zijns inziens, niet medewerken aan hetgeen de nieuwe landvoogd zou verrichten of hij had „God, den Koning en het Vaderland moeten verloochenen en den Commissaris-Generaal zelf verraden moeten hebben" ([4])! Men betaalt zichzelf aldus met groote woorden, dat is met valsche munt. „Homme d'esprit et de moyens, mais mauvaise tête", was het dankbaar oordeel van hem, dien hij niet wilde *verraden* ([5])!

Hoe is het haast mogelijk, dat iemand, die reeds een jaar te

([1]) *Brieven-Van de Graaff* dl II, bl. 236.

([2]) *Brieven-Van de Graaff* dl I, bl 196 — Vier jaar later getuigde hiermede in overeenstemming de heer E S. de Klerck in zijn *Java-oorlog* dl V bl 112 van 's mans „kleinzielige plichtsopvatting"

([3]) *Brieven-Van de Graaff* dl II, N° 190, bl. 291.

([4]) *Van de Graaff-Brieven* dl. II, N° 191, bl. 297

([5]) *Van de Graaff-Brieven* dl III, bl 31

voren, toen nog niet aan een commissaris-generaal of aan een Du Bus gedacht werd, met zoovele woorden voorspelde, dat hij "zal moeten succomberen", ja dat zijn *diepe val*, staat er, is voorbereid ([1]), en wiens belang geenszins met dezen val zich gebaat achtte: — hoe is het mogelijk, dat zulk een scherpziend man zich onder gewijzigde omstandigheden niet beter wist in acht te nemen? De waarheid was, dat hij zich in den toestand, door Du Bus in het leven geroepen, zonder ergernis niet kon schikken. Het was ook onder den *Nooit volprezene* zoo geheel anders geweest; en hij, hij, Van de Graaff wist het eigenlijk alleen: als de nieuwe landvoogd wat wilde weten, moest hij wel in dezelfde afhankelijkheid komen. Dat luidt als overdrijving; maar Van de Graaff schrijft het inderdaad, nog vòòr Du Bus voet aan wal heeft gezet. "De man", leest men toch in een brief naar Holland ([2]) "is waarschijnlijk zeer sterk tegen mij vooringenomen. Ik zal geen moeite doen om den man in eene andere opinie te brengen, en ik ben zeker, dat hij den eersten stap zal doen om mij op te zoeken, indien het hem om waarheid te doen is. Van 1818 af, of het begin van 1819, tot op dit oogenblik, ben ik de eenigste ambtenaar, die onafgebroken met den aftredenden gouverneur-generaal gewerkt en hem op alle zijne reizen vergezeld heeft; niemand kan hem die inlichtingen geven, die ik bezit."

Had men slechts bedacht, dat het hard-van-stal-loopen door "den man" nog niets bewees voor de toekomst; dat dit genoegzaam alle pas optredenden eigen is; dat het verstandiger ware wat den teugel te laten vieren, met de gedachte: hierna weer beter. "Het is niet ongemakkelijk met Zijne Excellentie om te gaan", meende De Kock in een schrijven d.d. 24 December 1828 aan den resident Van Nes ([3]), "mits men maar wat toegeeft en niet te vast aan eigen opinie blijft hangen." Maar hoe dat van 'n Van de Graaff te verwachten!

Evenwel moet erkend worden, dat Du Bus' eigenaardige, pedante manier van optreden, alle aanleiding gaf om "de tracasserien van dien ouden Heer", zooals zijn algemeene secretaris Bousquet zich over den in 1780 geboren *tiran* uitdrukte, naar den duivel te wenschen; de gansche gezellige kippenren was door dezen knuppeldragende in onrust gebracht: *de hoofden gingen branden*, men werd

([1]) *Van de Graaff-Brieven* dl II, bl 245, 248

([2]) *Van de Graaff-Brieven* dl. II, bl. 282

([3]) *Van de Graaff-Brieven* dl I, bl 197

suf van den roes (1)! Zelfs voor den tot toegeven genegen De Kock werd deze plaatsvervanger van het koninklijk gezag na jaren ervaring, te machtig. „Met een man gelijk de Commissaris-Generaal is niets aan te vangen", schreef hij Cochius d.d. 2 Januari 1830 en men wrijft zich van genoegen in de handen als „die lelijkert" er eindelijk den 7n Februari d. a. v. van door is gegaan, gelijk Van Nes den 12n Februari d. a. v. aan De Kock zich ontboezemt (2)!

Wanneer zóó de indrukken zijn op het einde van Du Bus' regeering, begrijpt men wat ze waren, moesten zijn, onder de levendige herinneringen aan „dien edelen staatsman", zooals ook van de academie uit de afgetreden landvoogd nog een halve eeuw later zou worden genoemd (3).

Pas had men van den *Nooit volprezene* afscheid genomen en in adressen dankzeggend hem vaarwel gezegd — ook Soerabaja's resident, Mr. Besier, al wilde hij er de gemeente niet voor in beweging brengen bij de herinnering van dezen voormaligen Franschen onderprefect, dat men in Holland ook wel aldus Napoleon na Moskou had gehuldigd (4): — nog was men onder „den smartelijken indruk" van het betreurde heengaan des „weldoeners" (5), of men zag zich genoopt eerbiedig aan te hooren het aanhoudend smalen op eene als luisterrijk beschouwde regeering! — Van de Graaff's gehechtheid was juist nog in die laatste tijden vòòr het heengaan zoo mogelijk toegenomen. Wel las men in Maart 1824 bij hem, dat

(1) *Van de Graaff-Brieven* dl II, bl 288.

(2) Zie *Eenige personen uit de Java-oorlog* door E B. Kielstra in *De Tydspiegel* van 1896.

(3) Van der Wijck's proefschrift van 1866, bl. 263.

(4) *Van de Graaff-Brieven* dl II, bl. 280 — De handhaving van het Fransche gezag in den Briel in 1813 werd Besier kwalijk genomen onder de opvolgende Nederlandsche regeering; het gaan naar Indie in 1816 zal daaraan wel niet vreemd zijn geweest Zie de levensbeschrijving in het tijdschrift van het *Indisch Genootschap*, dl. I, bl. 386 — In het tijdschrift *De XXe Eeuw*, 10e jaargang (1904), bl 223 komt een artikel voor van den Brielschen archivaris, den heer *Joh. H Been* over *Een garde d'Honneur tegen wil en dank*, waarin Besier als onderprefect eene rol vervulde — Ik noemde de hand van Besier *brabbelschrift*, zie bl 119 dl. I noot 1 der *Brieven* Onafhankelijk hiervan gewaagde sinds Been van zijn „spichtig, onmannelijk handschrift".

(5) *Van de Graaff-Brieven* dl II, bl 270 294 — Maar niet alléén Van de Graaff „Dagelijks werd dan ook na hun vertrek, onder alle standen, met liefde en eerbied van den Baron van der Capellen en zijne echtgenoote gesproken, en waar daartoe slechts aanleiding bestond, in den huiselijken kring zoowel als op den kansel, daar werden de hartelijkste gezondheden voor hun bestendig geluk ontboezemd." Bl 209 der op bl 290 vermelde *Kronyk*

hij „meer dan ooit" *het grootste vertrouwen* bij den Landvoogd genoot; doch een paar maanden later berichtte hij, nooit „een overwegenden invloed" op den Gouv.-Gen. te hebben uitgeoefend, „omdat men hem altijd zoo veel mogelijk heeft teruggehouden om een volkomen vertrouwen in mij te stellen"; zelfs had Van de Graaff zich weleens afgevraagd of hij aldus niet het kind van de rekening zou worden, „omdat ik", schreef hijzelf, „geen genoegzaam vertrouwen in de gunst van groote personages stel en omdat mij daardoor slechts eene soort van verantwoordelijkheid wordt opgelegd, waarmede ik eigenlijk niets te doen heb". Maar *bij het scheiden van de markt* had hij den *Nooit volprezene* nog hooger leeren waardeeren, genietende toch nu werkelijk, indien hij zich niet bedroog, „het onbeperkt vertrouwen van den Gouverneur-Generaal", „een onbegrensd vertrouwen": geene geringe zelfvoldoening voor hem, oordeelde hijzelf, „om van eenen man zoo als hij is, de erkentenis, na zoo vele jaren ondervinding, te ontvangen, dat ik hem getrouw gediend en bijgestaan heb" ([1]).

Waarlijk, men moest wel, al zou men ook anders denken, er toe komen, uit vreeze van karakterloos te schijnen, om tegenover den onkieschen smader houding aan te nemen. Altijd te moeten hooren, bij iederen officieelen brief te moeten lezen van.... *het wanbestuur in de voorgaande tien jaren* ([2]), zij die nu tien jaren lang zich beschouwd hadden, als zoovele Gabriëls, bevechtende „het rijk der duisternis" ([3]); opmetselende het gebouw van den staat, elkander moed toesprekende met de leuze van het Medgezellenwoord: „Wijsheid is niet genoeg, maar *kracht*, daar komt het op aan" ([4]); starende daarna op dat gebouw met stomme bewondering, dat men zich slechts als neergehaald kon voorstellen, wanneer „de driestheid der Middeleeuwen geheel terug zoude moeten komen, en zich over jong en oud en van de hoogste tot de laagste klasse moeten verspreiden om het te durven wagen, daarin eene verandering voor te stellen" ([5]); een gebouw, hecht en sterk ja. maar waaruit toch geen enkele steen mocht worden losgerukt, wilde men geen gevaar loopen „het geheel te doen instorten" ([6]); een monument, dat tot onverwelkbaren roem

(1) *Van de Graaff-Brieven* dl II, bl 208, 224, 268, 281

(2) *Brieven* dl II, bl 291

(3) *Brieven* dl II, bl. 117

(4) *Brieven* dl III, 28 De vrijmetselarij was aan het woord

(5) *Brieven* dl II, bl 146

(6) *Brieven* dl II, bl 152 en noot 4 op bl. 264

en tot eeuwige grootheid zou strekken van den geliefden gebieder, waarvan men nooit sprak, zonder een van gehechtheid getuigend naamwoord er aan toe te voegen (1)... — En daar komt me nu een weetniet, een *drijver*, horrible die drijvers (2)! en die heeft er, de droogstoppel, een boosaardig pleizier in, om dag aan dag dezen ridders van den vertrokken baron te vertellen: gijlieden hebt geknoeid, verbazend geknoeid, de *Nooit volprezene* was een doetje, waarmede gij naar hartelust omsprongt (3), en dat gebouw... hier er mede en de zware mokerslagen van den nieuwen drijver vielen er vernietigend op neer!

Van de Graaff, wiens werk dat voor een goed deel gold, zou het vermoedelijk nooit hebben vergeven, ook al ware hij niet zoo onverwacht spoedig uit het leven verscheiden. Anders daarentegen zijn vriend van jaren; want dezelfde Bousquet, die in 1826 van Du Bus gewaagde als van een tiran, riep drie jaar later, toen trouwens waarnemend en bijna definitief lid van den Raad van Indië, den Landvoogd toe: dat zijn naam aan het hoofd der weldoeners van Java zou prijken, en als zoodanig bij het verste nageslacht zou worden geëerbiedigd (4)! Zaten dergelijke lofuitingen generaal De Kock wellicht nu ook in het hoofd, toen hij den opvolger van dezen landvoogd, dien hij zeide te verachten (5), over Bousquet bij nota inlichtte: „De Heer Mr. I. Bousquet, waarnemend Raad van Indie, is een bekwaam en ijverig werkman. Hij heeft verkregen kennis en verstand; hij

---

(1) Zie hiervóór, bl. 54-55.

(2) *Brieven* dl. II, bl. 246

(3) Zie de uitlatingen van Du Bus tegenover Van de Graaff in de *Brieven* dl. II, bl. 293

(4) Den 22n Juni 1829 hield het op bl 294 vermelde malle *Genootschap van Waterloo* zijn opgeschroefd jaarfeest „Bij afwezendheid van den Ondervoorzitter" was het Bousquet, die tot den voorzitter Du Bus een inderdaad wel wat hinderlijk vleiende lange redevoering hield, welke men kan lezen in de *Javasche Courant* van 30 Juni 1829 No 76 Het *Waterloo-monument* was destijds verrezen De redenaar noemde allerlei zaken op, die door den Landvoogd alzoo in het leven waren geroepen, waarna hij in vervoering uitriep:

„Ziedaar Hoogedelgestrenge Heer, ziedaar zoo vele andere gedenkstukken, die met Waterloo's Monument wedijveren om Uwen naam aan het hoofd der weldoeners van Nederlandsch Indie te doen prijken, en bij het verste nageslacht te doen eerbiedigen; gedenkstukken, die welligt *nog* met luister zullen bestaan, wanneer reeds de alvernielende sikkel des tijds alle eerezuilen en zegeteekenen zal hebben geslecht of onkenbaar gemaakt" 't Is een sterk stuk van welsprekendheid!

(5) Zie bl 28 mijner *Economische oorzaken van den Java-oorlog* in de *Bydragen van het Koninkl.-Instituut*, dl XLVII (1897).

is derhalve van dien kant een aanbevelingswaardig ambtenaar, maar hij kent Java niet, zijne denkbeelden zijn derhalve Europees en niet-Indisch; ik geloof dat men, om groote veranderingen te durven of te mogen aanprijzen, met de historie van het land goed bekend dient te zijn. De Heer Bousquet heeft mij als Algemeene Secretaris goed bevallen, hoezeer hij niet gemakkelijk of niet spoedig, maar wel goed werkte; als waarn^d Raad van Indië heeft hij niet de minste digniteit betoont; hij heeft geen wil, maar geeft steeds toe, en hoe zeer hij de kunst der vleijerij verstaat, wijzen zijne gedrukte redevoeringen genoeg aan" [1]. — Eigenaardig dan, merkte ik bereids op! Du Bus neemt De Kock kwalijk zijn lof over Van der Capellen en De Kock vindt weinig karakter in Bousquet's waardeering van Du Bus.

Wat is er overigens aan van het schrijven van den bekenden generaal Frederik von Gagern, die eerlang naar Indië zou gaan, en wel in de hooge kringen t'huis was, toen hij d.d. 19 October 1828 uit Gent aan zijn vader berichtte: „In Indië moet het slecht gaan. De gouverneur-generaal heeft de zaken nog meer in de war gebragt; hij komt terug en de generaal Van den Bosch zal hem vervangen.... Hertog Bernard schijnt niet te vreden dat men *hem* dezen post niet heeft opgedragen: ik ben echter meer en meer overtuigd, dat hij ongelijk heeft, en thans niet slagen kon. Ik tracht hem alzoo ter neer te zetten" [2]. Is inderdaad ontevredenheid over Du Bus' bestuur ten slotte aanleiding geweest, dat hem niet werd toegekend pensioen als aan Van der Capellen — die het trouwens, en wel tot ergenis van van anderen, gereclameerd had [3] — en aan zijne opvolgers, gelijk een zijner lofredenaars veroordeelend klaagt [4]?

Het is mogelijk, dat er in Nederland praatjes liepen, niet vleiend voor zijn bestuur: daartoe was o. a. wel aanleiding gegeven door zijn menigmaal voorspiegelen van het einde der Dipanegarasche on-

[1] De Nota, waaraan ik dit ontleen, houdt ook in eene beoordeeling over Chassé en Goldman, hierop kom ik terug. De beoordeeling over Bousquet vind ik niet geheel onbillijk, in zoover dat ik ook uit de *Van de Graaff-Brieven* den indruk heb gekregen, dat hij wat te gemakkelijk aan de meeningen van anderen toegaf. Ik schreef dientengevolge van 's mans „gewone toegevendheid": *Brieven*, dl. I, bl. 93.

[2] Zie bl. 255, dl. I (1858) van *Het leven van den generaal Frederik von Gagern*, uit het Duitsch door Mr. C. C. E. d'Engelbronner.

[3] Zie in het laatste hoofdstuk den brief van Nahuys d.d. 22 October 1826.

[4] Zie de levensschets betrekkelijk Du Bus door G. de Serière in Sloet tot Oldhuis' Staathuishoudkundig tijdschrift, dl. VII, bl. 42.

lusten, terwijl die bleven voortwoeden: door zijn strijd tegen de militaire opvattingen van generaal De Kock: door zijn niet altijd even tactvol optreden tegenover personen en zaken. Maar overigens?

Op zijn uitdrukkelijk verlangen had hij de landvoogdij slechts aanvaard met behoud van zijne betrekking als gouverneur van Zuid-Braband, voor drie jaren en wel op eene instructie, vastgesteld bij koninklijk besluit d.d. 13 September 1825 N°. 79. Bij missive d.d. 4 October 1827 l^{r}. L^{7} zet hij den Minister uiteen, dat nagenoeg aan alle opdrachten, in die instructie vermeld, was voldaan, een breed rapport, dat aldus besluit: „Ik vertrouw, dat het bovenstaande ten bewijze zal strekken, dat ik den opgedragen last tot dusverre met den meesten spoed volbragt heb, en dat Z. M. in dien tijd den afloop der zaken zeer wel voorzien heeft, toen het Hoogstdezelve behaagde, op mijn verzoek te bepalen, dat mijne afwezendheid niet langer dan drie jaren zoude duren, de tijd der uit en te huis reize daaronder begrepen."

En vereenigt zich minister Elout, als ontevreden over zijn beleid, met dit verzoek om tijdig te mogen terugkeeren?

Geenszins, gelijk blijkt uit diens geheim rapport aan den Koning d.d. 13 April 1828 l^{r} H N° 74.

Ook hij gaat punt voor punt critisch na, wat wèl en wat niet in voldoening der instructie verricht werd: hij komt dan tot een nadeelig saldo, ja, maar om te betoogen, dat het van belang is de Commissaris niet zoo spoedig naar het vaderland zou terugkeeren.

„Een zamenloop van gebeurtenissen", schrijft Elout waardeerend, „heeft het Opperbestuur van Nederlands Indie uiteengerukt, en men mag bijna zeggen, dat, zoo de Kommissaris Generaal thans ophield een gedeelte van dat bestuur uit te maken, er niemand zoude overblijven, wien het bewustzijn van Uwer Majesteits volkomen vertrouwen te bezitten, genoegzame geestkracht schenken zou om tot maatregelen van gewigt te durven overgaan.

„Het is zoo: eene langdurige aanhouding van den oorlog en andere omstandigheden, welke buiten het bereik van het menschelijk bedwang liggen, zouden de eindelijke regeling der zaken wel langer kunnen vertragen dan de uiterste grenzen, welke van den Burggraaf *du Bus* voor zijn aanwezen op Java zouden kunnen worden gevorderd, doch ik wensch uit het gezegde slechts af te leiden, dat het verblijf van dien Hoogen ambtenaar althans nog eenigzins zal moeten worden verlengd: immers tot zoo lang eene nieuwe Hooge regering van Nederlands Indie met het volle vertrouwen van Uwe

Majesteit toegerust, het bestuur der zaken uit handen van den Kommissaris Generaal zal kunnen overnemen."

Dit geeft dan toch niet den indruk van iemand, dien men wil wegkijken.

En wat die pensioenquaestie betreft, mij zijn hiervan de bijzonderheden geheel onbekend; misschien heeft de onthouding in verband gestaan met het uitbreken van de Belgische omwenteling in Augustus 1830, terwijl "de Belg", zooals men hem daarna wel aanwees, den 16 Juni t. v. in het Vaderland terug was; maar feiten zijn nog, dat toen hem in Mei 1828, dus ruim 2½ jaar na het vertrek naar Java, zijn ontslag gegeven werd als gouverneur van Zuid-Braband, hij tegelijkertijd werd benoemd tot minister van staat (¹); dat hem gewerd het Grootkruis van den Nederlandschen Leeuw den 6ⁿ Juli 1830 en dat, "als een duurzaam blijk van des Konings bijzondere tevredenheid over de wijze, waarop hij zich van zijne betrekking heeft gekweten", zijne beide zonen — tot dusver ridders — den 29ⁿ Augustus 1834 den titel erlangden van baron, overgaande bij eerstgeboorte (²).

Zeer zeker wijst dit alles niet op de overtuiging, dat de Commissaris-Generaal de zaken nog meer had verknoeid!

Dat wil echter nog niet zeggen, dat het Opperbestuur, en speciaal minister Elout, met de wijze van opvatting der zaken door den Commissaris-Generaal gedweept heeft. Een man, die zoo waardig stelde, als deze minister, ook onder de meest prikkelende indrukken, kon onmogelijk goedvinden, een geschrijf als waaraan de Commissaris-Generaal zich overgaf, speciaal ter veroordeeling van den Raad van Indië, van zijne leden, van zijn voorzitter De Kock. Elders deelde ik Elout's ongunstige meening ten deze zelfs als een positief feit mede (³): het spijt mij zeer dat toen niet de bron werd genoemd, want in de nu door mij geopenbaarde geheime briefwisseling, met name tusschen Minister en Koning, vind ik er niet de bevestiging van: doch wat daarvan ook zij, zulk een geschrijf, waarover trouwens Du Bus zelf, naar wij uit zijn rapport d.d. 4 October 1827 aan het slot van Hoofdstuk XV kunnen opmerken, zich verontschuldigde, was zeker niet geschikt, al mocht het ook altijd geheim heeten, om als eene opvolging te worden be-

(¹) Van der Wyck's proefschrift, bl. 4.

(²) Zie het nuttige werk: *De Gouverneurs-Generaal enz. historisch-genealogisch beschreven* door M. A. van Rhede van der Kloot (1891), bl. 283.

(³) Zie *Brieven-Van de Graaff* dl. I, bl. 205.

schouwd van art. 3 zijner instructie, namelijk: "alles te vermijden, waardoor de achtbaarheid der Indische regering in de oogen van derzelver ondergeschikten, zoude kunnen worden gekwetst"! Welk een indruk van overijling, gemis aan bezadigdheid moest het ook maken, wanneer, gelijk wij evenzeer nader zullen zien, d.d. 29 Mei 1826 aan diezelfde regeering — den Raad van Indie — door hem een termijn van drie weken wordt gesteld ter indiening van de vijfjarige begrooting, terwijl, niettegenstaande sinds de Raad van Indië werd gezuiverd van zijne weerbarstige elementen en de Landvoogd dus den toestand ten volle kon beheerschen, hij in zijn rapport van 4 October 1827 slechts vermocht mede te deelen "dat dit werk thans op het punt is om deszelfs vollen beslag te gaan bekomen": en dat ten slotte dit punt eerst dààr bleek in het besluit des Commissaris — niet dus des Konings — van 3 Januari 1829 N° 23, toen de begrooting werd bekrachtigd (1). Waarlijk, wanneer hierover de Minister in zijn rapport van 13 April 1828 den Koning verschoonend mededeelt: "Het laat zich intusschen zeer wel bevroeden, dat het samenstellen eener vijfjarige begrooting, die ten grondslag hebben moest een aantal bezuinigingen, welke nog ten deele moesten worden ingevoerd, geene gemakkelijke taak was" — dan wordt hiermede evenzeer verschoond de Raad van Indië van 1826, die als weerbarstig ten deze verdoemd werd!

Eene andere handeling, die op grond van de eigen woorden der instructie, wel degelijk door den Minister werd veroordeeld. Bij art. 12 ervan was de inwisseling bevolen der 9 % promessen, echter "met autorisatie om, des geraden oordeelende, nog gedurende het volgende jaar, doch niet langer dan tot den 31 December 1826, een gedeelte der promessen tegen andere, tot den verminderden intrest van ten hoogste 6 ten honderd, in te wisselen". Die rente van 9 % stond op de stukken aangegeven: de Regeering had zich bij de uitgifte alleen het recht voorbehouden, het papier in te wisselen, wanneer ze het mocht goedvinden. Het was dus duidelijk wat èn de goede trouw, èn art. 12 der instructie hier voorschreven: conversie der 9 % in 6 %, onverminderd de vrijheid der regeering om van de houders, die daarin niet wilden treden, de 9 %'s te

(1) De begrooting van 1831 tot 1835 kwam spoediger gereed, is echter slechts tot 1834 in stand gehouden. In dat jaar trad Van den Bosch als commissaris-generaal op; hij maakte eene nieuwe begrooting. Van toen af werden geene vijfjarige begrootingen meer gemaakt, maar jaarlijksche. Uit Van der Wijek's proefschrift, bl. 112-113

verzilveren. Wat deed echter de Landvoogd? Bij besluit d.d. 27 Maart 1826, Stbl. N° 11, kondigt hij af, dat het den Koning „behaagd heeft, de reductie te bevelen der interessen van 's Gouvernements promessen, op ten hoogste zes ten honderd s jaars", en na aldus zichzelf te hebben schoongewasschen tegenover het publiek, dat recht had op òf 9 %, òf inwisseling, brengt hij de interest, te beginnen met 1 April 1826 op 6 %! — In het vermeld ministerieel rapport van 13 April 1828 werd dan ook deze manier als volgt gegispt: „Door de bewoordingen van dit besluit werd alzoo de belofte van het Bestuur, dat 9 % betaald zoude worden, verbroken, hetgeen voorzeker niet in de bedoelingen van den te dezen gegeven last lag. — Zonder de eenmaal gedane toezegging van het Bestuur te vernietigen, had die last evenzeer kunnen worden volbragt, wanneer, bij voorbeeld, was bepaald geworden, dat alle promessen dadelijk zouden worden afgelost (hetwelk aan het Bestuur vrijstond) doch met vrijlating aan degenen, die zulks zouden goedgevonden hebben, dezelve vooreerst te behouden, onder voorwaarde, dat alsdan de intrest, in plaats van 9 %, slechts 6 % zoude zijn. — Dat de meeste houders met gretigheid zouden hebben gebruik gemaakt van deze optie, laat zich uit het sedert voorgevallene als volkomen zeker veronderstellen." Wat daarvan ook zij, eens aangenomen de noodzakelijkheid der reductie, had de Landvoogd haar op zijne eigen verantwoordelijkheid moeten nemen en niet den volke, geheel overbodig bovendien! moeten verkondigen, dat niet hij, maar de Koning de goede trouw schond ([1]). En had de gouv. gen. Van der Capellen niet 's Konings ontevredenheid opgewekt met betrekking tot eene handeling van het Indische bestuur, die de Koning niet kon goedkeuren, waardoor: „hetzelve komt in dezen als de weldoener voor, en aan den Koning blijft het onaangename der weigering overgelaten" ([2]). De zaak was nu wel eene andere, maar de „verkeerde positie" bestond er niet minder om.

Vooral echter dient ook in herinnering gebracht te worden wat ten aanzien van de Indische grondwet plaats vond. Eene voorname reden van ontevredenheid bij het Opperbestuur over den afgetreden landvoogd, was immers, dat hij zonder noodzaak had gegrepen in de bevoegdheden van dat bestuur. Hoe, om zulk een ongezonden

([1]) De opvatting van Du Bus wordt in het proefschrift van den heer H. van der Wijck over diens regeering (1866) „zeer verklaarbaar" geacht: bl. 85, noot 3.

([2]) Zie den brief van den Staatssecretaris op bl. 103 hiervóór.

staatsrechtelijken toestand te verbeteren, in Holland de gedachte is kunnen rijzen, nu een landvoogd te zenden, die onder den titel van commissaris-generaal, juist dat had te doen, wat men kwalijk had genomen, immers volgens art. 2 der instructie „al datgene te verrigten, wat door Ons zelf, op de plaats zijnde, zoude kunnen worden verrigt", is mij nooit geheel duidelijk geweest: 't is waar, dat de eigen instructie er tegelijkertijd voor zorgde, om zulk eene macht door „de hem te geven bepaalde voorschriften" weder in te krimpen, maar dan hield op de reden van het verschil in titulatuur. De Commissaris-Generaal heeft dit ook zoo begrepen en werd daardoor verleid te doen, wat hij niet doen mocht. Kostelijk is het, dat terwijl als eerste aanleiding voor het uitzenden van een commissaris genoemd wordt het tegen den afgetreden landvoogd gericht verwijt: „Het niet achtervolgen door het Indisch Bestuur, van het op Ons gezag in den jare 1818 vastgestelde regeringsreglement" (1), het Opperbestuur plotseling door de mededeeling verrast werd, dat de uitgezonden commissaris dat zelfde reglement geheel en al op zijde had gezet! Dit is zóó zonderling, dat men hier en daar leest, dat de Landvoogd ten deze handelde in gevolge ontvangen machtiging (2). In het inderdaad voortreffelijk proefschrift van H. van der Wijck leest men op bl. 38 over de vaststelling door den Commissaris in 1827 van een nieuw Regeerings-Reglement, in verband met het hierover handelend art. 54 der instructie: „Misschien was de strekking van dit artikel niet zoo wijd als du Bus haar opvatte." Volkomen juist, men verandere nog maar dat *misschien* in „zeker". Men leze slechts de volgende ernstige opmerkingen hierover van den Minister in zijn rapport van 13 April 1828 aan den Koning:

Het in werking brengen van een provisioneel reglement op het beleid der Regering, zonder vooraf door Uwe Majesteit te zijn goedgekeurd, ligt niet in de bedoelingen van dit artikel. De Kommissaris Generaal had, zoo het mij voorkomt, een Reglement moeten *voordragen*, doch niet *onder goedkeuring arresteren.*

(1) Zie o. a. Van der Wijck's proefschrift, bl. 4.

(2) Zoo b. v. in de *Encyclopaedie van Ned.-Indie*, voce *Bus*: „Du Bus ontleende aan zijne opdracht de bevoegdheid om een nieuw Reg. regl. vast te stellen"; in Cornets de Groot's *Beheer onzer kolonien* (1862), bl. 85, „krachtens art. 54 zijner instructie, in Augustus 1827 uitgevaardigde Regeerings-Reglement"; in de mededeelingen van S. van Deventer's *Landelijk stelsel*, dl. II (1866), bl. 102 „gearresteerd door den kommissaris-generaal du Bus de Ghisignies, krachtens de hem verleende magt" (ook overgenomen door het *Tydschrift voor Ned.-Indie*" 1865 dl. I, bl. 219); in Steijn Parvé's *Koloniaal monopoliestelsel* (1850), bl. 170 „krachtens zijne volmagt".

De duidelijke letter van art. 54 schrijft den Kommissaris Generaal voor *zich te bekwamen om aan het Ministerie van Marine en Kolonien eene stellige voordragt te doen over de eindelijke bepalingen, welke door Uwe Majesteit omtrent het beleid der regering in 's Rijks Indische bezittingen zouden behooren te worden vastgesteld.* — Deze meening wordt nader door den geest van art. 59 bevestigd.

Er zijn geene redenen bekend, welke de oogenblikkelijke invoering van een nieuw reglement noodzakelijk maakten, en het ware dus wenschelijk geweest, dat de Kommissaris Generaal daartoe niet ware overgegaan; te meer daar eene voorloopige inzage van het nieuwe reglement (dus verre slechts uit de kouranten bekend), doet vooruit zien, dat de bekrachtiging van Uwe Majesteit door eene omwerking van het stuk zal dienen te worden vooráfgegaan. Sommige gedeelten van hetzelve schijnen niet tot de ingrediënten van een algemeen Reglement te behooren, maar beter voor afzonderlijke bepalingen geschikt te zijn, terwijl de doelmatigheid van sommige verordeningen niet boven allen twijfel verheven is.

Het ware te meer wenschelijk geweest, dat zulk een Reglement niet door den Kommissaris Generaal ware vastgesteld, of in werking gebragt geworden, daar hetzelve waarlijk niet volledigluk noch naauwkeuriglijk kon zamengesteld worden, zoo lang zoo vele belangrijke onderwerpen, die met de wijze van bestuur in het naauwst verband staan, nog niet door Uwe Majesteit beslist waren.

Wat hier ook van zij, eene bepaalde beoordeeling van het reglement, dat, zoo als gezegd, tot nu toe alleenlijk uit de Bataviasche Courant bekend geworden is, zal moeten worden uitgesteld tot dat het inlichtend rapport, hetwelk de Burggraaf *du Bus* toezegt, zal zijn ingekomen.

Men krijgt ook uit andere aanwijzingen den indruk, dat de nieuwe landvoogd nu juist niet door talent was bestemd om als wetgever op te treden. Het mag daarentegen wel worden aangenomen, dat hij in de administratie zich beter t'huis gevoelde; in ieder geval zij als een zijner verdiensten aangerekend, dat hij ernstig tot meer voortvarendheid op dit gebied aandrong. Inderdaad, hoe weinig sympathiek men ook den nieuwen landvoogd in zijne manier van optreden moge vinden, aan den gang des bestuurs onder Van der Capellen ontbrak de noodige voortvarendheid, zoodat voor een hervormer van de kracht van Du Bus zeker iets te doen viel. Kon het anders, dat waar de geheele administratie bijna van den éénigen Van de Graaff afhing, de zaken veel te langzaam gingen en er zoowel door het publiek als door de ambtenaren zelven bitter over geklaagd werd. Natuurlijk, dat de steenen op Van de Graaff

neervielen. "Dat is des wereld's loon", troostte hij zich. Maar was het dan ook niet *zijne* schuld? Wel zeker. "Gedeeltelijk is het ook wel waar", erkende hijzelf, "dat ik somtijds zaken ophoud"; "maar", liet hij er op volgen, "is het mijne schuld wanneer ik met werk overladen word" (1). Als men echter de opmerkelijke klachten leest van vriend Bousquet over het aanhouden der stukken (2), ook na het vertrek van den heer Van der Capellen, dan mag men wel aannemen, dat de langzaamheid van afdoen in de lucht te Batavia zat.

En op dat zwakke punt viel Du Bus onmiddellijk de heeren aan: met te grooter heftigheid, wijl hij — niet ten onrechte — meende, dat het een paar hunner te weinig geviel om aan het losmaken der steenen van het staatsgebouw mede te peuteren, en dat dientengevolge de stukken noodeloos werden aangehouden. Wat hebt ge gedaan met die en die koninklijke bevelen, reeds ontvangen onder het wanbestuur....? Als men dan met 'n "Ja, maar" wilde tegenspartelen, bleek het dat de tiran van geene uitstellende ja-maar's wilde hooren. De eene scherpe brief na den anderen donderde van Buitenzorg op de tafel van het Hooge Huis, totdat 's Commissaris' geduld bleek uitgeput. Eigenaardig mocht het daarbij heeten, dat de nieuwe landvoogd niet altijd zijne brieven richtte aan de Regeering, gelijk b.v. wel plaats vond met het hierna te vermelden schrijven van 2 Augustus 1826, ook niet aan haar voorzitter in Rade, doch aan den als luitenant-gouverneur-generaal aangewezen voorzitter, gelijk o. a. de mede nader te noemen brieven van 29 Mei en 12 Juni 1826. Met Maart 1826 was echter opnieuw deze "hoofdambtenaar", zooals Du Bus "den man" aanduidde in zijne correspondentie met het ministerie (3), voor lang naar het oorlogsterrein op Midden-Java vertrokken, zoodat raadslid Chassé als waarnemend voorzitter fungeerde (4). Dat Du Bus niettemin voor den Raad bestemde brieven bleef adresseeren aan den luitenant-gouverneur-generaal zou weliswaar van geene beteekenis zijn, als het hier slechts een adres gold, maar in de brieven zelven wordt dan niet de Regeering, niet den Raad toegesproken, doch Zijne Exellentie De Kock, hetgeen aan die stukken een nog persoonlijker karakter gaf, dan zij toch reeds door de verwijtende manier van zeggen hadden. En het twistgeschrijf begon al zeer spoedig.

(1) *Brieven*, dl. II, N° 178.
(2) *Van de Graaff-Brieven*, dl. II, N° 178.
(3) Zie hierna in hoofdstuk XVII de depêche van 12 Mei 1827.
(4) Verg. *Louw*, dl. III, bl. 155 en noot 1 op bl. 408.

HOOFDSTUK XV.

Du Bus' toorn op de Indische regeering over het nalatig uitvoeren der Begrootings- en Bezuinigingsbesluiten in het eerste halfjaar van 1826.

Denzelfden 4 Februari 1826, dat de Commissaris geïnstalleerd was ([1]), schreef hij zijn eersten brief aan de Indische regeering, houdende verzoek om inlichting over hetgeen door deze gedaan was aan de op bl. 67 en 73 vermelde koninklijke besluiten ten aanzien der Vijfjarige begrooting en der Bezuinigingen; het was het onvoldoende van het antwoord hierop d.d. 5 Februari 1826 N. 2, dat dadelijk den strijd deed uitbreken ([2]).

Bij missive d.d. 19 Februari d. a. v. l[r]. C, gaf de Landvoogd den Minister voorloopig kennis van den ongunstigen staat, waarin hij de gewesten had bevonden, inzonderheid op geldelijk gebied. Bij rapport d.d. 15 April d. a. v. l[r] L[1] deed hij hem weten, gehoopt te hebben stelliger berichten te kunnen, geven „maar de verwarringen ten aanzien der finantien zijn alhier zoo groot, de gebreken in derzelver beheering zoo ingeworteld, de medewerking eindelijk tot eene gave en gehele openlegging derzelve tot nog zoo onvolkomen, dat ik tot heden geen kans gezien heb, om met volle zekerheid achter de waarheid te komen, terwijl zelfs de approximatieve opgaven, die ik deswegens heb trachten te bekomen tot nog te onbestemd, en te zeer uit elkander loopende geweest zijn, om daar eenigzints op te kunnen staat maken." — Dan deelt hij mede, dat de op bl. 86 onder art. 2 sub *b* bepaalde opheffing van het personeel voor de afdoening der achterstallige boekhouding ([3]), nog niet kon plaats vinden. Verder ten aanzien van het dienstjaar 1826 „de droevige tijding, dat, onaangezien alle bereids in het werk gestelde bezuinigingen, een te kort op hetzelve wordt vooruit gezien van 8 à 10 millioen guldens". Was den Commissaris-Generaal bij zijne instructie toegestaan 6 millioen op het ministerie te trekken, hij verklaarde dit nu onvoldoende, daarbij echter de verzekering vernieuwende, „dat ik niets agterwege zal laten, wat aan Z[r] M[s] begeerte tot vereenvoudiging en besparing in het bestuur zal kunnen beantwoorden".

[1] Zie Staatsblad 1826 N° 5.
[2] Zie *Louw*, dl. II, bl. 102-103.
[3] Verg. mijn op bl. 6 noot 2 vermeld artikel in *De Indische Gids*, bl. 1030.

Inmiddels zag de geagiteerde landvoogd te vergeefs uit naar het ontwerp der vijfjarige begrooting van de Indische regeering. Dit gaf hem aanleiding om aan deze — nota bene aan *de Indische regeering!* — een fatalen termijn te stellen: bij missive d.d. 29 Mei 1826 N° 9 richtte hij namelijk aan den luitenant-gouverneur-generaal, den president der Regeering, de volgende scherpe vermaning:

Uwe Excellentie heeft tot dusverre onbeantwoord gelaten mijne missive van den 3n dezer N° 28 waarbij ik op de verdere toezending van stukken tot de vijfjarige begrooting betrekking hebbende, heb aangedrongen.

Intusschen moet er, zoo ik mij niet bedrieg, van meer dan een hoofd-Departement de begrootingen, reeds sedert eenigen tijd, zijn ingekomen, en hadden de daarover te houden deliberatiën reeds kunnen geëindigd zijn en aan mij medegedeeld worden.

De verantwoording welke op mij berust, ter verzekering en naarkoming van 's Konings bevelen, verbiedt mij om een langer verwijl in de behandeling en afdoening van dit belangrijk werk te gedogen en ik vind mij alzoo verpligt Uwe Excellentie bij deze te doen kennen, dat indien ik niet binnen den tijd van drie weken de verlangde stukken ontvangen heb, er eene officieele aanklagt mijnentwege tegen de Indische Regering aan den Koning zal worden opgezonden en ik intusschen de noodige maatregelen zal nemen, om de vijfjarige begrooting buiten tusschenkomst van de Regering te doen opmaken.

Moest De Kock het van zulke diepgaande zaken eigenlijk niet hebben, waardoor hij bovendien verplicht werd in al dat getwist meer houding aan te nemen? „Op verstand en kunde maak ik geen aanspraak", schreef hijzelf eerlang nogal heel zonderling den Commissaris-Generaal [1]: er zijn positiën, waarin men zich toch te bescheiden kan uitdrukken, zelfs in aanmerking nemende den eigenaardigen briefstijl van den tijd, waarin men zich slechts voor de

[1] Brief d.d. 24 April 1827 N° 225. — In het werk van *Louw*, dl. III, bl. 168-169 wordt de brief teruggegeven, doch de aangehaalde woorden luiden én daar (bl. 169) én in dl. II, bl. 97 „Op verstand en *kennis* maak ik geen aanspraak", dat nog vreemder zou zijn. Vooralsnog houd ik echter dit voor eene verkeerde overneming, daar mijne aanhaling is ontleend aan de afschriften, gevoegd bij de na te noemen depeches én van den Luit.-Gouv.-Gen. d.d. 5 Mei 1827 N° 270 én van den Landvoogd d.d. 12 Mei 1827 Lr Z3 aan den Minister. Waar de een afschrift neemt van de minuut en de ander, geheel onafhankelijk er van, van het origineel, mag men aannemen, dat de overeenkomende uitdrukking de juiste is.

leuze wegcijferde b.v. zich teekenende, gelijk 'n Wolterbeek, 'n Engelhard: "Uw *ootmoedige* dienaar" [1]. Zeg niet, dat De Kock begreep, dat de karakters van Landvoogd en Luitenant verwijdering eischten en hij dáárom naar de Vorstenlanden terugging [2]: dat hij alzoo de wijste partij toen koos door zijn piek te schuren: maar zoo men zeker wel in de Vorstenlanden een man kon gebruiken, "wiens persoonlijke eigenschappen" naar het oordeel van De Waal, "hier 't gemis van een leger vergoedden" [3] — schreef ook de heer Van der Capellen niet van 's Generaals "zedelijke kracht": "want niemand kan bij zulke geringe middelen als de onzen doen, hetgeen door U gedaan wordt" [4]? — er kon toch op de beschouwingswijze van den Generaal zelf over zijne eigene volstrekte noodzakelijkheid een eigen licht vallen, nu dat er te Batavia allerlei hoogloopende zaken opdoemden, die hem te minder moesten aantrekken, omdat het wel wat vreemd mocht zijn een luitenant-gouverneur-generaal, luitenant-generaal als voorzitter der "Regeering" te hebben, die voor 's andermans "verstand en kunde" aanstonds uit den weg verklaarde te gaan. Maar dat betrof dan toch enkel de zaken, die buiten den kring van zijn eigen verleden en stand als militair lagen: daarbinnen is hij zichzelf en staat hij den Landvoogd, die er wel zijn geduld bij verloor, maar niet waagde door te zetten [5]. Deze meer uitsluitende werkzaamheid bood hem alleen aan een verblijf in de Vorstenlanden: wél bereikten ook hem de schoone epistels, die de Landvoogd aan de Regeering richtte, doch zij konden dan eerder afgedaan worden met platonische correspondentie.

Zoo dan had De Kock zich lang te voren naar het oorlogsterrein begeven: hij bleef er ook, kwam althans voorloopig niet terug. De leden van den Raad van Indië, waaronder Van de Graaff, die zich zeker meer gedekt gevoelde door den voorzittenden generaal,

[1] Over den deftigen briefstijl van die dagen, zie o. a. mijne opmerkingen in de *Brieven-Van de Graaff*, dl. I, bl. 4-5 en over de vermelde onderteekeningen de aanhaling aldaar op bl. 5, noot 1 en de onderteekening op bl. 172. — Men vergelijke hiermede de juiste opmerkingen van De Klerck in zijn *Java-oorlog* dl. IV, bl. 17.

[2] *Louw*, dl. III, bl. 163.

[3] Zie bl. 205, dl. I van *Onze Indische Financiën*.

[4] Zie bl. 28[illegible].

[5] „Ik doe nog altoos alles om den Kommissaris-Generaal genoegen te geven en wel te dienen, alleen doe ik militaire zaken zooals ik vermeen te behooren, daar toch Zijne Excellentie het niet weten kan, en niet wel geraden wordt.” Uit een brief d.d. 14 Mei 1828 van De Kock aan den Minister bij *Louw*, dl. II, bl. 67.

vonden dat heelemaal niet goed [1]; maar het was vooral de Commissaris-Generaal, die fronsde over zulk eene desertie, gelijk men ze beschouwde, van den presidentszetel der Indische regeering. In plaats echter dan flink te bevelen waarop het aankwam, schreef de Landvoogd maar kribbige brieven, die geen ander nut hadden, dan te verbitteren en den papierstapel hooger te doen rijzen [2].

Hij zorgde er dus ook wel voor, gelijk wij lazen, dat de Luitenant-Gouverneur-Generaal de ontevredenheidsbetuigingen, waarmede de Raad van Indie vervolgd werd, in handen kreeg; maar in stede, dat De Kock den Commissaris groot gelijk gaf en zich bereid toonde nu als ondermeester in het weerbarstig college op te treden, had de Generaal — waarlijk bijzonder sympathiek — slechts woorden van verzachting en verschooning voor de houding van den Raad en van zijne leden over, hetgeen alweer naar 's Landvoogds oordeel een bewijs was voor de onbeduidenheid van zijn luitenant, gelijk bij depêche d.d. 12 Mei 1827 aan den Minister werd geschreven [3]!

Waren het er persoonlijkheden naar geweest, dan zouden ongetwijfeld een grooten invloed ten goede hebben kunnen uitoefenen: Chassé als wrd president der Regeering, dank hoogen leeftijd en daaraan verbonden jarenlange ervaring; Goldman als eerste der departementschefs en chef van Financien, dank mede groote ervaring; maar De Kock zelf oordeelde als volgt over hen in een eigenhandige, doch overigens ongedateerde en ongeteekende nota, misschien wel bestemd geweest om landvoogd Van den Bosch voor te lichten [4]:

„De heer P. J. Chassé, Raad van Indië, is een zeer oud ambtenaar in deze gewesten; zonder uitstekende bekwaamheden te bezitten, is hij door langdurige dienst tot de eerste bedieningen geraakt. Hij had altoos de reputatie van naauwgezet te zijn, in het geen Gouvernements belangens betrof, en van deze zeide is hij dan ook wel het meest aan te bevelen: als raad van Indie heeft hij weinig fermiteit en weinig kunde aan den dag gelegd; dikwerf laakte hij zeer de handelingen van den Gouverneur Generaal, hij kwam ook wel in de vergadering met plans van opositie en geschreven adviesen; edoch meestal koste het weinig moeite om hem met den Gouv.

[1] Brief van den Com.-Gen. aan De Kock d.d. 14 Maart 1827 bij *Louw*, dl III, bl. 159. 't Was flauw van Du Bus om speciaal Van de Graaff's meening over te klappen.

[2] Zie de belangrijke correspondentie bij *Louw*, dl III, bl 154-171; ik kom er trouwens in hoofdstuk XVII op terug.

[3] Zie den brief in hoofdstuk XVII.

[4] Zie Rijksarchief onder Aanwinsten 1905, sub XLIV, No 115.

Generaal te doen medestemmen. Hij is derhalve naar mijn gevoelen niet kundig, maar wel zwak. (1)

„De Heer J. C. Goldman, Raad van Indië, is altoos in werkzame posten geweest, hij werkt van den morgen tot den avond, maar werkt niet gemakkelijk en verdeeld zijn tijd slegt: van daar dat hij het altoos even druk heeft. Hij is door en door bekend met den staat onzer financiën, zag reeds vroeg, tijdens de administratie van den Gouverneur Generaal van der Capellen, dat die achteruit gingen, doch zijne waarschouwingen vonden geen ingang: ongelukkig ook dat hij nooit geene middelen wist voor te stellen om de inkomsten te verbeteren: zijne denkbeelden gingen niet verder dan bezuinigingen (2): de Heer Goldman is een strikt eerlijk en ijverig ambtenaar, doch alleen geschikt om een gebaande weg te volgen, vorige gewoonte tijdens de Edele Compagnie en de gewoonte van zijn geboorteland, doen hem eenigzins te toegevend zijn (3): hij is anders een door en door goed man."

Alzoo twee door en door zwakkelingen, zonder noemenswaardige bekwaamheid, aan het hoofd der meest gewichtige posten!

Te midden van dezen kring van betrekkelijke of volstrekte middelmatigheden, maakt Van de Graaff in alle opzichten een goed figuur: maar men is niet straffeloos drijvende kracht, wanneer die indruischt tegen, bovendien zeer gerechtvaardigde, opvattingen van hem, die voor den gang der zaken verantwoordelijk gesteld is. Het komt voor, dat men zonder iemand aan te zien, als gevoelt dat men aangezien wordt. Zoo met Van de Graaff: hij vermoedt 's Landvoogds boos oog speciaal op hem gevestigd en niets was juister. Reeds den 12n Maart 1826 klaagde Du Bus aan den directeur der Koloniën in Holland J. C. Baud over den invloed van Van de Graaff, zoomede over diens streven ook invloed op hem, Du Bus, uit te oefenen (4). Op aandrang van eenige goede vrienden, en ten gevolge van een gesprek, hetwelk de Commissaris-Generaal met

(1) Over Chassé, zie o. a. ook *Brieven-Van de Graaff*, dl. II bl. 290-291

(2) De Minister had juist veroordeeld, dat men het *slechts* zocht in vermeerdering van inkomsten en niet *in de eerste plaats* in bezuinigingen! Zie bl. 79.

(3) De Kock wenscht hierbij in herinnering te brengen dat Goldman van huis uit was *Duitscher*. Als reiziger voor een handelskantoor te Hamburg naar Amsterdam gezonden, werd hij daar met geweld geronseld voor soldaat in dienst der O. I. Compagnie. Hij vertrok als „korporaal-militair" naar Oost-Indië. In mijne *Van de Graaff-Brieven*, dl. I, bl. 89, gewaagde ik van zijne „aangeboren toegeeflijkheid".

(4) Mijer's *Baud*, bl. 288.

een hunner had — ik denk den algemeenen secretaris Bousquet — ging Van de Graaff zelf eindelijk naar Buitenzorg, alwaar hij gedurende een paar uren den Landvoogd sprak. Deze bleef wel steeds vriendelijk en beleefd, maar verklaarde toch zijn bezoeker, dat men hem in Europa, zoowel als in Indië, voor den raadgever hield van al de maatregelen, die door den afgetreden landvoogd waren genomen en die zoo hoogelijk door den Koning waren afgekeurd. Van de Graaff begon met te verklaren, dat hij geene enkele daad van den heer Van der Capellen desavoueerde of ooit zou desavoueeren: dat hij, Van de Graaff, alle maatregelen van den heer Van der Capellen ook wel ter zijner verantwoording wilde nemen: maar dat hij tevens aan de waarheid verschuldigd was te zeggen, dat er vele maatregelen door den vertrokken landvoogd waren genomen, zonder er hoegenaamd deel aan te hebben gehad, of er in gekend te zijn. Dit bracht de heeren op de maatregelen zelven en na eene menigte van onderwerpen te hebben doorloopen, scheidde men, zoo het Van de Graaff althans toescheen, op een vrij goeden voet. Ook eene tweede ontmoeting te Batavia liep vrij wel af. Van de Graaff heeft dit aldus aan zijn zwager Verschuir geschreven [1] en wat hierover de heer Du Bus aan den Minister meldt, vult het wel aan, maar is er niet mede in strijd.

Bij rapport d.d. 31 Mei 1826 Ir. D² *Geheim* deelde namelijk de Commissaris-Generaal zijn aan de Indische regeering gericht schrijven van 29 Mei mede aan den minister van Kolonien. De teleurstelling, die hij had ondervonden, zoowel ten aanzien der uitvoering van het koninklijk besluit van 5 April 1825 en de opmaking van de vijfjarige begrooting als „in andere opzigten" hadden hem, schoon „met weerzin" doen overgaan tot dat onaangenaam schrijven. De Landvoogd vestigde er nogmaals de aandacht op, dat weliswaar de brief handelde over de traagheid in het daarin vermelde bijzondere geval, maar dat de geheele gang der zaken stokte. Daarna lezen wij de volgende belangrijke beschouwingen:

Trouwens, het personeel van den Indischen Raad, en de personele denkwijze van deszelfs leden zijn Uwe Excellentie bekend, en is het niet te verwonderen dat uit eene voortdurende verkleefdheid aan de bestaande instellingen, en uit geheel verschillende gevoelens omtrent de eerste en groote belangen dezer bezittingen, bij dat ligchaam eene botsing ontstaan moet, die voor de geregelde behandeling der zaken.

[1] Zie *Brieven*, dl. II, bl 291.

en het belang van den dienst, niet dan nadeelig zijn kan: van daar ook dat ik mij meermalen reeds de noodzakelijkheid niet heb kunnen ontveinzen, om in het personeel van dat Collegie zelve, eene verandering te brengen, maar de weinige mogelijkheid, die er bestaat om zoodanigen maatregel met vrucht daar te stellen, en ter bekleeding van eene zoo belangrijke betrekking, dadelijk ambtenaren te vinden, die eene goede gezindheid met de vereischte kunde vereenigen, heeft mij tot dusverre daarin weerhouden, en genoopt, om door aanhoudende aanmaningen, eene meer gunstige wending in de behandeling der zaken te beproeven.

Van het Raadslid Chassé, die thans, bij de afwezigheid van den Luitenant Generaal De Kock, met de functiën van Luitenant Gouverneur Generaal belast is, heb ik mij geenzints te beklagen; het is een braaf man, die eene zeer goede gezindheid aan den dag legt; doch wiens invloed voorzeker niet voldoende is, om steeds de deliberatiën naar behooren te leiden en tot het verlangde doeleinde te brengen. De heer D'Ozij is iemand, wiens bekwaamheden hem niet het ware standpunt hebben doen bereiken, waarop hij zich in zijne betrekking behoorde te bevinden, en zijn invloed is uit dien hoofde niet noemenswaardig. Vereenigde de heer Muntinghe meerdere ijver en werkzaamheid bij de kunde en kennis, die 's mans geschriften steeds kenmerken, dan zoude ik mij van zijne medewerking in het belang van den dienst, nog veel goeds durven beloven (1) — het gevoelen en de overwegende invloed van den heer Van der Graaff zijn Uwe Excellentie bekend en ik wil niet ontveinzen, dat ik vermeend heb daarin eene voorname aanleiding tot den beklaagden gang der zaken te moeten vinden. Maar nog voor weinige dagen heb ik met dien heer een mondgesprek gehouden (2), waarin Zijn Edele mij verklaard heeft, bereid te zijn, om waar, en voor wien ook, alle de openbare handelingen van het Indisch bestuur in de afgeloopene jaren te verdedigen, gelijk Zijn Ed. dan ook vermeende dat door den afgetreden Gouverneur Generaal, bij deszelfs komst in Nederland, overtuigend zoude worden gedaan, en voor het overige, noch regtstreeks, noch van ter zijde, eenig deel gehad, of deszelfs goedkeuring gehecht te hebben aan eene menigte maatregelen, ten gevolge waarvan de administratie zich in den beklaagden toestand bevindt. De heer Van der Graaff heeft mij eindelijk verzocht de verzekering te willen aannemen, van deszelfs bereidwilligheid en voortdurende gezindheid om, daar, waar hij daartoe geroepen werd, van zijne zijde, met alle zijne

(1) Over Muntinghe's gemis aan ijver, zie o. a. ook mijne *Van de Graaff-Brieven* dl. I bl. 82. Het *veel goeds* daalt in het rapport van 16 Juli tot *eenig goeds*.

(2) Van de Graaff (Du Bus schrijft in dezen brief steeds Van *der* Graaff) doelt op dit gesprek in zijn brief N° 190, bl. 292, dl. II *Brieven*.

krachten tot de uitvoering van de bevelen door den Koning gegeven, of van de besluiten, door mij, in naam Zijner Majesteit genomen, mede te werken. In deze verklaring voor het oogenblik berustende, durve ik mij nog, na de door mij gehouden gesprekken, met eene gunstige verandering vleijen, en vinde ik alzoo nog eenige vrijheid om eenen maatregel uit te stellen, waartoe ik anders, hoe onaangenaam ook, verpligt zijn zoude over te gaan; te meer, daar de invloed van den heer Van der Graaff, en van den heer algemeenen secretaris Bousquet, die sedert eenigen tijd eene vrij goede gezindheid aan den dag legt, en aan wiens werkzamen geest en uitstekende bekwaamheden, ik volgaarne hulde doe, zich tot een aantal ambtenaren uitstrekt, met wien zij in familie-betrekkingen staan, en die, hunne bevorderingen grootendeels aan die heeren te danken hebbende, door eene verkeerde geest geleid, ook van hunne zijde, aan de regelmatige invoering van deeze en geene bepalingen hinderlijk zouden kunnen worden. Maar het is niet in eene flauwe en moedelooze medewerking van de Regering alleen, dat de oorzaak van den tragen en ongeregelden loop der zaken te zoeken en te vinden is. Deze ligt ook voor een groot gedeelte in de onregelmatige verdeelingen der werkzaamheden tusschen de onderscheidene hoofd-Departementen en in het bestaande systema om de bemoeijngen der hoofd-Direktie van Financiën tot alle zaken uit te strekken, en in dezelve de geheele administratie te concentreren, als in het brandpunt, waarvan het licht over alle belangens van het bestuur moet uitgaan.

Het gevolg van deeze bestaande orde van zaken is, dat de hoofd-Directeur, en een of twee der leden, onder eenen ondragelijken last van werk en zorgen gebukt gaan, en dat de dienst nochtans, zelfs met den besten wille van de zijde deezer ambtenaren, aanmerkelijk komt te lijden. De ondervinding heeft mij zulks thans genoegzaam bewezen, en ik acht het van het hoogste belang, om daarin ten spoedigsten te voorzien, en wel op de navolgende wijze, door te bepalen: dat er voortaan drie hoofd-Departementen zullen bestaan, als, een voor financiën, een voor binnenlandsche en buitenlandsche zaken, en een voor den oorlog en de marine; het hoofd van financiën zoude als 't ware alleenlijk toezigt over het beheer en de uitgaven van de schatkist behouden, en voor elk der administratiën van de in- en uitgaande regten, en van de direkte belastingen, zoude onder denzelven een administrateur of directeur gesteld worden, die de bevoegdheid zoude hebben, om over de loopende zaken, onmiddelijk met de belanghebbenden en de onderscheidene ambtenaren te corresponderen. Onder het Departement van binnen- en buitenlandsche zaken, zoude ressorteeren al wat niet tot het beleid der beide anderen behoort, en die administratie zoude voorzeker met de min belangrijkste zijn; het justitiewezen zoude zeer gevoegelijk aan den president van

het hooge geregtshof kunnen worden opgedragen. Deze reorganisatie, welke, gelijk Uwe Excellentie ongetwijffeld reeds bemerkt heeft, eenigzints zoude zijn ingerigt op den voet, waarop thans de zaken in het moederland geregeld zijn, zoude een dubbeld nut ten gevolge hebben, en wel vooreerst, eene meer geregelde en onverwijlde behandeling, en afdoening der zaken, en ten tweede, eene niet onaanzienlijke vermindering in de uitgaven teweeg brengen, daar bij het aanwezen van eenen Directeur-Generaal aan het hoofd van elk departement, alle de thans bestaande plaatsen van Directeuren en Inspecteuren voor de administratie der bosschen, voor het zout, voor de posterijen, als anderzints, zouden komen te vervallen, en aan de respectieve Residenten de zorg zoude worden opgedragen, om in hunne Residentiën zich met het toezicht over elk vak der administratie te belasten, en daarover met den Chef van het Departement, waaronder het behoort, onmiddelijk te corresponderen; een maatregel, mijns inziens, welke strekken moet om het centraal bestuur nog meer te vestigen, en aan het zelve meerder klem en kracht bij te zetten.

Ik heb het plan, waarvan de omtrekken bij deeze, vlugtig zijn aangeteekend, bij eene officieele missive aan den Luitenant Gouverneur Generaal medegedeeld, en ben deszelfs gevoelens thans daar op inwagtende, zullende ik de eer hebben, indien er tegen den uitvoer van het gedachte ontwerp geene bedenkingen bestaan, Uwe Excellentie meer in het breede met het zelve bekend te maken.

Eene zwarigheid mag ik echter voorloopig aan Uwe Excellentie niet verbergen; zij is het bestaande gebrek in deeze bezittingen, aan mannen en ambtenaren, die tot de vervulling van eene of andere betrekking, eene genoegzame kunde en kennis bezitten, en te regt heeft mij de heer Van der Graaff, in dat gevoelen geheel deelende, doen opmerken, dat men uit dien hoofde, door de hoeveelheid, in de kwaliteit heeft moeten voorzien Van het hoogste belang acht ik het derhalve, dat in het moederland aan mannen van verdiensten, en aan jonge lieden van aanleg en van eenige ondervinding de gelegenheid worde gegeven en aangeprezen, om hunne kennis, vlijt en tijd, gedurende eenige jaren aan den dienst deezer bezittingen te komen toewijden, en alzoo aan de groote en wezentlijke belangens van het moederland bevorderlijk te zijn. Ik achte dit punt de aandacht des Konings, en de medewerking van Uw Excellentie overwaardig, en zal in vervolg van tijd, de eer en de gelegenheid hebben, om daarop meer bepaaldelijk terug te komen ([1]).

([1]) In een partikulieren brief van Du Bus aan Elout d.d. 4 Juni 1826 kwam deze zinsnede voor „Puissé-je être en tout aussi franchement et fortement secondé que j'ai besoin de l'être des principaux fonctionnaires de ce pays, où je compte grand nombre *d'individus* mais fort peu *d'hommes*!" In Van der Wijck's proefschrift, bl. 11, noot 1.

Ik heb deeze aangevangen met Uwe Excellentie het oponthoud in de opmaking der begrooting te berigten; ik eindige dezelve met Uwe Excellentie de verzekering te geven, dat ik haar bij eene volgende, óf de voldoening aan mijne herhaalde aanschrijvingen van de zijde der Regering melden, óf Uwe Excellentie berigten zal, dat eene speciale kommissie tot afdoening en behandeling van het geheele werk, is benoemd geworden.

Ik vertrouwe dat deeze mijne handelingen, evenals al de andere, die ik Uwe Excellentie bij vroegere gelegenheden heb medegedeeld, door haar onder het oog des Konings gebragt, Hoogstdeszelfs goedkeuring zullen mogen wegdragen, als in verband staande met de stellige bevelen. waarvan Z. M. mij de uitvoering en naarkoming heeft aanbevolen.

De Raad van Indië beraadslaagde intusschen over hetgeen naar aanleiding van de op bl. 309 vermelde weinig gepaste aanschrijving te doen stond. Men antwoordde bij missive d.d. 7 Juni 1826 N° 229. Het waardige stuk is geteekend door Dozij als voorzitter, zijnde nu niet alleen De Kock, maar ook Chassé afwezig.

Er werd de aandacht gevestigd op de groote moeilijkheid der samenstelling van eene vijfjarige begrooting, op het niet-ontvangen der stukken van de hoofddirectie van Financiën en op den eisch, dien de Commissaris-Generaal gesteld had om tevens eene begrooting over 1826 te ontvangen, waardoor men op het departement zich verplicht had gezien het werk der vijfjarige begrooting tijdelijk ter zijde te leggen. Na deze verontschuldigingen vervolgde de Regeering aldus [de stippels zijn weglatingen van mij]:

Het zal Uwe Excellentie geenszins vreemd voorkomen, dat de Regering zich ten hoogste gegriefd heeft gevoeld door het, zoo zij vermeent. onverdiende blijk van ongenoegen Haar bij Uwer Excellentie's missive van den 29ⁿ Mei l.l. N° 9 gegeven, en door de bedreiging Haar, bij die gelegenheid gedaan . . . . eene uitdrukking waaraan zij des te gevoeliger is geweest daar deze de eerste maal is, dat zij op deze wijze behandeld is geworden, en zij eerbiedig vermeent dat zoodanig eene bedreiging door eene explicatie omtrent de grieven van Uwe Excellentie had kunnen worden voorkomen, of in allen geval worden voorafgegaan.

Zoo ondertusschen de Regering vermeent zich geen verwijt te doen te hebben, is zij tevens van gevoelen, dat van de zijde der ambtenaren, die met de onmiddelijke uitvoering van Uwer Excellentie's bevelen waren belast, even min eenig verzuim heeft plaats gehad . . .

Dan welke dispositie het Uwe Excellentie moge behagen deswege

te nemen [1], moet zij Haar tevens rondborstig verklaren, dat het indienen der vijfjarige begrooting binnen den tijd, in Uwer Excellenties meergenoemde missive van den 20 Mei ll. N° 9, bepaald, buiten haar bereik is, en dat hoe grievend het voor de Regering zoude zijn indien Uwe Excellentie, na al de voorafgaande ophelderingen en inlichtingen bleef volharden bij Haar voornemen om een officieele klagte tegen de Regering bij den Koning in te brengen, zij, in de volle bewustheid van al gedaan te hebben wat in haar vermogen heeft gestaan om aan de haar opgelegde last te voldoen, zich met allen eerbied, en tevens met gelatenheid aan de uitspraak Zijner Majesteit zal onderwerpen."

De Commissaris-Generaal antwoordde bij missive d.d. 12 Juni 1826 N° 9, dat hij dan berustend zou wachten, doch gaf daarbij de volgende kenschetsende uiteenzetting, die tevens als eene soort van verontschuldigende verantwoording kon beschouwd worden:

Het is mij uit Uwer Excellenties missive van den 7^n^ dezer gebleken, dat de door mij gevraagde calculatieve berekeningen van de geraamde ontvangsten en uitgaven voor het loopende dienstjaar weldra in gereedheid zullen zijn, en dat ik tevens reden heb om mij met de toezending der vijfjarige begrooting, tegen een vroeger tijdstip te mogen vlijen, dan men tot dusverre had kunnen vermoeden. Met deze mededeeling genoegen nemende, zoude ik overigens Uwer Excellenties missive zeer wel onbeantwoord hebben kunnen laten, ware het niet dat ik mij verpligt achtte nader te betogen, dat de Indische Regering in een geheel erroneus denkbeeld verkeert, wanneer Zij vermeent mijne herhaalde aanmaningen in deze tot de voldoening aan 's Konings bevelen, als ongepast te moeten beschouwen, en zich zelve te kunnen vrijspreken van de nadelige gevolgen, die in de gegeven omstandigheden, vooral uit den verachterden en tragen gang der zaken, voor het beheer van 's Lands financiën moeten voortvloeijen.

Toen het Z. M. behaagd heeft bij Hoogstderzelver Besluit van 3 April 1825 N° 80 de opmaking eener vijfjarige begrooting en de opzending van dezelve vóór den 1^n^ Januarij 1826 aan het Ministerie van Koloniën te beveelen, geschiedde zulks op grond van de dringende noodzakelijkheid, die er bestond, om in het beheer der financiën eenmaal die orde en regelmaat te brengen, welke zoo zeer benoodigd was, om een einde te maken aan de bedriegelijke berekeningen, waarnaar, blijkens de uitkomst, de beraming der ontvangsten en uitgaven voor de Indische huishouding tot dus ver had plaats gehad, en op grond van de waarborg, die men, bij het nemen van kracht-

[1] N. Eerst de begrooting over 1826 óf de vijfjarige begrooting.

dadige maatregelen ter ondersteuning van de Indische kas, tegen nadeelige en onverhoopte resultaten in het toekomende verlangde te hebben.

Bij mijne komst in deze gewesten was het derhalve een mijner eerste zorgen om te vernemen, of en in hoeverre door de Indische Regering aan de bepalingen van het bovengemelde Besluit ware voldaan geworden, en bij het ontvangen van de nog meer verontrustende berigten, omtrent den steeds verergerenden staat van 's Lands finantiën gevoelde ik al meer en meer de noodzakelijkheid, om door het aanwezen van eene begrooting de verhouding der uitgaven tot minimum der gewone inkomsten zoo veel mogelijk geregeld te zien, en voedde den wensch, dat mijne verwachting in deze weldra zoude worden verwezenlijkt. Niet weinig zag ik mij dan ook te leur gesteld toen ik uit de deswege ontvangen mededeeling ontwaren moest, dat zich de bemoeijingen der regering nog tot zeer weinige punten en slechts tot eene oppervlakkige behandeling van het geheele onderwerp bepaald had, en dat het oogenblik, waarop een zoo noodzakelijk als belangrijk werk zoude zijn tot stand gebragt, nog te verre af was, om niet provisioneel in afwachting daarvan andere middelen aan te wenden, die door den droevigen stand der zaken en den bekrompen staat van 's Lands geldmiddelen geboden werden. Van daar dat ik besloot, gelijk het Uwe Excellentie bekend is, om, bij mangel eener geregelde begrooting, maandelijks een calculatieven staat der benodigde uitgaven, in verband met de geraamde inkomsten, te doen opmaken, en op voordragt der Regering te arresteren, ten einde niet geheel van alle leiding ontbloot te zijn, en zoo veel mogelijk, eene al te nadeelige uitkomst, ook nog gedurende dit dienstjaar, te kunnen verhoeden.

De steeds toenemende onevenredigheid tusschen de aangevraagde uitgaven (naar de tot dusverre veronderstelde, maar niet volgens den bekrompen staat der kassen gewijzigde behoeften berekend) en het wezenlijk bedrag der inkomsten overtuigden mij weldra van de noodzakelijkheid van een meer algemeen overzigt over de gepresumeerde baten en lasten van het geheele jaar te bekomen, en Uwe Exellentie ontving daarop mijne missive van den 1ⁿ April l.l. aan welker inhoud (dit zij in het voorbijgaan gezegd) van de zijde der Hoofd-Directie van Financien zeer gemakkelijk had kunnen voldaan worden, indien de wezentlijke behoefte, met in achtneming van alle mogelijke bezuinigingen en de reele inkomsten tot de grondslagen van de vijfjarige begrooting genomen waren. Indien ik echter in deze werkzaamheden, welke maandelijksch nieuwen tijd en arbeid vorderden, van de zijde der Regering die medewerking ondervonden had, welke ik van Haar verwachten konde, dan zoude ik welligt mijne aanvrage ter bekoming van de verlangde begroting nog eenigzins vertraagd of mijne aan-

schrijvingen altans eenigzins gematigd hebben, maar het zal, vertrouwe ik, voldoende zijn, Uwe Excellentie onder de aandacht te brengen, dat ik nog bij de regeling der uitgaven over de loopende maand eene aanzienlijke misrekening in de opgave der ontvangsten over de maand April heb aangetoond, die bij de Hoofd-Directie van Finantiën en bij de Regering beiden onopgemerkt gebleven waren, om te doen zien, dat ik veronderstellen konde dat de Regering Hare deliberatiën over de vijfjarige begroting onafgebroken doorzette, en dat ik dus, terwijl dit het geval niet scheen te zijn met eenig regt op de afdoening van dat werk heb aangedrongen. Ziedaar de aanleiding, die ik na vruchtelooze aanmaningen tot mijn schrijven van den 6ⁿ dezer gevonden heb.

Thans tot de eigentlijke beantwoording van Uwer Excellenties bovengenoemde letteren overgaande, zal ik mij tot de navolgende aanmerkingen bepalen, dat er mijns inziens geene meerdere moeijelijkheid hier dan elders bestaat om eene goede en geregelde begrooting over een enkeld jaar, en evenzeer over vijf jaren, op te maken, wanneer het minimum der ontvangsten, van de afgelopen dienstjaren berekend, tot de maatstaf genomen wordt, binnen welk de gewone uitgaven, met in achtneming van alle mogelijke bezuinigingen, en vereenvoudiging in het Bestuur moeten gebragt worden; dat op grond van de reeds door Z. M. bij Hoogstderzelver Besluit van 5 April 1825 N° 96 voorgeschreven bezuinigingen, en de verdere aanbevelingen dienaangaande aan het Indisch Bestuur gegeven het een der eerste zorgen der Regering had moeten zijn, om, in navolging van 's Konings bepalingen, groote maatregelen ter vermindering en inkrimping van de geheele Indische huishouding te beramen en vast te stellen; dat zoodanige ontwerpen, door de Regering voorgeschreven, tot grondslag en leiding hadden behoren te strekken van de werkzaamheden, waartoe de Directeur der Comptabiliteit en de Hoofd-Directie van Financiën bij de opmaking der begroting en dus tot de aanwijzing dezer geldmiddelen voor de vereischte behoeften eeniglijk kunnen geroepen worden; dat de wijze, waarop thans weder de opmaking en zamenstelling der bedoelde begrooting schijnt plaats te hebben blijkbaar doet zien, dat men geheel den ouden vorm gevolgd heeft, en dat dus wel eenige reeds ingevoerde bezuinigingen, maar geenzins de groote verminderingen, die in de kosten van het Bestuur in het algemeen, en van veele administratiën in het bijzonder, door gewigtige veranderingen kunnen gebragt worden, den grondslag hebben uitgemaakt, waarop de beraming der uitgaven in verhouding tot de gewone inkomsten heeft plaats gehad; dat indien met de vaststelling eener Begroting voor het loopende dienstjaar, even als bevorens tot aan de laatste maanden vertoefd wordt, het voorgestelde doel geenzins bereikt kan worden, en dat het alzoo weinig baten kan of er eene meerdere verhouding tusschen de wezentlijke inkomsten en de

geraamde uitgaven gebragt is, wanneer reeds alle de kosten van het Bestuur, voor den ouden vorm, en bij gebrek aan eene meer zekere handleiding hebben plaats gehad. Hoezeer ik geenszints met de Regering instemme, dat de door mij gevraagde opgaven ter regeling van de uitgaven voor het loopende jaar 1826, eenige reden tot vertraging in de opmaking der vijfjarige begrooting konde opleveren, zoo zal ik echter gaarne bij een spoedigen ontvangst derzelven voor dit laatste werk nog eenig uitstel gedoogen, in het vertrouwen dat hetzelve dan ook geheel aan de verwachting voldoen zal.

Het doet mij leed in alle de bovenstaande bijzonderheden te hebben moeten treden, doch vermits de Regering vermeent van Hare zijde geene aanleiding tot de beklaagde handelwijze te hebben gegeven, heb ik het van mijnen kant niet ongepast geacht, om Haar de gronden te doen kennen, waarop ik tot den genomen maatregel heb moeten besluiten.

Heeft de uitslag van een bijna tienjarig beheer dezer gewesten, de verachterde en droevige staat van 's Lands financiën, de ondermijnde welvaart dezer bezittingen nog niet bij een ieder de overtuiging doen geboren worden, dat men op eene geheel andere wijze, en op geheel andere grondslagen, de Indische huishouding moet inrigten en beheeren, het zij door het gevoel van de verpligting, die op elk ambtenaar in het bijzonder, en op ons allen gezamentlijk berust om, in navolging van onzen geëerbiedigden Koning, die Zijne wake zelfs aan de belangens van alle Zijne onderdanen opoffert, met onvermoeiden en onafgebroken vlijt, tot de vaststelling van al die maatregelen mede te werken, welke Z. M. in het belang van deze Landen vermeend heeft te moeten beveelen.

De Regering kan zich ook van mijne zijde verzekerd houden, dat ik mijne handelingen in deze, even min als alle anderen aan Zijner Majesteits kennis zal onttrekken, en dat ook ik met gelatenheid zal afwagten wat het den Koning behagen zal te beslissen, wanneer Z. M. zal vernemen, dat ik mij tot handhaving van Hare bevelen, en bij eene onverhoopte voldoening aan dezelve op Hoogstderzelver tusschenkomst bij het Indische Bestuur heb moeten beroepen.

Bij missive d.d. 5 Juli 1826 L. Vᵉ zond de Commissaris-Generaal ook deze correspondentie aan den Minister, „vermits ik", gelijk hij schreef over zijn betoog d.d. 12 Juni t.v. Nº 9 aan de Indische regeering, „van ter zijde onderrigt ben, dat er tegen de gedachte handelwijze, klachten naar Nederland zouden zijn opgezonden". De Landvoogd beweerde, banaal genoeg! de overtuiging te hebben zijn plicht te doen, vestigde er de aandacht op, dat de Regeering nu ook bezig was aan de begrooting voor 1826 „en dat de tijd en

moeite, welke daartoe gevorderd werden, op welken grond en om welke redenen, kan ik niet juist bepalen, haar belet hebben, om met de verdere bewerking der vijfjarige begrooting voort te gaan" (1). Omtrent de uitvoering van het koninklijk bezuinigingsbesluit van 5 April 1825 zou hij nader rapporteeren; doch hij kon reeds mededeelen, dat al de voorgeschreven bezuinigingen nagenoeg ten uitvoer waren gebracht, behalve de opheffing van den constructie-winkel te Soerabaja, waartegen generaal De Kock ernstige bezwaren had ingebracht. De Landvoogd zou plaatselijk deze aangelegenheid gaan onderzoeken. „Tot dit laatste", schreef de uit zijn evenwicht gebrachte, „had ik mij gevleid weldra in staat te zijn, en mijne reize derwaarts was tegen een zeer nabij zijnde tijdstip bepaald; dan eene zware ziekte, waarvan ik naauwelijks begin te herstellen, heeft mijn voornemen verijdeld en gebiedt mij de uitvoering van dit plan tot eene andere gelegenheid uit te stellen. Ziedaar de tweede maal binnen een kort tijdverloop dat ik in deze gewesten met de dood heb moeten kampen. — De uitgebreide omvang mijner werkzaamheden, de naauwe en steeds toeziende zorgen, die zij vorderen, de kommer, die zij in de gegeven omstandigheden veroorzaken, en de soms onaangename ontmoetingen, die daarmede verbonden zijn, gevoegd bij het ongewone van de luchtstreek in deze gewesten, hebben eene zeer nadeelige invloed op mij gehad, en mijne krachten zijn eindelijk voor de zelve bezweken. Mijne beterschap neemt echter thans dagelijks, hoewel langzamerhand toe, en terwijl ik Uwe Excellentie deze toezende, bevind ik mij nog bedlegerend. Intusschen zijn mijne aandacht en mijne zorgen weder op nieuw op de mij toebetrouwde belangens gevestigd en niets wensch ik vuriger, dan weldra weder in staat te zijn om voor 's Konings dienst te kunnen arbeiden, en den mij opgelegden, maar moeijelijken taak te hervatten."

Een half jaar later schreef Du Bus over zijne beide ongesteldheden een particulieren brief d.d. 16 Februari 1827 aan Mr. C. F. van Maanen, den welbekenden en even onsympathieken minister van Justitie. „Les nouvelles de ce pays", lezen wij daar (2), „sont de nature à ne pas faire envier la position où je me trouve, elles sont probablement communiquées à votre E: en raison de la confiance dont elle est justement honorée. Seul, c'est-à-dire sans soutien réel de personne *ici*, j'ai dû me roidir contre des obstacles de tout genre, vaincre

(1) De Landvoogd zou het later wel leeren bepalen: zie bl. 303.

(2) Zie *Brieven-Van de Graaff*, dl. III, bl. 31

des préjugés, déjouer des intrigues de toute espèce et me frayer à travers les écueils ma voie pour arriver à la connaissance des choses. La Providence a daigné me conserver et me soutenir, sans cela j'aurois succombé sous le poids qui m'opprimoit et cédé à l'une ou l'autre des deux maladies graves, que le climat et plus encore ma position m'ont fait essuyer. Mais si, comme j'ai maintenant lieu de l'espérer, je parviens à répondre aux intentions du Roi, mes peines et mes maux ne seront plus rien, je serai trop heureux d'avoir pu trouver cette occasion pour donner de nouvelles preuves de mon dévouement à sa personne et de lui offrir en ceci mon tribut pour les bienfaits dont il m'a comblé."

Bij missive d.d. 13 Juli 1826 N° 725 zond de Regeering het eerste resultaat harer werkzaamheid omtrent het begrootingsbeheer in, geteekend door Chassé. Het was van weinig omvangrijken aard, immers voor 1826: niet de begrooting voor Nederlandsch-Indië, doch slechts voor Java en Madoera. De begrooting sloot .... met een tekort van 8 millioen en de missive vroeg, dat de Commissaris-Generaal maar eerst eens moest zeggen, wat hij eigenlijk wilde: dan zou men zich beijveren de begrooting dienovereenkomstig te herzien. Daar de brief in substantie weergegeven werd door den heer Louw, dl. II van zijn *Java-oorlog*, bl. 108-109, vind ik geene voldoende vrijheid om hem in zijn geheel hier te doen afdrukken. Dit zij echter bijgevoegd. Nadat afschrift van het stuk in handen van den Minister was gekomen, werd het voorzien van twee kantteekeningen, vermoedelijk van Elout zelf; zij drukken kenschetsend uit, wat men op het departement in Nederland ervan dacht. De Raad geeft namelijk te kennen, dat waar Indië nu eenmaal georganiseerd is, men, behoudens weinig beteekenende bezuinigingen, niet daarin kan grijpen zonder de gansche organisatie met onvruchtdragende lamheid te slaan, terwijl wanneer men slechts geduld wil uitoefenen de vruchten zeker niet zullen uitblijven. "De ondervinding van alle tijden", luidt het dan verder, "de voorspoed waarmede de ondernemingen der Britsche etablissementen bekroond worden, mogen de overtuiging geven, dat het gewenscht evenwigt tusschen inkomsten en lasten, en de daarop te volgen voordeelen, in ondernemingen van zoodanigen omvang, alleen het werk van den tijd en van primitieve opofferingen kunnen zijn: dat, in één woord niet gemaaid kan worden, voor dat de grond bereid en bezaaid is." In margine staat hier: "dit is van Van de Graaf!!!". Dan zet het stuk uiteen, dat de Indische regeering den wensch had gekoesterd om op dien

weg van geduld en overleg tot volmaking der instellingen voort te gaan. Wel zouden meer uitgaven dan inkomsten vooralsnog noodig blijken, maar de Regeering meende „de ruime vergoeding van alle die opofferingen" te vinden „in de voordeelen, welke het onmisbaar gevolg moeten zijn van de volmaking der administratie van het schoone Java, en van de aanhoudende pogingen tot uitbreiding van nijverheid in deze gewesten, tot het openen van markten voor de voortbrengselen der Nederlandsche nijverheid....". Hier nu leest men in margine de schampere vragen: „afschaffing der landhuringen?", „entrepots?" (1).

Hoe de Commissaris-Generaal over zoo'n antwoord te moede was, blijkt uit zijn brief aan den Raad d.d. 15 Juli 1826 N° 6. De missive is mede in het aangeduide boekdeel bl. 109-111 in substantie teruggegeven, zoodat ik ook van dit uitgebreide stuk slechts met een paar woorden melding zal maken. „Leedwezen" werd betuigd; de Landvoogd zelf zou nu de taak van het in evenwicht brengen der baten en lasten ter hand nemen. De Indische regeering had zich niet gestoord aan het koninklijk besluit van 5 April 1825. Het deficit zou veel grooter zijn dan acht millioen. „Wie kan nogtans" — luidden de van onwil beschuldigende vragen, die hij ter beantwoording aan den Raad overliet — „beter dan de Regering, en dan elk individueel lid derzelve, onder wiens oog de eerste fundamenten gelegd zijn en het geheele gebouw der Indische huishouding is opgetrokken, en bij den waukelenden staat van hetzelve, de overtuiging bekomen, dat men aanvankelijk van een verkeerd beginsel is uitgegaan, dat de middelen te kort schieten en onevenredig zijn aan het voorgestelde doel en dat de oude weg verlaten, en er van een geheel nieuw beginsel moet worden uitgegaan, om het verloren evenwigt tusschen inkomsten en lasten te herstellen? en wie anders, dan de Regering is meer bevoegd, en beter in staat, om met kennis van zaken, de redmiddelen aan te wijzen, die het kwaad kunnen stuiten en genezing aanbrengen?" Op deze regelen staat in het afschrift op Koloniën in margine aangeteekend met Elout's hand, meen ik, „Juist, maar men wil niet." — De Landvoogd vond het in strijd met zijn eer, enz. om „den wanhopigen staat van de Indische geldmiddelen", „eene zoo droevige uitkomst van een tienjarig beheer dezer gewesten", „den kommervollen staat

(1) Elout's ontevredenheid over de entrepôt-quaestie, leest men op bl. 267 tervóór

van 's Lands geldmiddelen" maar rustig te blijven aanzien. Nu moest elk der leden van de Regeering zijn gevoelen schriftelijk ontwikkelen ten aanzien van de opmaking der vijfjarige begrooting en wel ten einde den Landvoogd in de gelegenheid te stellen: "om betrekkelijk een zoo belangrijk onderwerp als het onderhavige de meest mogelijke inlichtingen in te winnen en tevens voor te komen, dat niet een of ander in zich zelve belangrijk, doch niet bij meerderheid van stemmen aangenomen voorstel onbekend en onaangeteekend blijve". De Kock zal zich daar op Midden-Java in de handen gewreven hebben!

Dat de Landvoogd — bovendien reeds van nature "cholerisch van temparement en ziekelijk van gestel" met "de(n) opvliegende(n) aard van den Belg" [1] — eigenlijk razend van drift was over hetgeen hem de Raad van Indië nu had geleverd, blijkt nog beter uit zijn rapport d.d. 16 Juli 1826 Ir Z2 *Geheim* aan den Minister. Te kennen gevende, dat hij van het college een degelijk werkstuk verwacht had, berichtte hij:

Maar het grieft mij Uwe Excellentie te moeten melden, dat juist het tegendeel van dien heeft plaats gehad, en dat ik bij de aanvankelijke herstelling uit eene zware ziekte, het hartzeer heb moeten ondervinden, van te zien, dat noch de stellige bevelen des Konings, noch de bepaalde voorschriften van Uwe Excellentie, noch mijne herhaalde aanmaningen iets gebaat hebben, om het Indisch Bestuur geheel andere denkwijzen aangaande den kommervollen staat der zaken in te boezemen en hetzelve tot de overtuiging te brengen, dat geheel andere beginselen tot grondslag en leiding in het beheer der financiën en de regeling der uitgaven, moeten worden aangenomen, om den verderen voortgang van het kwaad te stuiten, en het verloren evenwigt tusschen baten en lasten te herstellen.

Ten bewijze hiervan werden de begrootingsstukken overgelegd, die op een aanzienlijk tekort wezen. Dan leest men de volgende merkwaardige uiteenzetting:

De staat der zaken derhalve beschouwd en genomen gelijk die thans is, laat ik Uwe Excellentie zelve oordeelen, hoe ik te moede ben, wanneer ik naga, en thans de droevige maar zoo stellige ondervinding heb, dat de Indische Regering weigerachtig blijft, om met mij tot één doel, in het belang dezer Landen, de handen in een te

(1) De *Java-oorlog* van E. S. de Klerck, dl. IV (1905) bl. 89 en dl. V (1908) bl. 534.

slaan, en steeds voortgaat, met den ouden weg te volgen, die eindelijk tot de instorting van het geheele Staatsgebouw leiden moet, en met hare handelingen en oogmerken, die door stellige resultaten zoo onwederlegbaar wedersproken worden, in schoone woorden en bespiegelende tafreelen voor te dragen. Uwe Excellentie beslisse zelve, wat men van den tijd, tot herstel van 's Lands finantiën, te wachten heeft, bij eene afnemende welvaart, bij eene vermindering van inkomsten, en bij de toenemende behoefte aan meerdere uitgaven, en zij zal, vertrouw ik, den maatregel moeten billijken, waartoe ik pligtshalve ben overgegaan, om een einde aan den tegenwoordigen gang der zaken te maken en tot geheel andere uitkomsten te geraken. Dezelve is vervat in de missive onder dagteekening van gisteren aan den Heer Luitenant Gouverneur Generaal, door mij geschreven.....

De uitslag van de daarbij voorgeschreven verrigtingen zal mij als nu doen blijken, in hoeverre de Regering bij voortduring vermenen zal zich op hare ongehoudenheid en onbevoegdheid tot het aanwijzen van de redmiddelen, die het kwaad, door haar zelve gesticht, stuiten kunnen, te moeten beroepen, dan wel eindelijk de overtuiging bekomen, en hare verpligting gevoelen, om van gedachte en handelwijze te veranderen, wil zij bij voortduring aanspraak maken op het vertrouwen, hetwelk men tot nu toe nog vermeend heeft in haar te moeten stellen. Doch ook deze maatregel was, gelijk van zelve spreekt, niet voldoende, om het dreigend gevaar van het oogenblik af te wenden, en de jammerlijke uitkomst te verhoeden, die de voorgedragen begrooting voor het loopende dienstjaar heeft opgeleverd.....

Zie daar Hoog Edel Gestrengen Heer in korte woorden vermeld, hoedanig het thans met het beheer der Indische finantiele belangens gesteld en geregeld staat. Heb ik mij in de verpligting bevonden, om de handelingen van het Indisch Bestuur in deze in een zoo ongunstig daglicht te stellen, zoo mag ik daarbij niet afzijn, Uwe Excellentie onbewimpeld te verklaren, dat ik de hoofdoorzaak van het kwaad zelve, aan den overwegenden invloed van den Heer *Van de Graaff* moet toeschrijven. Steeds gehecht aan de beginselen, welke hij jaren lang, niet ter opbouwing en versterking, maar ter ondermijning van het Indisch Staatsgebouw heeft gekoesterd en doorgedreven, doof en onvatbaar voor alle leiding en overtuiging, blind als 't ware bij het zien van de stellige en sprekende bewijzen, die van alle kanten het geliefkoosd stelsel van dien ambtenaar openlijk aanklagen, is dit Lid van den Raad, in de gegeven omstandigheden, de geen, wiens stem alleen gehoord, wiens wil alleen gevolgd wordt. Te vergeefs zie ik dan ook ten laatste, dat ik mij met eene gunstige medewerking zijnerzijdsch heb mogen vleijen, en verdwenen zijn de vooruitzigten, die ik mij, op grond van de mondelinge verzekeringen van den Heer *Van de Graaff* ontvangen, had mogen voorspellen, en op welke wijze

nog het meer gunstig gevoelen gevestigd was, hetwelk ik Uwe Excellentie bij mijne geheime missive van 31 Mei 1826 zoo blijmoedig mededeelde ([1]). Deszelfs volgeling en aanhanger is de Heer *D'Ozij*, wiens invloed weinig, doch wiens steun voorzeker in eene vergadering (gelijk dezelve thans is zamen gesteld) van vier leden veel afdoet, en indien er tot eenen maatregel moet worden overgegaan, houde ik het, in de gegeven omstandigheden daarvoor, dat de verwijdering van een paar leden uit den Indischen Raad, die, willens en wetens, het kwaad stichten, en het goede verwerpen, in het belang van een verbeterd en doelmatig beheer dezer gewesten, als de meest raadzaamste moet worden beschouwd,

Het gebeurde in deze zoude mij dan ook spoedig tot zoodanigen stap doen besluiten. Van de medewerking van den Heer *Muntinghe* durve ik mij bij voortduring eenig goeds voorspellen; dit Lid heeft mij persoonlijk verzekerd aan de beklaagde handelwijze der Regering geen dadelijk deel te hebben genomen, en hij bekent tot dusverre in zijne inzigten aangaande het beheerstelsel dezer bezittingen te hebben gedwaald, en niets vuriger dan eene heilzame verandering in hetzelve te wenschen en tot het daarstellen daarvan met alle krachten te willen medewerken. Moge 's mans goede voornemens versterkt en zijne woorden door daden bevestigd worden! — De heer *Chassé* is, gelijk Uwe Excellentie bekend is, een man op wiens trouw en welmenende inzigten en bedoelingen men volkomen kan staat maken, doch juist niet die geen, welke aan het hoofd der gedachte vergadering aan eenen veel vermogenden en kunstmatigen invloed, een genoegzaam tegenwigt kan stellen, of de beraadslagingen zoodanig kan leiden, dat de plans van eene doordrijvende partij daardoor kan worden verijdeld of omvergeworpen. — Eindelijk moet ik Uwe Excellentie nog eene omstandigheid mededeelen, die ter mijner kennis gekomen is, en ongetwijfeld voor een gedeelte tot de zonderlinge en tegenstrevige handelingen der Regering heeft aanleiding gegeven; zij is deze: dat sommigen ambtenaren, waaronder Leden van het Hoog Bestuur, het gevoelen niet vreemd is, dat Zijne Excellentie de afgetreden Gouverneur-Generaal, Baron *van der Capellen*, bij deszelfs aankomst in *Nederland* genoegzamen invloed zal hebben, om het Gouvernement tot andere inzigten ten aanzien van den staat dezer gewesten te brengen, en aan hetzelve overtuigend te bewijzen, dat de zaken, gelijk zij onder het Bestuur van dien Hoogen Ambtenaar bestonden, op den zelfden voet hadden behooren te blijven en daarop alsnog zoo veel mogelijk moeten worden teruggebragt.

De geen nu, die deze geliefkoosde stelling is toegedaan, neemt

([1]) Men leze de op bl. 313 wedergegeven missive nog eens over, ten einde te begrijpen, wat deze landvoogd verstond onder *blijmoedigheid*!

alleen zijn invloed te baat, om te bewerken, dat er buiten de reeds vastgestelde zoo min mogelijk nieuwe veranderingen worden ingevoerd; een ander volgt dien zelfden weg, uit vreze, voor het geen eene tegengestelde handelwijze konde opleveren, wanneer dat gevoelen in der daad eens werd verwezenlijkt; een derde handelt zóó en niet anders, uit loutere onverschilligheid, en van daar dat in dusdanige omstandigheden het onmogelijk is en blijft, om met vereende krachten tot één doel mede te werken.

Ik ben mij zelven bewust van mijne zijde niets verzuimd te hebben, wat strekken konde, om van den aanvang mijns Bestuurs af, de Regering de meest mogelijke zorg en oplettendheid, in het beheer der Financiën aan te bevelen, en haar met de gedachten gemeenzaam te maken, om zulks op de minste details toe te passen: van daar dan, dat ik tot dusverre geene uitgaven hoegenaamd dan op mijne autorisatie heb willen gedogen; ik had mij gevleid, dat die handelwijze de aandacht der Regering zoude hebben getroffen, en haar van de noodzakelijkheid overtuigd, om met mij vereenigd te werk te gaan, en één weg tot herstel van 's Lands financiën te bewandelen. Het tegendeel is mij thans gebleken, en mij blijft niet anders overig, dan mij een aantal meerdere werkzaamheden dagelijks te getroosten en met verdubbelden ijver en zorg voor de belangens van de Indische huishouding alléén te waken. — Moge deze mijne pogingen eindelijk met den gewenschten uitslag worden bekroond!

Prachtig is hier onwillekeurig geteekend de houding van Muntinghe, den slimmert, die overal maar doorkruipt (1)! En dan deze schildering van de overige regeeringsleden, bij den neus geleid door Van de Graaff, die, gelijk deze zelf eene maand later naar Holland zou schrijven, "de zonden Israels alleen droeg" (2)! De gedachte, dat Van der Capellen in Holland het Opperbestuur wel van meening zou doen veranderen, en die voor Du Bus als eene nachtmerrie werkte, bestond inderdaad, althans bij Van de Graaff en men zal zich daarover zeker weleens uitgelaten hebben. Toen Du Bus nog niet opgetreden, maar wel reeds verwacht werd, schreef o.a. Van de Graaff d.d. 14 Januari 1826 naar Holland aan zijn zwager (2): "Gij zult zeker vele ongunstige berigten van Indie en van de administratie

(1) Men zie over hem mijne *Brieven-Van de Graaff* dl. I, bl 27-29 en de verbetering in het Alph. reg dl II, bl 55, noot 1 Volgens *Oude Indische Families* door W Wijnaendts van Resandt in het *Maandblad van het Genealogisch-heraldiek genootschap de Nederlandsche Leeuw*" 1905 is de *Muntinghe*, voorkomende op bl 81 van brief N° 50, dl. II niet de Raad van Indie, maar een naamgenoot

(2) *Brieven*, dl II, bl 281

van den Baron Van der Capellen als gouverneur-generaal vernemen. Men zal u waarschijnlijk ook niet verbergen, dat ik voor den man gehouden word, die hem slecht geraden heeft. Men heeft den Koning zóó ver gebragt, dat hij het zenden van eenen commissaris speciaal noodig geoordeeld heeft. Maar geloof van al die praatjes niets. De zaken zijn zooals ik ze u altijd afgeschilderd heb: deugdzaam en goed. Temporaire belemmeringen worden thans ondervonden, doch de oorzaken daarvan liggen noch in deficits ([1]), noch in eene verkeerde administratie. De tijd zal alles ophelderen ..... De gouverneur-generaal Van der Capellen, die vele vijanden in Holland schijnt te hebben, zal, indien hij zijn leven en zijne gezondheid behoudt, met het licht der waarheid gewapend, hen allen beschamen. Er is geene daad van zijne regering, die hij met luister niet zoude kunnen verdedigen en regtvaardigen. Zijn groote vijand schijnt te zijn de minister Elout. Men zal het onweder op mijn hoofd willen doen losbarsten, maar wees daaromtrent volkomen onbezorgd. Mijn gedrag is onberispelijk en van alle zijden gedekt. Ik heb nog over geenen enkelen stap of over eene enkele daad het minste berouw." En altijd het er voor houdende, dat slechts de Koning door verkeerde voorlichting op een dwaalspoor was, verwachtte hij alles van Van der Capellen's komst in Nederland en van dien door het Raadslid gestelden brief der Indische regeering aan den Koning, vermeld op bl. 273, "welke waarlijk een meesterstuk is", had vriend Bousquet geoordeeld ([2]).

Wat deed nu de Raad van Indië op 's Landvoogds scherpe vermaning van 15 Juli? Eenvoudig er het zwijgen aan toe! Ja, dit meende althans de geheel uit zijn evenwicht gebrachte Commissaris. Maar is zulk een verwijt wel billijk als op de vordering der daar bedoelde gewichtige werkzaamheden na veertien dagen geen antwoord is gekomen? De heer Du Bus meende het. Vandaar dat fameuse schrijven d.d. 29 Juli 1826 N° 20 aan de Indische regeering, "zooals", gelijk Van de Graaff naar Holland berichtte, "ik er nog nimmer een gelezen heb". Ik heb dat met verwijten beladen schrijven in zijn geheel teruggegeven in mijne *Van de Graaff-Brieven*, dl. I, bl. 206-203, doch ik wensch hier nog de aandacht te vestigen op mijne

(1) Nota bene!

(2) Bousquet dit aan Van de Graaff schrijvende in Januari 1826 (*Van de Graaff-Brieven*, dl. II, N° 180), heb ik ten onregte vermeend, dat met het „meesterstuk" bedoeld werd nog een brief van Van de Graaff aan den Koning (zie *Brieven*, dl. II, bl. 284, noot 2). Bousquet heeft echter op het oog het concept van den brief, waartoe besloten was d.d. 1 November 1825.

aanteekening bl. 200 noot aldaar, waarin ik mijn vermoeden uitsprak, dat slechts toorn over het stilzwijgen, en niet, gelijk de heer Louw vermoedde, het weglaten van eenige passages uit een voor generaal De Kock bestemd stuk, de oorzaak is geweest van die al heel weinig magistrale *laatste* waarschuwing! De juistheid van mijn vermoeden heb ik namelijk nu bevestigd gevonden, in de geheime depêche des Landvoogds d.d. 31 Juli 1826 l[r] G[3], waarbij hij het afschrift van zijn schrijven d.d. 29 Juli den Minister aanbiedt ([1]). Het luidt in haar geheel als volgt:

Bij missive van den 16[n] Julij ll. l[r]. Z[2] ([2]) had ik de eer Uwe Excellentie te doen toekomen kopij eener missive in d.d. 15 Julij N° 6 ll. aan den Heer Luitenant Gouverneur Generaal geschreven, betrekkelijk de opmaking der vijfjarige begrooting en het ontwerp van een geheel verbeterd en vereenvoudigd stelsel van Bestuur voor Nederlandsch Indië ([3]). Op deze aanschrijving heb ik van de Regering niet een eenig antwoord ontvangen, maar zij heeft, naar het schijnt, vermeend, zich bij een bloot stilzwijgen te kunnen bepalen. Intusschen worden alle loopende zaken door haar op den gewonen voet behandeld; en zonder een onafgebroken, maar moeijelijk toezigt van mijne zijde, zouden de uitgaven steeds op den gewonen voet blijven plaats hebben, en alle de handelingen van de Regering dragen bij voortduring het kenmerk van weinige belangstelling in eene verandering van zaken. Mijne laatste en hierboven genoemde missive is dan ook nog door eene latere van dien achtervolgd geworden; dit stuk wordt Uwe Excellentie hierneven kopielijk aangeboden; hetzelve bevat eene korte, maar zakelijke zamentrekking van alle de grieven, die de houding en het gedrag der

([1]) In mijne *Van de Graaff-Brieven* dl I, bl 205 schreef ik: „Minister Elout, afschrift ontvangende van 's Landvoogds schrijven aan den Raad d d. 29 Juli, *vond weliswaar de manier van zeggen slechts half goed*, doch zag in ieder geval duidelijk, *dat van samenwerking geene quaestie meer kon zyn.*" — Op het eerste door mij gespatieerde dezer aanhaling had ik het oog bij mijne aanteekening in noot 3, bl. 302; overigens heeft de Gouv.-Gen zelf zijn „afwijken van den gematigden toon" willen verontschuldigen, gelijk wij op bl. 339 van hoofdstuk XVI (op bl 302 r 3 v. o. van den tekst staat ten onrechte XV) kunnen lezen — En wat het tweede door mij gespatieerde aangaat, wij zullen hierna zien, dat het koninklijk ontslag-besluit van 1 December 1826 reeds is voortgevloeid uit 's Landvoogds klachten d d 31 Mei, 5 Juli, en 16 Juli, in a w. onafhankelijk van de nadere klacht, vervat in de depêche naar Nederland van 31 Juli, waarbij het afschrift van het schrijven van 29 t. v. aan den Raad, werd overgezonden. De waarheid is, dat deze depêche met hare bijlage werd gedeponeerd, gelijk ik nader zal vermelden in noot 3 bl. 343 van hoofdstuk XVII

([2]) Zie bl 325

([3]) Verg. bl. 315-316

Indische Regering gedurende mijn aanwezen in deze gewesten bij mij heeft opgewekt; het is tevens de voorbode van strenge en krachtdadige maatregelen, die ik mij zal verpligt zien tegen dezen en genen hoogen ambtenaar, wiens pogingen en oogmerken om 's Gouvernements inzigten tegen te werken, mij thans genoegzaam gebleken zijn, te nemen: maar het is ook de laatste aanmaning, die de Regering in de gegeven omstandigheden van mij ontvangen zal. Uwe Excellentie zal in der tijd nader worden bekend gemaakt, met de gevolgen, die uit den tegenwoordigen stand der zaken, op de een of de andere wijze, zullen voortvloeijen.

Van de Graaff ijlde andermaal naar Buitenzorg, daar hij zich de beschuldigingen „moest aantrekken", berichtte hij zijn zwager (1). Het begin der ontvangst was vriendelijk, maar toen het Raadslid tot de reden van zijne komst overging, veranderde de Landvoogd dadelijk van houding en kon Du Bus ter nauwernood zijn toorn bedwingen. In drift werd Van de Graaff rondweg toegevoegd, dat hij den gouverneur-generaal Van der Capellen geregeerd had: dat hij hetzelfde getracht had bij den luitenant-gouverneur, generaal De Kock te doen; dat hij de Indische regeering bestuurde; en dat hij slechts tijd zocht te winnen in de hoop, dat de komst van baron Van der Capellen in Nederland te weeg zou brengen, dat de bevelen, door den Koning gegeven, zouden worden veranderd. — Van de Graaff vroeg of hij baron Van der Capellen persoonlijk kende? — „Neen weinig", was het antwoord, „maar die hem kennen, houden hem voor zwak en voor iemand, die zich laat leiden." — Het Raadslid wees er op, dat iedereen onbelemmerden, vrijen toegang tot den Gouverneur-Generaal had gehad, en dat het dus bezwaarlijk zoude zijn geweest hem te misleiden. „Juist", was het antwoord, „de laatste had altoos gelijk" (2). — Van de Graaff vroeg, welke rol toch de leden der Regeering moesten spelen, indien zij zich door hem, Van de Graaff, lieten besturen? Het antwoord was: „De heer Chassé is een goed oud man, monsieur Muntinghe est un homme de grands moyens, mais qui n'aime pas

(1) *Brieven* dl. II, bl 292. — Wat verder hierboven over het bezoek bij Du Bus volgt, is ontleend aan een brief van Van de Graaff, aldaar bl 292-294

(2) Opmerkelijk, dat reeds d.d 19 Juli 1821 Bousquet in eene booze bui aan Van de Graaff schreef (*Brieven*, dl. II, N° 100): „Ik zie daarenboven ook weder bij deze gelegenheid bevestigd, hetgeen ik reeds lang soupçonneer, dat is, dat onze edele Vriend, met alle zijne uitnemende hoedanigheden, geen eigen gevoelen heeft, en dat degeen, die het laatste spreekt, altijd gelijk bij hem heeft."

à travailler et monsieur D'Ozij....", — Van de Graaff kon niet verstaan, wat Du Bus van dezen zeide. Altijd bedaard blijvende, trachtte het Raadslid het ongerijmde der opvattingen aan te toonen, uit de omstandigheden, het karakter van den vertrokken landvoogd en de verhouding, waarin de raadsleden tot hem, Van de Graaff, stonden: zijne weinige aanrakingen met de ambtgenooten; zijne geïsoleerde levenswijze; de aan onmogelijkheid grenzende onwaarschijnlijkheid, dat hij ooit iets meer in Indië kon worden dan hij was, enz.; maar niets mocht baten. Zijne eerlijkheid zeide Du Bus niet in twijfel te trekken; ook beschouwde hij hem niet als een intrigant: „parceque si j'avais eu cette opinion de vous, je ne vous aurais pas reçu chez moi". Maar hij, Van de Graaff, had de zucht om te regeeren: hij had een stelsel helpen opbouwen, hetwelk hij trachtte staande te houden, enz. — Toen het Raadslid zag, dat er niets op den Landvoogd te winnen was, namen zij van elkander afscheid „en de scheiding was wederom vrij beleefd", berichtte Van de Graaff.

Ook de aangevallen Indische regeering als college liet zich niet onbetuigd. Bij schrijven d.d. 1 Augustus 1826 N° 832 richtte zij zich verweerend tot den Landvoogd, hetgeen van dezen uitlokte zijn laatste woord in het conflict d.d. 2 Augustus 1826 N° 13. Al de leden van de Regeering hadden den brief van 1 Augustus onderteekend, namelijk Chassé, Muntinghe, Dozij, Van de Graaff, behalve dus De Kock, — hij trof het wel! — die nog maar altijd op Midden-Java was en aan wien het stuk werd medegedeeld. In het werk van den heer Louw, dl. II, bl. 113-114 is ook dit ongehoord door Du Bus' onhandig optreden uitgelokt twistgeschrijf teruggegeven. De Commissaris-Generaal deed er bij depêche d.d. 9 Augustus 1826 l^rP^3 mededeeling van aan den Minister. „Uwe Excellentie", besloot dit schrijven, „zal als van zelve kunnen oordeelen, hoe verre de zaken gekomen zijn en of ik mij niet in het belang van den dienst verpligt vinde, om tot krachtdadige maatregelen over te gaan."

Welke zouden die *krachtdadige maatregelen* in de eerste plaats zijn? Voor hem lag art. 3 zijner instructie, dat, naar wij uit bl. 302-303 weten, den Commissaris vermaande indien mogelijk de achtbaarheid der Indische regeering te ontzien, en *mitsdien aanbeval:* „om in den loop zijner zending, tot *geene* strenge maatregelen over te gaan, dan wanneer eene onverhoopte tegenstreving of flaauwe medewerking van haren kant zulke maatregelen mogt noodzakelijk maken".

Dat geval deed zich nu juist voor, of kon het Opperbestuur er soms ook anders over oordeelen?? 's Landvoogds weifeling in deze werd in dezelfde maand Augustus weggenomen door de ontvangst der op bl. 218 vermelde ministerieele depêche, die hem uitdrukkelijk machtigde tot de verwijdering van de raadsleden Van de Graaff en Dozij, maar slechts wegens een incident, dat nog was voorgevallen onder het bestuur van den vorigen gouverneur-generaal en waarin arme Dozij ongelukkig mede was betrokken geworden. Op dat stuk heeft niettemin de Commissaris-Generaal beide heeren naar Nederland gezonden. Hij ontleende alzoo slechts daaraan de vrijmoedigheid om te doen, wat hij in dit opzicht voor den gang der zaken wenschelijk achtte, ofschoon een koninklijk besluit van 13 September 1825 N° 80 hem de bevoegdheid tot ontslag schonk, gelijk de Minister bij een op bl. 340 te noemen rapport aan den Koning d.d. 26 November 1826 l[a] H N 269 *Geheim* in herinnering zou brengen.

Hoofdstuk XVI.

Het verzet in den Raad van Indië gebroken.

Herinneren wij ons, dat terwijl de op bl. 218 medegedeelde ministerieele depêche d.d. 18 Februari 1826 den Commissaris-Generaal de vrijheid gaf tot „opzending" van Van de Graaff en Dozij, de Minister daarin toch de verwachting had uitgesproken, dat hunne bekendheid met 's Konings ongenoegen voldoende zou blijken om de heeren op den goeden weg te brengen. Waarom *opzending* en niet eenvoudig, indien noodig, ontslag? — Vermoedelijk nog een onwillekeurig voortleven van Compagnie's herinneringen. Volgens haar kon men onze bezittingen beschouwen als *één* groot particulier kantoor, waaruit men de dienaren wegzond, dus naar Nederland deed terugkeeren, als men ze niet langer gebruiken wilde, gelijk Van de Graaff's eigen vader ook had ondervonden (1)! Nu echter waren immers de staatsrechtelijke toestanden zoo geheel anders geworden? Wettelijk zeker; maar, zonder het te willen of er zich eenigszins rekenschap van te geven, was met de stichting der Handelmaatschappij, om de woorden van Van der Capellens's vriendenkring te gebruiken..... de *driestheid der Middeleeuwen* andermaal aan het opkomen.

(1) Zie *Van de Graaff-Brieven*, dl. I, bl. 12.

De Landvoogd ontving de ministerieele depêche in het laatst van Augustus 1826, alzoo in dezelfde maand, dat door hem zijn laatste woord was gesproken. Hij had nu een wapen in de hand, waarmede hij treffen kon, zonder weer zelf als den kwaden man zich te toonen ([1]): immers de maatregel gold eene gebeurtenis, niet onder zijn bestuur voorgevallen. Dat hem enkel de bevoegdheid, niet de stellige last, was gegeven om de straf toe te passen, behoefde niemand te weten, al werd het ten slotte ook vermoed ([2]). Zoo dan ontving op den 28ⁿ Augustus de waarnemend voorzitter van den Raad van Indie, de heer Chassé, een „zeer geheim" briefje van den Landvoogd, dat ter begeleiding diende van een pakket geadresseerd aan den Luit.-Gouv.-Gen in Rade ([3]). Dit pakket moest geopend worden op de eerstvolgende vergadering van den Raad en niet dan in de vergadering zelve in tegenwoordigheid van alle leden (op generaal De Kock na), die tot hare bijwoning uitdrukkelijk zouden worden uitgenoodigd.

De vergadering vond plaats op den 29ⁿ. Het pakket hield in een brief van den Landvoogd, waarin werd medegedeeld, dat de raadsleden Van de Graaff en D'Ozij, blijkens ministerieele lastgeving, naar Nederland werden opgeroepen, ten einde aan den Koning rekenschap te geven over hunne handelwijze in zake de koffieleverantie aan *Rotterdams Welvaren* ([4]). Van de verklaring der aldus opgeroepen leden, dat zij zich eerbiedig aan dezen last onderwierpen, werd proces-verbaal, staande de vergadering, opgemaakt; men ging vervolgens tot de gewone zaken over, alsof er niets gebeurd ware. „Bij het scheiden der vergadering, waarbij steeds eene koude deftig-

(1) Verg. bl. 304.

(2) „Ook zijn er sommigen, die denken, dat de Commissaris-Generaal het in zijne magt heeft gehad om al of niet aan het Koninklijk bevel ten onzen opzigte gevolg te geven, maar dat Zijn Excellentie beter heeft geoordeeld zich van ons te ontlasten, die hij meende, dat in zijne oogmerken niet wilden mede werken" — Brief d.d. 22 September 1826 van Van de Graaff aan zijn zwager Verschuur, in *Brieven*, dl. II, bl. 295.

(3) Dat het geweest is den 28sten Augustus schrijft Van de Graaff (*Brieven* dl. II, bl. 296); *Louw* t. a. p. dl. II, bl. 119 geeft daarentegen op den 27ⁿ. — Waar beiden overeenstemmen in de mededeeling, dat de raadsvergadering op den 29ⁿ plaats vond, houd ik het met Van de Graaff, op grond (ofschoon hij zich met den datum vergissen kan, vooral én bij den toestand, waarin hij schreef, én bij het feit, dat zijn particuliere brief eerst geschreven werd den 22ⁿ September) dat hij in dien brief er aan toevoegt, dat de vergadering plaats had *den volgenden dag*, eene bijzonderheid, die minder voor vergissing vatbaar is.

(4) Den inhoud van 's Landvoogds schrijven in het breede bij *Louw*, dl. II, bl. 120-121.

heid plaats heeft", verhaalde Van de Graaff in zijn brief hierover aan zijn zwager in Holland ([1]), „trok ik mij eenigszins op eenen afstand terug, om de oude leden te laten vooruit gaan, doch mijn ambtgenoot Muntinghe zocht mij op, en beide mijne handen drukkende, nam hij sprakeloos afscheid van mij, terwijl hem de tranen langs de wangen stroomden. Den volgenden dag ontving ik een bezoek van hem, waarbij hij wederom herhaaldelijk zeer aangedaan was. Trouwens hij heeft mij sedert tien jaren gekend, en, beter dan iemand, de geheimste drijfveeren mijner handelingen kunnen beoordeelen. Hij weet hoe ik steeds ten zijnen opzigte heb gehandeld, en zijn geweten moet hem luid genoeg zeggen, hoe hij mij daarvoor heeft beloond. God besture zijn hart, opdat hij zijne uitnemende talenten beter bestede ten nutte van Vaderland en Koning, dan hij het in de laatste jaren gedaan heeft. Ik ben, althans van mijne zijde, hartelijk van hem gescheiden en heb hem na dien tijd niet weder gezien, zijnde hij twee dagen daarna naar Samarang vertrokken" ([2]).

Chassé, oudgast, dus met wien Van de Graaff het nooit goed had kunnen stellen, ijlde nog in den avond van denzelfden 29n Augustus naar Buitenzorg. „Is het u bekend", haastte zich algemeene secretaris Bousquet den 30n des morgens aan vriend Van de Graaff te melden ([3]), dat vader Chassé, die gisteren zijn voornemen had aangekondigd om zich heden naar Buitenzorg te begeven, reeds gisteren avond om 5 uur derwaarts is vertrokken? Is dit het gevolg van eene nadere afspraak met u, of zoude de oude Heer beducht zijn geweest, dat gij beiden hem misschien voor zoudt zijn?"

Den 5n September namen de opgeroepenen voor het laatst zitting in den Raad. Op hun verzoek werden zij van alle verdere werkzaamheden ontslagen en bij gouvernementsbesluit d.d. 9 September 1826 vervangen door twee waarnemende leden: „In aanmerking nemende de afwezigheid van de beide Raden van Indië Van de Graaff en D'Ozy, welke op *Hoogen last* naar Nederland staan te vertrekken", gelijk de *Bataviasche Courant* van den 13n d.a.v. onkiesch genoeg en geheel overbodig, met loopend schrift den volke kond deed!

Beide heeren begaven zich naar Buitenzorg om hunne opwachting bij den Landvoogd te maken. Zij werden nu „zeer vrienddelijk

([1]) *Brieven* dl. II. bl. 296, No 191.
([2]) Voor de commissie met N. Engelhard naar Jogja.
([3]) *Brieven* dl. I. bl. 205.

ontvangen", en men scheidde "in vriendelijke termen", gelijk Van de Graaff mede naar Holland berichtte.

In allen deele geschikte personen om hunne plaatsen in te nemen, waren er, naar 's Landvoogds oordeel, in Indië zelf niet; hij had daarom d.d. 24 Augustus 1826 particulier Elout verzocht, dat er twee leden uit Nederland zouden worden gezonden. In afwachting hiervan wees hij directeur-generaal Goldman en schout-bij-nacht Melvill van Carnbée (¹) aan als waarnemende leden, dus met behoud der functiën aan hunne hoofdbetrekking verbonden. Eene depêche van 6 September 1826 l^r D⁴ gaf van een en ander den Minister kennis.

De verwijderden namen passage op een ten ondergang gedoemd schip, dat o. a. N. Engelhard in 1825 uit Holland had overgevoerd, de *Java Packet* (²). Het was een te Amsterdam in 1820 gebouwd fregat. Toen het zijne eerste reis naar Batavia volbracht had, werd deze gebeurtenis gevierd in een lied, te zingen op de wijze van *Wien Neerlandsch Bloed!!*, bestaande uit drie coupletten van acht regels, en voorafgegaan door dertien coupletten van 7 regels! Deze fraaie ontboezeming, aan den Nederlandschen ondernemingeest gericht, werd uitgestort in de *Bataviasche Courant* van 1 Maart 1821.

Den 2ⁿ November 1826 zeilde men van Batavia. Tegen de gebruiken van dien tijd werd het vertrek van de beide raadsleden met stilzwijgen in het officieele blad voorbijgegaan. Van velen ontving echter Van de Graaff, gelijk hij naar Holland berichtte, "treffende blijken van toegenegenheid en deelneming", aldus erlangende "de troostvolle verzekering", de achting mede te nemen "van alle weldenkenden van den Lande", en achterlatende de overtuiging bij zijne vijanden "de zuiverheid der bedoelingen, die mijne handelingen steeds bestuurd hebben", luidt het in zijne berichten naar Holland. Ook van generaal De Kock ontving hij een warm, opbeurend schrijven.

Onder hen, die de verwijderden zouden blijven betreuren als slachtoffers van den eerbied, dien zij koesterden voor Van der

(¹) Melvill, commandant der Zeemacht — zie ook bl. 107 noot 1 — was door de Engelsche Oost-Indische Compagnie vereerd geworden met een degen, waarvan hem de aanneming vergund werd bij koninklijke kabinetsmissive d.d. 30 April 1826 N° 160.

(²) De wegzending van D'Ozy heet op bl. 211 van dl. I (1885) van het *Stam- en Wapenboek van aanzienlijke Nederlandsche familien* door A. A. Vorsteman van Oyen: „In Sept. 1826 *met eene politieke zending* naar het moederland vertrokken"!

Capellen's bestuursrichting, zal wel behoord hebben Van de Graaff's vriend Mr. I. Bousquet, voor zoover althans Du Bus' weldoenersschap waarvan ik op bl. 299 gewaagde, geen temperenden invloed ten deze heeft uitgeoefend! Zeker echter Mr. P. Merkus, die evenals D'Ozij, algemeen secretaris was geweest onder den vertrokken landvoogd. Als den 16n Januari 1830 de luitenant-generaal Van den Bosch het bestuur overneemt van den commissaris-generaal Du Bus — Stbl. 1830 N°. 8 — behooren tot de leden van den Raad van Indië J. C. Goldman, Mr. I. Bousquet, Mr. P. Merkus ([1]). Goldman, van huis uit oud-gast, een zwak man, niet buitengewoon ontwikkeld, en die zooveel, naar wij weten, had bijgedragen tot het bedekt houden der geldelijke wantoestanden, kon zich uitnemend verdragen met de bestuursrichting, die nu door Van den Bosch zou ingeslagen worden. Ook goede Bousquet had zich dadelijk bereid verklaard, met den nieuwen gouverneur-generaal te zullen medewerken, speciaal in zake de Handelmaatschappij. Anders Mr. Merkus. Bijna dadelijk na het optreden van landvoogd Van den Bosch, ging van dit raadslid een adres aan den Koning uit, om als zoodanig te worden ontslagen en in zijne vorige betrekking van president van het Hooggerechtshof, waarvan de plaats was opengevallen, hersteld te worden. Den Landvoogd deelde hij mede, niet met zijne mede-leden Goldman en Bousquet te kunnen samengaan. Hij beschouwde de Handelmaatschappij als hoogst nadeelig voor de kolonie, de voorrechten aan haar toe te kennen ongrondwettig, en als kennelijk de strekking moetende hebben, om haar te maken tot een bevoorrecht lichaam, dat zich door middel van de voordeelen, die het boven anderen genoot, uitsluitend van den geheelen handel meester maken en, eens tot dit doel gekomen, de wet zou voorschrijven aan het gouvernement. Te vergeefs voerde de Gouv.-Gen. daartegen bij Merkus aan, dat voor de uitvoering van 's Konings bevelen alleen hij, Landvoogd, verantwoordelijk was, terwijl het dan toch den raadsleden vrijbleef om naar hun beste weten te adviseeren. Merkus antwoordde: dat het gebeurde met de heeren Van de Graaff en

([1]) Bovendien Mr. R. G. van Polanen. Zie Stbl. 1830 N°. 9. Van Polanen was niet in Indië en verzocht van de aanvaarding dier waardigheid verschoond te blijven. Het was deze benoeming van den reeds 70-jarige, die Nahuys teleurstelde: zie mijn *Nahuys*-artikel in *De Indische Gids* van April 1908, bl. 478 en de *Van de Graaff-Brieven*, dl. I, bl. 115. — Baron A. M. T. de Salis, wiens advies zooveel had bijgedragen tot de betreurenswaardige intrekking van de Landvoogd (zie bl. 277 vv.) — zou eerlang diens plaats innemen.

Dozij niet zeer tot zoo iets aanmoedigde; dat hij bovendien altijd in den Raad overstemd wordende, het toch den schijn zou hebben, van mede te werken tot maatregelen, waaromtrent iedereen wist dat zij tegen zijne denkwijze streden, en dat het opnemen van zijne gevoelens in de notulen moeilijk voor hem werd, nu hem 's Konings bedoelingen bekend waren.

De Gouv.-Gen. het adres den Minister bij schrijven d.d. 4 April 1830 aanbiedende, beval nochtans aan, in het verzoek niet te treden. Wel schetst hij adressant als een sterk voorstander van Van der Capellen's richting, daarbij een man van meer dan gewone energie, die alles wat met de vroegere regeeringsrichting strijdig scheen, onvereenigbaar achtte met de welvaart van Java, zich dientengevolge ernstig verzette tegen maatregelen, die met zijne begrippen niet overeenkwamen, maar tevens als "een man van braafheid en groote kunde", die in alle andere opzichten hoogst nuttig kon zijn in den Raad. De Landvoogd zag er geen gevaar in, dat één of zelfs meer leden van den Raad eene richting zouden aankleven, verschillend van die, welke het Gouvernement wenschte te volgen; integendeel, dan kon het Opperbestuur nog beter ontwaren aan welke moeilijkheden de uitvoering der gegeven bevelen bloot stonden, en de Koning zou hem toch wel "zoodanige graad van fermiteit" toekennen, dat hij zich door geen tegenstand zou laten weerhouden om Hoogstdeszelfs voorschriften ten uitvoer te brengen. "Ik voor mij geloof dus", verklaarde de Gouv.-Gen., "uit aanmerking van dit alles, dat het niet alleen voor het gouvernement niet nadeelig kan worden geacht, dat een voor het overige zoo achtenswaardig lid, in den raad zitting blijve nemen; maar dat het zelfs, in verre de meeste opzichten, nut en voordeel zal brengen. Mijne positie, ik wil het niet ontveinzen, kan hierdoor wel eens, bij de discussies in den raad, moeijelijker worden; ook kan eene partij buiten den raad eene zekere aanmoediging erlangen, om in zijne wederstrevingen tegen de Handelsmaatschappij te volharden, terwijl eene scherpe beoordeeling van mijn bestuur in de publieke papieren, en andere onaangenaamheden van dien aard, er het gevolg van kunnen zijn; maar dit betreft voor het meerendeel mijne persoonlijke belangen, en deze wensch ik, dat niet in aanmerking worden genomen, wanneer zij tegen die van het gouvernement overstaan. Ik heb dit alles, bij het aanvaarden mijner betrekking, te gemoet gezien, en zoo mij de bewustheid hiervan niet heeft kunnen terughouden, om die aan te nemen, behoort het mij thans niet te doen aarzelen,

in het vervullen mijner pligten naar mijn beste vermogen." (1)

De omstandigheden, waaronder de heer Du Bus optrad, waren geenszins gelijk aan die, waaronder de heer Van den Bosch zoo waardig kon schrijven: maar verklaart dit voldoende, dat de gispende, afbrekende correspondentie over de niet-medewerkende raadsleden Van de Graaff en Dozij in hoogheid van opvatting zoo ver beneden de briefwisseling staat, die de gouverneur-generaal van 1830 voerde over een *anderen ernstigen partijgenoot* van Van der Capellen's richting, nu ook lid van den Raad van Indie?

Het duurde trouwens niet lang of de Landvoogd zelf begon spijt te gevoelen over de wijze, waarop hij de Indische regeering had gekommiesd. Ik meen dit althans te mogen lezen in zijn op bl. 302 vermeld rapport d.d. 4 Oct. 1827, waar hij den Minister schrijft: "En zoo ik mij al eens in de verpligting bevonden heb, om in de eerste tijden van mijn verblijf eenigzints te moeten afwijken van dien gematigden toon, waarin ik steeds verlangd had mijne briefwisseling met de Indische Regeering te kunnen houden, dan kan zulks niet anders dan aan de weinige medewerking worden toegeschreven, die ik toenmaals tot de opvolging en nakoming van 's Konings wil heb moeten ondervinden." Zoo was het ook bij Du Bus altijd een ander, die de schuld droeg, nu van de onmatigheid, waartoe hij zich had laten verleiden. De heer E. S. de Klerck bedoelde het ongetwijfeld goed, waar hij, een paralel trekkende tusschen Du Bus' houding inzake Van de Graaff-Dozij en diens geschrijf tegen generaal De Kock gedurende den Java-oorlog, opmerkt (2): "Bestond bij Du Bus de overtuiging, dat De Kock niet was *the right man in the right place*, dan had hij niet moeten volstaan met het zijdelings aandringen op diens vertrek, maar hij had moeten ingrijpen op de wijze als hij gedaan had ten aanzien van D'Ozij en Van de Graaff." De geachte schrijver zal echter nu wel inzien, dat, karakter getrouw, ook het ingrijpen hier feitelijk in niets anders bestaan heeft dan in kribbig geschrijf. Voor het publiek zou het van nu af heeten — had Du Bus het niet in de courant doen verkondigen (bl. 335)? — dat Van de Graaff en Dozij werden weggezonden van *hooger hand*, niet dus door *zijne* hand, en wel wegens hunne stem in de koffieleverantie aan *Rotterdams*

(1) De belangrijke depeche kan men lezen in *Het Landelijk Stelsel* van S. v. Deventer (1866), dl. II, bl. 135-139 en in het *Tijdschrift voor N. I.* van 1865, dl. I, bl. 386.

(2) Deel IV, bl. 24, van zijn *Java-oorlog*.

Welvaren m. a. w., wegens hunne houding tegen de Handelmaatschappij: terwijl het Du Bus slechts één woord tot de vertrekkenden zou gekost hebben, om hen in te lichten, dat hij het was, die nu de wegzending gelastte, omdat zij met de nieuwe richting van zuinig beheer — want daarin lag het verschil — niet wilden medewerken. In stede daarvan werden de heeren te Buitenzorg „zeer vriendelijk ontvangen" en scheidde men „in vriendelijke termen"!

HOOFDSTUK XVII.

Vergeefsche pogingen om na het ontslag van de raadsleden Van de Graaff en Dozij den Raad van Indië aangevuld te krijgen, en om den president, generaal De Kock, uit Midden-Java naar Batavia terug te doen gaan.

Nadat de op bl. 333 vermelde ministerieele depêche van 18 Februari 1826 verzonden was, waren in Holland ontvangen de Indische brieven van het vorig jaar. d.d. 31 Mei, meldende, dat de Landvoogd zich meermalen de noodzakelijkheid niet had kunnen ontveinzen, om in het personeel van in den Raad van Indië verandering te brengen, maar dat hij er zich van liet terughouden door de moeilijkheid eener geschikte vervanging: verder dat Van de Graaff wel tegenwerkte, maar beterschap had beloofd en dat Dozij slechts Van de Graaff volgde (bl. 313): d.d. 5 Juli, dat de onaangenaamheden met de Indische regeering steeds hooger liepen (bl. 321); d.d. 16 Juli, dat Van de Graaff en Dozij in hun verzet volhardden „en indien er tot eenen maatregel moet worden overgegaan", schreef de Landvoogd, „houde ik het, in de gegeven omstandigheden daarvoor, dat de verwijdering van een paar leden uit den Indischen raad, die, willens en wetens, het kwaad stichten, en het goede verwerpen, in het belang van een verbeterd en doelmatig beheer dezer gewesten, als de meest raadzaamste moet worden beschouwd" (bl. 327).

De ontvangst van deze drie depêches leidde tot 's Ministers breedvoerig rapport aan den Koning d.d. 26 November 1826 Ir H N° 269 *Geheim*. Hij lichtte het wezen van den strijd met den Raad van Indië uitvoerig toe en de aandacht vestigende op des Landvoogds mededeeling, dat het verzet zou gesterkt worden door de verwachting, dat de terugkomst van den heer Van der Capellen in Holland den Koning wel tot andere gedachten zou brengen (bl. 327), vervolgde hij aldus:

Aan zulke verwachtingen, waarvan het nadeel oneindig groot kan zijn, kan op geene betere wijze een einde gemaakt worden, dan door het geheel ontslag van hen, die zoo onbewimpeld de dus verre gevolgde beginselen zijn blijven verdedigen, en elke verandering zijn blijven afweren. Een zoodanig voorbeeld zoude zonder twijfel van invloed zijn op de hulp en medewerking van alle andere ambtenaren en op die wijze strekken, om den ondragelijken last, die op den Heer du Bus drukt, te verligten.

Bijzondere redenen zijn mij niet bekend, die het raadzaam zouden maken, om van de bewuste leden, vooraf eene verantwoording af te wachten. Die verantwoording zal toch waarschijnlijk in niets anders kunnen bestaan dan in een beroep op de overtuiging, naar welke zij zich verpligt hebben gevoeld, hunne daden te regelen, en voor zoo veel de zaak van den afstand der 12000 pikols betreft, zullen zij zich geheel gedragen aan het verbaal der zittingen van den Raad van Indië, waarin de gronden, waarnaar elk bijzonder lid zijne stem over dien afstand heeft uitgebragt (bl. 212), zijn opgeteekend.

Over al deze gronden en redeneringen kan U. M. nu reeds een oordeel vellen, want het komt hier in waarheid slechts aan op de algemeene vraag, of de Raden van Indiën al dan niet gehouden zijn, zich naar de gronden door U. M. voor het beheer van Nederlandsch Indië aangenomen, te gedragen. — De beantwoording dezer vrage kan niet twijfelachtig zijn, en wanneer eenige leden van de Indische Regering volharden om de beginselen door den Souverein aan het ondergeschikt bestuur voorgeschreven, te doen onderliggen voor hunne eigene begrippen, dan schijnt de voortduring van die leden in dat bestuur, niet alleen onnut maar zelfs hoogst schadelijk.

Het is daarom, dat bij art. 6 van U. M. besluit van den 13n September 1825 No 80 reeds was bepaald, dat de Indische Regering verpligt zoude zijn, om bij volharding van den Kommissaris-Gen. in een gegeven bevel, hetzelve dadelijk te achtervolgen; het is daarom nog dat bij art. 10 de bevoegdheid was toegekend om ambtenaren te ontslaan, schorsen of over te plaatsen, die hem in het uitvoeren van zijnen last mogten hinderlijk zijn.

De Minister meende echter tevens, dat de Koning evenmin moest onopgemerkt laten de goede gezindheid van andere leden en den op bl. 336 vermelden particulieren brief van 24 Augustus nog niet ontvangen hebbende, zette hij verder uiteen, waarom het beter ware, voorloopig in den Raad geene nieuwe leden te benoemen. „Dezelve tog, van hier aan te wijzen", merkte hij op, „is bedenkelijk, bij de bestaande onzekerheid hoe de aangewezen personen zich omtrent den Kommissaris-Generaal zijn blijven gedragen; dezelve

aan den Kommissaris Generaal over te laten is even gevaarlijk, want zooals de zaken op Java geschapen staan en vooral bij de verwijdering, die er op het voorbeeld van de eerste ambtenaren, ook tusschen de overige en den Heer du Bus bestaat, heeft hij weinig gelegenheid gehad om grondige kennis van personen op te doen. Eindelijk komt nog in aanmerking, dat de redenen die voor het voltallig houden van den Raad van Indië, in gewoone tijden, pleiten, minder van toepassing zijn, gedurende het aanwezen van eenen Kommissaris Generaal, door U. M. met eene buitengewoone magt bekleed. Niets schijnt er zich dus tegen te verzetten, dat U. M. de zaak geheel in handen houde, ten einde later zoodanig te beslissen als U. M. zal bevinden te behooren."

Overeenkomstig de in het rapport gedane voorstellen, werd genomen het koninklijk besluit van 1 December 1826 N°. 103. Het nam in aanmerking: „dat uit alle die stukken ten duidelijkste blijkt, dat de Raden van Indië *R. D'Ozij* en Mr. *H. J. van de Graaff* door de terughouding hunner medewerking tot daarstelling van een zuiniger en doelmatiger bestuur, en zulks in weerwil van de door Ons daartoe zoo stellig gegeven bevelen, de belangen van 's Rijks dienst ten sterkste benadeelen" en „Willende het deel nemen aan de zaken der Indiesche Regering niet langer vergunnen aan zoodanige harer leden, die, hunne eigene begrippen blijvende aankleven, de door Ons aan het ondergeschikt bestuur voorgeschrevene beginselen, uit het oog verliezen", zoo werd het volgende besloten:

1°. Betuigd werd „Onze volkomene goedkeuring" aan den Commissaris „over deszelfs handelwijze, zoo als die in zijne brieven van den 31 Mei, 5 en 16 Juli ll. l[r] D[2], V[2] en Z[1] is ontwikkeld, bepaaldelijk met betrekking tot de wenken en aanschrijvingen door hem aan de Indische Regering medegedeeld, ten opzigte der begrooting en hetgeen daarmede in verband staat".

2°. De vermelde raadsleden werden ontslagen met last aan den Landvoogd „om de beide alzoo ontslagene Raadsleden naar *Nederland* te doen vertrekken, en zulks het zij dadelijk bij de eerst voorkomende scheepsgelegenheid, het zij na eenig bepaald tijdsverloop, zoo als hij zulks in verband met hun inmiddels gehouden gedrag, zal raadzaam oordeelen" (1).

(1) In mijn *Van de Graaff-Brieven*, dl. I, bl. 206, deel ik mede, „dat *op ontvangst van het bericht aan het Ministerie over het vertrek der heeren naar Nederland*, reeds bij koninklijk besluit d.d. 1 December 1826 hun ontslag werd verleend". Uit den tekst zien wij, dat het ontslag is gegeven, zonder

3°. De alzoo opengevallen plaatsen worden vooreerst niet vervuld, tenzij de Landvoogd eene vervulling gewenscht acht, als wanneer van hem eene voordracht werd verzocht.

4°. Generaal *De Kock* werd aanbevolen "om Onzen Kommissaris-Generaal de krachtigste medewerking te verzekeren, zoo wel in het regelen en verbeteren van den algemeenen stand van zaken, als in het helpen beteugelen van dien geest van tegenstreving en onverschilligheid, waarvan alomme blijken worden bespeurd, zullende de Luitenant Gouverneur Generaal voornoemd te dien einde, zijn oponthoud in de oproerige streken niet langer doen voortduren, als zijne tegenwoordigheid aldaar onvermijdelijk noodig zijn zal".

5°. De Landvoogd werd gemachtigd "om aan de Raden van Indië, die tot herstel der zoo zeer verachterde zaken aldaar zijn blijven medewerken, Onze tevredenheid deswege te betuigen".

Dit besluit werd in April 1827 ontvangen, nadat de maand te voren De Kock en Du Bus eene vinnige correspondentie hadden gevoerd, in verband met de meening van den eenen, dat hij in de Vorstenlanden, van den anderen, dat hij te Batavia noodig was, gelijk ik dit op bl. 309 v.v. uiteenzette. Is het overigens juist, hetgeen wij bij *Louw* over de quaestie opgemerkt vinden (1) · "dat de minister er zich ook in officieele stukken over uitliet en dezelfde opvatting koesterde als de C.-G. Du Bus", wij zien hier dat Du Bus zonder het uitgelokt te hebben, een koninklijk besluit ontving, waarbij aan De Kock in overweging werd gegeven naar Batavia terug te keeren, zoo de omstandigheden dit toelieten. De Kock bleef van oordeel, dat dit niet het geval was, zoodat opnieuw 's Konings beslissing werd ingeroepen, welke eerst ontvangen werd in het begin van 1828 (2).

Nadat het koninklijk besluit van 1 December was genomen, maar nog niet naar Indië gezonden, ontving de Minister de op bl. 332 vermelde vijfde depêche van den Commissaris d.d. 9 Augustus (3). Dit gaf den Minister aanleiding om bij rapport d.d. 4 December 1826 Ir H. N° 278K *Geheim*, op de zaak terug te komen en wel ter gedeeltelijke aanvulling van den Raad van Indië. Hiermede verscheen onze door het

iets te weten van dit vertrek, hetgeen ook onmogelijk zou geweest zijn, daar het eerst had plaats gevonden, juist een maand te voren

(1) Deel III, bl. 165.

(2) *Louw*, dl III, bl. 171, noot 2.

(3) De op bl 330 vermelde depeche van 31 Juli 1826 was destijds nog niet ontvangen: toen ze op het Departement aankwam, werd verdere behandeling ervan niet noodig geacht, zoodat men haar deponeerde voor informatie Verg. noot 1 aldaar.

gerekt verblijf van den heer Van der Capellen teleurgestelde Engelhard (bl. 190-191) weder op het tooneel. Het schijnt, dat generaal De Kock over hem met betrekking tot de Vorstenlanden reeds dien landvoogd had geschreven: in welken zin weet ik niet, maar in een particulieren brief d.d. 24 September 1825 van Van der Capellen aan De Kock leest men: "Ik zal eerstdaags Engelh. gaan zien. Om hem te doen nagaan waren geene termen ([1]). Waarom is hij niet eens bij mij gekomen? Ik geloof dat hij nimmer over mijne receptie heeft kunnen klagen. Ik wil gaarne over den tegenwoordigen staat van zaken in de Vorstenlanden met hem spreken." Van beteekenis schijnen echter de gevolgen dezer toenadering niet geweest te zijn. Engelhard hield men op een afstand: hij achtte er zich te eerder door gegriefd, omdat, naar eigen opvatting, men juist hem had moeten gebruiken, om in minder dan geen tijd de orde op Midden-Java te zien hersteld. "De heer Engelhard", bericht althans Van der Capellen d.d. 26 November 1825 particulier aan De Kock, "heeft voor eenigen tijd gezegd niet te kunnen begrijpen, waarom ik hem niet gezonden had naar Djokjo, daar hij de zaken in 10 à 12 dagen wel zoude geschikt hebben door zijnen grooten invloed in die streken." ([2])

Welnu, hem zou gelegenheid worden gegeven te toonen, dat het alles slechts was inbeelding en verbeelding.

Onder Du Bus trad Engelhard naar voren. In 1812 was de sultan van Jogja, bekend onder den bijnaam *Sepoeh*, door de Engelschen buiten Java verbannen en zijn zoon, bijgenaamd *Radja*, tot vorst aangesteld. In 1814 overleed deze. Hij werd opgevolgd, niet door zijn oudsten zoon Dipanegara, daar diens moeder slechts eene gewone desavrouw was, maar door een jongeren zoon, wiens moeder van vorstelijke afkomst heette. De jonge sultan voerde den bijnaam *Djarot*. In 1825 hief Dipanegara de vaan des opstands. De afgezette sultan Sepoeh verbleef destijds te Soerabaja, waar het hersteld Nederlandsch gezag hem veroorloofd had zich te vestigen. Met de uitbreiding van den opstand meende echter de resident van Soerabaja zich niet langer voor zijn goed gedrag verantwoordelijk te kunnen stellen, waarom hij op aandrang van De Kock via Batavia naar Banka werd gezonden. Inmiddels had de opstand een steeds ernstiger karakter aangenomen, zoodat bij de Indische regeering

[1] Ook deze gedachte om „hem te doen nagaan" is kenschetsend voor de verhoudingen.

[2] De hier vermelde particuliere brieven in 's Rijks archief Aanwinsten 1905, dl. XLIV, N° 22.

de gedachte rees om van Sepoeh's aanwezen te Batavia gebruik te maken ten einde met hem in besprekingen te treden over eene bemoeiing zijnerzijds tot het stillen van den opstand. Muntinghe verleende daarbij zijne tusschenkomst: Sepoeh schreef een paar brieven aan de hoofdrebellen, welke vermanende stukken door de Regeering aan generaal De Kock werden gezonden, om er gebruik van te maken, zooals hij zou nuttig achten. De Kock achtte echter de aanvaarding van dezen middelaar, de type van een Oosterschen despoot in de zeer slechte beteekenis van het woord, ongewenscht, zoodat hij de brieven niet aan hun adres deed geworden. [1]

Dit alles was nog geschied in de laatste helft van 1825, dus onder het bestuur van den heer Van der Capellen.

In Augustus 1826 stonden de zaken op Midden-Java zòò ongunstig, dat nu generaal De Kock zelf in overweging gaf den oud-sultan op den troon te herstellen. De Commissaris-Generaal, bekend met deze zaak door hetgeen er vroeger over te doen was geweest, correspondeerde er over of had er al over gecorrespondeerd „met den Heer Engelhard, als met de belangen van Java en den staat der Hoven zeer wel bekend zijnde, evenzeer als met den Heer Muntinghe, die op de uitvoering van het voorgestelde plan toen ter tijd had aangedrongen en met een zending bij den oud-Sultan is belast geweest", gelijk Du Bus aan De Kock berichtte. Dientengevolge noodde de Commissaris-Generaal, de raadsleden Chassé en Muntinghe uit om op den 5n Augustus ten huize van Engelhard met dezen en den Landvoogd te confereeren en c. q. over de grondslagen eener onderhandeling met Sepoeh te beraadslagen.

De Indische regeering hierover gehoord, dus ook Van de Graaff en Dozij, ging gaaf mede met het voorstel om Sepoeh naar Jogja te laten teruggaan, o. a. schrijvende aan den Landvoogd: „Diep getroffen door den veegen staat waarin, na zoo veel hoop op een spoedig en gelukkig einde, de zaken op Java zich eensklaps bevinden, heeft de Regering begrepen, dat, hoezeer zij vroeger, toen de omstandigheden nog niet tot dien graad waren verergerd, te kennen heeft gegeven groote zwarigheden te vinden tegen een maatregel, die haar toen werd voorgesteld en die door den Luit.-Gen., Luit. Gouv. De Kock, aan wien de beoordeeling werd overgelaten, als ondoelmatig werd beschouwd, — haar thans, daar die maatregel door

[1] Verg. mijne *Dipanegara-Brieven*, bl. 561, zoomede *Louw*, dl. II, bl. 410 noot 1, en voor wat verder in den tekst volgt aldaar bl. 416-419

dien zelfden hoogen ambtenaar, sedert zelf aan het hoofd van het Indisch bestuur geplaatst, als welligt het eenige redmiddel wordt geprovoceerd en aangeraden, geene andere keuze overblijft, en zij zich niet verantwoord zou achten, indien zij de spoedige toepassing niet beproefde." — Aldus werd besloten, dat de heeren Muntinghe en Engelhard, zoomede Chassé in commissie naar Midden-Java zouden gaan om sultan Sepoeh weder op den troon te brengen, eene herstelling, die in allen deele fiasco heeft gemaakt. Naar aanleiding nu van dezen maatregel rapporteerde de Landvoogd bij depêche d.d. 16 Augustus 1826 l^r. R^7 aan den Minister, dat Engelhard zijne diensten belangeloos had aangeboden voor de herstelling van sultan Sepoeh, "en", gelijk het luidde in 's Ministers rapport aan den Koning hierover d.d. 4 December 1826 l^r H N° 278^k *Geheim*, "en zelfs op zich heeft genomen om met en benevens den Heer Muntinghe, naar het toneel des opstands te vertrekken om aldaar een meer dadig deel te nemen aan de beraamde maatregelen tot herstelling der rust". — Uit het register der *Handelingen van den Commissaris-Generaal*, "thans reeds tot ult° April ontvangen", waarmede de Minister middellijk herinnerde aan de traagheid ten deze onder den vorigen landvoogd [1], bleek ook, "dat de heer Engelhard, in meer andere gevallen door den Heer Du Bus is geraadpleegd, en de bewerking van moeijelijke stukken met bereidwilligheid heeft op zich genomen", bemoeiingen, die "in deze als ambteloos zijnde, een dubbel verdienste hebben". De Minister vond hierin aanleiding den Koning voor te stellen, Engelhard niet slechts voor een tevredenheidsbetuiging aan te bevelen, maar tevens, met afwijking van art. 3 van het pas genomen koninklijk besluit van 1 December (bl. 343) den Landvoogd te machtigen om Engelhard tot Raad van Indie te benoemen, indien deze dat wenschte. Het rapport besloot aldus met de herinnering aan het protest der raden van Indië d.d. 1 Augustus, op bl. 332 vermeld. "Uit de korte

[1]) Verg. hiervóór bl. 63 noot 2. Art. 55 der instructie voor den Commissaris-Generaal hield voorzieningen in tegen nalatige behandeling van dit onderwerp. In de op bl. 303 vermelde depeche d.d. 4 October 1827 meende deze op dat artikel te mogen aanteekenen: „De achtereenvolgende toezending van de registers mijner handelingen zal Uwe Excellentie bewezen hebben, dat ook de bepalingen van dit artikel getrouwelijk door mij worden nagekomen." — Minister Elout in zijn mede aldaar vermeld rapport d.d. 13 April 1828 erkennende de regelmatige toezending, voegde er echter aan toe: „Intusschen zijn de aanteekeningen in dezelve niet zóó volledig, dat de doelmatigheid van de genomen maatregelen altoos daaruit te beoordeelen is."

vermelding in denzelfden brief van den Kom. Genl. voorkomende, wegens de gehoudene beraadslagingen over het herstel des ouden sultans (bl. 345), zal U. M. ontwaren, dat daarbij uit de Raden van Indië slechts zijn tegenwoordig geweest de Heeren *Chassé* en *Muntinghe*. — Dit wettigt de gevolgtrekking, dat deze Heeren voortgaan met het schenken hunner medewerking, hoezeer zij dan ook medeonderteekenaren zijn van den brief van 1 Aug. j.l. N° 832, door den Heer Du Bus overgelegd." Was de alzoo tegen Van de Graaff en Dozij gerichte gevolgtrekking wel juist? Ik meen van niet.

Uit dit voorstel volgde het koninklijk beluit d.d. 6 December 1826 N° 28, waarin de Landvoogd werd gemachtigd:

1°. Om aan den H^r *Nicolaus Engelhard*, die, hoewel thans geene openbare betrekking bekleedende, Onzen Kommissaris-Generaal in gewigtige omstandigheden, met zijnen raad heeft te dienste gestaan en zelfs op zich heeft genomen, om naar het tooneel des opstands te vertrekken om aldaar een meer dadig deel te nemen aan de beraamde maatregelen tot herstelling der rust, Onze goedkeuring over zijne belanglooze medewerking tot herstel der zaken, te doen kennelijk worden:

2° Om den H^r *Nicolaus Engelhard* te benoemen tot Raad van Indië, wanneer Onzen Kommissaris-Generaal intusschen geene overwegende redenen ter contrarie mogten zijn voorgekomen.

Alzoo werd eerst bij geheim schrijven d.d. 12 December 1826 l^r H N°. 287^k door den Minister het koninklijk ontslagbesluit van 1 December, met het aanvullende van den 12^n, naar Indië gezonden. De Minister wees er op, hoezeer uit 's Landvoogds brieven den Koning was gebleken, dat, gedurende de afwezigheid van generaal De Kock, de heeren Dozij en Van de Graaff hunne medewerking onthielden.

„Het is", luidt het verder, „den Koning toegeschenen, dat een zoodanig berispelijk gedrag niet langer behoort te worden gedoogd, en dat aan raadsleden, die hunne hulp tot daarstelling van een zuiniger en doelmatiger beheer terughouden, en er slechts op bedacht schijnen om 's Konings uitdrukkelijke bevelen, voor hunne eigene begrippen te doen achterstaan, geen verder deel kan worden vergund aan het Bestuur.

„Bij deze gelegenheid is niet over het hoofd gezien, dat de hier bedoelde raadsleden de zelfde zijn, omtrent welke de dezerzijdsche brief van den 18^n Februarij jl. No. 23^A geheim, aan Uwe Excellentie de bevoegdheid tot opzending naar Nederland geeft, en hoezeer naar

aanleiding daarvan aan de veronderstelling is toegegeven, dat de Heeren *D'Ozij* en *Van de Graaff* reeds van zelve uit den raad van Indië zouden zijn verwijderd, zoo is het voorgekomen dat een maatregel, die welligt slechts als tijdelijk zoude kunnen beschouwd worden, niet meer in verhouding stond tot den meer ernstigen stand der zaak, maar dat deze een stelliger bewijs van 's Konings hooge ontevredenheid gebiedend vorderde."

De depêche treedt vervolgens in beschouwingen over het openlaten der plaatsen in den Raad van Indië, met de uitzondering dan van de aanvulling door Engelhard, zoomede over de positie van generaal De Kock en over de aan Muntinghe en Chassé te betuigen tevredenheid.

De Koning, heet het verder, had allen grond gevonden: „om zich te vereenigen met Uwe wijze van beschouwing, en om zich te verwonderen over het van den kant der regering geuit gevoelen, dat zij sedert U. E. komst op Java door hare weinig beduidende voorstellen en handelingen, aan hare verpligtingen zoude hebben voldaan. — Bij den zoo diep gezonken staat van de financiele middelen; bij de daaraan zoo onevenredige en nog zelfs in de laatste tijden vermeerderde uitbreiding van het bestuur, vooral buiten Java, en bij de duidelijke wenken en bevelen reeds voor lang dezerzijds gegeven tot het daarstellen van veranderingen, kan de Indische regering niet geacht worden aan hare verpligtingen te voldoen door het toezeggen van eene tijdelijke hulp; het kwaad is, als het ware, onder hare handen geboren: zij behoorde daarom van dwalingen ter goeder trouw begaan, het eerst terug te komen, en zelf die middelen daartoe aan te wijzen, welke zij geacht moet worden, door plaatselijke ondervinding, boven anderen te kennen. — In stede van dezen zoo duidelijk voor haar liggenden weg in te slaan, verschoont zij zich van het nemen van het initiatief, en zoude haar aanwezen daardoor niet alleen nutteloos, maar zelfs schadelijk maken.

„Het is den Koning dan ook voorgekomen, dat U. E. handelingen, *zoo als* die in de brieven van 31 Mei, en 5 en 16 Julij jl. l[r] D[2], V[2] en Z[2] zijn ontwikkeld, allezins doelmatig zijn, bepaaldelijk met betrekking tot de wenken en aanschrijvingen aan de Indische regering medegedeeld, ten opzigte der begrooting en wat daarmede in verband staat."

In het pakket waren tevens besloten een paar belangrijke ministerieele missives. Twee er van bleken geadresseerd:

„*Aan den WelEdelGestr. Heer R. D'Ozij*, *Mr. H. J. van de Graaff te Batavia*" en waren gelijkluidend van den volgenden inhoud

Door den Koning zijn dezer dagen in ernstige overweging genomen de onderscheiden mededeelingen van Hoogstdeszelfs Kommissaris Generaal in Nederlandsch Indië, over de uitvoering van den hem van 's Konings wege opgedragen last, vooral met betrekking tot het opmaken eener vijfjarige begrooting van uitgaven en het daarstellen van bezuinigingen.

Uit die stukken is aan den Koning gebleken de terughouding Uwer medewerking tot daarstelling van een zuiniger en doelmatiger bestuur, en zulks in weerwil van de door Z. M. daartoe zoo stellig gegeven bevelen, eene handelwijze, die de belangen van 's Rijks dienst ten sterkste benadeelt.

Het is Z. M. voorgekomen, dat het deel nemen aan de zaken der Indische regering niet langer behoort te worden vergund aan de zoodanige harer leden, die, hunne eigen begrippen blijvende aankleven, de bevelen uit het oog verliezen door den Koning aan het ondergeschikt bestuur voorgeschreven; en het is daarom dat Z. M. bij besluit van den 1 dezer N° 103 UEG. heeft ontslagen uit uwe betrekking als Raad van Nederlandsch Indië, onder de verpligting om naar Nederland terug te keren binnen zoodanigen tijd als door Z. E. den Kommissaris Generaal zal worden bepaald.

Door de mededeeling hiervan kwijt ik mij van 's Konings bevelen.

De Minister verzocht den Landvoogd deze twee brieven aan de adressen te doen bezorgen „uitgezonderd in het geval, dat de belanghebbenden bereids naar Nederland waren vertrokken (1), als wanneer het doelmatigst zal zijn die brieven bij de eerste scheepsgelegenheid terug te doen gaan aan dit Departement".

Mede werd tegelijkertijd door den Minister een brief gericht aan generaal De Kock, waarin, na uiteenzetting van de redenen tot verwijdering der heeren Van de Graaf en Dozij, de Minister speciaal behandelde de quaestie, waarover reeds onaangename brieven tusschen den Landvoogd en den Luitenant-Gouv.-Gen. waren gewisseld geworden, zonder dat daarvan echter iets nog aan het ministerie bekend was.

Bij schrijven, gedagteekend Soerakarta, 2 Maart 1827 N° 186, bood namelijk De Kock den Landvoogd aan adviezen van hem zelven, van Van Lawick van Pabst, Servatius en Mac Gillavry over de in de Vorstenlanden tot herstel der rust te nemen maatregelen. Er bleek uit, dat de heeren het niet eens waren, hetgeen De Kock aanleiding gaf om breedvoerig te betoogen, dat zijn voort-

(1) Eèn maand vóór dit schrijven werd afgezonden; zie bl. 336.

durend verblijf in de Vorstenlanden noodzakelijk was. De aanleiding tot dit breed betoog was wel eenigszins gezocht, maar hij meende van deze gelegenheid te moeten gebruik maken, eensdeels omdat hij den indruk had gekregen, schreef de Luit.-Gouv.-Gen., dat de Landvoogd niet van de noodzakelijkheid der afwezigheid overtuigd was en deze aan bijoogmerken toeschreef, anderdeels omdat ook de heer Elout particulier hem had geschreven naar Batavia terug te keeren, zoodra de omstandigheden zulks toelieten (1).

Hard was daar tegen ingegaan de Landvoogd bij zijn antwoord d.d. 14 Maart 1827 N° 24, hetgeen een nieuw schrijven van De Kock d.d. 30 Maart 1827 N° 202 had uitgelokt. (2)

Geheel onafhankelijk hiervan, was door den Minister aan De Kock geschreven. Toen deze op den 1n Januari 1826 het waarnemend gouverneur-generaalschap had aanvaard en hiervan d.d. 25 d. a. v. verslag deed aan den Minister, voegde hij er de verzekering aan toe, dat hij met den meesten ijver den nieuwen landvoogd zou behulpzaam zijn, in het vertrouwen dat eene openhartige medewerking diens moeilijke zending zou verlichten. Bij depêche d.d. 16 Augustus 1826 Ir H. N° 48/278 had de Minister den Generaal daarop geantwoord: "dat Zijne Majesteit verwacht en vastelijk vertrouwt, dat Uwe Excelle, naar luid van de in den brief voorkomende verklaring, al het mogelijke zal aanwenden om 's Konings Kommissaris Generaal, in de uitvoering van de hem opgedragen bevelen behulpzaam te zijn en krachtdadig zal ondersteunen tot het beramen van al zulke maatregelen als daartoe dienstig zullen voorkomen".

Feitelijk was van dit koninklijk vertrouwen nu reeds niets terecht gekomen en het had er inderdaad veel van, dat De Kock de dagelijksche aanrakingen ontweek door zich in de Vorstenlanden noodzakelijk te achten. Ook het Opperbestuur kon dit niet goed-

(1) Zoo vindt men in Van der Wijck's proefschrift, bl. 16, noot 3, het volgend particulier schrijven van Elout aan De Kock weergegeven: „Bijzondere brieven, niet aan mij maar aan anderen gerigt, leeren dat het publiek zelf èn de tegenwerking èn, op zijn minst genomen, de laauwe medewerking van velen, wier pligt het tegenovergestelde medebrengt, duidelijk gadeslaat. Door uwe verwijdering van den Kommissaris Generaal is deze dus alleen Gelukkig dat hij doorgaat, en zoo sommigen misnoegen toonen, zij hebben dit aan hen zelven te wijten Gij, dit vertrouwen smaak ik, zult den heer du Bus in alles bijstaan, en niet zoo als de zoo even bedoelde personen handelen Denk toch niet, bid ik u, dat eenige omstandigheden den Koning zullen doen afgaan van zijne wijze van beschouwing."

(2) Deze brieven van 2, 14 en 30 Maart te lezen bij *Louw*, dl III, bl 154-157, 157-160, 165-167

keuren, allerminst nu de regeeringsleden Van de Graaff en Dozij aan den Raad van Indië ontvielen. In verband dan ook hiermede, schreef de Minister, tegelijkertijd, dat hij zijne depêche van 12 December 1826 den Landvoogd zond, het volgende aan generaal De Kock, na eene uiteenzetting van de redenen der maatregelen, genomen tegen Dozij en Van de Graaff·

Bij die zelfde gelegenheid is gelet op het groot ongerief en nadeel, dat uit Uwe langdurige, schoon noodzakelijke, verwijdering van den zetel des bestuurs moet zijn gesproten, daar het geen twijffel lijdt dat indien Uwe voortdurende tegenwoordigheid te Batavia ware mogelijk geweest, Uwe medewerking en de invloed van het voorbeeld, krachtiglijk zouden hebben gestrekt, tot verligting van de taak des Kommissaris Generaals, die nu door eene tegenovergestelde stemming schijnt vermoeijelijkt te zijn geworden. De Koning heeft mij dan ook opgedragen, Uwe Excellencie aan te bevelen om Uw oponthoud in de oproerige streken niet langer te doen voortduren dan onvermijdelijk zal zijn, maar om integendeel zoo spoedig doenlijk naar Batavia terug te keren, ten einde den bestaanden geest van tegenstreving en onverschilligheid te helpen beteugelen, en de ijverigste medewerking te schenken aan den Kommissaris Generaal. De wijze. waarop deze hooge ambtenaar de hem opgedragen taak volbrengt, draagt 's Konings gehele goedkeuring weg en het is Z. M. stellige begeerte, dat in dien zelfden zin worde voortgegaan, om het bestuur der zaken in Indië te vereenvoudigen en alle besparingen, die slechts mogelijk zijn, in te voeren. De Koning verwacht hierin van alle ambtenaren zonder onderscheid van rang, de krachtigste hulp; onder dezen bekleedt U. E. de eerste plaats, en Zijne Majesteit wil dan ook aan Uwe Excellencie meer bepaaldelijk hebben te kennen gegeven, dat Hoogstdezelve vertrouwt, dat Uwe Excellencie daarvan het voorbeeld zal gegeven hebben en weder geven zal — en dat Uwe Excellentie niet verzuimen zal om openlijk te doen blijken van Uwe afkeuring van alle hetzij dan dadige, hetzij dan lijdelijke tegenwerking, vooral in zoo ver daarin eenige leden van den Raad van Indië zijn betrokken geweest.

Dit alles met den meesten ernst Uwe Excellencie aanbevelende, en de opvolging daarvan van Uwe mij bekende gezinningen verwachtende, kwijt ik mij van des Konings bevelen

De Kock ontving dit schrijven te Soerakarta d.d. 23 April 1827. Bij missive van den volgenden dag N° 225 zond hij er een afschrift van aan den Landvoogd: daarin bleef hij zijn eenmaal verdedigd standpunt handhaven, namelijk van zijne noodzakelijkheid

in de Vorstenlanden, tegelijk onder bereidverklaring naar Batavia te gaan, indien hem zulks gelast werd [1]. Onder overlegging van de met den Landvoogd gevoerde correspondentie, antwoordde hij verder bij schrijven d.d. 5 Mei 1827 N° 720 den Minister. "Het is wel aller grievends voor mij", schreef de Generaal over Du Bus' meening, dat het verlengd verblijf in de Vorstenlanden niet noodzakelijk was, "dat Zijne Excellentie zulke geringe hulde doet aan de opofferingen, die ik heb gedaan": maar dit belette niet, dat De Kock bij zijne opvatting bleef. "Ik bid", besloot hij zijn niet breedvoerig schrijven, "Zijne Majesteit en Uwe Excellentie de overtuiging te hebben, dat ik geen ander verlangen heb, dan den Kommissaris Generaal in zijne moeijelijke taak behulpzaam te wezen; ik heb van het oogenblik Zijner aankomst ongeveinsd medegewerkt, en hoewel niet op de Hoofdplaats tegenwoordig, heb ik echter op meest alle de belangrijke zaken rapporten uitgebragt, maar om aan de maatregelen eenige duurzaamheid te geven, en om Java voor Nederland nog dienstig te doen zijn, heb ik onafgebroken geoordeeld, dat de rust op dat eiland hersteld moest zijn, en daar heen strekken dan ook alle mijne pogingen."

De Kock liet het echter niet bij dit schrijven aan den Minister: bij brief d.d. 18 Mei 1827 richtte hij ondervolgenden brief rechtstreeks tot den Koning:

De kolonel de Man [2] heeft mij kort na zijne aankomst op Java geschreven, dat U. M. de groote goedheid heeft gehad, hem te gelasten, mij de verzekering te geven, dat het U. M. aangenaam was mij voort te zien gaan, met den Kommissaris Generaal in zijne moeijelijke werkzaamheden te ondersteunen, en dat in het algemeen mijn gedrag U. M. welgevallig was.

Dit geeft mij de moed Sire, om U. M. voor een oogenblik van andere gewigtiger belangens af te trekken; sedert twaalf jaren het geluk moetende missen van U. M. de hulde mijner verknochtheid en eerbied zelf te kunnen overbrengen, hoop ik verschooning te zullen vinden voor de vrijheid welk ik thans neem.

Bij verkiezing zoude ik voorzeker liever te Batavia gebleven zijn, om aldaar den Kommissaris Generaal met alle ijver en cordaatheid behulpzaam te zijn, in de maatregelen, welke omstandigheden gebieden dat daargesteld worden, maar konde ik, Sire, met gerustheid in den

[1] Men vindt den brief bij *Louw*, zie hiervóór bl. 309, noot 1.

[2] A. W. de Man, kaptein-ter-zee, als commandant der Zeemacht in N. I. opvolger van Melvill.

raad blijven zitten, toen ik ontwaarde dat de zaken op Java niet doelmatig bestuurd worden, en ik de overtuiging had, dat zulks van de hoofdplaats zelve niet geschieden kon.

In dezen oorlog komt het niet enkeld op strijden aan; men moet in gestadige aanraking met de bevolking zijn, zich bij vorsten, prinsen en kleinen doen achten en beminnen, hun vertrouwen door standvastigheid, zachtheid en een goed zedelijk gedrag winnen; deze in vriendschap houden en genen tot ons overhalen; de krijgskundige dispositiën veranderen elk oogenblik en vorderen derhalve menigmaal spoedige maatregelen; dit alles kan alleen betracht worden, wanneer men nabij het toneel des oorlogs is, in de correspondentie tusschen den Kommissaris Generaal en mij gevoerd, onlangs den Minister voor de Marine en de Koloniën aangeboden, is dit alles meer uitgezet.

Ik hoop dat U. M. steeds de volkomenste overtuiging zult hebben, dat ik niets anders beoog en niets anders wensch, dan U. M. wel te dienen en genoegen te geven, mitsgaders nuttig te zijn voor deze kolonie en bijgevolg voor mijn vaderland; alle mijne denkbeelden wenden zich daarheen, en daarom ook werk ik met hartelijkheid en opregtheid met den Kommissaris Generaal mede, en daar ik aan mijn eigene denkbeelden volstrekt niet verslaafd ben, word mijnen ijver niet vermindert, al wordt er ook tegen mijn gevoelen beslist.

Deze oorlog kost schatten geld en het leven aan vele militairen; mijn opregtste wensch is om die zoo spoedig mogelijk te eindigen; ik werk daaraan onafgebroken, maar durf echter deswegens noch niets voorspellen; met de meeste ijver wordt ik door officieren en troepen als mede door vele civiele ambtenaren ondersteund; de hoofd officieren, die mij onafgebroken helpen, zijn de kolonels Cochius en Cleerens, de luitenant kolonels Diell, le Bron de Vexela en de Leeuw en de majoors van der Wijck, du Perron en Michiels en vele anderen; de civiele ambtenaren, van welke ik het meeste dienst heb, zijn de residenten Mac Gillavry, van Lawick van Pabst, Valck en Domis, en vroeger van Sevenhoven, Le Clercq en Holmberg de Beckfeld, thans elders geplaatst: Hoogst aangenaam zoude het mij zijn, indien U. M. voorloopig goed konde vinden, om aan eenige hoofd officieren en civiele ambtenaren, blijken U^r M^s goedkeuring te geven; ik vertrouw dat dezelve die na het eindigen der onlusten verwachten mogen, maar inmiddels zoude door eenige belooningen, de geestdrift en hoop bij allen verlevendigd worden, en waarlijk de opofferingen van velen zijn niet te beschrijven.

Op denzelfden datum 18 Mei 1827 schreef De Kock uit Soerakarta aan den heer Elout:

Ik heb vele hartelijke en lieve brieven van Uwe Excellentie ontvangen, en ik gevoel mij zeer schuldig van die zoo lang onbeantwoord

te hebben gelaten, toen de Majoor Elout bij mij was, verzocht ik hem voor mij te schrijven ([1]).

Ik vertrok in de maand Maart 1826 van Batavia, in de hoop van den oorlog spoediger te zullen eindigen; mismoedigheid van hier in niet te slagen en meer ander verdriet hebbende, wilde ik Uwe Excellentie niet schrijven, omdat ik niet misnoegd mogt schrijven.

Ik ben volstrekt niet gehecht aan eigen denkbeelden; ijver in het betrachten van het welzijn van 's Konings dienst bezit ik immer, maar ik ben ongelukkig, wanneer ik het volle vertrouwen van mijne chefs niet bezit; dit heb ik vroeger altoos bezeten en getracht mij waardig te maken, en welke moeite ik mij ook geef, zoo kan ik het bij den Kommissaris Generaal Du Bus zoo ver niet brengen; ik verlang in het geheel niet, dat hij na mijn adviesen handelt en beslist, dit zij verre van mij, maar ik wenschte dat hij de overtuiging had, dat ik het altoos best meen, en voor geen personen of zaken vooringenomen ben, en voor al dat 's mans particuliere correspondentie minzamer en vertrouwelijker ware.

Hoe dit alles ook zij, hernieuw ik Uwe Excellentie de belofte dat ik steeds met den Kommissaris Generaal zal mede werken, en alles zal doen om zijn vertrouwen te verkrijgen; ik verlang niets vuriger dan dat hij volkomen goed in zijne moeilijke missie slaagd; het welzijn der kolonie is ons aller belang.

Ik zal inmiddels blijven voort werken om de onlusten te dempen; komen de beloofde troepen spoedig, dan heb ik goede moed: geloof niet HoogEdel Gestrenge Heer, dat iemand onzer, den oorlog bemind; het gedrag van de kolonels Bischof te Macassar en de Steurs te Padang waarborgd U, dat militairen derselver beste pogingen aanwenden om rust en vrede te behouden.

De officieren hebben te veel te leiden om van oorlog te houden, en het leger heeft voor de moeijelijke veldtocht van Makassar en al het verrigte op Java, nog geen de minste blijk van goedkeuring uit Nederland ontvangen; er kunnen dan geen redenen bestaan, om van die ongelukkige staat van zaken te houden

De kolonel de Man heeft mij geschreven, dat onze beste koning hem in last had gegeven, mij Zijner Majesteits groeten over te brengen en mij te zeggen dat mijn gedrag haar niet mishaagd; dit heeft mij doen besluiten van eenige regels van dankbaarheid aan Zijne Majesteit te schrijven; mag ik Uwe Excellentie verzoeken, deselve te willen doen bezorgen.

Het heeft mij veel moeite gedaan den Majoor Elout te moeten missen, daar ik wist dat het Uwe Excellentie en mevrouw Elout aangenaam zoude wesen, en heb mij dus tegen zijne verplaatsing niet

(1) Deze officier was een zoon van den Minister

verzet. Hij is een excellent braaf man, die ik opregt acht, wij waren het niet altoos eens, maar het is aangenaam met een verstandig man te discuteren.

Ongeveer tegelijkertijd, dat De Kock deze brieven deed afgaan, werd hij bij ministerieele depêche d.d. 22 Mei 1827 l[r] H N° 125[l] *Geheim* ontboden naar Nederland, terwijl tevens den Commissaris-Generaal, die, krachtens art. 60 zijner instructie niet langer dan drie jaar behoefde te blijven en alzoo in het voorjaar van 1828 kon repatrieeren, werd geschreven om hieraan geen gevolg te geven, alvorens generaal De Kock uit Nederland teruggekomen zou zijn (¹).

Voor den Commissaris-Generaal was intusschen het spontaan schrijven van het Opperbestuur tegen het verlengd verblijf in de

(¹) Ik mag natuurlijk bij deze quaestie over het terugroepen van De Kock niet te lang stilstaan. Dit zij mij echter veroorloofd op te merken. Hij liet zijn teruggaan afhangen van de komst van den tot legercommandant benoemden generaal Bischoff. Bij missive d.d. 24 Februari 1827 had De Kock uitdrukkelijk den Minister medegedeeld, gereed te zijn te vertrekken „zoodra de Gen Majoor *Bischoff* hier zal zijn aangekomen". Ongelukkig overleed deze na zijne aankomst uit Holland. Du Bus vond hierin geene reden voor De Kock om niet gevolg aan de koninklijke oproeping te geven; de Generaal was het daarmede niet eens en bleef dientengevolge. De heer De Klerck oordeelt de zienswijze van Du Bus „in abstracto", „volkomen zuiver", alleen niet in concreto, daar de aanschrijving van 1827 de voorwaarde inhield, om niet te vertrekken, als de toestand te velde 's Generaals vervanging niet gedoogde, eene vervanging, die nu op losse schroeven stond door Bischoff's plotseling overlijden. Zie *Java-oorlog*, dl. V, bl. 15 — Maar ik zou zeggen, dat De Kock ook in het afgetrokkene gelijk had; anders te handelen zou m. i. eene zeer groote inconsequentie van hem geweest zijn. Immers, bij ministerieele depêche d.d. 22 September 1828 l[r] H. N° 197[k] *Geheim*, gewerd hem de volgende hernieuwde lastgeving, wèl om te vertrekken, maar *met overgave van het commando aan Bischoff:*

„Door de benoeming van den kolonel Bischoff tot Generaal Majoor, kommandant van het gehele leger in Nederlandsch Indie, zullen komen op te houden de redenen, die Uwe Excellentie tot nu toe hebben wederhouden, om te voldoen aan het verlangen des Konings, dat Uwe Excellentie zich herwaarts begeve, waartoe ik de eer had Uwe Excellentie namens Zijne Majesteit te noodigen, bij mijn' brief van den 22 Mei 1827 l[r] H N° 125[k] geheim.

„Ik heb dan ook thans in last, Uwe Excellentie mede te deelen, dat het Zijner Majesteits begeerte is, dat Uwe Excellentie zoo spoedig mogelijk, nadat de Generaal Majoor Bischoff op Java zal zijn aangekomen, het bevel over het leger en het beleid der krijgsoperatien aan denzelven overgeve, en de reize naar Nederland aanneme . . .

„Ten slotte kan ik nog hierbij voegen, dat de Burggraaf *du Bus* met dit schrijven aan Uwe Excellentie is bekend gemaakt "

Deze brief op 's Rijksarchief Aanwinsten 1905, sub XLIV, N° 19

Vorstenlanden natuurlijk naar het hart gesproken. Hij diende op 's Ministers brief van 12 December 1826 bij depêche van 12 Mei 1827 lr Z³ (bl. 309 noot 1), waarbij ook hij overlegde, behalve De Kock's brief van 24 April (bl. 351), de vroeger omtrent deze zaak gevoerde correspondentie. Eerst roert hij aan de bevolen verwijdering van Van de Graaff en Dozij. "Het gevolg", luidde het in den aanhef, "hetwelk door mij, na den ontvangst van Uwer Excellenties missive van den 18n Februarij 1826 geheim lr H aan het daarbij geuit verlangen des Konings, gegeven is, ontheft mij van de verpligting om deze nadere bevelen Zijner Majesteit ten uitvoer te brengen, en de aanleiding, welke ik te dier tijd tot eene zoo strenge naarkoming en toepassing van Uwer Excellenties aanschrijving gevonden heb, is Uwe Excellentie alstoen bij mijne letteren van den 6n September 1826 lr D⁴ aangewezen en ontwikkeld geworden (¹)." — De depêche brengt dan in herinnering, dat Mr. H. W. Muntinghe intusschen ook den Raad had verlaten en dat daarop de heer Goldman van waarnemend raadslid door den Landvoogd in zijne plaats was benoemd onder 's Konings nadere goedkeuring en wel nadat de heer Engelhard bedankt had, die reeds door Du Bus voor de betrekking was aangezocht vóór ontvangst van het koninklijk besluit: "zoo wel uithoofde van de zeer algemeene en naauwkeurige kennis, welke die ambtenaar van de Indische huishouding bezit, als uit aanmerking van de gewigtige en belangrijke diensten, die hij zoo onder het vorig bestuur, als sedert de aanvang mijner administratie bewezen, en den uitstekenden trouw en ijver waarmede hij 's Lands belangen behartigd heeft". In plaats van de waarneming-Goldman was verder algemeene secretaris Bousquet aangewezen om in den Raad vooralsnog zitting te nemen. De Raad bestond alzoo uit De Kock in de Vorstenlanden, Chassé, Goldman, raad van Indië onder nadere goedkeuring des Konings, uit den op bl. 336 vermelden waarnemenden Melvill en uit den evenzeer waarnemenden Bousquet. Toen echter de ministerieele missive ontvangen werd, stond Melvill ook op vertrek; maar nu het Opperbestuur verlangde, dat vooralsnog de door Van de Graaff en Dozij opengevallen plaatsen onvervuld bleven, zou de Landvoogd, schreef deze, geene voordracht ter aanvulling doen. Er bestond ook, meende de Commissaris, in verband met de opdracht van het waarnemend algemeen secretariaat aan J. C. Reijnst, geen bezwaar "om, bij het meer werkdadige deel,

¹ Zie bl. 336.

hetwelk de Heer Bousquet, thans aan de leiding en den gang der beraadslagingen nemen kan, en bij den beter gezinden geest, waarmede thans de Regering bezield is, de behandeling der zaken op eenen geregelden voet gaande te houden". Dan bood de Landvoogd de voor Van de Graaff en Dozij bestemde ministerieele brieven weder aan (1), waarna de houding van generaal De Kock, die zich aan het beheer der zaken te Batavia onttrokken had, breedvoerig werd besproken. Dat deel der depêche karakteriseert weer in hooge mate den kribbigen schrijver. Hij wilde niet ontkennen, dat de persoonlijke tegenwoordigheid van den Luitenant-Gouv.-Generaal te Batavia, in de eerste tijden van de landvoogdij "van een overwegend nut geweest ware, en aanmerkelijk had kunnen bijdragen om den geest van het Bestuur te leiden, en mij in de vervulling van mijne taak te verligten", maar nu was er aan de terugkomst uit de Vorstenlanden minder behoefte "daar de goede geest, waarin thans de Regering werkzaam is, en de reeds vergevorderde staat van een aantal zaken, waarvan mij het onderzoek en de regeling was opgedragen, gevoegd bij de meerdere kennis, welke ik zelve verkregen heb, mij de mede-hulp van den Luitenant Gouverneur Generaal veel beter dan in den aanvang kan doen ontbeeren, en ik de gegronde hoop voeden mag, van op den aangevangen weg te kunnen voortgaan". Nochtans vond de Landvoogd, dat hij ten rechte het verblijf van generaal De Kock in de Vorstenlanden nooit van overwegend nut geacht had. "Indien nog", betoogde hij, "de verrigtingen van den Luitenant Gouverneur Generaal ter plaatse zelve, eene zoo gelukkige en voordeelige uitkomst gehad hadden, dat men nog op dit oogenblik door daadzaken daarvan overtuigen konde, dan zoude de ondervinding ten minste ter staving van 's mans gevoelen en denkwijze kunnen worden ingeroepen, maar uit hetgeen wij in het afgeloopen jaar hebben zien gebeuren, kan, mijns inziens, niet met zeer veel zekerheid de gevolgtrekking worden ontleend, dat geen ander bevelhebber de krijgsoperatien, zoodanig had kunnen leiden, of dat de staat der Hoven en de verstandhouding tusschen het leger en de hulptroepen, onder het bestuur van een kundigen ambtenaar, niet de zelfde had kunnen blijven.

"Trouwens, indien de Luitenant Gouverneur Generaal steeds van den aanvang af het zelfde beginsel ware toegedaan geweest, dan

(1) Zie bl. 349.

voorzeker zoude de inhoud der gedagte letteren [1] minder bevreemdend voorkomen, of althans niet het voorwerp van eene strenge berisping kunnen worden [2], maar wanneer men die stukken en de daarin bijgebragte gevoelens vergelijkt met de onderstaande zinsnede (uit eenen brief door den Luitenant Gouverneur Generaal d.d. 28 Maart N° [3] aan den Generaal-Majoor van Geen geschreven) dan wordt men daarin eene zoo in het oog loopende tegenstrijdigheid in voornemens en denkwijze gewaar, dat men, voor het minst, eene dergelijke handelwijze met den naam van verregaande zwakheid zoude moeten bestempelen." — De zinsnede, waarop Du Bus doelde, was deze :

Mijne opinie is steeds geweest, dat niemand dan U of ik de zaken kunnen eindigen, en daarom ben ik gekomen om U te vervangen gedurende den tijd, UHEdG. tot Uwe herstelling zult noodig hebben.

Hiertegenover stelde Du Bus breede aanhalingen uit De Kock's missives d.d. 2 en 30 Maart 1827, gericht aan den Com. Gen., waarin betoogd werd, dat hij, De Kock, en hij alleen, dus ook niet Van Geen, in staat moest geacht worden de onlusten tot een goed einde te brengen. "Kan nu niet", riep Du Bus uit — plaatsende dat éêne, aan Van Geen vriendelijkheidshalve gericht — zinnetje, naast die breede aanhalingen ·

Kan nu niet elk der bovengemelde zinsneden ten bewijze worden bijgebragt, dat de Luitenant Gouverneur Generaal aan geen ander, dan aan zich zelven de geschiktheid toekent om de zaken der onlusten te kunnen beheeren, dat uit dien hoofde zijne tegenwoordigheid in de oproerige Landen steeds is gevorderd geworden, en dat ZHEdG. wel verre is om daarbij een gelijk gevoelen aangaande een ander aan den dag te leggen.

Maar hoe dan hiermede overeengebragt, het geen door den Luitenant Gouverneur Generaal aan den Generaal Majoor van Geen geschreven is, en waarbij verklaard wordt, dat niemand dan ZHEdG. of laatstgenoemde Generaal de zaken kan eindigen? De personele consideratie welke men den Luitenant Gouverneur Generaal De Kock wegens 's mans goede hoedanigheden moet toedragen, verbiedt mij om uit de te dezer zake met mij gehouden briefwisseling even zoo gunstige gevolg-

[1] Bedoeld worden de brieven van 2 en 30 Maart 1827, reeds aangehaald op bl. 349 en 350, en in den tekst nader te noemen

[2] Nota bene!!

[3] In den brief van den Landvoogd bleef het nummer onvermeld.

trekking af te leiden, en eene zoo tegenstrijdige denk- en handel-wijze aan iets anders dan aan eene overmaat van zwakheid toe te schrijven, een hoofdtrek trouwens, welke de meeste handelingen van dien Hoofdambtenaar steeds heeft gekenmerkt, en waardoor ZHEdG. welligt uit zucht om velen te behagen, zich meermalen aan eene regtmatige berisping heeft blootgesteld (1). Onder meerdere zij het genoeg Uwe Excellentie te herinneren aan de bewuste deliberatien over den afstand der koffij aan de Handelmaatschappij, ten gevolge waarvan de Heeren van de Graaff en D'Ozij naar Nederland zijn opgeroepen en ter welker gelegenheid onder anderen door den Luitenant Gouverneur Generaal is geadviseerd geworden, om bij eene min scherpe toepassing van de Ministerieele aanschrijving de helft der bepaalde koffij aan de Maatschappij af te staan en de helft voor 'sGouvernements rekening te verkoopen, eene handelwijze welke voorzeker tot het vermoeden leiden kan, dat de Luitenant Gouverneur Generaal den schijn heeft willen vermijden van zich tegen de uitvoering van 's Gouvernements aanschrijvingen te verzetten, en niet te min van eene andere zijde gevreesd heeft zich de afkeuring van den Handelstand op den hals te laden (2). Ik zoude bij dit voorbeeld nog een ander niet minder in het oog loopend kunnen voegen, dat, namelijk toen ik den Heer Luitenant Gouverneur Generaal met het gedrag der Regering en de gevoerde briefwisseling over de vijfjarige begrooting in den voorleden jare heb bekend gemaakt, ZHEdG. mij te dier zake niet dan een ontwijkend en onbepaald antwoord gegeven en steeds getracht heeft, de handeling van de Regering en van elk lid derzelve te verontschuldigen (3). Ik zoude hierbij nog kunnen aanhalen, dat door mijne onmiddelijke bemoeijnis (en waartoe ik voorzeker niet geroepen werd) in de 2e Groote Militaire Afdeeling verregaande verkeerdheden zijn ontdekt, de schuldigen gevat en reeds gevonnisd geworden, terwijl voor dat de zaak tot klaarheid gebragt was, de Luitenant Gouverneur Generaal steeds aan de waarheid twijfelde, zich op de bekende eerlijkheid van de daarin betrokken personen beroepende. Maar wie twijfelt nog aan het geen ik hiervoren heb aangeteekend, en wie zal den man niet ten minste van zwakheid beschuldigen, die op den 1n Januarij 1826 bij de overgave van het Bestuur in zulke streelende en noodelooze loftuigingen heeft uitgewijd, over een Gouvernement, waarvan hij zoo vele daden en handelingen met zijn eigen pen bij meer dan eene gelegenheid daarna berispt en verklaard heeft dezelve nimmer met welgevallen te hebben zien plaats grijpen (4). — Het is voor mij eene onaangename taak, die ik bij deze volbreng, maar mijn pligt gebiedt mij zulks te doen, omdat ik het voor

(1) !!
(2) Verg. bl. 211 en 212.
(3) Verg. bl. 311.
(4) Verg. bl. 291.

het Gouvernement in Nederland niet onverschillig geoordeeld heb, hetzelve met mijn gevoelen deswege bekend te maken (1).

En op dit even karakteristiek als naar geschrijf, besluit de Landvoogd aldus:

Het zij mij vergund hierbij mijne eerbiedige dankbetuiging te voegen van de blijken van 's Konings hooge goedkeuring ontvangen op de maatregelen, die het onderwerp van Uwer Excellenties missive van den 12n December ll. geheim lr. H. hebben uitgemaakt (2). Moeijelijk is voorzeker de taak, waarvan mij de vervulling is opgelegd, en teder zijn de belangen, waarover mij het toezigt en waarvan mij de regeling is opgedragen, maar streelend is daartegen het gevoel en de bewustheid van te midden van zoo vele tegenkantingen te hebben kunnen medewerken, tot de heilzame bedoelingen, welke zich de Koning in het belang dezer gewesten en tot herstel der zaken heeft voorgesteld. Uwe Excellentie gelieve dan ook zelve bij Zijne Majesteit de tolk mijner dankerkentenis te wezen, en Hoogst Denzelven de verzekering te geven, dat ik in de onderscheiden blijken, die ik van Hare hooge tevredenheid bereids heb mogen ontvangen, weder een nieuwen prikkel en spoorslag gevonden heb, om op den aangewezen weg, met gelijken ijver voort te gaan, en mijne zorgen onafgebroken aan de hooge belangens dezer Lande toewijdende, bij voortduring aan het hooge vertrouwen te beantwoorden, waarmede Zijne Majesteit mij wel heeft willen vereeren.

Wèl kon de Minister aanleiding vinden den Koning in zijn op bl. 301 vermeld rapport van 13 April 1828 te schrijven: „ik betreur ten hoogsten, dat de zoo gewenschte onderlinge zamenstemming ontbroken heeft, wat dan ook de oorzaak daarvan zij, en aarsel niet rondelijk te verklaren, dat beider pligt medebragt, zich door geene redenen van eene gesamelijke werking te laten aftrekken" (3).

---

(1) In een rapport van 6 Juli 1827 aan den Minister jammert even treurig de Landvoogd over „de eer van den Luitenant Gouverneur Generaal", om reden niet blijkt, dat deze is opgekomen tegen de intrekking van den Landverhuur, zie bl. 28 van de op bl. 275 noot 1 vermelde *Oorzaken*. — En welk plichtgeleuter!

(2) Zie bl. 347.

(3) Art. 58 van 's Landvoogds instructie schreef bedoelde samenwerking voor. — De heer De Klerck verhaalt in dl. V van zijn *Java-oorlog*, bl. 531, de bijzonderheden van de laatste samenkomst, die tusschen De Kock en Du Bus moest plaats vinden. Een niet aldaar vermeld incident leest men in onderstaand schrijven van den 1. luitenant adjudant De Kock, later resident van Jogjacarta (*Louw*, dl. I, bl. 291, noot 2), aan zijn vader, den Generaal:

Batavia 18 Januarij 1830.

Hartelijk lieve Papa! De Generaal van den Bosch heeft mij gechargeert

Intusschen had het Opperbestuur bericht ontvangen, dat de heeren Van de Graaff en Dozij Indië hadden verlaten. Bij missive van den Staatssecretaris d.d. 14 Februari 1827 N° 152 deed de Koning minister Elout er aan herinneren, dat, naar vernomen was, het schip in de aanstaande maand Maart te Antwerpen kon zijn, in verband waarmede de Koning verzocht: "in overweging te nemen, hoedanig ten aanzien van die Heeren bij hunne aankomst zal behooren te worden gehandeld, ten einde de vereischte bepalingen deswege in tijds zouden kunnen zijn gemaakt".

De Minister voldeed hieraan bij rapport d.d. 27 Februari 1827 l[r] H. N°. 27[k] *Geheim*. Er werd de aandacht gevestigd op het feit, dat in deze aangelegenheid twee stadiën waren. Eerst was, ingevolge 's Konings last van 13 December 1825 l[r] G[2] *Geheim*, de com.-

---

U dezen te schrijven, die U te Tjanjor overhandigd zal worden; het onderwerp dan is, dat de Generaal U laat verzoeken om terstond naar Batavia door te rijden en U niet te Buitenzorg op te houden om de Komm Gen. te zien — De Gen. van den Bosch is in een zeer hevige woordwisseling omtrent U met de K. G. geweest. De laatste heeft gezegd, je ne veux pas voir le Général De Kock. De Gen. van den Bosch heeft de kommissaris gezegd dat hij U dit verzocht heeft — en heeft mij gezegd U de reden van het verzoek op te geven, zoo dat het dus niet als eene onbeleefdheid van Uwe zijde zal kunnen beschouwd worden De Gen. v d Bosch wil niet gaarne dat de Kom Gen U eene onbeleefdheid doet, de man is er laag genoeg toe.

U zult dus welligt de nacht te Tjanjor doorbrengen, om de anderen dag eerst hier te kunnen zijn Mag ik U beste Papa dit aanraden, daar er eenige preparatien voor Uw ontvangst worden gemaakt en het dus aangenaam zal zijn te weten wanneer U zoo wat zult kunnen arriveren.

Adieu beste Papa ontvang onze hartelijkste groete en geloof mij geheel

Uwe lieth Zoon

Vele compl van Stuers — Dr Kock

(In 's Rijks archief: Aanwinsten 1905, sub XLIV, N° 90)

Terecht deelt de heer De Klerck op de aangehaalde bladzijde, noot 2 mede, dat het handschrift van Du Bus bijna niet te ontcijferen is. Vandaar dat de door hem vermelde, in bijlage N° XXVII, bl 720 weergegeven brief van Du Bus bijna onverstaanbaar is, krioelende van onjuistheden, gelijk mij is gebleken uit een net afschrift er van, te vinden op 's Rijks archief Aanwinsten 1905, sub XLIV, N° 23. Daargelaten ondergeschikte afwijkingen, vestig ik de aandacht op de volgende woorden „[Votre Excellence n'a] *pas dicté*", m z *pu dicter*. Het „avec mon caractère jusqu'ici" is niet te begrijpen, omdat achter *caractère* moet staan een punt Het „Jusqu'ici comme de mes actes Publics m de l'empreinte" moet dan worden „Jusqu'ici, *aucun* de mes actes publics *n'a eu* l'empreinte" Voor „il avait été espérable" moet staan „il m'eut été agréable" Het als onleesbaar met stippels aangeduide m. z „une pature". In het „absence de forme" moet *formes* worden geschreven: enz

gen. Du Bus gemachtigd om de heeren wegens de koffiequaestie te berispen en ze, indien de Landvoogd het nuttig achtte, naar Nederland op te zenden om zich over de zaak te verantwoorden ([1]). Maar de vele daarop gevolgde klachten van den Landvoogd over de houding der heeren in het algemeen had de Koning een jaar later doen besluiten ze te ontslaan, gelijk geschied was bij besluit d.d. 1 December 1826 N° 103 ([2]). In verband met deze feiten, vervolgde de Minister:

Deze laatste opgekomen omstandigheid schijnt mij toe van grooten invloed te zijn op de beantwoording van de vraag door U. M. voorgesteld.

Er is nu, zoo als ik het inzie, voor het Gouv[t] geen het minste belang dat de zaak der weigering, om te voldoen aan de overeenkomst met de Handelmaatschappij, en het gedrag van de toenmalige meerderheid der Indische Regering te dien aanzien, nader worde overwogen.

Het groote doel toch, hetwelk U. M. zich had voorgesteld, was niet zoo zeer, om te onderzoeken of die meerderheid wel of kwalijk gedaan had: dit laatste was reeds beslist. — U. M. had deszelfs ontevredenheid en afkeuring reeds te kennen gegeven: het meer bepaalde doel van Uwer Majesteits last, om die Raden naar hier te doen komen, was, om na hen gehoord te hebben, te beslissen, of ten hunnen aanzien nog eene nadere beschikking zou behooren genomen te worden. En dan zoude in aanmerking hebben moeten komen of eene verwijdering uit het bestuur, of het opleggen van eene vergoeding der schade door die handelwijze aan het Rijk toegebragt.

De laatste maatregel zou met vele moeijelijkheden gepaard gaan, en daartoe zoude ik U. M. den raad niet geven ([3])

De eerste maatregel kan niet meer te pas komen: de nadere gedragingen van de meergenoemde Raden hebben hunne verwijdering uit het bestuur ten gevolge gehad, en de Gouv.-Gen. is reeds afgetreden

In dezen stand van zaken meen ik, dat eene nadere oproeping tot

([1]) Zie bl. 218

([2]) Zie bl. 342

([3]) Van de beschouwingen over dezen maatregel schijnt iets uitgelekt te zijn Althans V. d. Capellen schrijft in zijne op bl 205, noot 2 genoemde Verdediging, dat de Koning zóó vertoornd was op 's Landvoogds tegenwerking in zake de Handelmaatschappij „qu'il dût avoir été question un moment de me rendre responsable du désappointement qu'avait subi, par ma faute, la société de commerce" *Notice*, bl 155 — Ook deze voorstelling is echter onjuist Het Rijk leed schade door het opzet van den Landvoogd, zoodat de hier bedoelde verantwoordelijkheidstelling niet meer dan billijk zou zijn geweest In plaats daarvan vroeg en verkreeg Van der Capellen pensioen. Zie hiervóór bl 206-207 en 221-222

verantwoording in het bijzonder geval der koffij niet meer dan in alle andere gevallen te pas komt; immers in het belang van den lande.

Zoo de hierin betrokken personen mogten vermeenen, dat in hun belang een nader onderzoek wenschelijk ware, wanneer zij daartoe verzoek mogten doen, dan zal dat verzoek een onderwerp van overweging moeten worden; maar zoo als nu de zaak staat, neem ik de vrijheid U. M. voor te dragen, mij te magtigen om aan de Heeren D'Ozij en Van de Graaff, mede te deelen den inhoud van Uwer Majesteits besluit van *1 December 1826*, met kennisgeving tevens, dat U. M. het dien ten gevolge onnoodig acht op het bijzonder geval der weigering tot voldoening aan de overeenkomst met de Handelmaatschappij terug te komen, of eenige nadere voorziening deswege te nemen.

Bij missive d.d. 3 Maart 1827 l^r B^5bis *Geheim* van den Staatssecretaris deed de Koning den Minister weten, dat Z. M. zich met dit voorstel vereenigde.

Door het ontslag van Van de Graaff en Dozij waren plaatsen opengevallen, die, naar ik mededeelde (bl. 356), Du Bus voorloopig aanvulde. Engelhard was aangewezen door het Opperbestuur; en Du Bus had, gelijk wij mede op bl. 356 lazen, vóór het besluit ten deze ontvangen was, uit eigen beweging Engelhard voor de betrekking aangezocht, maar toen reeds had deze wegens hoogen leeftijd bedankt. Hij bleef niettemin in gunst. Ultimo 1829 werd hem toegelegd een pensioen, liefst van f 1000 's maands, nog wel ingaande met 1 November 1828. Dankbaar, verklaarde hij zich gered „uit de onaangename omstandigheden, waarin ik mij gedompeld zag", luidde zijn brief aan Elout d.d. 16 April 1830 (¹), „Ik kan nu", vervolgde hij, „zoo lang mijne krachten toereiken, nog nuttig zijn voor de Indische aangelegenheden, en zal volgaarne daartoe medewerken, indien ik door Zijne Excellentie den heer Gouverneur-Generaal J. van den Bosch geroepen worde. Vooral hoop ik, nimmer de van Uwe Excellentie genoten gunstbewijzen te vergeten, en Uwer Excellentie's toegenegenheid en achting voortdurend te behouden."

Wij weten, dat art. 3 van het koninklijk besluit van 1 December 1826 bepaalde, dat de ontstane vacatures voorloopig onvervuld zouden blijven, tenzij de Landvoogd eene voordracht deed (bl. 343) en dat deze bij missive van 12 Mei 1827 berichtte, dat er tegen het voorloopig onvervuld laten geen overwegend bezwaar bestond (bl. 356); maar intusschen was het op bl. 336 vermeld particulier

(¹) Zie *Van de Graaff-Brieven*, dl. I, bl. 50, § 20.

schrijven van 24 Augustus 1826 van Du Bus aan Elout ontvangen, houdende verzoek om twee raadsleden uit Nederland te zenden een verzoek dat de Minister onder 's Konings aandacht bracht en deze bij missive d.d. 18 Januari 1827 l[r] C[1] *Geheim* door den Staatssecretaris den Minister deed schrijven:

„De Koning kennis genomen hebbende van Uwen brief van den 15 dezer, gelast mij Uwe Excellentie te verwittigen, dat Hoogstdezelve met den Kommissaris Generaal *Du Bus* instemt, dat het wenschelijk zoude zijn, om de door de opzending van de heeren *Van de Graaff* en *D'Ozij* bestaande vacatures in den Raad van Indie te vervullen. Zijne Majesteit verlangt uit dien hoofde, dat Uwe Excellentie bedacht zij op geschikte voorwerpen, zoo uit de Noordelijke, als uit de Zuidelijke Provinciën, welke voor de onderhavige betrekking in aanmerking zouden verdienen te komen en dat daartoe de noodige voorstellen, onder opgave van meer dan een kandidaat voor elke plaats, door Uwe Excellentie aan Hoogstdezelven worden aangeboden, zullende Zijne Majesteit ook van Hoogstdeszelfs zijde, de zaak in overweging nemen."

De Minister behandelde deze aangelegenheid bij rapport d.d. 28 Februari 1827 l' H. N° 28'. Hij herinnerde er aan, dat weliswaar misschien Engelhard intusschen zou benoemd zijn, maar èn deze, èn Chassé waren bejaard, terwijl er reeds meermalen geruchten hadden geloopen, dat laatstgenoemde zich aan de rust van het ambteloos leven wilde overgeven. Men kon dus toch wel twee nieuwe leden benoemen „al was het dan ook dat daardoor de raad van Indie, voor eenen korten tijd, meer dan voltallig wierd". Hm, het Regeerings-Reglement bepaalde hun getal op 4! Verder wees de Minister er op, dat hem onbekend was of de door hem aanbevolenen de betrekking wel wilden aannemen. De *voorwerpen*, zooals nogal mal de Staatssecretaris de heeren raadsleden noemde! waren de volgende, die de Minister aanbeval:

I. Uit het Noorden Jhr. G. Beelaerts van Blokland, lid van de 2[e] Kamer der S. G. en Mr. C. R. Vaillant, raadsheer in het Hooggerechtshof te 's-Gravenhage;

II. Uit het Zuiden Jhr. E. de la Coste, lid van den Raad van State, I. D'Olislager, lid der Rekenkamer, en I. B. de Peneranda, mede lid dier kamer.

Typisch voor den lust om destijds naar Indie te gaan, is, dat bij missive d.d. 20 Augustus 1827 l[r] M[e 1] Geheim de Staatssecretaris den Minister ten aanzien van deze betrekking ad f 28800 's jaars,

o. a. moest schrijven. „De Heeren welke dientengevolge van wege Zijne Majesteit daaromtrent zijn onderhouden, hebben het verlangen te kennen gegeven, om van de aanvaarding van zoodanige betrekking te worden verschoond." Tegelijkertijd werd medegedeeld, dat 's Konings aandacht was gevallen op den heer *De Muelenaere*, officier bij de rechtbank van eersten aanleg te Brugge en lid van de 2e Kamer der Staten-Generaal. „Deze heeft zich", luidde het in den brief, „genegen betoond om eene benoeming tot raad van Indië aan te nemen, mits aan hem blijve vrijgelaten, om, na een verblijf van twee of drie jaren, zulks verlangende, naar het moederland terug te keeren." De Koning had tegen deze voorwaarde geen bezwaar, zoodat de Minister verzocht werd een ontwerp-besluit ter zake aan te bieden, zoomede andermaal van advies te dienen „tot benoeming, te gelijkertijd, van een Raad van Indie uit de Noordelijke provinciën". De Minister deed per omgaande het verlangde besluit toekomen, doch ten aanzien van het alsnog uit de Noordelijke provinciën te zoeken raadslid, moest hij alweder bij rapport d.d. 19 November 1827 Ir A No 308k *Geheim* berichten over de bereidverklaring deze betrekking te aanvaarden dat, „het hoogelijk te bejammeren is, dat sommige geschikte mannen, zich bezwaard gevonden hebben, en tot welker vervulling het den Ondergeteekende tot nu niet gelukt is, andere daartoe genegen te vinden"!

Wat blijkt ons hieruit? is de vraag, die de heer Louw doet, in verband met de aan den Landvoogd geschonken vrijheid zoo noodig een voordracht te doen, van welk recht werd „geen gebruik gemaakt". De Schrijver antwoordt (1): „Dat Du Bus den Raad van Indië, waarmede hij als college zooveel moeite had gehad, in naam liet voortbestaan, maar in de daad op zijde schoof". Maar eene grondiger kennis van de gewisselde brieven, doet ons zien, dat de Commissaris-Generaal door dit denkbeeld niet geleid is geweest, dat slechts uit voorzichtigheid het Opperbestuur niet de vacatures aanstonds wilde vervullen, zonder nader den Com. Gen. te hooren (bl. 341) en alzoo geenszins: „hoewel Z. M. het aanvullen van den Raad van Indie onnoodig achtte": dat de Com.-Gen. geene voordracht deed, ook weer niet omdat hij den Raad naar zijne hand wilde zetten, maar omdat hij wenschte dat het Opperbestuur in Nederland de personen zou zoeken (bl. 336); dat hij het besluit van 1 December 1826 (bl. 342-343) opvatte, als 's Konings verlangen om voorloopig den Raad

(1) Zie dl. II, bl. 122-123 van den *Java-oorlog*

onvoltallig te laten, een verlangen, waaraan hij zich met zijne gewone volgzaamheid onderwierp (bl. 356): dat echter het Opperbestuur hiervan evenzeer zòò ver verwijderd was, dat toen de wensch des Landvoogds bekend werd om niet-Indiërs voor het lidmaatschap in aanmerkingen te brengen, de Koning hieraan dadelijk gevolg deed geven, al slaagde het pogen ook niet. Het onvervuld blijven van de raadsplaatsen geschiedde alzoo ook geenszins „in overeenstemming met de voorschriften des Konings", maar wegens de moeilijkheid er geschikte personen voor te vinden. Dit neemt niet weg, dat de Commissaris-Generaal zich in den ongewonen toestand best kon schikken, schrijvende in zijn op bl. 303 vermeld rapport d.d. 4 October 1827 aan den Minister: „het strekt mij tot genoegen, en ik maak het mij bij deze tot eenen aangenamen pligt, aan de tegenwoordige leden van den Indischen raad, even zeer als aan de hoofden der onderscheidene departementen het regt te doen wedervaren, dat ik aan hunnen ijver en bereidwilligheid een krachtige steun gevonden heb, in het beheer van 's lands belangen". — Geen wonder waarlijk! Het was nu zóó koek en ei geworden, dat d.d. 25 Januari 1828 de Indische regeering zelfs den Commissaris-Generaal complimenteerde: „die den zoo verachterden staat van onze financiën heeft hersteld en op vaste en onwrikbare gronden heeft gevestigd" ([1]). Wat echter is in Indie vast en onwrikbaar!?

HOOFDSTUK XVIII.

Van der Capellen in Nederland en Elout's houding.

Toen de heer Van der Capellen op dien voor hem zoo belangrijken Zondag van 1 Januari 1826 op plechtige wijze van de ingezetenen te Batavia had afscheid genomen als gouverneur-generaal, gelijk wij op bl. 290-292 lazen, begaf men zich ter openbare godsdienstoefening, waar predikant Lenting tot tekst van zijne preek nam *Deut.* XXI vers 8, luidende:

Want de Heer zal zelf voor uw aangezigt staan: Hij zal met u zijn, Hij zal u niet begeven en Hij zal u niet verlaten! Vrees niet en ontzet u niet. ([2])

De heer Van der Capellen naderde nu Holland en het begin was inderdaad zeer bemoedigend. Althans de *Rotterdamsche Courant* van

[1] Van der Wijck's Proefschrift, bl. 17

[2] Zie bl. 189 van de hiervóór op bl. 290 vermelde *Kronyk*.

13 Juni 1826 (1) hield onder Rotterdam 12 Juni het volgende bericht in:

Gisteren ochtend is Zijne Excellentie de Secretaris van Staat, afgetreden gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië, de baron *Van der Capellen*, met mevrouw zijne gemalin en gevolg per stoomboot uit Londen alhier in gezondheid aangekomen. Twee der talrijke schepen, die op de reede lagen, beide op Indië varende, *de vrouwe Maria* en *de Jonge Jacobus*, begroetteden Zijne Excellentie met een saluut, dat zij bij zijn vertrek herhaalden. Na zich een weinig bij den heer schout-bij-nacht *Musquetier* te hebben verfrischt (2) en een aangeboden diner bij den heer *van Hoboken* op zijn buitengoed aangenomen te hebben, heeft Zijne Excell. zijne reis naar 'sGravenhage voortgezet, en is des avonds aldaarbij den gouverneur van Zuid-Holland afgestapt (3), waarna Hoogstdezelve zijn intrek genomen heeft in het logement *Belle Vue*.

Misschien echter is deze huldebetuiging van Vrouwe Maria en Jonge Jacobus de laatste geweest, die den heer Van der Capellen kon herinneren aan de goede Indische dagen, toen men zoo waar te Batavia illumineerde, bij zijne terugkomst van de Moluksche reis (4)!! — Hulde werd trouwens ook den teruggekeerde gebracht in een te Amsterdam verschenen naamloos geschrift van 1827 (5), de schrijver er op wijzende hoe de afgetreden gouverneur-generaal en mevrouw Van der Capellen, Rotterdam naderde, en zij toen "op de O.-I.-koopvaardijschepen, aldáár op stroom gelegen, het scheepsvolk in het want", met 36 kanonschoten werden begroet· "want" lezen wij, "de kooplieden kenden den Heer V. d. C. als beschermer van den handel, die bronader van welvaart voor ons land, zonder welke hetzelve niet kan bestaan. Zij wisten, dat hij als zoodanig zijn vaderland groote diensten had bewezen, daar zij op zoo vele berigten van de kapiteins hunner schepen konden staat maken". Deze *Korte Beschouwing* moest strekken om den gewezen Landvoogd te verdedigen tegen een aanval op zijn beleid in een geschrift, dat het

(1) Aanwezig o. a. in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage.

(2) Deze zeeofficier had in Indië zijnde eene gratificatie van f 3000 gekregen, *omdat hij heelemaal nog niets gehad had*. zie bl. 107.

(3) Dus bij den bekenden graaf Van der Duyn van Maasdam, wiens *Souvenirs biographiques* met die van Van der Capellen verschenen in het op bl. 205 noot 2 vermelde werk van De Grovestins.

(4) Zie *Van de Graaff-Brieven*, dl. I, § 53.

(5) **Korte Beschouwing** *van de Vrijmoedige Gedachten over Neerlands Indië, en over de Regering van den Gouverneur Generaal Van der Capellen door J. E. Doornik, Med. Doct.* bl. 61 van het stuk No. II.

vorig jaar mede te Amsterdam was verschenen, als *Vrijmoedige gedachten over Neerlands Indië en over de regering van den gouverneur-generaal Van der Capellen.* De schrijver dier *Gedachten* was, zooals ik elders mededeelde, „de gevierde Bataviasche dokter" Jacob Elisa Doornik (1).

Toen hij naar Indie toog, liet hij een naam als geleerde achter, speciaal dank geschriften over evolutie en afstamming van den mensch, een onderwerp dat destijds reeds mannen van beteekenis onledig hield. Niemand minder dan de hoogleeraar Harting herdacht hem nog in 1871 ter vergadering der Koninklijke Academie van Wetenschappen te Amsterdam. „Als een langzame stroom glijden zijne gedachten voort", schrijft dr. J. H. F. Kohlbrugge over Doornik's wetenschappelijke beschouwingen, in het artikel *Nederlandsche Predarwinisten*, gepubliceerd door *De Gids* van Augustus 1908, bl. 235-265. Maar dat mag niet gezegd worden van zijn Indisch politiek geschrift, „een overigens weinig sympathiek boekje", gelijk ik het noemde (2), en dat dr. Kohlbrugge evenzeer afkeurt, echter met de verontschuldiging voor den Schrijver van misschien „zooals tal van Europeanen in Indië", te lijden aan zenuwoverspanning of *Tropenkoller*: had ikzelf niet reeds vòòr de verschijning van dr. Kohlbrugge's artikel op bl. 238 geschreven, dat men tegenwoordig zou zeggen: de heeren waren zenuwziek! En Doornik leefde in het midden van dien kring, voorzoover men dit kan opmerken van een bestrijder. Volgens den Gids-schrijver is Doornik voor zijn geschrift Indie uitgezet: ik zou niet weten waarom, ook de tijdsomstandigheden in aanmerking genomen. Daargelaten bovendien, dat het boek gedrukt werd in Nederland, viel zijn geschrift juist in den tijd, dat eene regeering als van Du Bus, daarover plezier moest hebben en voor de uitvallen tegen de Handelmaatschappij, die overigens het betoog tegen den in dit opzicht aan zijne zijde staanden afgetreden Landvoogd waarlijk niet sterker maakte, zou men zelfs destijds niet hebben durven straffen met uitzetting: ook ken ik vrijwel de namen dergenen, die in den loop der tijden uitgezet zijn: van Doornik hoorde ik nooit (3). Maar de verdedigers van den

(1) *Brieven-Van de Graaff*, dl II, bl. 83, noot 4

(2) *Brieven-Van de Graaff*, dl I, bl 181, noot 3

(3) De geachte Schrijver ontleende zijne mededeeling, dat Doornik „het verblijf in Nederlandsch-Indië werd ontzegd" aan *Het geslachts- en wapenboek* van Vorsterman van Oijen, hiervóór op bl 336 noot 2 reeds vermeld, waarin men op bl 201 leest, dat Doornik uitgaf „Vrijzinnige gedachten" (sic) „waarop

afgetreden landvoogd peperden het den Schrijver nog eens in, dat hij zoo laag was geweest om indertijd den mensch als een meer ontwikkelden aap te beschouwen. Het lag althans zoo in de lijn van gedachten van een maandschrift, dat tot titel-motto voerde vers 11 van Salomo's *Spreuken* XVI: „Eene rechte wage, ende weegschale zijn des Heeren" [1], het te Leiden uitgegeven periodiek *De Weegschaal*, dat naar aanleiding der *Vrijmoedige Gedachten* memoreerde [2]:

„De Heer Doornik is een groot voorstander van het allerbespottelijkste van alle stelsels, dat is: van de hersenschedelleer.... De Heer Doornik bevindt zich nu in het apen-, zegge *apenland*: hij heeft een boek geschreven voor eenige jaren, om te betoogen (uit kwalijk begrepen beginselen eener wijsbegeerte, die zeker zulke armhartige volgelingen niet noodig heeft, voor eenen onbetwistbaren roem te behouden) dat de menschen niets anders zijn, dan *allengs geperfectioneerde boschduivels.* Wij raden hem, zijn werk, hetwelk hij toch dreigt op vreemde persen (zie bl. XIII zijner voorrede) te zullen doen drukken [3], aan de apen op te dragen, want verscheidene menschen zullen aan hetzelve geen geloof geven. De Heer oud-gouverneur Van der Capellen is ten minste verre boven *de aperij* van Dr. Doornik verheven. Het boek is bij Sulpke uitgegeven: daar gelooven wij, heeft Dr. Capadose gewoond. Och, of dat Capadose en Doornik te zamen gingen wonen te Charenton, een klein lusthof bij Parijs, alwaar eene *école sanitaire* is, welke beide die doctors in gelijke mate noodig hebben. *O! tribus anticyris insanabilia capita!*"

---

hij Java verlaten moest en vertrok naar New Orleans in N. Amerika, waar hij 3 Juni 1837 overleed'. Aannemende, dat V. v. O. zich ten deze niet vergist, kan de verplichting tot het verlaten van Java nog wel eene andere reden gehad hebben, dan eene uitzetting. Ik heb nog naar de betrouwbaarheid der mededeeling onderzoek gedaan, doch zonder resultaat.

(1) Volgens de nieuwe vertaling: *Eerlijke balans en weegschaal zyn van Jahve*, d. w. z. men moet er Hem dankbaar voor zijn.

(2) Zie *De Weegschaal* voor 1826, bl. 624-625.

(3) Hier bedoelt de recensent met *zijn werk* met het te voren genoemde boek, maar de *Vrymoedige Gedachten*. Op bl. XIII der Voorrede deelt hij mede, nog een vervolg in handschrift te hebben, waaromtrent hij dan schrijft: „Tot de uitgave daarvan zal ik worden aangemoedigd wanneer mijn tegenwoordig handschrift bij den Koning en de Natie wel ontvangen worde. Konde het tegendeel plaats hebben, dan zoude het mij hebben leed gedaan voor den arbeid, daaraan besteed, en zulks te meer, dewijl de Nederlandsche drukpers niet voor mij de eenige toevlugt is, om mijne denkbeelden aan de wereld mede te deelen."

Had Doornik zich maar nooit in de politiek begeven, dan zou volledig ingestemd kunnen worden met Dr. Kohlbrugge's mededeeling: „Doornik had altijd wat men thans wel noemt *une bonne presse*". De Gids-schrijver zocht het nog bij Nahuys, aan wien Doornik zijn werk opdroeg, maar de gewezen resident, die, gelijk Doornik, als landheer van Van der Capellen's maatregelen moest lijden, heeft op bijzonder waardige wijze geweigerd, de toegedachte eer te aanvaarden (1). Ook brengt de Schrijver in herinnering de banden, die mogelijk door Doornik's tweede huwelijk ontstonden; maar deze waren geene andere, dan dat hij gehuwd was met de dochter van raad Dozij, die juist wegens zijne gehechtheid aan Van der Capellen's richting slachtoffer werd (2). Laten wij naar geene andere prikkels voor zijn minder gelukkig geschrift zoeken, dan die gelegen in zijn eigen karakter: „geheel onbekommerd wat de wereld er van zou zeggen", nimmer vreezende, zooals de Gidsschrijver mede getuigt „of soms zijn denkbeelden voor zijn uitwendig geluk hinderlijk zouden kunnen zijn".

Van der Capellen zelf zag in het geschrift niets anders dan eene weerwraak van een in zijne particuliere belangen beschadigden landheer: voor libellen, gelijk hij dat boek noemde, heette hij de schouders op te halen, al ware het ook, meende een lofredenaar van Van der Capellen, „alleen reeds om den, zoowel in Indië als in Europa, beruchten naam des schrijvers" (3). Was die beruchtheid mede van wege de verfoeide apentheorie??

Heeft men reeds recht aan de kalme berusting te twijfelen, waarover groote woorden werden ten beste gegeven door Van der Capellen's levensbeschrijvers, in ieder geval hinderde den vroeger zoo gevierde geducht 's Konings afwerende houding, het laatst zich uitende in

(1) Zie Nahuys' afwijzing in de *Bataviasche Courant* van 17 April 1827 en het *Indisch Magazijn* van E. de Waal, 2e Twaalftal (1845), bl. 76. — Verder over Nahuys' karakter in het algemeen mijn op bl. 277 noot 1 vermeld artikel in *De Indische Gids* van April 1908.

(2) In de *Bataviasche Courant* van 31 Juli 1827 verscheen eene advertentie over den dood van Dozij van zijne dochter „die getrouwd was met H. M. Doornik", leest men in mijne *Van de Graaff-Brieven*, dl. I, bl. 207. Dit is eene verschrijving van mij geweest, daar mevr. Dozij zich teekende „H(*enrietta*) M(*aria*) Doornik, geb. D'Ozij": Kohlbrugge noemt haar Maria D'Ozy, zij was den 29n Mei 1822 in den echt getreden. — Overigens verdient het de aandacht, dat de advertentie enkel is onderteekend door de dochter, en dat van het leedwezen des schoonzoons geenerlei melding wordt gemaakt.

(3) *Levensschets van Van der Capellen* (1849), door L. E. Bosch, bl. 46

het op bl. 274 vermelde besluit van 14 Juli 1826. Het gevolg er van was zijn verzoek om ontslag van den titel *Secretaris van Staat*, dien hij als eene loonende herinnering aan een in gelukkiger tijden bekleed ambt, had mogen blijven voeren, en die dan ook steeds geprijkt had aan het hoofd der Indische publicatiën van zijne landvoogdij (1). Maar hierop ontving hij eenvoudig geene beschikking (2). Men riep hem evenmin op om inlichtingen te verstrekken, dat dan toch het doel had geheeten van de lastgeving om naar Holland op het einde van 1825 terug te keeren (3). Te vergeefs beklaagde hij zich in een schrijven, gedagteekend Utrecht 13 October 1826, bij den Koning, dat de Minister ernstige, maar "miskende gewigtige en moeijelijke gedeelten", der Indische administratie had veroordeeld "met eene pennestreek", "met minachting en door magtspreuken van weinige woorden, maar des te beleedigender inhoud": het was

(1) Veroorloof mij eene kleine afwijking van het onderwerp. De lezer weet, dat in onze Indische publicatiën de landvoogden gebruiken het majestatis pluralis *Wy*. Toen Lodewijk Napoleon koning van Holland werd, was A. W. Wiese landvoogd; van de troonsbestijging kreeg deze zwakkeling berigt bij ministerieele depêche d.d. 24 Junij 1806, die in eene buitengewone vergadering van den Raad van Indië d.d. 22 Februarij 1807 voorgelezen werd. Te dier tijde was De Kock kolonel en commandant over Java's Oosthoek. Van hem is eene lijvige en niet onbelangrijke *Notitie*, die men aantreft op 's Rijks archief: Aanwinsten 1905 onder XLIV N° 3. Op bl. 9 staat dit opgeteekend: „Bij eene Publicatie door den Gouverneur Generaal den titel van *wij* gebezigd zijnde, en daar omtrend overtuigd geworden zijnde zulks hem niet toekomt, en alleen door den Souverein gebruikt word, en veelligt daar door aanmerkingen mogten ontstaan, die eene nadelige uitwerking en interpretatie aan zijne handelingen moge geven, zoo heeft Zijne Excellentie mij opgedragen te rapporteren zulks geenszins geschiede met een intentie van zich meerder autoriteit te willen aanmatigen, doch enkeld een gevolg was, van de nieuwheid der carrière waar in hij getreden was, bij die zelfde gelegenheid te kennen gevende, dat zijn vuurigste verlangen en beede was, om zoo spoedig mogelijk zijn ontslag te bekomen, ten einde naar Europa te kunnen retourneren, hebbende, door de menigvuldige onaangenaamheden die hij zedert de laatste zes maanden van wegens de meeste Leden der Regering ontmoet had, een afkeer der werkzaamheden gekregen . . ."

(2) Het komt meer voor, dat de Regeering op verzoeken om ontslag van honorifieke rangen of titels geene beschikking pleegt te geven; dit is mij o. a. bekend van verzoeken om de benoeming tot ridder van eene Nederlandsche orde in te trekken. Maar de titel *secretaris van Staat* was daarmede toch niet te vergelijken, zijnde in bijzondere gevallen geenszins bloot een titel; en speciaal bij al wat er was geschied, begrijp ik niet, dat op een *stellig* verzoek om ontslag ten deze geen antwoord werd gegeven. Mijn onderzoek naar stukken hierover leidde echter tot geen resultaat.

(3) Zie bl. 66.

voorwaar duidelijk genoeg, dat de oud-Gouverneur-Generaal op een dwaalweg zich bleef bewegen (1). Ook van eene audientie te Brussel bij den Koning in die zelfden maand October 1826, die niet minder dan drie uren duurde, kwam hij onvoldaan terug. over de zaak, waarvoor Van de Graaff en Dozij heetten opgezonden, werd geen woord gerept (2), en als het onderwerp der geldverlegenheid werd aangeroerd, zou de Koning hem slechts verwijtend toegevoegd hebben: „En waarom kwam je dan niet eens overvliegen" (3)!

In de dagen, dat Van der Capellen zich te Brussel bewoog, was daar ook de heer Nahuys. Dadelijk, immers den 22n October 1826, bericht deze aan generaal De Kock, iets wat ons weder onverwacht hartelijk doet lachen, namelijk over Van der Capellen's met sterren bezaaide vertooning (4):

Het schijnt dat de ontvangst van den Hr Bon v. d. C. niet zeer brillant geweest is. Behalve het geen in Indiën is voorgevallen en waarover zeer veel gezegd wordt, heeft men het den Bon zeer kwalijk genomen van met zijne monteering en met epauletten met 4 starren ten Hove te komen, en aanspraak te maken op een pensioen, door den Hr Elout, ofschoon minder rijk en met een huishouden van zoo veele kinderen belast, opgegeven.

Het ten Hove verschijnen met de monteering van een Generalissimus (5) vinde ik eene zaak van weinig beduidenis, en waarop misschien ook

(1) Zie bl. 1031 vv. van mijn op bl. 6 vermeld artikel over de Boekhouding enz. in *De Indische Gids* 1908.

(2) „Eh bien! à mon retour, et pendant la conversation de trois heures que j'ai eue avec Sa Majesté, il ne m'en a pas dit une seule parole, et je n'en ai plus entendu parler." *Van der Capellen* in de *Notice* van den Bon C. F. Sirtema de Grovestins (1852), bl. 455. — Zoo ook werd over het op bl. 238 hiervóór vermeld schrijven van Van der Capellen aan den Koning „geen woord gezegd": zie hierover V. d. C.'s brief d.d. 31 Januari 1827 aan Verschuir, hierna op bl. 373 mede te deelen.

(3) Zie de in de vorige noot vermelde *Notice*, bl. 449 noot 1 aldaar. Ik zelf hecht echter niet aan dergelijke uitvallen, aangenomen dat ze historisch zijn.

(4) Rijksarchief. Aanwinsten 1905, sub XLIV, No 85.

(5) Een luitenant-generaal heeft drie sterren; daarboven staat de rang van generaal der infanterie, met 4 sterren, een rang hooger dan Luitenant-Generaal van welk wapen ook. Dit maakte het generalissimus van burger Van der Capellen nog vermakelijker. Hij had zich intusschen zoo uitgedoscht als oud-opperbevelhebber der land- en zeemacht in Ned.-Indië, dat hij geweest was in zijne hoedanigheid van landvoogd. Het toestaan van het dragen zijner monteering bij het op bl. 56-57 vermeld besluit bedoelde natuurlijk slechts het kostuum van landvoogd. Van der Capellen heeft zich ook in die uniform van *generaal der infanterie* doen afbeelden, gelijk blijkt uit zijn portret, gegeven bij het op bl. 370 noot 3 vermelde werkje van Bosch over hem.

niet zoude zijn gelet geworden, indien men over het overige te vreden was, maar het vragen van pensioen moet vooral mij verwonderen, die zich herinnert, hoe de Hr G. G. van mij (ofschoon te vergeefs) gevergd heeft om het mij volgens zijn besluit toekomende voor de inwooning der leerlingen in de Javaansche taal op te geven, uithoofde ik met de waarneming van twee Residentien was begunstigd geworden (1). Had de Hr Bon gehandeld naar den geest van die beginselen, naar welke hij gewenscht heeft dat ik mijne handelingen zoude rigten, zoo had hij voorzeker even als de Hr Elout zijn regt op pensioen opgegeven (2).

Men schrijft nog van Amsterdam, dat de Hr v. d. C. de buitenplaats genaamd *Vollenhoven* van den heer A. Luden heeft gekocht voor f 120000 en daarvoor 30 pCt. te veel heeft betaald, hebbende die plaats, welke aan de Bild gelegen is, den Hr Luden slechts f 76000 gekost...

De aanspraak des Konings bij de plegtige opening van de Staten-Generaal heeft algemeene voldoening gegeven.

Vooral in de Zuidelijke Provintiën was Z. M. nooit meer bemind als thans.

De beroemde Talma is voor drie dagen te Parijs overleden (3).

Alzoo teleurgesteld was de heer Van der Capellen naar het buitenland vertrokken en las hij, in Duitschland zijnde, de tijding dat Van de Graaff en Dozij naar Holland waren opgeroepen, een bericht, weldra gevolgd door de bekendmaking, dat de Koning de heeren uit den dienst had ontslagen. Van der Capellen moest natuurlijk gevoelen, dat deze maatregel hem evenzeer trof. Hoe hem dit schokte, kan men lezen in den volgenden brief, dien hij d.d. 31 Januari 1827 uit Parijs richtte aan Van de Graaff's getrouwen correspondent, zwager Verschuir, burgemeester van Alkmaar:

Mijne gevoelens voor den Heer van de Graaff en mijne betrekking tot dien kundigen en braven ambtenaar UHWG. bekend zijnde, zal UHWGeb gewis de vrijheid, welke ik thans neem, niet kwalijk nemen, met U namelijk te verzoeken, mij zoo mogelijk eenige informatien omtrent hem en speciaal omtrent zijne terugkomst te geven, indien UHWG. daartoe in staat is. – Ik heb niet zonder bevreemding en met gevoelens, welke UHWG. ligtelijk zal kunnen raden, vernomen

(1) Ook eene bijdrage tot het financieel beheer Nahuys ontving als resident van de beide Vorstenlanden dubbel traktement.

(2) Nahuys zal, denk ik, bedoelen Elout's pensioen als commissaris-generaal.

(3) Overbodig te herinneren, dat met Talma bedoeld wordt de beroemde tooneelspeler dier dagen.

dat de oproeping van de HH. v. de Gr. en D'Ozij, van welke ik U te Munster kennis gaf, sedert door Z. M. veranderd is in eene demissie, met dat gevolg, dat zij beiden de reis naar het Vaderland in October jl. zouden aannemen. Waarschijnlijk zijn U meerdere bijzonderheden daaromtrent bekend geworden. De mededeeling derzelven is voor mij zeer belangrijk

De zaak van die Heeren is ook de mijne en ik verlang onbegrijpelijk met beiden te overleggen wat ons te doen zal staan in de gegeven omstandigheden en na de behandeling, die men ons heeft doen ondergaan. Op den brief door mij in Julij aan Z. M. geschreven (1) en dien ik meen UHWG. te hebben voorgelezen, heb ik geen antwoord bekomen. De Koning heeft mij daarvan in Oct. te Brussel geen woord gezegd. Mij is dus mijn gevraagd ontslag als Secr. v. St. geweigerd, terwijl twee Raden van Indië, die hunnen pligt ongetwijfeld gedaan en volgens hun gemoed en geweten gehandeld hebben, *gedemitteerd* worden. Ik kan de gronden daarvoor niet beseffen (2). Het is des te meer noodig mij met genoemde Heeren te bespreken. Libellen als dat van Dr. Doornik, die waarschijnlijk op mij vergramd is, omdat ik hem in zijne onderdrukkingen van den gemeenen Javaan op zijn landgoed heb doen tegengaan, en eenige verzoeken geweigerd, welke ik hem niet konde toestaan, zijn te zeer onder mij om daarop een enkeld woord te antwoorden, of mij daaraan te stooren. Maar indien ik bemerk, dat in het algemeen twijfelingen omtrent de handelingen onder mijn bestuur in Indië mogten bestaan, zal ik eindelijk wellігt wel genoodzaakt worden den tekst van mijne aanspraak van 1 Jan. 1826 (3) verder uit te breiden, en het aan het publiek te zeggen. Ik kom daartoe echter zeer ongaarne, om vele redenen. Vergeef mij HoogWelgeboren Heer, U over mij zelven te onderhouden. Het belang mij door U zelven verleden jaar getoond, geeft mij daartoe aanleiding

Mijn hart bloedt wanneer ik om Java denk, en hoe zoude ik dat goede land niet altijd voor oogen hebben

In antwoord zond de heer Verschuir brieven, die deze van Van de Graaff had ontvangen, w. o. een gedagteekend Batavia, 22 September 1826, welke door mij is opgenomen in de *Van de Graaff-Brieven*, dl. II, N° 191.

De heer Van der Capellen richtte, naar aanleiding der lezing van deze stukken, het volgend schrijven, gedagteekend Parijs, 18 Februari 1827 aan Jhr. Verschuir:

(1) Zie bl. 238.

(2) Maar de heer Van der Capellen zelf erkende, dat hij ieders schriftelijk gevoelen in zake de koffielevirantie had gevraagd, *ten einde met de schuldigen voor de onschuldigen te doen lyden*. Zie hiervóór bl. 212.

(3) Zie bl. 290-291.

Ik heb de eer gehad Uwe beide brieven van den 9en en 11en dezer te ontvangen met de daarbij gevoegde bijlagen. Ik betuig UHWG. mijnen hartelijken als welmeenenden dank voor die belangrijke mededeelingen, hoe onaangenaam derzelver inhoud ook zijn moge, daar ik uit dezelve ontwaar welke belooning den waardigen Heer van de Graaff voor zijne uitmuntend getrouwe en ijverige diensten gegeven wordt. Ik zal U niet beschrijven de gevoelens, welke mijne ziel bij het lezen zijner brieven vervuld hebben. Hij heeft waarlijk een beter lot verdiend, en ik vleij mij dat de waarheid eenmaal zal zegevieren. Alsdan zal men ontwaren welk onregt men hem, zoo als welken ik wenschte dat de Koning vele ambtenaren had, doet ondervinden. Hij zegt volkomen teregt, dat de zaak, om welke hij opgeroepen wordt, en die ik meen U mondeling te hebben medegedeeld, ook de mijne is [1]. Ik verlang niets meer dan dat wij gezamenlijk daarover ter verantwoording geroepen worden. Men zal dan zien of wij 's Lands en 's Konings belangen al dan niet behartigd hebben. Maar men zal dan welligt tevens blijven beweren, dat wij die heilige belangen hadden moeten opofferen aan de geldelijke voordeelen eener maatschappij [2] omtrent welke ik onbewimpeld reeds uit Indië [3] en ook na mijne terugkomst zoo wel aan den Koning als aan den minister mijne gevoelens heb medegedeeld, en die ik ook in den vervolge niet verbergen zal, hoe euvel mij dit ook opgenomen zij en verder opgenomen zal worden. Ik kan mij in mijne meeningen bedrogen hebben, maar ik heb die nimmer den Koning verzwegen, hoezeer aanloopende tegen Zr Ms eigen denkbeelden in. Voor mij zelven verheug ik mij over de komst der Heeren D'Ozij en van de Graaff, die ik beiden hoog acht, maar die het mij bitter leed doet in zulke onaangenaamheden gewikkeld te zien. De Heer v. d. Gr. zegt te regt dat zijne positie nog onaangenamer is dan die van zijnen ambtgenoot [4]. Wat *na* deze oproeping, omtrent welks executie den Heer Du Bus naar omstandigheden vrijheid gelaten was, nog hunne demissie van hier veroorzaakt heeft is mij onbekend. Waarschijnlijk [5] klagten van den Heer Du Bus over die brave ambtenaren, die niet tot verderfelijke maatregelen zullen hebben willen medewerken. Mij dunkt dat welke ook die klagten waren, die Heeren vooraf hadden moeten gehoord worden. Ik twijfel of onder de Regering van onzen Koning een tweede voorbeeld van zulk eenen maatregel ab irato bestaat. Hoe heeft de minster dit niet kunnen

(1) Zie *Brieven*, dl II, bl 296.

(2) Neen, men zou hebben blijven beweren, dat men de bevelen van het Opperbestuur behoort na te komen

(3) Zie hiervóór bl. 239

(4) Zie bl. 298 der *Brieven*, dl. II

(5) Van der Capellen's vermoeden, dat hier gegeven wordt, was juist, gelijk wij in de hoofdstukken XVI en XVII lazen.

voorkomen? Indien hij daartoe niet alle zijne pogingen heeft aangewend, is hij in mijn oog hoogst laakbaar. Welke alleronaangenaamste tijding, die hen bij hunne aankomst in het Vaderland verbeidt! Ik verzoek UHWG. aan Mevr. v. d. Graaff te zeggen hoe hartelijk ik in dit alles deel (1).

Wat zoude ik met U overhellen om den laatsten brief van Uwen zwager (2) aan den Koning mede te deelen, indien dit op zoodanige wijs konde geschieden, dat dezelve niet in handen van den minister gesteld wierd (3), zoo als wel in de laatste tijden met mijne confidentieele brieven aan Z. M. gedaan is (4), hetwelk den Heer v. d. Gr. bij zijne komst welligt nieuwe onaangenaamheden van de zijde van den minister zoude kunnen berokkenen UHWGeb zal dit zelf het best beoordeelen (5). Ik heb het stellig voornemen bij de komst dier Heeren zoo veel mogelijk met hen eene lijn te trekken Zij zijn mijne getrouwe medewerkers (zoo ik meende en nog meen) ten goede in Indië geweest. Wij hadden slechts één doel, en nu zal ons doel ook het zelfde zijn. Nu begin ik te begrijpen waarom de Koning mij het zoo stellig gevraagd ontslag als secr. v. St. niet verleend heeft. Waarschijnlijk is hunne komst afgewacht om dan alles gezamenlijk te behandelen en dat is mij nu zeer aangenaam.

Mijn plan was tot dusver geweest tegen den 12 Maart naar Engeland over te steken om na daar eene maand te hebben doorgebragt, naar Utrecht terug te keeren. Nu ik echter bereken, dat de Heeren v. d. Gr. en D'O tegen den zelfden tijd zoo niet vroeger kunnen aankomen, zal ik waarschijnlijk dat Engelsch reisje tot een ander en meer geschikt tijdstip uitstellen en mijne terugkomst van hier regtstreeks bespoedigen zoo dra ik iets van hunne komst verneem, en het saizoen (hetwelk ons zeer hindert) wat zachter zal zijn.

Het seizoen zoude den zoo zeer verwacht wordenden noodlottig blijken. „Het is waarlijk alsof het ongeluk niet moede wordt, om allen, die mijn naam dragen, onmeedoogend te vervolgen", had Van de Graaff zijn zwager Verschuir eens geschreven, naar aanleiding van eene schipbreuk, die een zijner neven aan de Kaap leed (6).

1 De eenige zoon van Van de Graaff was reeds eenige jaren te voren naar Holland teruggegaan. Zie *Brieven-Van de Graaff*, dl. I, § 38, bl. 99.

2 Bedoeld wordt de op bladzijde 374 vermelde brief van Van de Graaff aan Verschuir.

3 Dat in dien brief over den Minister het een en ander voorkomt, blijkt uit *Brieven*, dl. II, bl. 298.

4 Natuurlijk geheel correct, maar ook hieruit blijkt Van der Capellen's verkeerde opvatting over het koninklijk-ministerieel bestuur.

5 De mededeeling vond plaats; zie hierna bl. 379.

6 Zie zijn brief d.d. 24 Mei 1824 in *Brieven*, dl. II, bl. 216.

Den 1ⁿ Maart 1827 werd Van de Graaff's eigen ongeluk en dat zijner medepassagiers bezegeld .... In felle winterstormen naderde het vaartuig de Vlaamsche kust. Den 28ⁿ Februari nam men een Blankenberger visscher aan boord, die de naar Antwerpen bestemde *Java Packet* naar Vlissingen zou loodsen. In het onstuimige weder bij West-Capelle gekomen, gehoorzaamde het schip niet meer aan het roer, waarom een tweede man daaraan werd geplaatst. Den volgenden ochtend, ten 10 ure, bij het inzeilen van de Deurloo, in het nauwste van het gat, brak de stuurreep, waardoor het schip uit het roer liep; eer het gevangen was, stootte het op de zanden van West-Capelle. Men liet het anker vallen, doch het wilde niet vatten; vermoedelijk was het door het schip aan stukken gestooten. Met een tweede anker beproefde men het opnieuw, doch andermaal te vergeefs: het volk werd van het voorschip weggespoeld. Reeds des middags ten 12 ure was het vaartuig geheel verbrijzeld: allen, namelijk "23 man equipage en 7 passagiers, waaronder 4 aanzienlijke heeren en een jong juffrouwtje", luidde het bericht, kwamen daarbij om, op zes na. Deze zes, matrozen, hadden zich met den loods weten te redden op den mast, waaraan zij zich vastgebonden hadden. Aan dit hout zat nog een stuk van het schip, en daar dit ten onderste boven kantelde, verdronken de daaraan gebondenen evenzeer, behalve de loods, die er echter zijne beenen bij verloor, en de eenige berichtgever van het jammerlijk ongeluk is geweest. "Er zijn vele goederen, en zoo men zegt, ook drie lijken op het strand geworpen", besloot het bericht in de *Oprechte Haarlemsche Courant* van 10 Maart 1827.

De *Bataviasche Courant* berichtte "de droevige tijding" in haar nommer van 19 Juli 1827. Mevrouw Van de Graaff heeft later gerequestreerd om boven haar wettelijk pensioen van f 175 's maands, nog een extra-pensioen te ontvangen. Natuurlijk werd dit gewezen van de hand: doch haar is evenals aan Dozij's dochter als erfgename van haar vader bij wijze van *tegemoetkoming* uitbetaald eene som, ten bedrage van hetgeen men wel wilde beschouwen als *achterstallig traktement van Raad van Indië*, namelijk tot en met ultimo Maart 1827.

Dit was het einde van den door Van de Graaff geeerbiedigden weg der Voorzienigheid, "die mij welligt voor veel erger dingen heeft willen behoeden", had hijzelf in dien meergemelden brief van 22 September 1826 geschreven en aldus ging "een man van beproefde deugd en eerlijkheid" te gronde, gelijk, geheel in den

geest des overledenen door de bedroefde weduwe werd geschreven in de doodsadvertentie der *Haarlemmer* van 3 April 1827.

De diepe indruk, dien dit ongeluk op Van der Capellen maakte, moge blijken uit ondervolgend schrijven, gedagteekend Parijs 15 Maart 1827, dat hij nog aan den heer Verschuir richtte:

Ik dacht niet, dat na al het leed in de laatste jaren ondergaan mij nog een zoodanige ramp te wachten stond, als die ik nu door het noodlottig en aller droevigst verlies van de *Java Packet* op nieuw ondervind. Ik heb den moed niet gehad UHWG. dezer dagen te schrijven, hoewel ik dadelijk bij het vernemen van dat treurig en ontzettend berigt met mijne gedachten bij U was. Uwe brief van den 11n gisteren ontvangen, is mij een bewijs dat UHWG overtuigd is, dat ik dit ongeluk diep gevoel. Dagelijks zag ik uit naar het berigt van de aankomst dezer goede en getrouwe vrienden, hetwelk mij van Vlissingen dadelijk naar hier moest gemeld worden, toen ik op den 8n dezer van Rotterdam en den volgenden dag van Amsterdam het berigt van dat ongelukkig vergaan op zoodanige wijze moest vernemen, dat mij geen schijn van hoop meer overbleef. Ik kan mij nog niet aan de gedachte van het gebeurde gewennen. De komst dier Heeren was met vele mijner plans verweven en hoe zeer ik mij bedroefde over de harde maatregelen door het Gouvernement omtrent hen genomen, moest ik mij persoonlijk voor mij zelven verblijden ze spoedig in het vaderland te zien om alsdan met hen eene lijn te trekken en van hunne zaak ook de mijne te maken. Die hoop is nu verijdeld. Gods wegen zijn duister.

Het lot van Mevr. v. d. Graaff is allerbeklagenswaardig. Ik neem daarin een levendig deel en gevoel hoe bitter zij in die omstandigheid moet lijden, vooral na hetgeen UHWG. mij omtrent haar positie mededeelt. De Koning kan haar niet verlaten, en ik vertrouw, dat hij dit ook niet doen zal, hoewel door haar te helpen de overledene niet gezuiverd is van de blaam op hem, zonder hem te hebben gehoord, geworpen

Het is U bekend hoe hoog ik hem achtte. Gedurende tien jaren ben ik in de gelegenheid geweest hem in belangrijke oogenblikken te kennen, hem dagelijks te zien en met hem te werken. Mijne achting is daardoor voor hem en zijne uitmuntende talenten steeds gestegen. UHWG. kan zich dus voorstellen hoezeer ik door dit onherstelbaar verlies lijde. Ook de Heer D'Ozy was een allerbraafst man, en had de zuiverste inzigten, hoezeer niet met de schitterende hoedanigheden van v. d. Graaff begiftigd. Ook hem betreur ik met geheel mijne ziel! Hun beider gezelschap in mijne tegenwoordige positie zoude voor mij van onbegrijpelijk veel waarde geweest zijn. Het heeft zoo niet moge wezen! . . . . .

Uwe mededeeling aan Z. M. van den brief van v. d. Gr. van 22 September en Uwe gesprekken met den Heer de Meij heb ik met genoegen vernomen, en ik verheug mij dat de Koning dien brief gelezen heeft. Ik beklaag het geweten van degeenen, die tot eene zoo wrede en onregtvaardige handeling als v. d. Gr. en D'O. hebben ondervonden, medegewerkt hebben. Ik hoop nog wel in de gelegenheid te komen om hulde te doen aan hunne zuivere en edele bedoelingen [1]. Hetgeen v. d. Graaf U over zijne benoeming tot Raad van Indië in der tijd geschreven heeft, is volkomen waar. Hij heeft zich nimmer opgedrongen, maar *ik* heb *hem* gezocht, en ik heb mij daarover nimmer berouwd. Hij heeft oneindig veel en meer dan eenig ander ambtenaar gewerkt. Niets was hem te veel. Zijne papieren en aanteekeningen waren van de grootste waarde. Ook dat verlies is zeer te betreuren, want ik stel mij niet voor dat iets naamwaardigs daarvan door aanspoeling zal terug gekregen worden, hoezeer ik het tegendeel hartelijk wensch. De precautien door UHWG. genomen, zijn intusschen zeer nuttig en doelmatig .....

Mag ik UHWGeb. verzoeken bij gelegenheid aan Mevr. van de Graaff te doen weten hoe hartelijk mijne vrouw en ik in haar ongeluk deel nemen. Ik gevoel daarvan de geheele uitgestrektheid...

Wat er gebeuren moge ik hoop mij zelve gelijk te blijven...

Uit de schipbreuk werd toch nog een in vrij ontredderden staat verkeerend archiefje gered. Alle de van het wrak verkregen papieren, welke men vermoeden kon, dat aan Mr. Van de Graaff hadden toebehoord, werden door den Opperstrandvonder aan den heer Verschuir afgegeven. Het aldus door zeewater zeer beschadigde kwam ten slotte in het bezit van een naamgenoot en kleinzoon van den omgekomene, van wien ik het ter beschikking kreeg. Het leverde mij de stof voor de meermalen in deze verhandeling aangehaalde *Brieven*, in 1901 en 1902 uitgegeven door het *Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen* in drie deelen.

Over de aldus geredde papieren berichtte de heer Verschuir baron Van der Capellen. Naar aanleiding daarvan en van andere mededeelingen, antwoordde deze uit Utrecht d.d. 14 Mei 1827:

Ik heb de eer gehad uwe brieven van 28 Maart en 11 dezer wel te ontvangen. Ik verzoek UHWG. mijnen opregten dank aan te nemen voor de mededeelingen, welke die beide brieven (waarvan de eerste mij te Parijs geworden is) inhielden. Ik behoef U niet te zeggen welk levendig belang ik stel in al het geen den waardigen man betreft, dien ik zoo hoog geacht heb, die mij zoo vele blijken van achting en

[1] Dat dit geschied zou zijn, is mij niet bekend.

vriendschap gegeven heeft, en over wiens verlies ik mij nimmer zal troosten. Het doet mij leed, dat Z. M. in eene zoo buitengewone omstandigheid als deze ook niet over zich heeft kunnen verkrijgen eenen buitengewonen maatregel ten behoeve van Mevr. v. d. Graaff te nemen, waartoe dunkt mij in dit bijzonder geval, ten minste wanneer ik mijn hart raadpleeg, zoo vele termen bestonden. Dat de billijkheid der uitbetaling van het vol tractement ten minste is ingezien, is mij aangenaam.

Ik moet verklaren mij zeer weinig te beloven van de fragmenten der papieren, welke uit den rijken, volledigen en met zoo veel arbeid verzamelden schat van uwen zwager uit zee gered zijn. Hij had zoo veel in 11 jaren verzameld, en daaronder was natuurlijk zoo veel dat in de archieven te Batavia en ook in mijne verzameling te vinden is, dat wanneer niet zijne particuliere aanteekeningen, vooral in de laatste tijden en aan boord gemaakt, gered zijn, wij niet veel aan die papieren zullen hebben. UHWG. doet intusschen zeer wel ze te doen inventariseeren, en ligt is het mogelijk dat hier en daar nog iets belangrijks gevonden wordt. UHWG. zal wel de goedheid hebben mij daarvan in den tijd eenig berigt te geven...

Hoe ongelukkig is die familie!

Mijne vrouw en ik verzoeken de hartelijke complimenten aan Mevr. v. d. Graaff. Ik hoop, dat hare gezondheid niet te veel zal geleden hebben, en dat de goede God haar krachten geeft, om den ramp, die haar en de haren getroffen heeft, met gelatenheid te dragen.

Ten minste wanneer ik mijn hart raadpleeg, lezen wij in dezen brief, naar aanleiding van het uit den aard der zaak geweigerd verzoek om aan de weduwe nog een extra-pensioen toe te kennen. Heeft niet juist dat hart, in dezen zin genomen, al te zeer eene rol gespeeld tijdens de landvoogdij van den schrijver? „Zijn eenigste fout was, dat hij te goed was", luidde het, niet kwaad voor eene lijkrede, aan het graf van Van der Capellen bij monde van den op bl. 366 vermelden gewezen Bataviaschen predikant D. Lenting, destijds te Zeist [1]. Nog in den aanvang van 1828 schijnt hij geloof te hebben kunnen slaan aan een hem geworden bericht, dat de Koning een besluit zou hebben genomen, „waarbij het ontslag in December 1826 aan onzen nimmer te vergeten vriend Van de Graaff verleend, zoude ingetrokken zijn", meldde hij d.d. 24 Maart 1828 van zijn buitenplaats Vollenhoven aan Verschuir: „Ik neem een te

[1] Bl. VII van het *Voorwoord* in Van der Capellen's Levensschets door L. E. Bosch 1849. — Zie o. a. ook in de *Mémoires* van den kol. J. B. Osten over V. d. C.'s „al te groote goedheid" bij *Louw*, dl. I, bl. 218.

levendig belang in al het geen den overleedene, en zoo onregtvaardig beschuldigden betreft, om niet gaarn met naauwkeurigheid onderrigt te worden van al hetgeen hem aangaat", voegde hij er aan toe.

Op het einde van dit zelfde jaar 1828, richtte de heer Van der Capellen andermaal een adres aan den Koning om inlichtingen te mogen geven over de aan hem op te geven punten van beklag over zijn bestuur; mocht echter Z. M. meenen, dat deze al voldoende was ingelicht, dan verzocht hij in ieder geval "om hem zoodanige verklaring van wege Hoogstdenzelven te doen geven, als hem voor het oog der natie kon beveiligen tegen eene verkeerde opvatting van zijdelingsche beschuldigingen".

Over dit adres hoorde de Koning niet slechts den minister van Koloniën, maar tevens dien van Financiën, de heeren Elout en Van Tets. Zij dienden een breedvoerig rapport in d.d. 16 Maart 1829 l[r] H N° 63, betoogende dat inlichtingen niet noodig waren, dat de heer Van der Capellen eervol ontslagen was, nog een pensioen had ontvangen en dat adressant de eer had "om onder den titel van Secretaris van Staat tot Uwer Majesteits Staatsministers te behooren", waaruit dan toch wel bleek, dat voor eene verdere verantwoording geene plaats was. Zij adviseerden daarom, dat adressant zou gemeld worden, dat hij in het vooraf̓gaande "een genoegzamen waarborg heeft van Uwer Majesteits welwillendheid en overtuiging, dat hij de belangen van de dienst hem toebetrouwd naar zijn beste weten en met de meeste trouw heeft behartigd, ook daar waar U. M. gemeend heeft de handelingen zelve niet altijd met Hoogstdeszelfs goedkeuring te kunnen bekrachtigen".

De Koning deed in dezen geest den heer Van der Capellen de voorgestelde niets zeggende verklaring afgeven. En toch antwoordde de adressant, waarlijk zot genoeg!, dat ze voor hem was "hoogst vereerend en geruststellend", er uit blijkende — of er ooit quaestie van was geweest! — dat bij den Koning geen twijfel bestond "omtrent de zuiverheid mijner bedoelingen", eene zonderlinge opvatting, die ook bij Van de Graaff tot vervelens toe, uitdrukking vond (1). En dat was nu eene voor hem "zoo dierbare verklaring", dat hij verzocht om er persoonlijk voor te mogen komen bedanken!

(1) Zie *Van de Graaff-Brieren*, dl. I, bl 61 en 206; b.v in den op bl. 374 vermelden brief d.d 22 September 1826, waarin Van de Graaff verklaart, „de troostvolle verzekering" te hebben dat niemand twijfelt aan „de zuiverheid der bedoelingen, die mijne handelingen steeds bestuurd hebben": *Brieven*, dl II, bl. 298 Opmerkelijk de overeenkomst in uitdrukking!

Tegelijk requestreerde hij om aan de ontvangen verklaring met de stukken van het eervol ontslag publiciteit te mogen geven, hetgeen hem mede op advies d.d. 17 April 1829 van minister Elout werd toegestaan.

Zoo begreep de heer Van der Capellen, hetgeen hij, naar wij lazen d.d. 15 Maart 1827 aan Jhr. Verschuir schreef (bl. 379): *Wat er gebeuren moge, ik hoop mij zelven gelijk te blijven!* (1).

O, wie beseliget uns Menschen ein falscher Begriff! schreef ik op bl. 7 — ware het hier slechts iets anders dan eene opschroeving, om zich opnieuw aan de zon van koninklijke gunst met fatsoen te kunnen koesteren!

Een vijftal jaren later verscheen C. ten Brink's: *Een woord over het beheer van Indië*, waarin het bestuur van den gouv. gen. Van der Capellen, ten koste van het beleid van minister Elout werd verdedigd. De schrijver heeft over gegevens beschikt, die misschien wel vanwege Van der Capellen werden verstrekt. Daarin staat, dat diens wensch om het door hem gehouden bestuur door eene door den Koning te benoemen commissie te doen onderzoeken, niet werd vervuld, waarop dan de zotte mededeeling van voldoening aldus wordt medegedeeld:

„Zijne Majesteit heeft echter erkend, dat deze hooge ambtenaar de belangen hem toebetrouwd steeds naar zijn beste weten en met de beste trouw heeft behartigd.

„Deze verklaring van zijnen beminden Vorst was hem alles voldoende; hierdoor waren de beschuldigingen tegen zijn bestuur gerigt, voor hem te niet gedaan.”

Maar met den *beminden vorst* schoot het toch niet best op. Daartoe moest de gewezen landvoogd wachten tot 1838, speciaal echter tot de troonsbestijging van Willem II, die hem aanstonds bijzonder met voorkomendheid onderscheidde en benoemde tot kamerheer, minister van Staat (2), lid der Eerste Kamer. Voor dat lidmaatschap werd echter bedankt, ook voor de portefeuille van Buitenlandsche Zaken: voor een ministerie, waar Elout's voormalige trouwe medewerker J. C. Baud de Koloniën nu leidde, gevoelde de heer Van der Capellen geene neiging. (3) — Een gedeelte van de winters was

(1) Van der Capellen's adres, het rapport van Elout-van Tets, de dankbetuiging van Van der Capellen, alles in het breede in *Elout's Bijdragen* van 1861, bl. 157-161.

(2) Hij was dit immers? Verg. bl. 371 en 381.

(3) Over den levensloop van Van der Capellen na de terugkomst uit Indië zie men o. a. De Bosch Kemper's *Geschiedenis van Nederland na 1830*, dl. IV, bl. 8 en 53-55, de op bl. 380 noot 1 vermelde *Levensschets* van L. E. Bosch, enz.

hij gewoon in Parijs door te brengen, en wel in de omgeving van den hem persoonlijk genegen koning Lodewijk Philips. Hier was hij ook tijdens den opstand, die den 23n Februari 1848 uitbarstte. „Diep troffen ook hem de slagen", luidt het in een Levensbericht van dat jaar (1), „die van toen aan zoo veel aardsche magt en grootheid hebben vernederd. En een steenworp, waardoor hij op die 23 Februarij, schoon even slechts, aan het hoofd geraakt werd, was welligt mede oorzaak der droevige krankte, welke, na zijne ijlingsche terugkomst op Vollenhoven, hem overviel, en dáár op den 10 April, een eind aan zijnen zoo belangrijken levensloop maakte." Dat hijzelf den levensdraad doorsneed, bericht ons een ander biograaf (2); dat de zenuwstaat ontstond door slagen op financieel gebied, deelde ik elders mede (3), zonder echter nu de bron er van te weten. — Alzoo de geschiedenis van Deut. XXI vers 8....

Belangrijk was deze levensloop zeker, maar in 's Landvoogds strijd tegen Elout, valt, naar het mij voorkomt, al het licht op deze figuur, al de schaduw op Van der Capellen.

In de onbekookte uitvallen der Indische regeering tegen het ministerieel beleid was de Minister, waar hij den Koning moest adviseeren, altijd zichzelf, altijd onbevangen, altijd waardig en nooit, nooit, nooit, laat hij zich verleiden om zijn gewezen collega-commissaris-generaal af te breken. Integendeel, waar mogelijk, tracht hij tegenover 's Konings toorn, verzachtend op te treden. Daarna zal hij op hoogst waardige wijze wegens de richting, die de onder zijne medewerking benoemde gouverneur-generaal Van den Bosch met 's Konings instemming zou volgen, zijne portefeuille nederleggen, en ruim gelegenheid vinden om buiten dienst nog al het verrichte eens te overzien en te herdenken. Rechtstreeks wordt hem daartoe gelegenheid gegeven, toen in 1833 Ten Brink's werkje van wege den Koning in zijne handen wordt gesteld om er rapport over uit te brengen: dan erkent hij met waardeering, dat dit voor hem, in de rust, die hij geniet, eene aanleiding is om zijne vroegere handelingen als minister van Koloniën nog eens rustig te onderzoeken en kan hij naar waarheid zijn even lijvig als belangwekkend rapport d.d. 29 April 1833 over zijn strijd met den Gouverneur-Generaal, die het hoofd-onderwerp der *Elout-Bijdragen van 1861* uitmaakt,

(1) In de *Levensberichten* der *Leidsche maatschappij van Letterkunde*, jaarg. 1848, bl. 58-64, heeft de heer Kist den heer Van der Capellen behandeld.

(2) Zie A. J. van der Aa's *Biographisch Woordenboek*, dl. III, bl. 167.

(3) Zie *Van de Graaff-Brieven*, dl. II, bl. 265 noot 1.

besluiten met de op bl. 161 voorkomende getuigenis van zich zelven:

„Dat onderzoek heeft hem geheel met zich zelven bevredigd, en moest hij nu weder aanvangen, hij zou onder de zelfde omstandigheden den zelfden weg betreden; hij is zich bewust gedaan te hebben, wat hij moest en hij maakt op de verklaring, welke U. M. eenmaal tot teregtwijzing van het vroegere Indisch bestuur gaf, en op welke hij grooten prijs stelt, nog volle aanspraak."

Die aanspraak kan ook, dunkt mij, het nageslacht hem niet onthouden.

BIJLAGEN.

Bijlage I, behoorende bij de noot 2 op bl. 63 en houdende: in 1826 gegeven voorschriften van het Opperbestuur aan de Indische regeering *over het regelmatig indienen van berichten uit Indië aan het Ministerie van Koloniën.*

Bij missive van 's Konings staatssecretaris d.d. 31 Januari 1826 l^r N^2 *Geheim*, werd den Minister het volgende geschreven:

Uit het rapport van den Secretaris Generaal bij het Ministerie van Marine en Koloniën, van den 28^en dezer, waarbij overgelegd was het hiernevens teruggaand berigt van den Kommandant van het schip *Zeeland*, is het aan den Koning gebleken, dat het van *Batavia* ter Rhede van *Texel* binnengevallen Americaansch schip *Falcon* geene depèches van het Nederlandsch Bestuur in *Oost Indië*, aan boord heeft gehad; terwijl hetzelve vaartuig een groot aantal brieven voor particulieren hier te lande heeft aangebragt.

Reeds meermalen is er gelegenheid geweest tot de opmerking, dat er in de afzending van depêches door het Oost Indisch Bestuur, geene voldoende regelmatigheid bestaat, en de bovengemelde bijzonderheid, vooral op een oogenblik, waar het van veel belang was, dat het Bestuur in het Moederland bekend wierd gemaakt met den loop van zaken op *Java*, doet het aan Zijne Majesteit wenschelijk achten, dat er te dezen voorzieningen worden genomen.

Bij art. 16 van het Reglement op de behandeling der correspondentie van en op de Kolonien en verdere Overzeesche Landen bij het Koninklijk Besluit van den 2^n februarij 1818 N° 23, vastgesteld, wordt, wel is waar, bepaald dat de verzendingen van brieven uit de Koloniën voor particulieren hier te lande bestemd, *niet* meer onder het adres van het Departement van Kolonien, waar van het gevolg was, dat dezelve naar *'s Hage* wierden opgezonden, zullen mogen geschieden, *als moetende die brieven van uit de zeehavens* ONVERWIJLD *door de zorg der postkantoren, langs den kortsten weg, naar derzelver bestemming worden verzonden;* maar deze bepaling mag wel als zeer bedenkelijk worden beschouwd, zoodra het Bestuur in *Oost Indië* verzuimt, om tevens brieven of couranten voor het Gouvernement alhier, mede te geven, vermits daardoor nieuwstijdingen onder particulieren bekend en door hen verspreid, ja zelfs door den druk openbaar gemaakt worden, waar van het Gouvernement onbewust is, en dat het welligt beter ware dat eenigen tijd, naar gelang van omstandigheden, voor het publiek onbekend bleven, zoo lang het Gouvernement zulks geraden mogt oordeelen.

De Koning doet uit dien hoofde aan Uwe Excellentie in be-

denking geven, of het niet noodzakelijk zoude zijn, de vereischte bevelen uit te vaardigen, ten einde de Besturen der Overzeesche bezittingen gehouden worden om met ieder der van hunne Kolonie vertrekkende schepen, rapporten en brieven voor het Gouvernement in het Moederland, en althans de aldaar uitkomende dagbladen met eenige bijgevoegde regelen, den stand van zaken bij het vertrek van het schip vermeldende, mede te geven, als mede of het niet geraden zoude zijn maatregelen te nemen, opdat in sommige gevallen kunne worden afgeweken van art. 16 van het Reglement, zoodat de brieven voor particulieren niet *onverwijld*, maar niet eerder dan met voorkennis van het Gouvernement, naar derzelver bestemming worden verzonden, zullende Zijne Majesteit Uwe consideratiën en advies deswege te gemoet zien.

De Minister gaf den Koning het volgende wijs advies, bij schrijven d.d. 1 Februari 1826 N° 8[k] *Geheim:*

Naar aanleiding van den inhoud der missive van den Heer Secretaris van Staat van den 31[n] Januarij jl. l[r]. N[2] geheim, heb ik de eer Uwe Majesteit in overweging te geven, mij te magtigen, om aan den Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indie de volgende bevelen te geven, ten aanzien der briefwisseling met dit Ministerie.

1°. Dat geene scheepsgelegenheid zal worden verzuimd om het Gouvernement bekend te houden met den staat van zaken.

2°. Dat, tot bevordering hiervan, behalve de gewone depêches, met elk schip, onder wat vlag ook, hetwelk naar Europa vertrekt, zal worden afgezonden een vertrouwelijk rapport, behelzende den zakelijken inhoud van de laatste bij het Indisch bestuur ontvangene berigten, omtrent den stand van zaken, zoo op Java, als de overige bezittingen van het Rijk in Oost Indië, welk rapport, zoo er niets bijzonders is voorgevallen, evenwel de verzekering hiervan zal moeten bevatten met de opgave der laatste dagteekeningen van de tijdingen uit de voornaamste buitenbezittingen, ontvangen.

3°. Dat deze rapporten zullen moeten voeren een doorloopend nummer voor elk jaar.

4°. Dat wanneer de van Batavia vertrekkende schepen naar Engeland bestemd zijn, of kunnen geacht worden aldaar te zullen binnenloopen, het voormelde vertrouwelijke rapport zal worden ingesloten onder een couvert aan het adres van den Heer A. van Hoboken te Rotterdam, en vervolgens aan dezes correspondent in London, alles verzegeld met het bijzonder cachet van den G. G. en zonder eenig uiterlijk teeken van officialiteit — en

5°. Dat dit altoos zal plaats vinden, met alle schepen, welke tusschen 1 Dec. en 1 Maart het kanaal zullen aandoen; en dus in het geval kunnen komen, van in een Engelschen haven binnen te loopen.

Ik heb verneemd het kantoor van den Heer van Hoboken tot het kanaal van deze briefwisseling te mogen voordragen, zoowel uithoofde van deszelfs bekende bereidwilligheid om het Gouv^{t} in alles ten dienste te staan, en het gevestigd vertrouwen van dat huis, als om de gunstige ligging van Rotterdam voor de Engelsche briefwisseling. —

Het in de missive van den Heer Secretaris van Staat geopperde middel om voor te komen, dat partikulieren de staatkundige berigten vroeger bekomen dan het Gouv. schijnt mij toe aan vele bedenkingen onderhevig te zijn, en vooral aan deze, dat daar die maatregel niet zoude kunnen verhoeden, dat de staatkundige tijdingen even spoedig, *over Engeland*, bekend werden, men zonder het beoogde doel te bereiken, den handel van dit rijk, den zeer nadeeligen invloed van eene vertraagde bestelling der commerciële berigten zoude doen ondervinden, een nadeel des te grooter, wanneer men bedenkt, dat geene middelen van hier aan te wenden, het bekend worden dier berigten, in Engeland zoude kunnen beletten en dat dus dat land en deszelfs betrekkingen met Java, een nieuw voordeel boven Nederland zoude verkrijgen. In de zoo belangrijke zaak van assurantien, kan de geringste vertraging in het bestellen van eenen brief, onherstelbare schade veroorzaken, en ik neem dan ook de vrijheid Uwe Maj. eerbiediglijk in overweging te geven, om geene verandering te maken, in art. 10 van het reglement op de correspondentie van en op de Kolonien, maar integendeel de brieven, bij voortduring uit de zeehavens, onverwijld naar derzelver bestemming te laten afgaan.

De Koning vereenigde zich met het schrijven van zijn Minister, tengevolge waarvan aan den Luitenant-Gouv. het volgende door den Minister werd geschreven d.d. 10 Februari 1826 l^{r} A. N° 14^{k} *Geheim:*

Na dat op den 24 December des voorleden jaars de Indische depeche van 15 Augustus N° 224 dit Ministerie had bekend gemaakt, met den stand van zaken op het eiland Java tot op dien dag, is men tot den 2^{n} dezer verstoken gebleven van alle verdere officiele mededeelingen deswege, zijnde toen eerst met het schip *Katwijk* ontvangen de Indische brieven van den 5^{n} en 13^{n} September j.l. N°s. 245 en 252.

Gedurende het tijdverloop van meer dan vijf weken dat alzoo is verstreken, mangelde het niet aan bijzondere berigten van latere dagteekening dan die van het Gouv^{t}; de meeste waren van eenen zeer ongunstigen aard en beschreven den staat van zaken als zoo hoopeloos en de takken des opstands als zoo wijd uitgestrekt, dat vele Europische inwoners van Java, gezegd werden reeds den wijk te hebben genomen naar *Sinkapoer.*

Hoe zeer deze tijdingen, meestal door Engelschen gegeven, niet dan met wantrouwen werden ontvangen, baarden dezelve des niettemin bekommering en gaven aanleiding, dat Z. M. zich bij herhaling beklaagde,

dat de Amerikaansche en Engelsche schepen, die gestadig aankwamen, geen enkelen regel van het Indisch bestuur aanbragten, waaruit aanleiding kon genomen worden om de algemeene ongerustheid, die zelfs eenen zigtbaren invloed op de publieke effecten had, te verminderen.

Zoo vielen gedurende dat tijdvak, in de havens van Engeland en in die van dit Rijk, binnen de schepen Pactolus, Palinure, Hercules, Christopher Scott en Falcon, waarvan sommige Java in October hadden verlaten, zonder aan dit Ministerie officiele berigten over den stand van zaken te brengen. Daar intusschen het publiek hieraan weinig geloof hechtte, zoo vestigde zich ten laatste vrij algemeen de meening, dat het Gouvernement wel degelijk tijdingen had, doch dezelve geheim hield (1).

Al deze omstandigheden hebben aanleiding gegeven, dat het onderwerp der Indische briefwisseling dezer dagen in opzettelijke overweging is genomen.

Het bedenkelijke om officiele en volumineuse pakketten aan vreemden te betrouwen of over Engeland te zenden, is bij die gelegenheid niet over het hoofd gezien; doch daar het wenschelijk voorkwam om wel degelijk gebruik te maken van vreemde schepen, en daardoor het Gouvernement, ten aanzien van het verkrijgen van tijdingen uit deszelfs Indische bezittingen, gelijk te stellen met particulieren, is men gekomen tot den middenweg om de gewone en meer uitgewerkte briefwisseling tusschen het Indisch Bestuur en dit Ministerie, deszelfs eenmaal aangenomen gang te laten gaan, doch daarenboven eene kortere buitengewone correspondentie tot stand te brengen, ontdaan van allen onnoodigen omvang en van die uiterlijke kenteekeningen van officialiteit, welke aan de spoedige verzending zouden kunnen hinderlijk zijn. Men heeft dit ook nog als wenschelijk beschouwd, omdat dikwijls tot het schrijven van volledige officiele rapporten de aanleiding, de genoegzame kennis der zaken of de tijd, ontbreken, hoezeer ook op dat zelfde oogenblik het koloniaal bestuur reeds kennis draagt van gebeurtenissen, der voorloopige mededeeling overwaardig. Tot zoodanige voorloopige mededeelingen zijn de bovengemelde vertrouwelijke brieven allezins geschikt voorgekomen.

Het is naar aanleiding van dit alles dat de Koning mij heeft opgedragen Uwe Excellentie uit te noodigen:

1°. Om met elke scheepsgelegenheid, *geene uitgezonderd*, het Gouvernement vertrouwelijk en kortelijk berigt te doen toekomen omtrent de staat van zaken op *Java* en de overige bezittingen van het Rijk in

(1) Zie zelfs den aanval hierover in het *Tydschrift voor Ned.-Indië* van 1855, door mij wedergegeven op bl. 407 van mijne *Dipanegara*-verhandeling, vermeld in noot 1 bl. 242 hiervóór.

Oost Indiën, het welk, zoo er niets bijzonders mogt zijn voorgevallen, enkel de verzekering daarvan zal behoeven te bevatten, met aanhaling van den datum, het nummer en de wijze van verzending van het laatstvoorgaande.

2°. Om aan deze vertrouwelijke rapporten een doorloopend nummer in rode of andere gecouleurde inkt voor elk jaar te geven, en wanneer dezelve van Batavia vertrekken met schepen naar Engeland bestemd, of die geacht kunnen worden aldaar te zullen binnen loopen, dezelve in te sluiten onder een kouvert aan het adres van den Heer *A. van Hoboken* te Rotterdam, en vervolgens in een tweede kouvert aan diens correspondenten de Heeren *Jutting* en *Macdonald* te *Londen*, zonder eenig teeken van officialiteit en dus ook zonder eenig officieel cachet.

3°. Om het vorenstaande bepaaldelijk in acht te nemen met schepen tusschen 1 December en 1 Maart het Kanaal zullende aandoen, en dus gewoonlijk in het geval komende van in eene Engelsche haven binnen te loopen.

Wanneer schepen van Java naar Gibraltar of Frankrijk vertrekken, zal daarvan almede tot verzending der voormelde vertrouwelijke berigten kunnen worden gebruik gemaakt, dezelve in dat geval en onder gelijke voorzorgen adresserende aan de correspondenten van den heer *van Hoboken* op het vasteland, zijnde.

te Gibraltar de heeren *Turnbule & Co.*,
» Marseille *Claude François Gros*,
en » Bordeaux » » *André Ferrière et Neveux*.

Ik stel mij voor, dat deze maatregel aan het doel zal beantwoorden om het Gouv^t. ten aanzien van het spoedig ontvangen van Indische berigten, gelijk te stellen met particulieren en dat daardoor ook zal worden voorgekomen, dat belangrijke tijdingen met schepen, welke eerst in Engeland binnen loopen, niet dan na een geruim tijdsverloop bij dit Ministerie worden ontvangen, zoo als thans gebeurd is met de depeches van de schepen *Maria*, kapitein *Moffart*, en *Admiraal Cockburn*, welke eerst dezer dagen zijn ontvangen, hoe zeer die bodems reeds voor lang in Engeland waren aangekomen.

Ten slotte moet ik Uwe Excellentie doen opmerken, dat de nu voorgeschreven vertrouwelijke correspondentie geene verandering of verflaauwing behoort te weeg te brengen in de meer omstandige officiele mededeelingen aan dit Ministerie, welke ik alzoo verzoek dat op den gewonen voet blijven voortgaan.

BIJLAGE II, behoorende bij bl. 127, noot 1 en houdende: *Nota d.d. 12 Februari 1824 van de Bataviasche beurs tegen het bestaande muntstelsel.*

Het stuk was geteekend door John Deans, Peter Jessen, J. G. P. v. d. Kaa, Om. Roberts, D. de Haan (1), Nolthenius en Keuchenius.

(1) Vermoedelijk het lid der Factory, genoemd op bl. 213 noot 1.

Zij verklaarden „met het grootste genoegen" „de vereerende opdragt" tot advies te hebben ontvangen als „een hernieuwd bewijs van 's Gouvernements vertrouwen". Voor hen was „bijzonder aangenaam en vleijend", „de zoo zeer minzame, als vertrouwelijke wijze, waarop hunne gevoelens daarbij ingeroepen worden, over een voorwerp van zoo veel belang voor de algemeene welvaart van Zr Ms Oost Indische bezittingen". „De ontvangene bewijzen van 's Gouvernements vertrouwen", schrijven de heeren verder, „getuigen die liberale en verlichte staatkunde welke de belangens der Regering, en die der Onderdanen, als een en de zelfde beschouwt, — eene staatkunde, waarvan men zich de heilrijkste gevolgen voorspellen kan, in een gebied, zoo als dat der bezittingen van het Nederlandsche Rijk in den Indischen Archipel, dat zich over de volkrijkste en beschaafdste landen dezer gewesten uitstrekt en zoo vruchtbaar in rijke produkten is, waaronder vele aan deze streken bijzonder eigen, en die alle te zamen de geheele wereld over gezocht zijn, en aan dien belangrijken handel het aanzijn gegeven hebben, waardoor de schepen van alle natiën zich op onze Reede verzamelen, en ons in ruiling een' ruimen voorraad van alle onze behoeften komen aanbrengen. Het is daarom ook, dat de gesteldheid van het geldmiddel, waardoor eigendommen van de eene tot de andere hand overgaan, de bezorgdheid, die het Gouvernement daarvoor zoo wijsselijk aan den dag legt, overwaardig is, en de maatregelen, die men zich tot eene wijziging hierin voorstelt, zijn zoo wel voor hen, als voor de Maatschappij in het algemeen, van het grootste belang."

De Nota stelt voorop, dat, blijkens de ondervinding, er slechts één heilzaam stelsel ten aanzien van het muntwezen is, t. w. dat het gegrond moet zijn „op intrinsieke waarde". Dat de Muntregeling van 1817 hiervan heeft afgeweken, is met zijne schadelijke zijden aan den dag getreden, zij het dan ook „dat er geene moeijelijkheden bestaan hebben in het realiseren van produkten van Binnen- of Buitenlandsche nijverheid, daar het papieren geld de plaats der, aan de circulatie, onttrokkene munten vervangen, en niettegenstaande de bepalingen, waaronder hetzelve is uitgegeven, deszelfs krediet behouden heeft". Waarop zij doen volgen:

„De wissel tusschen 2 landen wordt gezegd *pari* te staan, wanneer men, met eene zekere hoeveelheid geldspecie van het een' of ander' land, eenen wissel kan verkrijgen, waarvoor men eene gelijke hoeveelheid van staafgoud of zilver van eene gestelde zuiverheid in beide landen koopen kan; bij voorbeeld: wanneer men voor eene nominale

Spaansche mat van 66 stuivers of $2\frac{1}{5}$ gulden, eenen wissel op de Nederlanden bekomen kan tegen 44 stuivers, dan is de koers pari; of, wanneer eene zilveren Spaansche mat tegen zijne waarde als koopmanschap (zoo als koers pari is of 44 stuiver) eenen wissel verkrijgt à 50 stuivers, daar men met deze 50 stuivers in *Holland* weder eene zilveren Spaansche mat zoude kunnen inkoopen, zoo dat de waarde van muntspecien van derzelver intrinsieken inhoud afhangt, en de stempel, die zij dragen in den omgang tusschen verschillende landen alleen daardoor nuttig is, dat dezelve den zuiveren inhoud aantoont. Zilver geld kan daarom wel schaarsch, maar nimmer overtollig zijn in een land, dat eenen Buitenlandschen handel bezit.

„Met de koperen munt is het echter heel anders gesteld, daar deze verre boven derzelver intrinsieke waarde gangbaar is, in geenen buitenlandschen handel gebruikt kan worden en gevolgelijk derzelver waarde meest uit den stempel ontleent. Dit is slechts eene behulpzame munt, die alleen noodig is voor de betaling van de breuken der standaard-eenheid. Zoo lang als dezelve alleen voor dit doel gebruikt wordt, en er geene overtolligheid bestaat, zal dezelve tegen eene willekeurige waarde gangbaar blijven, daar het onmisbare nut, aan dezelve eene circulatie waarborgt, en de intrinsieke waarde, dan in geene aanmerking komt; echter zoude, door eene overtolligheid, de waarde onvermijdelijk verminderen, in evenredigheid met het overtollige, tot dat dezelve eindelijk op de intrinsieke waarde gedaald is."

Na deze „zoo algemeene axiomas" ging de Nota over tot beantwoording der door den Hoofddirecteur gestelde vraagpunten, aldus vervolgende:

„Wij zijn van meening en gelooven niet er hieromtrent eenige twijfel kan bestaan, dat de Gulden van 30 stuivers zoo als dezelve thans bestaat, als standaard dient aangenomen te worden, en de waarde der overige munten zich hiernaar zal moeten regelen, in evenredigheid aan derzelver intrinsieke waarde.

„Wij twijfelen zeer of er ooit een voorbeeld geweest is, dat een land, eene eigene munt bezittende, eene vreemde munt als standpenning aangenomen heeft: want dewijl elk Gouvernement voor den zuiveren inhoud van deszelfs standpenning verantwoordelijk is, kunnen wij niet begrijpen, hoe men de Spaansche mat als standpenning zoude kunnen aannemen, daar dezelve hier niet kan geslagen worden, zonder schending van het Regt der Volken, en het Gou-

vernement zich kwalijk verantwoordelijk zoude kunnen stellen voor eene vreemde munt, die, naar den wil van het Gouvernement, die dezelve slaat, veranderd kan worden, zoo als dan ook met de Spaansche mat het geval is geweest.

„Wij nemen het voor stellig aan, dat geene Spaansche mat alhier binnen gevoerd wordt zonder dat het Land daarvoor eene gelijke waarde in produkten betaalt.

„Gedurende het koffijsaizoen rijst de agio op de Spaansche matten, omdat de Inlander dezelve boven alle andere munten in betaling zijner koffij de voorkeur geeft.

„Er bestaat geene de minste twijfel of deze agio valt op de koffij, en gevolgelijk op den Inlander, die, wanneer het koffij-saizoen voorbij is, deze zelfde Spaansche mat weder voor 264 duiten of 66 stuivers verwisselt (misschien met den zelfden persoon van wien hij ze in betaling ontvangen heeft) en dus die agio verliest, die hij er voor betaald heeft.

„Het kan met waarheid gezegd worden, dat wij voor de Spaansche matten, die uitgevoerd worden, eene gelijk staande waarde ontvangen, en dus het land in dien opzigte niets lijdt; echter blijft het niettemin eene bewezene waarheid, dat de Inlander ten gevolge van het tegenwoordige stelsel en van zijne onkunde wel degelijk aan verlies onderhevig is. Zoodra echter de Spaansche mat in 's Lands schatkist tegen de opregte waarde ontvangbaar gesteld wordt, zal hij dezelve in betaling van belastingen etc. komen storten, liever dan ze in de markt met verlies af te zetten."

De Nota vervolgt dan met niet te gelooven, dat het verkeerde van het bestaande stelsel zou gelegen zijn in de breukdeelen van de standaard-eenheid, maar speciaal in de standaardeenheid zelve. Wat de breukdeelen betreft, men is daarmede bekend en verandering in deze schept noodeloos verwarring: iets anders is het echter met den gulden.

„Vóór de aankomst van de Engelschen", herinnert de Nota, „waren alle ropijen, onverschillig van welke benaming, tegen 30 stuivers gangbaar, en de Spaansche mat tegen 64 stuivers. Door het Britsch Gouvernement werd de sicca-ropij tot op 31½ stuiver en de Spaansche mat tot op 66 stuiver verhoogd.

„De grond waarop zij te werk gingen was de wisselkoers, doch hadden zij het eenigste zuiver beginsel van intrinsieke waarde tot rigtsnoer aangenomen, dan hadden zij, met weglating der breuken, de Spaansche mat tot op 70 stuivers, de Sicca-ropij op 32 stuivers moeten verhoogen.

"De Puplikatie van 1817 liet de munten schijnbaar ongestoord, doch de Gulden als standpenning aangenomen en als eene ropij van 30 stuivers gangbaar verklaard zijnde, werden gevolgelijk al de overige munten beneden derzelver echte waarde gangbaar verklaard, en in de zelfde evenredigheid verminderd, dat de Gulden boven deszelfs intrinsieke waarde verheven was.

"Hieruit volgt dat van de drie bovenstaande regulatiën, die van 1817 het meeste toegebragt heeft om den uitvoer van vreemde munten te bevorderen, den invoer daarentegen te beletten, en dezelve geheel aan de circulatie te onttrekken, in 't bijzonder de Spaansche mat.

"Men moet echter toestemmen, dat er ook belangrijke sommen aan Guldens uitgevoerd zijn geworden: de oorzaak, die daartoe aanleiding gegeven heeft, is echter geheel verschillend van die, welke op de vreemde munten invloed heeft. Deze laatste zijn uitgevoerd omdat dezelve beneden hare waarde gangbaar waren. De Guldens daarentegen werden door het Gouvernement tot het onderhoud zijner naburige bezittingen uitgezonden. Belangrijke sommen zijn ook gedurende eenigen tijd, naar de Bencoelensche schatkist gevloeid, waar men voor 200 guldens eenen wissel op het Bengaalsch gouvernement verkrijgen kon van 209½ Sicca-ropijen. Dit laatste is echter voor geene herhaling vatbaar, daar het Gouvernement van Britsch Indië thans de waarde der vreemde munten in evenredigheid met de standpenning en derzelver betrekkelijk intrinsieke waarde bepaald heeft. Velen dezer Guldens hadden echter in den gewonen loop der circulatie naar Java teruggekeerd, zoo niet de papieren munt de circulatie geheel en al ingenomen had, de gevolgen waarvan reeds breedvoerig aangetoond zijn in het Rapport over de Bankquestie, hetwelk de kooplieden de eer hadden onlangs in te dienen.

"De vreemde munten aldus geheel uit de circulatie gedreven zijnde, is 's Rijks munt het eenigste zilver geldmiddel thans in gebruik, zoodat de voorgestelde wijziging, indien men de guldens met alle deszelfs onderdeelen onveranderd laat, in de Binnenlanden geene de minste verandering zal te weeg brengen, terwijl men durft hopen, dat het bepalen eener wettige waarde ten opzigte der vreemde munten, in evenredigheid met derzelver intrinsieke waarde, het gevolg hebben zal, dat deze te laag gewaardeerde, en met regt gebelgde vreemdelingen, weder naar dit Land toevloeijen, en in hetzelve verblijven zullen.

"Wanneer men den Gulden als standpenning aanneemt, gelijk wij aanraden, dan zoude volgens de beste opnemingen en opgaven en met weglating van de breuken, de waarde der verschillende munten zijn als volgt:

Dukatonnen	=	96	stuivers.
Spaansche matten . . .	=	75	"
Sicca-ropijen	=	35	"
Madras-ropijen	=	33	"
Bataviasche Ropij . . .	=	32	"
De Gulden.	=	30	"

De Nota gaat dan verder na den uitvoer in specie naar China en naar Bengalen.

Wat betreft den vermoedelijken invloed, welke de voorgestelde wijziging op den wissel tusschen Java met Bengalen, de Nederlanden en Engeland zoude kunnen hebben, in de beschouwingen hierover, wil de Nota "de bedriegelijke benaming van Spaansche mat verwerpen en ons aan de echte benaming van $2\frac{1}{5}$ guldens houden". De bedoelde verandering zou geen rechtstreekschen invloed op den koers uitwerken. Als pari-wisselkoersen tusschen Java en zoowel in Nederland als Engeland, noemt de Nota Nederland 44 stuivers, Engeland $\frac{3}{8}$.

"Zoodra de wissel ver beneden pari daalt, zouden er remises in specie gemaakt worden: de koers kan daarom nimmer lager loopen dan de onkosten, die er op eene zoodanige remise in specie vallen.

"Bij voorbeeld wanneer wij f 220 naar Holland zenden, dan moet men van dit beloop, de onkosten van vracht en assurantie aftrekken, die 5 pCt. bedragen of f 11 en ons derhalve slechts f 209 in Holland voor dadelijk gebruik zoude overlaten. Hierbij dient echter 6 maanden interest gevoegd te worden à 5 pCt., zijnde dit de gewone usance, waartegen remises van hier op de Nederlanden getrokken worden en dan zal het beloop f 214,22ct. bedragen, dat gelijk staat aan eene wissel remise tegen den koers van 42st 84ct. = f $2\frac{1}{5}$. Dit zoude derhalve in gewone gevallen, de laagste koers zijn, die er bestaan kon, mits er eene genoegzame hoeveelheid van specie voorhanden was voor den Binnen- en Buitenlandschen handel en men vleit zich dat de voorgestelde maatregel, door ons deze specie te bezorgen, eenen voordeeligen invloed op de vreemde wisselkoersen zoude kunnen hebben.

"De aanmerking is bijkans onnoodig, dat de zelfde stelling op den wisselkoers met alle landen toepasselijk is."

De Nota besluit aldus:

"Die maatregel, waardoor de standpenning onveranderd blijft, is zonder twijfel het best geschikt, niet alleen om ons krediet bij vreemden op te houden, maar om een algemeen vertrouwen in de maatregelen van het Gouvernement in te boezemen.

"Wij willen daarenboven nog aanmerken, dat eene werkende en goed geregelde munt in de hoofdstad, van het grootste nut voor het Land zoude zijn, door het in stand houden eener vereischte hoeveelheid specie.

"En als eene laatste aanmerking vervrijmoedigen zich de ondergeteekenden hier nog bij te voegen, dat zij het als een doelmatige maatregel beschouwen, dat er eene bepaling gemaakt werd om de Gouvernementsveilingen en alle andere publieke verkoopingen, voortaan in de standpenning van den Lande te houden."

BIJLAGE III, behoorende bij bl. 173 noot 1: Slot van het rapport d.d. 8 Augustus 1825 N° 124 *Geheim* van minister Elout aan den Koning, over eene memorie van Wappers Melis, houdende *beschouwingen over het Muntwezen.*

Na er aan herinnerd te hebben, dat Wappers Melis slechts in algemeene bewoordingen verklaard heeft, dat het gehalte der Javasche ropij of standpenning op 224½ azen fijn zilver het best zou overeenkomen met de gangbare waarde aan den piaster en de sicca-ropij toegekend, gaat de Minister aldus voort:

Het zal evenwel niet onbelangrijk zijn, dat Uwe Majesteit weet, dat de *model ropy*, op last van den heer *Wappers Melis* in Bengalen geslagen en door hem aan mij overgegeven, geene 224½ azen, maar slechts 222 azen fijn zilver bevat, volgens de essayen daarvan in 's Rijks munten te Brussel en te Utrecht gedaan (1). Deze omstandigheid doet vrezen dat de groote massa der nieuwe aanmunting op zijn best genomen niet meer dan dien inhoud zal hebben, en strekt tevens tot bevestiging van de ongunstige beoordeeling, welke reeds bij U. M., bij de eerste lezing der rapporten van Java is gerezen, over de wijze waarop eene zoo gewigtige zaak als het Muntstelsel, aldaar is behandeld geworden. In die behandeling heeft de heer Wappers Melis een voornaam deel gehad, en het is daarom te verwonderen dat hij in zijne memorie dit bijzondere gedeelte der zaak niet aanroert.

Hij spreekt van Javasche ropijen van 232 en 210 azen fijn, tusschen welke hij het gemiddelde heeft genomen, maar ik heb hier doen essayeren eene Javasche ropij van het Britsch bestuur, in 1814 te

(1) Het zal den lezer wel niet ontgaan, dat dit eene allerbelangrijkste bevinding was.

Soerabaya geslagen, die niet meer dan 205 azen fijn houdt, van welke soort er veel in omloop zijn geweest, en eene andere van de Hollandsche regering van den jare 1804, die slechts ruim 199 azen is bevonden te houden. Van deze soorten gewaagt hij niet, het welk een nieuw bewijs oplevert hoe ras en ondoordacht deze zaak te Batavia is behandeld geworden.

Zoo men aanneemt, dat de Nederlandsche Gulden 200 azen fijn houdt; de piaster 503 en de sicca ropij 230 (welk laatste de bevinding is van eene alhier op mijnen last geëssayeerde *sicca ropij*) en dat de drie genoemde muntspecien respectivelijk op Java gangbaar zullen blijven voor 25, 26 en 31½ Indische stuivers, dan behoorde de gangbare waarde van de Java-ropij van 224 azen fijn, te zijn:

in verhouding tot den Gulden 28 st.

in verhouding tot den Piaster $29\frac{197}{503}$ st. en

in verhouding tot de Sicca-ropij $29\frac{212}{230}$ st.

De waarde van de Java-ropij op 224 azen fijn schijnt dus nagenoeg juist te zijn, in verhouding tot den piaster en de sicca-ropij, doch te hoog in verhouding tot den gulden. — Deze onze eigene muntspecie schijnt ook niet te zijn in aanmerking gekomen bij het ontwerpen dezer bepalingen, en dit zoude echter van belang zijn geweest om de volgende redenen.

De loop des handels op Java brengt mede dat, van daar een gestadige uitvoer van specie naar China en Bengalen plaats heeft, welke weder wordt aangevuld door toevoer uit Europa en Amerika. Hieruit volgt, dat indien niet door buitengewone oorzaken, zoo als, door de nu beproefde en de vroeger tot stand gebragte leeningen in Bengalen, geld van daar naar Java wordt gebragt, er nimmer eenigen noemenswaardigen aanvoer van Bengaalsche muntspecien aldaar plaats heeft.

De piaster daarentegen is de gewone munt van aanvoer, de gulden is zulks sedert eenige jaren geweest en beide deze muntsoorten hadden dus in de eerste plaats behooren te worden geraadpleegd.

Ten aanzien van den piaster schijnt zulks in genoegzame mate te zijn geschied, doch de gulden is, zoo als straks reeds is aangetoond, te laag gewaardeerd. Zoo 224 azijn fijn, eene gangbare waarde van 30 st. hebben, dan behoorde aan 200 azen fijn, eene gangbare waarde van $26\frac{11}{14}$ st te zijn gegeven: dit maakt een verschil van bijna twee stuivers ten nadeele van den Gulden uit, waaruit noodwendig moet voortvloeijen, dat deze onze nationale muntspecie, na eenmaal voor 25 st uit 's lands kassen te zijn uitgegeven, nimmer in dezelve zal terugkeeren, maar bij voorkeur zal worden gebruikt tot den uitvoer, om te worden vervangen door ropijen van 224, 110, 205 en 199 azen fijn, of welligt van nog minder gehalte, die zonder onderscheid, voor 30 st. zullen worden aangenomen. In vergelijking van de drie laatste soorten, zullen de piasters en sicca-ropijen al mede eene te lage gang-

bare waarde verkrijgen, en zoo zullen, onder eenen anderen vorm, weder de zelfde gebreken te vooorschijn komen, die het oude muntstelsel hebben gekenmerkt.

Deze overwegingen schijnen nieuwe gronden op te leveren, om, indien men geheel vrij mogt zijn, slechts aan den Gulden, Drie Gulden en Piaster eene vaste en volkomen evenredige gangbare waarde te geven, en om de ropijen daarentegen, óf te tarifferen, óf derzelver wettigen koers geheel te doen ophouden.

Ik spreek hier niet van de uitgaven, welke het zal na zich slepen, om aan de tegenwoordige houders van zilveren en papieren Guldens vijf stuivers per gulden als schadeloosstelling toe te leggen, voor het verminderen van derzelver koers van 30 op 25 st. Deze onkosten zullen aanzienlijk worden bevonden, want van het in omloop zijnde papier en promessen, waarop de waarde staat uitgedrukt in *Indische Guldens* ten beloope van . . . . f 9.000.000
zal volgens het gevormde ontwerp vijf millioen worden ingetrokken, en het overige vervangen door een ander papier, den naam voerende van ropij. Men kan dus zonder kosten, te vrede stellen de houders van. . . . . . . - 4.000.000
zoodat overblijven, om met 30 ct. per Indische Gulden te worden afgelost . . . . - 5.000.000
Hierbij gevoegd, het vermoedelijk getal Nederlandsche guldens in de wandeling tot . . . . - 2.000.000
zoo verkrijgt men een totaal van . . . . f 7.000.000
Indische guldens, welke men met ropijen van 30 st. zal moeten inwisselen; eene operatie, die wanneer dezelve met Nederlandsche guldens, naar den koers van 25 st. Indisch geschiedde, eene som van f 8.400.000 of, na deductie der f 2.000.000, die men terug krijgt, f 6.400.000 zoude vorderen.

Het ontwerp om den gulden op 30 st. te laten, en alle andere munten naar advenant te verhoogen (waarop in Februarij jl. op U. M. bevel de consideratien van het Indische bestuur zijn gevraagd) zoude de inwisseling der 2.000.000 Nederlandsche guldens onnoodig maken en het Gouvernement in staat stellen, om de 5.000.000 papier, met even zoo vele guldens te doen plaats hebben, en zou dus in vergelijking van het plan door den Heer Wappers Melis aangeraden, eene mindere uitgave van f 1.400.000 vereischen.

De nadeelen of voordeelen, die hieruit voor debiteur of crediteur zouden ontstaan, schijnen niet genoegzaam te zijn, om den maatregel daarom alleen af te raden: een crediteur, bij voorbeeld, die f 1100 Indisch te vorderen heeft, kan deze som, wanneer ze hem onder het muntstelsel van 1817 met 1100 Nederlandsche guldens of derzelver representatief, het papier, afgelegd wordt, daarvoor koopen 440 piasters, naar den bij dat muntstelsel bepaalden koers van 60 st. met de agio

van 14 %, en wanneer hem zijne schuld wordt afbetaald, na dat de piaster op 75 st. zal zijn gebragt, zal hij daarvoor ook 440 piasters kunnen bekomen, wijl er dan geen agio meer zijn zal.

Bij het nemen van groote financiele maatregelen, kan ook het belang van alle partijen niet in het oog gehouden worden; het nieuwe stelsel door de Indische regering omhelsd, zoude evenmin als eenig ander, die hersenschimmige volmaaktheid kunnen bereiken daar het zelve, bij voorbeeld, zoude te weeg brengen, dat een debiteur, die in der tijd 1100 gerande Nederlandsche guldens, toen genaamd *Indische guldens* ter leen heeft ontvangen, na de verlaging van den gulden op 25 st. Indisch, 1320 zulke guldens zal noodig hebben om zijnen krediteur te voldoen; terwijl een andere, die in der tijd 1320 Nederl. guldens van 200 azen fijn heeft ter leen ontvangen, nu zoude kunnen volstaan met de betaling van 1100 Javasche ropijen, waaronder er zijn van het jaar 1804, die volgens het hier gedane essay, niet meer dan 199 azen fijn elk houden. Zoo de betaling geheel in deze laatste geschiedde, zoude de krediteur met ruim 220 gulden worden benadeeld.

Het meerder of minder nadeel of ongerief, dat 's lands kas, bij dezen of genen maatregel lijden zal, is eene overweging, die van meer invloed op de beslissing zijn moet als onmogelijke pogingen om alle bijzondere belangen te bevredigen.

Dat de gebreken van het oude muntstelsel eenen nadeeligen invloed op de financien hebben gehad, is reeds aan U. M. uit mijne vroegere rapporten bekend; doch ik ben even ver af van met den heer Wappers Melis aan deze oorzaak voornamelijk de aanzienlijke vermeerdering van uitgaven, die in Indië heeft plaats gehad, toe te schrijven, als om, in overeenstemming met de denkbeelden in zijne vroegere rapporten ontwikkeld, van de herstelling dier gebreken, eene evenredige vermeerdering van inkomsten te gemoet te zien. — Het betoog van de gronden, waarop dit gevoelen steunt, zoude mij ditmaal te ver leiden, en zal eerst dan te pas komen, wanneer het al of niet behouden van het nieuwe muntstelsel, een punt van meer opzettelijke overweging zal worden.

Met den Heer Wappers Melis, houde ik intusschen het te zeer vermenigvuldigen van het papier, voor een der meest schadelijke zaken, die in de laatste tijden op Java hebben plaats gehad; doch deze verklaring van zijnen kant moet eenige bevreemding baren bij hen die weten, dat hij het juist is geweest, die in 1821, al kort na zijne komst uit Europa, het uitgeven van *promesses* geopperd, en dien verkeerden en kostbaren maatregel onder anderen ondersteund heeft door het vreemde en bedriegelijke belang, dat de mutatien en handelingen onder de ingezetenen, en de daarop geheven wordende regten, als zegel, transcriptie enz. in evenredigheid van het circulerend medium toenemende, eene uitgifte van promessen nuttig en voordeelig tevens

was voor het Gouvernement, door de vermeerdering, welke sommige belastingen alsdan zouden ondergaan ([1]).

Eindelijk komt de Minister op de bedenking van W. M., dat de afkeuring door het Opperbestuur van de maatregelen der Indische regeering de zedelijke macht van deze zoude ondermijnen ([2]); naar aanleiding hiervan betoogt hij:

Ik kan deze gevolgtrekking niet gaaf toestemmen; immers de aanmerking kan slechts in hare toepassing betrekking hebben tot de inlandsche bevolking, en zoo lang nu de regering niet, in het oog van die bevolking wordt vernederd of ten toon gesteld, kunnen ook bijzondere beschikkingen van Uwe Majesteit, waardoor daden van het Indische bestuur worden afgekeurd, zonder gevaar worden genomen. — In het onderwerpelijke geval, waarin de afkeuring eenen financielen maatregel betreft, welks opschorting voor het gros der inlandsche onderdanen een geheim zal blijven, zie ik dan ook geen gevaar.

Het ware zeker te wenschen, dat Uwe Majesteit zich niet in het geval bevond van eenige daad der Indische regering, zoo openlijk te moeten afkeuren, en alzoo een bewijs daar te stellen, dat het Nederlandsch Indisch bestuur, niet altoos in overeenstemming met, en overeenkomstig de wenschen van het moederland handelt; maar wanneer men let op de afhankelijkheid van vreemden; derzelver invloed; de uitbreiding van vreemden handel en handelsbetrekkingen, ten koste van die met den moederstaat, en de verdere reeks van nadeelen, die gedurende het vijf-en-twintig jarig bestaan der leening zouden zijn geboren, dan voorzeker doen zich gewigtige gronden op om over de bedenkingen van de vernietiging onafscheidelijk, heen te stappen en dezelve wel als eenen zeer onaangenamen maatregel, maar ook als een maatregel van onvermijdelijke noodzakelijkheid te beschouwen; dat deze noodzakelijkheid mij persoonlijk bedroeft, behoeve ik wel niet aan Uwe Majesteit open te leggen. Wanneer ik de eensgezindheid, die er tusschen den Gouverneur-Generaal van der Capellen en mij tijdens ik de eer had mijn deel in het Bestuur in Indië te hebben, bestond, herdenk, dan zoude het mij hoogelijk grieven, dat onze gevoelens nu even verwijderd waren, als onze personen. Aan zijne zuivere beginselen, aan zijnen ijver voor Uwer Majesteits dienst, doe ik met den Heer Wappers Melis gaarne hulde. Wenschelijk ware het

([1]) Deze alinea over Wappers Melis is belangrijk, omdat men hierin nader aangegeven vindt, wat men eigenlijk op dit gebied tegen hem had: verg bl. 1600 van mijn op bl 9 noot 1 vermeld artikel in *De Indische Gids* Zie verder over de promessen-uitgifte van 1821 hiervóór bl 9 en 202.

([2]) Het Afkeuringsbesluit was intusschen reeds genomen zie bl. 167-168

geweest, dat hij van hetgeen hem zijn ijver en goed oordeel blijkens zijne aanmerkingen in de stukken te vinden, als juist deed gevoelen, op den raad van anderen niet was afgegaan, en mag ik er bijvoegen, dat mijne eenvoudige verklaring, reeds in April 1824 gedaan (1), dat *eene leening bij vreemden Uwer Majesteits bijval niet zou verkrijgen*, niet had moeten wijken voor allerlei spitsvindige redeneringen door anderen, bijzonderlijk door den Heer Wappers Melis zelven bijgebragt.

Dat die spitsvindigheden bij de overige raadgevers van den Gouv. Gen. den invloed hebben gehad, die uit de resultaten is gebleken, kan weinig bevreemding baren, wanneer men den aard der door den Heer Wappers Melis aangeraden maatregelen in aanmerking neemt.

En dan volgt dit hoogst belangrijk gezichtspunt, hetwelk, voor zoover mij bekend, niet geopenbaard werd:

De trapsgewijze daling van den wisselkoers met Nederland van 54 tot 44 st. voor den piaster, was oorzaak dat de remises uit Indie eindelijk tot pari en soms beneden dat peil moesten geschieden, en het was voor elken remittent, dat is, voor bijna elken ambtenaar, een voorwerp van klagten, dat de omstandigheden des handels, de vroeger zoo voordeelige remises hadden doen vervallen. De ambtenaar, die voor zijne maandelijksche bezoldiging 1100 Indische guldens uit 's Lands kas ontving, was nu niet in staat om daarvoor meer dan 440 effectieve piasters te koopen, en deze tot den pari-koers, naar Nederland overgemaakt, gaven hem de beschikking over f 1100 in Nederland. Maar van het oogenblik, dat, ten gevolge van de nieuwe inrigtingen, dat zelfde tractement met f 1100 ropijen zal betaald worden, zal hij, bij eenen blijvenden pari-wisselkoers over f 1320 in Nederland kunnen beschikken.

Wil men de zaak buiten alle verband met den stand des wissels houden dan wordt de voorstelling aldus:

Bij het muntstelsel van 1817, was de Indische gulden tot standpenning aangenomen, onder bepaling dat dezelve een ander type, doch eene gelijke innerlijke waarde hebben zou, als de gewone Nederl. gulden, en dat beide ter gelijker waarde zouden worden uitgegeven, verdeeld in 30 Ind. stuivers. Bij de zelfde gelegenheid werd een tarief voor de verdeeling der overige munten vastgesteld, waarbij de Javasche, Arkotsche en Souratsche ropijen in 30st, de piasters, in 66st werden verdeeld

De gronden, waarnaar deze verdeeling plaats heeft gehad, zijn nu gebleken verkeerd te zijn; de piaster had hier eene te lage gangwaarde (2) gekregen, en dit was ook het geval met alle ropijen, die

(1) Zie bl. 19-20

(2) Het staat er zoo

meer innerlijke waarde dan den Gulden, dat is meer dan 200 Azen fijn bevatteden.

Het herstellen dezer onevenredigheid, kan slechts naar een beginzel geschieden, namelijk, dat de verdeeling der munten in stuivers, in volkomen verhouding tot derzelver innerlijke waarde worde gebragt. Het was in dit beginzel om het even, of men den gulden verdeelde in 25- of liet verdeeld in 30st, mits slechts al de overige munten, zich hiernaar regelden.

In den staat der ambtenaren moest het geen verschil maken, of men dezen of genen weg insloeg, de bepaling hunner bezoldigingen onder het nieuwe stelsel, moest zoodanig zijn, dat hen het zelfde getal azen aan fijn zilver ten deel viel, na, als zij genoten voor de invoering van het nieuwe stelsel.

De Heer Wappers Melis schijnt zich dat doel niet te hebben voorgesteld: maar zijne begeerte schijnt duidelijk te zijn geweest, het bezorgen aan de ambtenaren van een grooter inkomen, dan zij onder het muntstelsel van 1817 genoten.

Om dit oogmerk te bereiken gaat hij uit van de geheel verkeerde stelling, dat men aan de ambtenaren als nu even groot getal *effectieve* piasters moet bezorgen, dan zij tot dus verre *nominaal* hebben genoten. Iemand, die, bij voorbeeld, sedert 1817 heeft gehad een traktement van 220 Ind. Guld., had nominaal 100 piasters van 66st, doch tot dien prijs kon hij dezelve niet koopen; zijne 220 gulden waren in wezenlijkheid slechts 88 piasters waard, zoo wel op Java als in Nederland en overal elders. Door hem nu toe te voegen 100 *effectieve* piasters of f 250, verhoogt men zijn inkomen met 12 piasters, of met nagenoeg 14 pCt. Zoo men de berekening in guldens en ropijen maakt is de uitkomst voor hem nog voordeeliger, want in stede van 220 Guldens krijgt hij voortaan 220 ropijen, uitmakende, pro rato van 25st per gulden, de som van 264 guldens. Het verschil tusschen de twee berekeningen ontstaat door te lage waardeering, welke de Nederlandsche gulden in het nieuwe Indische muntstelsel heeft gekregen.

Het belang der ambtenaren en remittenten bragt dus mede, dat de nieuwe verordeningen werden aangenomen. Men zag toen het reeds aan Uwe Majesteit bekende voorbeeld herhaald, der Indische Kompagnies dienaren, die steeds gepoogd hebben de financiële bepalingen dienstbaar te maken aan de verbetering van hunnen staat — en de strekking der voorstellen van den Heer Wappers Melis was een krachtige, ofschoon voor velen onzigtbare, hefboom, die aller gevoelens tot de zijne deed neigen.

Van daar ten deele die krachtige pogingen, welke zijn aangewend om de leening van 15 millioen te doen aannemen, vermits de verandering van het muntstelsel een *conditio sine qua non* van die leening was (1).

(1) Ik heb reeds op bl 173-174 aan dezen uitval herinnerd, ik ben het bovendien niet eens met de redeneering van den Minister Iemand, aan wien

Bijlage IV, vermeld op bl. 189, noot 1 houdende *Engelhard's memorie aan den Koning d.d. 6 September 1824.* In dit slecht gestelde stuk komt o. a. het volgende voor:

Om voor Java een goed muntztelsel te regelen, dient men in het oog te houden de volgende principes:

De intrinsique waarde wordt bepaald door het gewigt en het gehalte, en bepaald ook alleen de verhouding van differente zilvere muntspecien onder elkander en tot de standpenning.

De verhouding van goud en zilver moet goed geregeld worden, niet alleen in de onderdeelen van het zilver, maar ook ten opzigte van de koperen munt, waarvoor èn allerlei circulerende goudspecien èn zilveren specien kunnen ingewisseld worden.

Alle gebrekkige of verkeerde behouding, of onderlingen proportie, is nadeelig aan het algemeen belang en aan de schatkist, alle fictive waarde, alle verhooging is *nutteloos bedrog.* Stremming van circulatie veroorzaakt onzekerheid van de waarde van alle goederen en brengt de Gouvernementen van de eene verkeerde maatregel tot de anderen, waaruit ze niet kunnen gered worden zonder geheel terugkeer tot eenvoudigheid en realiteit van waarde.

Het zilver heeft in alle landen, waar vrijen handel bestaat, de zelfde eigene waarde, dat is 200 azen fijn zilver in Amsterdam zijn ook 200 azen fijn zilver op Batavia, zijn in Amsterdam en op Batavia het zelfde gedeelte van een piaster of spaanschen mat, geen magtspreuk kan die verhouding verbreken.

De voormalige O. I. Compagnie voerde een apart muntstelzel in hare O. I. Colonies in, verhoogde eigentlijk niet het zilver met 20 pCt. door de Gulden van 20 stuivers op 24 stuivers te brengen, maar baseerde haar muntstelsel op een fictie, creëerde tot standpenning eene denkbeeldige munt, de Rijksdaalder van 48 stuivers van 4 duiten elk, en regelde na de fictive Rijksdaalder, de waarde van alle vaderlandsche munten in eene verhoogde proportie. Zij deed dit om de uitvoer van duiten voordeelig te maken en te profiteren van de meerdere waarde van het koper als koopwaar, als voorwerp van handel, gebruik en behoefte voor den Inlander

Volgens dit stelsel was eene Generaliteits gulden $\frac{24}{48}$ van die fictive R^sd^; een Piaster $\frac{64}{48}$, een Ducaton $\frac{80}{48}$, en ieder 48e van die Rijksdaalder werd een stuiver geraamd en door 4 duiten gerepresenteerd. De Gulden

men toekende 220 stukken „hebbende den naam, en voerende de type van den gewonen Nederlandschen gulden" en die „dezelfde waarde hebben zal, als de gewone Nederlandsche gulden en met dien gulden, ter gelijke waarde zal worden uitgegeven en ontvangen door 's lands kas" (artt 1 en 2 van Stbl. 1817 N° 4), had recht op die 220 stukken: met minder werd hij te kort gedaan.

werd bevorens bijna nooit in de circulatie van geld op Java gevonden; het circuleerend medium bestond in papieren R^{sd}, Ropijen, Dubbelde ropijen, Keijzer-daalders, Piasters, die in de laatste tijden vòòr de overmeestering van het eiland door de Engelschen zeer overvloedig wierden aangebragt.

Volgens dit stelsel wierd de Bengaalsche ropij gerekend tegen $\frac{30}{48}$ van die zelfde Rijksdaalder, en er wierd geen onderscheid gemaakt tusschen de differente soorten van Ropijen, met uitzondering van eene enkelde soort, die op 24 st. Indisch bepaald werdt.

Volgens dit stelsel moesten de duiten eene afzonderlijke type en gewigt hebben en konden ongemerkt echter circuleeren, de duiten der Vereenigde Nederlandsche Provinciën op Java en onderhoorige Landen voor Comp.-duiten en daar de behoefte aan duiten zeer groot was, en altijd groot zal blijven, was dit van geen nadeeligen invloed.

Dit stelsel kon door de O. I. Compagnie zonder merkbaar nadeel gehandhaaft worden: zij was de voornaamste bankier, handelaar, monopolist en opperste wetgever. Zij stelde de Wet, een vrijen handel kwam slechts bij haar in zeer secondaire consideratie.

Bij toeneming van vrijen handel moest natuurlijk de behoefte aan een regelmatig stelsel grooter en grooter worden. De gebreken openbaarde zich meer en meer, uitvoer van de beste muntspeciën, agio en vermindering van invoer waren er de gevolgen van, altijd tot nadeele van het algemeen belang en van de schatkist.

Bij het oude stelsel van de O.-I. Compagnie wierd eene Generaliteits gulden of $\frac{24}{48}$ van een Rijksdaalder gerepresenteerd door 96 duiten.
een piaster $\frac{46}{48}$ door . . . . 256 »
» ropij door . . . . 120 »
eene nominale Rijksdaalder door . . . . 192 »

Deze verhouding was niet juist, maar daar de guldens niet aanwezig waren in de circulatie, bepaalde zich het gebrekkige tot de Ropijen en Piasters en de laatste deden meestentijds opgeld. — De Engelschen verhoogden de Piasters tot $\frac{66}{48}$ van de R^{sd} of 66 Indische stuivers, om de gebrekkige verhouding eenigzins te herstellen tusschen die Piasters en de Ropij.

Het Nederlandsche herstelde Gouvernement brengt guldens aan, en besloot aan die Guldens de zelfde waarde toe te kennen van de ropij, dat is $\frac{30}{48}$ van de Rijksdaalder.

Nu komt een zwak punt in Engelhard's beschouwingen.

Commissarissen-Generaal hadden in 1816 ingesteld eene Adviseerende Commissie (¹) en daarvan was Engelhard president geweest: aan die Commissie was advies gevraagd over het in te voeren munstelsel.

(¹) Zie o. a. *Brieven-Van de Graaff*, dl. I, § 11

Toen had hij aangeraden „om de gulden met eene afzonderlijke type als eene Coloniale munt in circulatie te brengen tegens 30 stuivers Indisch", m. a. w. ook te hoog, „maar", schrijft hij, „nimmer" daarmede bedoeld te hebben „om de gewone Generaliteitsgulden zonder *onderscheidend kenmerk* daarvoor te laten doorgaan en rouleeren als standpenning", een gevoelen „eenigermate overeenstemmend met de opinie van den toenmaligen Directeur Generaal Goldberg, hetwelk aan de adviserende Commissie was gecommuniceert en door haar in aanmerking moest genomen worden". Intusschen kwam de denkbeeldige Rijksdaalder door de verordening van C.C. G:G. te vervallen en na dit in herinnering gebracht te hebben, vervolgt Engelhard aldus:

Eene denkbeeldige munt is een neutraal iets, een maatstaf die alleen bestaat door de onderlinge verhouding te regelen van de positieve muntspecien, die in een Land rouleeren; maar een Gulden *bestaat*, heeft eene eigene waarde en heeft dus haar eigene verhouding tot alle andere muntspecien. Die verhouding is wel aan kleine variaties onderhevig, maar die variaties zijn het gevolg van commerciele behoeften en gaan voorbij; maar de wezenlijke verhouding, die door de intrinsique waarde bepaald wordt, blijft bestaan, is de eenigste, die in aanmerking moet genomen worden, en waarvan die afwijkingen altijd nadeelig zijn voor het Gouvernement, die ze invoert.

Het is een verkeerd begrip, dat het zilver thans in de Oost 20 percent meer waarde heeft als in Europa; de betrekkelijke waarde van het zilver tot het goud moge in oude tijden, toen er weinig zilver wierd aangebragt, en stofgoud van alle kanten op Java toevloeide, hooger geweest zijn als in Europa, thans bestaat dit niet meer, zeker niet meer in die mate. — De Amerikanen brengen de piasters aan in Amsterdam en op Batavia: vrije vaart en handel hebben die piasters door den heele Archipel verspreid, en in circulatie gebragt; ze zijn ingevoerd en weer uitgevoerd, de O.-I. Archipel deelt in het mouvement van dit circulerend medium door de gansche wereld; het was dus het belang geweest van ons hersteld Gouvernement om de zelfde piaster hare volle waarde te laten behouden en niet te stellen op 2⅕ gulden of in realiteit 44 stuivers Hollandsch Courant, en dit ten gevolge van eene denkbeeldige verhooging van onze gulden tot 30 stuivers, die op niets berust, die geen voordeel hoegenaamd aanbrengt en alleen verwarring en stremming van circulatie veroorzaakt.

Het herstelde Nederlandsche Gouvernement, door het boven aangehaald verkeerd begrip misleid, heeft ter goeder trouw eene valsche munteenheid aangenomen, heeft bepaald dat de Generaliteitsgulden van 20 stuivers op Java 24 zoude doen of 30 Indische stuivers — de zelfde guldens zijn dus waard 20 en 24 Nederlandsche stuivers, dat

is te zeggen 20 volkomen is gelijk aan 24, dat overal en dus ook te Batavia eene volstrekte onwaarheid is. Men haale hier niet aan de coers van de wissel, die heeft niets te doen met het regelen van muntstelsels en het bepalen van de waarde van muntspeciën; die wordt geregeld door haar eigen wetten, door invoer en uitvoer van producten en koopwaren, door het liquideeren van credit en debet met andere Landen.

Het creëeren van drieerlei soort stuivers, waarvan dan eens 20, dan eens 24, dan eens 30 de zelfde gulden zoude uitmaken, die op Java en in Nederland gangbaar waren, was dus niets anders als een principe van verwarring tot munteenheid aan te nemen.

Oneindig verkieselijker ware het geweest de denkbeeldige R^{sd} te herstellen en de verhouding van Hollandsche en vreemde specien daarna te regelen.

Het behouden van die denkbeeldige R^{sd} als munteenheid was het beste middel geweest om, zonder invloed op de verhouding van zilvere specie, te profiteeren van de verhoogde waarde, waarvoor de duiten op Java geredelijk ontvangen worden en rouleeren. Die was een importand voordeel, daar de gulden van 160 duiten op Java gerepresenteerd wierd door 96 duiten of 24 stuivers door 100 duiten, gaf dit een winst van 40 à 50 pCt. en vermits Java 's jaarlijks 3 à 4 millioenen aanvoer van duiten voor circulatie noodig heeft, zou het Gouvernement of de Nederlandsche handel daarbij in 8 jaren geprofiteerd hebben op circa 30 millioenen aan duiten de *importante som van 12 millioenen*, wat is thans de winst geweest.

Ik zoude dus nog altijd aanraden tot de denkbeeldige *munteenheid* terug te keeren.

Zoo dit als eene te groote verandering niet raadzaam geoordeelt wordt, om zoo spoedig in werking gebragt te worden, dan geloof ik, dat het van de allerdringendste noodzakelijkheid is, de verhouding van de Piaster tot de Gulden en de Ropij naar derzelver intrinsique waarde te regelen. Een Piaster, die overal bekend is, en overal circuleert, die overal waard is $2\frac{1}{2}$ gulden, 50 en 51 st. Hollandsch, kan door geen magtspreuk gelijk gesteld worden met $2\frac{1}{5}$ gulden of 44 stuivers.

De Piasters op Batavia doen opgeld en er zijn er weinig in omloop; de wissel op Nederland is thans 44, 45 st. Holl. voor een Piaster, bijna overeenkomstig de bepaling van 't Gouvernement van de Piaster op $2\frac{1}{5}$ Holl. of Generaliteitsgulden; niet de reëele Piaster, maar de $2\frac{1}{5}$ Gulden of Ropij, die voor een Piaster gerekend worden, is munt, waarop de wissel gepasseert wordt.

De Gulden, die op Batavia thans gerepresenteerd wordt door 120 duiten of 30 stuivers Indisch moet óf tot 25 à 20 st^{rs} Indisch teruggebragt worden óf de Piaster moet tot 75 st^{rs} verhoogd worden, het-

geen zeer ongeraden zoude wezen om rede dat men de fictive verhooging van de Gulden alsdan uitbreiden zoude tot de Spaansche mat. Als een prealabele mesure zoude ik in de presente omstandigheid van zaken durven aanraden:

1°. De thans circuleerende guldens en 3 guldens, die tot 30 en 90 stuivers zijn aangenomen, in alle transacties te laten op de tegenwoordige bestaande voet, maar dezelve een stempel te laten geven, waardoor ze onderscheiden worden van de gewone Generaliteitsgulden en daarna deze gestempelde guldens zoo schielijk mogelijk uit de circulatie te trekken;

2°. Alle guldens, die zullen aangebragt worden na een bepaald tijdstip, zoo kort mogelijk, te reduceeren tot de waarde van 20 st^{rs} Nederl. en 24 à 25 st^{rs} Indisch, tegens welke prijs ze dan ook door het Gouvernement zullen aangenomen worden en dezelve als een commercie-munt te laten circuleeren.

3°. De Piaster te laten op 66 st^{r}.

4°. De Ropijen te laten tarifieeren na volgends derzelver intrinsique waarde; de beste kunnen op 30 st^{r} Indisch blijven;

5°. Het geheele muntstelsel van de Nederl. O. I. Colonien op nieuws te revideeren en op vaste grondslagen en eenvoudige grondbeginselen te baseeren en zoo veel mogelijk in overeenstemming te brengen met het Nederlandsche.

Ik durve de resultaten van zulk een onderzoek niet vooruit te loopen, maar dit eenige moet ik aanhalen, dat als er geene overwegende zwarigheden bestaan, de herstelling van de vorige denkbeeldige R^{sd} aan te raden is, als ook dat het koper werkelijk eene afzonderlijke en als koopwaar verhoogde waarde op Java heeft.

Engelhard eindigt hiermede deze door zijn *denkbeeldigen* rijksdaalder zoo zwakke Muntbeschouwingen om te besluiten met een breed opgezet betoog tegen het door C.C.G.G. ingevoerd Landelijk stelsel. Ik acht het niet van belang genoeg om daaraan bijzonderheden te ontleenen. Hij hangt een zeer donker tafereel op van Java's toestand, waarvan het slot aldus luidt:

Deze schets, Sire! is niet overdreven, maar naar waarheid! Uit dezelve zal het Uwe Majesteit blijken:

Dat Java niet meer voor Nederland is, wat het konde en behoorde te zijn: dat de verloop en 't verlies van den Nederlandschen handel voorkomt, uit onevenredigheid van de prijs van de koffij op Java met die van de marktprijzen in Europa; dat die onevenredigheid veroorzaakt wordt door dien de koffij op Java niet meer als koopwaar haar wezenlijke prijs houdt, maar als middel van remise wordt opgedreven, als ook doordien het Gouvernement bij het Landelijk stelsel van pacht

in geld, een prijsbepaling voor de koffij heeft gesteld, die zoo hoog is, dat op dit oogenblik 't Gouvernement, zoo de pachter in koffij betaalde, werkelijk een stuiver meer voor het pond zoude geven als dat zelfde pond in Europa waardig is (1).

Het zal vooreerst voldoende zijn Uwe Majesteit aandacht te vestigen, op de ware oorzaken van de thans bestaande gedrongen staat van zaken. Uwer Majesteits wijsheid zal dit in overweging nemen en indien de voorzienigheid mij bij het leven spaart en eene gelukkige overtocht naar Java schenkt, zij het mij toegestaan aan Uwe Majesteit een volledig verslag over Java te mogen inzenden. — Voor het tegenwoordige ontbreekt het mij aan de middelen, aan krachten en vermogens, om daaraan op eene wijze te voldoen, dat hetzelve voor Uwe Majesteit van nut zoude kunnen zijn (2).

Ik besluit deze met den wensch, dat Uwer Majesteits Regering, over het koningrijk en volk voorspoedig en gelukkig moge zijn, dat de invloed van Uwer Majesteits loffelijk en weldadig Bestuur ook een zegen in Indien moge worden ondervonden en dat Nederlandsch Bezittingen in de Oost in bloei en welvaart mogen toenemen en hare gezegende vruchten in het moederland moge verspreiden.

De Voorzienigheid spare Uwe Majesteit, Hare Koninklijke Majesteit nog lange jaren bij het leven, tot nut en heil voor het Rijk en tot luister voor Uwer Majesteits eerbiedwaardige Nageslacht (3).

Bijlage V, bedoeld in noot 2 op bl. 189, houdende *Consideratie en advies van den minister Elout d.d. 18 Februari 1825 N°. 14 Geheim, op Engelhard's memorie*, vermeld in de voorafgaande bijlage.

Na herinnerd te hebben, dat die memorie handelde over Muntstelsel en Koffiecultuur, luidt het rapport aldus:

Omtrent het eerste dezer onderwerpen, namelijk het *muntstelsel van Nederlandsch Indië* wordt in deze memorie in substantie beweerd, dat het een verkeerd begrip is dat het zilver in Indië twintig ten honderd meer waarde heeft dan in Europa — dat aan den Hollandschen gulden op Java eene te hooge gangbare waarde, in vergelijking van andere specien, en met name den piaster, is toegekend — en dat het nuttig zoude zijn dat het gehele Indische muntstelsel herzien, dat de denkbeeldige Rijksdaler van 48 st. als munteenheid hersteld en alles zoo veel mogelijk in overeenstemming met Nederland gebragt werd,

(1) Verg. bl. 110-111 het spreekt vanzelf, dat de schatkist daardoor schade leed, maar 't is mij niet duidelijk wat dit had uit te staan met „den Nederlandschen handel". Elders noemde ik Engelhard een „hypercriticus aux petites vues": *Brieven-Van de Graaff*, dl 1, § 52, bl 172.

(2) Engelhard werd in de samenstelling van dit verslag verhinderd: verg bl. 190-191

(3) Ik neem dit alles precies zoo over!

in afwachting waarvan de volgende provisionele voorzieningen werden aangeraden:

1°. Het intrekken van de thans op Java tot 30 st. Indisch in omloop zijnde guldens, om naderhand op nieuw tegen 24 à 25 st. Indisch te worden uitgegeven, zijnde dit de gangbare waarde die de Gulden op den duur zoude dienen te behouden;

2°. Het in omloop laten van den piaster voor de tegenwoordige waarde van 66 st. Indisch, daar die muntspecie dan in eene goede verhouding tot den gulden zal zijn gekomen. En

3°. Het tarifferen der ropijen naar derzelver wezenlijke waarde.

Hoe uiteenloopende de gevoelens, zelfs van bevoegde beöordeelaren, over de innerlijke waarde van eenig gegeven muntstelsel zijn, weet elk die immer geroepen is geweest, om deze moeijelijke stoffe te bearbeiden; nog is telkens gebleken, wanneer ik in mijne laatst voorgaande betrekking (1) de veelsoortige bezwaren, bedenkingen en twijffelingen moest overwegen, welke tegen het thans in dit rijk bestaande muntstelsel, zoo als het bij de wet van den 28 Sept. 1816 geregeld is, gemaakt zijn.

Het bevreemd mij dan ook niet, dat de doelmatigheid van het Indische muntstelsel, zoo als het door Commissarissen Generaal over Nederlandsch Indië, ten jare 1817, is vastgesteld, nu in zelver voege wordt in twijffel getrokken; het baart bij mij zelfs geene verwondering, dat een man (2), die als een aanzienlijk, bekwaam en ervaren Indisch ambtenaar, door Commissarissen Generaal over vele zaken en bepaaldelijk over dit onderwerp bij herhaling is geraadpleegd — die aan het vaststellen van de bestaande bepalingen een wezenlijk deel genomen heeft — en wiens meening bij de ook toen heerschende verscheidenheid van gevoelens, van veel invloed is geweest, bij nader inzien heeft gemeend, groote gebreken in dat muntstelsel te ontdekken en nu onder anderen, bedenkingen oppert, tegen die meerdere waarde van het zilver in Indië, waaraan hij destijds eenstemmiglijk, met al de overige adviseurs van Commissarissen-Generaal, een vol geloof hechtte, en welke dan ook als een der grondslagen van het nieuwe muntstelsel is geworden.

Bij de beschouwing van dezen stand der zaak, kwam het mij gewigtig voor, de archieven der voormalige Oost Indische Compagnie, te raadplegen, daar het tog te vermoeden was, dat de betrekkelijke waarde van het zilver in Europa en Indië, bij een handeldrijvend ligchaam, dat jaarlijks groote verzendingen van spetie deed, nu en dan een punt van overweging zoude zijn geweest. Het advies van den Heer *Engelhard* om dezen denkbeeldigen Rijksdaler als munteenheid te herstellen, maakte het ook wenschelijk, de omstandigheden te kennen,

(1) Van minister van financiën

(2) Namelijk Engelhard zelf!

waaraan die Rijksdaler deszelfs aanzijn verschuldigd is geweest, en ik gaf den last, om, in weerwil van de groote moeijelijkheid, die hierin door de verspreiding van het archief der O.-I. Comp[e] bestond, een feitelijk verhaal zamen te stellen, van de voornaamste maatregelen omtrent het Indische muntstelsel genomen, sedert de eerste vestiging der Compagnie in Indië, tot aan het tijdstip waarop de thans werkende verordeningen werden ingevoerd. Dat verhaal wordt Uwe Maj. bij dit rapport aangeboden, onder den titel van *Beschouwing van de maatregelen, van tijd tot tijd in Nederlandsch Indie genomen, omtrent de gangbare waarde der geldspeciën en wat daarmede in verband staat, sedert de oprigting der Oost Indische Compagnie, tot het jaar 1816* [1].

Ofschoon deze arbeid een aantal omstandigheden, die in vergetelheid, waren geraakt, te voorschijn heeft doen komen, is het echter verre dat dezelve over de straks opgenoemde twee punten, een helder licht zoude hebben verspreid. Het is uit denzelven wel gebleken, dat omtrent de meerdere waarde van *het zilver* in Indië, van vroege tijden af, zeer uiteenloopende begrippen hebben bestaan, maar niet dat dezelve zich immer tot eene stellige meening hebben vereenigd, vermits toen de bewindhebbers, in het jaar 1766, een einde makende aan de verwarring en onzekerheid, welke daardoor bij de boekhouding was ontstaan, zich de zaak niet verder hebben aangetrokken, maar integendeel de hoogere koers, die de geldspeciën in Indie hadden bekomen, als eene onverschillige omstandigheid schijnen te hebben beschouwd, mits slechts de boeken wierden gehouden naar de Nederlandsche valuatie; en ten aanzien van den *denkbeeldigen Rijksdaalder* of Reaal Courant, zoo als dezelve oudtijds werd genoemd, heeft het gedane onderzoek wel de zekerheid gegeven, dat dezelve reeds voor den jare 1649 moet hebben bestaan (namelijk ter waarde van 51 stuivers), dat deszelfs daarstelling in geen verband stond met de winst op het kopergeld, (zoo als de Heer Engelhard vermeent) en dat het behouden van deze fictieve munt, bij het kassa en kontra kassaboek in den jare 1753 slechts heeft plaats gehad *omdat men vreesde, dat het den inlanders moeijelijk en onverstaanbaar zoude vallen*, indien men alles in florijnen had gerekend — maar de ware aanleiding tot den denkbeeldigen Rijks-

(1) De *Beschouwing* was samengesteld, leest men in de *Elout* 1861, van Bijdr bl 60, „door den directeur *Baud* met klaarheid, eenvoudigheid, orde en veel kennis". Dezen lof acht ik volkomen verdiend Het lijvige stuk heb ik nochtans niet doen afdrukken, omdat het, gelijk uit het rapport van den Minister zal blijken, geen practisch nut bleek te hebben van hetgeen gedaan behoorde te worden, waardoor het feitelijk viel buiten het kader van deze geschiedenis. — Op de memorie vestigde ik reeds de aandacht in noot 3 bl 162 en in noot 2 bl 190 Naar Indie gezonden (bl 190) trad met deze *Beschouwing* in mededinging de door Van de Graaff geschreven monographie, waarvan melding wordt gemaakt op bl 192!

daler is in het duistere gebleven, zijnde het slechts eene gissing dat dezelve is ingevoerd, ten deele om het effect van de verhooging der zilveren specien voor eenen tijd te hebben, ten deele, om de veelsoortigheid van Rijksdalers, die in vorige tijden naar Batavia werden gezonden, en waaronder men er had van 52, 50, 47 en 42 stuivers.

Wat voorts nog uit het genomen overzigt met stelligheid is gebleken, is dat de voormalige O.-I.-Compagnie eigenlijk nimmer een geregeld muntstelsel in hare Indische bezittingen heeft gehad — dat de zeer uiteenloopende bepalingen van tijd tot tijd omtrent de gangbare waarde der muntspeciën daargesteld, slechts in den drang van het oogenblik, en zonder eenig vast en algemeen beginzel aan te kleven, zijn ingevoerd, ten zij men dien naam wilde geven aan de door alle tijden heen, zeer blijkbare neiging der Indische dienaren, om, op grond van den verhoogden koers der spetien, ook dien der assignatien, te doen rijzen — en dat eindelijk de voormaals bestaan hebbende inrigtingen, ook ten aanzien van den denkbeeldigen Rijksdaalder, zich noch door eenvoudigheid, noch door doelmatigheid aanprijzen, maar integendeel een verward zamenstel waren, welks beschouwing alleen nuttig kan wezen, tot vermijding van de misstappen, waartoe hetzelve de aanleiding is geweest.

Vele van die misslagen zouden echter, in den tegenwoordigen tijd, niet die hoogte kunnen bereiken tot welke dezelve toenmaals zijn gestegen, en wel om deze eenvoudige reden, dat het Souvereine gezag over Nederlandsch Indië, thans wordt uitgeoefend naar beginzelen, die niet blotelijk den *alleenhandel*, maar ook *het drijven van allen handel door de regering*, allezins afraden. Een verkeerde koers der muntspeciën kan alzoo thans, in vergelijking van eertijds, voor het Gouvernement slechts in eenen zeer beperkten zin nadeelig zijn — en terwijl onder het bestuur der Compagnie, hare negotie boeken daardoor onuitcijfferbaar wierden, en hare financien gestadig door den te hoogen koers der assignatie werden ondermijnd — zijn deze beide bedenkingen verdwenen bij eene orde van zaken, waaronder de Indische bezittingen hebben opgehouden, de zijtakken van een groot huis van commercie te zijn — en waaronder de gedwonge remittering door middel van de Compagnie, is opgevolgd door eene onbeperkte beschikking van eigendommen, en eenen vrijen wisselkoers, tusschen Java, en de meeste oorden der wereld. — Onder zulk een zamenstel van inrigtingen, is het onverschillig in hoe vele stuivers of andere onderdeelen, de muntspecien op Java, verdeeld zijn, zoo slechts die verdeeling plaats heeft naar de juiste verhouding der metalieke waarde, en dus voor al die specien, evenredigljk; doch hierover straks.

De *Beschouwing*, bij dit rapport gevoegd, na een tijdvak van bijna twee eeuwen te hebben doorloopen, toont met genoegzame duidelijk-

heid aan, welke bepalingen op Java, omtrent den geldsomloop, bestonden in het jaar 1816, toen, na eene kortstondige tusschenregering van de Engelschen, het eiland Java wederom werd teruggebragt onder het Nederlandsch gezag, en ik zal dus kunnen beginnen te spreken van hetgeen na dat tijdstip is tot stand gekomen.

Ik acht mij te meer verpligt zulks te ontwikkelen, daar mij niet gebleken is, dat de maatregelen in 1817 door Commissarissen Generaal genomen, aan Uwe Maj. ter beoordeeling zijn medegedeeld, of tot eenige bepaalde overweging bij het Dep[t]. van Kolonien hebben aanleiding gegeven Ik moet dus het gebeurde van den aanvang af ophalen.

De moeijelijkheid der zaak, had mij en mijne ambtgenoten aangezet om vóór ons vertrek uit Nederland, hetwelk in Oct. 1815 plaats had, van den Directeur Generaal van Koophandel en Kolonien te verzoeken, indertijd deszelfs gedachten daarover te mogen vernemen.

Na dat door Uwe Maj bij een besluit van *8 Nov. 1815 N° 30*, op de voordragt van den Directeur Generaal van den *6 te voren*, het gewigt, gehalte en de type van den Gulden voor den omloop op Java, te munten, bepaald was, voldeed de Heer Goldberg aan het verlangen van Commissarissen Generaal, door eenen zeer omstandigen en beredeneerden brief, geschreven den *12 Maart 1816*, van welken ik de eer heb een afschrift hierbij te voegen (¹).

Na eene voorloopige overweging, stelden Commissarissen Generaal dat stuk in handen van den Raad van financiën van Nederlandsch Indie, welke deswegen op den *6 Sept. 1816* een verslag aanbood, dat, vervolgens, met al de stukken, tot nader onderzoek werd gezonden aan de te Batavia gevestigde *Adviserende Commissie*, aan welker hoofd de Heer Engelhard geplaatst was. — De Commissie voldeed aan den haar gegeven last, bij verslag van 24 Sept. 1816, hetwelk almede hierbij gaat, terwijl ik in het voorbijgaan moet aanmerken, dat het rapport van den Raad van financiën, bij dit departement niet voorhanden is, kunnende deszelfs strekking evenwel grootendeels, uit dat der Adviserende Commissie worden opgemaakt.

Na alzoo bekend geworden te zijn, met de gedachten van den Directeur Generaal van Kooph. en Koloniën, met de gevoelens van een aantal der kundigste mannen op Java, namen Commissarissen Generaal de zaak in zeer ernstige overweging en beslisten dezelve bij besluit van den *25 Oct. 1816*, doch niet voor dat daarover nog dikwijls, én bepaaldelijk in eene bijeenkomst op den *12 der maand*, mondeling met eenige der geadviseerd hebbende leden, gehandeld was.

Dat besluit werd bij eenen beredeneerden brief, op den *3 Januarij 1817* aan den Directeur Generaal gezonden, gelijk uit dat hierbij, in originali overgelegde stuk blijkbaar is.

(¹) Over Goldberg's rampzalige bemoeiingen, bl 187-188 en de noten aldaar.

De Raad van financiën, voldoende aan den bij het besluit van 25 Oct. 1816 gegevenen last, bood op den 11 Decr daaraanvolgende een ontwerp aan, tot het in werking brengen der bepalingen op den aankoop der klinkende en papieren munt, hetwelk, na weder rijpelijk te zijn overwogen, en na het houden van vele conferentiën, aanleiding gaf, tot het besluit en de publikatie van den *14 Januarij 1817*, waaromtrent al weder een beredeneerd verslag, onder dagteekening van den *17 dier maand*, aan den Directeur-Generaal wierd afgezonden, welke drie stukken mede in originali hiernevens zijn gevoegd.

Het muntstelsel op deze wijze ingevoerd, berustte, ten aanzien van den omloop van alle vroeger in Indië aanwezige muntspeciën, op het geen men bij de weder in bezit neming van Java in werking vond, en opzigtelijk den toen voor het eerst naar Indië gevoerden Generaliteits Gulden, op het in de instructien van den Directeur Generaal van Koophandel en Kolonien vervatte, en door al de geraadpleegde personen, aangedrongen beginzel, dat de Gulden, als standpenning, eene hoogere gangbare waarde dan andere speciën behoorde te hebben, tot tegengang van den uitvoer, wijkende dit stelsel alleen in zoo ver van de denkbeelden van den Directeur-Generaal af, dat terwijl hij als standpenning voorschreef eenen Gulden, opzettelijk voor Indië te munten, en bij Uwer Maj^s. besluit van 8 November 1815 N°. 39 verordineerd, in den gewigte op 6 engels, $27\frac{23}{50}$ azen, en in den gehalte op 9 penningen $2\frac{1}{3}$ grein, om op Java gangbaar te wezen, tot twintig stuivers, Commissarissen Generaal den medegegeven Generaliteitsgulden, zonder vermindering behielden, en denzelven gangbaar maakten, voor vier en twintig stuivers Nederlandsch of dertig st. Indisch.

Het tarief der muntspecien, zoo als het zelve in art. 11 der publicatie van 14 Januarij 1817 voorkomt, was alzoo voor de zilveren munt *in stuivers* uitgedrukt, als volgt:

Het dubbeltje	$2\frac{1}{2}$	stuiver.
De Schelling	$7\frac{1}{2}$	»
De Gulden	30	»
De Javasche Souratsche en Arkotsche ropij	30	»
De Sicca ropij	$31\frac{1}{2}$	»
De Amerikaansche Daler	60	»
De Sp. Daler of piaster.	66	»
De oude dukaton	78	»
De gerande d^r.	80	»

Indien men, den Gulden voor standpenning aannemende, en denzelven voor 30st gangbaar makende, al de andere muntspecien naar advenant had gesteld, zoude derzelver koers hooger hebben moeten zijn, zoo als is aangeteekend bij het staatje sub I^r D achter de *Beschouwing* gevoegd; vergelijkt men de beide koersen, dan verkrijgt men tot uit-

komst, dat, om in verhouding tot den gulden te komen, de piaster tot $75\frac{76}{147}$, de Sicca roppij tot $35\frac{105}{147}$, de Soerat ropij tot $34\frac{42}{147}$ en de Bataviasche ropij tot $32\frac{96}{147}$ stuivers zouden dienen te worden gebragt, en dat dus bij het tarief van 1817 het beginzel getrouwelijk is opgevolgd, om den Gulden tot de meest bevoorregte muntspecie te maken.

Was dit beginzel nu al of niet doelmatig: dit is eene vrage, die ik moet aarzelen te beantwoorden, en die allezins nadere en rijpe overweging verdient. De Heer Engelhard schijnt thans de muntspecien in volkomen evenredigheid tot den Gulden te willen gebragt hebben en stelt daarom voor den gulden op 25st te stellen en den piaster op 60st te laten; het komt mij voor, dat daardoor dit oogmerk niet bereikt zoude worden, en dat dan de piaster wederom de bevoorregte specie zoude zijn, want indien men eenen gulden of 20st Nederlandsch in Indië laat gelden 25st, dan moet men ook daar eenen piaster of 50st Nederlandsch brengen op $62\frac{1}{2}$ en geenzins op 60st, eene valuatie, die den piaster dus $2\frac{1}{2}$st te hoog zoude stellen, in vergelijking van den Gulden.

De Heer Engelhard ontwikkelt niet op welke gronden hij nu eene volkomen gelijkstelling der speciën, met afschaffing van de bevoorregting van den Gulden, verkieslijk acht, boven het door den Heer Goldberg in der tijd, aangeprezene, en destijds ook door hem omhelsde stelsel — en ik kan dan ook de waarde van deze nieuwe begrippen, niet genoegzaam beoordeelen, om een stellig advies daaromtrent te durven uitten, vooral daar mij, zoo als straks reeds gezegd is, de moeijelijkheid van het ontwerp van het muntwezen, in het algemeen, meer dan eens is gebleken, en de ondervinding al meer en meer leert, hoe behoedzaam men zijn moet, in het maken van bepalingen omtrent deze belangrijke en tedere stoffe.

Hier moet ik een oogenblik stilstaan, bij de aanmerking van den Heer Engelhard dat hij nimmer aan den gewonen Gulden, maar aan eenen Gulden, met een onderscheidend kenmerk, de waarde van 30st had willen toekennen. — Het schijnt niet klaar, van welke toepassing deze onderscheiding zijn kan; het bijzonder kenmerk kon dienen om den uitvoer van den gewonen Gulden uit het Vaderland te belemmeren, het kon naar de denkbeelden van den Directeur Generaal, strekken om *den Indische Gulden* van minder gehalte, klaarlijk te onderscheiden van eenen Gulden van hoogere innerlijke waarde, — maar toen eens bepaald was, dat op Java geen tweederlei Guldens zouden in omloop zijn, — dat de ligtere Gulden niet zoude gemunt worden, — maar dat het gewigt en gehalte van den aan te munten Indischen Gulden, gelijk zoude blijven met den bestaanden Generaliteitsgulden, toen deed de afzonderlijke type, het onderscheidend kenmerk, niets af, ten voordeele van den geldsomloop in Nederlandsch Indië. — De verhooging van 20 tot 24 was reeds bereikt, en deze was niet minder een *nutteloos*

bedrag (zoo als de Heer Engelhard het bestempeld) *met* dan *zonder* onderscheidend kenmerk — en al had men in Indië kunnen voortgaan met het aanmunten van den nieuwen Javaschen Gulden, de zaak zou daardoor van natuur niet veranderd zijn.

Ik reken mij hier verpligt aan Uwe Maj. de redenen open te leggen, waarom tijdens mijn verblijf op Java, die aanmunting geen gevolg heeft gehad: de proeven daarmee genomen, waren ongelukkig uitgevallen, en toen dezelve aan Commissarissen-Generaal werden aangeboden, aarzelde ik, zoo min als de Baron van der Capellen, geen oogenblik om bevelen tot staking van alle verdere aanmunting te geven. — Hierbij is nog een andere reden gekomen, te weten, dat men ten aanzien van de contrôle der munt, geen genoegzamen waarborg had kunnen uitvinden, en terwijl ik me verzekerd houde, dat deze zelfde beweeggronden nog bij voortduring het munten van zilver op Java hebben tegengehouden, moet ik ook verklaren, dat de inzage der stukken, die tot de zamenstelling der *Beschouwing* hebben gediend, allezins mijne op ondervinding rustende meening hebben bevestigd, dat het in geen geval doelmatig zal zijn, de gouden of zilveren munt op Java te herstellen ([1]).

Om tot de verhooging van den *Gulden* terug te komen, dat punt is, na dat het muntstelsel bij de publikatie van 14 Januarij 1817 daargesteld, nu acht jaren op Java gewerkt heeft, nog nimmer het voorwerp geweest van klagten of voorstellingen, maar hoe zeer ik daartoe, en tot alle daarmede in verband gebragte bepalingen zoo als zij in de publikatie van 14 Jauuarij 1817 zijn vervat, in der tijd zelf heb medegewerkt, en te dier tijd geene bezwaren daaruit voorzag - komen mij thans, van achteren beschouwd, eenige van die bepalingen niet in alle opzigten zoo doelmatig voor, en zoo zijn bij mij zelf, in den loop der tegenwoordige overwegingen. deswege eenige bedenkingen gerezen, welke ik de eer zal hebben Uwe Maj. kortelijk mede te deelen.

A. Het is straks bij vergelijking gebleken, dat het beginzel, om *den Gulden* als de meest bevoorregte specie te behandelen, ten aanzien van den piaster op deze wijze is toegepast, dat die muntspecie, welke ruim 75st Indisch, in verhouding van den Gulden, waardig is, op Java slechts tot 60 st. (de Engelsche valuatie) is getariffeerd gebleven. Dit heeft nu het effect niet gehad, om den aanvoer van piasters geheel te beletten: niemand heeft zich aan dezen wettigen koers gehouden, en de piasters, door de aanbrengers, met zoo veel procent opgeld, verkocht geworden, als noodig was om dezelve in verhouding te doen komen tot de innerlijke waarde van den Gulden; maar de gevolgen hiervan zijn geweest:

([1]) Het is den lezer zeker wel bekend, dat Mr. N. P. van den Berg ook geen heil ziet in het vestigen van een munt in Indie

1°. Dat de piasters nimmer zijn gevloeid naar 'slands kas, daar tog niemand eene muntspecie, welke hij voor 75 st. aan den wisselaar kan afzetten, tegen 66 st. aan den lande zal geven, en dat dus, bij het Gouv^{t} meermalen is gevoeld penurie aan *zilver*, terwijl die in den omloop in waarheid niet bestond,

en 2um dat de aanvoer van piasters, hoe zeer niet belet, echter gestremd moet zijn geweest, vermits de vreemde aanvoerder zelden door onderhandelingen, door de derde of vierde hand, met de wisselaars gevoerd, het volle genot van de waarde zijner piasters zal hebben gehad.

Indien men nu den piaster in evenredigheid tot den Gulden verhoogde, en alzoo wettigde, wat nu tog reeds bestaat, dan zoude men het tweeleedig voordeel bereiken: 1° dat 's Lands kas, thans in den volstrekten zin, voor de piasters gesloten, en daardoor niet zelden het ongerief van gebrek aan zilver ondervindende, dan zoude deelen in de beweging van het gehele circulerende medium, zonder uitzondering: en 2° dat de piaster dan zoude worden een voordeeliger munt voor den aanvoer, vermits men de volle metalieke waarde zoude genieten, zonder af te hangen van de altoos kostbare en soms zeer onzekere bemiddeling van agenten en wisselaars.

De Amerikanen brengen veel piasters op Java aan en zouden zulks, na eene zoodanige verandering, nog meer doen; volgens de ontvangene staten, zijn zij gedurende de maanden Mei, Junij, Julij, Aug. en Sept. jl. de eenige aanbrengers van specie te Batavia geweest en wel tot een beloop van ruim 500.000 piasters, in tien onderscheiden bodems aangebragt. Dit geld is waarschijnlijk voor het grootst gedeelte in Gouvernements koffij besteed geworden, zonder echter dat een enkelde van de aangebragte piasters in 's Lands kas is betaald, daar volgens de laatste berigten, het opgeld der piasters, onder de gemeente, 15 à 20 ten honderd boven den wettigen koers van 66 st. was.

Het ontwerp om den piaster op 66 st. te laten, maar den koers van den Gulden zoo veel te verminderen, dat dezelve daarmede in verhouding zoude zijn, hetwelk door den Heer Engelhard op 24 à 25 stuivers wordt gesteld, is, behalve de straks reeds geopperde bijzondere aanmerking tegen deze evenredigheid, nog aan de volgende algemeene bedenkingen onderhevig:

1°. Het inwisselen van de Guldens, om dezelve naderhand weder tot 24 à 25 st. in omloop te brengen, zoude eene ruimte van geldmiddelen vorderen, die thans bij het Indische bestuur niet bestaat;

2°. Uit deze inwisseling en weder uitgifte, tegen een minder getal stuivers, zoude een verlies van eenige stuivers per Gulden voortvloeijen, een verlies, dat de Indische kas, niet zonder hooge noodzakelijkheid behoort te lijden; en

3°. Dit verlies zoude evenwel niet het eenige zijn, dat de maatregel

zoude na zich slepen, maar men zoude de zelfde inwisseling en weder uitgifte in het werk stellen, en het zelfde verlies lijden moeten, op de papieren munt, die tot een bedragen van verscheidene millioenen in omloop is gebragt, als *gelijkstandig met de klinkende munt, waarvan zij een volkomen representatief is, gulden voor gulden, of honderd twintig duiten klinkende, voor honderd twintig duiten papieren munt* (zie art. 3 van de publikatie van 14 Januarij 1817).

Van deze bezwaren, die van veel gewigt zijn, is de verhooging der piaster tot 75 st. geheel vrij, daar tog de eigenaars van die muntspecie, bij de verhooging niets zouden verliezen.

Door eene verhooging der piasters tot 75 st. of het verminderen van den Gulden tot 24 à 25 st. Indisch, of met andere woorden, door het herstellen der vaderlandsche verhouding, tusschen die beide specien, zoude geheel verlaten worden het voorname grondbeginsel van het muntstelsel van 1817, om den Gulden in de Indische circulatie te bevoordeelen *tot tegengang van den uitvoer;* het is dus wel de moeite waard een oogenblik bij dit doel stil te staan, en te onderzoeken, of het zelfve al dan niet bereikt is geworden.

Ik moet mij buiten staat verklaren, eenig stellig bewijs, in dezen te kunnen aanvoeren; de Hooge regering alleen zal door een plaatselijk onderzoek kunnen beoordeelen, in hoe ver de aangehaalde maatregelen, het effect hebben gehad, van den Gulden voor de Javasche circulatie te bewaren.

Het laat zich echter redenerenderwijs veronderstellen, dat van het oogenblik, dat de piaster, door het opgeld onder de gemeente daarvoor boven den wettigen koers van 66st gegeven, zich in deszelfs metalieke verhouding tot den Gulden hersteld zag, het voor den uitvoerder van geld eenerlei moet zijn geweest, welke van beide spetiën hij mede nam. De meerdere bekendheid van den piaster, als handelsmunt, zal hem in vele gevallen, tot deze specie hebben doen neigen, doch dit zoude tog ook het geval zijn geweest, al was de wettige verhouding van gulden en piaster, van den beginne af, geregeld geweest naar de metalieke waarde, zonder eenig voorregt aan den Gulden toe te kennen.

Het schijnt dus, van achteren beschouwd, dat de meerdere verhooging van den Gulden, niet op den duur deszelfs uitvoer zal hebben belet, en dat dus deze voorname grond voor die meerdere verhooging vervallen is; ik wil echter dit gevoelen met de beschroomdheid, die de moeijelijkheid van het onderwerp gebiedt, en als eene bedenking, niet geschikt om tot eene dadelijke beslissing te leiden, maar slechts om aan het Gouvt op Java, als een punt van overweging, te worden medegedeeld.

Mogt na een nader en rijp onderzoek, tot die beginselen van volkomen gelijkheid met het moederland, die de Heer Engelhard, op

pag. 11 zijner memorie aanraadt, worden besloten, dan zoude de verhooging van den piaster tot 75st, als voorbereidenden maatregel, dienen vooraf te gaan; een voorbeeld zal deze noodzakelijkheid duidelijker maken. Thans kan men op Java eene schuld van 100 piasters met 220 Guldens betalen; doch wanneer, in plaats van de tegenwoordige inrigtingen, op eenmaal besloten werd om den Gulden op 20st en den piaster op 50st te brengen, dat wil zeggen om de Nederlandsche verdeeling en verhoudiing aan te nemen, dan zouden tot betaling van die zelfde schuld, 250 Guldens vereischt en alzoo de debiteur benadeeld worden.

Indien daarentegen vooraf de piaster wordt gebragt op 75st, dat is in de zelfde verhouding tot den Gulden in Indië, waarin hij tot den Gulden in Europa staat, dan kan de regering, behoudens die evenredigheid, de verdeeling in stuivers naar believen veranderen, zonder in de omstandigheden der ingezetenen eenige verandering teweeg te brengen.

B. Mijne tweede bedenking tegen de bepalingen in 1817 gemaakt, ontleend zich uit het tweede artikel der publikatie van 14 Januarij, en is tweeërlei, namelijk *tegen den vorm* en *tegen het wezen der zaak.*

In de eerste plaats moet ik omtrent den vorm aanmerken, dat het in dit artikel, welker bedoeling slechts was om de gangbare waarde der standpenningen aan te wijzen, genoegzaam zoude zijn geweest te bepalen, dat de Indische Gulden of standpenning *de zelfde waarde hebben zal, als de gewone Nederlandsche Gulden en met dien Gulden ter gelijker waarde zal worden uitgegeven en ontvangen door 's Lands kas en alzoo verdeeld worden in* HONDERD TWINTIG DUITEN *of* DERTIG INDISCHE STUIVERS, daar tog hierdoor zoude zijn voldaan geweest aan het aangenomen beginsel, om den Gulden tot eenen hoogeren koers dan piasters en andere muntspeciën in den omloop te brengen. — Op de hier boven aangehaalde woorden volgt echter dadelijk *gelijkstaande met* VIER EN TWINTIG NEDERLANDSCHE, eene verklaring, die hoe overeenstemmend ook met het aangenomen beginzel, echter hier niet had behooren opgenomen te worden, als aanleiding gevende tot die verkeerde opvattingen, waarvan een voorbeeld te vinden is, in dat gedeelte der memorie van den Heer Engelhard, waar hij uit de aangehaalde zinsnede tracht af te leiden, dat de publikatie van 14 Jan 1817 de ongerijmde verklaring inhoudt dat 20 gelijk is aan 24 (1) — Dit is geenzins het geval; de Gulden moest op Java eene hoogere gangbare waarde hebben dan de andere geldspetiën: dat was een aangenomen grondstelling; indien men nu voor die andere spetiën, en met name, den piaster de Nederlandsche verdeeling in 50 st. had verkozen, dan zou, behoudens dat beginsel, de Gulden geen *twintig*, maar een

(1) Was dat inderdaad zoo ongerijmd?

meerder getal stuivers hebben moeten doen, en daar men naar aanleiding van de denkbeelden van den Directeur Genl van Koophandel en Koloniën, het eens was dat dit meerdere 20 procent moest zijn, zoude in zoodanig geval, de Gulden op Java, tot 24 van die zelfde stuivers, waarvan er 50 op een piaster gaan en dus Nederlandsche stuivers, zijn gangbaar geweest. De Nederlandsche verhouding, met de Indische, in vergelijking brengende, en die in Nederlandsch geld uitdrukkende, kon men dus ten aanzien van den Gulden niet anders zeggen, dan dat dezelve op Java 24 Nederlandsche stuivers zoude doen, en dit is de eenvoudige meening van de laatst aangehaalde woorden, die echter, ik herhaal zulks, hier geheel overbodig, en door de duisterheid der eigenlijke bedoeling schadelijk zijn. — Even overbodig is hier de in het slot des artikels voorkomende bepaling van eenen vasten wisselkoers voor het herleiden der betalingen in Nederland vastgesteld, daar dit tog niet kan geacht worden tot het muntstelsel te behooren; doch dit leidt mij van zelf om *in de tweede plaats* over te gaan tot mijne bedenking *tegen het wezen van de zaak*, welke van meer gewigt is. — Na de straks aangehaalde bepalingen, dat de Gulden op Java zal zijn verdeeld in 30 Indische stuivers, gelijk staande met 20 Nederlandsche, houdt het 2[de] artikel der publikatie van 14 Januarij 1817 in, *dat ten gevolge hiervan alle traktementen en andere betalingen, in Nederland zelve in Guldens vastgesteld, om in Indie betaald te worden, berekend zullen worden naar den gemiddelden wisselkoers, welke bij deze bepaald wordt op vijf en twintig stuivers, of honderd duiten voor elken gulden*

Deze voet van herleiding, was verkregen door de zuivere arithmetische stelling, dat wanneer, 24 st. Nederl. gelijk zijn aan 30 st. Indisch, ook 20 st. Nederl. gelijk moeten zijn aan 25 st. Indisch, en naar dezen maatstaf werd aan elken ambtenaar voor *zes Gulden* hem in Nederland toegelegd, *vijf Guldens* in Indie betaald, eene berekening, waarin ook Commissarissen Generaal gedeeld hebben, voor zoo ver zij hunne traktementen op Java ontvingen. Dit was evenwel geen *wisselkoers*, deze kan niet aan vaste bepalingen gebonden worden, en hangt af van omstandigheden, die geheel op zich zelf, en in geen verband met het muntstelsel staan, zoo als te regt door den Heer Engelhard wordt aangemerkt, en het is dan ook niet te ontkennen, dat deze *herleiding* hier verkeerdelijk met den naam van *wisselkoers* is aangeduid geworden, en noch onder dezen, noch onder genen naam, in deze publikatie had behooren te worden ingelascht. [1]

Het is hier de plaats om te gewagen van eene bijzonderheid, die waarschijnlijk in den tijd, schoon ongemerkt, eenen grooten invloed heeft geoefend op de beraadslagingen, die over deze gehele materie

1 De Minister keurde dus de „herleiding" zelve niet af

te Batavia. werden gevoerd. In het jaar 1817, en nog een geruimen tijd daarna, was de wisselkoers tusschen Batavia en Nederland, op eene hoogte, die volkomen overeenkwam met de meerdere waarde, aan het zilver in Indië toegeschreven: een ieder kon toen voor *vijf Guldens,* die hij op Java had, *zes Guldens* in Nederland koopen, en niemand achtte zich dan ook door den straks genoemden voet van herleiding bezwaard. Deze toevallige overeenstemming heeft zonder twijffel, ongevoeliglijk de uitwerking gehad, om in elks denkbeelden, den wisselkoers met het aangenomen muntstelsel in een te smelten; terwijl het in tegendeel waarschijnlijk is, dat zoo die overeenstemming niet had bestaan, en zoo de wisselkoers bij voorbeeld toen, zoo als thans, was geweest op eene hoogte, die *vijf Guldens* op Java, ter naauwernood aan f 4-15 in Nederland konden doen gelijk stellen, deze vermenging van zaken, geheel vreemd aan elkander, niet zoude hebben plaats gehad.

Het eigenlijke nadeel echter, dat hieruit voor den Lande is voortgevloeid, is de ruimere toepassing die later aan den opgenoemden voet van herleiding is gegeven: in de publikatie, op het muntstelsel ingelascht, is men al meer en meer overgegaan om dien vasten wisselkoers van 25 st als een onafscheidbaar uitvloeisel van dat stelsel te beschouwen: men heeft niet bloteljk de traktementen, die in Nederland in Guldens vastgesteld waren, naar de verhouding van *zes* tot *vijf* in Indië betaald, maar men heeft omgekeerd, ook bij alle betalingen in Indië, in Indische Guldens, vastgesteld om in Nederland voldaan te worden, de verhouding van *vijf* tot *zes* in acht genomen, zoodat op dit oogenblik niet alleen ten opzigte van alle delegatiën, maar ook omtrent alle restitutiën van regten, door vreemde schepen op Java, in het belang van de Nederlandsche markt, geconsigneerd wordende, gehandeld wordt naar den regel om voor *vijf Guldens* op Java gestort, *zes Guldens* hier te lande terug te geven Zoo lang de eigenlijke wisselkoers met deze aangenomen herleiding nagenoeg gelijk bleef, konden de geringe verschillen, uit de dagelijksche fluctuatie, nu eens in het voordeel, dan wederom in het nadeel van den lande, ontstaande, geen grond opleveren, om van het gemak van eenen vasten voet van reductie afstand te doen — doch thans heeft de zaak een bedenkelijker aanzien gekregen, daar, om dit ministerie tot het betalen van de delegatiën en de geconsigneerde regten van vreemde schepen in staat te stellen, de Indische regering, de *zes Guldens*, hier betaald voor *vijf* door haar op Java ontvangen, naar den tegenwoordigen wisselkoers van 43 st. per piaster, niet kan aanvullen, zonder wederom *zes en een zevende gulden* uit te geven, en dus, omtrent 22 procent te verliezen.

Hier rijst de vraag, waarom de Hooge regering te Batavia hierin geene verandering heeft gemaakt, zoodra de wisselkoers ver beneden

het aangenomen peil daalde en bleef, en vooral waarom zij geene andere maatregelen heeft genomen, ten opzigte van de geconsigneerde regten van vreemden, daar tog deze, door de *vijf* Guldens door hen op Java gestort, met *zes* hier betaald te krijgen, een voordeel genieten, dat ten deele vernietigt de begunstiging, door de hoogere regten, aan den Nederlandschen handel toegedacht; doch deze vragen, vinden geredelijk hunne oplossing in de straks aangehaalde omstandigheid der inlassching van dezen vasten wisselkoers, onder de bepalingen van de publikatie van 14 January 1817, eene omstandigheid, die de Hooge regering waarschijnlijk zal hebben afkerig gemaakt, om eene herleiding te veranderen, in schijn op het naauwst met de grondtrekken van het Indische muntstelsel verbonden.

De overtuiging, die evenwel bij mij in overeenstemming met den Heer Engelhard bestaat, dat de wisselkoers en het muntstelsel, twee zaken zijn geheel van elkander onderscheiden, doet mij geene bezwaren zien, tegen het afschaffen van dien vasten voet van reductie, een onderwerp waarover ik de Hooge regering bereids bij voorkomende gelegenheden heb onderhouden, doch hetwelk allezins vatbaar is, om nader en opzettelijk te worden behandeld.

C Mijne derde en laatste bedenking is geboren, uit de overweging van hetgeen vroeger ten aanzien van het *payement* (1) is voorgevallen, zooals zulks bij de *Beschouwing* vermeld staat.

Het klein zilver geld op Java bestaat thans alleen uit *dubbeltjes* en *schellingen*, die aldaar sedert het jaar 1658 gangbaar zijn voor $2\frac{1}{2}$ en $7\frac{1}{2}$ stuiver (2). — Toen de ropijen, die men door elkander waardig schatte 24 stuivers Nederlandsch, op Java den wettigen koers van 30 stuivers Indisch kregen, maakten twaalf dubbeltjes of vier schellingen, een ropij uit, en daarin was met genoegzame juistheid de verhouding der verhooging van het groot geld bewaard, want vier schellingen van 6 st. of 12 dubbeltjes van 2 st., dat wil zeggen 24 st. in Nederland bleven gelijk aan vier schellingen van $7\frac{1}{2}$ st. of 12 dubbeltjes van $2\frac{1}{2}$ st. uitmakende 30 st. Indisch.

Toen de *Gulden* ter gelijker waarde met den ropij in omloop kwam, werden ook twaalf dubbeltjes of vier schellingen aan eenen Gulden gelijk gesteld — en daar de intrensieke waarde van twaalf dubbeltjes of vier schellingen, die van eenen Gulden overtreft, greep hier het omgekeerde plaats, van hetgeen gewoonlijk wordt in acht genomen, om, namelijk het *payement* in intrensieke waarde beneden het groot geld te houden, ten einde deze voor de mindere standen zoo gerieffe-

(1) D. w. z. Pasmunt

(2) Zie de verordening van 2/4 November 1658 van den g. g. J. Maetsuyker over *Verhooging der waarde van de payamenten* in het *Ned. Ind. Plakaatboek* van Mr. J. A. van der Chijs, dl. II (1886), bl. 310

lijke scheidemunt voor versmelting te bewaren. — Of het hieraan toe te schrijven is, dat het payement op Java zeer schaars geworden is, durf ik niet bepalen, doch zeker is het, dat die schaarsheid in latere jaren in zoodanige mate is toegenomen, dat de Hooge regering nu met aandrang eene toezending van kleine munt heeft verzocht. Zoo de Gulden de standpenning blijft, zal alzoo behooren gezorgd te worden, dat de onderdeelen van denzelven, worden verminderd tot eene waarde meer in verhouding staande tot de waarde van het geheel, waarvan zij gedeelten zijn, gewijzigd naar derzelver eigenlijke bestemming. Ik zeg dit echter niet uit overtuiging, dat het zenden van payement naar Java eene zaak van volstrekte en dadelijke noodzakelijkheid is, daar ik integendeel genegen ben te gelooven, dat, zoo de verzendingen van kopergeld, in genoegzame ruimte plaats hebben, hetzelve geheel de plaats van zilver payement kan vervullen (1), vooral indien men van tijd tot tijd eene hoeveelheid koperen stuiverstukken bij de dubbelde, enkelde en halve duiten voegt.

Het tariefferen der ropijen, door den Heer Engelhard aangeraden, is een maatregel, die in sommige opzigten nuttig kan zijn, doch waartegen ook bedenkingen bestaan.

Volgens art. 11 der publikatie van den 14 Januarij 1817, zijn geene andere ropijen *wettiglijk* in omloop, dan de Java-, Surat-, Arcot- en Sicca-ropij, en wel de drie eerste soorten tot 30st en de laatste tot 31½ stuiver. — Door deze bepaling kan wel niets anders worden verstaan, dan dat andere ropijen geen wettigen koers zullen hebben, en dat de vier erkende soorten zullen moeten zijn van het gehalte en het gewigt, waarop dezelve oorspronkelijk zijn geordineerd geweest Zoo nu, onder begunstiging van het aangehaalde artikel, zich *eensdeels* een aantal andere soorten van ropijen, en *andersdeels* eene meenigte besnoeide, of vervalschte Java-, Surat-, Arcot- en Sicca-ropijen, in den omloop op Java hebben ingedrongen, dan is de Regering vrij en onverlet, om het aannemen derzelve in de landskassen te weigeren, en om aan de gemeente bekend te maken, dat geene andere zullen worden aangenomen dan die, welke een zeker gewigt en gehalte houden. Zulk een maatregel schijnt de voorkeur boven het tarifferen te verdienen, en gaat althans niet gepaard met de ongelegenheid, die hiervan onafscheidelijk is, te weten, het geven van eenen wettigen koers aan allerlei onaanzienlijke en min wigtige muntspecien, en het daarstellen van eene in de uitvoering allermoeijelijkste bepaling. -- Dit laatste gevoelen zal nadere toelichting verkrijgen, bij inzage van de bij de *Beschouwing* gevoegde staten Lr C en D., waaruit, hoe onvolledig die opgaven ook zijn, af te leiden is, dat het tarifferen waarschijnlijk

(1) N B !

eene verscheidenheid zoude opleveren, te groot voor eenen doelmatigen en geregelden omloop.

Mij blijft nu nog over met een woord te spreken van de *duiten*, waaromtrent de Heer Engelhard in substantie zegt, dat zoo men den denkbeeldigen Rijksd. had behouden en den Gulden gebragt op 24 of 25st, elk vertegenwoordigd door *vier duiten*, men dan slechts 96 of 100 duiten zoude hebben noodig gehad om een Gulden te representeren, waardoor de winst op het kopergeld grooter zoude zijn geweest.

Het is onbetwistbaar, dat de winst thans reeds op de duiten behaald, en welke *bruto* bestaat in het verschil tusschen 160 en 120 of 40 duiten per gulden, nog grooter zoude zijn geworden, indien men den Gulden had doen vertegenwoordigen door 100 duiten, en alzoo *bruto* 60 duiten per Gulden genomen had, — maar ik zie niet in, hoe dat in eenige gemeenschap staat met de herstelling van den denkbeeldigen Rijksdaalder (1) Welligt is dit gevoelen ontstaan uit de meening, op pag. 5 van de memorie uitgedrukt, dat de Compagnie een denkbeeldigen Rijksdaalder had daargesteld, onder anderen *om den uitvoer van duiten uit Nederland voor haar voordeelig te maken;* doch deze veronderstelling is geheel valsch, daar, zoo als in de *Beschouwing* breeder is aangetoond, de denkbeeldige Rijksd. reeds vóór het jaar 1649 heeft bestaan, en de duiten eerst tot eene noemenswaardige hoeveelheid zijn in omloop gebragt in het jaar 1711, bij welke gelegenheid de Hooge Regering besloot dezelve tegen 4 voor een stuiver te doen gangbaar zijn, *ten einde de Compagnie een kapitaal te doen winnen* (2), *en den uitvoer te beletten* (3). — Dat de Hooge regering zich hier grovelijk misleidde, blijkt daaruit, dat de stuiver door *vier*

(1) Elout of de copiist zijner stukken schijnt bij voorkeur te schrijven rijksdaler

(2) D. w. z. 100 percent

(3) In hoever hier eene vergissing heeft plaats gevonden, kan ik niet uitmaken Het op bl. 420 noot 2 vermelde *Plakaatboek* meldt hiervan onder 1711 niets Daarentegen vindt men in eene verordening van 1724 melding gemaakt van den invoer door de O. I. C. van „een goede quantiteit gemunt coper geld „in de Nederlanden bekend staende met den naem van duyten", „ende sulks wel tot vier stuks voor een enkelde dan wel tegens agt stuks voor een dubbelde silvere stuyver", waaruit men den indruk krijgt als iets nieuws (dl IV bl 176-177). De duiten uit de Vereenigde Provinciën waren echter in Indië sinds lang bekend (dl II bl 176). Reeds het volgende jaar 1725 werd echter deze munt ingetrokken om „pregnante redenen", wel te verstaan uit vrees dat „party waaghalsen die kopere munt om haare hooge waarde clandestin te deser plaatse zullen aanbrengen ... om deselve met een capitaal advans in zilvere spetie verwisselen", waardoor het zilver geld uit Indië zoude wegvallen (dl IV, bl 185-186) — In 1727 ziet men de duiten uit Holland weder gangbaar verklaard en wel 4 gelijk aan een „zwaren stuiver".

duiten vertegenwoordigd, een ligte of Indische stuiver was, waarvan een provinciale Rijksdaler er 60 bevattede Deze muntspecie deed in Nederland 400 duiten, en werd in Indië door 240 duiten gerepresenteerd: de winst was dus hier 160 duiten en geenzins 200 duiten en dus 80 pCt. in stede van een kapitaal. — Doch dit is een van die veelvuldige misrekeningen, waarvan in de *Beschouwing* en in hare bijlagen gestadig gesproken wordt, en waartoe de geheimzinnige onderscheiding tusschen *ligt* en *zwaar* geld aanleiding gaf.

Het komt mij zeer twijffelachtig voor, of de duiten wel voor eene zoodanige verhooging, als de Heer Engelhard voordraagt, vatbaar zijn, daar tog de aftrek van deze munt wel zijne grenzen zal hebben, en dezelve ligtelijk eene groote vermindering zoude kunnen ondergaan, indien de inlanders, door de duurte van het koper afgeschrikt, afgingen van het gebruik om hunne koperen rijstketels uit duiten te vervaardigen. Het schijnt dus niet raadzaam hiervan eene proeve te nemen, en in allen geval is het aan vele bedenkingen onderhevig, om het muntstelsel met geen ander oogmerk, dan om meer op het koper te winnen, te veranderen.

De Memorie van den Heer Engelhard, ten aanzien van het muntstelsel geene meerdere of andere punten bevattende, die vooralsnog eene meer opzettelijke overweging zouden vorderen, neem ik de vrijheid om Uwe Majesteit in bedenking te geven, mij met terugzending van dat stuk, te willen magtigen, om wat daarin over het muntstelsel voorkomt, kopielijk te doen toekomen aan den Gouv. Generaal van Nederlandsch Indië, bij eene *geheime* missive, waarbij hem, onder mededeeling van ter zake dienende bedenkingen en stukken, zal worden in last gegeven:

a. Om, na over deze gehele materie te hebben geraadpleegd met eenige ervaren en kundige personen, en onder anderen met den Heer Engelhard, daaromtrent ten spoedigste te dienen van consideratiën en advies, bepaaldelijk ook over het al of niet doelmatige, om de voordeelen thans in Indische circulatie aan een Gulden toegekend, te laten standhouden;

b. Om ingeval de Hooge regering stellig neigde tot de herstelling der vaderlandsche verhouding en geene andere bedenkingen daartegen mogten rijzen, den piaster inmiddels te verhoogen tot zoodanigen koers, als dezelve in vergelijking van den Gulden, op 30 st. gebragt, zoude dienen te hebben:

c. Om dadelijk na ontvangst van deze bevelen, den vasten wisselkoers van 25 st. voor den Gulden buiten werking te stellen; te dien effecte:

1°. *Met betrekking tot de geconsigneerde regten*, dat, op de daarvan af te geven certificaten, naast de som in Indisch geld gestort, worde uitgedrukt de som in Nederlandsch geld, hier te lande betaalbaar, berekend naar den wisselkoers van den dag, die daarnevens zal moeten zijn aangegeven;

2°. *Met betrekking tot de delegatiën en kortingen*, dat dezelve ter voorkoming van alle onzekerheid voor de gebeneficeerden zullen worden betaald, *geld* om *geld*, dat is een Nederlandsche gulden hier te lande, van elken Indischen gulden daar in kas gestort, zullende deze voet van betaling beginnen, met de stortingen, die na de bekendmaking van deze bevelen zullen plaats hebben;

3°. *Met betrekking tot de gepensioneerden naar Nederland vertrekkende*, dat zal blijven stand houden het bereids ingevoerde gebruik, om hen in keuze te geven, hunne pensioenen in Indië te doen ontvangen en zonder bemoeijenis van den lande over te maken, dan wel om dezelve in Nederland te ontvangen, *Gulden* voor *Gulden* (1);

zullende dien onverminderd aan alle vroegere overeenkomsten, waarbij het Gouvernt zich mogt hebben verbonden tot het betalen van den Gulden tot 25 st. Indisch worden voldaan.

Bij deze aanschrijving zullen nog eenige meerdere aanbevelingen kunnen worden gevoegd, en onder anderen ook den last om bij het rapport over deze zaak, te voegen enige exemplaren van de in Nederlandsch Indië gangbare Indische muntspeciën, bijzonderlijk ropijen, zoowel in derzelver ongeschonden staat, als in dien waarin zij meestal in den omloop worden aangetroffen, met eene bijgevoegde opgave van derzelver oorsprong en al zulke verdere bijzonderheden als, gevoegd bij een naauwkeurig essaay, van nut kunnen zijn, bij de beoordeeling der vrage, in hoever het doelmatig mogt zijn, ten aanzien van den omloop van die muntspecien in 's Rijks Indische bezittingen andere verordeningen dan de tegenwoordige te maken. (2)

Als nu overgaande tot de beschouwing van het *tweede onderwerp* in de Memorie van den Heer Engelhard behandeld, namelijk *de teelt en handel van de koffij en het binnenlandsche beheer van Java*, zij mij veroorloofd mij te bepalen tot een overzigt der gevolgen, welke de Schrijver vermeent, dat uit het thans bestaande stelsel zijn geboren, daar tog eene stukswijze vergelijking van de voormalige en tegenwoordige inrigtingen allermoeijelijkst en eene opzettelijke verdediging van deze laatsten in vele opzigten onnoodig zou zijn.

Die gevolgen zijn, naar de meening van den Heer Engelhard: *met betrekking tot het Gouvernement*, oneindige uitbreiding van omslag, onzekerheid in de inkomsten, loslating van allen invloed van hooger hand op de kultures, kostbaarheid der administratie, botsingen tusschen de nieuwe inrigtingen en het ten deele nog behouden dwangstelsel;

(1) Zie ook de speciale aanschrijving hierover van 10 October 1825 op bl 81.

(2) Het Indische antwoord van 31 December 1825 zond echter de gevraagde muntspecien niet op „en zelfs behelst hetzelve geene opgave der redenen, waarom dit belangrijk punt is over het hoofd gezien", rapporteerde de Minister d.d. 29 Juli 1826. Deze stukken vermeld op bl. 195.

en *met betrekking tot de algemeene welvaart*, rijzing van den prijs van alle levensbehoeften, opkomst van eene schadelijke klasse van intermediaire opkoopers, alleenhandel ten voordeele van eenige weinigen, vermindering van nijverheid onder den inlander en verloop van den Nederlandschen handel (1).

Dat een gedeelte van de opgenoemde nadeelen in waarheid bestaan, wil ik gaarne aannemen, maar ik hel tevens over tot het geloof, dat dezelve allezins vatbaar zijn om te worden verholpen, zonder eenige wezenlijke verandering te maken in het thans aangenomen stelsel. Zoo zijn, bij voorbeeld, *de onnutte kostbaarheid van het beheer en de ondoelmatige uitbreiding van deszelfs formaliteiten*, vrij algemeen erkende daadzaken, doch men vertrouwt tevens, dat met orde en spaarzaamheid alles gemakkelijk in het regte spoor kan worden teruggebragt, zonder dat het daarom noodig zoude zijn terug te keren tot verpligten arbeid en alleenhandel. Het spreekt van zelf, dat bij een stelsel van vrijen handel en kulture, die invloed niet op den landbouw kan noch behoort te bestaan, die daarover heerschte, toen het eiland Java in wezenlijkeid, eene plantagie van de Compagnie, en de Javanen hare lijfeigenen waren; doch dit sluit niet uit de oefening van dat vaderlijke gezag, 't welk zoo zeer met de begrippen des Oosterlings overeenkomt, om hem bij wijze van aanmoediging te nopen tot de teelt van voortbrengselen, die hem waarlijk winst opleveren. — Zoo de *Indigo* en de *Katoene garens*, met het dwangstelsel van de Compagnie uit de lijst der Javasche handelsartikelen zijn verdwenen, de productie van *koffij*, *suiker* en *tabak*, is alomme vermeerderd en die van het laatste artikel zonder eenigen invloed van hooger hand, hetwelk aantoont dat de Javaan niet dien afkeer heeft voor al wat hem te voren vreemd was, dien men den Oosterling wel eens aanwrijft, doch die trouwens ook op Sumatra wordt weersproken, zoowel door eene bloeijende peperteelt in den onafhankelijken staat van *Achin*, als door eene telken jare vermeerderende vrije kofijkulture in onze bezitting van *Padang*.

De *rijzing van den prijs der levensmiddelen*, en *de opkomst van eene klasse van intermediaire koopers*, zijn natuurlijke gevolgen van de nieuwe orde van zaken, en, zoo zij niet met bijzondere omstandigheden vergezeld gaan, geene schadelijke. Onder het stelsel van dwangarbeid, was de bevolking behoeftig omdat alle winstgevende producten, tegen willekeurige prijzen, aan den planter werden ontnomen, hetzij door de Compagnie zelf, of, bij afdaling, door alle klassen van gezagvoerenden onder haar gebied. Duurte en schaarsheid van levensmiddelen zouden in die gesteldheid des lands ontwijffelbaar tot rustverstoringen hebben geleid, en het was alzoo de pligt der regering, om steeds

(1) Geheel voldoende om Engelhard's rigting te kennen!! De Minister behandelt deze aangelegenheid op aantrekkelijke wijze.

gereed te zijn, om door verbod van uitvoer en andere dwangmiddelen, het graan goedkoop te houden. Die middelen worden thans niet vereischt, om de rust te bewaren, terwijl de vrije handel van zelf voorziet in de behoeften der bevolking.

Dat te voren geen *intermediaire opkoopers* bestonden, was waarschijnlijk slechts toe te schrijven, aan het algeheel gebrek van voorwerpen voor hunnen handel, daar de Compagnie en de gezagvoerenden, de eenige kooplieden waren — en dat nu die *opkoopers* zijn te voorschijn gekomen, is slechts het gevolg van 's menschen natuurlijke en zeer gelukkige neiging, om, daar waar eenige winst te doen valt, zijne dadigheid daartoe aantewenden. Zoo lang dit zich nu bij eenen eerlijken handel blijft bepalen, zie ik in het toelaten van deze opkoopers weinig bedenking; bestaat er daarentegen bedrog, waartegen de eenvoudige Javaan zich nog niet zelf weet te beveiligen, de politie trede dan in het midden, en doe haren pligt tot dat een genoegzaam gelijkgewigt van zelve zal zijn ontstaan door de meerdere schranderheid in den handel, die de Javaan van lieverlede zal opdoen.

Overigens heb ik weinig vrees voor *monopolie* en *uitdoving van nijverheid.* Het eerste kan met vrijheid van handel niet wel zamengaan, en wanneer met het laatste bedoeld wordt, een stilstand der Javaansche weefgetouwen, ten gevolge van den vermeerderden invoer van Europische lijnwaden, zie ik daaruit slechts voordeel voor onze fabrieken en uitbreiding van landbouw en handel te gemoet.

Wat, eindelijk, betreft de *Nederlandsche handel*, die heeft, ik beken het, gedurende eenigen tijd gekwijnd door de onevenredigheid der prijzen op Java en hier te lande. Dit kwaad echter moet van zelf wijken, zoo als thans reeds het geval is, en het zal slechts van het bestuur afhangen om den handel van en op Java, in de eerste plaats dienstbaar te maken aan de vermeerdering van de welvaart van het moederland. Zoo als dat moederland thans is zamengesteld, namelijk niet bloteljk uit zeevarende provintien, maar ook uit landstreken, die een eigen en bloeijend fabriekwezen bezitten, zoude een terugkeer tot het oude stelsel, niet voor hetzelve passen, wijl daardoor Java zoude ophouden, dat vertier van onze fabrieksgoederen te verschaffen, waarvoor hetzelve vatbaar is, wanneer eene vrije beschikking over tijd en vlijt de bevolking in staat stelt *om te koopen.* Wanneer de Nederlandsche Handelmaatschappij aan het oogmerk harer stigting voldoet, zal, hoop ik, de vrees van den heer Engelhard ongegrond worden bevonden, dat de voorname behoeften van Java, *yzer* en *lijnwaden*, niet door de Nederlandsche nijverheid kunnen worden bezorgd.

Daar de Heer Engelhard op zijne bedenkingen geen bepaald voorstel bouwt, zal ik door het voorbrengen van deze consideratiën kunnen geacht worden, aan den mij door Uwe Maj. opgelegden last ten aan-

zien van het tweede gedeelte der Memorie te hebben voldaan, vooral daar de aanhangige en nader te verwachten overweging van het stuk der particuliere landerijen, gelegenheid zal geven om op eenige punten, door den Heer Engelhard als ter loops aangevoerd, ter gelegener tijd terug te komen.

BIJLAGE N°. VI, behoorende bij bl. 189. noot 3 en houdende de *opmerkingen in den brief van den Staatssecretaris d.d. 26 Februari 1825 Geheim I P² Geheim* aan minister Elout, naar aanleiding van diens rapport, vermeld in de vorige Bijlage:

Ondertusschen heeft Uw rapport van den 18 dezer N° 14, stof tot de volgende aanmerkingen gegeven.

Vooreerst is het daaruit aan den Koning gebleken, dat men zonder Zijner Majesteits medeweten of medewerking een muntstelsel te *Java* ingevoerd heeft (¹): wel is waar dat door het Indisch Bestuur kennis daarvan is gegeven aan het toenmalige Departement van Koophandel en Koloniën, maar het blijkt niet uit Uw rapport, of dit departement daaraan zijne goedkeuring, al dan niet heeft gehecht. Hieromtrent verlangt de Koning nadere inlichtingen te vernemen, alsmede of die goedkeuring door den gewezen Directeur-Generaal *Goldberg* of door den gewezen minister *Falck* is of had behooren te worden gegeven.

Ten tweede, vermeent de Koning, dat het uit Uwe consideratiën blijkt, dat het gebrek aan zilvergeld op *Java* grootendeels is toe te schrijven aan den koers, welken men aldaar aan den Piaster gegeven heeft, want het natuurlijk gevolg van het te laag tarifferen van denzelven moest zijn, dat de Piasters, welke door het Gouvernement werden uitgegeven, niet meer in deszelfs kassen terug kwamen, dewijl men bij particulieren ruim 9 stuivers meer per stuk konde maken, zoo dat, bij eene voldoende massa aan zilveren geld in handen der ingezetenen, de publieke kassen steeds het gebrek daarvan moesten gevoelen. — Zijne Majesteit oordeelt daaruit de gevolgtrekking te kunnen afleiden, dat ingeval men aan den Piaster deszelfs werkelijke waarde en verhouding tot die van den Gulden vroeger had toegekend, het waarschijnlijk thans niet noodig zoude geweest zijn om toevlugt te moeten nemen tot eene overzending uit het moederland van zilveren geldspeciën derwaards Bij eene gelijkstelling van den koers van het geld tusschen het moederland en deszelfs Oost Indische bezittingen, ware het ook niet noodig geweest, om het bij het Koninklijk besluit van den 16 January 1821 N° 72 uitgesproken verbod van uitvoer van Nederlandsch geld naar Onze koloniën daar te stellen (²), daar het toch

(¹) Het staat er zoo.
(²) Zie bl. 193

vreemd moet klinken, dat de uitvoer van geld uit de Nederlanden, naar alle andere landen toegelaten en vrij is, uitgezonderd naar Onze eigene koloniën en dan ook zoude het Rijk niet ondervonden hebben het verlies van ruim 22 pCt., thans plaats hebbende bij het uitbetalen hier te lande, van het bedrag der in de Oost-Indische kas gedane consignatiën.

Zijne Majesteit hoopt, dat door de herstelling van den koers van den Piaster op zijne werkelijke waarde vele dezer, zoo niet alle ongerieven zullen ophouden en dat geene dringende noodzakelijkheid meer zal bestaan, om met opofferingen, geldspecien derwaards te verzenden.

Intusschen zijn de zaken tot dien stand gekomen, dat in de oogenblikkelijke behoefte van Neerlands Indië moet voorzien worden, en dienvolgends ook, in de overeenkomst met de Nederlandsche Handelmaatschappij bij Uw geheim rapport van den 18 dezer N° 15 vermeld, bij het Koninklijk rescript van den 22 dezer N° 136 geautoriseerd.

Zijne Majesteit heeft geene bedenking tegen de stempeling van het nieuwe geld voor *Oost Indië* bestemd, bij Uw geheim rapport van den 18 dezer N° 16 voorgesteld, maar Hoogstdezelve oordeelt met Uwe Excellentie, dat er toch zwarigheden kunnen geboren worden, door het gelijktijdig in omloop brengen aldaar van twee muntstukken, welke onder de gelijke benaming van *gulden*, eene verschillende waarde zouden hebben, hetgeen het geval zoude zijn, zoo aan den ongeranden of *generaliteits-gulden* zijne tegenwoordige waarde van 30 stuivers gelaten, en aan den Nederlandschen gulden, die van 31½ stuivers wordt gegeven.

Welligt ware dit ongerief voor te komen, door aan den Nederlandschen gulden eene bijbenaming te geven, waardoor dezelve van den Generaliteits-, zoo wel als van den, voor de Oost-Indische bezittingen bijzonder bestemden gulden zoude blijven onderscheiden, en dewijl de waarde van 31½ stuivers juist die is van de *Sicca-roppij*, zoude men den Nederlandschen gulden meer met dat muntstuk in overeenstemming kunnen brengen door denzelve b.v. te noemen *Sicca ropij gulden* of *Ropij-gulden*, welke benaming dan dadelijk het denkbeeld eener waarde van 31½ stuivers met zich zoude brengen, hetgeen minder te verwachten is bij eenen gelijken naam.

Wijders is er tot nu toe slechts kwestie geweest van het verzenden naar *Java* van koperen munt en van guldens en drieguldens, maar uit Uwe voormelde rapporten blijkt, dat men ook aldaar verlegen is om tusschen-stukken. Misschien ware het daarom goed om tegen eenen evenredigen koers ook onderdeelen van den nieuwen gulden derwaards onder de zelfde bewerking van stempeling te verzenden, en zelfs om later, wanneer er kwestie zijn zal van het buiten omloop brengen der dubbeltjes, een gedeelte almede voor *Java* te bestemmen; wel is waar

dat ten aanzien dezer laatste men aldaar twaalf dubbeltjes voor een gulden moet geven, maar zulks zoude slechts een oogenschijnlijk verlies zijn, dewijl het Rijk hierdoor toch minder schade van die zoo zeer afgesleten stukken zoude lijden, dan wanneer dezelve in den kroes ter vermunting wierden gebragt.

De Koning verlangt in den geest van Uw rapport N° 10, in verband met Uwe gevoelen omtrent de bovengemelde aanmerkingen, een ontwerp van besluit van Uwe Excellentie te ontvangen, vergezeld van het concept van de publicatie, welke ten aanzien van dit nieuwe geld door het Indisch bestuur zoude behooren te worden gedaan.

Bijlage N°. VII, behoort bij bl. 195, noot 2, bevattende den inhoud van het ministerieel rapport aan den Koning dd. 29 Juli 1826 l^t. H. N°. 135^k *Geheim, ter wederlegging van de uit Indië ontvangen voorstellen tot herziening van het muntstelsel.*

Het rapport der financieele commissie in Indië ving aan, werd herinnerd, met eene breede optelling (250 bladzijden!) van de maatregelen omtrent het Ind. muntstelsel genomen, sedert de eerste tijden van de oprichting der O. I. C. tot 1811, het tijdstip der Engelsche bezitneming. In deze opsomming was als leiddraad genomen de door het ministerie toegezonden *Beschouwing*, met dit onderscheid, dat, terwijl dit laatste stuk voornamelijk de van tijd tot tijd door de bewindhebbers uitgevaardigde bevelen opzichtelijk de muntspecien en wissels opnoemde, en tot gronden van beoordeeling aannam, het Ind. rapport zich meer bepaaldelijk hechtte aan de daarop te Batavia genomen besluiten, die dan ook beter dáár, dan in Nederland konden worden nagegaan.

Deze verschillende wijze van behandeling leidde in de beoordeeling tot geheel verschillende uitkomsten; zoodat, terwijl de *Beschouwing* vermeende op het gezag der van Nederland afgegane brieven van Bewindhebbers, het er voor te mogen houden, dat baatzucht en eigenbelang zeer veel hadden bijgedragen tot het opzetten van de speciën in Indië, en als een gevolg daarvan ook tot het verhoogen van den koers der Compagnies-assignatiën, het *Ind. rap.* integendeel de strekking had om in te prenten, dat geen kwaad opzet van den kant der Indische dienaren, ooit eenigen invloed op de bepalingen heeft uitgeoefend.

„Wanneer men overweegt", leest men dan verder, „dat het stelsel van bestuur der Kompagnie in Indië en vooral het algemeen gebruik, om de geringheid der jaarwedden, door z. g. stille winsten te vergoeden, geenszins geschikt was om kieschheid van beginselen in te

scherpen, dan moet het geene bevreemding baren, dat de Bewindhebberen hier te lande steeds geneigd waren om elke daad van het Ind. best. met wantrouwen te beoordeelen.

„Zoo men dus wel kan toegeven, dat in het moederland nu en dan een al te streng oordeel is geveld over maatregelen, waarvan het gevolg was, dat de Indische dienaren hunne vergaderde schatten op eene voordeeliger wijze konden overmaken, is men evenwel geregtigd om te gelooven, dat in die maatregelen niet altoos eene zoo belanglooze betrachting van het algemeene belang zal hebben plaats gehad, als de verdedigers der Ind. administratie zouden willen doen voorkomen."

Een 30-tal bladzijden wijdt dan het Ind. rapport aan de maatregelen van het Engelsch bestuur en aan zijn besluit om de *Javaropij* als standpenning aan te nemen.

C. C. G. G. wettigden echter den Gulden tot standpenning, in de meening dat deze ongeveer gelijk was aan die ropij, hetgeen niet het geval bleek. Minister Elout treedt hierover in breede beschouwingen, o. a. erkennende, dat ten deze eene fout werd begaan, eene fout, nog grooter geworden, door de te lage gangbare munt van den piaster onveranderd te laten; vooral echter legt hij nadruk op de begane fout van den *wisselkoers*.

„Jammer ook, dat de bepaling van den vasten wisselkoers, van 25 st. Indisch voor den Gulden, toen aanleiding heeft gegeven tot allerlei verkeerde begrippen, en tot een zeer schadelijken staat van zaken voor het Gouvernement. Doch de regeling van het muntwezen, hoezeer op eenvoudige beginselen steunende, verkrijgt niet zelden door bijkomende omstandigheden een duister en ingewikkeld aanzien, hetwelk aanleiding geeft tot verkeerde begrippen, die gewoonlijk eerst dan worden opgemerkt, wanneer de ondervinding dezelve in een helder daglicht heeft gebragt, en wanneer de nadeelen, daaruit voortvloeijende, geleden zijn. Van daar dat Kommissarissen Generaal, die in 1817, met volkomen overtuiging en eenstemmigheid, het Indische muntwezen regelden, later vele verkeerdheden daarin hebben opgemerkt: van daar ook, dat de zelfde personen, die toenmaals als Raden van Financien tot dat muntstelsel hebben medegewerkt, thans als leden van de Indische commissie, die bepalingen afkeuren. Van daar eindelijk, dat thans nog geheel uiteenloopende begrippen bestaan, over de doelmatigste wijze om de zaak te regelen."

De grondslag van het rapport der Ind. Comm. werd intusschen uitgemaakt door hare als daadzaak voorop gezette meening, dat,

bij den overgang van het Engelsch-Javasche muntstelsel van 1813 tot het Nederlandsch-Indisch muntstelsel van 1817, *de waarde van den Ind. standpenning of Indische Gulden nooit was bepaald, en dus bij nadering moest gezocht worden.*

De Minister bestreed deze meening als steunende „op geheel valsche redeneringen". Hij herinnert aan de geschiedenis der verordening van 1817 en aan het souv. besl. van 8 Nov. 1815 N°. 39, waarbij wel degelijk het gehalte was aangegeven ([1]). Wel hield de verordening van 1817 niet dit in, *maar de verklaarde gelijkheid met den Nederlandschen gulden van 200 azen fijn liet ter zake geen twijfel meer.*

Breed wordt daarna besproken de quaestie van het kopergeld en van den wisselkoers, om tot de conclusie te komen, dat in het verleden geene aanleiding was gevonden om den Ind. standpenning op een ander gehalte te brengen dan op 200 a. f. als de Ned. gulden.

Vervolgens weerspreekt Elout het beweren van het Ind. rap. dat het papierengeld geen Ned. gulden vertegenwoordigde, maar ropijen van 228 a. f. en dat de uitdrukking in de verordening van 1817 over *gemiddelden wisselkoers* zou beteekenen *pari-koers*, zoomede dat de bepaling ooit zou zijn voortgevloeid uit „eenige overtuiging dat de ropij door den gulden als standpenning te vervangen, nu 20 pCt. meerdere waarde dan den gulden had".

Elout ontraadt dan ook de slotsom van het rapport, nl.

de herstelling van de Javasche zilveren ropij van 30 Indische stuivers gangbare waarde op eene innerlijke waarde van 228 a. f.

en *het gangbaar verklaren van de in omloop zijnde papierenmunt, tegen gelijke waarde als den standpenning.*

„Door zulk een besluit toch", schreef Elout, „zoude alle loopende schulden en verbindtenissen, die in ropijen van eene gemiddelde waarde van 206 azen fijn luidden, en in 1817 overgebragt zijn in Indische guldens van 200 azen, op eenmaal worden geconverteerd in ropijen van 228 azen, dat is, dezelve zouden eene vermeerdering van 11 % ondergaan boven derzelver oorspronkelijke waarde.

„Verbindtenissen van later tijd, in guldens aangegaan, zouden met 14 procent worden vermeerderd en dat alles zoude worden bekostigd door de financien van den Staat.

„De zedelijke verpligtingen van het Nederlandsch Gouvernement

([1]) Zie over dit besluit van den Souvereinen Vorst eenigszins breedvoerig noot 55 van mijn Munt-artikel, vermeld hiervóór op bl. 187 noot 1.

kunnen niet tot deze opofferingen wettigen: hetzelfde behoeft slechts te vragen wat de gemiddelde waarde van den standpenning was, toen Java in 1816 aan hetzelve overging, die nader te herstellen op zoodanige wijze, dat de vergoeding niet in verkeerde handen kome, is, na een tijdverloop van negen jaren ondoenlijk, en zoo als reeds gezegd is, de schade die in 1817 geleden is, was gering.

"Het muntstelsel, waarvan door Uwe Majesteit bij geheim besluit van 12 September 1825 l[r] E[12] de grondtrekken aan den Kommissaris-Generaal van Nederlandsch Indië zijn voorgeschreven, rust op eenvoudige en juiste beginselen. — De Nederlandsche gulden wordt daarbij als standpenning gehandhaafd; de intrekking van het papier, thans op 25 % beneden het zilver gedaald, wordt daarbij tot pari bevolen. Door die intrekking worden de fortuinen, die geheel op losse schroeven stonden, tot eene billijke waarde hersteld; het wanbegrip van een vasten wisselkoers van 20 % boven pari wordt losgelaten; en eindelijk wordt het kopergeld, met in achtneming der plaatselijke gesteldheid, tot deszelfs eigentlijke bestemming, die van eene scheidemunt, teruggebragt.

"Die bepalingen kwamen mij in den verleden jare billijk en doelmatig voor, en nu na den inhoud van het volumineusch Indisch rapport overwogen en denzelven daaraan getoetst te hebben, zie ik geene gronden om van die beschouwing af te gaan." (1)

BIJLAGE VIII, vermeld op bl. 222, noot 1. Depêche d.d. 11 December 1824 N° 45 *Geheim* van minister Elout aan den Gouv. Gen., *handelende over 's Landvoogds eigenmachtig optreden:*

Sedert dat ik mij aan het hoofd van dit Ministerie heb geplaatst gezien, heb ik, bij meer dan een gelegenheid, in de naar Indië afgezondene brieven laten invloeijen algemeene aanbevelingen tot onthouding van maatregelen, welker beslissing eigenlijk hier te huis behoort. Hiertoe gaf aanleiding, zoowel eene innige overtuiging, dat de regels van een ordelijk bestuur dat alzoo vorderden, als de kennis van 's Konings

(1) Ik doe geenszins ten volle recht aan het doorwerkte stuk, gelijk er door mij hier een overzicht van wordt gegeven. Wanneer men over het belangwekkende onderwerp eene monographie wil samenstellen — zie bl. 192 eersten regel — behoort men de studie ervan met dit stuk te beginnen en vervolgens terug te gaan op de schrifturen, die de Minister bespreekt en critiseert. Zonder groote geldelijke offers kon het verknoeide muntstelsel niet worden verbeterd; Elout, daar tegen opziende, heeft geen vruchtdragenden arbeid kunnen leveren. En dan de treurige werkelijkheid van het kopergeld als scheidemunt!

wil en begeerte, dit de Hooge regering zich houde binnen de palen van hare bevoegdheid, welke, hoe uitgestrekt dezelve ook zij, en ook moet blijven, evenwel nimmer moet ophouden van eenen ondergeschikten aard te zijn.

Overtuigd, dat bij de Hooge Regering van Nederlandsch Indië geen ander beginzel heerscht, dan om de bezittingen, waarover zij gesteld is, naar 's Konings bedoelingen te besturen, kon ik de afwijkingen van den zoo even genoemden regel, die nu en dan hebben plaats gehad, aan geene andere oorzaak wijten dan aan de zucht om maatregelen, die men noodig en doelmatig achtte, dadelijk te doen stand grijpen, zonder dezelve bloot te geven aan het uitstel, onafscheidelijk van eene wisseling van gedachten met het moederland en ik hield mij verzekerd, dat de reeds gedane herinneringen voldoende zouden zijn om die zucht voor het vervolg geheel ondergeschikt te doen zijn, aan de bedenkingen, die de meer algemeene en eigenaardige beschouwingen der betrekking, waarin volkplantingen tot den moederstaat zijn, en behooren te blijven, aan de hand geeft.

De Koning, bekend gemaakt met hetgeen te dezen verrigt was, heeft evenwel geoordeeld, dat het nuttig zoude zijn, een punt van zoo veel gewigt tot het onderwerp eener nadere opzettelijke en nadrukkelijke aanbeveling te maken, en het is ten gevolge van dat verlangen, mij kennelijk gemaakt bij een koninklijk rescript van den 18 Nov. j.l. N° 103, dat ik het volgende onder de ernstige aandacht der Hooge regering breng.

In zaken van een zuiver plaatselijk belang en dagelijksch beheer, wanneer de strekking geene andere is, dan hetgeen op Hoog gezag, omtrent het bestuur der Indische bezittingen verordend is, beter en doelmatiger te doen werken, kan de Hooge regering zich, in het algemeen, als bevoegd beschouwen om, naar hare beste overtuiging, en zonder voorafgaande wisseling van denkbeelden met het moederland te beslissen; maar zoodra het plaatselijk belang, middelijk of onmiddelijk, in verband komt met de betrekkingen van de kolonie tot den moederstaat, en hierdoor met die welke de moederstaat met vreemde mogendheden heeft aangeknoopt; en ook, wanneer in de zaak beginzelen zijn verweefd, afwijkende van die, welke aan het koloniaal bestuur tot leiddraad zijn voorgeschreven, dan behoort hetzelve dubbeld omzigtig te zijn en zich te onthouden van eene beslissing, welke klaarblijkelijk deszelfs bevoegdheid te boven gaat — Met opgave van deszelfs beredeneerde meening behoort hetzelve in zoodanig geval de beslissing des Konings in te roepen en te zorgen, dat intusschen de zaken niet uit haar geheel raken. — Zoo tog de Hooge regering door hare plaatselijke kennis, haar dagelijksch bestier en daardoor verkregen ondervinding bij uitnemendheid bevoegd en geschikt is, om den Koning omtrent hetgeen ten nutte van de wederkerige belangen strekken kan, voor

te lichten, — zoo hare meening zelfs van groot gewigt in de schaal der beoordeeling moet geacht worden, meer dan een reden, evenwel! gebiedt dat Zijne Majesteit in Hoogstdeszelfs beslissingen vrij blijve en daarin door geen maatregel van de Hooge regering worde verhinderd of bemoeijelijkt.

Het oogpunt, waaruit een koloniaal bestuur de zaken beschouwt, is en kan ook dikwijls niet zoo ruim zijn, als dat waaruit het vaderlandsche Gouvernement, dat al deszelfs belangen, betrekkingen en verpligtingen beter overzien en omvatten kan, die beoordeelt en beoordeelen moet. — Het is dus volstrekt noodzakelijk, dat *hier* de beginselen en gronden van bestuur, naar de voorlichting van de koloniale regering, worden overwogen en beslist, en dat *gindsch* slechts de toepassing van hetgeen aangenomen is, geschiede en dat, terwijl het koloniaal bestuur, met deszelfs uitvoerende magt, eene soort van wetgevende bevoegdheid, ten aanzien van de innerlijke huishouding vereenige, deze laatste zich echter houde binnen de palen, die haar door de opperste wetgeving in het moederland is aangewezen.

Zoo dit niet strengelijk wordt vastgehouden, ontstaan er botsingen, die ook voor het gezag van de koloniale regering nadeelige gevolgen kunnen hebben, en eenen geheel onzekeren staat van zaken daarstellen, waardoor én de kolonie én het moederland evenzeer lijden zouden ([1]).

De Hooge regering behoort zich dus nimmer onbevoegde beslissingen te veroorloven, maar zij steeds indachtig, dat, door het gezag, waarvan zij het hare ontleent, te miskennen of voorbij te gaan, vroeg of laat aanleiding wordt gegeven, tot eene gevoelige krenking van hare eigene achtbaarheid.

Zoo al in zeer bijzondere gevallen, de drang van het oogenblik, aan de Hooge regering den pligt kan opleggen om de grenzen harer gewoone bevoegdheid te overschrijden, kunnen die gevallen zich, in tijden van rust en vrede, slechts zeldzaam voordoen, en het blijkt althans niet, dat onder de latere voorbeelden van beslissingen, welke de Hooge regering heeft gemeend op zich te mogen nemen, er een eenig is, waarin de zaken, bij tijds opgevat en overwogen, niet het uitstel van eene wisseling van gedachten met het moederland zouden hebben gedoogd. Dit zij echter slechts ter loops hier aangemerkt, daar er zich nader gelegenheid zal aanbieden om hierop terug te komen, bij de mededeeling der beoordeelingen, waartoe die maatregelen, elk op zich zelf den Koning geleid hebben

Het zal niet te onpas zijn, hier aan te halen dat het reglement op het beleid der regering en de verdere reglementen, in der tijd door

[1] Men bedenke, dat dit alles zoo juist werd geschreven, terwijl in diezelfde maand de Indische regeering nam haar Leenings-Muntstelselbesluit van 3 December 1824! Zie bl. 141.

Commissarissen Generaal, op het gezag en onder de nadere goedkeuring des Konings daargesteld, Hoogstdeszelfs uitdrukkelijke bekrachtiging nog niet hebben verworven. Bij de overwegingen, welke Zijner Majesteits beslissingen daaromtrent moeten voorafgaan, zal de zekerheid dienen te bestaan, dat de gronden van bestuur, die het voorwerp der beoordeeling zijn, intusschen onveranderd worden aangekleefd, gelijk zulks bij het voornoemd Regl[t] met duidelijke woorden is voorgeschreven, en het voegt dus dubbeld, dat de Hooge regering niets doe of onderneme, wat die zekerheid zoude kunnen omverwerpen — of slechts verzwakken.

Na dus in het breede over dit belangrijke onderwerp te hebben uitgewijd, mag het er voor gehouden worden, dat de Hooge regering genoegzaam zal zijn ingelicht omtrent den geest, die in hare beraadslagingen behoort te heerschen, en ik besluit deze mitsdien, met, namens den Koning, op het ernstigste aan te bevelen, dat door de Hooge regering op eigen gezag, geene maatregelen worden genomen, die, zonder bijzonderen spoed te vorderen, van zoodanigen aard of van zoodanig algemeen staatkundig belang zijn, dat de beoordeeling derzelve kan geacht worden geheel of ten deele in het moederland te behooren — maatregelen alzoo, waarop de voorafgaande goedkeuring des Konings behoort te worden verworven.

Bijlage IX, vermeld op bl. 222, noot 2: Ministerieele depêche d.d. 11 December 1824 N° 44 *aan den Gouv.-Gen., gericht tegen Staatsblad 1822 N° 24 en handelende over den invoer van vuurwapenen, enz.*

Bij publicatie van 28 Mei 1824, Ind. Stbl. N° 24 was verboden de invoer van schietgeweer en buskruit, anders dan voor rekening van den lande; aan het Opperbestuur werd van deze verordening kennis gegeven bij depêche van dien datum N° 108. De wijze, waarop men het verbod handhaafde, gaf tot ernstige klachten bij den handel van vreemden aanleiding ([1]). Toen er nu in 1824 in de Engelsche nieuwsbladen berichten verschenen, houdende "dat niet alleen op de reede van Batavia, maar zelfs bij het doorzeilen van straat Sunda, schepen, die wapenen aan boord hadden, waren aangehouden geworden", had dit 's Konings aandacht getrokken en het was naar aanleiding daarvan, dat de Minister den volgenden brief d.d. 11 December 1824 N° 44 *Geheim* aan den Gouv.-Gen. deed afgaan:

Zoo *aan den eenen kant* de missive van Uwe Excellentie van 28 Mei 1822 N° 108 eenen geest van omzigtigheid ademt, die genoegzaam aantoont,

([1]) Zie ook bl 464 van mijn op bl 224 noot 2 vermeld Lijnwaden-artikel in de *Instituut*-bijdragen

dat de Hooge regering bij het arresteren van den bedoelden maatregel, de zwarigheden heeft ingezien, die van deszelfs uitvoering onafscheidelijk zijn — en zoo hieruit de hoop mag worden afgeleid, dat die uitvoering ons in geene onaangename verschillen met andere mogendheden zal wikkelen, schijnt evenwel *aan den anderen kant* de redactie van art. 4 der publikatie gelegenheid te kunnen geven tot eene uitvoering geheel strijdig met de bedoelingen van het Indisch bestuur. Immers dat artikel bedreigt met de daarbij vermelde poenaliteiten alle schepen, die, na 1 Januarij 1824, met een grooter getal wapenen aan boord, dan voor hunne uitrusting noodig is, *de reeden, havens of kusten der Nederlandsche bezittingen in Indie, zullen aandoen*" en laat voorts onbeslist wat tot eene gewone uitrusting zal geacht worden te behooren.

De geographische ligging van 's Rijks bezittingen in Indie is zoodanig, dat de zee-engten, die dezelve vormen, voor schepen van het Westen komende, de voorname en meest bezochte toegangen zijn naar China, Siam, Cochinchina, de Phillipijnsche eilanden, en alle gedeelten van den Oosterschen archipel; het *aandoen* van onze kusten is dus voor het meerendeel van die schepen eene zaak van onvermijdelijke behoefte; en eene letterlijke opvolging van art 4 der publikatie zoude mitsdien ten gevolge kunnen hebben, dat handelaars, die ter goeder trouw geen voornemen hadden om zich naar eenig gedeelte van onze bezittingen te begeven, evenwel werden aangehouden en gekweld. Dat de Hooge regering, na dat zulk een voorbeeld ter harer kennis zoude zijn gekomen, de zoodanigen wederom zoude vrij spreken van overtreding, mag men afleiden uit den brief van 28 Mei 1822 N° 108, en onder anderen uit de daarbij voorkomende betuiging: "*dat de genomene maatregelen slechts zullen strekken, om den schadelijken invoer van wapenen op Java en de werkelijk bezette landen, tegen te gaan*", doch die latere vrijverklaring zoude in vele gevallen, het geledene oponthoud niet kunnen vergoeden en niet beletten, dat bezwaren tegen de handelingen der Indische regering werden ingeleverd.

Even bedenkelijk schijnen de onbepaalde uitdrukkingen, gebezigd om de grenzen der strafbaarheid aan te wijzen; de bedoeling is, dat men geene grootere hoeveelheid wapenen zal mogen aan boord hebben *dan tot de uitrusting kan geacht worden te behooren*; — maar men mag met regt vragen, hoe en door wien zal dit worden beoordeeld en zoude het niet doelmatiger zijn geweest eenen stelligen maatstaf op te geven, waarnaar de ambtenaren, met de beslissing of het onderzoek belast, zich hadden kunnen gedragen? — Men kan tog op de schepen, aan Europische of Amerikaansche volken toebehoorende, niet toepassen de regelen, welke men te dien aanzien bij de beoordeeling over inlandsche vaartuigen en derzelver wapening gewoon is te volgen. — Het is buiten het bereik van de Indische regering om deswegen aan de eerste eenige voorschriften te geven of hen te verbieden wapenen

te vervoeren of over te brengen, of daarmede handel te drijven op landen, welke niet onder de opperheerschappij van Nederland staan.

Ik vermeen mij omtrent dit laatste punt, als van een minder uitgebreid belang zijnde, gerustelijk te kunnen verlaten op den uitslag der nadere overwegingen, welke uit deze bedenkingen, bij de Hooge regering zullen voortvloeijen: doch omtrent het eerste punt heb ik bij een Koninklijk rescript van den 18 Nov. j.l. N° 103 in last, Uwe Excellentie ernstiglijk (1) aan te bevelen om te zorgen, dat de poenaliteiten bij de publikatie van 28 Mei 1822 gesteld op het aanvoeren van verboden wapenen, slechts worden toegepast op schepen en vaartuigen, die werkelijk binnen onze havens ten handel komen, of feitelijk betrapt worden op het verkoopen of invoeren van wapenen en buskruid op onze kusten, en geenszins op de zoodanige welke zonder eenige strafwaardige daad, die kusten blotelijk aandoen tot verkenning of uit nooddrang.

De aanbeveling in deze depêche opgesloten, zou op zich zelf genomen nog geen ergernis behoeven geven, maar in het licht van den gelijktijdig afgegeven geheimen brief om voorzichtiger te zijn, kon ze irriteerend werken. Het effect was de publicatie van 26 Juli 1825, Stbl. N° 30, waarbij de Gouv. Gen. in Rade art. 4 der verordening van 1822 uitlegde, gelijk de Minister wenschte: "Alzoo het Ons is gebleken, dat aan het 4de artikel van Onze Publicatie van den 28sten Mei 1822 (Staatsblad N° 24) tot dus verre eene verkeerde uitlegging is gegeven, welke met den geest en de bedoeling van gemelde Publicatie strijdig is". *Wie* deze verkeerde uitlegging had gegeven, kon de Minister beantwoorden!

Bijlage X, behoorende bij bl. 228, noot 1: Antwoord op een Indischen brief d.d. 29 October 1824 N° 237 bij depêche van minister Elout d.d. 16 April 1825 N° 16/77, houdende vermelding der *bezwaren tegen het voorstel om geene Nederlanders in Indie toe te laten, die zonder tusschenkomst van het Gouvernement, niet in staat zouden zijn fortuin te maken:*

Het is niet te ontkennen, dat vele vreemdelingen zich naar Java begeven, en aldaar door het bestuur worden toegelaten, hetwelk reeds eenen aanmerkelijken invloed heeft geoefend op de zamenstelling van die klasse van inwoners, die men op Java onder de benaming van Europische burgers begrijpt

Van die klasse zijn de vermogendste kooplieden, vreemdelingen:

(1) *Uitdrukkelijk*, dat er eerst stond en doorgehaald werd, schijnt men te hard gevonden te hebben

onder de voornaamste bezitters of gebruikers van gronden, telt men veel vreemden, wier rentmeesters, geneeskundigen, bedienden, en de verdere Europeanen, die zij tot hun beheer noodig achten, bij voorkeur worden gekozen uit het land van waar zij zelf herkomstig zijn; een van die grondeigenaars heeft, volgens bijzondere berigten, scholen opgerigt, waar de inlandsche kinderen een, op zich zelf, nuttig onderwijs genieten, doch hetwelk misschien niet in alle deelen geschikt zal zijn om gehechtheid aan ons bestuur voort te brengen, en eindelijk, zijn de gezaghebbers der koloniale handelsvaartuigen met weinige uitzonderingen, vreemdelingen, zoo dat deze, in waarheid, het belangrijkste gedeelte van den handel, de landbouw en de scheepvaart, reeds in hun bezit hebben.

Indien er een genoegzaam aantal onzer landgenoten of derzelver afstammelingen op Java aanwezig was, om aldaar overal te kunnen levendig houden eenen wenschelijken geest van verkleefdheid aan Nederland en Nederlandsche instellingen, dan zoude ik in eenen matigen invloed van vreemdelingen slechts de voordeelen zien, die aan elke vermeerdering van nijverheid en kapitaal, in het afgetrokkene beschouwd, niet kunnen worden betwist. Doch het is verre, dat het op Java aldus zou gesteld zijn; het getal *burgers* van Nederlandschen oorsprong, is ter naauwernood aan dat der vreemdelingen gelijk, en welligt overtreffen de laatsten de eersten in getal, zoo als zij hen reeds wat invloed en vermogen betreft, schijnen vooruit te zijn

Op Java heeft alzoo geene ineensmelting der vreemden, onder de Nederlanders, maar, welligt het omgekeerde, plaats; het gros der Europische burgers schijnt slechts in eene zwakke betrekking tot Nederland te staan, en in stede dat de vreemden langzamerhand hunne voorkeur voor vreemde instellingen verliezen en eene toenadering tot den Nederlandschen aard ondervinden zouden, doen zij de eigenlijke kinderen van den moederstaat van lieverlede, hunne nationaliteit verliezen.

Het zal te dezer gelegenheid niet noodig zijn, stil te staan, bij den invloed, die deze gesteldheid van zaken, noodwendig, moet oefenen, op het vertier van vreemde goederen en het verdringen der Nederlandsche fabrikaten: ik zal dus kunnen overgaan tot de gevolgtrekking, dat het voorzeker niet voor doelmatig kan worden gehouden, om aan Nederlanders in het vertrekken naar Java, meerdere moeijelijkheden, dan vreemden te doen ondervinden, maar dat het, omgekeerd, wenschelijk is, bij onze eigene landgenoten de neiging om naar Java te vertrekken, te zien aanwakkeren.

Bij het uiten van dit gevoelen, blijft in deszelfs geheel, de vrage of men, al dan niet, eene Europische colonisatie op Java behoort te bevorderen; want ook degenen, die deze vrage ontkennend zouden willen beslist zien, zullen de onontbeerlijkheid van eene klasse van

Europeanen voor den handel, de scheepvaart en eenige andere takken van nijverheid, moeten erkennen. Wat hier beschouwd wordt, is de doelmatigheid om te zorgen, dat deze onontbeerlijke klasse voor het meerendeel uit Nederlanders besta

De maatregel, die Uwe Excellentie, bij brief van den 20ⁿ Oct. jl N° 237, in overweging geeft, schijnt juist eene tegenovergestelde werking te zullen hebben — want, terwijl de Nederlander, naar aanleiding van dat voorstel, zoude moeten aantoonen, eene zekerheid van vooruitzigten, die bijna nimmer bestaat bij degenen, die hun geluk in andere landen gaan beproeven — is de vreemdeling als niet ten laste van het Gouvernement kunnende komen, van dat moeijelijke bewijs ontheven en zoo hetzelve al van hem gevorderd werd, zoude hij, bij den gestadigen aanwas eener vreemde en vermogende burgerklasse, meer en meer boven den Nederlander in staat geraken, te bewijzen, dat hij vooruitzigten heeft, om op Java een bestaan te zullen vinden, en terwijl eindelijk den Nederlandschen schipper verboden is, en in meer dan een opzigt, en onder anderen, tot handhaving der wet op de nationale landmilitie, verboden behoort te blijven, om menschen, zonder paspoort van dit Ministerie, mede te nemen, is het den vreemden schipper onverlet, om zulks uit andere landen te doen.

Al konden dus de voorgedragen bepalingen, voor zoo veel het vertrek naar Java betreft, evenzeer op de vreemden, als op de Nederlanders worden toepasselijk gemaakt, zouden dezelve het zwaarst op de laatstgemelden drukken, en, bij de bestaande onmogelijkheid om dit te bewerkstelligen, zouden dezelve slechts worden, eene hinderpaal te meer tegen de vestiging van Nederlanders op Java, en tegen het nationaliseren van de Europische burgerklasse aldaar.

Ik moet dus bedenking maken, om het door Uwe Excellentie voorgedragen middel in werking te brengen, tot dat ik eene meerdere overtuiging van deszelfs doelmatigheid zal hebben verkregen. — Intusschen zal aan alle verzoekers om paspoorten worden onder het oog gebragt, dat zij, naar aanleiding van 's Konings besluit van den 4^{den} Maart jl. N° 110 (aan Uwe Excellentie bekend geworden, door mijnen brief van den 10ⁿ daaraanvolgende N° $^{1}/_{45}$) [1] op geene bevordering als ambtenaar te hoopen hebben; in de paspoorten zal worden uitgedrukt, dat zij kennis hebben gedragen van de noodzakelijkheid die hen in Indië zal wachten, om zonder de hulp van het Gouvernement een bestaan te vinden — en de Indische Regering, zal van haren kant inzien, dat het geenzins zoude stroken met 's Konings begeerte ten aanzien der besparing van alle onnoodige uitgaven, zoo aan de aankomenden eenen onderstand uit 's Rijks schatkist

(1) Zie bl. 99 noot 1

werd verschaft, die zoo ligtelijk kan ontaarden in eene schadelijke gelegenheid, om zonder eigen vlijt, het onderhoud te vinden.

Het Indisch bestuur zal het intusschen in deszelfs hand hebben, om den te grooten toevloed van vreemdelingen door eene doelmatige toepassing van de bestaande verordeningen, te matigen, in afwachting van de eindelijke beslissing des Konings, zoo omtrent die verordeningen, als omtrent al wat daarmede in verband staat

Bijlage XI, behoorende bij bl. 257, noot 1: De eerste brief d.d. 23 Juni 1824 Nº 47/116 van minister Elout aan den Gouv.-Gen. tegen den door dezen bevolen maatregel betrekkelijk *de intrekking van de Landverhuur in de Vorstenlanden:*

Bij dit Ministerie zijn successivelijk ontvangen Uwer Excellentie's missives van den 17 Julij 1822 Nº 154 en 20 Mei 1823 Nº 100, bevattende eene breedvoerige ontwikkeling van het stelsel, hetwelk de Hooge Indische Regering heeft vermeend te moeten omhelzen met opzigt tot het tijdelijk verblijf, de inwoning en het reizen van Europeanen in Nederlandsch Indië en het bezit van grondeigendom door die klasse van personen, en eindelijk nog eene missive van den 4 Junij 1823 Nº 1151, houdende mededeeling van de maatregelen door de Indische Regering genomen ten aanzien van de verhuringen van land in de Vorstenlanden van Java aan Europeanen en anderen, geene Javanen zijnde.

De zaken in die brieven en derzelver talrijke bijlagen vervat, vorderen eene rijper overweging dan ik daaraan heb kunnen geven, in den korten tijd, die sedert mijne plaatsing aan het hoofd van dit Ministerie is verloopen. — Intusschen is het mij reeds bij de eerste lezing van die stukken voorgekomen, dat de achteruitwerkende kracht, die aan de publikatie van den 6 Mei 1823 is gegeven, de aanleiding kan worden tot een aantal vorderingen en reclames, waarvan dan ook reeds een voorbeeld bestaat, daar zekere *Medard Joseph Louis*, huurder van de dessa *Mlambong* daaromtrent bij den Koning zijne bezwaren heeft ingebragt; dat, al werd ook op de volledigste wijze bewezen, dat de verhuurders zich in die mate aan de overtreding van bestaande en bekende wetsbepalingen hebben schuldig gemaakt, dat hen de vergoedingen, die de huurders van hen zouden kunnen vorderen, naar billijkheid incumbeerden, het dan nog uit hoofde van hunne bekende penurie, voor hen onmogelijk zoude zijn, aan die vorderingen te voldoen; dat zulks nog te minder zal geschieden, omdat het Gouvernement niet onduidelijk hebbende laten blijken, hen daaromtrent de behulpzame hand te willen bieden, het daarvoor mag gehouden worden, dat zij het, in deze, geheel en al op het Gouvernement zullen laten aankomen, en dat, eindelijk, door den Resident

van Soerakarta aan Zijne Hoogheid den Soesoehoenan is te kennen gegeven (zie secrete missive van dien Ambtenaar d.d. 8 April 1823 l^t C) dat het Gouvernement de aangelegde koffijtuinen niet onder eigen administratie zal nemen, en het alzoo te vrezen is, dat de bron, die eigenlijk de eventuële schadeloosstellingen behoorde op te leveren, onder het slordige en onverschillige beheer der Javaansche Grooten geheel zal opdroogen, en die schadeloosstellingen op de eene of andere wijze zullen komen ten bezwaar van de koloniale kas.

De ongunstige resultaten die, in de laatste jaren, de vergelijking der Indische inkomsten met de uitgaven van allerlei aard, heeft opgeleverd, hebben bij den Koning eene teleurstelling veroorzaakt, die (ik wil dit voor Uwe Excellentie niet ontveinzen) Hoogstdenzelven geenzins stemt om een gunstig oordeel te vellen over maatregelen, die nieuwe uitgaven kunnen na zich slepen; en daar in het onderwerpelijke geval die uitgaven bijna onvermijdelijk schijnen, vermits het zeer twijffelachtig voorkomt of men de huurders met geringe schadevergoedingen zal kunnen afwijzen, en of men, billijkerwijs, de verhuurders eenig verlies zal kunnen laten lijden, ten gevolge van daden welke zij zonder eenig bezef van overtreding of strafbaarheid schijnen te hebben begaan, zoo geloof ik geheel overeenkomstig met 's Konings bedoelingen te handelen, door Uwe Excellentie met de scheepsgelegenheid, die zich nu opdoet, deze voorloopige mededeeling te doen, in de hoop dat daarvan het gevolg zal zijn, dat door de Indische Regering de eene of andere maatregel zal worden genomen, die de middelen verschaffen om, zoo wel de, in vele opzigten, beklagenswaardige *huurders* op eene billijke wijze te vrede te stellen, als om het Gouvernement en de *verhuurders* tevens, buiten eenige schade te houden.

Wat die maatregel zoude behooren te zijn, is niet wel hier met stelligheid te bepalen, vooral daar Uwe Excellentie's missive van den 3^n Junij 1823, N° 115^3, het als zeker, immers als hoogstwaarschijnlijk stelt *dat eer deze zaak hare volle beslag krijge het Gouvernement in het geval zal komen om nadere dispositien te moeten nemen, welke door de omstandigheden zullen worden geprovoceerd*', en die bepaling is ook te minder noodig, daar de verscheidenheid van middelen, die hier, behoudens de boven aangehaalde beginzelen, ter keuze van de Indische Regering staan, niet groot is. De instandhouding der aangevangen kultures, als de bron waaruit alle schadeloosstelling zal moeten voortvloeijen, en tevens als het behoedmiddel tegen alle overdreven vorderingen, ziedaar de naauwe kring, waarin de bedoelde maatregel zal moeten worden genomen.

Bijzondere gerugten maken melding van nadere uitstellen, die door de Indische Regering zouden zijn verleend, met opzigt tot de bij publikatie van den 6 Mei 1823 bepaalde expiratie der geabrogeerde contracten, aangenaam zoude het mij zijn dezelve bevestigd te zien.

daar het voegzaamst schijnt die adminiatie voor eenen redelijken tijd, in elk geval te bepalen, en bij wijze van speciale vergunning, te laten aan de huurders zelf, waardoor dan ook het best zullen worden opgeruimd, de ten deele gegronde bezwaren, die tegen de achteruitwerkende kracht der publikatie van 6 Mei 1823 kunnen worden in het midden gebragt.

Mogten deze gerugten niet bewaarheid worden, zal de Indische Regering op eene andere wijze voor de instandhouding der begonnen kultures kunnen zorgen, hetzij door de verhuurde landen onder eigen administratie te nemen, hetzij, door met vermijding van alle ostensibele bemoeijing, daaromtrent bevelen te laten geven aan de Rijksbestierders, en op de behoorlijke uitvoering van dezelve te doen letten

BIJLAGE XII, behoorende bij bl. 261, noot 1: Twee particuliere brieven uit Holland d.d. 17 November 1825 en 29 September 1826 van Nahuijs aan generaal De Kock *over Nahuijs' verhouding tot den landheer Bouwens en over eenige andere onderwerpen* (1):

Amsterdam, 17 November 1825.

Zeer Geachte Generaal!

Dank, duizend dank, geeerde Vriend voor Uwe regt hartelijke letteren van den 10de Junij dezes jaars, mij eergisteren ter hand gekomen.

Uw schrijven stelt mij in staat mij te verantwoorden op eene beschuldiging en smet, mij door de grootste ondankbaarheid en vuilste laster aangewreven.

Ik zal dadelijk met deze verantwoording beginnen met die openhartigheid, en waarheid, welke de aard dezer zaak, en vooral een vriend vorderen.

Het is U Hoog Geachte Generaal bekend, want ik heb daarvan voor U nooit een geheim gemaakt, dat ik gedurende mijn verblijf op Java onderscheidene malen om groot geld gespeeld heb, doch nimmer met anderen als fatsoenlijke lieden, gelijk de Heeren Baron L. v. P, B. en J. (2) of de zoodanige, welke ik daarvoor hield, als de Heer Bouwens van der Boyen welke helaas door zijn gedrag en daden toont, niet onder die classe van fatsoenlijke menschen te gehooren. Dat daar, waar om grof geld gespeeld wordt, ook grof kan verloren worden, is eene zaak, welke van zelve spreekt, en welke ik met meer anderen ondervonden heb. Op deze wijze toch verloor ik in den tijd

(1) Ik zie dat de brief-schrijver teekent *Nahuys*, alzoo niet *Nahuys*, gelijk ik deed drukken

(2) Bedoeld worden met de beide eerste namen *Lawick van Pabst* en *Beer*; den *J.* durf ik echter niet aan te geven.

van eenige maanden een aanzienlijk bedragen aan den Heer Beer te Samarang, en op gelijke manier won ik weder daarentegen een nog aanzienlijker som van den H[r] Bouwens van der Boyen

Indien ik na dit verlies, en deze winst den Heer Beer betaald, en van den Heer Bouwens betaling gevorderd had, zoude, gelove ik, niemand regt gehad hebben mijn gedrag te berispen, want ik zoude dus doende gevolgd hebben dat geene, wat regt en billijkheid in het spel voorschrijven, doch ik deed zulks geenzins, en vergenoegde mij slechts met de betaling door den H[r] Bouwens van mijne schuld aan den Heer Beer, hem geheel kwijtscheldende eene som van twaalf duizend Spaansche matten, of bijkans dertigduizend guldens (1).

Zie daar deze zaak U zoo kortelijk, en eenvoudig voorgesteld en opengelegd, als U in staat zal stellen mijne handelingen naar waarde te beoordeelen.

Wat aanbelangt het voorbrengen van mijne particuliere brieven door den H[r] Bouwens aan den Gouverneur Generaal met het edel voornemen om mij te benadeelen (2), over den aard dezer handeling zal ik geene woorden verspillen, maar opzigtelijk de zaak zelve aanteekenen: dat ik volmondig bekenne gedurende den tijd, door mij op Java doorgebragt nadat ik mijne Residentie Djocjocarta had overgegeven, verscheidene malen factuurtjes van goederen te hebben gekocht, welke ik *niet zelve*, maar *door anderen*, en meestal op publieke vendutien, als te Batavia door den Heer Gevers, te Samarang door den Heer Beer, en te Djocjo door den Heer Dietrée heb laten verkopen (3)

Ook wil ik niet ontkennen misschien den H[r] Bouwens te hebben aangeraden, of verzocht een factuurtje spiegels van mij bij den Heer Gevers over te nemen, doch ik gelove wel te weten, dat hij dezelve niet heeft gekocht.

Ik meen ook U in dien tijd wel te hebben medegedeeld, dat, daar ik van zijne Excellentie den Gouverneur Generaal bij mijn verlof niet had mogen bekomen eene gedeeltelijke toelage van mijn Residents tractement, waarmede de Residenten de Salis en Hardy, en alle anderen verlof hebbende ambtenaren zijn begunstigd geworden (4), ik wel trachten zoude mij door mijne kennis en speculatien een eerlijk bestaan te bezorgen.

Ofschoon ik niet twijfel of U zal wel aan het bovenstaande verhaal alle mogelijke geloof slaan, bidde ik U echter om tot *mijne* en *Uwe*

(1) Speelschulden, zoude ik vermeenen, worden niet geëndosseerd. Bouwens had al heel weinig aan overdracht op Beer, als deze niet betaalde!

(2) Zie hierover den volgenden brief Wat een gescharrel!

(3) Toen Nahuijs in 1822 als resident aftrad, ontving hij niets meer uit 's lands kas, terwijl hij eerst een klein jaar later in 1823 naar Europa ging In dien tijd 1822-1823 trachtte hij met handeldrijven nog iets te verdienen.

(4) Verg noot 1, bl. 89.

satisfactie (want een vriend wordt dunkt mij ook eenigzins gecompromitteerd door het slecht gedrag van zijn Vriend) [1] den Hr Bouwens in persoon voor U te laten komen, en de volgende kleine vraagpunten ter beantwoording voor te stellen:

1. Heeft de Hr Bouwens van der Boyen niet gedurende een jaar en langer met alle zijne domestieken gratis genoten kost en inwooning bij den Hr Nahuijs?
2. Heeft de Hr B. bij aankomst te Souracarta van den Heer Nahuijs niet ten geschenk ontvangen een fraai rijpaard?
3. Is het niet aan den raad en hulp van den Hr N. dat de Hr B. zijn kostbaar landgoed te danken heeft [2], en daarna nog een maandelijksch inkomen van het Gouvernement?
4. Was dat landgoed, door den Hr B. gepacht, niet in het jaar 1823 zoodanig in waarde voor hem toegenomen, dat de helft van hetzelve door den Hr B. op $ 25 000 begroot werd met welke som ook de Hr Shand, zijn deelgenoot in die pacht daarvan is uitgekocht geworden [3]?
5. Heeft niet de Hr N. na eene aanzienlijke somma gelds van den Hr B. gewonnen te hebben, aan denzelven Sp. Matten twaalf duizend kwijtschelding gedaan, en zich vergenoegd dat de Hr B aan den Heer Beer te Samarang zoude voldoen zoodanig bedragen als N. aan dien Heer vroeger verloren had, en heeft N. alzoo wel een penning van het van den Hr B. gewonnene in zijn zak gestoken?
6. Heeft de Hr B na dit geschenk van Sp M. 12.000 genoten te hebben, niet de indelicatesse gehad van eenige honderde Sp. Matten van den Hr N. te ontvangen, welke laatstgemelde later verloren had?
7. Welke zijn de goederen welke de Hr B. van den Hr N gekocht heeft? wanneer, voor welke prijzen ieder afzonderlijk, en bij publieke of private verkoop?
8. Heeft niet de Hr N. den Hr B. den bijzondere dienst gedaan van voor hem bij de Heeren Macquoid Davidson & Co borg te blijven voor eene schuld van vijfduizend Sp. Matten?
9. Herinnert de Hr B zich ook van nog kort voor het vertrek van den Hr N. van Java aan denzelven aangeboden te hebben (het welk echter door hem is afgeslagen) eenige duizende koffijboomen, of een klein deel in zijne plantagie, uit hoofde zoo als de Hr B. toen zeide, dat hij zoo veele verpligtingen aan den zelven had, en heeft de Hr B. in zijne laatste brieven nog niet weder schriftelijk

[1] Over het *g[illegible]* in die dagen, zie *Van de Graaff-Brieven*, dl I. bl 4-5

[2] [illegible]

[3] Verg. noot 1 op bl. 251

van die groote dankbaarheid, die nimmer als met zijn leven een einde zoude nemen, melding gemaakt? —

Over de waarde van onze overwinningen, zoo dúúr ten kosten van veel bloed, groote schatten gelds en welligt ook van onze goede naam in de Indiesche zeeën behaald, denk ik met U eenstemmig.

Wanneer ik bedenke, dat wij, eenige kleine opstanden in het Cheribonsche uitgezondert, welke niet door den militaire arm, maar door politieke maatregelen zijn gestild geworden, in de jaren 1805, 6 en 7 op alle onze bezittingen in den Indiesche Archipel, rust en vrede hebben weten te behouden, ofschoon wij op die alle te samen, Java daar buiten gesloten, geene vijf honderd Europesche soldaten konden in de wapenen brengen, terwijl daarenboven de Engelsche onze vijanden openlijk alles aanwendden om de Inlandsche bevolking tegen ons op te zetten, waartoe ook bijzonder geschikt was de verarmde, en ongelukkige staat dier eilanden, door blockade van alle handel ontbloot en welke daardoor onze onmagt en der Engelschen overmagt zoo naakt werd voor oogen gelegd, en dat wij nù in minder dan tien jaren op alle die zelfde possessiën den oorlogsvlag hebben zien wapperen en het bloed der onze en der Inlanders stroomen, besluite ik dat deze bedroefde staat van zaken niet geheel buiten onzen schuld ligt, ja zelfs in eenige gevallen, gelijk ik zoude vermenen te kunnen bewijzen, aan onze eige onvoorzigtige maatregelen is toe te wijten. Heeft niet Waarde Generaal weder eene ongelukkige proefneming van door mij afgeradene belastingen in het Sumatrasche de bevolking der Maleiers tegen ons opgeruid? Waarom volgen wij niet liever het voorzigtig voorbeeld van onze voorzaten, die bij hunne eerste komst in de Indiesche zeeën de aan hún vreemde en nieuwe Inlandsche natien niet door het opleggen van belastingen tegen zich hebben opgezet, maar door het beloven en geven van voordelen aan zich verbonden hebben?

Gelijke handelingen jegens de Inlanders van de binnenlanden van Sumatra, welke slechts sedert korte jaren onze onderdanen zijn geworden, zullen buiten twijfel gelijke goede gevolgen opleveren.

De brief, welke U zegt mij door den Heer Palmer te hebben toegezonden, is mij niet geworden.

Ik hoop dat U gelukkiger zult zijn geweest met den ontvangst der boeken en andere kleine artikelen door mij voor U en mevrouw de Kock van Bengalen afgescheept.

Met mijne verzekeringen van respect en hoogachting aan Uwe huisvrouw, heb ik de eer mij te noemen

Uwen altoos dankbaren en trouwen Vriend

Nahuijs.

P.S. Van den Heer Tiedeman vernam ik, dat het Indiesch bestuur

geweigerd heeft de bevelen van den Minister van Kolonien op te volgen en gestand te doen eene overeenkomst tusschen het Ministerie en de Handelmaatschappij getroffen (1). — Gelijke handeling veroorloofde zich een Gouverneur Daendels, doch de schade daardoor veroorzaakt werd door een regtvaardig Koning vergoed (2). Deze zaak moet waarlijk verwondering baren, maar minder, wanneer men bedenkt, dat reeds vroeger aan een besluit van Zijne Majesteit opzigtelijk den Hr de Wilde geene executie is gegeven, en deze op zich zelve reeds zoo harde en gewaagde maatregel daar en boven nog is verzwaard geworden door de oneerbiedigste bewoordingen, aan ieder in de Kolonie bekend geworden, welke dat besluit in zoo een ongunstig daglicht stelden, als ware het zelve geschikt om den finantieelen staat van Java geheel en al te bederven. — C'est le premier pas qui coute (3).

Uit dit schrijven blijkt o.a. dat Bouwens aan den gouv.-gen. Van der Capellen ter hand had gesteld brieven, die Nahuijs zouden kunnen tot last zijn. — Hierover schrijft Nahuijs nog aan De Kock d.d. 29 September 1826 uit Valkenburg bij Maastricht, waar hij tot zijn genoegen een verblijfplaats gehuurd had, zonder een bepaald voornemen te hebben naar Indië terug te keeren, tot hem den Koning persoonlijk hiertoe overhaalde, gelijk ik dit reeds in mijn op bl. 277 noot 1 vermeld *Nahuijs*-artikel mededeelde. Ik laat ook dezen brief in zijn geheel volgen tot op een paar slotzinsneden na:

Het is reeds veele maanden geleden, dat ik tijding van U ontvangen, en aan U gegeven heb en dus meer dan tijd dat ik dit stilzwijgen af breke.

Gewone komplimenten en gelukwenschingen wacht U wel niet van den vriend Uwer jeugd bij het aanvaarden van Uwen hoogen post als Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indië (4).

Het is U bekend welk hartelijk broederlijk deel ik in Uw geluk en dat van Uwe familie neeme en ik speene mij derhalven maar van alle die koude pligtplegingen. Mogen Uwe ondergeschikten U met die zelfde trouw en liefde dienen als waarmede U steeds Uwe superieuren gediend heeft en moge Koning en Vaderland Uwe uitstekende diensten met dankbaarheid belonen, en God U bij dit alles zegen, en gezondheid voor U, en de Uwe schenken dan zal er niets aan Uw geluk, en aan mijner wenschen vervulling ontbreken.

(1) Zie bl. 210 v. v.

(2) Bedoeld wordt de quaestie-Polanen met in Amerika gesloten contracten.

(3) Verg. bl. 223-225

(4) Er blijkt hieruit, dat ook destijds nog niet in Nederland bekend was, dat het waarnemend landvoogdijschap weldra stond vervangen te worden door het commissariaat-generaal van Du Bus. verg. bl. 285-286

Het is intusschen wel een hoog, doch waarlijk geen rozen kussen waarop U gezeten zijt, en de staat, waarin men aan U het bestuur der Kolonie heeft overgegeven, heeft onmisbaar U meenig een' slapelozen nacht doen doorbrengen.

Lieden, die wat van de zaken af weten, houden het voor uitgemaakt dat zonder Uwe spoedige eerste afreize naar Souracarta, de boedel nog meer verbroddeld, en in de war zoude geweest zijn ([1]).

Waar zijn nu alle die wijze raadslieden, die meenden de Javanen uit hun studeer vertrek te kunnen leren kennen, en met schoone phrasen te regeren ([2]).

Tweemalen heeft de Koning mij op de audientie gevraagd of mijn hart niet weder naar Indiën trok, en 2 maal heb ik negatief geantwoord, en eenige weken geleden werdt mij eerst door den Heer de Mey van Streefkerk en daarna door den H[r] Elout bekend gemaakt, dat Z. M. gaarne zoude zien, dat ik mij voor Indiën aanbood. Ik heb ook toen dit afgekaasd, en gezegd, dat, indien het de volstrekte begeerte was, men dan maar had te bevelen, en dat ik deze bevelen onvoorwaardelijk zoude opvolgen.

Sedert heb ik er niets meer van gehoord en God geve, dat ik er niets meer van hore.

Ik kan, wanneer het Gouvernement hare guarantie gestand doet ([3]), redelijk en wel in de Zuidelijke Provintien van ons rijk in het midden van mijne familie leven; ik heb eenige niet onaargename herinneringen en daarmede stel ik mij tevreden.

Welk genoegen het mij gedaan heeft onzen waardigen en verstandigen vriend Tiedeman hier te zien, en op mijn buiten bij mij te hebben, zult U welligt U kunnen voorstellen. De schoonheid en goedkoopte van het land, waar ik mij bevinde, overtreft alle denkbeeld.

Ik heb Z.E. den oud Gouv. Gen. verscheidene malen ontmoet en eenmaal heb ik eene audientie bij Z.ED. bekomen, welke ik verzocht had tot opklaring van verscheidene zaken

Met niet weinig bevreemding scheen Z.E. van mij te horen, dat ik zelve den Koning met de beschuldigingen van Bouwens had bekend gemaakt, en dat de particuliere brieven met zoo veel moeite door den

(1) Verg. bl. 280 v v

(2) Dit doelt natuurlijk op Van de Graaff. Opmerkelijk, dat Van der Capellen in een particulieren brief d d 2 Augustus 1825 aan de Kock schrijft over eene beschouwing van Van de Graaff betrekkelijk maatregelen in Soeracarta genomen door resident Mac Gillavry: „Ik deel *niet* de beoordeeling van den heer v. d G in nevensgaanden brief omtrent Mac Gillavry. Mij dunkt dat hij wel gehandeld heeft. Men bedriegt zich dikwijls, wanneer men zulke moeijelijke omstandigheden van zijne schrijftafel beoordeelt." Rijksarchief

(3) Bedoeld wordt de toezending om schadeloos te stellen voor de intrekking der huurlanden

Baron verzameld, als stukken van geene aangelegenheid door Z. M. en den Minister van Maanen waren op zijde gelegd [1].

Den omstandigen brief aan U door mij over die zaak geschreven, heeft Zijne Majesteit wel van mij willen lezen.

Met den Heer Baud heb ik veelmalen over U gesproken, en het is mij steeds voorgekomen, dat die Heer U zeer is toegedaan, en dat U veel nut van denzelven kunt trekken, indien U met hem in correspondentie blijft.

Had de Hr V. d. C. minder het oor geleend aan den Hr V. d. G. en zich meer ten nutte gemaakt de wenken van den Hr Baud, was het voor Z.E. beter geweest [2].

Zoo wel de Minister van Kolonien, als de oud Gouv. Gen. zelve heeft mij verklaard, dat de zaken van Djocjo nimmer zoodanigen ongelukkigen keer zouden genomen hebben, indien ik mij als Resident in de Vorstenlanden bevonden had. Het is ook vrij wat gemakkelijker een opstand te voorkomen, dan eenmaal uitgebarsten zijnde te dempen.

Ik heb mijne gedachten over de waarschijnlijke oorzaken van dien opstand ten papiere gebragt, en dezelve niet alleen den Minister, maar ook den oud Gouverneur Generaal ten lecture gegeven, en men doet mij de eer van te geloven, dat ik in veele opzigten niet misgetast heb. Zijne Majesteit is daarmede ook bekend geworden, en Tiedeman heeft dit stuk gezien, en daar in veel waarheid gevonden.

Dat ik de ongelukkige uitkomst van zaken niet aan eene enkele, maar aan verscheidene ongelukkiglijk te zamen lopende oorzaken en omstandigheden toeschrijve, zult U ligtelijk bevroeden.

Indien U zonder veel moeite in de gelegenheid mogt zijn, mij eenige Hindoesche kopere, of steenen beelden toe te zenden, of wapenen, zal U mij zeer verplitgen Ik heb eene kleine verzameling van Inlandsche wapenen, steenen beelden, kopere afgoden, en Ambongsche schulpen, en ik wenschte dezelve gaarne van tijd tot tijd met eenige voorwerpen verrijkt te zien.

BIJLAGE XIII, behoorende bij bl. 276, noot 3: Advies van resident Nahuijs d.d. Februari 1821 *tegen het ontnemen van grond aan den*

[1] Bouwens zou, volgens Prof. Blok, betrokken zijn geweest in de plannen der Fransche samenzweerders om den prins van Oranje, later koning Willem II, op den Franschen troon te plaatsen; hij werd op instigatie van minister Van Maanen naar Indië gezonden: zie de voorlaatste bladzijde van het in noot 1 bl 261 vermeld artikel *Twee politieke ballingen* Vandaar, denk ik, de bemoeiingen van den Koning en van den minister Van Maanen met eene aangelegenheid, die, zou men anders zeggen, buiten hunne belangstelling moest liggen

[2] Over Baud versus Van de Graaff zie *Brieven-Van de Graaff*, dl I, bl 173-174 Ik opper daar het vermoeden, dat algemeene secretaris Baud naar Holland ging, ontevreden over den toenemenden invloed van Van de Graaff

soesoehoenan van Soerakarta en *het instemmend antwoord d.d. 10 Maart d.a.v. van den heer Van der Capellen.*

a. Brief van den heer Nahuijs aan den Algemeenen Secretaris J. C. Baud te Batavia:

Souracarta, den 19^{en} Februarij 1821.

Ik heb de eer gehad te ontvangen, UEDGstr's letteren van den 10^{n} dezer, en daaruit te zien, dat het door mij in naam des Soesoehoenangs van Souracarta aan het Gouvernement gedaan verzoek, om Zijne Hoogheid van wege den Lande een voorschot te doen van Sp. Mat. 80.000 ter afdoening van de vele nagelaten schulden van zijn overleden vader, bij Zijne Excellentie den wensch verlevendigd heeft om de streken lands welke gelegen zijn, tusschen de Kadoe, Pekalongang, Tagal en Cheribon en eene schadelijke afscheiding tusschen die Residentien daar stellen, in eigendom te verkrijgen.

Weshalven het dan ook het verlangen van Zijne Excellentie was, dat ik op eene *voorzigtige wijze de gevoelens van den Keizer zoude polsen, en onderzoeken, of welligt Zijne Hoogheid niet zoude genegen zijn, om de bedoelde stukken gronds, tegen eene billijke waardering af te staan.*

Het is geensins om te ontduiken een mij opgelegden last, maar alleenlijk ter vermijding van een' onnoodigen, misschien wel nadeeligen stap, dat ik de vrijheid neem UWEg. te verzoeken om mijne verzekering en overtuiging, uit ondervinding geresulteerd, voor waarheid te willen aannemen, en alzoo te geloven, dat ik de gevoelens van den Keizer, opzigtelijk het afstaan van zoo vele streken lands aan het Gouvernement, en het daardoor verkleinen van zijn Rijk, zoo wel kenne, dat ik niet behoeve daaromtrent een opzettelijk onderzoek te doen.

Ik ontveinze UWEgestr. ook niet, dat ik in eene zaak van zoodanig gewigt, zonder ontvangen instructiën hoedanig verder te handelen, ingevalle bij dat onderzoek bleek, dat de Keizer tot eene vrijwillige afstand ongenegen was, zeer verlegen ben.

Ik durve UEDG. daarentegen wel verklaren, dat bij mij de morele overtuiging bestaat, dat de Soesoehoenang, ofschoon door de schulden van zijnen vader voor het oogenblik eenigzins in verlegenheid gebragt, liever in het geheel van alle geldelijke hulp zal afzien, ja! wat meer is, eerder zich zou verbinden, om in tien jaren Spsch. mat 100.000 om niet ten geschenke aan ons Gouvernement te betalen, dan deze zoo vruchtbare en rijke gronden aan ons, tegen de dubbel geschatte waarde af te geven.

Niets hoegenaamd als alleen onvermogen, om eene met het Gouvernement gecontracteerde schuld af te lossen, zoude Zijne Hoogheid kunnen bewegen, om schoorvoetend een klein stukje grond,

maar geene kostbare en volkrijke districten, in eigendom af te staan.

Ik schroom niet om deze mijne geuitte gevoelens onderworpen te zien, aan het oordeel van een ieder, die maar eenigzins in de gelegenheid geweest is, om door opmerking en omgang, met de denkbeelden van de Vorsten bekend te worden.

Menigmalen althans zijn dezelve aan mij gebleken en opengelegd, zoo dikwijls als ik met hun, over hedendaagsche en vorige tijden, voornamelijk over die van het bestuur van Zijne Excellentie den Gouverneur Generaal Daendels, zoo wel als van de Engelschen te spreken kwam.

Het afgeven (door hen met den naam van *aftrekken* bestempeld), van zoo vele districten, onder verschillende voorwendsels, word dan altoos aangehaald, als het kenmerk van ongelukkige dagen, en niet zelden werd dan ook melding gemaakt van de plegtige beloften, van den buitengewoon afgezant aan de hoven, den heer van Ysseldijk, en het vertrouwen daarop

Al dit boven medegedeelde heeft geene bedoeling om Zijne Excellentie den heer Gouverneur Generaal van hoogstdeszelfs wenschen, ten opzigte van de aaneentrekking van eenige streken Vorsten Grondgebied af te brengen: maar is meer door mij ter neder gesteld, om Zijne Excellentie met de bestaande gevoelens der Vorsten, omtrent dit punt bekend te maken, want men zal mij ten alle tijden bereid vinden, en het zal mij steeds strekken tot eene aangename en vereerende pligt, om te worden gebruikt tot het helpen in stand brengen, van alle die nuttige en gewigtige zaken, welke in het groote plan van het Gouvernement liggen, ofschoon ik ook met den eersten oog opslag niet alle de doelmatigheid van de zelve moge inzien, hetwelk, in aanmerking genomen, het standpunt waarop ik mij geplaatst vinde, slechts een gedeelte en niet het geheel van de Javasche aangelegenheden, en huishouding overziende, niet te verwonderen is.

Trouwens het ligt immers in de rede, en in den aard van de betrekking van Resident van de Hoven, dat hij veel meer, dan eenig ander ondergeschikt ambtenaar van dit eiland, voor de instandhouding van de rust van Java bezorgd is, al dat geene zorgvuldig vermijdende, wat tot verstoring van dezelve zoude kunnen aanleiding geven, en zich hoofdzakelijk toe te leggen, om de inkomsten van Zijne Residentie, welke het Gouvernement ten deel vallen, te vermeerderen.

De bij mij bestaande overtuiging, dat in het algemeen zeer weinig staat is te maken, op de duurzaamheid van de rust, en lijdelijke gehoorzaamheid van eene overwonnen Inlandsche bevolking en dat het minste vonkje van misnoegdheid door kwalijk gezinden aangeblazen, kan strekken om een geheel land in vuur en vlam te zetten, zoo als helaas! de weinig verwachte keer van zaken te Amboina voor vier jaren en te Palembang voor twee jaren bewezen heeft, en vroeger

onder de regering van den Gouverneur Generaal Daendels, door de langdurige en kostbare onlusten van Bantam, Cheribon en de Vorsten-Landen, is aan den dag gelegd, zoude mij voor mij zelven huiverig maken, om, ten zij in hooge noodzakelijkheid mijne stem te geven, tot het afvorderen van Landen van den Keizer of Sultan, vooral in een ogenblik dat onze zaken te Palembang nog niet tot een gelukkig besluit zijn gebragt, en dat ons Gouvernement de inkomsten der Vorsten-Landen thans zoo hoog gestegen, als zij te voren nimmer geweest zijn, en die bij de minste onlusten tot niet keren, zoo zeer benoodigd heeft.

Ik houde het tevens voor eene zekere waarheid, dat de standvastige aankleving van het beginsel van verhouding met de Inlandsche Vorsten, zoodanig als door Zijne Excellentie den Heere Gouverneur Generaal van het begin zijner regering tot heden toe is in acht genomen, het juiste en meest geschikte middel is, om de Inlandsche Grooten, wier invloed op de bevolking of den gemeenen man, nog vrij aanmerkelijk is, meer en meer aan ons te verbinden, terwijl daarentegen door eene afwijking van dit geruststellend beginsel, alle waarborg tegen verdere en meerdere eisschen, voor hun verloren is, en zij daardoor kunnen gebragt worden, in een' staat van onzekerheid en ongerustheid, welke voor onze belangen zeer schadelijk is.

Eerst dan, gelove ik, zal men met eenige gerustheid eene andere politiek, eene andere houding met de vorsten van Java kunnen aannemen, wanneer hun invloed op den Inlander niet meer zoo groot is, en de gemene Javaan, aan de billijkere en zachtere behandeling van den Europeaan gewoon geworden, uit besef van belang, zijne Inlandsche hoofden zal afvallig worden.

Tot welk gewenscht einde, hij naar mijne gevoelens zal gebragt worden, wanneer de cultuur der Vorsten-gronden door Europesche nijverheid en kapitaal meer veld heeft gewonnen: eene culture welke de inkomsten dezer Landen, zoo aanmerkelijk verhoogende, het Gouvernement bovendien nog in staat zal stellen, om met meer kracht, en door opoffering van geld, haar veranderd systeem door te zetten, en tot stand te brengen, waartoe de vele établissementen van Europesche Cultivateurs niet weinig zullen bijdragen, daar zij de magt van het Gouvernement ondersteunen en schragen, en die van de Vorsten verdeelen en klein maken ([1]).

Ik heb het geacht van mijnen pligt te zijn, om UEDG. mijne gevoelens over het afvragen van Vorstelijk Land in het algemeen bekend te maken, ten overvloede hier nogmaals bij herhalende, dat ik de zaak slechts uit één oogpunt kunnende beschouwen, mijzelven met be-

([1]) Tegenover deze zoo geheel juiste meening stond die van Van de Graaff-Meylan: zie bl. 279

kwaam noch bevoegd ken, om te oordeelen hoe gebiedend de noodzakelijkheid moge zijn om tot daarstelling van eene goede Policie in de residentiën Kadoe, Pekalongang, Tagal, en Cheribon, zoo vele stroken Vorsten-Land bij dezelve te voegen.

Het zal nu verder mijne zaak zijn, om UEDG. naar mijn beste weten aan te wijzen, die voorbereidende middelen, welke ik het meest geschikt beschouwe ter bevordering van de wenschen van Zijne Excellentie den Gouverneur Generaal, en ter bekoming der bedoelde Landen.

Nadat door het Gouvernement bepaaldelijk zal zijn uitgemaakt, welke stroken lands hetzelve verlangd in bezit te nemen, zal het eerste werk van den resident behoren te zijn, om de Vorsten, met den vinger op de kaart van Java aan te toonen, de groote noodzakelijkheid, om tot bevordering van eene goede policie, aan welke de Keizer en Sultan niet minder gelegen is, dan het Nederlandsch Gouvernement zelve, de Landen, welke in de strandresidentiën geënclaveerd, en ingesloten liggen aan ons te trekken, en hen verder bekend makende, dat hierdoor bij het Nederlandsch Gouvernement de wil ontstaan is om deze geënclaveerde gronden volgens billijke waardeering, aan zich te trekken, het geheel aan de keuze der vorsten overlatende, om het zij in eenmaal de geschatte waarde van het afgegeven land te ontvangen, dan wel daarvan eene billijke verhooging, bij hunne jaarlijksche toelagen te ontvangen, hen wijders ook voor ogen houdende, dat het arrondisseren van Gouvernements Landen, naar aanleiding van het 20e Artikel van het contract of tractaat van 1812, zoo wel is dienende tot voordeel van 's Keizers en Sultans Landen, als tot dat van ons zelven, en dat inzonderheid de Keizer daardoor zal gebragt worden uit de geldelijke verlegenheid, waarin de schulden van zijn overleden vader zijne Hoogheid geleid hebben.

Eindelijk geloof ik, dat eene goede en voorzigtige politiek vordert, dat wanneer wij, gelijk hier plaats vindt, in de noodzakelijkheid gebragt zijn, om de Vorsten van Java eenig misnoegen en ongerustheid te geven, wij trachten moeten dit misnoegen, deze ongerustheid, zoo weinig mogelijk algemeen te maken, maar daarentegen beproeven die geenen, welke een contra poids tegen den Keizer en Sultan kunnen zijn, naauwer en sterker aan ons te verpligten, en aan onze belangens te verbinden.

Dit contra poids is te Souracarta de prins Prang Wedono, en des Keizers halve en echte broeder Pangerang Porboio.

En te Djocjocarta, alwaar de invloed en vrees voor Prang Wedono ook zeer groot is, de prins Paku alam.

De eerst genoemde, naar mijn oordeel, een man die meer dan eenig Inlander, de ware krijgsmanseer bezit, en dezelve stelt boven alle schatten, voor welke hij algemeen onverschillig is, die trouw met

trouw, openhartigheid met openhartigheid, weldaden met weldaden en dankbaarheid beloont, zal met weinig moeite nog naauwer aan ons Gouvernement te verbinden zijn, in een ogenblik dat deze prins van het zelve pecuniëel hulp gevraagd heeft, en dat wij in de gelegenheid zijn, om bij het terug keren van zijn detachement van Banca, hem een vereerend blijk van goedkeuring te geven, voor zijnen betoonden goeden wil, om ons ook buiten Java met zijne troepen ten dienst te staan, het geen voor Javanen, en vooral voor die van eenige geboorte, eene zeer groote opoffering is

Het toestaan van de gevraagde geldelijke ondersteuning aan Prins Prang Wedono, het hem ten geschenke aanbieden, van de sabels en pistolen, waarmede zijn van Banca teruggekeerd detachement is gewapend geweest, en welker overgave zoo smartelijk gevallen is, en eindelijk het verlenen van den titel en waardigheid van prins aan de twee zijner zonen, die als officieren mede naar Banca geweest zijn, zal meer dan voldoende zijn, om de reeds aan ons verbonden Inlandsche Grooten nog naauwer aan ons te hechten.

En met den prins Porboio zal het oogmerk bereikt zijn, wanneer het Gouvernement dezen Pangerang, welke den rang van ritmeester bij het Regiment hussaren N° 7 heeft, dien van majoor wilde schenken, zullende het niet minder politiek zijn, dat het Gouvernement aan den radeen Tjokro Dipoero, welke den rang van 2e Luitenant bij het regiment Nederlandsche hussaren heeft, en welke door den dood van zijnen vader, nu onlangs deszelfs naam van Pangerang Tjokro Kesoemo met zijn post, als kommandant van 's keizers troepen heeft verkregen, tot ritmeester bevorderde.

Deze prins, welke naar den aard van zijne betrekking waarin hij tot den vorst staat, zoude dienen te zijn een der meest aan zijnen Heer getrouwe Javanen, behoort daarentegen onder de genen welker overbrenging tot Gouvernements belangen, in een critiek ogenblik, mij niet veel moeite zoude kosten, vooral wanneer ik daartoe de beschikking over geld en bevordering in mijne handen had.

Door laatstelijk te Djocjocarta den zoon van den pangerang Paku alam, den Prins Soerio Prang, rang van kapitein met het tractement van eenen luitenant te geven, zal de laatste hand gelegd zijn, aan die voorloopige voorbereidende politieke maatregelen, van welke ik vast stel dat het doelmatige wel ras zoude ondervonden worden, indien de Keizer en Sultan, onverhoopt zich durfden verzetten, tegen het afstaan van de Landen welke eenmaal besloten en gevraagd zijnde, dan ook behoort te worden doorgedrongen, dewijl de waardigheid van ons Gouvernement niet zoude toelaten daarvan af te zien.

Ik hope dat de belangrijkheid der zaak, in deze letteren verhandeld, bij UEDG en Zijne Excellentie moge pleiten, voor de misschien te veel gebezigde woorden, tot openlegging van gevoelens en beginsels,

die, ofschoon niet van mij gevraagd, ik echter vermeend heb voor het Gouvernement niet te mogen verborgen houden.

Het zal mij aangenaam zijn, met de nadere oogmerken van Zijne Excellentie den Heere Gouverneur Generaal te worden bekend gemaakt en ik verzoeke UEDG. om zijne Excellentie wel te willen mede deelen, dat ik zijne Hoogheid den Keizer heb kennis gegeven, dat zijn verzoek om geldelijke voorschotten, bij het Gouvernement ingekomen, bij hetzelve in rijpe beraadslaging was genomen.

De Waarnd. resident van Souracarta en resident van Djocjocarta.

Luit. kolonel NAHUIJS.

b. Bericht van den heer Van der Capellen uit een brief aan Nahuijs d.d. Maart 1821:

De gronden tegen het vragen van Landen, van Zijne Hoogheid, in ruil van gelden, welke het Gouvernement zoude geven, zijn zoo wel door UEDG. ontwikkeld, dat de hooge regering daarvan heeft afgezien, en besloten 80 mille Sp D aan den Soesoehoenang, en de 20 mille aan Prang wedono op den voet door UEDG. voorgesteld te doen uit betalen, zoo als UEDG. uit de resolutie zal blijken.

VAN DER CAPELLEN.

BIJLAGE XIV, behoorende bij bl. 277, noot 1: Particuliere brieven d.d. 25 Maart en 15 April 1830 van den gouverneur-generaal J. van den Bosch aan generaal De Kock, *naar aanleiding van Nahuijs' persoonlijk belang in de Vorstenlandsche landverhuur* [1]:

Buitenzorg, 25 Maart 1830.

Waarde Generaal. —

Ik betuig uwer Exc. mijnen dank voor de jongste berigten, zoo ten aanzien van den zoon van Diepo-Negoro, als de verdere hoofden, die zich op nieuw hebben onderworpen, en voor de mededeeling der gunstige vooruitzigten, welke de gematigheid van Diepo-Negoro doet verwachten, en die waarschijnlijk, daar de Puassa nu afgeloopen is, tot zekerheid zullen gebragt zijn [2].

---

[1] De tweede brief is zeker niet het handschrift van Van den Bosch: de eerste vermeen ik van wel. Hieraan schrijve men toe het niet altijd gelukkig verschil in spelling.

[2] Dipanegara had zich destijds reeds in handen der onzen gesteld, doch men had hem zijn verzoek ingewilligd, om zich eerst na afloop der Poeasa over zijne wenschen te verklaren. Wat toen geschied is, lezen wij in De Kock's rapport d.d. 28 Maart 1830, afgedrukt op bl. 427-428 mijner Dipanegara-verhandeling, vermeld hiervóór op bl. 242, noot 1.

Overeenkomstig het verlangen van uwe Exc. zal ik den Heer Smissart voordragen tot Secretaris te Solo.

De Heer Nahuis zijn pensioen verzocht hebbende dadelijk bij onze eerste ontmoeting, en daarop onophoudelijk aandringende, kan het hem niet met billijkheid bevreemden, dat hij in de Commissie voor Djocjo-karta niet is benoemd; te meer daar het hem bewust is, dat hij in Europa beschuldigd wordt van de verhuring der Landen in zijn belang aangeraden, en daarvan de vruchten getrokken te hebben, of althans daarop te hebben aanspraak gemaakt. Nu is hij op nieuw in eene verhuring betrokken, en zulks was reeds voor mijne komst het geval. Die schijnt hem door den Kommissaris Generaal niet te zijn toegestaan, en hij verlangt thans welligt zijn ontslag, om dat Land te kunnen aanvaren (1). Moet een zoodanige handelwijze in Europa niet het vermoeden versterken, dat hij werkelijk in zijn eigen belang de aansporing gevonden heeft, om die verhuringen voor te staan, en zijne ambtsbetrekkingen dienstbaar gemaakt, om gewigtige consessien voor hemzelven te verkrijgen, en daarin geslaagd zijnde, als het ware voor den dienst bedankt heeft. Ik mag en moet dus, eene ongunstige beoordeeling van zijn gedrag te gemoet zien, althans zoo lang ik geen grond heb, om hetzelve tegen te spreken; en ook uit dien hoofde kan ik hem dus niet benoemen in de bewuste Commissie, dewijl, slaagt dezelve niet in haar doel, zulks welligt zou worden toegeschreven aan het benoemen van een Lid, hetwelk in zijn belang zeer ligt eene aansporing had kunnen vinden om de bewuste poging te doen mislukken. Het is hier de vraag niet, of wij Nahuis tot zoo iets in staat oordeelen, maar alleen of niet naar al het voorgevallene zulks zoodanig in Europa zou kunnen worden beschouwd, en of ik dien ten gevolge niet zou kunnen worden aangemerkt, als onvoorzigtig te hebben gehandeld, door hem zoodanig eene Commissie op te dragen. Ik bevind mij, ten aanzien van den Heer Nahuis in eene zeer moeijelijke positie. Ik koester gunstige gevoelens te zijnen aanzien, schoon ik erkennen moet, dat de schijn tegen hem is. Hij kan in het vervolg onze oogmerken zeer bevorderlijk zijn, indien hij daartoe wil medewerken, en die gelegenheid wensch ik hem te verschaffen. Zoodanig eene handelwijze zou mij in staat stellen, om zijne partij in Europa ernstig te trekken, en tevens het geschikte middel zijn, om alle beschuldigingen tegen hem ingebragt te ontzenuwen. Wil hij dat niet, hoe zal ik dan mijne toestemming kunnen geven tot het aanvaren (1) van een Land, dat welligt zij, die het hebben afgestaan, zullen reclameren, als niet geheel vrijwillig geschied, maar door den invloed des Residents te weeg gebragt te zijn.

Z. M. heeft mij een ernstig onderzoek opgedragen, ten aanzien van

(1) aanvaarden?

alles, wat met de verhuringen der Landen plaats gehad heeft, en dit maakt het mij moeijelijk, zoo wel in zijn ontslag toe te stemmen, als hem in zijne betrekking te continueren. Het is op de stellige verzekering van uwe Exc., dat het Gouvernement van hem geene tegenwerking had te vreezen, en door als het ware borg te blijven voor zijne gedragingen, dat ik hem naar Solo heb laten terugkeeren, en dat ik hem tevens in zijne betrekking van Kommissaris in de Landen des Keizers heb gecontinueerd: en het heeft mij tot een waar genoegen gestrekt, zulks te kunnen doen. Is het uwer Exc. nu mogelijk mij een middel aan te wijzen, waardoor ik het lot van de Kolonel Nahuis kan veraangenamen, zonder mijzelven te compromitteren, zijt dan verzekerd dat ik daarvan gaarn gebruik zal maken. Ik herhaal het, kan hij zijn eigenliefde ter zijde stellen, en met opoffering van deze het Gouvernement een' gewigtigen dienst bewijzen, dan is hem daartoe de schoonste gelegenheid aangeboden, en hij zal langs dien weg meer ware eer verwerven, dan immer door rang en titels kan gegeven worden. Wat zijn belang en pligt beide vorderen, daarover kan tusschen ons geen verschil bestaan. Is het dus uwer Exc. tevens mogelijk, hem voor het oogenblik tot eenen billijken inschikkelijkheid te brengen, dan hou ik mij verzekerd, dat alles zich naar wensch schikken zal; wil hij dat niet, wat dan te doen?

Leef wel, zijt ook van mijne Echtgenoote en familie hartelijk gegroet en geloof mij met hoogachting

Uwer Excellentie Dw Dienaar
en Vriend,
J. VAN DEN BOSCH.

P.S. De Kolonel Cochius heb ik bewogen te blijven ten einde iemand te hebben die bij het vertrek Uwer Exc. het Commando van het leger op te dragen — met de Hr de Steurs heb ik hierin niet kunnen slagen.

Buitenzorg, den 15^{en} April 1830.

Waarde Generaal!

Het heeft mij nooit aan den goeden wil ontbroken om den Heer Nahuijs nuttig te zijn. De omstandigheden die mijn gedrag ten zijnen aanzien geregeld hebben, zijn U bekend. Thans daar hij zich genegen verklaart, om tot 's Konings doel mede te werken, heb ik hem gaarne aan de Commissie geassumeerd. Zaturdag wordt hij als zoodanig bij de Regering aangesteld, omdat ook de overige leden door dezelve benoemd zijn.

De wijze waarop de zaak is aangevangen, en de voorloopig genomene maatregelen, voldoen mij zeer wel. Trouwens dit was te verwachten van menschen, zooals in deze zaak benoemd zijn. Ik ben

overtuigd dat er geen beter middel is, om in gewigtige zaken te slagen, dan de uitvoering aan bekwame mannen op te dragen, en deze de meest ampele magt te verleenen. De meeste zaken kunnen op meerdere wijzen worden uitgevoerd, maar daar ieder zijne wijze van doen heeft en met die wijze het meeste doen kan, moet men hier aan geene te naauwe perken stellen. Mij is het om de zaak te doen, wordt deze door geoorloofde middelen bereikt, dan ben ik volkomen te vreden.

De kolonel Cochius vertrekt morgen van hier. Onze brieven schijnen zich gekruist te hebben. Ten aanzien van Cleerens, heb ik aan de Commissie een voorstel gedaan. Het is jammer dat ieder weg wil, en mij daardoor buiten de mogelijkheid stelt, knappe menschen te beloonen.

Baud zal ik doen gelasten om onverwijld te vertrekken, zoo hij niet reeds weg is ([1]).

Het doet mij leed, dat Uwe Excellentie bij voortduring op haar vertrek aandringt. Blijf ten minste nog eene maand, en laat het op 10 Meij uit de Vorstenlanden bepaald blijven. Ik weet dat ik veel van U vorder, maar gevoel tevens, in welken toestand ik mij geplaatst vind, en hoe veel er aan gelegen ligt, dat eene zoo gewigtige zaak, spoedig en goed worde uitgevoerd,

Op mijnen voorgaanden uw antwoord nog te gemoet ziende, blijf ik met hoogachting:

Waarde Generaal!
Uw DWDienaar en Vriend,
J. van den Bosch,

([1]) Overbodig te zeggen, dat hier niet moet gedacht worden aan den in Nederland zijnden J. C. Baud.

INHOUDSOPGAVE.

(1) In al. 2, r. 2 van bl. 13 staat *naderend*, m. z. nader en

(2) In al. 2, r. 6 v. o., moet achter *verkoop* nog staan: van koffij

(¹) Laatste regel van bl 32 staat ten onrechte Art 12 *der Statuten*, m. z. de oproeping, vermeld op bl. 30

(1) Abusievelijk staat op deze bladzijde: 2 December

(1) In r. 1 v. b. op bl. 232 wordt verwezen naar bl. 221 noot 2; m. z. bl. 224 noot 2.

(1) In noot 4 bl 291 staat *hoofdstuk XV*; m. z. hoofdstuk XVIII (bl. 359).

(1) In r. 3 v. o. van den tekst op bl. 300 wordt medegedeeld, dat het rapport d.d. 4 Oct. 1827 te vinden is *aan het slot van hoofdstuk XV*; lees: op bl. 339 van hoofdstuk XVI.

(1) Regel 16 v. o. staat aldaar: *met het aanvullende van den 12n*; bedoeld echter werd het aanvullend benoemingsbesluit *van den 6n*.

BIJLAGEN.

(1) In dit stuk op bl. 414 r. 1 v. b., staat *bedrag* m. z. bedrog; zie bl. 402.
(2) In dit stuk op bl. 442 r. 1 v. b., staat *adminiatie* m. z. administratie.

NAWOORD.

Ik kan niet nalaten dank te betuigen aan mijn vriend W. C. Nieuwenhuyzen voor de werkdadige belangstelling, betoond bij het samenstellen van deze verhandeling.

Tevens worde met erkentelijkheid herdacht de tegemoetkoming, ondervonden op 's Rijks archief, speciaal ook van den heer P. J. van Rosmalen, wiens groote hulpvaardigheid tot het nasporen der stukken ik niet genoeg wist te waardeeren.

Drukfouten:

In de noten der Inhoudsopgave verbeterde ik reeds fouten, voorkomende op bl 13, 25, 32, 153, 291, 300, 347 en 472.

Verder nog de volgende minder beduidende aanwijzingen:

op bl. 10 regel 20 v b. staat *zoude*, lees zouden.
„ „ 37, noot 1, tweede regel, „ *slechls* „ slechts.
„ „ 42, regel 3 v. b. „ *niet* „ niet
„ „ 54, „ 13 v o. „ *van der Cappellen:* één *p* moet weg
„ „ 90 art. 20 „ *kavaleries* hiervan valle de *s* weg
„ „ 109, regel 17 v b. „ *'s Landsvoogds*, lees 's Landvoogds
„ „ 112, „ 13 v b „ *Staatraad* „ Staatsraad.

op de noot 1 van bl 117 wordt de aandacht gevestigd.

het *ieder* op bl. 121 r. 13 v b m z. *die*, gelijk mij nader is gebleken uit bl 76 der *Elout-Bijdragen* van 1861.

op bl 143, noot 2, laatste regel staat *interessée*, lees intéressée.
„ „ 165, 2e alinea, laatste regel: *adeiding* m z aanleiding
„ „ 166, regel 15 v. o staat *beveleen* m. z. bevelen.
„ „ 176, „ 25 v b „ *Promissary* lees Promissory
„ „ 179, „ 16 v. o. „ *bij geheim rapport*, het *geheim* is er overbodig.
„ „ 206, noot 2, r 4, wordt verwezen naar *bl. 62* m. z. bl. 32 en *laatste* m z laatsten.
„ bl 242, noot 4, regel 2 staat *Nakuys* lees Nahuijs.
„ „ 261, noot 1, 2e al, regel 1 „ *van der Booyen* lees van der Boyen.
„ „ 275, noot 5 „ *Van der Cappellen* één *p* moet weg.
„ „ 291, regel 6 v. b. der noten „ *Dipanegara-brievrn* de tweede v m. z. 'n *e*.
„ „ 292, noot 1 regel 9 v. o. „ *dagelijk* bedoeld werd *dagelyks*;

op bl. 305, noot 2 regel v o	staat *Indie"*: het aanhalingsteeken moet weg.		
„ „ 324, noot 1, tweede regel	„ *ierdoor*	lees	hierdoor.
„ „ 333, regel 3 v. o	„ *Van der Capellens's*	„	Van der Capellen's.
„ „ 336, noot 2, regel 2	„ *Vorsteman*	„	Vorsterman
„ „ 339, alinea 2, regel 14	„ *paralel*	„	parallel.
„ „ 371, noot 2, regel 2	„ *honorofieke*	„	honorifieke.
„ „ 376, noot 1, regel 1	„ *eenig*	„	eenige.
„ „ 393, regel 1 v b.	„ *Puplikatie*	„	Publikatie.
„ „ 409, noot 1, regel 1	„ *Elout* 1861, van Bijdr.	„	Elout. Bijdr. van 1861.
„ „ 420, noot 2, regel 2	„ *payamenten*	„	payementen.
„ „ 431, regel 14 v. b	„ *standpenning*	„	stadpenning
„ „ 446, regel 19 v. b.	„ *den*	„	de.

Januarij 1909. V. D. K.

HET EILAND NIAS EN ZIJNE BEWONERS.

DOOR

TH. C. RAPPARD

Controleur B B.

INLEIDING.

Het eiland Nias is het belangrijkste van de eilandenreeks, die evenwijdig aan Sumatra zich uitstrekt van Engano tot het Varkenseiland.

Reeds in de oude Arabische en Perzische reisverhalen vinden wij van Nias melding gemaakt. In het reisverhaal van den Perzischen koopman Soleiman (in 851 na Chr.) spreekt deze van Noord-Sumatra "Al-ramny" en van het daaraan onderhoorige eiland "Al-neyan" (d. i. Nias) met o. a. koppensnellers. [1]

In de Adjâib al-Hind (± 950), door van der Lith vertaald als "Livre des Merveilles de l'Inde par le Capitaine Bozorg etc. (bl. 126), wordt van "el-Neyân" gesproken met eene koppensnellende bevolking, eene voorliefde toonende voor geelkoper.

In het werk van den Moor Edrîsî (in 1154) vinden wij gewag gemaakt van een goed goed bevolkt eiland "el-Binan", ten Zuiden van het eiland "el-Rami", met eene groote stad en eene bevolking, die aan koppensnellen doet, blijkbaar Nias. [2]

Hoewel onze betrekkingen met Nias reeds uit den tijd der O. I. Compagnie dagteekenen, heeft het lang geduurd, voordat eenigszins uitvoerige gegevens over het eiland bekend werden: een natuurlijk gevolg van den aard der aanrakingen met de bevolking, die tijdens de O. I. Compagnie van commercieelen aard waren, een toestand, dien wij later nog terugvinden onder het Engelsche tusschenbestuur en ook daarna onder het Nederlandsche Gouvernement, toen (tot 1856) de belangrijkheid van Nias bestond in den uitvoer van slaven en pandelingen om Sumatra's Westkust van werkkrachten te voorzien.

[1] M. Reinaud Relation des voyages faits par les Arabes et les Persans dans l'Inde et à la Chine dans le IXe siècle, etc bl 7

[2] P. A. Jaubert Géographie d'Edrisi bl. 76 — P A. van der Lith Livre des Merveilles, etc bl. 245 en 246

In zijn bekend Indisch werk maakt Valentijn geen melding van Nias. Radermacher, de bekende oprichter van het Bataviaasche Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, brengt in zijne „Beschrijving van Sumatra" het eiland slechts even ter sprake (Verhandelingen Bat. Gen. dl. III, 2e druk, 1824 bl. 46). Van de Niassers zegt hij, dat zij „zeer wit van vel zijn (!), hetgeen met schubben bezet is" en „lange ooren" (!) hebben (deze laatste mededeeling doelt blijkbaar op de doorboorde en door het dragen van zware sieraden lang gerekte oorlellen). — Meer vermeldt Marsden in zijn werk „The History of Sumatra" (bl. 475—479), waar hij het heeft over het uiterlijk voorkomen der bewoners, hun taal en karakter, en verder over den belangrijken uitvoer van slaven en rijst van de Niassche havens.

Enkele mededeelingen over den godsdienst der bevolking, de gestrengheid der wetten in den omgang tusschen de beide seksen en over den vrouwenkoop vinden wij in het Memoir van Lady Raffles (Uitg. 1830) n.l. in den daarin gepubliceerden brief van Raffles aan de hertogin van Somerset, gedagteekend Benkoelen 18 April 1820.

Dan nog vermelden wij twee opstellen over Nias in het Tijdschr. voor N.-I. van 1848 (bl. 171—191) „Bijdragen tot de kennis van het eiland Nias". De eerste bijdrage is getrokken uit een brief dd. 20 Januari 1826 van den gecommitteerde voor de eilanden ten Westen van Sumatra John Christie (vroeger in Engelschen dienst geweest) aan het opperhoofd van Sumatra's Westkust te Padang o. m. gegevens bevattende over den uitvoerhandel. Van meer ethnographische waarde is het tweede opstel, bijzonderheden bevattende, welke door den luitenant Donleben verzameld werden, toen hij in 1846 belast was met eene topographische opname van het eiland. Der vermelding waard is ook de beschrijving van „de Batoe-eilanden" en de daar wonende Niassche bevolking door Dr. L. Horner in het Tijdschr. voor N.-I., jaarg. III, 1840 dl. I bl. 313—371.

Eene geregelde en uitvoerige beschrijving verscheen eerst geruimen tijd later in het verslag der regeeringscommissie J. T. Nieuwenhuisen en H. C. B. von Rosenberg. De commissie duurde van Sept. 1854—Aug. 1855. Met uitzondering der beide laatste hoofdstukken (het politiek gedeelte en daarmede verband houdende voorstellen) werd het verslag door het Bat. Genootschap in 1863 (deel XXX zijner verhandelingen) gepubliceerd. Op verschillende punten zijn sedert de mededeelingen in dat verslag (in hoofdzaak ook opgenomen in

„Der malayische Archipel" van Von Rosenberg) minder juist gebleken.

Betrouwbare ethnographische bijdragen leverden later enkele zendelingen van het sedert 1865 op het eiland werkzame Rijnsche Zendingsgenootschap. Van hen verdient vooral melding de zendeling leeraar H. Sundermann, eere-voorzitter der zending op Nias, die zich ook verdienstelijk heeft gemaakt door de verspreiding van de kennis der Niassche taal, waarvan o. m. eene beknopte grammatica en een Duitsch-Niasch en een Niasch-Duitsch woordenboek van zijn hand het licht zagen. [1]

De uitvoerigste beschrijving van Nias danken wij aan den Italiaan Dr. E. Modigliani, die twintig jaren geleden slechts een zeer klein deel van het eiland bezocht en in 1890 het lijvige en mooi geïllustreerde werk „Un Viaggio a Nias" uitgaf. Een groot aantal oude en nieuwe bronnen zijn door hem geraadpleegd bij de samenstelling van dit werk, waarvan geen Nederlandsche vertaling bestaat. Onafhankelijk van dit boek schreven wij ons opstel.

Sedert zijn, na het verlaten der politiek van onthouding met de binnenlandsche aangelegenheden van Nias (1902), vele gedeelten van het eiland, te voren ontoegankelijk, bezocht kunnen worden en is het daardoor ook mogelijk geweest vele gegevens omtrent de binnenlanden te verzamelen.

Het best bekende gedeelte is Noord-Nias, waarmede in deze beschrijving ook steeds Midden-Nias wordt bedoeld, tenzij uitdrukkelijk het tegendeel blijkt. Dit laatste gedeelte, waar uitbreiding van bestuursbemoeienis het eerst noodig was in verband met de vestigingen aldaar van het Rijnsche zendingsgenootschap, is sedert 1902 in alle richtingen bereisd. Tijdens mijn verblijf op het eiland gedurende vijftien maanden (October 1904—Januari 1906) werden verschillende reizen ondernomen door Centraal-Nias, dat in alle hoofdrichtingen doorkruisd werd.

---

[1] Sundermann's ethnographische opstellen over Nias, geplaatst in de „Alg. Miss. Zeitschrift" (1884 en 1885), in „Ausland" (1892) en „Globus", Band 59, zijn alle vereenigd in de onlangs verschenen populaire beschrijving van Nias (d. w. z. Noord-Nias): Die Insel Nias und die Mission daselbst. Barmen, Missionshaus, 1905. Deze monographie bevat 259 bl. druks. Het ethnographisch gedeelte beslaat daarvan 88 bl en is dus eene vrij beknopte beschrijving te noemen, waarvan het hoofdst. Godsdienst alleen 30 bl. inneemt. Het tweede gedeelte geeft de geschiedenis der verschillende zendingstations. Een aanhangsel geeft Niassche liederen, spreekwoorden, raadsels en gelijkenissen, die ons in staat stellen een blik in de gedachtenwereld en het zieleleven van het volk te slaan.

Verschillende gedeelten werden meer dan eens bezocht, zoowel de binnenlanden als de kuststreken (deze van Ono Limboe aan de Oostkust tot Lafau in het Noorden). Ook werd doorgedrongen in het stroomgebied van de Mola en in het stamgebied der Iraono Lase ten zuiden daarvan, terwijl schrijver dezes ook dwars door het binnenland van Noord-Nias aan de Oostzijde der Mozoi-rivier over de Hili Maziaja een tocht ondernam van de noordkust bij Sifahandra af tot Goenoeng Sitoli (zonder van de kust gebruik te maken). Voorts verdient melding eene in October 1905 naar Zuid-Nias ondernomen reis [1] tezamen met den tweeden controleur E. Schröder, waarbij ook het achterland der Lagoendibaai werd bezocht tot Hili Falawoe (ruim 4 uren gaans van die baai), van welke negorij genoemde controleur eene tocht deed naar zijne 50 à 60 K.M. noordelijker gelegen standplaats Lõlõwaoe (niet Lĕlĕwaoe de *thans* gevolgde officieele spelling, daar de Niasser de Javaansche Pĕpĕt niet kent).

Het vorenstaande omtrent de bezochte streken wordt vermeld als eene gewoonlijk gewenschte aanvulling bij geographische en ethnographische beschrijvingen.

Een niet onbelangrijk deel van het overige binnenland van Zuid-Nias is nog onbekend, evenals een deel van het binnenland in het Noorden, vooral ten Westen van de Mozoi, de grootste rivier van Nias, waarvan het stroomgebied voor een belangrijk deel eveneens onbekend is. Het hier medegedeelde gold althans nog in het begin van 1907, terwijl ons niet is gebleken of de genoemde gedeelten van Noord-Nias later door onze bestuursambtenaren bereisd zijn. Het gedeelte van den benedenloop der Ojo af in Noord-westelijke richting tot Lafau (door het stroomgebied van de gelijknamige rivier) werd reeds door Von Rosenberg (Mal. Archipel bl. 130); in 1905 ook door den toenmaligen tweeden controleur E. Schröder bezocht.

Vermelding verdient een tocht in November 1907 van den toenmaligen tweeden controleur A. A. Lijsten, naar Zuid-Nias door het Soesoea-gebied naar de Lagoendibaai. [2]

[1] Het door mij ingediende verslag over deze reis naar Zuid-Nias, welke ten doel had de politieke toestanden aldaar te leeren kennen en de verdere aanrakingen met de bevolking van Lõlõwaoe uit voor te bereiden, is opgenomen in het Tijdschr. v. h. Kon. Ned. Aardr. Gen. jaargang 1906.

[2] Sedert werd ook in Januari 1908 door dit stroomgebied naar de Oostkust een tocht ondernomen door den controleur der afdeeling E. Schröder met den tweeden controleur H. Radersma (opvolger van den heer Lijsten vd.), waarbij zij door de bevolking werden overvallen, doch ongedeerd bleven. Deze reizen door het Soesoeagebied zullen nader besproken worden in het staatkundig gedeelte van ons opstel.

Ten einde van de toestanden van het eiland, ook op politiek gebied op de hoogte te blijven, werden door mij voor de beschrijving van een en ander in dit opstel — met toestemming van het Departement van Koloniën — de hier ingekomen verslagen en rapporten tot ultimo Maart 1908 geraadpleegd. Ook werden trouw gevolgd de na mijn vertrek van Nias verschenen "Berichte der Rhein-Miss. Gesellschaft" en de in de dagbladen over Nias voorkomende berichten.

Omtrent de uitspraak der Niassche namen in onze beschrijving merken wij het volgende op. De ŏ is een klankwijziging van de o, die achter in de keel wordt uitgesproken. Overeenkomstig de Sundermann'sche spelling wordt deze o met een krulletje daarboven aangeduid; er behoort veel oefening toe om dezen klank met juistheid weer te geven. De w̃ komt tamelijk overeen met die in Wales, de z klinkt als een zachte ds, de letter g als in het Duitsche geben, de ch als een zachte Hollandsche g in zegen. De letter e klinkt in bijna alle woorden als de e in bel, scherp, enz. In enkele woorden heeft zij den klank van een open klinker als in geven. In ons opstel is de duidelijke en eenvoudige spelling van Sundermann gevolgd, die ook aangenomen is door het Kon. Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië bij de uitgave van de Niassche teksten van Sundermann vd. als bijv. zijn "Kleine Niassische Chrestomathie (Bijdr. K. I. V, 7, 1892). De tegenwoordig in ambtelijke rapporten gevolgde schrijfwijze wijkt van deze spelling af.

A. GEOGRAPHISCHE BESCHRIJVING.

Ligging, uitgestrektheid, kaarten.

Zoowel in zielental der bevolking als in oppervlakte is Nias [1] het belangrijkste der eilandenreeks ten westen van Sumatra. Het ligt gemiddeld op 15 geogr. mijlen van den vasten wal. De lengteas loopt in de richting van N. W. naar N. O. en dus evenwijdig met Sumatra en de bergketen over dit eiland, welke zich verder over Java en de kleine Soenda-eilanden voortzet. Die ligging doet terstond vermoeden, dat Nias en de andere eilanden van bovenbedoelde reeks behooren tot eene gedeeltelijk in zee gezonken bergketen en oorspronkelijk één geheel vormden met het naburige Sumatra, vanwaar de werking der vulkanen als Marapi en Talang ook op deze eilanden nog merkbaar is.

Aan den anderen kant leidt men uit het voorkomen van koraalgesteenten en overblijfselen van zeedieren als schelpen enz. in het binnenland af, dat de bodem door vulkanische werking is opgeheven. Voor deze opvatting wordt ook steun gevonden in eene gevolgtrekking gemaakt in het opstel van H. Icke en K. Martin „Over tertiaire en kwartaire vormingen van Nias" (Sammlungen des Geolog. Reichsmuseums in Leiden Bd. VIII bl. 218): „dat de noordoostkust van Nias in zeer recenten tijd ± 130 M. hoog moet zijn opgeheven".

Het eiland strekt zich in een langwerpigen vorm uit onder den 2^{en} graad N. B. en tusschen den 97^{en} en 98^{en} graad O. L. van Gr.. Lafau in het Noorden ligt op 1°24′16″ N. B. en 97°12′28″ O. L. v. Gr.; Lagoendi aan de Zuidkust op 0′34′47″ N. B. en 97°43′35″ O. L. v. Gr.; Goenoeng Sitoli (de hoofdplaats van het eiland aan de Oostkust, op 1°17′36″ N. B. en 97°36′28″ O. L.

[1] De benaming Nias is onder de bewoners zelf niet bekend. Deze noemen het eiland „tanö niha", d. i. land der menschen; van het woord „niha" heeft men Nias gemaakt.

De afstand in een rechte lijn tusschen Oedjoeng Lojang, het noordelijkste punt en Lagoendi (de grootste lengte van het eiland) bedraagt ± 118 K.M., die van Goenoeng Sitoli—Lafau (nagenoeg even groot als de afstand van G. Sitoli—Siromboe aan de Oostkust) bedraagt volgens een rechte lijn ± 45 K.M. Goenoeng Sitoli—Lagoendi is op dezelfde wijze berekend ± 80 K.M. De afstand van de Zuid- tot de Noordkust zal echter in werkelijkheid onder gunstige omstandigheden (elken dag 25 à 30 K.M. werkelijken afstand afleggende) ± 7 dagreizen vorderen in verband met het gewoonlijk zwaar geaccidenteerd terrein en andere bezwaren aan het reizen op het eiland verbonden. De afstand tusschen de Oost- en Westkust (Goenoeng Sitoli over Lahagoe naar Toegala Ziromboe, over welke plaatsen een weg voert) is te paard reizende onder gunstige omstandigheden in 13-14 uren af te leggen. (Voor dezen afstand had men vroeger, vóór den aanleg van wegen door de binnenlanden enkele dagreizen noodig, zooals blijkt uit oude zendingsberichten. Lõlõwaoe, standplaats van een controleur, is van Goenoeng Sitoli (standplaats van het bestuurshoofd der afdeeling) in 2 dagen te bereiken over Lahagoe-Laweloe, (de kortste verbinding tusschen beide bestuurszetels, lengte 60 à 70 K.M.) Het vorenstaande geeft een denkbeeld van de groote afstanden over het eiland, vooral als gevolg van het zeer geaccidenteerde terrein.

Wat de grootte van het eiland betreft, deze is wegens de verschillen in de bestaande kaarten niet nauwkeurig bekend. Modigliani berekent haar op 4570 K.M.^{2} of 83 vierk. geogr. mijlen, dat is tweemaal de grootte van de provincie Groningen of 1½ maal de grootte van de residentie Djokjakarta op Java. De mijningenieur R. D. M Verbeek, die het eiland in 1873 bezocht voor een kolenonderzoek, stelt de gemiddelde oppervlakte op pl.m. 70 vierk. geogr. mijlen (d. i. anderhalf maal de grootte van de provincie Groningen) aan de hand van de door hem geraadpleegde kaarten van het eiland, die aanmerkelijk verschillen t. w. de groote zeekaart, schaal 1.200000, de kleine zeekaart van 1857, schaal 1.100000 en de kaart behoorende bij het verslag van Von Rosenberg, schaal 1.250000 (Verh. Bat. Gen. dl. XXX, 1863). Zie Jaarb. Mijnw. N. I. 1876, dl. I, bl. 16, waarbij ook een geologische kaart van Noord-Nias 1.100000 is gevoegd naar opnemingen van den opziener Nagel.

Andere overzichtskaarten van het eiland zijn·

1. Specialkarte der Insel Nias, hauptsächlich nach der Aufnahmen

von J. F. R. Nagel: der Karte von Von Rosenberg & Details von E. J. Sillem, von A. Petermann, schaal 1.360000, behoorende bij het opstel van Dr. A. Schreiber: die Insel Nias in Peterm. Mitth: Bd. XXIV, 1878.[1]

2. De kaart der Bataklanden en van het eiland Nias van F. J. Haver Droeze, schaal 1.200000. Batavia 1890.

3. Carta speciale di Tanõ niha (Isola Nias) di E. Modigliani, 1886—'88. Scali di. 1.250000, voorkomende in het werk: Un viaggio a Nias, Milano 1890, welke kaart voor het grootste gedeelte bewerkt is naar de bovengenoemde.

De tegenwoordige nog duidelijkste kaart van het eiland is de schetskaart van mijn ambtsvoorganger, den oud-controleur van Nias P. Eman, schaal 1.200000, in 1904 uitgegeven door het Topographisch Bureau te Batavia.

In deze kaart komen voor de schetsen van de sinds 1902—1904 bezochte landstreken van Centraal-Nias Lõlõwaoe en het ± 3 uren verder in Zuidelijke richting gelegen Hili Lowalangi.

Tijdens mijn verblijf op het eiland zijn door den tweeden controleur E. Schröder (thans controleur van Nias) met de tranche-montagne opnemingen gedaan langs de hoofdlijnen van Centraal-Nias; ook een deel der Oost- en Westkust werden opgenomen. Van deze en latere opneminigen is nog geen kaart in het licht gegeven.

De zendeling-leeraar E. Friess te Sifaoroasi heeft een schetskaart vervaardigd van het door hem bereisde gebied (een zeer groot deel van het eiland). Deze kaart zal, naar ik verneem, binnenkort door het Barmensche (Rijnsche) Zendingsgenootschap worden uitgegeven.

Het is te hopen, dat deze kaarten vollediger en juistere gegevens zullen te zien geven ten opzichte van eigenlijk Noord- en Zuid-Nias. De verdienste van de kaart van den controleur Eman is vooral gelegen in de daarop voorkomende belangrijke nieuwe gegevens van Midden-Nias.

Eilanden.

Een groot aantal eilandjes, meestal koraalvormingen en deels onbewoond, vindt men alle zijden van het hoofdeiland. Op vele bevinden zich klapperaanplantingen.

Van deze eilanden noemen wij:

[1] Deze ethnogr. beschrijving bevat o. i. verschillende onjuistheden: zij is in hoofdzaak getrokken uit het opstel van Von Rosenberg in „Der mal. Archipel."

In het Noorden: Poeloe Sarangbaoeng (Niasch: Hoelo Siriwao) en de eilanden voor de bocht van Lafau n.l. Poeloe Pandjang, P. Bangkora (onbewoond), P. Lafau en enkele andere:

Aan de Westkust: P. Moesi (onbewoond), Poeloe Boenga (Niasch: Hoelo Woenga), dat een atol is, geopend naar het N. O. Op dit laatste eiland hebben op 4 Januari 1907 een drietal van het Noord-Westen komende vloedgolven eene ontzettende verwoesting aangericht. Dit eiland werd voor drievierde weggevaagd, terwijl 100 menschen het leven lieten. Tienduizend klapperboomen, de rijkdom van het eiland, spoelden weg. (Zie ook onder „Vulcanische verschijnselen”).

P. Si'ide, ten Noorden waarvan het eenige schiereiland van Nias (Oedjoeng Siromboe) wordt aangetroffen.

Tusschen O. Siromboe en het eilandje ligt de Siromboebaai. Daartegenover de Nako- of juister Hinakogroep, bestaande uit: P. Nako of Hoelo Hinako, („hoelo” is de Niassche benaming voor eiland), P. Simanang (Hoelo Imana), P. Sindorongan (H. Zilorongа), [1] P. Manggit (H. Mbõgi), P. Moetala (H. Hemoetala), P. Langoe, P. Lawanda, P. Roeangan (H. Heroeanga) en P. Asoe. Slechts de vier eerste zijn bewoond. Het hoofdeiland is P. Nako. Op deze eilandengroep vindt men uitgebreide klapperaanplantingen. De copra is hier een zeer belangrijk handelsartikel. Meer Zuidwaarts aan de Westkust nog de onbewoonde eilandjes H. Ri'i, en H. Farоa.

Aan de Zuidkust het onbewoonde P. Noedja (H. Noeza) voor den ingang van Teloq Pohili.

Aan de Oostkust: de onbewoonde eilandengroepjes P. Goenoeng Limboe (Hoelo Nono Limboe) en Sama-Sama (H. Sõma-S ma) en het eilandje P. Soembawa (Hoelo Simambawa).

Grondgesteldheid.

Met uitzondering van eenige alluviale vlakten aan de Oost- en Noordkust, is het eiland een waar heuvelland, dat op vele plaatsen dadelijk aan de kust begint. Een menigte heuvelreeksen, die over het algemeen in de richting van de lengte-as loopen, veelal zonder een regelmatig verband, doorkruisen de geheele oppervlakte, weinig breede en hier en daar moerassige dalen insluitende. De laagvlakten, (moeras of afzettingen van modder der rivieren) worden vooral ge-

[1] Ook Bawa genoemd naar het zich daar bevindende zoetwatermeertje.

vonden aan de Oostkust tusschen de Gido si'ide (kleine Gido) en de Idanõ Mola. De laatste stroomt door een der grootste moerasvlakten, welke zich — hoewel minder breed — tot voorbij de Sjoeani voortzet. Andere moerasvlakten van geringere uitgestrektheid dan de eerstgenoemde vindt men bij Teloq Baloekoe, aan den bovenloop der Sowoe; op de Noordelijkste landtong bij Teloq Siaba; bij de kust van Lafau in Westelijke richting tot op slechts korten afstand van de kust, en in West-Nias ongeveer van de baai van Afoeloe in Zuidelijke richting; bij de mondingen der Ojo en der Moro'o hebben deze moerasvlakten de grootste breedte, echter lang niet die uitgestrektheid als de eerstgenoemde aan de Oostkust.

Een regelmatig bergstelsel vindt men slechts in het centrum en in de Zuidelijke helft van het eiland; het is het belangrijkste, daar het de waterscheiding vormt tusschen Noord- en Zuid-Nias. Hier vinden wij het brongebied van verschillende belangrijke rivieren, die alle ontspringen in de omgeving van de Bawõ-lõlõ-matoea [1], de hoogste top van het eiland, (hoogte ± 700 Meter). Hier ontspringen de Ojo, die aan de Westkust, de Idanõ Gawõ, de Mola die aan de Oostkust uitmonden. Van de Lõlõ-matoea strekt zich in Westelijke richting een bergketen uit, die aan den Westelijken Ojo-oever langzaam eene richting aanneemt naar het Noordwesten en zich voortzet tot nabij het zendingsstation Lahagoe, waar wij de Hili [1] Zimomo (hoogte ± 450 M.) tusschen de Ojo en Moro'o vinden. Een andere hooge top van dit bergstelsel, waartusschen de Ojo stroomt, is de Hili Fatjoeaniha (± 450 M.). [1] De aaneenschakeling van heuvels is regelmatig te noemen voorzoover betreft de bergketen Oostwaarts van den benedenloop der Ojo, tot de omgeving van het landschap Hoeroena (tusschen Lõl'waoe en Sifaoroasi), waar de weg voert over een hoogen bergbrug. — Tot dit bergstelsel van West-Nias behooren nog de Hili Maria tusschen de Ojo en haar zijtak de Moi, Oostelijk van de Hili Zimomo. Zuidwaarts van de Hili Maria vinden wij de Lõlõ Zazai. De hoogte van deze laatstgenoemde bergtoppen is naar schatting 400—500 M. Nabij Sifaoroasi heeft men de Hili Sifaelete (hoogte ± 550 M.).

In Zuidelijke richting hangt het bergstelsel, dat de grensscheiding vormt tusschen Noord- en Zuid-Nias, waarschijnlijk samen 1°. met het bergland van Ono Laloe, dat voorzoover bekend tot dusver nog nimmer door een Europeaan werd betreden; 2°. met de heuvel-

[1] Bawõ en Hili beteekenen berg.

reeksen, die het stamgebied der Ono maena Mõlõ (in het achterland der Lagoendi-baai en Teloq Dalam) bedekken en over het algemeen evenwijdig aan elkaar zich in de richting Z.O.-N.W. uitstrekken. De heuvelreeksen naderen de Zuidkust tot op zeer korten afstand van het strand.

Vermeldenswaard is nog het Botombawõ-gebergte, een vrij lange bergrug (hoogte pl.m. 400 M.), die zich van Lõlõwoea (3 uren ten Z. O. van Goenoeng Sitoli) uitstrekt in Z. O. richting, ongeveer tot het pl.m. 3 uren verder gelegen (verlaten) dorp Deo-deo.

Hier vinden wij de waterscheiding tusschen de boven-Mozoi, de grootste rivier van Noord-Nias, die aan de Noordkust uitmondt en de Idanoi, die naar de Oostkust uitstroomt. Overigens worden in het Oostelijk deel van Centraal-Nias geen eigenlijke bergreeksen met een regelmatig verband aangetroffen.

In het Noorden is het belangrijkste gebergte dat van de Hili Maziaja, dat zich verheft tot een hoogte van pl. m. 500 M.

Rivieren en Meren.

De rivieren, die het eiland in verschillende richtingen doorstroomen, zijn zeer talrijk en geven het land eene groote vruchtbaarheid. Voor de inlandsche scheepvaart en voor de ontwikkeling van het binnenland zijn zij van geen beteekenis. Het verkeer tusschen de landschappen en dorpen vindt dan ook niet te water plaats om verschillende redenen. Door de onregelmatige geographische gesteldheid van het terrein n.l. hebben de rivieren een langen loop met vele kronkelingen, hetgeen op reizen het herhaaldelijk doorwaden van dezelfde rivier ten gevolge heeft (een der groote bezwaren van het reizen in de binnenlanden, vooral in den regentijd). Daarbij stroomen zij veelal, dikwijls tot nabij de monding over beddingen van rolsteenen, uitgezonderd daar, waar zij aan den benedenloop door moerasvlakten gaan, zooals bij de Gidõ si'ide, Gidõ seboea („kleine" en „groote" Gido), de rivier van Sogae adoe, de Idanõ (= rivier) Gawõ, de Idanõ Mola, de Sjoeani, en ten Noorden van Goenoeng Sitoli, vooral de Sowoe, die alle aan de Oostkust uitmonden. Gewoonlijk zijn de rivieren bij gewonen waterstand te doorwaden, ook dikwijls aan de monding bij eb.

Na een paar regens echter zwellen zij aanmerkelijk, zijn door snellen stroom en de diepte niet te doorwaden en stremmen dan het verkeer. Gewoonlijk loopt de bandjier echter spoedig af.

De grootste rivieren worden in het Noordelijk deel des lands gevonden. In Zuid-Nias, waar het gebergte op niet belangrijken afstand van de kusten is verwijderd, hebben zij een korten loop. De grootste rivier van het eiland is de Mozoi, die Noord-Nias van Z.O. naar N.W. (dus in de richting van de lengteas) doorstroomt en aan de Noordkust in zee valt, waar zij ± 90 M. breed en eene voldoende diepte heeft voor grootere inlandsche vaartuigen, die haar tot op belangrijke afstand van de monding zouden kunnen opvaren. Jammer dat de monding sterk verzand is, het euvel van alle rivieren op het eiland, terwijl op de zandbanken dikwijls eene sterke branding staat, (vooral aan de Westkust). Tengevolge daarvan wordt het binnenkomen bij eb zeer bemoeilijkt.

Het stroomgebied der Mozoi n.l. in de binnenlanden van het Noorden, is nog weinig onderzocht. Het brongebied van deze rivier ligt in de directe omgeving van de Hili Botombawõ en is in de vroegere kaarten o.a. die van Modigliani, te veel Zuidelijk opgegeven. Van de andere belangrijke rivieren van Noord-Nias noemen wij:

Aan de Noordkust: de rivier van Lafau.

Aan de Westkust: de Ojo met haar lange zijtak de Moi, die bij Lawindra ter hoogte van het zendingstation Lahagoe in de Ojo valt. De Ojo volgt in grootte op de Mozoi. Tot op belangrijken afstand is zij voor sampans bevaarbaar, doch door een zandbank en de daarop staande sterke branding wordt het in- en uitvaren zeer bemoeilijkt. Het brongebied der Ojo ligt nabij de Bawõ-lõlõ-matoea;

de Moro'o en de Lachõmi, twee rivieren, die door meest welvarende streken van de noordelijke helft van het eiland stroomen.

Aan de Oostkust: de Sowoe, die een langen loop heeft; monding en oevers zijn moerassig. Van de monding is zij tot een paar uren afstands met een sampan bevaarbaar:

de No'oe of rivier van Goenoeng Sitoli, waarvan de monding een veilige ligplaats aanbiedt voor de bij vloed binnenkomende handelsprauwen;

de Idanoi of rivier van Larago: de voornaamste zijtak is de Minaula, beide stroomende door een goed bevolkt gebied:

de Mola of rivier van Ono Limboe, die in haar boven- en middenloop door een vrij goed bevolkt gebied stroomt. In haar benedenloop stroomt zij door een der grootste moerasvlakten van het eiland. Noordelijk van deze rivier vinden wij de Idanõ Sogaeadoe, die bij Oedjoeng Lambaroes in zee valt, en de Idanõ Gawõ, die evenals de vorige door een belangrijke moerasvlakte stroomt.

Deze rivieren, die bij gewonen waterstand tot op slechts korten afstand van de monding bevaarbaar zijn, zijn voor het verkeer van weinig belang.

Van de rivieren van Zuid-Nias noemen wij:

Aan de Oostkust:

de Sjoeani Soesoea en Mezaja.

Aan de Westkust:

de Eho of Idanõ Ho, een der belangrijkste rivieren van Zuid-Nias, stroomende door een goed bevolkte en geëultiveerde streek. Hare zijtakken zijn de Idanõ Gamo, de Idanõ Zola en de Idano Aoe. De beide laatste vereenigen zich met elkaar en nog verder benedenstrooms met de Gamo. De valleien van de Sola en Id. Aoe, doch vooral de laatste, zijn met vele vruchtbare sawahs bedekt.

Het stroomgebied der rivieren van Zuid-Nias is nog grootendeels onbezocht terrein.

Meren worden op Nias, voor zoover bekend, niet aangetroffen. Op het bewoonde eiland Sindorongan van de Nakogroep bevindt zich het zoetwatermeer Bawa, dat midden in het eiland is gelegen en op de Oostkust in een lagune uitwatert.

Het meer, dat moerassige oevers heeft en waar op de diepste plek pl. m. 2 vadem gelood werd, heeft een ovalen vorm en is naar schatting 1 K.M. lang en ½ K.M. breed. [1]

Kustontwikkeling.

De Oost- en Westkusten zijn weinig ontwikkeld. Waar de kust niet met banken of koraalriffen is bezet, heeft de zee tot dicht onder den wal dikwijls eene vrij groote diepte, zooals o. a. de baai van Goenoeng Sitoli. Slechts op enkele plaatsen is de kust steil en rotsachtig o. a. bezuiden O Lobang. De voornaamste kapen (Maleisch: oedjoeng. Niasch: toere) zijn:

[1] Daar ik tijdens mijn verblijf op Nias de Nako-eilanden niet bezocht heb, zijn bovenstaande mededeelingen omtrent dit meertje ontleend aan een politiek verslag van den controleur Palmer van den Broek van een reis naar Zuid-Nias en de Nako-eilanden in Februari 1892, bij welke gelegenheid dit meer werd bezocht. Genoemde ambtenaar leverde een beknopte geographische en ethnographische schets voor het opstel over Nias, voorkomende in de door R. van Eck omgewerkte uitgave van de Handleiding voor Land- en Volkenkunde van Dr. J. J. de Hollander 5 dr., dl. I bl. 586—603.

Aan de Noordkust: O. Lojang (T. La'oja), de allernoordelijkste hoek van het eiland ten Westen hiervan O. Tobi (T. Dowi) en O. Laja (T. La'aja) en Oostwaarts O. Tanah nasi (T. Nidanõ nasi).

Aan de Westkust: O. Lobang (T. Lawa), O. Doemoela, O. Siromboe; [1].

Aan de Zuidkust: O. Lagoendi (T. Laoeha [2] Goenre), O. Pohili (T. Wohili) en Oedjoeng Teloq Dalam (T. Loeaha Wara).

Aan de Oostkust: O. Soboe (T. Sowoe), O. Lambaroe, O. Goenoeng Limboe (T. Nono Limboe), O. Tjoeani.

De voornaamste baaien van Noord-Nias zijn:

Aan de Noordkust:

Teloq Siaba, de bocht van Lafau en Teloq Simanari;

Aan de Westkust:

Laboean Atjeh, de baai van Afoeloe en de reeds genoemde bocht van Siromboe.

Aan de Oostkust is de eenige voor de scheepvaart belangrijke baai de reede van Goenoeng Sitoli, die open ligt en waar bij eenigszins hevigen wind de ontscheping door de zware rolling vrij moeilijk is. De schepen kunnen door het diepe vaarwater tot op vrij korten afstand onder den wal ankeren.

Merkwaardig door haren vorm is de Teloq Baloekoe op 4 uren ten N. van Goenoeng Sitoli. Zij is een trechtervormige ruime baai, die overigens zeer ondiep is en door eene smalle opening met de zee gemeenschap heeft. Zij is dan ook van geen belang voor de inlandsche scheepvaart.

In tegenstelling met de andere kusten vindt men aan de Zuidkust eene zeer opvallende kustontwikkeling: op korten afstand van elkaar vinden wij hier drie vrij diep indringende baaien. Zij heeten: Loeaha W̃ara (Teloq Dalam) [3], Loeaha Wohili (Teloq Pohili) en Loeaha Goenre (Teloq Lagoendi) en zijn aldus genoemd naar de mondingen („loeaha") der daar in zee vallende riviertjes. Tusschen de twee eerstgenoemde ligt de kleinere baai „Baholo". Voor de scheepvaart zijn alleen belangrijk Teloq Dalam en de Lagoendibaai. Voor de baai van Wohili bevinden zich het eilandje Noeza en talrijke riffen, die den toegang der baai vernauwen. Hoewel nauwer is Teloq Dalam een meer beschutte ligplaats voor de schepen dan

[1] De niet vermelde Niassche namen zijn gelijk aan de Maleische met „toere" er voor.

[2] Loeaha beteekent monding eener rivier.

[3] In het Niasch: Taloe Dala.

de baai van Lagoendi, waar gewoonlijk een zware deining staat. Aan de Westkust stuwt de Indische Oceaan met donderend geweld zijne golven tegen de vele zich daar bevindende koraalriffen; daardoor ontstaat een *zware* branding, die de kust moeilijk toegankelijk maakt.

Ook de kusten van Mazingö en de noordelijker gelegen landschappen Balaika en Simambawa zijn met talrijke koraalriffen en zandbanken bezet en niet zonder gevaar voor de scheepvaart.

Temperatuur en weersgesteldheid.

Tengevolge zijner ligging heeft het eiland een vrij wisselvallig en vochtig klimaat. De nachten zijn er koel. De moessons zijn niet scherp onderscheiden. Regens vallen gedurende het geheele jaar, het meest in October, November en December en minder van Juni—Augustus.

De temperatuur overdag stijgt zelden boven 34° C. daalt zelden beneden 20° C. De hitte wordt veel gematigd door de nabijheid der zee, de vele regens en door de regelmatig waaiende winden, die het meest uit het Westen komen. Regelmatig wisselen ook land- en zeewind elkaar af.

Geologie, Botanie en Zoölogie.

De geologische gesteldheid is nog slechts gedeeltelijk onderzocht, n.l. door den Mijningenieur R. D. M. Verbeek, wiens onderzoekingen zich bepaalden tot Noord-Nias. [1]

Volgens die onderzoekingen [2] bestaan de oudste lagen uit een mergelformatie, zachte, grauwe en blauwe mergels, geelwitte en grauwe kleigesteenten en fijne mergelachtige- of kleiachtige zandsteenen. Deze gesteenten, die niet in een vaste volgorde voorkomen, vormen de hoofdmassa van het eiland en zijn op verschillende plaatsen met dicht kalksteen bedekt, waarin hier en daar onduidelijke overblijfselen van koralen te zien zijn.

Eruptieve gesteenten ontbreken. Van de mineralen vermelden wij het onbelangrijk voorkomen van ijzer in enkele verbindingen; op dezelfde wijze koper hier en daar. Omtrent het voorkomen van goud

[1] Sedert verscheen het belangrijke opstel van H. Icke en K. Martin over tertiaire en kwartaire vormingen van het eiland Nias in Sammlungen des Geologischen Reichsmuseums in Leiden. Band VIII. 1907 bl. 204 e. v.

[2] Zie jaarboek Mijnwezen N. I. 1876 dl. I. bl. 9—12.

is niets met zekerheid bekend. Een eigenlijk gezegd kolenveld bestaat niet, voor zoover de onderzoekingen van Verbeek zich hebben uitgestrekt. Wegens geringe dikte en door inferieure hoedanigheid, komt geen enkele der gevonden kolenlagen, o. a. achter Glora, in aanmerking voor ontginning.

Van de druipsteenvormingen is belangrijk een grot op pl. m. 1 uur gaans ten Westen van Goenoeng Sitoli. In verband met de determinatie van sommige in deze grot gevonden schelpen wordt in het opstel van Prof. Martin afgeleid, dat de grot „aan de open monding eener rivier in eene *oude* strandlijn" is gelegen en dat de Noord-Oostkust van Nias in zeer recenten tijd pl. m. 130 M. hoog moet zijn opgeheven.

Tot de recente afzettingen behooren het alluvium der rivieren, de over het algemeen smalle vlakten van aangespoeld zeezand, vooral aan de Oostkust, hier en daar onderbroken door verbrokkelde opgeheven koraalblokken: voorts de koraalriffen, die soms het strand, zooals aan de Zuid-Oost en Zuidkust, tot ver in zee bedekken en de kust met het oog op de sterke branding moeilijk toegankelijk maken.

Tusschen Nias, de Banjak- en de Batoe-eilanden vindt men een volledigen koraalarchipel, die voor de groote scheepvaart veel voorzichtigheid vereischt.

Flora en fauna komen in hoofdzaak overeen met die van het naburige Sumatra.

Ligging en grondgesteldheid van het eiland met talrijke rivieren, geven het eene welige vegetatie en groote geschiktheid voor landbouw van verschillenden aard.

De strandflora bestaat op enkele gedeelten uit bosschen van mangrove, (Rhizophora en Bruguiera), zooals in het Noorden en bij Ono Limboe, ook wel van nipah, afgewisseld door naaldboomen (casuarina muricata), voorkomende op enkele gedeelten zooals tusschen de mondingen der Idanö Gawö en Idanö Mola, tusschen die der Gafia en Sowoe en in het Noorden bij Lafau.

Waar de moerassige streken niet meer door het zeewater worden bespoeld, komen de mangrove-bosschen niet meer voor, nog wel de pandan, welker bladeren met enkele biezensoorten aan de lage oevers der rivieren het materiaal voor vlechtwerk leveren, en voorts de niboeng. waarvan de stammen bij den huisbouw gebezigd worden o. a. als latten voor den onderlaag der vloeren.

Tot de kustflora behooren ook (op de droger gelegen gronden) de waroe laoet (Thespesia populnea), de reeds genoemde pandan en een

aantal andere boomsoorten, waaronder hier en daar de bitoeng of Barringtonia speciosa.

Daar tiert ook welig de kokospalm, die gaarne groeit op koraalachtigen grond en op de koraaleilanden. Uitgebreide aanplantingen daarvan komen voor aan de kusten, vooral aan de kust van Mazingö en de Zuidkust en op de Nako-eilanden; ook op verschillende gedeelten aan de Oost- en Noordkust.

De meer binnenwaarts gelegen hoogere gedeelten, de heuvels of berghellingen, zijn dikwijls met dicht oerwoud bedekt, afgewisseld door laaggeboomte, alang alang en glagahvelden en, hier en daar, door velden een wilde pisangsoort.

De bosschen leveren goede timmerhoutsoorten op, waaronder het harde, zeer deugdzame merbauhout). Verder leveren de bosschen getahpertja, die hier en daar in kleine hoeveelheden van de Isonandra gutta voor den uitvoer wordt ingezameld; voorts rotan en damar voor eigen gebruik. Ook komen in de bosschen hier en daar ficussoorten voor. Hoogerop in het gebergte wordt het geboomte van het oerwoud veelal dunner en kleiner, terwijl ook gewoonlijk nabij de stranden de weelderigheid van den plantengroei afneemt. In de hooger gelegen terreinen vinden wij ook de meeste varensoorten, van de lagere vormen tot de sierlijke reuzenvaren. Onder de varensoorten zijn er, evenals in de andere tropische bosschen op eenige hoogte, vele die op verschillende wijzen zich aan de woudboomen hechten, van waar zij, zooals bij de nestvarens, met hunne fraaie bladeren naar omlaag hangen. Enkele Polypodiumsoorten leveren gekookt een gewilde groente op.

Bamboe wordt in kleine hoeveelheden bij de dorpen geplant. Hoofdzakelijk zijn de gewone, minderwaardige soorten vertegenwoordigd. Van de andere cultuurgewassen verdienen vermelding, de pinang, de aren- en sagopalm. Van de vruchtboomen de pisang, doerian, de pepaja, hier en daar mangka, mangga, een enkele maal manggistan en voorts enkele kleine djamboe-oersoorten, waaruit de zendelingen een zeer smakelijken wijn weten te bereiden. Van de voedingsgewassen rijst, welke hoofdzakelijk op droge gronden geteeld wordt, en aardvruchten, waarvan de oebi (dioscorea alata) de eigenlijke hoofdvoeding der bevolking uitmaakt.

De dierenwereld komt met die van Sumatra overeen.

De soorten zoogdieren zijn echter beperkt in aantal. De olifant, tijger, rhinoceros en tapir worden op het eiland niet aangetroffen.

Het wild in de bosschen bestaat hoofdzakelijk uit het wilde varken

(sŏcha), overeenkomende met de gewone soort van Sumatra: en herten, die bij voorkeur de vlakten tusschen de Sogae-adoerivier, de Idanŏ Gawŏ en de Molarivier bij Ono Limboe bewonen. Zij zijn vertegenwoordigd door het Sumatraansche hert (Cervus roessa) de kidang der Maleiers (Cervus moentjak) en, geringer in aantal, het dwerghert (Tragulus napoe). Op herten, doch vooral op de wilde zwijnen, die dikwijls veel schade aan het te velde staande gewas toe brengen, wordt veelvuldig jacht gemaakt.

Van de buffels, die door de Maleiers aan de kusten worden gehouden, loopen verscheidene in de bosschen nabij de stranden verwilderd rond.

Verder vindt men talrijke apen (ba'e), die zich zoowel in de laagvlakten als in de hooger gelegen gedeelten vertoonen. Zeer algemeen is de gewone bruingrijze aap (Cercopithecus cynamolgus). De siamang van Sumatra (Hylobates syndactylus) is niet bekend. Van de kleinere zoogdieren in het wild noemen wij den tijgerkat, den moesang, het stekelzwijn, de vliegende honden of kalongs en soms vliegende maki's of halfapen (Galeopithecus).

Van de insecteneters komen voor het schubdier en een toepaisoort.

Wat de andere dierensoorten betreft, noemen wij van de reptilien de krokodil (Niasch en Maleisch: boeaja), de leguaan, de gewone landschildpad en de nader te vermelden zeeschildpadden, verschillende giftige en niet giftige slangen, onder de laatste de reuzenslang (Python reticulatus), die gaarne de kippenhokken bezoekt. Aan reptilien, waaronder vele duizendpooten, bestaat over het algemeen een ongewenschte overvloed.

Van de vogels, die afwisselen in kleurenpracht, is het aantal soorten zeer groot, ook onder de fraai gevederde duiven. Zoowel in de binnenlanden als aan de kusten komen veelvuldig vluchten groene, roodoogige poenai's (Niasch: foene) voor.

Meer in paren leven de forscher gebouwde z. g. muskaatduiven (Carphophaga aena), die bij voorkeur in hooge boomen als b.v. doerian verblijf houden en wier dof gekoer een somberen indruk maakt. Zij worden hier boeroe'oe genoemd. Dan zijn er, hoewel niet zoo menigvuldig, een soort kaneelduiven van eene roodbruine kleur, een soort tortelduiven, (terkoekoersoort) en de Nicobarduif. Ook is tegenwoordigd de z.g. spoorkoekoek of "boeboet" van Sumatra (Centropus eurycercus) en werd meermalen opgemerkt de wielewaal, de Javaansche kĕpodang (Oriolus indicus).

Van de andere vogelsoorten noemen wij de beo (door de Niassers

"magiao" genoemd), de neushoornvogel (Buceros convexus). Onder de roofvogels een paar alangsoorten, de Haliastur indus en de alang-laoet (Haliastur leucogaster): verder uilen, raven en kraaien van het geslacht Corvus.

Onder de kleinere vogels verdienen vermelding de veelvuldig voorkomende sierpapegaai (Loriculus galgulus), bekend om zijne fraaie kleuren en kenbaar aan de wijze, waarop hij in rust aan zijne pooten hangt; hij wordt hier "e'e" genoemd. Andere fraaigevederde kleine vogels zijn verschillende colibrisoorten en de z.g. ijsvogels (Alcedininae), waaronder de op Sumatra bekende radja oedang (Alcedo coromanda).

Aan de stranden zijn de steltloopers in meerdere soorten vertegenwoordigd; daaronder ook de Maleische bangau (Ardea purpurea). In de moerasachtige laagvlakten en aan de stranden komen voor de watersnip (Scolopax gallinago) en een grooter soort aan de stranden; hier ook de Javaansche "trinil" (Tringa acuminata). In de moerassen wordt eene kleine eendensoort aangetroffen.

Van de insectensoorten vindt men een groot aantal mooi gekleurde kevers en vlinders in groote verscheidenheid van kleurenpracht. [1]

Onze kennis van de ichthyologische fauna van de wateren tusschen Nias en Sumatra danken wij aan den verdienstelijken Dr. Bleeker, die een groot aantal vischsoorten beschreef in het Nat. tijdschr. v. N.-I. van 1856. Van de grootere vischsoorten noemen wij de zeekoe of doejoeng (Halicore doegong) en de bruinvisch (Delphinus). Vischvangst aan de kusten heeft slechts op kleine schaal plaats. De rivieren schijnen weinig vischrijk te zijn. Van de zeevisschen zijn verscheidene smakelijke soorten. Ook wordt tripang verzameld, echter in kleine hoeveelheden. Van den grooten rijkdom aan molusken noemen wij de nautulus pompilius en de reuzenschelp (Tridaena gigas), die hier met eene andere verwante soort (T. Hippopus) "kima" wordt genoemd en soms eene middellijn van 2—2½ voet bereikt.

In het Noorden van het eiland worden deze schelpen wel eens gevischt. De Niassers eten het vleeschachtig gedeelte gewoonlijk rauw, zooals ook de andere schelpen, die bij eb op de riffen worden opgeraapt.

De Maleiers snijden het vleesch in stukjes en drogen het in de

[1] Zie Heterocera der Insel Nias von Dr A Pagenstecher. Wiesbaden J. Niedner 1885 Die Rhopalocera der Insel Nias von N M Kehl. Berlin R Friedländer 1881 en het hierop betrekking hebbende critisch overzicht in Ind Gids 1885 dl I bl. 126 van H. von Rosenberg.

zon Op de koraalbanken laat zich soms zien de geschubde zeeschilpad (Chelonia imbricata), waarvan de schaal de kostbare karet oplevert. De groote zeeschilpad (Chelonia mydas) komt zeldzamer voor.

Wat de huisdieren der bevolking betreft, deze zijn beperkt tot het varken (bawi), dat afstamt van het wilde zwijn (sõcha), kippen, hier en daar geiten; voorts honden (de gewone soort kamponghonden van Java en Sumatra) en katten (in de Maleische kampongs). De honden worden gebruikt bij de jacht op wilde zwijnen. Vogels in kooien worden door de Niassers niet gehouden.

Vulcanische verschijnselen.

Vulcanen komen niet voor, eruptieve gesteenten — voor zoover bekend — evenmin. Op een paar plaatsen aan de Oostkust worden kreekjes met zwavelwaterstof aangetroffen o.a. bij Kalimboengan op den weg naar Mega en Ombõlata op ± ½ uur gaans ten Z. van Goenoeng Sitoli. Bij het zendingstation Bo'oesõ werd door mij een kleine modderwel bezocht. De modder is blauwachtig van kleur.

Aardbevingen, veroorzaakt door de vulcanen van het naburige Sumatra, zijn niet zeldzaam. In 1843 en 1861 werd Nias geteisterd door zware aardbevingen, toen ook vloedgolven veel verwoesting aanrichtten. Bij de aard- en zeebeving in 1861 werd o. a. de plaats onzer bezetting te Lagoendi geheel vernietigd.

Den 4[den] Januari 1904 kwamen, na eene vrij hevige aardbeving, welke, behalve in het centrum en Noorden van Nias, ook te Siboga, Padang Sidempoean, Taroetoeng en Balige, zoomede op de hoogvlakte van Toba gevoeld werd, op de Noordwestkust van Nias en de daarlangs liggende eilandjes een drietal vloedgolven opzetten, die eene ontzettende verwoesting hebben aangericht. Het genoemde kustgedeelte werd op 1 à 1½ kilometer landwaarts in geraseerd, terwijl drievierden van alles wat zich op het eilandje Boenga bevond in zee verdween. Het aantal dooden bedroeg, voor zoover bekend, ongeveer 370. De schade door de aardbeving zelf aangericht bepaalde zich tot het instorten of scheuren van huizen.

Aan het ambtelijk rapport ontleenen wij nog de volgende bijzonderheden: „Na jaren lange rust is op 4 Januari eene periode van aardbevingen ingetreden, die op dien datum omstreeks 12 uur begon met een anderhalve minuut lange, zachte golfbeweging der aardschors. Gelijk latere berichten waarschijnlijk maken, zijn ongeveer

een kwartier daarna een drietal vloedgolven van het Westen of Noordwesten komen opzetten, die op het eiland Boenga en op de Noordwestkust van Nias stuitende, daar eene ontzettende verwoesting hebben aangericht. De middelste en hoogste heeft plaatselijk eene hoogte van 15 M. bereikt.

„Om 12 u. 50 m. werd Nias geteisterd, gedurende ongeveer een minuut, door een reeks aardschokken als sedert 1861 niet meer op het eiland zijn gevoeld.

„Te Goenoeng Sitoli liep het zeewater, donkerbruin gekleurd, onmiddellijk tegen het strand op ter hoogte van ongeveer 7 d.M. Dit is waarschijnlijk reactie geweest van de aardstooten door het eiland op de zee uitgeoefend. Sedert wisselen lichtere en zwaardere aardschokken elkander af, soms met enkele dagen tusschenruimte, meermalen tot ongeveer twintig op een dag.

„Bij het onderzoek per SS. „Hazenwind" door den Controleur naar de gevolgen van deze aardbevingen en vloedgolven ingesteld, bleek o. a. dat te Lafau enkele huizen door den vloedgolf waren weggespoeld, en deze ± 100 M. landinwaarts was gedrongen. Bij de baai van Afoeloe aan de Westkust liep de vloedgolf ongeveer één paal het land in, het zware geboomte ontwortelende en als grashalmen opvoerende tot den voet des heuvels. Talrijke lijken waren hier al begraven. Ongeveer 40 dooden." —

De schade op het eiland Poeloe Boenga werd reeds boven vermeld: zie ook onder „Eilanden".

„Ook de kampong Doemoela werd gedeeltelijk vernield bevonden. De kaap ten N.-W. van het baaitje brak den vloedgolf.

„De Nakoe-eilanden hadden blijkens het onderzoek zeer weinig geleden. Het bewoonde gedeelte lag afgekeerd van den kant, vanwaar de vloedgolf is gekomen. Aan de Lagoendibaai werd een zwakke vloedgolf geconstateerd: de aardbeving ook niet zoo sterk als elders.

„Over het geheele centrum en Noorden van het eiland Nias deed de aardbeving van 12 u. 50 m. zich zwaar gevoelen. Het aantal ingestorte huizen legio en de materieele schade was naar schatting minstens een halve ton.

„Goenoeng Sitoli leed schade aan de landsgebouwen, terwijl een groot aantal particuliere woningen instortte of onbruikbaar werd".

Indeeling van grondgebied en bevolking, plaatsbeschrijving, verkeersmiddelen.

Nias, dat bij Staatsblad 1864 n°. 4 ingelijfd werd bij het gebied van het Gouvernement Sumatra's Westkust, is eene afdeeling der residentie Tapanoeli of zooals de tegenwoordige officieele spelling luidt Tapian na Oeli. [1] Het bestuur wordt gevoerd door een controleur — thans door een assistent-resident — met standplaats Goenoeng Sitoli, aan wien sedert 1902 een „Controleur voor de aanrakingen met hoofden en bevolking buiten het rapatgebied" is toegevoegd. Als standplaats van dezen tweeden controleur is Lõwõwaoe in West-Nias, aangewezen, welke plaats voor onze aanrakingen met de bevolking, ook die van Zuid-Nias, eene zeer gunstige ligging heeft.

Naar de verschillende wijzen van rechtspleging op het eiland, wordt het verdeeld in het z.g. rapatgebied, waar recht wordt gesproken volgens het Sumatra-reglement (Stbl. 1874 n°. 94b), en een gebied daarbuiten, omvattende het overige deel van Nias en omliggende eilanden, waar de inheemsche bevolking — waartoe ook gerekend worden de bewoners der z.g. Maleische nederzettingen — in het genot is gelaten van hare eigen rechtspleging onder de leiding en het toezicht van de besturende ambtenaren (adat-rechtspraak).

Het eerstgenoemde gebied omvat het ressort van de „rapat" (= naam voor de Inl. rechtbank op Sumatra's Westkust) te Goenoeng Sitolo, zich uitstrekkende over de landschappen, waarvan de hoofden volgens de bepalingen recht van zitting hebben in de rapat.

Langen tijd bepaalde onze bestuursbemoeienis zich tot dit gedeelte van het eiland, dat dan ook beschouwd werd als het rechtstreeks bestuurd gebied, een smalle kuststrook, die over eene lengte van ± 16 K.M. zich ten N. en ten Z. van Goenoeng Sitoli uitstrekt (van Oedjoeng Gamo in Zuidelijke richting tot aan de monding der Idanoirivier).

In het buiten-rapatgebied bepaalt onze werkelijke invloed zich voornamelijk nog tot Noord-Nias, doch hij neemt langzamerhand toe in het Zuidelijk deel van het eiland. Die invloed is van vrij recenten datum en verkregen sedert de politiek van onthouding heeft plaats gemaakt voor eene meer daadwerkelijke bestuursbemoeienis ten opzichte van de binnenlanden (1902). Zoo kon in Noord-Nias

[1] Sedert 1 Januari 1906 geen deel meer uitmakende van het Gouvernement Sumatra's Westkust, doch eene zelfstandige residentie

sedert kort een begin gemaakt worden met de indeeling van het land in districten, waaronder in administratieven zin, en overeenkomstig de adat, moeten verstaan worden ôri's of bondgenootschappen, elk bestaande uit eenige dorpen van gemeenschappelijke afstamming. De districtshoofden zijn dus de ôrihoofden. In de Zuid, waar elke negorij eene onafhankelijke, despotisch bestuurde republiek vormt, is zulk een bondgenootschap bekend onder den naam van ôrôroesa. Deze bondgenoosschappen hebben of hadden, evenals elders, het doel elkander in tijden van oorlog en gevaar bij te staan. Overigens vormt, ook in Noord-Nias, elke negorij een zelfstandig geheel met eigen grondgebied.

De leden van een zelfden stam zijn niet steeds in dezelfde landstreek gevestigd. Oorspronkelijk is dit wel het geval geweest: het land was verdeeld in een aantal stammen, die ieder een eigen grondgebied hadden, zooals thans nog blijkt uit de namen van verscheidene landschappen, die eenvoudig stamnamen zijn en met ono of irano (= kinderen) beginnen [1]. In den loop der tijden kwamen in het gebied van den eenen stam lieden van een anderen stam, waardoor leden van denzelfden stam, in groepen vereenigd, in verschillende gedeelten van het eiland werden aangetroffen, gewoonlijk in afzonderlijke dorpen waren gevestigd, zoodat dus de de afscheidingen niet vervloeien. In sommige streken zooals in het rapatgebied en in de omgeving van enkele zendingstations aan de Oostkust, heeft een ware verhuizing van de binnenlanden plaats gehad om in de nabijheid van bestuur en zending een toevluchtsoord te vinden voor de roof- en moordbenden, die vóór onze bestuursbemoeienis met de binnenlanden daar huis hielden. Sedert daar rust en orde zijn ingetreden, keeren velen naar hunne oorspronkelijke woonplaatsen terug.

Tot de Noordelijke stammen behooren o.m. de mado Harefa (mado = stam), mado Dela'mbanoea, ono Namôlô, mado Mendrôfa, iraono Gea, die verspreid in talrijke groote en kleine dorpen wonen, de grootere echter zelden het getal van 10 huizen te boven gaande. Tot de stammen, die als overgangen worden beschouwd tusschen

[1] De landschappen of districten, waarvan door Von Rosenberg en anderen melding wordt gemaakt dragen hunne namen naar de volksstammen, die er wonen of oorspronkelijk woonden of naar de rivier, die het landschap doorstroomt, zooals b.v. de landschappen Lahômi en Moro'ö in West-Nias naar de gelijknamige rivieren. De begrenzingen der door Von Rosenberg opgegeven landschappen zijn niet steeds bepaald; ook die der ôri's weten de hoofden niet steeds met nauwkeurigheid op te geven. Vandaar dat grondkwesties tusschen ôri's volstrekt niet tot de zeldzaamheden behooren.

Noord- en Zuid-Nias behooren o. a. de iraono Hoena, iraono Lase, iraono Zono enz.

Voor eene bespreking der plaatsen van Noord-Nias kan wegens het zeer groote aantal kampongs in hoofdzaak volstaan worden met de vermelding der zendingstations, daar deze in de centra der bevolking gelegen zijn en om andere redenen in de eerste plaats genoemd dienen te worden. De 16 zendingsposten. alle gelegen in Centraal-Nias en gemiddeld op 3 uren gaans van elkaar verwijderd, liggen in twee hoofdrichtingen: 1°. Van de hoofdplaats Goenoeng Sitoli in Zuidwestelijke richting Lölöwaoe en 2°. Van eerstgenoemde plaats langs de Oostkust tot Bawalia aan de Molarivier. In eerstgenoemde richting vinden wij de volgende stations: Goenoeng Sitoli, 3 palen verder Dahana (sedert kort is deze zendingspost de standplaats geworden van den eersten Niasschen hulpprediker „pandita niha") in de omgeving van de belangrijke dorpen Dahana en Toemöri, hoofddorpen van twee belangrijke öri's van het rapatgebied. Van Dahana bereikt men in pl.m. 2 uren over zeer geaccidenteerd terrein het zendingstation Lölöwoea nabij het gelijknamige dorp. Op 2 uren gaans ten Z. van Lölöwoea ligt het belangrijke dorp Lalai. In Z.W. richting van Lölöwoea de rivieren Mozoi, de Idanö Doa (zijtak der Ojo) en de Ojo overgaande, komt men in het nabij den Ojo-oever gelegen zendingstation Lahagoe in het gelijknamige landschap, dat vroeger een belangrijke korenschuur van centraal-Nias was, terwijl ook talrijke klapperaanplantingen werden aangetroffen. De roofbenden van vroeger hebben hier duchtig huisgehouden. Lahagoe is nagenoeg in het midden van het eiland gelegen, ongeveer op gelijken afstand van de Oost- en Westkust.

De andere zendingstations zijn in de eerst vermelde richting: Lölömboli (pl. m. 3 uren Z. W. van Lahagoe) in het vruchtbare Moro'o-dal met eene talrijke en krachtige bevolking, die evenals de stammen uit de Lachömistreek, destijds de roofbenden uit het Zuiden, heeft weten te weerstaan. Deze streken behooren tot de welvarendste en best bevolkte gedeelten van Noord-Nias. In het Lachömigebied is gelegen het zendingstation Siromboe of Toegala Ziromboe, ruim 2 uren ten Z. van Lölömboli en niet ver van Oedjong Siromboe. Daartegenover het zendingstation Hinako op het gelijknamige hoofdeiland van de Nakogroep.

In het zooeven genoemde Moro'o-gebied vinden wij o. a. de kampongs Lölömboli met het bovengenoemde en gelijknamige zendingstation. Iraono Gambö, Sisobahili, Laweloe, het hoofddorp van

een zeer belangrijke õri, en dat gelegen is aan den weg Lahagoe-Lõlõwaoe; verder Lõlõmojo (ook zendingstation), Hilimbõwõ, Sarahili, Fadoro, Tetehõsi, Foelõlõ enz. Tot de Lachõmistreek behooren de dorpen Toegala met het bovengenoemde zendingstation Toegala Ziromboe, Fadoro [1], Foelõlõ, Lasara, Ono Waembo, Ono Limboe, Sitõloembanoea. Het genoemde zendingstation Lõlõmojo ligt tusschen den middenloop der Lachõmi en de Moro'o in een zeer dicht bevolkte omgeving, waarin ook de bovenvermelde belangrijke negorijen Ono Limboe en Laweloe worden aangetroffen.

De bevolking in deze omgeving wordt op 10.000 zielen geschat. Op pl. m. 3 uren ten N. van Lõlõmboli in het stroomgebied der Ojo vinden wij een ander belangrijk dorp Toegala, tevens zendingstation. Het wordt Toegala-Ojo genoemd ter onderscheiding van Toegala Ziromboe of Toegala Lachõmi in het stroomgebied der Lachõmirivier. Ten Z. O. van Siromboe ligt het verlaten zendingstation Lahoesa, genoemd naar de daar stroomende Lahoesaririvier, en gelegen in een kustlandschap, bekend onder den naam van „Sihene-asi„ (d. i. strandbewoners of stranddorpen) en waarvan Tõgi mbõgi (Vleermuizenhol) het hoofddorp is. (De zooevengenoemde Lahoesa is als de eigenlijke grensrivier te beschouwen tusschen Noord-Nias, en het overgangsgebied naar Zuid-Nias: de Mola is dit in het Oostelijk deel van het eiland).

Aan de andere zijde der Lahoesa begint het landschap of het stamgebied der Iraono Hoena, geen eigenlijke stammen, doch een verzamelnaam van de stammen tusschen de Lahoesarivier en Hili Lowalangi (op 3 uren ten Z. van Lõlõwaoe), waaronder vooral de mado Boelõlõ is vertegenwoordigd. [2]

De oostelijke grens van dit landschap is de Ojo. De taal hier gesproken is een mengsel van het Zuid- en het Noord-Niasch dialect. Enkele jaren geleden waren de Iraono Hoena, met hoofden als Siwa hoemõla, Fadoli, Salago en anderen, nog zeer beruchte roovers en koppensnellers. Voor het beschavingswerk onder deze

[1] De naam Fadoro komt op Nias herhaaldelijk voor. Vele plaatsen dragen denzelfden naam.

[2] De stammen in de bovenbedoelde streek gaven elkaar over en weer den naam Iraono Hoena bij wijze van spot, daar de stamnaam zooveel beduidt als „wilden", „boschmenschen". De beteekenis is: „kinderen van Hoena", eene vrouw, die volgens de legende onder deze stammen bekend, in het stroomgebied der Soesoea thuisbehoorde en hare stamgenooten in den strijd ter overwinning aanvoerde. Uit dit verhaal blijkt tevens, dat deze stammen de Soesoeastreek als hun stamland beschouwen

woeste stammen heeft zich zeer verdienstelijk gemaakt de in 1903 overleden zendeling Krumm te Lahoesa.

In het landschap Iraono Hoena is gelegen Lõlõwaoe, de standplaats van den tweeden controleur op het eiland, tevens zendingstation, en een belangrijk eindpunt der voornaamste wegen, die Centraal-Nias doorkruisen. Dit gevoegd bij een aangenaam klimaat en de ligging nagenoeg aan de grens van Noord- en Zuid-Nias, doet de beteekenis van dit punt als bestuurszetel voor de binnenlanden nog meer uitkomen. In de krijgsgeschiedenis van Nias is het bekend door de twee expedities van 1863. [1]

De kortste verbinding van dezen bestuurszetel met de hoofdplaats Goenoeng Sitoli is een 60 à 70 K.M. lang tracé over de Laweloe en Lahagoe, de belangrijkste weg van Centraal Nias. De z.g. zendelingen-weg van G. Sitoli over Lahagoe via Lõlõmboli, Toegala Ziromboe naar Lõlõwaoe is een langere verbinding. Ook is het bestuur sedert eenigen tijd van laatstgenoemde plaats begonnen met den aanleg van een weg naar de pl. m. 15 uren zuidelijker gelegen Lagoendibaai, welke sedert eenige maanden door de Paketvaart wordt aangedaan. Dit alles maakt Lõlõwaoe een hoogst belangrijk punt voor het verkeer in de binnenlanden.

Ten N. van Lõlõwaoe — en daarmede verbonden door een 3 uren lang tracé — ligt Sifaoroasi [2], ook een zendingstation, dat nog meer dan Lahagoe in het centrum van het eiland gelegen is. De zooeven genoemde weg van Lõlõwaoe naar Sifaoroasi voert door het dicht bevolkte landschap Hoeroena met het gelijknamige hoofddorp, dat het eindpunt is van een tracé tusschen Ojo en Moi. Dit tracé begint ter hoogte van de Idanõ Doa van een punt op den weg Goenoeng Sitoli—Lahagoe—Lõlõwaoe. [3]

Te Sifaoroasi woont op een afzonderlijken heuvel de enkele jaren geleden zeer beruchte Sitambaho, wiens roof- en sneltochten, evenals die van den niet minder beruchten Balõ haloe, zich uitstrekten tot nabij de grenzen van het rapat-gebied n.l. tot 1900, toen mili-

[1] In de Wed „Onze Eilanden" dl VI bl 206, is abusievelijk sprake van Lõlõwaoe „op een der eilandjes van de Nakogroep".

[2] Sifaoroasi beteekent een punt, vanwaar men een zeegezicht heeft, hetgeen echter bij de ligging der kampong niet het geval is. Destijds moet zij dan ook gestaan hebben op den ± 200 voet hoogen Hili Sifaelete. Thans is Sifaoroasi op een lager punt van dezen berg gelegen.

[3] Deze en de andere genoemde wegen waren bij mijn vertrek van het eiland Januari 1906, nog slechts opengekapte tracé's, daar eigenlijk eerst in 1904 met den aanleg van wegen naar de binnenlanden werd begonnen.

taire patrouilles werden uitgezonden om deze rooverijen tegen te gaan.

Het Ojo- en het Moidal zijn door die rooverbenden geraseerd en ontvolkt; daardoor is de streek ten noorden van Sifaoroasi tot Lõlõwoea (niet te verwarren met Lõlõwaoe, standplaats van den controleur) zeer dun bevolkt, terwijl ook koortsen de bevolking hier hebben geteisterd. In 1904 werd Sifaoroasi met Lõlõwoea door een tracé verbonden en daardoor ook dit centrum van het eiland in verbinding gebracht met de hoofdplaats. — Hiermede zijn wij weer aan ons punt van uitgang gekomen.

De meergenoemde hoofdplaats Goenoeng Sitoli (Niasch = Ono Zitoli) is het middelpunt van alle verkeer en de hoofdmarkt van het eiland. Door de paketvaart staat zij in geregelde verbinding, zoowel met de kustplaatsen van Sumatra's Westkust, Pinang en Singapore als met Teloq Dalam, Lagoendibaai en Hinako. In het achterland van Goenoeng Sitoli liggen talrijke kampongs in een door verhuizingen uit de binnenlanden dichtbevolkt gebied. Het wegennet aldaar werd in 1904 en 1905 belangrijk uitgebreid en verbeterd. Behalve Dahana en Toemõri vinden wij meer in de onmiddelijke omgeving Hili na'a, Ono Zitoli (naar deze laatste kampong, gelegen op een heuvel achter het bestuurs-etablissement ontleent de hoofdplaats haar Maleischen naam): dan nog de kampongs Fadoro, Saewe en Lasara, de laatste negorij op $\frac{3}{4}$ uur ten Z. van G. Sitoli, en nog andere dorpen, waarvan eene opnoeming ons te ver zou voeren.

Oostelijk van G. Sitoli, op 7 uren gaans, ligt het belangrijke dorp Anaoma aan de andere zijde der Mozoi. Het werd in 1905 door een voetpad verbonden met de hoofdplaats. Ook voerde tevoren een pad van passangrahan Mozoi (pl. m. 1 uur westelijk van Lõlõwoea) naar Anaoma, dat belangrijk is als uitgangspunt voor onze aanrakingen met eigenlijk Noord-Nias, waar het bevolkingscijfer lang niet zoo belangrijk is als in Centraal-Nias en zelfs zooals wij althans met zekerheid kunnen zeggen voor het gebied ten Oosten der Mozoi vrij gering is te noemen. Door dit deel van Noord-Nias werd door schrijver dezes in Oct. 1905 een reis ondernomen van de Noordkust Sifahandra in Zuidelijke richting gaande voorbij de Hili Maziaja naar het zendingstation Bo'esõ en verder naar G. Sitoli. Het doortrokken gebied bleek grootendeels woest. Slechts hier en daar werden kampongs van 2—5 huizen opgemerkt. Tot aan de Sowoe werden langs het gevolgde voetpad 11 dergelijke kampongs geteld, welke met de daartoe behoorende veldhuisjes eene bevolking zullen hebben van pl. m. 600 zielen, d. i. over een afstand van pl. m. 16

uren gaans. Bezuiden de Sowoe neemt de bevolking in dichtheid toe tot aan het zendingstation Bo'oesõ, dat zelf gelegen is in een vrij dicht bevolkte omgeving. De binnenlanden in het Noorden zijn ontvolkt door den vroegeren slavenuitvoer op groote schaal naar Atjeh, terwijl koortsen het overige hebben gedaan. Het genoemde Bo'oesõ is de meest naar het Noorden vooruitgeschoven zendingspost op pl. m. 15 K.M. ten N. van Goenoeng Sitoli gelegen. Van hier strekt zich in Zuidelijke richting een tweede keten van zendingsposten uit langs de Oostkust. Wij vinden hier het station Ombõlata, 6 paal ten Z. van de hoofdplaats en gelegen in een dicht bevolkte streek, waar verschillende stammen wonen. Hier bevinden zich o. a. de negorijen Lõlõmboli, Taechoe, het hoofddorp van een õri, Ono Zitoli, waar het eigenlijke eerste hoofd van de mado Harefa woont. Het gebied van dit õri hoofd behoorde vroeger nog tot het rapatgebied en vormde hiervan de zuidelijke grens. Niet lang na de instelling van de rapat te Goenoeng Sitoli in 1874 verklaarde dit hoofd evenwel zijn gebied niet meer beschouwd te willen zien als deel van het rapatgebied, ten einde op die wijze te ontkomen aan de heerendiensten voor den aanleg van wegen. Sedert is die toestand zoo gebleven en heeft genoemd hoofd ook opgehouden in de rapat te Goenoeng Sitoli zitting te nemen.

Verder zuidelijk de zendingstations Hoemene, Sogae adoe en Bawalia, alle nabij het strand gelegen en 2—3 uren gaans van elkaar verwijderd. Het verst van het strand gelegen is het station Bawalia (pl. m. $1\frac{1}{4}$ uur gaans). Deze eerst in 1901 aangelegde zendingspost is het meest zuidelijke punt der zending en aan den linkeroever der Mola gelegen. Door de moerassige streek werd in 1905 een weg aangelegd, die van het strand naar Bawalia en van hier naar het $\frac{3}{4}$ uur verder in Z.-O. richting gelegen Sindrõndrõ voert. [1] In deze omgeving lag het zendingstation Fagoelõ, waar de zending zich niet kon staande houden.

Zuidelijk van Bawalia en Sindrõndrõ woont de van ouds beruchte stam der Iraono Lase, die met de bevolking der Zuidelijker gelegen landschappen Balaika en Simambawa den overgang vormt tot de drie hoofdstammen, die de kern der bevolking van de Zuidelijke helft van het eiland uitmaken en elk weer in onderstammen zijn verdeeld. Deze krijgshaftige stammen bewonen een gebied dat eigenlijk Zuid-

[1] Sedert wordt een weg aangelegd van Bawalia naar de Zuidkust, welke verbinding volgens het verslag van een reis door de Soesoestreek op ulto Januari 1908 reeds gereed was tot den mond der Soesoea

Nias kan genoemd worden en zich van de Zuidkust Noordwaarts uitstrekt tot de Idanõ Ho in het Westen en de Mezaja in het Oosten waar wij vinden:

1°. het stamgebied der Ono maena Mõlõ, gelegen in het achterland van de Lagoendibaai en Teloq Dalam. Achter de eerstgenoemde baai worden de grootste negorijen aangetroffen, die elk eenige duizenden zielen sterk zijn, zooals Bawõ mataloeo (= zonneberg) of Hili Fanajama, het herbouwde Orahili, dat getuchtigd werd bij de expeditie in 1863; Hili Simaetanõ (± 3 uren ten N. van de Lagoendibaai) in de oude rapporten Fadoro genoemd. Bawõ mataloeo, op $1\frac{1}{3}$ uur gaans ten Z. O. van Hili Simaetanõ, heeft 250 huizen en ± 750 weerbare mannen; de laatstgenoemde negorij 150 huizen en 500 à 600 weerbare mannen. Bawõ mataloeo is de grootste, tevens de schoonst aangelegde negorij van de Zuid. Eene afzonderlijke beschrijving van haar zal worden gegeven in het ethnographisch overzicht (Hoofdstuk V). Na haar is het genoemde Hili Simaetanõ de grootste en de machtigste kampong in de Zuid, tevens een der meest welvarende van het eiland in verband met hare ligging in eene waterrijke en vruchtbare streek met uitgestrekte sawahs, welke door waterleidingen besproeid worden. Door de geoefendheid der krijgslieden is zij alom in het Zuiden zeer gevreesd, en heeft zij steeds het hoofd kunnen bieden aan haar ouden vijand Bawõ mataloeo. Oorspronkelijk Fadoro geheeten, toen de kampong nog aan den voet van den heuvel stond, heeft zij na den bouw op de tegenwoordige plaats den naam van Hili Simaetanõ aangenomen. Haar onderhoorig is het dorpje Hili Amaigila op den top van den heuvel of bergrug, waaraan Hili Simaetanõ is gelegen.

Westelijk van Hili Simaetanõ aan de overzijde van het dal der Idanõ Gamo (zijtak der Idanõ Ho) lag de voormalige belangrijke negorij Botohõsi, welke bij de expeditie in 1863 tegen Orahili getuchtigd werd. Andere belangrijke negorijen in het stamgebied der Ono maena Mõlõ zijn Hili Sondregeasi op eenigen afstand van de Lagoendibaai, Hili Zihõnõ ten Z. O. van Hili Fanajama (pl. m. 1 uur gaans hier vandaan), Hili Nawalo, Bawõ Lowalangi [1] op korten afstand van Teloq Dalam, negorijen van 200—300 weerbare mannen: voorts Hili Geho, Hili Wasõma, Siwa lawa (met 150—200 weerbare

[1] In de onmiddellijke omgeving van dit dorp bevond zich van 1883—1886 een zendingspost van de Rijnsche zending. Een tweede station in Zuid-Nias had zij toen ook te Bawõ Za'oea in het landschap Mazingõ, dat eveneens in '86 verlaten werd.

mannen). Deze negorijen hebben 50—100 huizen. Eenige vermelding verdienen nog de kampongs Hili Sondreha, Ono Hondrõ en Lahoesa met 80—100 weerbare mannen. In al de bovengenoemde opgaven omtrent het aantal huizen zijn de slavenwoningen niet medegerekend. Het meest naar het land der „Aramo" vooruit geschoven dorp is Hili Falawoe met ± 100 woningen, dus kleiner dan het 1 uur Zuidelijker gelegen Hili Simaetanõ. Met „Aramo" worden in Zuid-Nias aangeduid de stammen niet behoorende tot de 3 hoofdstammen. De Idanõ Ho vormt de grensvisier met het gebied der Aramo. Daar vinden wij o. a. de kleinere kampongs Sifaoroasi (niet het zendingstation) pl. m. 1 uur ten noorden van Hili Falawoe en pl. m. 11 uren ten Z. van den bestuurszetel Lõlõwaoa: Amandraja, 8 à 9 uren ten Z. van laatstgenoemde standplaats van den controleur voor de aanrakingen; Hili Lowalangi, dat 3 uren ten Zuiden hiervan gelegen is en na den brand in 1905 zich gesplitst heeft in de 2 kampongs · Bawõ Lowalangi en Hili Amazihõnõ.

2°. het landschap Mazingõ, bewoond door de Ono Mazingõ of mado Doeha en waarvan het gedeelte, dat de strandkampongs bevat Tohene-asi wordt genoemd. Hier liggen o. a. de kampongs Bawõ Za'oea nabij het strand gelegen te midden van welige klapper-aanplantingen, die bijna onafgebroken de geheele kust van Mazingõ bedekken.

Niet ver van laatstgenoemde kampong is Bawõ Dobara gelegen met een 150-tal weerbare mannen, evengroot als Bawõ Sa'oea. Verder Noordwaarts, op korten afstand onderling, Hili Ganõwõ, een der volkrijkste kampongs van Mazingõ, en Hili Satarõ, elk met ± 100 huizen en 300 w. m.: voorts Bawõ Ganõwõ met ± 200 w. m. Tusschen Hili Ganõwõ en Hili Satarõ ligt het kleinere Amaitaloeo. Deze kustkampongs hebben zich meermalen aan strandroof schuldig gemaakt: in dit opzicht is van ouds het meest berucht Bawõ Ganõwõ. Onderling laat de verhouding van de bovengenoemde kampongs meermalen te wenschen over, hoewel de hoofden dikwijls aan elkaar verwant zijn. Wegens de voortdurende veeten zijn de kampongs in het Zuiden over het algemeen geducht versterkt. Tot het meer binnenlandsche gedeelte, Mazingõ Lawa, dat door de Mezaja wordt doorstroomd, behooren o. m. Lawinra, Hili Somboë, Ichoe Nrawi, Hili Manoõgõ, Hili Alawa enz.

3°. Het gebied van den stam der Ono Laloe, ten Westen van het landschap Mazingõ en ten Noordoosten van het gebied der Ono maena Mõlõ, een voorzoover bekend nog nimmer door een Europeaan

bezocht bergland, waarin zich verschillende belangrijke kampongs moeten bevinden, elk met 400—400 werkbare mannen, als Hili Amaroeta, Hili Falago, Hili Fondregeraja enz.

Aan de kusten van Oedjoeng Goenoeng Limboe Noordwaarts tot O. Lobang, den Noordwest hoek van het eiland, vinden wij de z. g. Maleische nederzettingen, bewoond door afstammelingen van de vroeger zich hier gevestigd hebbende Maleiers en Atjehers en de weinige geislamiseerde Niassers, die zich ook tot de Maleiers rekenen. Deze kampongs staan onder hoofden met den titel van „datoeq", die van Moediq en Ilir nabij Goenoeg Sitoli, aan den rechteroever der No'oe, voeren den titel van „Radja". Met den datoeq „Pasar" (d. i. de Maleische wijk te Goenoeng Sitoli zijn zij de eenige bezoldigde hoofden van het eiland. De bevolking der Maleische kampongs houdt zich bezig met den landbouw, vooral klappercultuur, vischvangst, eenigen handel en het fokken van buffels. Van deze nederzettingen noemen wij:

Aan de Oostkust:

Goenoeng Limboe (verdeeld in „Moediq" en „Ilir", elk onder een eigen hoofd)[1], Na'ai, Bodjihõna, Boa of Foa, Mene of Hoemene, Mega, de reeds genoemde kampongs Moediq en Ilir (waaraan enkele nederzettingen onderhoorig zijn als Sombo, Moabõ, Landatar enz.) Verder Noordwaarts zijn de nederzettingen, die eenige vermelding verdienen Gamo, Glora, Gafia, Helera, La'aja, Ladara, Teloq Bengkoeang, P. Sarangbaoeng, Teloq Siaba, Sifahandra, Mozoi, Lafau enz.

Aan de Westkust zijn de belangrijkste nederzettingen:

Nako, Siromboe, Doemoela en P. Boenga.

Voor den handel zijn belangrijk: Goenoeng Sitoli, Lagoendibaai, Teloq Dalam, Hinako en Siromboe, al welke plaatsen thans door de stoomers der Kon. Paketvaart Maatschappij worden aangedaan, hetgeen van belang is voor een directen afvoer van de belangrijke copra productie. Voor den handel zijn aan de Oostkust nog van eenige beteekenis Teloq Balaika en Simambawa. De laatstgenoemde plaats was tijdens het pandelingenstelsel een belangrijke uitvoerhaven van slaven of pandelingen.

Ter verduidelijking van onze geographische schets is hierbij ge-

[1] Zooals ook het geval is met verscheidene andere nederzettingen, niettegenstaande de kampongs een klein aantal huizen hebben. De grootste zijn de kampongs Moediq en Ilir bij Goenoeng Sitoli en Glora.

voegd een schetskaart schaal 1 : 360.000, die hoofdzakelijk de gegevens in onze beschrijving voorkomende bevat. Hoewel voor de vervaardiging van die kaart voor het grootste deel de schetskaart 1 : 200.000 van het Topographisch Bureau (z. t. a. p.) heeft gediend, hebben wij gemeend haar hierbij te kunnen voegen tot het gemakkelijk volgen der geogr. beschrijving. Ook zijn daarin opgenomen de bij ons vertrek van Nias (Januari 1906) aanwezige paden en — voorzoover uit de geraadpleegde verslagen na te gaan — ook de sedert tot stand gekomen of in aanleg zijnde wegen, waarvan de richting echter slechts bij benadering kon worden opgegeven.

B. ETHNOGRAPHISCHE BESCHRIJVING.

I. Bevolking; gebreken, ziekten enz. [1]

De bevolking van het eiland noemt zich "niha", dat in het algemeen mensch beteekent of ook "ono niha", d. i. kinderen van menschen, in tegenstelling van "dawa", waarmede de vreemdelingen worden aangeduid, zooals dawa Sina (de Chineezen), dawa Malajoe (de Maleiers) enz.

Hoewel behoorende tot het Maleisch-Polynesische ras, verschillen zij in vele opzichten van de Bataks, Maleiers enz.; ook van de stammen, die de andere eilanden ten Westen van Sumatra bewonen zijn zij in taal, zeden en gewoonten zeer onderscheiden, uitgezonderd de hoofdbevolking der Batoe-eilanden, die afkomstig is van Zuid-Nias.

De gemiddelde lengte der mannen kan op 5 voet gesteld worden. In Zuid-Nias zijn vele mannen echter grooter; hier vooral vinden wij het zuivere ras, dat slanker en fijner gebouwd is dan de Maleische stammen. De vrouwen zijn kleiner dan de mannen. In Noord-Nias zijn zij eer zwak dan krachtig te noemen. Vele vrouwen, vooral wanneer zij eenige jaren gehuwd zijn, hebben een waggelenden gang, waarschijnlijk een gevolg van den zwaren arbeid, het dragen van lasten op den rug over gewoonlijk zwaar geaccidenteerd terrein, waarbij komt de gebrekkige voeding. Slapheid van de banden van het heupgewricht laat zich aldus gemakkelijk verklaren. Daarbij zijn de knieën min of meer binnenwaarts gekeerd. In Zuid-Nias, waar het werk meer gelijkmatig verdeeld is tusschen mannen en vrouwen, en de bevolking zich ook beter voedt, zijn de vrouwen slanker, eleganter gebouwd en zien zij er ook welvarender uit. In Noord-Nias is de gehuwde vrouw reeds vroeg leelijk, heeft dan een waggelenden

[1] Het meerendeel der in dit opstel geplaatste photo's verkregen wij door de welwillende tusschenkomst van den Missions-Inspector P. Wegner te Barmen, die ze ons ter publiceering afstond.

gang, hangende borsten, een hangbuik enz. verschijnselen, die zich hier eerder openbaren dan elders. Een en ander wordt ook bevorderd door het langdurig zogen der kinderen, soms tot hun 5e jaar. Niet zelden ziet men dan ook kinderen die rooken en zuigen tegelijk. Soms heeft de moeder twee kinderen tegelijk te helpen.

Ook de mannen in Noord-Nias zien er over het algemeen weinig krachtig en slecht doorvoed uit. Geen wonder, dat zij in het dragen van lasten het spoedig afleggen bij den Sumatraan.

De Niasser is lichter van huidkleur dan de Batak en de Maleier. De vrouwen zijn soms opvallend blank. De wangbeenderen steken bij den Niasser minder uit, de lippen zijn minder groot en dik, de neus minder plat dan bij den Sumatraan. De oogen staan dikwijls schuin naar binnen en komen soms Chineesche oogen nabij. Het voorhoofd is meestal hoog, het haar zwart, terwijl de gelaatstrekken der vrouwen minder scherp zijn.

Omtrent de afkomst van het volk is niets met zekerheid bekend en kan ook niet blijken uit zijne overleveringen, waaronder één (echter niet algemeen bekend) zou wijzen op een Bataksche afkomst. Volgens deze legende zou een Bataksch hoofd zijne dochter wegens overspel verstooten hebben. Het zwangere meisje liet de vader in een prauwtje in zee afdrijven, waarna zij op Nias landde en daar een zoon baarde. Deze kreeg, volwassen zijnde, een ring van zijne moeder met de opdracht daarmede het eiland rond te gaan, en de vrouw, wie de ring aan een harer vingers zou passen, tot vrouw te nemen. De ring pastte evenwel niemand anders dan zijn eigen moeder, waarom hij haar huwde en zoo de stamvader werd der Niassers.

Deze legende, waarin een herkomst van verdacht allooi aan de Niassers wordt toegekend, wordt door het volk zelf niet aangenomen, daar het verhaal eene vinding is der Maleiers op het eiland of hunne afstammelingen. Dit is zeker niet te verwonderen, daar dit element der bevolking laag neerziet op de Niassers. Andere overleveringen, die eene herkomst van het volk van elders kunnen aantoonen, zijn niet bekend, dan alleen die met betrekking tot den straks te bespreken Maroestam op de Nako-eilanden, welke waarschijnlijk van Boegineesche afkomst is. Zelf kennen de Niassers zich een goddelijken oorsprong toe, zooals nader zal blijken. De meening, dat de Niassers van de Bataklanden zouden afkomstig zijn (het eerst verkondigd door Dr. Junghuhn) is sedert lang bestreden wegens belangrijke ethnographische- en taalverschillen: zoo vindt men op

Nias geen spoor van kannibalisme [1] en heeft de taal geen letterschrift.

Een ander belangrijk taalverschil is hierin gelegen, dat het Niasch op het einde van het woord steeds een klinker en in plaats van de p een f heeft. De taal bezit ook eenige harde medeklinkers, veelal een vrij sterk door het verhemelte uitgesproken ch of g., b.v. in de woorden bechoe (geest), fache (rijst) enz.

De zendeling H. Sundermann, die eene bijzondere studie van het Niasch gemaakt heeft en thans in dienst van het Nederlandsche Bijbelgenootschap het Nieuwe Testament in het Niasch vertaalt, komt op bl. 228 in zijn Niassisch-Deutsches Wörterbuch (Anhang) na eene vergelijking met enkele andere Maleisch-Polynesische talen tot de slotsom, dat „het Niasch betrekkelijk weinig verwantschap toont met de overige andere talen van dien taalgroep”.

Hoewel Sundermann ongetwijfeld een verdienstelijke beoefenaar is van het Niasch, dient toch naast zijne conclusie de meening van bevoegdere kenners van de Indonesische talen als van der Tuuk, Kern, Brandes vermeld te worden.

Die deskundigen zijn het over eens, dat de verschillende Maleisch-Polynesische talen slechts tongvallen zijn van één en dezelfde taal, daar zij onderling blijken van nauwe verwantschap vertoonen. Zelfs is Prof. Kern er in geslaagd vele punten van overeenkomst in spraakkunst en woordenschat aan te toonen tusschen de Indonesische taalfamilie en de tot de Melanesische taalgroep behoorende Fidjitaal. [2] Prof. Ch. A. van Ophuijsen te Leiden had de welwillendheid hierop onze aandacht te vestigen, alsook op de mededeelingen van Van der Tuuk, Brandes en anderen. In de inleiding van zijn Tobasche Spraakkunst brengt Dr. N. van der Tuuk het Niasch en ook het

[1] Op bladz. 54 van Kruyt's „Animisme” vinden wij: „Ook in het zuiden van Nias eet men hondenvleesch om dapper te worden. Daar eet men om dezelfde reden ook het nekvleesch van verslagen vijanden.” Deze mededeelingen kloppen niet met onze onderzoekingen, volgens welke geenerlei kannibalisme bekend is. Althans *alle* Niassers zeggen, dat zij geen menschenvleesch, wanneer ook, eten. De zendelingleeraar Kramer, die reeds meer dan 35 jaren op Nias verblijf houdt, deelde mij mede, dat ook hem de bovenbedoelde vorm van kannibalisme in Zuid-Nias niet bekend is, doch dat het daar wel voorkomt, dat men in den strijd het bloed aflikt van het wapen, waarmede men zijn tegenstander heeft gedood. Ook is het eten van hondenvleesch door Kruyt medegedeeld, niet in overeenstemming te brengen met den afschuw, die de Niasser toont voor deze dieren.

[2] Zie Dr. J. H. C. Kern: De Fidjitaal vergeleken met hare verwanten in Indonesie en Polynesie (Verh. Kon. Akademie v. Wetenschappen Amsterdam 1884).

Malagasisch tot de „vocalische” talen van de westelijke hoofdafdeeling van de Mal.-Polynesische taalfamilie, terwijl die geleerde in zijn Bataksch-Nederduitsch Woordenboek de aandacht vestigt op verschijnselen van taalovereenkomst van het Niasch met het Maleisch, Bataksch, Javaansch, het Boegineesch en Makassaarsch. Ten slotte brengt ook Dr. J. Brandes in zijn „Bijdrage tot de vergelijkende klankleer der westersche afdeeling van de Mal. Pol. taalfamilie” tot deze afdeeling o. m. de talen van de kleinere eilanden, die in de onmiddellijke nabijheid van Sumatra liggen, dus ook het Niasch.

De Niassers zelf beweren af te stammen van uit den hemel nedergedaalde voorvaderen (zie onder Godsdienst) en tellen sedert de komst van dezen gemiddeld 24 geslachten, zoodat, voor elk geslacht 35 jaren aannemende, volgens de sagen de eerste bewoners van Nias ongeveer 1000 na Chr. op het eiland gekomen zijn. [1] Vergelijk echter hiermede het in de Inleiding genoemde reisverhaal van den Pers Soleiman, die het eiland Nias „Al-Neyan” noemt en er eene koppensnellende bevolking aantrof (pl. 851 na Chr.).

Tusschen de stammen, die het Noordelijk en Zuidelijk deel van het eiland bewonen, bestaan vele karakteristieke verschillen. De drie hoofdstammen van het Zuiden n.l. de Ono maena Môlo, de mado Doeha of Ono Mazingõ en de Ono Laloe vormen etnographisch een afzonderlijken groep, terwijl de Noordelijker stammen tot aan de Molarivier aan de Oostkust en de Lahoesarivier aan de Westkust overgangen vormen tot de stammen, die de noordelijke helft van het eiland bewonen (zie ook Geogr. beschrijving).

De Zuid-Niasser is, als reeds werd opgemerkt beter ontwikkeld, grooter en krachtiger, toont meer energie en zelfbewustzijn dan de Noordbewoner. In hun ruweren aard en barbaarsche zeden (koppensnellen, menschen-offer enz.) toonen de Zuid-Niassers zich nog ware wilden. Aan den anderen kant echter treft men bij hen aan een energie, een kunstzin, een tucht en orde in hunne dorpen welke men van zulke „wilden” zeker niet zou verwachten. [2] In deze opzichten staan zij, ook wat betreft algemeene zindelijkheid, veel hooger dan de bevolking in Noord-Nias. Deze twee verschillende typen der bevolking vergelijkende, valt het ons terstond op, dat

[1] Zie ook Sundermann: Die Insel Nias bl. 70 — Chatelin: Godsdienst en Bijgeloof der Niassers, Tijdschr. Bat Gen dl. XXVI bl 121.

[2] Meer bepaald gelden deze eigenschappen voor de drie hoofdstammen in het Zuiden, die een gebied bewonen, dat „eigenlijk” Zuid-Nias kan worden genoemd

het wezen van den Zuid-Niasser een veel krachtiger persoonlijkheid en meer fierheid verraadt dan het weinig energiek type van het Noorden des eilands. Dapperheid en zoo noodig zelfopoffering zijn dan ook eigenschappen welke ten eene male ontbreken bij de bevolking in Noord-Nias, enkele stammen z. a. in de Moro'o-streek uitgezonderd.

De bewoners van Noord- en Zuid-Nias leven in afzondering van elkaar. Over en weer bestaan geen familiebanden dan alleen met sommige bewoners en dorpen in het overgangsgebied.

Overigens kan de oorspronkelijke verwantschap tusschen de stammen van Noord- en Zuid-Nias blijken wanneer men de gelijkluidende stammen nagaat, die in verschillende gedeelten van het eiland worden aangetroffen. Men bemerkt dan dat de leden van denzelfden oorspronkelijken stam, dikwijls in groepen vereenigd, door het eiland verspreid wonen. Zoo komt, om enkele voorbeelden te noemen de mado Dohalawa op vele gedeelten van het eiland voor, b.v. te Bawõ mataloeo (de grootste negorij in de Zuid), te Sifaoroasi (ten N. van de Idanõ Ho, niet het Sifaoroasi, waar het zendingstation is gelegen), in de omgeving van Lõlõwaoe, aan den bovenloop der Mola en verder Noordelijk. Eveneens is de groote mado Dela 'mbanoea zoowel in Zuid- als in Noord-Nias zeer verbreid. Zoo vindt men ook den stam der Iraono Lase zoowel ten Zuiden van de Mola als in het Noorden bij Lafau enz. De familieverwantschap wordt tusschen de ver van elkaar wonende groepen van denzelfden stam niet meer gevoeld. Door deze wijze van verspreiding en ook waar de stammen in het Zuiden nog het oorspronkelijke stamgebied bewonen, laat het zich gedeeltelijk verklaren, dat de bewoners van Noord-Nias de verdreven stammen zijn uit het Zuiden. Dit komt ook overeen met de overleveringen, volgens welke Zuid-Nias het eerst bevolkt werd. Zoodoende heeft zich van ouds eene blijvende afscheiding tusschen Noord- en Zuid-Nias gevormd, welke langzamerhand ook tot gevolg heeft gehad het thans bestaande verschil in taal, zeden en gewoonten der beide bevolkingsgedeelten.

De minst bekende der hoofdstammen van de Zuid is de bovengenoemde stam Ono Laloe, ook wel Woli genaamd. Het bergland der Ono Laloe, is voor zoover bekend, nog nimmer door een Europeaan bezocht.

Op de Nakogroep woont de Maroestam, die, hoewel gering in aantal, weder in enkele onderstammen verdeeld is. De Maroe's behooren tot de vreemde elementen der bevolking en zijn naar alle

waarschijnlijkheid afstammelingen van Boegineezen, die lang geleden van Sumatra komende, op hun zwerftochten zich eerst aan de Oostkust van Nias en vervolgens op de Nako-eilanden hebben neergezet [1]. Een aantal van hen zijn tot den Islam overgegaan, anderen tot het Christendom. Zij onderscheiden zich van de Niassers, wier taal zij spreken, door eenige meerdere beschaving in kleeding en huishouding en danken een zekere welvaart aan eene belangrijke klappercultuur. Zij dragen in tegenstelling met de oorspronkelijke bevolking broeken, eten echter eveneens varkensvleesch en zijn als groote toovenaars bekend. De zendeling Lett van de Mentawei-eilanden (vroeger zendeling op West-Nias) ziet in hen veel overeenkomst met de bewoners der Zuidelijke Mentawei-eilanden o. a. in den godsdienst (A. Lett. Im Dienst des Evangeliums I, bl. 81).

De sterkte der bevolking wordt verschillend opgegeven. De schattingen van personen, die op het eiland geweest zijn, loopen van 150.000—500.000 zielen, doch zijn veelal van een tijd afkomstig, dat de binnenlanden nog weinig bekend waren. Eene vijfjaarlijksche volkstelling vond tot dusver alleen plaats voor het rapatgebied, doch kan de sterkte der bevolking aldaar om verschillende redenen geen maatstaf zijn voor het zielental van het geheele eiland. Naar onze meening zal de totale bevolking het aantal van 300.000 zielen niet te boven gaan [2]. Waarschijnlijk neemt zij af. Enkele voor een aanwas der bevolking ongunstige omstandigheden werden reeds genoemd: bovendien komt malaria op het eiland epidemisch voor waaraan ook hoofdzakelijk de geringe bevolking in sommige streken moet worden toegeschreven. Het bestuur tracht het kwaad te beperken door verstrekking van chinine [3] aan de bevolking, waarvan het gebruik door de haar proefondervindelijk gebleken gunstige werking ingang heeft gevonden. De verstrekking vindt

[1] Zie ook de met de komst van deze vreemdelingen verband houdende legende Chatelin bl. 118 en 119. — Von Rosenberg Verslag bl. 111.

[2] Met die der omliggende eilanden waaronder de Nakogroep verreweg de belangrijkste met pl. m. 2500 zielen. De bevolking der z. g. Maleische nederzettingen telt naar schatting 2500—3000 zielen.

Het geschatte bevolkingscijfer wordt door ons als volgt verdeeld:

Centraal-Nias.	100 000 zielen
Noord-Nias. . .	40 000 à 50 000 „
Zuid-Nias . . .	150 000 „

Volgens deze taxatie heeft Nias dus eene bevolking ongeveer anderhalf maal zoo groot als de residentie Bengkoelen.

[3] Bekend onder de benaming van daloe daloe ateto daloe = medicijn, toovermiddel en ateto = bitter.

ook plaats op de reizen der besturende ambtenaren, terwijl de zending dit doet voor de bevolking die op de zendingstations chinine vraagt.

De koepokinenting, welke verricht wordt door twee vaccinateurs, heeft bij de bevolking nog weinig ingang gevonden, zelfs in het rapatgebied en omgeving. Door het bestuur wordt echter gezorgd, dat een zoo groot mogelijk aantal personen gevaccineerd wordt, daar pokkenepidemiën groote verwoestingen aanrichten. Wel worden de door pokken aangetasten geïsoleerd in hutten buiten het dorp, waar vroegere pokkenlijders te hunner verpleging worden aangewezen, doch deze maatregelen richten weinig uit, daar men de aan pokkenlijders toebehoorende voorwerpen in gebruik blijft houden in plaats van ze te verbranden. Ook is het waarschijnlijk dat de varkens, die vrij rondloopen, zich naar de geïsoleerde ziekenhuisjes begeven om daar hun lievelingskost (menschelijke uitwerpselen) op te zoeken en op deze wijze de smetstof naar de nabij gelegen dorpen overbrengen. (Vergelijk Dr. Durdick „Genees- en verloskunde bij de Niasssers”, Geneesk. Tijdschr. van N. I. 1882, bl. 256 en 257).

Door het slechte voedsel, door de verregaande onzindelijkheid, vooral in de noordelijke helft van het eiland, waar het baden of reinigen van het lichaam weinig of niet in gebruik is, worden allerlei ziekten in de hand gewerkt. De meest voorkomende, behalve malaria, zijn ingewands- en huidaandoeningen. Huidziekten komen zeer algemeen voor, vooral in Noord-Nias, daaronder een besmettelijken schimmeluitslag, een ringworm van hardnekkigen aard (herpes tonsurans). [1] Er is nauwelijks één Niasser te vinden, die niet aan deze ziekte lijdt of geleden heeft. Veelvuldig komen nog voor Framboesia (fo'oe) verder een soort pijnlooze peesknobbels aan heup, knie en voetgewricht, bekend als boe'oe kera, soms bijna ter grootte van een ei.

Kropgezwellen en, voor zoover na te gaan, ook lepra en syphilis, komen niet voor. Van venerische ziekten schijnt slechts op de hoofdplaats onder de bevolking sprake te zijn. Daar alle ziekten veroorzaakt worden door booze geesten, heeft de bevolking weinig vertrouwen in onze geneeswijze en medicijnen, uitgezonderd de chinine. De priesters zijn tevens de medicijnmeesters: door het bezweren van booze geesten, minder door aanwending van geneesmiddelen, trachten zij genezingen te verkrijgen.

[1] Door de inboorlingen bönu genoemd

De mededeeling van Von Rosenberg (Verslag bl. 24) omtrent het „*veelvuldig* voorkomen van albino's" heeft zich op mijne reizen niet bevestigd. Ik herinner mij op dit oogenblik slechts een jeugdigen albino nabij het zendingstation te Sogae adoe opgemerkt te hebben. De meesten blijven — naar mij van verschillende zijden verzekerd werd — niet in leven, doch worden heimelijk omgebracht. De geboorte van een albino toch is voor de moeder een groote schande, daar zij beschouwd worden als de vrucht van een bijslaap met een boozen geest. De bovengenoemde albino dankt zijn leven naar alle waarschijnlijkheid aan den invloed van den zendeling te Sogae adoe.

Het Niassche volk wordt gerekend te behooren tot de onbeschaafde stammen van den Archipel. De ontwikkeling staat dan ook nog op lagen trap. Het achterblijven in geestelijke ontwikkeling als gevolg van het langdurig isolement, het animisme, waaruit de natuur- en wereldbeschouwing van het volk is opgebouwd, en de vooral in de Noordelijke helft des lands ongunstige economische toestanden, vallen te meer op, waar de Niassers een goed verstand en andere eigenschappen bezitten, waardoor zij — meer dan verscheidene andere natuurvolken — voor beschaving vatbaar zijn. — Daar het volkskarakter in vele opzichten overeenkomst toont met de andere op lagen trap van beschaving staande volksstammen en zich voor een groot deel wijzigt door eene verbetering der bovengenoemde omstandigheden, waartoe ook de zending hare medewerking moet verleenen, zal daarover niet afzonderlijk uitgeweid worden.

II. Voedsel en opwekkende middelen.

De Niasser voedt zich met oebi (dioscorea alata), hier gowi genoemd, verder met rijst (fache), mais (rigi) die onrijp geroosterd of rijp tot meel gestampt en gekookt wordt gegeten, kaladi (talö) sago [1], peulvruchten (harita) enz. Daar de rijst reeds spoedig na den oogst verbruikt is en hoofdzakelijk genuttigd wordt bij feestelijke gelegenheden, is de oebi het eigenlijke hoofdvoedsel der bevolking. De aardvrucht wordt voor het gebruik geschild, gekookt en dan veelal met de hand tot ballen gekneed. Ook wordt de oebi dikwijls

[1] De weeke sagokern wordt gestampt, in een pan met water gezuiverd en daarna de natte massa in de zon te drogen gelegd; voor het gebruik wordt de sago met water gekookt en tot pap bereid.

b.v. op reis gepoft. De rijst is slechts de geregelde dagelijksche voeding van een klein deel der bevolking, meer bepaald van de Mohammedaansche bevolking der Maleische nederzettingen. Vrij groote hoeveelheden rijst worden door de Chineesche handelaren ingevoerd.

Varkens, kippen en geiten (de laatste voor de Mohammedanen) worden alleen geslacht bij feestelijke gelegenheden. Het vleesch van wilde zwijnen en herten, op de jacht gedood, is een gezochte lekkernij. De Niasser is vooral belust op varkensvleesch, dat meestal gekookt, soms eenvoudig boven het vuur geroosterd wordt. Ook apen en andere dieren, allerlei vogels enz. worden gegeten.[1] Over het algemeen toont de Niasser zich daarin niet kieschkeurig en versmaden velen zelfs niet het vleesch van een aan een natuurlijken dood gestorven varken. Het gebruik van visch bepaalt zich hoofdzakelijk tot de kuststreken; bij eb worden dikwijls op koraalriffen schelpen, vischjes enz. opgeraapt, die rauw worden gegeten.

Bij schaarschte van de gewone levensmiddelen gebruikt men kokosnoten (banioe), in Zuid-Nias een belangrijk voedingsmiddel, pisang (gae), voorts jonge varens, gebladerte van kaladi, papaja, enkele spinaziesoorten, alle gezamelijk geheeten boeloe ndroe'oe, die ook als toespijs bij de rijst genuttigd worden. Daarvoor neemt men ook veel de bladeren van de papaja (gekookt of rauw).

De maaltijd wordt tweemaal daags gebruikt, 's morgens tusschen 9 en 10 uur en 's avonds ongeveer negen uur. Van de vruchten verdienen vooral vermelding de doerian (doeria) en de papaja (bala), waarvan de boomen bij vele dorpen worden aangetroffen. Andere vruchtensoorten zijn reeds in de Geogr. beschrijving vermeld. Suikerriet wordt hier en daar bij wijze van versnapering gebruikt.

Het verbruik van zout schijnt niet beduidend. De primitief ingerichte zoutziederijen aan de stranden, vooral aan de Oostkust, voorzien voldoende in de behoefte. Invoer vindt slechts in onbeduidende hoeveelheden plaats. Het zoutmonopolie der Indische Regeering is niet op Nias van toepassing.

De kookkunst en wat daartoe behoort staat op zeer lagen trap. Kook- en drinkwater wordt verkregen van een naburige beek of rivier. Klapperwater is een gewilde drank, doch men plukt niet graag de onrijpe vruchten van den boom.

---

[1] Vele vrouwen eten geen apen, daar volgens een in Noord-Nias bekende sage, deze dieren uit vrouwen zijn voortgekomen.

Een zeer geliefde drank, waaraan de Noord-Niasser vooral bij feestelijke gelegenheden zich gaarne te buiten gaat is de palmwijn (toeo) van de Arenga saccharifera. Pinang, tabak en sirih zijn onmisbare artikelen. De Java-tabak is zeer geliefd, en wordt verkozen boven de hier en daar gecultiveerde tabak, die trouwens van veel slechtere hoedanigheid is. De sirihpruim wordt hier op dezelfde wijze bereid als op Sumatra. Het aanbieden van de sirih (afo) geldt als welkomstgroet. Ook bij het huwelijk vindt de sirih-ceremonie plaats. Na het eten is het gebruik van een sirihpruim regel. Als benoodigdheden voor het sirihkauwen zijn houten mortieren en kalkdoosjes in gebruik. Het tabakrooken vindt door beide seksen plaats, voor de vrouwen gewoonlijk beperkt tot die der hoofden en gegoeden. Het gedroogde blad van pisang dient veelal als dekblad. Het gebruik van houten en bamboezen pijpjes komt weinig voor. De inlandsche benamingen voor tabak en pinang zijn: bago en fino, voor gambir: gambe. De gambir wordt veel gebruikt in den vorm van ronde koekjes, die door Chineezen en Maleiers verkocht worden. Het gebruik van opium is onder de inheemsche bevolking onbekend.

Het in den Archipel veelvuldig voorkomende aardeten (geophagie) werd door ons niet waargenomen, terwijl ook in de door ons bezochte streken van centraal-Nias men mij verklaarde, dat dit gebruik niet bekend is.

III. Kleeding en sieraden.

De kleederdracht der mannen is in het dagelijksche leven hoogst eenvoudig. Kleeding van boombast, waarvan de bewerking zich niet bijzonder heeft ontwikkeld, komt nog veel voor. Ook bezigt men in de binnenlanden nog veel eigen weefsel van kapok, kapas, ananas enz. In de laatste jaren begint hier echter in verband met den aanleg van verschillende wegen, die het verkeer met de hoofdplaats vergemakkelijken, het dragen van katoenen stoffen toe te nemen. In de kuststreken is het gebruik van deze reeds vrij algemeen.

Als regel worden alleen door de geislamiseerde- en Christen-Niassers broek, baadje en hoofddoek gedragen. Voor den eenvoudigen heidenschen Niasser daarentegen is alleen noodzakelijk de schaamgordel (sombò), een soms ± 5 M. lange reep zacht geklopt boombast of smal stuk doek, dat tusschen de beenen wordt doorgehaald en daarna eenige malen om de lendenen wordt gewonden. De over-

schietende einden laat men van voren afhangen: het eene einde reikt dikwijls tot over de knieën.

Het bovenlijf wordt liefst naakt gehouden of is bedekt met een open buisje (baroe), dat al of niet van korte mouwen is voorzien en veelal uit boombast of een grof weefsel bestaat. [1] Vooral in Zuid-Nias dragen bijna alle mannen zulk een buisje, dat op de naden met rood of zwart katoen is bestikt.

Het hoofd blijft bij velen onbedekt. het haar is dan veelal op de eene of andere grillige manier gesneden bij wijze van hoofdtooisel. Velen dragen een hoofdband van eenvoudig pandan-vlechtwerk; anderen, die het bekostigen kunnen, een hoofddoek (saemboe) van grove stof of van gedrukte batik. In Zuid-Nias, waar vele mannen het haar lang dragen en naar achteren kammen, bedient men zich dikwijls van een rotan hoofdband, waaraan een kam met koperen kettinkje is bevestigd. Voor hoofdbedekking bij den veldarbeid dragen vrouwen en mannen daar hoeden van pandan gevlochten. Deze hoeden zijn van boven plat of kegelvormig.

Vele Niassers in de binnenlanden bezitten aan kleeding niets meer dan één schaamgordel, welk kleedingstuk gewoonlijk eerst vernieuwd wordt nadat het nagenoeg geheel versleten is: armoedige lieden dragen denzelfden schaamgordel een paar jaar lang. Een en ander staat in verband met de groote onzindelijkheid op het lichaam, waardoor velen niet aan eene verschooning denken.

Het gebruik van katoenen buikbanden (waarin het mes en het zwaard worden gestoken), van een katoenen baadje en een hoofddoek, verraadt gewoonlijk eenigen welstand. Daarbij komt dan al spoedig een sarong, die over den schouder wordt gehangen en wordt medegenomen, wanneer men naar feesten of op reis gaat.

De feestkleeding der welgestelde lieden bestaat in de eerste plaats uit een schaamgordel van verschillende stukken gekleurd katoen, die aan elkaar zijn genaaid en dikwijls nog een oplegsel hebben van strepen rood flanel of andere gekleurde stoffen (sombõ nabira). Daarbij behoort een op dezelfde wijze vervaardigde hoofddoek. In de plaats hiervan dragen jonge mannen ook wel eens een hoofdband, bestaande uit rotan-vlechtwerk, omwikkeld met rood katoen en ver-

[1] Al naar gelang van het gebezigde materiaal heeft men b.v. baroe afasi van kapas, baroe gõna van ananas, baroe oholoe van een veel gebezigde boombastsoort. Voor schaamgordels wordt veelal genomen de bast van solowõ. Oholoe en solowõ zijn collectieve benamingen voor enkele artocarpus- en ficussoorten.

sierd met kwasten en een paar pluimen van gekleurd flanel of katoen aan de uiteinden.

Eenige vermelding verdient het baadje behoorende bij den krijgsopschik. Het is vervaardigd van rood of blauw katoen of van wollen en flanellen stoffen (baroe loeo); de randen met gekleurde stof omzoomd, en onderaan nog met dikke balfranjes van eigen weefsels versierd.

Bij bijzonder feestelijke gelegenheden dragen hoofden en aanzienlijken in Noord-Nias lange roode mantels van wollen stof of laken [1], die bijna tot de hielen reiken. In het Zuiden daarentegen kent men buizen van gekleurd flanel, laken of fluweel. Bij de feestkleeding behoort veelal een waaier, waarvan het blad, gespannen in een eenvoudig raampje van rotan, uit laken bestaat, dan wel voor de minder gegoeden uit katoen of boomschors.

Wat de kleeding der vrouwen van Noord-Nias betreft, deze bestaat in de eerste plaats uit een smal kleedje (gõtõ) om de heupen, veelal van blauw geimporteerd katoen (in de binnenlanden ook eigen weefsel). Onder dit kleedje dragen zij nog een stukje doek tot meerdere bedekking der schaamdeelen, daar het vrouwenkleedje tot even over de knieen reikt, aan de linkerzijde openhangt en derhalve onder het zitten of bij het beklimmen van heuvels geen voldoende bedekking geeft. De randen van deze kleedjes zijn veel met roode katoentjes, soms nog met kralen, omzoomd.

Met een katoenen buikband bindt de vrouw dit kleedje onder den navel vast. Door deze wijze van binden laat het gewoonlijk korte baadje een deel van den buik bloot.

In Zuid-Nias is bedoeld kleedje (zeer dikwijls ananasweefsel, dat donkerblauw wordt geverfd) breeder en langer en reikt het tot aan de voeten. Het bovenlijf blijft, in het dagelijksche leven steeds onbedekt; ook in de binnenlanden van Noord-Nias is dit veelal het geval.

Om de haren, die in een wrong [2] op het hoofd samengebonden worden, dragen de vrouwen in Noord-Nias een hoofdband van grove stof, zooals boombast, pandanvlechtwerk (al of niet met katoenen randen omzoomd). Aan de buitenzijde bevinden zich meermalen

[1] Deze mantels voor bijzondere feestelijke gelegenheden worden genoemd baroe seboea of baroe loeo sihandro tanõ.

[2] In Zuid-Nias hebben de vrouwen dezen wrong tot een hoorn op de kruin opgewerkt, onderaan besloten in een bandje van kralen, messing of goud, van waar kralensnoeren tot in den nek afhangen

aaneengeregen kralen van verschillende kleuren. Dikwijls zijn de hoofdbanden geheel van katoen vervaardigd en aan de voorzijde met punthoedjes van messing belegd. Niet zelden zijn ook enkele pluimpjes van messingblaadjes en afhangende roode lapjes op den band aangebracht.

Andere hoofdbanden bestaan enkel uit eenige aan elkaar gebonden snoeren van okerkleurige steenen kralen, de ook elders in den Archipel veelvuldig voorkomende moetisalah.

Ook in de halssnoeren der vrouwen, waarvan soms verscheidene tegelijk worden gedragen, wordt dikwijls deze soort kralen naast die van de gewone soort aangetroffen. Van de laatste zijn de blauwe en gele kleuren het meest gewenscht.

Ten opzichte der vrouwenkleeding verdient nog vermelding, dat in plaats van het korte baadje in vele kuststreken van Noord-Nias dikwijls een lang soort kebaja bij feestelijke gelegenheden wordt gedragen. Deze kebaja wordt ook veel als danskleeding gebezigd met de daarbij onontbeerlijke slendang. De einden hiervan worden, onder het uitvoeren van den dans, met beide handen vastgehouden.

Tot de feestkleeding der vrouwen behooren de in Noord-Nias meermalen opgemerkte lichte baadjes, die aan de voorzijde met zilveren muntstukken bezet zijn.

Naar feesten gaande of bezoeken brengende, heeft de vrouw van eenigen welstand een 1½ meter langen wandelstok (si'o ndra alawe) in de hand. Deze stokken (van niboenghout) hebben gewoonlijk een looden knop en zijn versierd met messing banden, die in spiraalvorm of in evenwijdige ringen over de lengte van den stok loopen.

Van de nog niet genoemde sieraden der vrouwen verdienen vermelding de bekervormige armbanden van dik koperdraad, die van eene enkele of dubbel gevlochten spiraal zijn gedraaid. De inlandsche benaming is aja kõla. Met het oog op de groote elasticiteit zijn deze armringen, die soms den geheelen voorarm bedekken, meesterstukken van inlandsche techniek in geelkoper te noemen. In 's Rijks Ethnographisch Museum te Leiden bevinden zich onder de belangrijke Nias-collectie van ongeveer 600 nummers een paar van deze armringen, elk met gewicht van 1.62 K.G. [1] Bij het gebruik

[1] Zie over enkele bijzonderheden van die Nias-collectie het opstel van den heer H. W. Fischer in het Int. Archiv für Ethnogr Bd XVIII, Heft III (1906).

daarvan wordt dus aan beide armen (hetgeen regel is) een gewicht van 3.2 K.G. medegevoerd.

Armringen als de hier bedoelde komen op Nias algemeen voor.

Van de oorsieraden, die ook door de mannen gedragen worden — evenwel alleen aan het rechteroor — bestaan verschillende vormen met afzonderlijke benamingen als gela-gela, saroenga dalinga enz.

Gewoonlijk hebben zij een ∞ vorm. Het zijn gedraaide reepen messing, verguld messing of goud. De gouden oorringen bevatten een belangrijke alliage van koper en zilver, waardoor zij niet die hooge waarde hebben, welke door de Niassers gewoonlijk wordt opgegeven. Andere soorten oorsieraden voor vrouwen en meisjes vinden wij in de ronde oorhangers van tin of geelkoper. Enkele hebben den vorm van een lepel van massief koper en zijn dikwijls meer dan 100 gram zwaar; zij dienen om de reeds in de prilste jeugd doorboorde oorlellen bij de meisje te rekken.

Ook tangvormige hangers worden voor dit doel aangewend.

Nadat de oorlellen doorboord zijn, worden deze gewoonlijk eerst verwijd door opgerolde lapjes, die langzamerhand vermeerderd worden. Het behoeft wel geen verwondering te verwekken, dat door de bovengenoemde bewerking bij vele vrouwen de oorlellen tot bij de schouders gerekt, bij verscheidene zelfs geheel opengescheurd zijn.

Van de andere vrouwensieraden noemen wij nog vingerringen van messing, schelp enz. vervaardigd, zilveren been- of voetringen voor meisjes en gehuwde jonge vrouwen, en haarnaalden van messing, zilver of koper.

Tot de sieraden der mannen behooren oorringen, eveneens in den vorm van een ∞ en van dezelfde metaalsoorten als bij de vrouwen, doch gewoonlijk grooter. Er zijn er onder, die tot pl. m. 30 c.M. lang zijn en dus geheel op den schouder komen te hangen. Dan zijn bekend groote om den pols gedragen ringen, van de reuzenschelp (kima) geslepen. De inlandsche benaming is tõla gasa. Sommigen, ook vrouwen, dragen polsringen van ivoor, die veel kleiner zijn dan de vorige. Door beide seksen worden ook gedragen dunne armbanden van messing en in elkaar gedraaid koperdraad. Enkele hiervan hebben eene hooge waarde als amulet. In Zuid-Nias dragen rijke hoofden zware massief gouden polsringen bij bijzondere gelegenheden.

Andere sieraden, door mannen zoowel als vrouwen gedragen, zijn

halsringen van messing of van gouddraad gedraaid (nifa tali) en halskragen van geript bladgoud (nifatō fatō). De laatste hebben een ovalen vorm en zijn van voren het breedst.

Ook kralen halskettingen voor mannen zijn niet onbekend. De eenvoudigste mannen-halsringen zijn wel die, welke van een reep rotan zijn vervaardigd, waarop snijwerk in den vorm van driehoekjes, hagedissen enz. voorkomt.

Afzonderlijke vermelding verdient een in Zuid-Nias door mannen gedragen halsband (kalaboeboe), een ordeteeken voor hen, die den eersten kop gesneld of een vijand in den strijd hebben gedood. Deze donkergekleurde halsring bestaat uit een groot aantal in een messingring vast aaneengeregen schijfjes van klapperdop, die op de randen glad gepolijst zijn. De koperen uiteinden van dezen ring, die dun uitloopen, zijn vastgesoldeerd aan een rond koperen plaatje. De kokosschijfjes zijn in opvolgende grootte aaneengeregen tot het geheel in het midden ongeveer de doorsnede van een gulden verkrijgt. Zoo fijn en regelmatig is de afwerking, dat men op het eerste gezicht niet zou meenen te doen te hebben met een bewerking van kokosschaal, doch veeleer zou gelooven aan een voorwerp van caoutchouc-industrie. De donkere glanzende kleur wordt verkregen door een mengsel van olie en een zwart of donkerbruin kleursel. De rijke hoofden in Zuid-Nias hebben dit ordeteeken in goud.

Eigenaardige sieraden zijn knevels van goud, messing, ijzer, schildpad, ook wel van idjoek, vervaardigd. In de Zuid ziet men vele ijzeren knevels in den vorm van varkensslagtanden.

De kostbaarste gouden sieraden zijn wel de fantastische gouden kronen, die in Noord-Nias op feesten en bij het dansen door hoofden en aanzienlijken worden gedragen. De voorzijde van deze kronen (toewoe) bestaat uit een smallen driehoek van bladgoud (hoogte 40 c.M. en meer) op een breeden gouden rand, welke aangebracht is op een hoofdband. Deze hoofdband bestaat weer uit een lagen cilinder van zigzagvormig rotan-vlechtwerk, met rood katoen omwonden.

Als eene nabootsing van den kokospalm zijn aan de bovenzijde van dezen hoofdband aangebracht pluimpjes van lapjes rood flanel of katoen met blaadjes goud daartusschen. Aan de voorzijde van den band bevinden zich gewoonlijk punthoedjes van verguld goud of messing. Zulke met soortgelijke pluimpjes en punthoedjes versierde hoofdbanden ziet men ook als hoofdtooisel der vrouwen bij

feesten of bij het dansen. Worden door de vrouwen van hoofden dansen uitgevoerd, dan hebben zij ook dikwijls den kroon van hun echtgenoot op het hoofd.

Andere in Noord-Nias meermalen in het bezit van hoofden opgemerkte hoofdsieraden, zijn een soort gouden kappen (ongeveer in den vorm van een afgeknotten kegel) met ovaalvormige kleppen aan de voorzijde.

Zij worden evenals de eigenlijke kronen bij het dansen of bij ontvangst van hooge gasten te voorschijn gebracht. Vrouwen dragen bij feestelijke gelegenheden ook wel eens kegelvormige punthoeden van bladgoud, waarvan de met rood katoen overtrokken hoofdband — evenals de hoed zelf — is versierd met pluimen als bij de kronen. Ook zijn gewoonlijk vergulde punthoedjes aan de voorzijde van den hoofdband aangebracht. Evenals de zooeven genoemde kappen worden zij takoela ana'a genoemd.

In Zuid-Nias kent men nog een soort gouden of messing vederen in den vorm van een varen. Zij worden in den hoofddoek gestoken of aan de ijzeren helmen bevestigd; bij gebreke aan wat anders neemt men ook wel een of meer gewone kippenveeren.

De grondstof voor de bewerking dezer sieraden, welke door eigen goudsmeden geschiedt, wordt meestal als stofgoud door de Chineezen ingevoerd. De waarde van een gouden kroon of kap met scherm als boven omschreven werd mij wel eens van f 200.- tot f 300.- opgegeven. Die waarde, welke gewoonlijk te hoog wordt gesteld, daar de Chineezen voor allerlei alliage zorgen, danken deze sieraden waarschijnlijk ook meer aan de kosten der festiviteiten met de aanschaffing daarvan verbonden. De inwijding vindt plaats bij een feest in tegenwoordigheid van verwanten en dorpsbewoners. Daarbij wordt aan de adoe zatoea (beeldjes als mediums bij de voorouder-vereering) kennis gegeven van de belangrijke gebeurtenis, een en ander onder aanbieding van een offer als betoon van dankbaarheid voor de verkregen voorspoed en eer, en wordt hun om verdere zegeningen gevraagd.

De gouden sieraden spelen in de Niassche maatschappij een belangrijke rol. Iemand, die geen gouden sieraden heeft, staat niet in aanzien. Invloed op hunne onderhoorigen hebben slechts de rijke hoofden. Vandaar het opvallend streven bij velen naar het bezit van gouden kronen en andere kostbare sieraden om tot rijkdom, eer en aanzien te geraken. Aan deze zucht kunnen vele hoofden gemakkelijk voldoen door aan de geldelijke behoeften hunner onderhoorigen

tegemoet te komen tegen de veelal gevolgde rente van 100 pCt. 's jaars.

Niet ten onrechte noemt dan ook de reeds jaren op Nias werkzame zendeling H. Sundermann het "goudsmeden" een der verderfelijke volkszeden op het eiland; zie zijn opstel "Verderbliche Volkssitten auf Nias". Algm. Miss. Zeitschr. 1898, bl. 178, waarin wordt aangetoond, dat de kenmerkende hartstocht van het volk voor gouden kronen vooral een nadeeligen invloed uitoefent op de welvaart van den middenstand.

Deze gouden kronen en de feestkleeding, boven voor de hoofden opgegeven, zijn geen bepaalde distinctieven aan de waardigheid van hoofd verbonden, zooals wel eens beweerd is.

Meer kunnen daartoe gebracht worden de pronklansen, hoewel die ook gevoerd mogen worden door aanzienlijken; deze zijn vooral de gegoede bloedverwanten der hoofden en baloegoe's. [1]

IV. Wapens.

De aanvalswapenen zijn in hoofdzaak lans en zwaard, die met het schild de gewone bewapening van den Niasser uitmaken.

In Zuid-Nias worden ook vele vuursteengeweren in den strijd gebezigd, terwijl daar verscheidene hoofden in het bezit zijn van achterlaad revolvers. Bij het afschieten worden de geweren tegen de heup gehouden, zooals blijkt uit de wijze, waarop bij de krijgsdansen in Zuid-Nias met het geweer wordt gemanoeuvreerd.

Het gebruik van pijl en boog is onbekend. Het woord "fana" (Maleisch panah = pijl) wordt hier voor geweer gebezigd, dat ook "sinafa" wordt genoemd. Het defensieve van de bewapening bestaat gewoonlijk uit schilden (algemeene benaming is baloese), strijdjakken, strijdmutsen of helmen van idjoek, rotan en ijzer. IJzeren helmen (takoela tõfaõ) worden alleen in Zuid-Nias vervaardigd en gedragen. De strijdjakken of pantserhemden (zonder mouwen) zijn vervaardigd van buffel- of krokodillenhuid, een enkele maal van tijgervel of van de huid van den geschubden miereneter. Ook worden eenige wollen hemden

[1] Dat het voeren van pronk- of staatsielansen inderdaad een voorrecht is te noemen voor de genoemde klasse der bevolking, blijkt uit een mij bekend geval, dat een mindere man een ernstige berisping van een hoofd ontving, omdat hij het gewaagd had, diens staatsielans aan te raken

De bovengenoemde baloegoetitel is als een soort adellijk praedicaat in Noord-Nias bekend. Het kan door iederen gegoeden Niasser verkregen worden na het geven van het daarvoor noodige feest (zie onder „Feesten")

over elkaar aangetrokken. De gewone man vervaardigt zijn vechtbuis van idjoek, of wel van boomschors met rotanbanden aan voor- en achterzijde, al of niet met bosjes idjoek versierd. Deze strijdbuizen [1] zijn van voren open, omdat het schild daar voldoende bescherming verleent. De vrij kostbare pantsers van dierenhuid, die gewoonlijk in Zuid-Nias alleen door hoofden en voorvechters worden gedragen, bestaan gewoonlijk uit verschillende stukken, welke aan elkaar bevestigd zijn door rotanbindsels.

Ook zijn afzonderlijke borst- of buikpantsers van leder of petroleumblik bekend: de laatste soort pantsers werd opgemerkt in het stroomgebied der Mola.

Van de strijdmutsen, die van rotan en idjoek vervaardigd worden, bestaan verschillende vormen. De meest voorkomende vorm is cilindrisch of eenigszins kegelvormig. Zij zijn kwistig versierd met kwasten van arenvezels, reepen rood katoen of flanel, die aan eene zijde afhangen. Een ieder volgt in het vervaardigen en versieren van zijn stijdmuts zijn eigen smaak, zoodat in deze mutsen de grootste verscheidenheid heerscht. Afzonderlijke vermelding verdienen de ijzeren helmen van Zuid-Nias. Deze zijn bolvormig, hebben rondom een smallen rand en bestaan uit verschillende aan elkaar verbonden ijzeren platen. De voorzijde heeft in het midden een busje, dat bestemd is voor het aanbrengen van versieringen als bijvoorbeeld vaantjes van gekleurde stoffen en arenvezels, ijzeren bladeren of gewone twijgen. Met deze laatste versiering tooien de krijgers hunne helmen bij terugkeer van eene overwinning in het dorp.

Van de schilden bestaan twee vormen:

1e. het groote schild, in Noord-Nias voorkomende [2] onder den naam van ranga. Het heeft den zeshoekigen vorm van twee gelijkvormige trapezia met gemeenschappelijke basis De lengte is pl. m. 1½ M.: de breedte pl. m. 50 c.M.

Aan de achterzijde in het midden is een dubbele beugel afzonderlijk bevestigd, waardoor de voorarm wordt gestoken: overigens is het schild uit één stuk hout gesneden. Deze zware weermiddelen zijn aan de buitenzijde gewoonlijk met boombast, buffelhuid of petroleumblik overtrokken, welke bedekking door rotanbindsels aan

[1] Al naar gelang van de stof, waarvan vervaardigd, zijn de vechtbuizen genoemd baroe sinali (van vezelstof), baroe lemba (van idjoe), enz. De pantserbaadjes van dierenhuid zijn meer bekend onder de benaming õrõba

[2] Ook bij den stam der Iraono Lase (ten zuiden der Molarivier), werden deze schilden opgemerkt.

de randen is vastgemaakt. Veelal hebben deze voorwerpen nog versieringen van idjoekkwastjes aan het boveneinde.

2e. het kleinere en lichtere schild (baloese), geheel uit één stuk bestaande en zoowel in Noord- als in Zuid-Nias algemeen in gebruik. Het heeft een langwerpig ovalen vorm en loopt aan de einden spits toe, van onderen meer dan van boven, hetgeen waarschijnlijk eene verklaring hierin vindt, dat het schild met den onderkant in den grond wordt gestoken [1], wanneer men samenkomt op vergaderingen, bezoeken enz.

De voorzijde van de buitenoppervlakte heeft in het midden over de lengte een smallen rug, die aan het boven- en benedeneinde van het schild uitloopt. Voor het handvat dient een ronde uitholling of navel in het midden aan de achterzijde, waarin zich twee halve maanvormige openingen bevinden voor het doorsteken van de hand.

Dwars over voor- en achtervlak van dit schild loopen gewoonlijk rotanbanden om het hout beter weerstand te doen bieden tegen de wapens van den vijand. De gemiddelde lengte der baloese's kan op 1.30 M. en de breedte op 30 c.M. gesteld worden.

De lans is in het gevecht het eerste wapen, waarvan de Niasser zich bedient. De lansen dienen vooral om te werpen, uitgezonderd de mooiere soorten, zooals de hieronder vermelde staatsielansen der hoofden. Voor Noord- en Zuid-Nias bestaan in de lansen evenals in de zwaarden (hiervan meer bepaald het gevest) eenige verschillen. De schacht is gewoonlijk van niboeng. In Noord-Nias is zij veelal dunner dan in Zuid-Nias, althans bij de vrij kostbare staatsielansen der hoofden. Terwijl verder bij deze laatste soort lansen in Noord-Nias de schacht is versierd (over $\frac{2}{3}$ van de lengte) met messingbanden in spiraal of in evenwijdige ringen, zijn in Zuid-Nias de lansen der hoofden en voorvechters enkel omwonden met vischgraatvormig gevlochten rotanbanden, die eveneens evenwijdig loopen en op regelmatige afstanden zijn aangebracht. In Zuid-Nias hebben zij gewoonlijk sterke weerhaken.

Onder de kegelvormige koperen bus, die het ijzer met den steel verbindt, hebben de staatsielansen, meer bepaald in Noord-Nias, gewoonlijk een krans van varkens- of geitehaar.

Deze staatsielansen heeten toho boeloesa, in Noord-Nias toho salaw̃a (salaw̃a is in de noordelijke helft van het eiland de algemeene benaming voor hoofd).

[1] Dit geschiedt ook met de lans, die daarom aan het ondereinde van den steel gepunt is.

De lans van den kleinen man heet fateboesa en wordt behalve in het gevecht ook op de varkensjacht gebezigd, n.l. geworpen. Zij is veelal eensnijdig en van een sterken weerhaak voorzien. De steel heeft aan het boveneinde slechts enkele banden van rotanvlechtwerk, terwijl de bus gewoonlijk van ijzer is. Meermalen ontbreekt ook deze ijzeren bus. De gemiddelde lengte is 1.75 M. (het ijzer daaronder begrepen), dus minder dan de pronklansen der hoofden, die niet zelden eene lengte van 2.50 M. en meer bereiken.

In den vorm van het ijzer der lansen bestaat te groote verscheidenheid, dan dat wij zullen trachten de verschillende variaties te beschrijven. Ook valt een eigenlijke onderscheiding tusschen oorlogs- en jachtlansen niet te maken, daar men in den strijd zelfs aangepunte stelen van hoja (= niboeng) medeneemt om daarmede te werpen als de aanwezige lansen niet toereikend zijn.

Na in het gevecht de lans te hebben weggeworpen, bedient de Niasser zich van het zwaard. Hiervan bestaan verschillende vormen (in gevest en kling). Vooral in het gevest bestaan belangrijke verschillen voor Noord- en Zuid-Nias.

Benamingen voor zwaarden zijn fõda, balatoe nihaõgõ (Noord-Nias) tologoe (Zuid-Nias) enz. Zij hebben gewoonlijk eene inkeping aan de punt, en hebben daardoor den vorm van een zeer lang gestrekten driehoek, hetzij de rug, hetzij het scherp als basis. Het lemmet der zwaarden, dat vlak is of eenigszins concaaf, behoort gewoonlijk tot een der drie hieronder opgegeven typen, ook afgebeeld in het reeds genoemde opstel van den heer H. W. Fischer in Int. Archiv für Ethn. Bd. XVIII 1906. Heft III.

De klingen worden plaatselijk vervaardigd van door Chineesche handelaren ingevoerd ijzer. Hare lengte varieert gewoonlijk van 45—50 cM.

De donkerbruine scheeden bestaan uit twee stukken hout, die door gevlochten rotanbanden of door messingringen aan elkaar verbonden zijn. Sommige zijn met stervormige figuurtjes van tin versierd. Boven aan de scheede zijn de amuletten bevestigd, die kunnen bestaan uit allerlei zaken als: krokodillen- en varkenstanden, soms ook tijgerklauwen en tanden (die van Sumatra afkomstig en vrij

zeldzaam zijn): een houten beeldje in menschelijke gedaante, een bamboezen kokertje met in doekjes gewikkeld papier, beschreven met koranspreuken, stukjes ijzer, lood, schelpen, stukjes steen, waaronder de donderkei, waarmede men de wolken bezweert. In Zuid-Nias ziet men deze amuletten, vooral krokodillentanden, algemeen aangebracht op het bolvormig open gevlochten rotankorfje aan het mondstuk van de scheede, waarmede het is verbonden door een soort rotan en reepjes rood katoen, welke laatste men bij wijze van versiering een weinig laat afhangen.

Het gevest is van hout, dikwijls ook van hoorn gesneden en moet gewoonlijk den een of anderen fabelachtigen dierenkop voorstellen, dien men echter bij de gevesten in Noord-Nias, zelfs bij de meest bewerkte, niet duidelijk herkennen kan. In Zuid-Nias daarentegen herkent men vrij duidelijk nu eens den kop van het varken, dan weer van den aap of een vogelkop, een geopende drakenmuil enz. Een veelvuldig voorkomend motief is de varkenskop, hetgeen niet te verwonderen is, daar het varken op Nias het huisdier bij uitnemendheid is.

Andere nog niet beschreven aanvalswapenen zijn de éénsnijdige dolken, die veel als messen gebruikt worden in het dagelijksche leven; de lengte van het lemmet is dikwijls niet meer dan 25 à 30 c.M. Ook is een kleine kromme sabel (roedoe) bekend. Dan nog vermelden wij, hoewel niet tot de eigenlijke wapens behoorende de dagelijksche messen: de balatoe en de belewã (gras- of wiedmes), welke in tegenstelling met de zwaarden geen inkeping aan de punt hebben.

Andere wapens zijn lila's (maria) in het bezit van enkele groote kampongs in de Zuid. In het Noordelijk gedeelte van het eiland worden zij slechts een enkele maal aangetroffen.

De geweerdragenden in Zuid-Nias voeren patroongordels, bestaande uit eenige door rotan aan elkaar verbonden lederen kokers, die cilindrische bamboezen kruithouders bevatten.

De bereiding van kruit is niet onbekend. Hier en daar, zooals te Bawõ mataloeo verstaat men ook de kunst geweren te vervaardigen. De kolven der gevesten van rijke hoofden zijn dikwijls met zilveren figuren belegd. Aan het onderhoud der wapens wordt in Zuid-Nias zeer veel zorg besteed. Bij gelegenheid van ons bezoek viel het ons op hoe behoorlijk opgepoetst de geweerloopen er uit zagen. De zwaarden zijn er van eene voortreffelijke bewerking en verraden groote bedrevenheid in het smeden van het ijzer. Niet zelden zijn ook de hoofden in het Zuiden kundige wapensmeden.

V. Woningen en huisraad, Inrichting der dorpen.

De huizen (omo) zijn paalwoningen, die in Noord-Nias 6—10 voeten boven den grond staan (in Zuid-Nias nog een paar voeten hooger). De palen, die in rijen staan en waarover dwars- en lengteliggers zijn aangebracht, zijn gewoonlijk niet ingegraven, maar rusten bij de eenigszins solied gebouwde huizen op groote platte riviersteenen. Tegen de bovenbedoelde liggers, die ter ondersteuning van den vloer dienen, loopen schoren in diagonaal, op de overkruising waarvan zware steenen of balken zijn gelegd om het geheel meer stevigheid te geven. Bij de ruime en solied gebouwde woningen der gegoeden gaan enkele palen door den vloer en steunen in de woning bintbalken, die zoowel in de lengte als in de breedte loopen. Daarop rust de dakstoel, die eene zeer omslachtige constructie heeft. Het dak van atap van den sagopalm [1] loopt steil af, vooral aan het bovenste gedeelte, en is bij de woningen der hoofden hooger dan van de andere huizen van het dorp, zooals vooral in de Zuid-Niassche dorpen met hun dicht aaneengebouwde huizen merkbaar is. Het dak heeft een korte nok, gedragen door twee stijlen, die veelal niet tot onder de woning doorloopen. Door den ovalen vorm der woning is het dak in Noord-Nias min of meer kegelvormig; in Zuid-Nias hebben de rechthoekig gebouwde huizen een z.g. zadelvormig dak.

De schuin naar buiten gekeerde omwanding, die enkele voeten hoog is en niet onder het huis doorloopt, bestaat bij de woningen der gegoeden uit planken en is aan de frontzijde vervangen door een rechthoekig open traliewerk, dat van het hoofdvertrek een vrij uitzicht geeft op de dorpsstraat of het dorpsplein.

De planken vloer, die eene stevige onderlaag heeft en daardoor bestand is tegen de schokken bij het uitvoeren van den nationalen dans, door 50 en meer mannen, is bij de gegoeden veelal over de geheele oppervlakte aangebracht. Soms, wanneer de planken niet spoedig en gemakkelijk zijn te verkrijgen, is alleen het hoofd- of algemeene vertrek daarmede, en zijn de andere localen met minwaardig materiaal bevloerd.

[1] Het gebruik van alang voor dakbedekking, zooals op Sumatra, is onbekend, zooals ook van klapperbladeren, welke wel als omwanding of scherm tegen regen gebezigd, en aan de windzijde van het huis aangebracht worden. Ook worden de bladeren van een rotansoort boeloe mbalhoo en van den arenpalm gebruikt bij gebrek van boeloe zagö = atap van sago.

De vensters bestaan uit een paar vierkante openingen, aangebracht op verschillende plaatsen in het dak, waar zij door valluiken van hetzelfde dakmateriaal kunnen gesloten worden.

Door lange houten staken kan men deze luiken neerlaten of openzetten. De rook vindt door die luiken en andere openingen aan de omwanding geen voldoenden uitweg, doch verspreidt zich door het geheele huis en geeft alles eene vuile, zwarte tint.

Een losse bamboezen ladder geeft door een vierkante opening in den vloer toegang tot het algemeen vertrek (taloe zalo of batoe daloe zalo, ook wel baoeloe genoemd).

Aan de einden van dit groote middenvertrek vindt men de afzonderlijke vertrekken (bate'e) voor de gezinnen, die veelal ten getale van twee of meer het huis bewonen. Elk dezer door hen bewoonde vertrekken heeft gewoonlijk ook een kookhaard (awoe), meestal bestaande uit een houten raam, met aarde opgevuld.

Elke familie slaapt en eet in het door haar bewoonde vertrek afzonderlijk en bereidt dan ook haar eigen pot. Wanneer geen gasten zich in het huis bevinden, wordt ook veel in het middenvertrek, waar steeds een haard aanwezig is, gekookt, misschien wel omdat de kinderen den rook slecht verdragen kunnen.

De baoeloe dient voor de ontvangst en het logies van gasten. In dit gemeenschappelijk vertrek slapen ook de ongehuwde zonen en de slaven. Voor de slavinnen bevindt zich meestal een afzonderlijk slaapvertrek naast dat van haren meester.

Zoolang de kinderen niet volwassen zijn, slapen zij met hunne ouders in eene kamer. Afscheidingen door matten of doeken worden daarbij niet gemaakt. Elk heeft voor zich een slaapmat, man en vrouw hebben er gewoonlijk te zamen één. Volwassen ongehuwde meisjes en vrouwelijke gasten slapen in een afzonderlijk vertrek.

Aan de voorzijde van het algemeen vertrek, waar — zooals boven gezegd — de omwanding uit een open raamwerk bestaat, bevindt zich gewoonlijk een eenigszins verhoogden vloer of bank, de zitplaats van den huisheer en zijne gasten, ook als slaapplaats voor de laatsten gebruikelijk, indien zij overnachten. Schuins achter den haard bevindt zich in een hoek het privaat, dat in Noord-Nias hoogst primitief is ingericht en, zonder behoorlijk afgesloten te zijn, enkel bestaat uit eene opening in den vloer tusschen twee dwarsstijlen. Dit privaat bevindt zich boven den varkensstal (ba'o mbawi) welke niets anders is dan een aan de achterzijde der woning omheinde ruimte.

In verscheidene woningen, vooral echter in Zuid-Nias, vindt men aan de wanden houtsnijwerk van vogel- en andere dierenmotieven [1]; ook de gestyleerde phallus ontbreekt niet als een gevolg van de vereering der pudenda, die — het zij hier terloops vermeld — geen verband houdt met een vroeger Çivaisme. Soms vindt men het beeld van een krokodil; dikwijls ook van een vogel op een vrijstaanden balk.

Het aantal houten afgodsbeelden in de Niassche woningen is legio; daaronder zijn vooral van belang de aan één lat gebonden adoe zatoea (de mediums bij de vooroudervereering) en de adoe Siraha (huisidool), welke beelden gewoonlijk met lapjes rood katoen om de heupen zijn versierd. De adoe zatoea bevinden zich veelal tegen een balk in het hoofdvertrek, terwijl de huisgod tegen een der stijlen is geplaatst.

De onzindelijkheid in huis en in het dorp is vooral in Noord-Nias in het oog vallend. In streken waar het bestuur nog geen daadwerkelijk gezag heeft, zijn de varkens de eenige wezens, die voor de reinheid van het dorp zorg dragen.

De varkensstallen onder de ruimte van het huis zijn ware modderpoelen. Door allerlei afval van menschen en dieren, door allerlei ander vuil en overblijfselen van het voedsel als djagoengbladeren enz. wordt de onreinheid onder het huis en op het erf belangrijk vermeerderd. Wat door de overdag vrij rondloopende varkens niet wordt opgepeuzeld, blijft liggen en vormt een rottende massa, die door het regenwater overgaat in een drassige mestvaalt.

Het eiland levert vele goede houtsoorten, zoodat met eenige zorg de woningen ook soliede kunnen gebouwd worden. Daaraan wordt door den welgestelden Niasser veel zorg besteed: de over het algemeen stevige vloer der woning bestaat uit dikke en vrij lange planken (pl. m. 5 voet lang en 1 voet breed bij een dikte van 6 c.M. en meer in Noord-Nias). De onderlaag bestaat uit zware latten van den niboeng- of arenpalm. Voor de beschotten, die het huis in vertrekken verdeelen, worden meestal dunne planken gebezigd. Het bezigen van bamboevlechtwerk als beschotten werd nimmer opgemerkt. Deze tusschenwanden zijn gewoonlijk niet tot op het dak doorgetrokken.

[1] Zooals visschen, hagedissen, apen: in de woning van het hoofd van Hili Falawoe in het achterland van de Lagoendibaai is onder meer een schip aan den wand uitgesneden.

Het boven meegedeelde heeft betrekking op de woningen der gegoeden in Noord-Nias. Die der minvermogenden zijn van eenvoudiger materiaal en constructie en dikwijls niet meer dan ellendige hutten, ternauwernood bescherming biedende tegen regen en wind. De omwanding is eenvoudig van boombast of droge klapperbladeren en de bevloering zoo primitief mogelijk.

In den vorm der woningen bestaat voor Noord- en Zuid-Nias een kenmerkend verschil. Terwijl de huizen in het Noorden ovaalvormig zijn en nagenoeg een kegelvormig dak hebben en de lengteas evenwijdig is aan de dorpsstraat, zijn de Zuid-Niassche huizen langwerpig vierkant gebouwd met een zoogenaamd zadeldak en staat de lengteas dwars op de richting van de dorpsstraat.

De woningen in Zuid-Nias zijn ook solieder en zwaarder gebouwd met een betrekkelijk smal front bij eene groote diepte (10—12 M. bij 25—30 M. voor de grootste woningen). De soms tot 4 meter hooge palen onder het huis, waarvan de middellijn 1½ voet en meer bedraagt, zijn ronder, regelmatiger bekapt dan in Noord-Nias en van zwaar, uitgezocht hout. In het algemeen is de uit- en inwendige betimmering beter, terwijl ook als gevolg van de grootere kunstvaardigheid van den Zuid-Niasser het houtsnijwerk in de woningen meer voorkomt dan in Noord-Nias. De wijze van indeeling der vertrekken bij den eerste is ook eenigszins anders. Ook hier vindt men een algemeen voor-vertrek dat door een 3—4 M. hoogen tusschenwand [1] gescheiden is van het achterste gedeelte; hierin zijn dan de woonvertrekken voor de familie afgeschoten. Gewoonlijk huizen 2—4 gezinnen in ééne woning.

De gemeenschap tusschen het algemeen vertrek en de overige ruimten wordt gevormd door een korten smallen gang met deur in den tusschenwand. Het privaat is behoorlijk afgesloten en van een deur voorzien. Het is gewoonlijk naast den vuurhaard, in het algemeen vertrek te vinden.

Toegang van buiten tot het algemeen vertrek verkrijgt men over een pl.m. 2 voeten boven den grond en tusschen de middelste palenrijen, aangelegden planken vloer, door een vrij donkeren gang die doorloopt tot ongeveer het midden van de woning, vanwaar een losse ladder (soms een vrij breede, goede trap) naar het algemeen vertrek voert. De voorzijde van dit vertrek heeft, althans bij de groote woningen, drie estrades, die zich een paar voeten boven

[1] In dezen tusschenwand is de vuurhaard met een soort rookvanger aangebracht.

elkaar bevinden en allengs smaller worden. Terwijl de onderste estrade 5—6 voeten breed is en zich langs de geheele frontzijde uitstrekt, is de bovenste niet meer dan eene breede plank, die tot zetel dient voor voorname gasten en den huisheer. In den schuin naar buiten gekeerden gevel onderscheidt men drie verdiepingen. De twee onderste zijn van dichte houten beschotten: daarboven is een open traliewerk aangebracht, dat uit het voorvertrek uitzicht geeft op de straat.

De omwanding aan weerszijden der woning, loopt door tot aan de nok van het dak en bestaat aan de bovenzijde uit atap van sago of nipah en overigens benedenwaarts, tot aan den omtrek van den vloer, uit planken beschotten. De ruimte onder het huis, waarvan het achterste gedeelte tot varkensstal is ingericht, heeft evenals in Noord-Nias geen omwanding. De vloeren, waarvan de planken nauwkeurig aan elkaar gevoegd zijn, zijn glad en mooi gepolijst en worden nu en dan met olie bestreken. Deze planken (3—4 M. lang en 10—15 c.M. dik bij de woningen der gegoeden) zoomede het ander houtwerk der palen, estrades enz. worden in verband met de uitkapping van veel bosch voor den veldbouw, soms een paar dagreizen ver gehaald.

De bouw van een soliede Niassche woning duurt gewoonlijk zeer lang. Vele bijgeloovige gebruiken worden in acht genomen, terwijl voor de verschillende onderdeelen van den bouw gunstige en ongunstige tijdstippen gelden. De oud-controleur van Nias Ch. L. J. Palmer van den Broek vermeldt in een verslag van 1892, dat men aan de toen nog in aanbouw zijnde woning van het hoofd van Hili Falawoe (pl.m. 4 uren benoorden de Lagoendi-baai) reeds 5 jaren bezig was. Hierbij gold echter ook de moeilijkheid, dat de zware houtwerken van groote afstanden moesten gehaald worden.

Omtrent de bijgeloovige gebruiken bij den huisbouw kunnen wij het volgende mededeelen. Bij de keuze van een stuk grond, waarop de Niasser zijn huis wenscht te bouwen, wordt bijzonder acht geslagen op droomen, die als onthullingen uit de geestenwereld beschouwd worden.

Zijn de eerste palen opgericht, dan wordt een varken geslacht voor hen, die aan den bouw van het huis deelnemen. Tevens worden aan de adoe zatoea offers gebracht en wordt hun door een priester zegen afgebeden.

Is het huis gereed, dan wordt het, zooals gebruikelijk is in Noord-

Nias, gedurende de eerste zeven dagen door mannen bewoond en eerst daarna trekt de geheele familie daarin.

Vrouwen zouden, voor dien tijd de woning betrekkende, deze verontreinigen. De eerste twee dagen (in sommige streken 4 dagen) mag men in de woning geen papier, suikerriet, padi of gekookte rijst, geen klapper, of iets dat in het water geleefd heeft, brengen, daar anders in de slaapmatten zich spoedig ongedierte vertoont, de varkens allerlei ziekten krijgen, de dakbedekking door insekten wordt opgegeten, de houtwerken spoedig door witte mieren worden aangetast enz. Bij den huisbouw vermijdt men het gebruik van het hout van zekere boomsoorten, daar dit hout de booze geesten, die bij voorkeur in die boomen wonen, in huis zou brengen, hetgeen allerlei onheil voor de bewoners zou tengevolge hebben.

Is de vuurhaard gereed, dan heeft men eveneens gedurende den zelfden tijd als boven gezegd, zich van zekere spijzen te onthouden daar de met aarde gestampte houten ramen, waaruit de haard bestaat, zouden springen bij het gebruik. (Zie ook: Notulen Bat. Gen. 1882 bl. 4 en 5, waarin enkele van de bovengenoemde gebruiken door den Zendeling-leeraar Kramer medegedeeld worden; zoomede A. Lett. Im Dienst des Evangeliums IV bl. 57).

De inwijding der woning is evenals elders een feestelijke gebeurtenis; daarbij wordt aan de Siraha (huisidool) geofferd, eveneens aan de adoe zatoea, wier zegen voor de bewoners wordt afgebeden.

In het huisraad openbaren zich, zooals in vele andere zaken, de hoogere welvaart en grootere kunstzin van den Zuid-Niasser.

Het primitieve huisraad in de Noord-Niassche woningen bepaalt zich gewoonlijk tot het hoogst noodige, als pandan-of biezen matten (toefo) voor de gasten, houten klossen bij wijze van hoofdkussen gebruikt, doch dikwijls reeds vervangen door dunne slaapmatrassen en dito kussens (trandaja) met kapok. Deze kussens bestaan ook wel uit vlechtwerk van biezen, met bladeren opgevuld. Verder vinden wij dekens van plantenvezels of van wollen stoffen (de laatste soort door Chineezen geimporteerd), manden voor het halen van oebi en oebibladeren (de laatste voor varkensvoeder) door de vrouwen, zakken van boomschors voor de berging van rijst (si'e wache), aarden kookpotten, een paar matten om padi te dragen, een rijstblok met stamper, rijstwannen van gevlochten rotan, houten roerspatels, rijstscheppers van klapperdop, eenige bamboezen kokers voor het bergen van drink- en kookwater, dat uit een naburige beek of rivier gehaald wordt, varkenstroggen (loeho) met stampers, groote houten schotels

voor het varkensvleesch bij feestelijke gelegenheden [1], eenige borden en kommen van porselein of van Chineesch aardewerk. Dan nog sirihgereedschap o. a. bestaande uit een zakje van pandanvlechtwerk voor berging van sirihbladeren en een kleine kalabas met houten deksel voor kalkdoos: zakjes van katoen of plantenvezels voor verschillende doeleinden, waaronder de tokosa (een taschje of geldbuidel), een langwerpig vierkante kist of cylindervormige doos met deksel voor berging van gouden sieraden en feestkleeding, wapens, een bijl (fato) voor het hakken van hout en ook gebruikt wordende bij den ladangbouw, een houten koker voor de lansen en ten slotte muziekinstrumenten n.l. gongs en trommen, die aan een der bintbalken van het voorvertrek hangen.

In Zuid-Nias hangen in de woningen der gegoeden aan den voorsten balk van het algemeen vertrek een groot aantal kommen van chineesch aardewerk, die elk besloten zijn in een geheel opengewerkten rotankorf: verder nog een groot aantal flesschen, karaffen, een paar ketels, lantaarns enz. Aan de wanden van de algemeene zaal hangen in de woningen der hoofden de zeer zorgvuldig onderhouden geweren (soms van het geheele dorp bij elkaar), pantsers en ijzeren helmen, waardoor sommige woningen inwendig het aanzien van een arsenaal hebben.

De verlichtingsmiddelen zijn zeer eenvoudig, voor lampen (fandroe) dienen aarden potjes met olie, soms blikken lampjes, hier en daar een petroleumlamp. In Zuid-Nias vindt men soms lampen van geel koper. Voor het maken van vuur dienen vuurboren, welke door een koord in draaiende beweging kunnen worden gebracht, tondeldoozen, waarin zich een vuursteen met eenige stukjes zwam bevinden en eindelijk lucifers.

In Zuid-Nias hangen voor verscheidene woningen onder het afdak van den voorgevel menschenschedels, elders door dierenkoppen (varkens, geiten enz.) vervangen.

Vermelding verdienen nog de steenblokken voor de woningen van hoofden en aanzienlijken, de z.g. gowe salawa, die over het geheele eiland als bewijzen van rijkdom en aanzien en ter eere van overleden bloedverwanten worden opgesteld en eene fetistische vereering genieten. Aan den voet dezer steenen, die soms tot menschelijke figuren of (wat meer het geval is) tot den gestyleerden phallus be-

[1] De onderkaken der geslachte varkens worden aan rotan geregen en aan den voorsten lengtebalk in het algemeen vertrek gehangen. Het aantal wordt als een zekere maatstaf beschouwd voor de gegoedheid van den bewoner.

werkt zijn, bevindt zich gewoonlijk een andere platte steen. Zij worden mannelijke en vrouwelijke steen genoemd in verband met de vereering der pudenda als symboliseering van het verlangen naar een talrijke nakomelingschap. In Zuid-Nias worden groote blokken van zandsteen bewerkt tot rechthoekige zerken, die soms 10 voeten lang zijn en een breedte hebben van 3—5 voeten, zooals in de kampongs Bawõ mataloeo, Hili Simaetanõ enz. Soms vindt men ook platte cilindrische steenen van een soort zachte riviersteen met een middellijn van pl. m. 1 Meter, zooals in Hili Sondregeasi aan de Lagoendibaai, in de kampong Ono Gamofo in het in October 1905 door ons bezochte stamgebied der Iraono Lase. Zij rusten op korte verticale steenen en dienen evenals de andere steenplaten tot zitplaatsen der hoofden bij vergaderingen. — In de kampong Hili Simaetanõ trekken vooral de aandacht twee bijzonder schoon uit steen gehouwen troonzetels (zie afbeelding bij Modigliani, bl. 311 en 313 en ook de beschrijving van een dezer steenen bij Von Rosenberg, der Mal. Archipel bl. 129). Aan een ander steenblok in de kampong Bawõ mataloeo, ter eere van een overleden hoofd opgesteld, heeft men den vorm van een vaartuig gegeven [1].

De oprichting van deze steenen, die in Zuid-Nias daro-daro genoemd worden, gaat gepaard met groote festiviteiten, waarbij in Noord-Nias soms een paar honderd, in Zuid-Nias soms wel 1000 varkens door aanzienlijke hoofden geslacht worden.

Die steenen, welke in Noord- en Zuid-Nias menschelijke figuren voorstellen, zijn soms eenvoudige zuilen met menschelijke aangezichten (zonder armen), zooals ook dikwijls de dorpsgoden, die veelal uit het hout van den boomvaren gesneden zijn. Niet zelden zijn de laatste goden ook van armen voorzien, en dan met schild en lans gewapend. Zij zijn aan den ingang van het dorp geplaatst om booze geesten te weren.

Omtrent de inrichting der dorpen deelen wij het volgende mede:

Bijna alle kampongs zijn op de toppen van steile heuvels gelegen.

De huizen van een Niasch dorp staan gewoonlijk in twee rijen met het front naar elkaar gekeerd. In de meeste gevallen kan men in Noord-Nias van geen eigenlijke dorpen spreken wegens de ver-

[1] Waarschijnlijk houdt deze vorm verband met de voorstelling, dat de afgestorvene, om in de onderwereld (het zielenland) te komen, over den oceaan moet. Dit zielenland toch is naar de voorstellingen der Niassers gelegen aan het andere einde van den Oceaan.

spreide ligging der huizen. Daar zijn eigenlijke dorpen met meer dan 40 huizen zeldzaam; veelal bestaan zij uit 4—25 huizen. In Zuid-Nias daarentegen tellen de eenigszins belangrijke negorijen allicht een honderd huizen: enkele hebben er meer en Bawõ mataloeo zelfs meer dan 200. Bij al deze getallen zijn niet medegerekend de ladang- of veldhuisjes (halama) en voor Zuid-Nias ook niet de slavenwoningen, die soms ook eenigszins buiten het dorp tusschen de klapper- en andere aanplantingen voorkomen.

In Zuid-Nias zijn de dicht aaneengebouwde huizen in twee evenwijdige rijen geschaard aan weerszijden van de dorpsstraat. Gewoonlijk kent men slechts één straat. Bawõ mataloeo heeft ook dwarsstraten. Onderling zijn de huizen van elke rij door zijdeuren met elkaar verbonden, waarschijnlijk met het doel om bij gevaar de mannen gemakkelijker op het bedreigde punt te kunnen verzamelen.

In het Noordelijk deel van het eiland verdient de dorpsstraat meer de benaming van plein. Dit plein is dikwijls geplaveid met platte steenen, echter lang niet zoo regelmatig en zorgvuldig als het plaveisel in het Zuiden, waar het soms over de geheele breedte, doch gewoonlijk in het midden der straat, over eenige voeten breedte is aangelegd.

De weg naar het dorp voert over een steil pad, waarin (in Noord-Nias) op eenigen afstand voor den ingang een zeer smalle trap is gehouwen, waarvan de treden hier en daar met steenen belegd zijn. In Zuid-Nias is deze in het pad uitgehouwen trap breeder, regelmatiger en met blokken koraalsteen bekleed en over een grooteren afstand voor den ingang aangelegd.

Soms, wanneer de wanden van den afgeplatten heuveltop waar het dorp is gelegen, loodrecht afgegraven zijn, leidt een bamboezen ladder of een trap in een lossen balk uitgekapt, naar den ingang van het dorp.

Het omliggende terrein der Niassche dorpen is vaak dicht begroeid met bamboestoelen. Daardoor heeft men dit nuttige materiaal niet alleen bij de hand voor allerlei gebruik, doch kan het ook dienen om in tijd van oorlog het dorp spoedig te versterken.

De inrichting der dorpen in het Zuiden steekt gunstig af bij die in de Noordelijke helft van het eiland. Niet alleen onderscheidt zich het Zuid-Niassche dorp van het Noord-Niassche door een regelmatigen aanleg, doch ook door grootere zindelijkheid en dikwijls door een voorbeeldige tucht en orde in het algemeen.

Behalve het regelmatige plaveisel der straat, heeft men in elke

negorij van eenige beteekenis in het Zuiden, voor de woningen steenen troittoirs, van waar afzonderlijke geplaveide voetpaden loopen naar het midden van de soms 20 meters breede dorpsstraat. Vele kampongs zijn voor een inlandschen vijand geducht versterkt door natuurlijke of kunstmatige verdedigingsmiddelen. Vooral in oorlogstijd tracht men den toegang tot het dorp zoo moeilijk mogelijk te maken door stevige palissadeeringen, afgravingen, verhakkingen, wolfskuilen enz. De soms 1½ M. dikke ringmuur, (in Noord-Nias hoogstens een aarden wal, welke bij de ingangen van het dorp met steenen bekleed is), is opgetrokken van blokken koraalsteen tot eene hoogte van pl. m. 3 M. Enkele dorpen hebben daarenboven nog een kringvormigen muur aan een der beide poorten, die uitsparingen zijn in den eigenlijken ringmuur aan de uiteinden van de dorpsstraat. Hier bevinden zich stevige houten deuren, waar geregeld gewaakt wordt in het belang van de algemeene veiligheid van het dorp, hetgeen verband houdt met de voortdurende veeten tusschen de kampongs, waardoor de oorlogstoestand makkelijk intreedt.

De wegen in het dorp worden geregeld schoon gehouden. Buiten het dorp leiden voldoende breede voetpaden, soms nog in het midden ruw geplaveid, naar de tuinen en velden en de nabij elk dorp van eenige beteekenis zich bevindende badplaats of »hele«. Deze bestaat uit twee door lage wallen van opgestapelde riviersteenen omheinde ruimten, waarin heldere waterstralen, door bewerkte steenen goten geleid, zich uitstorten. De eene ruimte is de badplaats voor de mannen, de andere daarnaast en dikwijls wat lager gelegen, voor de vrouwen. Door steenen treden, die regelmatig zijn aangebracht, daalt men af in de ruimten. Dergelijke badgelegenheden worden in Noord-Nias niet aangetroffen, zooals bij de groote onzindelijkheid der bewoners op het lichaam en in het dorp, wel te begrijpen is.

Terwijl in Noord-Nias, uitgezonderd daar waar het bestuur wegen heeft doen aanleggen, zelfs niets bestaat, wat men voetpaden zou kunnen noemen, die de dorpen onderling verbinden, doch gewoonlijk slechts voetsporen zijn te ontdekken, die in talrijke kronkelingen loopen, zijn in het Zuiden behoorlijk breede paden aangelegd, die tot eenigen afstand van het dorp geplaveid zijn. Op lommerrijke plaatsen aan den weg, vooral nabij het dorp, bevinden zich groote rechthoekig bewerkte steenen, die tot zitplaatsen dienen voor de geesten van afgestorvenen, z. g. daro daro zi mati, doch ook, bij de aanhoudende stijgingen van het terrein, voor bezoekers geene onwelkome rustplaats bieden.

Ten slotte verdienen nog vermelding de uit vierkant bekapte steenen samengestelde trappen aan de poorten van de groote Zuid-Niassche negorijen. Op de treden en zijvlakken bevinden zich ingebeitelde afbeeldingen van visschen, wapens, hagedissen enz. alles met primitieve hulpmiddelen, doch met kunstige hand aangebracht.

De vergaderplaats der hoofden (osali) is gewoonlijk een open pondok in het dorp. Onder het afdak hangen in Zuid-Nias dikwijls een aantal menschenschedels, gewoonlijk ontdaan van de onderkaak. Bij ons bezoek in de kampong Hili Simaetanõ werden 16 dergelijke schedels opgemerkt onder het afdak van de osali aan den ingang van het dorp.

Naast de ethnographische gegevens betreffende sommige dorpen van de Zuid, welke vermeld zijn in het verslag van schrijver dezes van een reis naar Zuid-Nias in 1905 (zie Tijdschr. Kon. Ned. Aardr. Gen. 1906), is het o. i. der moeite waard eene beschrijving te geven van de grootste negorij van Zuid-Nias n.l. Bawõ mataloeo, welke beschrijving wij ontleenen aan een verslag van den oud-controleur van Nias, Ch. L. J. Palmer van den Broek (1892). Wij nemen daaruit het volgende over.

„Wij trokken de plaats voorbij, waar het (in 1863) getuchtigde Orahili gelegen heeft, en stonden eindelijk aan den voet van een trap van ruwe steenblokken, die zeer stijl tot een hoogte van pl. m. 50 meters oprees en een imposanten aanblik opleverde. Nadat wij haar beklommen hadden en door een opening in een dikke bamboedoerilaag waren gegaan, bevonden wij ons voor een tweede trap, thans echter minder steil en van vierkant behouwen steenen samengesteld. Ook deze werd beklommen, daarop nog een derde en eindelijk een vierde, die zoo fraai en regelmatig was, als men zich voor een Europeesch raadhuis nauwelijks schooner kan wenschen. Wij hadden toen den top van den heuvel bereikt en voor ons breidde zich Hili Fanajama uit. Simaetõla, die ons met de Nederlandsche vlag een eindweegs buiten het dorp was tegemoet gekomen, geleidde ons naar de woning van Kanõrõ, het 1e hoofd, waar wij onzen intrek namen. De voornaamste hoofden maakten daarop hunne opwachting......

„Nergens op Zuid-Nias (Hili Ganõwõ uitgezonderd) heeft men ons zoo beleefd en voorkomend ontvangen als juist in Hili Fanajama, men bewees ons telkens allerlei attenties......

„Hili Fanajama is de schoonst aangelegde en tevens de grootste

kampong in de geheele Zuid. Haar 231 huizen (de slavenwoningen niet medegerekend) zijn geschaard langs twee breede straten, die elkaar loodrecht snijden. In het midden worden de groote huizen der voornaamste hoofden aangetroffen, waaronder dat van Saoni Geho door zijn kolossale afmetingen (althans voor eene inlandsche woning) en massieven bouw de bewondering van elken bezoeker zal opwekken; het heeft naar schatting bij een frontbreedte van meer dan 10 Meters, eene lengte van pl. m. 35 Meter, de nok van het dak verheft zich pl. m. 17 Meter boven den grond en is zelfs van de Lagoendibaai zichtbaar. Keurig behouwen daro-daro bevinden zich er voor; ter eere van Saoni's overleden vader waren groote steenblokken in bewerking, waaraan men den vorm van vaartuigen wilde geven. Schuin daartegenover staat de balé, de plaats waar de adoe nra'ama en de lawolõ nra'ama opgesteld zijn, houten beelden, vermoedelijk van de stichters van het dorp. Terwijl in de andere kampongs de balé slechts een kleine pondok is, troffen wij hier een ruim gebouw aan, dat van alle zijden open is en dat tevens tot plaats van vergaderingen dient; in het midden verheffen zich vier zware houten kolommen, waartegen de vier steenen zetels der voornaamste hoofden geplaatst zijn, terwijl rondom houten banken zijn aangebracht voor de mindere hoofden de si'ila (raadslieden, notabelen) en de bohalima's (voorvechters).

„Wakers loopen des nachts door de straten om de bewoners toe te roepen de vuren te dooven, want tegen branden, die in de Zuid-Niassche kampongs met hare dicht op elkaar staande met atap gedekte huizen, zoo vaak groote verwoestingen aanrichten, is men zeer op zijn hoede. Kortom een uitstekende orde heerscht in de kampong en nergens op Nias heeft de tucht, waaronder de bevolking staat, ons meer getroffen dan hier.

„De van goten voorziene straten worden zorgvuldig rein gehouden. De heuvel, waarop Hili Fanajama ligt, vormt het Zuidelijk uiteinde van een bergrug, die zich van het Zuid-Oosten naar het Noord-Westen uitstrekt en als wij ons niet vergissen, dezelfde is waarop Hili Amaigila [1] ligt. Zijn top heeft den vorm van een kruis, dat in het Noord-Westen met bedoelden rug samenhangt en in het Oosten en Westen met steile hellingen in het omliggende terrein overgaat. Het ongenaakbaarst is de kampong wel aan de zijde, die naar de Lagoendibaai is toegekeerd, terwijl haar zwakste zijden zijn, de

[1] Gelegen nabij Hili Simaetanõ.

Zuidelijke, die meer geleidelijk daalt, en de Noordelijke, die met hooger gelegen terrein samenhangt, waardoor zelfs in de onmiddellijke nabijheid hooger gelegen punten, de kampong bescheerschen.

"Een dikke bamboedoerilaag omgeeft op eenigen afstand den top. Voor een inlandschen vijand is deze kampong onneembaar, wanneer zij hare zwakke punten, zooals ook stellig in tijd van oorlog geschieden zal, door afgravingen en andere chicane middelen ongenaakbaar maakt. Een Europeesche vijand echter, van geschut voorzien, zal met eenige kennis van het omliggende terrein, haar wel spoedig tot rede kunnen brengen. Zij is, voorzoover mij bekend, de sterkste kampong in de Zuid en met hare pl. m. 700 weerbare mannen, ook de machtigste, ofschoon Hili Simaetanö door de geoefendheid van hare krijgslieden, haar steeds het hoofd heeft kunnen bieden. De tuchtiging haar in 1863 toegediend is zij reeds lang geheel te boven gekomen: zij is om haar rijkdom alom in de Zuid bekend. Oorspronkelijk Orahili geheeten hebbende, heeft zij zich na hare herbouwing op de tegenwoordige plaats, met den weidschen naam Bawo mataloeo (= Zonneberg) herdoopt; sedert eenige jaren voert zij den naam van Hili Fanajama."

VI. Muziekinstrumenten, vermaken en feesten.

Muziek wordt gemaakt met slag- en blaasinstrumenten. De eerste bestaan uit gongs (Niasch aramba, de kleine soorten heeten faritia) en cilindrische trommen van verschillende grootte. Deze trommen zijn òf aan eene zijde òf aan beide zijden met geiten- of karbouwenvel, soms wel met leguaanhuid bespannen. De tromvellen worden vastgehouden door ringen en spantouwen van rotan, die dikwijls tot over de halve lengte van de trom loopen. De hoogte der trommen varieert tusschen 25 c.M. en bijna 2 M. In Zuid-Nias zijn trommen bekend met een diameter van pl. m. 1 M., echter alleen in het bezit der aanzienlijken. De kleinste soort is de toetoe of priestertrommel, die ook gebruikt wordt op den weg naar en van de bruiloft, om het gezang der mannen en vrouwen te begeleiden; zij wordt zoowel met de hand als met de stok bespeeld. Voorts de tamboeroe, die naar Europeesch model (waarschijnlijk in navolging van de soldatentrom) is vervaardigd, en met twee trommelstokken wordt bespeeld. Bij de bespeling schijnt de Niasser de voorstelling te hebben, dat het niet geslagen trommelvel den toon geeft.

Een grooter soort trommen, gewoonlijk ter lengte van een paar

voet, is bekend onder den naam van foudrahi. Deze is veelal aan eene zijde bespannen en wordt gebruikt voor dezelfde doeleinden als de toetoe en met de hand bespeeld. Bij verschillende gelegenheden, zooals bij hoog bezoek, bij de opening van een feest, bij sterfgevallen ter versterking van het rumoer, wordt een soort groote trommen met stokken bespeeld, dikwijls door twee personen, die *om beurten* één trommelvel, dan wel *ieder afzonderlijk* eene zijde bespelen, naar gelang de trom aan één kant of aan beide kanten bespannen is.

Deze trommen zijn in de woningen te vinden onder het dak, waar zij aan een der bintbalken hangen door middel van een koord, dat men vieren kan om de trom voor het gebruik neer te laten. Dit geschiedt op zoodanigen afstand van den vloer, dat men in staande houding de trom gemakkelijk kan bespelen.

Op die wijze worden gewoonlijk ook gongs bespeeld. Deze metalen bekkens ontbreken nimmer bij feestelijke gelegenheden, waar zij nog meer onmisbaar zijn dan de trommen. Men begint er gewoonlijk op te spelen, nadat de groote trom het feest heeft geopend. Niet zelden wordt een gong-orkest gespeeld, bestaande uit enkele meerstemmige gongs in verschillende grootte. Bij dit orkest slaat ieder speler op een eigen gong, waarbij hij een zekere maat en een vaste volgorde in acht neemt. Het geheel is zeer eentonig. De tonen van de gong klinken goed door en zijn op grooten afstand te hooren. Niet alleen bij feestelijke gelegenheden, doch ook bij meer ernstige, zooals bij sterfgevallen en wanneer gevaar dreigt, weerklinkt de „aramba”. In snel tempo geslagen geeft zij het sein, dat er gevaar dreigt en de mannen zich moeten verzamelen. [1]

Andere slaginstrumenten zijn: de doli-doli, een soort houtklavier, gewoonlijk bestaande uit drie plankjes, die met twee houten hamertjes bespeeld worden: de speler laat de plankjes rusten op zijne beenen, die over een in den grond gegraven gat uitgestrekt zijn.

Een bamboezen citer (gõndra) bestaande uit een stuk bamboe met eene opening, waarover één tot vier snaren van den bamboe-

[1] Meer dan eens werd dit door schrijver dezes ondervonden, n.l de enkele keeren, dat militair machtsvertoon in eene landstreek noodig bleek, o a in Augustus 1905 bij het oprukken met eene militaire patrouille tegen kampong Hilimbaroezõ in het beruchte staingebied Iraono Lase Reeds 's nachts om 3 uur (de opmarsch zou, zooals de bevolking vermoedde, in den ochtend plaats vinden) weerklonk van Hilimbaroezõ en de daarmede bevriende kampong in den omtrek, de aramba in snel tempo ten teeken van onraad.

bast zelf zijn gespannen. Door verplaatsing der houtjes, die de snaren aan de einden steunen, kan men de vereischte toonhoogte verkrijgen en zoo het instrument stemmen.

De blaasinstrumenten bestaan uit eenige soorten bamboezen en rieten fluiten (soeroene), die als klarinet bespeeld worden.

Sommige zijn van fraai snijwerk voorzien. Vermelding verdient de neusfluit. Een ander instrument is de in den Archipel veel voorkomende mondtrom (doeri), onder de Maleiers bekend als genggong of ginggoeng. Het bestaat uit een reepje bamboe. dat in het midden van een tong is voozien. Door aan een koord te trekken aan het eene uiteinde en het koord aan het andere einde gestrekt te houden, worden, wanneer het instrument tusschen de lippen wordt genomen, trillingen voortgebracht.

Strijkinstrumenten zijn niet in gebruik, dan alleen bij enkele Maleiers te Goenoeng Sitoli.

Op enkele zendingstations ontvangen een aantal Christen-Niassers onderricht in het trompetblazen. Een op die wijze geschoold Niasch muziekkorps bevindt zich op het zendingstation Ombõlata. Het gezang in kerk en zendingschool wordt geaccompagneerd door een trompet voor de maat en melodie.

De vermaken bestaan uit: zang en dans, zoowel door mannen als vrouwen (afzonderlijk), krijgsdansen, spiegelgevechten van man tegen man, eerst met lans en schild, eindelijk met uitgetrokken zwaard en schild. De krijgsdansen worden ook door een groot aantal mannen uitgevoerd, die geheel ten strijde zijn uitgerust en in twee afzonderlijke kolonnes, aangevoerd door voorvechters, elkaar naderen. In Zuid-Nias worden dergelijke dansen dikwijls uitgevoerd, o. a. bij eene plechtige ontvangst van het bestuur: dikwijls wordt ook een soort parademarsch uitgevoerd, waarbij de voorzangers liederen aanheffen, de grootheid van het Gouvernement tot onderwerp hebbende en de kolonne telkens invalt na een zeker aantal maten, tevens het schild met de hand slaande op den linkerarm, alleen door een snelle beweging met de hand. Hiertoe zijn vlugheid en spierkracht noodig. Deze krijgsdansen, welke gewoonlijk eindigen in een gevecht van man tegen man, waarbij dan links, dan rechts, voor- en achterwaarts verbazende sprongen worden gedaan om den tegenstander tot eene voor hem nadeelige beweging te verleiden, leveren in Zuid-Nias een interessant schouwspel op. Zij worden, bedreven als de Zuid-Niassers zijn in den wapenhandel, met verwonderlijke eenheid

uitgevoerd. Ook door de geweerdragenden worden aan de krijgsdansen, in kolonnes uitgevoerd, deelgenomen.

De gewone dans der mannen (molaja), die nimmer ontbreekt bij feestelijke gelegenheden en steeds vergezeld gaat van zang, is tweeërlei:

1°. de slangendans, waarbij een groot aantal mannen en knapen (deze achteraan) elkaar bij de hand houdende, doch geen gesloten kring vormende, zich langzaam onder gezang voortbewegen over het dorpsplein. Daarbij wordt met den voet de maat geslagen. Telkens wanneer de voorzanger een zin geëindigd heeft, wordt in koor het slot van den zin, of de laatste lettergreep herhaald.

2°. de kringdans, die ook binnenshuis wordt uitgevoerd. In een tempo, aangegeven door de gong, beweegt men zich in een gesloten kring voorwaarts in het rond onder het stampen der voeten, die zich om beurten eene schrede voorwaarts en eene halve schrede achterwaarts verplaatsen, een en ander met gezang op dezelfde wijze als boven. De liederen zijn een verheerlijking van de gasten en van de door hen vertegenwoordigde dorpen, waarbij vergelijkingen gemaakt worden met de tot goden verheven voorvaderen, die in de legenden van het volk een belangrijke rol spelen [1]. Aan het slot gaat de dans der mannen over in een prestissimo tot allen met een woest geschreeuw opspringen, waarmede de dans geeindigd is.

De vrouwen voeren haar dans gewoonlijk ten getale van twee (vis à vis) uit. Daarbij houden zij ieder afzonderlijk met uitgebreide armen de einden van een om den hals geslagen doek (slendang, Niasch lembe tarombana) vast, terwijl zij heen en weer schrijdende sierlijke handbewegingen uitvoeren. De maat slaat een ieder der dansenden met den voet.

Het door een gong geaccompagneerd gezang, dat dezen dans vergezelt, wordt aangeheven door andere in hurkende houding zittende vrouwen, die af en toe een eigenaardig trillend „hi, hi, hi,” laten hooren. Deze dansen worden ter eere van hooge gasten, b. v. de besturende ambtenaren, uitgevoerd door de vrouwen en dochters van den gastheer, die in mooie feestkleeding zijn uitgedost, terwijl het hoofd, ooren, hals, borst en armen met tal van sieraden zijn opgesmukt. Het dansen der vrouwen wordt genoemd „manari”,

[1] Enkele bijzonderheden van het Niassche gezang zijn te vinden in E. Friess: Niassische Gesänge Alg. Miss. Zeitschr. September 1907.

Zie ook H. Lagemann: Ein Heldensang der Niasser. Tijdschr. Bat. Gen. 1906, bl. 341 e. v.

welk woord aan het Maleisch is ontleend. Daar de Niasser zich zeer vernuftig toont in het vinden van eene aanleiding om een feest te geven, wordt ook buitengewoon veel feest gevierd. Sommige feesten worden meer bepaald in den familiekring gevierd, in tegenstelling met de andere feesten, waaraan alle bewoners van het dorp, dikwijls ook naburige verwante dorpen deelnemen. Familiefeesten vinden o. a. plaats bij het beplanten der rijstvelden, bij den oogst, bij huisbouw, bij het koopen van een gong, bij geboorte en verloving en ook bij besnijdenis en naamgeving. Bij bruiloften, bij sterfgevallen, bij de inwijding van gouden kronen enz. hebben de feesten een meer openbaar karakter, evenals de feesten door hoofden en aanzienlijken gegeven, ter verheerlijking van een overleden bloedverwant (dooden-feesten) en bij de oprichting van een grooten steen, welke als een bewijs van rijkdom en aanzien voor het huis opgesteld wordt. Reeds dagen te voren wordt de aanstaande feestviering aangekondigd door het dagelijksch slaan der „aramba" in de woning, waar het feest zal gegeven worden.

Merkwaardig zijn de feesten, waarbij door een hoofd of aanzienlijk persoon de baloegoe-titel wordt aangenomen. Aan den baloegoe-titel, een soort adellijk praedicaat, dat alleen in Noord-Nias bekend is, wordt gewoonlijk een hoogdravende naam verbonden. Voorbeelden van zulke namen zijn: Hõgõ Lowalangi (het hoofd van het opperwezen), Timba Zihõnõ (d.i. weegschaal voor duizenden), Sihõnõ wa'a (d.i. die duizend wortels, d.w.z. duizend nakomelingen heeft). Naar dezen naam wordt men steeds met voorvoeging van „Baloegoe" in den vervolge genoemd. (Eenige andere benamingen voor baloegoe's zijn nog: Baloegoe „Farõcha", die als een „hamer" is; Baloegoe „Tomba", die als het „zwaard" is enz.) Bij deze groote feesten, die owasa genoemd worden en tot de kostbaarste behooren, worden niet zelden 200 en meer zwijnen geslacht. De feestgever laat zich bij het owasafeest in het dorp ronddragen in een eigenaardigen houten troonzetel (osa-osa), aan de voorzijde waarvan een fabelachtige dierenkop (van krokodil, buffel of vogel), of een afgodsbeeld met menschelijk aangezicht is bevestigd. Het is waarschijnlijk der vermelding waard, dat C. M. Pleyte in het prachtwerk „Indonesian Art" Pl. XXV no. 3 zulk een afgodsbeeld heeft afgebeeld en daarbij vermeldt: „Idol from the island of Nias, which is fastened to the litter upon which village chiefs are carried through the village, on the day of the great festival which they must perform at least once in their lives. While carried, the man rests with his hand on

the head of the idol in order to prevent him from trembling or getting tired.″ Zie de afbeelding van een osa-osa op bl. 33 van H. Sundermann: Die Insel Nias, Barmen 1905.

Schrijver dezes had met den controleur E. Schöder het genoegen (?) in zulk een troonzetel te worden rondgedragen, toen wij in October 1905 een bezoek brachten aan de kampong Ono Gamofo van den stam der Iraono Lase, in welke kampong de hoofden van dertien andere kampomgs, vergezeld van 500 à 600 krijgers in volle wapenrusting, waren gekomen om met ons een verbroederingsfeest te vieren.

Op de bovenbedoelde samenkomst nu noodigden de hoofden ons uit in een osa-osa plaats te nemen. Deze werd nu in allerijl gereed gemaakt, de verschillende onderdeelen werden aan elkaar gevoegd en met touwtjes vastgemaakt. Daarna werd ons verzocht plaats te nemen. Geheel overeenkomstig de Niassche adat werden wij toen in den troonzetel op het dorsplein rondgedragen, als blijk van erkenning van het Gouvernement. Dit vormde ook het onderwerp van het lied, dat tijdens den rondgang werd aangeheven door een voorzanger, die met het geweer in de hand, den optocht vooruit ging, bij welk gezang alle aanwezigen na een zeker aantal maten, invielen. Het geheel leverde een eigenaardig schouwspel op, vooral toen de op allerlei wijze uitgedoste krijgers, met het schild in de linker- en de lans in de rechterhand, begonnen te dansen, daarbij een vervaarlijk en herhaald ″hoe, hoe, hoe″ latende hooren, om ten slotte met een woest geschreeuw op te springen. Onze gastheer, het hoofd van Ono Gamofo, gaf een dans ten beste, die hij in groot ornaat, met een open papieren parasol in de hand, in statige bewegingen uitvoerde op een der platte cilindrische steenen voor zijne woning. Ter verhooging van de plechtigheid lieten wij het twaalftal ons vergezellende gewapende politiedienaren, drie salvo's in de lucht geven.

Vroeger werden in Noord-Nias bij de owasafeesten een of meer koppen gesneld, een gebruik, dat met uitzondering van het Zuidelijk deel des lands, thans tot het verledene behoort [1].

Het programma der feesten is steeds hetzelfde en bestaat uit muziek, zang en dans en — het voornaamste — den maaltijd, die bestaat uit varkensvleesch, rijst (zonder verdere toespijs) en palmwijn. Aan dezen drank gaat men zich vooral in Noord-Nias te buiten, waardoor de feesten dikwijls dan ook ware bacchanalien zijn, het ruw

[1] Zie voor de godsdienstige ceremonien bij deze owasafeesten Fr Kramer Der Götzendienst der Niasser Tijdschr Bat Gen dl. XXXIII bl 484 en 485.

en woest toegaat en men elkaar zelfs met stukjes varkensvleesch werpt, met name wanneer dit ruim voorhanden is, zooals bij de bovengenoemde owasafeesten. Bij andere gelegenheden als het verlovingsfeest, bij bruiloften enz. wanneer dan voor de zeer talrijke gasten gewoonlijk hoogstens een paar varkens worden ten beste gegeven, zijn de porties dikwijls bedroevend klein, niet zelden slechts ter lengte en dikte van twee vingers.

Desniettegenstaande getroost de Niasser zich daarvoor eene groote wandeling, ook door weer en wind. Hoe voornamer gast, hoe grooter stuk varkensvleesch. Bijzondere eerestukken zijn de onderkaken der varkens (simbi) met het keelstuk. De aanzienlijke gasten, die afzonderlijk hun maal nuttigen, krijgen hun aandeel op borden, de overigen op bladeren. De verdeeling der stukken geschiedt met een pijnlijke zorg onder toezicht van den gastheer of een hoofd, een en ander ter voorkoming van strijd over de grootte der porties.

Van het varken laat men niets verloren gaan, slechts de beenderen worden aan de honden gegeven. Vóór het dooden van het dier worden eenige borstels van den rug en de staart afgesneden en deze bij de adoe zatoea en de Siraha nomo (huisidool) gestoken als eerbewijs aan de voorouders. Dadelijk, nadat het mes in het hart is gestoken, worden de wond en de snuit van het beest dichtgehouden, waardoor zoo weinig mogelijk bloed verloren gaat en de zaak vrij wel zonder geschreeuw van het beest afloopt. Daarna vindt het afzengen van het haar plaats boven een inmiddels gereed gemaakt vuur. Het vleesch wordt vervolgens in de vereischte aantal porties verdeeld en daarna — ternauwernood gewasschen of eenvoudig met wat water overgoten — in de vuile kookpotten gedaan.

De aanzienlijke gasten krijgen bij het huiswaarts keeren nog stukken varkensvleesch mede; bij hoog en vereerend bezoek wordt zelfs een levend varken medegegeven. Een en ander wordt, bij gelegenheid, op dezelfde wijze beantwoord. Deze gebruiken worden bij het doodenfeest nagelaten.

Een bij de Zuid-Niassers geliefd vermaak is ook het hoogspringen, waarin zij het ver gebracht hebben. In sommige dorpen schijnen daarvoor afgeknotte pyramiden te dienen. Bij gelegenheid van een bezoek aan den kampong Hili Simaetanõ konden wij ons overtuigen van de vorderingen in deze sport van enkele jeugdige Niassers, die van een ± 6 voeten hooge steenen pyramide hunne kunstige sprongen ten beste gaven voor eene belooning in tabak.

Neiging tot hazardspel vertoont de Niasser slechts daar, waar hij dit van de Maleiers geleerd heeft.

VII. Tijdrekening.

De Niasser rekent bij maanmaanden, doch de maand wordt vol geteld tot 30 dagen, die van volle maan (toeli) af elk een eigen benaming hebben. Het tijdsverloop tusschen twee rijstoogsten geldt voor één jaar. Het tijdvak van één jaar (enkelvoudig begrip) duidt men aan met dõfi (d. i. ster); één jaar dus sara dõfi; daarentegen voor het meervoudig begrip „fache" (algemeene benaming voor rijst); dus 2 jaren mendroea fache; bijv. bij aanduiding van een leeftijd van een kind: mendroea fache wa'eboeania, letterlijk: tweemaal rijst (is) zijn grootte. Bij velen houdt hiermede de tijdrekening op; tegen het 4e of 5e jaar van het kind ligt reeds het geboortejaar geheel in het onzekere.

Als gevolg van het gebruik van de maan als tijdwijzer kent men het tellen bij nachten (bongi). Het algemeen begrip van tijd duidt men aan met inõtõ. Eerst langzamerhand raken in de binnenlanden de Maleische benamingen voor de dagen der week bekend. [1] Het geloof aan goede en kwade dagen bij elke onderneming van eenig belang is zeer algemeen (zie onder „Godsdienst").

VIII. Volkswelvaart, middelen van bestaan.

Nias is een door de natuur rijk gezegend land. De grond is er geschikt voor velerlei gewassen. Evenwel laat de welvaart, vooral in Noord-Nias, nog veel te wenschen over: de landbouw staat in dit gedeelte van het eiland nog op lagen trap van ontwikkeling, in verband met de gewoonte van de bevolking om slechts voor het hoogstnoodige onderhoud te werken.

Verschillende omstandigheden hebben dien toestand in de hand gewerkt. Zoo hadden de vroegere rooftochten, de voortdurende twisten en onderlinge oorlogen tengevolge, dat aan geregelden akkerbouw weinig te denken viel.

Nu sedert enkele jaren de binnenlanden in de Noordelijke helft van het eiland tot rust zijn gekomen en als gevolg daarvan de bevolking in vele streken is teruggekeerd naar haar oude woonplaatsen, vanwaar zij door de vroegere roof- en moordbenden verdreven was,

---

[1] Dan gewoonlijk met voorvoeging van loeo (d. i. zon), dus: loeo Sinaja, loeo Salasa, loeo Rebo, loeo Chami, loeo Zoemaha, loeo Satoe, loeo Migoe. Door denzelfden invloed spreekt men wel eens van samigoe (eene week).

kan zij zich beter dan voorheen bezig houden met den akkerbouw. Echter zijn er nog belangrijke hinderpalen, die eene behoorlijke ontwikkeling der volkswelvaart in den weg staan en hun oorsprong vinden in de verregaande zorgeloosheid van den Niasser, in zijn animistische beschouwingen en sommige zijner adatinstellingen. De hooge bruidsprijs, de kostbare doodenfeesten, de uitgaven voor het voortdurend offeren in ziekte en andere gevallen, gaan de financieele draagkracht der meesten te boven en hebben tengevolge, dat zeer velen zich in schulden moeten steken om dikwijls hun leven lang daarin te blijven. In dergelijke behoeften der bevolking wordt tegen buitengewoon hooge renten voorzien door hoofden en aanzienlijken, en in de kuststreken ook door de Maleiers en Chineezen. Pandelingschap en slavernij (volgens de adat één) zijn daardoor niet weinig in de hand gewerkt, terwijl verscheidene klapperaanplantingen aan de kusten, vroeger in het bezit van de oorspronkelijke bevolking, in handen kwamen van de bovengenoemde vreemdelingen. Het bestuur tracht het daarheen te leiden, dat die aanplantingen weer terugkeeren aan de oorspronkelijke eigenaren.

Daar veel kwaad voortkomt uit den gebruikelijken hoogen rentestandaard à 100 % 's jaars [1], heeft de conferentie der Rijnsche zendelingen op het eiland getracht dien tot bescheidener afmetingen te brengen door voor de Christenhoofden de rente op 25 % 's jaars te stellen. Veel blijft er in dit opzicht nog voor het bestuur te doen over, ook ten aanzien van eene vermindering van den bruidsprijs, waarvan het bedrag in geen verhouding staat tot de ongunstige economische toestanden van het land.

Bij de bovengenoemde factoren, die de weinige welvaart van het meerendeel der bevolking verklaren, komt nog de zucht bij den middenstand en de hoofden om hun vermogen vast te leggen in gouden sieraden, waardoor een deel van den volksrijkdom zich ophoopt in den vorm van dood kapitaal.

De hoofdmiddelen van bestaan zijn landbouw en veeteelt.

De uitgebreidste cultuur is die van oebi, rijst en kokos. Het

[1] Dikwijls, zooals de gewoonte schijnt te zijn in Oost-Nias, wordt slechts in het eerste jaar 100 % rente gevorderd, het volgende jaar 50 % enz., zoodat een schuld van f 5 aldus toeneemt f 5, f 10, f 15, f 22½ enz. De schuldverdubbeling vindt dan derhalve alleen na het eerste jaar plaats. Het spreekt wel van zelf, dat eerzuchtige en naar goud jagende hoofden de hoogst mogelijke renten trachten te bedingen.

gemis aan goede werktuigen bij de rijstcultuur (een patjol wordt gewoonlijk alleen gebezigd door hen, die natte rijstvelden bewerken) en de primitieve wijze van bewerking hebben tengevolge, dat de teelt van rijst (fache) op lagen trap van ontwikkeling staat. Hoewel sawahs (laza) niet onbekend zijn, prefereert men algemeen de cultuur op droge velden (nowi), daar men er tegen opziet om in den modder te werken en een meer intensieve cultuur te volgen. Daarbij komt nog, dat men op droge velden ook andere voedingsgewassen als maïs, peulvruchten enz. kan verbouwen. De gronden worden gewoonlijk na één rijstoogst, nadat men ook gowi geplant heeft, verlaten. Voor het volgende jaar worden nieuwe velden aangelegd. Laza's worden hier en daar aangetroffen zoo als in het rapat-gebied, aan de Lachõmi- en Moro'o-rivier in West-Nias, in het stamgebied der Iraonõ Lase, in de valleien van de Idanõ Zola en Idanõ Aoe in de Zuid. — De laza's legt men het liefst aan bij vlakke rivieroevers, waar men het water in de nabijheid heeft en het graven van leidingen, voor zoover daarvan sprake is, een minimum arbeid kost. Vele sawahs zijn op moerasgrond aangelegd.

In het Zuiden zijn zij dikwijls aan den voet der bergen gelegen. De laza's zijn geheel afhankelijk van natuurlijke besproeiing, daar kunstmatige waterleidingen onbekend zijn. Wegens de vele rivieren en beekjes, is er zelden gebrek aan water. Voor de bibit (tanõmõ) zijn kweekbedden gebruikelijk. Bemesting vindt niet plaats. Ten aanzien van de tijdstippen van bewerking en overplanting der bibit heerscht weinig regelmaat. In dezelfde streek ziet men, zoowel bij de sawahs als ladangs, verschillende stadia van bewerking. Pas beplante velden naast die, waar het gewas reeds rijpende of geoogst is, komen vaak voor. In Zuid-Nias heerschen hierin meer regel en orde. Tegen den tijd dat de veldarbeid zal beginnen, wordt daar een feest gevierd en is men daarna verplicht aan het werk te gaan. Door de hoofden wordt hieraan de hand gehouden, terwijl daar ook elk gezin — naar mij werd medegedeeld — verplicht zou zijn eene bepaalde hoeveelheid rijst te planten, ter voorkoming van hongersnood in de met zelden eenige duizenden zielen sterke nederzettingen.

Droge rijstvelden vindt men overal, zoowel op hooggelegen terreinen als in de dalen en vlakten. Velen beginnen den veldarbeid in Juni of Juli; anderen weer na afloop van den regenmoesson in Januari, terwijl gewoonlijk 1½ of 2 maanden later geplant wordt. De rijst wordt na 5 à 6 maanden geoogst. Bij den aanleg van

een ladang gaat men zeer primitief te werk. Het struikgewas en ander geboomte worden gekapt (mombala) en dit alles verbrand; daarna worden de overgebleven stoppels van het dun geboomte met een mes uit den grond verwijderd (dus een zeer onvolledige omspitting „molowi" genaamd). Na eenigen tijd drogen wordt het veld van overgebleven hout en ruigte gezuiverd, n.l. dit verzameld en in brand gestoken, en voor de ontvangst van het zaad gereed gemaakt. Door de mannen worden vervolgens met een aangepunten stok de plantgaten gemaakt, daarin door de vrouwen eenige korrels zaad geworpen en de gaten daarna goed dichtgemaakt ter voorkoming van afspoeling der zaden door den regen. Bij al deze bezigheden, welke zoowel door mannen als vrouwen verricht worden, bedient men zich van een eenvoudige bijl, (fato), en van een mes (belewa), de eenige werktuigen bij den ladangbouw gebruikelijk.

De verdere bezigheden meestal door vrouwen verricht, althans in Noord-Nias, bestaan in het wieden, gewoonlijk tweemaal, het toppen der halmen nadat deze zich beginnen te zetten, voorts het oprichten (door mannen) van een veld- of wachthuisje (halama), zoodra het gewas begint te rijpen en het noodig is de vogels te verjagen. Dit laatste geschiedt door uit 't huisje te trekken aan de hier tezamen komende koorden van slingerplanten, die over het veld gespannen zijn.

Behalve van vogels heeft de padi dikwijls veel te lijden van muizen en wilde varkens. Vooral de varkens kunnen groote verwoestingen teweeg brengen; daarom wordt op deze dieren dikwijls jacht gemaakt. De ladangs dicht bij het bosch worden met het oog op deze plaag van een omheining voorzien, de verder van het bosch gelegen ladangs dikwijls niet. Veelal wordt een schuurtje op het veld gebouwd. Daarin wordt dan de geoogste padi bewaard, na van de aren te zijn ontdaan door trappen en wrijven op een bamboezen vloer: dikwijls geschiedt dit afhalen van de aren eenvoudig met de hand boven een mat, ergens op het veld gelegd. De padi wordt bij het huiswaarts keeren uit vrees voor diefstal naar het dorp meegenomen.

Bij het oogsten worden de aren veelal eenvoudig met de hand afgeplukt. Na den padipluk maakt men door het uittrekken der overgebleven halmen den grond geschikt voor de teelt van oebi (gowi), katjang, laboe, ook pisang en papaja, welke soms hier en daar op het veld met de rijst worden aangeplant. De maïs wordt gewoonlijk reeds vóór de padi geoogst. Velen planten als tweede

gewas alleen gowi, zonder meer. Is de grond afgeoogst, dan gaat hij langzamerhand tot bosch over en kan na eenige jaren weer in gebruik worden genomen. In hooggelegen terreinen verbouwt men ook vroegrijpe bergrijst.

De rijstcultuur gaat met verschillende godsdienstige ceremoniën gepaard, o. a. de vereering der adoe zatoea vóór het planten en na den rijsoogst.

Het planten en oogsten zijn feestelijke gebeurtenissen voor het gezin. De adoe zatoea krijgen bij het oogstfeest wat gekookte rijst van den nieuwen voorraad; hun wordt dan dank gezegd voor den verkregen voorspoed.

Als godheid, die bij den rijstbouw wordt vereerd is bekend Maliga, meer genoemd Sibaja Wache of enkel Sibaja, die naar de voorstelling van het volk de rijstaren bevrucht. Sibaja beteekent oom van moederszijde en Wache is eene wijziging van fache (= rijst).

Voor het oogsten begint, worden Sibaja eenige mooie aren geofferd en deze gehangen buiten aan het rijstschuurtje onder het vragen van een voorspoedigen oogst. Om Sibaja Wache niet te ontstemmen en daardoor ook geen misoogst te krijgen heeft men op het veld, zoowel bij het planten als het oogsten, verschillende zaken na te laten en is het o. m. verboden vele dingen op het veld bij den waren naam te noemen. Zoo mag men op het veld niet lachen, sirih kauwen en spuwen en mag slechts het hoogst noodige fluisterend gezegd worden. Is het planten afgeloopen, dan mag de eigenaar van het veld in den avond na terugkeer van het veld geen vrouw aanraken; hij mag dan ook geen legmat spreiden. Bij het oogsten mag men niet met vreemden spreken, en is dit alleen geoorloofd na afloop van den dagelijkschen arbeid enz. (Zie hiervoor L. N. H. A. Chatelin: „Godsdienst en bijgeloof der Niassers”. Tijdschr. Bat. Gen. dl. XXVI bl. 166).

De andere voedingsgewassen en de voornaamste vruchtboomen zijn reeds onder het hoofdstuk „Voeding” en onder „Botanie” in het Geogr. overzicht vermeld. In Zuid-Nias is de cultuur van voedingsgewassen en vruchtboomen belangrijker dan in Noord-Nias. In de vruchtbare streken van Hili Simaetanõ, Hili Talawoe enz. in het stroomgebied der Idanõ Ho, worden aanplantingen van rijst, gowi enz. in het groot aangetroffen, naast talrijke vruchtboomen als doerian, pisang, papaja, nangka (na'a), citroensoorten (dima), zuurzak (doeria oelõndra). Zelfs koffie wordt er geplant.

Afzonderlijke vermelding verdient de cultuur van kokos. De

klapperboom (ohi) komt overal voor, zoowel in de binnenlanden als aan de kusten. Soms zijn geheele kustgedeelten met klapperaanplantingen bedekt, zooals de Oostkust, de kust van Mazingö en de Zuidkust. Ook op de Nako-eilanden is deze cultuur zeer belangrijk. Andere gecultiveerde palmensoorten zijn de sagoboom, waarvan het meel als nevenvoeding dient en de bladeren zeer gewild zijn als een duurzame dakbedekking, verder pinangboomen (fino) en de arenboom (ache), Arenga Saccharifera. Hiervan verkrijgt men den palmwijn. Men gelooft, dat de arenpalm door vrouwenhand geplant, meer vocht levert. [1]

In de nabijheid van Goenoeng Sitoli vindt men aanplantingen van notenmuskaat.

De veelteelt beoogt vooral het fokken van varkens, waarvoor de Niasser zeer veel zorg toont. Het varken (bawi) speelt in de Niassche maatschappij eene hoogst belangrijke rol.

Vele varkens worden door Chineesche handelaren van de bevolking opgekocht voor den uitvoer, die vooral plaats vindt naar Atjeh.

De ruimte onder de woningen dient voor stalling der varkens, die overdag vrij rondloopen in een omheinde ruimte voor en achter de woning (in Zuid-Nias dikwijls in omheinde weiden). Het voeder bestaat uit gowibladeren, die dagelijks van het veld gehaald, gekookt en daarna in varkenstroggen gestampt worden, dikwijls — zooals bij de varkens der hoofden en gegoeden — nog vermengd met geraspte kokos. Verder houdt men kippen, hier en daar ook geiten. Runderen worden niet aangetroffen. Buffels zijn slechts in het bezit van Maleiers aan de kusten: vele loopen in de bosschen verwilderd rond. Paarden zijn slechts in het bezit van de Europeanen.

Naast landbouw en veeteelt hebben sommigen nog een bijverdienste in de bereiding van klapperolie, in de vischvangst aan de stranden (echter op kleine schaal) met trek- en werpnet, in de rivieren ook met fuiken en toeba. Verdere bijverdiensten bestaan in den verkoop van planken, vooral in de kuststreken. Hier en daar vindt de inzameling plaats van getah, die in geringe hoeveelheden wordt uitgevoerd.

De handwerksnijverheid staat niet op lagen trap. Vele Niassers toonen bedrevenheid in het timmeren, waarop wijst de vrij stevige constructie der woningen, vooral in Zuid-Nias. De wapens, welke zij

[1] Deze bijzonderheid ontleenen wij aan Sundermann: Die Insel Nias enz. bl. 23.

smeden, zooals de zwaarden, zijn daar voortreffelijk. Ook vindt men vrij bekwame goud- en zilversmeden, terwijl de elastische spiraal-armbanden der vrouwen blijk geven van vaardigheid in de bewerking van geelkoper.

Het snijwerk aan de gevesten der zwaarden, aan de paneelen der Zuid-Niassche woningen en ook de kunstig uitgesneden afgodsbeelden enz., wijzen op vaardigheid in het kunstsnijden. De in Zuid-Nias met figuren bewerkte steenen zerken en trappen, van de poorten van verscheidene negorijen aldaar met afbeeldingen van wapens, dieren-figuren enz., getuigen van kundigheid in steenbewerking met primitieve hulpmiddelen.

Ten slotte vermelden wij nog het vlechten door vrouwen van matten, zakken en mandjes van pandan en biezen (diagonaal, rechthoekig en zigzagvormig, soms gecombineerd in een zelfde patroon) en het weven van kleedingstukken van kapas, ananas en andere plantenvezels, een en ander voor eigen gebruik.

Eene geliefkoosde bezigheid is de jacht, waarvan die op wilde zwijnen (sŏcha) de voornaamste is. Zij wordt gedreven met hond en lans of wel men drijft het wild (ook herten) in kuilen of in groote netten, waarvan verscheidene aan elkaar zijn gebonden. Om het wild in kuilen te drijven, maakt men op een of meer plaatsen een stevige, lange houten omheining met een aantal openingen. Daaronder en aan de beide uiteinden worden een groot aantal kuilen gegraven, die met gras, bladeren enz. losjes bedekt worden. Zoodra een wild varken in een kuil gevallen is, wordt daarop met de lans geworpen; in sommige streken slaat men het met een stuk hout den kop in. Soms plaatst men op paden, die gewoonlijk door het wild gevolgd worden, vallen met lansen van bamboe of hoja, die bij aanraking van een gespannen koord van zelf losschieten en het dier moeten treffen.

Bij de jacht worden een aantal bijgeloovige gebruiken gevolgd in verband met de voorstelling, dat het wild aan de bela's (een soort van halfgeesten, die in hooge boomen huizen) toebehoort. Zoo lang de jachttijd duurt, mogen de deelnemers verschillende zaken als het oog, steenen en de zon niet bij den waren naam noemen. De kinderen mogen in het huis niet met hun voeten stampen, evenmin als de volwassenen dat ook buiten mogen doen, daar anders het wild buiten den kring van het jachtveld zou vluchten. Gedurende den tijd, dat de valkuilen gegraven worden, mag men geen zout

eten, geen varkensvoeder bereiden; den nacht na het graven der kuilen mag men geen echtelijke gemeenschap hebben, daar alle arbeid vruchteloos zou zijn. Is tegen het een en ander gezondigd, dan offert men, ter voorkoming van eene slechte jacht, aan de bela's een weinig rijst of wat sirihbladeren. Helpt dit niet, blijft de jacht zonder succes, dan maakt men een afgodsbeeld, Samago waoeloe. Hieraan wordt een offer gebracht, bestaande uit een varkentje of anders een kip, een ei of een jonge klappernoot.

Heeft men te veel wild gevangen, dan moet ter voorkoming van gramschap der bela's een wit kippetje voor hen als zoenoffer worden losgelaten. Deze en andere godsdienstige gebruiken zijn vermeld door J. W. Thomas: De jacht op het eiland Nias. Tijdschr. Bat. Gen. dl. XXVI, bl. 281 e. v.

De in- en uitvoerhandel is uitsluitend in handen van de Chineezen, die een afzonderlijke wijk van de hoofdplaats Goenoeng Sitoli bewonen, welke plaats de hoofdmarkt is voor den handel en door de booten der Kon. Pakketvaart Maatschappij in geregelde 14 daagsche verbinding staat met Padang—Penang—Singapoer.

In de laatste maanden worden in den niet-contractueelen dienst op de bovengenoemde lijn ook Teloq Dalam, Lagoendibaai en Nako aangedaan, hetgeen ten goede komt aan den belangrijken copra-uitvoer. Voor dien werd alle copra van de Nako-eilanden te Goenoeng Sitoli verscheept en deze daar aangebracht door de prauwen der Chineesche handelaren, die ook, echter zeer ongeregeld, de gemeenschap onderhielden met de Lagoendibaai. Van het Zuiden, met zijn uitgebreide klapperaanplantingen, kwam onder die omstandigheden te Goenoeng Sitoli verreweg minder copra dan van Nako, en was ongeveer de helft van de te Goenoeng Sitoli voor de Straits verscheepte, alleen van Nako afkomstig. De Chineezen zijn de noodzakelijke tusschenpersonen van den handel, hoezeer ook hunne gangen moeten worden nagegaan. Zij zijn de opkoopers der inlandsche producten, vooral bestaande uit klappers, copra en varkens. De copra is het belangrijkste uitvoerartikel van het eiland. De Chineezen voorzien de bevolking van rijst, lijnwaden, tabak, ijzerwerk, koperdraad, gongs, stofgoud, Chineesch aardewerk, kralen enz., welke artikelen van Singapoer, Penang en Padang betrokken worden.

Sedert enkele jaren bevindt zich ter hoofdplaats Goenoeng Sitoli een verkoophuis der Rijnsche zending, dat allerlei artikelen aan de bevolking levert tegen billijke prijzen.

Gemunt geld komt in de binnenlanden van Noord-Nias reeds vrij algemeen voor. De handel, zoowel onderling als met de vreemdelingen, is voor een belangrijk deel nog ruilhandel. Pasar's op bepaalde dagen zijn onbekend. Bij den handel der inboorlingen bedienen deze zich van reepjes rotan, waarin aan de randen inkervingen worden gemaakt bij wijze van noteering.

De waardebepaling der goederen geschiedt in goud, dat nog een veel gebezigd betaalmiddel is. Ter bepaling van de goudswaarde bedient men zich van een weegschaaltje (faliëra) van messing of schildpad met verschillende gewichtjes, bestaande uit steentjes, kralen, pitjes, stukjes metaal enz. en van een toetssteen. Weegschaal, gewichtjes en toetssteen zijn gewoonlijk geborgen in den geldbuidel (tokosa). Van het goud bestaan verschillende (zes) soorten, elk met eene afzonderlijke benaming, aanduidende de meerdere of mindere alliage met zilver en koper. De waarden per gewicht van ± 10 gram uitgedrukt variëeren van f 20—f 4.

Als lengtematen bij het meten van stoffen kent men de dŏfa (vadem) en si'oe (van den voorsten vinger tot aan den elleboog). Als inhoudsmaten, voor zoover bekend alleen voor padi, heeft men als de meest gebruikte: de laoeroe en toemba. Zij zijn cilindrisch van vorm en van een handvat voorzien. De laoeroe komt in het rapatgebied en omgeving overeen met 1 gantang of $\frac{1}{10}$ pikoel, terwijl 1 laoeroe 4 toemba's bevat. De inhoud van een laoera is ± 7.5 Liter. Echter zijn maten en gewichten niet overal gelijk, afgescheiden nog van de vele bedriegerijen met deze maten en gewichten, niet het minst in den handel der Chineezen met de inboorlingen.

Voor het aangeven van de grootte van een varken, dat met een koord onder de oksels wordt gemeten, dient een varkensmaat (afore) met onderdeelen, die alisi, toe'e en manoe worden genoemd. (Zie voor de nadere definitie van deze maten en de geldswaarden het Niassisch-Deutsches Wörterbuch von H. Sundermann bl. 18, 138 en 211). Eene afzonderlijke beschrijving laten wij achterwege, daar, gelijk gezegd, de maten en de daarmede overeenkomende geldswaarden niet overal gelijk zijn. (Zie ook de varkensmaat in Von Rosenberg's, Verslag, enz. bl. 51. Op bl. 49 is aangegeven, hoe de maat van een kip (manoe) wordt genomen.)

De Niassers zijn over het algemeen geen zeevarend volk. Met de scheepvaart houden zich vooral bezig de vreemdelingen.

De grootste handelsprauwen zijn alleen in het bezit van de

Chineesche handelaren ter hoofdplaats. Tot voor kort geleden, voordat Nako en de Zuidkust van Nias door de paketvaart werden aangedaan, haalden deze prauwen van daar de copra voor den afscheep te Goenoeng Sitoli. Vooral voeren zij op de Nako-eilanden. De vaartuigen der bewoners der z. g. Maleische nederzettingen waarmede zij langs de kusten eenigen handel drijven, zijn gewone sampangs en vlerkprauwtjes. De laatste soort is uit een enkelen boomstam vervaardigd. De wanden worden soms verhoogd met palmbladeren om meer ruimte te hebben voor de lading.

Het eenige zeevarende gedeelte der oorspronkelijke bevolking, bewoont de moeilijk toegankelijke kust van Mazingö (in het Zuid-Oosten van het eiland) en die van de noordelijker gelegen landschappen Balaika en Simambawa. Met hunne ongeveer 2 kojangs metende vlerkprauwtjes brengen deze strandbewoners hunne producten (klappers en planken) naar Goenoeng Sitoli en de Batoe-eilanden om daar ruilhandel te drijven in lijnwaden, tabak enz. Nu en dan hebben deze kustbewoners zich schuldig gemaakt aan strandroof, vooral de bewoners der negorijen aan de Mazingö-kust. In dit opzicht is wel het meest berucht Bawö Gauöwö, dat nog in April 1907 een Chineesch vaartuig plunderde, hetgeen een krachtig optreden tegen het landschap Mazingö noodzakelijk maakte.

IX. Huwelijks- en erfrecht; positie der vrouw. Verschillende gebruiken in het familieleven.

Terwijl in de Noordelijke helft van het eiland de exogamie of het verbod van het huwelijk in den stam bestaat, kent men in Zuid-Nias, waar de drie hoofdstammen scherp van elkaar en van de Noordelijker wonende stammen onderscheiden zijn, endogamie of het bij voorkeur huwen in den stam. De huwelijksvorm is over het geheele eiland patriarchaal. de man betaalt een bruidschat (in Noord-Nias bõli niha [1], in Zuid-Nias böwö [2] genoemd) aan de ouders der vrouw, die haren man naar zijne woning volgt.

De bruidschat, waarvan het bedrag afhankelijk is van den stand van het meisje, is zeer hoog te noemen en gewoonlijk bij de huwelijksvoltrekking en dikwijs jaren daarna, nog niet geheel voldaan om

[1] Bõli is hetzelfde als het Maleische beli grondwoord van membeli koopen, niha beteekent in het algemeen mensch.

[2] Ook [illegible] beteekenende

de eenvoudige reden, dat de meesten het benoodigde geld of goud niet spoedig bij elkaar kunnen krijgen.

Dikwijls is ook bij de niet algeheele voldoening berekening in het spel, voor het geval n.l. dat de bruid van haren man weg loopt, hetgeen meermalen is voorgevallen. Behalve de kosten van den bruidschat (f 120—f 500), die voor eene weduwe de helft bedraagt van den prijs, die zij als maagd zou hebben opgebracht, heeft de bruidegom nog andere verplichtingen als: de levering van het grootste deel der varkens, rijst en palmwijn voor de festiviteiten bij verloving en huwelijk; zijn schoonvader te helpen bij den bouw eener woning, bij sterfgevallen enz. telkens met een varken ter waarde van f 7½—10. Behalve de vader, hebben ook aandeelen in den bruidschat zijn moeder, zijn broeders en de ooms van moederszijde (sibaja) [1] van het meisje, het dorpshoofd, en de bewoners van het dorp.

Bij de exogamische verbintenissen wordt de vrouw als eene gekochte zaak beschouwd; daarmede is haar plaats in het gezin en ook ten aanzien van het erfrecht bepaald. Zelve een deel van de bezittingen van den man, kan zij nimmer van hem, en door het treden uit hare familie ook niet van deze erven, hetgeen ook geldt voor hare dochters, in het huwelijk verwekt. Alles wat zij staande huwelijk verkrijgt, hetzij alleen, hetzij gemeenschappelijk met haren man vervalt, evenals zij zelf, bij zijn overlijden aan zijne naaste mannelijke bloedverwanten. Dezen kunnen haar van rechtswege tot vrouw nemen (leviraats-huwelijk) tegen de betaling van een geringen bruidschat aan hare familie; ook kunnen zij toestaan, dat hare familie haar aan een ander uithuwt, in welk geval zij recht verkrijgen op een zeker deel van den bruidschat. Daaruit blijkt tevens, dat de vrouw door haar huwelijk niet geheel van hare familie wordt losgemaakt, daar deze op haar, weduwe geworden, zekere rechten verkrijgt en ook tijdens het huwelijk zoo noodig voor hare belangen weet op te komen.

In den regel is het een broeder van den overledene, die de weduwe tot vrouw neemt, soms ook de vader. Is er een zoon uit een ander

[1] Één der overblijfselen van een vroeger bestaand hebbenden matriarchaat, dat wij ook terugvinden in namen als Sibaja Wadhe, voor de benaming der godheid die de rijstaren vult (zie t. a. p.), Iraono Hoena (stamnaam), beteekenende „kinderen van (de vrouw) Hoena", in welke namen dus de verwantschap in de moederlijke linie duidelijk is. Een ander overblijfsel van den vroegeren matriarchalen huwelijksvorm is de omstandigheid dat de vrouw door het huwelijk niet volkomen van hare familie wordt losgemaakt (zie t. a. p.).

huwelijk, dan maakt deze op haar aanspraak. Gevallen van polygamie als gevolg van het leviraatshuwelijk zijn dan ook niet zeldzaam. Bij gemis aan mannelijke bloedverwanten, die haar tot vrouw kunnen nemen, blijft zij gewoonlijk bij een harer zoons wonen.

De positie der vrouw is een volkomen ondergeschikte, uitgezonderd daar waar de zending haar uit dien toestand weet op te heffen (bij het Christelijk deel der bevolking). Als regel geldt, dat de vrouw in haar onderhoud en dat van haren man heeft te voorzien, waartoe zij het grootste deel van den veldarbeid verricht en dagelijks met hare dochters de gowi, het voedsel voor het gezin, en de bladeren van die aardvrucht voor de varkens van het veld haalt.

Polygamie komt niet algemeen voor. De meesten hebben slechts eene vrouw. Hoofden en zij, die de middelen daartoe bezitten of door leening kunnen verkrijgen, nemen dikwijls nog eene tweede of derde vrouw, vooral wanneer er nog geen stamhouder is. Van de geboorte van een zoon is in vele gevallen het meerdere of mindere aanzien der vrouw bij den man en diens familie afhankelijk. Blijft de geboorte van een zoon achterwege, krijgt de vrouw slechts dochters of miskramen, dan heeft zij bij den man en diens familie afgedaan, en wacht haar dikwijls een nog nederiger positie als slavin, wanneer de man eene tweede vrouw neemt. Tot eene echtscheiding wordt in zoo'n geval niet overgegaan.

Ook nemen verscheidene hoofden meerdere vrouwen als blijk van welstand en gegoedheid, en ter voorziening in de noodige arbeidskrachten. Deze vrouwen zijn dan gewoonlijk van lageren stand dan de eigenlijke huisvrouw. Hoewel de positie der vrouw naar onze begrippen veel te wenschen overlaat en mishandeling door den man niet zelden voorkomt, toont zij zich over het algemeen met haar lot tevreden.

Heeft een Niasser meer vrouwen, dan verblijven deze als regel in de woning van haren heer. [1]

In Zuid-Nias is waarschijnlijk als een uitvloeisel der endogamie de positie der vrouw eene betere. De vrouwen zien er beter verzorgd uit, hebben een beteren gang dan de aan zwaren arbeid gewone vrouwen van Noord-Nias, die reeds vroeg vervallen en leelijk zijn. De vrouwen der gegoeden en Sioeloe's (hoofden), die geen veld-

[1] De hiermede in strijd zijnde mededeeling van Von Rosenberg, Verslag enz. bl. 39 moet, evenals verschillende andere mededeelingen, als onjuist terzijde gesteld worden.

arbeid verrichten, kennen er meer gemakken dan hare zusteren in Noord-Nias.

Huwelijken tusschen kinderen, die dan gewoonlijk samenwonen in het huis van den vader van den knaap, komen dikwijls voor. Ook ziet men meisjes, die de jaren der puberteit nog niet bereikt hebben, reeds verkocht aan volwassen mannen, niet zelden een schuldeischer van den vader van het meisje, die op geen andere wijze betaling kunnende ontvangen, de dochter tot kwijting van schuld opvordert.

Ook zijn gevallen, waarbij volwassen vrouwen voor jonge knapen, veelal zoons van hoofden, gekocht worden. Deze vrouwen zijn feitelijk niet meer dan slavinnen.

Ondanks het hooge bedrag van den bruidschat, waarvoor velen zich in schulden steken, wordt het bezit van dochters van twijfelachtige waarde beschouwd, daar bij de aanzienlijken en gegoeden de vader nog heeft bij te passen, voor de vrij kostbare festiviteiten bij verloving en huwelijk.

De geboorte van een zoon in eene Niassche familie is steeds een gewichtige en blijde gebeurtenis. De zoons worden in de eerste plaats tot de erfenis geroepen. Erfgenamen, zoowel als erflaters zijn alleen de mannelijke agnaten, vaders, zoons, en de zoons van deze laatsten, broeders, broederszonen enz. [1] Bij gemis van een zoon gaat men er soms tot adoptie over om daarmede te voorkomen, dat het vermogen bij overlijden op de verwanten in de zijlinie overgaat. — De oudste zoon volgt doorgaans zijn vader op in diens ambt of waardigheid, terwijl hij van de nalatenschap een grooter

[1] De hiermede tegenstrijdige mededeelingen van Von Rosenberg, Verslag bl. 107, volgens welke ook de dochters erven, hebben blijkbaar betrekking op de drie hoofdstammen in Zuid-Nias, die de endogamie kennen. Doch ook hier bepaalt het erfrecht der dochters zich alleen tot de sieraden en kleinodien van de moeder, die gelijkelijk onder haar worden verdeeld. In Noord-Nias zijn de meisjes ook hiervan uitgesloten.

Reeds Prof. Wilken wees in zijn opstel „Iets over de verwantschap en het huwelijks- en erfrecht bij de volken van het Maleische ras (Ind. Gids 1883 dl. I bl. 656 e. v.) op de ongeloofwaardigheid der mededeelingen van Von Rosenberg inzake het Niassche erfrecht, welke mededeelingen in strijd zijn met de regels van het erfrecht bij de volken, die de exogamie met de patriarchale inrichting van het gezin kennen. Daarna verscheen de aanvulling van zijn eerstgenoemd opstel in den zelfden jaargang Ind. Gids: Het erfrecht op Nias bl. 912—913, waarbij als vaststaande werd aangenomen, dat de vrouwen van de erfenis zijn uitgesloten. In dit naschrift werd echter niet behandeld het erfrecht bij de Zuidelijke stammen, dat wij zooeven leerden kennen.

aandeel verkrijgt dan de jongere broeders (gewoonlijk een dubbele portie). De grond en aanplantingen blijven na het overlijden in den regel in het gemeenschappelijk bezit der erfgenamen, evenals de gouden sieraden, muziekinstrumenten enz. Een eigenlijke verdeeling daarvan vindt niet plaats dan alleen bij oneenigheid. De klapperboomen worden gewoonlijk spoedig verdeeld.

Tusschen de beide seksen, ook de ongehuwden, bestaat over het algemeen een welvoegelijk verkeer. Schaking, ontucht en overspel komen weinig voor. Kuischheid tegenover de vrouw geldt als eene maatschappelijke wet. Op de minste beleediging van eene vrouw zijn betrekkelijk zware straffen (boeten) gesteld.

Aan het huwelijk gaat gewoonlijk eene verloving vooraf. De verbintenissen worden veelal door de wederzijdsche ouders beklonken, zonder dat de partijen zelf, ook wanneer deze de kinderschoenen zijn ontwassen, gehoord worden. Gevallen, dat op die wijze de a. s. echtgenooten elkaar nog nooit gezien hebben, komen voor. De ouders verloven dikwijls hunne kinderen aan elkander op zeer jeugdigen leeftijd, somtijds zelfs vóór zij geboren zijn. Ook wordt wel eens op een nog niet geboren meisje door den vader, vooral als deze een hoofd is, met wien de andere partij zich gaarne lieert, een zeker deel van den bruidschat ontvangen.

Dikwijls kiest de jonge man, n.l. wanneer hij niet reeds als knaap is verloofd of uitgehuwelijkt, zijn bruid in overleg met zijne ouders. Daarbij wordt bijzonder acht geslagen op een gunstigen droom in den nacht, voordat men het aanzoek zal doen. Dit wordt gewoonlijk door een tusschenpersoon, soms ook door den jongen man, vergezeld van zijne moeder, gedaan. Stemmen de ouders toe, waarbij echter de vader van het meisje den doorslag geeft, dan ontvangt deze een klein voorschot op den overeengekomen bruidsprijs, benevens een messing armring als verlovingsteeken van zijne dochter.

Gedurende de verloving is het den aanstaanden echtgenooten verboden elkaar te ontmoeten en vinden eenige familiefeesten plaats, waarvan de tijdstippen verband houden met de afbetalingen van den bruidsprijs. Na een paar kleine familiefeesten, vindt het belangrijkste feest plaats vóór het huwelijk, bij welk feest de dorpsgenooten der verloofden verschijnen ten huize der bruid, die voor het eerst in het openbaar verschijnt. Zijn de gasten voor deze feestelijke gebeurtenis (femanga namalö mbanoea, d. i. het eten, dat het dorp krijgt) verzameld, dan komt de bruid te voorschijn, en wordt zij met een

stuk doek om den hals gebonden, waarvan het einde aan de adoe zatoea (= beeldjes der voorouders) is vastgemaakt. Onder het brengen van een offer aan deze afgodsbeeldjes, wordt door het dorpshoofd over de bruid de zegen der voorouders ingeroepen, waarop zij door een bloedverwant naar buiten wordt gevoerd of anders gedragen, waar men voor de woning een afgodsbeeld heeft opgericht. Het hoofd steekt een lans in dat beeld en laat de bruid de schacht vasthouden, terwijl de aanwezigen zegen en bescherming der goden over de bruid inroepen. Het hoofd trekt de lans weer uit het beeld, zwaait daarmede eenige malen over het hoofd der bruid en biedt haar vervolgens een schotel met varkensvleesch aan, waarvan zij wat moet gebruiken. Daarna stort hij over hare voeten water uit een bamboezen koker, onder het uitspreken van een zegenformulier. Nu volgt in huis, waarheen zij wederom wordt gevoerd, de slotplechtigheid. Na de bruid bevrijd te hebben van den doek, dien zij tot dusver om haar hals heeft gehad, wordt aan een ander afgodsbeeld geofferd, waarbij de bruid een der daksparren moet vasthouden. Het hoofdmoment van het feest is voor de aanwezigen de maaltijd van varkensvleesch en rijst met palmwijn, die overvloedig wordt geschonken.

Gewoonlijk volgt kort op dit feest de bruiloft. Tot dat tijdstip worden door de bruid met hare moeder bezoeken gebracht bij hare verwanten, waar zij weenend haar lot beklaagt. Des avonds stort zij haar droevig gevoel in zangen uit.

Kort voor de voltrekking van het huwelijk krijgt zij van haar a. s. schoonmoeder nog een fraai klinkenden naam als Balaki („goud"), Nifa tali („gouden halsring") enz.

Een paar dagen voor de bruiloft brengt de bruidegom met eenige dorpsgenooten de voor het huwelijksfeest benoodigde zwijnen en rijst [1] naar de woning der bruid, waar het feest zal gehouden worden. Is de huwelijksdag aangebroken, dan begeven zich mannen en vrouwen uit de dorpen van bruid en bruidegom, in feestkleeding onder gezang, gong- en trommelslag, naar de woning der bruid. Daar worden door de mannen verschillende krijgs- en andere dansen uitgevoerd — ook de vrouwen geven dansen ten beste —, tot men vóór den donker aan den feestmaaltijd begint.

Nadert de plechtigheid van de eigenlijke huwelijksvoltrekking

[1] Een gedeelte der zwijnen door den bruidegom geleverd, voor de verschillende feestelijke gelegenheden, komt in mindering van den bruidsschat.

dan doet men de bruid feestkleederen aantrekken en brengt haar onder tegenstribbelen met den bruidegom voor de adoe zatoea, waar het hoofd, onder het brengen van een offer, de echtvereeniging voltrekt door bruid en bruidegom met de hoofden zacht tegen elkaar aan te stooten; daarbij den zegen der voorouders over het bruidspaar afsmekende. Nu wordt de bruid door twee vrouwen in optocht, onder het gezang der mannen en vrouwen, met gong- en trommelslag naar de woning van haren man gevoerd, of bij tegenstand, daarheen door een mannelijk bloedverwant gedragen. Voor de woning gekomen bedekt men het paar met een doek. Het dorpshoofd zwaait een zwaard over hunne hoofden en zegent hen. Daarop wordt de jonge vrouw naar binnen geleid, waarbij zij den ladder niet mag aanraken, daar dit onvruchtbaarheid tengevolge zou hebben. Men doet haar nu onder de adoe zatoea plaats nemen en zet haar een knaap op den schoot, opdat zij zoons zal krijgen, waarna zij en haar man gemeenschappelijk een sirihpruim gebruiken. Nog eenige dagen later gaat de vrouw, vergezeld van haren man, een bezoek brengen aan hare ouders om de „kleederen terug te brengen” (mamoelie noecha), waarmede ook door de bruid op de bruiloft gedragen sieraden, die dikwijls geleend zijn, bedoeld worden. Bij dit bezoek wordt het echtpaar door de ouders onthaald en hun een paar biggen ten geschenke gegeven. Daarop neemt de bruid voor goed afscheid van de ouderlijke woning. Eerst van nu af kunnen de jongelieden als echtgenooten met elkaar verkeeren.

Ten huize van de familie van den echtgenoot vindt nog voor zijne dorpsgenooten een feest plaats, tahõ dõdõ („raadplegen van het hart”) genoemd, omdat daarbij uit de lijnen van het hart van een geslacht varken, de toekomst der jonge vrouw voorspeld wordt. Dezelfde ceremoniën als bij het „femanga namalõ mbanoea” beschreven, vinden ook nu plaats en herhaalt zich ook hier de sirih-ceremonie. [1]

De huwelijken tusschen de Inlandsche Christenen worden kerkelijk gesloten en staan nog geheel buiten bemoeienis van het bestuur.

In Zuid-Nias zijn de gebruiken bij het huwelijk eenvoudiger. De bruid wordt door eenige gehuwde vrouwen en mannen afgehaald en geleid naar de woning van den bruidegom, waar zich de wederzijdsche families verzameld hebben. Daar wordt het bruidspaar voor

[1] Deze ceremoniën zijn uitvoeriger beschreven in „Das niassische Mädchen von seiner Geburt bis zur seiner Verheiratung”, von H. Lagemann. Tijdschr. Bat. Gen. XXXVI, 1893, bl. 296 vgg. Is de bruid van eenvoudigen stand of een wees, dan zijn de formaliteiten eenvoudiger en minder kostbaar.

de beelden der voorouders door eene priesteres gezegend, die een kind eerst op den schoot der bruid plaatst en dan op dien van den man, hen daarbij eene talrijke nakomelingschap toewenschende en hunne hoofden met water besprenkelende. Vier dagen later brengt het jonge paar een bezoek aan de ouders der vrouw, geschenken voor hen medenemende. Zij worden onthaald en ontvangen wederkeerig geschenken (Zie J. W. Thomas, Drei Jahre in Süd-Nias, 1883, bl. 13).

De oorspronkelijke instellingen van het volk laten zonder toestemming van den man geen echtscheiding toe.

Bij zwangerschap en geboorte bestaan in Noord-Nias de volgende gebruiken.

Is eene vrouw zwanger, dan hebben, zoowel de moeder als de vader zich te onthouden van allerlei zaken, ter bevordering van den goeden afloop der zwangerschap en uit vrees, dat anders het kind de treurige gevolgen van een en ander zal ondervinden. Dit verbod wordt met „amonita” (d. i. hetgeen men te mijden heeft) aangeduid. Men durft, om een aantal voorbeelden te noemen, niets van een gestorven varken eten, daar het kind anders knobbels krijgt; men eet ook geen „boejoewoe” (zekere vogelsoort), want anders spreekt het kind niet, maar maakt een geluid als deze vogels. Men durft geen plaats voorbij te gaan, waar een mensch of dier gedood is; het kind zou anders last krijgen van stuiptrekkingen van den mensch of het dier, terwijl het met den dood worstelde. Hebben de ouders een veld verbrand, dan krijgt het kind uitslag. Men ziet niet in een spiegel of hollen bamboe uit vrees, dat het kind scheel zal zien, enz. (Zie Chatelin, Godsdienst en bijgeloof der Niassers, Tijdschr. Bat. Gen. XXVI, bl. 159, Sundermann bl. 39). Overtredingen van deze verbodsbepalingen moeten door offerandes goed gemaakt worden.

Allerlei andere maatregelen worden genomen om te voorkomen, dat de zwangere vrouw leed wordt aangedaan door de booze geesten, waaronder vooral de „matiana” (de geesten van de in het kraambed gestorven vrouwen) zeer gevreesd zijn. Enkele afgodsbeelden worden daartoe gesteld naast de slaapplaats en voor den ingang van het slaapvertrek. De laatste zijn gewoonlijk met zwaard en lans gewapend en ontvangen na den goeden afloop der bevalling een dankoffer.

De Niassche vrouw wacht hare bevalling in knielende houding af en wordt daarbij geholpen door een paar buurvrouwen of door eene vrouw, die gewoon is bij bevallingen te helpen.

Door drukking op den buik tracht men de baring spoedig te doen afloopen. Gebeurt dit niet spoedig en zijn er booze geesten in het

spel, dan wordt een priester geroepen, die deze moet bezweren.

De gebruiken bij geboorte zijn bij de verschillende stammen dikwijls verschillend, zoo ook hetgeen de met placenta gebeurt. De benaming voor placenta is ga'a nono (d. i. bloedverwant van het kind) of awõ nono (d. i. metgezel van het kind). Blijkbaar denkt men daarbij aan een levend wezen, dat echter na de geboorte als levenloos schijnt beschouwd te worden. Daardoor is het ook te verklaren, dat terwijl dikwijls de placenta begraven wordt, het in Noord-Nias ook gebruikelijk is die eenvoudig in den varkensstal onder de woning te werpen. Daartoe wacht de vrouw dan hare bevalling af op een plaats boven dien stal, opdat van daar alles makkelijk den varkens kan worden toegeworpen.

Gebrekkige, zevenmaandskinderen en tweelingen worden heimelijk omgebracht, ook die, waarvan de moeder in het kraambed gestorven is. Ook albino's worden, evenals tweelingen, gebrekkige of onvoldragen kinderen, als onheilaanbrengend beschouwd en blijven gewoonlijk eveneens niet in leven. Soms schijnt men albino's zekeren tijd in het leven te laten in de hoop dat de kleur der huid zal veranderen. Volwassen albino's werden nimmer opgemerkt. Tweelingen, kinderen in ontucht of overspel geboren, worden in een zak gedaan, aan een boomtak gehangen of in het struikgewas neergelegd en aan den hongerdood prijsgegeven. Waar dit uit vrees voor het bestuur of de zendelingen wordt nagelaten, laat men dergelijke kinderen verhongeren of door opzettelijk slechte verzorging omkomen. Miskramen (niet het gevolg van opzettelijk opgewekte abortus) moeten niet zeldzaam zijn. In vergevorderden toestand van zwangerschap verrichten de vrouwen nog allerlei zwaren arbeid.

Op den dag van de geboorte van het kind wordt een ruw afgodsbeeld in menschelijke gedaante vervaardigd, daaraan een ei geofferd door een priester, die door het uitspreken van een formulier het onheil bezweert dat het kind kan overkomen, omdat de ouders zich waarschijnlijk niet aan alle verbodsbepalingen tijdens de periode van zwangerschap hebben gehouden.

Gedurende de eerste dagen na de geboorte hebben de ouders zich nog van verschillende dingen te onthouden voor het welzijn van het kind. De vader mag dan niet naar het bosch, en eerst als het kind een maand oud is, mogen de ouders zich het haar kammen. Doen zij dit eerder, dan zal het kind later dikwijls van den huisladder vallen. (Zie A. Fehr, Der Niasser im Leben und Sterben, 1898, bl. 16). De moeder mag gedurende denzelfden tijd geen rijst, of iets dat

aangebrand is, eten; beide ouders mogen bij het sirihkauwen geen kalk gebruiken, daar dit voor het kind uitslag zou ten gevolge hebben. (A. Lett, Im Dienst des Evangeliums, 1899, bl. 67).

De bovenvermelde amonita's of alacha's tijdens de zwangerschap der moeder en na de geboorte van het kind zijn voor de verschillende streken van het eiland afwijkend. Het kind zelf, dat evenals elders in den Archipel dadelijk vast voedsel moet gebruiken, heeft zich, op eenigen leeftijd gekomen, ook van enkele spijzen te onthouden. Zoo mag het volgens de laatstgemelde bron (bl. 68) geen stukken van den neus van het varken eten, daar het kind als knaap zijn vader op de varkensjacht vergezellende, door zijn reuk of zijne stappen het wild buiten den kring van het jachtveld zou doen vluchten. Door het eten van stukken van de onderkaak van het varken, zou het kind eene belangrijke opzwelling van het gezicht bij het tandenvijlen krijgen. Het eten van den vleugel van een kip zou later onbekwaamheid in het hanteeren der wapenen ten gevolge hebben enz.

Eveneens mag het kind niet in een kamer alleen gelaten worden, daar de booze geesten het leed zouden kunnen berokkenen. Algemeen geldt het verbod het kind bij zijn waren naam te noemen. Vele amonita's zijn niet overal dezelfde.

Eenige dagen na de geboorte (bij enkele stammen reeds op den dag van de geboorte, nadat de navelstreng met een scherp bamboemesje is afgesneden), vindt de naamgeving (famatörö töi) plaats, eene feestelijke gebeurtenis voor het geheele dorp. Ook heet dit feest fangaroewoe ba nadoe zatoea, omdat met de naamgeving tevens verbonden is de plechtigheid van het opdragen van het kind aan de voorouders door een priester, die van de adoe zatoea zegen en voorspoed voor het kind, zijne nakomelingen en den veestapel vraagt. Bij het opzeggen van het zegenformulier door den priester, heeft het kind in de hand een koord van palmbladeren, dat met het andere einde aan de voorouderbeeldjes is bevestigd. Vooraf is aan de adoe zatoea een offer gebracht, bestaande uit een weinig van het hart en de lever van het varken, dat voor de feestelijke gelegenheid geslacht wordt.

Bij de keuze van den naam, welke veelal door den vader wordt bepaald, is van invloed de een of andere omstandigheid, b.v. eene teleurstelling (over de geboorte van een meisje in plaats van een zoon), een wensch, dien men koestert enz. Bijnamen zijn zeer algemeen, waaronder dikwijls trivialiteiten. Naar dien bijnaam wordt het

kind genoemd, opdat de booze geesten zullen denken, dat de ouders het kind liefhebben en het derhalve ook geen kwaad zullen berokkenen.

Enkele voorbeelden van namen door de een of andere omstandigheid bepaald, zijn: Lõ'õda, d. i. er is niets (te eten), eene benaming die de armoedige omstandigheden van den vader uitdrukt; Halõwõ (d. i. arbeid), Boeloe gowi (= oebi bladeren), waarmede de vader den wensch te kennen geeft dat het kind (meisje) veel op het veld werkzaam zal zijn, o. a. om oebi-bladeren (voor varkensvoeder) te halen.

Zoo duiden meisjesnamen als Sinasa (d. i. pandan) en Sinali (koord, weefgetouw) op een wensch voor geschiktheid in vlechten en weven. Teleurstelling, dat geen zoon geboren is, wordt uitgedrukt in den naam als Silõgoena „die van geen nut is" enz. Na door vijanden vervolgd te zijn en eindelijk een rustige woonplaats gevonden te hebben (zooals bij de vroegere toestanden in Noord-Nias) geeft men een zoon bijv. den naam van Ahonoa, beteekenende (rustig) verblijf, resultaat van hono = rustig, gereed enz.

Aan den anderen kant geeft men welluidende namen als Roefia („gulden"), Hareso, Sese (zekere goudswaarden), Lachõmi („glans"), zooals voor dochters van hoofden en gegoeden. Ook voor deze welluidende namen geldt hetzelfde gebruik, dat de ouders hun kind niet gaarne bij den waren naam noemen.

Vóór het huwelijk krijgen de meisjes dergelijke fraai klinkende namen van de naaste vrouwelijke bloedverwanten van den bruidegom.

Bij den baloegoetitel nemen hoofden gewoonlijk hoogdravende namen aan (zie onder Feesten).

De ouders worden ook op Nias genoemd naar hun kinderen en wel naar het eerste, onverschillig of dit een meisje of jongen is, door voorzetting van ama = vader en ina = moeder: bijv. Ama Zinasa en Ina Zinasa. Daarin komt gewoonlijk geen verandering meer, ook wanneer het eerste kind een meisje is en later een zoon geboren wordt.

Ook op Nias is, evenals elders, het haarsnijden van het kind op zeer vroegen leeftijd gebruikelijk. Daartoe wordt een klein dagelijksch mes of een glasscherf gebezigd. Veelal laat men een vlok haren op het overigens kaal geschoren hoofd staan.

In Noord-Nias dragen de mannen het haar kort en is het als hoofdtooisel, n.l. bij gebreke van een hoofddoek, meestal op de een of andere grillige wijze gesneden. Gewoonte is het haar aan de randen om het hoofd en in den nek weg te scheren zoodat dikwijls alleen een bos op de kruin gespaard is. Aan den anderen kant ziet

men ook meermalen een tonsuur, waarbij de kruin in een kring is uitgeschoren. Daar in de haardracht ieder zijn eigen smaak volgt, ziet men hierin vele variaties. Vele mannen in Zuid-Nias dragen het haar lang; het wordt naar achteren gekamd en door een eenvoudigen rotan hoofdband bevestigd.

De wijze waarop de vrouwen het haar dragen, is reeds vermeld onder „kleeding en sieraden."

De mannen trekken zich de baard- en knevelhaartjes met een koperen tangetje uit, dat met een dito kettinkje aan het dagelijksche mes is bevestigd. Baarden worden slechts nu en dan bij bejaarde lieden opgemerkt. Een andere gewoonte van sommige mannen is het tatoueeren, dat in geringe mate voorkomt en wel voornamelijk bij Zuid-Niassers, die de Batoe-eilanden bezocht hebben.

Vermelding verdienen nog de volgende gebruiken:

1° de besnijdenis (alleen bij knapen). Het besnijden (mamoto) vindt plaats op 13—16 jarigen leeftijd (in Zuid-Nias vroeger) en geschiedt algemeen door incisie, zoowel in Noord- als in Zuid-Nias. [1] Dit gebruik heeft geenerlei godsdienstige beteekenis en geldt alleen als bewijs van manbaarheid. De knaap wordt na zijne besnijding in de rij der mannen opgenomen. Van de verrichting wordt, evenals van elke andere eenigszins gewichtige gebeurtenis, kennis gegeven aan de adoe zatoea onder het brengen van een offer, waarbij door de verwanten een maaltijd wordt gehouden. Voor de besnijdenis is niet de hulp van een priester noodig, maar kan die door elken leek geschieden.

2^e^ het vijlen en zwartverven der tanden, dat in de ontwikkelingsjaren (10—14 jaar) plaats vindt. Ongevijlde tanden worden met hondentanden vergeleken. De hoek- en snijtanden worden tot op het tandvleesch weggezaagd. Te Goenoeng Sitoli en omstreken worden in navolging van de Maleiers de snijtanden alleen stomp- en aan de voorzijde gladgevijld.

3^e^ het doorboren der oorlappen in de prilste jeugd (bij jongens alleen het rechteroor). Zie hierover onder „kleeding en sieraden".

Omtrent de gebruiken bij sterfgevallen en begrafenissen, waarin voor Noord- en Zuid-Nias verschillende afwijkingen voorkomen, wordt met betrekking tot Noord-Nias het volgende medegedeeld:

[1] Von Rosenberg (Verslag, enz. bl. 247) stelt de besnijdenis op Nias onjuist als eene circumcisie voor.

Ligt iemand op sterven, dan wordt met hem door de familiebetrekkingen een afscheidsmaal gehouden. (In Zuid-Nias wordt dit maal eerst na het overlijden voorgezet). Zooda de laatste adem is uitgeblazen, wordt een oorverdoovend lawaai gemaakt op trommen, gongs enz. en nemen het gehuil en weeklagen een aanvang. Deze doodenklacht, waaraan buren en verwanten uit den omtrek, die het sterfhuis bezoeken meedoen, wordt nu en dan onderbroken en tot de begrafenis voortgezet, afgewisseld door een klaaggezang in den avond, waarbij de mannen een kringdans uitvoeren om het lijk, dat in sommige streken aan den middenpaal in het algemeen vertrek wordt gebonden. Het lijk, waarvan de onderkaak vastgebonden is, terwijl de teenen, evenals duimen en wijsvingers, aan elkaar zijn bevestigd, wordt in een doek gewikkeld en ter aarde besteld in een kist, bestaande uit een uitgeholden boomstam met sluitplank. Het vastbinden van de bovengenoemde deelen van het lijk geschiedt volgens sommigen om den bechoe gemakkelijker het lichaam te doen ontvlieden (Sundermann bl. 55), doch mij werd medegedeeld, dat zulks geschiedt, opdat het lijk niet meer zal spreken en niet uit het graf zal loopen, om mogelijk een metgezel uit het dorp te halen. Gewoonlijk gebeurt het begraven al zeer spoedig, dikwijls reeds den volgenden dag. Hierop volgt een feestmaaltijd voor de verwanten, gewoonlijk een klein feest, daar het eigenlijke doodenfeest „fangasi" gewoonlijk eerst eenigen tijd later plaats vindt, daar de daarvoor benoodigde rijst en varkens in de meeste gevallen, niet dadelijk voorhanden zijn. Daarom ook wacht men er dikwijls mee tot na den rijstoogst, dikwijls langer, al naar gelang van de middelen om zich het benoodigde aan te schaffen. Bij uitzondering wordt ook bij gegoeden gewacht met het begraven van het lijk tot alles voor het doodenfeest voorhanden is. Gebeurt dit, zooals wel eens bij aanzienlijke hoofden, dan wordt de kist, waarin het lijk gelegd is, zoo goed mogelijk gesloten en van een bamboezen koker voorzien, zoodat daardoor de ontbindingsstoffen buiten het huis gevoerd worden.

De teraardebestelling, voor welker bijwoning zich vele gasten hebben verzameld, vindt onder groot rumoer plaats. Bij het naar buiten dragen der kist, die in de woning in een met doeken en matten afgeschoten ruimte geplaatst is geweest, heffen de vrouwen een luid geween aan en trachten zij de kist tegen te houden.

Voor de woning wordt met het voeteneinde der kist een aarden pot verbrijzeld, waarin zich een kuiken en wat rijst bevinden, om deze artikelen den doode mede te geven naar het zielenland. Vroeger,

toen in de binnenlanden van Centraal-Nias het koppensnellen nog in zwang was, nam men in plaats van een kuiken, een menschenschedel, ten einde den afgestorvene het cachet te geven van dapperheid en hem daardoor eene goede plaats in het zielenland te doen verkrijgen. Aan het graf gekomen, waarheen men zich onder luid weeklagen heeft begeven, stellen de naaste betrekkingen, met het minst de vrouwen, zich als waanzinnigen aan. Wanneer de kist in den kuil wordt neergelaten, willen zij in het graf springen, zich doorsteken enz., gebruiken, die hun grond vinden in de vrees voor den geest van den afgestorvene, wien zoodoende moet duidelijk gemaakt worden, dat men den doode betreurt, opdat diens geest niet uit wraakgevoel, onheil zal brengen over de nagelaten betrekkingen.

Om deze reden worden den afgestorvene, voordat men grafwaarts gaat zijn gouden sieraden getoond, opdat hij de schaduw daarvan kan medenemen naar het zielenland, terwijl uit dezelfde overweging ook wat goud in den mond van het lijk wordt gelegd.

Nadat de kuil waarin de kist wordt gelegd gedicht is, wordt een toegala-stengel geplant boven het hoofdeneinde om als weg te dienen voor de mökö-mökö, een spinnetje, dat de belichaming is van de ziel van den doode (noso dodo), welk diertje eenigen tijd na het overlijden met verschillende ceremoniën (zie onder „Godsdienst") van het graf wordt gehaald, om het dan te doen verhuizen in het houten beeld, dat van den overledene is gemaakt. Bij deze gelegenheid wordt op de „dela" (= brug), een afzonderlijke plek buiten het dorp, een opstaande steen en aan den voet daarvan een andere platte steen geplaatst en daar een offermaaltijd (d. i. *niet* het fangasifeest of doodenmaal) voor alle bewoners van het dorp gegeven. Een en ander vindt alleen plaats bij afgestorvenen, die mannelijke nakomelingen hebben nagelaten.

Daar de geest van den doode (bechoe zi mate) in de eerste dagen na de begrafenis gaarne de woning bezoekt, waar hij tijdens het aardsche leven verblijf hield, wordt voor hem 's morgens en 's avonds onder het dak eenig eten gereed gelegd. Daarna worden de sirihzak, het ligmatje, alsmede een bord rijst naar het graf gebracht, om daarmede het verder bezoeken der woning door den geest, wiens kwade invloeden men vreest, te voorkomen.

In Zuid-Nias worden bij sterfgevallen van hoofden en andere aanzienlijke personen koppen gesneld, hetgeen steeds geschiedt in het gebied van een anderen stam. Gewoonlijk wordt slechts één kop

gesneld, terwijl niet zelden elke zoon het zich een plicht rekent een kop te bezorgen voor den overledene. Soms dienen ook slaven (geen eigen slaven, doch steeds elders gekocht of ook wel een geroofd persoon van een anderen stam) als offers voor het doodenfeest. Het getal hiervoor aangewezen slaven, zooals door Von Rosenberg Mal. Archipel bl. 157 opgegeven, n.l. "dikwijls tot twintig stijgende", schijnt overdreven. Ook bij het verzamelen en schoonmaken der beenderen, worden in de Zuidelijke helft van het eiland koppen gesneld en vindt ook wel eens het eigenlijke menschenofferen plaats.

Het gebruik van het verzamelen der beenderen komt op het eiland niet algemeen voor. In Noord-Nias bepaalt het zich tot overleden aanzienlijke hoofden bij enkele stammen, terwijl, volgens mij gedane mededeelingen van den zendeling-leeraar Kramer, dit gebruik onbekend is bij de drie hoofdstammen van Zuid-Nias, zoodat het daar alleen moet gezocht worden onder eenige stammen, die den overgang tusschen Noord- en Zuid-Nias vormen.

Heeft men ergens een kop gesneld, hetzij voor het doodenfeest, hetzij bij het opgraven der beenderen, waar dit gebruikelijk is, dan wordt de kop den overledene bij diens graf getoond.

Volgens den zendeling E. Friess van Sifaoroasi (zie zijn opstel: "Das Koppensnellen auf Nias" in Allg. Miss. Zeitschr. Febr. 1908 bl. 76) is het uitgraven der beenderen van aanzienlijke hoofden eene symbolische voorstelling van eene verhuizing naar het zielenland van de "Teteholi ana'a" (zooveel als "goud paradijs" beteekenende) in de aardlaag boven deze wereld [1]. waar de tot goden verheven stamvaders der Niassers zich bevinden. De menschenschedels nu zijn noodig om den afgestorvene roem en aanzien te schenken en hem daardoor waardig te maken voor eene plaats in dat, voor het meerendeel der Niassers niet te bereiken zielenland, naast de roemrijke voorvaderen van het volk.

Van de verzamelde en schoon gemaakte beenderen worden gewoonlijk de schedel en enkele andere beenderen (het schijnt vooral om den schedel te doen te zijn) in huis in een kist, ook wel op eene geheime plaats onder het dak [2] bewaard. De overige beenderen worden weer buiten het dorp begraven.

[1] Vele hoofden in Zuid-Nias hopen door het geven van feesten en het laten snellen van koppen, in het hiernamaals eene plaats te verkrijgen in het zevengesternte (zie onder „Godsdienst").

[2] Volgens Kruyt's „Animisme" bl. 332 krijgt de schedel een plaats aan den wand, waar de afgodsbeelden geplaatst zijn. Zoo dit al ergens gewoonte

De schedel, c. q. met enkele andere beenderen, wordt lang in huis bewaard, soms twee geslachten lang, zooals o. m. bij de Iraono Hoena en dan in een steenen bergplaats begraven, voor de woning naast den grooten opstaanden steen, die dikwijls voor de woningen der hoofden wordt aangetroffen. Hieruit mag evenwel niet de conclusie worden getrokken, dat waar zich zulk een opstaande steen bevindt, daaronder of liever daarnaast steeds een schedel en andere beenderen begraven zijn. De hier bedoelde steenen voor de woningen van aanzienlijken zijn er dikwijls alleen opgesteld als bewijs van rijkdom en aanzien nadat daarvoor een groot feest is gegeven.

In Zuid-Nias bestaat de gewoonte, dat het lijk van een hoofd of aanzienlijk persoon, alvorens het gekist en begraven wordt, in een draagstoel in zittende houding, in groot ornaat, door het dorp wordt rondgedragen. Daarna wordt het buiten het dorp gekist nadat de sieraden verwijderd zijn. Het kisten gebeurt buiten het dorp, opdat de geest van den doode niet den weg naar het dorp zal vinden om daar iemand te halen. Om deze reden is naar de begraafplaatsen, ook in Noord-Nias, geen weg aangelegd, doch wordt telkens bij eene begrafenis een pad daarheen opengekapt. Van onderhoud der begraafplaatsen is dan ook geen sprake.

Het doodenhof bestaat in Zuid-Nias uit verschillende stellages, waarop de in rood en wit doek omwikkelde doodkisten gelegd zijn. Boven elke stellage is dikwijls een afdak aangebracht; soms bevindt zich daaromheen nog een pagger. Zulk een Zuid-Niassch kerkhof (atela) voorbijgaande, ziet men de kisten in halfverganen toestand en de schedels en beenderen aan verweering prijsgegeven, terwijl stank de omgeving verpest.

Hoewel ook in Noord-Nias bepaalde begraafplaatsen buiten het dorp bekend zijn, staat het iederen Niasser daar vrij zijne dooden op zijn land te begraven.

Over het graf plaatst men dikwijls een afdak van atap of wel eenvoudig een open papieren parasol, zooals bij kinderen.

Aanzienlijke hoofden en vrouwen worden in Noord-Nias onder het raadhuis (osali) begraven en wordt daar te hunner eere veelal een praalgraf gebouwd, zooals b. v. te Dahana voor het vorige hoofd.

Bij hoofden en gegoeden zijn de kosten van het doodenfeest

mocht zijn, dan is deze afwijking met onze mededeelingen hierdoor te verklaren, dat in verschillende streken van het eiland de gebruiken hieromtrent niet dezelfde zijn, zooals ook ten opzichte van andere zeden en gewoonten het geval is.

(fangasi) zeer hoog en vormen niet zelden een geheel vermogen. Het aantal varkens, daarbij geslacht, beloopt niet zelden 40 en hooger. Dit aantal is afhankelijk van den stand van den overledene niet alleen, doch ook of de overledene een man of een vrouw is, in welk laatste geval minder varkens geslacht worden. De kosten beloopen voor een gegoeden Niasser of een hoofd f 150—f 300; bij zeer aanzienlijke hoofden hooger. Deze uitgaven drukken vooral zwaar op den middenstand en arme hoofden; voor hen zijn de doodenfeesten dikwijls ruïneerend. Bij de armen en slaven gaat alles uit den aard der zaak veel eenvoudiger toe. Voor de laatsten worden geen doodenfeesten gehouden en in Zuid-Nias, waar het getal der slaven aanzienlijk is, worden voor hen gewoonlijk ook geen kisten gemaakt. In matten of palmbladeren gewikkeld, worden de lijken naar de „atela" gedragen, daar op den grond neergelegd of aan takken van boomen gehangen, zooals ook dikwijls met de lijken der armoedige vrije lieden het geval is.

De doodkist is in Zuid-Nias dikwijls met figuren versierd en het hoofdeneinde, waar de kist smal uitloopt, soms van een vogelkop voorzien.

De rouwgebruiken bestaan in het zich onthouden van enkele spijzen, het afleggen en niet dragen van sieraden en het niet bezoeken van het veld in de eerste vier dagen. In Zuid-Nias wordt de rouw meer inachtgenomen dan in de Noordelijke helft van het eiland, waar het leven na een sterfgeval zijn gewonen gang gaat.

X. Godsdienst.

De hoofdvorm van den godsdienst is het spiritisme, de vereering van de zielen der afgestorvenen die op den voorgrond treedt, en van tal van andere geesten, waarvan de minder in rang zijnde, die dichterbij wonen, meer gevreesd worden dan de hoogere in rang, daar deze meestal barmhartig gezind zijn.

Aan het hoofd van alles staat de oppergod Lowalangi, die, zooals de scheppingsmythen ons leeren, zelf een oorsprong heeft.

Volgens een der in Noord-Nias bekende overleveringen was er in den beginne niets dan een nevel. Daaruit is een wezen, Toeha Sihai, voortgekomen. Dit wezen heeft den wind voortgebracht, welke weder de oorsprong werd van een ander wezen, Toeha Alõlõa-n-angi. [1]

[1] Samengesteld uit: Toeha is heer, voorvader, alõlõa is extract, overblijfsel, angi is wind

Terwijl Toeha Sihai de eerste of bovenste aarde bewoonde, hield T. Alõlõa-n-angi verblijf op de tweede aarde. De Noord-Niasser stelt zich n.l. voor, dat boven deze wereld nog acht andere aardlagen boven elkaar geplaatst en achtereenvolgens ontstaan zijn.

Na den dood van laatstgenoemd wezen, ontsproot uit zijn hart een boom „Tora'a” geheeten, aan den top waarvan zich drie vruchten vertoonden, r.p. de oorsprong werden van Lowalangi, den oppergod, Latoere, eene godheid van den tweeden rang, en van Afõcha en Nadaoja, die de stamvaders werden van een groep booze geesten.

Uit andere vruchten van den Tora'aboom zijn nog voortgekomen: Barasi Loeloeo, Balioe (beide geen booze geesten) en het eerste menschenpaar, dat op bevel van Lowalangi geschapen werd. Barasi Loeloeo vormde de gestalten, waaraan Balioe den adem (ziel) gaf, dien hij van den wind nam. Daardoor leefden zij en werden de stamouders van het menschelijk geslacht. (Zie Chatelin, Godsdienst en Bijgeloof der Niassers. Tijdschr. Bat. Gen. XXVI bl. 109).

Nog steeds geeft Balioe op die wijze den mensch een ziel, die hem wordt „toegewogen”, nadat hem gevraagd is of hij een lichte of zware ziel wenscht. Van het gewicht der ziel, dat geschonken wordt is de levensduur afhankelijk. (Sundermann, Die Insel Nias enz. bl. 71). De Niasser kent dus eene voorbeschikking.

Lowalangi is het eigenlijke opperwezen, de alles beheerschende schepper en opperheer. Hij heeft de macht over alle dingen, is almachtig, alwetend en alomtegenwoordig, zooals blijkt uit tal van gezegden van den Niasser.

Van zijne macht zal hij echter zelden gebruik maken, daar hij met het bestaande zich niet onmiddellijk inlaat: daarom ook is de hem betoonde vereering gering.

Verwant aan Lowalangi en hem in rang nabijkomende is Latoere. Hij wordt slechts vereerd in ziektegevallen. De menschen zijn zijne varkens, die hij van Lowalangi ten geschenke heeft gekregen. Nu en dan zoekt hij, zooals bij feestelijke gelegenheden, een zijner varkens uit om hem en zijne gasten tot spijs te dienen. Hij eet dan de schaduw van zijn slachtoffer en dit sterft dan, indien men hem door offers niet kan verbidden zijn slachtoffer los te laten en een ander elders op het eiland te zoeken.

Van de andere wezens, die tot de voorvaderen gerekend worden, vereert de Niasser als halfgoden vooral: Baloegoe Loeo mewõna, die boven onze aarde woont en veel wordt bezongen bij feesten:

Ba'oewa danõ, die de aarde torst en aardbevingen doet ontstaan, wanneer hij vertoornd is over de zonden der menschen: [1]

Toeha Zangarõfa, die op den bodem der zee en van alle rivieren woont. Hij wordt o. a. vereerd door hen, die zich met de vischvangst bezighouden.

Deze drie halfgoden zijn de zonen van den halfgod Sirao, die op de aarde boven ons woonde en bevel heeft gegeven tot het scheppen van deze aarde en het bevolken van Nias: dit laatste door 6 zijner zoons te doen nederdalen, die de stamvaders van het volk werden. Sirao zond eerst Hia, ook Toeada Hia genaamd, die in het landschap Mazingõ nederdaalde, dat aldus de bakermat werd der Zuid-Niassers.

De andere zoons daalden daarop neer in het Noorden des lands, aan de Idanorivier aan de Oostkust en in het Westen bij de rivier Ojo.

Omtrent 's menschen toestand na den dood bestaan de volgende denkbeelden:

De Niasser kent den mensch een drievoudige ziel toe, naar gelang zij met den adem, het hart en de schaduw vereenzelvigd wordt.

De ziel als levensbeginsel heet „noso" (dat ook adem beteekent) en is afkomstig van den wind, waarheen zij na den dood terugkeert; zij heeft derhalve geen persoonlijk voortbestaan. Die van hoofden en aanzienlijken maken eene uitzondering, daar de oudste zoon en opvolger zijn vaders laatsten ademtocht in zich opneemt, hetgeen hij doet door zijn mond op dien van den stervende te brengen.

Deze noso van hoofden en aanzienlijken heet „eheha". De met de schaduw vereenzelvigde ziel, die men bij het schijnsel van licht en van de zon ontwaren kan (voor den priester is zij steeds zichtbaar), verlaat na den dood het lichaam en wordt een geest, „bechoe zi mate" geheeten („geest van den doode"), die naar het doodenrijk in de onderwereld gaat.

De derde, tevens belangrijkste ziel, de persoonlijkheid in den mensch, is in het hart gezeteld, dat de plaats of de bron is der gedachte, van het gevoel en den wil, en als een mensch op zich

[1] Aardbevingen ontstaan ook, wanneer de reuzenslang, die de aarde van onderen omgeeft, zich beweegt. Haar muil is de opening van een afgrond, waarin de zee zich uitstort. Vloed ontstaat, doordat een reuzenkreeft met zijne scharen den muil der slang bedekt, zoodat de uitvloeiing van het water daarin belet wordt. Chatelin, bl. 113 en 115.

zelf wordt beschouwd. (Vergelijk nog Sundermann bl. 72). Vandaar dat het hart (tödö) een zoo belangrijke plaats inneemt in het spraakgebruik van den Niasser.

Na den dood blijft de laatstgenoemde ziel (noso dödö of alölöa dödö, r. p. beteekenende ziel, overblijfsel of extract des harten), voortbestaan in de gedaante van een spinnetje, mökö-mökö geheeten, dat bij de voorouder-vereering, zooals wij straks zullen zien, een voorname rol speelt.

De voorstellingen omtrent het hiernamaals (banoea foerie), waarover men zich in het dagelijksche leven zeer weinig bekommert, zijn vaag en dikwijls verward.

Men stelt zich voor dat de bechoe of geest van den gestorvene niet rechtstreeks naar het doodenrijk gaat. Hij blijft gedurende vier dagen nog op aarde en bezoekt dan gaarne de woning, waar hij verblijf hield. Men neemt daartegen verschillende maatregelen (zie hiervoor de gebruiken bij sterfgevallen).

Het verblijf in het zielenland is niet onafgebroken, doch de bechoe's keeren nu en dan op de aarde terug om hunne vroegere verblijfplaats te bezoeken. Zij beangstigen en kwellen vaak de menschen, vergezellen gaarne de achterblijvende betrekkingen, die zij met zich naar het doodenrijk trachten te voeren.

Niet alle zielen blijven in het zielenland. De bechoe's sterven daar telkens, zoodra de aardsche leeftijd is bereikt. Dit herhaalt zich negen maal [1] en is de bechoe dan geheel zwart geworden, indien n. l. de gestorvene zoons heeft nagelaten. Is hij op hoogen leeftijd gestorven zonder mannelijke nakomelingen, dan verandert de bechoe na dat veelvoudig sterven in een groote mot of nachtvlinder op aarde; is hij als kind gestorven, dan wordt hij een regenworm en is hij vermoord geworden, dan verandert de bechoe in een soort sprinkhaan (Sundermann bl. 73). [2]

Ook gelooft men dat slangen, muizen, hagedissen, krokodillen en sommige vogels, de geincarneerde zielen van afgestorvenen zijn. De vereering van den krokodil en de hagedis blijkt o. a. uit de afbeeldingen van deze dieren aan de achterzijde van de steenen eerezetels der hoofden in Zuid-Nias en op de rechthoekige steenen

[1] Negen duidt bij de Niassers een vol getal aan

[2] Dit geloof aan een veelvoudig sterven en het leerstuk der zielsverhuizing zien wij meermalen bij de heidensche stammen van den Archipel. Zie Wilken's Animisme in Ind. Gids 1884, bl. 989.

(daro-daro) voor de woningen der hoofden. Kruyt deelt in zijn Animisme (bl. 195) mede: „Heeft de Niasser een offer aan zijn overleden verwanten gebracht, en laat een poos daarna een hagedis zich hooren, dan wil de ziel des afgestorvene zeggen, dat hij nog niet genoeg heeft aan het geschonkene.”

Uit het vorenstaande blijkt, dat alleen aan hen, die mannelijk oir hebben nagelaten, een persoonlijk voortbestaan wordt toegekend.

Aanzienlijke hoofden verhuizen van het gewone zielenland naar de Teteholi ana'a (d. i. zooveel als „goudparadijs”) in de aardlaag boven deze wereld, waar de roemrijke stamvaders der Niassers wonen. (Zie onder sterfgevallen).

Vele hoofden van Zuid-Nias hopen na hun dood eene plaats te verkrijgen in het zevengesternte, waar het nog schooner is dan in de onderwereld. Dit is echter alleen weggelegd voor hen, die vele feesten hebben gegeven en vele koppen hebben laten snellen. Ook zij die door dapperheid uitmunten, verkrijgen er eene plaats.

Bij den ingang van het doodenrijk (banoea niha to'oe, letterlijk: „dorp der menschen beneden”) aan het einde van den oceaan staat een mannelijke geest als wachter, gewapend met lans en schild. [1] Bij de voorbijgaande zielen doet hij onderzoek naar het aantal feesten, dat zij op aarde hebben gevierd, en naar de bedreven zonden. (Hiertoe worden naar Niassche begrippen hoofdzakelijk gerekend: moord, vergiftiging, verraad, overspel en diefstal). Zij, die op aarde een slecht leven hebben geleid en geen feesten hebben gegeven en voor wie geen doodenfeest is gevierd, moeten over het scherp van het zwaard passeeren, doch worden door de katten in het water gestooten. (Kruyt bl. 355). In dit lot deelen ook zij, die op aarde een kat gedood of beleedigd hebben. De goeden komen veilig over den rug van het zwaard en leiden in het zielenland een bestaan evenals op aarde. Men kent er dezelfde behoeften en omstandigheden. Men woont er in huizen en dorpen, viert er feest met varkensvleesch en palmwijn.

Zij, die aan eene zelfde oorzaak gestorven zijn, wonen er bij elkaar en kleine kinderen komen daar onder het toezicht en de zorg van hun grootmoeder. (Chatelin bl. 144).

Behalve de geesten der afgestorvenen, waaronder ten zeerste gevreesd zijn, de matiana's (de geesten van in het kraambed gestorven

[1] Zijn dienaren zijn de bechoe's der katten, die de bechoe's der menschen moeten brengen over een brug, die gevormd wordt door een zwaard

vrouwen, die zoowel mannen als vrouwen leed doen en om hunne wreedheid bekend zijn), worden tot de bechoe's (booze geesten) nog gerekend: de Afõcha en Nadaoja. [1] Zij trekken als jagers door het land en vergezeld van groote honden maken zij met een vangnet jacht op de menschen, die zij dooden door hun schaduw te eten. De regenboog is de schaduw van dit vangnet en daarom is men zeer bevreesd voor den regenboog. Eene andere groep vormen de bechoe narõ danõ of onderaardsche geesten, die in gaten en holen verblijf houden en daaruit te voorschijn komen om den menschen onheil te berokkenen.

Ook de op Nias niet voorkomende „harimo" (tijger) stelt men zich voor als een menschenetende bechoe, die op een schip overkomt bij gelegenheid van epidemieën. (Chatelin bl. 131).

Eene andere klasse vormen de bela's, genoemd naar hun stamvader Bela (een zoon van den bovengenoemden Baloegoe Loeo mewõna). Zij zijn een soort halfgeesten, die vroeger met de menschen verkeerden, thans echter voor hen onzichtbaar zijn en nog alleen gezien kunnen worden door de priesters. Zij houden verblijf in hooge boomen en voeden zich met het wild der bosschen, dat hun toebehoort.

Van deze bela's zijn er, die den mensch vriendschappelijk gezind zijn (in Zuid-Nias beteekent bela „vriend"). Deze zijn de schutsgeesten der priesters, tot wie zij zich wenden om kranken te genezen.

De andere, den mensch kwaad gezinde bela's trachten hen met zand, asch en andere dingen te werpen, hetgeen koorts en uitslag tengevolge heeft (Sundermann bl. 70, Chatelin bl. 132).

De goedgezinde bela's hebben der priesterlijke waardigheid haar ontstaan gegeven. Iemand, die door hen tot priester (ere) wordt verkozen, maken zij krankzinnig, en is naar de volksmeening zoo iemand, indien hij het dorp verlaat en eenige dagen daarna terugkeert, door deze boomgeesten weggevoerd. Hij heeft dan verschijningen gehad met de geesten en kan, na onderricht van een priester, als zoodanig optreden.

Personen op deze wijze tot het priesterambt geroepen, zijn de eigenlijke priesters, in tegenstelling van de halfpriesters als hoedanig vele hoofden en dikwijls ook hunne vrouwen, meer bepaald in ziektegevallen, optreden.

De priesters vormen geen bijzonderen stand of geen bevoorrechte

[1] Samengesteld uit nada, d. i. het Sanskritsche „naga" draak en oja is veel.

klasse onder de bevolking. Zij brengen de offers en treden als tusschenpersonen op bij het verkeer met de bovennatuurlijke machten.

Hunne verdiensten bestaan uit een aandeel der offerdieren en een zekere belooning, waarvan het bedrag afhankelijk is van den stand van den gever en gewoonlijk in den vorm van een grooter of kleiner varken voldaan wordt. In sommige streken krijgt hij van elke familie in het dorp, na den rijstoogst, één maat rijst.

Ziekten worden veroorzaakt door booze geesten, die van het lichaam van den lijder bezit nemen en zijn ziel daaruit verdrijven of beletten in het lichaam terug te keeren. De terugbezorging van de ziel en de verjaging der booze geesten zijn de noodzakelijke factoren voor de genezing. Daarop berust de geesten- en afgodendienst bij ziektegevallen.

Bij de geestenvereering dienen beelden als mediums, elk met eene afzonderlijke benaming. Van deze afgodsbeelden (adoe) zijn er meer dan honderd bekend. De juiste adoe nu, die in het eene of andere ziektegeval de gezondheid kan teruggeven, moet door den priester gevonden worden met behulp van den hem goedgezinden bela, die door aanhoudend trommelgeluid wordt opgeroepen.

De bela van den priester is het ook, die de verloren geraakte ziel van den lijder, in den vorm van een diertje (soemange) [1] een muurvlieg of worm (die alleen voor den priester zichtbaar is), neerlegt in een naar de zon uitgespreiden doek, welken de priester bij het dakvenster in de hoogte houdt. De priester neemt daarop het diertje uit den doek en wrijft daarmede voorhoofd en schouders van den zieke in, waarop genezing moet volgen.

Bij het vragen van den waren adoe bedient de priester zich van het een of andere toovermiddel. Hij neemt b. v. een flesch, bestrijkt die aan eene zijde met olie en tracht een ei daarop te plaatsen, terwijl hij intusschen de namen van verschillende adoe's noemt. Blijft het ei op de flesch, dan is de laatstgenoemde adoe degene, die genezing kan brengen. (F. Kramer, Der Götzendienst der Niasser. Tijdschr. Bat. Gen. XXXIII bl. 194). De adoe wordt dan volgens voorschrift van den priester gemaakt en daaraan geofferd. Daar men zich voorstelt dat de meeste bechoe's bij voorkeur hun verblijf hebben in verschillende soorten van boomen, verklaart dit waarom elke adoe van eene afzonderlijke houtsoort moet vervaardigd zijn.

[1] Identisch met het Maleische soemangat = ziel, levensgeest.

Daar men zich verder voorstelt dat de geesten, die aangeroepen worden op het oogenblik der vereering, zich in de adoe's bevinden, hebben deze afgodsbeelden na het gebruik hun eigenlijke waarde verloren. Veelal blijft men ze (althans de kleinere) in huis bewaren. Bij het betrekken van een nieuwe woning neemt men ze gewoonlijk niet mede, met uitzondering van die, welke steeds blijvende waarde hebben: de beeldjes der voorvaderen (adoe zatoea) en de Siraha (huisidool).

De offers, ook bij andere gelegenheden dan in ziektegevallen, zijn zeer verschillend en kunnen bestaan uit een ei, een kip, een of meer varkens van verschillende grootte. De adoe ontvangt als eerbewijs eenige veeren van de kip of borstels van het varken, die men op de houten figuur legt, en als spijs voor den geest iets van het hart, van den lever en van de ingewanden van het offerdier. Gewoonlijk worden de adoe's om den mond met wat bloed van het geslachte dier bestreken. Deze spijzen voor de geesten mogen alleen door de priesters worden genuttigd. Het overige wordt gebruikt bij den offermaaltijd, waaraan de verwanten en de priester deelnemen. Wat niet opgegeten wordt, neemt men mede naar huis.

De adoe, die gewoonlijk voor het huis wordt opgesteld en met klapperbladeren is versierd, wordt door een koord van die bladeren met de adoe zatoea in huis verbonden. De afgoden zijn meestal van hout vervaardigd: enkele kleine van kleiaarde en andere van steen, dit laatste bij de voor de huizen van hoofden en aanzienlijken opgestelde, die dikwijls den gestyleerden phallus, ook ruw bewerkte menschenfiguren (soms eenvoudige zuilen met menschelijke aangezichten) voorstellen. Ook zijn de dorpsgoden soms van steen, veelal echter van hout (van den boomvaren) en in den regel eenvoudige palen met ruw bewerkte gezichten. De hierbedoelde afgoden zijn de grootste en bereiken dikwijls een hoogte van 8 voet.

De kleinste adoe's hebben eene lengte van 10 c.M. Meestal stellen de afgodsbeelden menschenfiguren voor, waaronder enkele tweehoofdig zijn. Andere hebben de gedaante van een vogel, een krokodil enz. of soms van half mensch, half krokodil of buffel, zooals bij de troonzetels (osa-osa) der hoofden, waarin zij bij het „owasafeest” worden rondgedragen.

Eigenlijke tempels voor de afgoden bestaan er niet. De priester, volgens wiens voorschrift de adoe's in ziektegevallen worden vervaardigd, bepaalt tevens of zij bij den lijder thuis, in het bosch of aan den oever van een rivier worden opgesteld.

Een klein offer bij ziektegevallen bestaande in een biggetje of in kippen en eieren kost met inbegrip van de belooning van den priester allicht f 3.—.

Grootere offers, bestaande in een of meer varkens, kosten p. m. f 25.—: niet zelden f 50.— en hooger voor de gegoeden en aanzienlijken nl. bij ernstige ziektegevallen en gebruikmaking van de adoe ba'mboemboe (zie hieronder).

Daar aan de bechoe's alle ongelukken, zooals ziekten en epidemieën onder menschen en dieren, misgewas, kinderlooze huwelijken enz. worden toegeschreven, laat het zich ook verklaren, dat de afgoden als mediums bij de geestenvereering tegen alle mogelijke ziektegevallen en andere onheilen, dikwijls ook als voorbehoedmiddel, aangewend worden. Afgoden als beschermende fetisen worden gebruikt b. v. om kinderen tegen den invloed der booze geesten te beveiligen, wanneer zij door de ouders (in noodzakelijke gevallen) alleen in huis worden achtergelaten. Ook verleenen enkele adoe's bescherming tegen koppensnellers of tegen de gevolgen van vervloekingen of tooverijen; o. a. van sommige personen, die voor alles vermogende toovenaars worden aangezien; tegen ziekten, waarvoor men vreest als men heeft deel genomen aan de berechting van een zaak en daarbij is omgekocht geworden door één of beide partijen.

Onder de in dit laatste geval gemaakte adoe's van ruw bewerkte stukken boomstammen, is er één met twee menschelijke aangezichten (één aan het voeteneinde). Zij heeten adoe horö (horö = zonde, misdaad).

Bij epidemieën en aardbevingen offert het geheele dorp. Bij deze gelegenheden worden de maten en gewichten herzien en in orde gebracht aan den oever van een rivier, teneinde Ba'oewa danö, die de aardbeving veroorzaakt, en de bechoe's der maten bij epidemieën gunstig te stemmen, en niet langer vertoornd te doen zijn over de met valsche maten en gewichten gepleegde bedriegerijen. Ieder geeft bij epidemieën een zeker bedrag aan geld. Het geschonkene wordt in de rivier geworpen als een zoenoffer.

Ontstaat bij aardbeving een scheur in den grond, dan worden met dezelfde bedoeling levende varkens, kippen en geld in de opening geworpen. De schrik en hare goede gevolgen duren echter maar kort: spoedig is alles vergeten en gaat men voort elkaar te bedriegen.

Niet alleen in bovengenoemde gevallen worden offeranden gebracht aan de adoe's, doch ook bij andere gelegenheden, zooals bij feesten, doet men dit naast de vereering der adoe zatoea.

Het aantal afgoden in de Niassche woningen is opvallend groot. Daaronder zijn er vele, die reeds bij verschillende ziektegevallen en andere gelegenheden hebben dienst gedaan.

De bewerking is zeer primitief met uitzondering van die, welke de meest blijvende waarde hebben, n. l. ·

a. de adoe zatoea (beeldjes der voorouders) 20—25 c.M. lang, met korte beenen en in eenigszins hurkende houding, met een kroon op het hoofd en sieraden aan oor en hals, zooals bij hoofden en gegoeden, op kunstige wijze uit één stuk hout gesneden. Zij worden aan een lat naast elkaar gebonden. Men onderscheidt mannelijke en vrouwelijke beeldjes. Bij de arme lieden zijn het slechts houten staven met inkervingen voor het gezicht.

b. de Siraha of het huisidool, dat den een of anderen gewoonlijk lang overleden stamvader in zittende houding voorstelt, op gelijke wijze bewerkt als de vorige, doch grooter. De gemiddelde hoogte is 1½ voet.

Andere afgodsbeelden, eveneens menschenfiguren van hout, doch veel primitiever bewerkt, zijn ·

de „adoe bihara" of priestergoden, bestaande uit honderd staafjes (met ruwe gelaatstrekken) van verschillende houtsoorten. Zij worden gemaakt door hen, die priester worden:

de „adoe fangoeroe", pl. m. 1½ meter lange afgodsbeelden, vervaardigd uit afgehouwen klapperstammen met ruwe gelaatstrekken en diep liggende oogkassen, waarin scherven van porselein gelegd. Zij doen dienst bij epidemieen en worden bij den ingang van en in het dorp zelf opgesteld voor de woningen, naast de graan- en varkensmaten, waarvan de bechoe's zich door ziekten wreken op de menschen, over gepleegde vervalschingen;

de „adoe ba'mboeboe", die de grootste offers vereischen en uit een groot aantal afgoden bestaan, vervaardigd van alle houtsoorten, die in den omtrek te vinden zijn. Ten getale van vijftig en meer worden zij opgesteld in en voor de woning, tot op den nok van het dak. Een aantal varkens worden geslacht ter waarde van f 25—f 50. Deze adoe's zijn de laatste toevlucht in ernstige ziektegevallen. Vroeger toen in Noord-Nias het koppensnellen nog vaak plaats vond, werd, als bij deze afgoden geen baat werd gevonden, een kop gesneld om daarmede den boozen geest (dikwijls veroorzaakt Latoere de ziekte) te verbidden zijn slachtoffer los te laten.

Aan de adoe ba'mboemboe wordt ook soms geofferd, wanneer een

huwelijk, ondanks alle door den priester voorgeschreven maatregelen, kinderloos blijft.

Eene afzonderlijke vermelding verdient de vereering der voorouders, die in den eeredienst de belangrijkste plaats inneemt. De adoe zatoea zijn de mediums bij deze vereering. Aan hen worden de offers gebracht, die voor de overledenen bestemd zijn. Dit doet men bij tal van gelegenheden.

Boven zagen wij reeds hoe een spinnetje, mõkõ-mõkõ, na den dood de belichaming is van de ziel, welke noso dõdõ genoemd wordt. Eenigen tijd na het overlijden wordt dit diertje van het graf gehaald en gebracht bij het beeld van den gestorvene, dat reeds spoedig na het overlijden is gemaakt. Het heet dan, dat het spinnetje in dat beeld overgaat en er zich verder in schuil houdt. Alleen van hen, die mannelijke nakomelingen nalaten, wordt zulk een beeld gemaakt.

Het afhalen (fanao) der mõkõ-mõkõ geschiedt met verschillende ceremoniën en is eene feestelijke gebeurtenis, waaraan het geheele dorp deel neemt. Op het graf, dat gereinigd wordt, worden door de naaste betrekkingen de beste kleederen van den overledene en zijne gouden sieraden nedergelegd, en daarbij rijst, vleesch en palmwijn geplaatst, opdat de ziel terstond alles zal vinden, wat zij noodig heeft. Onder het uitstrooien van rijst, noodigt de priester haar uit te voorschijn te komen.

Vertoont zich dan een spinnetje, dat men veronderstelt de mõkõ-mõkõ van den doode te zijn, dan doet men het in een bamboezen kokertje en brengt het bij het beeldje. [1]

De mõkõ-mõkõ treedt dan in het hart van het beeld. Dit is daardoor bezield, het medium geworden, waarmede de Niasser met de ziel van den afgestorvene in voortdurende betrekking staat. Daarna wordt het beeld geplaatst bij de overige adoe zatoea.

Komt in het beeld een scheur, dan is de mõkõ-mõkõ daaruit verdwenen. Een nieuw beeld wordt gemaakt en het spinnetje opnieuw van het graf gehaald.

De adoe zatoea zijn in het gemeenschappelijk bezit van enkele families, die dezelfde afstamming hebben. Elke familie, die ze noodig heeft, haalt ze in huis tot eene andere ze weer behoeft.

Van de voorvaderen verwacht men alle heil. Daarom onderneemt de Niasser niets, voor hij het aan de adoe zatoea heeft medegedeeld.

[1] Zie voor verdere bijzonderheden Sundermann bl. 57. Chatelin bl 146 e. v.

In alle gebeurtenissen zoowel van blijden als droeven aard worden zij gekend. Kleine offers b.v. voor het ondernemen van eene reis en ook na terugkeer, kunnen door het familiehoofd zelf gebracht worden. Anders geschiedt dit door de priesters. Is men nalatig den adoe zatoea de noodige eer te bewijzen, dan wreken zij zich en straffen de schuldigen met ziekten, misgewas en andere rampen. Helpen deze bezoekingen niet, gaat men voort de voorouders te verwaarloozen, dan verlaten de zielen hunne verblijfplaatsen in de beelden en alle welvaart is uit het huis geweken. De adoe zatoea te verlaten beteekent dan ook een sprong tot het verderf.

Uit dit alles blijkt de groote macht van de vooroudervereering. Zij is het voornaamste bezwaar tegen een krachtiger uitbreiding van het Christendom, door de sedert 1865 op het eiland werkzame Rijnsche Zending. Eerst in de laatste tien jaren heeft de zending belangrijke vorderingen gemaakt. Haar arbeidsveld bepaalt zich tot het Noordelijk deel van het eiland, meer bepaald Centraal-Nias, waar op eene bevolking van naar schatting ± 100.000 zielen bedragende, ruim 10.000 Christenen voorkomen (zie het hoofdstuk over de Zending). Het aantal geislamiseerde Niassers aan de kusten van dat deel van het eiland, waar zich de z.g. Maleische nederzettingen bevinden, is niet beduidend. Het grootste deel der Mohammedanen wordt gevormd door de afstammelingen van de vroeger zich hier gevestigd hebbende Maleiers en Atjehers. De Mohammedaansche bevolking zal, naar schatting, niet meer bedragen dan 3000 zielen.

Het bovenmedegedeelde heeft hoofdzakelijk betrekking op de godsdienstige begrippen van de bevolking van het Noordelijk deel van het eiland. In hoofdtrekken komen die der Zuid-Niassers daarmede overeen.

Ook bij de Zuid-Niassers treedt de vereering der zielen van de afgestorvenen op den voorgrond. Echter bepaalt die vereering zich hoofdzakelijk tot de eigen ouders, waarvan eveneens beelden (hier adoe noewoe genoemd), op kunstige wijze, uit hout gesneden worden.

Aan de ziel kent men een drieledig karakter toe, naar gelang zij vereenzelvigd wordt met schaduw bij zonlicht (d. i. de goede geest, die na den dood in het beeld van den gestorvene gaat), bij het schijnsel van vuur of licht (d. i. de geest, die de beenderen van het lijk bij elkaar houdt) en ten slotte met de schaduw, die op het water valt (een booze geest, die de beenderen van het lijk weer uit elkaar werpt). Zie Thomas, Drei Jahre in Süd-Nias, bl. 11.

De priesterlijke waardigheid, die zoowel door mannen als door vrouwen kan bekleed worden, is, evenals in Noord-Nias, niet erfelijk. Naast deze gewone priesters, kent men in Zuid-Nias nog erfelijke priestervorsten „bõrõ nadoe" geheeten, die tot den hoogsten stand behooren, daar zij uit de oudste adellijke geslachten voortkomen.

Onder bõrõ nadoe verstaat men eigenlijk de „oorsprong" der adoe's d. i. het beeld van den stamvader en van de stammoeder, aan welke eene groote vereering van den kant van alle leden van elken stam of de onderstammen (waarin zich de oorspronkelijke stam verdeeld heeft), te beurt valt. Zoo hebben de vier onderstammen der Ono Moena Mõlõ twee bõrõ nadoe's: de eene gevestigd in het dorp Hili Amaigila (nabij Hili Simaetanõ), de andere in het dorp Ono Hõndrõ. Zij zijn hoofden in hun eigen dorpen en staan in hoog aanzien bij hoofden en bevolking.

Voor het algemeen welzijn van den stam hebben zij zich van onderscheidene zaken te onthouden. Alle zeven jaren bezoeken de priestervorsten de onderscheidene dorpen in hun gebied, waarbij zij van de bewoners geschenken ontvangen. Deze priestervorsten zijn ook belast met de verzorging van een heiligen „fosiboom". Aan de vruchten van den „fosiboom" wordt eene zekere wonderkracht toegeschreven. Algemeen gelooft men dat de varkens, die deze vruchten in hun voeder krijgen vet worden. (Zie ook Chatelin, bl. 113). Bij het bovengenoemde dorp Ono Hõndrõ staat zulk een fosiboom, die door Lowalangi zelf geplant is. Aan dien boom is ook het lot van den stam der Ono maena Mõlõ verbonden. Elke veertien jaren wordt bij den „bõrõ wosi" een groot feest gevierd, waaraan alle leden van den stam deelnemen. Door de bõrõ nadoe's worden offers gebracht bij groote beelden. Elke onderstam n.l. vervaardigt een kolossaal beeld, een tijger, waarop een menschenfiguur staat. Aan deze beelden wordt door de bõrõ nadoe's geofferd en daarna worden zij als losprijs voor de zielen der menschen van eene steilte in een rivier geworpen. (Thomas, bl. 10).

Ook de andere hoofdstammen van Zuid-Nias: Ono Laloe en Ono Mazingõ of Mado Doeha hebben bõrõ nadoe's.

In Centraal-Nias staat een heilige fosiboom bij het dorp Holi in het achterland van Sogae adoe aan de Oostkust (in het stroomgebied van de Idanõ Gawõ). Daar vond een offering plaats in Januari 1905, toen een drietal zendelingen voor het eerst die streek bezochten. Van een hunner vernam ik, dat daar door de bevolking ± 70 varkens en ± 150 kippen bij dien boom waren geofferd, die zelf

met een koord van palmbladeren met den tegenover gestelden oever was verbonden. Men had den boom tot een zekere hoogte versierd met palmbladeren, terwijl onderaan een groot afgodsbeeld (ruw bewerkt met een menschelijk aangezicht) gesteld was. Blijkbaar vond hier een op bepaalde tijden terugkeerend offerfeest plaats.

In nauw verband tot den godsdienst hebben wij nog te bespreken: *a.* het gebruik van amuletten (hazima) als uitvloeisel van het fetisisme. Zij bestaan evenals elders uit de meest uiteenloopende zaken, als stukjes metaal, bepaalde steenen, waaronder de donderkeil (waarmede men de wolken bezweert), versteende vruchten, wortelen, de bast van zekere planten, welke laatste veel als een koord om den hals wordt gedragen: voorts tanden, waaronder vooral van den krokodil. Deze amuletten en toovermiddelen draagt men in een bamboezen kokertje aan een koord om den hals, of zijn bevestigd (zooals o. m. de tanden van krokodil en haai), boven aan de scheede van het zwaard. Een enkele maal ziet men ook tijgertanden, die van Sumatra afkomstig zijn (zie ook hoofdstuk Wapens).

De lieden van den Maroestam op de Nako-eilanden staan als groote toovenaars bekend. Hunne toovermiddelen, (bekend onder den naam van elemoe), eveneens bestaande uit de bovengenoemde zaken, zijn zeer gewild en men meent, dat zij door de daarover uitgesproken bezweringen, bovennatuurlijke kracht bezitten. Enkele maken den drager onkwetsbaar in den strijd, en zijne wapens doeltreffend; andere kunnen regen en wind verwekken; weer andere veroorzaken allerlei onheil, wanneer men het juiste middel op de woning van zijn vijand werpt.

De prijzen der amuletten en toovermiddelen bedragen f 0.25—f 15.— en meer. Vele hazima's bestaan uit koranspreuken op reepjes papier, die afkomstig van de Maleiers aan de kusten, en voor minstens f 0.25 het stuk verkrijgbaar zijn.

Veelal is aan de amuletten, vooral aan die waaraan eene groote kracht wordt toegekend, de eene of andere legende verbonden. O. a. aan enkele koperen armbanden (vermoedelijk van buitenlandsche bewerking). De daarop toepasselijke legende luidt, dat zij oorspronkelijk den wilden varkens tot talisman hebben gediend, ze zijn deze nl. door de boomgeesten (bela's), aan wie al het wild der bosschen toebehoort, als talisman in den bek gestopt. [1]

[1] Zie ook Int. Archiv fur Ethnogr. Band XVIII, Heft III en Thomas. De jacht op het eiland Nias Tijdschr Bat Gen XXVI bl 284

Tot de belangrijke beschermende fetisen behooren ook menschenschedels. (zie t.a.p. onder „koppensnellen").

b. Het geloof aan goede en kwade dagen, waarop acht wordt gegeven bij elke onderneming van eenig belang, waarvoor veelal bepaalde gunstige dagen van de maand bestaan. Voor de verschillende streken zijn de gunstige en ongunstige dagen niet dezelfde.

c. De kunst om de toekomst te voorspellen uit zekere (voor) teekens, waaruit men de gezindheid der geesten, in het algemeen de onthullingen uit de geestenwereld, leert kennen.

Tot die voorteekenen behooren in de eerste plaats droomen, waarop vooral acht wordt geslagen bij verlovingen, bij de keuze van een stuk grond voor huisbouw, of voor den aanleg van een rijstveld enz.

Sommige droomen zijn eenvoudig te verklaren. Voor de verklaring van raadselachtige droomen wordt een priester of toovenaar geroepen.

Heeft men geen droom gehad waar die verwacht werd, dan is dit gewoonlijk een gunstig teeken.

Andere voorspellingen vinden door priesters plaats uit de lijnen van het hart en de ingewanden van een geslacht varken, zoo b.v. wanneer men in Zuid-Nias ten strijde trekt of uit koppensnellen gaat.

Zijn de lijnen ongunstig dan wordt de onderneming uitgesteld. Dit „raadplegen van het hart"(tahõ dõdõ) vindt ook plaats om het lot der jonge vrouw te voorspellen na het huwelijk (zie t.a.p.).

Ook wordt wel eens b.v. op het nafeest van het Owasafeest, door een of ander hoofd gegeven, het hart van een geslacht varken, met zout in bladeren gewikkeld, aan de adoe zatoea gehangen. Is bij opening over een jaar het hart niet door wormen aangetast, dan is dit een gunstig teeken en een blijk van het welgevallen der voorouders met het gegeven feest. Wormen in het hart, beduiden dat geen voorspoed te verwachten is. Door offers aan de adoe zatoea kan evenwel het komende onheil bezworen worden. (Kramer bl. 486). Tot de onthullingen uit de geestenwereld zijn nog te rekenen de godsoordeelen (zie onder „Rechtspraak").

Een ander uitvloeisel van den eeredienst is het nakomen van verschillende verbodsbepalingen, welke bij tal van gelegenheden voorgeschreven zijn. In de gebruiken vindt men voor verschillende streken afwijkingen.

Zij worden met „amonita" (d.i. hetgeen men te mijden heeft) of met „alacha" (d.i. verboden) aangeduid. Er zijn zaken die altijd als ongeoorloofd worden beschouwd, waartoe behoort het niet mogen noemen van sommige personen, in de eerste plaats zijn eigen naam.

Bij de gebruiken bij den huis- en landbouw, bij geboorte, verloving, huwelijk en sterfgevallen hadden wij reeds gelegenheid op verschillende amonita's te wijzen.

Ook bij andere gebeurtenissen van eenig belang worden zij in acht genomen, zoo b.v. wanneer een kip kuikens heeft uitgebroed of een varken jongen heeft geworpen. Gedurende de eerste vier dagen is het dan niet wenschelijk zout en peper in het eten te gebruiken, hetgeen voor de jonge beesten blindheid zou ten gevolge hebben.

Degene, die het moedervarken weer voor het eerst na de gebeurtenis het voer bereid, mag gedurende denzelfden tijd niets eten dat gebraden is. Ook mag hij geen vuur aanvatten, daar dit alles nadeelige gevolgen voor de jonge varkens tengevolge heeft. (Lett, Im Dienst des Evangeliums, bl. 56).

In het algemeen geldt de regel, dat hoe gewichtiger de aangelegenheid is, hoe meer verbodsbepalingen men in acht heeft te nemen.

Ook raadpleegt men vogels om zekere voorteekenen af te leiden. Een kleine vogel waarschuwt bijv. op het oorlogspad voor een naderend gevaar (zie onder „Oorlogvoering").

XI. Inlandsch Bestuur; standen.

Zooals wij reeds opmerkten, zijn de leden van eenzelfden stam niet steeds in dezelfde landstreek gevestigd, doch wonen groepen van verschillende stammen over het geheele eiland verspreid; in de Zuidelijke streken van het eiland echter bewonen verscheidene stammen nog hun oorspronkelijk grondgebied; in Noord-Nias geldt dit slechts voor enkele streken, zooals de Moro'o-streek. Veelal vindt men in de Noordelijke helft van het eiland in een dorp (banoea) naast den oorspronkelijken stam nog lieden van een of meer andere stammen. Meestal zijn de laatsten in de minderheid; zij volgen dan het hoofd van den oorspronkelijken stam, die in den regel een overwegenden invloed heeft.[1]

[1] In enkele gedeelten van de Oostkust van Midden-Nias, waar eene bevolking woont, die derwaarts trok wegens de vroegere roof- en moordtochten in de binnenlanden, is een landstreek dikwijls bewoond door meerdere stammen, die gelijk in aantal en invloed naast elkaar in een dorp wonen en dan elk onder een eigen hoofd staan. Buiten de genoemde streken treft men dezen toestand van gelijkheid weinig aan, b.v. nog te Hili Lowalangi (± 3 uren ten Z. van Lõlõwaoe) n.l. vóór den brand in 1905. Bij den wederopbouw hebben de beide stammen, die eerst elk onder een eigen hoofd zich vereenigd hadden, een eigen nederzetting betrokken.

De dorpen vormen elk eene afzonderlijke republiek en hebben een veelhoofdig bestuur. De regeeringsvorm is oorspronkelijk zuiver patriarchaal.

Een uitvloeisel hiervan is, dat de hoofden door hunne onderhoorigen met "ama" d. i. vader, en door de jongeren met "toea" worden aangesproken. Eveneens noemen de neven hunne ooms (van vaderszijde) "ama". Sprekende van zijn oudsten oom zegt de Niasser "amagoe sia = mijn anderen vader: van den jongsten oom "amagoe siahi" en van de andere ooms "amagoe taloe" (= middelste). Deze onderscheidingen hangen samen met het, in de patriarchale familieverordeningen, op den voorgrond tredende recht van eerstgeboorte. Tengevolge hiervan gaat de waardigheid van den vader gewoonlijk over op den oudsten zoon, die daartoe den laatsten ademtocht van zijn vader opvangt. Als familiehoofd heeft hij na het overlijden van zijn vader een zeker gezag over zijn jongere broeders, over de broederszonen en hunne gezinnen, die zooveel mogelijk — voor zoover de ruimte dit toelaat — ook hetzelfde huis bewonen. Hij komt voor de belangen der familie op, verleent zijne tusschenkomst bij voorkomende geschillen enz. Deze familiehoofden vormen de oudsten van het dorp (satoea), die door de dorps- en stamhoofden in belangrijke gevallen geraadpleegd moeten worden. In den raad der oudsten hebben ook zitting de bloedverwanten der hoofden en zij, die als aanzienlijk te boek staan. Geldt het zeer belangrijke besluiten voor het dorp of de geheele õri (= vereeniging van dorpen van dezelfde afstamming in Noord-Nias: in Zuid-Nias kent men daarvoor de benaming õrõroesa), dan hebben alle mannelijke inwoners recht hun stem uit te brengen en is het gewoonlijk alleen een vereischte, dat men gehuwd is, daar men anders niet voor vol wordt aangemerkt. Op deze volksvergaderingen gaat het dikwijls onstuimig toe en geraken de sprekers tegenover elkaar licht in vuur. Tot bloed-

Als regel kan men dus op Nias aannemen, dat de niet-leden van den oorspronkelijken stam van het dorp in aantal en invloed steeds verreweg in de minderheid zijn.

Deze lieden zijn dan in het dorp gekomen als vrije vluchtelingen, weggeloopen slaven of als geroofde vrije lieden, die tot slavernij gebracht werden, doch later om de een of andere reden de vrijheid herkregen en met hunne afstammelingen in het dorp bleven.

Ook hebben wederzijdsche huwelijken in verband met de exogamie, verhuizing van het gebied van den eenen stam naar dat van den anderen bevorderd. Met de bruid toch kwamen meermalen haar ongehuwde broeders zich vrijwillig in het dorp van den man vestigen.

vergieten komt het echter niet. Onder de Niassers worden soms goede redenaars aangetroffen: de zucht tot lange betoogen en uitweidingen is het volk eigen.

De hoofdenvergaderingen vinden in de osali plaats, zeer dikwijls ook in de open lucht voor de woning van het hoofd, waar voor de hoofden — in Zuid-Nias vrij algemeen — steenen zetels aanwezig zijn.

Zooals reeds uit het bovenstaande kan blijken, onderscheidt men familie-, dorps- en stamhoofden. In een kampong van eenige beteekenis vinden wij meerdere familiehoofden, ieder aan het hoofd staande van zijn familie, welke veelal bestaat uit meerdere gezinnen. Deze hoofden zijn belast met de huishoudelijke regeling der belangen hunner families. De eerste in rang onder deze" satoea" is het dorpshoofd, de sanoehe ba mbanoea", eene waardigheid, die in den regel verbonden is aan de oudste familie van het dorp. Hij wordt bijgestaan door enkele mindere hoofden als tambalina, fahandrona en sidõfa. Veelal is eene erkenning der bevolking noodig om als hoofd en opvolger te kunnen optreden. De waardigheid verkrijgt gewoonlijk de oudste zoon; dikwijls zelfs reeds tijdens het leven van den vader bij zwakte of hoogen ouderdom van laatstgenoemde. Is de oudste zoon niet bekwaam, dan gaat de waardigheid — met goedkeuring der bevolking — gewoonlijk over op een broeder van den aftredenden titularis.

Boven het dorpshoofd staat het õri- of stamhoofd. Hij wordt toehe nõri, hõgõ nõri of sanoehe ba nõri genoemd, eene waardigheid, die als regel verbonden is aan het oudste dorp (de moederkampong). Het õrihoofd wordt terzijde gestaan door mindere hoofden als tambalina ba nõri, fahandrona ba nõri enz. Het stamhoofd is tevens hoofd in zijn eigen dorp. Al de genoemde waardigheden zijn erfelijk. De rangen worden vooral onderscheiden bij de verdeeling der eerestukken van de op feesten geslachte varkens.

In gewichtige aangelegenheden o. a. belangrijke rechtszaken nemen alle hoofden van de õri kennis. Is het õrihoofd een flinke persoonlijkheid, iemand (waar het dikwijls vooral op aankomt) van vermogen, dan heeft hij ook een grooten invloed in de aangelegenheden der õri. Gewoonlijk ziet men dat alleen rijke hoofden invloed hebben op hunne onderhoorigen.

Het meerendeel der hoofden heeft, althans in Noord-Nias, geen gezag over hunne onderhoorigen: eene omstandigheid die dikwijls moeilijkheden geeft voor het bestuur, o. a. bij den aanleg van wegen, het opbrengen van misdadigers enz. Een en ander is haast niet uit te

voeren zonder de hulp van het corps gewapende politiedienaren op het eiland, dat daardoor voor het bestuurswerk van zeer veel belang is. Verscheidene hoofden voeren den titel van baloegoe, een titel, die alleen in Noord-Nias bekend is. Algemeen heeten de hoofden in Noord-Nias salawa.

Meer nog dan in het Noorden des eilands is elk dorp in Zuid-Nias een op zich zelf staande republiek, welke despotisch wordt bestuurd door hoofden, die sioeloe genoemd worden, (de z.g. adellijken). In den sioeloestand worden rangen onderscheiden, die bepaald worden door de volgorde van het laatste verplichte feest. Om n.l. als regeerend sioeloe te kunnen optreden, dient men eenige feesten te geven. Het aantal sioeloe's in eene groote negorij bedraagt soms vijftien en meer. De eerste sioeloe is het opperhoofd of de „Salahe banoea” d. w. z drager der negorij. Meermalen komt het in het Zuiden voor, dat een minder in rang zijnde sioeloe door sluwheid en rijkdom meer gevreesd is en meer invloed heeft dan het eigenlijke opperhoofd. De sioeloe's vormen den eersten stand: dan heeft men den stand der „sato” (de vrijen) waarin weer enkele onderscheidingen zijn te maken. Behalve de gewone vrije lieden, die noch door rijkdom, noch door dapperheid of sluwheid boven anderen uitsteken, heeft men als degenen, die zeer in aanzien staan:

1. De si'ila (= wetende), een soort raadsman of eerste minister van het opperhoofd, dat hem kiest onder de welgestelde lieden der negorij. De si'ila in verscheidene negorijen kan zich in gebroken Maleisch met het bestuur verstaan. Eenige kennis van die taal schijnt eene aanbeveling te zijn voor de keuze.

2. de bohalima of voorvechters, die met den si'ila de notabelen van het dorp uitmaken. Zij zijn de eersten onder de „samoei” (dapperen), die eveneens in aanzien staan en als onderscheidingsteeken voor het dooden van een vijand of het snellen van een kop den kalaboeboe mogen dragen, een halsring van kunstig maaksel (reeds beschreven onder „Kleeding en sieraden”). De samoei met de bohalima's vormen de kern van de strijdmacht der negorij.

3. De harakana (in Noord-Nias sawoejoe), d. w. z. de slaven en pandelingen.

De priesters vormen op Nias geen afzonderlijken stand of eene bevoorrechte klasse, met uitzondering van de bŏrŏnadoe's, erfelijke priestervorsten in het Zuiden des eilands, die tot de oudste adellijke geslachten behooren en in hoog aanzien staan bij hoofden en bevolking. (Zie onder „Godsdienst”).

Ook in Noord-Nias kan men drie standen onderscheiden n.l. hoofden, vrijen en slaven. Tot den hoofdenstand behooren ook de baloegoe's. Den titel van baloegoe hebben niet alleen vele eigenlijke hoofden, doch hij kan ook verkregen worden door iederen gegoeden Niasser, na het geven van een daarvoor benoodigd feest. Ten einde beter aan hun eerzucht te kunnen voldoen, trachten zulke lieden vooraf gezagvoerenden te worden, door met enkele aanhangers of verwanten een afzonderlijk dorp te stichten. Daardoor ook behoort de baloegoe-titel veelal aan personen, die gezag voeren, zij het ook dikwijls over een paar families. Het vorenstaande verklaart tevens het ontstaan van een groot aantal kleine dorpen in Noord-Nias, zeer vele met slechts enkele huizen. De neiging om zich af te scheiden en zich onder een ander hoofd te stellen, is hier een veel voorkomend verschijnsel.

De inkomsten der hoofden bestaan uit een deel der wegens misdrijf opgelegde boeten, eene belooning voor de beslissing in civiele zaken en een aandeel in den bruidschat, die gewoonlijk door hen onder rechthebbenden wordt verdeeld. Andere inkomsten worden nog verkregen uit de retributies, voldaan door hen, die van een anderen stam afkomstig, met toestemming van het hoofd van het dorp gronden bebouwen.

XII. Rechtspleging.

Reeds in het geographisch overzicht werd melding gemaakt van een verdeeling van het eiland in het z.g. rapatgebied, omvattende eene smalle en omstreeks 16 K.M. lange kuststrook ten Noorden en ten Zuiden van Goenoeng Sitoli, waar recht wordt gesproken volgens het Sumatra-reglement (Staatsbl. 1874 n°. 94b) en een gebied daarbuiten, waar de adatrechtspraak van toepassing is, onder de leiding der besturende ambtenaren.

In dit buiten-rapatgebied bepaalt onze bemoeienis met de rechtspraak zich nog tot de Noordelijke helft van het eiland. In de andere streken is de rechtspleging nog geheel in de handen der hoofden, die met het recht, hoewel dit volgens de adat vrij nauwkeurig is geregeld, willekeurig omspringen.

De corruptie der hoofden is een zeer gewoon verschijnsel. Gewoonlijk wint de partij, die het meest de handen der hoofden gevuld heeft. Behooren partijen tot twee öri's of stammen, dan gaat de rechtsverkrachting gewoonlijk moeilijker, daar de hoofden over en

weer goed voor de belangen hunner stamgenooten weten op te komen.

De rechtspraak berust geheel op het klachtdelict. De vervolging van misdrijven, die beschouwd worden als gepleegd tegen het individu of de familie en niet tegen het algemeen, geschiedt als regel niet van overheidswege.

Vóór het rechtsgeding aanvangt, wordt een onderpand gegeven als waarborg, dat partijen zich aan de uitspraak zullen onderwerpen, wat evenwel dikwijls toch niet goedschiks gebeurt. Voorts wordt nog een zeker bedrag bepaald als voorschot op de gerechtskosten ten behoeve van de zitting nemende hoofden. Dezen ontvangen ook een deel der wegens misdrijf opgelegde boeten.

De bloedwraak speelt nog een voorname rol. De Niassche adat kent slechts twee soorten van straffen: doodstraf en boete. Elke beleediging, ook dikwijls eene, die naar onze westersche begrippen er geene is, eischt straf, d. w. z. geld, vee of bloed.

Het laatste in of buiten den stam wordt geeischt op moord, ontucht en overspel. Ook is schaking eene groote beleediging, de familie van het meisje aangedaan, welke volgens de adat alleen met het bloed van den bedrijver kan worden uitgewischt, ook wanneer de vader zijne dochter genade schenkt en haar zelf niet doodt. Is bij misdrijven de dader uit een anderen stam, dan keert de bloedwraak zich niet alleen tot den misdadiger, maar dikwijls tot zijn dorp of stam. Dit was vroeger dikwijls een aanleiding tot oorlog, daar de uitlevering van den bedrijver of de betaling van het geeischte weergeld door de andere partij veelal werd geweigerd.

Het wraakrecht kan in vele gevallen afgekocht worden door de betaling van eene zekere som gelds, bestaande uit den z.g. bloedprijs of een weergeld (hōli) voor de familie en eene boete voor de hoofden, die aan de berechting van de zaak hebben deelgenomen.

De doodstraf komt veelal voor als subsidiaire straf bij niet betaling. Wordt binnen zekeren tijd van het wraakrecht (in geval van moord, ontucht of overspel) geen gebruik gemaakt, dan wordt, wanneer de zaak voor de hoofden komt, veelal eene geldboete opgelegd, varieerende van f 100—f 150. De beleediging, een hoofd aangedaan in geval van overspel, ontucht of schaking, laat zich echter als regel in geen geval met eene boete afkoopen. De schande tegenover stamgenooten brengt hem er dikwijls toe, beide delinquenten te dooden. In dit opzicht is door den invloed van bestuur en zending reeds veel ten goede veranderd.

Ook op Nias geldt het beginsel, dat de een of andere beleediging

door iemand van lageren stand eene grootere schande is, en dus zwaardere straf eischt dan omgekeerd. De moord op een hoofd eischt onherroepelijk de doodstraf voor een lager in rang staande: ook zijn gezin deelt in zijn lot of vervalt tot slavernij. Mindere schande veroorzaakt de moord van een ondergeschikt persoon: zij verdwijnt dikwijls met de betaling van de kosten van het doodenfeest.

Het wraakrecht is volgens de adat onbeperkt toegelaten bij ontucht, overspel, schaking en ook bij diefstal op heeterdaad ontdekt. Bij de eerstgenoemde misdrijven mag de beleedigde echtgenoot beide schuldigen op de plaats van het misdrijf dooden. Het wraakrecht is eveneens onbeperkt bij diefstal van goud en varkens. De dief wordt ook niet zelden in het blok vastgelegd, tot hij door de zijnen wordt losgekocht of aan den eisch der benadeelde partij is voldaan.

De doodstraf (niet als subsidiaire straf) vindt gewoonlijk ook toepassing bij staatsmisdrijven, zooals spionnage in den oorlog, het in brand steken van een kampong of poging daartoe, het dooden van een hoofd, en het verlaten in Zuid-Nias van eene negorij om zich in een ander dorp te vestigen, hetgeen daar als landverraad wordt beschouwd.

De vermogensstraffen zijn verreweg de meest voorkomende: bij diefstal, komt het opleggen van eene boete of vergoeding van de dubbele waarde van het gestolene, dikwijls voor.

In verscheidene gevallen bepaalt de bestolene er zich toe — wanneer het betreft een diefstal van geringe waarde — eene waarschuwing te richten tot den dader om bij herhaling hem aan te klagen. Dan is de oplegging van eene boete tot f 120.—, subsidiair de doodstraf, voor kleine diefstallen geen zeldzaamheid. In al deze gevallen wordt als boete een zekere som gelds bepaald, zoodanig, dat de benadeelde partij daaruit hare schadevergoeding ontvangt en voor de hoofden een zeker deel als honorarium kan worden uitgekeerd.

Tot de vrijheidsstraffen behoort slavernij als subsidiaire straf. Ook verminkende straffen zijn niet onbekend. Op eene tourneé in het stroomgebied van de Mola in Mei 1905 kwam te Sindröndrö een man van het nabij gelegen Ono Dohalawa zich bij mij beklagen, dat men hem wegens onbehoorlijke handelingen met eene vrouw de armen gebroken had.

Is de dader van een misdrijf onbekend of gevlucht, dan wordt hij vervloekt door een priester of hoofd, en is het gebruikelijk hierbij, althans bij zware vervloekingen, een hond levend te verbranden als een symboliseering van het lot, dat men over den

onbekenden of gevluchten dader inroept. De doodstraf wordt ten uitvoer gelegd veelal door verdrinking. Tijdens mijn verblijf op het eiland werd mij een geval van verdrinking van eene overspelige vrouw en haren medeplichtige gerapporteerd uit het toen nog niet bezochte achterland van Bio'oeti, aan den bovenloop der Idanõ Gawõ. Men had de delinquenten aan elkaar vastgebonden in de houding van de coitus.

Eene andere wijze van ter doodbrenging wegens overspel bestaat hierin, dat de schuldigen in staande houding tegenover elkaar worden geplaatst in een kuil. zoodat alleen de hoofden uitsteken, waarop men de delinquenten in den rug met een lans doorboort. Ook laat men de veroordeelden in de bovenbedoelde houding wel eens doodhongeren.

Het spreekt wel van zelf, dat deze straffen niet meer voorkomen, waar ons gezag voor goed is gevestigd (de Noordelijke helft van het eiland).

De leer van het bewijs is, evenals bij andere volken van den Archipel in het crimineel- en civielrecht dezelfde, daar elke veroordeeling zich oplost in het betalen van eene vergoeding of eene schuld (zie ook Wilken „Het strafrecht bij de volken van het Mal. ras" Bijdr. Kon. Inst., feestnummer, 1883 bl. 127).

Aan bekentenis zonder meer, in de meeste gevallen ook enkel aan onze „vermoedens" of „aanwijzingen", wordt volledige bewijskracht toegekend.

Het getuigenbewijs vindt als regel zonder beëediging der verklaringen plaats. Dronkenschap geldt als verzachtende omstandigheid. Meineed wordt, voorzoover bekend, gewoonlijk niet vervolgd of gestraft. Over het algemeen ziet ook de Niasser niet op tegen een meineed. De eedsaflegging bestaat in het uitspreken van eene verwensching over zich zelf, waarbij de zwerende persoon zijn gezegde zinnebeeldig voorstelt door de eene of andere handeling: zoo is het slachten van een jong varken, het uittrekken van het zwaard, terwijl men een eedsformulier bezigt, een symboliseering van het lot, dat men over zich zelf inroept, indien men onwaarheid spreekt.

Dikwijls zweert men ook bij de adoe zatoea, door de verwensching over zichzelf uit te spreken, dat de voorvaderen ingeval van meineed, of de zwerende niet zal doen, wat beloofd is (zooals bij verzoeningen, bij eene verbintenis enz.) hem moge „vernietigen", „den hals omdraaien" enz.

Ook is de solidariteitseed bekend, waaraan de geheele familie deelneemt, zooals o. a. plaats vindt bij verzoeningen.

In twijfelachtige gevallen bedient men zich van godsoordeelen, waarin men de uitspraken van de hoogere machten ziet; verschillende middelen zijn daarvoor in gebruik o. a. wapens. Het godsgericht heet fatoeo niha; mij werd daarvan het volgende voorbeeld medegedeeld. Vermoedt men, dat een hoofd door iemand ziek gemaakt of betooverd is, dan tracht een priester, die daarover geraadpleegd wordt, den dader uit te vinden door gebruikmaking van een geheim toovermiddel. Wordt iemand als de dader genoemd, doch ontkent hij schuldig te zijn aan het hem ten laste gelegde, dan moet het tweegevecht uitmaken of de door den priester genoemde persoon al of niet schuldig is. Wordt de van het misdrijf verdachte persoon in het gevecht gedood, dan heeft het opperwezen "Lowalangi" hem gestraft. Valt de andere partij, dan heeft de overwinnaar zich van alle verdenking gezuiverd.

Behalve het godsgericht door wapens, kent men nog andere zooals de waterproef. Hierbij duwt, naar de voorstelling van het volk, de halfgod Toeha Zangarŏfa den schuldige, na de onderdompeling naar boven. Voordat de proef begint, wordt aan dien watergod een kip ten offer gebracht. Het is geoorloofd bij deze proef plaatsvervangers te stellen. Een ander godsoordeel vindt plaats op den openbaren weg, waar de verdachte personen zich in een kring scharen. In het midden daarvan wordt een kip den hals afgeslagen. Hij, tegen wiens beenen de kip opspringt, is dan de schuldige. Soms wordt ook een schotel met asch gevuld. Daarin legt men een zeker gewicht aan goud met peper en gepunte houtjes van klapperblad. In die massa moet de verdachte het goud met den mond zoeken. Vindt hij het, dan blijkt daaruit zijn onschuld. (Zie hiervoor Chatelin, Godsdienst en Bijgeloof der Niassers. Tijdschr. Bat. Gen. XXVI bl. 127).

XIII. Grondbezit.

Als regel geldt, dat de woeste grond, bij een dorp behoorende, het eigendom is van den oorspronkelijken stam van het dorp.

Reeds onder het hoofdstuk "Bestuur" zagen wij, dat de lieden van een anderen stam afkomstig, ook wanneer zij in het dorp woonachtig zijn, eene kleine pachtsom te betalen hebben aan het hoofd, als de vertegenwoordiger van het dorp, voor voortdurend gebruik van den grond als b.v. bij den aanleg van sawahs. Bij aanleg van klapperaanplantingen wordt gewoonlijk de waarde van den grond voldaan.

Ontginning schept eigendomsrechten, die niet verloren gaan, zoolang er sporen van bewerking zichtbaar zijn: die rechten gaan op de erfgenamen over. De bebouwde gronden, met uitzondering van de klapperboomen, worden na den dood van den bezitter, gewoonlijk niet verdeeld. De gronden nabij een dorp behooren op die wijze gemeenschappelijk aan verschillende families. Verpanden aan lieden van een anderen stam is toegelaten, vervreemden echter niet

Elk lid van een dorp mag naar welgevallen op boschterrein, tot het gebied van den stam behoorende, ladangs aanleggen of boschprodukten verzamelen. De bezitsvorm van den bebouwden grond is individueel of communaal. Kwesties over grondbezit komen op Nias herhaaldelijk voor. De reden hiervan is, dat na de verbeterde toestanden in de Noordelijke helft van het eiland velen, die vroeger een goed heenkomen zochten voor de roof-en moordbenden, sedert terugkeeren naar hunne oude woonplaatsen, en hun grond, dikwijs door anderen in gebruik genomen, terugvorderen.

XIV. Slavernij en pandelingschap.

De ontwikkelingsgeschiedenis van het eiland leert, dat deze instelling de oorzaak is geweest van vele rampen, niet weinig bevorderd door de kwade praktijken en misdadige bemoeiingen van de vreemdelingen, vooral Atjehers en Maleiers.

Deze lieden, niet veel meer dan een troep avonturiers van den overwal, vestigden zich een paar eeuwen geleden op verschillende punten aan de kusten van Noord-Nias. Hunne kampongs waren, zooals ook thans, gelegen van Ono Limboe aan de Oostkust tot Nako en Siromboe aan de Westkust. Van deze nederzettingen bezochten zij wel eens Zuid-Nias met hunne prauwen, doch zij hebben het nimmer gewaagd daar zich te vestigen of hunne praktijken in toepassing te brengen. Steeds hebben zij, tot nog kort geleden, een zeer ongunstigen invloed uitgeoefend op de bevolking van Noord-Nias. Zij dreven met haar handel, doch waren vooral de opkoopers van slaven, die voor Atjeh bestemd werden, om daar in de pepertuinen der Westkust te werken.

Zelve was de oorspronkelijke bevolking onderling steeds in strijd gewikkeld door voortdurende veeten, en beijverde men zich elkaar in den oorlog of op rooftochten tot slavernij te brengen, om de gemaakte gevangenen aan de vreemdelingen te kunnen verkoopen. Hiervan maakten de laatsten dan ook een ruim gebruik en trachtten zij hun bedrijf zoo winstgevend mogelijk te doen zijn, door zich te

bemocien met de aangelegenheden der bevolking, twist en tweedracht te bevorderen tusschen de Niassche negorijen en deze tegen elkaar op te stoken.

In kleine kampongs verspreid, hadden deze vreemdelingen hun eigen hoofden, onafhankelijk van elkaar.

Om zich tegen elkaar en tegen de aanvallen der Niassers, wier weerwraak zij dikwijls te duchten hadden staande te houden, waren hunne kampongs niet zelden zeer versterkt en van lila's voorzien. De Maleische hoofden van Goenoeng Sitoli hadden zich vroeger de suprematie over de andere kampongs hunner landgenooten aangematigd, doch sedert lang is die niet meer door de laatsten erkend.

Ook menschenroof was dezen vreemdelingen niet vreemd, en vooral de Atjehers aan de monding van de Mozoi-rivier en aan de baai van Teloq Siaba in het Noorden, kwamen door rooftochten in het binnenland, aan slaven voor den uitvoer.

In lateren tijd hebben de Atjehers, meer bepaald de Troemoneezen, door hun strooptochten veel afbreuk gedaan aan de Maleiers. Tijdens het Engelsche tusschenbestuur wendden dezen zich herhaaldelijk tot den Engelschen resident te Natal om hulp tegen de Atjehsche zeeroovers. (Zie P. H. van der Kemp, Raffles' betrekkingen met Nias. Bijdr. Kon. Inst. 1901, bl. 584).

Ook de voormalige Oost-Indische Compagnie hield zich op het eiland met slavenhandel bezig.

In art. 3 van de contracten in 1693, door haar met verschillende hoofden van het district Telok-Dalam aan de Zuidkust en van het Noordelijk deel van het eiland gesloten [1] vinden wij:

„Ten derden, dewijle den handel en gotie deses eijlands, meest bestaet in slaven en levensmiddelen, soo zal d'E. Comp[ie] met uijtsluijtinge van alle anderen, die alleenig moeten en komen te geniettten, sonder aen eenige tollen ofte geregtigheden, veel min ancheragie gehouden ofte verpligt te wesen".

De Compagnie voerde al hare slaven ter Westkust van Sumatra van Nias aan.

In de, onder het bestuur van Sir Stamford Raffles als Gouverneur van Bengkoelen door de afgevaardigden John Prince en William Jack in

[1] Opgenomen in het bovenbedoelde opstel van den heer van der Kemp. Volgens diens onderzoekingen in het Rijksarchief aldaar zou een verbond in 1669 door de O. I. Compagnie met zijn gesloten, zooals vermeld in de Encycl. v. N. I. deel II bl. 21, die deze mededeeling blijkbaar ontleent aan Veth's Aardrijkskundig woordenboek. Zie Bijdr. Kon. Inst. 1901, bl. 585.

1820 gesloten contracten, met een aantal hoofden van de Zuid-en Oostkust, vinden wij in de art. 1 en 4 vermeld:

1. The honorable Compay agree to recognize and consider the people of Neas as a free people, and not liable henceforth to be sold or treated as slaves in any districts under their immediate authority.

4. In return the chiefs of Neas engage to prohibit the exportation of slaves from Neas on condition that the Hble Cy afford every encouragement, for the employment of this description of persons in such manner as may enable them to redeem their debts by which they become liable to the condition of slaves. (Zie meergenoemde Bijdr. Kon. Inst. 1901 bl. 590).

Tot nakoming van dit verbond werden door bedoelde afgevaardigden algemeene bepalingen uitgevaardigd; o. a. zouden Niassers slechts wegens schulden in slavernij mogen komen, voor een bij contract bepaalden tijd. Zoo werd het pandelingenstelsel door de Engelschen ingevoerd, om de Engelsche bezittingen Bengkoelen, Natal en Ajer Bangies van werkkrachten te voorzien.

Toen, tengevolge van het tractaat van 1824, de Engelsche bezittingen op Sumatra aan Nederland werden afgestaan, werden de Nias-contracten door ons aanvaard. Het verbod van den slavenhandel werd gehandhaafd en de regelingen van Raffles op de geheele Westkust van Sumatra toepasselijk verklaard, waardoor Padang (dat bij de regeling van Raffles niet bedacht was, wijl 't reeds weder in Nederlandsche handen was overgegaan), zeer gebaat werd. Ook werden maatregelen genomen om den slavenhandel der Atjehers tegen te gaan. In 1825 werden reeds drie prauwen met 45 slaven voor Troemon door den resident Verploegh geconfiskeerd en den slaven te Padang de vrijheid gegeven. (Zie Tijdschr. v. N. I. 1848 „Bijdragen tot de kennis van het eiland Nias” bl. 172.) De slavenuitvoer bleef evenwel aanhouden, vooral nadat onder de bezuinigingsmaatregelen van den landvoogd du Bus onze posthouders te Goenoeng Sitoli en op Nako in 1826 verwijderd werden, tengevolge waarvan het eiland geheel onder den invloed der Atjehers geraakte, en dezen vrij spel kregen.

Overigens werd door het Nederlandsch bestuur eene betere regeling van het Engelsche pandelingenstelsel getroffen, om zooveel mogelijk te zorgen dat de z.g. pandelingen na verstrijking van hun contractueel geregelden diensttijd (waarvoor in 1827 registers te Padang werden aangelegd) op vrije voeten werden gesteld. (Zie ook Staatsbl. 1825 n°. 41.)

Het pandelingenstelsel bleef nog tal van jaren bestaan, en heeft

Sumatra's Westkust voorzien van de werkkrachten, waaraan het behoefte had.

Ook door het Gouvernement zelf werden Niassers als pandelingen te Padang aangevoerd om de Maleische bevolking te ontlasten van de transportdiensten.

In 1827 was het aantal pandelingen te Padang aangevoerd, tot 1864 gestegen; in 1853 bereikten de registers ± 5600 nummers, wijzende op een gemiddelden jaarlijkschen aanvoer van 215 pandelingen.[1]

De voornaamste uitvoerhaven van deze lieden was Simambawa nabij den Zuid-Oostelijken hoek van het eiland, welke plaats gerechtigd was tot den verkoop van pandelingen. Niassche hoofden leverden hier den gezagvoerders der vaartuigen, die met consentbiljet van den Gouverneur van Sumatra's Westkust pandelingen haalden, de levende waar, welke geruild werd met tabak, lijnwaad, kruit, koperdraad, laken, goud, gongs, enz. Heerschte er gebrek aan tabak, op Nias onmisbaar, dan werd dikwijls voor 30 pakjes tabak ter waarde van f 25 een jongeling verkocht. Gewoonlijk beliep de waarde voor een jongeling niet meer dan f 70 en voor een meisje ten hoogste f 90—f 100.

Ieder Europeesch ingezetene van Padang en andere plaatsen van Sumatra's Westkust kon zich bij request tot den Gouverneur wenden, ter verkrijging eener toestemming tot het afhalen van pandelingen van Nias. Bij de ontscheping te Padang, werden de namen der pandelingen en die hunner meesters, in het daartoe bestemde register, door den magistraat ingeschreven. Tien jaren te rekenen van den dag der inschrijving, was de pandeling verplicht zijn meester te dienen: deze moest hem kleeden en onderhouden. Gewoonlijk ontving hij jaarlijks twee vernieuwingen van kleeding en een maandelijksch loon van f 1.

Het lot van den pandeling was gedurende die tien jaren dragelijk en in vergelijking met de slaven op het eiland, waarvan velen aan Maleiers en Atjehers verkocht werden om naar Atjeh te worden uitgevoerd, was hij niet te beklagen.

Werd de meester door een zijner pandelingen wegens ondergane mishandeling aangeklaagd, dan werd hem eene boete opgelegd. Was de diensttijd verstreken, dan was de pandeling volkomen vrij. De meesten bleven te Padang, huwden daar en vormden een geheele wijk van Niassers, die thans nog bestaat en onder het bestuur van

[1] Zie E. B. Kielstra, Onze bemoeiingen met Nias onder Generaal van Swieten Ind. Mil. Tijdschr. 1890, I. bl. 16

een afzonderlijk hoofd is gesteld. Een en ander vinden wij medegedeeld in het reeds genoemde opstel in het Tijdschr. v. N.-I. jaarg. 1848, bl. 197—198. [1]

In 1854 verklaarde de Raad van Justitie te Padang bij vonnis, dat „geen wettelijke bepalingen betrekkelijk het pandelingenschap aldaar uitgevaardigd zijnde” (alles was slechts door plaatselijke verordeningen ingesteld), „ook het pandelingenschap niet kon erkend worden wettiglijk daar te bestaan”, welke uitspraak door het Hooggerechtshof bekrachtigd werd. In verband hiermede werden de ambtenaren door den Gouverneur aangeschreven de Niassche pandelingen, in de registers ingeschreven, als vrije lieden te beschouwen, op wie van toepassing waren de art. 26—31 van Staatsbl. 1825 n°. 44, doch overigens de voorwaarden van aanvoer en registratie, voorzoover niet in strijd met genoemde artikelen te eerbiedigen. (De Waal, Onze Ind. Financien dl. VI bl. 202 en Kol. Versl. 1854 en '55).

Bovendien werd in art. 118 van het tegenwoordige Reg. Reglement het verbod uitgevaardigd van het nemen van pandelingen tot zekerheid van schuld (waar de maatschappelijke toestand zulks gedoogde), en het vervoer van deze lieden over zee eveneens verboden.

Wat betreft den slavenuitvoer naar Atjeh, daaraan kon ook na de vestiging van een civiel- en militair gezaghebber in 1840 te Goenoeng Sitoli, geen paal en perk worden gesteld. De kleine inhammen en kreken aan de Noordkust leenden zich zeer goed voor den sluikhandel in slaven, en de slavenvaartuigen voor Atjeh konden gemakkelijk aan de waakzaamheid van onze marine ontsnappen.

In de officieele geschriften uit dien tijd werd herhaaldelijk de groote uitbreiding van dien slavenhandel aan de Atjehers en Maleiers toegeschreven.

Uit een brief dd. 13 Februari 1854 n°. 388 van den Gouverneur van Swieten aan de Regeering, [2] waarin de maatregelen voor meerdere bestuursbemoeienis met Nias ter sprake werden gebracht, nemen wij over:

„Het is ook door hen [doelende op de vreemdelingen, ook Chineezen en Klingaleezen werden genoemd] dat groot voedsel aan den slavenhandel wordt gegeven, welke het land ontvolkt en de Niassers

[1] Lezenswaardig is ook het opstel in het Tydschr. v. N. I. van 1851: „Twee togten naar Nias en een blik op den slavenhandel en den uitvoer van pandelingen

[2] Opgenomen in het reeds genoemde opstel van den heer Kielstra Ind. Mil. Tijdschr. 1890, I, bl. 18

van het noordelijk deel des eilands tot den bekenden trap van geringe zedelijke beschaving brengt en onderhoudt.

In het zuidelijk gedeelte hebben geene vreemdelingen het gewaagd zich te vestigen: het volk is er krachtiger en zelfstandiger. Slaven worden daar weinig of niet uitgevoerd".

In 1856, na onze vestiging aan de Lagoendi-baai, hield de resident Couperus aldaar eene algemeene vergadering met de hoofden, waarbij o. a. overeengekomen werd, dat alle uitvoer van slaven of van gekochte vrije menschen niet meer zou plaats vinden.

De voor Noord-Nias genomen maatregelen bleken echter niet genoegzaam uit te werken. Omstreeks 1870 verspreidde, volgens de Indische bladen, het hervatten van den slavenuitvoer van Nias grooten schrik onder de bevolking. (Nota van 1873 over Atjeh. Zie de Waal, Ind. Fin. dl. VI, bl. 208).

Door het meer geregeld kruisen van onze marine in de Atjehsche wateren, na het uitbreken van den Atjehoorlog, kon aan dien slavenuitvoer paal en perk worden gesteld.

Of echter daarmede aan den slavenhandel, zij het dan ook niet naar Atjehsche havens, een einde was gekomen? Zoolang onze bestuursbemoeienis zich bleef bepalen tot de hoofdplaats van het eiland en omgeving, was in het algemeen een slavenuitvoer moeilijk te controleeren. Eerst na de meer directe bestuursbemoeienis met het buitenrapatgebied in de laatste jaren, kon door de besturende ambtenaren op Nias met meer zekerheid verklaard worden, dat de uitvoer van slaven naar elders niet meer plaats vindt.

Tot beter begrip van het bovenstaande vermelden wij thans hoe de Niasser volgens de adat slaaf of pandeling wordt. Beide begrippen zijn voor den Niasser één. De inlandsche benaming voor slaaf is sawoejoe, in Zuid-Nias harakana.

Op het eiland speelt de slavernij nog een voorname rol, vooral in Zuid-Nias, waar het getal slaven aanzienlijk is en de hoofden der grootste negorijen dikwijls eigenaren zijn van 100—200 en meer slaven.

Over het grootste deel van het eiland, met uitzondering van het rapatgebied, komt de slavernij nog als een gewone instelling voor. Door onze gezagsuitbreiding, sedert 1902 in de Noordelijke helft van Nias, wordt zij gaandeweg beperkt en is ook in den toestand der slaven verbetering gekomen: door het scheppen van rust en orde in de binnenlanden, zijn de bronnen (onderlinge oorlogen en bepaalde rooftochten), waaruit een groot aantal slaven verkregen werden, opgedroogd. Trouwens is door den vroeger belangrijken uitvoer naar Atjeh, het aantal

slaven in Noord-Nias niet groot en verreweg minder dan in Zuid-Nias.

Bij die rooftochten, welke vooral de Zuidelijke stammen en de stam der Iraono Hoena en hoofden als Sitambaho en Balõ haloe in Centraal-Nias ondernamen, als ook in den krijg, bestond de buit niet alleen uit goud, varkens en gesnelde koppen, doch ook uit slaven en krijgsgevangenen. De laatsten (vooral vrouwen en kinderen) werden dan tot slavernij gebracht. Een niet onbelangrijk deel der tegenwoordige slaven in Zuid-Nias wordt gevormd door bovengenoemde krijgsgevangenen, bij met verwante stammen gemaakt, en hunne afstammelingen.

Verder behooren tot de slavenstand zij, die niet in staat zijn hunne schulden of wegens misdrijf opgelegde boeten te voldoen en tot kwijting van schuld slaaf worden. Is het bedrag van de schuld zoo toegenomen (hetgeen bij de gewone rente à 100 % 's jaars reeds spoedig het geval is) dat zij meer bedraagt dan de waarde van een slaaf (gemiddeld f 70—f 80), dan deelen ook vrouw en kinderen van den schuldenaar in de slavernij. Dit laatste komt evenwel, waar bestuur en zending voldoenden invloed oefenen, niet meer of slechts bij uitzondering voor. Vermits de hoofden aldaar zich ervan bewust zijn, dat de slavernij eene instelling is, die eigenlijk door ons verboden is (welk verbod van ouds in het rapatgebied gold), neemt over het algemeen het gebruik van het in slavernij brengen van den insolventen schuldenaar af.

Verkoop van slaven, die de Zuidelijke stammen behoeven voor de doodenfeesten, menschenoffers enz. (waarvoor geen eigen slaven dienen), wordt door bestuur en zending zooveel mogelijk tegengegaan.

In Zuid-Nias heerscht de slavernij nog ongebreideld; en in nauw verband met de ruwe zeden en gewoonten, die daar nog voorkomen, laat ook het lot van den slaaf er te wenschen over. In het Noordelijk deel van het eiland is het lot der slaven niet hard te noemen. Vooral waar de invloed der zending is doorgedrongen, is de toestand der slaven beter dan in de nog echt heidensche negorijen. Mishandeling komt in Noord-Nias over het algemeen weinig voor. De meeste hoofden behandelen hunne slaven goed, uit vrees, dat dezen anders wegloopen, of zich bij het bestuur of bij de zendelingen zullen beklagen. Ontvluchtingen kwamen tijdens mijn verblijf op het eiland slechts enkele malen voor: de slaven vonden dan een veiliger toevluchtsoord in het rapat-gebied. Niet zelden trachtten echter Chineezen, door geldleenen tegen de gebruikelijke woekerrenten, deze lieden aan zich te verbinden.

De slaven, die in Noord-Nias gewoonlijk bij hun meester inwonen,

zijn verplicht tot veldarbeid en de verzorging van varkens ten behoeve van hun heer. Hier en daar hebben welwillende hoofden hunne slaven toegestaan zich eenige verdiensten te verschaffen.

Huwelijken tusschen slaven en slavinnen zijn, met toestemming van den meester, toegestaan. De kinderen behooren van rechtswege tot den slavenstand. Het verwekken van kinderen bij eene slavin door haren heer komt niet of hoogst zelden voor en geldt als groote schande. Concubinaat met eene slavin (trouwens in het algemeen) is volgens de strenge adat niet geoorloofd.

In Zuid-Nias levert het groote aantal slaven belangrijke contingenten voor de strijdmachten der kampongs. De meeste slaven wonen daar familiesgewijze in afzonderlijke woningen, z.g. slavenwoningen, en hebben in hun eigen onderhoud te voorzien. Slechts enkele slaven kennen in zekeren zin eenige welvaart, vergeleken althans bij den toestand van hunne andere lotgenooten, die geen vermogensrecht bezitten. De eerstgenoemden houden gewoonlijk het toezicht op de andere slaven en de eigendommen van hun meester. Deze bevoorrechte positie danken zij waarschijnlijk aan in den oorlog bewezen diensten. Van vrij koopen is evenwel in den regel geen sprake.

Waar de varkensstallen afzonderlijke gebouwen zijn, verblijven de slaven, met de verzorging van deze dieren belast, s' nachts eveneens in die stallen. Ieder is belast met den zorg voor een zeker aantal varkens.

De meesters hebben de beschikking over leven en dood hunner slaven. Op kleine vergrijpen staat dikwijls de doodstraf. Veelal wordt deze straf, op zeer afschrikwekkende wijze, voltrokken op weggeloopen slaven, die weer in handen van hun meesters komen. Bij ontvluchting der slaven naar een ander dorp, hetgeen dikwijls voorkomt, moeten zij voor een zeker bedrag van het dorp worden teruggekocht. In vele gevallen behoeft echter niet op uitlevering gerekend te worden, daar men begeerig is naar uitbreiding van het aantal strijdbare mannen. Het gevolg van zulk eene weigering is dan ook dikwijls een krijg.

XV. Oorlogvoering. [1]

De wijze van oorlogvoeren is niet het elkaar aanvallen in het open veld, doch bepaalt zich tot het op allerlei wijzen afbreuk

[1] Over dit onderwerp, meer bepaald de oorlogvoering in Zuid-Nias, bevindt zich in het archief te Goenoeng Sitoli of in dat te Si Bolga ik meen als

doen aan de tegenpartij door op eenzame wegen of op het veld bewoners van de vijandige negorij aan te vallen, te snellen, of het te velde staande gewas te verwoesten, de kampongs in den nacht te beschieten en zoo mogelijk in brand te steken. Daarbij komt het dan wel eens tot een gevecht, of tracht men zoo mogelijk het vijandige dorp te overvallen, doch indien partijen aan elkaar gewaagd zijn, zal men een ernstig treffen zooveel mogelijk vermijden.

De verhoudingen tusschen de dorpen onderling in Zuid-Nias, waar de politieke toestanden nog veel te wenschen overlaten, zijn als gevolg van oude veeten en grieven van dien aard, dat gewoonlijk eene kleine aanleiding noodig is, om den bovenbedoelden oorlogstoestand te doen ontstaan, ondanks dikwijls voorkomende familieverhoudingen der hoofden onderling. (Zie ook mijn verslag van een reis naar Zuid-Nias, gepubliceerd in het Tijdschr. K. N. A. G. jaarg. 1906.) Zoo zijn van ouds de twee groote negorijen in Zuid-Nias Bawõ Mataloeo en Hili Simaetanõ (in de oude rapporten Orahili — in 1863 getuchtigd — en Fadoro genoemd) elkaar vijandig gezind. Een voorname aanleiding daartoe is de vermoording, nu ruim 50 jaren geleden van het hoofd van Hili Simaetanõ door lieden van Orahili en Botohõsi. Hoewel de vijandelijkheden sedert jaren zijn gestaakt, is de veete tusschen beide kampongs blijven bestaan. Niet onwaarschijnlijk heeft daartoe bijgedragen een zekere voorrang, door het Gouvernement in vroegere jaren toegekend aan Fadoro, o. a. wegens bewezen diensten bij de expeditie in 1863 tegen Orahili [1].

Zoodra de oorlogstoestand is ingetreden, waagt men zich bijna niet buiten de versterkte dorpen, die steeds op tegenweer bedacht zijn en in oorlogstijd zoo ontoegankelijk mogelijk gemaakt worden door wolfskuilen, allerlei afgravingen, het overlangs plaatsen van boomstammen en daartusschen randjoe's, piketteeringen op de wegen naar het dorp en voor de ringmuren, die met zware puntige palissadeeringen versterkt zijn. Hier en daar worden ook voorwerken aangelegd, meer bepaald in een oorlog met een Europeeschen vijand,

bijlage van een verslag van een reis naar Zuid-Nias in 1892), een nota van den toenmaligen controleur Ch. L. J. Palmer van den Broek. Daar onze beschrijving onafhankelijk is van die nota, kan deze waarschijnlijk nog voor publiceering in aanmerking komen. Hetzelfde geldt ook voor een geschiedkundig overzicht van het eiland in twee gedeelten van de hand van denzelfden controleur.

[1] In 1892 ondervond de controleur Ch. L. J. Palmer van den Broek een zeer vriendelijke ontvangst te Bawõ Mataloeo. Met leede oogen zag Hili Simaetanõ toen, dat het bestuur daar een bezoek bracht.

zooals o. a. gebleken is bij de expeditie tegen Orahili in 1863, dat eerst na den vierden stormaanval werd genomen.

Op de wallen, die ongeveer 3 M. hoog zijn en benaderd moeten worden over zeer geaccidenteerd terrein (daar de negorijen bijna alle op de toppen van steile heuvels zijn gelegen), heeft men een groot aantal rolsteenen tot zijn beschikking om deze op den vijand, bij een aanval van het dorp, te doen neerkomen.

Ook wanneer geen bepaalde oorlogstoestand bestaat, is elk dorp in Zuid-Nias op zijn hoede. Dag en nacht worden bij de poorten enz. schildwachten, met geweer bewapend, uitgezet. Vrouwen en kinderen gaan gewoonlijk niet dan onder gewapend geleide naar het veld of naar de nabij het dorp gelegen badplaats, terwijl de mannen slechts in gezelschap en gewapend, zich buiten het dorp durven begeven. Zoo wapende zich het eerste hoofd van Hili Simaetanö tijdens ons verblijf aldaar in October 1905, met een zesloops achterlaadrevolver om vergezeld van zijne bohalima's zich naar de badplaats even buiten het dorp te begeven. De over en weer bestaande twisten en grieven, die nimmer vergeten kunnen worden, vinden gewoonlijk eene verklaring in de van ouder op kind en kindskinderen overgaande bloedwraak en de zucht tot wraakoefening in het algemeen over een vermeend of werkelijk gepleegd onrecht, dikwijls van zeer ouden datum. Een veel voorkomende aanleiding tot den oorlog is het opnemen van gevluchte slaven en vrije lieden van het eene dorp door het andere. Het verlaten van de moederkampong om zich in eene andere, zij het ook bevriende negorij, te vestigen wordt in Zuid-Nias als landverraad beschouwd. Daar op uitlevering in den regel niet behoeft gerekend te worden, aangezien dit de eer der kampong raakt en men bovendien begeerig is naar uitbreiding van het aantal weerbare mannen, is het gevolg daarvan gewoonlijk een krijg. Deze verloopt zelden bloedig, tenzij de tegenpartij in het dorp weet te dringen. Gelukt haar dat, dan ontstaat soms een waar bloedbad. Zij die daaraan ontkomen en zich overgeven aan den aanvaller, worden krijgsgevangenen, d. w. z. slaven gemaakt, in welk lot ook vrouwen en kinderen deelen. De hoofden der verslagen vijanden worden als zegeteekenen mede naar het dorp genomen. Thans echter, nu onze politiek op Nias zooveel mogelijk naar uitbreiding van invloed streeft, waarin het bestuur voor Noord-Nias reeds geslaagd is, zullen handelingen als de hier vermelde niet meer lijdelijk worden aangezien.

Het groote aantal slaven uit het Zuiden, voor een niet onbelangrijk deel verkregen door de rooftochten, welke bij de Noordelijke

stammen ondernomen werden, levert belangrijke contingenten op aan strijders. Elke weerbare man is tot deelneming aan den strijd verplicht. Een middel voor de hoofden, om alle weerbare mannen aan den strijd te doen deelnemen is de algemeene minachting, waaraan iemand zich blootstelt, wanneer hij, tot de weerbare mannen behoorende, niet mede ten strijde trekt. Vóór den aanvang van den strijd geeft men acht op allerlei voorteekenen, eveneens wanneer men uit koppensnellen gaat (zie het volgende hoofdstuk). Onderweg let men ook op allerlei teekens, zooals regen bij zonneschijn of het snel wegvliegen van zekere vogels, welke verschijnselen wijzen op onraad of een naderend gevaar. Op het oorlogspad vordert men daardoor dikwijls langzaam.

Komt het in Zuid-Nias tot een regelmatig gevecht, dan rukken partijen in drie colonnes voorwaarts. Tusschen de lans- en schilddragenden zijn de met geweren gewapende strijders opgesteld, die aldus door eerstgenoemden gedekt worden. Een paar voorvechters, die de leiding van het gevecht hebben, voeren elke colonne aan. Bij de nadering werpt men de lansen op elkaar, daarna worden de geweren afgevuurd. Blijft de andere partij stand houden, wat meestal het geval zal zijn, tenzij enkele dooden of gewonden vallen, dan komt het met het zwaard tot een handgemeen. De voorvechters moeten zoo lang mogelijk stand houden, zelfs wanneer zij gewond zijn.

Veelal trekt echter de partij terug, die het eerst dooden of gewonden bekomt, of wanneer een hoofd of aanzienlijk persoon valt, hetgeen als een teeken wordt beschouwd, dat men den strijd niet moet voortzetten, daar de hoogere machten op de hand zijn der tegenstanders en met hen medestrijden.

Hierdoor verloopen de meeste oorlogen dan ook niet bloedig en wordt dikwijls reeds spoedig de vrede gesloten, die echter gewoonlijk geen duurzaam karakter heeft. Na zulk eene overwinning keeren de strijders, de helmen met twijgen versierd, en de afgeslagen hoofden der verslagenen als zegeteekenen met zich voerende, in het dorp terug, waar zij door de achtergebleven vrouwelijke bewoners, ouden van dagen en kinderen feestelijk onthaald worden. Er wordt feest gevierd, waarbij de dapperen van de hoofden namen ontvangen, als "Harimo" (tijger), Gaza (olifant), Batoe Zanoewõ (oorlogsrots), Faoedoe ahtõ (gelijk aan vuur), enz. De twee laatste benamingen zijn voor hoofden.

De bewoners van Zuid-Nias zijn krijgshaftiger en moediger dan

die van Noord-Nias; die van Hili Simaetanõ en Bawõ Mataloeo zijn in Zuid-Nias om hunne krijgshaftigheid alom gevreesd.

Meermalen is het bestuur als bemiddelaar opgetreden in de onderlinge oorlogjes in Zuid-Nias.

XVI. Koppensnellen.

Een gebruik, waarop wij reeds meermalen de aandacht vestigden, is het koppensnellen, dat in de meeste gevallen verband houdt met de vereering der zielen van de afgestorvenen.

Sneltochten komen niet meer voor in het Noordelijk deel van het eiland. Daar is trouwens het snellen in steeds mindere mate geweest dan in de Zuidelijke helft van Nias, meer bepaald in het overgangsgebied tusschen Noord- en Zuid-Nias, waar thans dit gebruik nog geenszins tot het verledene behoort [1].

De oorspronkelijke beteekenis van het snellen is niet met volkomen zekerheid na te gaan. Volgens Prof. Wilken geschiedt het om den overledene dienende genooten in het hiernamaals mede te geven, dan wel om tijdens het leven schutsgeesten te verkrijgen, bijv. bij den bouw van eene woning of van een dorp.

Volgens Kruyt's „Animisme" (bladz. 18 en 285) zou deze gewoonte zijn ontstaan „om aan het wraakgevoel van den overledene te voldoen." (Vergelijk hiermede Friess, bladz. 85). Hoe dit zij, zooveel is o.i. duidelijk, dat waar de vooroudervereering der Niassers gebaseerd is op het geloof dat de afgestorvenen de lotgevallen van het nageslacht, zegen en vloek daarover in handen hebben, de nagelaten betrekkingen zich in hun eigen belang moeten beijveren, menschenschedels als de meest waardevolle offers voor hunne afgestorvenen te bestemmen. Daardoor toch verkrijgen de laatstgenoemden in het zielenland roem en aanzien en kunnen zij er eene waardige plaats verkrijgen, naast de roemrijke stamvaders van het volk. Een en ander werd ook reeds opgemerkt bij de bespreking der gebruiken bij sterfgevallen.

Worden in ernstige ziektegevallen koppen gesneld, als alle middelen tot genezing uitgeput zijn, dan betreft het hier eveneens een

[1] Zie ook de mededeelingen in de N. R. Courant van 18 Maart 1908 Eerste blad C, van den luitenant Te Wechel, die eene excursie naar Zuid-Nias medemaakte, en het opstel van den zendeling Friess. Das Koppenschnellen auf Nias. Allg. Miss.-Zeitschr. Febr. 1908 bladz. 80

plicht tegenover de afgestorvenen. Daar aan dezen niet de noodige eer is bewezen, wreken zij zich op de nagelaten betrekkingen door ziekten teweeg te brengen. In andere gevallen, wanneer de priester heeft uitgemaakt, dat Latoere, een godheid van den tweeden rang, de ziekte heeft veroorzoozaakt, dan tracht men hem dikwijls te verbidden door het snellen van een kop. Daar Latoere de menschen, die zijne "varkens" zijn, ziek maakt en doet sterven, telkens als hij een varken tot spijs wenscht voor bij hem op bezoek komende gasten, ligt aan het snellen in dit geval het denkbeeld van eene plaatsvervanging ten grondslag.

Geheel in overeenstemming met de meening, dat de schedels als offers aan de voorouders dienen, is hetgeen Kruyt mededeelt in zijn "Animisme" (bladz. 299), dat "een der eerste motieven, welke geleid hebben tot het menschenoffer (dus ook het koppensnellen) geweest moet zijn: den overledene het cachet te geven van dapperheid, hem in staat te stellen door zijne dappere daden een goede plaats in het zielenland te krijgen." Het snellen toch wordt beschouwd als een daad van krijgsmansdeugd, welke aanzien geeft in den stam. Vandaar ook het reeds in Hoofdstuk III genoemde onderscheidingsteeken, een halsring van kunstig maaksel (kalaboeboe) voor hen, die den eersten kop gesneld of een vijand gedood hebben. Langzamerhand werd de daad van het snellen gelijkgesteld met het bezit van schedels in het algemeen, ook al had men zelf niet gesneld, doch dit laten doen door anderen. Vandaar dan ook, dat bij terugkeer van koppensnellers (veelal huurlingen) met hun buit in het dorp niet zoo zeer dezen worden bezongen als wel de lastgever, alsof hij zelf had gesneld.

Daar het bezit van menschenschedels (binoe) dus zoowel tijdens het leven als in het hiernamaals roem en aanzien geeft, verklaart dit ook, dat men niet alleen voor de afgestorvenen, maar ook voor zich zelf schedels behoeft, als een zeker middel om onder zijn stamgenooten uit te munten.

Het snellen bij den bouw van eene woning of van een dorp, moet eveneens in nauw verband gebracht worden met de voorouder-vereering. Men tracht n.l. de afgestorvenen gunstig te stemmen door offers van menschenschedels, opdat men in zijne nieuwe woonplaats voorspoed en gezondheid zal hebben. Daardoor hebben in deze gevallen menschenschedels het karakter van beschermende fetischen gekregen en als zoodanig ook hooge waarde. Het schijnt ook gebruikelijk te zijn de onderkaak als afzonderlijk amulet te bewaren.

In sommige streken hebben ook halve schedels waarde als beschermende fetischen.

Omdat men meent door het bezit van menschenschedels er zeker van te kunnen zijn eer en aanzien te verkrijgen, gezond te blijven of te worden, wordt ook wel eens gevorderd, dat de bruidschat, geheel of gedeeltelijk, voldaan wordt met een menschenschedel.

Alles samenvattende, zien wij dus, dat op Nias het koppensnellen de bedoeling heeft, de schedels als offers aan de hoogere wezens (meer bepaald de voorouders) te doen strekken, beschermende fetischen te verkrijgen en zelf eer en aanzien te verkrijgen.

In al deze gevallen wordt de schedel van de vleeschdeelen ontdaan, waartoe de gesnelde kop in de aarde wordt begraven, in spoedvereischende gevallen uitgekookt, en op een zichtbare plaats onder het afdak aan de frontzijde der woning gehangen.

Men pleegt in Zuid-Nias, behalve bij sterfgevallen en daarmede verband houdende ceremoniën (zie boven), nog koppen te snellen bij den bouw van eene woning van een gegoed persoon, bij de stichting van een dorp, bij den bouw van een raadhuis, (in dit geval worden de schedels onder het afdak van de „osali” gehangen), bij de feesten door een adellijk persoon te geven om als regeerend sioeloe te kunnen optreden, bij de oprichting van de groote steenen voor de woningen van hoofden en aanzienlijken, bij ernstige ziektegevallen enz. In al deze gevallen worden de schedels die benoodigd zijn, steeds in het gebied van een anderen, niet verwanten stam verkregen. Ook de slaven voor de eigenlijke menschenoffers bij sterfgevallen, welke offers alleen plaats vinden bij gebrek aan schedels, zijn steeds uit een anderen stam, waar zij voor dat doel opzettelijk worden gekocht. Ook worden daarvoor wel eens personen in het gebied van een anderen stam geroofd. Worden tusschen de drie hoofdstammen in Zuid-Nias, die zich aan elkaar verwant beschouwen, wel eens koppen gesneld, dan geschiedt dit gewoonlijk alleen uit verbittering in den strijd, dan wel om aan de eischen der bloedwraak te voldoen. Wel worden de in den strijd gesnelde koppen als zegeteekenen mede naar het dorp genomen, doch niet, zooals met de schedels van vijanden uit een anderen stam het geval is, bestemd voor de versiering van het raadhuis.

Heeft men bij een der drie genoemde stammen in Zuid-Nias een schedel noodig, dan wordt die gehaald bij Noordelijker wonende stammen, die met den algemeenen naam van „Aramo” aangeduid worden.

Het snellen geschiedt veelal door huurlingen, meestal lieden die van het koppensnellen een beroep maken. Twee, drie of vier personen begeven zich naar het gebied van een anderen stam. Alvorens wordt uitgetrokken, worden door een priester de strepen en de lijnen van het hart en de ingewanden van een geslacht varken geraadpleegd, om te zien of de goden welgevallen hebben in de onderneming, en zij hulp en succes zullen geven. Voor het vertrek worden de snellers door hun lastgevers onthaald en is het, naar men zegt, gebruikelijk de feestspijzen den vertrekkenden in varkenstroggen aan te bieden, als teeken, dat zij met varkens worden gelijkgesteld, indien zij zonder buit terugkeeren. In het gebied van den stam gekomen, waar zij meenen hun slag te kunnen slaan, stellen de huurlingen zich in hinderlaag om een eenzamen voorbijganger te overvallen, of wel vragen zij nachtlogies aan een bewoner van een eenzaam gelegen (veld) huisje om dezen dan in den nacht een kop kleiner te maken. Een lanssteek in den rug werpt het slachtoffer neder en onmiddellijk wordt hem het hoofd afgehouwen. Dit wordt in een zak geborgen, waarop de snellers zich zoo spoedig mogelijk verwijderen. In hun dorp, waar zij van de terugkomst vooraf hebben doen kennis geven, wacht hun eene feestelijke ontvangst. Zij worden door de bewoners verwelkomd en door hun lastgever onthaald; in diens huis wordt feest gevierd, waaraan het geheele dorp deelneemt en waarop in de eerste plaats de lastgever, vervolgens de snellers worden bezongen. Na de uitlevering van den kop of de koppen ontvangen de laatsten het loon, dat voor elken kop is bedongen. In Centraal-Nias werd mij gewoonlijk de waarde van f 100.— per kop opgegeven, doch er zijn ook gevallen, waarin die waarde f 200.— en meer bedraagt.

Sedert kort schijnen de koppensnellers (emali) van Zuid-Nias of het overgangsgebied zich weinig meer in Centraal-Nias te durven vertoonen. Op het eind van 1905 werden door mij, meen ik, nog 7 gevallen van snellen in Midden-Nias gerapporteerd. Een jaar later werd officieel verklaard dat „sneltochten daar niet meer voorkomen”; doch in April 1908 werd weder een persoon gesneld nabij den bestuurszetel Lölöwaoe.

In elk geval behoort deze gewoonte nog geenszins tot het verledene in de streken, die het overgangsgebied tusschen Centraal- en Zuid-Nias vormen en waar in het artikel menschenschedels handel wordt gedreven. Beruchte koppensnellers en handelaren zijn van ouds de lieden van den stam der Iraono Lase. Over dezen stam geven

wij enkele mededeelingen in het staatkundig overzicht in het volgende hoofdstuk. Niet minder berucht zijn de lieden van de Soesoeastreek. Op den tocht van den controleur A. Lijsten, in November 1907 naar het Soesoeagebied, werden talrijke menschenschedels opgemerkt. Bij ons bezoek in October 1905 aan de kampong Hili Samaetanõ in Zuid-Nias, hingen 16 menschenschedels uit het ongelukkige land der "Aramo" onder het afdak der osali (raadhuis).

Enkele jaren geleden waren bekende schedelleveranciers de rooverhoofdlieden Balõ haloe en Sitambaho, en verschillende hoofden van de woeste stammen der Iraono Hoena, die hun waar vooral verkochten aan de bewoners van Zuid-Nias. Zelven ondernamen ook de bewoners van dit deel van het eiland sneltochten in Midden-Nias en waren vooral berucht de lieden van Hili Falawoe en Hili Simaetanõ, die hun tochten uitstrekten tot het Lachõmigebied. Aan deze toestanden is in Midden-Nias een einde gemaakt door onze toenemende bemoeienis met de binnenlanden.

In het Zuiden en het overgangsgebied waar sedert kort met het pacificatiewerk een aanvang is gemaakt, behoort nog veel te worden gedaan alvorens ook daar onze invloed zoodanig zal gevestigd zijn, dat het koppensnellen zal ophouden. Zoolang de bevolking van dit gedeelte van het eiland met hare barbaarsche zeden en gewoonten niet tot menschelijker zeden is gebracht, zal het daar nog in zwang zijnde koppensnellen een hinderpaal zijn voor het vestigen van geregelde toestanden over het geheele eiland.

Thans aan het einde van onze beschrijving van het land en zijne bewoners gekomen, dunkt het ons der moeite waard, eens na te gaan, welk een gunstige ommekeer in de laatste jaren in de Noordelijke helft van het eiland heeft plaats gevonden, als gevolg van krachtiger bestuursbemoeienis en van het optreden van de zending. Hoewel dit reeds op verdienstelijke wijze in het licht is gesteld door Dr. E. B. Kielstra, laatstelijk in zijn opstel "Beschavingswerk in Indië", (Onze Eeuw, Sept. 1907), kan het zijn nut hebben ook onzerzijds eene bijdrage te leveren tot de kennis der tegenwoordige toestanden, die wij deels door eigen aanschouwing, deels door raadpleging van officieele gegevens omtrent sedert voorgevallen gebeurtenissen leerden kennen.

C. DE ONTWIKKELING VAN ONS GEZAG OP NIAS.

De nieuwe staatkundige geschiedenis van het eiland begint zichtbaar met de indienststelling in 1902 van een corps gewapende politiedienaren, spoedig gevolgd door de plaatsing van een besturend ambtenaar in de binnenlanden, welke maatregelen binnen korten tijd een einde maakten aan de beroeringen in de Noordelijke helft van het eiland, die thans als „geheel gepacificeerd" gebied wordt beschouwd. [1]

Naar het bovenbedoelde plan hebben wij derhalve te onderzoeken: den toestand in het zeer ruime tijdperk vóór 1902, in welk jaar de politiek van onthouding ten opzichte der binnenlanden werd verlaten om plaats te maken voor een nieuw stelsel van bestuur: en de veranderingen welke sedert hebben plaats gevonden.

Bij de studie van het eerste tijdperk, aanvangende met de eerste aanrakingen der O. I. Compagnie en de inboorlingen, blijkt weldra hoe steeds een stelsel van volledige onthouding met de zaken des lands werd gevolgd. De belangrijkheid van Nias bestond slechts in den slavenhandel (tijdens de O. I. Compagnie) en den uitvoer van z.g. „pandelingen" (tijdens het Engelsche tusschenbestuur en het Nederlandsche Gouvernement tot 1856).

Zich in te laten met de aangelegenheden der bewoners, die in gestadige onderlinge oorlogen gewikkeld waren, lag niet in den kring der bemoeienissen van de O. I. Compagnie: deze had slechts oog uitsluitend voor het handelsbelang. In 1693 sloot zij een drietal handelscontracten [2], welke leidden tot de vestigingen te Teloq Dalam en Nako. Al hare slaven ter Sumatra's Westkust voerde zij van Nias aan. Onder het Engelsche tusschenbestuur werd wel is waar de uitvoer van slaven verboden in de met de hoofden in 1820 gesloten contracten, doch

[1] De uitdrukking „gepacificeerd" is eigenlijk niet juist, daar tevoren het Ned. Gouvernement géén oorlog heeft gevoerd. In navolging van de officieele verslagen en berichten zullen wij echter kortheidshalve van den term gebruik blijven maken.

[2] Zie over deze contracten Hoofdst. Slavernij en de daarin voorkomende noot bl. [illegible]

het pandelingenstelsel ingevoerd, waardoor de personen, die vroeger onder de benaming van slaven werden verkocht en uitgevoerd, nu "schuldenaars of pandelingen" genoemd werden, doch overigens in denzelfden toestand bleven. — Toen, tengevolge van het tractaat van 1824, Nias als onderhoorigheid van Natal aan ons werd overgedragen, behielden wij ook het pandelingenstelsel, dat enkele wijzigingen in het belang der pandelingen onderging. (Zie voor meer bijzonderheden het hoofdstuk "Slavernij en pandelingenschap in de ethnographische beschrijving).

De eerste verrichtingen van het Nederlandsch bestuur op Nias, bestonden in de plaatsing van twee posthouders in 1825, een te Goenoeng Sitoli en een te Nako, en in het nemen van de meest noodzakelijke maatregelen tot tegengang van den slavenuitvoer, die van de kusten van het Noordelijk gedeelte des lands naar Atjeh op groote schaal plaats vond. In 1826 werden echter als gevolg van de bezuinigingsmaatregelen van den landvoogd du Bus de twee posthouders van het eiland verwijderd, en daarmede waren de kuststreken van Noord-Nias opnieuw aan de willekeur en de geweldenarijen der Atjehers overgeleverd. Deze toestand van regeeringloosheid duurde voort tot 1840, toen na herhaaldelijke beden om hulp van het hoofd te Goenoeng Sitoli, Radja Ibrahim, aldaar eene bezetting werd gelegd van 50 man. De bevelvoerende luitenant werd als civiel gezaghebber belast met het bestuur, dat zich hoofdzakelijk tot genoemde plaats en hare omgeving bepaalde.

Met de andere gedeelten van het eiland liet men zich niet in dan strikt noodig was tot handhaving onzer souvereiniteit. Meermalen moesten naar Zuid-Nias tuchtigingsexpedities ondernomen worden, zooals in 1847, 1856 en 1863. De voornaamste gebeurtenissen, op deze krijgsverrichtingen betrekking hebbende, zijn de volgende:

In 1846 was de luitenant Donleben belast met eene topografische opname van het eiland. Aan de baai van Lagoendi werd hij door een troep gewapende Niassers vijandig bejegend en daardoor genoodzaakt naar Goenoeng Sitoli terug te keeren. In Mei 1847 landde eene kleine militaire expeditie aan de Lagoendibaai. De "weerspannige kampong" (het tegenwoordige Hili Sondregeasi) werd "na een kort gevecht" vermeesterd en "in de asch gelegd".

In 1855 volgde eene andere gebeurtenis, die wederom een gewapend optreden noodzakelijk maakte. Een Chinees van Goenoeng Sitoli was met vergunning van het bestuur aan de Lagoendibaai gekomen om er handel te drijven. Aan den wal bezig zijnde handels-

zaken te bespreken met het hoofd van Fadoro (het tegenwoordige Hili Simaetanö), dat vergezeld was van eenige lieden, werden zij plotseling door lieden van Orahili en Botohösi verraderlijk overvallen. De handelsgoederen van den Chinees werden geroofd; het hoofd van Fadoro en de tot zijn gevolg behoorende broeder van het hoofd van Sondregeasi werden vermoord, een feit, dat de aanleiding van de langdurige veeten tusschen Fadoro en Orahili geworden is. De genoegdoening, ter zake door het Gouvernement gevorderd, werd door Orahili en zijn bondgenoot geweigerd. Daarop werd in Januari 1856 eene krijgsmacht van ruim 100 man onder kapitein De Vos tot tuchtiging van Orahili gezonden. Tot bij deze negorij doorgedrongen, stuitte de expeditie op eene groote overmacht, die haar tot den terugtocht dwong. Daarbij moesten twee gesneuvelden in 's vijands handen worden gelaten. De totale verliezen onzerzijds bedroegen 2 dooden en 17 gewonden.

Het gezag onzer wapens, dat door dit échec duchtig geleden had, werd niet spoedig hersteld. De generaal van Swieten besloot namelijk na de rampspoedige gebeurtenis een vast punt van Zuid-Nias in bezit te nemen teneinde o.m. „den afval van twijfelachtigen te verhoeden.” Een redoute van 75 man werd aan de Lagoendibaai gelegd om van daar ons gezag uit te breiden.

De vestiging droeg aanvankelijk goede vruchten, dank zij de bekwaamheden van den bevelvoerenden luitenant-civielgezaghebber A. W. F. Heijligers.

Toen de generaal van Swieten in Juni 1857 Zuid-Nias bezocht trof het hem zeer, dat Heijligers „met zoo weinig middelen zoo veel heeft kunnen volbrengen, om aan de vestiging een karakter van duurzaamheid te geven”. In een algemeene vergadering van December 1856 werd door den resident P. T. Couperus „plechtig van Lagoendi bezit genomen” en verkondigd naar welke beginselen onze gezaghebber besturen zou. O. m. werd de uitvoer van slaven of gekochte vrije lieden verboden; aan alle kampongs, door wegen verbonden met de redoute, werd gelijke bescherming toegezegd enz. In 1859 en '60 kon de algemeene toestand in Zuid-Nias intusschen niet gunstig genoemd worden. In Nov. 1859 waagden zelfs lieden van Botohösi een vergeefsche aanval op onzen post.

In 1861 werd het eiland geteisterd door eene zware aard- en zeebeving, die ook onze vestiging aan de Lagoendibaai vernietigde.

Orahili, overmoedig door de overwinning in 1856 nam, in plaats

van ons te helpen, eene vijandige houding aan en roofde het geschut van de redoute en de wapens der kruisboot. Op ons verzoek het geroofde uit te leveren, werd een weigerend antwoord ontvangen.

Eerst twee jaren later werd besloten tot een tuchtiging van Orahili. De daarvoor gezonden krijgsmacht, bestaande uit 600 manschappen en 27 officieren met 4 mortieren, onder het opperbevel van den majoor H. J. Fritzen, landde in de laatste dagen van Mei 1863 aan de Lagoendibaai, nam de kampong "Hilibobo" op eenigen afstand van de landingsplaats, en rukte daarna tegen Orahili op. Dit stelde zich duchtig te weer en viel in de eerste dagen van Juni eerst na den vierden stormaanval, met een verlies van 2 dooden en 8 gewonden onzerzijds.

De negorij werd aan de vlammen prijsgegeven, welk lot ook zijn bondgenoot Botohõsi onderging, nadat het zonder tegenstand was genomen. Vervolgens begaf men zich over zee naar Siromboe en werd van hier gemarcheerd naar het rooversnest Lõlõwaoe, dat ledig bevonden en vernield werd. Hier was ons optreden noodig om de volgende redenen.

In de laatste dagen van Januari 1863 was door den djoeragan van de kruisboot te Goenoeng Sitoli, die langs de kusten van Nias kruiste om den slavenhandel tegen te gaan, vernomen, dat een aantal Maleische of Atjehsche slavenhalers, die vrouwen en kinderen geroofd hadden, zich te Lõlõwaoe verschanst hadden. De djoeragan deed er eene verkenning, doch bekwam daarbij een verlies van 2 gewonden. Het voorgevallene werd aan het bestuur gerapporteerd en eene excursie tegen Lõlõwaoe noodzakelijk geoordeeld. De bemanning van Z. M. SS. "Reynier Claassen", commandant kapitein-luitenant t. z. H. A. Modderman, versterkt door ruim 40 infanteristen, rukte onder bevel van den luitenant ter zee Spanjaard, tegen de sterkte op. Echter werd ons zulk een warme ontvangst bereid, dat met verlies van een paar dooden en eenige gewonden moest worden teruggetrokken. Na deze nederlaag kwam de Regeering tot de overtuiging, dat het gezag onzer wapens hersteld moest worden. Vandaar de boven beschrevene expeditie van 1863. [1]

[1] Uitvoeriger zijn de bovenbedoelde gebeurtenissen en krijgsverrichtingen beschreven in E. B. Kielstra. Onze bemoeiingen met Nias onder Generaal van Swieten Ind Mil Tijdschr 1890. W A van Rees. Krijgstochten op Nias (Pioniers der beschaving E de Waal Onze Ind Financien dl VI bl 200 e v

Deze bestraffingen konden uit den aard der zaak niets anders uitwerken dan een tijdelijke vrees voor het Gouvernement, doch een blijvend ontzag of eenige invloed van belang, werden daardoor in Zuid-Nias niet verkregen.[1] Bovendien werd na de vernietiging van onzen post aan de Lagoendibaai geen nieuwe aangelegd en daarmede dit deel van het eiland aan zijn lot overgelaten.

De periode van het bestuur van den generaal van Swieten als gouverneur van Sumatra's Westkust (1849—'58) is in meer dan een opzicht voor Nias belangrijk te noemen. Voor het eerst toch zien wij onder van Swieten een ernstig streven naar gezagsuitbreiding, getuige o. a. de door hem aangelegde vestiging aan de Lagoedibaai, en werd eene ernstige poging gedaan om blijvende verbeteringen in de toestanden aan te brengen. (Zie ook de briefwisseling van Van Swieten met den resident van Tapanoeli en de Ind. Regeering, opgenomen in het zooeven genoemde opstel van E. B. Kielstra.)

Met de plannen van Van Swieten kon de Ind. Regeering zich wel vereenigen, echter niet zijne inzichten omtrent het plaatsen van zendelingen. Ten opzichte hiervan toch meende zij een onzijdig standpunt te moeten innemen. Het opperbestuur, met Van Swieten's voorstellen in kennis gesteld, keurde de voorgenomen gezagsuitbreiding goed, doch achtte voor alles „een zoo volledig mogelijk onderzoek" nopens land en volk noodig. Vandaar de Commissie Nieuwenhuisen—Von Rosenberg, welke van September 1854—Aug. 1855 duurde.

Het door haar uitgebracht verslag werd later, met uitzondering van de beide laatste hoofdstukken, behelzende het politiek gedeelte en daarmede verband houdende voorstellen, door het Bataviaasch Genootschap in 1863 (deel XXX zijner Verhandelingen) gepubliceerd.

In Jan. 1857 deed de gouverneur van Swieten naar aanleiding van dit verslag, voorstellen betreffende de bestuursorganisatie op het eiland. Het opperbestuur hield echter die voorstellen „in advies" in verband met de staatkundige moeilijkheden elders en de daarvoor noodige groote uitgaven, waardoor van Swieten's plannen ook niet tot verwezenlijking kwamen.

[1] Dit bleek ook bij gelegenheid van den ongelukkigen tocht van den controleur Mansveld in 1875. De twee kampongs Fadoro en Botohösi waren weer in bloedige twisten geraakt. De laatstgenoemde kampong stelde zich te weer, toen de controleur met hoofden van Fadoro in aantocht was om eene minnelijke schikking te beproeven. De controleur en gevolg werden beschoten en redden met moeite hun leven.

Later werden in Juni '67 door den gouverneur Van den Bossche voorstellen gedaan voor eene vrij kostbare bestuursregeling: Voor geheel Nias een ass.-resident te Goenoeng Sitoli, en 3 controleurs voor Noord-, West- en Zuid-Nias en als hoofdvoorwaarde permanent een kleinen stoomer in de wateren van Nias.

Het opperbestuur gaf echter te kennen, dat "het geen termen vond om tot verwezenlijking dier voorstellen mede te werken".

In den binnenlandschen toestand, buiten den kring onzer vestiging te Goenoeng Sitoli, kwam geenerlei verandering. Ook de vervanging van den luitenant-civielgezaghebber door een controleur bij het binnenlandsch bestuur bracht geene wijziging in onze gedragslijn ten opzichte van de zaken der binnenlanden. Wanneer wij dan ook de kol. verslagen na 1870 raadplegen, vinden wij dat het eiland voortdurend het tooneel was van plundering en moord. Buiten den kring onzer vestiging, zoo lezen wij b.v. in het K. V. van 1882, had de invloed van ons bestuur nog weinig wortel geschoten. In het binnenland werd de rust dikwerf gestoord. Om de nietigste oorzaken geraakten de kampongs in onmin, en de zwakkere partij stond dan in den regel aan roof- en sneltochten bloot. Door bevriende kampongs werd soms de tusschenkomst van den controleur ingeroepen, doch niet altijd slaagde deze er in de geschillen te doen bijleggen, en al gelukte dit, dan was toch het herstel van den vrede zelden van langen duur.

Het hier medegedeelde kan veilig als maatstaf worden aangenomen voor de beoordeeling der toestanden tot 1900. In het K. V. van 1901 lezen wij nog, dat "het eiland, meer bepaald Midden-Nias, herhaaldelijk het tooneel was van plundering en koppensnellen." Ook onder de woeste, weinig met vreemden in aanraking komende Zuid-Niassers bleven onderlinge oorlogen en rooftochten gedurig voorkomen. Zelfs strekten deze strooptochten zich uit tot Midden-Nias; vooral waren de lieden van Hili Simaetanö, Hili Falawoe en Hili Hõroe [1] in het achterland der Lagoendibaai als koppensnellers en roovers berucht. Herhaaldelijk trokken zij in talrijke benden uit in het gebied der Iraono Hoena tot de Noordelijker gelegen Lachõmistreek en pleegden zij met een rijken buit aan koppen, slaven en varkens terug te keeren. Ook de bewoners van het kustlandschap Mazingõ in het Z. O. deel van het

[1] De bewoners van Hili Hõroe ten W. van de monding der Idanö Ho, bewezen diensten als gidsen bij de sneltochten der beide eerstgenoemde kampongs.

eiland ondernamen roof- en sneltochten aan de kusten van Midden-Nias, tot zelfs voorbij het zendingstation Sogae adoe. Zoo werden nog in 1900 aan het zeestrand tusschen de kleine en groote Gidō-rivier op enkele uren gaans ten Z. van Goenoeng Sitoli vijf personen door een p.m. 20 man sterke bende uit Mazingō aangevallen en gesneld.

Verscheidene hoofden van Midden-Nias zelf lieten zich ook niet onbetuigd, zooals de bekende Sitambaho, Balō haloe enz. Zij maakten zelfs de omgeving der zendingstations Hoemene, Lōlōwoea (elk op ongeveer 3 uren gaans van Goenoeng Sitoli verwijderd) en Lahagoe onveilig en verspreidden alom vrees en schrik onder de bevolking van de binnenlanden. Zoo werd o.a. in het begin van 1897 de kampong Lasara, niet ver van het zendingstation Hoemene door een bende kwaadwilligen verbrand. Het hoofd der kampong kwam daarbij om en 25 personen, meest vrouwen en kinderen, werden vermoord. Daar de zendingspost ook bedreigd werd, werden eenige met achterlaad geweren gewapende politieoppassers en de te Goenoeng Sitoli in station liggende kruisboot derwaarts gezonden, waarop de bende aftrok.

In groote scharen vluchtte de bevolking van het binnenland naar het rapatgebied en de omgeving van de zendingstations aan de Oostkust, om zich daar onder de bescherming van het bestuur en de zending te stellen. Velen van deze vluchtelingen, die in de zendelingen een steun zagen, gingen tot het Christendom over. Daardoor ook zijn de zendingsposten te Goenoeng Sitoli, Ombōlata en Hoeme thans de grootste Christengemeenten op het eiland. Door het optreden der rooverbenden werden verscheidene streken ontvolkt, zoo b.v. het Moi- en Ojodal. Kortom, de toestanden in het binnenland waren in één woord treurig. Aldus waren de gevolgen van onze politiek van onthouding! De Regeering verbood het Bestuur alle inmenging en verlangde, dat onvermijdelijke bemoeiingen buiten het z.g. rapatgebied (den toenmaligen kring onzer vestiging) niet het karakter zouden dragen van daden van gezag, ondanks de aanwezigheid van een militaire bezetting ter hoofdplaats. Niet anders dan radend, bevredigend moest de controleur te Goenoeng Sitoli optreden. De onthouding met de zaken buiten het z.g. rapatgebied was absoluut!

Doch eindelijk zouden, voor de reeds zoo lang geteisterde bevolking der binnenlanden, betere tijden aanbreken. Namens de "Conferentie der Rijnsche zendelingen" op het eiland, werd in Aug. 1899 door den Missions-Inspector Dr. A. Schreiber, die korten tijd op Nias had

vertoefd, de Ind. Regeering een memorandum aangeboden, waarin het verzoek werd gedaan, verbeteringen aan te brengen in de onhoudbare toestanden in het z.g. zendingsgebied, waar de Rijnsche zending reeds zeven stations had. Dit had in 1900 en 1901 een stelsel van patrouilleeringen tengevolge, binnen den driehoek Goenoeng Zitoli—Toegala Ziromboe—Ono Limboe, een gebied dat zich van de Oost- naar de Westkust uitstrekt en het grootste deel van Midden-Nias omvat.

De patrouilles hadden in opdracht: bescherming der goedgezinde bevolking en der zendingstations, en het tegengaan van roof- en sneltochten door georganiseerde benden. Wel bevorderden deze patrouilles de veiligheid in de nabijheid der zendingstations, wel slaagde men er spoedig in den beruchten Sitambaho in handen te krijgen, die echter weer wist te ontvluchten, en vond ook daarop de vreedzame onderwerping van den gevreesden Balõ haloe door tusschenkomst der zending plaats, doch het eigenlijk beoogde doel: de zuivering van de streek van roovers en koppensnellers werd niet bereikt. Niet alleen werden die patrouilles in hare bewegingen belemmerd door terreinhindernissen, doch werkte de goedgezinde bevolking zelf niet mede; een natuurlijk gevolg van den angst en het wantrouwen, door de bevolking tegenover de militairen aan den dag gelegd, waardoor velen bij de nadering van den troep hunne woonplaatsen verlieten. Deze overwegingen hebben in Mei 1902 tot den meer practischen maatregel geleid van de indienststelling van een corps gewapende mannen, sterk 36 man, onder een instructeur. Bovendien werd in Juli van dat jaar besloten tot de plaatsing van een „controleur voor de aanrakingen met de hoofden en bevolking buiten het z.g. rapatgebied”, die den controleur van Nias zou ter zijde staan en aan wien de beschikking zou worden gegeven over het corps gewapende politiedienaren. Daarmede was onze bestuursbemoeienis op het eiland een nieuw tijdperk ingetreden.

Met de patrouilles der gewapende politiedienaren, samengesteld uit elementen der bevolking zelf, werden spoedig goede uitkomsten verkregen: hiertoe heeft intusschen mede bijgedragen de tuchtiging in Januari 1902 toegediend aan Hili Laedo, waar het hoofd Siwa hoemõngõ (d. i. de negenmaal meer dan anderen gevreesde”) van den stam der Iraono Hoena, met zijn onderdanen in het jaar tevoren een sneltocht had ondernomen in de Moro'ostreek.

Het koppensnellen werd beslist tegengegaan, terwijl verscheidene hoofden, inziende dat het ons ernst was aan het rooven en moorden een einde te maken, hunne opwachting kwamen maken.

In de eerste dagen van Mei 1903 betrok de eerste controleur voor de aanrakingen L. F. W. Reijckers, na eenigen tijd voorbereiding onder den controleur van Nias P. S. Eman, met 25 gewapende politiedienaren zijn inmiddels door den resident van Tapian na Oeli aangewezen standplaats Lõlõwaoe, gelegen in het stamgebied der Iraono Hoena. Hier was de zendeling Krumm sedert 1899 met gunstige resultaten werkzaam, zoodat diens arbeid voor het Bestuur reeds den weg had gebaand. De eigenlijke overweging evenwel, waarom Lõlõwaoe tot standplaats van den tweeden controleur werd gekozen, was de gunstige ligging met het oog op de toekomstige aanrakingen met Zuid-Nias.

Met meer kracht kon nu het beschavingswerk worden voortgezet. Daartoe deden de beide controleurs van het eiland vele reizen om aanrakingen te verkrijgen met hoofden en bevolking en dezen de bedoelingen van het bestuur duidelijk te maken, doch bovenal om hun vertrouwen te winnen, het hoofdbeginsel, dat aan elke goede koloniale politiek ten grondslag moet liggen. Door een politiek van milde beginselen toe te passen ten opzichte van hoofden, die vóór onze uitbreiding van bestuursbemoeienis zich herhaaldelijk hadden schuldig gemaakt aan roof en koppensnellen, welke misdaden vergeven werden, en door de belangrijke dienstprestaties van het corps gewapende politiedienaren, kon op ultimo 1903 reeds op een gunstigen staat van zaken gewezen worden, die rust en veiligheid in Centraal-Nias ten goede kwam. Hierbij dient erkend te worden de van de zijde der zending ondervonden steun. Balõ haloe had zijne onderwerping in 1901 aangeboden door tusschenkomst van den zendeling Sundermann: de beruchte hoofden Siwa hoemola [1], Faloli [1], Salagõ e. a., behoorende tot de woeste stammen der Iraono Hoena, waren door den arbeid van Krumm, op ult. 1902 reeds tot het Christendom overgegaan. In Januari 1904 kwam ook de boven meergenoemde Sitambaho in onderwerping, door tusschenkomst van den zendeling Momeijer te Sogae adoe. Thans zijn deze eenmaal zeer beruchte hoofden, wier faam als koppensnellers nog immer bij de bevolking voortleeft, rustige onderdanen en goede vrienden van het bestuur en de zending. Hoezeer ook het Koloniaal Verslag van 1904 niet geheel juist zegt, „dat onze invloed benoorden een denkbeeldige lijn van Oedjoeng Siromboe aan de Westkust, naar Oedjoeng Goenoeng Limboe aan de Oostkust, zoodanig is toegenomen, dat dit gebied geheel als rechtstreeks be-

[1] In 1906 overleden.

stuurd gebied kan worden beschouwd", zoo dient toch in elk geval erkend te worden, dat de rustverstoringen door roovers- en koppensnellersbenden reeds tot het verledene behoorden en de algemeene veiligheid voor de zoolang geteisterde en maatschappelijk uiteengerukte bevolking eene tot nog toe ongekende hoogte had bereikt. De bevolking en het meerendeel der hoofden hadden reeds vrij kort na ons optreden blijken gegeven, dit zeer op prijs te stellen. Onze invloed breidde zich in Centraal-Nias gestadig uit, waartoe ook bijdroeg, dat de civiele en strafrechtelijke geschillen meer en meer door de rapat-adat (d. w. z. de inlandsche rechtspraak onder toezicht en leiding van het bestuur) werden afgedaan. In tal van zaken, vooral geschillen over schulden en grondbezit, riep men de beslissing der besturende ambtenaren in. Hoewel het in den beginne veel moeite kostte om de aan orde, noch tucht gewende bevolking geregeld aan den arbeid te krijgen bij den aanleg van wegen, of juister: het openkappen van tracé's van 3—5 vaam breedte, behoefde slechts hoogst zelden tot een militair optreden te worden overgegaan en had tot mijn vertrek in Januari 1906 slechts eenmaal machtsvertoon met een militaire patrouille plaats, om de bevolking van enkele ons nog wantrouwende kampongs tot den arbeid te brengen. Doch ook dan konden de zaken tot een minnelijke oplossing worden gebracht.

De toestand van Centraal-Nias kon dan ook, toen schrijver dezes in October 1904 het bestuur overnam van den aftredenden controleur van Nias P. S. Eman, over het algemeen gunstig worden genoemd.

Ook in 1905 breidde onze invloed zich in dit gedeelte van het eiland voor een belangrijk deel uit, dank zij den aanleg van nieuwe verbindingen. Zoo werd een betere verbinding via Lahagoe en Laweloe verkregen van de thans op twee volle dagreizen van elkaar gelegen bestuurszetels, terwijl ook tusschen verschillende volkrijke streken wegen werden aangelegd. Daardoor kon ook de zending zich uitbreiden en een steun zijn voor het bestuurswerk. In het jaarverslag der Rijnsche Zending over 1905, bl. 63 vinden wij vermeld:

"Bei dieser äuszeren Ausdehnung der Missionsarbeit verdient hervorgehoben zu werden, dasz die holländische Regierung durch die von ihr selbst immer mehr in die Hand genommene Anlage von Wegen auszerordentlich viel zur Erschlieszung des Landes beträgt". Te Sifaoroasi, in het hart des lands, werd medio 1905 een zendingstation opgericht. In dat jaar kon ook in verband met de verbeterde politieke toestanden in het op 2 volle dagreizen Zuidelijk van Goenoeng Sitoli gelegen stroomgebied der Mola een zendeling worden

toegelaten te Bawali in de nabijheid van den stam der Iraono Lase, welke nog slechts twee jaren te voren bepaalde reden tot ongerustheid gaf. Naar het gebied van dezen wegens koppensnellen van ouds beruchten stam, werden door schrijver dezes in Augustus en October 1905 twee tochten ondernomen, bij den laatsten tocht vergezeld van den toenmaligen controleur voor de aanrakingen E. Schröder. De eerste reis had ten doel het houden van militair machtsvertoon met 25 man van het detachement te Goenoeng Sitoli, tegen de kampong Hilimbaroezö, waar het beruchte hoofd Bawa Lowalangi zich herhaaldelijk aan sneltochten in het landschap Ono Limboe had schuldig gemaakt; de tweede tocht, naar Ono Gamofo, op drie volle dagreizen van Goenoeng Sitoli, droeg daarentegen een vriendschappelijker karakter. In laatstgenoemde kampong kwamen de hoofden van dertien andere kampongs van de Iraono Lase, vergezeld van 500 à 600 volgelingen in volle wapenrusting, hunne opwachting maken en verscheen ook de bovengenoemde Bawa Lowalangi, die beloofde zich voortaan naar de wenschen van het Bestuur te zullen gedragen. [1]

[1] Als een bewijs van de erkenning van het bestuur als heer der landstreek werden wij door het hoofd van Ono Gamofo of Orahili uitgenoodigd plaats te nemen in een houten troonzetel (osa-osa), waarin wij vervolgens door het dorp werden rondgedragen, geheel overeenkomstig de Niassche adat.

Nog eenige jaren geleden strekten lieden van dezen stam hunne sneltochten uit tot in de omgeving van het zendingstation Sogae adoe aan de Oostkust (± 6 uren gaans ten Z van Goenoeng Sitoli). In het verslag van een reis van den toenmaligen controleur de Rooij in 1880 met Z. M. ss. „Merapi" werd reeds melding gemaakt van den overlast, die de bevolking van het landschap Ono Limboe ondervond van lieden van bovengenoemden stam. Daarbij werd de wenschelijkheid ter sprake gebracht om de grenzen der Iraono Lase langs de Noord-, Oost- en Zuidzijde met gewapende macht te tuchtigen om daardoor hunne roof- en sneltochten voor geruimen tijd te beteugelen.

In het Kol. Versl. van 1882 werd gezegd:

De ons bevriende strandbewoners van Goenoeng Limboe en omstreken, die niet opgewassen waren tegen de overmachtige en van aanrakingen met het Europeesch bestuur afkeerige kampongs van het naburige Ono Lase, zijn in den aanvang van 1882 door de verstrekking van eenige tromplaadgeweren met munitie van Gouvernementswege bijgestaan. Als een blijk van de verbeterde toestanden in dit afgelegen gedeelte van het eiland is de vestiging van een zendingstation te Bawalia van belang.

In het hiervoren genoemde Jaarverslag der Rijnsche Zending over 1905 (bl. 63) vinden wij omtrent de oprichting van dezen post:

„Jetzt aber ist in langsamen und allmählichen Vordringen derselbe Platz wieder erreicht, und die berüchtigten Iraono Lase sind nicht nur die nächsten Nachbarn der rheinischen Missionare geworden, sondern auch bereits Objekte ihrer Arbeit".

Waar onze bestuursbemoeienis zich Zuidwaarts derhalve reeds uitstrekte tot het overgangsgebied tusschen Centraal- en Zuid-Nias, kon in het Kol. Versl. van 1906 dan ook ten rechte van eene belangrijke uitbreiding van onzen invloed gesproken worden.

Tot kenschetsing van den toestand in de Noordelijke helft van het eiland op ult. 1905 kunnen wij niet beter doen dan hier — met toestemming van het Departement van Koloniën — een en ander aan te halen uit de nota van bestuursovergave aan mijn vervanger, den controleur E. E. W. G. Schröder, op 16 Jan. 1906.

„Midden en Noord-Nias [1] vormen thans het eigenlijke arbeidsveld der besturende ambtenaren, dat zich reeds uitstrekt van de Noordkust, in Zuidelijke richting gaande, tot het stroomgebied van de Mola en Hili Lowalangi, gelegen op ± 15 paal bezuiden Lölöwaoe en ± 40 paal ten N. van de Lagoendibaai.

In Anoma (midden Noord-Nias) is een geschikt centraalpunt gevonden voor onze aanrakingen en bestuursuitbreiding en kan in die richting worden voortgewerkt. Reeds is van Goenoeng Sitoli een ± 7 uren lange weg (of juister: tracé) naar bedoeld punt geopend, terwijl het met Centraal-Nias verbonden wordt door het tracé naar pasangrahan Mozoi [2] op den z. g. zendelingenweg. Deze laatste vormt thans nog de eenige verbinding tusschen de Oost- en Westkust en met de Nako-eilanden tot Toegala Ziromboe. De hoofdverbindingen van Noordelijke in Zuidelijke richting door Midden-Nias loopende zijn de tracé's:

1. Lölöwoea—(niet te verwarren met Lölöwaoe)—Sifaoroasi (in aansluiting met den weg Goenoeng Sitoli—Lölöwoea).

2. Lahagoe—Laweloe—Lölöwaoe (in aansluiting met den weg Goenoeng Sitoli—Lölöwoea—Lahagoe).

3. Het thans grootendeels reeds geopend tracé van de Idanö Doa bij Lahagoe tusschen de Moi en Ojo naar het Hoeroena-gebied (tusschen Sifaoroasi en Lölöwaoe)."

Voor andere op ult. 1905 aanwezige verbindingen verwijzen wij naar het laatste hoofdstuk van de Geogr. beschrijving.

Na kennisneming van het bovenstaande behoeft het dan ook geen nadere toelichting, dat het gewestelijk bestuur van Tapian na Oeli

[1] In ons opstel gewoonlijk alleen Noord-Nias genoemd in tegenstelling met Zuid-Nias.

[2] Op ult. 1905 bevonden zich nog eenvoudige passantenhuizen te Deo-deo en Sifaoroasi.

anderhalf jaar later, in September 1907, aan de Regeering kon seinen „Midden-Nias is geheel gepacificeerd" [1].

Hiermede is ons overzicht voor Noord- en Midden-Nias ten einde. [2] Gaan wij thans na den toestand in de Zuidelijke helft van het eiland, waartoe uit een bestuursoogpunt moet gebracht worden het gebied, dat ongeveer gelegen is ten Zuiden van eene denkbeeldige lijn getrokken over Bawalia—Sifaoroasi—Lõlõwaoe.

Waar in de eerste plaats de toestanden in Centraal-Nias in verband met de vestigingen der Rijnsche zending de aandacht van het bestuur vorderden, kon, nadat daarin regelmaat en orde waren gebracht, begonnen worden met het pacificatiewerk van Zuid-Nias. In de bovenbedoelde nota van bestuursovergave teekenden wij hieromtrent aan:

„Ten opzichte van dit deel van het eiland bestaat nog onthouding van bemoeienis met de binnenlandsche aangelegenheden als gevolg van gebrek aan bestuursmiddelen, die reeds voor het overige deel van het eiland te kort schieten.

„De zeer vicieuse toestanden in de binnenlanden aldaar blijken o. a. uit het verslag van de reis van ondergeteekende met den controleur voor de aanrakingen in October a. p. naar enkele kuststreken van de Zuid. De noodzakelijkheid van den aanleg van een weg Lõlõwaoe—Lagoendi is uit die reis [3] en den verderen tocht van laatstgenoemden ambtenaar door het binnenland naar Lõlõwaoe gebleken. Die wegaanleg behoort het eerste punt te zijn van een program voor bestuursuitbreiding naar de Zuid. Het meest geschikte uitgangs-

[1] Voorkomende in het laatste gedeelte van het telegram, waarvan het hoofddoel blijkbaar was de resultaten mede te deelen van het machtsvertoon in het landschap Mazingõ, dat kort te voren zulk eene beleedigende houding tegenover den Resident had aangenomen.

[2] Ook daarom werd eenigszins uitvoerig de ontwikkeling der vroegere toestanden van Noord-Nias tot de tegenwoordige behandeld, omdat in een artikel van Nias in de N. R. Ct. van 15 Maart 1908, Eerste blad A, de schrijver ten opzichte van Midden-Nias tot eene onjuiste conclusie komt, waar hij zegt: „In Midden- en Zuid-Nias moet nog zoo wat alles gedaan worden." Voor een deel is de gemaakte conclusie het gevolg van een niet steeds behoorlijk uit elkaar houden van officieele mededeelingen betrekking hebbende op Midden- en Zuid-Nias, waardoor men tot een te veel generaliseeren van den toestand is gekomen. Ook van de grenzen van beider gebieden (uit een ethnographisch en staatkundig oogpunt) dient men vóór alles eene duidelijke voorstelling te hebben.

[3] Zie het verslag van die reis in het Tijdschr. Kon. Ned. Aardr. Gen. Jaarg. 1906.

punt voor gezagsuitbreiding in die richting is Lõlõwaoe, waar het dan voortdringend bestuur gesteund wordt door eene ons goedgezinde bevolking". Uit het verslag van bovenbedoelde reis blijkt, dat de groote negorijen in het van 1892—1905 niet bezochte achterland der Lagoendibaai bedoelden weg niet gaarne tot stand zien komen, wel begrijpende, dat het dan met hun tyrannie over de bewoners van het ongelukkige land der "Aramo" (aan de andere zijde van de Idanõ Ho) gedaan zou zijn. Dat omgekeerd deze laatste bevolking genegen was den weg te helpen aanleggen, lag in hun welbegrepen eigen belang. [1]

Andere gebeurtenissen versterken ons in de overtuiging, dat de pacificatie van Zuid-Nias, meer bepaald het gedeelte, dat door de drie hoofdstammen (het landschap Mazingõ en het achterland van Teloq Dalam en Lagoendibaai) niet zoo voorspoedig zal gaan als in de Noordelijke helft van het eiland, waar het doel reeds vijf jaren na het verlaten der politiek van onthouding bereikt werd. Die minder voorspoedige pacificatie van de Zuid behoeft intusschen geen verwondering te wekken. Hier toch hebben wij te doen met eene krachtige, energieke en zichzelf meer bewuste bevolking, die, zeer vrijheidlievend van aard, nimmer vreemde inmenging heeft gewenscht of geduld. Dit bewijzen de gebeurtenissen aan de Mazingõkust in Juni en Juli 1906 en de daarop gevolgde voorvallen in de Soesoeastreek, waar de bevolking in Jan. 1908 eene zeer vijandige houding tegenover den controleur van Nias aannam. De eerstvermelde gebeurtenissen wenschen wij thans in het kort na te gaan aan de hand der verslagen van het gewestelijk bestuur van Tapian na Oeli en van het militair commando van dat gewest, ons welwillend door het Departement van Kolonien ter lezing afgestaan. De negorijen van de Mazingõkust hebben het bestuur steeds heel wat te doen gegeven. Meermalen maakten zij ook in vroegere jaren zich schuldig aan strandroof; in dit opzicht is van ouds vooral berucht Bawõ Ganõwõ, dat in April 1907 wederom een Chineesch vaartuig plunderde.

Tot afdoening van deze zaak en een andere, waarin het landschap Nalawe betrokken was (dit had in begin 1906 eene prauw met 7

[1] In het Kol. Versl. van 1907 vinden wij dan ook: „Voor den aanleg van dat gedeelte, waarmede reeds een aanvang is gemaakt, verleenden de hoofden hunne medewerking." In het reeds genoemde telegram van het gewestelijk bestuur aan de Regeering d.d. 13 Sept. 1907 luidde het: aanrakingen met Zuid-Nias van uit Lõlõwaoe [illegible] voorbereid; pacificatie slechts quaestie van tijd en houdt verband voltooiing weg.

opvarenden van het bovengenoemde Bawõ Ganõwõ uitgemoord), begaf de resident van Tapian na Oeli zich den 24^{en} Juni 1907 met 35 man onder den luitenant P. te Wechel naar Nias. Na aankomst te Goenoeng Sitoli per Gouvernementsstoomschip „Hazewind" werd met de beide controleurs van het eiland en de militaire macht naar Ono Limboe opgestoomd. Hier werd op 27 Juni gedebarqueerd, en opgerukt naar de richting van de kampong Nalawe. Het gelukte den hoofddader van den moord op de lieden van Bawõ Ganõwõ in handen te krijgen; men keerde daarop naar Ono Limboe terug, zonder dat aanrakingen verkregen waren met het landschap Nalawe, waarvan slechts de vermoedelijke ligging, ergens ten N. van den Soesoeamond, bekend was.

De medevoering van bovenbedoelden hoofdaanlegger, om tot betaling der aan Nalawe opgelegde boete ad f 700 te dwingen, werd voldoende geacht.

Vervolgens werd op 2 Juli van Ono Limboe opgestoomd naar Bawõ Ganõwõ ter berechting van bovenbedoelde zeeroofzaak. Met de militaire patrouille en 15 gewapende politiedienaren werd deze kampong bezocht en werden de hoofden van die kampong en van Hili Ganõwõ aan boord genoodigd om de zeeroofzaak in het bevriende Teloq Dalam af te doen. Hierheen opgestoomd begaven zich den volgenden ochtend (5 Juli) resident, controleur en de luitenant naar Teloq Dalam, waarheen de meegenomen hoofden zich met toestemming reeds den vorigen avond begeven hadden. Bij aankomst van den resident en gevolg, waren dezen dadelijk omringd door ruim 400 gewapende krijgers, die 's nachts in alle stilte over land hun hoofden waren gevolgd. Eene zeer ongepaste houding werd tegenover den resident aangenomen en deze gedurende een geruimen tijd door een Niasser met getrokken klewang bedreigd, terwijl de meesten hunne geweren reeds van de monddoppen ontdeden. Het bleek duidelijk, dat men hier te doen had met een georganiseerd plan om zich tegen het ingrijpen van bestuurswege in de zeeroofkwestie als anderszins te verzetten en eene actie uit te lokken van onze zijde, die in een bloedbad zou zijn geeindigd. Door de kalme houding van den resident en gevolg wist men elke aanleiding onzerzijds te vermijden en kon zonder verdere moeilijkheden naar boord teruggekeerd worden. De hoofden trokken daarop met hunne benden naar hunne kampongs terug.

Deze beleediging, het Nederlandsche gezag aangedaan, kon intusschen niet ongestraft blijven. Den 6 Juli werd opgestoomd naar

Hili Ganõwõ, de kampong van de lieden van het verzet en naar Bawõ Ganõwõ, dat den zeeroof had gepleegd. De eerste kampong werd een boete opgelegd van f 2000 en de tweede van f 3000. Toen hieraan niet werd voldaan, werd tot tuchtiging overgegaan met kanon- en geweervuur, dat eene enkele maal door Bawõ Ganõwõ werd beantwoord. Den 8 Juli voldeed Hili Ganõwõ de boete en onderwiep zich het hoofd. Bawõ Ganõwõ bleef echter weigeren, ook nadat op 9 en 10 Juli op de bovengenoemde wijze met de tuchtiging van deze kampong was doorgegaan. Den 11 Juli werd tegen deze kampong met de aanwezige macht opgerukt. Volgens aan wal bekomen bericht werd de kampong nog slechts door 40 man verdedigd, die den aanval niet afwachtten, zoodat de kampong zonder verliezen onzerzijds kon worden genomen.

Tot straf werd de woning van het schuldige hoofd omvergehaald, terwijl de noodige goederen in beslag genomen werden om uit de opbrengst daarvan den beroofden Chinees schadeloos te stellen. In het telegram, den 3 Aug. door het gewestelijk bestuur aan de Regeering verzonden ter kennisgeving van bovenbedoelde gebeurtenissen vinden wij vermeld: „Bericht controleur Nias uit betrouwbare bron als gevolg tuchtiging 19 kampongs van Zuid-Nias zich zouden hebben aangesloten tot verbond tegen het Nederlandsch gezag en wenscht hij zich in de Lagoendibaai van den politieken toestand te overtuigen, waartoe oorlogsschip door hem gevraagd wordt enz.”

Den 16 Aug. a. p. kwam H. M. Serdang, commandant van der Hegge Spies, ter reede van Goenoeng Sitoli. Den volgenden morgen werd opgestoomd naar Teloq Dalam, waar door den controleur de onderwerping van het hoofd van Bawõ Ganõwõ werd verkregen. Vervolgens werd naar deze kampong opgestoomd, en had aan wal eene ontmoeting met het hoofd plaats; hij was echter bevreesd aan boord te komen. Voor het restant der boete werd twee maanden uitstel gevraagd en verleend. In overleg met den commandant van H. M. Serdang werd vervolgens besloten om met de landingsdivisie de geheele kuststrook van Mazingõ te bezoeken. Op 23 Aug. werden bezocht Bawõ Ganõwõ, Hili Satarõ, Amaitaloeo, Hili Ganõwõ en Bawõ za'oea, „waar de ontvangst niets te wenschen overliet”.

Den volgenden dag werd opgestoomd naar de Lagoendibaai en werden de hoofden der Ono maena Mõlõ (in het achterland van die baai) opgeroepen, daar zij tevoren aan oproepingen van het bestuur „geen gehoor hadden gegeven”. Eene vergadering werd met hen aan den wal belegd, doch daarbij kon „geen beslist antwoord”

verkregen worden inzake het verbond, dat tegen het Nederlandsche gezag zou zijn gesloten.

Voor de afwikkeling der zaak Nalawe werd tevens door den controleur met de 50 man sterke landingsdivisie en één kanon een tocht daarheen gemaakt. Nadat men zich georiënteerd had, „bleek er geen kampong Nalawe te bestaan, gelijk tot nu toe steeds was beweerd.” Verhakkingen en misleiding van gidsen in de betrokken landstreek (kampong Hili Alawa) wezen de stemming der bevolking aan.

Op 1 September werd met de betaling der ongeïnd gebleven boete begonnen en ± f 1.20 afbetaald. Daar langer oponthoud niet mogelijk was, werd over de monding der Fana teruggekeerd.

Het vorenstaande toont aan hoe de Zuid-Niassche bevolking ondubbelzinnige blijken aan den dag legt, dat zij geenszins met onze bestuursbemoeienis in ingenomen.

Die stemming bleek spoedig opnieuw bij de volgende gebeurtenissen in het stroomgebied der Soesoea, bewoond door stammen, die overgangen vormen tusschen de bevolking van Centraal-Nias en de drie hoofdstammen in het Zuiden.

In November 1907 werd voor het eerst door den toenmaligen controleur voor de aanrakingen A. A. Lijsten een reis naar den bovenloop der Soesoea ondernomen en verder in Zuid-Westelijke richting naar de Lagoendibaai, waarbij genoemde ambtenaar vergezeld was van 17 gewapende politiedienaren onder een instructeur. Met het vroeger beruchte koppensnellershoofd Balõ haloe als gids, wist het troepje, ondanks de vijandige gezindheid der bevolking hier en daar, alle moeilijkheden te boven te komen. Over deze reis lezen wij in het maandverslag van den resident van Tapian na Oeli over Januari 1908:

„De bevolking bleek over het algemeen slechts matig met het bezoek van den Europeeschen ambtenaar ingenomen, die zijne opinie uitsprak over het koppensnellen, dat, te oordeelen naar de aanwezige koppen, nog heelemaal niet in onbruik was geraakt, hoewel de bevolking dit ontkende. In de Soesoeastreek toonde de bevolking zich zeer schuw, was zij gewoonlijk uit de huizen gevlucht en werden de bezoekers met geschreeuw „vijanden” begroet, terwijl men te Sifaniloe, waar overnacht zou worden, de poort gesloten en versterkt vond, zoodat deze geforceerd moest worden. De ontvangst door enkele achtergebleven bewoners was onbeschaamd. De houding bleek van dien aard, dat de controleur het met de geringe dekking onraadzaam achtte verder voort te trekken, zoodat

in Zuidwestelijke richting werd afgeweken en op Amandraja aangehouden. Hier was de ontvangst goed en was weder een eenigszins behoorlijke weg. Te Hili Simaetanõ ± 3 uren ten Noorden van de Lagoendibaai betoonde zich de radja vrijwel onverschillig en verklaarde hij rondweg het niet zonder koppen te kunnen stellen, doch over het algemeen gaf de ontvangst ook verder tot Lagoendi geen directe aanleiding tot klachten".

In het laatst van Januari 1908 werd een nieuwe tocht door de Soesoeastreek (doch nu meer Oostelijk langs den rivierloop) ondernomen door den controleur van Nias E. Schröder en den tweeden controleur H. v. Radersma (opvolger van den bovengenoemden controleur Lijsten). De tocht werd begonnen op 26 Jan. uit Bawõ Lowalaugi (± 3 uren ten Zuiden van Lõlõwaoe) met een escorte van 25 pradjoerits onder de beide instructeurs en de noodige dragers.

In den namiddag werd de kampong Fondrako aan den bovenloop der Soesoea bereikt. Hier werd de ontvangst gunstig genoemd. In de kampong werd overnacht.

Den volgenden dag kwam men na een marsch van twee uren te Sisobahili: dezelfde ontvangst als voren. Na hier overnacht te hebben werd door het Soesoeadal, dat goed bevolkt bleek te zijn, gemarcheerd, meestal de bedding van de rivier doorwadende. In den middag kwam men voor de kampong Sifalagõ. [1] Een wacht van vijf gewapende lieden, geplaatst bij een "draad" van aan elkaar gebonden klapperbladeren die over de rivier was gespannen, verbood den troep te passeeren: naar het heette diende de draad tot wering van booze geesten, als de bewerkers van ziekten. Tevergeefs werd met goede woorden getracht het verbod op te heffen en daarop doorgemarcheerd naar de poort der kampong, die "na eenigen aandrang" geopend werd. De bevolking bleek het dorp, dat slechts uit twee huizen bestond, verlaten te hebben. Gedurende den nacht, die wegens het vergevorderde uur in de kampong werd doorgebracht, hoorde men een komen en gaan van de bevolking aan den voet van den heuvel waarop Sifalagõ is gebouwd. Nadat den volgenden dag (29 Januari) te vergeefs getracht was een gids voor den verderen tocht te verkrijgen en ook het kamponghoofd geen gevolg had gegeven aan de uitnoodiging van den controleur om zich bij hem te vertoonen, werd de reis op het kompas en enkele andere aanwijzingen, die men verkregen had, voortgezet.

[1] In het afschrift verslag vonden wij nu eens „Sifalago" dan weer „Sifalege". Het komt ons voor dat de boven opgegeven spelling de juiste is

Weldra werd men na het verlaten der kampong gevolgd door een bende van 600 à 700 gewapende Niassers, die „al schreeuwende zich spoedig op de beide flanken van den troep bevonden". Bij een overgang van de rivier werd men met steenen gegooid. Door de rivierbedding moest worden teruggetrokken tot het inslaan van een pad, waardoor men den vijand niet op de beide flanken zou hebben. De vijandige bende drong nu tot den achtertroep door (de beide controleurs bevonden zich bij de hoofdmacht die een eind vooruit was) en bestookte de politiedienaren met lansen en steenen. Dank zij de kranige houding van den Amboineeschen instructeur der achterhoede en zijne pradjoerits, die met succes op de aanvallers vuurden en hunne kalme houding bleven bewaren, vluchtte de vijand in verwarring, zonder een tweeden aanval te wagen.

In Oostelijke richting werd nu naar de kust gemarcheerd en van hier via Ono Limboe de hoofdplaats bereikt, waar de troep behouden en wel op 2 Februari aankwam.

Hoewel de kampongs van het verzet al spoedig na het bovenbedoelde incident te kennen gaven zich te onderwerpen (uit vrees voor eene tuchtiging), welke onderwerping ook volgde, was thans toch de hulp van het leger voor bestuurswerk in Zuid-Nias noodzakelijk gebleken en vertrokken „ter verkenning en pacificatie van Zuid-Nias" 4 brigades maréchaussee onder den stafkapitein J. F. Baerveldt.

Met deze macht begaf zich de controleur der afdeeling op 25 Maart 1908 „naar Centraal Zuid-Nias om er de toestanden te leeren kennen en regelen". Volgens de korte berichten van April en Mei d. a. v. bevond genoemde ambtenaar met de militaire colonne zich in het gebied tusschen de Soesoea en de Mezaja, een gebied dat bewoond wordt door stammen, die in karakter, taal, zeden en gewoonten overgangen vormen tusschen de bevolking van Centraal-Nias en de drie hoofdstammen van het Zuiden. Deze laatste vormen de kern der bevolking, zijn krijgshaftig en vrijheidlievend van aard en zeer afkeerig van onze inmenging. Meermalen was dit o. a. reeds getoond door de machtige en groote negorijen in het achterland der Lagoendibaai, het terrein van onze voornaamste krijgsverrichtingen op Nias. Niet onwaarschijnlijk zal in dit gedeelte van het eiland, het bestuur bij het scheppen van geregelde toestanden alle tegenwerking van hoofden en bevolking ondervinden.

Zoolang de drie bedoelde hoofdstammen niet onder direct bestuur zijn gebracht en ook de tegenwoordige toestanden in Zuid-Nias niet hebben plaats gemaakt voor geregelde, zal er geen sprake

kunnen zijn van een inderdaad gepacificeerd eiland. Alle aanbeveling verdient het ook deze woeste heidenen tot zachtere zeden te brengen door middel van de zending. De Regeering moedige die daarom ook in deze streken aan; een politieke maatregel, die — naast het bestuur van een afzonderlijk voor Zuid-Nias aan te stellen controleur — op den duur de zegenrijkste gevolgen zal hebben.

Ten einde dit beter in het licht te stellen, behandelen wij ten slotte de zending op Nias.

D. DE ZENDING OP NIAS. [1]

Tegenwoordig vormt nog alleen Centraal-Nias het arbeidsveld der Rijnsche zending, welke daar sedert 1865 werkzaam is. Hoezeer zij in de eerste tijden vele moeilijkheden heeft gekend, en het niet ontbroken heeft aan verdachtmakingen bij de bevolking in verband met de propaganda van den islām, die nu en dan het hoofd op stak, is de zending, na een lange periode van voorbereiding, thans èn voor het bestuur èn voor de bevolking, een factor van beteekenis geworden.

De zending, als een krachtig hulpmiddel tot het brengen van hervormingen in de Niassche maatschappij, werd het eerst ter sprake gebracht in 1853 door den toenmaligen resident van Tapanoeli P. T. Couperus, die, in kennis gesteld met de plannen van Van Swieten in zake Nias, in zijn antwoord dd. 28 Januari 1853 No. 163/38 o.m. schreef. [1] „De hervorming dient echter aangebracht te worden door een gunstigen invloed van buiten en om die reden zouden dan ook zendelingen op het eiland met vrucht werkzaam kunnen zijn: juist niet speciaal met het doel om dadelijk het christendom voort te planten en een groot aantal bekeerlingen te maken, doch hoofdzakelijk met het oogmerk om de inboorlingen trapsgewijze eenigszins te beschaven, hun levenswijze te hervormen en de gemoederen tot vrede en eensgezindheid te brengen. Kan de bekeering daarna tot het christendom volgen, dan zou dit de goede zaak in de hand werken.” Door genoemden resident werd verder in overweging gegeven het Ned. zendelinggenootschap het voorstel te doen, eenige zendelingen op Nias te plaatsen. Van Swieten, die zich geheel met de voorstellen van den resident kon vereenigen, schreef daarop aan de Regeering in zijn brief dd. 28 Febr. No. 591 o. a.: „Ik kan mij zeer goed vereenigen met het denkbeeld van den Resident om door het zendingswerk den weg tot meerdere beschaving en den lust tot arbeid te doen voorbereiden. Indien de pogingen

[1] Zie hierover o. a. het boven reeds genoemd opstel van Dr. E. B. Kielstra „Beschavingswerk in Indië”, in Onze Eeuw, Sept. 1907.

der zendelingen ingang vinden, waaraan ik niet twijfel, dan zal het te gemakkelijker zijn om op de gelegde grondslagen een regelmatig bestuur te bouwen. Het werk der zendelingen zal groote onkosten besparen, die anders om hetzelfde doel te bereiken, aan ambtenaren, troepen en andere middelen zouden noodig zijn". Welk standpunt de Regeering echter innam ten opzichte van het voorgesteld zendingswerk zagen wij reeds in het vorige overzicht. Intusschen mag het wel vreemd schijnen, dat in weerwil van dat standpunt, in 1854 aan een R. K. missionaris vergunning werd verleend op Nias zijn dienstwerk te verrichten, hetwelk echter zonder eenige vrucht bleef, daar de zendeling kort na zijne aankomst overleed en niet meer vervangen werd.

In 1862 deed de Regeering aan het Rijnsche Zendingsgenootschap te Barmen het verzoek om de zending onder de Niassers te beginnen, doch eerst na de komst van den zendeling Denninger, die in de Niassche kolonie te Padang had gearbeid, kon met het zendingswerk een aanvang worden gemaakt. Het succes bleef echter bedroevend gering. In 1866 werd hem als helper de zendeling Ködding toegevoegd, die na eenigen tijd van voorbereiding te Goenoeng Sitoli onder leiding van Denninger, zich vestigde te Fagoelõ, in het stroomgebied der Mola, op 3 dagreizen ten Zuiden van Goenoeng Sitoli. Daarheen werd in 1867 de zendeling Mohri als hulp gezonden. De groote sprong bleek wel wat al te gewaagd. Overlast van de zijde der bevolking en de toenmalige ongunstige politieke toestanden in die streken hadden ten gevolge, dat deze afgelegen zendingspost in 1868 moest worden verlaten zonder dat de arbeid daar eenig blijvend gevolg had gehad. Ködding en Mohri vertrokken naar de Batoe-eilanden en Denninger was nu weer de eenige op het eiland. In 1871 en 1872 werden r. p. de zendelingen Thomas en Kramer (de laatste is momenteel "President van de Conferentie der Rijnsche Zendelingen" op het eiland), als hulp gezonden. Kramer bleef te Goenoeng Sitoli, terwijl Thomas 1½ uur Zuidelijker den zendingspost Ombõlata stichtte (1873).

Met Paschen 1874 werden te Goenoeng Sitoli de 25 eerstelingen van het nabij gelegen Hilina'a gedoopt. Dus na 9 jaren langen arbeid de eerste vruchten. Doch het eerste gewichtige feit in de Niassche zending had plaats gevonden, en in de volgende maanden werden nog een negentiental Niassers gedoopt. Te Ombõlata konden na een arbeid van twee jaren de zes eerstelingen van de gemeente gedoopt worden. In 1876 werd hier de eerste kerk gebouwd en telde

de Christengemeente op ult. van dat jaar reeds 73 zielen; op ult. 1878: 105 zielen.

Intusschen was in 1875 de grondlegger der Niassche zending Denninger van Nias naar Batavia vertrokken, waar hij in 1876 overleed. In dit jaar kwam op Nias de zendeling H. Sundermann[1], later bekend geworden door zijne geschriften over de Niassche taal en over zeden en gewoonten der bevolking.

In dien tijd begon de islām, welks invloed aan de kusten merkbaar was, de bedoelingen der zending openlijk verdacht te maken. Er werden door Moslimsche dwepers geruchten verspreid van een spoedigen ondergang van alle niet-Mohammedanen, welke bij de lichtgeloovige bevolking makkelijk ingang vonden (Sundermann, Die Insel Nias und die Mission daselbst, 1905 bl. 97). Onder deze omstandigheden zag Sundermann af van zijn oorspronkelijk plan om in de binnenlanden een post te stichten, doch achtte hij het beter, nabij de kuststreek van Goenoeng Sitoli te blijven. Aldus werd te Dahana[2] een geschikt punt gevonden voor de oprichting van een derden zendingspost (Februari 1878). Tot ult. 1880 bleef de zending zich slechts langzaam uitbreiden; de Christengemeente telde toen 238; op ult. 1885: 492; op ult. 1890, nog slechts 822 zielen na een arbeid van 25 jaren.

In 1891 deed de zending een belangrijke stap door de oprichting van het station Hoemene of Goemboe Hoemene, dat tot eene vrij snelle onwikkeling kwam door den verdienstelijken arbeid van den zendeling Thomas, die op het einde van het stichtingsjaar reeds eene gemeente had van 115 zielen (op ult. 1907: 1869 gedoopten, thans dus na Goenoeng Sitoli, dat op dat tijdstip 2349 Christenen telde, de grootste Christengemeente op het eiland).

Intusschen had de zending ook den blik naar het Zuiden gericht, met zijne talrijke bevolking, wier ruwe zeden en gewoonten bij den zendeling Thomas van Ombõlata den drang deden ontstaan daar den pionnierarbeid te beginnen. De Regeering verleende het verlof en zoo vertrok Thomas naar de Zuidkust, waar hij een zendingspost nabij Bawõ Lowalangi aan de baai van Teloq Dalam aanlegde. In 1885 werd deze vestiging gevolgd door eene andere van den zendeling

[1] Thans in dienst van het Ned. Bybelgenootschap bezig met de vertaling van het Nieuwe Testament in het Niasch. Eene vertaling van het Oude Testament is reeds vroeger verschenen.

[2] Sedert 1905 niet meer de standplaats van een zendeling, doch van den eersten Niasschen hulpprediker („pandita niha").

Lagemann, te Bawõ za'oea in het kustlandschap Mazingõ. Om de gemeenschap met het Noorden te onderhouden, werd een zeilscheepje „de Denninger”, gebouwd. De arbeid in het Zuiden, zoo hoopvol begonnen, moest evenwel in 1886 gestaakt worden wegens de onbetrouwbaarheid en sluwheid der hoofden, die de aanwezigheid der zendelingen op allerlei wijzen ten eigen bate exploiteerden. Zoo had het toenmalige opperhoofd van Bawõ Lowalangi met name Faosi Aro, een slim en hoogst onbetrouwbaar persoon, die zich een vriend der Europeanen noemde, tegenover andere kampongs zich steeds meer durven veroorloven dan eigen macht en aanzien gedoogden. Met deze bedoelingen had hij de vestiging van den zendeling Thomas in de nabijheid van zijn kampong, uitgelokt. Toen hij in een oorlog met Hili Geho en Hili Falago gewikkeld was, verspreidden zich dan ook spoedig de geruchten, dat de heer Thomas petroleum verstrekt zou hebben, dat hij met een verrekijker de bewegingen der vijanden van Bawõ Lowalangi had gadegeslagen enz. Daar Bawõ Lowalangi, die met omliggende dorpen steeds in onmin leefde, met succes zijne vijanden bestreed, beschouwden de laatsten den zendeling Thomas dan ook spoedig als de oorzaak van hun tegenspoed: dit was zoover gekomen door toedoen van Faosi Aro, die zelf de bovenbedoelde geruchten had uitgestrooid om zijne goede verstandhouding met den zendeling en derhalve ook met het Gouvernement boven allen twijfel te stellen. De zendeling Thomas geraakte thans in moeilijkheden met Faosi Aro's vijanden, die zelfs met moord en verwoesting van den zendingspost dreigden. Zoo moest deze verlaten worden, spoedig gevolgd door de opheffing van het station te Bawõ za'oea. Daarmede was aan den arbeid in Zuid-Nias, die sedert niet meer ter hand werd genomen, een einde gemaakt. [1]

Des te meer wijdde de zending zich aan haren arbeid op Noord-Nias, waar sedert 1890 de volgende stations tot stand kwamen:

Hoemene	aan de Oostkust	in 1891.
Siromboe	„ „ Westkust	„ 1892.
Lahagoe	nagenoeg in het Centrum	„ 1893.
Lõlõwoea	in Oost-Nias	„ 1896.
Sogae adoe	aan de Oostkust	„ 1899.
Hinako (op het hoofdeiland van de gelijknamige eilandengroep aan de Westkust)		„ 1899.

[1] Vrij uitvoerig heeft de zendeling Thomas zijne ervaringen medegedeeld in het werkje: Drei Jahre in Süd-Nias. Barmen, 1892.

Lõlõmboli in West-Nias in 1899.
Lahoesa aan de Westkust 〃 1899.

Dit laatste station werd verlaten na het overlijden van den verdienstelijken zendeling E. Krumm in 1903, na een zegenrijken arbeid onder de woeste stammen der Iraono Hoena.

Lõlõwaoe aan de Westkust in 1903.
Bo'oesõ aan de Oostkust 〃 1903.
Bio'oeti 〃 〃 〃 〃 1903,

in 1907 door een ongelukkig toeval afgebrand.

Sifaoroasi in het hart des lands 〃 1905.
Bawalia aan de Oostkust (het Zuidelijkste station aldaar) 〃 1905.
Toegala aan de Ojo, West-Nias 〃 1905.
Lõlõmolo', West-Nias 〃 1906,

zoodat thans de Rijnsche zending op Nias, met de eerstgenoemde zendingsposten Goenoeng Sitoli en Ombõlata, 16 stations heeft.

De periode van 1865-1890 was eene van voorbereiding. De resultaten in dien tijd verkregen, waren, zooals wij reeds opmerkten, niet bepaald bevredigend. Hoofdzakelijk was dit een gevolg van onbekendheid, dikwijls zelfs wantrouwen bij de bevolking in zake de bedoelingen der zending. Ook tegenwerking van den islãm, dien de zendelingen bij de bevolking verdacht maakte, bleef niet uit. Daarbij omvatte het zendingswerk hoofdzakelijk de naaste omgeving van onze vestiging. Na 1890 begon eene betere periode aan te breken en konden tot 1900 meerdere vestigingen aangelegd worden. Van 822 Christenen op ult. 1890 steeg dit cijfer op ult. 1900 tot 5020.

Na 1900 vooral is de zendingsarbeid belangrijk vooruitgegaan, waartoe heeft bijgedragen onze toenemende bemoeienis met de binnenlanden, gepaard gaande met den aanleg van wegen, die de bevolking van afgelegen dorpen binnen het bereik der zendelingen brachten, terwijl als gevolg van de verbetering der politieke toestanden, nieuwe stations in afgelegen streken konden worden aangelegd. Zoo verrezen o. m. de zendingsposten te Lõlõwaoe, Sifaoroasi en Bawalia, thans de zuidelijkste punten der Rijnsche zending. Door de vestiging te Lõlõwaoe (het in 1863 door onze troepen getuchtigde rooversnest, thans ook standplaats van den controleur voor de aanrakingen), kon de zegenrijke arbeid, door Krumm [1]) met zooveel succes begonnen,

[1] Krumm had te Lahoesa zijn station, in 1899 door hem opgericht Hij stierf daar als slachtoffer van het klimaat, daarin voorgegaan door zijne echtgenoote Door Krumm's arbeid onder de Iraono Hoena en de daarbij

onder de woeste stammen der Iraono Hoena worden voortgezet. Ult. 1905 telde de Christengemeente Lòlòwaoe reeds 234 zielen. Niet minder belangrijk was de oprichting van posten te Sifaoroasi in het hart des lands, en te Bawalia, thans het zuidelijkste station aan de Oostkust. (Zie over dezen post het vorige hoofdstuk).

De ontwikkeling van het zendingswerk in de laatste jaren kan blijken uit onderstaande opgave, waarin ook enkele cijfers uit een vroeger tijdvak zijn opgegeven ter vergelijking met den tegenwoordigen omvangrijken arbeid.

Op	ult.	1880	waren	aanwezig	238	Christenen.
〃	〃	1885	〃	〃	492	〃
〃	〃	1900	〃	〃	5020	〃
〃	〃	1902	〃	〃	6961	〃
〃	〃	1905	〃	〃	7787	〃
〃	〃	1906	〃	〃	9417	〃
〃	〃	1907	〃	〃	10112	〃 [1]

Het aantal Christenen van ult. 1900 was dus op het einde van 1907 reeds verdubbeld, voorwaar een resultaat waarop de zending met voldoening kan neerzien. Toch ontveinst zij zich niet de thans nog bestaande bezwaren tegen een krachtiger uitbreiding van het Evangelie, zooals de macht der vooroudervereering, de dubbele huwelijken, de kinderhuwelijken, de vele feesten, van welke gewoonten het volk niet gaarne afstand doet. Een andere dikwijls bemoeilijkende omstandigheid is gelegen in het stamverband, waardoor velen, vooral zij die aan het hoofd staan van dorpen of eenige gezinnen (familiehoofden), niet op eigen gezag durven beslissen inzake de aanneming van „de nieuwe leer" (hoekoe siboho'oe). Het veranderen van godsdienst toch wordt als een staatsaangelegen-

verkregen uitkomsten heeft zijn naam eene blijvende plaats in de zendingsgeschiedenis van het eiland verkregen. Interessante mededeelingen over Krumm's ervaringen onder de Iraono Hoena vindt men in het werkje: „Zendeling Krumm en de Iraono Hoena" door S. (1904) en in „Ein früh vollendetes Missionarsleben von Aug. Witteborg, Gütersloh, 1905."

[1] In deze cijfers zijn, wat betreft de jaren 1880—1902, ook begrepen de Christenen in de Niassche kolonie te Padang, waar de Christengemeente op ult. 1902 64, op ult. 1907 80 zielen telde. Sedert jaren is hier werkzaam de zendeling Dornsaft, die ook arbeidt onder de militairen. De zending onder de Niassers op de Batoe-eilanden geschiedt van wege het Luthersche zendingsgenootschap door 2 zendelingen, die hunne opleiding te Barmen hebben ontvangen. Het werk kan hier nog niet op belangrijke resultaten wijzen.

heid beschouwd, waarbij de raad der oudsten den doorslag moet geven.

Nu ondanks die belemmeringen, waaronder de macht der vooroudervereering de voornaamste is, de arbeid toch zeer vooruitgaat, wordt het in de zendingsberichten van het eiland betreurd, dat er niet meer arbeidskrachten beschikbaar kunnen komen. De hoofdreden hiervan is de geldnood van het Rijnsche zendingsgenootschap, dat over 1907 zijn rekening sloot met een deficit van 138 000 Mark. In verband hiermede en trouwens ook te voren, tracht de zending op Nias bij de Christengemeenten aldaar het denkbeeld ingang te doen vinden, dat zij, evenals in de Bataklanden, hebben bij te dragen in de kosten van het werk. Zoo heeft de laatste conferentie der Rijnsche zendelingen te Goenoeng Sitoli op 28—31 Januari 1908 het plan opgevat, om in verschillende gemeenten gemeentetuinen aan te leggen om mettertijd uit de opbrengst dier tuinen de behoeften der gemeenten te dekken.

Keeren wij na deze kleine uitweiding terug tot ons eigenlijk onderwerp. Reeds sedert jaren is er een verlangen om het werk naar het Zuiden uit te breiden. Ook na de moeitevolle pogingen van 1883—1886 heeft de zending zich steeds voorgenomen, ook daar het Christendom te brengen. Thans zal daarvan in verband met het tekort van het genootschap voorloopig wel niet veel kunnen komen. Toch komt het belangrijk genoeg voor mede te deelen, dat volgens het „Jahresbericht der Rh. M. Ges.” over 1907, sedert April van dat jaar te Hili Lowalangi (3 à 4 uren ten Zuiden van Lôlôwaoe) een school is geopend, welke gemiddeld door 20 kinderen werd bezocht. Ook kwamen 30 à 50 heidenen geregeld de godsdienstoefeningen bijwonen, terwijl men ook uit het Zuidelijker gelegen Hili go'o het verzoek kreeg ook daar te komen preken. Daarmede is de eerste gewichtige stap gedaan naar het Zuiden (Jahresbericht Rh. M. Ges. 1907 bladz. 74).

Een enkel woord nu over het zendingsonderwijs. Dit wordt thans gegeven op 51 scholen: in 1907 bezocht door 2040 leerlingen, waaronder 783 heidensche kinderen; zoowel jongens als meisjes (van de laatste 512 op ult. 1907) bezoeken de scholen. Het inlandsch onderwijzend personeel bestond op ult. 1907 uit 66 personen, waaronder 6 onderwijzeressen. De eerstgenoemden ontvangen hunne opleiding aan het seminarie te Ombôlata, dat met een aantal andere scholen door de Regeering gesubsidieerd wordt. Enkele onderwijzers hebben hunne opleiding aan de kweekschool te Depok ontvangen.

Wat betreft den invloed van het Christendom op het volk, daaromtrent dient opgemerkt te worden, dat men van hen, die tot den nieuwen godsdienst zijn overgegaan, niet dadelijk kan verwachten, dat de ware geest van het Christendom bij hen zal doordringen of dat men al spoedig zijne persoonlijke nationale ondeugden zal afleggen. De hoofdzaak is voorloopig, dat de heiden door een overgang tot den Christelijken godsdienst „in een ander milieu" komt, zooals de bekende zendeling-leeraar A. Kruyt het uitdrukt. [1]

Deze nieuwe omgeving nu, maakt den bekeerden Inlander vatbaar voor indrukken die hem bij eene goede leiding en voorlichting tot mensch kunnen hervormen. Hoe is het in dit opzicht gesteld bij den heiden? Tengevolge van zijne animistische voorstellingen, waaruit zijne natuur- en wereldbeschouwing is opgebouwd, steeds vervuld met eene vrees voor booze geesten en de zielen der afgestorvenen, die de bewerkers zijn van alle zegen en vloek over het nageslacht en daarom steeds gunstig moeten worden gestemd door allerlei offers, kan onder die omstandigheden van eene geestelijke onwikkeling al zeer weinig sprake zijn. Daarbij vereischen de offers in ziektegevallen en in tal van andere gelegenheden uitgaven, die, vooral voor den middenstand, bezwarend zijn. Hierin is dan ook een der voorname redenen te vinden van de mindere welvaart in tal van gezinnen. Door den overgang tot het Christendom verkrijgt de heiden ook een anderen grondslag voor zijne maatschappij. Het sterke conservatisme, als gevolg van de vooroudervereering, maakt plaats voor andere denkwijzen, waardoor hij zich meer vatbaar toont voor goede en nuttige aanwijzingen, die in zijn belang worden gegeven. De kosten der offers, vroeger een onafscheidelijk deel van zijn bestaan, kunnen thans aangewend worden ter bevordering van de welvaart van het gezin. Daardoor neemt ook de lust tot arbeid toe, besteedt men meer tijd aan den landbouw, waarvan het welslagen vroeger afhankelijk was van een reeks bijgeloovige gebuiken, en worden ook meerdere behoeften in zake kleeding, voeding en huisvesting gevoeld.

Door gemeenschap van godsdienst voelt de Christen-inlander zich nauwer met zijn Europeeschen overheerscher verbonden: hij stelt in dezen meer vertrouwen en leert ook beter de bedoelingen onzer regelingen en wetten verstaan. Het koppensnellen en andere „eerbiedwaardige

[1] Alb. Kruyt, „De invloed der zending op de maatschappij der Inlanders", in het Juli-nummer van „Onze Eeuw" jaarg. 1907, waarin o. m. aangetoond wordt, dat die invloed niet het doel, maar gevolg is van den zendingsarbeid

gebruiken", die hun grond vinden in de vooroudervereering, hebben na het aannemen van andere godsdienstige beschouwingen geen reden van bestaan meer.

De beschavende invloed der zending valt thans in Centraal-Nias dan ook niet meer te loochenen. De uiterlijke teekenen van welvaart in kleeding, voeding en woning, de meerdere lust tot den landbouw, merkbaar in de omgeving der zendingstations en in de dorpen waar de zending vasten voet heeft gekregen, zijn bewijzen, dat het den Christen-Niasser ook materieel beter gaat dan zijn heidenschen landgenoot. Men heeft slechts de ellendige hutten op te merken, welke vele heidenen voor hunne huisvesting voldoende vinden, om het peil van hun levensstandaard en hunne behoeften te leeren kennen! De zending is dan ook voor een niet onbelangrijk deel der bevolking in Centraal-Nias een zegen geworden.

Ook uit een staatkundig oogpunt verdient zij alle waardeering. Wij zagen reeds in het vorige hoofdstuk, hoe door hare tusschenkomst twee der beruchtste koppensnellers van Centraal-Nias met name de hoofden Balô haloe en Sitambaho het bestuur hunne onderwerping aanboden, hoe verder door den arbeid van Krumm verscheidene beruchte hoofden der woeste Iraono Hoena door hun overgang tot het Christendom rustige onderdanen werden, zoodat nog voor de komst van het bestuur in die streken, de toestanden daar reeds belangrijk waren verbeterd. Ook in ander staatkundig opzicht verdient de zending (in het algemeen) ten volle den steun, dien zij meer en meer van de zijde der Regeering ondervindt. Wij bedoelen de zending als tegenwicht voor de Islām-propaganda in onzen Archipel, een punt, vooral van belang voor die streken, waar de Islām nog geen of weinig vasten voet heeft verkregen. Het zal wel door niemand worden betwijfeld, dat de Islām, staatkundig beschouwd, een verre van denkbeeldig gevaar is voor onze politiek en een rem is voor de beschaving in onze koloniën en in het algemeen.

Het is genoegzaam bekend, dat de z.g. geestelijke broederschappen, die te Mekka hun zetel hebben en in Ned.-Indië vele aanhangers tellen, vooral de Naqsji bandiah, ijverig propaganda maken voor den Islām en door het ophoopen van brandstof, die bij gunstige gelegenheid in vlammen opgaat, reeds veel kwaad voor ons gezag en de bevolking hebben gesticht. Dit heeft zich weer bevestigd bij de jongste gebeurtenissen in het Gouvernement van Sumatra's Westkust.

Waar onze regeering de beste bedoelingen aan den dag legt voor

den maatschappelijken vooruitgang van den Inlander, dient ook door hare ambtenaren het gevaar van de Islām-propaganda steeds te worden ingezien door een milden steun te verleenen aan de zending.

Daarom ook behoort het bestuur, afgescheiden van dogmatische overwegingen met haar samen te werken. Vooral in die streken van de buitenbezittingen, waar de Islām nog weinig is doorgedrongen, zou die steun en samenwerking getuigen van een wijs beleid, in het direct belang der bevolking en ter bevestiging van het Nederlandsch gezag.

's-Gravenhage, Juli 1908.

Lijst van geraadpleegde Boeken, Tijdschriften enz.

Dr. P. Bleeker. Bijdrage tot de kennis der Ichthyologische Fauna van het eiland Nias. Nat. Tijdschr. voor N. I. 1856—57, dl. XII.

Dr. J. L. A. Brandes. Bijdrage tot de vergelijkende klankleer der Westersche afdeeling van de Maleisch-Polynesische taalfamilie. Utrecht, 1884.

L. N. H. A. Chatelin. Godsdienst en Bijgeloof der Niassers (volgens gegevens van den zendeling Thomas). Tijdschr. Bat. Gen. dl. XXVI, 1881.

P. Durdick. Genees- en Verloskunde bij de Niassers. Geneesk. Tijdschr. voor N. I. 1882.

J. J. L. Duyvendak. De zending op het eiland Nias (Een lichtstraal in de duisternis). Ned. Zend. Tijdschr. 1896.

A. Fehr. Der Niasser im Leben und Sterben. Barmen, 1901.

H. W. Fischer. Mitteilungen über die Nias Sammlung des Ethnogr. Reichsmuseums zu Leiden. Int. Archiv. für Ethnogr. Band XVIII. Heft III. Leiden, 1906.

E. Friess. Niassische Gesänge. Allg. Miss. Zeitschr. September 1907.

Id. Das "Koppensnellen" auf Nias. Allg. Miss. Zeitschr. Februari 1908.

Dr. J. J. de Hollander. Handleiding bij de beoefening der Land- en Volkenkunde van Ned. Indië, om- en bijgewerkt door R. van Eck (Hoofdstuk Nias in dl. I). Breda, 1895.

Dr. L. Horner. De Batoe-eilanden. Tijdschr. voor N. I. jaarg. III. 1840. dl. I.

H. Icke en R. Martin. Over tertiaire en kwartaire vormingen van Nias. Sammlungen des Geolog. Reichsmuseums. Band VIII Heft 3 en 4. Leiden, 1907.

P. A. Jaubert. Géographie d'Edrisi, traduite de l'Arabe en français. Paris, 1836—1840. 4 dln.

N. M. Keihl. Die Rhopalocera der Insel Nias. Berlin, 1884.

P. H. van der Kemp. Raffles' betrekkingen met Nias in 1820—1821. Bijdr. Kon. Inst. T. L. en V. 6e volgreeks dl. VIII. 1901.

Dr. J. H. C. Kern. De Fidjitaal vergeleken met hare verwanten in Indonesië en Polynesië. Verh. Kon. Akademie van Wetenschappen. Amsterdam, 1886.

Dr. E. B. Kielstra. Onze bemoeiingen met Nias onder generaal van Swieten. Ind. Militair Tijdschr. 1890.

Id. Beschavingswerk in Indië. Onze Eeuw. September 1907.

F. Kramer. Der Götzendienst der Niasser. Tijdschr. Bat. Gen. dl. XXXIII. 1890.

Alb. C. Kruyt. Het Animisme in den Ind. Archipel. 's Gravenhage, 1906.

Id. De invloed der zending op de maatschappij der Inlanders. Onze Eeuw. Juli 1907.

H. Lagemann. Das Niassche Madchen von seiner Geburt bis zu seiner Verheirathung. Tijdschr. Bat. Gen. dl. XXXVI. 1893.

Id. Ein Heldensang der Niasser. Tijdschr. Bat. Gen. dl. XLVIII. 1906.

A. Lett. Im dienst des Evangeliums. Barmen, 1901. 4 dln.

P. A. van der Lith. Livre des Merveilles de l'Inde par le Capitaine Bozorg. Leide, 1883—'86.

W. Marsden. The History of Sumatra. London, 1811.

Dr. E. Modigliani. Un viaggio a Nias. Milano, 1890.

J. T. Nieuwenhuisen en H. C. B. von Rosenberg. Verslag omtrent het eiland Nias en zijne bewoners. Verhand. Bat. Gen dl. XXX. 1863.

Dr. A. Pagenstecher. Heterocera der Insel Nias. Wiesbaden, 1885.

C. M. Pleyte. Indonesian Art. The Hague, 1901.

J. C. M. Radermacher. Beschrijving van Sumatra. Verh. Bat. Gen. dl. III. 1780.

(Sophia Raffles). Memoir of the life and public services of Sir Stamford Raffles, by his widow. London, 1830.

Th. C. Rappard. Verslag eener reis per gouvernementsstoomschip „Condor" naar de Zuid-Oost- en Zuidkust van Nias. Tijdschr. Kon. Ned. Aardr. Gen. jaarg. 1906.

W. A. van Rees. Krijgstochten op Nias (De pionniers der beschaving in Ned. Indië). Arnhem, 1866.

[J. T.] Reinaud. Relation des voyages faits par les Arabes et les Persans dans l'Inde et à la Chine dans le IXe siècle. Paris, 1845. 2 dln.

H. C. B. von Rosenberg. Der Malayische Archipel. Leipzig, 1878.

Dr. A. Schreiber. Die Insel Nias. Petermann's Mittheilungen. Band XXIV. 1878 (met kaart).

H. Sundermann. Kleine Niassische Chrestomathie. Bijdr. Kon. Inst. T. L. en V. 5e volgreeks. dl. VII. 1892.
Id. Kurze Formenlehre der Niassischen Sprache. Tijdschr. Bat. Gen. dl. XXVIII. 1893.
Id. Verderbliche Volkssitten auf Nias. Allg. Miss. Zeitschr. Band XXV. 1898.
Id. Deutsch-Niassisches Wörterbuch. Moers, 1892.
Id. Niassisch-Deutsches Wörterbuch. Moers, 1905.
Id. Die Insel Nias und die Mission daselbst (Mit Anhang: Niassische Literatur). Barmen, 1905.
J. W. Thomas. Drei Jahre in Süd-Nias. Barmen, 1892.
Id. De jacht op het eiland Nias. Tijdschr. Bat. Gen. dl. XXVI. 1881.
Dr. H. N. van der Tuuk. Bataksch-Nederduitsch Woordenboek, Amsterdam. 1861.
Id. Tobasche spraakkunst. Amsterdam, 1864.
Dr. R. D. M. Verbeek. Geologische beschrijving van het eiland Nias (met geologische kaart) Jaarboek van het Mijnwezen in Ned. Indië. 1876. dl. I.
E. de Waal. Onze Indische Financiën. dl. VI. 's Gravenhage, 1863.
Dr. G. A. Wilken. Over de verwantschap en het huwelijks- en erfrecht bij de volken van het Maleische ras. Ind. Gids. 1883. dl. I.
Id. Erfrecht op Nias. Ind. Gids. 1883. dl. I.
Id. Het Animisme bij de volken van den Ind. Archipel. Ind. Gids 1884 (dl. I en II) en Ind. Gids. 1885 (dl. I).
Id. Het strafrecht bij de volken van het Maleische ras. Bijdr. Kon. Inst. T. L. en V. 1883 (Feestnummer).
Aug. Wittteborg. Ein frühvollendetes Missionarsleben. Güterslöh, 1905.

Bijdragen tot de kennis van het eiland Nias. Tijdschr. voor N. I. jaarg. 1848.
De Rijnsche Zending. 1908 nº 5.
Een Ned. Etablissement te Lagoendi. Tijdschr. v. N. I. 1860. dl. I.
Jahresberichte der Rheinischen Missions-Gesellschaft. 1880, 1885, 1890, 1900, 1902, 1905, 1906 en 1907.
Nieuwe Rott. Courant. 15 Maart 1908. Eerste blad A en 18 Maart Eerste blad C.
Notulen van het Bat. Genootschap. dl. XX. 1882 (bl. 6).
Twee togten naar Nias en een blik op den slavenhandel en den uitvoer van pandelingen. Tijdschr. v. N. I. 1854.

INHOUDSOPGAVE.

ERRATA: Blz. 47, *lees* 479.
Blz. 501 regel 16 v. b. staat Lahoesari-rivier, *lees* Lahoesa-rivier.

I. Krijgslieden uit het beruchte stamgebied der Iraono Lase (kampong Ono Gamofo, in October 1905 bezocht) staande op cilinder-vormige steenen voor de woning van het hoofd.
(Opneming van den Controleur E. E. W. G. SCHRÖDER)

II. Afgodsbeeld vóór de woning van een hoofd in Centraal-Nias, met twee hoofden in feestkleeding

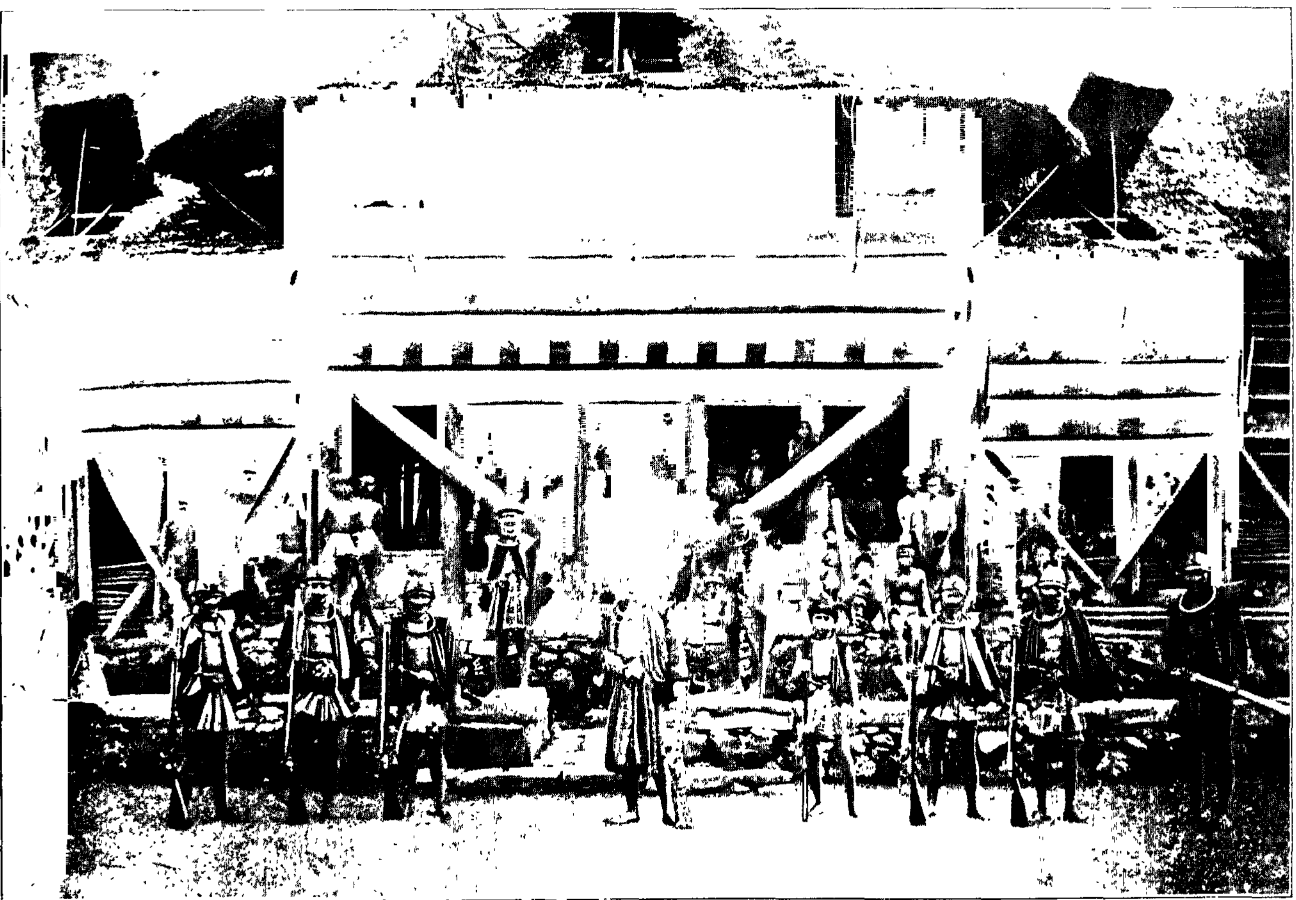

III. Zoon van een hoofd op Noord-N
met eigenaardig hoofdtooisel.

IV. Graf van eene vrouw van een hoofd, nabij Ombolata.

VI. Eerewacht te Hili Ganòwò (Zuid-Nias), bij aankomst van den besturenden ambtenaar.

NIAS

Schaal 1: 360.000

Verklaring:

Hoofdwegen of tracé's
.... Wegen in aanleg (richting bij benadering opgegeven).
Voetpad langs het strand
♁ Zendingstation.
• Mal. nederzetting.
♁ Standplaats besturende ambtenaren.
Moeras.

Verkortingen.

Id = Idanö = rivier.
H. of Hili = berg.
O. = Oedjoeng = kaap
Tq. = Teloq = baai.
P. = Poeloe = eiland.
+++++ Grens rapat gebied (bij benadering).

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE EENIGE MANDHARSCHE LANDSCHAPPEN. [1]

Binoeang.

I. GESCHIEDENIS EN POLITIEKE VERHOUDING.

Evenals de overige Mandharsche landschappen sloot Binoeang zich in 1674 door de mede-onderteekening van het Banggaaisch tractaat van 18 November 1667 bij het Celebessche bondgenootschap aan.

De Compagnie kwam evenwel slechts zelden met de bestuurders van Mandhar in aanraking, tengevolge waarvan Boni zich, in strijd met evengemeld tractaat, de opperheerschappij over de Mandharstaten aanmatigde.

In het laatst van de 18de en in het begin van de 19de eeuw trachten zij zich van lieverlede aan die heerschappij te onttrekken, hetgeen hun echter eerst na den val van Boni in 1859 volkomen gelukte.

Den 22sten Augustus 1825 trad de bestuurder van Binoeang — en met hem zijn collegas van Balangnipa, Madjene en Pambaoeang — tot het vernieuwd Banggaaisch tractaat van 9 Augustus 1824 toe.

In 1850 sloot het Gouvernement met alle Mandharstaten nieuwe contracten, meer overeenstemmende met de veranderde tijdsomstandigheden; het toen met Binoeang gesloten contract werd in 1862 vernieuwd.

Den 2^{den} October 1888 werd met den opgetreden bestuurder van Binoeang, La Maga Daeng Silasa weder een nieuwe overeenkomst aangegaan.

Na zijn overlijden in 1903 werd zijn zoon Madjalengka Daeng Patompo overeenkomstig de landsinstellingen tot bestuurder verkozen en in 1905 als zoodanig erkend en bevestigd. Daar het evenwel wenschelijk voorkwam, de wederzijdsche rechten en verplichtingen tusschen het Gouvernement en den nieuwen bestuurder meer in overeenstemming te brengen met de eischen des tijds, werd den

[1] Ontleend aan het archief van het Departement van Koloniën

27en Mei 1904 met hem en zijn landsgrooten een nieuw contract gesloten, hetwelk echter nimmer werd goedgekeurd en bekrachtigd.

Den 6den Juni 1905 werd met het Zelfbestuur van Binoeang, onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, een nieuw politiek contract gesloten volgens het z. g. Celebes-model en den 21sten Augustus d. a. v. een suppletoir contract nopens de overdracht van tol- en scheepvaartrechten aan het Gouvernement, tegen eene schadeloosstelling van f 1800 's jaars. Het eerste werd onder eenig voorbehoud goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 7 Juni 1906 No. 32, het laatste bij dat van den 30sten dier maand No. 23.

Aan het gesteld voorbehoud werd door het Zelfbestuur voldaan. Door den loop der gebeurtenissen in de Mandharsche landschappen in 1906 en 1907, had de gesloten overeenkomst evenwel nimmer effect, terwijl in December 1907 werd besloten dit contract te vervangen door de korte verklaring, en zulks aangezien het landschap Binoeang had deelgenomen aan het in 1906 en 1907 in het Gouvernement Celebes en Onderhoorigheden plaats gehad hebbend verzet tegen het Gouvernement.

De door den bestuurder op den 31sten Januari 1908 afgelegde korte verklaring werd goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 1 Augustus 1908 No. 11.

II. *a.* BESTUUR. *b.* GEESTELIJKHEID. *c.* RECHTSWEZEN.

a. Het bestuur over het landschap Binoeang wordt gevoerd door den Maradia Madjalengka Daeng Patompo, bijgestaan door zijnen Hadat bestaande uit:

den Maradia Malolo,
" Papoewangang,
" Papoewangang Lotong,
" " Boelang en
" Soerò.

De Maradia, die voorheen een onbegrensd gezag had, wordt gekozen door den Hadat en werd vroeger ook door dit College ontslagen zoo hij zich op eenigerlei wijze mocht misdragen. De waardigheid is erfelijk zoowel in de mannelijke als in de vrouwelijke linie.

Oudtijds stond de Maradia matowa tusschen den Maradia en den Maradia Malolo en fungeerde als rijksbestuurder (Tomarilalang); in den loop der tijden is die functie evenwel vervallen.

De Maradia Malolo, een jongere broer van den Maradia, neemt

thans in enkele opzichten de plaats in van den vroegeren Maradia matowa; hij is de uitvoerder van 's Maradia's bevelen in hoofd van de politie. Hij moet van Maradia (= vorsten) bloed zijn en wordt door den Maradia in overeenstemming met den Hadat aangesteld. In tijd van oorlog was hij de aanvoerder van den strijdmacht en had de volle beschikking over alle weerbare mannen van het land.

De overige Hadatsleden zijn, behalve kamponghoofden, tevens ter beschikking van den Maradia ter uitvoering van diens bevelen. Zij worden door de tomatowa's of onderhoofden gekozen en door den Maradia aangesteld.

De tomatowa's worden door de bevolking gekozen en kunnen als plaatsvervangers van de mindere Hadatsleden optreden.

Sedert het begin van dit jaar werd in Binoeang een officier als Wd. Civiel Gezaghebber over dat landschap geplaatst, de beschikking hebbende over 2 groepen, aan wien een deel van de bestuurstaak van den Controleur van Mandhar is overgedragen. Dit kwam noodig voor, daar het met de bijzondere uitgestrektheid van de afdeeling Mandhar den Controleur niet mogelijk was afdoend controle uit te oefenen op den gang van zaken in Binoeang en op den handel en wandel van Maradia en Hadatsleden, zoodat de toestand er veel te wenschen liet.

De bestuursindeeling werd door den Controleur als volgt geregeld:

I. De 8 kampongcomplexen aan de kust, aan het hoofd waarvan kepala's of kamponghoofden, n.l.

a. het complex Pakoe, waartoe ook behooren de kampongs Tete en Katjotjo.

b. het complex Silopo, waartoe mede behooren de kampongs Pasoebik en Bonepoetih.

c. het complex Binoeang, waartoe gerekend worden de kampongs Sompokatapi, Takalempong, Badjoe en de eilanden Karamassang, Tengah en Toradja.

d. het complex Tonjamang, waarbij de kampong Belang Pelang en de eilanden Batowa, Dea-Dea en Taroesoeng.

e. het complex Polewali met de kampong Oedjoeng.

f. " " Lantora.

g. " " Takatidoeng waarbij de kampong Alli.

h. " " Roempa, waarbij behoort kampong Mandi.

II. De Palili Dara onder een Tomakaka, waaronder ressorteeren de kampongs Dara, Soelewatang, Lemo en Kiri-Kiri.

III. De Palili Pananiang onder een Tomakaka, omvattende de

kampongs Mammi, Rea, Penaniang, Manje, Pasimbarang, Kanang, Rappowang, Tolong en Biroe.

IV. De Palili Mirring onder een Madika waartoe behooren de kampongs: Mirring, Tappina, Amold, Katoembagan, Tandakang, Kaleo, Tanete en Marende.

V. De Anre-api-ri-lappaE, Pokko onder een Tomakaka.

VI. De Anre-api-ri-lappaE, Papadangan onder een Tomakaka.

VII. De Anre-api-ri-lappaE, Koenji onder een Tomakaka.

VIII. De Anre-api-ri-hoeloeE Sepang onder 2 Tomakaka's waarvan een gesteld over de kampongs Toemonga, Bakaroe, Tandoenga, Rea, Batoe, Tanitti, Bokie, Allah en Saboera en de ander over Pabakka en Talobo.

IX. Massawa, verdeeld in:

a. Noord-Massawa onder een Tomakaka en omvattende de kampongs: Rea, Pangrapa, Sangila, Boetoe, Minanga, Katapi, Dadeko, Toenoesan, Tondo Talloe, Panglitta, Salo Boengin, Raite-Pengala, Mamboe, Koepa, Tinapo en Bonto-Batoe.

b. Zuid-Massawa onder een Tomokaka en omvattende de kampongs: Makoewang, Balla, Kaoetoe, Kalosi, Tondowakaroe, Damboeala, Dadeka en Salindoe.

c. Oost Mamasa onder een Tomakaka, omvattende de kampongs: Palladang, Bating, Ratte, Toemonga, Matandi, Pao, Malimboeng, Sigi en Matanga.

X. Tabone onder een Tomakaka, bevattende de kampongs: Tabone, Tanete, Loekoeng, Papinasoean, Sala Dingin, Kali-wesoehan, Lambanan, Salo Mea en Sasakang.

XI. Malabo, onder een Tomaiendo omvattende de kampongs Ranti-Aangbabang, Tanete-Berana, Limpolitah, Makoela, Ambalang, Tandiallo, Balambang, Koemila, Balabatoe, Penanian en Kadiengie.

XII. Nossoe, onder een Tomaiendo, omvattende de kampongs Siwi, Rea, Toemonga, Bobongbatoe, Tanete, Pottong en Tandoengan.

XIII. Massewe onder een Tomakaka.

XIV. Bangan onder een Tomakaka.

XV. Panok met de onderhoorigheden: Garogo, Manipi en Peonang onder een Tomaiendo.

XVI. Oeloe Salo onder een Tomakaka, omvattende de de kampongs: Sipattie, Boelo, Orang, Sendang, Tomonga, Bikki, Rera, Latantieli, Wakka, Pakoe, Bilopadang, Lippo en Boentoe-Boelawan.

XVII. Lamba onder een Toparingé.

XVIII. Rante-Tengah onder een Toparingé.

XIX. Mamasa, verdeeld in 4 deelen, elk onder een To-Maiendo:

a. Noord Mamasa omvattende de kampongs Pina, Pimboe, Baroeng, Sindana, Rante, Rante Naipa, Lokko, Pao, Kaipang, Kolé, Bakaroe, Toesan, Kendenan en Raidanan.

b. Zuidwest Mamasa, omvattende de kampongs: Roetoe, Talimboeng, Banggoh, Roentoe Kasisi, Rate, Oesango, Kama, Tamoenboen, Tanitti, Loembatoe, Lombah, Taibassi, Saloeloh, Bala, Roeloh, Bidara, Bala Pioe, Neamba, Lepan, Rokkie, Boentoe Awo, Ampili, Bala Kaloea, Soemoean, Boentoe Tambok, Rante Liang, Pioe, Kamisi, Tamboen, Pema en Tahoe.

c. Midden Mamasa omvattende de kampongs: Towalian, Pao, Tamboean, Bara-Bara, Katoembang, Rante, Kamiri, Tatoa, Nebara, Garangan, Paloe, Tanitti, Totali, Boentoe Borong, Tandoeng, Nemasoewa, Poetti, Kira, Bontong, Sollo. Pala, Kareango, Allah, Kadamba, Pangoro.

d. Zuidoost Mamasa, omvattende de kampongs: Oroboewa, Pabaroengan, Talodo, Bonto Lipa, Tanitti Djamboe, Soemoeli, Sobbo, Balla, Pana-Pana, Maloengkoeng, Litalea, Salobonga, Malimboeng, Sepang, Tandiallo, Tongko, Minanga, Waikata, Paladab, Balakareke, Batoematombeng, Rante Poeang.

Bovenvermelde bestuursindeeling werkt nog te kort om nu reeds te kunnen beoordeelen of zij bestendigd dan wel gewijzigd zal dienen te worden.

In elk geval is een indeeling verkregen, welke voorshands aan de eischen van een regelmatig bestuur beantwoordt, de hoofden weten waaraan zij zich hebben te houden en de controle onzerzijds op hun arbeid is er door vergemakkelijkt.

b. De geestelijkheid in Binoeang bestaat uit den Kalief als hoofd van de Sjarat. Hij wordt benoemd en ontslagen door den Maradia en heeft in de groote kampongs nog Imans, Katibs en Bidals onder zich, die door hem worden aangesteld en ontslagen.

Gelijk overal elders in de Mandharstaten hebben zij uitsluitend bemoeienis met zaken van erfrecht, huwelijk en echtscheiding. De inkomsten der geestelijkheid spruiten voort uit de pitiah en de çakat; zij zijn zeer gering daar het godsdienstig leven over het algemeen niet zeer ontwikkeld is. Waar bovendien in Binoeang het heidensch Toradja-element het sterkst is vertegenwoordigd, treedt het Islamisme op den achtergrond.

In de Toradjastreken zijn de Tomatada's de geestelijken en strekt

hun werkkring zich uit tot het sluiten van huwelijken, het uitspreken van echtscheidingen, het raadplegen van orakels en het leiden van heidensche festiviteiten.

c. Rechtswezen. De inheemsche rechtbank van Binoeang bestaat uit den Controleur van Mandhar als voorzitter, den Maradia en de Hadatsleden als leden van het college. De werkkring en competentie van dit College zijn bij Gouverneurs-besluit met ampliatiën en alteratiën vastgelegd. De Wd. Civiel Gezaghebber is slechts bevoegd tot berechting van geringe overtredingen en afdoening van Civiele gedingen beneden een waarde van f 100.

Voorheen werden alle crimineele en civiele zaken van eenig belang door de Tomatowa's ter kennis gebracht van den Maradia matowa, die vervolgens de zaken berechtte in overleg met de Hadatsleden en met raadpleging van de "rappang", het compendium van het boegineesche recht. De gewezen vonnissen waren niet uitvoerbaar dan na bekrachtiging door den Maradia. De straffen bestonden gewoonlijk in het tot slaaf verklaren van de schuldigen, al of niet met hun gezin, het ontnemen hunner goederen, het verbranden hunner woningen en het opleggen van geldboeten.

De doodstraf moet zelden zijn toegepast.

III. GRONDGEBIED.

a. Grenzen. De grenzen van het landschap Binoeang zijn:

ten Noorden de lijn loopende van den top van den Paparandangan over den Boetoe Tando en den Boetoe Tora naar de Salomassoepoe tot waar deze ter hoogte van kampong Tolong in het gebied van Sawito valt.

ten Oosten de lijn loopende in Zuidelijk en Zuid-Westelijke richting van evengenoemd punt bij kampong Tolong, naar den oorsprong van de Binanga Karaeng en vervolgens deze rivier tot aan hare monding;

ten Zuiden de zee, van de monding der Binanga Karaeng tot aan de monding van de Mandatte rivier:

ten Westen de lijn aanvangende bij de grens tusschen de Toradja landschappen Taboelakan en Bambang in Zuidelijke richting loopende bewesten de landschappen Bone-Sawa, Mangkoela en Batoe tot aan de Salo Mandatte en vervolgens deze rivier tot aan hare monding. [1]

[1] Volgens het in 1905 met het Zelfbestuur van Binoeang gesloten politiek contract, grenst dit landschap ten Westen aan het landschap Balangnipa, ten Noorden aan de Toradjalanden, ten Oosten aan Sawito, ten Zuiden aan de zee.

b. Oppervlakte. Het landschap Binoeang is na Balangnipa en Mamoedjoe het grootste der Mandharstaten; de oppervlakte evenwel is zelfs niet bij schatting te bepalen.

c. Rivieren. Zoowel het bergland als het laagland van Binoeang is zeer waterrijk en wordt doorsneden door talrijke stroomen en beekjes, welke zich vereenigen tot de 3 hoofdrivieren van Binoeang: n.l. de Matakali, ontspringende in Boven-Balangnipa, en aan de kust den naam dragende van Salo Mandatte; de Binanga Karaeng, grensrivier tusschen Binoeang en Sawito, ontspringende op het Saboerragebergte; de Masoepoe, ontspringende in de Loewoesche Toradjalanden en de Memasa-rivier, de hoofdstroom welke Binoeang van Noord naar Zuid doorsnijdt, naar vermoed wordt ontspringende op den Paparandangan om bij kampong OngkoE (Sawito), na vereeniging met de Salowa, in zee uit te monden.

d. Baaien. Binoeang bezit 2 baaien, nl. die Polewali of Takatidoeng en die van Binoeang. Beide baaien leveren een goede, diepe ligplaats voor schepen en vaartuigen, doch de baai van Binoeang, beschut door de 3 daarvoor liggende eilandjes, verdient in den Westmoesson de voorkeur.

e. Vlakte en bergen. Behalve de uitgestrekte, vruchtbare vlakte, welke zich van de kust van Binoeang uitstrekt tot aan den voet van het gebergte en ongeveer 6 paal breed is, geheel omgezet in sawah, bevatten de gebergten groote vlakten in de landschappen Mamasa, Tabone en Massawa, welke alle bevloeid kunnen worden door de Mamasa-rivier, zoodat die vlakten zich bizonder eigenen voor sawah-bouw.

Talrijk zijn in de bovenlanden van Binoeang de hooge gebergten en bergtoppen; eerst wanneer het geheel behoorlijk in kaart zal zijn gebracht, kan daarvan een goed overzicht worden verkregen. Van de hoogste toppen verdienen melding de Boeloe Poeang, de Salowaoe, de Boeloe Poesoe, de Boetoe Tanete-kanan, de Boetoe Panindih en de Boetoe Kalotèdong.

f. Wegen en paden. In aansluiting met den weg Madjene—Balangnipa—Tjampalagiang—Mapili, wordt van de grens van Binoeang met Balangnipa een weg aangelegd over Takatidoeng, Polewali en Binoeang naar Binanga Karaeng, de grens met Sawito (Pare-Pare).

Paden van 1 en 2 vadem breedte, waar noodig aan den onderkant van steilten en ruggen verlegd, loopen door de verschillende

Toradjalandschappen, in verbinding met den bestuurszetel Polewali.

Het hoofdpad loopt via Massawa en Tabone naar het gebied van Mamassa. Het voornemen bestaat dit pad over het scheidingsgebergte met Balanguipa te leiden naar de Toradjalanden van dit landschap, om zich vervolgens door de Mamoedjoesche Toradja voort te zetten naar de kust van Mamoedjoe.

g. Bruggen en overvaarten. Overvaarten bestaan er in Binoeang niet; met den bouw van bruggen wordt een aanvang gemaakt. Voorloopig behelpt men zich nog met rotan hangbruggen: die over de Mamasa-rivier nabij Massawa heeft een lengte van 60 meter en bij Pananiang van 50 meter.

De Toradja toont bij den bouw dezer hangbruggen veel vernuft, doch herstellingen aanbrengen doet hij niet.

IV. BEVOLKING.

a. Ras. De bevolking van Binoeang is van het Maleische ras, althans die aan de kust; vermenging met de Toradjastammen in het gebergte heeft nog steeds veelvuldig plaats.

De Binoeanger onderscheidt zich van de bevolking van overig Mandhar door werkzaamheid in het landbouwbedrijf, waarbij moeder Natuur hem te hulp komt door den vruchtbaren bodem en overvloed van water, hoofdfactoren voor den rijstbouw op sawahs. Sedert onze vestiging begint de handelsgeest aan de kust levendiger te worden, hoofdzakelijk doordat de Toradjalanden zich in hun rijst- en koffieproductie beginnen te ontwikkelen, alles een gevolg van de geleidelijke consolidatie van den binnenlandschen politieken toestand, gepaard aan eene gestadige contrôle op de kusthandelaren, die voorheen de Toradjabevolking geen geld naar waar gaven en uit haar domheid en naïveteit munt sloegen.

b. Bevolkingssterkte. De registratie in de Toradjalanden nog niet beeindigd zijnde, kan nog geen vast cijfer van de bevolkingssterkte worden opgegeven.

Deze zal evenwel de 15000 niet veel ontloopen.

c. Taal. Elke Mandharstaat heeft zijn eigen Mandharsch-Boegineesch dialect, veelal aangevuld met Toradja'sch; zoo ook Binoeang.

Litteratuur ontbreekt evenzeer als een eigen letterschrift, waardoor het Boegineesche in gebruik is.

d. Woningen en kleederdracht. Ofschoon de woningen niet bizonder zijn en de kleederdracht der bevolking niet op rijkdom wijst, heerscht ten deze in Binoeang toch eene zekere mate van welvaart, welke gunstig afsteekt bij andere streken in de Mandharsche landschappen. Armoedige, vervallen krotten zijn er schaars: in lompen is men er niet gehuld. Het landbouwbedrijf is in Binoeang te algemeen om niet ieder te voorzien in zijn dagelijksche behoeften.

In de Toradjalanden zijn de woningen der meer gegoeden, in de eerste plaats van de Tomakaka's, met bizonderen zorg afgewerkt, enkele — zooals die van den Tomakaka van Tabone — zelfs met bepaald kunstgevoel.

V. HANDEL EN NIJVERHEID.

De handel heeft zich uiteraard geconcentreerd aan de kust en is daar in handen van Boegineesche handelaren, opkoopers van rijst, koffie, copra en boschproducten te Polewali en Takatidoeng. De Toradja's komen haast dagelijks op genoemde plaatsen ter markt, het meest te Polewali waar ons bestuur zijn zetel heeft. Deels met eigen prauwen, deels met beurtschippersvaartuigen van elders in Mandhar, worden de producten naar Makasser, Java, Bandjermasin en Singapore vervoerd.

De handel ontwikkelt er zich thans zoodanig, dat de Koninklijke Paketvaart Maatschappij besloot de haven van Polewali op de reizen harer stoomschepen langs de Mandharkust te laten aandoen.

Het weven van katoenen en zijden sarongs is vrijwel de voornaamste tak van nijverheid van Binoeang. Ook vlecht men in Binoeang ligmatten, manden en hoeden en knoopt netten voor de zeevischvangst.

VI. LANDBOUW.

Van de cultures verdient in de eerste plaats melding de rijstbouw, zoowel op natte als op droge velden. Deze cultuur levert aan de bevolking van Binoeang haar hoofdbestaan; het jaarlijksch beschot is zeer ruim, zoodat voor verkoop en export nog genoeg over is.

De koffiecultuur, langen tijd verwaarloosd door de onderlinge oorlogen tusschen de Toradjastammen, begint zich uit te breiden, hetgeen merkbaar is aan de markt te Polewali. Voorloopig breidt men de koffieaanplantingen om en bij de kampongs uit, doch er

wordt naar gestreefd de bevolking bepaalde terreinen in het gebergte te doen beplanten.

De maisbouw wordt met bevredigend resultaat op de droge rijstvelden, na het binnenhalen van den rijstoogst, gedreven. De kolven zijn goed, hoewel niet groot.

Klappercultuur wordt hoofdzakelijk aan de kust gedreven: de boomen staan er, gelijk overal elders aan de Mandharkust, prachtig. De productie en de copra-bereiding zijn belangrijk. Het ideaal van den Binoeanger is zooveel geld over te leggen, dat hij een klappertuin kan koopen, deze geldbelegging brengt zonder moeite dubbel haar rente op.

Sago wordt mede veel aangeplant en bereid; hoofdzakelijk dient het product voor uitvoer, een klein deel voor eigen gebruik.

VII. VEETEELT.

De sawahbouw brengt als vanzelf mede een grooten karbouwenstapel. In de benedenlanden van Binoeang wordt de bodem met den ploeg bewerkt. In de Toradjalanden evenwel is het aantal karbouwen, ofschoon vrij belangrijk, niet in verhouding tot den omvang van den rijstbouw: men ploegt er de velden niet om.

Paarden worden weinig aangetroffen, daarentegen geiten in grooten getale. Schapen vindt men te Polewali en Binoeang; de dieren zijn van de gewone soort en hebben weinig wol. Een proef met schapenfokkerij zal in het gebergte genomen worden; vermoedelijk zal de koude invloed hebben op de dikte en qualiteit van de vacht.

Pluimvee is steeds in groote hoeveelheid en tegen billijken prijs te verkrijgen.

De heidensche Toradja's fokken varkens voor eigen consumptie.

VIII. BOSCHPRODUCTEN.

Het winnen van boschproducten wordt door de Toradjabevolking weder ter hand genomen: de toestand van anarchie, welke in het land heerschte, had deze bron van volksbestaan bijkans geheel doen uitdrogen.

Gedeeltelijk evenwel hebben ook de handelaren aan de kust daaraan schuld, daar zij steeds de Toradja's voor $\frac{1}{5}$ van de waarde der producten aan zout en kramerijen in de hand stopten, hetgeen de

Toradja's wel begrepen, doch waarin zij moesten berusten, daar zij anders geen afzet voor hun producten hadden.

IX. VEILIGHEID, ORDE EN RUST.

Lieten deze vóór onze inmenging zeer veel te wenschen over, zoodat onderlinge oorlogen, roofpartijen en brandstichtingen aan de orde van den dag waren, na onze bestuursvestiging te Madjene kwam daarin spoedig wijziging ten goede; en thans, nadat sedert eenigen tijd een Civiel Gezaghebber met militaire macht te Polewali is gevestigd, is de toestand bepaald gunstig te noemen.

X. WEERSGESTELDHEID, GEZONDHEIDSTOESTAND.

De Westmoesson vangt in Binoeang aan circa begin December en eindigt ongeveer einde Mei, na een kentering gedurende April en Mei. De regenval is er zwaar, vooral in het gebergte. In Juli en Augustus is de Oostmoesson er het felst; de kentering tot den regentijd vangt doorgaans in November aan.

Over het algemeen is de gezondheidstoestand gunstig. Slechts door de pokken wordt de bevolking een enkele maal zwaar geteisterd.

XI. JACHT EN VISSCHERIJ.

De jacht bepaalt zich tot die op herten en sapi-oetan (een antilopensoort) en in de Toradjalanden ook op wilde varkens. Vooral de Toradja's zijn bekwame jagers; van paarden voor de jacht wordt slechts aan de kust gebruik gemaakt.

De vischvangst levert bevredigende uitkomsten op, doch men wijdt er zich niet bijzonder aan, zooals op de kust van Balangnipa, Madjene en Pambaoeang.

Madjene.

I. GESCHIEDENIS EN POLITIEKE VERHOUDING.

De geschiedenis van het landschap Madjene wordt tegelijk en in verband met die der landschappen Pambaoeang, Tjenrana en Tapalang behandeld in een nota van den Secretaris voor de Inlandsche zaken van 1892, opgemaakt naar aanleiding van een door den Assistent-Resident ter beschikking naar Tjenrana en Tapalang in October van

dat jaar gedane reis, teneinde te trachten langs vredelievenden weg de tusschen het Gouvernement en de zelfbesturen van genoemde landschappen gerezen geschillen uit den weg te ruimen, alvorens over te gaan tot tuchtiging, meer speciaal van Tapalang door de maritieme macht, waartoe machtiging was verleend bij het besluit dd. 25 September 1892 N°. 2. Dat geschiedkundig overzicht vangt aan met Boni's suprematie over de Mandharstaten en eindigt, wat Madjene betreft, met de vermelding dat Djoewara, Maradia van dat landschap, op den 20-ten Augustus 1892 te Makassar een nieuw contract met het Nederlandsch-Indische Gouvernement sloot.

Deze overeenkomst werd goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 27 Maart 1894 N°. 3.

Den 8-ten Juni 1905 werd met genoemden Zelfbestuurder, onder nadere goedkeuring en bekrachtiging van den Gouverneur-Generaal, een nieuw politiek contract gesloten volgens het z.g. Celebes-model en den 13-den Augustus d.a.v. een suppletoir contract, houdende overdracht van tol- en scheepvaartrechten aan het Gouvernement, tegen eene schadeloosstelling van f 3600.— 's jaars. Dit laatste werd goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 22 Februari 1906 N°. 11, en het eerste onder eenig voorbehoud bij dat van 7 Juni d.a.v. N°. 32.

Aan het gestelde voorbehoud werd evenwel niet voldaan, zoodat dit contract ook nimmer in werking is getreden. In begin 1907 werd n.l. besloten dit contract te vervangen door de korte verklaring en zulks, aangezien reeds in Juni 1906 ernstige onlusten in de Mandharsche landschappen waren uitgebroken, aanvangende met den overval op het Controleurs-etablissement te Madjene in den nacht van den 6-den Juni, aan welke verwikkelingen en het daarna tegen het Gouvernement gepleegd gewapend verzet I Djoewara, Maradia van Madjene en diens echtgenoote I Latta, Maradia van Pambaoeang, medeplichtig waren.

Gevlucht, kwamen beiden in Juli 1907 in onderwerping en werden zij overeenkomstig de landsinstellingen door de hadatleden der betrokken landschappen van hunne waardigheid vervallen verklaard, op welke handeling de goedkeuring der Regeering werd verkregen blijkens het besluit dd. 16 December 1907 N°. 21.

In de plaats van I Djoewara voornoemd werd verkozen Rammang Patta Lolo, Maradia van Tjampalagiang, zoon van den in 1889 overleden Maradia van Madjene Sangkilang, die daarop ingevolge missive van den 1-ten Gouvernements-Secretaris dd. 16

December 1907 N°. 3118 de korte verklaring teekende en beëedigde. In het belang van de openbare rust en orde in de Mandharsche landschappen, werd bij het besluit dd. 5 December **1907** N°. 22 aan I Djoewara en I Latta de hoofdplaats Makassar als verblijfplaats aangewezen.

II. *a.* BESTUUR EN RECHTSPLEGING.

Het bestuur over het landschap Madjene wordt gevoerd door den Maradia, bijgestaan door den zoogenaamden Hadat, bestaande uit:

1. den Pabitjara BanggaE.
2. 〃 〃 Totoli.
3. 〃 〃 Pengali-ngali.
4. 〃 〃 Baroe.
5. 〃 Tokaijang BanggaE.
6. 〃 Poewan Talise.
7. 〃 Tokijang Pangali-ngali.
8. 〃 〃 Lasebaoe.
9. 〃 〃 Tolimaponge.
10. 〃 〃 Tomalamber.

Nochtans worden Pabitjara's als de eigenlijke Hadatsleden van ouds beschouwd en zijn die van BanggaE en Totoli de voornaamsten van het college. Het bestuur is verdeeld in twee deelen, de nummers 3, 5, 7 en 9 zijn ondergeschikt aan den Pabitjara BanggaE en de nummers 4, 6, 8 en 10 aan den Pabitjara Totoli. Elk deel heeft zijn eigen kamponghoofden voor zoover deze niet onder het rechtstreeksch gezag van den Maradia staan. De Pabitjara's oefenen geen rechtstreeksch gezag over de bevolking uit: daarvoor zijn de 6 andere Hadatsleden, tevens kamponghoofden, aangewezen.

De kampongs, welke nagenoeg uitsluitend door slaven werden bewoond en thans door hen als vrije lieden nog worden geoccupeerd, zijn:

Binanga }
Laboewang } onder 1 kapala.

Tandjong-Batoe }
Tangga-Tangga } onder 1 kapala.
Parappe }

De onder Pabitjara BanggaE staande kampongs zijn:
Saleppa onder Tokaijang BanggaE.
Pangali-ngali onder Pangali Ngali.

Tilalang onder 1 kapala.
Soreang onder 2 papoewangangs en 2 tomatowa's.
Roesoeng onder 2 tomatowa's.
Salobose onder 2 papoewangangs.
Galoeng onder Tolimangponge.
Tande onder 3 papoewagangs en 2 tomatowa's.
Poewabang onder 1 papoewangang.
Lembang onder 1 kapala.
Pangale } onder 1 kapala.
Barane }
De onder Pabitjara Totoli staande kampongs zijn:
Garoga onder Lasebaoe.
Tjamba-Tjamba " "
Dete-Dete onder Poewan Talise.
Pasaraang onder tomalamber.
Ranggas onder 2 tomatowa's
Palipi onder 1 papoewangang.
Teppo onder 2 tomatowa's.
Pemboborang onder 2 papoewangangs en 5 tomatowa's.
Baroega onder 2 papoewangangs en 4 tomatowa's.

De inheemsche rechtbank van Madjene bestaat uit den Controleur van Mandhar als voorzitter, den Maradia en de Hadatsleden als leden.

De werkkring en bevoegdheid van dit college werden vastgesteld door den Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden.

Eigen rechtsmacht van de hoofden bestaat niet meer; trouwens, met hunne geringe ontwikkeling zou de rechtspraak slecht aan hen zijn toevertrouwd. Lettende op hun ideeën, thans nog, over de rechtspraak, is het duidelijk hoe zij daarmede voorheen wisten om te springen en hoe zij — vooral in civiele zaken — het recht wisten dienstig te maken aan de belangen van hun beurs. Van contrôle was geen sprake en trouwens niet wel mogelijk, waar de Maradia's in rechtsverkrachting en vexatie voorgingen.

b. Geestelijkheid. De geestelijkheid bestaat uit: den Kalief, twee Chatibs en een Dodja voor zooveel de hoofdplaats Madjene betreft en uit een Imam, een Chatib en een Dodja voor zooveel betreft de andere kampongs van het landschap. De Maradia en Hadat benoemen en ontslaan den Kalief en de Imams, terwijl dezen weder het recht van benoeming en ontslag hebben van de hun ondergeschikte geestelijken.

Zij hebben uitsluitend bemoeienis met boedelzaken, huwelijk en echtscheiding, overlijden en djakat.

De inkomsten welke zij daaruit trekken, zijn zeer gering: hun ambt is evenwel zeer in aanzien.

III. GRONDGEBIED.

b. Oppervlakte. Madjene is een van de kleinste der Mandharsche landschappen en beslaat naar schatting een oppervlakte van 200 K.M.².

a. Grenzen. Het landschap Madjene grenst ten Noorden aan Pambaoeang, ten Oosten aan Balangnipa, ten Zuiden en ten Westen aan de zee.

c. Rivieren. Deze bestaan in het landschap Madjene niet: slechts kreken en beken, voor de scheepvaart van geen belang, treft men er aan.

Trouwens de langs de kust steil naar zee uitloopende berg- en heuvelreeksen beletten de vorming van eenigszins belangrijke stroomen.

d. Baaien. Madjene bezit twee baaien, n.l. die van Madjene (in den volksmond BanggaE) en die van Palipi.

Beide zijn in den Westmoesson goed en leveren eene geschikte ankerplaats: voor den Westen- en Zuidwestenwind liggen zij evenwel open.

e. Vlakten en bergen. Het eenige vlakke terrein vindt men te Madjene aan de kust en verder op den weg naar Balangnipa, waar hoofdzakelijk moerassen en strandbosschen worden aangetroffen.

Overigens is het land zeer geaccidenteerd, doch is van eigenlijke bergen geen sprake. Het heuvelland vormt den overgang tot de gebergten van Balangnipa.

f. Wegen en paden. Behalve de wegen ter hoofdplaats Madjene, welke geheel afgewerkt zijn en in goeden staat verkeeren, bestaat er een 6 M. breede verbinding met Balangnipa.

Een weg, in zijn eerste stadium van aanleg, waarbij een bestaand voetpad met vele bochten werd gevolgd, verbindt Madjene met Rangas (den vuurtoren te hoek Mandar), Palipi en Pambaoeang.

Deze weg is te paard te berijden, doch veel zal er nog aan gewerkt moeten worden voor men er per as over heen kan.

g. Bruggen en overvaarten. Een eenigszins belangrijke brug is die over de zoogenaamde Madjenerivier, geslagen over een twaalf M. breede kreek in de lagune: zij is bijkans afgewerkt. Ook werden een tweetal duikers in den weg naar Balangnipa aangebracht, terwijl op den weg naar Pambaoeang de brug Tjamba-Tjamba in aanbouw is.

Overvaarten bestaan in dit landschap niet.

IV. BEVOLKING.

a. Ras. Naar beweerd wordt is de bevolking van Madjene van Maleischen oorsprong; vermenging evenwel met Boegineezen en Makassaren komt aan de kust veel voor. Toradja's zijn in dit landschap niet aanwezig. Slechts eenige Arabieren en Chineezen hebben zich te Madjene als handelaren gevestigd; de toenemende veiligheid van personen en goederen zal hun aantal wel doen uitbreiden.

b. Eigenschappen. De eigenlijke inheemsche bevolking van Madjene is goedig en gastvrij, lui en vrij godsdienstig.

Uitgezonderd ter hoofdplaats Madjene, laat de zedelijkheid weinig te wenschen over; daarentegen is men ter hoofdplaats godsdienstiger dan elders. Energie toont de bevolking slechts in haar visschersbedrijf, hetwelk, vooral in den Westmoesson, bijzonder loonend is.

c. Taal. Te Madjene wordt een dialect van het Mandhareesch gesproken, doch ook met het Boegineesch en somwijlen met het Makassaarsch kan men terecht. Door velen ter hoofdplaats wordt het Maleisch gesproken en verstaan: dit vindt zijn oorzaak in de handelsbetrekkingen, welke Madjene van ouds met Singapore heeft.

d. De bevolkingssterkte bedraagt volgens de uitkomsten der registratie omstreeks 15000 zielen.

e. Woningen en kleederdracht. Ofschoon de kampongs zindelijk zijn, laat het uiterlijk der woningen nog veel te wenschen over. Voor een schoonen huisbouw voelen hoofden en bevolking weinig, deels te wijten aan de omstandigheid dat goede en degelijke materialen voor huisbouw schaarsch zijn en alles, wat op dat gebied van elders wordt ingevoerd, duur is.

Van een behoorlijke kleederdracht wordt door de bevolking weinig werk gemaakt: slechts de hoofden en aanzienlijke handelaren ter hoofdplaats zijn behoorlijk, dikwerf kostbaar gekleed.

Een wit katoenen lap, als sarong aaneengenaaid, vormt voor de mindere vrouwen veelal het eenige kleedingstuk.

Van het dragen van sieraden, uitgezonderd door de vrouwen van hoofden en aanzienlijken, is geen sprake.

V. HANDEL EN NIJVERHEID.

Van de Mandharstaten is het landschap Madjene van ouds het meest welvarende geweest; is dit deels te danken aan de omstandigheid dat Tjenrana's handel zich indertijd naar het Zuiden, meer speciaal naar Madjene verplaatste, welke verplaatsing gepaard ging met een vrij belangrijke volksverhuizing in verband met de woelingen en den ongeordenden toestand in Tjenrana, anderdeels moet erkend worden, dat Madjene's handelaren zich immer energiek genoeg gevoeld hebben om hun prauwen naar de verschillende havens van Zuid-Celebes, Menado, Ambon, Timor en Borneo ten handel uit te zenden. In de laatste jaren wordt door hen zelfs een vrij geregelde gemeenschap met Singapore onderhouden en brengen zij te Madjene zelfs datgene ter markt hetwelk in vroegere jaren den Singapore-handelaren gewoonlijk ten goede kwam.

Onder de uitvoerartikelen zijn de voornaamste: copra en gedroogde visch, terwijl de import-artikelen hoofdzakelijk zijn: manufacturen, kramerijen, rijst en petroleum.

Dat onze vestiging te Madjene en vooral de legering van troepen hier, den handel en het verkeer belangrijk hebben doen toenemen, behoeft geen nader betoog.

De voornaamste tak van nijverheid is het weven van sarongs van zeer goede qualiteit: in deze kunst heeft men het reeds zoover weten te brengen, dat men naar Europeesche patronen zeer fijne zijden tafelloopers kan vervaardigen. Het weven geschiedt uitsluitend door vrouwen.

Verder vervaardigt men hier rotanmatten, dikwerf van zeer fijne soort, vlecht manden en knoopt vischnetten.

Het scheepsbouwbedrijf neemt hoe langer hoe meer toe; bepaalde men zich voorheen slechts tot het herstellen van prauwen, thans worden zeevaardige handelsvaartuigen hier op stapel gezet en afgewerkt.

VI. LANDBOUW.

Gelijk overal elders in de Mandharstaten, treedt de klapper-cultuur

op den voorgrond. Deze cultuur is voor de bevolking het gemakkelijkst en levert haar het meeste en beste product. Het strand, uitgezonderd daar waar de heuvels steil aan de kust zich verheffen, is één klapperaanplant; de boomen groeien onder de meest voordeelige omstandigheden, daar zij geen last hebben van klappertorren of van eekhoorns.

Rijst wordt hier en daar in het heuvelland op droge velden verbouwd, terwijl mede djagong in kleine hoeveelheden wordt aangeplant.

Aardvruchten worden overal om en bij de kampongs verbouwd en dienen tot eigen consumptie en tot verkoop op de pasar te Madjene.

Madjene is een goed vruchtenland; zelden zag men mooiere en betere pisang, ramboetan, doerian en langsap als hier. Vooral in de afdeeling vruchten gaat het op de pasar te Madjene zeer levendig toe.

VII. VEETEELT.

De paarden en buffels zijn in Madjene te tellen; waar men zich haast uitsluitend over zee beweegt, heeft men geen paarden noodig, terwijl het ontbreken van sawahs de afwezigheid van karbouwen verklaart. Slechts geiten treft men in groote hoeveelheid in de kampongs aan.

VIII. BOSCHPRODUCTEN.

Het landschap Madjene bevat geen groote bosschen, welke product kunnen afwerpen. De rotan betrekt men hier van Balangnipa of Binoeang. Atap wordt vervaardigd van de nipahbladeren, dan wel van de bladeren van den sagopalm.

IX. VEILIGHEID, ORDE EN RUST.

Blijkens het geschiedkundig overzicht van Madjene heeft dit landschap zich, door alle tijden heen, niettegenstaande kwade invloeden van buiten, nog het meest getrouw getoond aan de met het Nederlandsch-Indische Gouvernement gesloten contracten en was eene tuchtiging wegens wederspannigheid hier nimmer noodig. Met uitzondering van I Djoewara en I Latta, de Maradia's van Madjene en van Pambaoeang, die oogluikend den overval te Madjene in

den nacht van 6 op 7 Juni 1906 toelieten, waren het hoofdzakelijk lieden van buiten het landschap Madjene, die daaraan meededen en zich ook later tot een daadwerkelijk gewapend verzet tegen het Gouvernement leenden. Wel is waar waren hoofden en bevolking bij de plaatsing van den eersten Controleur in dit landschap lang niet coulant in de uitvoering van gegeven bevelen, doch bepaald ongunstig was de politieke toestand niet. In het landschap vormden zich geen rooverbenden, die, zooals in Balangnipa, Pambaoeang en Tjenrana het land afliepen en een schrik der bevolking waren.

Een zekere staat van veiligheid van personen en goederen heeft in het landschap Madjene van ouds bestaan, doch dat die belangrijk verbeterd is, vooral na onze gewapende tusschenkomst in de Mandharsche landschappen, vereischt geen nadere toelichting.

De toestand thans kan dan ook gerust volkomen veilig worden genoemd.

X. WEERSGESTELDHEID.

De West-moesson vangt hier omstreeks begin December aan en eindigt ongeveer einde Juni, na eene kentering welke einde April intreedt.

De regentijd kenmerkt zich hier door bijzonder hevige buien, dikwijls gepaard met zware winden uit het Zuiden. In Juli en Aug. is de droge moesson het felst: Madjene moet dan bijzonder warm zijn, doordat de wind, door de steile heuvels gestuit, geen toegang vindt tot de kust. De kentering tot den regentijd vangt ongeveer in October aan.

XI. GEZONDHEIDSTOESTAND.

Deze is over het algemeen gunstig; epidemiën van koortsen of buikziekten komen, voor zooveel bekend, niet voor. Door de pokken werd voorheen de bevolking meermalen bezocht: thans is de vaccine, hier ingevoerd en met kracht doorgezet.

XII. JACHT EN VISSCHERIJ.

Door de afwezigheid van herten wordt aan jacht door de bevolking van Madjene niet gedaan.

Des te meer legt zij zich op de visscherij toe, welk bedrijf vooral in het begin van den regentijd, in de maanden December en Januari

bijzonder loonend is. De visch welke men hier ter markt brengt, is van zeer goede qualiteit en niet duur.

Men vischt met netten en fuiken, doch het meest met hengels, waartoe des nachts honderden vlerkprauwtjes en lepa-lepa buiten de baai van Madjene ronddrijven.

Pambaoeang.

I. GESCHIEDENIS EN POLITIEKE VERHOUDING.

In 1892 werd den Assistent-Resident ter beschikking J. A. G. Brugman de opdracht verstrekt, te trachten eenige tusschen het Nederlandsch-Indische Gouvernement en Tapalang gerezen geschillen langs minnelijken weg te effenen, alvorens tot tuchtiging van genoemd landschap door de Marine over te gaan, waartoe bereids machtiging van de Regeering was bekomen bij het besluit dd. 25 September 1892 N°. 2.

Van deze gelegenheid werd gebruik gemaakt om o. a. Pambaoeang aan te doen. De Vorstin (Maradia) van dat landschap en haar Hadat werden uitgenoodigd naar Makassar op te komen, teneinde aldaar een nieuw politiek contract te sluiten.

De Maradia van Pambaoeang, I Latta, liet zich verontschuldigen en wees haren echtgenoot de Maradia van Madjene, I Djoewara, als haar vervanger en haar gemachtigde voor de contractsluiting aan.

De Hadat scheepte zich op de „Zwaan” in en vertrok naar Makassar, waar inmiddels in Augustus t. v. I Djoewara aangekomen was, voor de sluiting van het nieuwe contract met het landschap Madjene.

Beide overeenkomsten kwamen tot stand en werden goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 27 Maart 1894 N°. 3.

Den 9den Juni 1905 werd met meergenoemden Maradia I Lata, onder nadere goedkeuring en bekrachtiging van den Gouverneur-Generaal, een nieuw politiek contract gesloten volgens het z.g. Celebes-model en den 14den Augustus d.a.v. een suppletoir-contract, houdende de overdracht van tol- en scheepvaartrechten aan het Gouvernement tegen eene schadeloosstelling van f 3000.— jaars. Dit laatste werd goedgekeurd bij het besluit van 22 Februari 1906 N°. 11 en het eerste onder eenig voorbehoud bij dat van 7 Juni 1906 N°. 32.

Aan het gestelde voorbehoud werd evenwel niet voldaan, zoodat

dit politiek contract ook nimmer in werking is getreden. In begin 1907 werd n.l. besloten dit contract te vervangen door de korte verklaring en zulks, aangezien reeds in Juni 1906 ernstige onlusten in de Mandharsche landschappen waren uitgebroken, aanvangende met den overval van het bestuurs-etablissement te Madjene in den nacht van 6 op 7 Juni, aan welke verwikkelingen en het daarna tegen het Gouvernement gepleegd gewapend verzet de Maradia's van Madjene en Pambaoeang medeplichtig waren.

Beide zelfbestuurders vluchtten, en kwamen eerst in Juli 1907 in onderwerping.

Door de Hadatsleden van Pambaoeang van hare waardigheid vervallen verklaard, op welke handeling de goedkeuring der Regeering werd verkregen bij het besluit van 16 December 1907 N°. 21, werd Simanangi Pakarama, zoon van den in 1873 verbannen, sedert overleden Maradia van Balangnipa, Kapé, tot haar vervanger gekozen en teekende en beëedigde hij op 13 Februari 1908 te Madjene de korte verklaring.

II. *a*. BESTUUR EN RECHTSPLEGING.

Het bestuur over het landschap Pambaoeang wordt gevoerd door den Maradia, bijgestaan door den z.g. Hadat, bestaande uit:

den Maradia Matowa.
" Pabitjara Bondé.
" " Lalampanoewa.
" " Adolang.
" Soero Poewan di Tawarroen.
" " " " Pollong.

De waardigheid van Maradia Matowa en die van de beide soero's zijn thans niet bezet; motief om ze weder te doen vervullen bestaat er niet, daar zij voor een goeden gang van zaken eer schadelijk dan nuttig zijn.

In het kleine Pambaoeang kan de Maradia het met 3 Hadatsleden, al zijn deze ook tevens districtshoofden, best stellen.

Met het afschuifsysteem, dat de hoofden hier ruim in toepassing trachten te brengen, is het een vereischte, dat het aantal verantwoordelijke Hadatsleden tot het strikt noodige worde en blijve beperkt.

Voorheen bestonden behalve de zes genoemden nog de Kakanaana Maradia, de Maradia Palarangang en de Maradia Timbogading; successievelijk zijn deze dignitarissen uit het bestuurscollege verdwenen en niet vervangen.

De Maradia matowa werd door den Maradia gekozen, terwijl de Hadatsleden gekozen werden door hun z.g. Tomaboebeeng, de volgens de aloude instellingen erfelijk daartoe aangewezen voornaamste familiën des lands.

De thans nog in functie zijnde 3 Hadatsleden zijn, zooals gezegd, tevens districtshoofd.

De 3 districten waarin Pambaoeang verdeeld is, zijn:

I. Bondé, onder den Pabitjara Bondé, onder wien de volgende kamponghoofden staan:
   a. de twee papoewangangs van Loeaoer, onder wie ook Rea-Rea:
   b. de twee papoewangangs van Bababoelo, onder wie ook Rawang:
   c. de kapala van Palaritang:
   d. " " " Simbaan.
   e. " twee papoewangangs van Palarangang.

II. Lalampanoewa, onder den Pabitjara Lalampanoewa, onder wien de volgende kamponghoofden staan:
   a. de kapala van Tinamboeng.
   b. " " " Galoeng-Galoeng.
   c. " " " Pesoelowang en Balombong.
   d. " " " Oedjoeng en Sirindoe.

III. Adolang, onder den Pabitjara Adolang, onder wien de volgende kamponghoofden staan:
   a. de kapala van Adolang.
   b. " " " Galoeng.
   c. " " " Ratte.
   d. " " " Oeloe Balombong.
   e. " " " Rawang.
   f. " " " Pesapoewang.
   g. " " " Timbogading, onder wien ook Lena, Pattoemeja en Rea.

Hier moet nog melding worden gemaakt van de landstreek Maloenda, welke, thans in naam onder Pambaoeang ressorteerende, na bekrachtiging van de korte verklaring van Pambaoeang beschouwt dient te worden als daardoor mede aan het Gouvernement te zijn verbonden, geheel op gelijken voet als Pambaoeang zelf, aangezien het vroeger van dit landschap uit werd bevolkt en in ontginning gebracht.

Wanneer wij eenmaal beter bekend zullen zijn met Maloenda, zal

het zaak zijn de 3 stukken, waarin die streek thans verdeeld is, en welke wel door een onderlingen band verbonden zijn, doch elk toch een apart bestuur hebben, tot een district van Pambaoeang te vereenigen onder een z.g. Poewata, het hoofd, dat ook thans de hoofden der kampongs genoemd sub 3 hierna, tot zijn ondergeschikten rekent.

Maloenda is verdeeld in de volgende kampongs:

1. De kampong Diking onder een patabaoe.
2. 〃 〃 Maloenda onder een Maradia.
3. 〃 kampongs Lombong, Petta, Wejang, Moso en Tanisi, elk onder een kapala.

De laatste Poewata, Rammang Pakasiba, werd in December 1906 vermoord en als zijn vervanger werd zijn nog minderjarige zoon Kilaäli aangewezen.

De rechtspraak van de hoofden bestaat niet meer. Voorheen waren de mindere hoofden bevoegd kleine geschillen en vergrijpen te berechten, indien n.l. de waarde in geschil 2 thail (1 thail = 2½ reaal = f 5.—) of minder bedroeg. Was de waarde meer dan 2 thail, doch minder dan 1 katti (1 katti = f 50.—), dan behoorde de berechting tot de competentie van het betrokken Hadatslid.

Het bovenstaande vond alleen toepassing, indien beide partijen onder hetzelfde hoofd of Hadatslid ressorteerden.

Waren zij afkomstig uit het gebied van twee papoewangangs, maar van hetzelfde Hadatslid, dan werd de zaak, hoe klein ook, door laatstgenoemd hoofd uitgewezen.

Waren de onderhoorigen van twee Hadatsleden met elkaar in geschil, dan werd de zaak onderzocht en beslist door den Maradia of den Maridia matowa.

De berechting van kleine vergrijpen vooral, was voor de hoofden een gunstige gelegenheid om hun financieele belangen te behartigen: een maximum voor de door hen op te leggen boeten toch was niet vastgesteld en toezicht op hun handeling ontbrak ten eenenmale.

II*b*. Geestelijkheid.

Hetgeen in de nota van toelichting voor Madjene van de geestelijkheid wordt vermeld, is in zijn geheel toepasselijk op Pambaoeang. Het godsdienstig leven uit er zich evenwel minder dan in Madjene, waar, door het vrij groot aantal hadji's, het uiterlijk vertoon nog al op den voorgrond treedt.

III. Grondgebied.

a. Grenzen. Het landschap Pambaoeang grenst:

ten Noorden aan Tjenrana, ten Oosten aan Balangnipa, ten Zuiden aan Madjene en ten Westen aan Straat Makassar.

b. De oppervlakte van het landschap wordt op niet meer dan hoogstens 200 K.M.² geschat.

c. Rivieren. Groote rivieren worden in het landschap niet aangetroffen, het zijn meer kreken, waarvan de mondingen slechts geschikt zijn tot ankerplaats voor kleine prauwen. De voornaamste dezer kreken zijn die van Sappi, van Taroewan en van Tinamboeng.

d. Baaien. Pambaoeang bezit 2 baaien, door een smallen heuvel en eene steenachtige landtong, Oedjoeng Karama, van elkaar gescheiden, n.l. die van Galoeng-Galoeng en die van Patipor, waarvan eerstgenoemde driemaal grooter is dan de laatste. Deze is evenwel nagenoeg schoon en voor prauwen goed bevaarbaar, terwijl die van Galoeng-Galoeng bezaaid is met steenen en koraalriffen. Beide baaien liggen geheel open voor de Westen- en Zuid-Westenwinden en zijn zelfs gevaarlijk bij valwinden uit het Oosten.

e. Vlakten en bergen. Het Oostelijk deel van Pambaoeang is zeer bergachtig: meer Westelijk van dit bergland strekt zich de Adolangketen uit, waarvan de voornaamste toppen zijn de Boeloe Batoeng en Boeloe Pao. In de richting van Zuid naar Noord bereikt het gebergte in heuvelachtige uitloopers de vlakte.

Uitgestrekte vlakten treft men in Pambaoeang niet aan; slechts die bij Baba-Boelo en Tinamboeng kunnen van eenige beteekenis worden genoemd.

f. Wegen en paden. Een weg, welke Madjene zal verbinden met Pambaoeang is gezocht en uitgezet en zelfs voor een gedeelte reeds klaar. Er zal evenwel nog wel eenige tijd verloopen alvorens het geheele traject per as berijdbaar is.

De kampongs zijn onderling en met het strand door voetpaden verbonden, terwijl een vrij druk begaan voetpad, de z.g. lalang Sandapan, over Pala, Rangang, Boeloe-Sandapang, Batoe-Batoe en Lombo naar Balangnipa leidt.

g. Bruggen en overvaarten worden nergens in Pambaoeang aangetroffen.

IV. Bevolking.

a. Ras. De bevolking van Pambaoeang behoort tot het Maleische ras; vermenging met Toradja's is uitgesloten door het verschil in godsdienst.

b. Eigenschappen. Zij is gul en gastvrij, doch twistziek, leugenachtig en bijgeloovig.

Handelsgeest is haar als het ware aangeboren en zij heeft meer begrip van kapitaalomzet dan Boeginees of Makassaar.

Gelijk de bevolking der overige Mandharsche landschappen is ook de Pambaoeanger klein doch gespierd; het hoofdhaar wordt door mannen en vrouwen lang gedragen.

c. Taal. De taal welke in Pambaoeang gesproken wordt, verschilt niet veel van die van Madjene: een eigen letterschrift en litteratuur ontbreken.

d. Bevolkingssterkte. In acht genomen het cijfer der geregistreerden in Pambaoeang, kan met Maloenda, dat nog niet geregistreerd werd, de bevolkingssterkte geschat worden op 15000 zielen.

e. Woningen en kleederdracht. Aangezien in dit opzicht Pambaoeang niet verschilt van Madjene, wordt kortheidshalve naar dit landschap verwezen.

V. Handel en Nijverheid.

De handel van Pambaoeang is vrij aanzienlijk: door het bijzonder groot aantal vaartuigen houdt de bevolking zich niet alleen op met haar eigen handel, doch heeft zij ook de vrachtvaart in handen. In Madjena en Balangnipa bijv. waar gebrek is aan groote vaartuigen — Madjene begint ze nu zelf te vervaardigen — wordt door de daar woonachtige handelaren veel gebruik gemaakt van de Pambaoeangsche prauwen en vrachtvaarders. De z.g. Padangvaarders, tweemast-prauwen van groote afmetingen, hooren in Pambaoeang thuis.

Zoodra de Oostenwinden doorstaan, nemen de Pambaoeangprauwen haar vracht te Madjene en elders in, bestaande uit copra, klapperolie, sarongs en andere geweven stoffen, tripang, schildpadschalen etc. en zeilen zij naar Sumatra en Singapore, dikwerf onderweg nog Java aandoende, om tegen December of Januari voorzien van garens, lijnwaden, kramerijen en petroleum hier terug te keeren. Ook wordt handel gedreven op Ambon en Ternate, de Aroe-, Kei- en Tenimber-eilanden en Nieuw-Guinea, waar men een groot deel der kramerijen tegen schildpad, paarlemoer, tripang en paradijsvogels verhandelt om deze artikelen op de thuisreis te Makassar weer van de hand te doen.

In nauw verband tot den handel staat het scheepsbouwbedrijf, de voornaamste tak van nijverheid te Pambaoeang.

Het strand is er één scheepstimmerwerf, waar vaartuigen van allerlei afmetingen — padjaja's, vlerkprauwen, lepa-lepa — op stapel worden gezet en afgeleverd.

Aangezien Pambaoeang arm is aan hout, wordt dit materiaal voor den scheepsbouw betrokken uit Borneo, Mamoedjoe en Loewoe en vroeger ook van de Kei-eilanden. De prijzen der vaartuigen zijn zeer uiteenloopend: ze hangen af van de gebezigde houtsoort in de eerste plaats en van de grootte in de tweede plaats.

Nu nog worden jaarlijks over de 100 vaartuigen van verschillende afmetingen afgeleverd.

Naar men mededeelde, werd het scheepsbouwbedrijf nimmer door eenige heffing vanwege het zelfbestuur getroffen, daar men vreesde dat het bedrijf, hetwelk een belangrijke bron van inkomsten voor het land vormde, zou verloopen. Is dit juist, dan is dit vrijwel de eenige wijze zet, die van het vroegere Mandhar-regime kan worden vermeld.

Door vrouwen wordt verder aan het weven van sarongs, hoofddoeken, broeken en baadjes gedaan, alles van gewone soort.

Verder treft men er ijzer-, koper-, goud- en zilversmeden aan, terwijl het vlechten van manden en de vervaardiging van vischfuiken, netten en rotan-tikars er mede takken van bedrijf vormen.

VI. Landbouw.

Evenals in de andere Mandharstaten is de cultuur van klappers in Pambaoeang de voornaamste, de gemakkelijkste en de meest winstgevende.

Hiernevens wordt een weinig rijst verbouwd op droge en natte velden, zoomede djagong. Aardvruchten worden nabij de kampongs gekweekt en dienen tot eigen gebruik. Daar de geteelde rijst en djagong niet voldoende zijn voor de behoefte, wordt van die producten het noodige van elders ingevoerd.

VII. Veeteelt.

Karbouwen en paarden worden in Pambaoeang weinig aangetroffen, slechts geiten zijn er in groot aantal aanwezig. Van eigenlijke veeteelt is geen sprake.

VIII. Boschproducten.

Op het inzamelen van boschproducten legt men zich niet toe. Ofschoon op het Oostelijk gebergte groote bosschen moeten voorkomen, betrekt men zijn hout en rotan van elders. daar het vervoer in het land zelf groote bezwaren meebrengt.

IX. Veiligheid, Orde en Rust.

Deze laat in den laatsten tijd weinig te wenschen over. Na den overval te Madjene waaraan vele lieden uit de binnenlanden van Pambaoeang schuldig waren, zoodat onze actie zich ook tot dit landschap moest uitstrekken, is een groote schoonmaak gehouden onder het schuim dat er zich genesteld had, en dat uitsluitend leefde van roof en brandstichting in de naburige landschappen. Met uitzondering van de landstreek Maloenda, die nog te weinig bekend is om een vast oordeel te kunnen uitspreken over den staat van de veiligheid aldaar, is de toestand in Pambaoeang van dien aard, dat de Europeanen er zich zonder gevaar van molest vrijelijk kunnen bewegen.

Gelijk overal elders op Celebes, was het in Pambaoeang niet de bevolking, die er onze inmenging met misnoegen zag, doch waren het de grooten en hoofden, die ons liever zagen gaan dan komen.

X. Weersgesteldheid; XI. Gezondheidstoestand.

Ter bekorting wordt verwezen naar hetgeen bij Madjene hieromtrent medegedeeld werd.

XII. Jacht en Visscherij.

Ofschoon in de bosschen op het gebergte vele herten voorkomen, wordt op dat wild weinig jacht gemaakt, daar het terrein er zich niet toe leent.

Daarentegen houdt een groot deel van de strandbevolking zich met de visscherij bezig, welk bedrijf wordt uitgeoefend met netten, fuiken en hengels. De visscherij levert er, dank zij de vischrijkheid der zee en van de baaien, een goed middel van bestaan op.

De visch dient hoofdzakelijk tot eigen gebruik; voor een klein deel wordt het product gedroogd of gezouten uitgevoerd.

Tjenrana.

I. Geschiedenis en Politieke verhoudingen.

Aangaande de geschiedenis van het landschap Tjenrana vóór 1897 wordt verwezen naar de nota van toelichting, behoorende bij het op den 29sten September 1896 met den bestuurder van Tjenrana, La Goeliega en zijne landsgenooten gesloten politiek contract.

La Goeliega voornoemd kwam in Augustus 1901 te overlijden en overeenkomstig de landsinstellingen, werd in zijn plaats tot Maradia van dat landschap gekozen de zoon van den overleden bestuurder, genaamd I Roekaloemoe, die in 1903, nadat door hem eene akte van verband was afgelegd, in zijne waardigheid van bestuurder werd bevestigd.

Met dezen nieuwen bestuurder werd den 15den Juni 1905, onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal een nieuw politiek contract gesloten volgens het z.g. Celebes-model en den 6den October d.a.v. een suppletoir-contract, houdende overdracht van tol- en scheepvaartrechten aan het Gouvernement, tegen eene schadeloosstelling van f 600 's jaars. Dit laatste werd goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 22 Februari 1906 N°. 11 en het eerste onder eenig voorbehoud bij dat van 7 Juni 1906 N°. 32.

Aan het gestelde voorbehoud werd evenwel niet voldaan, zoodat dit politiek contract ook nimmer in werking is getreden. In begin 1907 werd n.l. besloten dit contract te vervangen door de korte verklaring en zulks aangezien het landschap Tjenrana medeplichtig was geweest aan den overval op het Gouvernements-etablissement te Madjene in den nacht van 6 op 7 Juni 1906, en daarna ook verder aan het verzet tegen het Gouvernement had deelgenomen.

De hiervoren genoemde Maradia I Roekaloemoe werd in den nacht van den 14den Juli 1907 in kampong Palipi vermoord, waarna door den Hadat van Tjenrana tot opvolger in het bestuur over dat landschap werd verkozen een bloedverwant van den vermoorden Maradia, n.l. Pagiling, Maradia van Somba, een der vazallen van Tjenrana.

Door dezen nieuw gekozen Maradia werden den 14den December 1907 als bestuurder van Tjenrana de vereischte verklaringen afgelegd,

waarna hij door de Regeering in zijne waardigheid werd erkend en bevestigd.

II. *a.* Bestuur. *b.* Geestelijkheid. *c.* Rechtswezen.

a. Het bestuur over het landschap Tjenrana wordt thans gevoerd door den Maradia, bijgestaan door een college, den z.g. Hadat, bestaande uit:

den Maradia matowa,
〃 Pabitjara Kaijang,
〃 〃 Tangali,
〃 〃 Keendje,
〃 〃 Karatas en
〃 Soeroh.

De Maradia matowa was in vroegere tijden de rijksbestuurder, terwijl de pabitjara's de eigenlijke Hadatsleden waren en de soeroh de functiën van zendeling van den Maradia vervulde.

Deze betrekking van Maradia matowa, voorheen de eerste dignitaris na den Maradia, is sedert langen tijd niet meer vervuld, terwijl door de huidige samenstelling reeds vele en overbodige bestuursorganen van voorheen — ook leden van den rijksraad — zijn komen te vervallen, zooals de Papoewangang Poetadda, de Maradia Tameroddo, de Anregoeroe's van Mosso en Tjenrana c. a. allen vrijwel het vijfde wiel aan den wagen, belemmerend werkend voor een coulanten gang van zaken.

Vóór de overname der tol- en scheepvaartrechten door het Gouvernement, bestonden er ook sjahbanders die z.g. mata-mata's onder hun bevelen hadden.

Alle dignitarissen werden door den Maradia benoemd en ontslagen, de pabitjara's Kaijang en Tangali na door de kiezers, de z.g. Solobitjara's, gekozen te zijn.

In Tjenrana staan eenige kampongs t. w.

Pellatowan onder een kapala.
Palipi } onder een kapala,
Parasangang }
Binanga id.
Tappagaloeng id.
Totolisi id.
〃 onder een poewata.
Karema 〃 〃 papoewangang.
Toenoeboelan id. en
Poniang id.

alle onder het rechtstreeksch bestuur van den Maradia en den Hadat, terwijl het overige deel rechtstreeks staat onder het bestuur van personen, die in meerdere of mindere mate van maradia-afkomst zijn. Zij zijn:

1. Maradia Toebo onder wien ressorteeren de kapala's van:
   Lombona,
   Batoeroro en
   Toebo.
2. Maradia Onan, onder wien ressorteeren de kapala's van:
   Rawang-rawang,
   Bonde-Bonde,
   Onan en
   Belalang.
3. Maradia Tamberoddo, die onder zijn eigen bestuur heeft de kampongs:
   Lombangan en
   Oelidang
   en onder zijn bevelen de papoewangangs van:
   Sippong,
   Tipoeloe,
   Talambalaoe en
   Pangalerowan.
4. Maradia Limboewa, onder wien ressorteeren de kapala's van:
   Tinggas,
   Lembang en
   Laleadieng.
5. Maradia Somba, die een kapala onder zich heeft.
6. Maradia Mosso, die twee papoewangangs onder zich heeft.
7. Maradia Abo, die tevens Maradia Onan is en onder zich heeft de papoewangangs van:
   Abo en
   Bate-Bate.
8. Maradia Paminggalan, die een papoewangang onder zich heeft.
9. Papoewangang Poetadda, die onder zich heeft de kapala's van:
   Poetadda,
   Poendao en
   Lepangang.

Waar de districten te klein blijken te zijn, dienen die nog door samenvoeging tot behoorlijke bestuursressorten te worden gevormd.

Nader zal ook de wenschelijkheid moeten worden overwogen om

de landstreken Limboro en Boelo-Boelo, thans bij het landschap Balangnipa behoorende, aan het landschap Tjenrana toe te voegen als hebbende met dit meer handels- en verkeersbelangen.

Aan de Maradia's, kapala's en papoewangangs zijn gewoonlijk z.g. sarejangs toegevoegd, ter uitvoering hunner bevelen. Het aantal sarejangs te groot zijnde, waardoor de hoofden zelf te weinig uitvoeren, wordt er naar gestreefd het aantal van die van heerendienst en belasting vrijgestelde dignitarissen tot een minimum te beperken.

b. De geestelijkheid in Tjenrana bestaat uit een kalief als hoofd, die door den Maradia wordt benoemd en ontslagen en gewoonlijk aan dezen verwant is. Verder vindt men er een „imam", een „katti" (chatib) een „bidal" en een „dodja" en eenige goeroes.

Al deze mindere geestelijken worden door den kalief aangesteld en ontslagen; te zamen hebben zij bijkans geen invloed, daar de godsdienstige stemming maar matig is.

Gelijk overal elders hebben zij uitsluitend bemoeienis met zaken van erfrecht, huwelijk en echtscheiding; de inkomsten der geestelijkheid zijn, mede in verband met den ongunstigen economischen toestand der bevolking, zeer gering.

c. Rechtswezen. De inheemsche rechtbank van Tjenrana bestaat uit den Controleur van Mandhar als voorzitter, den Maradia en Hadatsleden als leden.

De werkkring en bevoegdheid van dit college werden vastgesteld door den Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden.

Eigen rechtsmacht van de hoofden, gelijk voorheen, bestaat niet meer. In vroegeren tijd mochten de hoofden kleine geschillen en vergrijpen berechten en kon door hen eene beslissing genomen worden in burgerlijke zaken, zoo de waarde van het geschil liep over 2 thail of minder; was de waarde meer dan 2 thail, doch niet hooger dan 1 katti, dan behoorde de berechting tot de bevoegdheid van het Hadatslid.

Het bovenstaande was alleen van toepassing indien beide partijen onder denzelfden papoewangang of hetzelfde Hadatslid stonden. Waren zij gevestigd in het ressort van 2 papoewangangs maar van hetzelfde Hadatslid, dan werd de zaak, hoe gering ook, door het Hadatslid berecht.

Ingeval de onderhoorigen van 2 Hadatsleden met elkaar in geschil waren, dan werd de zaak onderzocht en beslist door den Maradia matowa, dan wel door den Maradia zelf.

Aangezien het maximum der door de hoofden op te leggen boeten niet was vastgesteld, is het begrijpelijk, dat zij van hunne bevoegdheid op schromelijke wijze misbruik maakten ten eigen bate. Contrôle op hun uitspraken bestond absoluut niet.

III. Grondgebied.

a. Grenzen. Aangezien hieromtrent feitelijk nog niets definitief is geregeld, kan de begrenzing van Tjenrana ruwweg als volgt worden aangenomen: ten Noorden aan Tapalang, ten Oosten aan de Toradjalanden en Balangnipa, ten Zuiden aan Pambaoeang en ten Westen aan Straat Makassar.

b. Oppervlakte. Op grond van de onvolmaakte grensomschrijving is ook de oppervlakte slechts door ruwe schatting te bepalen en kan die gesteld worden op cc. 1500 $K.M.^2$

c. Rivieren. De langs de geheele kust steil naar zee uitloopende berg- en heuvelreeksen, beletten de vorming van eenigszins belangrijke stroomen, maar doen daarentegen tallooze beken en kreken ontstaan, die van geen belang zijn voor de scheepvaart.

d. Baaien. Tjenrana bezit drie baaien, nl. die van Lakadieng of Boeli, die van Tjenrana en die van Onan. De grootste, doch wegens de talrijke reven en vele steenen minst bruikbare, is die van Onan; zij heeft evenwel dit voor, dat zij bescherming levert tegen den Noordenwind. Voor den Westen- en Zuidwestenwind liggen alle drie baaien geheel open en zijn ook wegens de valwinden in den Oostmoesson al zeer weinig te vertrouwen.

e. Vlakten en bergen. Het landschap Tjenrana is zeer bergachtig, in het binnenland vindt men zwaar bergterrein, dat westwaarts in hoogte afneemt en de keten van het Toepoe miang gebergte vormt. De voornaamste toppen hiervan zijn de Pallappallang, de Paramanase en de Boetoeng.

De langs het strand loopende bergketen is door zware en zeer geaccidenteerde steenachtige hoogvlakten met het hooggebergte verbonden.

Vlakten zijn aan het strand zeldzaam en slechts van geringe uitgestrektheid.

De vruchtbaarheid van den bodem laat over het algemeen te wenschen over.

Of de bodem belangrijke en winbare delfstoffen bevat is niet bekend.

f. Wegen en paden. Eigenlijke wegen bestaan er in Tjenrana niet; een tracé moet nog worden gezocht in verbinding met den aan te leggen weg Madjene—Pambaoeang.

In Tjenrana wordt het strand als weg gebruikt, veelvuldig loopende over rotsblokken en steenen. Een vrij steenachtig voetpad moet leiden van Onan naar Tapalang, terwijl van Somba over Poetadda, Malemalotong (Balangnipa), Alloe, en Galoeng-Galoeng een zeer moeilijk begaanbaar voetpad moet loopen naar Balangnipa.

g. Bruggen en overvaarten. Bestaan nergens in dit landschap.

IV. Bevolking.

a. Ras. De bevolking van Tjenrana behoort tot het Maleische ras: vermenging met de Toradjastammen in de bovenstreken van Balangnipa heeft weinig plaats.

b. Eigenschappen. De bevolking is gastvrij, doch lui, twistziek, laf, leugenachtig, bijzonder bijgeloovig en weinig godsdienstig. Handelsgeest bestaat er bijkans niet.

In haar visschersbedrijf toont zij zich een waar zeevolk.

De zedelijkheid moet op niet erg hoog peil staan.

c. Taal. Het Tjenranaasch dialect verschilt van dat van Pambaoeang en Madjene en nadert het Mamoedjoesch; het verschil is echter alleen gelegen in de woorden en niet in de woordvorming en woordvoeging.

Als letterschrift is het Boegineesche in gebruik; literatuur ontbreekt ten eenenmale.

d. De bevolkingssterkte wordt op 15000 zielen geschat; de registratie is nog niet volledig genoeg geweest, om van de sterkte een betrouwbaar overzicht te geven.

e. Woning en kleederdracht. Het over het algemeen vervallen aanzien der kampongs en woningen, de weinige zorg aan hare kleeding besteed en het weinig dragen van kostbaarheden wijst op een geringe welvaart der bevolking, in de eerste plaats een gevolg van den uiterst ongeordenden toestand, welke zoolang in de Mandharsche landschappen in het algemeen en o.a. in Tjenrana in het bijzonder heeft bestaan, een toestand welke op den duur alle welvaart moest te niet doen.

V. Handel en Nijverheid.

Tjenrana, eertijds bloeiend door zijn handel naar alle streken van Celebes, verkeert in diep verval en is thans in zijn handel vrij wel het armoedigste en minst beduidende van alle Mandharsche landschappen.

Handelsprauwen zijn er nagenoeg niet meer aanwezig en zelfs in zijn visschersbedrijf moet Tjenrana niet veel opleveren.

Een en ander is een gevolg van den staat van anarchie van voorheen en de volksverhuizingen naar de zuidelijk gelegen landschappen, waar de voorwaarden voor het volksbestaan gunstiger waren dan te Tjenrana.

Copra is thans vrijwel het eenige product van uitvoer, doch ook van minder beteekenis dan elders in de Mandharsche landschappen.

Het weven is de voornaamste tak van nijverheid in Tjenrana en wordt uitsluitend door vrouwen beoefend.

De geweven stoffen doen evenwel in qualiteit onder voor die van Madjene, Pambaoeang en Balangnipa.

Het gewevene bestaat uit sarongs, broeken, baadjes en hoofddoeken; kleuren, teekening en afwerking zijn lang niet volmaakt.

Verder vervaardigt men er rotanmatten, vlecht manden en knoopt vischnetten voor de zeevischvangst.

De bereiding van sago in de vlakten en het koken van suiker uit den arènpalm in het gebergte vormen mede takken van nijverheid.

VI. Landbouw.

De klappercultuur is in Tjenrana de voornaamste en de gemakkelijkste cultuur en levert aan de bevolking ook het meeste en beste product.

Rijst wordt sporadisch op eenige natte en droge velden verbouwd; ook de maisbouw mag er geen naam hebben.

De sago aanplantingen moeten er zich uitbreiden, doch de bevolking weet uit de palmen nog niet te kloppen wat er uit te halen valt. Aardvruchten worden in en bij de kampongs voor eigen gebruik verbouwd en geoogst.

VII. Veeteelt.

Paarden en buffels zijn in Tjenrana schaarsch; in enkele streken zijn ze zelfs nog onbekend.

Schapen en runderen komen in het geheel niet voor, terwijl daarentegen pluimvee steeds in voldoende mate te bekomen is tegen lage prijzen.

VIII. Boschproducten.

De uitvoer van boschproducten beteekent weinig.

Men zegt dat het gebergte in het binnenland rijk is aan bosschen, welke nevens deugdzaam hout ook rotan, damar en getali opleveren, doch aan inzameling dier producten wordt zeer weinig gedaan: zelfs de rotan, benoodigd voor het mattenvlechten, wordt van Mamoedjoe betrokken.

IX. Veiligheid, Orde en Rust.

Bestond er voor onze vestiging in de Mandharsche landschappen een toestand van anarchie en wanorde, die aan het ongelooflijke grensde, die toestand heeft sedert veel verbetering ondergaan en in den laatsten tijd valt zelfs een zeer gunstige keer van zaken te constateeren, waarschijnlijk te danken aan het succes in het tweede halfjaar van 1907, door de opvatting en onschadelijkmaking van zoovele lieden, die voorheen straffeloos roofpartijen, gepaard gewoonlijk met moord en brandstichting, op groote schaal bedreven.

Een gunstig teeken mag het genoemd woorden, dat hoofden en bevolking thans zelf meewerken in de aanwijzing, de opvatting en onschadelijkmaking van beruchte en gevaarlijke personen. De veiligheid van personen en goederen betert dan ook gaandeweg.

X. Weersgesteldheid.

De Westmoesson vangt in Tjenrana begin December aan en eindigt ongeveer einde Juni, na eene tweemaandsche kentering. De regentijd kenmerkt er zich door zware regens en bijzonder hevige onweersbuien.

In Juni en Augustus is de Oostmoesson het felst: de kentering tot den regentijd vangt doorgaans in October aan.

XI. Gezondheidstoestand.

Deze moet over het algemeen in Tjenrana gunstig zijn. Koortsen en buikziekten komen wel enkele malen voor, doch niet epidemisch of endemisch.

Alleen door de pokken wordt de bevolking nog wel eens geteisterd.

XII. Jacht en Visscherij.

De jacht bepaalt zich tot die op herten, welke overvloedig in de bosschen voorkomen: bij gebrek aan paarden geschiedt de jacht te voet.

De vischvangst levert vrij goede uitkomsten, doch deze konden zeker beter zijn, zoo de bevolking ijveriger was.

TAPALANG

(*met kaart*).

EERSTE GEDEELTE.

Geografie.

Ligging. Het landschap Tapalang is volgens de schetskaart van Midden-Celebes, schaal 1 : 500.000, ongeveer gelegen op 3° Zuiderbreedte en 119° Oosterlengte.

Grootte. Wegens onvoldoend nauwkeurige opname kan de grootte slechts bij benadering opgegeven worden. Tapalang beslaat, ruw geschat, eene oppervlakte van 400 K. M.²

Grenzen. In het Noorden wordt het landschap begrensd door Mamoedjoe, in het Zuiden door Maloenda, in het Oosten wordt het omsloten door Mamoedjoe en Maloenda, in het Westen en Zuiden bespoeld door straat Makassar.

Vroeger werd als Zuidgrens Tjenrana opgegeven; dit moet echter op eene vergissing berusten, daar volgens de oudste geschiedenis Maloenda tot Pambaoeang gerekend wordt. De grens met Mamoedjoe wordt gevormd door de Salo Lossa en vervolgens door een bergreeks loopende aanvankelijk in O.Z.O. later in O.N.O. richting tot den G. Kadjoekabean. Als voornaamste toppen in deze reeks kunnen genoemd worden de T(anete), Tawating, T. Rante Simoea, T. Taka Odjang, T. Baranalipo, T. Kadjoewangin, T. Toenoeang Koda, T. Limba Tapalang, T. Tapo-ang en de T. Kadjoe Kabean. Op dezen laatsten berg ontmoeten de grenzen van Mamoedjoe en Maloenda elkaar. Van daar vormt een in ongeveer N.Z. loopende richting voerende keten de oostgrens van Tapalang met Maloenda. De namen der belangrijkste toppen van dezen bergrug zijn van Noord naar Zuid: T. Tamameja, T. Leang, T. Sandong,

T. Bauga, T. Berang, T. Galoeng[2], Oeloe Anoesoe, T. Salo taroeng, T. Kalakalang, T. Poesoedengen, T. Batoe asaha, T. Bate dong, T. Takatioe tioe, T. Pakaloang, T. Kaloekoe, T. Rano en eindelijk de T. Mamasa. Hier begint de Zuidgrens, welke geheel gevormd wordt door de S. Maleaja.

Wel beweert de Hadat van Tapalang, dat de grens zuidelijker getrokken moet worden, namelijk langs de S. Mariri, doch nadere onderzoekingen hebben de onjuistheid van deze meening in het licht gesteld.

De hierboven gegeven grenzen zijn nog niet vastgelegd in een Gouvernementsbesluit, doch dit zal thans veilig kunnen geschieden.

Gesteldheid des lands. Tapalang bestaat hoofdzakelijk uit bergland, dat naar de kust afloopende, in heuvelterrein overgaat. Dit wordt van de zee gescheiden door een strook laagland, welke in het Zuiden en Noorden zeer smal, in het midden bij de S. Tapalang breeder is, doch nergens dieper landwaarts ingaat dan een half uur gaans.

Van Doengkait af in Noordelijke richting wordt zij herhaaldelijk onderbroken door heuvels, welke tot in zee vooruitsteken.

Het gebergte bestaat in hoofdzaak uit drie rijen ongeveer N.Z. loopende bergketens, t. w.:

1e. het scheidingsgebergte van T. Mamasa tot den T. Kadjoekabean, vormende de waterscheiding tusschen de Tapalangsche rivieren en de S. Maloenda. De voornaamste toppen zijn genoemd onder „grenzen".

2e. de waterscheiding tusschen de S. Ahoeng en de S. Tapalang; de hoogste punten dragen de namen van T. Rante boelawan, T. Takarapoean, T. Boelo en T. Pao.

3e. het gebergte langs de kust van Tandjoeng Doengkait tot T. Tabating, waarvan de belangrijkste hoogten zijn de T. Petakean, T. Taroei, T. Boerani, T. Keke en T. Tabating.

De hoogte der verschillende toppen kon, bij gemis van een hoogtemeter, tot heden niet opgenomen worden; alleen zij vermeld, dat het onder 2 en 3 genoemde gebergte geheel kan overzien worden van den top van den T. Takatioe-tioe. Ditzelfde kan gezegd worden van den T. Kadjoekabean, vanwaar bij helder weer de Tandjoeng Batoe-Roro (Tjenrana) is waar te nemen.

Het gebergte is vrij steenachtig en wordt slechts door een dunne laag aarde bedekt. Op de veelvuldig voorkomende ladangs kijken

de rotspunten er overal nieuwsgierig doorheen. De aanwezigheid van mineralen in den bodem is der bevolking onbekend. De vlakte, waarvan de grond nog vrij veel met zand vermengd is, lijkt geschikt voor klappercultuur en sawahaanleg.

Waar de rivieren in de vlakte treden, zijn hare oevers meestal moerassig, waardoor zich een weelderige plantengroei ontwikkeld heeft.

Aan de kust komen strooken bako[2] hier en daar voor, ontstaan door dat de kleine stroompjes, die zich daar bevinden, geen kracht genoeg bezitten zich voortdurend een uitweg naar zee te banen.

De kust wordt gevormd door een smal strand, dat bij vloed geheel onderloopt en daardoor den eenigen verkeersweg, welke vroeger tusschen de verschillende landschappen bestond, tijdelijk onbruikbaar maakt.

Vóór de kust, in zee, strekken zich op vele plaatsen groote koraalreven uit, welke het grooteren schepen onmogelijk maakt de kust dicht te naderen. In hooge mate heeft deze koraalvorming plaats van Tandjoeng Doengkait af in noordelijke richting.

Baaien. Tapalang bezit twee baaien van eenige beteekenis. De voornaamste is besloten tusschen Tandjoeng Doengkait en Tandjoeng Ongkona, welk laatste punt op Tjenrana's grondgebied ligt. Zeer ten onrechte wordt deze baai door de Europeesche zeevarenden baai van Lebani genoemd, terwijl een deel, namelijk het noordelijk gedeelte, baai van Tapalang geheeten wordt. Het zou juister zijn dezen naam aan de geheele baai te geven en den anderen titel te laten aan het inspringende gedeelte, waaraan de kampong of liever het district Lebani gelegen is, en hetwelk zich uitstrekt van Tandjoeng Batoe Soko tot Tandjoeng Oeloepatang.

Beide baaien liggen geheel open voor westenwinden, de laatste in het zuidelijk deel bovendien voor noordenwind. Het noordelijk deel, de eigenlijke baai van Tapalang is hiertegen echter beschut.

Natuurlijk bevinden zich in die baaien en ook aan het verdere kustgedeelte verschillende kleinere uitspringende hoeken, waarvan de namen zijn opgenomen in Bijlage I.

Zooals reeds werd opgemerkt, heeft voor de kust veel koraalvorming plaats, zoodat de talrijke reven en steenen de schepen dwingen ver uit de kust te ankeren.

Die reven zijn voor de kustvaart met kleine prauwen dikwijls echter van groot nut, daar zij als het ware kleine haventjes vormen,

waar de prauwen bij ruw weder kunnen binnensluipen en achter de karang beschut zijn tegen den zwaren golfslag. De beste ankerplaats biedt de kust voor Pasaboe, waar de groote Makassaarsche handelsprauwen in alle jaargetijden veilig liggen.

De namen der ankerplaatsen zijn eveneens vermeld in Bijlage I.

Rivieren. Tal van kleine stroompjes komen uit het gebergte en bereiken na een korten bovenloop de kust. In den drogen tijd bijna zonder water, zwellen ze in den regenmoesson dikwijls tot gevaarlijk te passeeren wateren.

Alle rivieren dragen het karakter van bergkali's.

Tapalang kan slechts bogen op vier rivieren, welke werkelijk van beteekenis zijn. Het zijn de S. Ahoeng, S. Tapalang, S. Galoeng en S. Anoesoe. De beide eerste zijn aan de monding zelfs bij lagen waterstand niet te doorwaden.

De bronrivier van de S. Ahoeng, nabij den T. Boerani, ligt ± 4 uur van de kust af. Haar zijrivieren zijn van weinig belang.

Beter bedeeld in dit opzicht is de S. Tapalang, welke als voornaamste zijrivieren heeft de S. Tamao, S. Soemoea, S. Adi [2], S. Kindoe en S. Mati, waarvan de eerste de belangrijkste is; daarna komt de S. Adi [2].

De namen van alle, ook van kleine stroompjes zijn opgenomen in Bijlage II.

Nog zij vermeld dat de monding der S. Tapalang dienst doet als ligplaats voor kleinere Inlandsche handelsvaartuigen.

Wegen. Tot voor korten tijd bestonden in Tapalang geen wegen. Aan de kust deed als zoodanig het strand dienst: alleen sneed een pad van kampong Doengkait naar Laboean Rano de groote Tandjoeng Doengkait af.

Verder voerde een voetpad van Kampang Palipi langs, voor een groot deel ook door de S. Tapalang en Adi [2], naar de grens van Mamoedjoe en van daar naar Kampang Karema, aan de baai van Mamoedjoe gelegen. Het was echter uiterst primitief en uit een verkeersoogpunt van gering belang.

Eindelijk loopt nog een voetpad van Kampong Lebani door de heuvels naar Kampong Simboro, op Mamoedjoe'sch grondgebied.

Thans wordt een geheel nieuwe toestand geschapen. Van de grens van Maloenda tot die van Mamoedjoe is een colonneweg geprojecteerd, waarvan het tracé zooveel mogelijk de vlakte doorsnijdt om deze open te leggen voor het verkeer.

Wel zullen eenige gedeelten veel inspanning eischen, doch de voltooiing is binnen een niet te lang tijdsverloop verzekerd.

Het evenvermelde voetpad van Palipi naar Mamoedjoe wordt verbeterd, om daardoor een korten verbindingsweg te verkrijgen tusschen Tapalang en den zetel van het bestuur te Mamoedjoe, hetgeen èn uit een handels- èn uit een militair oogpunt zeer wenschelijk mag genoemd worden.

Kampongs. In het schaarsch bevolkte landschap komen weinig kampongs voor en dan alleen aan de kust. Het grootste deel der bevolking bestaat uit Toradja's, die gewoon zijn aan een zwervend leven en het verblijf in eenvoudige ladanghuisjes verkiezen boven de grootere soliede woningen in kampongs.

De voornaamste kampongs zijn gegroepeerd om de baai van Tapalang en dragen de namen (van Zuid naar Noord): Bone[2], Galoeng Loea, Galoeng, Tapalang, Palipi, Bone[2], Pasaboe en Doengkait. Meer noordelijk aan de andere baai ligt kampong Lebani.

Behalve het kleine Lebani, dat niet meer dan 5 à 6 huizen telt, zijn deze kampongs vrij uitgestrekt. Het aantal mannelijke bewoners is te vinden in Bijlage III, waarin tevens de namen der hoofden zijn opgenomen. Zooals de meeste Inlandsche nederzettingen, zijn deze kampongs niet volgens een bepaald plan gebouwd en staan de huizen onregelmatig verspreid, nu eens dicht op elkaar, dan weer ver uiteen.

Staatkundige indeeling. Tapalang telt vier districten, t. w. Djajangina, Tapalang, Orobatoe en Pasaboe. Het eerste omvat de kampongs Bone[2], Galoeng Loea, en Galoeng; het tweede alleen de kampong Tapalang, het derde Palipi en Bone[2], het vierde alleen weder de kampong Pasaboe. Aan het hoofd dezer districten staan Poenggawa's, die tevens Hadatsleden zijn. Aan deze districtshoofden waren verschillende in de nabijheid wonende Toradjastammen eenigermate ondergeschikt, hetwelk zich uitte in het aanbieden van geschenken (Kasiwiang), na afloop van den oogst en het voorbrengen van zaken, welke door hun eigen hoofden niet berecht konden worden.

Doengkait vormde een afzonderlijk landschap onder een eigen Maradia, die zich echter op den duur niet heeft kunnen onttrekken aan den invloed van het sterkere Tapalang.

Het land ten Noorden van Doengkait behoorde aan de hoofden van Lebani, die zich wel ondergeschikt rekenden aan den Maradia van Tapalang, doch dit slechts in schijn waren.

Op een en ander wordt nader teruggekomen bij de bestuursregeling.

Klimaat. De moessons zijn in Tapalang niet scherp afgescheiden: hoewel in sterker mate in den natten tijd, valt toch ook in het droge jaargetijde vrij veel regen en zijn tijden van groote droogte zeldzaam.

In den westmoesson baren de hevige plotseling opkomende winden (angin barat) den prauwvoerders veel zorgen om een veilig plekje te zoeken. Ook komen in dien tijd de meeste zieken voor.

Toch is over het algemeen het klimaat in Tapalang niet ongezond en moet de groote sterfte meer gezocht worden in de grove verwaarloozing der hygiène. De temperatuur is zeer dragelijk, de hitte in de middaguren wordt getemperd door de dagelijks flink doorkomende zeewinden.

TWEEDE GEDEELTE.

ETHNOGRAPHIE.

Afkomst. Alle inwoners van Tapalang denken zich evenals de bevolking der overige Mandharstaten, hun bakermat in Toboelawan. De legende, welke daaromtrent bestaat, wordt hier slechts in korte trekken medegedeeld.

Het menschenpaar, waarvan allen zouden afstammen, was Pongko Padang en de schoone Toridjene. De eerste kwam van den Goenoeng Sadang, alwaar hij rechtstreeks uit den hemel was neergedaald, de tweede van verre over zee in een prauw, welke strandde op den G. Kapoesaän.

Uit hunne samenleving ontsproten 7 kinderen, waarvan 6 onder elkaar huwden.

Slechts een dezer huwelijken was vruchtbaar en werd gezegend met 11 kinderen, die zich overal verspreidden en de stamvaders werden van de verschillende stammen.

Een deel dezer bleef in het hooggebergte als To-diaja leven, een ander deel daalde naar de kust af en stichtte daar nederzettingen, later bekend onder den naam van de Pitoe Babana Binanga. De zeven groote Toradja-kampongs, welke mettertijd in de bovenstreken ontstonden, kregen van Toboelawan den naam van de Pitoe Oeloena Salo.

Toboelawan bleef het hoofd der boven-, Boné dat der benedenstreken, en wel omdat Landobeloewe, de zuster van Pongko Padang, gehuwd was met Mindoerana, den vorst van Boné.

Een der elf bovengenoemde kinderen, Daeng Mangana, vestigde zich in Tapalang (een andere lezing is dat de zoon van Daeng Mangana, genaamd Tambalibasi, zich voor het eerst in Tapalang vestigde en dat Ta boenga boenga diens dochter was); diens dochter Ta boenga boenga huwde met den Maradia van Kaloekoe (het tegenwoordige Tapalang).

Deze vorst was gehuwd met drie vrouwen. Uit het huwelijk met Ta boenga boenga sproten: Maradia Boelomelala (thans Orobatoe).

Maradia Oedoeng besi (stamvader van den Pabitjara kapala en den Poenggawa Tapalang).

Toahi.

Maradia Kalaoesan (thans Djajangina).

Tasiopana (vr.) welke huwde met een zoon van den Maradia van Tjenrana, den Maradia van Doengkait en Toebo. (Een broeder van Tambalibasi, genaamd Ta Boenia, zou zich gevestigd hebben te Doengkait en de stamvader zijn der to Doengkait).

Uit de tweede vrouw van Maradia Kaloekoe werd één zoon geboren, de Maradia Patiro (thans Djanangan), uit de derde vrouw eveneens een zoon, de Maradia van Kadjoeangin (thans Pasaboe). (Zie verder Bijlage IV).

De Maradia van Kaloekoe bepaalde dat zijn zoons ieder een deel van zijn gebied zouden erven en besturen als Maradia, doch dat later het oude rijk weer vereenigd zou worden onder een Maradia, en hun kinderen in het rijksbestuur zouden zitting nemen als Pabitjara kapala en Poenggawa.

Opmerkelijk in deze geschiedenis is dat hiervan thans nog een weerklank gevonden wordt in de bestuursinrichting, in zooverre dat aan de afstammelingen van Ta boenga boenga, dus uit het geslacht van Toboelawan in den Hadat van Tapalang een hoogere plaats is toegekend dan aan de nakomelingen der andere vrouwen. Dit spiegelt zich vooral sterk af in de verdeeling der gerechtskosten en onder de Hadatsleden, zooals nader zal blijken.

De derde zoon, Toahi, werd geen Maradia, omdat hij naar Toboelawan terugkeerde en daar huwde.

Maradia Patiro, de zoon uit het tweede huwelijk, kreeg de bescheiden opdracht bij Djanangan aan de monding der Anoesoerivier te waken over de eieren van de maleo's, een vogelsoort,

welke reusachtige eieren legt en begraaft onder het heete zand op open plekken aan de monding van rivieren. Verder had hij tot taak de pajoeng van den Maradia te dragen. Nog ten huidigen dage zijn de Poenggawa's van Djanangan de wakers aan de Anoesoe-rivier en de pajoengdragers van den Maradia.

Hiermede de geheimen onthuld zijnde van den oorsprong van de vier districten, welke het eigenlijke Tapalang vormen, benevens het maradiaschap Doengkait, dient thans de sluier opgetild te worden, die hangt over de wordingsgeschiedenis der andere stammen welke het landschap Tapalang bevolken.

Het gedeelte ten Noorden van Doengkait wordt bewoond door de to Lebani en de to Tapandoeloe.

De beide stammen hebben met de to Soemaré, die op Mamoedjoesch gebied wonen, één stamvader. Zij zijn van oorsprong to Mambië.

Wellicht uit hoofde dezer verwantschap, komen zich nog heden ten dage veel Mambiërs vestigen in de bovenstreken van Lebani om er hunne ladangs te maken. Zoo sterk is dit zelfs, dat zij de oorspronkelijke bewoners in aantal overtreffen.

Tot het landschap Doengkait behoort het gebied der to Tinaoengan en to Kaboena. Deze stammen beweren denzelfden stamvader te hebben als de bevolking van het eigenlijke Doengkait, doch erg zeker schijnen zij van hunne zaak niet te zijn. Trouwens wijzen enkele gebruiken bij hen in zwang, op een meer directe Toradja afstamming. In de oeloe van de Salo Ahoeng zijn nog een twintigtal Mambiërs met gezinnen gevestigd; naar hun tegenwoordige woonplaats zijn zij to Ahoeng gedoopt.

Boven het district Orobatoe aan den bovenloop der Tapalangrivier, maakt sedert een zevental oogstjaren een deel van den grooten Mamoedjoeschen stam der to Boteng zijn ladangs. De hoofdtomakaka met zijne volgelingen bewoont den G. Kata, welke naam op hen is overgegaan. Een andere tak van de to Boteng, die zich vermengd heeft met zwervelingen uit Baleana, (to Arale), wordt to Tamakoro genoemd, naar een der zijrivieren van de Salo Tapalang.

Den tocht naar het Zuiden voortzettende, worden in de bovenstreken van de districten van Tapalang en Djajangina de volgende stammen ontdekt: to Tarandana; to Pepioan; to Petakean; en to Pengamoan.

Bij hunne geschiedenis dient even stilgestaan te worden.

Zij zijn allen van afkomst van Pamosean. De stamvader hiervan is Talipoeki Daeng Hatana, een der 11 kinderen uit het geslacht

waarvan boven reeds sprake is geweest. (Zie stamboom Bijlage IV).

Een zijner afstammelingen, Poewa Galoeng, ging naar de Limba Taossa (bovenloop der Galoengrivier), vergezeld van zijn zoon, Oewana Baera. De dochter van dezen laatste, Tabona, huwde met Poewe Sandima een jongeren broeder van Poewa Pasaning, kleinzoon van Maradia Kalaoesan (die weer de zoon was van Maradia Kaloekoe). Vier kinderen werden uit dit huwelijk geboren:

Poewa Gola (m.), Taseing (vr.), Tapanjoe (vr.), Tagararang (vr.).

Taseing werd de neneh der to Tarandana, Tapanjoe van de to Pengamoan en Tagararang van een stam zwervers, waarvan nog slechts enkele leden bekend zijn. Een dezer heet Tamaleparang, die zich heeft laten inschrijven bij Pengamoan.

Poewa Gola was de stamvader der to Pepioan. Deze huwde echter met een dochter van het hoofd der to Boteng, waarom de to Pepioan thans zich rekenen te behooren tot dien stam.

De afkomst der to Petakean ligt in het duister: daar zij echter wonen tusschen de drie andere stammen, bovendien hunne zeden en gewoonten, hun rechtspraak, kortom alle bijzondere eigenschappen in geen enkel opzicht afwijken van die der overige, mag aangenomen worden, dat zij behooren tot denzelfden stam, de to Pamosean.

Voorbij het district Djajangina begint het gebied der to Karanamoe, die zich tijdelijk gesplitst hebben in

de eigenlijke to Karanamoe, de to Taloedoe, en de to Batoelaoeloeng.

Dezen weten alleen, dat hun voorvaderen afkomstig zijn van Taboelawan en hun weg gekozen hebben over Talipoeki (Mambie) en Arale naar Karanamoe, hunne tegenwoordige verblijfplaats. Volgens inlichtingen, ingewonnen bij Toradja's, die zeer goed op de hoogte waren van deze oude geschiedenissen, zouden zij ook behooren tot de to Pamosean; enkele anderen rekenen hen tot de to Rante boelawan. Te oordeelen naar den weg, door hen gevolgd bij rechtsgedingen, zijn ze van oorsprong to Pamosean.

Omtrent de afkomst der to Taän, wier gezag zich uitstrekt van Karanamoe tot de grens van Maloenda, heerscht eveneens dikke duisternis en hun wordt een zelfde stamvader toegedicht als den to Karanamoe. Zij zelven weten ook alleen dat zij uit Taboelawan afkomstig zijn. Een klein deel heeft zich afgescheiden onder den naam van to Kasambang.

In de Oeloe eindelijk van Taan wonen de to Oeloe Serang, die

gelukkig omtrent hun neneh niet zoo in onzekerheid verkeeren. Het zijn to Pamosean. Zij verklaren bovendien zeer beslist dat zij niet dezelfde afkomst hebben als de to Taän, hetgeen zou pleiten voor de opvatting, dat deze to Rante boeloewan zijn.

In het kort komt de oergeschiedenis van de bevolking van Tapalang hier op neer, dat zij in haar geheel afstamt van Toboelawan, dat echter de bewoners der vier districten Tapalang, Djajangina, Orobatoe en Pasaboe, benevens van Doengkait zich aan de kust vestigden en vermoedelijk zich vermengden met de oorspronkelijke bewoners, omtrent wier afkomst geen spoor aanwezig is. Hierdoor veranderden zij min of meer van karakter, terwijl de andere stammen meer hun Toradja aard behielden. Deze verschillen spiegelen zich af in zeden en gewoonten, hoewel bij de bestudeering daarvan blijkt dat die wijzigingen niet van diepgaanden aard zijn geweest, m. a. w. dat kust- en bergbewoners nog duidelijk in hunne gebruiken toonen, kinderen van een zelfden stam te zijn.

Nog geringer zijn natuurlijk de verschillen tusschen de bergbewoners onderling, zij mogen dan tot de to Boteng, to Pamosean, to Mambië of to Ranteboelawan behooren.

Uiterlijk voorkomen en geaardheid. In de meer aangehaalde nota van 1892 wordt opgemerkt dat de Tapalanger kleiner van gestalte en minder gespierd is, dan zijn Zuidelijker wonende rasgenooten, verder dat de uitdrukking van het gelaat minder geestvol, ja, over het algemeen genomen eenigszins stompzinnig en dof is, welke uiterlijke kenteekenen den Toradja bijzonder eigen zijn.

Deze opmerkingen dagteekenen uit een tijd toen van de eigenlijke Toradja's slechts weinig bekend was, anders waren zij zeker in de pen gebleven. De kennismaking met de Toradja's heeft toch geleerd, dat het over het algemeen een flink gebouwd ras is en geestelijk zeker niet minderwaardig. Integendeel spreken de zendelingen met lof over de bevattelijkheid der Toradja kinderen. De kustbewoners zijn, door hunne aanraking met de buitenwereld niet meer zoo kinderlijk gebleven, doch sluwer en leugenachtiger geworden. De Toradja's zijn levendiger van aard dan hun broeders aan de kust. Van nature spraakzaam, redeneeren zij graag uren lang over de kleinste zaken, alvorens een besluit te nemen. In den omgang met hunne hoofden ontbreekt hun de deemoedige houding der kustbewoners. Zoowel dezen als de bergbewoners kunnen moed niet tot hunne bijzondere eigenschappen rekenen.

Het besluipen van den argeloozen vijand van achteren uit een hinderlaag en het snellen, zelfs van vrouwen en kinderen worden als heldendaden beschouwd. (De sluike, lange haren hangen dan vrij om het hoofd, waarop de voorvechter — de moedigste — een eigenaardig gevormden en met veeren en kralen versierden vechthoed gedrukt heeft).

Energie, ondernemingsgeest zijn verre te zoeken, een gevolg vermoedelijk van de eeuwenlange onderdrukking der bevolking door de hoofden en hunne trawanten. Als de vruchten van meer inspanning de prooi worden van anderen, gaat de lust tot arbeiden verloren en bepaalt de kleine man er zich toe alleen te voorzien in de meest noodige behoeften. Te hopen is, dat de orde en rust, welke thans heerschen niet te laat gekomen zijn om de sluimerende krachten, welke in dit volk schuilen, weder op te kunnen wekken tot nieuwe ontwikkeling.

Tot de deugden behoort zeker de gastvrijheid. Voorts behoort diefstal tot de uitzonderingen. Voorheen waren daarentegen wel roofpartijen onder leiding van voormannen aan de orde van den dag. De bergbewoners, die het waagden hun waren naar de kust ten verkoop te brengen, liepen veel kans van alles beroofd en bij protest bovendien nog als slaaf verkocht te worden.

Sedert lang tot den Islām bekeerd, wonen de bergbewoners niet meer als de eigenlijke Toradja's in reuzenhuizen, doch bouwen zich kleinere, afzonderlijke woningen. Dit neemt niet weg, dat het familieleven nog sterk ontwikkeld is.

Bevolkingssterkte. Deze is opgenomen in Bijlage III.

Grondbezit. De regeling van het grondbezit is vrij verward. Iedere stam heeft een zeker gebied, hetwelk alleen door de eigen leden mag bebouwd worden, tenzij anderen bijzondere toestemming krijgen van de bevolking. Grondhuur behoeft alsdan niet betaald te worden.

Wil iemand een huis bouwen op een stuk grond, dat door geen ander in bezit genomen is, dan is zulks geoorloofd, zonder inachtneming van eenige formaliteit. Het erf wordt tijdelijk zijn eigendom.

Bij klapperaanplant gaat de grond niet over in het bezit van den planter. Ieder ander mag in denzelfden tuin ook klappers planten.

Bij ladangbouw is het weer anders gesteld. Bij het verlaten van de ladangs behoudt de ontginner eenige rechten; zoo mag niemand binnen een tijd van 7 oogstjaren de ladang in gebruik nemen zonder toestemming van den eersten aanlegger. Heeft deze bij het oorspronkelijke openkappen met veel moeilijkheden te kampen gehad door het vellen van groote boomen, dan heeft hij het recht van zijn opvolger f 2.50 te eischen.

In het algemeen wordt dus de grond niet in eigendom bezeten, alleen de beplanting, terwijl tevens bij ladangbouw een soort gebruiksrecht blijft bestaan.

Slechts een uitzondering maakt het ondermaradiaschap Doengkait. In het gebied der to Tinaoengan n.l. is een groot stuk boschgrond, dat het uitsluitend eigendom is van de Maradia's van Doengkait.

Niemand mag in dat deel ladangs aanleggen, tenzij met toestemming van den Maradia. Van welken oorsprong deze afwijking van het bezitrecht is, weet het tegenwoordige geslacht niet mede te deelen.

Hoewel ieder zooveel grond kan annexeeren als hij zelf verkiest, en het daardoor mogelijk zou worden dat enkelen verstoken zouden worden van velden, geeft deze regeling in de practijk geen aanleiding tot moeilijkheden, daar het in bezit genomen stuk moet bewerkt worden en er dus spoedig handen tekort zouden komen; bovendien is de bevolking zoo dun gezaaid, dat ieder een ruim aandeel kan machtig worden.

Belasting en andere heffingen en inkomsten der hoofden. Belastingen in den gewonen zin des woords worden nimmer geheven.

De verschillende stam- en kamponghoofden ontvangen nooit geld van hunne onderhoorigen. Wel rust op deze laatsten de verplichting het hoofd bij verschillende werkzaamheden behulpzaam te zijn. Zij moeten helpen bij het openkappen van zijn ladang, bij het schoonmaken, later bij het planten, onderhouden en oogsten. Eveneens verleenen zij hulp bij het bouwen van zijn woning. Deze diensten drukken in het geheel niet en hebben plaats tegen het genot van den kost.

Bij de to Kota bestaat het gebruik, dat bij ruime oogsten den tomokaka geschenken gebracht worden in den vorm van rijst en djagoeng. Ditzelfde heeft plaats bij den zusterstam to Pepioan.

Het hoofd der to Karanamoe oefent vischrecht uit op den boven-

loop der Salo Anoesoe: hij krijgt een deel van de vangst. Verder ontvangt hij bij het vellen van mooie, zware boomen door lieden buiten den stam, ten gebruike bij woning- en prauwenbouw, één gulden per boom.

De benedenloop der Salo Anoesoe behoort aan Djajangina, welks Poenggawa eveneens daarop vischrechten heeft.

De maleo-eieren, gevonden aan het strand nabij de monding dezer rivier, behooren den Maradia van Tapalang Aoe.

Het hoofd der to Taän heeft vischrecht op de Salo Taän en Sambaleka.

Voorts behooren de handelaren, die hun waren in zijn gebied aan den man wenschen te brengen, hem kleine geschenken aan te bieden.

Bij de to Tarandana ontvangt de tomakaka een derde deel van de pitara en de zaka: gebruikt hiervan echter weinig ten eigen bate, het grootste deel is bestemd voor de armen en voor hen, die in schulden steken.

De to Taän en to Karanamoe zijn verplicht jaarlijks na afloop van den oogst den Poenggawa van Djajangina geschenken aan te bieden in den vorm van roda (rijst in bamboekokers geroosterd op het vuur). Dezelfde verplichting rust op de To Tarandana, to Petakean en to Pengamoan. De to Oeloe Serang zijn hiervan weder verschoond. De to Tinaoengan en de to Kabaena brengen jaarlijks eveneens den Kasiwiang aan den Baligao van Doengkait.

Bij de bespreking der rechtspraak zal gelegenheid zijn te wijzen op het aandeel der hoofden in de gerechtskosten en boeten.

De inkomsten van den Maradia en Hadat zijn eveneens niet groot, tenminste als buiten rekening gelaten wordt, hetgeen in hunne zakken terecht kwam door afpersing en het zich laten omkoopen bij rechtsgedingen.

De Maradia ontving — zooals hierboven gezegd — de maleo-eieren van Djanangan aan de Anoesoerivier. Bij het dooden van in het wild loopende karbouwen had hij en de Hadat recht op een deel.

De vier districten Tapalang, Djajangina, Orobatoe en Pasaboe moeten evenals de in de nabijheid wonende Toradjastammen helpen aan de ladangs van den Maradia en wel iedere kampong telkens één dag, onder het genot van vrijen kost. Tevens heeft de bevolking eene woning op te richten voor den nieuw gekozen Maradia.

Bij hanengevechten en andere spelen krijgt hij de daarvan geheven rechten. Zoo worden bij de hanenwedstrijden de staanplaatsen verhuurd en betalen de eigenaren der vechthanen per 1 reaal inzet f 0.25.

Bij kaart- of dobbelspelen komt van iedere 10 duiten inzet één duit aan den vorst, die de helft der winst afstaat aan den Poenggawa-kartoe.

Voorts brengt de bevolking van de 4 districten na afloop van den oogst den Kasiwiang aan den Maradia. Lange rijen vrouwen en maagden brengen in op het hoofd gedragen schotels en bladen allerlei eetwaren, ook bras in natura, naar zijne woning, waar de mannen zich eveneens verzamelen.

Een deel der eetwaren wordt weder afgestaan aan den Hadat, terwijl open tafel wordt gehouden.

Maradia en Hadat verdeelen de gerechtskosten en ook de boeten, volgens den ouden maatstaf. Vroeger werden invoerrechten geheven namens den Maradia door den sjabander.

Slavernij. De slavernij is in Tapalang weinig ontwikkeld. De meeste slaven worden gevonden in de vier meergenoemde districten. Ook Doengkait bezit enkele slaven, in handen van den Maradia en diens verwanten. Verder tellen de to Kata, afkomstig van den grooten stam der to Boteng van Mamoedjoe, enkele poesaka-slaven. Noch de overige kustplaatsen noch de Toradja-nederzettingen hebben slaven.

Vroeger schijnt vrij veel uitvoer van slaven bestaan te hebben, doch deze is thans geheel opgehouden. Uit dien tijd dateeren de zoogenaamde poesaka-slaven, die het grootst in aantal zijn.

Behalve dezen heeft men de gewone slaven, die in dien toestand geraakt zijn door roof, door verkoop wegens schulden of als straf voor gepleegde misdrijven.

Verwant met de slavernij is de pandelingschap, welke haar ontstaan te danken heeft aan het schulden maken of ook wel als straf voor minder zware misdrijven, zooals Tomalawang (schaking eener gehuwde vrouw) en Tomasuka (schaking eener maagd).

De poesaka-slaven mogen nimmer verkocht worden, de gewone slaven daarentegen wel, de pandelingen kunnen in andere handen overgaan, indien hun schuld door den nieuwen heer wordt overgenomen en betaald. Behalve de vroeger genoemde plaatsen en stammen kennen alleen de do Pepioan het pandelingschap.

Het leven der pandelingen en slaven is niet moeilijk. De poesaka-slaven worden als één met de familie beschouwd: zij geven bij de vrij-verklaring juist de meeste moeilijkheden, daar zij dit in het geheel niet als een gunst opvatten. Zij moeten alleen nu en dan helpen bij eenige werkzaamheden, kunnen niet huwen zonder toestemming van het hoofd der familie, zijn daarentegen niet gebonden aan het huis van hun Heer, kunnen naar eigen goedvinden zich een woning bouwen en ladangs maken en, wat vooral in vroeger tijd veel waarde had, staan onder de bescherming van hun patroon.

De gewone slaven en pandelingen kunnen verblijf houden ten huize van hun Heer of wel een eigen huis bouwen en ladangs maken en handeldrijven, onder verplichting evenwel om telkens eenigen tijd te komen werken voor hun eigenaar of een deel hunner verdiensten af te staan. Zij worden zeer goed behandeld en mocht dit een enkele maal te wenschen overlaten, dan stellen zij zich onder bescherming van een machtiger persoon, die hen koopt of hun schulden betaalt.

In aanmerking genomen het gering aantal slaven en pandelingen op Tapalangsch grondgebied, en de bijzonder vrije verhouding tot hun heer, zal het geen verwondering baren, dat met instemming der bevolking kort geleden de slavernij en pandelingschap in een groote vergadering van Maradia, Hadat en alle mindere hoofden plechtig kon afgeschaft worden, zonder merkbare pressie van de zijde van het Europeesch bestuur.

Klassenindeeling. In Tapalang en Doengkait wonen enkele afstammelingen of familieleden van de vroegere Maradia's, die de hoogste klasse vormen.

Hierop volgen de families waaruit alleen de Hadats-leden en andere waardigheidsbekleeders gekozen mogen worden; daarna komt de breede massa van vrije lieden en eindelijk de slaven en pandelingen.

Bij de Toradjastammen ontbreekt de eerste en, behoudens bij de to Kata en to Pepioan, ook de laatste klasse.

Taal. De taal welke in Tapalang gesproken wordt is de Mandharsche en het Mamoedjoesche dialect daarvan. De Toradja's of hiermede verwante stammen spreken een dialect dat daar weder van afwijkt.

Een eigen letterschrift bestaat niet; door de enkelen die kunnen schrijven, worden de Boegineesche karakters gebezigd.

Het spreekt van zelf, dat onder deze omstandigheden geen eigen literatuur kan ontstaan. De weinige liederen welke gezongen worden — meest minnezangen — zijn van Boegineeschen of Mandharschen oorsprong.

Godsdienst. De bewoners van het landschap Tapalang belijden allen in naam den Mohammedaanschen godsdienst. Het is echter slechts een dun vernisje, waar aan alle kanten de oude Toradja eeredienst doorheen komt kijken.

Aan de kust, meer in het bijzonder in de vier districten en Doengkait, worden de Mohammedaansche voorschriften iets beter of liever minder slecht opgevolgd dan bij de Toradja's. Dagelijks wordt door een gering percentage der bevolking aan de kust, een of meer der voorgeschreven vijf gebeden verricht. Bij de Toradja's denkt, buiten de geestelijkheid en de hoofden, niemand aan bidden.

In geheel Tapalang bestaan slechts vijf bedehuizen, langgar genaamd, en wel te Galoeng (Djajangina), Doengkait, Pasaboe en Orobatoe. Op Vrijdag hebben daar vrij druk bezochte bijeenkomsten der geloovigen plaats. Overal elders worden geen langgars aangetroffen en deze zijn trouwens onder de bovengeschetste omstandigheden ook overbodig. Alleen één dag in het jaar wordt het gemis gevoeld, op den eenigen dag nl. dat de rechtgeaarde Toradja neiging vertoont tot bidden; dat is op het einde der poeasamaand. Dan vereenigt zich de geheele stam om Allah's zegen af te smeken. Als plaats van samenkomst wordt gekozen een groot huis, een plekje aan het strand of aan de kali. Daar wordt een loods opgeslagen of wel alleen matten of palmbladeren uitgespreid, waarop de geloovigen neerknielen, voorgegaan in het gebed door hun geestelijke.

Zoo maken de to Pengamoän, to Tarandana, to Pepioan, to Oeloe Serang gebruik van een groot huis of verzamelen zich ten huize van den geestelijke De to Tarandana begeven zich gedeeltelijk ook naar den langgar van Galoeng.

De to Kata gaan in grooten getale ten gebede naar Orobatoe, terwijl de zwakken en zieken bij de rivier samenkomen.

De to Petakean en to Karanamoe bezigen òf een groot huis òf spreiden tikars en bladeren uit aan den rivierkant; de to Lebani, to Tapangdoeloe en to Ahoeng doen het uitsluitend op laatstbedoelde wijze aan de rivier, terwijl de to Tinaoengan en to Kabaena een pondok oprichten. De to Taan zijn de eenigen, die hun gebeden opzenden aan het strand op een bed van tikars en bladeren.

Het vasten in de poeasamaand wordt vrij goed volgehouden door geestelijkheid en hoofden en aan de kustplaatsen nog door eenige vromen van harte; de overigen beginnen ijverig doch verklaren zich meestal na 3 tot 10 dagen overwonnen.

Van de overige godsdienstige feesten wordt alleen het batja moeloet in eere gehouden, vermoedelijk omdat het zingen eerst onderbroken wordt door het rampassen van pisangs en andere vruchten, welke opgehangen zijn, en na afloop een groote eetpartij plaats heeft.

Deze bijkomende omstandigheid, nl. het eten — heeft ook een gunstigen invloed op het volgen van den Mohammedaanschen eeredienst bij begrafenissen en vooral daarna.

Na deze uiteenzetting zal het wel overbodig zijn te vermelden dat fanatisme in Tapalang ten eenenmale ontbreekt. Godsdienst-onderwijs heeft slechts weinig plaats en heeft dan nog niet veel te beteekenen. Invloed heeft de geestelijkheid zeer weinig, tenzij uit hoofde van geboorte of persoonlijke eigenschappen, niet krachtens haar ambt.

De geestelijkheid wordt gekozen uit bepaalde voorname families en zijn de kali's meestal verwant aan de hoofden.

Zij draagt verschillende titels, als kali, imang, katté, didal, dodja of doja en goeroe.

De werkzaamheden der geestelijken komen overeen met die van hun ambtgenooten in andere streken. Een bepaalde priesterraad bestaat niet; althans de tegenwoordige kali van Tapalang heeft daaromtrent zoo goed als geen begrip en treden Maradia en Hadat dikwijls in de plaats van dien raad.

P i t a r a e n z a k a. Behalve de gewone verdiensten voor hulp bij begrafenissen, huwelijken, echtscheidingen enz., bestaan de hoofdinkomsten uit de inning van de pitara en de zaka.

Over het algemeen bestaat de eerste uit een gift van 5 kati rijst of (en) djagoeng dan wel bij gebrek daarvan uit 1 oewang of 10 duiten.

De zaka bedraagt 100 van de 1000 ikats rijst of djagoeng, en wat het geld betreft 1 reaal per 40 realen. Indien de voorraad minder dan 1000 ikats bedraagt, behoeft gewoonlijk geen zaka betaald te worden.

De geestelijkheid aan de kust houdt zich strikt aan deze regeling; bij de Toradja's is het gemoedelijker en zijn de geestelijken tevreden met $1\frac{1}{2}$ kati rijst en 50 per 1000 ikats. Van zaka doewit is bij hen heelemaal geen sprake.

De verdeeling dezer inkomsten onder de geestelijken geschiedt weder geheel verschillend: alleen wordt steeds een deel afgezonderd voor de armen.

De Bijlage V geeft omtrent het aantal en de benaming der geestelijken, hun inkomsten en de verdeeling daarvan, nadere bijzonderheden.

Alleen zij nog vermeld dat zoowel in de beneden — als de bovenstreken het gebruik bestaat dat hun hulp verleend wordt bij den ladangbouw, op de wijze als zulks geschiedt voor de hoofden.

Zooals boven gezegd leeft de oude Toradja godsdienst nog in hun harten voort, en vindt deze zijne uiting in allerlei heidensche feesten. Men denke slechts aan het magiling, medio, madjiing, menarie en bandangan feest, welke later beschreven zullen worden.

Bij ernstige ziekten in de kampong worden de booze geesten, die haar veroorzaken, bezworen door den sanroe (dokter) die aan het strand, onder een grooten boom, of aan de kali, een kleine bamboe stellage opricht, al of niet voorzien van een trapje, en versierd met afhangende bladeren. Daarop worden dan rijst, kip, visch, eieren, vruchten en de ingrediënten voor het sirihpruimpje, neergelegd en met allerlei tooverformulieren de geesten uitgenoodigd zich te goed te doen. Na deze gebeden verdwijnt een deel der spijzen echter in de magen van de deelnemers.

Huwelijk. In het algemeen trouwt de maagd eerst bij het bereiken van den huwbaren leeftijd. Het komt echter ook voor, dat zij uitgehuwelijkt wordt voor dat tijdstip.

In dit geval blijft het meisje bij haar ouders, terwijl de man daar eveneens zijn intrek neemt, zonder dat echtelijke gemeenschap is toegestaan. Gewoonlijk heeft de jongeling den mannelijken leeftijd bereikt en heeft hij zelf een stem in de keuze zijner bruid. Slechts bij hooge uitzondering trouwt hij vroeger en is in dat geval aan zijne ouders dien plicht opgelegd.

Veelal is het verloop der geschiedenis als volgt:

1. De ouders van den adspirant-bruidegom brengen de ingrediënten voor het sirihpruimpje, met uitzondering van de kalk, naar de ouders van de bruid.

Worden deze gaven aangenomen, dan is dit een bewijs dat het aanzoek een gunstig onthaal zal vinden.

2. De ouders van den aanstaanden bruidegom brengen weder hetzelfde, doch bovendien 2 pakjes z. g. Chineesche tabak, ringen en geld van f 5—f 0.50, afhankelijk van den stand.

3. De ouders brengen ten derde male geschenken, bestaande uit kains, baadjes, klappers, visch en allerlei eetwaren.

4. De aanstaande bruid vervaardigt baadje, broek, hoofddoek en

kain voor haar toekomstigen Heer, maakt verder allerlei eetwaren en versnaperingen klaar, welke door hare ouders gebracht worden.

5. De *beide* partijen bereiden allerlei eten, hetgeen verzameld wordt ten huize der bruid, waar ook de gasten bijeenkomen.

6. Thans wordt de boewa-loa en de pasorang (bruidschat) vastgesteld; de familieleden van den bruidogom brengen de boewa-loa bijeen welke door de ouders der bruid verdeeld wordt onder haar eigen aanwezige familie.

7. De ouders der bruid geven één tai (f 5.—) aan de bruid en koopen daarmede het voorrecht haar in de huwelijksklamboe te geleiden.

8. Thans is het oogenblik der huwelijksvoltrekking daar. De bruidegom wordt door een vroolijken stoet naar het huis der bruid geleid; de geestelijke treedt binnen en gaat tot de inzegening over, waarbij hij op een bijzondere wijze de rechterhand van den bruidegom vasthoudt.

Na de huwelijksinzegening wordt de jeugdige echtgenoot door den geestelijke in de klamboe gebracht, waar de schuchtere jonge vrouw zich inmiddels verscholen houdt achter een harer vrouwelijke familieleden, die tot taak heeft de handen van het nieuwe echtpaar in elkaar te leggen. Voor deze hulp krijgt zij gewoonlijk een belooning in klinkende munt (dikwijls f 2.50).

9. De man verlaat nu weer de klamboe en het feestmaal neemt een aanvang. Den jonggehuwden worden hun huwelijksplichten voorgehouden.

10. Na afloop hiervan begeeft de man zich weder naar het tooneel zijner droomen, doch het zou zeer met de zeden strijden, indien de vrouw zich dadelijk gewonnen gaf.

Integendeel vlucht zij en begint een wilde jacht door het huis, welke eindigt dat zij zich gevangen geeft en door den man in het huwelijksbed gedragen wordt. Gewoonlijk heeft eerst na eenige dagen geslachtsgemeenschap plaats. Bij voornamen duurt het dikwijls een maand en langer voordat het naspel begint.

11. Drie dagen na de huwelijksvoltrekking gaan de jonggehuwden op bezoek bij de ouders van den man en nemen allerlei geschenken mede, zooals sarongs, ligmatjes, kussens en allerlei eetwaren. De ouders geven geschenken terug van meer degelijk gehalte, zooals sago- of klapperboomen, sirih-doozen enz.

Na de wisseling dezer geschenken gaan de jongelui terug naar hun woning.

De bovengeschetste wijze van huwelijksvoltrekking komt voor bij de to Tapangdoeloe en to Lebani.

Bij de to Tenaoengan en to Kabaena gebeurt het bijna op dezelfde wijze, alleen wordt punt 2 in dier voege gewijzigd, dat de aan te bieden geschenken bestaan uit vruchten, padie, bras, Chineesche tabak en 1 rijksdaalder; punt 5 dat de ouders van den bruidegom 1 sirih-doos, 1 parang en 30 duiten (voor de moeder der bruid) medebrengen.

In plaats van 1 tai (onder 7 vermeld) wordt een stuk wit katoen gegeven.

De to Doengkait volgen dezelfde gebruiken als de beide evengenoemde stammen.

Weer andere kampongs of stammen hebben kleine afwijkingen op ondergeschikte punten; zoo wordt bij de to Taän bij het eerste bezoek van de ouders van den bruidegom aan de ouders der bruid, behalve sirih-ingrediënten ook een kwartje aangeboden; de sirih wordt altijd aangenomen, het geld niet, tenzij de ouders der bruid geen bezwaren tegen het huwelijk hebben.

Het zou echter te ver voeren, indien alle kleine verschillen werden opgegeven.

De te betalen bruidschat en de boewa-loa houden met elkaar verband en zijn afhankelijk van den stand en den rijkdom der beide partijen.

Gewoonlijk bedraagt de pasorang 1 kati, 1 kati 5 tai tot 2, 3 en 4 kati. De boewa-loa is daarmede evenredig en stijgt van f 2.50 tot 10 en 12 reaal. Eigenaardig is dat bij de kustbewoners onder de voornamen ook slaven in de pasorang begrepen zijn.

De pasorang moet gewoonlijk op den huwelijksdag voldaan worden. Wetende, dat een kati berekend wordt op 25 realen of f 50.— koper, lijkt de huwelijksgift zeer hoog voor den weinig met aardsche goederen gezegende, doch hier is meer schijn dan wezen. Zij wordt namelijk voldaan in goederen, welke voor dit doel hooger aangeslagen worden dan de gewone marktprijzen.

De jeugdige echtgenooten bouwen zich een eigen huis of wel de man komt bij de vrouw inwonen. Bepaalde regels bestaan hiervoor niet, zooals elders wel eens het geval is.

Evenals in andere oostersche landen weet de fel oplaaiende hartstocht zich niet altijd te beheerschen en wordt, als de noodige fondsen niet bijeen gebracht kunnen worden, tot schaking der maagd overgegaan.

Hierbij wordt bij de meeste stammen onderscheid gemaakt of de

jongeling het meisje uit haar huis rooft, dan wel of dit vrijwillig zich naar haar minnaar begeeft. In het laatste geval heeft hij slechts de pasorang te betalen en wordt het huwelijk voltrokken, zonder veel ceremonieel. De schaking door den jongeling wordt op dezelfde wijze beslecht, doch hij heeft bovendien een zoenoffer te brengen, meestal in den vorm van een karbouw, welke door de kampongbewoners gezamenlijk wordt opgegeten.

Bij zwangerschap vóór het huwelijk heeft hetzelfde plaats.

In ieder geval is het verloop der schaking zeer kalm en eindigt niet, zooals in de Makassaarsche en Boegineesche landen dikwijls moet voorkomen, met moord en doodslag.

Ernstiger is het misdrijf van Tomalawang, d.i. schaking eener gehuwde vrouw, of overspel.

Bij de meeste stammen moet de schaker een bedrag, gelijk aan tweemaal de pasorang betalen aan den beleedigden echtgenoot en de vrouw huwen. Geschiedt de betaling niet, dan worden de overspeligen verkocht als slaven. Wordt de man aangetroffen met zijn wapens bij zich, dan worden deze verbeurd verklaard.

In Tapalang zelf (de vier districten dus) en Doengkait worden de overspeligen pandelingen, de vrouw van den Maradia, de man van den Hadat. De familie kan hen loskoopen, de vrouw voor 40 realen, den man voor 30 realen. Bij de to Lebani en to Tapangdoeloe bestaat een soortgelijke regeling, de poenggawa krijgt de vrouw, de tokajang (de tweede waardigheidsbekleeder) den man. De prijs voor het loskoopen bedraagt 20 en 15 realen.

Bij de to Pepioan en to Kata is nog voorzien in het geval, dat de vrouw ten slotte liever haar man trouw wil blijven. De schaker heeft alsdan 3 tai (f 15.—) zoengeld te betalen.

De beschrijving van het huwelijk zou niet volledig zijn, indien de scheiding vergeten werd. Deze kan plaats hebben, zoowel op verzoek van den man als van de vrouw.

In het eerste geval behoeft de pasorang niet, in het laatste wel terugbetaald te worden.

Als bijzonderheid zij vermeld, dat der vrouw geen bepaalden tijd na de scheiding is voorgeschreven, binnen welke zij met huwen mag.

Geboorte. Wanneer de bevalling aanstaande is, wordt de familie genoodigd en heeft een klein feestje plaats. Bij de verlossing is gewoonlijk een doekoen behulpzaam en geschiedt deze zonder verder ceremonieel. De nageboorte wordt in een aarden pot gedaan,

welke zorgvuldig omwikkeld wordt met bladeren. Hierna wordt zij opgehangen in een boom, als de jonggeborene een jongen- en begraven als deze een meisje is.

Aan de kustplaatsen is het gebruikelijk op die plaats een klapper te planten, welke het eigendom wordt van het kind.

Is de bevalling een moeilijke, of verkeert reeeds vroeg de moeder daarover in zorgen, dan legt deze de plechtige gelofte af bij een gelukkigen afloop een feest te zullen geven; bij de Toradja's bestaat dit meestal in het bandanganfeest, waarover later.

Besnijdenis. Op 7—9 jarigen leeftijd nadert het tijdstip, dat bij jongens de besnijdenis moet plaats hebben. De jongen neemt plaats op een klapperdop, waarop een speciaal daarmede vertrouwd persoon de incisie verricht. Een dun bamboestokje wordt onder de opperhuid gestoken en de huid daarna tusschen twee andere bamboestokjes geklemd, tot zij geheel strak is, waarna in de lengte een kleine insnijding wordt gegeven. Bij de meisjes gaat het geheimzinniger toe; het slachtoffer met drie vrouwen worden verborgen in een soort klamboe met het doel hen aan het oog van nieuwsgierigen te onttrekken; twee der vrouwen houden het kind vast en de derde doet de operatie. De besnijdenis bij meisjes geschiedt op 5 à 6 jarigen leeftijd. Een bepaald feest wordt niet gegeven, alleen een gewone slamatan. De operateur krijgt een schotel met bras en een met gebak thuis gestuurd en ontvangt verder als loon een kip en een kwartje.

Tandenvijlen. Het tandenvijlen is niet verplichtend en ook niet aan een bepaalden leeftijd gebonden. Het heeft plaats zonder feestelijkheden; de bewerker krijgt tot belooning een kip en een oewang (10 duiten).

Overlijden. Evenals bij de meeste Indische volkeren wordt veel werk gemaakt van de begrafenis. Na het overlijden wordt het lijk gewasschen door de familie en voorloopig dicht gedekt.

De geestelijke wordt nu geroepen, die nogmaals een wassching verricht. Bij vrouwen geschiedt dit door vrouwen.

Het lijk wordt van de kruin tot de voeten gewikkeld in drie op maat geknipte stukken wit goed, nadat het gezicht bedekt is geworden met kapok. Verder wordt het gekleed in baadje, sarong en hoofddoek.

De familie heeft zich inmiddels verzameld en heffen de vrouwen, gesteund door de buren, klaagzangen aan. Nadat eenige gebeden

ten hemel gezonden zijn, wordt het lijk gewikkeld in een rotantikar.

In dien tusschentijd is een draagbaar in gereedheid gebracht en worden de papi's (waaiers) met de pajoengs vervaardigd.

De papi is een rotancirkel met handvat en overspannen met wit goed; de pajoeng is op dezelfde wijze ingericht, mist echter het handvat, doch heeft ter versterking een kruis van rotan, waaraan de stok bevestigd wordt.

Het aantal pajoengs bedraagt de helft van dat der papi's, hetwelk steeds een even getal moet zijn en weder afhankelijk is van den stand van den afgestorvene en ook van den stam. In de kustplaatsen varieert het aantal van 2 tot 12 papi's, bij de Toradja's wordt er veel kwistiger mede omgesprongen. Een tomokaka krijgt tot 40 papi's en 20 pajoengs.

Voor de Hadatsleden van Tapalang zijn 14, voor den Maradia 18 pahi's uitgetrokken. Nog heeft een Hadatslid recht op twee, de Maradia zelfs op drie draagbaren.

De tweede draagbaar dient voor het vervoer van water, de derde voor bloemen.

Onder het geweeklaag der vrouwen wordt het lijk uit het huis neergelaten en op de baar gelegd, waarna de stoet zich grafwaarts begeeft. Bij het graf gekomen dalen drie mannen daarin neder, nemen het lijk in ontvangst en leggen het op den bodem neder. De tikar wordt eenigszins los gemaakt, zoodat gezicht en voeten bloot komen, en een handvol aarde den doode voorgehouden. Een plank wordt op het lijk gelegd, de mannen stijgen uit het graf en dit wordt dichtgemaakt. De geestelijke sprenkelt water op het graf en prevelt gebeden; de omstanders offeren een kleine liefdegave en de stoet keert huiswaarts, waar eten gepresenteerd wordt.

Den 3den dag na het sterven heeft het z.g. batja nasi plaats, welke plechtigheid veel menschen trekt. Bloemen worden op het graf neergelegd. Verder wordt nog op den 7^{en}, 10^{en}, 20^{en}, 30^{en}, enz., tot den 100^{en} dag gebeden, waarna het graf met steenen moet gedekt worden, hetgeen niet kan gebeuren zonder het slachten van een geit.

Veelal is er geen geld genoeg in kas om dit laatste op tijd te doen, zoodat bij vele stammen 2, 3 en meer jaren gewacht wordt. De stam slacht dan een karbouw, en richt een groot feest aan.

Na de begrafenis wordt het graf tijdelijk voorzien van een bamboe- of houten hekwerk en wordt bij vele stammen een bos pinangnoten neergelegd. Bij de to Kata, Pepioan, Pengamaän, Petakean en

Tarandana bestaat het eigenaardig gebruik om een der wanden van de omheining van hout te maken, daarin een rond gat te sparen en zoowel aan den binnen- als aan den buitenkant een klein bamboeladdertje te plaatsen, om op die wijze het idee van een woonhuis te geven. Aan de kustplaatsen en bij andere Toradjastammen komt dit niet voor.

Gezondheidstoestand. Onbekend als de bevolking is met de eenvoudigste eischen der hygiène, verstoken van alle medische hulp, bovendien dikwijls onvoldoende gehuisvest en gekleed, behoeft het geen verwondering te baren, dat haar gezondheidstoestand veel te wenschen overlaat. Koorts en buikziekten woeden bijna het geheele jaar door en maken veel slachtoffers. Een paar jaar geleden heeft — althans naar de beschrijving te oordeelen — een felle cholera- en pokkenepidemie de bevolking geteisterd en vreeselijke verwoestingen aangericht. Het sterkst was dit het geval bij de to Petakean, een kleine stam, nu ± 100 zielen tellende, waar meer dan 100 leden ten offer vielen aan de pokken. De to Kata verloren over de 50 personen.

Natuurlijk is er wel een dokter (sanroe), die vaststelt door welke booze geesten de zieken bezocht wordt en heeft hij dan allerlei tooverformules bij de hand om deze te bezweren of wel ordonneert hij een of ander feest. Zoo wordt door sakit dewata (dewata, god der Toradja's) het mediofeest als onfeilbaar beschouwd. Voor enkele ziekten, o.a. buiklijden, zoekt hij kruiden en maakt daarvan medicijn. Ook wordt wel het slachten van een karbouw, geit of kip aanbevolen, waarvan hij natuurlijk een flink stuk krijgt.

Eens of tweemaal in het jaar wordt door de geheele bevolking obat gemaakt, en 6 à 7 nachten groote bijeenkomsten gehouden, waarbij allerlei tooverzangen opgedreund worden. Hierdoor worden alle booze geesten beslist voor geruimen tijd de kampong uitgedreven.

De diensten van den dokter worden niet hoog aangeslagen: zijn gewone loon is 1 oewang, ook wel rijst, eieren of een kip. Bij de groote geestenbezwering krijgt hij een deel van het geofferde.

Erfrecht. Bij scheiding wordt bepaald aan wie de kinderen komen. De vrouw betaalt al of niet de pasorang terug: verder krijgt ieder der beide echtelieden de inbrengst bij het huwelijk weerom; hetgeen gewonnen is tijdens de echtverbintenis, wordt gelijkelijk onder hen verdeeld

Bij overlijden van man of vrouw, komt alles aan den overlevende: na den dood van deze(n) erven de kinderen alles. Deze deelen gelijk op.

Bij huwelijken zonder kinderen gaan de bezittingen over in handen der familie (ouders, broeders of zusters). Minderjarige kinderen komen onder voogdij van een oom of tante; bij hunne meerderjarigheid (d.i. als de jongen zijn eigen kost kan verdienen en het meisje huwbaar is) wordt hun alles teruggegeven, voor zooveel het niet gebruikt is voor de opvoeding der kinderen.

Deze laatste bepaling is oorzaak, dat weezen gewoonlijk niets meer terug zien van de bezittingen hunner ouders, tenzij het poesaka eigendommen zijn, welke veelal bestaan in krissen of gouden sieraden.

Sagobosschen of klappertuinen van aanzienlijken blijven dikwijls geruimen tijd onverdeeld en wordt alleen de opbrengst gesplitst.

Rechtswezen. Het jus talionis, het „oog om oog, tand om tand" komt in deze landen vrij wel niet voor. Alle misdrijven kunnen afgekocht worden met boeten.

De voorheen meest voorkomende misdrijven waren:

1. Moord.
2. Menschenroof.
3. Vergiftiging.
4. Tomalawang.
5. Tomanika.
6. Diefstal.
7. Vechtpartijen.

Als algemeene regel geldt, dat de mindere hoofden in eerste instantie onderzoeken, de overtredingen en geringe misdrijven zelf afdoen, de zwaardere vergrijpen echter brengen ter berechting voor boven hen gestelden.

Juist deze oude rechtsregelen, zijn een hulpmiddel om de mate van afhankelijkheid der stammen onder elkaar en om hunne ververhouding tot Maradia en Hadat vast te stellen.

De to Lebani laten N° 1 ter berechting over aan den Maradia en Hadat: de familie krijgt 1 kati (25 reaal), 1 karbouw en 1 slaaf.

De overige vergrijpen worden afgedaan door den poenggawa en pokajan, t. w.:

N° 2 met 1 kati en 1 karbouw.

N° 3 verkoop van den schuldige met inbegrip van zijne vrouw en kinderen.

N° 4 en 5 op de wijze zooals vroeger medegedeeld.

N° 6 teruggave of vergoeding van het ontvreemde.

N° 7 boete van een rijksdaalder voor poenggawa en tokajan.

De to Tenaoengan en to Kabaena maken onderscheid of de moord of het rooven heeft plaats gehad door een Toradja dan wel door een kustbewoner. In het eerste geval wordt de zaak voorgebracht bij den tomakaka van Mambië, in het tweede geval bij den Maradia van Doengkait. Deze berecht ook N° 3. De straf blijft hetzelfde.

Bij deze beide stammen treft men evenals ook bij de to Taän het merkwaardige verschijnsel van voorwaardelijke vooroordeeling aan. Bij twisten of vechterijen in de kampong wordt de schuldige beboet met ½ of 1 tai.

Geeft hij verder geen reden tot klachten, dan wordt hem door den tomatoewa (hoofd) het geld na eenige dagen — gewoonlijk drie — teruggegeven en loopt het verder met een vermaning af.

Bij de to Doengkait mag N° 1 en 2 niet afgedaan worden door hun Maradia doch worden ter beslechting voorgebracht bij Maradia en Hadat van Tapalang. Geldt het echter een Toradja, dan wordt deze achtervolgd en zoo mogelijk gedood. Bij doodslag door kampongbewoners onder elkaar wordt eene boete van 3 tai opgelegd.

De overige misdrijven en overtredingen worden berecht op de wijze als bij de to Lebani is gezegd. De to Kata maken ook onderscheid tusschen moord en roof door Toradja's of kustbewoners. In het eerste geval gaan zij naar den Indo-Karanene (hoofd) van Aralé — niet dus als de to Lebani naar Mambië — in het tweede roepen zij de tusschenkomst in van den poenggawa van Orobatoe of van Tapalang die de zaak voorbrengt bij Maradia en Hadat.

De to Pepioan gaan in eerste instantie naar den tomakaka van Kata als hoofd van den stam der to Bateng; de to Tarandana, to Petakean en to Pengamaän vervoegen zich als het Toradja's geldt, bij den tomakaka der to Pamosean (boven Maloenda, zie afkomst), anders bij den poenggawa van Djajangina.

Volgens hunne mededeelingen moeten de to Pamosean zich wenden tot het hoofd van Talipoeki (Mambië) en van daar over Ranteboelawan naar Toboelawan, den oppersten rechter. In het algemeen wordt dus de weg gevolgd, waarlangs de voorouders volgens de legende moeten gekomen zijn. Voor vechterijen wordt bij de meeste der bovenvermelde stammen getracht de partijen te vermanen en te verzoenen. Eerst als dit niet helpt, volgt boete.

De to Karanamoe volgen denzelfden weg als de to Pamosean gegaan zijn. Bij hen bestaat ook de voorwaardelijke veroordeeling

voor vechtpartijen. De to Taän vervoegen zich voor Toradjazaken bij Mambië, voor die met kustbewoners bij den poenggawa van Djajangina.

In de vier kustdistricten worden de Toradja's die een vergrijp plegen achtervolgd en gedood, de kleine zaken worden als bovenomschreven door de poenggawa's, de grootere door Maradia en Hadat onderzocht, in dier voege dat eerst de Hadat vergadert onder leiding van den pabitjara kapala en daarna de Hadat zich begeeft naar de woning van den Maradia. Deze vormden de opperste rechtbank in geheel Tapalang. Het hing echter geheel af van den persoonlijken invloed van dien raad, of deze rechtsregelen stipt gevolgd werden.

Aan hun uitspraak kan evenmin altijd onvoorwaardelijk vertrouwen geschonken worden, daar konkelarij, omkooping en afpersing geboren uit familierelaties, en hebzucht even zoovele beletselen waren voor een billijke rechtspraak.

Zooals reeds werd opgemerkt genoten Maradia en Hadat een deel der boeten en gerechtskosten.

Deze bedragen voor civiele gedingen gewoonlijk 10 pct. Ze werden verdeeld in twee gelijke deelen, een voor den Maradia, het andere voor den Hadat. Dit laatste werd verder onderverdeeld in drie gelijke deelen, waarvan een bestemd voor den pabitjara kapala en poenggawa Tapalang, de beide andere voor de poenggawa's van Djajangina, Orobatoe en Pasaboe en den pabitjara Soeroh.

De pabitjara kapala en poenggawa Tapalang deelden weder in reden van twee tot een; de verdeeling der beide andere parten is niet juist vastgesteld, alleen is regel, dat de poenggawa's van Djajangina en Orobatoe evenveel, de poenggawa van Pasaboe iets minder en eindelijk de pabitjara Soeroh het allerminste krijgt.

Uit een geschiedkundig oogpunt en ook tot goed begrip van de rechtsbeginselen of liever het rechtsgevoel van het volk, was het wel van belang het rechtswezen meer nauwkeurig in oogenschouw te nemen. Het spreekt echter vanzelf, dat thans geheel andere regelen getroffen zijn en eenheid is gebracht in dezen chaos. Den minderen hoofden is nu alleen de berechting overgelaten van kleine geschillen, zooals vechterijen en kleine schuldzaken, met deze beperking evenwel, dat recht van appèl bestaat op Maradia en Hadat.

Alle andere zaken moeten voorloopig onderzocht worden door de hoofden en daarna gebracht voor de opperste rechtbank.

Deze zal hebben recht te spreken volgens de oude instellingen, met dien verstande, dat zooveel mogelijk bij de bepaling der straffen en de omschrijving daarvan, de Europeesche wetboeken tot richtsnoer zullen worden genomen.

Te verwachten is echter dat niet veel zaken van ernstigen aard de aandacht zullen vragen, daar snelpartijen en menschenroof slechts konden bestaan in den tijd, toen onze invloed nog weinig of niets te beteekenen had in deze afgelegen oorden. Diefstal behoorde vroeger reeds tot de zeldzaamheden, zoodat vrijwel alleen civiele gedingen aan de orde zullen komen.

Levenswijze. Als echte natuurmenschen is de levenswijze van de Tapalangers hoogst eenvoudig. Worden aan de kust de uren van opstaan en ter ruste begeven eenigszins verlaat, overal elders komt tegen zonsopgang leven in de brouwerij en is om 8 uur 's avonds reeds nachtelijke stilte ingetreden. Reiniging van het lichaam heeft onvoldoende plaats; wordt door de kustbewoners vrijwel dagelijks een bad genomen, bij de Toradja's bestaat bepaald watervrees. Kleeren worden gedragen tot zij onbruikbaar zijn, zonder dat zij ooit met water kennis gemaakt hebben. Ook de huizen zijn hoogst onzindelijk.

De spijslijst levert niet veel afwisseling, regel is dat slechts twee maal per dag gegeten wordt en wel tusschen 11 en 1 uur, in het midden van den dag dus, en 's avonds tusschen 7 en 8 uur. Kan in de morgenuren een pisang of een gebakje verschalkt worden, dan geldt dit als een extratje.

Zoolang de voorraad strekt is rijst het hoofdvoedsel, gewoon gekookt in een aarden of metalen pot, of in bamboekokers geroosterd (roda), daarna vormt djagoeng den hoofdschotel. De ouden van dagen maken hiervan een soort pap, nadat het tot meel gestampt is; de jongeren roosteren de heele korrels of wel koken de kaloen in haar geheel. Ook sago mag niet ontbreken; deze wordt altijd genuttigd in den vorm van koeken, op het vuur geroosterd; pap daarvan gekookt, de z.g. papeda van de Ambonneezen valt niet in den smaak.

Sajor wordt gemaakt van kleine vischjes, laboe, katjang, papaja en allerlei in het wild voorkomende eetbare planten en bladeren. De meest geliefkoosde versnapering is de koenda of siopa, een soort knol, eenigszins overeenkomende met de ketella. Geschild wordt zij drie à vier dagen in het water gelegd om goed uit te trekken, het water wordt daarna er uit geperst, en de vaste stof, welke overblijft, in de zon gedroogd of wel dadelijk gekookt met klapper.

De droge knol wordt tot meel gestampt en dient tot het maken van allerlei gebakjes. De knollen moeten werkelijk goed uitgetrokken worden in water, anders roepen zij bij het gebruik zware vergiftigings verschijnselen te voorschijn. Kip, geiten- en karbouwenvleesch zijn weelde-artikelen, welke alleen bij bijzondere gelegenheden op tafel verschijnen. Visch, gewoonlijk een klein soort, versch gevangen, of van grooter afmetingen in gedroogden staat, wordt daarentegen vrij veel gebruikt. De Toradja's zijn er verzot op en komen, indien hun rijst- of djagoengvoorraad het toelaat, deze geregeld aan de kust inwisselen.

De eenige drank, welke bij de maaltijden gebruikt wordt, is water; thee en koffie zijn onbekend. De palmwijn, in de eigenlijke Toradja-landen in zwang, ontbreekt, evenals andere geestrijke dranken.

Gerookt wordt er weinig, alleen nu en dan wat fijne krultabak — tembako tjina — uit een bamboe of houten koker, aan het eene einde gesloten en bovenop voorzien van een klein gat waarin de kleine kop is aangebracht. Dit rooktoestel draagt den naam van pamodoekan. De koker is vaak versierd met snijwerk.

Zoowel vrouwen als mannen zijn verslaafd aan hun sirihpruimpje, zeer smakelijk bereid uit de gewone ingrediënten, sirih, pinang, gambir, kalk, ook wel de boewa sirih. Alles wordt gevouwen in het sirihblad of wel fijn gestampt in een kokertje dat vooral de ouden van dagen steeds in hun knapzak hebben. Sirihdoozen zijn bij de meer gegoeden veel in gebruik en vervaardigd van koper, zilver of zelfs van goud.

De kleeding der mannen bestaat uit een kort broekje, dat nauw om het lichaam moet sluiten en op de naden gewoonlijk versierd is met blauw of rood band, of wel met zilver- of gouddraad.

Bij de meer gegoeden is ook de stof zelf daarmede wel bewerkt.

Vrij zeldzaam is het gebruik van lange pantalons. Verder wordt steeds een sarong gedragen van in het land geweven stof, rood of blauw gekleurd en geruit. Evenwel stellen velen zich tevreden met een stuk wit of gekleurd katoen. De sarong wordt opgerold om de heupen of en bandoulière aan den schouder gedragen: bij verschijning voor hoofden wordt zij op de borst vastgeknoopt en hangt vrij af. Zij dient als deken en als lichaambedekking bij koud weer. Zoowel Toradja's als kustbewoners gebruiken den hoofddoek.

De meer gegoeden zijn voorts meestal in het bezit van een ja-je van Singapore model. Willen ze bijzonder deftig zijn, dan wordt een zwarte of hel gekleurde jas met panden te voorschijn gehaald, de naden

bestikt met zijde of goud- en zilverdraad. Dit kleedingstuk blijft bij de familie in hooge waarde, ook al heeft de tand des tijds er danig aan geknaagd; herhaaldelijk treft men exemplaren aan, waarvan niet veel meer dan de voering over is.

Met uitzondering van de jas en den hoofddoek zijn de vrouwen op dezelfde wijze gekleed, de sarong wordt sierlijk op een der schouders vastgeknoopt en op die wijze de borsten bedekt. Het haar wordt in een wrong gedragen.

Bij feesten en plechtige gelegenheden trekken ze een kort, wijd baadje aan van roode of blauwe zijde, hetgeen haar uitstekend kleedt. In de ooren worden oorknoppen gestoken, ook wel bloemen, doch nimmer ringen.

Beiden, mannen en vrouwen, gebruiken ringen aan de vingers, terwijl gouden of zilveren armbanden door de gegoeden om de pols worden geschoven; de minder bedeelden vergenoegen zich met banden gesneden uit horens, graten van groote visschen, en uit een soort steen, op koraalbanken gevonden (boenga batoe).

De kinderen hebben eindelijk meermalen banden of ringen om de enkels en gouden of zilveren onderbuikplaatjes.

De wapens bestaan uit kris, parang en lans; geweren zijn ingenomen; de kris mag niet meer gedragen worden, de parang wel als dienende tot kapmes; de lansen blijven eveneens opgeborgen, behalve op de ladangs, waar zij noodzakelijk zijn tot het verjagen of afmaken van varkens en herten, die het gewas belagen. Het gebruik van pijl en boog is onbekend.

Het huisraad is hoogst eenvoudig, eenige potten en pannen als kookgereedschap, waaraan toegevoegd eenige houten lepels, ook wel nog koppen en schotels: tikars tot nachtligging, voor de gehuwden omgeven door een klamboe. Bij de kustbewoners zijn ook kussens en goelings in gebruik. Het drink- en kookwater wordt gehaald en bewaard in uitgeholde boewah bila (een soort laboe), ook wel in lange, dikke bamboes. De kleeren en sieraden worden opgeborgen in een houten kist of in doozen van lontarbladeren vervaardigd.

Onder vele huizen der bewoners van de vijf kustplaatsen is het toestel te vinden, waarop de vrouwen de kains weven of de karoro, het prachtige zeilenmateriaal, afkomstig van de jonge sagobladeren. Hun werklust kan duchtig gecontroleerd worden, daar aan het weefgestel een koperen balletje of ook een geluid makend bamboe instrumentje bevestigd wordt, dat bij het weven zich regelmatig laat hooren.

De verlichting der woningen is niet schitterend, een lampje, vervaardigd van bamboe, waarin een glas geschoven wordt, en van een steunstuk voorzien. In het glas wordt een pit van katoen of kapok gebrand in klapperolie. Een ander soort verlichting wordt verkregen door de noot van de kemiri of van de penaga of djara-pitten te drogen, te stampen en te vermengen met kapok, waarvan een soort kaarsen gedraaid worden, welke gestoken worden in dunne bamboes of in een pisangstam. Petroleum wordt slechts zelden en dan nog door de meer gegoeden gebruikt.

Als huisdieren worden in iedere woning een of meer katten aangetroffen; kippen ontbreken evenmin, doch zijn weinig in getal; beo's en groene kakatoea's verstoren de stilte. Geiten komen zeer weinig voor. Bepaald talrijk zijn de honden, welke nuttige huisdieren gebruikt worden om het wild gedierte van de ladangs te verjagen. Karbouwen en paarden zijn half verwilderd; sapies komen niet voor.

Woningen. Zooals reeds vroeger werd gezegd, zijn de woningen der bergbewoners gewone ladanghuisjes, m.a.w. van zeer tijdelijken aard.

Wildhout vormt het hoofdmateriaal, de dakbedekking is atap, gekocht aan de kust of bij bezit van eigen sagoboomen, zelf vervaardigd.

In de werkelijke kampongs aan de kust zijn solieder woningen gebouwd. De stijlen zijn van bekapt hout (kajoe, bagong, tipoeloe, bajo) en rusten op groote kalisteenen. De huizen zijn hoog boven den grond opgebouwd, zoodat onder den vloer rechtop geloopen kan worden. Deze ruimte is dikwijls omgeven door een bamboe- of houten schutting en dient als bergruimte voor de meest verscheidene zaken.

De vloer is vervaardigd van pinang- of bamboelatten, of wel reepen, uit klapperstammen gesneden. De latten zijn met tusschenruimten gelegd, waardoor het vuil naar beneden kan vallen. De omwanding bestaat gewoonlijk uit koemba (de bladstelen van sagopalmen) een enkele maal uit planken, nog zeldzamer uit boomschors. Als dakbedekking wordt atap gebezigd, eveneens een product van den sagoboom. De spanribben zijn van wildhout of bamboe. Een houten trap voert door een lage deur in de woning. In den vloer is een gat gespaard, dat als privaat dienst doet; hieronder worden de faecaliën niet opgevangen in tonnen of putten; alleen wordt nu en dan, als de stank te ondragelijk wordt, een laagje zand er over gespreid. Het onhygiënische van een dergelijke inrichting zal wel zeker niet in het licht behoeven te worden gesteld.

De indeeling der grootere woningen is als volgt: de hoofdtrap brengt den bezoeker in het ruime voorvertrek, de ontvang-gelegenheid, het grootste deel van het huis in beslag nemende. Het dient tevens tot slaapkamer van de ongehuwde mannen en jongelingen. De achterruimte is verdeeld in twee vertrekken, het eene wordt gebruikt als slaapkamer der ouders en van de maagden; beide gelegenheden afgeschoten door klamboes. De ouders spannen dikwijls evenwel hun klamboe in het woonvertrek. Ook overnachten de meisjes wel in het laatste vertrek, de keuken, waar het eten bereid wordt en veelal ook genuttigd.

De stookplaats is een groote langwerpig vierkante bak, gevuld met aarde; van een schoorsteen of gat om den rook door te laten is geen spoor. Gegeven dat de woningen slechts kleine kijkgaten, geen bepaalde vensteropeningen hebben, is het duidelijk, dat daarbinnen het dikwijls niet om uit te houden is.

Aan een der zijden van de woning is de vloer verhoogd, om te dienen als slaapplaats voor de ongehuwden.

Op 1½ à 2 M. van den vloer aan den van de deuropening afgekeerden kant, is over de dwarsbalken bamboe, pinang of hout gelegd en dient dit tot legplank, waar de huishoudelijke zaken, ook rijst en djagoeng worden opgeborgen.

In de ladanghuizen bestaat een soortgelijke indeeling, alleen bij kleine hutjes zijn slaapvertrek en keuken één geworden.

Muziek. De muziekinstrumenten zijn in de benedenstreken goed vertegenwoordigd. Bij de Toradja's komen ze ook voor, doch veel minder talrijk en in minder soorten.

De meest voorkomende zijn:

de kambels, kandjilang, katjapi;

de basing [2] en soeling;

de santoeng en garoembing.

De drie eerste kunnen, als men over een sterke verbeeldingskracht beschikt, beschouwd worden als navolging van prauwen; het zijn snaar-instrumenten met twee snaren. De basang [2] en soeling zijn bamboe fluiten, de eerste lang, de tweede kort.

De santoeng is eveneens van bamboe vervaardigd; er zijn reepen van de bovenhuid losgesneden, welke opgetild blijven door stukjes hout, waardoor een soort snaren ontstaan.

De garoembing is ook van bamboe, waarvan een deel is weggesneden, zoodat twee verende stukken overblijven, waarmede een

klapperend geluid gemaakt kan worden. Eindelijk mag nog de gendang niet vergeten worden.

De tonen, welke aan deze instumenten ontlokt worden, hebben voor Europeesche ooren niet veel bekoorlijks; de eentonige muziek is echter een goede begeleiding voor de zangers en zangsters, die hunne liederen meer neuriën dan zingen. Specifiek Tapalangsche zangen bestaan niet, zij zijn alle van Mandharschen of Boegineeschen oorsprong.

Feesten. Behalve de gewone Mohammedaansche feesten, heeft de Tapalanger zijn oude heidensche gebruiken in eere gehouden, waaronder de feesten eene voorname plaats innemen.

Behalve het jaarlijksche feest tot uitdrijving der booze geesten, komen voor:

Magiling, medio, madjiing, menarie, bandangan en mainbisoe.

Bij het padie planten wordt de hoop uitgesproken, dat een ruime oogst zal volgen, en beloofd, indien dit mocht gebeuren, dat een magiling (een soort oogstfeest) zal gegeven worden.

Een groote loods wordt opgeslagen, waar de kampong zich verzamelt en de vrouwen en maagden heidensche liederen zingen. Natuurlijk wordt het eten niet vergeten. Dit gaat zoo drie dagen en nachten voort. Bij de to Kata en nog een paar Toradjastammen wordt door de sanroe bij die gelegenheid een miniatuur prauw gemaakt van koemba; naar de kali gebracht wordt ze beladen met allerlei eetwaren en eenig klein geld en steekt ze statig van wal.

Voor het genezen van zieken is het medio (zoo genoemd bij de Toradja's; menarie bij de kustbewoners geheeten) en madjiing zeer aan te bevelen. De kampong verzamelt zich, opgeroepen door het slaan op de gendang. De sanroe voelt zich spoedig door den duivel bezeten en begint te menariën; naarmate de feeststemming stijgt, voelen steeds meer de geest in zich vaardig worden en volgen het voorbeeld totdat de geheele gemeente aan het menariën en zingen is onder de tonen der muziek. Ook deze feesten duren 2 à 3 dagen en hebben alleen ten doel de booze geesten te bezweren en uit te drijven.

Het bandanganfeest is bij de kustbewoners niet bekend, doch staat bij de Toradja's zeer in aanzien; hoewel niet onbruikbaar voor andere doeleinden is de belofte tot bandangan toch het meest geschikt om zware bevallingen tot een goed einde te brengen.

De bevolking wordt op de gebruikelijke wijze bijeengeroepen; in

het huis der jonge moeder wordt een rotan schommel opgehangen, waarop zij plaats neemt. Nadat de sanroe bandangan flink is voorgegaan, beginnen eerst de vrouwen en ten slotte ook enkele mannen met bladeren van den klapperboom (bij gemis daarvan ook wel van de rotanplant) in de hand rond den schommel te menarien. Ook met dit feest zijn drie dagen en nachten gemoeid en wordt in de pauzen flink gegeten.

In geheel Tapalang is het bisoefeest bekend, het wordt echter uitsluitend gevierd bij de to Soemaré (Mamoedjoe) en to Boteng (ook van Mamoedjoe afkomstig).

De Tapalangers moeten wel te gast gaan bij de buren, omdat zij zelf geen sanroe bisoe bezitten. Het wordt niet geregeld ieder jaar gegeven, doch alleen bij ruimen oogst, omdat het feest lang duurt en vrij kostbaar is.

Tijdrekening. De tijdrekening bij de Tapalangers is hoogst eenvoudig; onze of de mohammedaansche jaartelling zijn onbekend: wel zijn velen op de hoogte van de Mohammedaansche maanden.

De echte Tapalanger telt alleen de oogstjaren, d. i. de tijd noodig voor het planten en rijpen der padie, welke gewoonlijk op 6 maanden gesteld kan worden. Hij spreekt daarom steeds van zooveel en zooveel pariamans, om het tijdstip van eenige belangrijke gebeurtenis aan te geven. Is iets werkelijk heel lang geleden voorgevallen, dan begint hij met geslachten (lapies) te werken. Laat hij daarbij een lang gerekt Oei hooren, dan kan men overtuigd zijn, dat de voorvaderen hem zelfs in den steek laten en het niet meer te berekenen is.

De dagverdeeling in uren is voor hem een geheim, de tijd wordt door hem bepaald door den zonnestand. Om aan te geven hoe groot eenige afstand is, wijst hij aan den hemel het punt aan, waar de zon zal staan als het doel bereikt is. Is de weg niet in een dag af te leggen, m. a. w. moet overnacht worden, dan spreekt hij van één nacht loopen. Voor een traject, dat b.v. in 4 dagen afgelegd kan worden, zegt hij drie nachten noodig te hebben, daarmede bedoelende dat den vierden dag de plaats van bestemming bereikt zal zijn.

Bij gemis aan pasars is een berekening met pasardagen hier uitgesloten: evenmin dienen hier, zooals wel op Java voorkomt, de verrichtingen van het vee tot maatstaf voor de indeeling van den dag.

DERDE GEDEELTE.

BESTAANSMIDDELEN.

Landbouw. Het voornaamste of eigenlijk het eenige bestaansmiddel vormt de landbouw. Deze staat echter niet op een hoogen trap van ontwikkeling, daar uitsluitend ladangbouw voorkomt.

Sawah-aanleg is onbekend, volgens bewering van het tegenwoordig geslacht, ook aan de voorouders. In het district Tapalang laat de pabitjara kapala zijn velden omwerken met een primitieven ploeg, getrokken door karbouwen; van bevloeiing is evenwel geen sprake, zoodat dit het eenige geval is, waar gedacht kan worden aan den overgang van den roofbouw tot sawah's.

Mettertijd zal hierin verandering gebracht moeten worden, wil voorkomen worden, dat de bosschen totaal uitgeroeid worden en vervangen door de steeds voortwoekerende alang², met al den nasleep van ongunstigen invloed op regenval en vruchtbaarheid.

De tegenwoordige Tapalanger voelt voorloopig voor dezen ommekeer weinig en blijft zijn ladang getrouw. Iedere stam, elke kampong heeft een bepaald gebied, waar zij ladangs vrij mogen aanleggen.

Het openkappen geschiedt in de maand Juni als er zwaar geboomte te vellen is, in Juli, indien slechts licht hout te kappen valt.

In de maand Augustus wordt het doode hout verbrand en de grond schoongemaakt, waarop in September geplant wordt. Gewoonlijk wordt voor den eersten oogst djagoeng en padie dooreengeplant, d. w. z. eerst wordt de djagoeng in den grond gelegd en eenige dagen later, wanneer het eerste groen reeds te voorschijn is gekomen, daartusschen de padie gezaaid.

Van het aanleggen van kweekbedden is geen sprake.

Met een puntigen stok worden gaatjes in den bodem gestoken en daarin de korrels geworpen.

Na 70 dagen kan de djagoeng geoogst worden, de padie rijpt eerst na 5 maanden. In dat tijdsverloop wordt tweemaal gewied. Vrijwel in geheel Tapalang wordt deze methode gevolgd. Bij de to Kata is de roode klei ongeschikt voor djagoeng-cultuur, waarom alleen padie geplant wordt, bij een paar andere stammen is het terrein dicht bij kali's wel, het binnenland niet geschikt voor djagoengaanplant, waarmede dus rekening gehouden wordt.

Is dus de eerste aanleg, bewerking en beplanting bij nagenoeg alle stammen gelijk, na den eersten oogst treden verschillen in. Deze vinden vermoedelijk hun oorsprong in het verschil in vruchtbaarheid van de gronden.

Bij de to Oeloe Seraug wordt de ladang na den eersten oogst verlaten en worden voor het planten van djagoeng en katjang idjoe nieuwe ladangs opengelegd. Dit gebeurt in de maand April. De to Kata planten voor de tweede maal weer padie, tenzij de grond te schraal is. Bij de andere stammen en kampongs bestaat de tweede aanplant uit djagoeng en katjang idjoe. De tijd welke verloopt tusschen het padiesnijden en de nieuwe bewerking, varieert tusschen 1½ en 3 maanden.

Na den tweeden oogst worden de verschillen nog grooter. In het algemeen wordt de ladang verlaten, zooals bij de to Tapandoeloe, to Lebani, to Pasaboe, to Pepioan, to Penganioan, to Petakean en Tarandana. De to Tinaoengan, to Kaboena en to Doengkait planten nogmaals djagoeng en katjang en somtijds zelfs wel een derde maal. De to Orabatoe, to Tapalang, to Djajangina, to Karanamoe en to Taän gooien het over een anderen boeg en beplanten de velden met rijst en djagoeng.

De opgaven omtrent het beschot zijn zeer verward en toonen duidelijk, dat de eenvoudige menschen zich daarover nooit het hoofd gebroken hebben. De volgende conclusies werden getrokken:

rijst geeft 10 tot 20 voudigen oogst.

djagoeng 6 " 10 " "

Over katjang idjoe zijn de berichten meer eensluidend; 10 duiten katjang leveren een waarde op van f 0.75 tot f 1.00.

Behalve van de hoedanigheid van den grond is de oogst afhankelijk van andere factoren, n.l. van het weer en schadelijk gedierte. Droogte schijnt nu en dan veel schade aan het gewas toe te brengen.

De ergste vijanden van den landman zijn echter de varkens, herten en apen; ook de half verwilderde karbouwen en paarden doen meermalen een inval. Niet gering te schatten zijn de muizen en rupsen, die den aanplant dikwijls geheel vernielen. Kakatoea's, rijstdiefjes en eindelijk de walang-sangit eischen ook hun deel van den buit.

Zoodra het gewas begint te ontwikkelen, worden de velden dag en nacht bewaakt en wordt voortdurend jacht gemaakt op de vijanden, dikwijls zonder succes.

Wanneer de oogst ruim is, kan een deel daarvan verkocht worden, of liever geruild tegen kleeren, parangs, gedroogde visch, potten, pannen enz.

Naast deze hoofdcultures wordt ook de tabak als waardevol beschouwd. Na den rijstoogst worden nieuwe ladangs gekapt tot beplanting met tabak. Enkele stammen of kampongs met name

de to Tinaoengan, to Kabaene, to Pasaboe, to Orobatoe, de vier districten van Tapalang en to Kata planten geen tabak. De to Doengkait, to Tamakoro, to Karanamoe en to Ahoeng, slechts zooveel als voor eigen gebruik noodig is, de to Tapangdoeloe, Lebani, Taän, Oeloe Serang enz. daarentegen kweeken ook voor den uitvoer, de eene meer, de andere minder, doch gemiddeld zooveel dat per hoofd voor f 1.00 tot f 1.50 verkocht kan worden. [1] Zij heeft slechts weinig vijanden; behalve eenige rupsen en torretjes zijn de herten liefhebbers van de bladeren der tabaksplant.

De versch geplukte tabak wordt gewikkeld in klapperbladeren; 4 à 5 dagen later opengemaakt, wordt ze grof gesneden en gedroogd op horizontale stellingen. Daarna wordt ze verpakt in bamboe of sagobladeren en is ze gereed voor verkoop.

Voor eigen gebruik worden door geheel Tapalang ketimoen, laboe, papaja, suikerriet en allerlei sajorans geplant. Pisang wordt in tuinen aan de kust veel aangetroffen, op de ladangs komt zij slechts voor, als deze lang in gebruik zijn.

Aan de kust bloeit de klappercultuur in de 4 bekende districten en Doengkait; de zwervende Toradja's houden er zich niet mede bezig. Van de vruchten wordt copra gemaakt of wel de oude klappernoten aan handelaren verkocht. De coprabereiding laat nog veel te wenschen over; de opengeslagen noten worden zonder eenige voorzorg op den grond gelegd en binnen korten tijd met een vieze stoflaag bedekt. Klapperolie moet slechts door één man te Tapalang in het groot worden bereid.

Eveneens aan de kust komt op verschillende plaatsen de zoo nuttige sagopalm voor. Hij levert het geliefkoosde voedsel voor de Tapalangsche bevolking, verder het noodige materiaal voor de karoro, de atap en de koemba.

Bij de to Doengkait zijn vrij veel boomen, doch behoort het meerendeel aan families, die in Batoe Roro thuis hooren, zoodat zij alleen voor eigen gebruik voldoende hebben. Het rijkst gezegend is Orobatoe, vervolgens komt Djajangina en eerst daarna komen Tapalang en Pasaboe in aanmerking.

De vruchtboomen zijn vertegenwoordigd door doerian, mangga (drie soorten), langsep, ramboetan en djamboe (drie soorten). Alleen in Djajangina zijn zooveel vruchten, dat uitvoer plaats heeft van doerian,

[1] Geplant in den regentijd kan de tabak na 100 dagen geoogst worden; van tijd tot tijd moet de grond schoon gemaakt worden.

langsep en mangga, tegen prijzen van: doerian 10 stuks 1 oewang.
langsep per boom f 1.50.
mangga per 5 stuks 1 oewang.

Kapokbomen komen hier en daar voor, doch zijn te tellen, kampong Tapalang heeft het grootste aantal, n.l. 10 stuks.

Bamboe bezit het landschap zeer weinig, goede soorten komen vrijwel niet voor. De dikste soort welke aangetroffen wordt, is geschikt voor het maken van roda (geroosterde rijst) en wordt daar veelvuldig voor gebruikt. Behalve deze bestaat nog een zeer dunne bamboe, waarvan de kokertjes gemaakt worden tot het bewaren der kampongpassen.

Goed timmerhout is vrij zeldzaam; op de Tandjoeng Doengkait, bij de to Karanamoe en to Taän wordt het meeste aangetroffen, zooals kajoe bagong, tipoeloe, bajo, enz.

Rotan komt alleen in de oeloe, doch niet in groote hoeveelheden voor.

Veeteelt. Van veeteelt is feitelijk geen sprake. Langs de geheele kust loopen kleine kudden half verwilderde karbouwen rond, welke bijna alle toebehooren aan Naipassa, een der zoons van een vroegeren Maradia: nog hebben Poewata Malolo van Simboro in Lebani en de Maradia van Doengkait recht op een honderdtal exemplaren, terwijl enkele voornamen eveneens zich verheugen in het bezit van een paar stuks.

De dieren worden niet benut voor bewerking der velden en doen tot heden meer kwaad dan goed.

Paarden telt Tapalang eveneens weinig; deze dieren zijn vrijwel uitsluitend het eigendom van Naipassa.

Sapi's komen niet voor, geiten zijn te tellen, schapen ontbreken geheel.

Karbouwen en geiten dienen bij plechtige gelegenheden als slachtvee. Eerst wanneer de bevolking het nut zal gaan inzien van sawah-aanleg, zal van de karbouwen een beter gebruik gemaakt kunnen worden.

Jacht. De jacht is steeds in handen geweest van de aanzienlijken, die van tijd tot tijd groote drijfjachten hielden met honden; herten en varkens waren het doelwit. Sedert het innemen der geweren is het jachtvermaak vrijwel uit. Op de ladangs wordt alleen jacht gemaakt op dit wild, om het gewas tegen deze dieren te beschermen; het gewone wapen is dan de lans.

De sapie-oetan — een soort antilope — in het hooge gebergte voorkomende, is uiterst schuw en wordt slechts zelden gedood of gevangen.

Visscherij. De visscherij aan de kust bepaalt zich hoofdzakelijk tot het voorzien in eigen behoefte; slechts op een paar plaatsen wordt gedroogde visch verkocht aan Toradja's of aan prauwvoerders.

Het vischtuig bestaat uit een net van karoro (sisère), dat langs de kust door het water gehaald wordt en waarmede slechts kleine vischjes gevangen worden. Een enkel prauwtje waagt zich in zee om met den hengel grootere visschen te verschalken; de gewone, groote netten worden niet gebruikt, een gevolg van het gebrek aan prauwen. Waar karangvorming in sterke mate voor de kust plaats heeft, zooals bij Lebani, Doengkait, Pasaboe, en Taäu, wordt tripang opgehaald. Dit bedrijf is echter in het noordelijk deel geheel in handen van to Mamoedjoe, in het zuiden van to Mandhar of to Toebo. De tripang wordt opengesneden, gekookt in zeewater, daarna geroosterd en vervolgens in de zon gedroogd.

In de bergkali's worden garnalen en kleine vischjes in onbeduidende hoeveelheden door de Toradja's gevangen en door hen zelf gegeten.

Nijverheid. Van de nijverheid valt weinig belangrijks te vermelden. Mineralen, welke tot haar bloei zouden kunnen bijdragen, zijn onbekend. IJzersmeden zoekt men te vergeefs, terwijl in geheel Tapalang slechts één goud- en zilversmid wordt aangetroffen.

Op plaatsen, waar de sagopalm veelvuldig voorkomt, zooals te Doengkait, Pasaboe, Orobatoe, Tapalang en Djajangina vinden de vrouwen arbeid in het weven van karoro, waarvan betrekkelijk veel verkocht wordt tot het maken van zeilen van prauwen.

Onder bijna iedere woning wordt een weeftoestel aangetroffen.

Minder in trek is het weven van kains. Bij de Toradja's is dit geheel onbekend; in de kustkampongs wordt slechts zooveel vervaardigd als noodig is voor de behoefte. De kains zijn van zeer ordinaire kwaliteit; de prijs stijgt nooit boven f 4.—.

Atap, afkomstig van den sagopalm, wordt in geringe hoeveelheden uitgevoerd. Het bereiden van sago biedt een deel der kustbevolking eveneens een middel van bestaan.

Pottenbakkerijen en kalkbranderijen zijn onbekend; alleen wordt de kalk, noodig voor het bereiden van het sirihpruimpje, door de kampongs zelf gebrand; aan de kust uit zeeschelpen of karang, in het binnenland uit rivierschelpen of slakkenhuizen, welker inhoud met graagte verorberd wordt.

Rotantikars worden in geringe hoeveelheid vervaardigd door de

to Pepioan en naburige stammen. Doengkait en een paar Toradja stammen, met name de to Pepioan en naburige nederzettingen leggen zich toe op het vlechten van matten van de Lamboriplant, die eerst gekookt en daarna gedroogd wordt.

De klappernoten, voor zoover zij niet verkocht worden, dienen tot bereiding van copra, vooral Pasaboe en Djajangina maken daar werk van. De wijze van drogen laat echter veel te wenschen over.

Klapperolie wordt echter door zeer enkelen bereid.

In Tapalang komt betrekkelijk weinig rotan voor, en heeft de rotanuitvoer daarom weinig te beteekenen. De to Kata, to Pepioan en to Pengamoan halen rotan uit de oeloe Pengamoan, de to Tapalang en to Djajangina uit de oeloe Tapalang, de to Karanamoe gaan naar boven-Maloenda, de Tinaoengan zoeken het nog verder en begeven zich dikwijls naar Loemoe (Mamoedjoe). De bergstammen koopen gewoonlijk rotan op van de to Pamoseau (Maloenda) en verkoopen het weer aan de kust.

Scheepsbouw bestaat niet, het maken van zeer kleine lopi's uitgezonderd.

Handel. Handel in den eigenlijken zin des woords bestaat niet. De ladangbouw voorziet voldoende in de noodzakelijkste levensbehoeften. Alleen zout wordt ingevoerd van elders en kost f 0,90—f 1.50 de pikol.

De Mandharsche en Mamoedjoesche prauwen brengen voorts aardewerk, geweven goederen, garens en parangs, en nemen als retourlading padie, djagoeng, tabak, katjang, karoro, atap, in bepaalde tijden van het jaar doerian, mangga's en andere vruchten, ook pisang mede. Nu en dan loopen de groote Makassaarsche handelsprauwen binnen. Veel aardewerk en parangs worden ingekocht in het dichtbij gelegen Batoeroro.

Hoofdzakelijk bestaat ruilhandel; geld is bijna niet in gebruik. Uitgedrukt in muntwaarde zijn de prijzen der uitvoerartikelen bijna altijd voor rijst: 3 bossen (ruim 1 duim dik) 10 duiten.

djagoeng: 6 bossen van 10 stuks ieder (groot soort) 10 id.
" 8 " " " " " (klein soort) 10 id.
ook wel 8 en 10 bossen voor dienzelfden prijs.

katjang 2 kati 10 duiten.
tabak 1 streng (polsdikte) 10 duiten.
copra f 6.— tot f 8.— de pikol.
oude klappers 60 à 70 stuks f 2.—.

klapperolie f 4.— à f 5.— per blik.
karoro per depa f 0.25.
atap per stuk 2 à 3 duiten.
sago per tampat (van de bast der sagostelen gemaakt) f 0.20—f 0.25.
rotan f 0.20 à f 0.25 de bos van 40 stuks.
doerian per 10 stuks 10 duiten.
langsep 〃 boom f 1.50.
mangga 〃 5 stuks 10 duiten.

Zooals echter reeds werd gezegd, bestaat bijna uitsluitend ruilhandel, wat zeer ten voordeele strekt van de handelaren, die hun waren, in het bijzonder de geweven goederen, vaak met enorme winsten van de hand doen. Natuurlijk zijn de eenvoudige Toradja's de voornaamste slachtoffers.

De Tapalangers zelf bezitten geen handelsvaartuigen, zoodat de handel in handen is van outsiders; alleen tabak brengen zij zelf meermalen ter markt in Mamoedjoe, Toebo en andere nabij gelegen landschappen. Chineezen en Arabieren hebben het landschap nog niet tot hun exploitatieterrein gekozen. In de kustkampongs wonen een paar Boegineesche handelaren. Pasars bestaan in Tapalang niet; thans zijn echter voorbereidingen getroffen voor de oprichting van een pasar te Pasaboe, een der weinige kampongs, welke zich mag verheugen in een ankerplaats, waar ook de groote Makassaarsche en Mandhareesche prauwen veilig kunnen liggen in alle jaargetijden.

Ankeragegelden werden nooit geheven (het z.g. laboe-batoe). Uit- en invoerrechten werden geïnd door den sjabandar van Tapalang, in de 4 kustkampongs.

Rijksdaalders, halve guldens en duiten zijn de meest gebruikelijke muntsoorten, onze gewone maten en gewichten zijn bijna niet in zwang.

VIERDE GEDEELTE.

Bestuursinrichting, Politieke toestand en Geschiedenis.

Bestuur. Aan het hoofd van het landschap staat een Maradia, in het bestuur bijgestaan door den Hadat, bestaande uit:

Poenggawa Djajangina
〃 Orobatoe
〃 Tapalang
〃 Pasaboe
Pabitjara Soeroh.

De Pabitjara kapala is van oudsher het voornaamste bestuurslid en de rechterhand van den Maradia, een soort rijksbestuurder: zonder zijne tusschenkomst mag niemand voor het landschapshoofd verschijnen, geen plechtigheid of feest mag plaats hebben zonder zijne voorkennis. Zware misdrijven worden door hem onderzocht en daarna besproken en overwogen in de Hadatsvergadering, welke door hem gepresideerd wordt. Bij ontstentenis van den Maradia voert hij het bestuur in diens plaats.

De vier Poenggawa's, Hadatsleden zijn tevens districtshoofden, de Poenggawa van Djajangina en die van Orobatoe zijn van gelijken rang, daarna volgt de Poenggawa Tapalang, vervolgens de Poenggawa Pasaboe en eindelijk de Pabitjara Soeroh. Deze rangschikking uit zich het duidelijkst in de verdeeling der Hadatsinkomsten, welke besproken zijn onder „Heffingen enz.".

Behoudens het bestuur van hun district hebben de Hadatsleden als voornaamste taak de berechting van misdrijven, de beslechting van civiele zaken, beslissing over het voeren van oorlog met naburige landschappen of stammen, het bewaren der orde en rust in Tapalang. Al deze werkzaamheden geschieden onder het opperbestuur van den Maradia, die een beslissende stem heeft.

In den Hadat worden alle zaken overwogen en besproken (alleen kleine schuldzaken worden definitief afgedaan) waarna de Hadat zich vervoegt ten huize van den Maradia ter eindbeslissing.

De Maradia wordt gekozen door den Hadat; hij moet zijn van zuiver vorstelijken bloede en is meestal een man, hoewel vrouwen niet van het bestuur zijn uitgesloten.

Bij zijn optreden was het gewoonte dat hij een zeker bedrag leende aan de Hadatsleden, een gebruik, waarmede thans met de benoeming van den nieuwen Maradia gebroken is.

De Hadatsleden worden gekozen door de bevolking, uit bepaalde families afstammende van de oude Maradiageslachten, waarover sprake was bij de wordingsgeschiedenis van Tapalang. De keuze moet echter goedgekeurd worden door den Maradia, die hen in hun ambt bevestigt. Tenzij hij reeds voor de verkiezing zijn invloed heeft doen gelden, heeft hij formeel geen stem in het kapittel.

De Maradia bezit voorts in den „Anre-goeroe" (ook wel „Indo-goeroe") een ceremoniemeester, die de feesten regelt en waakt voor de goede ontvangst en verzorging der gasten in de baroega, een tijdelijk huis, dat op een bepaalde plaats wordt opgeslagen voor feestelijke gelegenheden. Ook heeft hij de belangrijke opdracht

vonnissen van gewicht ten uitvoer te leggen, waarbij hij wordt geholpen door een sarijang en eenige djowo's.

De Panghoeloe Djowo, een even hooge waardigheidsbekleeder, voert het bevel over den stoet, welke den Maradia moet vergezellen op zijn tochten naar elders.

De Poenggawa Djajangina eindelijk is de pajoengdrager van den Maradia.

In naam voert dus Maradia en Hadat het bestuur over geheel Tapalang, inderdaad was dit vroeger vrijwel beperkt tot de 4 districten en de onmiddellijke omgeving.

Doengkait, gevormd door het gebied der to Doengkait, de to Tenaoengan en to Kaboena, had een eigen landschapsbestuur, bestaande uit den Maradia en Hadat, t. w. den Baligao en den Peira, gelijkstaande met rijksbestuurder en Pabitjara Soeroh.

Doengkait was echter een onderdeel van Tapalang en bij plechtigheden nam de Maradia Doengkait een vrij ondergeschikte plaats in.

Dit neemt niet weg, dat het in vroeger dagen geheel van de heerschende personen afhing, of Doengkait zich voegde naar Tapalang.

Lebani, tegenwoordig het gebied der to Lebani en to Tapangdoeloe, had aan het hoofd een Poenggawa en een Tokajang.

De mate van afhankelijkheid was niet groot, de kasiwiang behoefde zelfs niet jaarlijks gebracht te worden, doch ze waren alleen verplicht bij bezoek van den Maradia of andere vorstelijke personen hen van het noodige te voorzien. De Poenggawa's maakten vaak hun opwachting bij het hoofd van het naburige machtige Mamoedjoe.

Lebani werd als een der armen van Tapalang beschouwd: de andere arm werd gevormd door de to Taän, (nabij de grens van Maloenda) waar een Tomakaka het gezag in handen had. Erg nauw zijn de vriendschapsbanden daarmede nooit geweest, wijl vorstelijke en aanzienlijke personen van Tapalang bij voorkeur het gebied van dien stam tot tooneel hunner rooverijen kozen. Dit openbaarde zich nog in den tegenzin, die de to Taän toonden, bij de indeeling van het bestuur weer beschouwd te worden als een deel van Tapalang.

De Toradjastammen in het binnenland worden bestuurd door hun eigen hoofden, tomakaka of tomatoewa genoemd. Deze waren verplicht jaarlijks hunne opwachting te gaan maken bij de daarvoor aangewezen Poenggawa's, onder het aanbieden der gebruikelijke geschenken.

Thans is het bestuur op een eenigszins anderen voet geschoeid. Maradia en Hadat voeren nu, natuurlijk onder leiding van den civielen bestuurder, inderdaad het hoofdbestuur van het geheele landschap.

De Poenggawa's blijven districtshoofden over hun vroeger gebied. In Doengkait kan partij getrokken worden van de gelukkige omstandigheid, dat de tegenwoordige Maradia nog een kind is, dat te Madjene op school gaat. In zijn plaats voert de Baligao het bewind, die als districtshoofd erkend werd en volkomen ondergeschikt wordt aan den Maradia van Tapalang, om op die manier meer eenheid van bestuur te verkrijgen.

In Lebani worden de waardigheden van Poenggawa en Tokajang vervangen door een kapala, welke titel ook gegeven werd aan alle andere stamhoofden.

Eens per maand zullen alle kapala's zich met de Poenggawa's vereenigen te Tapalang, opdat in deze bestuursvergadering onder voorzitterschap van den Maradia alle zaken van belang besproken en geregeld kunnen worden.

Dit zal tevens blijken te zijn het machtigste hulpmiddel om aan de vroegere verwarring een einde te maken en alle stammen tot het besef te brengen, dat zij thans onderworpen zijn aan een centraal gezag.

Politieke toestand. Bij de beschrijving van de inrichting van het bestuur over Tapalang, was reeds gelegenheid om op te merken, dat de band tusschen Maradia en Hadat aan de eene, en een groot deel der bevolking aan de andere zijde zeer los was. Tengevolge van de voortdurende rooverijen van de landsgrooten werden de kustbewoners vervreemd van hun Heer en slechts vrees en de traditioneele eerbied van het mindere volk voor hun hoofden hield hen in bedwang.

De Toradjastammen in het binnenland stonden steeds op gespannen voet met de kustbewoners, slachtoffers als zij waren van den vroeger veelvuldig bestaanden slavenhandel.

Slechts noode begaven zij zich naar de kust om producten in te ruilen tegen kleeren en werktuigen, omdat zij nooit zeker waren betaling voor hun waren te ontvangen en ook hun vrijheid dikwijls gevaar liep.

De rijkste en aanzienlijkste landsgrooten in de benedenstreken hielden er rooverbenden op na, die de minder krachtigen brand-

schatten en plunderden. Hier gold slechts het recht van den sterkste, omkooperij en knevelarij waren aan de orde van den dag.

Geen wonder, dat onder deze omstandigheden ons optreden over het algemeen met instemming begroet werd, en de orde en rust, die mèt ons hun intrede deden in dit landschap, zeer op prijs gesteld wordt, in het bijzonder door de Toradja's. Treffend is het deze eenvoudige menschen te hooren vertellen van hun oude wetten, die merkwaardig overeenstemmen met de door ons gehuldigde beginselen. De tomakaka's van Taboelawan, die nog altijd door alle Toradja's geëerbiedigd worden als de opperste dragers van het gezag en aan wie kennis gegeven wordt van het optreden van nieuwe hoofden, herhalen bij die gelegenheden de gulden regelen: „Gij zult niet stelen, niet rooven, niet doodslaan, geen ongerechtigheden plegen tegenover uwe onderhoorigen", voorschriften, welke dagteekenen uit het grijs verleden.

In geheel Tapalang is geen schot gevallen, overal werd de meeste medewerking ondervonden: de wegenarbeid werd zonder morren ter hand genomen; alleen een paar stammen, de to Taän en to Kaboena toonen eenigen tegenzin, welke echter door een tactvol optreden onzerzijds, niet behoeft te ontaarden in verzet.

De bevolking is zeer ingenomen met het aftreden van den nietswaardigen Maradia Ande Moesas en met de keuze van zijn opvolger Boestari Patana Lantang, die, verwant met de radjasfamilie van Tapalang, echter in het bijzonder gewild is door zijn huwelijk met een dochter van een der vroegere Maradia's, Nai Soekoer, wiens naam „Soekoer" er reeds op wijst, dat hij een bezadigd landschapshoofd was. Om kort te gaan, kan de politieke toestand op het oogenblik zeer gunstig genoemd worden.

Geschiedenis. De oudste geschiedenis der bevolking van Tapalang werd reeds behandeld onder „Ethnographie", hoofdstuk „afkomst".

Gelegen in een uithoek der Mandharsche staten heeft Tapalang slechts weinig gevoeld van de beroeringen, waardoor de meer zuidelijke staten getroffen werden. Zelfs de oudsten van dagen weten zich niets te herinneren van de tijden, dat de Goasche en Bonische legerscharen in die streken krijg kwamen voeren.

Het zou echter aan de volledigheid schaden, indien het weinige, wat elders omtrent deze tijden geboekstaafd staat, niet hier vermeld werd, en zal daarom aan de hand eener nota, behelzende het „Ge-

schiedkundig overzicht van Mandhar, voornamelijk betrekkelijk Madjene, Pambaoeang, Tjenrana en Tapalang" een en ander daaromtrent worden medegedeeld.

In het begin der 16de eeuw werd na de overwinningen van den Goaschen vorst Toe-nipalangga met verschillende Mandharsche landschappen een verbond gesloten, waartoe vermoedelijk Tapalang ook behoorde.

Tengevolge van het ergerlijk optreden der overwinnaars ontstond nieuwe strijd, welke eindigde ten nadeele van Mandhar; alle staatjes werden schatplichtig.

Na een gelukkigen krijgstocht van den Bonischen vorst Aroe Palakka, bondgenoot der O. I. Compagnie in het jaar 1673, werd in het volgend jaar door de vorsten van Balangnipa, Tjenrana, Madjene, Pambaoeang, Binoeang, benevens die van Kaloekoe, enz., vazallen van Balangnipa, met den Resident Harthouwer een contract van vrede en vriendschap gesloten. Met Kaloekoe wordt hier misschien Tapalang bedoeld, daar immers de eerste vorsten van dat gebied Maradia van Kaloekoe genoemd werden.

Met het tanen van den invloed der Bonische overheerschers in de eerste helft der 19de eeuw, nam die van het Nederlandsche Gouvernement aanvankelijk nog weinig toe, een gevolg van onze machteloosheid in de dagen der O. I. compagnie en later. Eerst in de veertiger jaren werden herhaaldelijk oorlogschepen naar Mandhar gezonden en gelukte het in 1850 aan den met Z. M. brik "Zwaluw" derwaarts gezonden kapitein luitenant ter zee C. Noorduyn, vergezeld van den adjunct-secretaris voor de Inlandsche zaken, nieuwe overeenkomsten aan te gaan met alle vorsten, welke bij geheim besluit van 18 Augustus 1850 L^a V^I werden goedgekeurd.

In 1855 werd in het gebied van Madjene eene handelsprauw van Makassar en op de kust van Tapalang de N. I. Schoener; "Abdul Rachman", die beide gestrand waren, geplunderd en laatstbedoeld vaartuig zelfs verbrand. Dientengevolge werden de kampongs Tapalang en Kait (het tegenwoordige Doengkait) door Z. M. fregat "Palembang" en stoomer "Admiraal van Kinsbergen" getuchtigd; van vergoeding der schade kon geen sprake zijn, daar geen aanraking met de bevolking verkregen werd.

In 1862 maakte de vorst van Tapalang zich op met de andere Mandharsche vorsten naar Makassar, waar op den 14^den en 31sten October nieuwe contracten gesloten werden.

Aangezien deze nieuwe overeenkomsten slecht werden nagekomen

en strandroof bleef bloeien, werd den 1sten October 1867 de Assistent Resident F. C. P. van den Bossche belast met het overbrengen van een drietal manifesten aan de vorsten van Balangnipa, Pambaoeang en Tapalang. Het manifest voor Tapalang hield in betaling van schadevergoeding voor eene in October 1863 geplunderde prauw, toebehoorende aan een Gouvernements onderdaan, ontslag als vorst van Tapalang van Tamanggoeng Gagallang Patta-ri-Maloeda, op wiens verkiezing nimmer 's Gouvernement's goedkeuring was verzocht, en na overeenkomstig 's Lands gebruik een nieuwen vorst te hebben verkozen, met dezen naar Makassar op te komen en goedkeuring op deze keuze en vergiffenis voor alle overtredingen van het contract van 1862 te verzoeken.

Hoewel geen verzet werd ondervonden, moest de zending van den heer van den Bossche als mislukt beschouwd worden.

Hierop vertrok den 10den November 1867 de Gouverneur zelf met Zr. Ms. stoomschepen: „Leeuwarden, Coehoorn en Stavoren”, benevens twee kruisbooten naar Mandhar.

Tapalang legde dadelijk het hoofd in den schoot en verklaarde zich bereid — doch was niet bij machte — de geëischte schadevergoeding te voldoen. Als bewijs van goeden wil werd dadelijk f 200 betaald in mindering der hoofdsom, waarmede genoegen werd genomen.

De Hadat verkoos tot vorst de Maradia van Mamoedjoe, Nai Soekoer, die zich reeds te Makassar bevond. Nadat de Hadat op die plaats was aangekomen, werd hij den 3en Februari 1868 in zijn ambt bevestigd en een nieuw contract met hem gesloten. Te Mamoedjoe teruggekeerd, betaalde hij het nog onvoldane gedeelte der aan Tapalang opgelegde schadevergoeding.

Omtrent het bestuur van dezen vorst wordt in de Nota het volgende aangeteekend:

„In den beginne wist hij zich goed te doen gelden, doch omstreeks 1875 ontsponnen zich oneenigheden tusschen hem en eenige Tapalangsche prinsen en hoofden, waaronder zekere Maradia Pangalé een eerste plaats innam. Nai Soekoer's invloed verminderde zichtbaar, zoodat zee-, strand- en menschenroof weer van lieverlede in zwang kwamen. Wat de vorst ook deed om dit te keeren, alles bleef vruchteloos. Vooral werd zijn gezag een grooten knak toegebracht, toen in 1883 een zijner zonen, genaamd Andi Tjalla, die tegen Maradia Pangalé optrok om deze wegens het drijven van menschenhandel en roof te tuchtigen, reeds bij een der eerste schermutselingen sneuvelde,

tengevolge waarvan de Mamoedjoesche macht onmiddellijk de vlucht nam.

Ook 's vorsten pogingen om zekeren Mataloenroe, kleinzoon van Tamanggoeng Gagallang Patta-ri-Maloeda (de in 1867 ontslagen vorst van Tapalang), die zich te Marama (Mamoedjoe) genesteld had en daar met eene bende boeven zich aan strand- en menschenroof, benevens slavenhandel overgaf, te tuchtigen, mislukten.

In Mei 1889 deelde Nai Soekoer den Gouverneur mede, dat hij in al zijn goede bedoelingen ten opzichte van Tapalang tegengewerkt wordende door nagenoeg alle voornamen in dat land, die den zoon van Tammanggoen Gagallang Patta-ri-Maloeda, genaamd Pabanari (vader van Mataloenroe) zijn onverzoenlijken vijand, aanhingen, het bestuur over Tapalang niet langer wenschte te voeren.

Door den Gouverneur werd daarop in Juni 1889 den Hadat schriftelijk medegedeeld, dat Nai Soekoer niet langer als vorst over hun land wenschte te regeeren en zij dus iemand tot zijn opvolger behoorden te kiezen en van hunne keuze mededeeling te doen aan den Gouverneur.

Nadat drie jaren lang tevergeefs op 's Gouverneurs schrijven van Juni 1889 aan den Hadat gericht, op eenig antwoord gewacht was, werd dat regeeringscollege bij brief dd. 13 Juni 1892 door den Gouverneur op het onvoegzame van die houding gewezen en den Hadat twee maanden na ontvangst van dat schrijven den tijd gelaten een vorst te verkiezen, en met dezen naar Makassar op te komen om het contract te renoveeren met de bedreiging, dat bij niet voldoening hieraan, eene tuchtiging niet zoude uitblijven.

Toen ook na verloop van den gestelden tijd door geen der Hadatsleden hieraan voldaan was, werd door den Gouverneur der Regeering het voorstel gedaan, Tapalang, dat zich aan de grootste overtreding schuldig gemaakt had, door eene maritieme macht te doen tuchtigen.

Bij G.B. dd. 25 September 1892 N° 2 werd de gevraagde machtiging verleend.

Teneinde echter nogmaals langs vredelievenden weg de kwestie te beëindigen, werd in October d. a. v. de Assistent Resident ter beschikking Brugman met het Gouvernements stoomschip „Zwaan" naar Tjenrana en Tapalang gezonden met last den Hadat en verkozen vorsten dier rijken over te halen hem naar Makassar te

volgen. In Tapalang vluchtte de gekozen vorst Pabanari bij de nadering van het stoomschip en werd in zijne plaats verkozen Andi Moesoe (neef van Pabanari) die onverwijld met den Hadat op de „Zwaan” embarkeerde.

Met hem werd daarop den 31 October 1892 een nieuw contract gesloten.”

Bij suppletoir contract van 23 Juni 1907, onder eenig voorbehoud goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 22 Maart 1900 N° 40, werden de in het contract van 1892 opgenomen bepalingen op het verleenen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen, alsmede tot het verleenen van concessiën tot mijnontginning, gewijzigd en in overeenstemming gebracht met de eischen des tijds.

Den 11den Juni 1905 werd met het Zelfbestuur een nieuw politiek contract gesloten, volgens het zoogenaamde Celebes-model, en den 5den October d. a. v. een suppletoir contract nopens de overdracht van tol- en scheepvaartrechten aan het gouvernement tegen eene schadeloosstelling van f 480 's jaars. Het eerste werd onder eenig voorbehoud goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 7 Juli 1906 N° 32, het laatste bij dat van 22 Februari t. v. N° 11.

Aan het gesteld voorbehoud werd door het Zelfbestuur voldaan. Door den loop der gebeurtenissen in de Mandharsche landschappen in 1906 had de gesloten overeenkomst evenwel geene blijvende beteekenis.”

Tot zoover de nota.

De bestuurder Andi Moesoe vroeg den 18den April 1908 ontslag uit zijne betrekking. Bij besluit van den Civiel en Militair Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden van den 13 Mei 1908, N°. 3115/2 werd hij onder nadere — sedert verleende — goedkeuring van den Gouverneur-Generaal op verzoek wegens ziekte eervol ontheven van zijne waardigheid als Maradia van Tapalang en werd in zijne plaats benoemd Boestari Patana Lantang.

Deze teekende met den Hadat van het landschap Tapalang op den 4den Juli 1908 de z. g. korte verklaring.

Het is niet overbodig er de aandacht op te vestigen, dat bovenstaande nota is samengesteld op grond van gegevens, verzameld gedurende een vierweekschen tocht in Tapalang, dat zij dus de vrucht is eener eerste kennismaking met land en volk en dien-

tengevolge moet mank gaan aan velerlei onjuistheden. Vele hoofdstukken zullen dus in de toekomst herziening en aanvulling vereischen.

Beoogd werd slechts met deze nota een basis te vormen voor verdere onderzoekingen.

Namen der uitspringende hoeken en ankerplaatsen.

District Lebani.

	Hoeken.	*Ankerplaatsen.*
T(andjoeng)	Lossa	Ladoko
	Mepaäng	Tamala
	Také	Nipa[2]
	Ladoko	Batoe Kajang
	Tamala	
	Lebani	
	Lapatang	
	Batoe Soho	
	Patola	

Doengkait.

T.	Laboeanrano	Tinanoengan
	Pansiangan	Laboeanrano
	Doengkait of Ngalo Bero[2]	Patakean
		Laboe-Laboean
		Ngalo
		Doengkait

Pasaboe.

T.	Doesoen	Pasaboe
	Laboe Laboean	
	Kalasoping	
	Pasaboe	

Orobatoe.

	Geene	Geene

Tapalang.

	Geene.	Salo Tapalang

Djajangina.

	Geene	De riviermondingen

Karanamoe.

T.	Karanamoe	Geene
	Tapangdoejoeng	
	Kasambang	

Taän.

T.	Maroehindin	Laboean Taän
	Taän	〃 Tatjinrane
	Mararodan	(veilig in alle jaargetijden).

Namen der rivieren en voornaamste toppen.

District Lebani

Rivieren.	*Toppen.*
S(alo) Lossa	T(anette) Boerani
Mepaän	
Take	
Ladoko	
Tamala	
Soelaho	
Oewai Manjang	
Nipa[2]	
Loempatang	
Padang tai	

Doengkait.

S. Tinaoengan	Palo
Laboean Rano	Patakean
Tababoena	Kande api
Patakean	Taroei
Wai panao	
Laboe Laboean	
Talodo	
Babarampan	
Kalaha	
Ngalo	
Takonde	
Panggalo	
Salanaoe	
Mata wai	
Doengkait	
Ahoeng	

Pasaboe.

S. Tjenrana	Boelo
Salo[2]	Takarapoean
Serana	Rante Simoea
	Rante Boelawan

Orobatoe.

Rivieren	*Toppen.*
S. Serana	Takarampoeana
Tjalodo.	
S. Kalidin	
Kalobang	
Tampaoehai (zijrivier Tapalangrivier)	

Tapalang.

S. Tapalang	Geene

Djajangina.

S. Djajangina	Geene
Anoesoe	
Karanamoe	

Karanamoe.

S. Tapangdoejoeng	T. Takatioe-tioe
Kasambang.	

Taän.

S. Karangaumati	T. Serang
Maroe hindin	Tohamasi
Palipi Amane	Mamasa (de hoogste der drie)
Landa	
Taän	
Sambalika	
Tadjimane	
Maleaja	

Namen der hoofden, van hun gebied en het aantal uitgegeven passen.

DISTRICT OF STAM.	NAAM VAN HET HOOFD.	ONDERDEELEN OF KAMPONGS.	AANTAL PASSEN.	
Lebani	Tjabane Ambe	Lebani	91	
	Soera	Topangdoeloe		
		(Saradin Poewa		
		Saeni)	127	
				218
Doengkait	Bioe[2] Daeng	Doengkait	128	
	Pasangka	Kabaena	90	
		Tinaoengan	87	
		Salo Akoeng	18	
				323
Pasaboe	Tamanati Daenna Sanriawin	Pasaboe		164
Orobatoe	Hamada Daeng	Bone[2]		125
	Mantoedang	Palipi		
Tapalang	Tapamoi Poewa			119
	Siti			
Djajangina	Rabana Daeng	Galoeng		
	Masiki	Galoeng Loea		160
		Bone[2]		
Karanamoe	Tjataloewoe	Karanamoe	65	
	Ambe Eri	Taloedoe	25	
		Bato Laoeloeng	22	
				112
Taän	Mangaja	Taän	194	
	Poemboning	Kasambang	20	
		Oeloe Serang	33	
Tarandana	Tjigo Pawoe			247
	Kiama			59
Pepioan	Tasarindang			58
	Poewa Iamaelo			
		Transporteeren		1585

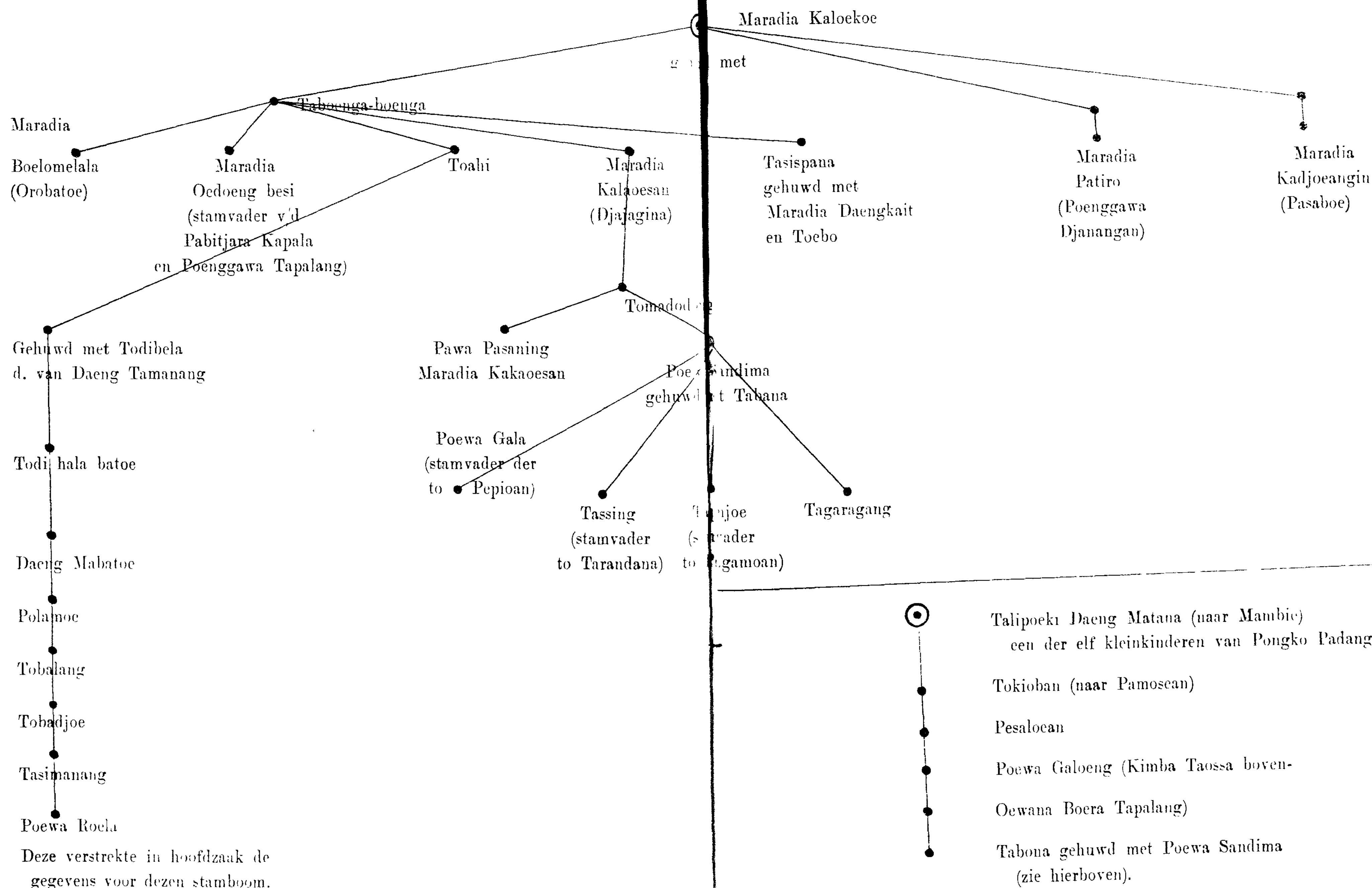
DISRICT OF STAM.	NAAM VAN HET HOOFD.	ONDERDEELEN OF KAMPONGS.	AANTAL PASSEN.
		per transport	1585
Petakean	Tapimbolo		36
	Daeng Potoeroe.		
Pengamaän	Mamboeliling		78
	Poewa-Beriba		
Kata	Salema-Poewa		142
	Djapia		
Tamakoro	Daeng Nombang		53
		Totaal	1894

Aangeteekend wordt dat de to Tapangdoeloe thuis behooren in Malaoewa (landschap Mamoedjoe) werwaarts zij zich na afloop van den eerstvolgenden oogst weder wenschen te verplaatsen.

De to Tamakoro maken hunne ladangs gedeeltelijk op Tapalangsch gedeeltelijk op Mamoedjoesch grondgebied, maken echter deel uit van den stam der to Boteng en behooren als zoodanig feitelijk thuis te Mamoedjoe.

Stamboom der stichters van Tapalang.

Tambalibasi een der achter kleinkinderen van Pongko Padang en Toridjene vestigde zich in Tapalang; diens dochter Taboengaboenga huwde met den Maradia van Kaloekoe.

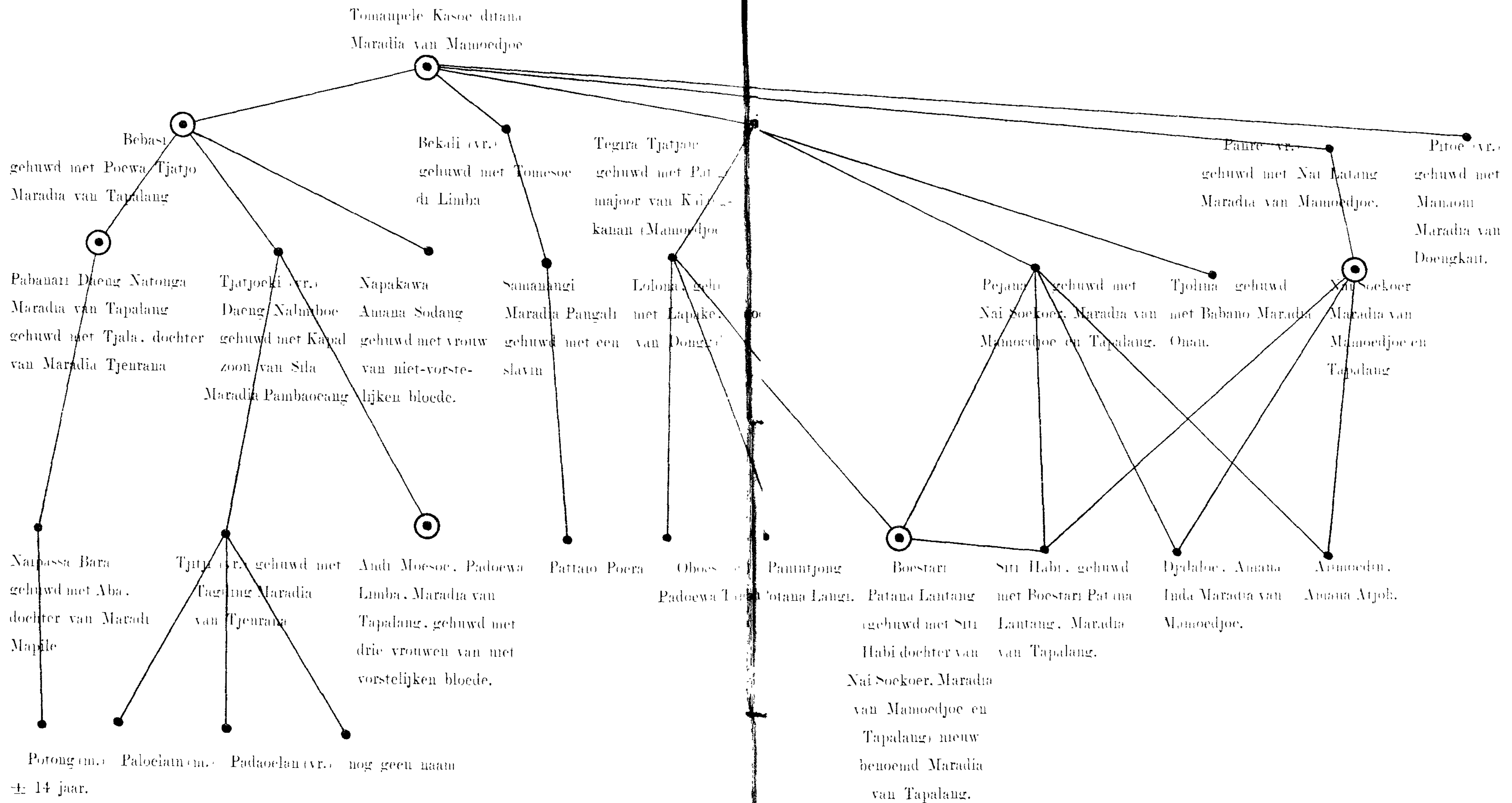
Geestelijkheid en verdeeling harer inkomsten.

DISTRICT. KAMPONG OF STAM	NAAM EN AANTAL GEESTELIJKEN	VERDEELING VAN DE PITARA EN ZAKA.
Tapangdoeloe	1 goeroe	Beide inkomsten voor hem alleen.
Lebani	1 kali	Idem.
Tenaoengan	1 goeroe	Voor een deel ontvangt de Kapala Kaboena die tevens als kali fungeert, beide inkomsten.
Kabaene	1 kali	Deze betrekking vervult het hoofd. Hij ontvangt alles, doch staat het grootste deel aan de armen af.
Doengkait	1 kali 1 kate 1 bidal	Verdeeling niet precies geregeld, de kali ontvangt naar verhouding het grootste deel
Pasaboe	1 kali 1 kate 1 bidal	De helft voor den kali en de armen: de andere helft gelijkelijk verdeeld: kate en bidal staan een deel af aan de armen.
Orobatoe	1 goeroe	Moet de geheele zaka en een deel der pitara afstaan aan den kali van Djajangina.
Tapalang	1 kali	De kali woont in kampong Galoeng hoea.
Djajangina	2 kate 2 bidal 1 daja	De beide kate in Galoeng, één bidal in Tapalang één in Galoeng hoea. Daar houdt ook de daja verblijf. De helft der inkomsten is voor den kali, de andere helft voor de overigen. Van deze helft krijgen de beide kate de helft, de beide bidal $\frac{2}{5}$ en de djaja $\frac{1}{10}$ aandeel.
Karanamoe	1 imang	Deze ontvangt de helft en verdeelt de rest onder de z. g. anaq goeroe.
Taan	1 imang	Deze ontvangt alles, doch staat een deel af aan de armen.
Oeloe Serang	5 goeroe	Waarvan één het hoofd is. De helft der inkomsten voor den hoofdgoeroe, die ook aan de armen afstaat, de andere helft is bestemd voor de 4 overige goeroes.

DISTRICT. KAMPONG OF STAM.	NAAM EN AANTAL GEESTELIJKEN.	VERDEELING VAN DE PITARA EN ZAKA.
Pengamoan	1 goeroe 1 kate 1 bidal	Het hoofd vervult de functie van goeroe. Allen deelen gelijkelijk de inkomsten.
Petakean	2 goeroe	De goeroe's krijgen ieder de helft.
Pepioan	1 goeroe	Deze ontvangt alles.
Tarandana	3 goeroe	De inkomsten worden in 3 gelijke deelen verdeeld, één deel krijgen de 3 goeroe's samen, één is voor den kali van Djajangina en één voor den kapala, die zijn deel in hoofdzaak bestemt voor de armen.
Kata	1 imang 1 kate 1 bidal	Gewoonlijk betitelt met kali. Na een deel afgezonderd te hebben voor de armen, deelt de imang de inkomsten in tweeën, één deel is voor hem, het andere voor de kate en bidal samen.
Tamakoro	2 goeroe	Deze verdeelen de inkomsten gelijkelijk, na een deel afgenomen te hebben voor de armen.
Aheang	1 kali	die alles ontvangt en een deel bestemt voor de armen.

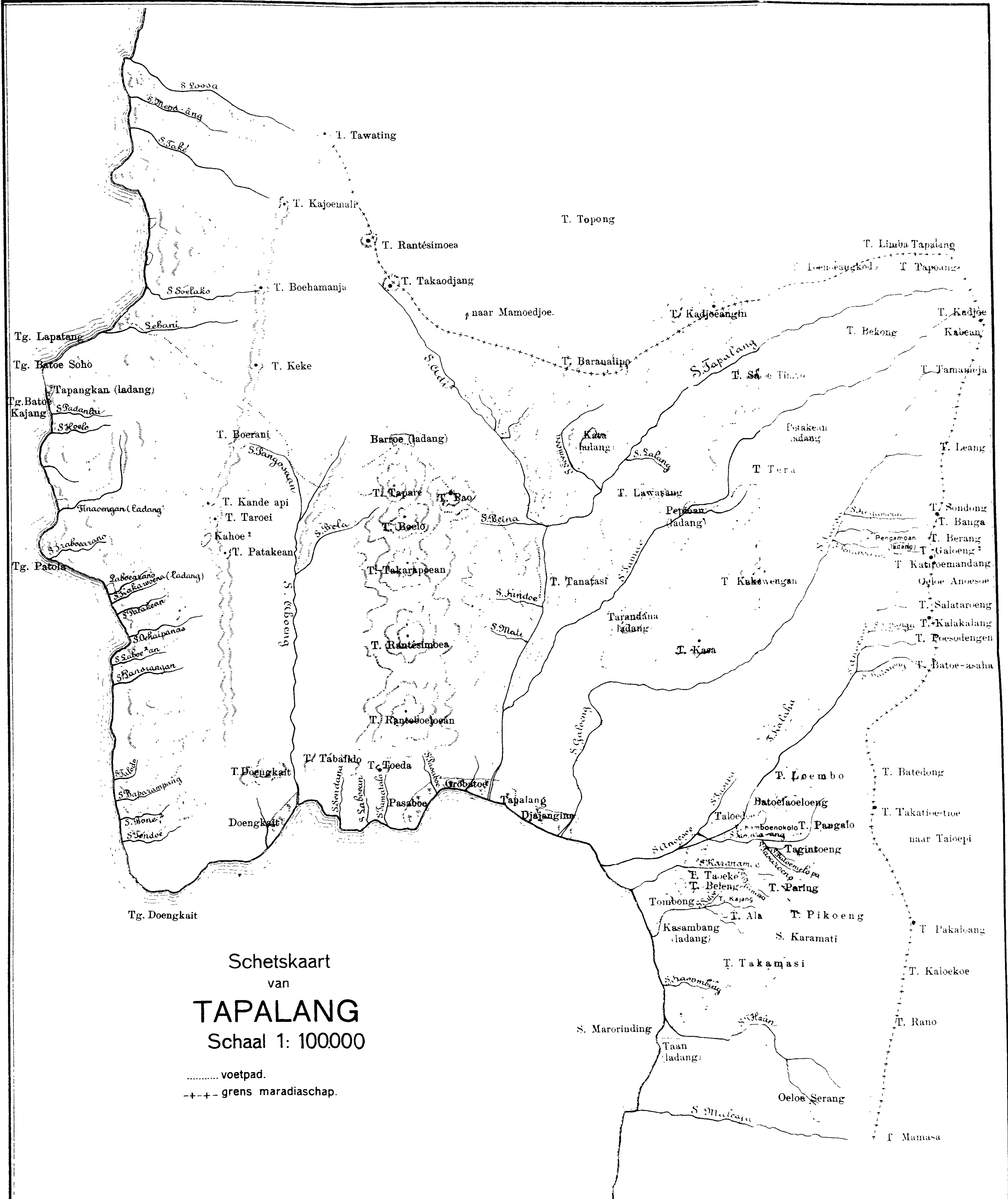
Stamboom van Poesari Patana Lantang

nieuw benoemd Maradia van Tapalang.

INHOUD.

Bijlage VII

Schetskaart
van
TAPALANG
Schaal 1: 100000

.... voetpad.
-+-+- grens maradiaschap.

LINGUISTIC SURVEY OF INDIA.

DOOR H. KERN

Van de reeks van werken, welke onder den algemeenen titel *Linguistic Survey of India* ten doel heeft een overzicht te geven van den hedendaagschen toestand van alle in Engelsch-Indië gesproken talen, is onlangs verschenen Vol. IX, Part II, waarin twee talen, tot de centrale *Indo-Arische groep* behoorende, namelijk het Rājasthānī en 't Gujarātī, behandeld worden.

Na een algemeene Inleiding, waarin o. a. de grenzen van het taalgebied en van de tongvallen worden aangegeven, volgt een schets der spraakkunst, die in hoofdtrekken de verwantschap van 't Rājasthānī in 't algemeen met de naburige talen doet uitkomen. Daarna wordt volgens hetzelfde plan elke tongval behandeld.

Verreweg het grootste gedeelte, van p. 63 tot p. 322, wordt ingenomen door de proeven van taal, kleinere teksten in oorspronkelijk schrift, transcriptie en vertaling. Dankbaar vermeldt de uitgever van de *Survey*, Dr. G. A. Grierson, de rijke bijdragen in taalproeven, hem verstrekt door Rev. G. Macalister van Jaipur.

Ten opzichte van de plaats welke de dialekten van Rājasthān onder de talen der centrale groep innemen, spreekt Dr. Grierson de overtuiging uit, dat zij een groep op zich zelve vormen, afwijkende van, hoezeer naverwant met, het Westelijk Hindī eenerzijds en 't Gujarātī anderzijds. Men zou dit ook zóó kunnen uitdrukken, dat het Rājasthānī zoowel geografisch als linguistisch het midden houdt tusschen 't Westelijk Hindīgebied en Gujarāt.

Het Gujurātī wordt gesproken in 't gewest Gujarāt en 't schiereiland Kattiawar. Het is ook de hof- en verkeerstaal van Kach. Daar de Pārsi's deze taal aangenomen hebben en ook Gujarātī's zich in bijna elke provincie van Indië gevestigd hebben, hoort men Gujarātī ver buiten de grenzen van het boven omschreven gebied. Het geheele aantal van Gujarātī-sprekenden wordt begroot op ruim 10 millioen.

Zooals Dr. Grierson aantoont, heeft het hedendaagsche Gujarātī zich ontwikkeld uit den Nāgara-vorm van 't Çaurasena-Apabhraṁça, dat men beschreven vindt bij den bekenden grammaticus en lexicograaf Hemacandra (12de eeuw). Het Nāgara-Apabhraṁça was nauw verwant met het soort van Prākṛt dat bekend staat onder den naam van Çaurasenī, de taal van den Doab. Hiermee strookt de overlevering bij de Gujars (onder vorm Gurjara's) van Mālawa, dat hun voorouders afkomstig waren uit het land tusschen Ganges en Jamnā.

Er bestaan voor de studie van 't Gujarātī voldoende hulpmiddelen: spraakkunsten, woordenboeken, enz., die men opgegeven vindt pp. 333—337.

Er zijn voor 't schrijven van Gujarātī twee schriftsoorten in gebruik: 't eene is 't gewone Nāgarī, dat tegenwoordig weinig gebruikelijk is behalve bij de Nāgar Brahmanen. De karakters van 't andere, eigenlijke Gujarātī-alphabet, kan men zien p. 339.

Na een schets der spraakkunst, met eenige Aanhangsels, waarvan 't belangrijkste is een spraakkunst van 't Oud-Gujarātī, volgt een keur van leesstukken in 't oorspronkelijk schrift, transcriptie en vertaling. Eenige van die proeven in gewestelijk Gujarātī zijn te danken aan Dr. Taylor, voor wiens medewerking de uitgever zijn erkentelijkheid betuigt.

Van elke taal die behandeld is wordt ten slotte een synoptische lijst gegeven van standaardwoorden en volzinnen in de verschillende tongvallen der taal.

Zoowel van dit Deel van de omvangrijke reeks als van al zijn voorgangers kan men zeggen dat het plan, hetwelk bij de verwerking van de bouwstoffen, gevolgd is, volkomen voldoet aan al de eischen die men aan een *Linguistic Survey* stellen mag. Wie het werk raadpleegt, verkrijgt een goed overzicht van den bestaanden toestand der betrekkelijke taal volgens de nieuwste gegevens, en tevens kan elk gedeelte als wegwijzer dienst doen voor wie van deze of gene taal een bijzondere studie wenscht te maken.